ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Çankırı Belediyesi
Dr. Rıfkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
KASIM - 2008

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI
(Hakemli Bir Dergidir)

YIL: 3 SAYI: 3
Kasım 2008

ISSN: 1306-9713

Derginin Sahibi
Çankırı Belediyesi Adına
İrfan DİNÇ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yüksel ARSLAN

Yayın Kurulu
Yüksel ARSLAN
Ömer TÜRKOĞLU
İbrahim AKYOL
Kadir ALPER
Sadık SOFTA

İrtibat Adresi
Dr. Rıfkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Alibey Mh. Köprü Sk. ÇANKIRI
Tel: (0376) 212 52 77
(0376) 212 14 00 / 246
Fax: (0376) 213 25 05
www.cankiri-bld.gov.tr

Çankırı Araştırmaları Dergisi,
Çankırı Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Dr. Rıfkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi yayınıdır.

Dizgi-Baskı
Kayıkçı Mat. Yay. San. Ltd. Şti.
Cumhuriyet Mh. N.Fazıl Kısakürek Sk.
Atakoç Apt. No: 16 ÇANKIRI
Tel: (0376) 213 19 88 - 212 50 70

Sayfa Düzeni
Çetin KAPDAN

Kapak Fotoğrafları
Yüksel ARSLAN
(İmaret Camii Makberesi ve
Çankırı Mevlevihanesi Seccadesinden Detay)

Çankırı Araştırmaları Dergisi
yılda bir kez yayınlanır.

2.500 adet basılmıştır.

Dergimizdeki yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Dergimizde yer alan yazılardan yazarları sorumludur.
Dergimize gönderilen her türlü yazı, fotoğraf v.b. belgeler yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

Dergimize gönderilecek eserlerde aranan nitelikler:
Çankırı ortak coğrafya özneli olmalıdır.
Yazılar A4 ebadında "Times New Roman" yazı karakteriyle 12 punto üzerine 1.5 satır aralığında ve digital ortamda tarafımıza ulaştırılmalıdır.
Yazılar Türkçe ve İngilizce özetli (Abstract-Keywords) olmalıdır.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM **5**

EDİTÖR'den **7**

• *Yüksel ARSLAN*
XIX YÜZYILDA ÇANKIRI ESNAF TEŞEKKÜLLERİ VE İŞ KOLLARI BAKIMINDAN ÇANKIRI TEMETTUAT DEFTERİNE GENEL BİR BAKIŞ **9**
A General Overview of Çankırı Temettuat Book and Artisans of Çankırı

• *Fuat Recep*
ÇANKIRI KAYA TUZUNUN İNEBOLU İSKELESİNE NAKLİ İÇİN YOL YAPIMI **23**
The Road Building For The Transportation of The Çankırı Rock Salt to The Inebolu Part

• *Kevser ŞEKER*
TUNA BOYLARINDA ÇANKIRI ERLERİ **31**
Çankırı's Soldiers Along The Danube

• *M. Fatih BECERİK*
XIX. YÜZYIL ORTALARINDA BİR ANADOLU KÖYÜNÜN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ (KIRIŞLAR) **39**
Middle of 19th Century A Typical Anatolian Village's Socio-Economic Structure (Kırışlar Village)

• *Abidin AK*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **52**
Münakehat Belgeleri

• *İsmail YILDIZ*
XVIII. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE ÇANKIRI'DA GÖREV YAPAN YENİÇERİ ASKERLERİ **61**
Janissaries Who Served in Çankırı and The Last Quarter of The 18th Century

• *Abidin AK*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **72**
Vefiyyat Belgesi

• *Cahit AKTAŞ*
BELGELER IŞIĞINDA KENGIRI (ÇANKIRI) KIZ MEKTEBİ **73**
Çankırı School For Girls in The Lights of The Documents

• *Erhan METİN*
EĞİTİM VE SOSYAL TARİH AÇILARINDAN "MEKTEP KÜTÜĞÜ'NÜN" ÖNEMİ: ÇANKIRI TAŞMEKTEP KÜTÜĞÜ ÖRNEĞİ (1926-1934) **85**
Assesment of School Registers in Terms of History of Education (1926-1934 Register of Çankırı Taşmektep - Stone School)

• *İbrahim AKYOL*
ÇANKIRILI BİR BEKTÂŞÎ ŞAİRİ: ÂŞIK SABRİ BABA **105**
A Bektashi Poet: Âşık Sabri Baba

• *Murat SİVRİ*
MÜLKİYELİ BİR ŞAİR: CEMAL YEŞİL **121**
A Poet Mekteb-i Mülkiye: Cemal Yeşil

• *İsa KOCAKAPLAN*
AHMET TALAT ONAY'IN MUTARRAF TAHMİSİ **129**
Ahmet Talat Onay's Tahmis-i Mutarraf

• *Abidin AK*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **136**
Viladet Belgesi

• *Doç. Dr. Ömür CEYLAN*
Şİ'R-İ KADİMİN RÜZGÂRIYLA (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı) **137**
Meanings and Explanations in Old Turkish Literature

• *Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN / Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN / Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK*
ÇANKIRI / YAPRAKLI'DAN SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ **141**
The Examples of Civillian Architecture From Çankırı / Yapraklı

• *Orhan Kemal KARAKUŞ*
İKİZÖREN (BABSA) EVLERİ **153**
Houses of İkizören (Babsa

• *Ömer TÜRKOĞLU*
TARİHÎ YAPRAKLI PANAYIRI HAKKINDA BAZI NOTLAR **157**
Historical Process of Yapraklı Market

• *Ali YÜZDEMİR*
ÇANKIRI YEREL BASINI, "NECÂT VE ÇANKIRI" ÖRNEKLERİ **161**
The Local Press of Çankırı, The Examples of "Necât and Çankırı"

• *Abidin AK*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **180**
Talak Belgesi

• *Atilla CAN / Arda AKÇEL*
ÇANKIRI SULTAN SÜLEYMAN (BÜYÜK) CAMİ **181**
Çankırı Sultan Süleyman (Great) Mosque

• *Fuat RECEP*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **202**
Vakfiye

• *Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK / Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN / Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN*
DÜZ DOKUMALARI İLE KÜLTÜR HAZİNESİ BİR KAZA: YAPRAKLI **203**
A Cultural Heritage Town With Plain Weawe: Yapraklı

• *H. Ayla ŞENTÜRK*
ÇANKIRI GELENEKSEL GİYİM İŞLEMELERİ **211**
Çankırı Traditional Clothing Embroideries

• *Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN / Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK / Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN*
ÇANKIRI'NIN YAPRAKLI İLÇESİNDE GELENEKSEL KADIN GİYSİLERİNİN ÖZELLİKLERİ **217**
The Characteristic of Traditional Yapraklı Women

• *Dr. Aynur CAN*
"ÇIKMAZ SOKAK" ÜZERİNE BİR AÇILIM DENEMESİ **225**
With An Impression Nurtured By Historic City Texture of Çankırı
An Essay On "Impasse"

• *Sadık SOFTA*
ŞEHİR VE KİMLİK: ÇANKIRI SOKAKLARI **233**
City and Identity: Streets of Çankırı

• *Prof. Dr. Kadir ARICI*
ÇANKIRI'NIN SOSYO-KÜLTÜREL KALKINMASI VE YARAN KÜLTÜRÜ **249**
Socio-Cultural Development of Çankırı and The Yaran Culture

• *Kadir ALPER*
YÂ HÛ ÇANKIRI'NIN UFAK TEFEK TAŞLARI **257**
Yâ Hû Çankırı's Petty Stones

• *Fuat RECEP*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **268**
Vakfiye

• *Bengisu KOLCU*
TÜRBELERDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI VE ÇANKIRI TÜRBELERİ ÖRNEĞİ **271**
Application of Folk Medicine On Tombs and Sample of Çankırı

• *Murat ÇAKMAK*
ÇANKIRI MERKEZ İÇ YENİCE KÖYDE ÖLÜ VE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR **279**
Beliefs and Practices Regarding Death in Çankırı's İç Yenice Village

• *Mehmet AKMAN*
ÇANKIRI YARAN MECLİSLERİNDE TÜRK TOY DÜŞÜNCESİ **289**
Turkish Toy Thinking in Çankırı's Yaran Assemblies

• *Fuat RECEP*
ARŞİV BELGESİ ÇEVİRİSİ **292**
Vakfiye

• *Hatice SARGIN*
ÇANKIRI YARAN KÜLTÜRÜNDE ORTAOYUNLARI VE TEKERLEMELER **295**
Çankırı Yaran Culture Folkloric Games and Rhymes

• *Ethem YENİGÜRBÜZ*
ÇANKIRI YÖRESİNDEKİ ESKİ ÇOCUK OYUNLARI **307**
Child Games of Çankırı

• *Dr. H. Melek HİDAYETOĞLU / Yrd. Doç. Dr. Zühal BEZİRCİ TÜRKTAŞ / Dr. Meral AKAN*
ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KÂMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİNİN YÖRE DOKUMALARINI KORUMA FAALİYETLERİ **319**
Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Research Center of Çankırı Municipality's Activities of Protecting Regional Woven

• *H. Ayla ŞENTÜRK / Emine KARPUZ*
ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KÂMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİNDE BULUNAN EL SANATLARINDAN ÖRNEKLER **329**
Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Research Center of Çankırı Whice Samples From Handcrafts

• *Resul İBİŞ*
2006 YILI ÇALIŞMALARI IŞIĞINDA HÜYÜK YERALTI ŞEHRİ **339**
Province of Çankırı in 2006 Operation Hüyük Village

• *Cengiz GÖK / Yaşar SARI*
TANITIM AMAÇLI WEB SİTELERİNDE YABANCI DİLİN ÖNEMİ VE ÇANKIRI'YI TANITAN WEB SİTELERİNİN YABANCI DİL KULLANIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ **349**
The Importance of Foreign Language On Web Sites Used For Advertising and Evaluating The Usage of Foreign Language On Web Sites of Çankırı

• *Prof. Dr. Ziya ŞİMŞEK / Yalçın KONDUR / Muharrem ŞİMŞEK*
ORGANİK TARIM KAPSAMINDA BİTKİ KORUMA UYGULAMALARI **353**
Plant Protection Applications Within Organic Agriculture

• *Kamil HALİLOĞLU*
ORGANİK TARIM VE ÇANKIRI **413**
Organic Farming and Çankırı Province

• *Yüksel ERDOĞAN*
ÇANKIRI'DA TARLADAN SOFRAYA GÜVENLİ GIDA ÜRETİMİ **417**
Safe food Production From The Field to The Table in Çankırı

• *Yusuf YAMAN*
ÇANKIRI İLİNDE MEYVECİLİĞİN GENEL DURUMU VE TARIM İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞMALARI **423**
General Situation of Fruit Growing in Çankırı and Works of Agriculture Provincial Directorate

• *İlknur HAN*
ÇANKIRI'DA YAŞAYAN ŞİİRİN İKİ ŞAHİDİ **427**
The Two Poets Who Have Lived in Çankırı

• *Doç. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU*
ÇANKIRI KÜLTÜR VE TARİHİNE DAİR TETKİKAT -I- **441**

• *Erhan METİN*
PROF. DR. HALİL İNALCIK İLE TARİH, TARİHÇİLİK VE YEREL ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ **447**
Röportaj

• *Ahmet SAKALLI*
PROF. DR. SURAİYA FAROQHİ VE ANADOLU KENT TARİHİNİ ARAŞTIRMA YOLLARI **451**

• *Ahmet SAKALLI*
ESAT GERÇEK **457**
Sözlü Tarih Çalışması (Yüksel ARSLAN / İbrahim AKYOL)

• *İlknur HAN*
BİR KİTAP TANITIMI: KAĞNILAR GİDERDİ İSTİKLAL YOLUNDA **465**

ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KÂMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ VE İSTANBUL DİMİTRIE CANTEMİR ROMEN KÜLTÜR MERKEZİ KÜLTÜR, SANAT VE BİLİMSEL İŞBİRLİĞİ PROTOKOLÜ **469**

DANIŞMA VE BİLİM KURULU

1. **Prof. Dr. Beşir ATALAY**, Bakan
2. **Prof. Dr. Halil İNALCIK**, Bilkent Üniversitesi
3. **Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAŞ**, Karatekin Üniversitesi Rektörü
4. **Prof. Dr. Kenan GÜRSOY**, Galatasaray Üniversitesi, Dekan
5. **Prof. Dr. Belkıs GÜRSOY**, İstanbul Aydın Üniversitesi
6. **Prof. Dr. İsa EŞME**, Yükseköğretim Kurulu Üyesi
7. **Prof. Dr. Ahmet İNAM**, ODTÜ
8. **Prof. Dr. İlber ORTAYLI**, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü
9. **Prof. Dr. Harun GÜNGÖR**, Erciyes Üniversitesi
10. **Prof. Dr. Öcal OĞUZ**, Gazi Üniversitesi
11. **Prof. Dr.Ahmet KAL'A**, İstanbul Üniversitesi
12. **Prof. Dr. Suraiya FAROQHİ**, Bilgi Üniversitesi
13. **Prof. Dr. Muhsin MACİT**, Van 100.Yıl Üniversitesi
14. **Prof. Dr. Mihai MAXİM**, Romen Kültür Merkezi
15. **Prof. Dr. Kadir ARICI**, Gazi Üniversitesi, Dekan
16. **Prof. Dr. Mehmet PAÇACI**, Ankara Üniversitesi
17. **Prof. Dr. Refet YİNANÇ**, Gazi Üniversitesi
18. **Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL**, Başkent Üniversitesi
19. **Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ**, Muğla Üniversitesi
20. **Prof. Dr. Hayati DEVELİ**, İstanbul Kültür Üniversitesi
21. **Prof. Dr. Durali YILMAZ**, İstanbul Kültür Üniversitesi
22. **Prof. Dr. Cem DİLÇİN**, Hacettepe Üniversitesi
23. **Prof. Dr. Ramazan KAPLAN**, Bartın Üniversitesi Rektörü
24. **Prof. Dr. Mustafa SAFRAN**, Gazi Üniversitesi
25. **Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ**, Selçuk Üniversitesi
26. **Prof. Dr. Mustafa ÜNAL**, Erciyes Üniversitesi
27. **Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ**, Gazi Üniversitesi
28. **Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ**, Balıkesir Üniversitesi
29. **Prof. Dr. Necdet HAYTA**, Gazi Üniversitesi
30. **Prof. Dr. Hamza KELEŞ**, Gazi Üniversitesi
31. **Prof. Dr. Sabahattin BAYRAM**, Ankara Üniversitesi
32. **Prof. Dr. Mustafa UZUN**, Marmara Üniversitesi
33. **Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU**, Marmara Üniversitesi
34. **Prof. Dr. Ayla SEVİM**, Ankara Üniversitesi
35. **Prof. Dr. Ahmet KANKAL**, Nevşehir Üniversitesi
36. **Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU**, Hacettepe Üniversitesi
37. **Doç. Dr. Yusuf SARINAY**, Osmanlı Arşivleri Genel Müdürü
38. **Doç. Dr. Aynur KOÇAK**, Kocaeli Üniversitesi
39. **Doç. Dr. Bilal KEMİKLİ**, Uludağ Üniversitesi
40. **Doç. Dr. Mustafa BUDAK**, İstanbul Osmanlı Arşivleri
41. **Doç. Dr. Ömür CEYLAN**, İstanbul Kültür Üniversitesi
42. **Doç. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU**, Selçuk Üniversitesi
43. **Doç. Dr. Kamil HALİLOĞLU**, Atatürk Üniversitesi
44. **Doç. Dr. Orhan BATMAN**, Sakarya Üniversitesi
45. **Doç. Dr. Yüksel ÖZTÜRK**, Gazi Üniversitesi
46. **Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN**, Atatürk Üniversitesi
47. **Doç. Dr. Hasan KURT**, Ankara Üniversitesi
48. **Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER**, Ankara Üniversitesi
49. **Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN**, Sakarya Üniversitesi
50. **Yrd. Doç. Dr. Bahri ATA**, Gazi Üniversitesi
51. **Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY**, Trakya Üniversitesi
52. **Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN**, Atatürk Üniversitesi
53. **Yrd. Doç. Dr. Ferudun ATA**, Selçuk Üniversitesi
54. **Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN**, Trakya Üniversitesi
55. **Yrd. Doç. Dr. Aynur CAN**, Marmara Üniversitesi
56. **Yrd. Doç. Dr. Ramazan YELKEN**, Selçuk Üniversitesi
57. **Dr. Olcay ÇETİNER**, Yıldız Teknik Üniversitesi
58. **Dr. Uğur ÜNAL**, Gazi Üniversitesi
59. **Dr. Yaşar SARI**, Muğla Üniversitesi
60. **Dr. Adem ÇELİK**, Atatürk Üniversitesi
61. **Dr. Namık Kemal KURT**, Emekli Tıp Tarihi Uzmanı
62. **İsa KOCAKAPLAN**, İstanbul Kültür Üniversitesi
63. **Fuad RECEP**, İstanbul Osmanlı Arşivleri
64. **Ahmet ABSARILIOĞLU**, Ahi Yaran Derneği Başkanı

TAKDİM

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, Çankırı özelinde başlattığımız "Kent Tarihi Araştırmaları"nın Türkiye genelindeki ilk ve özgün örneği olarak her gün daha da artan bir ilgi ve merakla izleniyor. Bilim çevrelerinin sıkça başvurduğu merkezimiz, kısa zamanda katettiği mesafe ve ortaya koyduğu çalışmalarla, tabiri yerindeyse, Çankırı tarihini yeniden yazarken, Türk tarihi de Çankırı'dan başlayan bir kıvılcımla yeniden şekilleniyor.

Merkezimizin Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü ile birlikte hazırladığı "Osmanlı Belgelerinde Çankırı" kataloğu, Çankırı'yla ilgili dökümanların bir araya toplandığı en önemli kaynak eser olmanın yanısıra, bu katalogda yer alan dökümanlar Çankırı'nın geçmişi konusunda da araştırmacılara çok önemli ipuçları veriyor. Çankırı'nın bir zamanlar ipek üretiminde ciddi pay sahibi olduğunu, dokuma ve iplik tezgahlarının Çankırı'nın ekonomisi için mekik dokuduğunu bu dökümanlardan anlamak mümkün oluyor.

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'nin çalışmaları genişledikçe sadece yurt içinde değil, dünyada da Çankırı adı özelleşiyor. Şehir ve Başkan dergisinin bu yılki değerlendirmesinde Belediyemiz bu çalışmaların yansımaları nedeniyle kültür alanındaki faaliyet ve yatırımlarıyla "Yılın Belediye Başkanı" ödülüne layık görülürken, Romanya Kültür Merkezi ile imzalanan protokolle araştırma merkezimiz uluslararası bir işbirliğinin de kapılarını açtı. Bulgaristan'da bulunan ve Çankırı tarihine ışık tutacak belgelerin merkezimize ulaşması da başlattığımız çalışmanın gerek ulusal ve gerekse uluslar arası camiada nasıl bir etkinliğe sahip olduğunu gösterdi.

Henüz kuruluş aşamasındaki Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin alt yapısının çok önemli bir desteği olacağı şimdiden öngörülen Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'nin kısa zamanda kazandığı kurumsal kimlik ve prestij her türlü takdirin üzerindedir. Yönetim Kurulunda bulunan arkadaşların Çankırı'ya kazandırdıkları maddi değerlerle ölçülemeyecek kadar büyük ve bir o kadar da önemlidir. Hepsini içtenlikle tebrik eder, özverilerinin bu kente kazandırdığı yeni kimliğin onların şahsında hepimizi gururlandırdığını belirtmek isterim.

Aynı şekilde 3. sayısıyla okurla buluşan Çankırı Araştırmaları Dergisi de Çankırı özeline kazandırılan yeni bilgi ve belgelerin bir araya toplandığı temel eser özelliğini sürdürüyor. Açık yüreklilikle söylemek gerekir ki, Çankırı, yakın bir tarihte düzinelerle ifade edilecek bir ansiklopedi şehri haline gelecektir. Bu gayretimize samimiyetle destek veren bilim kurulu üyelerimize, çalışmalarıyla destek sağlayan yazar ve araştırmacılarımıza, bizi tavsiye ve telkinleriyle teşvik eden tüm Çankırı severlere bu vesileyle ayrı ayrı teşekkür ederim.

İrfan DİNÇ
Belediye Başkanı

EDİTÖR'den

Sevgili okurlar,

Çankırı Araştırmaları Dergisinin 3. sayısını sizlere ve bilim dünyasına kazandırmanın mutluluğu ile başlamak istiyorum. Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi çok değerli bilim kurulu üyelerimizin destekleri ve yönetim kurulu üyelerimizin yoğun çalışmaları ile Çankırı tarihine katkı sağlamaya devam etmektedir. Bu çalışmalar, Çankırı tarihinin de ötesine geçerek birçok alanda genel tarihe katkı sağlama noktasına gelmiştir ve bu durum bizler için gurur vericidir.

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi planladığı yoğun çalışmalarına ara vermeden devam etmektedir. Bu anlamda; Çankırı Araştırmaları Merkezi yeni arşiv belgelerine sahip olmuş, yapılan araştırma çalışmaları Türkiye sınırlarını da aşmış ve Bulgaristan Devlet arşivinde Çankırı ilintili belgelerin varlığı tespit edilerek bunları arşivimize kazandırma çalışmaları başlatılmış, çok kıymetli yeni yayınlar ortaya çıkartılmış tır. Aylık konferanslar serisinde çok değerli bilim insanları şehrimizin misafiri olmuş ve Çankırı insanını yeni bilgilerle donatarak bizleri onurlandırmışlardır. Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinin Romanya Dimitri Cantemir Kültür Merkezi ile işbirliği protokolü imzalaması, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Genel Müdürlüğü ile ortak bir katalog yayınlayarak kurumsal işbirliği girişimlerini somutlaştırması, Araştırma Merkezimizin bilim kurulu üyelerinin gün geçtikçe artması tarafımızdan olumlu ve önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Yine Çankırı insanının Araştırma Merkezi faaliyet ve çalışmalarına sahip çıkması ve ülkemizin bir çok yörelerinden ve çeşitli bilim insanlarından olumlu tepkiler alınması ve Araştırma Merkezi ve faaliyetlerinin bilimsel kongrelere tebliğ konusu olmasını da doğru yolda olduğumuzun bir göstergesi olarak algılamaktayız. Özellikle Prof. Dr. Halil İNALCIK Hocamızın çok değerli ekibi ve bilim adamlarından oluşan bir heyetle Araştırma Merkezimizin davetlisi olarak Çankırı'ya gelmeleri, Çankırı'da iki günlük etkinliklerimize katılmalarının ve kendilerinin vermiş olduğu değerli bilgilerin bu şehrin tarihinin aydınlanmasında önemli izler bırakacağını ve yeni işbirliklerine kapı aralayacağını düşünüyoruz.

Şu an istifadelerinize sunulmak için hazırlanmış olan Çankırı Araştırmaları Dergisi de Araştırma Merkezinin günden güne gelişen bir yayın organıdır. Daha önce çıkan iki sayısı ile Çankırı ve ortak kültürel coğrafya adına çok değerli yeni bilgiler okuyucu ile buluşmuştur. Üçüncü sayımızda önceki sayılardan daha zengin bir içerik ve yine birbirinden değerli bilgilerle karşılaşacaksınız. Ayrıca bu sayımızda birtakım yenilikler ve farklılıklar görmek de mümkün olacak. Dergimizin üçüncü sayısına makale bazında çok büyük teveccüh gösteren değerli araştırmacılara şükran duygularımı ifade etmek isterim.

Amacımız bizlere bırakılan kültürel değerlerimizi korumak, tanıtmak, yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmaktır. Bu amaç doğrultusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak ve mesai mefhumu gözetmeden 'sahip çıkabildiğimiz her değer geleceğe taşıdığımız mirasımızdır' anlayışı ile çalışmalarımıza devam ediyoruz. Özellikle değişen ve gelişen dünya politikaları karşısında tehdit altında olan kültürel ve tarihi birikimlerimizi koruma anlamında bu çalışmanın çok anlamlı olduğunu düşünüyor, geleceğe bir eser bırakmadan bir hayatın son bulmasını anlamsız bir yaşam biçimi kabul etmenin gerçeği ile çalışmalarımızı planlıyoruz.

Çankırı Araştırmaları Dergisi üçüncü sayısına makale gönderen tüm araştırmacılarımıza, bu makalelere hakemlik yapan değerli bilim adamlarımıza, çok kıymetli bilim kurulu ve yönetim kurulu üyelerimize teşekkür ediyor, elinizdeki eserin Çankırımız'a ve bilim dünyasına hayırlı olmasını temenni ediyorum.

Yüksel ARSLAN
Çankırı Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürü
Dr. Rıfkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Yönetim Kurulu Başkanı

XIX. YÜZYILDA ÇANKIRI ESNAF TEŞEKKÜLLERİ VE İŞ KOLLARI BAKIMINDAN ÇANKIRI TEMETTUAT DEFTERİNE GENEL BİR BAKIŞ

A General Overview of Çankırı Temettuat Book and Artisans of Çankırı

Yüksel ARSLAN*

ÖZET:
Osmanlı tarihi araştırıcıları açısından Osmanlı arşiv kaynaklarının değeri yadsınamaz. Arşiv kaynakları içerisinde "defter" olarak anılan ve tasnif olunanlar ise farklı bir öneme sahiptir, zira çok değişik isimlerle anılan ve muhtevaları da o derece çeşitli olan bu defterlerden Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal ve iktisadi hayatının yanı sıra yerel (mahalli) tarihe katkı sağlayacak çok önemli veriler elde edilebilmektedir. Defter başlığı altında yer alan ve XIX. yüzyılda tutulmaya başlanan bu defterlerin bir türü de temettuat defterleridir. Bu defterler, klasik dönem tahrir defterlerinden farklı olmakla birlikte tutuluş maksadı bakımından onun bir devamı gibi görülebilir ve ele alınabilir. Temettuat defterleri, devletin sahip olduğu gerek nüfus gerekse taşınır ve taşınmaz malların tespiti, bunların değerleri ve bunlar üzerinden alınacak vergileri ortaya koyan bir hususiyete sahiptir. Bu itibarla temettuat defterleri, Osmanlı Devleti tarafından ağırlıklı olarak vergi tahsili için tutulan, hane hane tüm emlak, arazi ve hayvanat cinsi değer ifade eden malların kayıtlarının, değerlerinin ve bunlar üzerinden alınan vergi miktarlarının yazıldığı defterler olarak düşünülmelidir. Bu çalışmada Çankırı merkeze (nefse) ait temettuat defterine genel bir bakış yapılacak, dönemiyle ilgili olarak Çankırı ölçeğinde bazı değerlendirmelerde bulunulacak ve Çankırı esnaf teşkilatı hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, temettuat, esnaf.*

A GENERAL OVERVIEW OF ÇANKIRI TEMETTUAT BOOK AND ARTISANS OF ÇANKIRI

ABSTRACT:
Written registers (tahrir in Ottoman) are very important resources for history researches. These books can provide very significant data that will contribute to the local history in addition to those regarding the social and economic life of the Ottoman Empire. One of these books is Temettuat books. Temettuat books were kept for tax collection in the Ottoman period and records of all properties such as real estate, land or animals as per each house and tax amounts collected were registered. Through a general overview of the Temettuat book pertaining to Çankırı's center, this article tries to make several assessments on Çankırı and provide some information on the organization of artisans in Çankırı.
KEY WORDS: *Çankırı, temettuat, artisan.*

Osmanlı dönemi genel ve yerel tarih araştırmaları açısından tahrir defterlerinin çok büyük bir değeri ve önemi vardır. Bu anlamda özellikle klasik döneme ait tapu tahrir defterleri, evkaf defterleri, şeriye sicilleri ve daha sonraki süreçte de temettuat defterleri birer hazine niteliği taşımaktadırlar. Temettuat defterleri, ait olduğu döneme ve bölgeye ilişkin kapsadığı zengin malumat ile bölgenin mikro ve makro düzeyde sosyo-ekonomik kompozisyonunu çıkaracak özellikleri bünyesinde taşımaktadır.[1] Bu çalışmaya esas olan Çankırı temettuat defteri de Çankırı yerel tarihi açısından çok önemli bilgiler içermektedir, ancak ne yazık ki şu ana kadar merkeze ait bu defter hakkında hiçbir çalışma yapılmamıştır. Bu açıdan bir ilk olma özelliği taşıyan defterin, Çankırı yerel tarihinin bilinmeyen bazı noktalarını aydınlatacağı ümit edilmektedir.

Temettu kelimesi kâr etme, kazanma temettuat kelimesi de kârlar, faydalar, kazançlar anlamına gelmektedir. Temettuat vergisi de tüccar, esnaf ve halkın senelik kazançları[2] üzerinden alınan vergiye denmiş olup daha sonra kazanç vergisi[3] olarak isimlendirilmiştir. Bu kazanç ve vergilerin idari bir taksimat içerisinde alfabetik olarak kayıtlarının tutulduğu defterlere de temettuat defterleri denmektedir. Bu defterler H.1256-1261/M.1844-1845 tarihleri arasında olup toplam 17.747 adettir.[4] Ancak döneminde tutulmuş olan temettuat defterlerinin tamamının Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde olmadığına (bu çok az bir yekun tutabilir) ilişkin kuşkular mevcuttur. Zira bu çalışmaya konu olan Çankırı

* Çankırı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı. yksl18@hotmail.com
Manager of Cultural and Social Affairs in Çankırı Municipality, Chairman of BoD of Çankırı Municipality's Dr.Rıfkı Kamil Urga Center of Reserches on Çankırı. yksl18@hotmail.com

1 Ahmet Akgündüz-Said Öztürk, Darende Temettuat Defterleri, Ankara-2005, s. 29.
2 Ferit Develliođlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara-2005 s. 1073.
3 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul-2000 , s. 254.
4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul-2000 s. 254.

(nefsi) temettuat defterinin Osmanlı Arşivi'nde bulunmaması[5] bizi bu düşünceye sevk etmiştir. Halen taşrada, şahıslar elinde olan ve resmi makamlarca bilinmeyen defterlerin var olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurulduğunda bu sayının artması kaçınılmazdır.

Temettuat defterlerinin tutulmasında bazı farklılıkların olduğu da kendini göstermektedir. Bu anlamda kayıtlarda takip edilecek en son usul ve yöntem[6] Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) kapsamında yeni düzenlenen mali ıslahatlar çerçevesinde Meclis-i Vâlâ'ca belirlenmiştir.[7] Örneğin, bu düzenleme öncesinde hane olarak yapılan kayıtlar daha sonra numaralandırılarak yapılmıştır. Yine bu düzenlemeden önce hane reisi *'rençber'* veya *'erbâb-ı ziraatten'* ifadeleri ile tanımlanırken sonradan hane reisinin fiziki yapısı gündeme getirilmiş ve kendisi *'orta boylu, kır sakallı'* gibi ifadelerle tanımlanmıştır.

Temettuat defterleri üzerine şu ana kadar ciddi çalışmalar yapılmasına rağmen bu çalışmaların yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu defterlerin sadece belli bir disipline ilişkin bir bakış açısı ile incelenmesi ve değerlendirilmesi yeterli değildir. Defterlerin çok farklı sonuçlar ortaya koyabilecek verilere sahip olmasından ötürü farklı ilmi disiplinlerin bakış açıları ile daha zengin bilgi ve değerlendirmeleri ortaya koyacağı da açıktır. Yine temettuat defterleri ile ilgili yapılan çalışmalardaki bazı eksikliklerinin giderilmesi ve bu anlamda bazı kavram ve değerlendirmelerin netleşmesi gerektiği de aşikârdır. Temettuat defterlerinde yer alan bazı kayıtların değerlendirilmesi esnasında bazı problemlerin ortaya çıktığı görülmekte, ancak bu problemler araştırıcıların bir kısmında genel ifadeler kullanılarak geçiştirilmektedir. Örneğin; Temettuat kavramının bir vergiyi mi ifade ettiği, hanenin sahip olduğu mal varlıklarının toplam değerini mi ifade ettiği veya Temettuatın hanede yıllık elde edilen hasılat mı olduğu konusunda bile bazı çelişkiler mevcuttur. Defterlerdeki eksiklikler ve temettuatlar arasındaki dengesiz farklılıklar belirtilen problemlerin başlıca sebepleri arasında sayılabilir.

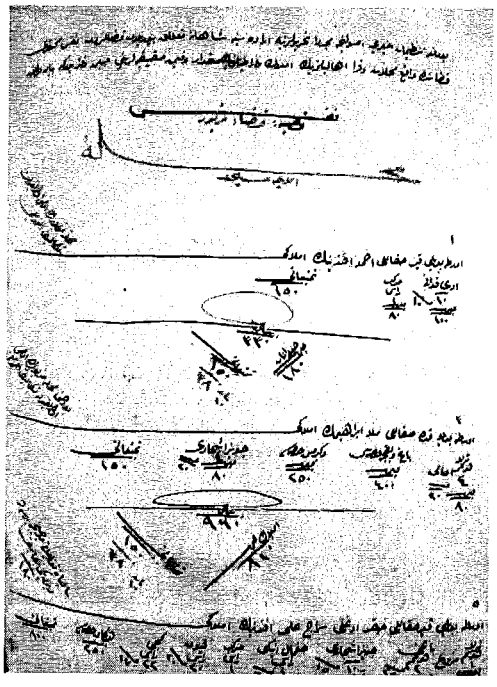

Çankırı Temettuat Defteri

Temettuat defterleri şahsi[8] tutulan mali kayıtlar olarak nitelendirilmesine rağmen bu defterlerden hem tarihi açıdan hem de pek çok konuda önemli bilgiler elde edilebilmektedir. Bu sebeple bu defterlerin sadece iktisat tarihçiliği açısından değil, sosyal tarih açısından da büyük bir öneme haiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu defterlerin incelenmesi sonucunda; köy ilçe ve şehirlerin nüfus ve etnik yapıları, iktisat tarihi açısından vergi çeşitleri ve vergi tahsil yöntemleri, o bölgedeki tarım ve hayvancılık faaliyetleri, mesleki ve ticari hayat, menkul ve gayrimenkul malların değerleri gibi önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra temettuat defterleri yerel anlamda şehir ve aile tarihçiliği açısından da vazgeçilmez bir kaynak durumundadır.

Çankırı Merkeze ait temettuat defteri[9]; 19,5 X 64 cm ebadında ve ebru kapaklı olup toplam 194 sayfadan oluşmaktadır. Defterin 1, 2 ve 3. sayfaları ile 193 ve 194. sayfaları boş olup buralarda herhangi bir kayıt tutulmamıştır. Defter içerisinde tarih bulunmamasına rağmen düzenleme şekli açısından bakıldığında 1840 tarihine ait olabileceği varsayılmaktadır. Defterin başında yer alan *'bu def'a tanzîmât-ı hayriye usûlünce müceddeden tahîrlerine irâde-i seniyye-i şâhâne ta'alluk buyrulan kazâlardan nefs-i Kengırı kazâsında vâki' mahallât ve kurâ ahâlîlerinin emlâk ve arâzî mikdâr ve kıymet-i hakikiyyelerini mübeyyin defterdir ki beyân olunur'* ifadeleri de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Defter içerisinde toplam 19 mahalle kayıtlı olup bu mahalleler şunlardır:

Tablo 1 Çankırı Mahalleleri

Sıra no	Mahalle İsmi	Hane Sayısı
1.	Alacamescid Mahallesi	150
2.	Taşmescid Mahallesi	43
3.	Hoca İbrahim Mahallesi	53
4.	Hoca Elvan Mahallesi	62
5.	Karataş Mahallesi	160

5 Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Çankırı ilçe ve köylerine ait temettuat defterlerinin bir kısmı bulunmasına rağmen Çankırı merkeze ait temettuat defteri yoktur.
6 Temettuat kayıtlarını tutmakla görevli ve ayrıca Tanzimat reformunu halka açıklama ve tanıtmada görevlendirilen muhassıllardan yeteri verim alınamamış, bu sebeple birçoğunun görev yeri değiştirilmiş veya azledilmiştir.
7 Kâtiplerin tahrir kayıtlarına ve bölgeye vâkıf olmamalarından kaynaklanan bir tutumla halka 'gadr' etmemesi edibâne ve müstakimâne hareket etmeleri istenmiştir.
8 Zaman zaman kayıtlarda ilgili şahsın biraderi, kaynı veya üvey oğlu ***'ale'l-iştirâk'*** tanımlaması ile de deftere kaydedilmiştir.
9 Defter, Çankırı Tapu Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlıdır.

Sıra no	Mahalle İsmi	Hane Sayısı
6.	Halil Ağa Mahallesi	112
7.	Kayserbey Mahallesi	203
8.	Debbağhane Mahallesi	125
9.	Cami-i Kebir Mahallesi	22
10.	Hoca Bahşayış Mahallesi	173
11.	Mirahor Mahallesi	113
12.	Çukur Mahallesi	95
13.	Perdedar Mahallesi	62
14.	İmaret Mahallesi	103
15.	Kale Mahallesi	19
16.	Yoğurtçu Mahallesi	61
17.	Çetince Mahallesi	65
18.	Yapar Mahallesi	76
19.	Şeyh Osman Mahallesi	29
Toplam Hane sayısı		**1480**

Ayrıca defterin son bölümünde Çankırı'nın çeşitli mahallelerinde yaşayan Kıptî, Pûşiyân/Poşiyân, Rum ve Ermeni nüfusun da temettu kayıtları yer almaktadır. Bu mahallelerin büyük bir kısmının ismi değişmiş olup maalesef günümüze kadar gelmemiştir. 1521 tapu tahrirlerinde 24[10] olan mahalle sayısı zaman içerisinde azalmış veya çoğalmıştır. Mahalle isimlerine bakıldığı zaman bu isimlerin mescitler etrafında oluşan klasik şehir yapılaşmasını yansıttığı, yine mahallelerin çoğunun isimlerini kurucularından aldığı görülmektedir. Örneğin Hoca Bahşayış ve Halil Ağa Mahallesi gibi. Mevcut 19 mahalledeki toplam hane sayısının 1480 olduğu görülmektedir.

Tablo 2	
Pûşiyân/Poşiyân (Yapar Mahallesinde)	13 Hane
Kıpti (Kayserbey Mahallesinde)	25 Hane
Millet-i Rumiyân	44 Hane
Millet-i Ermeniyân	23 Hane
TOPLAM	**105 Hane**

Bu hanelere defterdeki çeşitli mahallelerde yaşayan (Tablo 2) Pûşiyân/Poşiyân, Kıptî, Rum ve Ermeni 105 hane de eklendiğinde toplam hane sayısı 1585 olmaktadır. Hane sayılarına evin zevcesi, yani eşi ile ortalama üç çocuk eklendiğinde Çankırı nüfusu tahmini olarak 7925'e ulaşacaktır. Defter incelendiğinde Kıptî ve Poşiyan hanelerin tek bir mahallede; Rum halkının 32 hanesinin Kayserbey, 4 hanesinin Yoğurtçu, 4 hanesinin İmaret, 3 hanesinin Hoca Bahşayış, 1 hanesinin de Debbağhane Mahallesinde mütemekkin oldukları görülmektedir. Yine aynı şekilde Ermeni milletinden olan hanelerin 6 hanesinin İmaret, 4 hanesinin Yoğurtçu, 10 hanesinin Çukur, 3 hanesinin Hoca Bahşayış Mahallesinde mütemekkin oldukları anlaşılmaktadır. Bu verilerden Çankırı merkezinde en küçük mahallenin 22 hane ile Cami-i Kebir ve en büyük mahallelerin de 203 hane ile Kayserbey[11], 173 hane ile Hoca Bahşayış ve 160 hane ile Karataş Mahalleleri olduğu anlaşılmaktadır. Gayrimüslim tebaa içerisinde Rum nüfusunun Ermeni nüfusundan oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda ifadelendirildiği şekilde tahmini bir nüfus ortaya koymak gerekirse, Rum nüfusunun 220, Ermeni nüfusunun ise 115 civarında olduğu ortaya çıkmakta olup toplam Gayrimüslim sayısı 315'dir. Yine defter incelendiğinde Kıptî halkın çeribaşılığını Hacı Mehmet'in, Poşiyan halkın çeribaşılığını da Hacı Hüseyin'in yaptığı anlaşılmaktadır.

Çankırı temettuat defterinin 4. sayfasında *'nefs-i kasaba- kaza-i mezbur'* ifadesi ile kayda başlanmış olup önceki temettuat defterlerinden farklı olarak numara verilerek başlanmıştır. Hane reislerinin *'orta boylu kara sakallı, orta boylu kır sakallı'* gibi ifadelerle tanımlanmasından sonra sahip olunan emlak, arazi ve hayvanat cinsi malların miktarı ve kıymetleri verilmektedir. Ayrıca hane kaydının sol köşesinde de hane reisinin *'salyâne tevzî'âtı mûcibince bir senede verdiği tekâlif'* yer almaktadır. Örneğin Alacamescid Mahallesi bir numaralı hanede ikamet eden Ahmet Efendinin temettuat kaydı şu şekildedir.

10 Ahmet Kankal, Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Ankara 1993 (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).
11 1521 ve 1579 tapu tahrirlerinde de en büyük mahallenin yine Kayserbey Mahallesi olduğu gözlemlenmektedir.1521 tahririnde hane sayısı 35, 1579 tahririnde ise 36'dır.

Numara:1
Orta boylu kır sakallı Ahmed Efendinin emlaki[12]
Arıkovanı 10 sepet / kıymeti 10 / toplam kıymeti 100 kuruş
Merkeb 1 baş / kıymeti 80 kuruş
Hayvanat kıymeti 180 kuruş
Temettuatı 150 kuruş
Yekûn 330 kuruş / 38 kuruş 10 para

Defter içerisindeki mahallelerin son kayıtlarında, Çukur mahallesinden Tellioğlu Mustafa kızı Emine Hatun[13] örneğinde olduğu gibi tahrirlerde pek rastlanılmayan bir şekilde hanımların da kaydedildiği görülmektedir.

Yine defter incelendiğinde Debbağhane Mahallesinde İmam Molla Ahmed[14], Yoğurtçu Mahallesinden Müderris Halil Efendi[15], Debbağhane Mahallesinden Muallim-i Sıbyan Ahmed Efendi[16], Kayserbey Mahallesinden Meclis azası Mehmed Said Efendi[17], Mirahor Mahallesinden muhtar-ı evvel Abdullah Efendi[18] örneklerinde olduğu gibi Çankırı'nın dini, ilmi ve idari hayatını şekillendiren şahsiyetleri de tanıma fırsatı ortaya çıkmaktadır.

Çankırı ziraat ve hayvancılığı hakkında çok geniş bilgilerin yer aldığı defterde dikkati çeken unsurlardan biri de günümüzde kırsal kesimde varlığını sürdürme mücadelesi veren arıcılığın çok yaygın olmasıdır. Arılar sepet (kovan) olarak kaydedilmiştir. Örneğin İmaret mahallesinde kayıtlı arı sepeti (kovanı) sayısı[19] 443'tür. Bu kovan sayısı mahalle dikkate alındığında hiç de azımsanamayacak bir rakama işaret etmektedir.

Defter, Çankırı iktisadi hayatı açısından da önemli bilgiler sunmaktadır. Defterden 1840'lı yıllarda ildeki emlak, arazi ve hayvan fiyatlarını öğrenmek rahatlıkla mümkün olmakta ve dönem içerisinde Çankırı insanın ekonomik gücünü tespit edebilmede önemli açılımlar sağlamaktadır.[20] Kayserbey Mahallesinden meclis azası Mehmed Said Efendinin sahip olduğu menkul ve gayrimenkul mallara bakıldığında şu fiyatlar ortaya çıkmaktadır.[21]

Tablo 3 Çeşitli Menkul, Gayrimenkul ve Hayvan Fiyatları

Kayserbey Mahallesi Numara:1 Uzun Boylu Siyah Sakallı A'za-yı Meclis Mehmed Saîd Efendinin Emlaki

Cinsi	Adedi	Kıymeti (Kuruş)	Bir Adedinin Kıymeti (Kuruş)
Tarla	50 Dönüm	1500	Dönümü 25
Bağ	4	1650	Dönümü 412[22]
Asyâb (Değirmen)	3 Göz	3000	Bir Göz 1000
Camus	2 Çift	1000	500
Camus İneği	3 Baş	600	200
Malağı	2 Baş	150	75
Sağmal İnek	6 Baş	300	50
Dana	6 Baş	180	30
Kısrak	2 Baş	300	150
Esb (Beygir)	3 Baş	850[23]	263
Merkeb	3 Baş	250	83
Arı Kovanı	15 Sepet	150	10
Koyun	50	1000	20
Keçi	40	720	18
Tay	2 Baş	100	50

12 Çankırı Temettuat Defteri, s. 4.
13 Çankırı Temettuat Defteri, s. 137.
14 Çankırı Temettuat Defteri, s. 93.
15 Çankırı Temettuat Defteri, s. 156.
16 Çankırı Temettuat Defteri, s. 86.
17 Çankırı Temettuat Defteri, s. 63.
18 Çankırı Temettuat Defteri, s. 114.
19 Çankırı Temettuat Defteri, s. 145-146.
20 Ancak hane reislerinin kayıt altına alınan mal varlıklarının net olmadığı düşünülmektedir. Halkın bu dönemde aşırı vergi yükünden ötürü zor durumda olması sebebi ile sahip oldukları mallarını tam olarak kaydettirmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum dönemin iktisadi hayatı üzerinde yapılan çalışmalarda açıkça görülmekte ve temettuat kayıtlarını tutmakla görevli memurlara İstanbul Hükümetince halkın vergi yükünden muzdarip olmaları sebebi ile tepki çekmeden kayıtların yapılması gerektiği konusunda uyarılar yapılmaktadır.
21 Çankırı Temettuat Defteri, s.63.
22 Bağın toplam değeri 1648 kuruş olması gerekirken 2 kuruş fazla olarak 1650 yazılmıştır.
23 Toplam 789 kuruş olması gerekirken burada da fazlalık görülmektedir.

Bu tablo canlı hayvan fiyatları açısından Çankırı Şeriye sicillerindeki tereke kayıtları ile karşılaştırıldığında 1830 yılında bir koyunun fiyatı 15, keçinin fiyatı 18, camızın 186 kuruş olduğu görülmektedir.[24] Bu anlamda fiyatlarda bir tutarlılık tespit edilebilmektedir. Fiyatlarda hanelere göre bazı fiyat farkları gözlemlenmekte olup bu durum da normal karşılanmalıdır. Zira tarlanın verimi, sulak olması ve hayvan cinsinin de sağlıklı ve bakımlı olması doğal olarak fiyat farkı oluşturacaktır. Defterde yer alan temettuatlara bakıldığında sahip olduğu emlak, arazi ve hayvanat cinsi malların sayısına göre değiştiğini görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Çankırı ilinde yaşayan insanların ekonomik güçleri ortaya konabilmekte ve halk arasındaki gelir farkları tespit edilebilmektedir.

Tablo 4 Meslekler Bazında Gelir Dağılımı

Mahallesi	İsmi ve Mesleği	Toplam Mal Varlığı Kıymeti (Kuruş)	Yıllık Temettuatı (Kuruş)
Alacamescid	Beşe Oğlu Ömer Efendi/ **Çiftçi**	7970	1500
Hoca İbrahim	Süleyman / **Terzi**	180	250
Hoca Elvan	Hüseyin/ **Dikici**	990	250
Halil Ağa	Hüseyin/ **Irgat**	---	200
Hoca Bahşayış	İbrahim/ **Tuzcu**	105	150
Çetince	Hüseyin/ **Muhtar-ı evvel-Bakkal**	1593	300
Kale	Mehmed/ **Nalbant**	1070	200
Çukur	Mustafa/ **İmam**	260	150
Kale	Dizdar oğlu Ahmed Ağa	7972.5	1500
Çukur	Seyyid Hasan Efendi ve kaynı	18970	1200
Perdedar	Mehmed/ **Dülger**	585	200
Mirahor	Abdullah/ **Babuccu**	230	230
Rum	Dimit/ **Kuyumcu**	1450	500
Ermeni	Agop/ **Bezzaz**	200	250
Kıpti	Çeribaşı Hacı Ali	525	300
Poşiyan	Hacı Ali	995	400

İmaret mahallesi örnek olarak incelendiğinde mahallenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında şu bilgiler ortaya çıkmaktadır. Mahallede toplam olarak 103 hane kaydı tutulmuş olup ancak 19 hanesine herhangi bir emlak, arazi ve hayvanat kaydı yapılmamıştır. Emlak, arazi ve hayvanat kaydı yapılan hane sayısı 84'tür. Bu mahallede % 18,4 oranında herhangi bir mala sahip olmayan kesimin olduğu da ortaya çıkmaktadır. Tabloya bakıldığında İmaret Mahallesi halkının toprağa ve hayvancılığa dayalı bir gelire bağlı olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca daha önce de işaret edildiği gibi arıcılık birinci sırada yer almaktadır. İmaret Mahallesinde meyveciliğin az olmasının sebebi ise bu mahallenin Çankırı şehir merkezinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda mahallede toplam 52 hanenin çeşitli iş kollarına ait faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Kısacası bu mahallede toprak, hayvan ve ticarete dayalı bir ekonomik yapı sergilenmektedir. Mezru tarlada kişi başına düşen oranın diğer bölgelere göre yüksek olmasının sebebi bu mahallede çiftçi olarak gösterilen İsmail Efendi ve üvey oğlu Arif Efendi ve Ahmed Ağanın *'ale'l-iştirâk* 112 dönüm mezru tarlaya sahip olmasıdır. İsmail Efendiye ait 112 dönüm tarla ayrı tutulacak olursa mahallede toplam 223,5 dönüm tarlanın bulunduğu ve kişi başına düşen tarlanın da 2,1 dönüm olduğu görülecektir. Örneğin Darende temettuatlarında Darende merkezinde bu oran 0,03'tür.[25]

Tablo 5
İmaret Mahallesi

Emlak, Arazi ve Hayvanat Cinsi Malların İsimleri	Toplam Adedi	Kişi Başına Düşen Pay
Malağı (Camus)	2	0,01
Öküz (çift)	4	0,03
Tay	8	0,07
Bahçe	9	0,08
Ceviz Ağacı	18	0,1
Dana	19	0,1

24 Ahmet Elibol, 19. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı-2008, s .210.
25 Ahmet Akgündüz-Said Öztürk. Darende Temettuat Defterleri, Ankara-2005, s.167.

Dükkân (Bab)	11	0,1
Kısrak	31	0,3
Merkeb	31	0,3
Ceviz Hissesi	57	0,5
Sağmal İnek	62	0,6
Bağ (Dönüm)	81	0,7
Camus İneği	102	0,9
Keçi	308	2,9
Koyun	339	3,2
Tarla (Mezru-dönüm)	335,5	3,2
Arı Kovanı	443 Sepet	4,3
Emlak Kıymeti	30,272 (64 Hanenin Yazılmamış)	293,9
Hayvanat Kıymeti	14,724 (67 Hanenin Yazılmamış)	142,9
Temettuat	15,249 (39 Hanenin Yazılmamış)	148

Temettuat defteri incelendiğinde Açıkgözoğlu, Diktabanoğlu, Kapçıoğlu, Kavlakoğlu ve Kayıncıoğlu gibi yerel tarih açısından önemli ipuçları verecek olan Çankırı yöresi aile lakapları da öğrenilebilmektedir.

Hane reislerinin isimleri konusunda Alacamescid, Taşmescid ve Hoca İbrahim Mahallelerinde bir istatistik yapıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6 Kullanılan İsimler

İSİM	Kullanım Adedi	İSİM	Kullanım Adedi
Mehmed	**44**	Halil	**2**
Ali	**30**	Salih	**2**
Ahmed	**25**	Abdulkadir	**2**
Osman	**24**	Bekir	**1**
Mustafa	**21**	Alaaddin	**1**
Hasan	**20**	İpek	**1**
Hüseyin	**19**	Kadir	**1**
İbrahim	**15**	Tahir	**1**
İsmail	**12**	İsa	**1**
Ömer	**6**	Ali Neşet	**1**
Abdurrahman	**3**	Receb	**1**
Abdullah	**3**	Mehmed Emin	**1**
Süleyman	**2**	Sadık	**1**
Mahmud	**2**	Emin	**1**
		Fatma	**1**

Tabloya göre en çok kullanılan isimler arasında Mehmed, Ali, Ahmed, Osman, Mustafa, Hasan, Hüseyin, İbrahim ve İsmail bulunmaktadır.

Çankırı'da Faaliyet Gösteren Esnaf Teşekkülleri ve İş Kolları

Temettuat defteri kayıtları incelendiğinde Çankırı merkezde ahilik geleneğine bağlı olarak faaliyet gösteren esnaf ve tüccar hakkında da ciddi bilgiler ortaya çıkmaktadır. Klasik dönemde ipek yolu ile önemli ticaret yollarının uğrak noktası olan Çankırı ve Tosya'da ticaret oldukça canlı iken XIX. yüzyılın ilk yarısı için bunu söylemek zordur.[26] Zira İpek yolu eski canlılığını kaybetmiş, bu durum doğal olarak Çankırı ticaret ve esnaf teşkilatını da olumsuz etkilemiştir. Fakat bu olumsuzluklara rağmen iç pazar ihtiyacını gidermek için faaliyet gösteren ve ayakta kalmaya çalışan Çankırı esnafı şehrin ekonomik potansiyelini yine elinde bulunduran en önemli unsur olmuştur. Bu durum temettuat defterinde

26 Ahmet Elibol, 19. Yüzyıl Başlarında Çankırı, s. 216.

de açıkça kendisini gösterecektir. Ek-1'deki tabloya bakıldığında Müslim ve Gayrimüslim olmak üzere toplam 1585 hane nüfus bulunan Çankırı'da 990 hane doğrudan veya dolaylı olarak ticaret ve esnaflıkla uğraşmakta, bu yolla geçimini sağlamaktadır. Toplam hane sayısına göre ortaya % 62 gibi bir oran çıkmaktadır ki bu Çankırı ekonomik hayatı açısından önemli bir rakamdır. Bir başka açıdan bakıldığında tahmini toplam nüfusu 7925 olan Çankırı da yine tahmini 4950 (990 x 5) kişi bu şekilde geçimini sağlamaktadır. Çankırı da ticaret ve esnaf faaliyetleri ile meşgul olanların mahallelere göre dağımı ise şöyledir.

Tablo 7 Mahallelere Göre Esnaf Dağılımı

Sıra No	Mahalle İsmi	Hane Sayısı	Esnaf Sayısı	%
1.	Millet-i Rumiyan-Millet-i Ermeniyan	67	56	**83,5**
2.	Yapar/Yipar Mahallesi	76	58	**76**
3.	Cami-i Kebir Mahallesi	22	16	**72,7**
4.	Yoğurtçu Mahallesi	61	43	**70**
5.	Hoca İbrahim Mahallesi	53	37	**69,8**
6.	Debbağhane Mahallesi	125	86	**68,8**
7.	Alaca Mescid Mahallesi	150	100	**66,6**
8.	Çetince Mahallesi	65	42	**64,6**
9.	Taşmescid Mahallesi	43	27	**62,7**
10.	Şeyh Osman Mahallesi	29	18	**62**
11.	Halil Ağa Mahallesi	112	69	**61**
12.	Karataş Mahallesi	160	95	**59**
13.	Hoca Elvan Mahallesi	62	36	**58**
14.	İmaret Mahallesi	103	52	**50**
15.	Hoca Bahşayış Mahallesi	173	77	**44,5**
16.	Kayserbey Mahallesi	203	87	**42**
17.	Kale Mahallesi	19	7	**36,8**
18.	Çukur Mahallesi	95	30	**31,5**
19.	Mirahor Mahallesi	113	36	**31,8**
20.	Perdedar Mahallesi	62	18	**29**
21.	Poşiyân-Kıptî	38	----	**----**
TOPLAM		1585	**990**	

Çankırı mahallelerinde ikamet etmekte olan tebanın % 62'sinin işgücü ve ticari faaliyetlere dayalı alanlarda bulunması Çankırı ekonomik hayatının temellerini göstermesi açısından önemli bir veridir. Mahalle bazında verilen tabloya bakıldığında bu faaliyetlerin en yoğun olduğu mahalle % 83,5'lik oranla Rum ve Ermeni milletinin mütemekkin olduğu mahallelerdir. Bu durum aslında toprağa dayalı ekonomik uğraşısı olan Müslüman Anadolu insanı ile XIX. yüzyılda ekonomik insiyatifi elinde bulunduran Gayrimüslim ahalinin durumunu ortaya koyan somut bir göstergedir. Herhangi bir esnaf teşekkülüne dahil olan mahalleler sırasıyla Yapar/Yipar Mahallesi, Cami-i Kebir Mahallesi, Yoğurtçu Mahallesi, Hoca İbrahim Mahallesi, Debbağhane Mahallesi, Alacamescid Mahallesi, Çetince Mahallesi, Taşmescid Mahallesi, Şeyh Osman Mahallesi ve Halil Ağa Mahalleleridir. Diğer mahallelerdeki herhangi bir mesleğe dayalı faaliyet oranı % 60'ın altındadır. Poşiyân ve Kıptî mahallesindeki oranlama ise sıfır durumundadır. Bu durum Poşiyân ve Kıptî ahalinin yerleşik hayata yatkın yaşama biçiminden uzak bir yapıya sahip olmalarından kaynaklanabileceği gibi ayrıca araştırılması gereken bir konudur.

Çankırı temettuat defterindeki 990 hanenin sahip olduğu mesleki ve işgücü alanları üzerinde bir çalışma yapıldığında (Ek-1), Çankırı esnafının ve işgücü potansiyelinin hangi alanlarda yoğunlaştığı ve Çankırı ekonomik hayatını temellendiren meslek guruplarının hangileri olduğu çok açık bir şekilde kendini gösterecektir. 990 hane içerisinde toplam 86 (Tablo 8.) çeşit iş gücü ve meslek kolu bulunmaktadır. XIX. yüzyıl Çankırı Şeriye Sicillerinde yer alan tereke kayıtlarında meslek kolu sayısı 78'dir.[27]

27 Ahmet Elibol, 19. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı-2008, s. 217.

Tablo 8 Meslek Grupları ve Sayıları							
Meslek Gurubu	**Adedi**	**Meslek Gurubu**	**Adedi**	**Meslek Gurubu**	**Adedi**	**Meslek Gurubu**	**Adedi**
Bağ bekçisi	1	Lüleci	2	Rençber	4	Debbağ	16
Baytar	1	Mumcu	2	Boyacı	5	Duhancı	16
Hallaç	1	Mücellid	2	Çoban	5	Kuyumcu	17
Hamamcı	1	Nalcı-Nalçacı	2	Çilingir	5	Keçeci	18
Han bekçisi	1	Oduncu	2	Bahçeci	5	Tuzcu	18
Hararcı	1	Palancı	2	Kazgancı(Kazancı)	5	Çulha	20
Hattat	1	Sucu	2	Katırcı	5	Bezzaz	21
Kebabcı	1	Surcu?	2	Mestçi	5	Etmekçi	22
Körükçü	1	Taşcı	2	Helvacı	7	Babuççu	23
Rakkasi	1	Bakkal	3	Kahveci	7	Saraç	23
Tahmis	1	Dellal	3	Tüccar	7	Derzî?	26
Usta	1	Hoşabcı	3	Arabacı	9	Bezci	27
Aşcı	2	İşçi	3	Attar	10	Manav	27
Destici	2	Neccar	3	Berber	12	Dürger(Dülger)	30
İpekci	2	Saatçi	3	Çerçi	12	Hizmetkâr	31
İplikçi	2	Tacir	3	Nalbant	13	Bostancı	35
İsci?	2	Müstecir	4	Natır	13	Timurcu(Demirci)	37
Kabcı	2	Saka	4	Değirmenci	14	Çiftçi	50
Kahve Bayii	2	Çizmeci	4	Semerci	14	Terzi	66
Kaltakçı	2	Kasap	4	Kalaycı	15	Irgat	89
Kazzaz	2	Kireççi	4	Eskici	16	Dikici	93
Kiremitçi	2	Köşker	4	**TOPLAM**			**990**

Çankırı ekonomik hayatını şekillendiren iş kollarına bakarak bir takım reel sonuçlar elde etmek mümkündür. Ancak bu iş kollarını genel bazı başlıklar altında toplamak daha net sonuçların ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda Çankırı da mevcut iş kolları şu başlıklar altında sıralanabilir.

1. Hizmet Sektörü -%20
2. Tekstil ve Dokuma Sektörü - % 18,7
3. Deri Sektörü - % 18,5
4. Ticaret Sektörü - %15.4
5. Tarım Sektörü - % 12
6. Gıda Sektörü - % 7,9
7. Ağaç ve Ahşap Sektörü - % 3,5
8. Taşıma ve Ulaşım Sektörü - %2,6
9. Diğerleri

Hizmet Sektörü:

Çankırı insanına çeşitli alanlarda hizmet etmekte olan *Bağ bekçisi, Baytar, Hamamcı, Han bekçisi, Usta, Aşcı*[28], *Sucu, Berber, Dellal, Hattat, Rakkas, Çilingir, Değirmenci, Kalaycı, Kaltakcı , Taşcı, Lüleci, Müstecir, Mumcu, Mücellid, Çoban, İşçi, İsci, Irgat ve Hizmetkâr* zümresini birlikte düşündüğümüzde diğer meslek dallarına göre dağılım oranı 206 gibi bir rakam ortaya çıkmaktadır ki bunun da genel karşısındaki oranı % 20'dir. Bu sektörün içerisinde en yoğun kesimi Irgat (89), Hizmetkâr (31), Kalaycı (15) ve Değirmenci (14) oluşturmaktadır.

Tekstil ve Dokuma Sektörü:

Yoğun bir dilimi oluşturan bu kesimde *Hallaç, Derzî, Hararcı, İpekci, İplikçi, Kazzaz, Keçeci, Çulha, Bezzaz, Bezci ve Terzi* yer almakta olup toplam sayıları 186'dır ve % 18,7'lik bir dilimi oluşturmaktadırlar. Bu alanda Terzi (66), Bezci (27), Derzî(26), Bezzaz (21), Çulha (20) ve Keçeci (18) gibi esnaf ön sıralarda yer almaktadır.

Deri Sektörü:

Bu alanda faaliyet gösteren esnaf grupları *Palancı, Çizmeci, Köşker, Mestci, Semerci, Debbağ, Babuccu, Saraç*

28 Bu sınıf aslında gıda alanında değerlendirilebileceği gibi gıda üretim ve sunum aşamasında aktif olduklarından dolayı bu sektör içerisinde yer verilmiştir.

ve Dikici'lerdir. 184 esnaftan oluşan bu kesim % 18,5'lik bir dilim oluşturmaktadır. Bu gurubun içerisinde Dikici (93), Saraç (23), Pabuççu (23), Debbağ (16) ve Semerci (14) esnafı ağırlıktadır.

Ticaret Sektörü:

Bu sektör içerisinde *Bakkal, Saatçi, Surcu?, Destici, Körükçü, Kabcı, Boyacı, Eskici, Duhancı, Tüccar, Kiremitçi, Kireççi, Tacir, Kuyumcu, Nalcı, Natır, Nalbant, Kazgancı-Kazancı ve Timurcu-Demirci* esnafı yer almakta olup toplam 153 esnaf bulunmaktadır ve % 15,4'lük bir dilime sahiptir. Bu dilim içerisinde en fazla öne çıkan esnaf teşekkülü Timurcu-Demirci (37), Kuyumcu (17), Eskici (16), Duhancı (16), Nalbant (13) ve Natır (13) gibi meslek guruplarıdır.

Bu sektörün içerisinde Kuyumculuk, Demircilik ve Kazancılık iş kolu metal sektörü diyebileceğimiz bir alan içerisinde değerlendirildiğinde 59 kişi ile %5.9'luk bir dilimi temsil etmektedir ve Çankırı da etkili bir iş kolu durumundadır.

Tarım Sektörü:

Bu gurupta yer alan kesim ise ahalinin sebze ve meyve ihtiyacını karşılayan *Manav, Bahçeci, Bostancı, Rençber ve Çiftçiden* oluşmaktadır. Bunlar 121 kişi olup % 12'lik bir kesimi teşkil etmektedir.

Gıda Sektörü:

Kebabcı, Attar, Tahmis, Kahveci, Kahve Bayii, Helvacı, Saka, Hoşabcı, Kasap, Tuzcu ve Etmekçi esnaftan oluşan bu sektörde 79 kişi çalışmakta ve % 7,9'luk bir kesimi oluşturmaktadır. Bu alanda Etmekçi-Ekmekçi (22), Tuzcu (18) ve Attar (10) ön plana çıkan meslek grupları arasında yer almaktadır.

Ağaç ve Ahşap Sektörü:

Oduncu, Neccar ve Dürger-Dülger esnafından oluşan bu kesimde yer alanların sayısı 35 olup bu da toplam içinde % 3,5'lik bir orana karşılık gelmektedir. Bu alanda Dürger-Dülger (30) esnafı ön plana çıkan meslek teşekkülüdür.

Taşıma ve Ulaşım Sektörü:

Katırcı, Arabacı ve Çerçicilik[29] bu anlamda bir arada düşünülecek olursa toplam sayı 26 olup % 2,6'lık bir yekun teşkil etmektedir. Seyyar satıcılık diyebileceğimiz Çerçicilik (12) burada öne çıkan kesimdir.

Diğerleri: Bütün bu sektörlerin içerisinde buraya alınmayan ama bu dönemde bir şekilde Çankırıya Hizmet etmiş veya hizmet etmekte olan İmamlar, Müftüler, Muallimler, Müderrisler, Dizdarlar[30] ve Sipahileri de[31] bir iş kolu teşekkülü olarak düşünmek mümkün olabilir.

Genel olarak hizmet sektöründe yer alan meslek guruplarının yoğunluk kazandığı Çankırı'da tekstil, dokuma, dericilik ve buna bağlı olarak çalışan mesleki guruplar ön plana çıkmaktadır. Bu meslek dallarını toprağa bağlı Anadolu insanının duyduğu gereksinim ve ihtiyaçlar ortaya çıkartmaktadır. Bu bağlamda Tablo 8 incelendiğinde Çankırı'da; 93 gibi bir rakamla Dikici esnafı ön plana çıkmaktadır. Bu sayı genel esnaf yapısı içerisinde % 9,3'lük bir oran teşkil etmektedir. Dikiciliği besleyen unsurlardan olan Tabakhane/Debbağ esnafı da defterde 16 kişi olarak belirlenmiştir. Çankırı'da Debbağhane ismiyle bir mahallenin bulunması da bu ilişkiyi destekler mahiyettedir. Hizmet sektöründeki çokluğa rağmen tekstil ve deri alanındaki yoğunluk aslında Çankırı'daki ana mesleki teşekkülleri oluşturmaktadır. Bu teşekküllerin oluşmasında ve uzun süre devam etmesinde ahilik geleneğinin bir yansıması olan Yaran geleneğinin de etkileri azımsanamayacak boyuttadır. Tekstil alanında ipek dokumacılığının izlerini görmek de mümkündür. İpekçi ve Kazzaz esnafı olarak 4 hanenin kaydedilmesi bunun bir göstergesidir. Yörede ipek böcekçiliği desteklenmiş, hatta 1909 tarihinde bu amaçla yüz bin (100000) dut fidanının Çankırı'ya gönderilmesi[32] gibi bir uygulama da yapılmıştır. Yine bu yapılanma içerisinde Kuyumculuk mesleğinin tamamen Gayrimüslim ahali tarafından yapılması dikkati çeken bir diğer husustur.

XIX. yüzyılda Çankırı ekonomisinin temelini oluşturan bu meslek grupları modern dünyadaki sanayileşme ve endüstrileşme alanında meydana gelen gelişmeler ve ilerlemeler karşısında tutunamamış ve Demircilik, Tuzculuk gibi birkaç meslek dalı dışında bu meslek dalları bugün tamamen yok olma durumuna gelmiştir. Yok oluşa giden sürece dur deme ve çare arama sesleri 1870 yılında Çerkeş ilçesinden gelmiş ve debbağlık sanatını öğretmek için talepte bulunulmuştur.[33] Yok olanlar sadece meslekler olmayıp mesleklerin icra edildiği hanlar, bedestenler ve arastalar da büyük bir tehdit altındadır.

29 Sürekli hayvanlarla seyyar satıcılık ile meşgul olduklarından ve yolculuk halinde bulunduklarından dolayı bu sektör içerisinde yer almıştır.
30 Özellikle Kale Mahallesinde.
31 Eşkinci Sipahiler Ve Sipahi Tekaüdleri gibi.
32 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, DH.MUİ,32-1/60.
33 B.O.A, ŞD,1639/36.

Sonuç

Bu çalışma ile XIX. yüzyıl Çankırı merkeze ilişkin temettuat defterinin tanıtımı ve içerisinde hangi tür bilgilerin bulunduğu konusu genel olarak ele alınmıştır. Böylelikle Çankırı merkezinin sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili veriler değerlendirilmiş ve Çankırı'nın geride bırakmış olduğumuz yüzyıldaki ekonomik durumu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Yine bu anlamda Çankırı ekonomisinin baş aktörleri olan esnaf teşekkülleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu dönemde şahsa ait menkul ve gayrimenkuller ile bunların yıllık hâsılatından örnekler verilmiş ve kişi başı ortalama kazanç durumuna ilişkin rakamlar ortaya konmuştur. Çalışmada dönemin fiyat politikası yansıtılmaya çalışılmış; bu anlamda bazı mal, hayvan ve arazi kıymet bedellerinden örnekler verilmiştir.

Yerel anlamda yapılan bu tür çalışmalar genel tarihin yazılmasında ve değerlendirilmesinde bütünü kavrama noktasında çok önemli olup, bu çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir. Şehir tarihçiliği de denilebilecek bir alanın temellerini oluşturan bu türden çalışmalar son dönemde yaygınlık kazanmıştır. Ancak bu çalışmaların daha verimli ve ilmi bir disiplin içerinde yapılabilmesi için üniversitelerin ilgili bölümlerinin daha aktif olması gerekmektedir. Muhtemelen bu çalışmalar, üniversitelerde şehir tarihçiliği adı altında yeni bir alanın başlangıcına da temel oluşturacaktır.

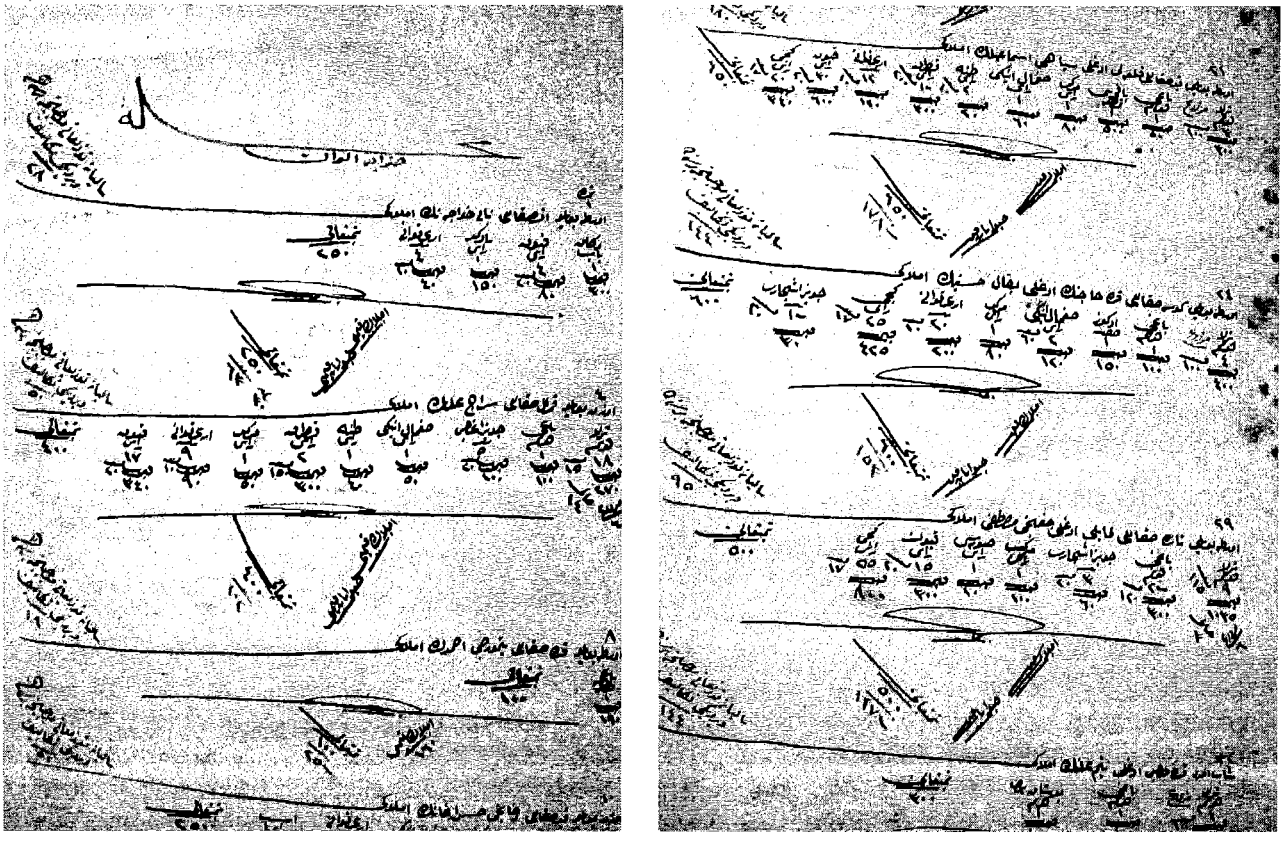

Çankırı Temettuat Defteri Hoca Elvan Mahallesi Kayıtları

KAYNAKÇA

1. *Akgündüz, Ahmet - Öztürk, Said Darende Temettuat Defterleri, Ankara-2005.*
2. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul-2000.*
3. *Çankırı Temettuat Defteri.*
4. *Devellioğlu Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara-2005.*
5. *Elibol, Ahmet 19. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı-2008.*
6. *Kankal, Ahmet Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Ankara 1993 (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).*

EK-1

Esnaf Türü	Esnaf sayısı	Alacamescid Mahallesi	Taşmescid Mahallesi	Hoca İbrahim Mahallesi	Hoca Elvan Mahallesi	Karataş Mahallesi	Hallâğa Mahallesi	Kayserbey Mahallesi	Debbağhane Mahallesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Hoca Bahşayış Mahellesi	Mirahor Mahallesi	Çukur Mahallesi	Perdadar Mahallesi	İmaret Mahallesi	Kale Mahallesi	Yoğurtçu Mahallesi	Çetence Mahallesi	Yapar Mahallesi	Şeyh Osman	Posiyan -Kıbtiyan	Rum	Ermeni	TOPLAM
Arabacı	6	1	1				1		1					2	1			1		1				9
Aşçı	2			1		1																		2
Attar	10						1	1		1	1				2		2			2				10
Babuccu	23			1			2	1	5		4	2			2		3	2	1					23
Bağ bekçisi	1														1									1
Bahçeci	5	1											1		1				2					5
Bakkal	3	1				1												1						3
Baytar	1																					1		1
Berber	12	2	1						2		1	1	1		1			2	1					12
Bezci	27	2	1	3	1	6		1			5	1	2	1				4						27
Bezzaz	21	1	5			1	1								2		3					3	5	21
Bostancı	35	6		1				2	8		5		1		4		4	2	2					35
Boyacı	5	1					2					2										1		5
Cerçi	12		2	2	3			3										2	1					12
Çiftçi	50	23		3	4		3	1		3	8			1	1			2	1					50
Çilingir	5							1			1							2	1					5
Çizmeci	4					1									2		1							4
Çoban	5						1				1	1	1					1						5
Çulha	20			1			2	4	3	1							3		4	2				20
Debbağ	16	1							10				1	1	2									16
Değirmenci	14	1				2			3	1	2											5		14
Dellal	3					1					2													3
Derzî	26						3	1		1	1	1		3						5		1	5	26
Destici	2							1			1													2
Dikici	93	7	5	2	4	14	8	15	6	1	4	6	1		3	1	2	3	11					93
Duhancı	16	2	1		1		3		1	2	1				2		2	1						16
Dürger	30	1	1	4	3	1	2	3	3			1	3	2			2	2		2				30
Eskici	16	2	1			2	1		1		1						2		3			3		16
Etmekçi	22	3			2	2	5	1	1	2	3	2							1					22
Gazgancı	5																					5		5
Hallaç	1											1												1

Esnaf Türü	Esnaf sayısı	Alacamescid Mahallesi	Taşmescid Mahallesi	Hoca İbrahim Mahallesi	Hoca Elvan Mahallesi	Karataş Mahallesi	Hallâğa Mahallesi	Kayserbey Mahallesi	Debbağhane Mahallesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Hoca Bahşayış Mahellesi	Mirahor Mahallesi	Çukur Mahallesi	Perdadar Mahallesi	İmaret Mahallesi	Kale Mahallesi	Yoğurtçu Mahallesi	Çeltence Mahallesi	Yapar Mahallesi	Şeyh Osman	Posiyan -Klibtiyan	Rum	Ermeni	TOPLAM
Hamamcı															1									1
Han bekçisi																							1	1
Hararcı															1									1
Hattat									1															1
Helvacı		2			1		1						1				2							7
Hizmetkar				4		4	4	5	7						1	1		2	2			1		31
Hoşabcı													2		1									3
Irgat		9		5	1	14	5	7	4		7	4	5	2	1	1	5	6	11			1	1	89
İpekci																		2						2
İplikçi								1	1															2
İsci?		1					1																	2
İşçi						2							1											3
Kabcı		2																						2
Kahveci		2							1			1					1	2						7
Kahveci bayii													1		1									2
Kalaycı				3		4	1	1			1	3							1			1		15
Kaltakçı		1								1														2
Kasap							1		1										1					4
Katırcı											5												1	5
Kazzaz						1	1																	2
Kebabcı															1									1
Keçeci		1				1	2	6	1			1			1		1		3	1				18
Kireççi						1	2											1						4
Kiremitçi								1											1					2
Körükçü																							1	1
Köşker								4																4
Kuyumcu																						17		17
Lüleci		1									1													2
Manav		2	3			1	1	4	2	2	4				3		4			1				27
Mestçi						1	1		1			1			1									5
Mumcu									1		1													2
Mücellid															1		1							2
Müstecir											1		1					1		1				4

Esnaf Türü	Esnaf sayısı	Alacamescid Mahallesi	Taşmescid Mahallesi	Hoca İbrahim Mahallesi	Hoca Elvan Mahallesi	Karataş Mahallesi	Hallâğa Mahallesi	Kayserbey Mahallesi	Debbağhane Mahallesi	Cami-i Kebir Mahallesi	Hoca Bahşayış Mahellesi	Mirahor Mahallesi	Çukur Mahallesi	Perdadar Mahallesi	İmaret Mahallesi	Kale Mahallesi	Yoğurtçu Mahallesi	Çetence Mahallesi	Yapar Mahallesi	Şeyh Osman	Posiyan -Klıtiyan	Rum	Ermeni	TOPLAM
Nalbant	2			2		5	1	1					1	1	1	1								13
Nalcı-Nalçacı	1						1								1									2
Natır	4				1	2		1	2				1		4		1							13
Neccar	2				1																			3
Oduncu	1				1						1													2
Palancı	1						1	1																2
Rakkas	1					1																		1
Rençber	1										2	2												4
Saatçi	1													2										3
Saka	1					2			1				1											4
Saraç	4				2		1	3	5		1	1	2	2	2									23
Semerci	1		1		3	1		3	2	2				1		1								14
Sucu	1												1					1						2
Surcu?	1					1					1													2
Tacir	2					1	1					1												3
Taşçı	1																					1		2
Terzi	9	3	3	5	3	8	6	9	9		7				3	1	1					1	1	66
Timurcu	3	2	2	3	4	2	2	2	2			2			2	1	1	1	7	3				37
Tuzcu	5			1	2	2	1				3		1		2		1							18
Tüccar	1				1		2				1						1	1						7
Usta									1			1												1
Tahmis																								1
TOPLAM	100	27	37	36	95	69	87	86	16	77	36	30	18	52	7	43	42	58	18		37	19	**990**	

ÇANKIRI KAYA TUZUNUN İNEBOLU İSKELESİNE NAKLİ İÇİN YOL YAPIMI

The Road Building For The Transportation of The Çankırı Rock Salt to The Inebolu Port

Fuat Recep*

ÖZET:
Bir beldenin ticari, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatının gelişebilmesi büyük oranda o beldenin liman, iskele, istasyon ve merkezlere ulaşımının kolaylığı ile doğru orantılıdır. O bölgede yetiştirilen veya üretilen mamullerin başka yerlere ulaştırılarak satılması da bu ulaşım ve nakil ağı ile mümkün olabilmektedir. Biz bu makalemizde Avrupa tuzlarından daha çok tercih edilen Çankırı kaya tuzunun Çankırı-Ilgaz-Kastamonu-İnebolu yoluyla İstanbul'a ulaştırılması projesininin bazı merhalelerini ortaya koymaya çalışacağız.
ANAHTAR KELİMELER: *Kastamonu, Çankırı, İnebolu, Ankara, yol yapımı, kaya tuzu, kaya tuzu nakli*

THE ROAD BUILDING FOR THE TRANSPORTATION OF THE CANKIRI ROCK SALT TO THE INEBOLU PORT

ABSTRACT:
The development of a city, in many respects such as commercial, social, cultural and economical, depends on trasporation facilities to harbours, warf, station and centers. Transportation of the goods cultivated and produced become possible only by the transport net to the particular city. The aim of the work is to study the salt extraxted in Çankırı which is moslt prefered and some of the steps of transportation of through the net Çankırı-Ilgaz-Kastamonu-İnebolu.
KEYWORDS: *Kastamonu, Çankırı, İnebolu, Ankara, road construction, rock salt, transportation of the salt*

Çankırı, tarih boyunca kaya tuzu rezervleri ile dikkat çekmiştir. Etiler döneminden beri işletildiği sanılan Çankırı tuzlası Osmanlı döneminde padişah hassı içinde yer almakta idi. Çankırı Merkez'e 15 km. uzaklıktaki Balıbağı Köyü civarında bulunan ocaklarda yapılan tesbitlere göre 800 milyon ton kaya tuzu rezervi bulunmaktadır. Bu kaya tuzu Osmanlı döneminde de lezzet ve kuvvet bakımından Avrupa tuzlarından daha tercihe şayan görülmektedir. Ancak İstanbul'a nakli için kırk saatlik mesafede bulunan İnebolu İskelesi uygun olmakla birlikte yollarının kötülüğünden dolayı, mecburen yüz on saat uzaklıkta bulunan İzmit İskelesi'ne nakledilmektedir. Bu yolun yani Çankırı-İnebolu yolunun arabalar işleyecek şekilde yapılması gerekmektedir.

Tanzimat öncesinde devletin ulaşım politikası, geleneksel yöntemlerin dışına çıkılmadan, olanın korunmasından ibaretti. Mevcut yollar ulaşıma elverişli değildi. Özel teşebbüs tarafından kervanlarla yapılan kara ticareti devrin şartları dolayısıyla şiddetli kışlar ve eşkıya tehdidi altında idi[1]. Yılın belirli dönemlerinde birçok bölgenin birbiriyle ve hükümet merkezi ile ilişkisi kesiliyordu. Bu durum yönetim, ekonomi ve sosyal yaşantıyı olumsuz olarak etkiliyordu[2].

Osmanlı yöneticileri yüzyılın başında Avrupa'ya gönderdikleri elçilerden aldıkları raporlardan ulaşım alanında olup bitenleri duymuşlardır. Avrupa'yı gezip görmüş kimi devlet ileri gelenlerinin yanısıra Osmanlı aydınları da ulaşımın kolaylaştırılmasının sayısız faydalar saylayacağını kavramışlardı[3]. Tanzimatla birlikte merkezi yönetimin güçlendirilmesi gayesiyle de karayollarının geliştirilmesi amaçlanmıştır[4]. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi için Sultan Abdülmecit zamanında İmar Meclisleri kurulmuştur. Fakat Anadolu'da yol yapımının gereklili benimsenmekle birlikte uygulamada başarılı olunamamıştır[5]. Daha sonra 1864'de "Yolların Umur-ı Tesviyesi ve Ahalinin Suret-i İstihdamı Hakkında Talimatname" adı ile yayınlanan talimatnamede yol yapımının nasıl gerçekleştirileceği ve halkın katkıda bulunma durumları ayrıntılarıyla belirlenmiştir[6]. 26 Ağustos 1869 tarihinde de "Turuk ve Meabir Nizamnamesi" yayınlanmıştır. Bu nizamname ile yollar işlerliğine göre dört grup olarak belirlenmiş ve erkeklere beş senede yirmi gün çalışma yükümlülüğü getirilmiştir[7]. Kara yolu yapma meselesi ciddi bir şekilde ele alınmış olmasına ve halkın gerektiğinde fiilen çalışmasına rağmen karayolları istenen hız ve kalitede geliştirilememiştir[8]. Yine de gerek hükümetin teşviki ile

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı, Expert on the Ottoman Archive.
1 *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.1, Editör Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarihi, Sanat ve Kültürel Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul, 1994, s. 591
2 *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Prof.Dr. Musa Çadırcı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 299.
3 Çadırcı, a.g.e, s. 299.
4 Türkler, 14 "*Yenileşme Dönemi Osmanlı Ekonomisi*", Prof.Dr.Ahmet Tabakoğlu, s. 221, Ankara 2002, Yeni Türkiye Yayınları.
5 Çadırcı, a.g.e, s. 299.
6 Çadırcı, a.g.e. s. 300
7 Düstur, I. Tertib, c. II, s. 302.
8 Tabakoğlu, a.g.m, s.221; *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, s. 591.

gerekse bazı valilerin şahsi gayretleri ve halkın katkısı sonunda İmporatorlukta yol yapımı, önceki dönemlere oranla hızlı bir gelişme göstermiştir[9].

Devlet yol yapımı devam eden vilayetlerin idarecilerine bir emirname göndererek yol çalışmalarında ne safhalara gelindiğinin, ne kadar amele çalıştırıldığının bilgisinin düzenli olarak Nafia Nezareti'ne bildirilmesini istemektedir. Bazı memurların inşaatları geciktirerek daha uzun süreler maaş almak hevesinde olduklarına da değinilen yazıda bu davranışlarda bulunanların hazineye zarar vermekten dolayı cezalandırılacağı ve bundan böyle inşaat safhalarını gösteren raporların üç ayda bir düzenli olarak gönderilmesi istenmektedir. 1.Zilhicce.1282 (17.Nisan.1866) tarihli bu belgeye göre Osmanlı topraklarında halen yapılmakda olan yollar şunlardır: Trabzon-Erzurum, Samsun-Amasya, Sinop-Boyabad, İnebolu-Kastamonu, Kastamonu-Çankırı, Akşehir-Bolu, İzmit-Adapazarı, Bursa, Konya, Midilli, Kıbrıs Adası, Bosna, Yanya-Narda, Manastır-Selanik, Selanik-Siroz, Filibe-Edirne, Edirne-Tekfurdağı, Burgaz-İslimye, Tuna[10].

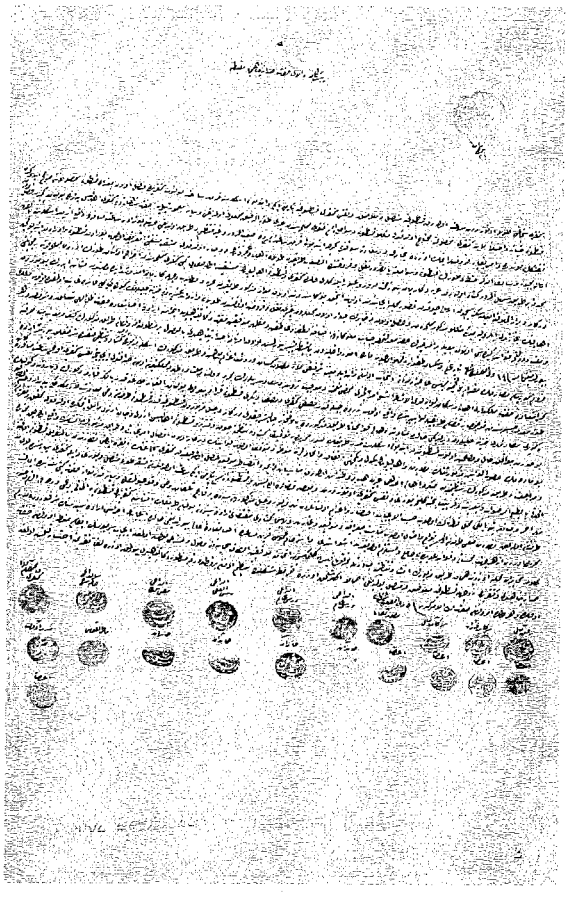

Yol yapımı ve Çankırı'nın Ankara'dan ayrılarak Kastamonu'ya bağlanması hakkında Çankırı Meclisi'nin mazbatası

5 Cemaziyelahir. 1278 (1862) tarihinde Sadaret tarafından Ticaret ve Maliye Nezaretlerine yazılan yazıda İnebolu'ya gidecek olan mühendisin oradan Çankırı'ya geçerek Çankırı tuzlasından çıkarılan tuzun kolaylıkla nakli meselesini incelemesi istenmiştir[11]. Böylece Çankırı kaya tuzunun İnebolu iskelesi yoluyla İstanbul'a ulaştırılması projesine ilk adım atılmış olmaktadır.

14 Zilkade 1278 (1862) tarihinde Çankırı Kaymakamlığı'na Sadaret'den acele olarak yazılan şukkada şöyle denmektedir. "Mu'ahede-i cedîde-i ticâret iktizâsınca ba'de ezîn diyâr-ı ecnebiyeden memâlik-i mahrusa-i şâhâneye tuz nakli ve idhâli memnû' bulunmasından dolayı umum memlehaların usûl-i inhisâriyede idâresiyle Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye sekenesinin kullanmakda oldukları tuzun buralardan celbi mukarrer olduğuna ve Kengırı Sancağı'nda kâ'in ma'denlerde hâsıl olan kaya tuzunun lezzet ve kuvvetçe Avrupa tuzlarına müraccah olduğu mervî ise de oraya semt olup tuz ve erzâk-ı sâ'ire nakl olunacak iskele mahallinin yolları uygunsuz ve sa'bu'l-murûr olduğundan şimdiye kadar eşyâ nakl olunamamış olduğu tahkîk ve istihbâr kılınmış idiğine binâ'en sâye-i teshilât-vâye-i hazret-i şehriyârîde mezkûr yollar araba ve kervan işleyecek sûrette tesviye olunmak üzere Kengırı Meclisi a'zâsından böyle şeylere vukûf ve ma'lûmâtı bulunan bir zatın ta'yîni ve zikr olunan ma'denlere en yakın ve en münâsib olan iskelenin ehven masrafla tesviye olunur tarîklerini bilenlerden dahi îcâb edenlerin terfîki ile mahall-i mezkûre hangi iskelenin yakın ve münâsib ve yollarının tesviye ve küşâdı ne esbâba mütevekkıf ve ne mikdâr masârıfa muhtâc olduğunun ve bu tuzun beher yüz kıyyesi ne mikdâr masrafla ma'deninden çıkarılabileceğinin bi'l-etraf mu'âyene ve tahkîk ettirilerek verilecek ma'lûmât-ı sahîha üzerine iktizâ eden mazbatanın bi't-tanzîm irsâliyle beraber mezkûr ma'denlerden bir mikdâr tuz numûnesinin dahi isbâli husûsunun tarafınıza bildirilmesi Rusûmât Meclisi karâr müzâkerâtı iktizâsından olduğu gümrük emîni devletli paşa hazretleri tarafından beyân ve ifâde olunmuş olmakla ber minvâl-i muharrer iktizâsının icrâsıyla keyfiyetin iş'ârı ve mezkûr numûnenin dahi irsâli husûsuna mübâderet eylemeniz siyâkında şukka"[12]. Bu yazıda önemli bir hususa vurgu yapılmaktadır. Bundan sonra yurt dışından tuz ihracı yasaklanmaktadır. Dolayısıyla İstanbul ve diğer yerlerdeki Osmanlı vatandaşları yerli tuzlalardan çıkarılan tuzu kullanacaktır. Bu tuz kaynaklarından biri de Çankırı kaya tuzu memlehasıdır. Fakat ne bu tuz, ne de başka bir eşya kendisine en yakın olan iskelenin yollarının uygunsuz ve geçişi zor olduğundan şimdiye nakledilememiştir. İşte bu yazı ile bilir kişilere danışılarak Çankırı tuzunun nakli için araba işleyecek yolların yapımına uygun iskelenin tesbit edilmesi ve yolun ne kadar masrafla yapılabileceği hakkında bilgi verilmesi istenmektedir.

Sadaret'in bu yazısına cevaben Çankırı liva meclisi bir mazbata hazırlayarak Sadaret'e sunmuştur. Bu mazbatanın konumuzun bir mukaddimesi olması ve konunun özünü teşkil etmesi sebebiyle transkiripsiyonunu aynen veriyoruz:

9 Çadırcı, a.g.e. s., 300.
10 BOA, A.}MKT.UM (Sadaret Mektubi Umum Vilayet Yazışmaları), Nr. 900/32, Ek: 1-2.
11 BOA, A.}MKT.NZD (Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları), Nr. 383/48.
12 BOA, A.}MKT.UM (Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet Yazışmaları), Nr. 564/76.

"Pişgâh-ı Vâlâ-yı hazret-i Sadaret-penâhîye mazbata.

Kengırı Sancağı tûlen otuz dört saat olarak Kastamonu'ya muttasıl ve nefs-i Kengırı Kastamonu'ya yirmi iki ve İnebolu İskelesi'ne kırk saat bulunup Kengırı'da hâsıl olan buğday Kastamonu mahsûlâtına müreccah idiğinden Kastamonu habbâz ve esnâfı lâbüdd Kengırı mahsûlüne muhtâc oldukları misillü Kastamonu ve sevâhili ise Kengırı memlehasından gayrî tuz alacak mahalleri olmadığı ve sâye-i ma'mûriyet-vâye-i hazret-i şâhânede Kengırı ahâlîsi yedlerinde bulunan keçiden hâsıl olan tiftiğin Londra ve Amerika'ya furuht etmek üzere tüccârı Dersaadet'e sevkinde gerçi İnebolu kırk saat ise de sa'bu'l-murûr ve gayr-i muntazam bir tarîk olduğu cihetle yüz on saat mesâfede vâki' İzmit İskelesi'ne bi'z-zarûr irsâle mecbûr ve sâlifü'z-zikr hınta ve tuzun Kastamonu ve sevâhiline bi'z-zarûr nakl ve furuhtunda insi'âb-ı tarîkden dolayı ahâlî ve acezenin düçar oldukları meşakkat müstağnî-i ta'rîf olup buradan Kastamonu ve oradan İnebolu'ya müceddeden bir tarîk-i sehlü'l-murûr küşâd olunarak araba ve kervan bilâ-zahmet murûr ve ubûr eyledikleri halde Kengırı ve Kastamonu ahâlîlerinin müstefîd olacakları gibi Kengırı memlehasından ihrâc olunan tuzun Avrupa memlehalarına rüchâniyeti derkâr ve Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye sekenesi için irsâli çokdan tasavvur-ı mahalliye icâbından olup ancak buna sedd ü bend olan mevâdd mezkûr tarîkden araba ve matlûb vecihle kervan âmed şud edememesinden neş'et ederek bu yüzden ahâlînin ticâretleri ileriliyemediği misillü mezkûr memlehadan ve hâsıl olan zehâyirin civar olan mahallerden gayrîye nakl ve furuht olunamamasından dolayı vâridât-ı öşriyeden Hazine-i celilenin göreceği küllî faide kaybolmakda olup mülk ve millet ve devletçe fevâid-i kesîresi olan böyle bir emr-i hayrin asr-ı ma'delet hasr-ı cenâb-ı mülûkânede izâfe-i lutf ve âtıfet ve mazhar-ı muvaffakiyet-i hazret-i vekâlet-penâhîleriyle icrâsına irâde-i isâbet'âde-i hazret-i zıllullahi müte'allik ve şeref sudur buyurulduğunu âmir 14 Zilkade 1278 tarihli ve seksen dokuz rakamlı olup dai-re-i umûr-ı dâhiliyeden bi't-tastîr tesyîr buyurulmuş olan emirnâ-me-i Sadâret-penâhîleri bi'l-vusûl ber mantûk-ı emr u fermân tarîk-i mezkûrun keşf ve mu'âyenesiyle sarfine lüzûm görünen masârıfın mikdârını tahmîne meclis-i âcizânemizden intihâb olunan zât ile ma'iyyetine terfîki lâzımgelen kisan derdest-i i'zâm bulunmuş ta-rik-i mezkûrun iskele-i mezbûreye değin küşâd ve tanzîmi hakkında şeref-müte'allik buyurulan irâde-i kerâmet-'âde-i hazret-i mülkdârî ahâlî ve sükkân-ı livâya lede'l-işâ'a işbu emr-i bi'l-hayri mahz-ı ni'met ve mûcib-i servet ve sa'âdet bilerek mücerred devlet ve millet ve vatan ve memleketlerine olan sadâkatleri îcâbınca nefs-i Kengırı'ya üç saat mesâfede kâ'in tuz ma'den-i cesîmesinden Koçhisar Kazası tarîkiyle livâeyn beyninde vâki' olup zirve-i cebele kadar nısfı Kengırı ve nıfs-ı diğeri Kastamonu kurâ ve yaylaları bulunan Ilgaz Dağı'na kadar yalnız kazma ve kürek ve barut ve külünk ve köprü masârıfları Hazine-i celileden verildiği halde münâvebeten ahâlî-i livâ meccânen tarik-i mezkûrda bi'li-iftihâr çalışacakları derkar ve cebel-i mezbûrdan Kastamonu'ya kadar Kastamonu tarafından dahi mu'âvenet lâzım geleceği bedîdâr ve inde'l-mutâla'a bu sûret muvâfık-ı hâl ve maslahat olup Kastamonu'dan İnebolu İskelesi'ne kadar tarîkin suret-i muharrereye tevfîkan küşâd ve tanzîmine çok vakitden beri Kastamonu ahâlîsi ez dil ü can arzu ve emel etmekde oldukları muhakkak ve mukarrer ise de bu maddenin husûlü livâeyn-i mezkûreteynin me'mûrîn ve ahâlîlerinin yekdil ve yek ciheti-i ittifâk ve ittihâdlarına menût ve mütevekkıf olup livâeteynin derkâr olan ittisâl-i emr-i ticâreti ve tarîk-i mezkûrun inşâsında vâki' olacak muhâbere ve mürâca'at ve tarîk-i mezkûrun tanzîminden sonra ahâlî ihdâhümâ gayriyle hep bir vatandaş olarak münâsebât-ı dâ'ime ve inzibat-ı mevki'iyye hâsıl olacağından Kengırı Sancağı'nın Ankara Eyâleti Nezâreti'nden bi't-tefrîk Kastamonu Eyâleti'ne ilhâkı bi't-tab' emr-i savâb ve bu'diyyet ve kurbiyyet bahsine gelince Yozgat nefs-i Kengırı'ya otuz dört ve bazı kazâlara elli beş ve Kastamonu ise yirmi iki saat olduğundan başka tûlen muttasıl ve Yozgat ile Kengırı miyânesinde bulunan nehr-i Ahmer ve Kabaktepe iki mahall-i hatırnâk olup hasbe'l-îcâb ihzâr ve i'zâm olunanlardan nehr-i mezbûr ve cebel-i mezkûrda senede birkaç telefât dahi vuku'bulmakda ve sâye-i kudret-vâye-i hazret-i kiti sitânîde eyâlet tarafından olacak nezâret hangi tarafdan olsa teveüm ve emsâl olup münâsebât-ı coğrafiye ve mevki'iye ve ticâret ve lâ siyyemâ küşâdı muktezâ-yı irâde-i seniyyeden bulunan tarîkin inşâsına Kengırı'nın Kastamonu'ya ilhâkı birinci

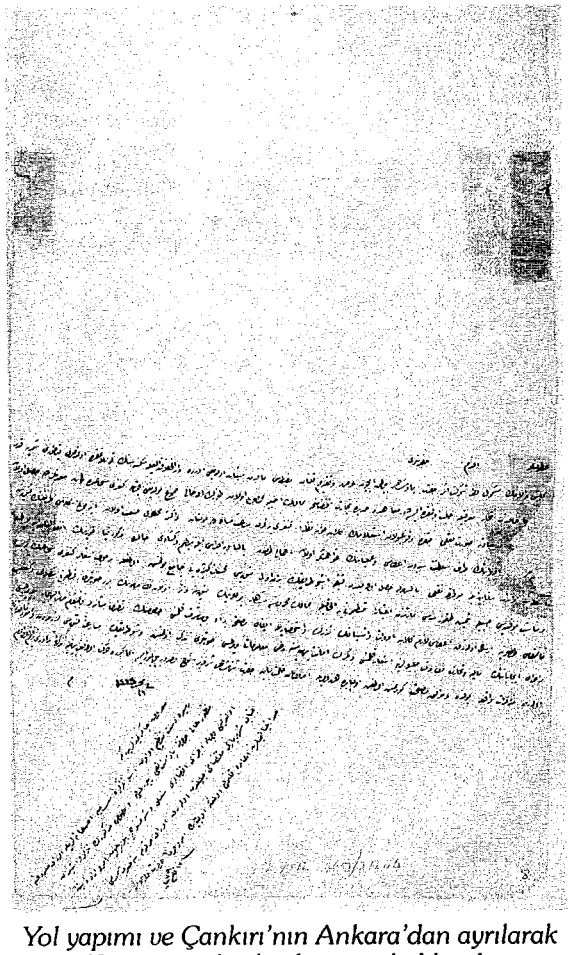

Yol yapımı ve Çankırı'nın Ankara'dan ayrılarak Kastamonu'ya bağlanması hakkında padişah iradesi

derecede elzem ve suver-i muharrere üzerine ez her cihet muhassenât ve fevâid-i adîdeyi câmi' ve müstelzim olduğundan işbu istid'â ve istirhâm-ı umûmî karîn-i müsaade-i ihsân-âde-i âlî buyurulduğu halde îcâbının icrâsı irâde-i seniyyesinin şeref vurûduyla lâzım gelen muhâberât-ı mahalliye üzerine hemen tarîk-i mezbûrun inşâ ve tanzîmine mübâderetle bi-mennihi ta'âlâ kış gelmeksizin itmâmına muvaffakiyet-i eltâf-ı sübhâniyeden me'mûl ve müsted'î bulunmuş olmakla îcâb-ı serî'asının îfâsı menût-ı emr u fermân-ı hazret-i Sadâret-penâhîleri ve Kengırı'nın ne vecihle Kastamonu'ya mülâsık ve muttasıl bulunduğu icmâlen anlaşılmak üzere harita şeklinde tanzîm olunan bir kıt'a varaka manzûr-ı vekâlet-penâhîleri buyurulmak üzere leffen takdîmine ictisâr kılınmış olmakla ol bâbda ve herhalde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir. 5 Zilhicce 1278 (3 Haziran 1862)[13].

Aynı mazbata Gümrük Eminliği'ne de gönderilmiştir[14].

Konu ile ilgili olarak Kastamonu Eyalet Meclisi de bir mazbata hazırlayarak Sadaret'e sunmuştur[15]. Bu mazbatada da Çankırı Meclisi'nin sunduğu mazbatalardaki hususlar yer almıştır.

Bu mazbataların üçünde de Çankırı'dan İnebolu'ya kadar padişah tarafından yapılmasına izin verilen yolun yapımına başlanması istenmektedir. Güzergah Çankırı-Koçhisar (Ilgaz)-Kastamonu-Küre-i Nühas ve İnebolu olacaktır. İnebolu'dan da deniz yoluyla İstanbul'a ulaşılacaktır.

Bu yolun bir an önce yapılmasında gözetilen gayeler bu mazbatalarda şu şekilde belirtilmiştir:

1. Avrupa tuzlarından daha çok tercih edilen Çankırı kaya tuzunun deniz yoluyla İnebolu İskelesi'nden İstanbul'a ulaştırılması

2. Kastamonu fırıncıları ve esnafı tarafından Kastamonu buğdayından daha çok tercih edilen Çankırı buğdayının Kastamonu'ya nakli.

3. Kastamonu sahillerinde tuz yatakları olmadığı için ihtiyaç duyulan Çankırı tuzunun buraya ulaştırılması.

4. Çankırı'da yetişen keçilerden elde edilen tiftiğin Londra ve Amerika'ya satılabilmesi için İstanbul'daki tacirlere ulaştırılması

5. Halkın Kastamonu ve İnebolu'ya ürün naklinde çektikleri sıkıntıların sona erdirilmesi

6. Çankırı ticaret hayatının geliştirilmesi

7. Tuz ve diğer ürünler civar mahallerden başka yerlere nakledilip satılamadığından öşür gelirlerinden hazine gerekli istifadeyi sağlayamamaktadır. Bunun da önü alınacaktır.

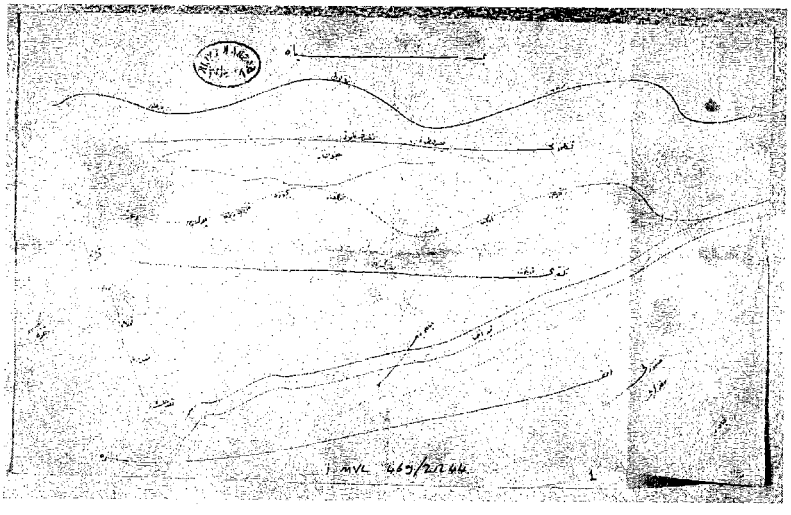

Çankırı'nın Kastamonu'ya bağlanmasının uygun olacağını isbat için çizilmiş Çankırı haritası

Bu yolun yapımının bir an önce gerçekleştirilebilmesi için yapılan teklifler şunlardır:

1. Çankırı'ya üç saat mesafede bulunan tuz madeni yolunun Koçhisar (Ilgaz) Kazası'na ve Ilgaz Dağı'nın yarısına kadar olan kısmı kazma, kürek, barut ve köprü masrafları hazineden verilmek koşuluyla halk tarafından değişimli olarak yapılacaktır.

2. Ilgaz Dağı zirvesinden Kastamonu'ya kadar olan kısmının yapılmasında Kastamonu halkının yardımı gerekecektir. Kastamonu'dan İnebolu'ya kadar olan kısmının yapımına zaten önceden beri Kastamonulular çok isteklidirler.

3. Yol işinin gerçekleştirilebilmesi Çankırı ve Kastamonu halkının birlik içerisinde olmalarına bağlı olduğu gibi, yolun inşası sırasında haberleşmenin de kolay sağlanmasına bağlıdır. Bu da idari yapıda bir değişikliğin gerçekleşmesine bağlıdır. Kastamonu'ya Yozgat'dan daha yakın olan Çankırı'nın Ankara'dan ayrılarak Kastamonu'ya bağlanmasıdır. Çankırı Kastamonu'ya yirmi iki, İnebolu İskelesi'ne kırk saat mesafededir. Yozgat'a uzaklığı ise otuz dört saattir. Ayrıca Çankırı-Yozgat arasında geçilmesi zor ve tehlikeli Kızılırmak ve Kabaktepe vardır

Bütün bu gerekçeler padişah tarafından yapımına izin verilen bu yolun yapımına başlanabilmesinin en önemli şartının Çankırı'nın Kastamonu'ya bağlanması hususu olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yolun yapılması durumunda Çankırı'da elde edilen kaya tuzununu İnebolu İskelesi'ne oradan da gemilerle Dersaadet'e ulaştırılması mümkün olacaktır. Böylece İstanbul halkı yabancı devletlerden tuz ithalinin yasaklanmasından dolayı zarurete düşmeyecektir. Fakat bunun için bu yolun bir an önce yapılması gerekmektedir[16].

13 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 469/21244, Ek: 3.
14 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 469/21244, Ek: 4.
15 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 469/21244, Ek: 5
16 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 469/21244, Ek: 6

Konu Meclis-i Vala Kavanin ve Nizamat Dairesi'nde de görüşülmüş ve Osmanlı topraklarında bulunan yolların yapılması hakkındaki usullere uygun olarak öncelikle Gemlik ve İnebolu yollarının tanzimi kararlaştırılarak buralara görevlendirilecek mühendisler için hazırlanmış olan talimatın bir örneğinin Kastamonu Mutasarrıfı ve Kengırı Kaymakamına gönderilmesine karar verildiği gibi inşaat için lazım gelen eşya ve edevatın elde edilerek yol yapımına başlanması hususuna da karar verilmiştir. Yine mazbatalarda gösterilen gerekçeler yerinde bulunarak 1279 senesi Mart ayından itibaren Çankırı'nın Kastamonu'ya bağlanmasına karar verilmiştir[17].Her ne kadar Çankırı'nın Ankara'dan ayrılarak Kastamonu'ya bağlanmasına Ankara mutasarrıflığınca bazı çekinceler ileri sürülmüşse de bu neticeyi değiştirmemiştir[18].

Meclis-i Vala'nın bu kararları Sadrazam tarafından padişaha iletilmiş ve padişah tarafından da uygun görülerek 17 Muharrem 1279 tarihinde padişah iradesi çıkmıştır[19]. Böylece Çankırı idari olarak Kastamonu'ya bağlanmış ve yolun yapımına başlanması emri verilmiş olmaktadır.

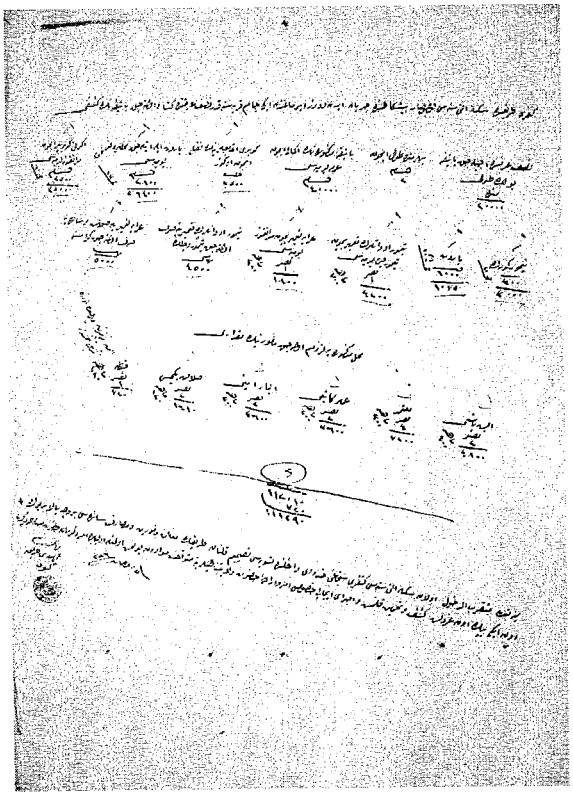

Devrez Irmağı'ndan İkiçam Köyü'ne kadar yapılacak olan patikanın keşfini gösterir belge

Yapım çalışmalarına İnebolu-Kastamonu arasındaki yolun yapımıyla başlanacak ve gerekli tasarrufa riayet edilecektir. Yol inşaatinde kullanılacak malzeme ve harcanacak paralar düzenli olarak kayıt altına alınacaktır. Yol yapımı için gerekli olup hükümetten satın alınacak olan eşya ve aletlerle ilgili olarak iş bitiminde ikinci keşif yapılarak eşyaların isimlerini içeren bir defter hazırlanıp Hazineye verilecektir. Yine aylık olarak hazırlanacak masraf defterlerinin bir nüshası Kastamonu valiliğine ve kullanılan aletlerin paralarının hangi senenin malından verildiği ile ilgili raporlar Çankırı Kaymakamlığı ve Kastamonu Mutasarrıflığına gönderilecek ve Rusumat muhasebesine de ilmuhaberleri verilecektir[20]. Böylece inşaatte yapılacak harcamalarla ilgili kayıt sistemi de belirlenmiş olmaktadır.

Örneğin İnebolu Kastamonu arası yol çalışmaları için gerikli olan ve bir kısmı satın alınan alet ve edevatla çalıştırılacak görevlilerin maaşları kayd altına alınmıştır. Buna göre İnşaatın ilk ayı olan Mayıs ayında toplam 24497 kuruş 5 para masraf vukubulmuştur[21] .

Tuna sahilleri için ihtiyaç duyulan kaya tuzunun Çankırı madeninden getirilmesi durumunda Memleketeyn tuzuna olan ihtiyacın ortadan kalkacağı mülahaza edilmiştir. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için Çankırı'dan İnebolu'ya kadar yapılması kararlaştırılan yolun bir an evvel bitirilmesi gerekmektedir. İnebolu İskelesi'nden Kastamonu'ya kadar olan kısmının yapımına Mühendis BinbaşıYusuf Efendi görevlendirilmiş ve yol çalışmalarına 1279 [1863] senesi Mayıs ayı başlarında başlanmış olup, Teşrinisani sonuna kadar bitirilmesi umulmaktadır. Kastamonu'dan Çankırı'ya kadar olan kısmının yapılabilmesi için oraya da bir mühendisin gönderilerek haritalarının hazırlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Mahallinden gelen bilgilere göre bu yolun bu sene bitirilmesi beklenmediğinden Tuna için gerekli tuzun Memleketeyn'den getirilmesi gerekeceği belirtilmiştir[22]. Ancak gösterilen bütün gayretlere rağmen bu yolun Küre İnebolu arasındaki bölümü belirlenen bu süre içerisinde bitirilememiştir. Kış mevsimi de geldiğinden çalışmalara ara verilecektir. Dolayısıyla yolun yaz aylarında bitirilmesi planlanmaktadır. Kış mevsiminde yolda kullanılacak malzeme ve çalıştırılacak halkın tedariki çalışmaları yapılacaktır. Bu yol işlerini istişare etmek için vilayetde bir de komisyon kurulmuştur[23].

Çankırı Kastamonu arasındaki yolun yapılması işi Mühendis Yusuf Efendi'ye ilave görev olarak verilmiştir. Yolun haritaları kış aylarında hazırlanarak ilkbaharda çalışmalara başlanacaktır[24].

6 Zilhicce 1280 (12.05.1864) tarihli yazıdan anladığımıza göre belirtilen sürede İnebolu Kastamonu yolu bitirilememiş fakat bir hayli yol yapılarak Kastamonu'ya dört saat mesafede bulunan Küre Kazası'na kadar tamamlanmıştır. Bu dört saatlik mesafenin bitimi beklenmeden bir taraftan da Kastamonu ile Çankırı arasında olan yolun yapımına

17 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 469/21244, Ek: 7
18 BOA; BEO.VGG (Bab-ı Ali Evrak Odası Vilayet Gelen-Giden Defterleri), s. 36, 44.
19 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 469/21244, Ek: 8
20 BOA, MAD.d (Maliyeden Müdevver Defterler), Defter Nr: 9249, s. 24-25.
21 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 696/47; 690/50.
22 BOA, A.}MKT.MHM (Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi), Nr. 286/86, Ek: 5-6.
23 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 696/83, Ek: 1.
24 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 696/52.

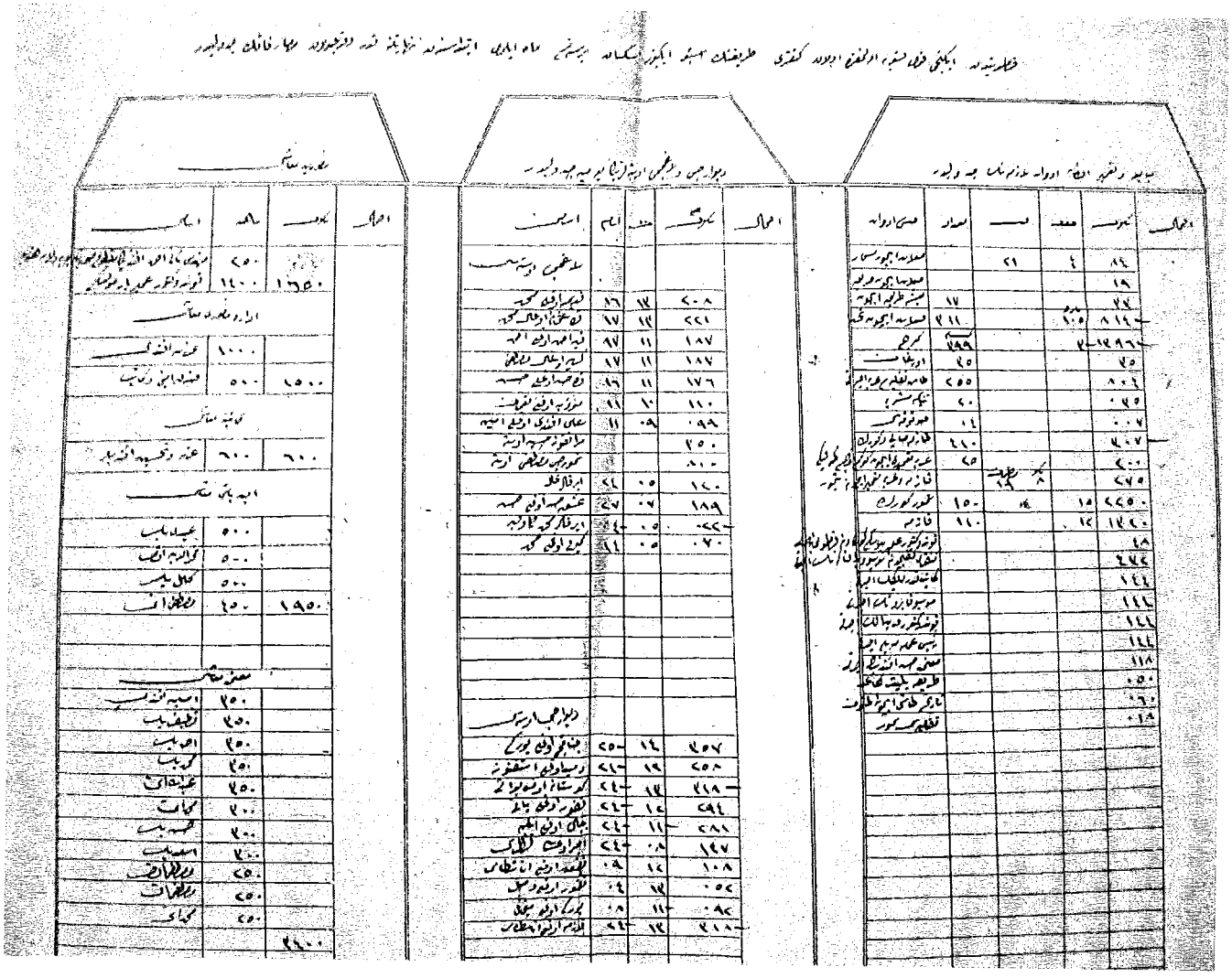

Yol yapımı masraflarını gösterir cetvel

başlanması için önceden emir verilmişse de sonbahara rastladığından baharın gelmesi beklenmiştir. Bahar geldiğinde iki mühendisin görevlendirilerek inşaatin başlaması istenmiştir. Bu yol bittikten sonra Çankırı'dan Ankara'ya on-onbeş saatlik bir mesafe kalacağından daha sonra da oranın inşasına başlanması planlanmaktadır. İnşaatin başlaması için gerekli yerlere emirler yazılması için padişah izin vermiştir[25].

Bir an önce Çankırı tuz madenlerinden devletçe istifa sağlanması, hem de halkın bir an evvel istifade etmesi için yapımına başlanması bahar aylarına bırakılan Kastamonu Çankırı yolunun birinci mühendisliğine Mösyö Vaydal, ikinci mühendisliğine de Mülazim Ahmed Efendi seçilmişlerdir. Nizama göre birinci mühendise üçbin, ikincisine de bin sekizyüz kuruş maaş verilecektir. Ayrıca birinci mühendise 2000, ikinci mühendise de 1500 kuruş harcirah verilecektir[26].

Böylece Kastamonu'dan Çankırı'ya kadar olan otuz altı saatlik yolun yapımına başlanmaktadır. Görevli mühendis inşaat mahalline ulaşarak amele alet ve edevat hazırlamaya devam etmektedir. Kastamonu'nun civarında bulunan Olukbaşı isimli yerden inşaate başlanacağı mühendis tarafından bildirilmiştir. İnşaata Eylül ayının dokuzuncu Salı günü başlanacağı Kastamonu Eyalet Meclisi'nin 21 Rebiüssani 1281 (22.09.1864) tarihli mazbatasında yer almıştır[27]. Padişah da durumdan haberdar edilerek çalışmanın başlaması için gerekli izni vermiştir[28].

Kastamonu'dan ikinci kol Çankırı Sancağı yolu için 1281 yılı Eylül ayında yapılan masraflar, memur maaşları 22948,5 kuruşa ulaşmıştır. Yapılan masrafların dökümü cetveller halinde Nafia Nezareti'ne gönderilmiştir[29]. 1286 yılının altı aylık dönemi için bu yolların yapımında harcanmak üzere istenen para yolların bitirilmesinin önemi göz önünde bulundurularak uygun görülmüştür. Bu meyanda yolun Çankırı kısmındaki Koçhisar ile İkiçam Köyü'ne

25 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 509/22996, Ek: 1-3.
26 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 696/84.
27 BOA, İ.DH (İrade Dahiliye), Nr. 530/36667, Ek: 1
28 BOA, İ.DH (İrade Dahiliye), Nr. 530/36667, Ek: 3
29 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 1758/16, Ek: 1-2.

kadar yapılacak olan patika yolun keşfi de yapılmıştır. İnşaatin bu kısmında çalıştırılacak olan memur, amele, marangoz, lağımcı, demirci kullanılacak kereste, demir, barut, kürek vesaire alet ve edevat için onikibin on kuruş harcanacağı tahmin edilmiştir[30].

Yol çalışmalarına kısa sürede bitirilmek hedeflenerek başlanmıştır. Ancak yıllar geçmesine rağmen çalışmalar bitirilememiştir. Bunun elbetteki birçok sebebleri vardır. Bunların başında mali müzayaka gelmektedir. Devlet Osmanlı topraklarındaki bütün yol inşaatleri için toplam beş milyon kuruş ayırmıştır. Mesela İnebolu, Kastamonu, Çankırı ve Sinop yollarının tamamlanması için yedi yüz elli bin kuruş taleb edilmesine rağmen ancak üçyüz bin kuruş ayırılabileceği cevabı verilmiştir. Geçen seneden kalan ikiyüz bin kuruş da bu mikdara ilave edilecek ve beşyüz bin kuruşla mühimm ve elzem olan yollar tamamlanacak geri kalanlar ise bir sonraki seneye bırakılacaktır[31]. Çalışmalar esnasında çalışanlar arasında uyuşmazlıklar olmuştur. Mesela Mühendisi Yusuf Efendi 1279 yılı Teşrin-i Sani ile Mart ayları arasında beşyüz doksan sekiz kuruş masrafı olduğunu belirterek komisyonla aralarındaki uyumsuzlukdan bahsetmiş ve gerekirse kendisinin bu görevden alınarak başka bir yerde görevlendirilmesini istemiştir[32]. Yine yolun yapımı esnasında Mühendis Yusuf Efendi ile Mühendishane mülazımlarından Abdi ve Ahmed Efendiler arasında da yol güzergahı hakkında ihtilaflar çıkmıştır. Yusuf Efendi'nin çizdiği haritaya göre yol ahalinin tarlaları içinden geçmekte ve bir çok köprü ve geçit yapılmasını gerektirdiğinden pek uygun görülmemiş, Abdi ve Ahmed Efendilerin belirlediği güzergah boş arazilerden geçtiği için daha ucuza mal olması beklendiğinden tercih edilebileceği mütalaasında bulunulmuştur[33]. Bu yoldaki çalışmalarda ortaya çıkan bazı güçlüklerin giderilmesi için Meclis-i Meabir Reisi Aziz Paşa inşaat mahalline gönderilmiştir[34]. Bazı yolsuzlukluk iddiaları da gündeme gelmiştir. Mesela Baş mühendis Vaydal eski Mühendis Yusuf Bey'in bazı yolsuz ve nizamsız hareketlerinden bahisle çalışmaların ilerleyemeyeceğini ileri sürmüştür[35]. Aynı şekilde Vaydal hakkında da yersiz hareketlerde bulunduğu ve bilgisiz olduğu yolunda iddialarda bulunulmuştur[36]. Yol çalışmalarında sık sık mühendis değişiklikleri olmuştur[37]. Yol çalışmalarından çalışmak istemeyip istisna tutulmak isteyenler olduğu gibi amele kaydedilip hizmetten imtina edenler de olmuştur[38]. Zaman zaman usta, alet ve edevat temininde de güçlükler çekilmiştir.

Bütün olumsuzluklara rağmen Kastamonu'dan Çankırı'ya giden yolun yapım çalışmalarında görevliler ve halk büyük gayret göstermişlerdir. Gayretleri sebebiyle Kastamonu ileri gelenlerinden Tahir Efendi ve Hacı Mehmed Efendi ile Tahrirat Katibi İhsan Efendi'ye bu gayretlerinden büyük memnuniyet duyulduğunun tebliğine karar verilmiştir. Halkın bazısının elinde kalmış olan 47350 kuruşluk kaimeleri bırakarak bağışlamaları da takdirle karşılanmıştır[39].

Çankırı kaya tuzunun İstanbul'a nakli önemli bir konu olarak ele alınmasına ve kısa sürede çalışmaların bitirilmesi öngörülmesine rağmen Çankırı'dan İnebolu İskelesi'ne ulaşacak yol çalışmaları uzun yıllar almıştır. Bu yol çalışmasının teknin özellikleri, yapılan köprü ve geçitler, ıslah çalışmaları, harcanan paralar, kullanılan malzemeler, çalıştırılan görevliler, çalışmalarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar, güçlükler, iş kazaları ve halkın katılımı gibi hususlar daha büyük çalışmaların konusu olmalıdır.

30 BOA, ŞD (Şura-yı Devlet Evrakı) 1638/42.
31 BOA, ŞD (Şura-yı Devlet Evrakı) 1640/12.
32 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 696/83, Ek: 2
33 BOA, T. (Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman ve Maadin Nezareti), Nr. 696/71, Ek: 1-2; 696/62
34 BOA, İ.MVL (İrade Meclis-i Vala), Nr. 537/24156.
35 BOA, BEO.VGG, Nr. 150, s. 151, 161.
36 BOA, T.d, s. 6, 15. 17.
37 BOA, BEO.VGG, Nr. 150, s. 187, 200.
38 BOA, ŞD (Şura-yı Devlet Evrakı) 1642/11. Ek: 2; T.d, s. 12.
39 BOA, İ.DH (İrade Dahiliye), Nr. 531/36792.

Şimdi mevcut olmayan tuz mağarası girişlerinden biri önünde mağara çalışanları (1955-Ahmet ÖZTAŞ)

Mağaradan tuz çekmekte kullanılan katır arabalarından biri (1965-Satılmış ÖZTAŞ)

TUNA BOYLARINDA ÇANKIRI ERLERİ

Çankırı's Soldiers Along The Danube

Kayser ŞEKER *

ÖZET:
Kalelerin muhafazası için maaşlı Kapıkulu ocaklarının yanı sıra Anadolu ve Rumeli eyaletlerine bağlı kaza ve sancaklardan da timarlı eyalet askerleri gönderilmekteydi. Bu devletin askerî düzeni içerisinde rutin bir uygulamaydı.
Nitekim Kastamonu, Karahisar-ı Sahip, Ankara, Kütahya, Beyşehir ve Amasya gibi sancakların yanı sıra, 1822 tarihinde Çankırı sancağından tertib edilen eyalet askerleri de Rumeli'de bulunan İsakçı, Tolcı, Sünne, Hırsova, Maçin (bugün Bulgaristan topraklarında bulunuyorlar), Köstence (bugün Romanya'da) kalelerinin muhafazası için gönderilmişlerdir. Ayrıca Varna kalesiyle İbrail'in muhafazası için de Çankırı'dan asker sevk edildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Bu askerler timar ve zeamet sahiplerinin cebeli askerleri olup kendilerine devlet tarafından maaş da tahsis edilmiştir. Yapılan bu çalışmada Çankırıdan bu anlamda gönderilen askerler incelenmiştir.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, asker, kapıkulu, kale muhafızlığı.*

ÇANKIRI'S SOLDIERS ALONG THE DANUBE

ABSTRACT:
In addition to paid Kapıkulu units, provincial soldiers of timar owners were sent from counties and sub-provinces belonging to Anatolian and Rumelian provinces for the protection of castles. This used to be a routine practice within the military order of the State. Besides provinces such as Kastamonu, Karahisar-ı Sahip, Ankara, Kütahya, Beyşehir and Amasya, provincial soldiers disposed from Çankırı in 1822 were sent for the protection of castles in İsakçı, Tolcı, Sünne, Hırsova, Maçin (within the boundaries of Bulgaria today) and Köstence (in Romania today) then existing in Rumelia. It is also concluded from the relevant documents that soldiers were forwarded from Çankırı for the protection of Varna and İbrail castles. Those soldiers were cebeli soldiers of timar and zeamet and were paid salary by the State.
This study analyzes soldiers sent from Çankırı in for the afore mentioned purposes.
KEY WORDS: *Çankırı, soldier, kapıkulu, castle guardianship*

Kaleler, düşman saldırılarından korunmak için etrafı kalın duvarlarla çevrilmek suretiyle yapılan içinde asker bulundurulan burçlu, mazgallı, tahkim edilmiş binalardır.[1]

Yol kavşakları, anayollar, geçit yerleri, dağlar arasındaki boğazlar, kıyıdan az uzaktaki adacıklar, köprü başları vs. gibi stratejik noktalarda bulunan kalelerin inşa edileceği yerler seçilirken, kolay ve az sayıda kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içerdekilerin dışarı çıkabilmesi, uzun süreli kuşatmalara dayanabilmesi, su ihtiyacını karşılayacak imkanlara sahip olması, imkan ölçüsünde bir veya birkaç tarafının tabii engellerle çevrelenmesi gibi özellikler göz önünde tutulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde, şehirlerin etrafı surlar ve kuvvetli kalelerle çevrilmek suretiyle korunduğu için Osmanlılar, muhasara savaşları yapmak zorunda kalmışlar ancak başlangıçta tamamen atlı kuvvetlerden oluşan ordu bu savaşlarda başarısız olmuştur. Çünkü muhasara savaşları meydan savaşlarına göre daha teknik silahları ve eğitimli askerleri gerektiriyordu. Bunun farkına varılmasıyla askerî teşkilatta gerekli düzenlemeler yapılmış, piyadenin orduya katılması ve teknik sınıfların oluşturulmasıyla mükemmel hale gelen Osmanlı ordusu aynı zamanda geliştirdikleri yeni teknikler ve silahlarla fethedilmesi güç kaleleri düşürerek çağları değiştirmişlerdir.[2]

Düzenli Ordunun Kurulması

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde Bizans İmparatorluğu hudutlarında bulunan Türk aşiretleri ve Osman Gazi'ye bağlı kuvvetler atlı idiler. O asırlarda hudutlar atlı kuvvetlerle muhafaza edilmekteydi. Orhan Bey zamanında bu kuvvetlerden yararlanılmış ise de Bursa'nın zaptının uzun sürmesi (10 yıl) atlı kuvvetlerin muhasara ve kalelerin

* Başbakanlık Osmanlı Arşivi Uzmanı, TR Ministry Otoman Archive Expert
1 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 2*, MEB, İstanbul,1983, s.144
2 Sabri Zengin, "*Osmanlılarda Kale Muhasaraları*", Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sos. Bil. Ens., (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Tokat 1997

alınması hususunda yetersiz kaldıklarını göstermiştir. Bu durum, düzenli ve daimi bir ordu kurulması düşüncesini ortaya çıkarmış ve bunun üzerine Orhan Bey, muntazam ve muvazzaf bir yaya (piyade) kuvveti teşkili yoluna gitmiştir. Aynı zamanda muvazzaf ve daimi bir süvari yani atlı asker (müsellem) kuvveti de oluşturularak aşiret kuvvetleri ile ordu birbirinden ayrılmış, askerî alandaki bu yapılanma da küçük bir beyliği üç kıtada altı yüzyıldan fazla hüküm sürecek bir dünya imparatorluğu olmaya götüren önemli bir etken olmuştur.[3]

Bu ilk düzenli ordu bin kişi yaya (piyade), bin kişi süvari (müsellem) birlikleri olarak Türk gençlerinden tertip edilmiştir.[4] Yaya ordusunda her askere seferde iki akçe yevmiye tahsis edilmiş ve bu asker daimi olarak bütün vergilerden muaf tutulmuştur.[5] Osmanlı Devleti'nin ilk maaşlı ordusu olan yaya ve müsellem kuvvetlerinin disiplin altına alınamamaları, yeni bir merkez ordusu kurulması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.[6]

Bunun üzerine I. Murat zamanında askerî teşkilatta yeni bir düzenleme daha yapılarak, Selçuklu ve Memlûklerde olduğu gibi hükümdara bağlı daimi ve maaşlı (ulufeli) bir yaya ve atlı ordusu teşkiliyle yeniçeri, cebeci, sipahi adı verilen Kapıkulu Ocakları meydana getirilmiş, bu ocaklara ve diğer bazı hizmetlere asker yetiştirmek üzere esir ve devşirme Hıristiyan çocuklarından teşekkül eden bir Acemi Ocağı tesis edilmiştir.[7]

Yaya ve müsellem kuvvetlerinden kapıkulu ocaklarının teşkiline kadar yararlanılmış daha sonra bunların bilfiil savaşa katılmalarına gerek kalmadığı için[8] ordunun yol açmak, köprü, bina, kale yapmak gibi geri hizmetlerinde istihdam edilmişlerdir.[9] Bu kuvvetlere Rumeli'deki yürükler, müsellemler, canbazlar ve tatarlar da ilave edilerek Osmanlı ordusunun geri hizmetleri daha da genişletilmiştir.

Timarlı (topraklı) süvari, Akıncı, Azap, Voynuk, Martaloz, Cerehor kuvvetleri de eyalet kuvvetlerini oluşturuyordu.[10]

Halktan teşkil olunan vilayet askerleri ordusunun başlıca unsuru, timarlı sipahilerdi. Bunlara hizmetleri karşılığında fethedilen araziden timarlar verilmekteydi. Bütün timarlılar birtakım kumanda kademelerine ayrılmıştı. Her kazanın timarlıları, çeribaşı; birkaç kazanın timarlıları, alaybeyi ve sancağın bütün timarlıları sancakbeyinin kumandasında bulunuyordu.[11] Vilayet askerleri tamamen Türk halkından seçilmekteydi. Yıllık timar tutarı 2000-3000 akçeyi geçen dirlik sahipleri bunun üzerindeki her 3000 akçe için bir asker beslemek ve sefere onunla birlikte katılmak zorundaydılar. Timar sahiplerinin bu askerlerine "cebeli" deniyordu.[12]

Vilayet askeri 1453 tarihinden sonra eyalet askeri yani Anadolu ve Rumeli askeri olarak adlandırılmıştır.[13]

Daha sonra hudutlar genişledikçe ve çağın gereklerine göre askerî teşkilat genişletilip ıslah ve tadil edilmiş, eyaletlerdeki timar sistemi ve araziyle ilgili esaslı kanunlar konmuştur.

Memleket dahilindeki kalelerde; önem derecelerine, hudutlarda bulunup bulunmadıklarına, büyüklük ve küçüklüklerine göre muhafız yeniçeri, topçu, cebeci gibi kapıkulu ocakları mensuplarından nöbetleşe hizmet eden muhafızlardan başka kale muhafız kumandanı olan dizdarların maiyetinde yerlikulu, gönüllü, beşli, azap, farisan (atlı ulufeci) gibi muhafız askeri sınıflar bulunurdu. Bazı önemli kalelerdeki yerlikulları arasında ocak haricinde yerlikulu yeniçeri, cebeci ve topçular vardı. Kalelerin içine önemlerine göre lağımcı, humbaracı bölükleri ile kale mimar ve ustaları da yerleştirilmişti.

Özetlemek gerekirse Osmanlının kara ordusu 16.yy ortalarında şu şekilde teşkilatlanmıştı:

Maaşlı Kapıkulu Askerleri:

Yayalar: Acemi, yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, lağımcı ve humbaracı ocakları;

Atlı Maaşlı Askerler: Sipah, silahdar, sağ ulufeciler, sol ulufeciler, sağ garipler, sol garipler;

Eyalet ve Hudutlardaki Kuvvetler: Timarlı (topraklı) sipahi, azaplar (yaya, kale ve deniz azapları), akıncılar, deliler, yayalar, müsellemler, yürükler, canbazlar, garipler, tatarlar, voynuklar, gönüllüler, beşliler, farisan, yerli yeniçeri, cebeci ve topçular, martoloslar, yerli humbaracılar, yerli lağımcılar.[14]

Kale Muhafızlığı

Yeniçerilerin Payitaht dışındaki en önemli taşra görevi kale muhafızlığı olmakla beraber, kara hudutları üzerinde ve sahillerde bulunan kalelerin muhafızlığı daha önemliydi. Yeniçeri ortaları nöbetleşe olarak ve üç seneliğine kalelerde muhafızlık ederler ve görevi bitenin yerine İstanbul'dan yeni bir orta gönderilirdi.[15]

3 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, Cilt I, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s: 1
4 Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, 1999, s: 41
5 İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I.Cilt, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1947, s. 17
6 Mustafa Akdağ, *Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cilt I,s. 414
7 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.* s. 2
8 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, s.128
9 Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, Cilt 2, s.106
10 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, Cilt I, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s: 2
11 Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, Cilt 1, s.424-425
12 Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, Cilt 2, s.105
13 Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 110
14 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.* s. 1-4
15 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.* s. 325

Osmanlı ülkesinde bulunan her kalede cephane, mühimmat, savaş alet ve edevatının yanında bir dizdar (kale muhafızı), kethüda ve kale neferleri vardı. Kale ile ilgili işlerin sorumlusu ve kale erlerinin kumandanı olup merkezdeki kapıkulu ocaklarının yeniçeri, cebeci, sipahi bölükleri efradı arasından seçilen dizdar ile maiyetindekilerin görevi; kalelerin burçlarını ve surlarını gece gündüz beklemek ve sürekli olarak kale hizmetinde bulunmaktı.[16]

Kale muhafızları maaşlarını nakdî olarak hazineden alıyorlar ve merkeze bağlı bulunuyorlardı. Merkez dışındaki otoritelerin kendileri üzerinde hiçbir salahiyet ve nüfuzu yoktu.[17]

Gerek savaş gerekse barış zamanlarında kalelerde muhafız nöbetçi yeniçeriler bulundurulurdu. Bunların sayıları kalelerin önemine, memleket dahilinde veya hudutlara yakın ve uzak oluşuna göre çok veya az olurdu.[18]

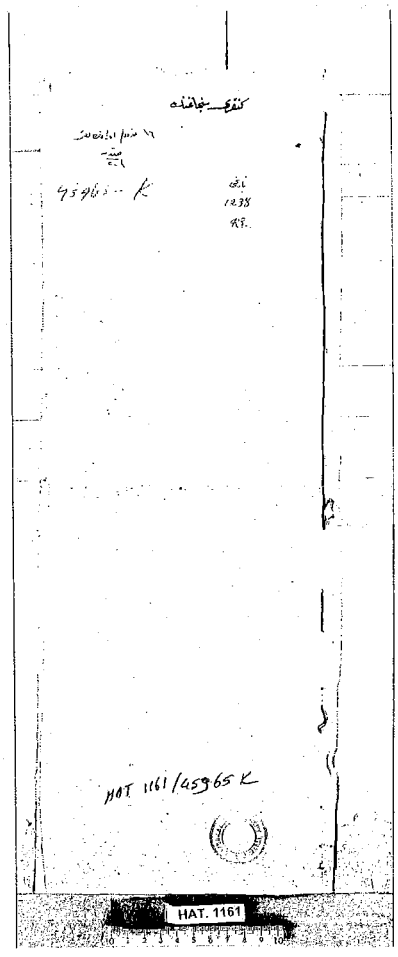

Çankırı'dan Kalelere Asker Gönderilmesi

Kalelerin muhafazası için maaşlı Kapıkulu ocaklarının yanı sıra Anadolu ve Rumeli eyaletlerine bağlı kaza ve sancaklardan da timarlı eyalet askerleri gönderilmekteydi. Bu devletin askerî düzeni içerisinde rutin bir uygulamaydı.

Nitekim Kastamonu, Karahisar-ı Sahip, Ankara, Kütahya, Beyşehir ve Amasya gibi sancakların[19] yanı sıra, 1822 tarihinde Çankırı sancağından tertib edilen eyalet askerleri de Rumeli'de bulunan İsakçı, Tolcı, Sünne, Hırsova, Maçin (bugün Bulgaristan topraklarında bulunuyorlar), Köstence (bugün Romanya'da) kalelerinin muhafazası için gönderilmişlerdir.[20] Ayrıca Varna kalesiyle[21] İbrail'in muhafazası için de Çankırı'dan asker sevk edildiği belgelerden anlaşılmaktadır.[22] Bu askerler timar ve zeamet sahiplerinin cebeli askerleri olup[23] kendilerine devlet tarafından maaş da tahsis edilmiştir. Üç ayda bir tebdilleri de söz konusudur.[24] Askerlerin isimleri, bağlı oldukları köy ve kazalar ile aldıkları maaşlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.[25]

Der Liva-i Kengırı

Kargı Halil veled-i Mehmed Revenkuş? tâ'bi-i mezbûr 12.000	Milan Seyid Ali veled-i Seyid Ali Kükürdlüdirek? tâ'bi-i mezbûr 5.293	Milan Ali veled-i Ramazan Gönderlü (Kömürlü)? tâ'bi-i mezbûr 5.099	
Çerkeş Mehmed veled-i Ömer Yerısıcak ? tâ'bi-i mezbûr 9.400	Çerkeş Benam Seyid Ali veled-i Seyid Mustafa Aliözü tâ'bi-i mezbûr 26.346	Karacahisar Mehmed veled-i Ali Hindiye tâ'bi-i mezbûr 18.735	
Kalecik Ali veled-i Mustafa Balluca tâ'bi-i mezbûr 4.960	Milan Mehmed veled-i Bekir Semohanım? tâ'bi-i mezbûr 11.650	Kalecik Ali veled-i Hamza Bağbanlar tâ'bi-i mezbûr 17.150	Kurşunlu Mehmed veled-i Ali Maakavak tâ'bi-i mezbûr 11.345
Kargı Mehmed veled-i Abdülka- dir Abad tâ'bi-i mezbûr 4.000	Kurşunlu Süleyman veled-i Ali Demirciler tâ'bi-i mezbûr 2.900	Tosya Mehmed veled-i Ali Sulucaviran ? tâ'bi-i mezbûr 6.000	Karipazarı Mehmed veled-i Hasan Kendinli? tâ'bi-i mezbûr 19.599

16 Yusuf Oğuzoğlu, *"Dizdar"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 9, İstanbul,1994, s.480-481.
17 Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 423-424
18 İ.Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.* s: 328
19 BOA. HAT,45965-H, N, J, F, G, Ç
20 BOA. HAT,45965; BOA. C.AS, 52472
21 BOA. C.AS, 14363
22 BOA.HAT,45965-A
23 BOA.HAT,45965-F; HAT,45965-G
24 BOA.HAT,45965-B; C.AS,10965
25 BOA.HAT,45965-K

Kurşunlu İsmail veled-i Süleyman Burgan? tâ'bi-i mezbûr 13.550	Karipazarı Seyid Osman veled-i Abdullah Avreteri tâ'bi-i mezbûr 12.800	Tosya Benam Ebubekir veled-i Osman Gönye tâ'bi-i mezbûr 49.077	Kengırı İbrahim veled-i Osman Masa tâ'bi-i mezbûr 7.546
Kengırı Halid veled-i Osman Masa tâ'bi-i mezbûr 7.546	Kengırı Seyid Ömer veled-i Seyid Ahmed Masa tâ'bi-i mezbûr 7.546	Keskin Ahmed veled-i Mehmed Bugafla? tâ'bi-i mezbûr 4.000	Tosya Benam Hasan veled-i Ahmed Ağcakavak tâ'bi-i mezbûr 25.542
Milan Hasan veled-i Mehmed Ulumilan tâ'bi-i mezbûr 6.167	Çerkeş Kadri veled-i Hüseyin Güher? tâ'bi-i mezbûr 9.000	Kengırı Hüseyin veled-i Mehmed Ergir tâ'bi-i mezbûr 15.600	Karipazarı Seyid Ömer veled-i Seyid Ali Seheryeli tâ'bi-i mezbûr 13.422
Kargı Ali veled-i Mehmed Pelitözü tâ'bi-i mezbûr 3.400	Milan Mehmed veled-i Mehmed Tansur? tâ'bi-i mezbûr 5.000	Kurşunlu Hızır veled-i Abdullah Hart tâ'bi-i mezbûr 11.506	Koçhisar Seyid Halil veled-i Seyid Ahmed Dereköy tâ'bi-i mezbûr 10.999
Kurşunlu İbrahim veled-i İbrahim Demirciler tâ'bi-i mezbûr 2.500	Milan Feyzullah veled-i Halil Karacalar tâ'bi-i mezbûr 11.879	Milan Abdurrahman veled-i Mustafa Karacalar tâ'bi-i mezbûr 11.880	Tosya Seyid Abdullah veled-i Seyid Ömer ..... tâ'bi-i mezbûr 7.000
Nahiye-i Tosya İbrahim veled-i İlyas Caga ve Yenice 13.500	Nahiye-i Çerkeş Kara Mustafa Halil veled-i Mehmed 10.000	Nahiye-i Karipazarı Hasan veled-i Hasan 13.100	
Nahiye-i ..... İbrahim veled-i Ali Virancık tâ'bi-i mezbûr 6.000	Nahiye-i Kurşunlu Mustafa veled-i İsmail Pazar tâ'bi-i mezbûr 13.200	Nahiye-i Tosya Seyid Mehmed veled-i Abdullah .....tâ'bi-i mezbûr 11.300	
Nahiye-i Tosya Memiş veled-i Mahmud Pir Hüseyin tâ'bi-i mezbûr 18.000	Nahiye-i Tosya Bekir veled-i Ali Uluköy tâ'bi-i mezbûr 4.500	Nahiye-i Tosya Bekir veled-i Hasan Sagir tâ'bi-i mezbûr 7.200	
Karipazarı Ali veled-i Ali Aşağıkayı tâ'bi-i mezbûr 7.000	Nahiye-i Keskin Emir veled-i İbrahim sabi Beradcık tâ'bi-i mezbûr 4.000	Kargı nahiyesi Mustafa veled-i Hüseyin Revenkuş tâ'bi-i mezbûr 8.190	
Kargı nahiyesi Mehmed veled-i Mehmed Virancık tâ'bi-i mezbûr 6.350	Nahiye-i Kargı Memiş veled-i Mehmed Mesudlu tâ'bi-i mezbûr 1.500	Nahiye-i Keskin Mehmed veled-i Abdullah Pazarcık tâ'bi-i mezbûr 13.600	
Nahiye-i Kurşunlu Benam Mustafa veled-i Mustafa Çukurca tâ'bi-i mezbûr 21.324	Nahiye-i Karipazarı İsmail veled-i Ali Alova tâ'bi-i mezbûr 8.740	Nahiye-i Milan Benam Seyid Süleyman veled-i Seyid Ahmed Karacalar tâ'bi-i mezbûr 22.131	
Nahiye-i Kalecik Seyid Mehmed veled-i Mehmed Eskiköy tâ'bi-i mezbûr 7.150	Nahiye-i Tosya Hasan veled-i Ahmed Beyli? tâ'bi-i mezbûr 13.943	Nahiye-i Kurşunlu Mustafa veled-i Ömer Hart tâ'bi-i mezbûr 6.556	

Nahiye-i Kurşunlu Hasan veled-i Mehmed Ağılözü tâ'bi-i mezbûr 8.300	Nahiye-i Kargı Mehmed veled-i Hüseyin Pelitcik tâ'bi-i mezbûr 5.000	Nahiye-i Kurşunlu Süleyman veled-i Ali Göllü tâ'bi-i mezbûr 6.000	
Nahiye-i Tosya Süleyman veled-i Ali Gökçeöz tâ'bi-i mezbûr 4.000	Nahiye-i Karipazarı Seyid Mehmed veled-i Seyi Mustafa Köşkviran tâ'bi-i mezbûr 14.049	Nahiye-i Çerkeş Mehmed veled-i Ali .... tâ'bi-i mezbûr 4.000	
Nahiye-i Çerkeş Seyid Halil veled-i Seyid Süleyman Saraycık tâ'bi-i mezbûr 17.950	Nahiye-i Karipazarı Mustafa veled-i Mehmed Simav tâ'bi-i mezbûr 11.099	Kargı nahiyesi Seyid İsmail Urmamuha tâ'bi-i mezbûr 10.999	
Karipazarı Halil veled-i Osman Kızılyakalı tâ'bi-i mezbûr 6.200	Kengırı Ahmed veled-i İsmail Sarıgözlü tâ'bi-i mezbûr 5.000	Tosya Abdullah veled-i tekaüd Mehmed Suluviran tâ'bi-i mezbûr 2.000	
Keskin Ahmed veled-i Mehmed Bölükkaracalar tâ'bi-i mezbûr 5.500	Kengırı Ali ve Osman veled-i İbrahim Develi tâ'bi-i mezbûr 7.000	Kurşunlu Mustafa veled-i Emin Demirci tâ'bi-i mezbûr 4.999	
Kurşunlu Halil veled-i Abdullah Kızılırmak tâ'bi-i mezbûr 6.500	Karipazarı Seyid Mustafa veled-i Seyid Mustafa .... tâ'bi-i mezbûr 5.000	Kengırı Seyid Hüseyin veled-i İsmail Beşdut tâ'bi-i mezbûr 5.302	
Milan Seyid Mehmed veled-i Seyid Ali Kükürdlü Berdun? 9.293	Çerkeş Hasan veled-i Ali Yalaközü 8.999	Kengırı Benam Osman veled-i Mehmed Beşdut tâ'bi-i mezbûr 20.000	
Keskin Bekir veled-i Resul ? Yağbasan tâ'bi-i mezbûr 7.000	Kargı Mustafa veled-i Ali Karakilise tâ'bi-i mezbûr 49.100	Çerkeş Seyid İbrahim veled-i Seyid Virancık tâ'bi-i mezbûr 11.000	
Milan Süleyman veled-i Ahmed Dodurga tâ'bi-i mezbûr 4.500	Kargı Salih veled-i Musa Arifler tâ'bi-i mezbûr 8.344	Kurşunlu Halil veled-i Halil Kızılcaark tâ'bi-i mezbûr 6.499	
Kargı Mahmud veled-i Mehmed Mamurlu tâ'bi-i mezbûr 1.500	Kargı Mustafa veled-i Hasan Rimonözü?özü tâ'bi-i mezbûr 1.500	Kargı Mehmed veled-i Mustafa Eymilli tâ'bi-i mezbûr 2.000	
Tosya Mehmed veled-i Mustafa Uluköy tâ'bi-i mezbûr 2.500	Kalecik Mustafa veled-i İbrahim Eskiköy tâ'bi-i mezbûr 6.100	Kengırı Hüseyin veled-i İbrahim Masa tâ'bi-i mezbûr 7.700	
Kengırı Abdullah veled-i Mustafa Hisarcık tâ'bi-i mezbûr 5.000	Tosya Hasan veled-i Mustafa Dikmen tâ'bi-i mezbûr 5.000	Kengırı Ebubekir veled-i Ebubekir Masa tâ'bi-i mezbûr 11.531	

Kurşunlu Mehmed veled-i Hasan Ahırcık tâ'bi-i mezbûr 7.000	Kurşunlu Seyid Muatafa veled-i Seyid Ömer Yakacık tâ'bi-i mezbûr 16.300	Kargı İbrahim veled-i Mustafa Ören tâ'bi-i mezbûr 3.000	
Kalacık Osman veled-i Mustafa Yenice tâ'bi-i mezbûr 3.000	Kargı Ali veled-i Hüseyin Mamurlu tâ'bi-i mezbûr 2.000	Tosya Seyid Mehmed veled-i Seyid Süleyman Düzseki tâ'bi-i mezbûr 8.898	
Kurşunlu Benam Halil veled-i Hüseyin Fincan tâ'bi-i mezbûr 29.747	Kargı Ömer veled-i Mehmed Yaycılar tâ'bi-i mezbûr 8.000	Kengırı Osman veled-i Ömer Beşdut tâ'bi-i mezbûr 8.952	
Kalecik Mahmud veled-i Ahmed Ören 10.000	Kurşunlu Mehmed veled-i Ahmed Kabaklu 7.050	Karipazrı Hüseyin veled-i Halil Sarımcaviran tâ'bi-i mezbûr 5.200	
Kalecik Mehmed veled-i Ali Alibeylü tâ'bi-i mezbûr 3.100	Karipazarı Ali veled-i Ahmed Akdoğan tâ'bi-i mezbûr 6.000	Kalecik Mehmed veled-i Ahmed Pirlüce tâ'bi-i mezbûr 6.900	
Tosya Mehmed veled-i Hasan Göl tâ'bi-i mezbûr 18.150	Kengırı Hüseyin veled-i Hasan Masa tâ'bi-i mezbûr 16.308	Kalecik Ahmed veled-i Mehmed Alibeylü 30.100	
Tosya İsmail veled-i Abdullah Uluköy 60.100	Çerkeş Mehmed ve Osman Yumaklu tâ'bi-i mezbûr 19.750	Karipazarı Seyid Ali veled-i Seyid Ömer Orta 7.000	
Kengırı Hasan veled-i Hasan Müsellem tâ'bi-i mezbûr 4.200	Kocahisar Abdullah veled-i Abdullah .... tâ'bi-i mezbûr 8.000	Tosya Seyid Mehmed veled-i Ali Rüstempazarı 6.000	
Karipazarı Mehmed veled-i Abdullah Tahtaviran tâ'bi-i mezbûr 4.604	Kengırı Seyid Halil veled-i Seyid Ali Beşdut tâ'bi-i mezbûr 8.094	Kengırı Mehmed veled-i Ömer Müsellem tâ'bi-i mezbûr 1.100	
Milan Hüseyin veled-i Hüseyin Dodurga tâ'bi-i mezbûr 3.500	Tosya Hüseyin veled-i Hüseyin Göl tâ'bi-i mezbûr 2.200	Çerkeş Ahmed veled-i Abdullah Aliavazı tâ'bi-i mezbûr 21.195	

Kalelerde muhafaza görevinde bulunan askerlerin hizmet süreleriyle ilgili uygulamada birtakım sorunlar yaşanmıştır. Görev süreleri biten askerler memleketlerine dönme talebinde bulunmuşlar fakat asker tertib edilecek hariçten bir sancak[26] ve boşta eyalet askeri bulunamaması[27] gibi sebeplerle hizmet süreleri bir yıldan iki yıla kadar uzatılmak zorunda kalınmıştır. Bu durum da askerlerin maddi ve manevi sıkıntı çekmelerine sebep olmuştur.[28]

Ortaçağ savunma yapıları olan kaleler, XIV. ve XV. yy.larda barutun bulunmasıyla daha da güçlendirilerek bir süre daha varlıklarını sürdürmüşler; ancak sonradan düşmanı top ateşi altında şehirden mümkün olduğunca uzak

26 BOA.HAT,45965-O
27 BOA.HAT,45965-E
28 BOA.HAT,45965-D; HAT,45965-E; HAT,45965-Y

tutmak anlayışıyla "tabya" adı verilen bir tahkimat türü geliştirilmiştir. XIX. yy.da ateşli silahların gelişmesiyle tabyalarda da değişiklikler yapılmış, XX. yy.da I. Dünya Savaşı'ndan sonra hava kuvvetlerinin gelişmesiyle kaleler ve her türlü tahkimat şekli önemini kaybetmeye başlamıştır.[29]

Diğer yandan yürürlükteki kanun ve uygulamalara uyulmaması, rüşvet, iltimas gibi sebeplerle bozulan Osmanlı askerî teşkilatında özellikle Tanzimat'tan sonra yapılan düzenlemelerle askerlik, ocak hizmeti olmaktan çıkarılıp herkes için vatan görevi sayıldı. Muvazzaf askerlik süresi beş yıl olarak belirlendi.[30] Osmanlı toprakları coğrafi durumu ve genişliği dikkate alınarak ordu bölgelerine ayrıldı. Askere almada kura usulü getirildi. Yapılan bu değişikliklerle Osmanlı ordusu Asakir-i Nizamiye olarak adlandırıldı. Bu düzenleme 1869 yılına kadar devam etmiştir. 1869 tarihinde Osmanlı ordusu nizamiye, redif ve mustahfız olarak üç ana bölüme ayrıldı. Bütün imparatorluk dahilinde muvazzaf ordulara paralel olarak redif alayları kuruldu. Deniz kuvvetlerinde düzenlemeler yapıldı. Eğitim, öğretim, donanım ve kıyafetlerindeki düzenlemelerle Osmanlı ordusu çağdaş bir görünüme kavuştu.[31] Milli Mücadele döneminde ise Türk ordusu yeniden teşkilatlandırılmıştır.[32]

XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren modern askerî sistem içerisinde ocak hizmeti durumunda olan kale muhafızlığı da tarihe karışmıştır. Günümüzde şehirlerin veya bölgelerin muhafazası askeri garnizonlar tarafından yapılmaktadır.

29 *Cumhuriyet Ansiklopedisi*, "Kale", Cilt 6, İstanbul, 1970, s.1896

30 Abdülkadir Özcan, *Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı*, Türkler, Ankara, 2002, Cilt 10, s.119-120; Ayten Can Tunalı, *"Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)"* .Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye, 2003.

31 Musa Çadırcı, *Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu*, Türkler. Ankara, 2002, Cilt 13, s.804-810

32 Abdülkadir Özcan, *Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı*, Türkler, Ankara, 2002. Cilt 10, s.119-120

ONDOKUZUNCU YÜZYIL ORTALARINDA BİR ANADOLU KÖYÜNÜN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

(ÇANKIRI İLİ ILGAZ İLÇESİNE BAĞLI KIRIŞLAR KÖYÜ)

Middle Of 19th Century A Typical Anatolian Village's Socio-Economic Structure
(Kırışlar Which is Village Of Ilgaz)

M. Fatih BEÇERİK *

ÖZET:
Osmanlı tarihinin en önemli alanlarından biri de Osmanlı şehirlerinin sosyal tarihidir. Şehirlerin sosyal tarihi ülke ve devletlerin sosyal gelişimini, gelir durumunu, demografik yapısını ortaya koyan önemli bir göstergedir. Osmanlı Devleti'nin işleyişini ve sosyal yapısını iyi anlayabilmek için de Osmanlı şehirlerinin sosyo-ekonomik yapılarının incelenmesi çok önemlidir. Büyük merkezlerden başlayarak kasabalar ve köylerin tarihi dokularını konu alan bu çalışmalar son yıllarda hayli fazlalaşmıştır. Bu doğrultuda Çankırı ili Ilgaz ilçesinin bugünkü köylerinden Kırışlar'ın 19. yüzyıldaki sosyo ekonomik ve kültürel yapısına belgeler yardımıyla ışık tutmaya çalıştık. XIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Türk hakimiyetine geçen Kırışlar köyü Osmanlılar zamanından beri tipik bir İç Anadolu köyü olarak varlığını sürdürmüştür.
ANAHTAR KELİMELER: *Kırışlar, Ilgaz, Çankırı, temettuat defterleri, 19. yüzyıl, sosyo-ekonomik yapı.*

MIDDLE OF 19TH CENTURY A TYPICAL ANATOLIAN VILLAGE'S SOCIO-ECONOMIC STRUCTURE

ABSTRACT:
One of the most important field of Ottoman history is the sociol history of Ottoman cities. Social history of Ottoman cities is an important indicator of country and states which shows their social development income statues and demografic condiations. To understand the management and social structure of the Ottoman State, the socio-economic structure of these cities should be analyzed. These researchs describes big cities, towns and villages about which this studies has been increased in the recent years. This article clarfies the history of the Kırışlar which is village of Ilgaz that is town of Çankırı. Kırışlar has been densty setting place. A typical Anatolian village, Kırışlar that has been dominanced of Turks since XIII. century has continued its being from Ottomans until nowadays
KEY WORDS: *Kırışlar, Ilgaz, Çankırı, temettuat registers, 19 th century, socio-economic structure.*

1. Giriş

Tanzimat'a kadar değişik adlarla ahaliden alınan vergilerin yerine ikame edilen temettu sayımları, 19. yüzyıl ortaları Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi için son derece önemli bilgiler içermektedir[1].

Son zamanlarda yapılan Osmanlı şehirlerinin ekonomik sosyal ve de kültürel yapısını inceleyenlerin en büyük kaynağı şüphesiz ki *Temettuat defterleri*dir. Bir yerde tahrir (sayım) yapılmasının en önemli nedenleri, sultanların nüfus ve arazi hakkında bilgi sahibi olmak istemesi, bu toprakları iyi tanımak istemesi, hükmettiği geniş zaman aralığında ülkedeki devlet imkânlarını tespit etmek istemesi şeklinde sıralanabilir[2].

Daha önce de belirtildiği üzere bu defterler sayesinde devlet yöneticileri ülkenin mevcut iktisadi imkan ve potansiyeller, içtimai lideri ve demografik yapısı hakkında bilgi sahibi olmaktaydılar. Bu bilgileri bugün bu alanda araştırma yapanlar gün ışığına çıkarmaktadırlar.

Çalışmamızın ana kaynağını, *ML. VRD. TMT.* arşiv fonuyla tasnif edilen temettuat defterlerinden 1401 numaralı olan defter oluşturmuştur. Defterde üç köyün kayıtları yer almış olup bu köyler Kırışlar, Güney, Kayı köyleridir. Araştırmamızdaki veriler Kırışlar köyüne aittir.

2. Kırışlar Köyünün İdari Yapısı

Çankırı, Osmanlı klasik yapısının muhafaza edildiği XIX. yüzyılın başlarında idari bakımdan Anadolu Eyaletinin bir sancak merkezi konumundadır. Osmanlı devletinde batılılaşma hareketlerinin yoğun olarak da görüldüğü ıslahat

* İstanbul Üniversitesi, Doktora öğrencisi
1 Mübühat Kütükoğlu, *Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri (Belleten C.IX, Ağustos 1995, s.225'ten ayn basım)*, TTK, Ankara 1995, s.395.
2 Ömer Lütfi Barkan, *Hüdavendigar Livası Sayım Defterleri*, TTK Yay., Ankara 1988, C.I, s.14-16.

teşebbüsleri ve hareketlerine kadar tımar sistemini temellendiren eyalet ve sancak birimlerinin ihdasından itibaren biçim ve yapı itibarıyla değişiklikler ve merhaleler geçirmiştir[3].

Tanzimat'ın ilanına kadar Anadolu eyaletine bağlı küçük bir liva halindeki Çankırı eski adıyla Kengırı, Tanzimat sonrası değişikliklerle Ankara eyaletine bağlanmıştır. 1869 tarihli vilayet nizamnamesi ile Kastamonu vilayetine bağlanan Kengırı sancağının merkez, Çerkeş ve Kalecik olmak üzere üç kazası varken 1876 tarihli İdare nizamnamesi gereği kendisine yeni kazalar ve köyler bağlanmıştır. Bu kazalar Tuht (Yapraklı), Koçhisar (Ilgaz), Çerkeş'e bağlı Karacaviran (Karacaören), Bayındır Şabanözü ve İnalluballu (Kızılırmak)'tır.

Kastamonu vilayetinde yapılan bazı değişiklikler Kengırı Sancağına da yansımış olup Kalecik kazası Ankara vilayetine, Kastamonu merkeze bağlı olan İskilip de Kengırı sınırlarına dahil edilmiştir.[4]

Kırışlar köyünün tabi olduğu ve şimdiki adı Ilgaz olan Koçhisar[5] kazasının, tarihin akışından beri önemli bir hat olan İpek yolunun Bursa- Tebriz güzergahı üzerinde olması[6], burada değişik milletlerin yaşamalarına, ticaret yapmalarına ve birbirleriyle ilişki kurmalarına sebep olmuştur. Dorlar, Gasklar, Lidyalılar, Persler, Romalılar, Selçuklular, Danişmendliler, Bizanslılar, Candaroğulları ve Osmanlılar'ın hâkimiyetlerine tanık olan Koçhisar, 1922 yılında yaslandığı Ilgaz dağlarının adını almış ve 1929'da Çankırı iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

Kırışlar ise Ilgaz'a 22 km, Çankırı'ya 72 km uzaklıkta, karasal iklimin hakim olduğu ve tarım ve hayvancılığa dayalı ekonominin hakim olduğu bir coğrafyada Güney ve Kayı köylerinin komşusu olup Kayı ve Kaçan dereleri arasında kurulmuştur.[7]

3. Kırışlar Köyünün Sosyo- Ekonomik Ve Kültürel Özellikleri

3. 1. Nüfusu

Kırışlar köyünün araştırmasında kullandığımız veriler 1840 (1260) tarihli temettu sayımına dayanmaktadır.[8] Bu kaynaktan derlenen veriler öncelikle köyde yaşayan nüfusla ilgilidir. Köy kayıtlarının olduğu defterde bulunan üç köyden Kırışlar köyünde 18, Güney köyünde 19 ve Kayı köyünde 13 hane bulunmaktadır. Yaklaşık bir tahminle köylerin toplam nüfusu 250, Kırışlar'ın ise 90 civarında bir nüfusu barındırdığı söylenebilir[9]

Köyün nüfusa ilişkin bilinen bir sonraki kaydı ise 19. vilayet sâlnâmesinde geçmektedir. Daha önceki ve daha sonraki sâlnâmelerde sadece adı geçen köylerin bu basımında hane sayısı ile birlikte kadın ve erkek nüfusunun da ayrı ayrı zikredilmesi ayrıca bir önem taşımakta olup detaylı nüfusa ilişkin bilinen ilk nüfus kaydı olarak da zikredilebilir. Buna göre bu sayımda 1314 (1896) senesi salnamesinde Kırışlar, etrafındaki köyler ve tabi olduğu kazanın (Koçhisar) nüfusu şu şekildedir[10]:

İdare Adı	Hane Sayısı	Erkek Nüfus	Kadın Nüfus	Toplam
Kırışlar	27	108	115	223
Güney	16	71	62	133
Kayı	25	113	109	222
Koçhisar (Ilgaz)	2587	8201	8265	16466
Kengırı (Çankırı)	7485	20189	19015	39204

Buna göre temettuat sayımlarından 1895 yılına kadar[11] geçen sürede hane ve nüfusun arttığını söylemek mümkündür.

3. 2. Hane Reislerinin Aile, Şahıs Ad ve Sıfatları

Defterde verginin esas olduğu hane reislerinin isimleri sıra ile kayıtlıdır. Defterin terekküp tarzı gereği eyalet, sancak, kaza ve köy veya mahalle adından sonra vergi mükellefinin *Hane 1* şeklinde hane numarası, isim ve şöhreti yazılmaktadır. Bu ifade yazılırken kişiyi en iyi tanımlayacak ifadeler seçilmiştir. Daha çok *filan oğlu filan* tarzı benimsenmiştir. Mesela *"...Zor Ali oğlu Hüseyin temettu`u "* gibi[12].

3 Ahmet Elibol, *Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı'nın İdari ve Sosyal Durumu*, Gazi Üniversiyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, y.y.l.t, Ankara 1995, s.19.
4 Ömer Türkoğlu, *Sâlnâmelerde Çankırı,Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmelerinde Çankırı (Kengiri) Sancağı (1869-1903)*, Çankırı Valiliği, Çankırı 1999, s.XI.
5 Anadolu'da Koçhisar adıyla bilinen 4 yerleşim yeri vardır. Bunlar'dan biri Çankırı'ya, biri Konya'ya, biri Diyarbakır'a biri de Sivas'a bağlıdır. Ali Cevad, *Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati*, Dersaadet 1313, s.630-631.
6 Halil İnalcık, "Bursa I, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine dair Vesikalar", Belleten, Ankara 1960, C. XXIV, S.93, s. 51'den *nakleden* Ahmet Kankal, *Tapu Tahrir Defterleri'ne Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, y.d.t, Ankara 1993, s. 3.
7 www.cankırı18.net
8 Bununla birlikte, Kırışlar köyüne komşu Güney ve Kayı köylerinin daha önceki tahrirlerde var olması bu köyün de tahririnin olabileceği ihtimalini bize vermekte ise de kesin bilgi söylemek en azından şimdilik mümkün olamamaktadır. Ancak bu konuda yapılan tezlerde köy adlarının farklı yazılabileceği ihtimalini düşünmekle beraber yer adlarının zamanla değişebileceğini de unutmamak gerekir. (Haz.)
9 Nüfusun belirlenmesinde en çok kullanılan yöntem hanelerin ortalama 5 kişiden olduğunun varsayılarak hesaplanmasıdır. Bunun için bkz.: Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında" *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, İstanbul, S.32, s.331-348.
10 Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi, 19. defa, Vilayet Matbaası, sene 1314, s.328-329.
11 Sâlnâmelerdeki kayıtlar basımından bir önceki yıla aittir.
12 BOA, ML.VRD.TMT, nr. 9121, s. 3.

Bazen de baba adı belirtilmeden *"mahalle-i mezburede sakin Koca Arap Süleyman"*[13] gibi toplum içinde tanınan lakabıyla yazılıyordu.

Halbuki 1256 tarihli defterlerde " Orta boylu, siyah sakallu, muhtar-ı mahalle İbrahim Efendizâde Mehmed Efendi'nin emlâki" şeklinde eşgallere yer verilmişken[14] bu tarihli defterlerden farklı olarak 1261 tarihli çalışmamızın kaynağı olan 1401 numaralı ve de daha önce yapmış olduğumuz bir çalışmamızın kaynağı olan defterlerde kişiye ait fiziki özellikler belirtilmemiştir.[15]

Aile adlarının varlığı köylerdeki akrabaların tesbitini mümkün kılmaktadır. Çünkü aynı adı taşıyan ailelerin tamamen değilse bile kısmen akraba olma ihtimalleri mevcuttur. Zira bazı aileler son derece değişik ve diğerlerinden ayırd edilebilecek adlar taşımaktadırlar.

Bununla birlikte aynı köyde veya mahallelerde oturmasalar bile kolay rastlanamayacak aile adlarına sahip olanların akraba olduklarına şüphe yoktur. Bu ailelerin zaman içinde muhtemel bir evlilik ya da daha da ileri boyutta düşünüldüğünde yer değiştirme ve sürgün yoluyla farklı yerlerde ikamet ettikleri söylenebilir. Dikkatle yapılacak araştırmalar neticesinde bu göçlerin nereler arasında yapılmış olduğunun tespiti imkân dâhilindedir.

Kırışlar köyünde en çok kullanılan aile adları Çeribaşıoğlu (6), Zoralioğlu(3), Hakkıbeyoğlu (2)'dur. Kethudaoğlu, Eyüboğlu, Eyyübsipahioğlu, Yakuboğlu, İbrikçioğlu, Dokuztellioğlu, Çabukalioğlu diğer kullanılan aile adlarıdır.

Tablo 1: Kırışlar Köyünde kullanılan aile adları

Çeribaşıoğlu (6)	Zor Alioğlu(3)	Hakkıbeyoğlu (2)	Kethudaoğlu,	Eyüboğlu
Eyyübsipahioğlu	Yakuboğlu	İbrikçioğlu	Dokuztellioğlu	Çabukalioğlu

Aile adlarının akabinde yazılı olan vergi mükellefinin adları da bize yöredeki sosyal yapının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Köyde kullanılan isimler arasında Hüseyin (4), Ali (3), Mustafa (2) yer almaktadır. Birçok Anadolu kentinde en başta kullanılan Mehmet ismi iki isimli şahısların ilk ismi olarak kullanılmıştır. Mehmed Sadık, Mehmed Salih gibi. Bunların yanında Ahmed, Salih, Hasan, İbrahim gibi isimler de kullanılmıştır. Bütün bunlardan köyün diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi İslami şahsiyetlere önem verdikleri anlaşılmaktadır. Zira aynı tarihte yapılan pek çok araştırmada Hz. Muhammed ("Mehmed" şekli ile), Hz. Ali ve oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin, Mustafa, Ahmed, Süleyman, İbrahim gibi İslamın değer verdiği önemli şahısların isimlerinin kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 2: Hane Reislerinin Adları

Hüseyin (5)	Ali (3)	Mustafa (2)	Mehmed Salih (2)	Mehmed Sadık
Osman	Salih	Hasan	Ahmed	İbrahim

Sosyal bakımdan adlar gibi sıfatların ya da lakapların, şahısların belli özelliklerini göstermesi bakımından önemi büyüktür. Daha önce yapılmış çalışmalarda farklı yerleşim yerlerindeki mahallelerde Hacı, Hoca, Molla, Ağa, Aşık, Uzun, Kör, Soytarı, Sağır, Arap, Çaykozlu, Mihalıçlı, Demirci, Ekmekçi, Sürücü gibi şahısların fiziki, sosyal ve mesleki yönlerini belirten ve de toplum nezdinde ifade ettikleri anlamı açık olan sıfatlar kullanıldığını görmekteyiz.[16]

Kırışlar köyüne ait bu çalışmamızda ise pek fazla lakap kullanılmamakla birlikte Ağa (2) ve Efendi gibi toplumda maddi ve dini konumu dile getiren lakaplara rastlanılmaktadır.

3. 3. Hane Reislerinin Meslekleri

Temettuat defterlerinin bize vermiş olduğu en önemli verilerden biri de hane reislerinin meslekleridir. Bu şekilde dönemin mesleki hayatı ile ekonomik ve sosyal yapısı hakkında bilgiler elde edilmektedir.

Küçük köylerden biri olan Kırışlar köyünde yaşayan hane reislerinin hemen hepsi ziraat ve hayvancılıktan geçimini temin etmektedir. Ziraatle uğraşanları iki gruba ayırabiliriz: Erbab-ı ziraat ve rençber (10). Bunlar dışında toprağı olduğu halde bozacı (1), kiremitçi (1), ticaretle uğraşanlar da mevcuttur. Rençberlik yapanlardan biri, aynı zamanda köyün imamıdır. Bunlar dışında mesleklerine dair bilgi bulunmayıp kazançları köydekilerden daha düşük şahıslar da mevcuttur. Bir tanesi fukara diye nitelendirilirken, meslek hakkında bilgisi olmadığımız 4 kişi mevcuttur.

Tablo 3: Hane Reislerinin Meslekleri

Rençber (10)	Erbab-ı ziraat (1)	Bozacı (1)	Kiremitçi (1)	Belirsiz (5)

13 BOA, ML.VRD, TMT.nr. 9146, s. 16.
14 Kütükoğlu, a. g. m., s. 399.
15 Söz konusu çalışma için bkz .M. Fatih Becerik, Sivrihisar'ın XIX. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre), Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, y.y.l.t, Eskişehir 2003, s.42-45.
16 Becerik, *a. g. t.*, s. 44.

3. 4. Hanelerin Tarımsal Faaliyetleri ve Gelir Kaynakları

Kırışlar köyündeki hane reislerinin sahip olduğu gayri menkuller tarla ve bahçe ile değirmen gibi mekânlar olmak üzere tasnif edilmiştir. Bunlardan elde edilen gelirler "hâsılat" ifadesinden sonra belirtilmiştir.

Tarlalar ekili ve ekili olmayan diye ikiye ayrılmıştır. Ekili olanlar "mezru tarla" olarak gösterilmiş, olmayanlar "gayri mezru tarla" şeklinde ayrıca yazılmıştır. Mezru tarlalarda hububat ekimi yapıldığı öşürlerinin verildiği ürünlerden anlamak mümkündür. Buna göre köyde üretimi yapılan hububat hınta (buğday), şair (arpa), fiğ (hayvan yemi için kullanılan bitki)'dir. Bir de buğday sapından oluşturulan ürün vardır ki defterde sâk diye adlandırılmıştır ve öşrü alınmıştır. Bölge bölge yetiştirilen ürünlerin değişik olduğu bazı yerlerde baklagillerin bazı yerlerde de sanayi bitkilerinin yetiştirildiğini farklı çalışmalardan anlamaktayız.[17]

Hububat üretimini verilen öşürden çıkarmak mümkündür. Sonraki sayfalarda anlatılacağı üzere öşür, Tanzimat'la beraber malın onda birinden alınmıştır. Verilen miktarların on ile çarpımıyla yapılan üretim de ortaya çıkmaktadır.

Yetiştirilen tarla ürünü olan tahıllar şunlardır:

Buğday (645 kile), arpa (810 kile), fiğ (105 kile) ve sâk (95 kile).

Tablo 4: Üretilen tarım ürünleri

Tahıllar	Kile[18]	Kilo[19]	%
Buğday	645	16548	**39**
Arpa	810	20781	**49**
Fiğ	105	2694	**6,3**
Sâk	95	2437	**5,7**
Toplam	**1655**	**42461**	**100**

Hane sahiplerinin sahip olduğu ekili alanlar 38,5 dönüm olup hane başına ortalama 2 dönüm düşmektedir. Ekili olmayan araziler ise nadasa bırakılmış olup ürünün bir sene sonrasında daha iyi verimini sağlamak için bu yola başvurulmuştur.

Bilindiği gibi toprağın azalan verim gücünü yenilemenin en basit yollarından biri de toprağı dinlendirmek yani nadasa bırakmaktır. Toprağın verim gücünü artırmanın diğer bir şekli ise belirli aralıklarla her yıl toprağa değişik ürünler ekerek, topraktan daha fazla imkanı sağlayan rotasyon sistemleri idi. Bu sistemler nispeten yoğun ve tarımın gelişmiş olduğu bölgelerin verimli topraklarında kullanılmıştır.

Osmanlı işçisi daha çok toprağını iki ya da üç yılda bir dinlendirerek verim gücünü kazandırmaya çalışıyordu. Toprağı boş bırakma süresi daha çok bir yıldı. Böylece her yıl toprakların önemli bir bölümü boş bırakılıyordu.[20]

Nadas alanları da ekili alanlar kadardır. Buradan köylünün mevcut toprağını iki eş parçaya ayırıp her sene bir tarafını kullandığını ve de verimini yükseltmek için bu yönteme başvurduğunu anlamaktayız. Bu durum temettuat sayımlarının yapıldığı pek çok yerde geçerliliğini sürdürmüştür. Anadolu çiftçisi verim için zamanının uygun yolunu denemiştir. Tarlalar dışında köydeki bahçe alanları alınan öşürlerden anlaşıldığı kadarıyla az olup deftere sadece 0,5 dönümü işlenmiştir.

Dönüm, Hüdâvendigâr Livası kanunlara göre boyu ve genişliği normal adımlarla 40'ar adım olan bir saha, alan olarak tarif edilmiştir[21]. Bugün dönüm ortalama 1000 m^2 olarak kabul edilmektedir.[22]

Tablo 5: Hane Reislerinin Sahip Olduğu Toprak Varlığı (Dönüm)

Mezru Tarla	Gayri Mezru Tarla	Bahçe	Toplam (Dönüm)	Toplam (m^2)
38,5	38,5	0,5	77,5	77 500

Köylülerin sahip olduğu ya da hisse sahibi olduğu gayri menkullerden deftere geçirileni değirmenler ile ilgili kayıtlardır. Bunların özellikle köylülerin tarladan kaldırdıkları tahıl ürünlerini un yapma amacıyla kullanıldıkları ve de hisse sahiplerine yılın belli dönemlerinde gelir kazandırdıkları anlaşılmaktadır.

Hane sahiplerinin sahip olduğu hayvanlar büyükbaş ve küçükbaş olmak üzere iki grupta incelenebilir. Köyde en çok küçükbaş hayvancılık olup sadece keçi beslenmektedir. Bununla köylünün özellikle sütünden az da olsa

17 Becerik, *a. g. t.* , s. 66-67.

18 Kile, bir cins hububat ölçüsü olup imparatorluğun muhtelif yerlerinde farklı kıymette olmuştur. Esas olarak İstanbul kilesi baz alındığından biz de bu hesabı kullandık. 1 kile=20 İstanbul okkası=25,656 kg. Bkz. Walter Hınz, "İslam'da Ölçü Sistemleri" , *Türklük Araştırmaları Dergisi*, M.Ü.F.E.F Yay., İst. 1990, C.V, s. 49.

19 Kile ölçülerinin kg'ye çevirerek hesapların kolaylaşmasına çalıştık. (Haz.)

20 Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Tarım Ekonomisi*, Eren yay., İstanbul 1998, s. 88-89.

21 Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar*, İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul 1943, C. I, s. 8.

22 Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Raiyyet Rüsumu", *Belleten*, Ankara, C. XXIII, s. 92, s. 582.

yününden yaralandığını anlamak mümkündür. Köyde keçiler gelirine ve cinsine göre sağman(60 adet) ve de tiftik ya da boz (37 adet) olmak üzere iki bölümde yazılmıştır. Toplam 97 adet olan küçükbaş hayvanların hayvancılıktaki oranı % 67'dir.

Yetiştirilen büyükbaş hayvanlar sağman inek (7 adet), boz inek (1 adet), sağman manda (3 adet), koşu mandası (12 adet), kara sağır öküzü (21 adet) ve döllü merkep(2 adet)'tir. Ancak bunlardan gelir elde edilenleri sağman olan hayvanlardır. Toplam 46 adet olan büyükbaş hayvanların oranı ise % 33'tür. Böylece tarımın ve ekonominin elverdiği hayvancılık faaliyetleri daha ziyade İç Anadolu'nun karakteristik yapısı nedeninden de dolayı küçükbaş hayvancılık olarak ortaya çıkmaktadır.

Hane reislerinin gelir kaynaklarına bakıldığında hayvancılık, ziraat ve rant gelirleri olmak üzere üç grupta incelebileceği ortaya çıkmaktadır. Bir de defterde "zuhurât" tabir edilen ve de muhtemelen hane reislerinin pek fazla emek sarfetmeden kazandıkları vardır ki sayımlar için sorulan soru- cevap şeklinde hazırlanan bir yazıda her yılki kazançlar içinde yer almayan gelirler arasında zikredilmiştir.[23]

Hayvancılıktan elde edilen gelirler 673 kuruş olup toplam gelirin % 13,5'ine tekabül etmektedir. Geliri en çok olan hayvan grubu küçükbaş hayvanlar olup -ki oda keçidir- 533 kuruştur. Daha sonra sırasıyla sağman inek (70 kuruş) ve sağman manda(60 kuruş) gelmektedir. Köyde mevcut döllü merkeplerden ise 10 kuruş gelir elde edilmektedir.

Hayvanlardan elde edilen gelirler farklıdır. Köydeki hayvanlardan elde edilen birim gelir şu şekildedir:

Tablo 6: Hayvanların Birim Gelirleri(Adet/ Kuruş)

Hayvan çeşidi	Kıymeti(Kuruş)
Sağman inek	10
Sağman manda	20
Sağman keçi	6
Tiftik keçi	5
Döllü merkep	5

Köylülerden değirmen hisselerine sahip olanlar buralardan yılın belli aylarında kazanç elde etmiş olup kazançları 265 kuruştur. Tarladaki ürününü değirmene getiren çiftçi burada un vb. şekilde ürününü farklı kullanım şekillerine sokmuştur.

Tablo 7: Hane Reislerinin Gelir Kaynakları(Kuruş)

Hayvancılık	Ziraat	Rant	Zuhurat	Toplam(kuruş)[24]	Hane Başına Düşen (Kuruş)
673	2762	265	5406	9106	505,9

3. 5. Hane Reislerinin Vergileri

Hane reislerinin ödedikleri vergileri vergi-yi mahsûsa, öşür(a`dât rusûmu), ağnam rusûmu olmak üzere üç grupta toplayabilmekteyiz.

3. 5. 1. Vergi-yi Mahsûsa

Şahsın isminin hemen üstüne *"sene-i sabıkada vermiş olduğu vergiyi mahsusa"* şeklinde yazılan verginin buraya yazılmasının sebebi, halkın geliri ile ödediği vergi arasında eğer varsa bir hakkaniyetsizliği tespit etmektedir. İncelediğimiz defterde ibare yalnızca "vergisü" şeklinde hane reisinin üst tarafında ve dikine olarak yazılmıştır. Ancak vergi-yi mahsusa ile kazançlar arasında orantı olmadığı gözükmektedir.

1844 yılında Kırışlar köyünde toplanan vergi-yi mahsusa toplamı defterin sonundaki icmalde 3805 kuruş gözükmekte olup bu toplamın bizim hesaplarımızla çelişkili olduğunu belirtmemiz gerekir. Hesaplarımıza göre bu toplam 3457,5 kuruştur. Dolayısı ile yaptığımız istatistikler ve yorumlar buna istinaden olacaktır.

Buna göre toplanan vergiden hane başına 192 kuruş düşmekte olup ortalamanın üstünde olanlar 10 hanedir.

3. 5. 2. Öşür

Lügat olarak "onda bir" veya "on cüzde bir cüz" anlamı taşımakla birlikte terim olarak mutlaka onda bir yerine kullanılmamıştır. Mahsullerin onda birinden alınan vergi olarak bilinen öşürün asırdan asıra ve zamandan zamana türlü kalıplara sokularak nisbeti artırılmış ve lafzının anlamına mutabakatı kaldırılmıştır.[25]

23 Kütükoğlu, *a. g. m.*, s. 410.

24 Defterdeki toplamın 8870 kuruş olarak hesaplanmış olup yapılan hesabın yanlış olduğu tesbit edilmiştir. Dolayısıyla veriler, hesapladığımız rakamlara istinaden yapılmıştır. (Haz.)

25 Ziya Karamursal, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, TTK Yay., Ankara 1989., s. 165.

Çoğulu a'şâr olan öşürün Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'a kadar toprağın verim gücü ve sulama imkânına göre 1/3 ilâ 1/10 arasında değişmiş, Tanzimat'la birlikte bütün bölgelerde 1/10 oranı geçerli olmuştur.[26]

Ancak bu uygulama verim gücü ve sulama imkânı farklı toprakları aynı oranda vergilendirmek gibi bir adaletsizliği ve devlet için vergi kaybına yol açmıştır. Tanzimat'tan 1277 (1861) yılına kadar çeşitli gelgitlerin yani iltizam usulünün bir uygulanıp bir uygulanmaması öşürün devlet için vergi kayıplarını artırmada önemli rol oynamıştır.[27]

Hububattan ve bahçelerden alınan öşürlerin dağılımına baktığımızda en çok öşürün şair yani arpadan (81 kuruş), daha sonra ise buğdaydan (64,5 kuruş) toplanmakta olduğunu görmekteyiz. Onları fiğ (10,5 kuruş), sâk (9,5 kuruş) takip etmektedir. Bahçelerden alınan vergi ise 4,5 kuruş olup cüzi bir yer işgal etmektedir.

Tablo 8: Hububat ve Bahçelerden Alınan Öşürler

Ürünün türü	Birim fiyatı (Kuruş)	Toplam (Kuruş)
Hınta (Buğday)	1,5	64,5
Şair (Arpa)	0,5	81
Fiğ	0,25	10,5
Sâk	0,25	9,5
Bahçe	--	4,5
Toplam	**---**	**159,5**

3. 5. 3. Ağnam Rusûmu

Arapça koyun anlamına gelen "ganem"in çoğulu olan "ağnam", Osmanlı vergi literatüründe, koyun ve keçiden nakden alınan bir vergiyi ifade etmekteydi. Bunun miktarı her sene müdürlere, nazırlara ve mültezimlere verilen fermanlarda gösterilir ve ona göre sayım yapılır, paralar alınırdı.[28]

Tanzimat'la birlikte bu vergi de, nakit olarak koyun başına 5 kuruş olarak alınmaya başlamıştı. Kırışlar köyünün temettuat defterinde ağnam vergisi dediğimiz bu vergi koyun ve keçi başına 0,5 kuruş (20 para) olarak alınmıştır. Toplanan ağnam resimleri (vergileri) 49,5 kuruş olup hane başına 2,75 kuruş düşmektedir.

4. Sonuç

On dokuzuncu yüzyıl ortalarında yapılan bu tahrirde yer alan veriler, Osmanlı Devletinde oldukça yaygın bir yerleşim birimi olan köylerden birinde ortaya çıkan iktisadi faaliyetler ve sosyal ilişkiler ile kültürel yapıya ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Bu sınırlı bilgiler genel bir değerlendirme yapmaya yeterli olmamakla birlikte köylerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarıyla ilgili bazı özelliklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Her ne kadar köylerde tarım kesiminin kazandığı nisbi ağırlıktan dolayı tarım dışı faaliyetlere ilişkin bilgiler olmasa da bir Anadolu köyünde olabilecek pek çok veri bu defterde işlenmiştir. Kasaba ve şehirlerde çeşitli esnaf gruplarına ait bilgilere yer verilmişken, köylerde böyle bir bilgiye ulaşamamaktayız. Aynı zamanda büyük ölçekli işletmelerin ekonomide ve tarımdaki yerini de görememekteyiz.

Bunlarla birlikte Anadolu halkının kültürel olarak dini ritüellerin etkisinde olduğunu şahıs adlarından anlamaktayız. Ayrıca şahısların lakaplarını ve aile adlarını bulabildiğimiz veriler, günümüzdeki soyadlarının nereden geldiğine dair az da olsa bize bilgi ve fikir vermektedir. Bunun daha iyi olması için alan araştırmalarının daha çok yapılması gerekmektedir.

Köylerdeki tarımsal faaliyetin kasabalardaki yansımalarını bilebilmek için bu defterlerin câri olduğu yerleşim yerlerinin de araştırmalarının da yapılması gerekmektedir.

Her ne kadar pek çok yerleşim bölgesinin defterlerinin incelenmiş olsa da halihazırda araştırılmamış mevcut defterlerin incelenmesi ve bunların birbirleriyle kıyaslanarak daha sağlam veri tabanının oluşturulması, Anadolu'nun sosyo- ekonomik ve kültürel yapısını anlamamızda çok önemli rol oynayacaktır.

26 Güran, *a. g. e.*, s.15; Kütükoğlu, *a. g. m.*, s. 531.
27 Güran, *a. g. e.*, s. 15.; Kütükoğlu, *a. g. m.*, s. 533.
28 Karamursal, *a. g. e.*, s. 177.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

a) *Maliye Nezareti Temettuat Defterleri (MLD.VRD.TMT)*
1401, 9121, 9146.

2. Sâlnâmeler

Kastamonu Vilayet Sâlnâmesi, 19. defa, Vilayet Matbaası, sene 1314.

3. Başvuru Eserleri ve Lügatler

ALİ CEVAD, Memâlik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lugati, Dersaadet 1313.

REDHOUSE, W.R. (1992), Turkish and English Lexicon, Çağrı Yay.İstanbul.

ŞEMSEDDİN SAMİ (1317); Kamus-i Türki, Dersaadet, C.1-2.

İnceleme ve Araştırma Eserler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, S. ÖZTÜRK (2000); Yozgat Temettuat Defterleri, Yimpaş Holding Yay., Yozgat, C.1.

BARKAN, Ömer Lütfi (1943); XV ve XVI. Asırda Osmanlı İmparatorluğu'nun Zirai Ekonominin Hukuki ve mali Esasları, Kanunlar, İ.Ü.E.F. Türkiyât Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul, C.I. (1998); Hüdavendigar Livası Sayım Defterleri, TTK. Yay, Ankara, C.I.

BECERİK Mehmet Fatih (2003), Sivrihisar'ın XIX. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Durumu (Temettuat Defterlerine Göre), Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, y. y. l. t. , Eskişehir.

ELİBOL, Ahmet, Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı'nın İdari ve Sosyal Durumu, Gazi Üniversiyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, y.y.l.t, Ankara 1995.

GÖYÜNÇ, Nejat (1979); "Hane Deyimi Hakkında", İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi, İstanbul, S.32, s.331-348.

GÜRAN, Tevfik (1998); 19. Yüzyıl Osmanlı Tarım Ekonomisi, Eren Yayıncılık, İstanbul. (1995); "Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomik Özellikleri", İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, C. 41, s. 1-4, s.301-318.

HINZ, Walther (1990), "İslam'da Ölçü Sistemleri" (Çev. Acar Sevim), Marmara Türklük Araştırmaları Dergisi, M.Ü.F.E. F. Yay., İstanbul C.V. s. 1-82.

İNALCIK (1959); "Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu", Belleten, Ankara, C.XXIII, s. 92, s.575-610. (1960); , "Bursa I, XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine dair Vesikalar", Belleten, Ankara, C. XXIV, S.93, s.51

KANKAL, Ahmet (1993); Tapu Tahrir Defterleri'ne Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, y.d.t, Ankara.

KARAMURSAL, Ziya (1989), Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, TTK Yay., Ankara.

KÜTÜKOĞLU, Mübühat S.(1995); Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri (Belleten,C.LIX,Ağustos 1995, Sayı 225'ten ayrı basım), TTK Yay., Ankara.

TÜRKOĞLU, Ömer (1999); Sâlnâmelerde Çankırı,Kastamonu Vilâyeti Sâlnâmelerinde Çankırı (Kengiri) Sancağı (1869-1903), Çankırı Valiliği, Çankırı.

5. İnternet Sitesi

www.cankiri.net

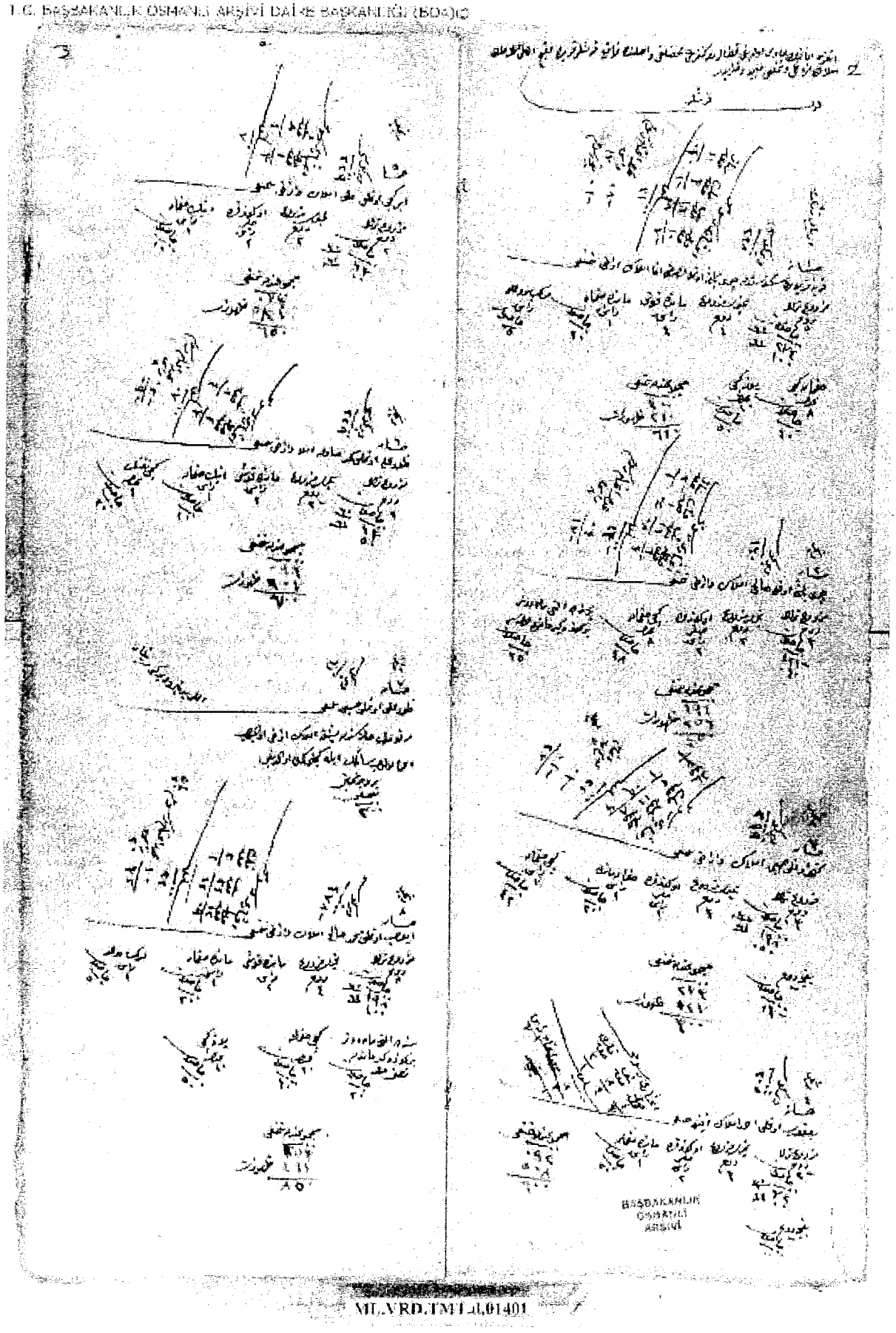

EK 1- Temettuat defteri baş sayfa örneği

KIRIŞLAR KARYESİ 1401 NO'LU TEMETTUAT DEFTERİ

Hane No	Hane Reislerinin İsimleri	Meslekler	Mezru Tarla		Gayri Mezru Tarla		Bahçe		Öşrü Bağçe	Öşrü Hınta	Öşrü Şair	Öşrü Fiğ	Öşrü Sâk	Aşar Rüsumu Toplam	Ağnam Rüsumu Toplam	Vergiyi Mahsusa	Zuhurat	Temettuat
			D.	Has.	D.		D.	Has.	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş	Guruş		Guruş
1	Çeribaşı oğlu Mustafa Ağa	Erbabı Ziraat	5	274	4				1,5	7,5	8	1,5	3,5	22	8,5	225	210	610
2	Çeribaşı oğlu Salih	Rençber	3	121,5	2					4	8	0,5	1	13,5	4	160	256	450
3	Kethuda oğlu Hüseyin	Rençber	3	198	3				1,5	6	9	1	1	18,5	3,5	299	127	300
4	Yakub oğlu Ahmed	Rençber	2,5	72	2		1		1,5	3	4	1		9,5		205		600
5	İbrikçi oğlu Ali	Rençber	2	63	2					3,5	4			7,5		229	587	650
6	Zor Ali oğlu Mehmet Sadık	Rençber	2	62	2,5					3	4			7	2,5	229	607	700
7	Zor Ali oğlu Hüseyin Ağa	Fukara												0	0	61		600
8	Eyyüb oğlu Mehmet Salih	Rençber	5	198	4					9	12	1		22	10	478,5	497	850
9	Çeribaşı oğlu Hüseyin Efendi	Rençber maa İmam	1	41	2					3	3			6	3	229	449	550
10	Eyyüb Sipahi oğlu Mehmet Salih	Kiremitçi	4	177,5	4					9	8	1,5	1	19,5	7,5	478,5	507	880
11	Hakkı Bey oğlu Ali	Rençber	1,5	72	3					3	4		1	8	2,5	165	288	400
12	Hakkı Bey oğlu Hasan	Rençber	1,5	126	2					6	6	2		14	4	229	374	550
13	Dokuz Telli oğlu Mustafa	Bozacı	2	90	2					3	5	1	1	10	4	229	402	550
14	Çeribaşı oğlu Bî ziyan İbrahim	Belirsiz	1	22,5	2									0			347,5	370
15	Zor Ali oğlu Ali	Rençber	2	81	2					3	4	1	1	9		181,5	269	450
16	Çabuk Ali oğlu Osman	Belirsiz	1	63	2									0			387	450
17	Çeribaşı oğlu Hüseyin	Belirsiz	1	31										0			98,5	130
18	Çeribaşı oğlu Ali oğlu Hüseyin	Belirsiz	1	31,5						1,5	2			3,5		59		13
	Yekün		38,5	1724	38,5		1	0	4,5	64,5	81	10,5	9,5	155	49,5	3457,5	5406	9103
																3805		8870

KIRIŞLAR KARYESİ 1401 NO'LU TEMETTUAT DEFTERİ

Hane No	Hane Reislerinin İsimleri	Meslekler	RANT GELİRİ		HAYVANLAR															
			Asiyâb		İnek Sağman		Manda Sağman		Manda Koşu	Öküz Kara Sığır	Boz İnek	Keçi Sağman		Tiftik Keçi		Boz Keçi		Merkep Döllü	
			Kıta	Has.	Re's	Has.	Re's.	Has.	Re's	Re's	Re's	Adet	Hasılat	Adet	Has.	Adet	Has.	Re's.	Has.
1	Çerçibaşı oğlu Mustafa Ağa	Erbabı Ziraat					1	20	4		1	8	40			10	50	1	5
2	Çerçibaşı oğlu Salih	Rençber		25						2		8	48						
3	Kethuda oğlu Hüseyin	Rençber					1	20		1		7	42						
4	Yakub oğlu Ahmed	Rençber																	
5	İbrikçi oğlu Ali	Rençber			1	10				2									
6	Zor Ali oğlu Mehmet Sadık	Rençber			1	10			2					4	20				
7	Zor Ali oğlu Hüseyin Ağa	Fukara																	
8	Eyyüb oğlu Mehmet Salih	Rençber		20			1	20	2			10	60			10	50	1	5
9	Çerçibaşı oğlu Hüseyin Efendi	Rençber maa İmam		20	1	10						4	20						
10	Eyyüb Sipahi oğlu Mehmet Salih	Kiremitçi		100	1	10			4			10	60	5	25				
11	Hakkı Bey oğlu Ali	Rençber			1	10				2		5	30						
12	Hakkı Bey oğlu Hasan	Rençber			1	10				2						8	40		
13	Dokuz Telli oğlu Mustafa	Bozacı			1	10				2		8	48						
14	Çerçibaşı oğlu Biziyan İbrahim	Belirsiz								2									
15	Zor Ali oğlu Ali	Rençber		100						2									
16	Çabuk Ali oğlu Osman	Belirsiz								2									
17	Çerçibaşı oğlu Hüseyin	Belirsiz								2									
18	Çerçibaşı oğlu Ali oğlu Hüseyin	Belirsiz								2									
	Yekün			**265**	**7**	**70**	**3**	**60**	**12**	**21**	**1**	**60**	**348**	**9**	**45**	**28**	**140**	**2**	**10**

Ankara Vilayeti'nin hâvi olduğu kazalardan Kengırı Muhassıllığı dahilinde kâin Kırışlar Karyesi'nde mukim ehli İslamın emlak ve temettu`u mübeyyin defteridir.

Karye-i Kırışlar

• Erbab-ı ziraatten Vergüsü: 225 guruş **A`dâtî Rusûmu** **A`dât-ı Ağnam Rüsûmu**

	Hınta	**Şa`ir**	**Fiğ**	**Sâk**
	Kile	Kile	Kile	Kile
	10	16	3	10
(Kıymet)				
	7,5	8	1,5	3,5

Yekünü 21 Guruş

Re's 17 : 8,5
Bağçe Rüsûmu: 1,5

Hane 1: Karye-i mezbure sekenesinden Çeribaşı oğlu Mustafa Ağa emlâk ve arazi temettu`u

Mezru` Tarla	Gayrı Mezru` Tarla	Manda Koşu	Manda Sağman	Merkep Döllü	Sağman Keçi	Boz Keçi
Dönüm	Dönüm	Re's	Re's	Re's	`Adet	`Adet
5	4	4	1	1	8	10
Hasılat			Hasılat	Hasılat	Hasılat	Hasılat
274 (1260)			20	5	40	50
100 (1261)						

Mecmû`undan Temettu`u
400
210 Zuhurat
610 Guruş

• Rençber Vergüsü: 160 guruş **A`dâtî Rusûmu** **A`dât-ı Ağnam Rüsûmu**

	Hınta	**Şa`ir**	**Fiğ**	**Sâk**
	Kile	Kile	Kile	Kile
	6	16	1	2,5
(Kıymet)				
	4	8	0,5	1

Yekünü 13,5 Guruş

Re's 8 : 4
13,5
17,5

Hane 2: Karye-i mezbure sekenesinden Çeribaşı oğlu Salih emlâk ve arazi temettu`u

Mezru` Tarla	Gayrı Mezru` Tarla	Öküz Kara Sığır	Keçi Sağman	Bir senede altı mahı döner per gün değirmen hassası
Dönüm	Dönüm	Re's	`Adet	Hasılat
3	2	2	8	25
Hasılat			Hasılat	
121,5 (1260)			48	
40 (1261)				

Mecmû`undan Temettu`u
194
256 Zuhurat
450 Guruş

• Rençber Vergüsü: 299 guruş **A`dâtî Rusûmu** **A`dât-ı Ağnam Rüsûmu**

	Hınta	Şa`ir	Fiğ	Sâk
	Kile	Kile	Kile	Kile
	8	18	2	3
(Kıymet)				
	6	9	1	1

Yekünü 22 Guruş

Re's : 3,5
Bağçe 1,5
27 Guruş

Hane 3: Kethuda oğlu Hüseyin emlâk ve arazi temettu`u

Mezru` Tarla	Gayrı Mezru` Tarla	Öküz Kara Sığır	Keçi Sağman	Sağman Manda	Bahçe
Dönüm	Dönüm	Re's	`Adet	Re's	Dönüm
3	3	1	7	1	0,5
Hasılat			Hasılat	Hasılat	Hasılat
198 (1260)			42	20	13,5
50 (1261)					

Mecmû`undan Temettu`u
273
127 Zuhurat
300 Guruş

• Rençber Vergüsü: 205 guruş

A`dâtî Rusûmu			**A`dât-ı Ağnam Rüsûmu ?**
Hınta	**Şa`ir**	**Fiğ**	**Re's : 7**
Kile	Kile	Kile	
4	8	2	Bağçe 1,5
(Kıymet)			
3	4	1	

Yekünü 8 Guruş

Hane 4: Yakub oğlu Ahmed emlâk ve arazi temettu`u

Mezru` Tarla	Gayrı Mezru` Tarla	Öküz Kara Sığır	Manda Sağman	Bahçe
Dönüm	Dönüm	Re's	Re's	Dönüm
2,5	2	2	1	0,5
72 (1260)			Hasılat	Hasılat
-- (1261)			20	

Mecmû`undan Temettu`u
92
508
600 Guruş

• Rençber Vergüsü: 229 guruş

A`dâtî Rusûmu	
Hınta	**Şa`ir**
Kile	Kile
4	8
(Kıymet)	
3,5	4

Yekünü 7 Guruş

Hane 5: İbrikçi oğlu Ali emlâk ve arazi temettu`u

Mezru` Tarla	Gayrı Mezru` Tarla	Öküz Kara Sığır	İnek Sağman
Dönüm	Dönüm	Re's	Re's
2	2	2	1
63 (1260)			Hasılat
-- (1261)			10

Mecmû`undan Temettu`u
73
587 Zuhurat
650 Guruş

• Rençber Vergüsü: 229 guruş

A`dâtî Rusûmu		**A`dât-ı Ağnam Rüsûmu**
Hınta	**Şa`ir**	**Re's 5 : 2, 5**
Kile	Kile	
4	8	7
(Kıymet)		
3	4	9,5 Guruş

Yekünü 7 Guruş

Hane 6: Zor Ali oğlu Mehmet Sadık emlak ve arazi temettu`u

Mezru` Tarla	Gayrı Mezru` Tarla	Manda Koşu	İnek Sağman	Keçi Tiftik
Dönüm	Dönüm	Re's	Re's	Adet
2	2,5	2	1	4
Hasılat			Hasılat	Hasılat
62 (1260)			10	20
50 (1261)				

Mecmû`undan Temettu`u

93

607 Zuhurat

700 Guruş

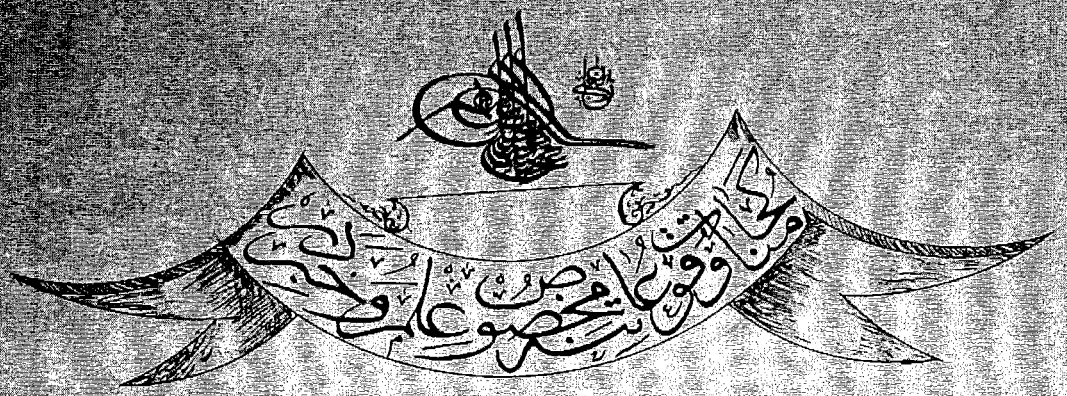

عدد

زوجة ابن اسمه وشهرته يلمز بدرى اسمى ووكيل وشاهد ابراهيم اسميله بابا لرى اسمى

معلومات متعلقة	تعليمات	
	زوجك اسم وشهرته بابا سلك اسمه	وكيل وشاهد ابراهيم اسميله بابا لرى اسمه
	قوجه صالى مصطفا نورى به مصطفى ١٢٨٠	

زوجة ابن اسميله بدرى اسمى ووكيل وشاهد ابراهيم اسميله بابا لرى اسمى

معلومات متعلقة	تعليمات	
	زوجه ناك وبابا سلك اسمه	وكيل وشاهد ابراهيم اسميله بابا لرى اسمه
	صد صمه ١٠٤ ٧ ٢٤١ ٤ ٧٩ عمدم ٤١٨	

تاريخ عقد يوم عقد

بابا لرى اسميله بابا لرى اسمى محمد اوغلى زوج زوجه ناك وكيل وشاهد ابراهيم عقدلرى

اجرا اولنمشدر

MÜNAKEHAT VUKUATINA MAHSUS İLMUHABERDİR

ADED

ZEVCİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDER-İ İSMİ VE VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSMİYLE BABALARI İSMİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSİMLERİ BABALARI İSMİ	ZEVCİN İSMİ VE ŞÖHRETİYLE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	KOÇHİSARLI MUSTAFA OĞLU NURİ BİN MUSTAFA 1280	3	KENGIRI KAZASI KARATAŞ MAHALLESİ

ZEVCENİN İSMİYLE PEDERİ İSMİ VE VEKİL VE ŞAHİTLERİN İSMİYLE BABALARI İSMİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİN İSİMLERİYLE BABALARI İSMİ	ZEVCENİN VE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	HANE SAHİFE CİLD 104-4 241 7 KAMİLE HANIM BİNTİ KÖMÜRCÜ İBRAHİM	79 UMUMİ 418	İZMİRLİ ABDULLAH EFENDİ MAHALLESİ

YEVMİ AKİD TARİHİ AKİD

27 TEŞRİNİEVVEL 1314

Balada isimleriyle babaları isimleri muharrer olan zevç ve zevcenin bâkir olarak zikir olunan şahitler huzurlarında akitleri icra olunarak merkumun mahalli ikameti olan Koçhisar dan mahallemizde İzmir'de zevcesinin hanesine nakledilmiş olduğunu mübeyyin iş bu ilmühaber itâ kılındı.

27 TEŞRİNİEVVEL 1314

İzmir
Abdullah efendi mahallesi muhtar
Evveli

İzmir
Abdullah efendi mahallesi muhtarı
Sânisi

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

مناکحات وقوعات مخصوص علم وخبر صورتلری

زوجه اسم وشهر تیله بدری اسمی وکیل ومشهدلری اسمیله بابالری اسمی

سنه تاریخ		زوجه اسم وشهر تیله بابا سنه اسمی	وکیل ومشهدلری اسمری
فلانجی اوغلی محمد		صاحب یوکی اوجه بونا اولدیکه ۱۲۸۶ صوم صوم غوغا حلا	

زوجه نه اسم وشهر تیله بدری وکیل ومشهدلرك اسمریله بابالری اسمری

سنه تاریخ		زوجه نه وبابا سنه اسم وشهرتی	وکیل ومشاهدلرك اسمری
کذلک محمد	روم	زاقم فلانجی اوغلی کریم حوفه نتی اوزه ۱۲۹۵	

تاریخ عقد حاجی عباس حلا

بابده اسمریله بابالری اسمری محرراوتد زوج وزوجه نه بالکه وجه رضا زکه عقد مشهد
حضرلرینده عقد لری اجرا اولنه زوجه نه مهور نك نصفی اولان بدری خانمنه
زوجیه خانمه نقد اجمالی اولدیغی مبینه شبه علم وخبر اعطا قلندی

اشبو صورت اصلی موجب عقد حاجی یوسف حلا

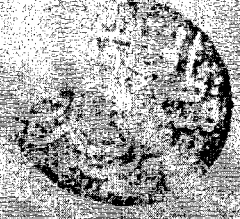

MÜNAKEHAT VUKUATINA MAHSUS İLMUHABER SURETİDİR

ZEVCİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDER-İ İSMİ VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSMİYLE BABALARI İSMİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSİMLERİ BABALARI İSMİ	ZEVCİN İSMİ VE ŞÖHRETİYLE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	Heci Yorgi oğlu Yuvanaki veledi Mike 1284 Hane Umumisi Sahife Cild 37-3 179 109 1		Kastamonu'nun Akmescid Mahallesi

ZEVCENİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDERİ VEKİL VE ŞAHİTLERİN İSMİYLE BABALARI İSİMLERİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSİMLERİ BABALARI İSMİ	ZEVCİN İSMİ VE ŞÖHRETİYLE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	Zorakimoğlu Azer Kerimesi Sofya Binti Azer 1295		Kengırıda Rum Mahallesi

TARİHİ AKİD 30 Mayıs 1310

Balada isimleriyle babaları isimleri muharrer olan zevc ve zevcenin bakire olarak zikrolunan şahitlerin huzurlarında akidleri icra olunarak mezburenin mahalli ikameti olan pederi hanesinden zevci hanesine nakil itmiş olduğunu mübeyyen iş bu ilmühaber ita kılındı.7 Teşrin-i Sani 1312 İşbu suret aslına mutabıktır.2 Kanunu evvel 1312

Rum Mahallesi Reis-i Ruhanisi
Papaz Dimitri

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

مناکحات و قوعات مخصوص علم و خبر صورتلیر

زوجه‌لک اسم و شهرینله پدری اسمی وکیل و شاهدلری اسملرینک اسمی

تاریخ	نوعیتی	زوجه‌لک اسم و شهرینله بابا سنک اسمی	وکیل و شاهدلرک اسمری
فاطمه‌لک بابا‌سی اسمی کتابه ۵ صفحه‌ده	یونانی اوغلی اربه ولد حاجی یاسی ۱۲۸۰		

بابا‌سی مجهول

۱۷ زوجه‌لک اسم و شهرینله پدری وکیل و شاهدلرک اسملریله بابالری اسمری

تاریخ	نوعیتی	زوجه‌لک و بابا سنک اسم و شهرف	وکیل و شاهدلرک اسمری
تسقه‌لک حضور مناجه محدرسی صفحه‌ده	یوزباشی محمدی دولت اوغلی فری عزیم نبه کرکور ۱۲۹۶		

تاریخ عقدی ۱۵ کور ۱۲۱۷

بالاده اسملریله بابالری اسمری محرر اولنان زوج و زوجه‌لک بابالری اولنان مشهد اولمقدن عقدلری اجرا اولنه رضه مرکور و مزبور محل اقامتی اولنان پدری جانبندن زوجه‌لک عمانه‌سنه نقل اتمسیله اولدیغی مبنیه متبوع علم و خبر اعطا قلندی ۱۵ کور ۱۲۹۷

اشبو صورتی اصلنه مطابق بقدر ۱۵ کلوز ۱۲۱۷

(بر بیض و ختم)

MÜNAKEHAT VUKUATINA MAHSUS İLMUHABER SURETİDİR

ZEVCİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDERİ İSMİ VE VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSMİYLE BABALARI İSMİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSİMLERİ	ZEVCİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	Yüzbaşı oğlu Artin veledi Heci Yaris 1280	Yabancı Umumisi 17	Kastamonunun Yabancı Ermeni Mahallinde Mukayyeddir.

ZEVCENİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDERİ VE VEKİL VE ŞAHİTLERİN İSMİYLE BABALARI İSİMLERİ

		MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	Devletoğlu Kızı Garmen Binti Kirkor 1296		Pora Mahallesi Kengırınn Çukur Müste'cir Mahallinde Mukayyeddir.

TARİHİ AKDİ 25 Temmuz 1312

Balada isimleriyle babaları isimleri muharrer olan zevç ve zevcenin bakir olarak zikrolunan şahitler huzurlarında akidleri icra olunarak mezburenin mahalli ikameti olan pederi hanesinden zevci hanesine nakletmiş olduğunu mübeyyen iş bu ilmühaber ita kılındı.29 temmuz 1312

İş bu suret aslına mutabıktır.1 Eylül 1312

Ermeni Reisi Ruhanisi

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

[illegible] ve [illegible] mahsus [illegible]

[illegible] Asım ve Şehriyar [illegible] Asım vekil ve şahidleriyle Asmalı Mahallesi Asım

[illegible]	[illegible]	[illegible] Asım ve Şehriyar babasından Asım	vekil ve şahidleriyle Asmalı
[illegible]	[illegible]	[illegible]	

[illegible] Asım ve Şehriyar [illegible] vekil ve şahidleriyle Asmalı Mahallesi Asım

[illegible]	[illegible]	[illegible] Asım ve Şehriyar babasından Asım	vekil ve şahidleriyle Asmalı
[illegible]	[illegible]	[illegible]	

[illegible] tarihli akdi [illegible]

[illegible] Asmalı Mahallesi [illegible] Asım ve [illegible] Asım [illegible] [illegible] [illegible]

MÜNAKEHAT VUKUATINA MAHSUS İLMUHABER SURETİDİR

ZEVCİN İSİM ŞÖHRETİYLE PEDERİ İSMİ VE VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSMİYLE BABALARI İSMİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİ İSİMLERİ BABALARI İSMİ	ZEVCİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMET
	Hacı Osman'ın oğlu Hasan Bin İbrahim 1284	Hane 170-7	Kengırının Koçhisar Nahiyesinin Kise Karyesi

ZEVCENİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDERİ VEKİL VE ŞAHİTLERİN İSMİYLE BABALARI İSİMLERİ

VEKİL VE ŞAHİTLERİN İSİMLERİ	ZEVCENİN VE BABASININ İSİM VE ŞÖHRETİ	MESKEN NUMARASI	MAHALLİ İKAMETİ
	Şatıroğlu Kızı Şerife Binti Mustafa 1284	Hane 270-1	Kastamonunun İsmailbey Mahallesinde

TARİHİ AKİDİ 21 Haziran 1305

Balada isimleriyle babaları isimleri muharrer olan zevc ve zevcenin bâkire olarak zikrolunan şahitler huzurlarında akidleri icra olunarak mezburanin mahalli ikameti olan pederi hanesinden zevci hanesine nakletmiş olduğu mübeyyen işbu ilmuhaber ita kılındı.

İşbu suret aslına mutabıktır.4 Haziran 1313 İhbar oluna

İsmailbey Mahallesi İmamı

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

XVIII. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDE ÇANKIRI'DA GÖREV YAPAN YENİÇERİ ASKERLERİ

Janissaries Who Served in Çankırı and The Last Quarter Of The 18th Century

İsmail YILDIZ *

ÖZET:
Osmanlı Devleti'nin en önemli askeri gücünü oluşturan yeniçeriler I. Murat döneminde kurulmuştur. İki buçuk yüzyıl düzenli çalışan yeniçeri ocağı 17 yüzyılın ilk yarısından itibaren bozulmaya başlamıştır. Kurtulduğu dönemden itibaren mükemmel çalışan ocağın bu yüzyıldan itibaren asker alımında çıkan aksaklılıklar, askeri disiplinindeki bozulmalar yeniçeri ocağının önemini yitirmesine ve II Mahmut tarafından 1826 yılında kaldırılmasına sebep olmuştur.
Yerel tarih yazıcılığında kullanabileceğimiz en önemli kaynaklardan birisi de kadıların tuttuğu şer'iyye sicilleridir. Çankırı'ya ait 17 numaralı şer'iyye sicili defterinde burada görevli yeniçeri askerlerinin isimleri kaydedilmiştir. Ayrıca görevli olan bu askerlerin sayısı istenmiş ve ocağa usulsüz asker alımlarına dikkat edilmesi hususunda ikaz yapılmıştır. Devşirme kanununun önemini yitirmesi ocağa usulsüz alımları getirmiş, bu sayede de birçok yerli ahali ocağa kaydolmuştur.
Çankırı, Anadolu'nun orta kolunda kalesi olan bir şehirdi. Bu durum, şehrin askeri ve ticari önemini artıran bir özelliktir. 18. yüzyılın son çeyreğinde burada 446 yeniçeri ile 9 cebeci görev yapmaktadır. Makalemizde bu isimler ile lakapları hakkında bir değerlendirme yapacağız.
***ANAHTAR KELİMELER:** Yeniçeri, kuloğlu, ihtiyar yeniçeri, cebeci, devşirme kanunu, pençik sistemi, tashih bedergah.*

JANISSARIES WHO SERVED IN ÇANKIRI AND THE LAST QUARTER OF THE 18th CENTURY

ABSTRACT:
Janissary unit, being the most important soldier force of the Ottoman State was established in I. Murat's period. Janissary unit that functioned smoothly for two and a half century started to be corrupted as of the first half of the 17th century. Problems experienced in the recruitment of soldiers and corruptions in the military discipline that worked excellently since its establishment resulted in loss in significance of the janissary unit and its abrogation by II. Mahmut in 1826.
One of the most important resources that we can utilize in local history writing is court (şer'iye) records kept by Muslim judges (kadi). Name of janissaries who served in Çankırı were kept in the şer'iye register book numbered 17 and pertaining to Çankırı. In addition, the number of those soldiers was requested and a warning was issued regarding unlawful soldier recruitments. The loss in significance of recruitement law (for the recruitement of boys for the Janissary units) brought about unlawful employments in the unit and many people amongst the local people were enlisted in the unit.
Çankırı used to be a city which had a castle in the middle of Anatolia. This is a feature that added up to the military and commercial significance of the city. In the last quarter of the 18th century, there were 446 janissaries and 9 cebecis (a logistic branch of the Ottoman Army) registered in Çankırı. We will make an evaluation about these names and their titles.
***KEY WORDS:** Janissary, kuloğlu, old janissary, cebeci, recruitment law, pençik system (an Ottoman system in which one fifth of prisoners was recruited as soldiers), tashih bedergah.*

A. Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi ve Yeniçeri Hakkında Kısa Bir Hulasa

Osmanlı Devleti'nin, müesseselerini oluştururken kendinden önce kurulan Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Memlûklular gibi Türk-İslâm devletlerini örnek aldığı malumdur. Devletin askeri teşkilatı oluşturulurken de aynı yol takip edilmiştir.[1]

Osmanlı Devleti, kuruluş aşamasında gönüllülük esasına dayanan aşiret kuvvetleri ile fetihler yapmaktaydı. Orhan Bey döneminde gönüllü askeri gücün yetersiz kalması üzerine "yaya" ve "müsellem" adında yeni ve daimi bir ordu kurulmuştur.[2] Bursa kadısı Çandarlı Halil Paşanın teklifi ile Bursa'nın fethinden sonra ve İznik'in fethinden önce kurulan ordu, bin yaya ile bin atlı Türk gençlerinden oluşmaktaydı. Sefer esnasında para alan bu askerler barış döneminde de kendilerine verilen arazileri ekip biçmişlerdir.[3] Zamanla geniş fetihler için yaya ve müsellem askerleri

* Tarih Öğretmeni, Teacher of The History
1 Mücteba İlgürel, "yeniçeriler"mad, **İ.A**, C.XIII, s.385
2 Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK.yay, 1999, s.43
3 Abdulkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı" **Osmanlı Devleti Tarihi**, Zaman Gazetesi yay. 1999, C.I, s.337

de yeterli gelmedi. Bu sebeple devamlı silâhaltında bulunan bir merkezi kuvvet teşkiline gidildi. Yeniçeri Ocağı I. Murad zamanında Anadolu Selçukluları'ndaki hassa ordusu örnek alınarak kurulmuştur. Çandarlı Kara Halil Paşa'nın teklifi ve Molla Rüstem'in yardımıyla teşkil edilen bu ordunun asker kaynağı pençik kanununa[4] ve devşirme kanununa göre toplanan Hıristiyan asıllı çocuklardı.[5] Ayrıca yeniçerilerin çocukları da kuloğlu olarak acemi oğlan ocağına kaydolurlardı.[6]

Devşirilecek Hıristiyan çocuğu seçilirken dikkat edilecek önemli noktalar mevcuttu. Annesi, babası olmayan çocuklar terbiyesi kıt olur düşüncesi ile ocağa alınmazdı. Sığırtmaç, çoban çocuklarıyla kel, köse, doğuştan sünnetli, Türkçe bilenler, sanatkâr çocukları, ocağa alınmazdı. Yine tek çocuğu olan ailelerin çocukları da alınmazdı. Erkek çocuk sayısı fazla olanlardan en gelişmiş ve yakışıklı olanı ocağa seçilirdi. Papaz çocukları tercih sebebi sayılırdı. Seçilen çocuklar önce İslamiyet'i kabul eder sonra sünnet olurlardı. Bu çocuklar hakkında bilgilerinin tutulduğu deftere "eşkâl defteri"[7] denirdi. Edirne Galata, İbrahim Paşa saraylarında 8 yıl süren bir eğitime tabi tutulduktan sonra içlerinden en kabiliyetli olanları Topkapı Sarayı'na seçilirdi. Bir kısmı da yeniçeri ocağına kaydolurlardı.[8]

XVII. yüzyıl ortalarına doğru devletin müesseselerindeki karışıklıklar ve rüşvetin ön plâna çıkması Acemi Oğlan Ocağına da sirayet etmiştir. Özellikle kayıt işlemleri yapan görevli memurların rüşvet karşılığında bakkalları, hamalları ve bunların çocuklarını da ocağa kaydetmeleri düzeni bozmuştur.[9]

Acemi Oğlan Ocağının, 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılması ile görevi sona ermiştir. Fakat Acemi Oğlan Ocağı kaldırılmadan önce Hıristiyan tebaadan asker alımının zaman içerisinde tedrici olarak kalktığı ve XIX. yüzyıla gelindiğinde ocağa alınanların hemen hemen tamamının Türk olduğu bilinmektedir. Ayrıca ocağa girenlerin çoğunun Türk olması hasebiyle buradaki eğitim sekiz yıldan, altı ay ile bir yıl arasında bir süreye inmiştir.[10]

Acemi oğlan ocağında eğitimin tamamlayanların bir kısmı yeniçeri ocağına kaydolurlardı. Yeniçeri ordusu Yaya (cemaat), Ağa bölükleri, Sekban olmak üzere üçe ayrılırdı. Bunlardan ilk kurulanı olan Yayalar (cemaat) 101 bölükten oluşmaktaydı. I. Murad döneminde müstakil olarak kurulan ve 1451 yılından sonra Yeniçeri Ocağına dahil olan sekbanlar 34 bölüktü. XV. yüzyıldan sonra da Ağa bölükleri ihdas edilmiştir. Bunların bölük sayısı ise 61'dir. Toplamda yeniçeri orta (bölük) sayısı 196'dır.[11]

Yeniçeri askeri, Divan-ı Hümayun'da veziriazamın huzurunda üç ayda bir aldığı ulufe isminde maaşı vardı. Bunun dışında tahtta bir değişiklik olursa cülus bahşişi alırlardı. Bu bir defaya mahsus olduğu gibi maaşa zam şeklinde de olabilirdi.[12]

Ocağın dini ve manevi lideri Hacı Bektaş Veli hazretleridir.[13] İstanbul'dan yeniçeri askerinin sayılması için H. 1197, M. 1783 tarihinde gönderilen bir fermanda "izzet ve şerefleri ile fetihler eden hususen Hacı Bektaş Veli Dilaverleri" şeklinde bahsedilmektedir.[14]

Yeniçeri Ocağı, XVI. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı ordusunun talimli mükemmel bir yaya kuvveti iken, bu tarihten itibaren bozulmaya başlamıştır. Yeniçeri Ocağının bozulmaya başlaması III. Murad devrinden olup, bu hükümdar zamanında devşirme kanununa aykırı olarak ocağa yabancı kişiler kaydedilmiştir. Böylece talimsiz başıboş kimselerin ocağa girmeleriyle bu askeri teşkilat, doğrudan siyasete katılan, devlet adamlarını tayin ve azlettiren, padişahları tahta geçiren veya tahtan indiren, hatta katleden bir kuvvet haline gelmiştir.[15]

Devlet, ocağa usulsüz alımları engellemek ve asker sayısını kontrol edebilmek için zaman zaman taşra idarecilerine fermanlar göndermiştir.[16] Ocağı düzeltmek için yapılan ıslahatlar da netice vermeyince, II. Mahmud 15 Haziran 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırmıştır. Osmanlı tarihinde bu hadiseye "Vak'a-i Hayriye" denilmektedir.[17]

---

4 Savaşlarda alınan esirlerle ilgili bir kanundur. Bu kanuna göre savaşlarda alınan her beş esirden biri devlete aittir. Bunlara pençik oğlanı denir. Esirler için 125 akçe gibi bir meblağ konmuştur ki esir sahibi esir yerine bunun beşte biri olan 25 akçeyi de vergi olarak ödeyebilirdi. Bunada pençik akçesi denirdi. Sefer ve akınlarda çok sayıda esir alındığından pençik sistemi acemi oğlan ocağı için mühim bir kaynak teşkil etmekteydi. Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Kardelen kitapevi yay, Isparta 1999, s.44-45

5 Rumeli'de daha çok akıncıların elde ettiği Hıristiyan aile çocukları 1362'de çıkarılan Pençik Kanunu'na göre devşirilirlerdi. Esir edilen Hıristiyan çocuklar Türk örf adetlerini ve İslam kaidelerini öğrenmeleri için Anadolu'da Türk ailelerin yanına verilmeye başlanmıştır. Bu duruma "Türk'e verme" denilirdi. Burada gerekli eğitimini alan çocuk, Acemi Oğlan Ocağına alınır ve eğitimine burada devam ederdi. Burada çocukların eğitiminden yeniçeri ağası sorumluydu. Mücteba İlgürel, "Acemi oğlanı md"., **T.D.V.İA**, C.I, s.324

6 Ünal, age, s.45-46

7 Devşirme alınan çocuğun köyü, kazası, sancağı, babası ve annesinin ismi, doğum tarihi ve bütün eşkâli, sevkleri esnasında sürücü denilen sevk memurlarının isimleri eğer devşirilen çocuk Osmanlı Devleti tabasından bir Hıristiyan ailenin çocuğu ise sipahisinin ismi, gibi bilgilerinin hepsi ayrıntılı olarak yazılır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları Acemi ocağı ve Yeniçeri Ocağı**, TTK yay, Ankara 1988, C.I, s.16

8 İlgürel, "acemi oğlanı;",s324

9 Abdulkadir Özcan, "Osmanlı Devletinin Askeri Yapısı" **Türkler Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, C.X, s.

10 Uzunçarşılı, age, C.I s.68

11 Ünal, age, s.47-48

12 Pakalın, age, C.III, s.623

13 ilk kurulduğu dönemlerde ahilik devletin kurumlarında daha bariz etkiye sahipti. Hatta Orhan Gazi ve I.Murad gibi devletin kurucu padişahlarının birer ahi reisi olduğu bilinmektedir. Ocağa XV. yüzyılın ilk yarısının içinde Bektaşilik anlayışının etki etmeye başladığını görüyoruz. XV. yüzyılda Anadolu'nun birçok yerinde Babailik tarikatının etkisi yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Babai şeyhleri bu dönemde kendi isimlerini bırakıp Hacı Bektaş ismini alarak etki alanı genişlemeye başlarken, ahilik de aynı yüzyıl içerisinde etkisini yitirmeye başlamıştır. Bu hızlı yayılmanın ocağı da etkilemiş olması muhakkaktır. Uzunçarşılı, age, C.I, s.148

14 Çankırı şer'iye sicilleri, Milli Kütüphane, defter 17, belge.73 (17/73)

15 Halaçoğlu, age, s.53

16 Çankırı'ya gelen fermanda rüşvet ile usulsüz alımdan bahsedilmektedir. Çankırı Şer'iye sicilleri, 17/73

17 Halaçoğlu, age,s.53

Ocağın kaldırılmasından sonra ocak mensuplarının bir kısmı memleketlerine gönderilmiş bazıları da bulundukları yerlerde karışıklık çıkarmışlardır. Bunlardan biri 1830'da (Muharrem 1246) Tosya'da vuku bulmuştur. İstanbul'da ocaktan çıkarılan Tarhanacıoğlu Ali, Yenimanav Hasan, Ahmed vs. Tosya'da isyan etmişler; ama Çankırı mütesellimi İsmail Ağa isyanı bastırmıştır.[18]

B. Çankırı'da Görev Yapan Yeniçeriler

Yeniçeri askerinin merkezde görevi olduğu gibi taşrada da muhtelif görevleri vardı. Bunların taşradaki en önemli görevi, kalesi bulunan şehirlerde kale muhafızlığıydı. Üç yıl nöbetleşe görev yapan yeniçeri bölükleri hizmet sürelerini doldurduktan sonra tekrar İstanbul'a dönerlerdi.[19] Çakırı merkez ve bazı karyelerinde H. 1197 M. 1783 tarihinde 446 nefer ile 9 cebeci görev yapmaktadır.[20]

Kanuni sultan Süleyman döneminde bazı yeniçeri askerleri ceza mahiyetinde taşraya yasakçı, korucu olarak görevlendirilmişlerdir. Bu durum taşrada asayişin kontrolünün yeniçerilere geçmesiner ortam hazırlamıştır.[21]

İhtiyar yeniçeriler ile mecruh, malul olmaları dolayısıyla eşkinci[22] hizmetinde bulanamayacak olanlar ve bazı cürüm sahibi yeniçeriler, hisar eri sıfatıyla şehir kalelerinde hafif muhafaza hizmetinde bulunurlardı. Kalelerde nöbet görevini yapan yeniçeriler sefer emri çıkınca serdarlarıyla beraber yeniçeri ordusuna katılırlardı.[23]

Yeniçeri askeri, sefer zamanı dışında vakitlerini kışlada geçirirdi. Bölükbaşı veya yaya başı ocak zabiti olmayınca evlenemez, ihtiyar olmayınca da sakal bırakamazdı. Yeniçeri askerlerinden ihtiyarların evlenmelerine ilk defa Yavuz Sultan Selim döneminde ruhsat verilmiştir. Daha sonraları bu ruhsat suiistimal edilmiş ayrıca evlenen yeniçeri, askeri kışla yerine kendi evinde kalmaya başlamıştır. Yeniçerilerin evlenmesine müsaade edildikten sonra bunların çocuklarının da devletçe düşünülmesi icap ediyordu. Babalarından yetim kalan çocuklara "kuloğlu" ismi verilmiştir. Bu çocukların yeniçeri oğlu olduğu ocağın ihtiyarlarınca da doğrulandıktan sonra çocuk büyüyünceye kadar para ve tayin yardımı alırdı. Sonra Acemi Oğlan Ocağına alınırlar, burada yetişen çocuk, babasının bölüğüne kaydedilir ve maaşlı yeniçeri askeri olurdu.[24]

Çankırı'da H. 1197-M. 1783 yılında görev yapan yeniçeri askerlerinden 142 tanesi kuloğlu olarak kaydedilmiştir. Bundan anlaşılacağı üzere babaları da yeniçeri olan bu çocuklar kuloğlu statüsü ile Yeniçeri Ocağına kaydolmuşlardır. Belgede dikkat çeken bir nokta ise; kuloğlu statüsündeki askerlerden bazıları direk babasının ismini almıştır.[25] Anadolu coğrafyasında çocuğun ismi konmadan babası vefat edenlere babasının ismi verilir. Böylece çocuk babasının adını yaşatırdı.

Sayıma göre Çankırı'da 446[26] yeniçeri askeri ve 9 cebeci görev yapmaktadır. Belgedeki listede yeniçeri askerinin ismi, baba ismi, görev yaptığı yerleşim birimi ile bağlı bulunduğu bölük belirtilmiştir. Bu askerlerden 295'i yeniçeri, 142'si kuloğlu, 8'i ihtiyar[27] yeniçeri askeridir. Yeniçeri askerlerinden 256 tanesi Çankırı'nın merkezine kayıtlı geçmektedir. Geriye kalan 189 tanesi ise listede belirtildiği üzere Çankırı'ya bağlı köylerde kayıtlıdır.[28]

ÇANKIRI'DA GÖREV YAPAN YENİÇERİ ASKERLERİNİN LİSTESİ

ÇANKIRI MERKEZ

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL	NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
1	Hasan oğlu Hacı İsmail	Yeniçeri	31	8	Ali Bey oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
2	Hacı Ali oğlu Ahmed	Yeniçeri	31	9	Kadir Halife oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
3	Osman oğlu Ali	Yeniçeri	31	10	Mustafa oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
4	Hacı Ali oğlu Hasan	Yeniçeri	31	11	Kalaycı Yusuf oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
5	Sahancı oğlu Mehmed	Yeniçeri	31	12	Bekir bey oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
6	Abdurrahman oğlu Mustafa	Yeniçeri	31	13	Hasan oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
7	Kara Mustafa oğlu Hasan	Yeniçeri	31	14	Korkmaz Mustafa oğlu Osman	Yeniçeri	31

18 Uzunçarşılı, age, C.I, s.594-595
19 Uzunçarşılı, age, C.I, s.321
20 Çankırı Şeriye Sicilleri, 17/76
21 İlgürel, "yeniçeri;" s.391
22 Eşkinci,: 1768 yılında II. Mahmut tarafından yeniçeri ocağından ayrılarak kurulan ordudur. Bu ordu Yeniçeri Ocağı eski gücü ve önemini kaybetmesi üzerine kurulmuştur. Bu ordu da kapıkulu ocağına bağlı ve maaşlı bire ordudur. Pakalın, age, C.I, s.560
Eşkinci Timarı: Timar sistemi içerisinde yer alan ve harp esnasında sefere katılma mecburiyetindeki askeri birliktir. Pakalın, age,C.I, s.363
23 Uzunçarşılı, age, C.I, s.327-328
24 Uzunçarşılı.306,307
25 Çankırı Şeriye Sicilleri, 17/75
26 Ser'iye sicilinin altında yekun 446 asker olduğu kayıtlıdır. Fakat belgedeki isimler teker teker sayıldığında yekun 445 çıkmaktadır. Aradaki bir kişilik fark büyük ihtimalle belgenin aslının şer'iye sicillerine kopyalamasında atlanmış olabilir. Çankırı Şeriye Sicilleri, 17/73
27 İhtiyar yeniçeri: yaşı ilerlemiş tecrübeli, güngörmüş yeniçeri askeri için kullanılır. Çankırı Şeriye Sicillerinde ocağa asker kayıtlarında "ocak başları ve ihtiyarlarına danışmayıp" ifadesi kullanılıyor. Çankırı Şeriye Sicilleri, 17/73,74
28 Çankırı Şeriye Sicilleri, 17/75

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
15	Kürt Halil Alemdar oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
16	Mezak Mustafa oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
17	Kalaycı Mehmed oğlu Ahmed	Yeniçeri	82
18	Zur Ali oğlu Osman	Yeniçeri	31
19	İsmail Kethüda oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
20	Antepli Hüseyin oğlu Ömer	Kuloğlu	21
21	Abdullah oğlu Abdulfettah	Yeniçeri	31
22	Antepli Hüseyin oğlu Süleyman	Yeniçeri	31
23	Bugaylı Mehmed oğlu Bekir	Yeniçeri	31
24	Tahmisci Oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
25	.....oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
26	Sarı Hasan oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
27	Kazancı Hasan oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
28	Kazancı Hasan oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
29	Benderli Çalık İsmail ağazade Mehmed	Yeniçeri	31
30	..... Recep oğlu Esseyyit Abdullah	Yeniçeri	31
31	Kalaycı Yusuf oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
32	Kaba Ahmed oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
33	Kalaycı Hüseyin oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
34	Çavuş oğlu Hüseyin	Yeniçeri	1
35	Gökçe Mustafa oğlu Ali	Yeniçeri	31
36	Helvacı Mehmed oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
37	Kadri Hüseyin oğlu Ali	Yeniçeri	31
38	Bacanak Hasan oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
39	Ali bey oğlu Esseyit Hüseyin	Yeniçeri	31
40	Ak hacı oğlu Abdullah	İ.Yeniçeri	31
41	Gazi oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
42	Sota oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
43	Kazzaz Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
44	Abdullah oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
45	Sefa Mehmed oğlu Bekir	Yeniçeri	31
46	Ömer bey oğlu Bekir	Yeniçeri	1
47	Seyyit Reyci oğlu İsmail	Kuloğlu	31
48	Kavak Hasan oğlu Musatafa	Yeniçeri	1
49	Tokmak oğlu Salih	Yeniçeri	1
50	Hüşam oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
51	Tantan olu Ahmed	Kuloğlu	1
52	Süleyman oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
53	Veli Osman oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
54	Hacı Ali oğlu Mustafa oğlu Adaklı Hasan	Kuloğlu	1
55	..... İbrahim oğlu İbrahim	Kuloğlu	31
56	Antepli oğlu Hasan	Yeniçeri	31
57	Kalaycı Mehmed oğlu Halil	Yeniçeri	31
58	Hacı Hasan oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
59	Hacı Mehmed oğlu Musatafa	Yeniçeri	31
60	Dede oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
61	Demirci oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
62	Ali oğlu Demirci Mehmed	Yeniçeri	31
63	Ali oğlu Ömer	Yeniçeri	31
64	Hüseyin oğlu Fazlı	Kuloğlu	31
65	Hacı Ahmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
66	Tatar oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
67	Helvacı Mehmed oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
68	Mehmed oğlu Veli Mehmed	Yeniçeri	31
69	İsmail oğlu Abdullah	Kuloğlu	31
70	Boynu eğri Abdullah oğlu Ali	Yeniçeri	31
71	Mehmed oğlu Küçük Mehemet	Yeniçeri	31
72	Yunus zade Mehmed ağazade Mustafa	Kuloğlu	31
73	Kara Ali oğlu Ali	Yeniçeri	31
74	Halil oğlu İbahim	Yeniçeri	31
75	İbrahim oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
76	Hüseyin oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
77	Hamza oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
78	Alemdar Mustafa oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
79	Hacı Osman oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
80	Abdullah oğlu Osman	Yeniçeri	31
81	Yusuf oğlu Hasan	Yeniçeri	31
82	Hüseyin oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
83	Mehmed ağa oğlu Hüsyin	Kuloğlu	31
84	Döndü oğlu Ali	Yeniçeri	1
85	İsmail oğlu Ali	Yeniçeri	31
86	Mustafa oğlu Derviş	Yeniçeri	1
87	Tahir oğlu Abdullah	Yeniçeri	1
88	Gökmen Mehmed oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
89	Berber İbrahim oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
90	Diktaban oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
91	Ömer oğlu Osman	Kuloğlu	31
92	Keçeci Mustafa oğlu Osman	Yeniçeri	31
93	Yağlı Kara oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
94	..... Halil oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
95	Hacı Mehmed oğlu Ali	Yeniçeri	31
96	Çorumlu Ömer oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
97	İnançlı Hasan oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
98	Üstatlı Molla Hasan oğlu Mehmed	Yeniçeri	82
99	Karıncı Hasan oğlu Hüseyin	Yeniçeri	1
100	Toruş Hüseyin oğlu Esseyyit Ömer	Kuloğlu	31
101	Ali Kethüda oğlu Hacı Ali	Yeniçeri	31
102	Yanlarlı Mehmed Oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
103	Kara Hasan oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
104	Hacı Ömer oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
105	Hoca Hasan oğlu Mehmed	Yeniçeri	39
106	Hoca Hüsnü Seyyit Ali oğlu Bekir	İ.Yeniçeri	39
107	Karapazarlı Hüseyin Oğlu Ahmed	Kuloğlu	21
108	Karacaözünlü Mustafa oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
109	Seydi oğlu Ahmed	Kuloğlu	1
110	Gökmen oğlu Ömer	Yeniçeri	31
111	Zur Ali oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
112	Bolulu Mehmed oğlu Halil	Yeniçeri	31
113	Seyyit Mehmed oğlu Seyyit Hüseyin	Yeniçeri	9
114	Mustafa oğlu ..... Ahmed	Yeniçeri	31

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
115	Ali Efendi oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
116	İkinci oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
117	Germeceli oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
118	Yurt Ali oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
119	Çakır Ali oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
120	Hacı Mustafa Alemdar oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
121	Kirişci oğlu Ali	Kuloğlu	31
122	Maktu' oğlu Ömer	Yeniçeri	31
123	Karakollukçu Ahmed oğlu Yusuf	Yeniçeri	31
124	Sarı Mehmed oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
125	Hacı Ali oğlu Ali	Kuloğlu	31
126	Sarı Hasan oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
127	Yapcacık Mehmed oğlu Ali	Yeniçeri	44
128	Hoca Hüsnü Mehmed oğlu Abdullah	Kuloğlu	1
129	Kulaksız Mehmed oğlu İsmail	Yeniçeri	1
130	Molla Hüseyin oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
131	Molla Hasan oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
132	Kalem oğlu Köle Mehmed	Yeniçeri	31
133	Mehmed oğlu İbrahim	Kuloğlu	31
134	Şişli ağazade Mehmed	Kuloğlu	1
135	Şişli ağazade Ali	Kuloğlu	1
136	Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
137	Abdi oğlu İsmail	Yeniçeri	31
138	Kabaca oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
139	Karagöz oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
140	İsmail oğlu Hacı İbrahim	Yeniçeri	31
141	Ahmed oğlu Çolak İbrahim	Yeniçeri	31
142	Hacı İmirza oğlu Mehmed	Kuloğlu	1
143	Musa oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
144	Seyyit Mehmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
145	Kör Osman oğlu Ömer	Kuloğlu	1
146	Yusuf ağazade Emin Mehmed	Kuloğlu	1
147	Yusuf ağazade Hasan	Kuloğlu	1
148	Çalık Mustafa oğlu Hüseyin	Kuloğlu	1
149	Hüseyin Alemdar oğlu Mehmed	Kuloğlu	1
150	Yusuf Ağazde Mehmed	Kuloğlu	1
151	Hüseyin Alemdar oğlu Kürt Mehmed	Kuloğlu	1
152	Mustafa oğlu Bezaz Hüseyin	Yeniçeri	31
153	Kavak Hasan oğlu Ali	Yeniçeri	1
154	Hacı Hüseyin ağazade Osman	Yeniçeri	31
155	Babası oğlu Hacı Mustafa	Yeniçeri	31
156	Hacı Halil oğlu Bezaz İsmail	Yeniçeri	31
157	Hüseyin oğlu Ali	Yeniçeri	31
158	Hacı Mehmed oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
159	Bayezid oğlu Mehmed	İ.Yeniçeri	31
160	Osman oğlu Bekir	Yeniçeri	1
161	Hacı İsmail oğlu Ali	Kuloğlu	31
162	Mehmed ağazade Ömer	Kuloğlu	31
163	Mehmed ağazade Hüseyin	Kuloğlu	31
164	Mehmed ağazade Mehmed	Kuloğlu	31
165	Eyüp oğlu Süleyman	Yeniçeri	1
166	Süleyman oğlu İbrahim	Kuloğlu	1
167	Bıçakcı Veli oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
168	Arap oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
169	Maktu' oğlu Kalaycı Yusuf	İ.Yeniçeri	31
170	..... oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
171	Akça köylü Ali oğlu Ali	Yeniçeri	31
172	Kürekçi Mehmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
173	Kürekçi İbrahim oğlu İbrahim	Kuloğlu	31
174	Yanlarlı Mehmed oğlu Osman	Kuloğlu	1
175	Tokatlı Osman oğlu Ömer	İ.Yeniçeri	31
176	Kul oğlu Hüseyin	Yeniçeri	1
177	Hacı İbrahim ağazade Ali	Kuloğlu	31
178	Tülbend başı zade Ahmed	Kuloğlu	31
179	Tülbend başı zade Hüseyin	Kuloğlu	31
180	Gökmen oğlu Hasan	Kuloğlu	31
181	Keçeci Kasım oğlu Mustafa	"ihtiyar Yeniçeri"	31
182	Keçeci Kasım oğlunnun oğlu İsmail	Kuloğlu	31
183	Keçeci Keleş oğlu Veli Hüseyin	Yeniçeri	31
184	Yanlarlı Mehmed oğlu Ali	Yeniçeri	1
185	Maraz Mustafa oğlu Hüseyin	Kuloğlu	1
186	Kayılı Mahmud oğlu Ahmed	Kuloğlu	1
187	İnançlı Mahmud oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
188	Yeniçeri Mahmud oğlu Ali	Kuloğlu	1
189	Ali paşa oğlu Hamza	Yeniçeri	31
190	Çavuş oğlu Mustafanın oğlu Kör Hasan	Yeniçeri	31
191	Kazancı Ahmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
192	Keleş oğlu Ali	Kuloğlu	1
193	Çakır oğlu Hüseyin oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
194	Musa oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
195	Ekmekçi Mehmewt oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
196	Acemici oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
197	Acemici oğlu Abdi	Yeniçeri	31
198	Süleyman oğlu uzun Hasan	Yeniçeri	31
199	Koca Ali oğlu Musatafa	Kuloğlu	31
200	Huda oğlu Ali	Yeniçeri	1
201	Dikçe oğlu özüm Mustafa	Yeniçeri	31
202	Salah Süleyman oğlu Ali	Yeniçeri	31
203	Came oğlu Mehmed oğlu Rikçi Ahmed	Yeniçeri	31
204	Kadı oğlu Ömer	Yeniçeri	31
205	Bezci İsmail oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
206	Kürt İsmail oğlu Abdullah	Kuloğlu	1
207	Hacı Ali oğlu Süleyman	Kuloğlu	1
208	Ali Çavuş oğlu Ali	Kuloğlu	1
209	Kulum İsmail oğlu Yusuf	Yeniçeri	31
210	Hüseyin oğlu Saka Velli Hasan	Yeniçeri	31
211	Sohtabaşı oğlu Ali	Yeniçeri	31
212	Veli oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
213	Seyfi oğlu Hasan	Yeniçeri	31
214	Çolak Hasanoğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
215	Kadı oğlu Abdulkadir	Yeniçeri	1
216	Sadi oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
217	Kahveci oğlu Ahmed	Kuloğlu	1

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
218	Çiçekçi Bekir oğlu Mustafa	Kuloğlu	1
219	Molla Ömer oğlu Ömer	Yeniçeri	1
220	Mehmed odabaşı oğlu Ali	Kuloğlu	31
221	Ali oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
222	Hacı oğlu İsmail oğlu Musa	Kuloğlu	31
223	Yusuf Alemdar oğlu Osman	Kuloğlu	31
224	İmam oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
225	Ahmed oğlu Osman	Kuloğlu	31
226	Ahmed Oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
227	Mehmed oğlu Hasan	Kuloğlu	31
228	Mehmed oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
229	Ak Mehmed oğlu Ali	Yeniçeri	31
230	Veli oğlu Musa	Yeniçeri	1
231	Ak Mehmed oğlu İsmail	Yeniçeri	1
232	Yusuf Alemdar oğlu Ali	Kuloğlu	1
233	Abdulkadir Alemdar oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
234	Mustafa Alemdar oğlu Ali	Kuloğlu	1
235	Kerişçi Hüseyin Alemdar oğlu Hasan	Kuloğlu	1
236	Çildir Mustafa oğlu Ali	Yeniçeri	31
237	Çildir Mustafa oğlu Satıh	Kuloğlu	31
238	Memiş Alemdar oğlu İsmail	Kuloğlu	1
239	Astarlı Mehmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
240	Cabi oğlu Hacı Ali	Yeniçeri	1
241	Molla İbrahim oğlu Küçük Ali	Yeniçeri	31
242	Hüsetyin oğlu Ankaralı Musa	Yeniçeri	31
243	Koçhisarlı oğlu İbrahim oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
244	Dutlu Hacı Mehmed oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
245	Derviş İbrahim oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
246	Karaali oğlu Kahveci Osman	Yeniçeri	31
247	Osman Kethüda oğlu Pehlivan Mehmed	Yeniçeri	1
248	Kadı oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
249	Bağbend oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
250	..... Oğlu Mustafa oğlu İsmail	Kuloğlu	1
251	Kadı oğlu İsmail	Kuloğlu	1
252	pehlivan Mehmed oğlu Hasan	Kuloğlu	1
253	Pehlivan oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
254	Hacı Halil oğlu Çolak hasan	Yeniçeri	1
255	Kür Musa oğklu Mustafa	Yeniçeri	2
256	Hüseyin ağa oğlu Mehmed	Kuloğlu	1
	GÖLES KAYI		
257	Çelikçi oğlu Mustafa oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
258	Süleyman oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
259	Çalık Ömer oğlu Hasan	Kuloğlu	1
	BOYALICA		
260	Tatar Mehmed oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
261	..... Halil oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
262	inançlı Mustafa oğlu Hasan	Yeniçeri	31
263	Molla Hasan oğlu Bekir	Yeniçeri	31
264	Elçi Hasan oğlu Ali	Yeniçeri	31
265	Bölükbaşı Abdullah oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
266	Kara Hasan oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
267	Kara Hasan oğlu Ahmed'in oğlu Hüseyin	Kuloğlu	1
268	İbrahim oğlu İbrahim	Yeniçeri	1
269	Yakup oğlu Hasan	Yeniçeri	1
270	Halil bey oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
271	Veli Yusuf oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
272	Veli Abdullah oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
	TUZLU		
273	Gökçe Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
274	Demir Hasan oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
275	Kördede oğlu Mehmed'in oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
276	Mahmud oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
277	Mehmed oğlu ..... Mustafa	Yeniçeri	1
278	Sarı Hüseyin oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
279	Kuloğlu Mahmud oğlu Ali	Kuloğlu	1
280	Demirci Hasan oğlu Ali	Yeniçeri	1
281	Mehmed oğlu İbrahim	Yeniçeri	1
	İNANÇ		
282	Develi (dedeli) Mehmed oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
283	Hacı Mehmed oğlu Kara Ali	Yeniçeri	31
284	Gümüş Hüseyin oğlu Halil	Yeniçeri	1
285	Deli Mustafa oğlu Ahmed	Yeniçeri	1
	AKTAŞ		
286	Hacı Bostan oğlu Battal İbrahim	Yeniçeri	31
287	Deli Mustafa oğlu Karabollukçu Mustafa	Kuloğlu	31
288	Kem oğlu Oğlan oğlu Hasan	Kuloğlu	31
289	Aydınlı Yunus oğlu Ali	Yeniçeri	31
290	Ceyşoğlu Mehmed oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
291	Cattal Musa oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
292	Veli oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
293	Deli Sohta Ahmed oğlu Osman	Kuloğlu	31
294	Çil Ahmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
	ALVA		
295	Hacı Ali oğlu Hacı Mustafa	Kuloğlu	1
296	Hacı Ali oğlu Süleyman	Yeniçeri	1
297	Yemüç Mehmed oğlu Ömer	Yeniçeri	31
298	Abraş Mustafa oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
299	Macar Ali oğlu Ömer	Yeniçeri	59
300	Macar Ali oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
301	Abdi oğlu Süleyman	Yeniçeri	59
302	Abdi oğlu Ali	Yeniçeri	1
303	Yemüç oğlu civelek	Yeniçeri	31
	DÜMELİ		
304	Car Mehmed oğlu Esir Hasan	Yeniçeri	31
305	Avcı Mehmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
306	Haznedar Hasan oğlu Halil	Kuloğlu	31
307	Cemal Mustafa oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
308	Yapcacık Mehmed oğlu Hasan	Yeniçeri	31
309	Halil oğlu Hacı Mehmedin oğlu Mustafa	İ.Yeniçeri	1

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
310	Kulaş (Gölaş) oğlu Halil oğlu Halil	Kuloğlu	31
	BAYINDIR		
311	Sohta İsmail oğlu ömer	Yeniçeri	31
	ÇAVUŞ		
312	Yamuç Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
313	Hamza oğlu Mehmed	Yeniçeri	1
	DİKENLİ		
314	Kamil Mehmed oğlu Deli Hüseyin	Yeniçeri	31
315	Kara Osman oğlu Kara Osman	Yeniçeri	31
316	Hacı Hasan oğlu Hasan	Kuloğlu	31
317	Hasan Bey oğlu Bekir	Kuloğlu	31
318	Beyli Hasan oğlu Beyli Hüseyin	İ.Yeniçeri	31
319	Musa oğlu Musa	Yeniçeri	31
	ÇİFTLİK		
320	Hacı Medvaz oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
321	Bucu oğlu Mustafanın oğlu Bekir	Yeniçeri	1
322	Çukurviranlı Ali oğlu Musa	Yeniçeri	1
	KAYI ÇİVİ		
323	Serdar oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
324	Ebuzer oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
325	Serdar oğlu Süleyman	Yeniçeri	31
326	Cebeci oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
327	..... Hasan oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
328	Yaylacı oğlu Ali	Yeniçeri	31
329	Alemdar oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
	YANLAR		
330	Eyüp oğlu Abdullah	Yeniçeri	31
	HASAKÇA		
331	Veli Mustafa oğlu Veli Ali	Yeniçeri	31
	KIZILSİN		
332	Aktaşlı oğlu Mustafa oğlu Hasan	Yeniçeri	53
333	Pilavcı Mehmed oğlu Hasan	Kuloğlu	64
334	Deli Hüseyin oğlu Hasan	Yeniçeri	64
335	Nacak Hasan oğlu Ali	Kuloğlu	64
336	Aktaşlı oğlu Hüseyin	Yeniçeri	64
337	Veli Hüseyin oğlu İsmail	Yeniçeri	64
338	Hacı Mustafa oğlu Mustafa	Yeniçeri	64
	HANDIRI		
339	Topal Ahmed oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
340	Ömer oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
341	Veli Mehmed oğlu Süleyman	Yeniçeri	31
342	Kara Mehmed oğlu Ali	Yeniçeri	31
343	Ömer oğlu Ömer İbrahim	Yeniçeri	31
	ABSARI		
344	Yamuk oğlu Mustafa oğlu	Yeniçeri	31
	Pehlivan Osman		
	ÇAYIRPINAR		
345	Abdulkadir oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
346	Kara Hasan oğlu Ali	Yeniçeri	1
347	Bekar oğlu Mustafa oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
348	Mehmed Kethuda oğlu	Yeniçeri	31
	İsmail oğlu Abdurrahman		
	MARUF		

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
349	Ömer Bey oğlu Osman	Yeniçeri	1
350	Ömer Bey oğlunun oğlu Süleyman	Kuloğlu	1
351	Ömer Bey oğlu Mustafa oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
352	Mehmed oğlu Mustafa oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
353	Hüseyin Ahmed oğlu Hüseyin oğlu Ömer	Kuloğlu	31
354	Abdal oğlu Hacı Mehmed	İ.Yeniçeri	31
355	Abdal oğlunun oğlu Ali	Kuloğlu	31
356	Veyis oğlunun oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
357	Küçük Mehmed oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
358	Kendekli oğlu İbrahim	Kuloğlu	31
	ILDIZIM		
359	Ali Kethuda oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
360	Sarı İbrahim oğlu Salih	Yeniçeri	31
361	Ali oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
362	Ali oğlu Ali	Yeniçeri	31
363	Muzi Ali oğlu Ali	Yeniçeri	31
	KORGUN		
364	..... Hüseyin oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
365	Veli Osman oğlu Pehlivan Ömer	Yeniçeri	31
366	Kalender Mehmed oğlu Ali	Yeniçeri	31
367	Mızmız oğlu Ali oğlu İbrahim	Yeniçeri	31
368	Çakır oğlu Hasan oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
369	Zerkli Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
370	Deli Mehmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
371	Kanatçı oğlu Ali	Yeniçeri	31
372	Kanatçı Oğlunun oğlu İsmail	Yeniçeri	31
373	Hacı İbrahim oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
374	Bıçağı kırık oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
375	Behlil Mustafa oğlu Ali	Yeniçeri	31
376	..... oğlu İsmail	Yeniçeri	31
	DEDELİ		
377	Karaman oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
378	Karaman oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
	YERİK		
379	Hacı Ömer oğlu Süleyman	Yeniçeri	31
	AHLAT, SEYH YUNUS		
380	Cel Hacı Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
381	Osman oğlu Ali oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
382	Hacı Bayram oğlu Ali	Yeniçeri	31
383	Hızır oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
384	İlhan oğlu Ali	Kuloğlu	59
385	Hacı Bekir oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
386	Deli Ayas oğlu Ali	Kuloğlu	31
387	Usta Ali oğlu Mehmed	Kuloğlu	31
388	Gebeş oğlu Yunus oğlu Ali	Kuloğlu	31
	SARAY		
389	Karabend Mehmed oğlu Süleyman	Yeniçeri	31
390	Karaoğlan Ahmed oğlu Ali	Yeniçeri	1
391	Bekir oğlu Mustafanın oğlu Osman	Yeniçeri	20
392	Karabend Mehmed oğlu Civan Ahmed	Yeniçeri	1

NO	BABA ADI, ADI, LAKABI	SINIFI	BÖL
393	Harami oğlu Musa Bey oğlu Ahmed	Yeniçeri	1
394	Karaoğlan Hüseyin oğlu Ahmed	Kuloğlu	1
395	Vekiliharç Ali oğlu Mustafa	Yeniçeri	1
396	Öksüz Ahmed oğlu Mehmed	Kuloğlu	1
397	İslam oğlu Mehmedin oğlu Mustafa	Kuloğlu	1
	ÇİVİ		
398	Civelek İsmail oğlu Mustafa	Kuloğlu	31
399	Müezzin oğlu Hüseyin oğlu Ali	Kuloğlu	31
400	Şikarcı Hasan oğlu İsmail	Kuloğlu	31
	HOCA HASAN		
401	Şaban Ali oğlu Ali	Yeniçeri	31
402	Denal oğlu Mehmed oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
403	Deli Mehmed oğlu Hasan	Yeniçeri	31
404	Sirkeci Hüseyin oğlu Ahmed	Yeniçeri	31
405	Şibar Ali oğlu Ömer	Kuloğlu	31
406	Gök Ali oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
407	Kadı Ali oğlu Ali	Yeniçeri	31
408	Kabaca Mehmed oğlu Bekir	Yeniçeri	31
409	..... oğlu Süleyman oğlu Satılmış	Yeniçeri	31
410	Hacı Osman oğlu Mehmed oğlu İsmail	Yeniçeri	31
411	Hacı Osman oğlu Bekir oğlu Osman	Kuloğlu	31
412	Hacı Şaban oğlu Hasan	Yeniçeri	39
413	Hacı Osman oğlu Mehmed oğlu Hüseyin	Yeniçeri	39
414	Hacı Osman oğlu Mehmed	Kuloğlu	39
415	Hüseyin oğlu Ömer	Yeniçeri	39
416	Kara Mehmed oğlu Osman	Kuloğlu	39
417	İsmail Alemdar oğlu Bekir	Kuloğlu	31
418	Bogacık oğlu Mustafa oğlu Süleyman	Yeniçeri	31
419	..... oğlu İbrahim	Yeniçeri	39
420	Civan oğlu Hasan	Yeniçeri	39
421	Rical(deccal) oğlu Hasan	Kuloğlu	31
	ÇUKURVİRAN		
422	Yağcı oğlu Ahmed oğlu Osman	Yeniçeri	31
423	Recep oğlu Hüseyin	Yeniçeri	31
424	Veli oğlu İsmail oğlu Ali	Yeniçeri	31
425	Dengeş oğlu Mustafa oğlu Ömer	Yeniçeri	31
426	Ellez oğlu Mustafa oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
427	Mustafa oğlu Mehmed	Yeniçeri	32
	MESUTVİRAN		
428	Demirci oğlu Ahmed oğlu Ali	Yeniçeri	29
	ÇÖREKÇİLER		
429	Uzun Hüseyin oğlu Süleyman	Yeniçeri	14
430	Mucuk Mustafa oğlu Süleyman	Yeniçeri	14
431	Uzun Ali oğlu Ali	Kuloğlu	31
	KORGUN, BUGAY		
432	Karagöz Mustafa oğlu Mehmed	Yeniçeri	31
433	Deli Mustafa oğlu Ali	Kuloğlu	31
434	Tarhanacı oğlu Ömer	Kuloğlu	31
435	..... Mustafa oğlu Ali	Yeniçeri	31
436	Hacı Mehmed oğlu Osman	Yeniçeri	31
437	Recep Mehmed oğlu Hüseyin	Kuloğlu	31
438	Halil oğlu Mehmed oğlu Karakullukçu Esir Mehemed	Yeniçeri	31
439	Veli Ahmed oğlu Ahmed	Kuloğlu	31
440	Küşek Mustafa oğlu Arap Mehmed	Kuloğlu	31
441	..... Oğlu Mustafa	Yeniçeri	31
442	Çakır İbrahim oğlu Kör Osman	Yeniçeri	31
443	Çoban oğlu Karakullukçu Osman	Yeniçeri	31
444	Menkuş Hasan oğlu Hasan	Kuloğlu	31
445	Kör Osman oğlu Mehmed	Yeniçeri	31

Bağlı oldukları bölüklere göre sayıları ise;[29]

BÖLÜK NO	ASKER SAYISI		BÖLÜK NO	ASKER SAYISI
31. Bölük	310 Nefer		2. Bölük	1 Nefer
1. Bölük	104 Nefer		9. Bölük	1 Nefer
39. Bölük	9 Nefer		20. Bölük	1 Nefer
64. Bölük	6 Nefer		29. Bölük	1 Nefer
59. Bölük	3 Nefer		32. Bölük	1 Nefer
14. Bölük	2 Nefer		44. Bölük	1 Nefer
21. Bölük	2 Nefer		53. Bölük	1 Nefer
82. Bölük	2 Nefer		Cebeci Bölük	9 Nefer
Toplam				454 Nefer

Yeniçeri isimlerinin içeren liste incelendiğinde karşımıza çıkan lakapların ve unvanların bazılarının bugünde kullanılması muhtemeldir. Zira soyadı kanunu ile lakap ve unvanlar bugüne kadar intikal etmiştir. Listede dikkat çeken bir nokta, Çankırı'da görevli yeniçeri askerlerinin ve babalarının tamamı Müslüman Türk isimlerine sahip olmalarıdır. Bunun sebebi, zaman içerisinde devşirme kanununda meydana gelen değişmeler olabilir. Özellikle XIX. yüzyıla gelindiğinde devşirme kanunda meydana gelen tedrici değişmeler neticesinde ocağa Müslüman Türk ahaliden asker alınmaya başlanmıştır. Bu yüzyılda Acemi Oğlan Ocağına alınanların ekseriyetinin Müslüman Türklerden oluştuğu bilinmektedir. Aynı şekilde yeniçeri ocağına da Müslüman Türklerin kaydedildiğini biliyoruz.[30]

29 Çankırı Şeriye Sicilleri, 17/75
30 Uzunçarşılı, age, C.I, s.68

Yeniçeriler içerisinde bir de maaşsız gönüllü askerler vardır. Bunlar şehir ve kasaba halkından idiler. Yeniçerilerin imtiyazlarından ve yeniçerilik şerefinden istifade etmek üzere maaşsız olarak yeniçeriliğe alınan bir zümre idi. Bu gibiler, bulundukları mahallin yeniçeri serdarının defterine kayıtlı idiler. Bu kayıt muamelesi nedeniyle yeniçeri serdarına bir miktar para ve hediye verirlerdi.[31] Yeniçeri ocağına para veya hediye ile girme hakkını elde eden kişiler aynı zamanda birçok vergiden muaf olma hakkını elde ediyorlardı.[32]

Bu maaşsız yeniçeriler harp zamanında turnacılar[33] vasıtasıyla bulundukları mahallin serdarının kumandası altında muharebeye katılırlar. Buna karşılık olarak da "tashih bedergah"[34] tabiriyle yeniçeri ulufe defterine maaşlı olarak kaydedilirler ve hakiki yeniçeri olurlardı. Bu askerler yeniçeri ağasının padişaha arzı ve hükümdarın muvafakatiyle ocağa dâhil olurlardı. Bir savaş durumunda bu gönüllü yeniçeriler bütün teçhizatlarıyla kendilerinin mensup olduğu ortaya katılırlar, yaşlılar ise hudut kalelerinde muhafızlık yaparlardı. Gönüllü yeniçerilerin ocaklılardan farkları saklı olmalarıydı.[35]

Acemi Ocağı bozulup devşirme usulü kalktıktan sonra yerli ahaliden Yeniçeri Ocağına hariçten adam alımları da olmuştur. Ocağa mülazım olarak kaydedilen bu kişiler yeniçeri taliplisi olarak üç yıl hizmet ederlerdi. Mülazımlar, ocağa kaydedilene kadar maaş almazlar ve bir sanat ile meşgul olurlardı. Namzet denilen bu kişiler üç senelik bir hizmetten sonra ocağa maaşlı asker olarak kaydedilirlerdi.[36]

C. Listede Geçen Görev Ve Lakaplar

Soyadı kanunundan önce insanlar, toplum içerisinde tanınmak için lakap kullanmaktadır. Bu lakapların bir kısmı soyadı olarak günümüzde de varlığını korumaktadır. Lakaplar insanların yaptıkları işlere, devlet hizmetindeki görevlerine, dış görünüşüne, yeteneklerine ve öne çıkan yönlerine göre verilmektedir. Görevli yeniçeri askerlerini incelerken babalarının isimlerinin belgede yer alması lakapları hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Lakapları incelersek;

GÖREVLER VE MESLEK

Kalaycı[37]	Kirişçi[38]	Rik[39]	Hazinedar
Kazancı[40]	Karakullukçu[41]	Bezci	Cebeci[42]
Çavuş	Bezzaz[43]	Sohtabaşı[44]	Vekiliharç[45]
Helvacı[46]	Bıçakçı	Saka[47]	Müezzin
Kadı	Kürekçi[48]	Kahveci[49]	Karabend
Kazaz[50]	Tülbendbaşı[51]	İmam[52]	Sirkeci
Demirci	Yeniçeri	Odabaşı[53]	Sekban[54]

31 Uzunçarşılı, age, C.I, s.330
32 Bruce McGowam, "Ayanlar Çağı" , **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi,** edit, Halil İnalcık, Donald Quataert, eren yay, C.II, s.783
33 Turnacı: yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan (bölük) 68. ortanın adıdır. Bir zamanlar kuş avında kullanılan köpekler ile takip işlerini yapan köpeklere ve tazılara bakan görevliydiler. Pakalın, age, C.III, s.535
34 Yeniçeri nizamı bozulduktan sonra yerli ahaliden isteyenler Yeniçeri serdarının defterine ismini kaydettirebiliyordu. Zamanla birçok kişi rağmen maaş almazlar ve kışlada bulunmazlardı. Kendi işlerini devam ettirirlerdi. Bu usul üzere ismini serdar defterine yazdıranlar harp zamanında Turnacılar vasıtasıyla serdar emri altında toplanıp sefere katılırlardı. Sefere katılan bu yeniçeriler ocağın esas kayıt defteri olan "Esame" defterine isimlerini kaydettirerek ulufeli yeniçeri askeri olurlardı. Bu esame defterine kayıt olayına "Tashih bedergah" denir. Pakalın, age, C.III, s.418
35 Uzunçarşılı, age, C.I, s.330,331
36 Uzunçarşılı, age, C.I, s.153
37 KALAYCI: Ağa bölüklerinden imalathanede kalay işleri ile uğraşan görevli bölüklerden biri. Yeniçerilerden olduğu gibi sivillerden de olabilir. Uzunçarşılı, age, C.I s.400
38 KİRİŞÇİ: Sinir ve bağırsaktan yapılan ve ok ile çalgıların bir kısmında kullanılan teldir. Bunu yapan kişiye verilen isim. Pakalın, age, C.II, s.283
39 RİK: Yazıyı kurutmak için atılan tuz Şemsettin Sami, **Kamusu Türki**
40 KAZANCI: Yeniçeri ocağının manevi önderi olan Hacı Bektaşi Veli'nin çorba pişirdiği kap kazan olduğu için manevi bir değer yüklenmiştir. Kazan-ı şerif olarak Sancağı ifade edilmiştir. Yeniçeri isyanlarında kazan kaldırma veya devirme olarak da kullanılmıştır.
41 KARAKULLUKÇU: Yeniçeri Ocağı bölük ve ortalarındaki küçük çavuşlara verilen addır. Bunlar bölük çorbacılarının ve zabitlerinin emir çavuşlarıydı. Acemi oğlan ocağından yeniçeri ocağına yeni kaydedilen ve oda hizmetinde istihdam edilen görevlilere verilen isim. Pakalın, age, C.II, s.198
42 CEBECİ: Zırh demektir. Osmanlı devletinde piyade askeri olan yeniçerilerin silah vesair savaş levazımatını yapan ve muhafaza ile tamiratını yapan ocağa cebe manası tevsi edilmek suretiyle cebeci ocağı denilmiştir. Uzunçarşılı, age, C.II, s.3
43 BEZZAZ: Manifaturacı veya bez satılan yer anlamındadır. Pakalın, age, C.I, s.228
44 SOHTABAŞI: Softa veya Sohta, medrese öğrencilerine verilen isimdir. Bunların başına da sohtabaşı denilmektedir. Pakalın, C.III, s.252
45 VEKİLİHARÇ: Büyük dairelerde ve konaklarda masrafa bakan adama verilen addır. Gene bu yerlerde idare işlerine bakan kethüdalar gibi 1908 inkılabından sonra kaldırılmıştır. Pakalın, age, C.III, s.586
46 HELVACI: Saray aşçılarından tatlıcılar için kullanılan bir tabirdir. Tatlının dışında şurup ve kuvvet macunu da yaparlardı.18 yüzyılda altı usta yüzden fazla şakirde sahiptiler Pakalın, age, C.I, s.797
47 SAKAK: yeniçeri askerinin su ihtiyacını temin eden görevlidir. Pakalın, age, C.III, s.96
48 KÜREKÇİ: Tanzimattan önce yelkenli gemiler devrinde gemilerde yelken açmak ve kürek çekmek için görevlendirilen kişiye denir. Pakalın, age, C.II, s.342
49 KAHVECİ: Saray hizmetlilerinden biridir. Sarayda yemekler müteakip kahve sunan görevli. Pakalın, age, C.II, s.139
50 KAZZAZ (Gazzaz): İpekçi, saray teşkilatında bulunan terziler içinde kullanılır. Pakalın, age, C.I, s.655
51 TÜLBENDBAŞI: Saray görevlilerindendir. Padişahın sarık ve çamaşırlarını muhafaza, temizleme ve padişahı giydirme vazifesi ile görevlendirilen kişiye verilen isim. Age, C.III,s.537
52 İMAM: Yeniçeri Ocağı'nda her bölüğün dini vazifelerini yerine getiren bir görevli vardır. Bu vazife ile sorumlu kişiye imam denir. Age, C.II, s.59
53 ODABAŞI: Her yeniçeri bölüğünün kendine ait bir odası vardır. Odanın en yüksek görevlisine Çorbacı denir. Hiyerarşide çorbacıdan sonra gelen ve onların yardımcısı olan kişiye odabaşı denir. Age, C.II, s.716
54 SEKBAN: Yeniçeri ordusu Yaya (cemaat), Ağa bölükleri, Sekban olmak üzere üçe ayrılırdı. Bunlardan ilk kurulanı olan Yayalar (cemaat) 101 bölükten oluşmaktaydı. I. Murat döneminde müstakil olarak kurulan 1451 yılından sonra Yeniçeri Ocağı'na dahil olan sekbanlar 34 bölüktü. XV. Yüzyıldan sonra da Ağa bölükleri ihdas edilmiştir. Bunların bölük sayısı ise 61 dir. Toplamda yeniçeri orta (bölük) sayısı 196 dır. age C.III, s.617-624

Alemdar[55]	Ekmekçi[56]	Cabi[57]	Küşenk[58]
Berber[59]	Acemici	Bağbend	Kuloğlu[60]
Kethüda[61]	Came[62]	Bölükbaşı[63]	Serdar[64]
Keçeci[65]			

Yukarıda ismi geçen lakapların meslek erbabı veya devlet erkânından olduğu görülmektedir. Bu kişilerin çocukları yeniçeri ocağına kaydolmuşlardır.

Bunların dışında yerli ahalinin verdiği lakaplar da vardır. Bunlar kişinin fiziki yapısı, becerisi veya yaptığı işe göre verilen lakaplardır. Bunlar:

LAKAPLAR			
Adaklı	Diktaban	Kavak	Pilavcı
Arap	Gebeş	Keleş	Seyyit
Astarlı	Gökçe	Kör Hasan	Tarhanacı
Avcı	Gökmen	Kör Osman	Tatar
Bacanak	Hızır	Kulaksız	Tokmak
Boynueğri	Hoca	Kulum	Üstatlı
Car	Kaba Ahmet	Macar	Yalı
Çakır	Kabaca	Maktu'	Yamuç
Çalık	Kadiroğulları	Maraz	
Çolak	Kalem	Mızmız	Yapcacık
Dede	Kanatçı	Molla	

Yukarıda belirtilen lakapların bu gün soy isim veya aile isimleri olarak devam etmeleri muhtemeldir.

Lakap veya unvanlardan bir kısmı da memleketlerine göre verilmiştir. Böylece belgedeki kayıt, kişinin memleketi hakkında bize bilgi vermektedir. Bu lakaplardan bir kısmı Çankırı'nın muhtelif yerlerinin ismidir.

MEMLEKET İSMİ OLARAK KULLANILAN LAKAPLAR

Akçaköy	Bolu	İnançlı	Şişli
Aktaşlı	Bugay	Karacaözü	Tokatlı
Ankara	Çukurviranlı	Karıpazarı	Yanlarlı
Antep	Dutlu	Kayılı	
Aydınlı	Germece	Koçhisar	

SONUÇ

Günümüzde bu yeniçeri lakaplarını taşıyanlar muhtemelen aynı zamanda oranın ileri gelen aileleridir. Bunun sebebi taşrada görev yapan yeniçerilerin XVII, XVIII. 'yy da iktisadi ve toplumsal hayata müdahaleleridir.

Saray erkânı ile yeniçeri askerlerinin yüksek rütbeli zabitleri terfi alabilmek ve boşalan kadrolarına yenilerinin tayini için sancaklara görevli olarak çıkmaları gerekli idi. Sancaklarda görev alan kapıkulu mensupları maaşları oranınca tımar alırlardı. Yüksek rütbeli ve umumiyetle devşirme kökenli olan tımar sahiplerinin ölmeleri üzerine bunların çocuklarına da tımar verilmekteydi. Aynı hak yerli tımar sahiplerine tanınmamıştı. Bu ayrıcalık kuloğullarının idari kademelerde hızla ilerlemesini sağlamıştır.[66] Bu hızlı yükseliş ekonomik konumlarını da etkilemiş ve bulundukları yerlerin zengin aileleri durumuna gelmişleridir.

55 ALEMDAR: Yeniçeri Ocağı'nda bayrak taşıyan görevliye verilen isimdi. Pakalın, age, C.I, s.49
56 EKMEKÇİ: Saray ile yeniçeri ocağının ekmeğini yapın görevlidir. Ağa bölükleri içinde yer alan meslek erbabındandırlar. Age, C.I, s.569
57 CABİ: Cizye ve haraç ile vakıf icarlarının toplayan görevliye verilen isimdir. Age, C.I, s.252.
CEBE: zırh demektir. Osmanlı devletinde piyade askeri olan yeniçerilerin silah vesair savaş levazımatını yapan ve muhafaza ile tamiratını yapan ocağa cebe manası tevsi edilmek suretiyle cebeci ocağı denilmiştir. Uzunçarşılı, age, C.II, s.3
58 Küşenk: Bekçi
59 BERBER: Saray teşkilatı içerisinde yer alan ve padişah ile şehzadeleri traş eden görevli. Yeniçeri ocağında Ağa bölüklerine bağlı sanat erbabındandır. Uzunçarşılı, C.I, s.400
60 KULOĞLU: Kapıkulu ordusuna mensup askerlerin çocukları için kullanılan bir tabirdir. Uzunçarşılı, age, C.I, s.330,331
61 KETHÜDA: Büyük devlet adamları ile zenginlein işlerini gören kimselere denir. Ayrıca Yeniçeri ocağının büyük zabitlerinden birinin ismidir. Pakalın, age, C.II, s.251
62 CAME: Elbise, yenleri bol, rahat ve ev kıyafeti. Camedar; yeniçeri ağansın elbiseleri taşıyan görevlidir. Pakalın, age, C.I, s.255
63 Yeniçeri Ocağı'nda Ağa bölükleri komutanlarına verilen isimdir. Pakalın, Age, C.I, s.785
64 SERDAR: Kaza gibi küçük yererde yeniçeri ağası tarafından tayin olunan görevliye denir. Serdar kazadaki yeniçerilerin, acemi oğlanlarını, cebeci ve topçuların zabt-ı raptından sorumludur. Yeniçeriler sefere memur edilince serdarlarının emrinde toplanıp orduya ilhak olurlar. Pakalın, age, C.III, s.179
65 KEÇECİ: Yünden dövme suretiyle yapılan dayanıklı kumaş için kullanılır. Ağa kapısı imalathanelerine dahil olan bir bölüktür. Uzunçarşılı, age, C.I, s.402 Bu tabir ocağa tabi olmayan meslek erbabı içinde kullanılması kuvvetle muhtemeldir.
66 Ömer Lütfi Barkan, "Tımar" mad., İA, C.XII, s.314-315

Tımar sisteminden iltizam sistemine geçişte köylü ile zanaatkâr büyük zarara uğruyordu. Bu durumu düzeltmek için tımar sistemi ile iltizam sistemi arasında bazı özelliklerini birleştiren ve deneysel yöntem ile keşfedilen malikâne sistemi tesis edildi. Bundan sonraki problem malikâne sitemini kimin işleteceğiydi. Halk ile kuloğlu arasındaki bu mücadeleyi padişah kulları kazanmıştır. Zira devlet için vergi toplamayı ancak devlet terbiyesi almış kişilerce yapabilirdi. Bu sayede malikâneleri ömür boyu elegeçiren kul kökenli kişiler zamanla taşrada kendileri için siyasi bir zemin oluşturdular.[67] Yeniçerilerin direk olarak deftarlıklardan aldıkları iltizamları hayli karlar ile üçüncü kişilere satmaktaydılar. Bu sayede muazzam bir sermaye birikimine sebep oldular. Bu da zamanla malikâne ailelerini taşranın ileri gelen zengin aileleri durumuna getirdi.[68]

XVI.yy'ın sonlarına doğru devletin ekonomisindeki sıkıntılar yeniçerileri de olumsuz etkilemiştir. Bu sıkıntılar yeniçerileri esnaflığa itmiştir. Esnaflıktan yeniçeri ocağına girenlerde bu geçişi kolaylaştırdılar. Bu durum çarşı ve pazarın dengelerini bozdu. Askeri güçlerin esnaf olmaları haraç, kabadayılık zorbalık gibi kavramların pazarlara yerleşmesine sebep oldu.[69] Zamanla çeşitli zanaatları tekellerine alan yeniçeriler zenginleştiler.

Ocağın kaldırıldığı ilan edildikten sonra, yeniçerilerin hemen kıyafetlerini değiştirip, askeri nişanlarını bırakıp, yoldaşlık iddialarından vazgeçip zira zanaat, ticaret, vb işlerine devam ettiklerini görüyoruz.[70] Bugün taşranın ileri gelen ailelerinin lakap ve unvanları incelendiğinde bazılarında Osmanlı Devleti'nin izlerini görmek mümkündür. Yaptığımız çalışma da buna benzer izler bulmamız mümkündür.

Devşirme kanunu mucibince Hıristiyan aile çocukları alınır ve bir Türk ailenin yanına verilirdi. Burada Türk ananelerini öğrenen çocuklar önce Acemi Oğlan Ocağına oradan da Yeniçeri Ocağına kaydedilirdi. Köken itibariyle Hıristiyan ve Türk olmayanlardan seçilirdi. XVIII. yüzyılın son çeyreğinde, şer'iyye sicillerinde sayım nedeni ile kayıtları tutulan yeniçeri askerlerinin isimleri incelendiğinde bunların çoğunun Müslüman Türk ismi olduğu ortaya çıkıyor. Ayrıca bazı lâkapların günümüzde de kullanıldığına şahit olmaktayız. Bu durum etnik köken hakkında farklı fikirlerin oluşmasına imkân vermektedir. Ama unutulmamalı ki Yeniçeri Ocağı XVI. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu bozulma devşirme kanunun zamanla değişime uğramasına, özelliğini kaybetmesine sebep olacaktır. XVIII. yüzyıla gelindiğinde devşirme usulünün ocağa asker alımında pek fazla dikkate alınmadığına şahit olunmaktadır. Tımar sisteminin önemini kaybetmesi tımarlı sipahi sayısını olumsuz etkilemiştir. Buradan doğan asker açığı farklı usullerle ve Yeniçeri Ocağına Türk nüfusun alınması ile kapatılmıştır. İncelenen belge XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait olduğundan içerdiği isimlerin Müslüman Türk ismi olması normaldir. Değerlendirme yapılırken bu noktaya dikkat etmek gerekir.

67 Suraiya faroqhi, "krızler ve değişim1590-1699" **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi**, edit, Halil İnalcık, Donald Quataert, eren yay, C.II, s.691-692

68 Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin Siyasi Ve İktisadi Ve İçtimai Tarihi, (1453-1559)**, barış yay. C.II, s.235

69 İlgürel, "Yeniçeriler;", s. 392-393

70 Hamiyet sezer, "yeniçeri ocağının kaldırılmasının taşradaki yansımaları (1826-1827), **A.Ü.D.T.C.F. Araştırma dergisi**, C.19, Say. 30, s.221-222

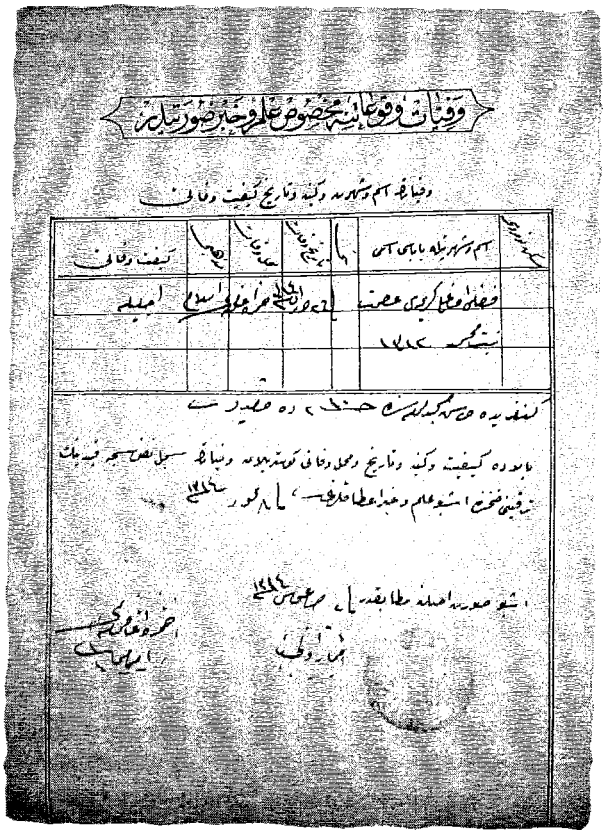

VEFİYYAT VUKUATINA MAHSUS İLMUHABER SURETİDİR

Vefiyyatın İsmi ve Şöhreti ve Künye ve Tarih Keyfiyet Vefatı

KEYFİYET VEFATI	MEZHEBİ	MAHALLİ VEFATI	TARİHİ VEFATI	NAHİYE	İSMİ ŞÖHRETİYLE BABASININ İSMİ	MESKEN NUMARASI
Eceliyle	İslam	Hamzaoğlu Mahallesi	26 Haziran 1314		Fazlıoğlu Kerimesi İsmet Binti Mehmet 1312	

Kengırıda Taşmescid Mahallesinde Hane 10 da mukimdir

Bala da keyfiyet ve künye ve tarih ve mahalli vefatı gösterilen vefiyatın sicili nüfusça kaydının terkine ? zımnında iş bu ilmühaber ita kılındı.8 Temmuz 1314

İşbu suret aslına mutabıktır. 2 Ağustos 1314

Hamzaağa Mahallesi
İmamı

İhbar oluna

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

BELGELER IŞIĞINDA KENGIRI (ÇANKIRI) KIZ MEKTEBİ

Çankırı School For Girls in The Lights of The Documents

Cahit AKTAŞ *

ÖZET:
Kızların eğitiminin gelişmesi ve sorunları Türk eğitim tarihinin çok önemli bir konusudur. Bu alanda birçok yararlı çalışmalar yapılmışsa da yeterli değildir. Bu alanda yapılan çalışmaların genel, kapsamlı ve bütüncül olmasının yanında özel ve yerel belgelere dayanılarak yapılmasının da önemli katkılar sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Çankırı'da açılmış olan 'Çankırı Kız Mektebi'ni ulaşabildiğimiz bilgi ve belgeler ışığında tanıtmaya çalışacağız. Bu makalenin amacı, günümüzde de önemini yitirmeyen kızların eğitimi konusunda, yerel tarihi belgelere dayanarak Çankırı tarihine ışık tutmaktır. Çankırı'da açılmış olan kız (inas) mektepleri ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski belge 1896(1314) tarihli salname dir. Bu belgeye göre Muallime Nazıma Hanım idaresinde kurulan kız mektebinin öğrenci sayısı 38 olarak verilmiştir.
Elimizde 1924-1927 (1340-1343) yılları arasında eğitim gören öğrencilere ait " Çankırı Merkez Kız Mektebi Sicilli Umumi Defteri " kayıtları bulunmaktadır. Bu belgeler, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait olma özelliği ile geçiş döneminin sosyo kültürel özelliklerini yansıtması bakımından bir hayli ilginçtir. Defter kayıtlarına göre okulun eğitim ve öğretim durumu incelendiğinde, ağırlık olarak herhangi bir ders zümresi üzerinde yoğunlaşılmamış olduğu, her dersin eşit olarak okutularak, öğrencilerin sayısal, sözel, bedensel ve kişisel yeteneklerinin gelişmesinin hedeflendiği açıkça görülecektir. Ayrıca öğrenci velilerinin isim ve lakapları, meslekleri, oturduğu mahalleler incelenerek , o dönemin sosyal yapısı hakkında bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Defter kayıtları incelendiğinde bazı öğrencilerin nakil olarak gönderildiği okullardan "Yatılı ve Gündüzlü Kız Mektebi", "Numune Kız Mektebi" ve "Ertuğrul Kız Mektebi" adında kızların eğitim gördüğü okulların varlığı anlaşılmaktadır.
Sonuç olarak incelediğimiz belgeler, o dönemin Çankırı'sının , kız öğrencilerin eğitimi konusunda hiç de küçümsenmeyecek bir yere ve öneme sahip olduğunu göstermektedir.
***ANAHTAR KELİMELER**: Çankırı Merkez Kız Mektebi Sicilli Umumi Defteri, Yatılı ve Gündüzlü Kız Mektebi, Numune Kız Mektebi, Ertuğrul Kız Mektebi.*

ÇANKIRI SCHOOL FOR GIRLS IN THE LIGHTS OF THE DOCUMENTS

***ABSTRACT:** The education of girls and the problems of education of girls is a very important matter of Turkish education history. Although a lot of useful studies were made, these studies do not give us enough information about the education of girls. We believe that it would make valuable contributions if the studies in that field would be general, comprehensive and overall and if it would base on local and private documents and sources. In this context, we would try to give information about The School for Girls in Çankırı that was built in transition period from Ottomans to Turkish Republic in the lights of documents. The aim of this article is to clarify the history of Çankırı by basing on local historical documents about the education of girls. The oldest documents we obtained about schools for girls built in Çankırı, is a yearbook dated in 1896 d.c(1394). As to this document; the number of students in the school for girls, opened by the management of Muallime Nazıma Hanım, was 38.*
We have, registered public book of Çankırı School for girls, which belongs to students attending school between the years 1924-1927 d.c. (1340-1343). These documents are so interesting; they came from before the Turkish Republic and the first years of Turkish Republic and these documents also reflect socio-cultural feature of transition period. When the education and the instruction of school is examined according to record book, it can easily be seen that educators are not concentrate on specific subject, each subject is taught equally and student's numerical, social, personal, and physical development was targeted. It is tried to obtain the social structure of that time by examining students' parent's name, nickname, jobs, and the place where they lived. The existence of the schools for girls is seen when record book is examined and according to book some students were transferred from other schools named "Yatılı ve Gündüzlü Kız Mektebi","Numune Kız Mektebi" ve "Ertuğrul Kız Mektebi" to Çankırı School for Girls.
As a summary, these documents show us that the people of that time in Çankırı attach great importance to the education of girls.
***KEY WORDS:** The Record Book of Çankırı School for Girls, Boarding School for Girls, Numune School for Girls, Ertuğrul School for Girls.*

* Adnan Menderes İlköğretim Okulu Din Kül.ve Ahl.Bil.dersi öğretmeni/Çankırı

GİRİŞ

Ülkemizde ve Dünya'da Osmanlı Devleti ile ilgili araştırmaların hızla arttığı günümüzde üzerinde durulması gereken önemli bir eğitim konusu *'Türkiye'de kızların eğitimi tarihi'*dir.

Günümüzde de güncelliğini ve önemini yitirmeyen kızların eğitimi sorununun kökleri çok eskilere gitmektedir.

Kızların eğitiminin gelişmesi ve sorunları *Türk eğitim tarihinin* çok önemli bir konusudur. Bu alanda birçok yararlı çalışmalar yapılmışsa da[1] yeterli değildir. Bu alanda yapılan çalışmaların genel kapsamlı ve bütüncül olmasının yanında *özel ve yerel* belgelere dayanılarak yapılmasının da önemli katkılar sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu bağlamda Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde Çankırı'da açılmış olan 'Çankırı Kız Mektebi'ni ulaşabildiğimiz bilgi ve belgeler ışığında tanıtmaya çalışacağız.

I-OSMANLI DÖNEMİNDE KIZ MEKTEPLERİ

Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde resmi eğitim faaliyetleri mektep ve medreselerden oluşuyordu. Osmanlı eğitim sisteminin bir parçası olan sıbyan mektepleri günümüzde ilk öğretimin, medreseler ise yüksek öğretimin karşılıydı. Okuma çağına gelen 5-6 yaşlarındaki kız ve erkek çocukların devam ettikleri yerler olan sıbyan mektepleri, çocuklara okuma yazma öğretmenin yanı sıra, dini bilgiler de veriyordu.[2] Sıbyan mektepleri vakfiyelerde 'Dârü't-Ta'lim', 'Dâr'ül-ilim', 'Mektephane', 'Muallimhane' gibi adlarla anılırken, halk arasında bu binaların çoğu taştan yapıldığı için 'Taş Mektep' veya hemen hemen her yerleşim merkezinde bulunduğundan dolayı da 'Mahalle Mektebi' olarak isimlendiriliyordu.[3]

Tanzimat yıllarına kadar kız çocuklar 5-6 yaşlarından itibaren erkek çocuklarla birlikte sıbyan mekteplerine giderler, 3-4 yıl kadar öğrenim görürlerdi. Bu yüzeysel ve zorunlu olmayan bir eğitimdi. Sultan II.Mahmut 1824'te bir ferman yayınlayarak sıbyan mekteplerinde devamlılığı zorunlu hale getirdi. Kızlar için 1859'dan önce sıbyan mektebinden başka bir örgün eğitim kurumu yoktu.[4] Kızlara yönelik ilk ciddi yaygın eğitim kurumları Tanzimat döneminde açılmaya başlanmıştır. Sultan Abdül Mecit(1839-1861), 1845'te yayınladığı bir iradesinde 'eğitimin din ve dünya açışından herkese gerekli olduğunu' söylüyor ve 'halkın cehaletinin giderilmesi gerektiğini' belirterek kızların eğitiminin ciddi bir şekilde ele alınacağının ilk sinyallerini veriyordu.[5] Böylece Osmanlı Devletinde ilk ciddi kız mektebi kurumsal olarak 1859'da 'Cevri Usta Kız Rüştiyesi' adıyla açılmış oldu.[6]

Sultan II.Abdülhamit döneminde kızların eğitimi konusunda da önemli çabalar harcanmıştır. Nitekim bu dönemde taşraya yayılan kız rüştiyelerinin sayısı 74'e ulaşmış, böylece orta öğretim düzeyinde okuma imkanı bulan kızların sayısı artmıştır. Kız Rüştiyelerinin Anadolu'da artması , bu okullarda görev yapacak kadın öğretmen yetiştirilmesi sorununu da beraber getirmiştir. Kız Rüştiyelerine kadın öğretmen sağlamak amacıyla 1870'de 'Dâr'ül-Muallimât' adıyla kız öğretmen okulları açılmıştır.[7]

II.Meşrutiyet döneminde sayıları gittikçe artan Kız Rüştiyelerinden mezun olanların daha üst bir okula gitme istekleri de , kızlar için Lise ve Üniversite düzeyinde kurumlar açılması için bir zorunluluk doğurmuştur. Bunda kızların okutulmasına ilişkin geleneksel olumsuz tutumların yumuşaması ve bağnazlığın azalmasının etkileri büyüktür. Nitekim Haziran 1862 yılında dönemin Maarif yetkililerince Takvim-i Vakayı gazetesinde resmi bir ilân verilerek 'Hz Peygamberin bir sözüne göre bilim öğrenmenin kadın ve erkek herkese farz olduğu belirtiliyor ve ana babalardan kızlarını Rüştiye mekteplerine göndermeleri' isteniyordu.[8] 1911 yılında ise ilk Kız İdadîsi, İnas İdadîsi adıyla İstanbul'da açıldı. Kız İdadîleri, açıldıktan bir süre sonra 'Sultani' adını almıştır. Bu okullar lise düzeyinde olup 1922 yılında İstanbul Kız Lisesi adını almıştır.

Eylül 1914'de İstanbul'da 'İnas Dar'ül-fununu'adını taşıyan , kızlar için bir üniversite açılmıştır. Buranın ilk öğrencileri İstanbul Dar'ül Muallimat'ı ve kız idadîsi mezunları ile giriş sınavını kazanan bütün bayanlardı. Kızlar için açılmış olan ilk üniversite, İnas Dar'ül Fünun'a sınavla girmek çok zordu. Hatta bayanları bu sınava hazırlamak için özel dershaneler bile açılmıştı.[9]

Genel olarak Osmanlı Döneminde kızlar için açılmış olan eğitim kurumlarını şu şekilde sıralabiliriz:

-Sıbyan Mektepleri

-Kız(inas)Mektepleri

-Kız Rüştiyeleri

-Dar'ül Muallimat (Kız öğretmen liseleri)

-Islahhaneler; Öksüz ve yetim kız çocuklarının korunup eğitilmesi ve topluma kazandırılması amacıyla ilk olarak 1863 yılında Niş'te, 1864'te Rusçuk'ta ve Sofya'da açılmıştır.

---

1 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: Yahya Akyüz,Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1999.
2 Osman Ergin,Türk Maarif Yıllığı, İstanbul 1973, s.5
3 Hasan Ali Koçer, Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul 1991, s.7
4 Yahya Akyüz, Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in yetişmesi ve meslek hayatı., http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143
5 Mahmud, Cevad, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, İstanbul 1338, s.27
6 Yahya Akyüz , a.g.m. s.3
7 Yahya Akyüz , a.g.m. s.6
8 Yahya Akyüz , a.g.m s.5
9 Şefika Kurnaz, II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, İstanbul-1996, s. 102.

-Kız Sanayi Mektepleri; kızlara bazı zanaat ve el işleri öğretilen bu okulların öğrenci kaynağı ıslahhaneler idi.
-Kız İdadîleri
-Kız Dar'ül Fünunu
-İnas Sanayi-i Nefise Mektebi; kızlara güzel sanatlar alanında yüksek eğitim vermek için 1914'te İstanbul'da kuruldu.[10]

II. KENGIRI (ÇANKIRI)'DA KIZ MEKTEPLERİ

Eylül 1869'da yayınlanan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi,* kızların eğitimi hususunda önemli düzenlemeler getirmiştir. Buna bağlı olarak İstanbul başta olmak üzere, eğitim kurumlarındaki gelişmeler zamanla taşra teşkilatlarına da yansımıştır. Kastamonu Vilayeti'ne bağlı bir sancak merkezi olan Çankırı'da 1877 yılında Maarif Meclisinin kurulmasıyla[11] eğitim alanında kurumsallaşma da hızlanmış, ihtiyaca göre okullar açılmıştı.[12] Cumhuriyet dönemi öncesi ve hemen sonrası olan geçiş döneminde, Çankırı'da açılmış olan eğitim kurumlarıyla ilgili kapsamlı bir çalışma bu makalenin konusu değildir. Fakat bu makalenin bu alanda yapılacak çalışmalara ışık tutacağı düşüncesindeyiz.

Çankırı'da açılmış olan kız (inas) mektepleri ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski belge 1896 (1314) tarihli Salname dir. Bu belgeye göre Muallime Nazıma Hanım idaresinde kurulan kız mektebinin öğrenci sayısı 38 olarak verilmiştir.[13]

Yerel tarihe kaynaklık yapan önemli belgelerden biri de mezar taşlarıdır. Çankırı Sarıbaba mezarlığında mevcut bulunan Şerife Şaziment Hanım'ın mezar taşı bilgilerine bakıldığında Çankırı Kız(inas)mektebinde öğretmen olduğu ve 2 Mart 1901 yılında genç sayılabilecek bir yaşta vefat ettiği anlaşılmaktadır.[14]

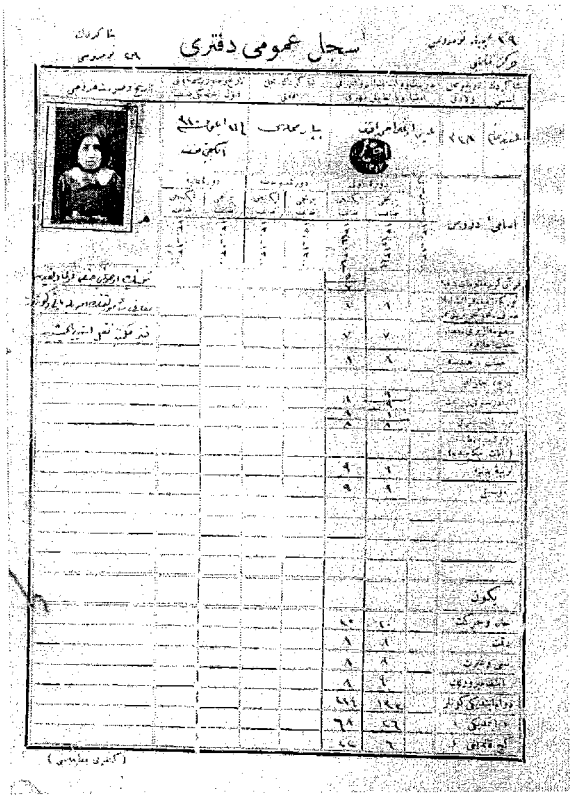

BELGE 1
Çankırı İnas Mektebi Sicilli Umumi Defteri

1-Çankırı Merkez Kız Mektebi Sicilli Umumi Defteri

Çankırı Araştırmaları Merkezi arşivinde 2100 demirbaş no ile kayıtlı bulunan bu defter Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait olma özelliği ile geçiş döneminin sosyo kültürel özelliklerini yansıtması bakımından bir hayli ilginçtir. 30x20 cm ebadında olan defter matbu form olarak basılmış, içindeki bilgiler ise eski Türk harfleri ile el yazısı olarak doldurulmuştur. Defter 159 sayfadan ibaret olup, her bir sayfaya sırası ile öğrenci numaraları verilmiştir. Sayfa numarası aynı zamanda öğrencinin numarasıdır. Toplam 159 adet öğrencinin kaydı bulunmaktadır. Öğrencilerle ilgili şu bilgiler mevcuttur: Şâkirdin(öğrencinin) ismi, tarih-u mahal-i Veladeti (doğum yeri ve tarihi), pederinin ve velisinin ismi, şöhreti ve imzası veya tatbik-i mührü (velisinin aile lakabı, imzası veya mührü), Şâkirdin mahal-i ikameti (öğrencinin oturduğu yer), Tarih-i suret-i duhulü ve kabul edildiği sınıf(okula giriş sureti ve tarihi). (Bkz.Belge 1)

Mülâhazat(açıklamalar) kısmında ise öğrencilerle ilgili bazı açıklamalarda bulunulmuştur. Örneğin 34 numaralı öğrenci ile ilgili imtihan-ı umumiye de (genel imtihanda) terfi-i sınıf edemediğinden (genel sınavda başarılı olamadığından) ibka edilmiştir(sınıfta kalmıştır).[15] Başarılı olan öğrenciler içinde 'imtihan-ı umumiye de terfi-i sınıf etmiştir(sınıfı geçmiştir)kaydı bulunmaktadır.

Bazı öğrencilere ait 'Numune Kız Mektebine naklinden dolayı kaydı terkin edilmiştir(silinmiştir).'[16] Ya da, 'mektebin 3. sınıfı olmadığından maarif memuru'nun emri ile yatılı ve gündüzlü kız mektebine nakil edilmiştir'[17] ve 17 Kasım 1925 (R. 17 Teşrin-i Sani 1341) tarih ve 987/770 numaralı emirname mucibince Ertuğrul Kız Mektebine nakil edilmiştir'[18] ifadeleri ile o dönemin Çankırı'sında yatılı ve gündüzlü eğitim gören bir kız mektebi ile Numune Kız Mektebi ve Ertuğrul Kız Mektebi'nin varlığını anlamış bulunuyoruz.

10 Şefika Kurnaz, a.g.e,s.103
11 Bu meclis, başkanı Müftü Mustafa Efendi,Tabip Ahmet Muhtar Efendi'de yardımcı olmak üzere 8 kişiden oluşmuştur. Bkz. Ömer Türkoğlu, Kastamonu Vilayaleti Salnamelerinde Çankırı (1869-1903),Çankırı 1999,s.371,403
12 1869-1903 tarihleri arasında Çankırı ve kazalarında açılan okullar, bu okulların öğrenci, öğretmen ve bina durumlarıyla ilgili bilgi için bkz.Ömer Türkoğlu, a.g.e, s.318,331.vd.
13 Ömer Türkoğlu,a.g.e, s.461
14 Bu mezar taşına ait kitabe, Çankırı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü Yüksel Aslan tarafından günümüz Türkçe'sine aktarılarak www.cankiriarastirmalari.org sitesinde 2007 yılında yayınlanmıştır.
15 Kız mektebi sicilli umumi defteri,shf:34
16 Kız mektebi sicilli umumi defteri,shf:102
17 Kız mektebi sicilli umumi defteri,shf:62
18 Kız mektebi sicilli umumi defteri,shf:64

Bazı kız öğrenci velilerinin devlet memuru olması ihtimaliyle Ödemiş, Kastamonu, İstanbul, Çubuk ve Çorum'a naklinin gönderildiğini anlıyoruz. Mülahazat kısmında 159 kayıtlı kız öğrenciden 3 tanesinin evlenme sebebiyle kaydının silindiğini görüyoruz. Bunlardan 108 numara ile kayıtlı Tevfikiye mahallesinde ikamet eden Sultan Hanım 1914 (1330) doğumludur. 1925 (1341) yılında 11 yaşında iken okulun birinci sınıfına kaydı yapılmış, 1927 yılında 13 yaşında iken evlenmiştir. Hımhımoğlu Arif Efendi'nin kızı Ayşe Hanım ise Hocabahşayış mahallesinde ikametli ve 81 numara ile kız mektebine kayıtlı öğrencidir. Doğum tarihi 1914 (1330) olup 1924 (1340) yılında , 10 yaşında mektebin birinci sınıfına kaydolmuş ve 1925 yılında , 11 yaşında evlendiğinden dolayı kaydı silinmiştir. Aktaroğlu Hasan Efendi kızı Sare Hanım , Karataş mahallesinde ikamet etmektedir. 87 numara ile mektebe kayıtlı olup, 1912 (1328) doğumludur. 1924 (1340) yılında , 12 yaşında mektebin birinci sınıfına kaydolmuş, eğitimine devam edemeden 1925 yılında , 13 yaşında iken evlenerek kaydı silinmiştir.

Görüldüğü gibi 11 ve 13 yaşlarında evlenen çocukların varlığı bizleri , o dönemin Çankırı'sında az da olsa , kız çocukların erken yaşta evlendirildiği sonucuna ulaştırabilir.

O dönemin bazı memur ve üst düzey bürokrat çocuklarının da bu mektepte kayıtlı olduğunu görüyoruz; 118 numara ile kayıtlı olan Süheyla Hanım'ın adres bölümünde 'yabancı' kaydı bulunmakta, babası ile ilgili olarak 'Maarif Baş Katibi Halit Rüştü Efendi' ifadesi yer almaktadır. 109 numaralı Kayseribey mahallesinde ikamet eden Şehirli Zade Tahir Efendi'nin kızı Hüsniye Hanım'la ilgili olarak kırmızı mürekkepli kalemle (başka hiçbir yerde kırmızı mürekkepli yazı bulunmamaktadır) 'Esbab-ı Saire den dolayı kaydı silinmiştir' ifadesi dikkat çekicidir. Hemen hemen her veliye ait özel tasarlanmış şahsi mühür'ün yanı sıra kız öğrencilere ait vesikalık fotoğrafların bulunduğunu görmekteyiz.

2-Çankırı Kız Mektep'inin Eğitim Durumu

1913 yılında çıkarılan 'Tedrisat-ı iptidaiye Kanunu-ı Muvakkati'(ilk öğretim geçici kanunu) uyarınca ilk öğretim 6 yıl olarak belirlenmiş ve her biri 2 yıl süreli üç devreye ayrılmıştır.[19] Çankırı kız mektebi Sicil-i umumi kayıtlarından da açıkça görüleceği üzere, bu devreler 'devre-i evvel', 'devre-i mutavassıta' ve 'devre-i âliye dir. Defterde okutulan dersler şunlardır:

1. Kuran'ı Kerim ve Malumât-ı Diniye
2. Türkçe Elifbâ, Kıraat, imla sarf ve nahiv, Tahrir ve Yazı
3. Manzûme ezberi, Musâhâbat-ı ahlâkiye
4. Hesap ve Hendese
5. Tarih ve Coğrafya
6. Eşya dersleri ve Ziraat
7. Resim ve el işi
8. İdare-i Beytiyye ve Tabâhât (Ev idaresi ve yemek pişirme)
9. Terbiye-i Bedeniye (Beden Eğitimi)
10. Mûsikî

Bu derslerin dışında öğrenci davranışları ile ilgili aşağıdaki hususlar da not ile değerlendirilmiştir.

1. Dikkat
2. Sa'y ve gayret
3. İntizamperverlik

Ayrıca 'devam ettiği günler, devam etmediği günler ve geç kaldığı günler' başlıklarında sütunlar bulunmaktadır. Bu bilgilerden anladığımıza göre okulun eğitim ve öğretim yaptığı günler sayısı yaklaşık 185 gündür. Günümüzde, okullarımızın açık olmak zorunda olduğu gün ise 180 iş günüdür. Devamsızlıktan sınıfta kalan öğrenci sayısının azlığı dikkat çekmektedir. Kayıtlar incelendiğinde öğrencilerin çoğunun okula düzenli olarak gittiği görülecektir. Bunda Çankırı'nın Milli Mücadele yıllarında işgal altında olmayışının önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

1924-1925 (1340-1341) yılları arasında Çankırı Kız Mektebinde okutulan dersler ve öğrencilerin almış oldukları notların ortalamaları şöyledir

Tablo:1 Okutulan Dersler ve Öğrencilerin Not Ortalamaları

Dersler	Not ortalaması
Kuran'ı Kerim ve Malumât-ı Diniye	8.71
Türkçe Elifbâ Kıraat, imla sarf ve nahiv, Tahrir ve Yazı	8.60
Manzûme ezberi, Musâhâbat-ı ahlâkiye	7.65
Hesap ve Hendese	7.45

19 Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, s.231,232

Eşya dersleri ve Ziraat	8.12
Resim ve el işi	9.00
Terbiye-i Bedeniye (Beden Eğitimi)	8.82
Mûsikî	8.87

Tablo:2 Öğrencilerin Davranış Not Ortalamaları

Hal ve Hareket	9.2
Dikkat	8.4
Sa'y ve Gayret	9.1
İntizamPerverlik	9.00

Yukarıda verilen tablodan da anlaşılacağı üzere, okulun derslerini ana hatlarıyla 5 gruba ayılabiliriz. **I.Grup Dersler:** Din ağırlıklı olan Kuran'ı Kerim ve Din Bilgisiyle Musahabat-ı Ahlakiye ve Medeniye dersleri, **II.Grup Dersler:** İmla, tahrir, kıraat ve gramer bilgisinin içinde yer aldığı Türkçe dersi ile, tarih ve coğrafya dersinin yer aldığı sosyal bilimlere ait dersler, **III.Grup Dersler:** Günümüzde Fen Bilimleri ve Matematik derslerinin karşılığı olan Hesap ve Hendese ile Eşya ve Ziraat dersleri, **IV.Grup Dersler:** Kişisel beceriye dayanan resim, müzik ve beden eğitimi dersleridir. Son olarak **V.Grup Derslerin** notları ise davranış bilimlerine dayanan derecelendirme ile yapılmıştır. Görüldüğü üzere ağırlık herhangi bir ders zümresi üzerinde yoğunlaşmamış, her ders eşit olarak okutularak, öğrencilerin sayısal, sözel, bedensel ve kişisel yeteneklerinin gelişmesi hedeflenmiştir. Not ortalamalarına göre öğrencilerin manzume ezberi ile hesap ve hendese (matematik) derslerinden, diğer derslere göre daha az başarılı oldukları dikkati çekmektedir. Hal ve hareket, intizamperverlik gibi davranış notlarının yüksek olması, öğrencilerin okuma azmini ve heveslerini artırmak için yapılmış bir teşvik hareketi olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

Tablo :3 Öğrencilerin ikamet ettiği mahallelerin dağılımı

Mahal-i ikameti	Öğrenci sayısı	Mahal-i ikameti	Öğrenci sayısı
Yoğurtçu	25	Taşmescit	6
Şeyh Osman	15	Tevfikiye	5
Halilağa	14	Hoca İbrahim	4
İmaret	11	Mirahor	4
Debbağhane	9	Çetince	4
Perdadar	8	Hoca Elvan	3
Hoca Bahşayış	7	Alibey	2
Yapar	7	Hıdırlık	1
Karataş	7	Camii Kebir	1
Alacamescit	6	Dikenli Karyesi	1
Kayseribey	6		

Tablo:3 ten de anlaşılacağı gibi en fazla öğrenci Yoğurtçu mahhallesin'den gelmekte, bunu Şeyh Osman ve Halilağa mahalleri takip etmektedir. En az öğrenci ise Camii Kebir, Hıdırlık ve Alibey mahallesinden gelmektedir.

Tablo:4 Doğum tarihlerine göre öğrenci dağılımı

Doğum tarihi	Öğrenci sayısı	Doğum tarihi	Öğrenci sayısı
1910 (1326)	1	1916 (1332)	19
1911 (1327)	2	1917 (1333)	11
1912 (1328)	15	1918 (1334)	7
1913 (1329)	23	1919 (1335)	14
1914 (1330)	23	1920 (1336)	11
1915 (1331)	20	1921 (1337)	5

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi en erken doğumlu öğrenci 1910 (1326), en geç doğumlu öğrenci ise 1921 (1337) tarihlidir. Bu öğrencilerin sayısı , diğerlerine göre en az olan öğrencilerdir.Yaş ortalaması itibarıyla en çok öğrenci 1912 (1328) ile 1916 (1332) tarihleri arasında doğan öğrencilerdir.

Tablo:5 Kız öğrencilere verilen isimlerin dağılımı

İsim	Adet	Yüzde	İsim	Adet	Yüzde
Afife	6	3,77	Enise	1	0,62
Aliye	1	0,62	Fatma	4	2,51
Asiye	1	0,62	Fahriye	1	0,62
Atiyye	1	0,62	Fazilet	1	0,62
Ayşe	8	5,03	Feride	1	0,62
Bahriye	1	0,62	Fikriye	1	0,62
Bedriye	2	1,25	Gonca	1	0,62
Behice	3	1,88	Hacer	5	3,14
Behiye	1	0,62	Hafize	1	0,62
Cavide	1	0,62	Habibe	1	0,62
Emine	13	8,17	Hatice	7	4,40
Emine Meryem	1	0,62	Hayriye	1	0,62
Hasibe	6	3,77	Pakize	5	3,14
Huriye	1	0,62	Rabi'a	5	3,14
Hüsniye	1	0,62	Remziye	1	0,62
Hikmet	1	0,62	Sabire	1	0,62
İkbal	1	0,62	Sare	3	1,88
Kamile	3	1,88	Saniye	1	0,62
Latife	3	1,88	Semiha	3	1,88
Lutfiye	1	0,62	Sultan	1	0,62
Leman	1	0,62	Sevde	1	0,62
Makbule	2	1,25	Süheyla	1	0,62
Mamure	1	0,62	Sabiha	1	0,62
Melahat	1	0,62	Şaziye	2	1,25
Meliha	1	0,62	Şahende	2	1,25
Mükerrem	1	0,62	Şükriye	3	1,88
Müzeyyen	7	4,40	Şeyma	1	0,62
Münire	1	0,62	Şeybe	1	0,62
Muaviye	1	0,62	Tevhide	1	0,62
Münadiye	1	0,62	Tuğçe	3	1,88
Munise	2	1,25	Ulviye	1	0,62
Muazzez	1	0,62	Vecihe	1	0,62
Münevver	1	0,62	Zehra	6	3,77
Naciye	1	0,62	Zeliha	4	2,51
Necibe	1	0,62	Okunamayan	1	0.62
Nuriye	3	1,88	**Toplam**	**159**	**100**

Tablo:5'den de anlaşıldığı gibi o dönem Çankırı da kız çocuklarına verilen isimlerin en yaygını %8,17' lik oranla Emine dir. Daha sonra onu %5,03 nispetiyle Ayşe, %4,40 ile Hatice ve Müzeyyen, %3,77 ile Hasibe, Afife ve Zehra takip etmektedir.Toplumun temelini oluşturan ailede kız çocuklara verilen isimler o toplumun sosyo kültürel yapısını ortaya çıkarması bakımından önemli bir bulgudur.

Tablo:6 Öğrenci velilerinin unvan ve lakapları

Abaze oğlu	Hacı Ata	Küskü oğlu	Solakoğlu
Bayrakçı oğlu	Hacı Malakoğlu	Kurbanoğlu	Şehirli zade
Baloğlu	Han Ağası	Koca oğlu	Tuğrul zade
Binbaşı Zade	Hımhımoğlu	Molla Ahmet	Tatar Zade
Çamoğlu	İmamoğlu	Müfti zade	Timurtaşlı
Çatısız	İğdiroğlu	Mecid zade	Tıflanoğlu
Çatıkkaş	Kabcı oğlu	Pehlivanoğlu	Tiryaki
Çerkes zade	Katırcı oğlu	Sarı kavacı zade	Tüfekçibaşı
Çiçek zade	Kara Hacı	Sekmanoğlu	Vakıf Ağası

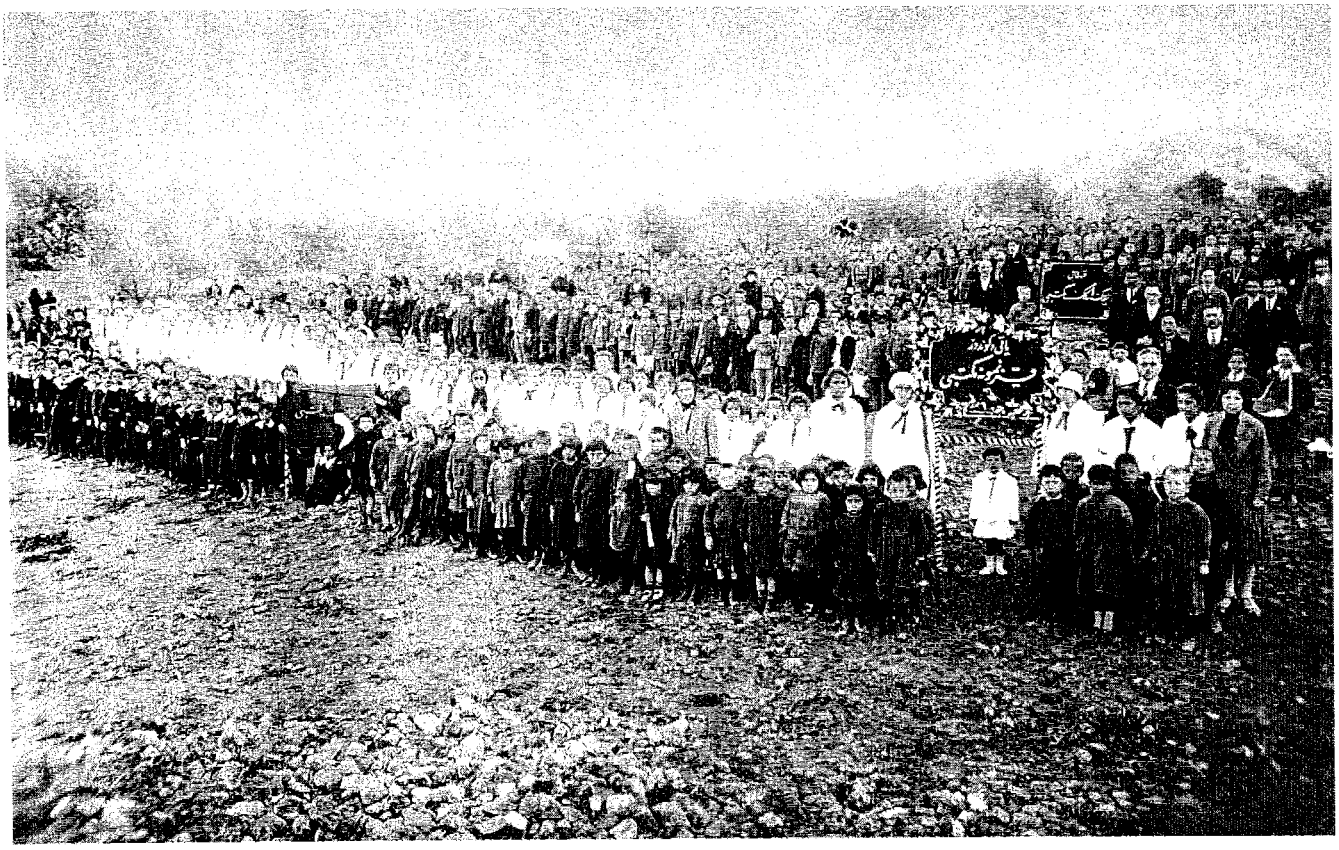

23 Nisan 1927, Bayram Törenine katılan okullardan bir görüntü
1. Karataş Yatılı Erkek Mektebi
2. Yatılı ve Gündüzlü Kız Numune Mektebi
3. Karma Orta Mektebi

Çördükoğlu	Kesik zade	Sipahi oğlu	Yılık Zade
Çolak Hasan	Keçe Kasım	Silahtaroğlu	Yazıcı
Deli Ali	Kibaroğlu	Serdarağlu	Yavanoğlu
Gazi oğlu	Karagöz	Sıraçoğlu	Yüzbaşı oğlu
Gümüşoğlu	Kirizoğlu	Solak zade	Zübükoğlu
Habib zade	Kır Abalı	Sütçü oğlu	
Hatipoğlu	Koca Veli	Suhte oğlu	

Osmanlı toplumunda soy isimler olmadığından kişilerin sosyal mevki ve statülerinin belirlenmesinde unvan ve lakaplar önemli bir rol oynuyordu. Kişilerin hangi aileye , hangi mesleki statüye veya hangi dini veya ilmi sınıfa ait olduğu bu lakap ve unvanlardan anlaşılıyordu. Tespit edebildiğimiz bu lakaplar o dönemin sosyal yapısının ortaya çıkması bakımından önemlidir.

Tablo:7 Öğrenci velilerinin ikamet ettiği yerlere göre lakapları

Akdanalı	Hıdırlı	Karadayılı	Öküzlü
Çağabeyli	İstanbullu oğlu	Karavirenli	Tuhtlu
Değimli	Kadirli	Koçhisarlı	
Dümelili	Kaleli	Kürt Köylü	

Tablo:8 Öğrenci velilerinin mesleklerine göre lakapları

Aktaroğlu	Debbağ	Keçeci	Sünnetçi oğlu
Aşçı oğlu	Hoşafçı	Köseleci	Terzi oğlu
Arzuhalci oğlu	Kamacı oğlu	Leblebici	Timurcu
Bıçakçı oğlu	Kalaycı	Pabuççu oğlu	
Çöpçü	Katip	Semerci	

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalenin amacı , günümüzde de önemini yitirmeyen kızların eğitimi konusunda yerel tarihi belgelere dayanarak Çankırı tarihine ışık tutmaktır. Çankırı'da açılmış olan kız (inas) mektepleri ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski belge 1896 (1314) tarihli Salname dir. Bu belgeye göre Muallime Nazıma Hanım idaresinde kurulan kız mektebinin öğrenci sayısı 38 olarak verilmiştir. Yerel tarihe kaynaklık yapan önemli belgelerden biride mezar taşlarıdır. Çankırı Sarıbaba mezarlığında mevcut bulunan Şerife Şaziment Hanım'ın mezar taşı bilgilerine bakıldığında Çankırı Kız(inas)mektebinde öğretmen olduğu ve 2 Mart 1901 yılında genç sayılabilecek bir yaşta vefat ettiği anlaşılmaktadır. Çankırı Darüs'siyade Zaviyesi son postnişini Hakkı Efendi Kerimesi , 1902 (1318) doğumlu Ayşe Hanım'ın "*Devlet-i Aliye-i Osmaniye Kengırı (Çankırı) sancağı İnas (kız) mektebi şahadetnamesi*" adıyla mevcut bulunan diploma belgesinden de, aralarında Hacı Evliya Efendi'nin de bulunduğu 7 kişilik muallim heyetinin varlığını öğreniyoruz. (Bkz. Belge 2)

Elimizde 1924-1927 (1340-1343) yılları arasında eğitim gören öğrencilere ait " Çankırı Merkez Kız Mektebi Sicilli Umumi Defteri " kayıtları bulunmaktadır. Bu belgeler Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarına ait olma özelliği ile geçiş döneminin sosyo kültürel özelliklerini yansıtması bakımından bir hayli ilginçtir. Defter kayıtlarına göre okulun eğitim ve öğretim durumu incelendiğinde, ağırlık herhangi bir ders zümresi üzerinde yoğunlaşmamış olduğu, her dersin eşit olarak okutularak, öğrencilerin sayısal, sözel, bedensel ve kişisel yeteneklerinin gelişmesinin hedeflendiği açıkça görülecektir. Ayrıca öğrenci velilerinin isim ve lakapları, meslekleri, oturduğu mahalleler incelenerek, o dönemin sosyal yapısı hakkında bulgular elde edilmeye çalışılmıştır. Örneğin 11 ve 13 yaşlarında evlenen çocukların varlığı, bizleri o dönemin Çankırı'sında -az da olsa- kız çocukların erken yaşta evlendirildiği sonucuna ulaştırabilir. Defter kayıtları incelendiğinde bazı öğrencilerin nakil olarak gönderildiği okullardan "Yatılı ve Gündüzlü Kız Mektebi", "Numune Kız Mektebi" ve "Ertuğrul Kız Mektebi" adında kızların eğitim gördüğü okulların varlığı anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak incelediğimiz belgeler, o dönemin Çankırı'sının, kız öğrencilerin eğitimi konusunda hiç de küçümsenmeyecek bir yere ve öneme sahip olduğunu göstermektedir.

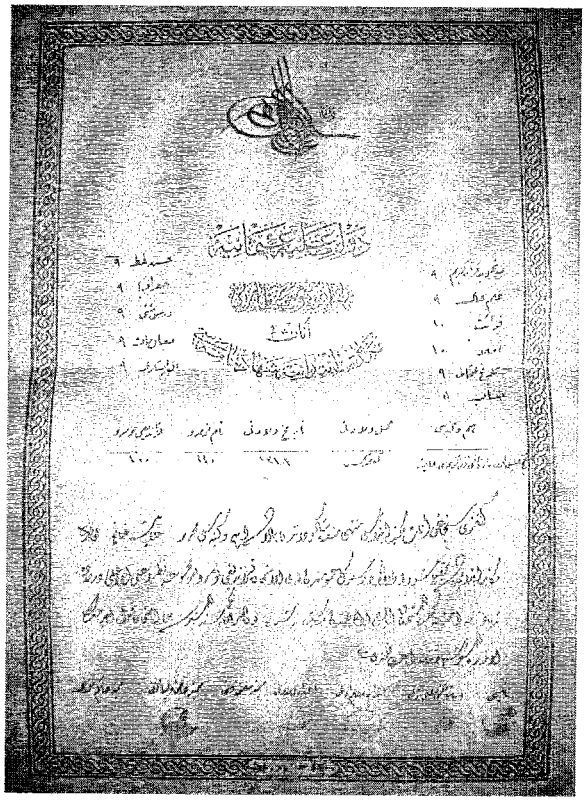

BELGE 2
Çankırı İnas Mektebinden
Aişe Hanımın Şehadetnamesi

KAYNAKÇA:

AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1999.

AKYÜZ, Yahya, Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer'in yetişmesi ve meslek hayatı, http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143

ERGİN, Osman, Türk Maarif Yıllığı, İstanbul 1973.

KOÇER, Ali Hasan ,Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923), İstanbul 1991.

MAHMUD CEVAD, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı, İstanbul 1338.

KURNAZ, Şefika, II.Meşruiyet Döneminde Türk Kadını, İstanbul 1996 s.102

TÜRKOĞLU, Ömer, Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı (1869-1903), Çankırı 1999.

Kız mektebi sicilli umumi defteri, Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi, demirbaş no: 2100.

EK: Çankırı Merkez Kız Mektebi Sicilli Umumi Defteri

Öğrenci no	Öğrenci ismi	Doğum tarihi	Velisinin ismi	İkamet yeri
1	Hatice Hanım	328	Tuğrul Zade Hakkı Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
2	Lutfiye Hanım	330	Kazım Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
3	Afife Hanım	331	Kerim oğlu Mustafa Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
4	Emine Hanım	328	Solak Zade Ahmet Efendi	İmaret Mahallesi
5	Makbule Hanım	330	Tuğrul oğlu Ahmet Efendi	Tevfikiye Mahallesi
6	Mehibe Hanım	326	Sekmân oğlu Hasan Efendi	Hoca İbrahim Mahallesi
7	İkbâl Hanım	329	...	Halilağa Mahallesi
8	Şükriye Hanım	327	Mahmut Efendi Kerimesi	Yoğurtçu Mahallesi
9	Hayriye Hanım	328	Kazım Efendi Kerimesi	Yoğurtçu Mahallesi
10	Emine Hanım	330	Ali Kiriz oğlu İsmail Efendi	Kayseribey Mahallesi
11	Tuğçe Hanım	329	Yılık Zade Hacı Abdurrahman Efendi	Ali Bey Mahallesi
12	Semiha Hanım	329	Habib Zade Tevfik Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
13	Sare Hanım	329	Kürt Köylü Zade Ahmet Efendi	İmaret Mahallesi
14	Tuğçe Hanım	331	Çolak Hasan oğlu Mustafa Efendi	Yapar Mahallesi
15	Feride Hanım	329	Kibar oğlu Galip Efendi	Debbâğhane Mahallesi
16	Saniye Hanım	327	Hacı Hüseyin oğlu Hasan Efendi	Halilağa Mahallesi
17	Bahriye Hanım	...	Bekir Efendi Kerimesi	Halilağa Mahallesi
18	Gonca Hanım	332	Çerkes Zade Osman Efendi	Debbağhane Mahallesi
19	Şahende Hanım	329	Tahmis oğlu İsmail Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
20	Asiye Hanım	328	Tatar Zade Şükrü Efendi	Taşmescit Mahallesi
21	Behice Hanım	331	Kalaycı Uzun oğlu Ahmet Efendi	Mirahor Mahallesi
22	Latife Hanım	328	Hasan bey oğlu Ali Efendi	Çetince Mahallesi
23	Fatma Hanım	329	Çatısız oğlu Bayram Efendi	Yapar Mahallesi
24	Hacer Hanım	328	Debbağ Hasan oğlu Mahmut Efendi	Debbağhane Mahallesi
25	Hasibe Hanım	328	Sütçü oğlu İsmail Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
26	Emine Hanım	331	Sütçü oğlu İsmail Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
27	Müzeyyen Hanım	331	Timurtaşlı Zade Mustafa Efendi	Kayseribey Mahallesi
28	Müzeyyen Hanım	331	...li oğlu Mustafa Efendi	Halilağa Mahallesi
29	Afife Hanım	328	İsa oğlu Ahmet Efendi	Yapar Mahallesi
30	Hatice Hanım	329	Vakıf Ağası Zade Ahmet Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
31	Hacer Hanım	331	Keçe Kasım oğlu Muhammet Efendi	Halilağa Mahallesi
32	Şaziye Hanım	332	Semerci Mahmut Çavuş oğlu Halil Efendi	Alaca mescit Mahallesi
33	Sabire Hanım	330	Kara Hacı oğlu Hakkı Efendi	Debbağhane Mahallesi
34	Hacer Hanım	329	Hacı Yakup oğlu Yakup Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
35	Fatma Hanım	331	Hacı Şeyh oğlu İsmail Efendi	Alaca Mescit Mahallesi
36	Rabia Hanım	330	Niyaz Efendi Zade Rıfat Efendi	Taşmescit Mahallesi
37	Şerife Hanım	331	Han Ağası Zade Mehmet Efendi	İmaret Mahallesi
38	Kamile Hanım	330	Kapıcı oğlu Ali Efendi	Yapar Mahallesi
39	Mükerrem Hanım	330	Bayrakçı oğlu Fethi Efendi	Yapar Mahallesi
40	Kamile Hanım	330	Bağlı Sipahi oğlu Mustafa Efendi	Yapar Mahallesi
41	Hatice Hanım	329	Solak oğlu Ahmet Efendi	İmaret Mahallesi
42	Ayşe Hanım	329	Koca oğlu Muhammet Efendi Kerimesi	Hocabahşayiş Mahallesi
43	Necibe Hanım	332	Kesik Zade Vahit Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
44	Şeyma Hanım	332	Müfti Zade Muhammet Fadil Efendi	Kayseribey Mahallesi

45	Saziye Hanım	328	Sipahi oğlu Hasan Efendi	Perdedar Mahallesi
46	Emine Hanım	331	Karagöz oğlu İsmail Efendi	Halilağa Mahallesi
47	Şahende Hanım	331	Sıddık oğlu Hasan Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
48	Rabia Hanım	330	Zübük oğlu Mehmet Efendi	Debbağhane Mahallesi
49	Afife Hanım	329	Koçhisarlı oğlu Halil Ağa	Yapar Mahallesi
50	Zehra Hanım	330	Tıflan oğlu Hasan Efendi	Halilağa Mahallesi
51	Ayşe Hanım	329	Koca oğlu Muhammet Efendi	Hocabahşayiş Mahallesi
52	Hatice Hanım	330	Karakollukçu Said Efendi	Debbağhane Mahallesi
53	Şükriye Hanım	328	Arif oğlu Abdullah Efendi	Kayseribey Mahallesi
54	Atiyye Hanım	329	Binbaşı Zade Mustafa Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
55	Mamure Hanım	329	Molla Muhammet oğlu Kerimesi	Perdedar Mahallesi
56	Afife Hanım	328	Katırcı Karavirenli oğlu Sadık Efendi	Hocabahşayiş Mahallesi
57	Müzeyyen Hanım	328	Çiçek Zade Remzi Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
58	Müzeyyen Hanım	332	Sarı Kavacı Zade Osman Efendi	Halilağa Mahallesi
59	Zehra Hanım	332	Katip Karahacı Zade Mehmet Asım Efendi	Alacamescit Mahallesi
60	Zehra Hanım	330	Timurcu Osman Efendi oğlu Ahmet Efendi	Mirahor Mahallesi
61	Şükriye Hanım	329	Karadayılı oğlu Ahmet Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
62	Remziye Hanım	328	Kalaycı Uzun oğlu Halim Efendi	Karataş Mahallesi
63	Emine Hanım	332	Kadirli oğlu Ali Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
64	Melahat Hanım	332	Koca Veli oğlu Mustafa Ağa	Yoğurtçu Mahallesi
65	Zeliha Hanım	333	Keçe Kasım oğlu Mehmet Efendi	İmaret Mahallesi
66	Huriye Hanım	332	Sipahi Zade Fehmi Efendi	Debbağhane Mahallesi
67	Pakize Hanım	330	Tıflan oğlu Hasan Efendi	Halilağa Mahallesi
68	Ayşe Hanım	331	Terlik oğlu Mustafa Efendi	Mirahor Mahallesi
69	Hasibe Hanım	330	İsa oğlu Ahmet Efendi	Yapar Mahallesi
70	Muaviye Hanım	332	Kırabalı oğlu Yunus Efendi	Dikenli Karyesi
71	Zehra Hanım	333	Mecit Zade Remzi Efendi	Taşmescit Mahallesi
72	Pakize Hanım	330	Sıraç oğlu İsmail Efendi	Karataş Mahallesi
73	Zeliha Hanım	330	Silahtar oğlu Şakir Efendi	Mirahor Mahallesi
74	Emine Hanım	330	Yazıcı oğlu ... Mehmet Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
75	Emine Hanım	331	Timurlu ? Veli Ali oğlu Mehmet Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
76	Semiha Hanım	332	Çördük oğlu Mehmet Efendi	Halilağa Mahallesi
77	Mehibe Hanım	329	Aşçı oğlu Torunu Ali Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
78	Fatma Hanım	329	Ali Kiriz oğlu Hasan Efendi	Kayseribey Mahallesi
79	Hacer Hanım	332	İstanbullu oğlu Şakir Efendi	Hoca İbrahim Mahallesi
80	Nuriye Hanım	332	Terzi Veli Emir oğlu Hüseyin Efendi	Perdedar Mahallesi
81	Ayşe Hanım	330	Hımhım oğlu Arif Efendi	Hocabahşayiş Mahallesi
82	Semiha Hanım	333	Hatip oğlu Hasan Efendi	Halilağa Mahallesi
83	Ayşe Hanım	329	Hıdırlı Ali oğlu Abdullah Efendi	Halilağa Mahallesi
84	Tevhide Hanım	332	Keçeci oğlu Hafız Ahmet Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
85	Bedriye Hanım	332	Hıdırlı Ali Ayân Zade Şükri Efendi	Taşmescit Mahallesi
86	Hafize Hanım	332	Hacı Zade Şükrü Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
87	Sare Hanım	328	Aktar oğlu Hasan Efendi	Karataş Mahallesi
88	Fikriye Hanım	333	İsa Bey oğlu İsmail Efendi	...
89	Fahriye Hanım	331	Pabuççu Kara Mehmet oğlu ve Bekir Hafidesi (Torunu)	...
90	Zeliha Hanım	328	Pehlivan oğlu Karındaşı Mustafa Efendi	Hoca İbrahim Mahallesi

91	Afife Hanım	331	Abâze oğlu Şevket Efendi	Debbağhane Mahallesi
92	Münire Hanım	330	Çatıkkaş oğlu Ali Usta	Perdedar Mahallesi
93	Ayşe Hanım	331	Sıddık oğlu Mehmet Efendi	Hıdırlık Mahallesi
94	Pakize Hanım	330	Karadayılı oğlu Ahmet Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
95	Emine Hanım	330	Karahacı oğlu Osman Efendi	Perdedar Mahallesi
96	Şeybe Hanım	332	Çağabeyli oğlu Yunus Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
97	Zehra Hanım	330	...Ahmet oğlu Ali Efendi	Hocabahşayiş Mahallesi
98	Afife Hanım	333	Hacı Ali oğlu Arif Efendi	Tevfikiye Mahallesi
99	Bedriye Hanım	335	Molla Ahmet oğlu Mehmet Efendi	Karataş Mahallesi
100	Münâdiye Hanım	335	Kamacı oğlu Ali Efendi	Alaca Mescit Mahallesi
101	Emine Meryem Hanım	332	...Zade Ahmet Efendi	İmaret Mahallesi
102	Hacer Hanım	331	Çam oğlu Seyit Ali Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
103	Leman Hanım	332	Yüzbaşı oğlu Zafer Efendi	Perdedar Mahallesi
104	Emine Hanım	329	İmam oğlu hafidesi Hasan Efendi	Hoca Elvan Mahallesi
105	Hatice Hanım	332	Tüfekçi başı Zade Cemil Efendi	Hoca İbrahim Mahallesi
106	Behice Hanım	333	Akdanalı oğlu Ethem Efendi	Karataş Mahallesi
107	Hatice Hanım	334	Baloğlu Zeynel Efendi Kerimesi	Tevfikiye Mahallesi
108	Sultan Hanım	330	Baloğlu Zeynel Efendi Kerimesi	Tevfikiye Mahallesi
109	Hüsniye Hanım	330	Şehirli Zade Tahir Efendi	Kayseribey Mahallesi
110	Nüriye Hanım	333	Serdar oğlu Mehmet Efendi	Halilağa Mahallesi
111	Tuğçe Hanım	333	Deli Ali oğlu Mehmet Efendi Kerimesi	Şeyh Osman Mahallesi
112	Sâre Hanım	331	Hıdırlı Ali İmam oğlu Bahri Efendi	Karataş Mahallesi
113	Câvide Hanım	331	Tuhtlu Yüzbaşı Zade Nuri Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
114	...	329	Kösele oğlu Rıza Efendi	Tevfikiye Mahallesi
115	Rabia Hanım	333	Hacı Sadık damadı Rıfat Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
116	Pakize Hanım	331	Küskü damadı oğlu Abdullah Efendi	Alacamescit Mahallesi
117	Lütfiye Hanım	335	Hacı ata damadı Abdullah Efendi	Hoca Elvan Mahallesi
118	Süheyla Hanım	331	Maârif baş Katibi Halid Rüşdi Efendi	Yabancı
119	Ulviye Hanım	329	Molla Ahmet oğlu Kerimesi	İmaret Mahallesi
120	Sâre Hanım	336	Yavan oğlu Mustafa Efendi	Taşmescit Mahallesi
121	Nuriye Hanım	335	Değimli oğlu İbrahim Ağa	Yoğurtçu Mahallesi
122	Zeliha Hanım	329	Hoşafçı kara Mehmet oğlu Akif Efendi	Hoca Elvan Mahallesi
123	Pazike Hanım	329	Sünnetçi oğlu Sadık Ağa	Hocabahşayiş Mahallesi
124	Aliye Hanım	336	Gazi oğlu İbrahim Efendi	İmaret Mahallesi
125	Ayşe Hanım	334	Arzuhalci oğlu Mesut Çavuş	Şeyh Osman Mahallesi
126	Kamile Hanım	333	Suhte oğlu Hasan Ağa	Yoğurtçu Mahallesi
127	Rabia Hanım	335	Suhte oğlu Hasan Ağa	Yoğurtçu Mahallesi
128	Hatice Hanım	335	Hasan Efendi oğlu Süleyman Çavuş	Saray? Mahallesi
129	Makbule Hanım	334	...Hacı Mustafa Efendi oğlu Said Efendi	Taşmescit Mahallesi
130	Munise Hanım	336	Öküzlü oğlu Hilmi Efendi	Halilağa Mahallesi
131	Müzeyyen Hanım	336	Hacı Hüseyin oğlu Kasım Efendi	Halilağa Mahallesi
132	Enise Hanım	336	Yüzbaşı Korgunlu oğlu Zafer Efendi	Perdedar Mahallesi
133	Vecihe Hanım	335	Hacı Malak oğlu Hasan	Şeyh Osman Mahallesi
134	Ayşe Hanım	335	Bıçakçı oğlu İbrahim Ağa	Çetince Mahallesi
135	Sevda Hanım	334	Akdana oğlu Hüseyin Ağa	Hocabahşayiş Mahallesi
136	Hasibe Hanım	336	Kerim oğlu Yakup Ağa	Çankırı

137	Meliha Hanım	335	Şakir Efendi oğlu Hilmi Efendi	Çetince Mahallesi
138	Emine Hanım	332	Kurban oğlu Mustafa Efendi	Halilağa Mahallesi
139	Hasibe Hanım	334	Tiryaki oğlu Şakir Efendi	Alibey Mahallesi
140	Behiye Hanım	334	Hacı Davut Zade Hamdi Efendi	Perdedar Mahallesi
141	Müzeyyen Hanım	335	Tüccar Rıza oğlu Hasan Efendi	Şeyh Osman Mahallesi
142	Naciye Hanım	332	Dümelili Çavuş oğlu Mehmet Efendi	Debbağhane Mahallesi
143	Müzeyyen Hanım	335	Çöpçü Hacı oğlu Sadık Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
144	Münevver Hanım	335	Çöpçü Hacı oğlu Sadık Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
145	Sabiha Hanım	336	Niyazi Beyzade Rıfat Efendi	Taşmescit Mahallesi
146	Zehra Hanım	336	Gümüş oğlu Hidayet Efendi	Yoğurtçu Mahallesi
147	Behice Hanım	336	Yılık Zade Celal Efendi	Alibey Mahallesi
148	Muazzez Hanım	336	Osman Efendi oğlu Ahmet Efendi	Çetince Mahallesi
149	Rabia Hanım	335	İğdir oğlu Şevki Efendi	Taşmescit Mahallesi
150	Emine Hanım	334	İğdir oğlu Mustafa Efendi	Alaca Mescit Mahallesi
151	Hikmet Hanım	332	Leblebici oğlu İsmail Hakkı Bey	Yoğurtçu Mahallesi
152	Habibe Hanım	333	Ali Kiraz oğlu İsmail Efendi	Yapar Mahallesi
153	Müzeyyen Hanım	336	Kal Ali oğlu Hafidesi Müzeyyen Hanım	Karataş Mahallesi
154	Fatma Hanım	337	Çatıkkaş oğlu İsmail Efendi	İmaret Mahallesi
155	Munise Hanım	337	Hacı Hafız oğlu Razid Efendi	İmaret Mahallesi
156	Hasibe Hanım	337	Hacı oğlu İsmail Efendi	Cami-i Kebir Mahallesi
157	Fatma Hanım	337	Hacı Ali oğlu Sadık Efendi	Yapar Mahallesi
158	Emine Hanım	337	Tataroğlu Ahmet Tevfik Efendi	Cami-i Kebir Mahallesi
159	Fazilet Hanım	335	Abdullah Efendi	İmaret Mahallesi

EĞİTİM VE SOSYAL TARİH AÇILARINDAN "MEKTEP KÜTÜĞÜ'NÜN" ÖNEMİ:
Çankırı Taşmektep Kütüğü Örneği (1926-1934)

Assesment Of School Registers in Terms Of History Of Education
(1926-1934 Register of Çankırı Taşmektep-Stone School)

Erhan METİN *

ÖZET:
Eğitim tarihi denildiğinde ilk olarak kronolojik bir süreç, bu süreç içerisinde yer alan devletler, bu devletlerin izlemiş olduğu eğitim sistemleri; yine bu eğitim sistemlerinin uygulandığı kurum ve müesseseler akla gelmektedir. Bu bakımdan eğitim tarihimiz incelenirken eğitim tarihi içerisine giren her türlü tarihi olay, olgu veya belgeler genel olarak incelenmekte ve maalesef yerel arşivler yeterince kullanılmamaktadır. Bu çalışmanın amacı da bu eksikliği olabildiğince giderebilmek veya bu doğrultudaki gidişata bir kısım katkılar sağlayabilmektir. Bu paralelde çalışılan konunun işlenişi de genelden özele, tümelden tikele doğru ele alınmıştır. Eğitim tarihimiz içerisinde mektep, mektepli, taşmektep ve bu mekteplerde öğrenim gören öğrencilere ait verilerden hareketle Çankırı Taşmektep'ine ait bilgiler bir araya getirilecektir. Bu bilgiler paralelinde 1926-1934 yılları arasında bu eğitim kurumunda öğrenim görmüş öğrencilere ait bilgilerin yer aldığı mektep kütüğü (Künye Defteri) incelenecektir.
ANAHTAR KELİMELER: *Mektep, Mektepli, İdadi, Mektep Kütüğü (Künye Defteri), Taşmektep, Çankırı Taşmektebi*

ASSESMENT OF SCHOOL REGISTERS IN TERMS OF HISTORY OF EDUCATION

(1926-1934 Register of Çankırı Taşmektep-Stone School)

ABSTRACT:
*History of Education covers a chronological process first, states involved in this process, education systems that these states apply and institutions and establishments where this education system is practiced. In this regard, every type of event, phenomenon or document included in the history of education is analyzed on a general basis when our history of education is examined; but unfortunately the local history is not treated adequately. Our objective in this study is to reduce this deficiency to the minimum level or contribute to the progress to be achieved in this direction. We will discuss our history of Education from the general to the particular and from the universal to the partial. Based on data on school (mektep), student, stone school and students trained in these schools in the course of our history of education, we will compile the available information related to Çankırı Taş Mektebi (Stone School). In parallel with this information, the school register (the personal record book) which covers information of students trained in this school between 1924 and 1934 will be analyzed*** **KEY WORDS:** *School (Mektep), student, İdadi (an Ottoman education institution offering education at high school level), School Register (Personal Record Book), Taşmektep, Çankırı Taşmektebi*

Giriş

Osmanlı eğitimi ve bilimi terimi, Osmanlı dönemi boyunca imparatorluğun yayıldığı coğrafya üzerinde gelişen ilim ve eğitim faaliyetlerini kapsar. Osmanlı eğitim müesseselerinin kurulması ve Osmanlıda bilim ile ilgili faaliyetlerin teşekkülü, Osmanlı öncesi Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerindeki eski ilim müesseselerinin yerleşik gelenekleri ile dönemin en mühim ilim ve kültür merkezleri sayılan Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen alimlerin sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da bilim ve sanayide meydana gelen hızlı değişmeler neticesinde Osmanlı ve Avrupa arasındaki güç dengesi Osmanlıların aleyhine bozulmuştur. Bunun üzerine Osmanlılar Batı biliminden seçmeci olarak bazı aktarmalar yapmaya başlamışlardır. Böylece zamanla bilimde ve eğitim kurumlarında İslam (Şark) geleneğinden batı (Garp) geleneğine doğru geçiş yaşanmıştır.[1]

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
** Bu makaleyi hazırlamaya teşvik eden Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Yüksel Arslan'a teşekkür ederim.
1 Ekmeleddin İhsanoğlu, Osmanlı Medeniyeti Tarihi, C.1, s. 223

Osmanlı'da eğitim, yüzyıllarca resmi ve gayrı resmi müesseseler yolu ile yürütülmüştür. Osmanlı eğitim hayatının bu değişik müesseseleri konusunda şimdiye kadar medrese ve Enderun mektebi hakkındaki araştırmalar yeterli olmamakla beraber, bazı araştırmalar yapılmış ancak; diğer konular üzerinde yeterince çalışılamamıştır.[2]

Osmanlı eğitim kurumları, klasik dönem içerisinde farklı müfredatlar takip ederken XVII. yüzyıldan itibaren pozitif ilimlerden ayrılmaya başlamışlardır. XIX. yüzyıllara gelindiğinde Osmanlı eğitim kurumlarında ikili bir eğitim yapısı ortaya çıkmıştır. XVIII. yüzyıl ile başlayan batılılaşma ve batıyı örnek alan yenilikler eğitim kurumlarında da kendisini göstermiştir. Böylece Osmanlı eğitim hayatında geleneği devam ettiren eğitim kurumlarının karşısına batı tarzı eğitim veren yenilikçi kurumlar çıkmaya başlamıştır. Tanzimat öncesinde, başka bir ifadeyle Osmanlı bilim ve eğitim hayatında yenileşme döneminin başlangıcı olarak kabul edilen dönemde (XVIII. Yüzyılın sonu, XIX. Yüzyılın il yarısı) eğitim; medrese eğitimi ve askeri teknik eğitim veren müesseseler olarak iki ayrı gurupta incelenebilmektedir.[3]

Osmanlı'da eğitimin başladığı ilk yerlere inilecek olduğunda ise karşımıza Sıbyan Mektepleri (İlk Mektep) çıkmaktadır. Öyle ki ;Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ilk eğitim ve öğretimin yapıldığı yerlerdir. Çocukların eğitimi için teşkil edilen bu mektepler klasik İslam medeniyetindeki "küttap" adlı okulların devamı mahiyetindedir. Bu okullara ayrıca ***Darü't-ta'lim***, ***Darü'l-huffaz***, ***Taş mektep*** veya sadece ***Mektep*** de denilmiştir.[4] Çalışmanın merkezi olan Çankırı Taşmektep'inin kısa tarihçesine bakıldığında Türkiye genelindeki birçok "Taşmektep" gibi Çankırı Taşmektep'inin de II. Abdülhamit Han dönemi eğitim kurumlarından olduğu görülmektedir. II. Abdülhamit devrinde yapılan en mühim çalışmalardan biri de maarif teşkilatının memleket sathına yayılması ve sadece merkezden ibaret kalmamasıdır. Bu dönemde vilayetler hakkında sık sık ıslahat raporları düzenlenmiş ve valilere maarifle ilgili tamimler gönderilmiştir. Bu devirde en fazla gelişme ortaöğretim dediğimiz "rüşdiye" ve "idadiler" de olmuştur. Rüştiye sayısı 250'den 600 civarına çıkarılmıştır. Her vilayette ve pek çok sancak merkezinde birer idadi (lise) açılarak, sayıları 100'e yükseltilmiştir.[5] İbtidai (ilkokul) ve rüşdi (ortaokul) mekteplerin muallim (öğretmen) ihtiyaçlarını karşılamak için otuzdan fazla darülmuallimin (öğretmen okulu) açılmıştır. Ayrıca pek çok darulmuallimat (kız öğretmen okulu) faaliyete başlatılmıştır.[6] Çankırı Taşmektep'inin inşası ve eğitim öğretime kazandırılması da II. Abdülhamid Han dönemindeki bu maarif faaliyetleri içerisinde yer almaktadır.

İlimiz Kastamonu caddesinde bulunan eski İdadi Mektebi'nin (Çankırı Taşmektep'i) yapımına Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa ile Çankırı Mutasarrıfı Tahir Bey zamanında 1886 yılında başlanmıştır. Binanın taş ve tuğla kısımları bittikten sonra 3 yıl inşaatına ara verilmiştir. Abdurrahman Paşa'nın Vali, Fenam Paşanın mutasarrıf olduğu 1891 yılında ahşap kısımlarının yapımına başlanmış ve Abdulgani Paşa'nın mutasarrıf olarak tayiniyle 1893 yılında inşaatı tamamlanarak İdadi Mektebi adı ile eğitim öğretim hayatına başlamıştır.[7] Çankırı özelinde Taşmektebi farklı kılan özelliklerinin başında günümüze kadar gelmeyi başarabilmiş olması gelmektedir. Bu çalışmada Çankırı eğitim tarihi içerisinde önemli yeri olan taşmektebin tarihi ve yapısal özelliklerinden daha ziyade bu okulda eğitim almış öğrencilere ait bilgiler üzerinde durulacaktır. Bu bakımdan incelenen Çankırı Taşmektep Kütüğü 1926-1934 yılları arasındaki mektepli öğrenci profilinin çizilebilmesi ve Çankırı eğitim tarihi ile ilgili bazı yerel bilgilerin ortaya çıkartılabilmesi bakımından önemlidir.

1926 - 1934 Çankırı Taşmektep'i Öğrenci Künye Defteri (Öğrenci Kütüğü)

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi arşivine kayıtlı Künye Defteri 48.50 x 36 cm boyutunda siyah renkli, kalın ciltli olup içerisinde 1926-1934 yılları arasında bu okulda öğrenim gören öğrencilerden kütüğe kayıtlı olan 100 öğrenciye ait bilgiler yer almaktadır. İçerisindeki bilgileri eski Türkçe ile yazılmış olan defterin kapağında sonradan yazıldığı anlaşılan (Latin harfleri ile) **" KÜTÜK No: 1"** etiketi bulunmaktadır (Bknz: Ek-2).

Eğitim tarihi açısından mektep kütükleri maalesef şimdiye kadar yeterince değerlendirilememiştir. Oysa mektep kütükleri irdelenecek olduğunda ait oldukları bölgeye ve ait oldukları okula ait birçok özel bilgiyi de ortaya koyabilmektedir. İncelenmiş olan öğrenci kütüğü içerisinde öğrencinin adı, babasının adı, babasının lakabı, mesleği, öğrencinin doğum tarihi, daha önce öğrenim gördüğü yer, önceki öğrenimine ait durumu, Taşmektep'ten ayrılış sebebi, mezuniyet durumları ve nakil durumları yer almaktadır.

Mektep kütüklerinde kayıtlı olan öğrencilerin isimleri ve cinsiyetlerinden yola çıkılarak o bölgedeki okur-yazar oranına ulaşılabileceği gibi bölgedeki mevcut diğer eğitim kurumları, bu kurumların o zamanki isimleri, öğrencilerin eğitim ve mezuniyet durumları hakkında bir kısım bilgilere de ulaşılabilecektir. Öğrencilerin mektepten ayrılırken almış oldukları belgelerin türü ve niteliği, başarı durumları, eğitim hayatını yarıda bırakma sebepleri bu bir kısım bilgiler

2 Enderun Mektebi için bkz. Ülker Akkutay; Ekmeleddin İhsanoğlu, A.g.e, C.1, s.230
3 Ekmeleddin İhsanoğlu, A.g.e, C.1, s.297
4 Ekmeleddin İhsanoğlu, A.g.e, C.1, s. 231
5 Çamlıca, II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri, (Ed.Ömer Faruk Yılmaz), İstanbul 2007, s.XXI
6 Çamlıca, II. Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri, (Ed.Ömer Faruk Yılmaz), İstanbul 2007, s.XXII
7 Ahmet Sakallı, Fatih Ayaz, "Taşmektep Tarihçesinden Hareketle Çankırı'nın Eğitim Tarihi Üzerine Bir İnceleme", Çankırı Araştırmaları Dergisi, Y.2, S.2 2007, s.306

arasında ilk akla gelenlerdir. Bu bilgilerin yanı sıra mektep kütüklerinde adı geçen öğrenci velilerinin mesleklerine dikkat edildiğinde, bölgenin sosyo-ekonomik düzeyine yönelik bir takım bilgiler de elde edilecektir. O dönemin meslekleri, ekonomik geçim kaynakları, bölgedeki farklı istihdam alanları bu sayede tespit edilebilecektir. Mektep kütüğünde yer almakta olan bütün bu veriler hep birlikte değerlendirildiğinde yerel tarihe, bölgenin eğitim tarihine kaynaklık edecek birçok bilginin ortaya çıkması daha da kolaylaşmış olacaktır.

Sonuç

1926-1934 yılları arasında Çankırı Taşmektep'inde öğrenim görmüş öğrencilerin kayıtlı bulunduğu taş mektep kütüğü incelendiğinde *(Bknz: Ek-1)* şu sonuçlara ulaşılabilmektedir. Çankırı Taşmektebi 1926-1934 yılları arasında ilk mektepten sonra devam edilmekte olan (Rüşdiye) ortaokul derecesinde bir eğitim kurumudur. Kütüğe kayıtlı öğrencilerin tamamı Türk ve Müslüman'dır. Cinsiyet olarak değerlendirilecek olunduğunda okulda öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu erkektir. Kız öğrencilerin bu mektepte öğrenim görüyor olması bölge adına sevindiricidir. Fakat kız öğrenci sayısının erkek öğrenci sayısından düşük olması, kız çocuklarının büyük çoğunluğunun ilk mektepten sonraki eğitime (ortaokul) devam ettirilmediğini göstermektedir. Devam eden kız öğrenciler olsa da bu oranın erkeklere oranla düşük olduğu Tablo-1 de görülmektedir. Tabloya göre Taşmektep'te eğitim gören kız öğrenciler, erkek öğrencilerin yaklaşık 1/10'u kadardır.

Taşmektep'te öğrenimlerine devam eden öğrencilerin bir kısmının (Çankırı dışından) dışarıdan gelmesi ise öğrenci velilerinin meslekleri ile ilişkilendirilebilmektedir. Öyle ki; Çankırı'ya dışarıdan gelen öğrenci velilerinin tamamı kamu görevlisi veya devlet memurudur. Taşmektep'e devam eden kız öğrencilerin babalarının tarımla uğraşıyor olmaması sözü edilen dönem itibariyle kırsal kesimde kız çocuklarını okutmaya yönelik bir eğilimin pek revaçta olmadığına işaret etmektedir. Öğrenci velilerinin meslekleri göz önünde bulundurulduğunda kamu hizmetinde çalışan veli sayısı ile esnaf ve zanaatkar olan veli sayısının oran olarak birbirine yakın olduğu görülmektedir *(Bknz:Tablo-1)*. Kütükte adı geçen öğrencilerin eğitim hayatlarında almış oldukları belgelere bakıldığında, başarısız olan öğrenciler veya sağlık durumu iyi olmayan öğrencilerin tasdikname ile okuldan ayrıldıkları görülmektedir. Tasdikname alan bu öğrencilerden yine bir kısmının daha sonra sınavlara girmek sureti ile okuldan mezun olmayı başardıkları görülmektedir. Yine velisinin mesleği kamu hizmeti olan öğrencilerin bir kısmı da taşmektepteki öğrenimlerini yarıda bırakıp tasdikname alarak bir başka ile nakil etmişlerdir. Tabloya bakıldığında kız öğrencilerden sadece bir tanesi İdare heyeti başkatibi İsmail Efendi'nin kızı Hatice Hanım eğitimini Çankırı Taşmektep'inde tamamlayarak "şehadetname" almıştır. Diğer kız öğrenciler ise türlü sebeplerden bu okuldaki eğitimlerini tasdikname alarak sonlandırmışlardır. Üç kız öğrencinin eğitimleri sonunda almış oldukları belgelerin nitelikleri kütükte belirtilmemiştir fakat bu üç kız öğrenciden biri olan Eczacı Osman Efendi'nin kızı Fethiye Hanım'a ait bilgilerin sonunda yeni deftere kaydedilmiş olduğu not düşülmüştür. Bu ibare, üzerinde çalıştığımız mektep kütüğünün daha sonra başka bir deftere aktarılarak güncellenmiş olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Tablo: 1926-1934 Çankırı Taşmektep Kütüğüne Kayıtlı Öğrencilere Ait Bazı İstatistik Bilgileri

Taşmektep Kütüğüne göre	Öğrenci sayısı	Babası Kamuda Çalışan (memur)	Babası Tarımla Uğraşan	Babası esnaf ve zanaatkar olan	Çankırı'ya başka bir il veya merkezden gelen(*)	Şehadetname ile eğitimini bitiren	Tasdikname Alan öğrenci	Vesika alan öğrenci
Kız	11	7	-	4	3	1	7	-
Erkek	89	40	11	38	8	28	31	6
Toplam	100	47	11	42	11	29	38	6

NOT: (*) Çankırı ili sınırları içerisinde bulunan ilçe, köy ve kazalardan gelmiş olanlar dahil değildir.

Taşmektep kütüğünde kayıtlı bulunan erkek öğrencilerden ise 24'ünün eğitim hayatları sonunda almış oldukları belgenin niteliği belirtilmemekle birlikte 8 öğrenciye ait bilgilerin yeni deftere kaydedildiği notu düşülmüştür. Bir erkek öğrencinin de öğrenimini bıraktığı (terk-i tahsil) kaydedilmiştir. Geriye kalan erkek öğrencilerin eğitim hayatlarının sonuna dair herhangi bilgiye yer verilmemiştir.

Ek:1'de yer alan mektep kütüğü transkripti incelendiğinde Taşmektep'te öğrenim gören öğrencilere verilen belgelerin niteliklerine göre 3 çeşit olduğu görülür.

Bu belgeler

1) Tasdikname
2) Şehadetname
3) Vesika'lardır.

İlk mektebi bitiren öğrencilerin ***"tasdikname"*** aldığı ve ancak Taşmektep'ten mezun olmayı başarabilen öğrencilerin ***"şehadetname"*** alabildiği görülmektedir. Bu durum Cumhuriyetin ilk yıllarında ilk mektebi bitiren öğrencilerin şehadetname alma hakkından muaf tutulduğunu bunu alabilmek için orta dereceli bir okulu bitirmeleri gerektiğini göstermektedir. Öyle ki mektep kütüğündeki öğrenci bilgileri incelendiğinde ilk mektebi bitirmiş veya Taşmektep'e nakille gelmiş öğrencilerin hepsinin ayrıldıkları okuldan tasdikname alarak Taşmektep'e kayıt oldukları görülmektedir. Taşmektep'te belirli bir süre eğitim görmüş fakat bazı derslerden başarısız olarak mezun olamamış öğrencilerin eğitim gördükleri süreyi gösteren ***"vesika"*** adı verilen bir belge ile bu okuldan ayrıldıkları görülmektedir.

Taşmektep kütüğü incelenecek olduğunda, o dönemde Çankırı'da yaşamış fakat şimdilerde Çankırı'da ikamet etmeyen soy ve aile isimlerine de ulaşılmaktadır. Soy ve aile isimlerinin bir kısmı günümüzde halen devam etmekte ise de defterdeki diğer isimler incelendiğinde bu isimlerden birçoğunun izine rastlanılamamaktadır. Bu bağlamda Taşmektep kütüğü aynı zamanda Çankırı ilinin 1926-1934 yılları arasındaki sosyolojik ve demografik yapısının incelenmesinde de bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Taşmektep kütüğünden hareketle Çankırı'da aktif olarak faaliyet gösteren eğitim kurumlarının da tespiti yapılabilmektedir. Buna göre Taşmektep'e öğrenci gönderen ve Çankırı'da aktif olarak eğitim ve öğretim veren ilk mektepler şöyledir:

Çankırı Karataş İlk Mektebi,
Çankırı Merkez Kız Mektebi,
Tevfikiye İlk Mektebi,
Ertuğrul İlk Mektebi,
Çankırı Gazi Paşa Erkek İlk Mektebi,
Merkez Numune Erkek İlk Mektebi'dir.

Mektep isimlerine dikkat edilecek olursa sözü edilen dönem itibariyle Çankırı'da mevcut altı ilk mektep olduğu görülebilmektedir. Yine mektep isimlerinden hareketle bu dönemde erkek ve kız öğrencilerin eğitim ve öğretim gördüğü mekteplerin ayrı ayrı olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyete göre farklı okullarda ilk kısmı bitirmiş öğrenciler ise orta mektep tahsili için geldikleri Taşmektep'te karma olarak eğitim görmüşlerdir. Kütüğün kız ve erkek öğrenciler için ayrı, ayrı tutulmayışı ve kız öğrenciler için ayrı bir sınıfın tahsis edildiğine dair herhangi bir kayıtın olmaması bu dönemde Taşmektep'te karma eğitimin mevcut olduğunu göstermektedir.

Yine Çankırı merkezinin dışında, Çankırı'ya bağlı karye ve nahiyelerden öğrencilerin eğitimlerine devam etmek amacı ile Çankırı Taşmektep'ine kayıt oldukları görülmektedir. Bu durum Çankırı merkezi dışındaki karye ve nahiyelerde de ilk mekteplerin mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen Taş mektep kütüğüne göre Çankırı merkezi dışında mevcut ilk mekteplerden bazıları ise şöyledir:

Karacaviran İlk Mektebi,
Ilgaz İlk Mektebi,
Tuht Nahiyesi Merkez Erkek Mektebi,
Şabanözü Nahiyesi Merkez İlk Mektebi,
Dümellü Saray Karyesi İlk Mektebi,
Tosya İlk Mektebi
Çerkeş İlk Mektebi'dir.

Çankırı Taşmektep kütüğü üzerinde yapılan incelemeler sonunda ulaşılan yukarıdaki verilerin haricinde;Çankırı'nın sosyo-ekonomik tarihine yönelik bir kısım verilere de ulaşılmıştır. Öyle ki; kütük incelendiğinde öğrenci velilerine ait mesleklerden bir kısmının rençberlik, bir kısmının esnaf ve zanaatkar, geriye kalan kısmının da kamu görevi olduğu görülmektedir. Öğrenci velileri içerisinde kamu (devlet) görevini yürüten veli sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır. Mamafih Çankırı'da yaşayan bir kısım insanının geçimini devlet kapısında maaşlı olarak devam ettirebildiği anlaşılmaktadır. Öğrenci velilerinin bir kısmının ise esnaf ya da belli bir mesleği icra eden meslek erbabı kişilerden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda incelenen kütük kayıtlarında günümüzde kaybolmaya yüz tutan bazı mesleklerin o dönemde yaşadığı da anlaşılmaktadır. Kütükte görebildiğimiz bu mesleklerden bazıları kalaycı, tiftikçi, destici, değirmenci, debbağ, saraç, demirci ve arabacılıktır. Bu mesleklerin, günümüze gelindiğinde eski geçerliliklerini yitirmiş oldukları görülmektedir. Çankırı ekonomisinde önemli bir yere sahip olan tiftikçilik gibi mesleğin günümüze gelindiğinde bu önemini yitirmiş olması birçok açıdan düşünüldüğünde manidardır. Öyle ki aynı durum kalaycılık içinde geçerlidir. Günümüz Çankırı insanının çelik, aleminyum veya cam kaplara yönelmiş olması beraberinde kalaycılık mesleğinin de Çankırı sosyo-ekonomik hayatından kayboluşunu hızlandırmıştır. Destici, debbağ, saraç gibi meslekler de günümüz Çankırı ekonomik hayatında görülememektedir.

Yerel araştırmalar çoğaldıkça ve bu araştırmalar üzerine çalışma yapanlar arttıkça, yerele kaynaklık edecek birçok bilgi ve belgeler önem kazanacaktır. Bu bağlamda mektep kütükleri de gerek tarih, gerekse eğitim tarihi açısından yararlanılabilecek güvenilir ve birinci derecede öneme haiz kaynaklar arasında gösterilebilecektir. Eğitim tarihi üzerine çalışan birçok akademisyen araştırmacı ve yazar günümüze kadar pek çok kaynak üzerinde(öğretmen notları, öğrenci notları, hatıratlar, diplomalar, karneler, ders kitapları vb.) çalışmışlardır. Mamafih mektep kütüklerinin irdelenmesi ve bilimsel tenkit süzgecinden geçirilmesi eğitim tarihi alanında birçok yeni bilginin de ortaya çıkmasını kolaylaştıracaktır. Yukarıda bahsedilen veriler ve bu verilerden çıkartılan sonuçlar değerlendirildiğinde mektep kütüklerinin eğitim tarihinin önemli kaynakları arasında sayılabileceği anlaşılabilmektedir. Bu çalışma içerisinde incelenmiş olan Çankırı Taşmektep Kütüğü bu düşüncenin bir ispatı niteliğindedir.

EK-1) 1926-1934 Çankırı Taşmektep Kütüğü Transkripsiyonu

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriteği	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıf	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk etdiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Mehmet efendi	Mısırcı oğ. Ahmet efendi	Varidat ?	329	Çankırı	Çankırı	Karataş ilk mektep	4	Nakil ilmuhaberi	2	Eylül 329	3 eylül 329	İlk kısım dördüncü sınıf	İmtihanlı	1. devre 2.sınıf	20 eylül 926	Tasdikname	178	1 teşrini evvel 926
Necmeddin Efendi	Hacı Ali oğ. Ahmet Bey	Tütün İnhisar Müdürü	328	Üsküp	Aydın	Yozgat Orta Mektebi	1.devre 1.sınıf	Tasdikname	0	20 Eylül 926	25 Eylül 926	1.devre 1.sınıf	İmtihanlı	1.devre 2.sınıf	2teşrini evvel 927	Tasdikname	209	2 teşrini evvel 927
Muzaffer Efendi	Hacı Ali Oğlu Ahmed Bey	Tütün İnhisar Müdürü	330	Soma	İzmir	Yozgat Orta Mektebi	1.Devre 1.Sınıf	Tasdikname	.0	20 Eylül 926	25 Eylül 926	1.devre 1.sınıf	İmtihanlı	2.sınıf	25 haziran 928	Tasdikname	227	25 hazinan 927
Mehmet Reşad Efendi	Balcıoğlu Ata Efendi	Vilayet Müftüsü	325	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektep	İlk kısım 4.sınıf	Nakil ilmuhabiri	.0	20 ağustos 338	1 eylül 338	İlk kısım 4.devre	imtihanlı	1.devre mezunu	6 temmuz 927	Şehadetname	193/1	11 temmuz 928
Ali Galip Efendi	Hacı Emin Ağa oğ Mehmet Tahir Ef	Kalecik Müftüsü	328	Kalecik	Kalecik	Kalecik ilk mektebi	İlk mekteb	Tasdikname	1	1 mart 341	25 Eylül 926	1.devre 1.sınıf	İmtihanlı	Mezun	1929	Şehadetname	207/1	5/12/1929
Süleyman Fethi Karahanoğlu	Mehmet Salim Bey	Tosya Şube reis	327	Edirne	Edirne	Tosya ilk mektebi	İlk mekteb...	Tasdikname	36	17 haziran 926	30 Eylül 926	1.devre 1.sınıf	imtihanlı	2.sınıf	24 Ağustos 927	Tasdikname	197	24 ağustos 927
Zahide Hanım	Hacı Kerim Oğlu Haşim Efendi	Askeri Hesap Memuru	Mart 327	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez Kız Mektebi	İlk mektep	Tasdikname	41/2	18 Ağustos 1928	17 Eylül 1927	1.sınıf	imtihanlı	2.sınıf	13 Eylül 1930	Tasdikname	270	13 Eylül 1930

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Gelldiği mektebin adı	Gelldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşınmekteb kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mekkebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Ahmet Efendi	? Oğlu Hamdi Efendi	Rencber	328	Ilgaz	Ilgaz	Ilgaz İlk Mektebi Çankırı Orta Mektebi	İlk İkinci	Tasdikname tasdikname	89 225	27 temmuz 926 16 Eylül 928	9 teşr. evvel 926 30 Eylül 928	1.sınıf ikinci	İmtihanlı imtihansız	2.sınıf Vesika	6 eylül 928 8/9/ 1931	Tasdikname Mezuniyet imtihanında şehadetname alma hakkını kaybettiğinden vesika verilmiştir.	225 Vesika No: 294	16 eylül 1928 8/9/1931
Halim Efendi	? Oğlu Mustafa Efendi	? Müfüsü	329	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	43	2 Eylül 339	15 Eylül 339	İlk kısım 4. sınıf	İmtihanlı	Mezun	17 eylül 1928	Şehadetname	200/5	17 Eylül 1928
Mustafa Efendi	Ali Oğlu İsmail	Rencber	331	Çankırı	Çankırı	Dümeliü ilk mektebi	Mezun	tasdikname	3/23	2 teşr. evvel 1927	18 Eylül 928	birinci	imtihanlı	*yeni*	*defıere*	*nakledilmişti r.*		
Abdullah Efendi	Hacı Arapoğlu İsmail Oğlu	Kalaycı	326	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 Ağustos 338	15/9 338	İlk kısım 4.sınıf	imtihanlı	1.devre mezun	26 temmuz 927	Şehadetname	194 / 2	11 ağustos 927
İbrahim Selahattin Efendi	Besim Efendi	Mahkeme yi asliye başkatip muavini	327	Manastır	Manastır	Ertuğrul İlk Mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	50	2 eylül 339	9 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanlı	mezun	15 eylül 1928	Şehadetname	201/1	17 Eylül 1928
Kerim Efendi	Kerşici Oğlu Mustafa Ağa	Bakkal	326	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 Ağustos 338	5 eylül 338	İlk Kısım 4.sınıf	imtihanlı	mezun	1929	Şehadetname	208/2	6/10/929

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaati veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarihi	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk etiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Ahmet Cemaleddin Efendi	Hatipoğlu Hamdi Efendi	Ilgaz Adliye Başkatibi	328	Ilgaz	Ilgaz	Ilgaz İlk Mektebi	0	tasdikname	93	25 temmuz 926	9 Teşr evel 926	1sınıf	imtihansız	1.sınıf	20 temmuz 927	Tasdikname	192	20 temmuz 927
Hayriye Hanım	Kazım Efendi	8.Topçu Alayı Usta Başısı	328	Antalya	Konya	Çankırı Merkez Numune Kız mektebi	Mezun	tasdikname	52/13	8Ağustos 1928	19 eylül 1928	1.sınıf	imtihansız	2.sınıf	11/5/931	Tasdikname	282	11/5/931
Hüseyin Efendi	Demirci Hacı Hasan oğlu Hasan Efendi	Tüccar	328	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	21 Ağustos 338	1 eylül 338	İlk kısım 4. sınıf	imtihansız	1.devre 2.sınıf	15 eylül 341	Tasdikname	26	21 kanunu evvel 341
Nuriye Hanım	Sadullah Efendi	Yüzbaşı	15 Mart 1331	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez Numune mektebi	Mezun	tasdikname	59/20	18 Ağustos 1928	19 Eylül 1928	1.sınıf	imtihansız	2.sınıf	8 Eylül 1930	Tasdikname	269	8 eylül 1930
Mustafa Efendi	Emir Ahmet oğlu	Saraç	324	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi		15 Eylül 336	15 Eylül 336	İlk kısım 4. sınıf	imtihansız	1.devre mezunu	5 temmuz 926	Şehadetname	194/1	5 temmuz 926
Mehmet Asım Ef.	Yüzbaşı Oğlu Ahmet Rıfat Ef.	Çankırı Tahsil Memuru	332	Çankırı	Çankırı	Gazi Paşa Erkek İlk mek.	Mezun	tasdikname	37/3	27 Eylül 1928	29 Eylül 1928	1.sınıf	imtihansız	3.sınıf	19/5/932	Şehadetname	250	19/5/932
Hasan Niyazi Efendi	Karagözzade Salim bey	Çankırı mahkeme-i Asliye Müddei Umumiyesi	327	Dimetoka	Antalya	Elbistan İkmal mektebi	1.sınıf	tasdikname	0	4 haziran 928	20 eylül 928	1.sınıf	?	İkinci sınıf	28-9.-929	Tasdikname	252	28-9-929
İhsan Bey	Handırılı İmamoğlu Hüsnü Ağa	Arabacı	327	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye İlk Mektebi	Dördüncü	Nakil İlmuhaberi	0	31 haziran 338	1 eylül 338	İlk kısım 4.sınıf	imtihansız	Birinci devre mezun	30 eylül 927	Şehadetname	196/4	9 teşrini evvel 927
Abdülkadir Efendi	Hükkam Oğlu Saçıak Mehmet Ağa	Bakkal Tiftikçi	1 mart 329	Çankırı	Çankırı	Merkez Numune erkek ilk mektebi	Mezun	tasdikname	17/1	15 Ağustos 928	20 Eylül 928	1.sınıf	imtihansız	2.sınıf	18/1/930	Tasdikname	262	26 mart 1930

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriteti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Gadiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıf	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşınmekteke kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk etdiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Bedriye Hanım	Şapcı oğlu Emin	Berber	29 Nisan 328	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez numune ilk mektebi	Mezun	tasdikname	40/1	18 Ağustos 928	20 eylül 1928	1.sınıf	imtihansız	1.sınıf	20/10/929	-	-	-
Ahmet Kemal Efendi	Astarlı Oğlu Ömer Efendi	Dava Vekili	328	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk Mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 ağustos 338	2 eylül 338	İlk Kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre Mezun	20 Eylül 927	Şehadetname	197/5	9teşrin evvel 927
Kemal Efendi	Tahmiş oğlu İsmail	Kahveci	1 haziran 331	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa erkek ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	39/5	26 Eylül 1928	27 Eylül 1928	1.sınıf	İmtihanız	Mezun	930-931	Şehadetname	247/4	1-7-1931
Mehmet Efendi	Mehmet Ağa oğlu Derviş Mehmet Efendi	Rençber	8 mart 1329	Dümelü sarayı karyesi	Çankırı	Dümelü ilk mektebi	Mezun	tasdikname	21/1	2/teşrini evvel 1927	20 eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	Mezuniyeti en ademi muaffakiyet	1932	Veska	245	13 Nisan 1932
Hüseyin Efendi	Kalelikköseoğlu Hüseyin Efendi	Tahsildar	330	Çankırı	Çankırı	Çankırı merkez numune erkek mektebi	Mezun	tasdikname	21/5	10 Ağustos 1928	23 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	30/7/1929	Tasdikname	243	30/7/1929 3-8-936 da tarihinde ilk okul şehadetnamesi verildi.suret dosyasında
Mehmet efendi	Topçuoğlu İsmail	Arabacı / Demirci	320	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 ağustos 336	2 teşrin evvel 336	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre 2.sınıf	1 teşrini sani 341	Tasdikname	220	1/12/921
İsmail Kemal	Çaprazzade Ömrer efendi	Muallim	1 mayıs 333	Çankırı	Çankırı	Şabancözü nahiye merkez ilk mektebi	Mezun	tasdikname	32/5	25 eylül 1928	29 eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	Yeni defterе	nakil	Edilmiştir		

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Gelldiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Mesud Efendi	Yüncü...? Oğlu müteveffa İbrahim efendi	Bostancı	324	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	21 ağustos 338	5 eylül 338	İlk kısım 4.sınıf	imtihanlı	mezun	1929	şehadetname	209-3	6/10/1929
Fethiye Hanım	Çerkez Bekir Efendi Mahdumu Osman Efendi	Ezzacı	332/5 mart	Çankırı	Çankırı	Çankırı numune kız ilk mektebi	Mezun	tasdikname	62/ 23	18 Ağustos 1928	22 Eylül 1928	1.sınıf	imtihansız	yeni	defterе	nakledilmiş	Tir.	
Osman Talat Efendi	İğdiroğlu Hüseyin Hüsnü Ağa	Kasab	327	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	70	31 Ağustos 339	15 Eylül 339	İlk Kısım 4.sınıf	imtihanlı	Mezun	1930	Şehadetname	245/25	15/9/1930
Mehmet Efendi	Hatipoğlu Ahmet Efendi	İmam	20 Mart 331	Çankırı	Tuht Nahiyesi	Tuht nahiyesi merkez ilk mektebi	Mezun	tasdikname	27/2	25 Ağustos 1927	24 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanlı	Mezun olamadığından	6/10/1932	Vesika	446/11	25/9/1934
Talat Efendi	Hacı Hasan Zade Şükrü Efendi	Mezun	2 şubat 332	Çankırı	Çankırı	Gazi Paşa erkek ilk mektebi	Mezun	tasdikname	56/ 22	18 Eylül 928	24 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanlı	3.sınıf	8-9-932	Vesika	269	8-9-932 Riyaziyeden muvaffak olamamış, 3 sene okuduğuma dair istediğine binaen vesika verilmiştir
Ahmet Efendi	Katırcı Abdullah Oğlu Hasan	Bakkal	4 mart 328	Çankırı	Çankırı	Gazi Paşa erkek Mektebi	Mezun	tasdikname	48/ 14	18 eylül 1928	24-9 1928	1.sınıf	imtihanlı	1.sınıd	3-2-930			

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşınmalarda kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mekteptten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Ahmet Efendi	Goşgoş oğlu İsmail	Kahveci	25 t.sani 329	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez erkek numune ilk mektebi	Mezun	tasdikname	20/4	10/ağustos /1928	25/9/1928	1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	6-2-1930			
Mehmet Efendi	Demirci Hacı Hasan oğlu Hacı Hasan Ef.	Tüccar	330	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	61	3 Eylül 339	5 eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız					Terk-i Tahsil
Halim Efendi	Dağlar Oğlu Hüseyin Efendi	Tüccar	327	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk Mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	0	31 Ağustos 338	15 Eylül 338	imtihanız	1.devre 1.sınıf	5 teşrini evvel	341	Tasdikname	23	5 Teşrini Sani 341
Mehmet Nuri Efendi	Hacı Halil Oğlu İsmail Efendi	Bakkal	326	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	58	3 Eylül 339	15 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre 1.sınıf	23 Eylül 927	Tasdikname	198	29 Ağustos 927
Adnan Efendi	Rüstiye Hocası Oğlu Ahmet Bey	Orta Mekteb Ulumu Tabiiyye Muallimi Maarif Müdürü Müstegaidi	329	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	65	1 Eylül 339	7 Eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre 3.sınıf	23 eylül 927	Tasdikname	201	23 Eylül 927
İsmail Hakkı Efendi	Nalbandi Halil Oğlu Namı Diğer Hacı Metoğlu Hüseyin Efendi	Bakkal	28 Teşrini evvel 329	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa Erkek İlk Mektebi	Mezun	Tasdikname	46/12	18 eylül 1928	25 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	Yeni deftere nakledilmiştir.				
Mustafa İhsan Efendi	Ahmet Münir Bey	Saatçi	326	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	46	1 eylül 339	9 Eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre 1.sınıf	26 Ağustos 926	Tasdikname	52	26 Ağustos 926

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Gıddiği mekteblin adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mekteplen aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşınacağı kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mekteplen ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Muhiddin Efendi	Müftüoğlu Şükrü Efendi	Muhasebe-i Vilayet Katibi	330	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	2	2 Eylül 339	7 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	mezun	928	Şehadetname	198/1	28 temmuz 1928
Ali Efendi	İmaretoğlu Mehmet Efendi	İmam	15 Mayıs 329	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa Erkek İlk Mekteb	Mezun	tasdikname	41/7	17 Eylül 1928	25 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız					
Mehmet Efendi	Tatarağlu Şükrü Efendi	Kahveci	325	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 eylül 338	2 eylül 338	İlk kısım 4. sınıf	imtihanız	1.devre 1.sınıf	22 mayıs 926	Tasdikname	40	22 mayıs 926
Sadık Efendi	Arık oğlu Mehmet	İmam	15 Mayıs 330	Çankırı Boyalıca Karyesi	Çankırı	Çankırı merkez numune erkek mektebi	Mezun	tasdikname	18/2	10 Ağustos 928	25 Eylül 928	1.sınıf	imtihanız	Mezun	930-931	Şehadetname	248/1	1/7/931
Ahmet Efendi	Dağfer Oğlu Hüseyin Efendi	Tüccar	329	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk Mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	1	2 eylül 339	9 eylül 339	İlk Kısım 4.sınıf	imtihanız	Mezun	928	Şehadetname	199/2	26 temmuz 1928
Hayri Efendi	Taflan Oğlu Mehmet	Memlaha Kolcusu	1 mard 331	Çankırı	Çankırı	Çankırı Mer. Num. İlk erkek Mekt.	Mezun	Tasdikname	22/6	10 Ağustos 1928	26 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	21 temmuz 1930	Tasdikname	265	21 temmuz 1928
Mehmet Efendi	Semeroğlu Ahmed	Kancılık	1 Mayıs 329	Çankırı Tuht Nahiyesi	Çankırı	Tuht Nahiyesi Merk. mektbi	Mezun	Tasdikname	21/5	10 Ağustos 1927	27 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	Yeni defterе nakledildi		Tasdikname	377	4-4-935
Hatice Hanım	Aksakallı oğlu torunu İsmail Ef.	İdare heyeti baş katibi	3 nisan 330	Çankırı Karatay Karyesi	Çankırı	Çankırı Merk.Numune Kız Mektebi	Mezun	tasdikname	42/3	18 Ağustos 1928	27 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	mezun	930-931	Şehadetname	249/4	1-7-931
Nureddin Efendi	Çonumoğlu Hüseyin Efendi	Tütün bayii	Mart 332	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez Numune Mektebi	Mezun	tasdikname	34/1 8	10 Ağustos 1928	27 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	-	-	-	-	-

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıtlı olduğu yer	Gaddiği mektebin adı	Geldiği mekteptekî sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşınmakbe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Saniye Hanım	Köseoğlu Tevfik Efendi	Müfredat Katibi	332	Kastamonu	Kastamonu	Kastamonu Kız Orta mektebi	1.sınıf	tasdikname	25	15 Eylül 1928	27 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanlız	3.sınıf	28-9-929	Tasdikname	254	28-9-929
Selahattin Efendi	Akçaoğlu İsmail Efendi	Mütekaid Muallim	20 Ağustos 333	Devrek Kazası	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa erkek mektebi	Mezun	tasdikname	51/17	29 Eylül 1928	29 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanlız	mezun	930-931	Şehadetname	252/1	15/9/931
Şehri Hanım	Bekir Efe Oğlu İsmail	Memlaha Kolcusu	1 Mart 330	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez numune kız mektebi	Mezun	tasdikname	54/15	18 Ağustos 1928	29 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanlız	1.sınıf	1929	Tasdikname	238	28 nisan 1928
İsmail Efendi	Mehmet Oğlu Salih Efendi	tüfekçi	328	Çankırı	Çankırı	Tevfikiye ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	3	2 eylül 339	15 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanlız	mezun	1929	Şehadetname	210/4	6/10/929
İsmail Hakkı Efendi	Abidin Oğlu İshak Efendi	Muallim	326	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	21 ağustos 339	15 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	İmtihanlız	Mezun	1930	Şehadetname	225/21	15/9/1930
İsmail Hakkı Efendi	Hacı Şeyh Zade Ali Vasıf Efendi	Varidat Katibi	18 Eylül 329	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Erkek Mektebi	Mezun	tasdikname	43/9	18 Eylül 1928	29 eylül 1928	1.sınıf	imtihanlız	Yeni deftere nakledilmiştir	-	-	-	-
Kadri Efendi	Hacı Şeyhoğlu Ahmet Efendi	Tahrirat Katibi	330	Çankırı	Çankırı	Karataş ilk mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	9	2 eylül 339	15 Eylül 339	mezun	1929	şehadetname	211/5	6/10/tka		
Sıtkı Efendi	Binbaşızade Nuri Efendi	?	Mart 332	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa erkek mektebi	Mezun	tasdikname	25/1	18 Eylül 1928	29 Eylül 1928	Birinci	imtihanlız	Yeni deftere nakil edildi	-	-	-	-
Fethi Efendi	Süleymanzade Halis Efendi	Nahiye Müdürü	6 Mart 332	Çankırı	Çankırı	Tuht nahiyesi merkez erkek mektebi	Mezun	tasdikname	30/5	15 Ağustos 1928	29 eylül 1928	1.sınıf	imtihanlız	Yeni deftere nakil edildi	-	-	-	-

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mekteb adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk etdiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mekteden ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Ahmet Mesud Efendi	Boyalıcalı Çiraz oğlu Ahmet Efendi	İmam	14 eylül 333	Çankırı	Çankırı	Çankırı merkez erkek mektebi	Mezun	tasdikname	29/13	27 Eylül 1928	29 eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	1929			
Nuri Efendi	Kuşcuoğlu Mehmet Ali	Tüccar	327	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	4.sınıf	Nakil ilmuhaberi	80	3 eylül 339	15 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre 3.sınıf	27 Eylül 927	Tasdikname	203	27 eylül 927
Abdurrahman Efendi	? oğlu Tevfik efendi	Adliye Katibi	326	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	60	2 eylül 339	15 eylül 339	İlk kısım 4.sınıf	imtihanız	mezun	931-932	Şehadetname	276/12	25/9/932
Mehmet Efendi	Eşber Oğlu Hüseyin Efendi	Mütekaid Askeriyeden	328	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	4.sınıf	Nakil İlmuhaberi	82	2 Eylül 339	12 Eylül 339	İlk Kısım 4.sınıf	imtihanız	1.devre 3.sınıf	27 Eylül 927	Tasdikname	204	21 Eylül 923
Vahide Hanım	Karagözzade Selim Bey	Çankırı Mahkemei Adliyesi Müddei Umumiyesi	1330	Alaiye	Alaiye	Elbistab Gazi Paşa ilk Mektebi	Mezun	tasdikname	170/2	29 temmuz 1928	29 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	2.sınıf	28-9-929	Tasdikname	250	28-9-929
Mustafa Nadi Efendi	Karagözzade Salim Bey	Çankırı Mahkemei Adliyesi Müddei Umumisi	13 Mart 332	Antalya	Antalya	Elbistan Gazi Paşa ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	169/1	29 Temmuz 1928	29 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	2.sınıf	28/9/929	Tasdikname	251	28-9-929

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mekteb adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Ahmet Nabi Efendi	? Oğlu Hayrettin Efendi	Divanı Umumiye Katibi	329	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	3.sınıf	Nakil İlmuhaberi	0	21 Ağustos 339	15 Eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihans ız	1.devre 2.sınıf	20 temmuz 927	Tasdikname	193	21 temmuz 927
Mehmet Sadık Efendi	? Oğlu Celaleddin Efendi	İmam	329	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk Mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	21 Ağustos 339	13 Eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihans ız	Mezun	1929	Şehadetname	214/8	6/10/1929
Mustafa Efendi	Nebi oğlu İsmail	Rencber	327	Ilgaz	Ilgaz	Ilgaz ilk Mektebi	ilk Mektep Mezunu	tasdikname	5	29 Ağustos 341	9 teşrini evvel 926	1.devre 1.sınıf	imtihans ız	1.devre 1.sınıf	12/11/921	Tasdikname	219 -	12/11 921 -
Mehmet Efendi	Sadri Aşıkoğlu İsmail	Sıvacı	1 mayıs 529	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa Erkek İlk Mektebi	Mezun	tasdikname	36/2	26 Eylül 928	30 Eylül 1928	1.sınıf	imtihans ız	1.sınıf	31/1/929	-		
Abdurrahman Efendi	Hacı İbrahim oğlu Ömer Efendi	Rencber	329	Karaca-viran	Karaca-viran	Karacavira n İlk Mektebi	ilk Mektep Mezunu	tasdikname	24	15 Haziran 341	20 Eylül 926	1.devre 1.sınıf	imtihans ız	2.sınıf	10 temmuz 1928	Tasdikname	229	10 temmuz 928
Ahmet Efendi	Alişanoğlu Cemal Efendi	Attar	16 Nisan 330	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez numune ilk metktebi	Mezun	tasdikname	24/8	10 eylül 928	20 eylül 1928	1.sınıf	İmtihans ız	-	-	-	-	-
Necmeddin Efendi	Horozoğlu Ali Ağa	Debbağ	326	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk Mektebi	3.sınıf	Nakil İlmuhaberi	0	21 Ağustos 339	15 Eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihans ız	2.sınıf	-	1	94/279	14-4-1931
Hulusi Efendi	Şahoğlu Tevfik Efendi	Muallim	10 mart 330	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa Erkek ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	57/2 3	26 Eylül 928	20 Eylül 928	1.sınıf	imtihans ız	yeni	defterе	Nakil	edilmiştir	

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriteti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşınmekteb kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk ettiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mekteptten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Mehmet Efendi	Toruşoğlu Halil Mehmet	Şekerci	329	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa ilk mektebi	Mezun	tasdikname	60/26	20 Eylül 1928	20 eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	2.sınıf Kayseri	14-4-931 Orta	Tasdikname Mektebine	279 nakil	14-4-931 gitmiştir
Hüseyin Avni Efendi	Akçaoğlu İsmail Efendi	Mütekaid Muallim	329	Devrek	Çankırı	Giresun Orta Mektebi Nakil	1.sınıf	tasdikname	64	3/5/1928	12 mayıs 1928	1.sınıf	imtihanız	3.sınıf	1/10/1930	Tasdikname	273	14/10/930
Mehmet Ata Efendi	Akçaoğlu İsmail Efendi	Mütekaid Muallim	327	Devrek	Çankırı	Giresun Orta Mektebi Nakil	1.sınıf	tasdikname	63	3/5/1928	12 mayıs 1928	1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	1/10/929	Aynı sınıfta 2 sene üste	Döndüğünden kayıtı terkın	Edilmiştir. 1/10/929
Mustafa Efendi	Camgözoğlu Mehmet Efendi	Nalbant	329	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	3.sınıf	Nakil İlmuhaberi	0	31/ağustos /339	15 Eylül 1339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	1.devre 1.sınıf	5 temmuz 1927	Tasdikname	190	5 temmuz 927
Mehmet Efendi	Kapuzcuoğlu Mustafa Efendi	Yağcı	17 Nisan 330	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa erkek ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	52/18	26 eylül 1928	30 eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	Yeni deftere	Nakil edildi	-	-	-
Ahmet Kemal Efendi	İbrahim Oğlu Mustafa Efendi	Hatip	330	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31/ağustos /339	15/Eylül/339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	Mezun	1929	Şehadetname	215/9	6/10/1929
Muhlis Efendi	Karadayılıoğlu Ömer efendi	bakkal	327	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	21 Ağustos 339	15 eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	Mezun	1929	Şehadetname	216/10	6/10/929

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriteti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mektebin adı	Geldiği mektebteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanı veya imtihansız	Mektebi terk etdiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Mehmet Efendi	Kasımağa oğlu Kasım Efendi	Değirmenci ve rençber	327	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul ilk mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 Ağustos 339	15 eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	Vesika III	Şehadetna me alamadığından	Ve muvaffak olamadığından	Şehadetname	217/11	23/3/931
Hamid Efendi	Helvacıoğlu Hüseyin usta	Değirmenci	328	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 Ağustos 339	15 Eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	Mezun	1929		Şehadetname	217/11	6 Teşrinşevvel 929
Ahmet Efendi	Tatar Hüseyin Oğlu Mehmet efendi	Saatçi	328	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk Mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 Ağustos 339	15 eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	Mezun	1930		Şehadetname	226/10	15/9/930
Halim efendi	Aşık muhlis oğlu	Bakkal	328	Çankırı	Çankırı	Ertuğrul İlk mektebi	3.sınıf	Nakil ilmuhaberi	0	31 Ağustos 339	15 eylül 339	İlk kısım 3.sınıf	imtihanız	1.devre 1.sınıf	3 eylül 927	Tasdikname	Tasdikname	210	20 teşrini evvel 927
Lütfi Efendi	Dodurzade Mustafa efendi	Tüccar	333	Çankırı	Çankırı	Çankırı Gazi Paşa Erkek Mektebi	Mezun	tasdikname	53/19	26 Eylül 1928	20 Eylül 1928	1.sınıf	imtihanız	yeni	deftere	nakil	edilmiştir		
Halil Efendi	Bayram oğlu Ali	Rençber	10 mayıs 330	Çankırı Gümerdiğin karyesi	Çankırı Şabanözü	Şabanözü nahiyesi merkez ilk mektebi	Mezun	tasdikname	01/3	25 eylül 928	4 teşrini evvel 928	1.sınıf	imtihanız	1 sınıf	1-4-930	-	-	-	-
Mustafa Efendi	Sadık oğlu Mustafa efendi	Boyacı	330	Çankırı	Çankırı	Merkez erkek ilk mektebi	5.sınıf	Nakil ilmuhaberi	10	5 kanunu evvel 341	6 kanunu evvel 341	İlk kısım 5.sınıf	imtihanız	mezun	1929	Şehadetname	Şehadetname	219/13	6/10/929

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mekteb adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı belgenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Yaşmekteb kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk etdiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı belgenin nevi	Belge numarası	Ayrıldığı tarih
Abdülkerim Efendi	Çiğili oğlu Ali	Reneber	328	Karacavir an	Karacavir an	Karacavir an ilk Mektebi	İlk mektep mezunu	tasdikname	28	15/6/1341	30 Eylül 926	1.devre 1.sınıf	imtihanlı	1.sınıf	20 eylül 927	Tasdikname	205	27 eylül 927
Kadir Efendi	Ali Mülazımzade Celaleddin	Reneber	328	Çankırı Koçhisar	Çankırı Koçhisar	Ilgaz erkek ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	96/8	25 temmuz 926	15 teşrin 1928	1.sınıf	imtihansız	1.sınıf	1-2-1930	-	-	-
Adem efendi	Murad Oğlu Raşid Efendi	Reneber	330	Karacavir an	Karacavir an	Karacavira n ilk mektebi	İlk mektep mezunu	Tasdikname	32	15 haziran 926	20 eylül 926	1.devre 1.sınıf	imtihanlı	2.sınıf	5 kanunu evvel 928	Tasdikname	222	26/1/928
Abdüllatif Efendi	Murad Numan oğlu İsmail	Orman Memuriyeti	328	Çankırı	Çankırı	Gazi Paşa Erkek Mektebi	Mezun	Tasdikname	25/60	16 teşrini evvel 1928	21 teşrini evvel 1928	1.sınıf	imtihanlı	1.sınıf	1929	-	-	-
Mehmet Kudreddin Efendi	Hatipoğlu Hamdi Efendi	Zabıt Katibi	2 eylül 331	Çankırı	Çankırı	Ilgaz Merkez erkek mektebi	Mezun	Tasdikname	58/6	28 Ağustos 928	26 teşrini evvel 1928	1.sınıf	imtihanlı	Mezun	930-931	Şehadetname	255/10	15/9/931
Ahmet Efendi	Beşiroğlu İsmail	Marangoz	328	Çankırı Koçhisar	Çankırı Koçhisar	Ilgaz Merkez erkek mektebi	Mezun	Tasdikname	100/13	25 Eylül 926	22 teşrini evvel 1928	1.sınıf	imtihanlı	1.sınıf	930	-	-	-
Osman Necati Efendi	Müfit Zade Ömer Efendi	İmam	330	Çankırı	Çankırı	Ilgaz Merkez erkek mektebi	Mezun	Tasdikname	18/18	13-1-929	22 teşrini evvel 1928	1.sınıf	imtihanlı	Mezun	934	Şehadetname	449/14	Kardeşim Osman'ın şehadetnamesini aldım 14-7-1935

Talebenin adı	Babasının Adı	Babasının zanaatı veya memuriyeti	Doğduğu Tarih	Doğduğu memleket	Nüfusa kayıt olduğu yer	Geldiği mektebin adı	Geldiği mektepteki sınıfı	En son bulunduğu mektepten aldığı beleğenin nevi	numarası	Geldiği tarih	Taşmektebe kabul tarihi	sınıfı	İmtihanlı veya imtihansız	Mektebi terk etdiği zamandaki sınıfı	Terk tarihi	Mektepten ayrılırken aldığı beleğenin nevi	Beleğe numarası	Ayrıldığı tarih
Şerife Pakize Hanım	Dellal Mehmet Oğlu İsmail	Destici	330	Çankırı	Çankırı	Çankırı Merkez numune ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	49/10	8 eylül 928	31 teşrini evvel 1928	1.sınıf	imtihansız	1.sınıf	1-10-929	Tasdikname	255	1929
Mustafa Efendi	Halıcı Osman oğlu Ali Efendi	Rencber	329	Çerkeş	Çerkeş	Çerkeş ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	86	21 ağustos 1928	3 teşrini sani 928	1.sınıf	imtihanız	Yeni deftere	Nekil edilmiştir	-	-	-
Mustafa Efendi	Hacıoğlu Ali Usta	Kalaycı	330	Çankırı	Çankırı Koçhisar	Ilgaz Merkez erkek ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	19/19	16 temmuz 928	4 teşrini sani 928	1.sınıf	imtihanız	Yeni deftere	Nekil edilmiştir	-	-	-
Mustafa Efendi	Hüseyin oğlu Mehmet Ağa	Hademe	331	Çerkeş	Çerkeş	Çerkeş Numune erkek ilk mektebi	Mezun	Tasdikname	50/5	10 eylül 927	4 teşrini sani 928	1.sınıf	imtihanız	III	932	Veska	270	8-9-932 Riyazeyden muvaffak olamamış üç sene okuduğuna dair veska verilmiştir 1934 haziran devresi fen bilgisi imtihanını geçerek muvaffak olmuştur.
Zeliha Hanım	Armutcu oğlu Mehmet Efendi	Bakkal	331	Çankırı	Çankırı	Ilgaz Merkez ilk mektebi	Tasdikname	8/8	29 eylül 1927	24 teşrini sani 928	1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	929	-	-	-	-
Şevket Efendi	Mehmet Reşid Bey	Ilgaz Kaymakamı	326	Bursa	Bursa	Karacabeğ Kazası İlk Mektebi	Mezun	Tasdikname	12/15	29 eylül 341	29 teşrini evvel 927	1.devre 1.sınıf	imtihanız	1.sınıf	13 eylül 927	Tasdikname	200	13 eylül 927

EK-2) Taş Mektep Kütüğü Tıpkı Basım (örnek birkaç sayfa)

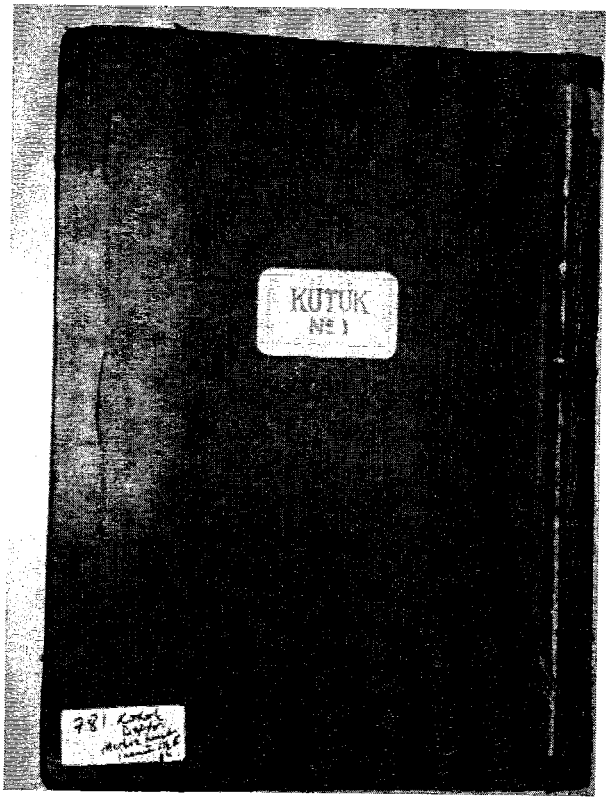

Çankırı Taşmektep'i Öğrenci Künye Defteri

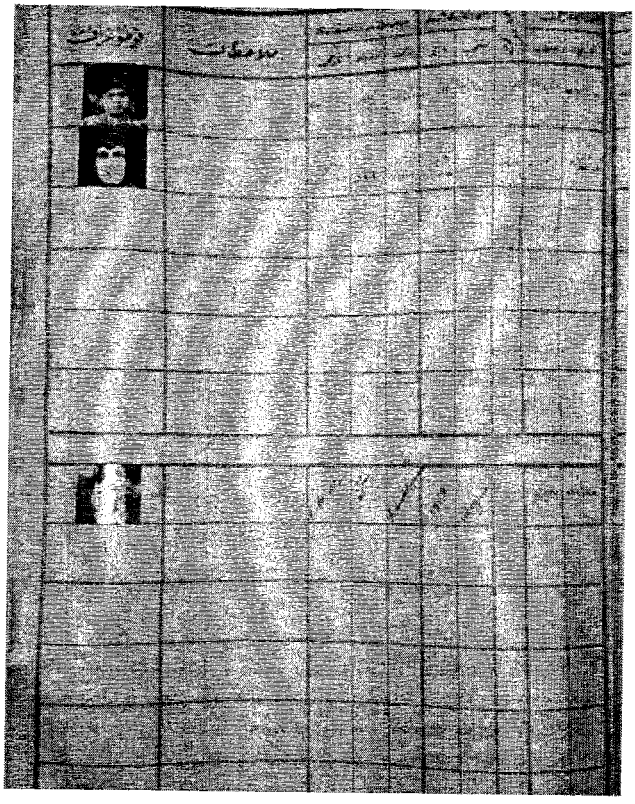

Künye Defterinden bir sayfa

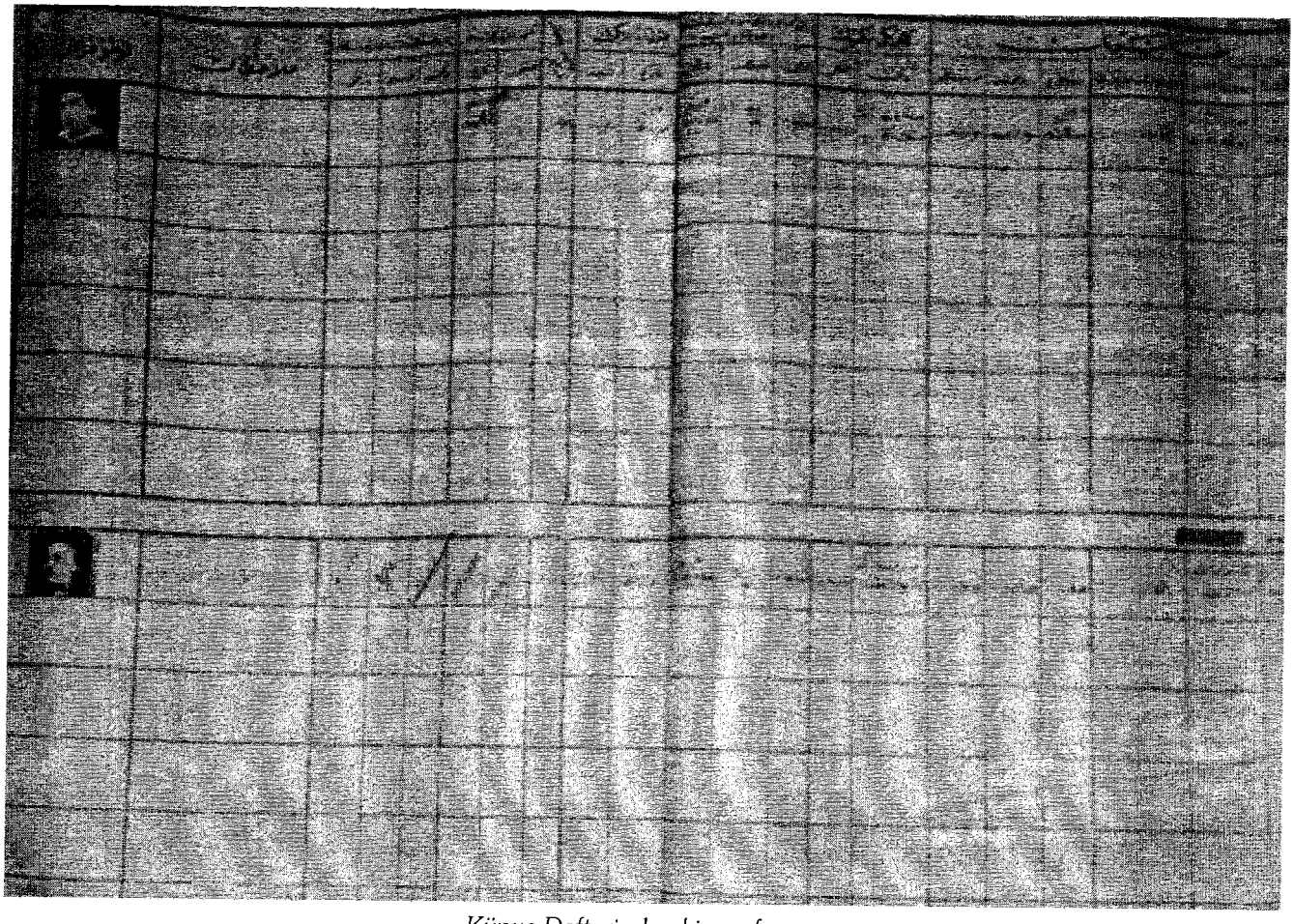

Künye Defterinden bir sayfa

ÇANKIRILI BİR BEKTÂŞÎ ŞAİRİ: ÂŞIK SABRİ BABA

A Bektashi Poet: Âşık Sabri Baba

İbrahim AKYOL *

ÖZET:
Çankırılı Âşık Sabri Baba, Çankırı Halk Edebiyatı içinde önemli bir yere sahiptir. 19. yüzyılda sazı ve sözüyle Çankırı'da bir ekol olmuş, bulunduğu yâran meclislerinde de çalıp söylemiştir. Yârandan ilk kovulan kişi olarak bilinmektedir. Onun yârandan kovuluşu, Çankırı'da bir dönem, milat olarak kabul edilmiştir. Şiirleri çeşitli cönklerde ve Ahmet Talat ONAY'ın Çankırı Şairleri adlı kitabında bulunmaktadır.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırılı Âşık Sabri, Halk edebiyatı, saz, şiir, cönk*

A BEKTASHI POET: ÂŞIK SABRİ BABA

ABSTRACT:
Âşık Sabri Baba from Çankırı has an important place in Çankırı Folk Literature. He became a very famous figure with his musical instrument which is saz and words playing and singing in yaran assemblies. He is known to be the first person to be expelled from the Yaran. It is understood that this event was accepted as a turning point in Çankırı for long years. His poems exist in various cönks (a type of notebook). In this study, we compiled his poems recorded in cönks and those published by Ahmet Talat Onay.
KEY WORDS: *Âşık Sabri from Çankırı, Folk literature, musical instrument-saz, poem, cönk*

ÂŞIK SABRİ BABA'NIN HAYATI[1]

Âşık Sabri Baba'nın hayatı hakkında, nerede ve ne zaman doğduğu konusunda elimizde kesin bilgiler yoktur. Ancak onun Çankırı'da doğduğu, Âşık Sabri'den bahseden kaynaklarda geçer.[2] Günümüzde bazı araştırmacılar, Ahmet Talat ONAY'ın Çankırılı diğer şairler hakkında ayrıntılı bilgi verip, Âşık Sabri hakkında ayrıntılı bilgi vermemesini, Sabri'nin Çankırı'ya dışardan geldiği iddiasına bağlamaktadırlar[3]. ki bu ihtiyatla yaklaşılması gereken bir değerlendirmedir. Diğer yandan Âşık Sabri'nin Çankırı'da doğduğunu söyleyen kaynaklar da ortaya ilmî bir delil koyamazlar. Söyledikleri sadece varsayımdan ibarettir. Hayatını, nerede yaşadığını ve öldüğünü, onun hakkındaki rivayetlerden öğreniyoruz.

Âşık Sabri hakkında Ahmet Talat ONAY, "şehrin civar tarlalarında bostancılıkla uğraşan ve yalnız bir hemşiresiyle yaşayan, fakirliğinden dolayı senelerce bir sıcak çorba bile boğazından geçmeyen ve herkes nazarında zındık, rafizi tanınan ve münzevi yaşadığı için kimsenin dikkatini celb etmeyen Sabri"[4] diye bahseder. Âşık Sabri'nin yaşadığı bu tarlalar Murat Molla tarlalarıdır. Murat Molla tarlalarının vakıf tarlaları olduğunu ve yerlerinin de şehre 10–15 km. uzaktaki Yanlar Köyü civarında olduğunu belirtmektedir.[5] Âşık Sabri'yi yine bir başka Çankırılı şair olan ***Zahmî***'nin himaye ettiğini biliyoruz.[6]

Âşık Sabri'nin ne zaman ve hangi vesile ile saz şairliğine başladığını bilmiyoruz. Ancak onun ***Kalecikli Âşık Mir'âtî*** ile beraber[7] Bektaşiliğe ***intisap*** ettiğini ve "***nasıp***" aldığını biliyoruz. Kalecikli Âşık Mir'âtî hakkında kaynaklar şu bilgiyi vermektedir: "Bektâşî şairidir, Kaleciklidir. ***Hacı Bektaş*** dergahı şeyhlerinden ***Türâbi Baba'dan*** (Öl; 1868) nasıp aldı. Omuzunda saz ile gezer, her gittiği yere bir muamma asarmış. Aruz ve hece ile şiirleri vardır. 36 kıtalık ***Ali destanı*** meşhurdur."[8]

---

* Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi, Çankırı Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
Member of Board of Directors of Çankırı Municipality's Dr.Rıfkı Kamil Urga Center of Reserches on Çankırı, Teacher of Turkish Language and Literature in Çankırı Anatolian High School

1 Çankırılı Âşık Sabri ve Bilinmeyen Şiirleri" başlıklı bir makale (Hacı Bektaş Veli Dergisi, Kış–2002, s.103–111) yayımlamıştık. Bu makalede Âşık Sabri'nin elimizde bulunan bir cönkteki şiirlerine, hayatı ile ilgili bilgilere ve edebi yönüyle ilgili değerlendirmelere yer vermiştik. Aradan geçen bunca yıl içerisinde yeni bilgilerimiz ve değerlendirmelerimiz oldu. Bu makalede bunlara yer verdik. Ayrıca şiirleri ile ilgili olarak da elimizdeki cönkün yanı sıra başta Ahmet Talat ONAY'ın kitabında olmak üzere tespit edebildiğimiz bütün şiirlerini topladık.
2 Mehmet SARI, " Âşık Sabri Baba" Diyanet Dergisi, Ağustos–1994, s.17
3 İsmail ÇAMAHMETOĞLU, "Kültür Değerlerimizden Şair Sabri" Doğruyol Gazetesi, 13.06.2002 ÇANKIRI, s.2
4 Ahmet Talat ONAY, Tokatlı Âşık Nuri, Çankırı–1933, s.15
5 İsmail ÇAMAHMETOĞLU, "Kültür Değerlerimizden Şair Sabri" Doğruyol Gazetesi, 13.06.2002 ÇANKIRI, s.2.
6 Ahmet Talat ONAY, Çankırı Şairleri, Cilt:1, Çankırı-1930, s. 282
7 Ahmet Talat Onay, age. s. 284
8 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt:6, ,İstanbul–1986, s.376
Seçmedik yârimiz ağyarımızdan
Kimse vâkıf değil esrarımızdan
Dönmedik Mir'âfi ikrarımızdan
Hacı Bektaş Pîr Sultan'a bağlıyız.
Saadet Nüzhet ERGÜN, Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul–1938, s.283

Âşık Sabri'nin hayatı hakkında üç rivayet tespit edebildik. Bunlar şöyledir:

Sabri Baba yağmurların durduğu, derelerin kuruduğu ve bu yüzden değirmenlerin çalışmadığı Ağustos ayında birgün eşeğine buğday çuvallarını yükleyerek, Yanlar köyü değirmenine un öğütmeye gider. Sabri Baba, değirmende bulunan köylülerin, "Hayrola âşık, biz içmeye su bulamazken sen, deneni almış un öğütmeye gelmişsin" deyip esprili sözleriyle karşılaşır. Bunun üzerine Sabri Baba değirmenciye dönerek; "Allah'ın işine kimin aklı erer oğul! Ben şimdi size saz çalar, türkü söylerim ve Allah'a yalvarırım. Bakarsınız dualarım kabul olur, yağmur yağar, sel gelir, ben de değirmeninizde unumu öğütür, giderim" diye cevap verir. Çalar söyler. Bir müddet sonra dediği gibi Hak tecelli eder. Yağmur yağar, sel gelir ve değirmen taşı döner. Âşık Sabri Baba da ununu öğüterek Çankırı'ya döner.[9] Bu rivayetten Âşık Sabri'nin fakir bir kimse olduğu, iyi bir âşık olduğu, iyi saz çaldığı ve saz şairi olduğu sonucunu çıkartmaktayız.

Diğer rivayet de şöyledir: Âşık Sabri'nin yaşadığı dönemde Çankırı'da yâren usûlü çok itinalı bir şekilde yapılmakta idi. Âşık Sabri böyle yâren meclislerinin birinde, sazı ile çalıp söylerken bir kabahat işler. Bu kabahatinden dolayı sohbetten kovulma cezası alır. Halkın gözünden de düşer. Bunun üzerine memleketini, yârânı terkederek gurbete gider. Aradan 15 yıl kadar geçtikten sonra Çankırı'ya döner ve kabrinin bulunduğu Hâcet Tepesinde Çankırı'yı seyre dalar. O esnada orada koyunlarını otlatan bir çoban görür. Yanına çağırarak, nereli olduğunu, Çankırı'da kimlerden olduğunu ve kaç yaşında olduğunu sorar. Çoban onun kim olduğunu bilmediği için, *"Valla derviş baba, anamın babamın dediğine göre Âşık Sabri'nin Çankırı'dan kovulduğu sene dünyaya gelmişim"* diye cevap verir. Bu söz üzerine çok duygulanan Âşık Sabri, "Âşık Sabri benim oğul. Beni öldüğüm yere gömsünler" der ve oracıkta ruhunu teslim eder.[10] Mahmut Tezcan, bu cevaptan sonra Âşık Sabri'nin kimliğini gizleyip yaşamaya bir süre daha devam ettiğini söyler.[11] Bu rivayetten 19. yüzyılda Çankırı'da yâren kültürünün etkisini, Âşık Sabri'nin bütün Çankırılılar tarafından tanındığını, Âşık Sabri'nin yâren meclisinden kovuluşunun Çankırı'da adeta milat olarak kabul edildiğini, Âşık Sabri'nin nasıl öldüğünü anlıyoruz.

Son rivayet ise şöyledir: Anadolu'nun çeşitli yerlerini gezen ünlü saz şairi *Erzurumlu Emrah* (Öl:1854), Çankırı'ya da gelir. Emrah'ın sazının ve sözünün şöhreti derhal çevreye yayılır. Şehrin güneyinde Murat Molla tarlalarında bostancılık yapan, münzevi bir hayat süren Âşık Sabri'nin de Erzurumlu Emrah'ın gelişinden haberi olur. Onunla görüşmek istediğini, kendisini himaye eden şair *Zahmi*'ye (Öl:1867) açar. Zahmî, Sabri'nin bu arzusunu Emrah'a ileterek alçak gönüllülük edip ziyaretine giderse, bu ihtiyar şairin memnun olacağını söyler. Erzurumlu Emrah, Şair Zahmî'nin ricası üzerine Âşık Sabri'nin arzusunu yerine getirmek için yanına gideceği sırada bazı kimseler "Sabri dedikleri ayyaş, kızılbaş, imansız bir heriftir. Sizin gibi büyük bir âşığın onun ayağına gitmesi bu koca Bektaşinin azametini artırır, sizi de küçük düşürür" derler. Bunun üzerine Erzurumlu Emrah, orada bulunanlardan gördüğü hürmetin azalacağından korktuğu için Âşık Sabri'nin yanına gitmekten vazgeçer. Bunu duyan Âşık Sabri:

Her ne ararsan gönülde mevcut,
Gel tavaf eyle sen Beyt-i Hüdâ'yı.
Anda hâsıl olsa gerektir maksut,
Sıdk ile ettinse tahsil rızayı

matla ile başlayan şiirini yazıp gönderir. Bu şiiri okuyan Erzurumlu Emrah:

Kulûb-i şuârâ, hazâin Rahmân,
Nasıl yıkan zalim böyle binayı

beytinden çok müteessir olur. Şairi ziyaret etmek isterse de muvaffak olamaz. Son gelişlerinden birinde ise şairin vefat ettiğini, vasiyyeti gereği şehrin güneydoğusundaki Hacet Tepesine defnedildiğini ve

Cihanda kemalin râyegân olur,
Kalbini kıranlar peşimân olur,
Ziyaret ederler bir zamân olur,
Şehr-i Kangırı'da Sabri gedâyı,

hakikatinin tecelli ettiğini anlar ve çok üzülür.[12] Şair *Mehmet Ali Bulut*, Erzurumlu Emrah'ın kendisinden daha üstün vasıflar gördüğü Âşık Sabri'yi ziyaret ettiğini ve elini öptüğünü söylemektedir.[13]

ÖLÜMÜ: Âşık Sabri'nin H.1267/M.1850 de öldüğü ve vasiyeti gereği Hacet Tepesine gömüldüğü kesindir. Ahmet Talat ONAY şu bilgileri verir: "1267'de vefat ettiği mecmualardaki kayıtlardan ve iki mecmuadaki Erzurumlu Emrah'ın bir tarihi ile altındaki rakamdan anlaşılmaktadır. Tarih şudur:

Ey gelen bu âşık-ı dildâde kabristanına
Oku birkaç Fatiha, bahşet o zatın canına

9 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.284, Tayip Başer, Karatekin Ulular, Ankara-Tarihsiz, s.147, Mehmet Sarı, a.g.m. s.18
10 Tayip Başer, a.g.e. s.47, Mehmet Sarı, , a.g.m. s.18
11 Mahmut Tezcan Çankırı Yâran Sohbetleri, Ankara-1989. s.31
12 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.283, Mehmet San, a.g.m. s.19
13 Halk şairi Mehmet Ali Bulut (Doğ:1934) ile yaptığımız görüşmemizde bu bilgileri 1980'li yıllarda TRT televizyonundaki bir programdan işittiğini söylemiştir.

Hacı Bektâşi Veli dergâhının dervişidir
Şüphe var mı öyle Hünkâr'ın reh ü erkânına
.....
Ben de cevher kilk ile Emrah, Sabri tarihin
"Ruhu şad olsun deyu felek yazdım divanına"[14]

Son beytin ebcet hesabı ile tarihi değeri 1267'dir ki bunun da miladi karşılığı 1850'dir. Mezarı Hacet Tepesinde olup bugün, Çankırı 9. Zırhlı Tugay sınırları içerisindedir. Mezarı tamir ettirilmiş olup üzerinde yeni yazı ile ismi ve ölüm tarihi yazmaktadır. Âşık Sabri'nin mezarı 2001 yılında tekrar tamir ettirilip mermerden yaptırılmış ve kendisi hakkında kısa bilgi veren bir levha da asılmıştır.[15]

ÂŞIK SABRİ'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Âşık Sabri, genelde Halk edebiyatının, özelde ise Bektâşi edebiyatının Çankırı'daki temsilcilerindendir. Sabri, şiirindeki başarısından dolayı 19.yy.ın kudretli halk şairlerinden birisi olarak değerlendirilir.[16] Ahmet Talat ONAY, Âşık Sabri'nin şiiri için şu değerlendirmeyi yapar: "Sabri'nin mürettep divanının kimde olduğu malum değildir. Mecmualardaki üç beş parça şiiri onun kudret-i şairanesini az çok göstermeye kifayet edebilir. Bilhassa koşmalarında muvaffak olan Sabri'nin lisanı oldukça pürüzsüz ve temizdir. Hele bazı şiirlerinde ihtiyar ettiği (seçtiği) üslup, vefatından seksen sene sonra "Lisanda Türkçülük" gayretiyle çalışanları memnuniyete sevk edecek derecede sade ve selistir ve lisan itibariyle temiz bir Türkçedir."[17]

Âşık Sabri'nin bilhassa hece vezni ile yazmış olduğu şiirler, diğerlerine nazaran daha sadedir:

Kime sorsan bu sözleri bilir
Âşıkın kendisi Hakk'ın yoludur
Bunu da söyleten aşkın halidir
Gizli can içinde canan olmalı.

Âşık Sabri'nin yaşadığı dönem Klasik Türk Edebiyatı (Divan Edebiyatı) ile Halk Edebiyatının birbirine iyice yakınlaştığı dönemdir. Halk şairlerimiz, Klasik Türk Edebiyatı tarzında şiirler yazmışlardır. Bu etkiyi Âşık Sabri'de de görmekteyiz.

Âşık Sabri'nin eğitim durumunun ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak elimizdeki şiirlerden anladığımız kadarıyla onun belirli bir eğitim aldığını, bu eğitimin temelinde de **âhiliğe** dayanan **yâran** kültürü olduğunu söyleyebiliriz. Klasik Türk Edebiyatı nazım şekilleri ile yazabildiğine ve eski kültürümüzün ögelerini de kullanabildiğine göre onun sıradan bir şair olmadığına hükmedebiliriz. Şiirlerinde hadisleri kullanması, ata sözlerini kullanması, ebcet beytini kullanması v.s. onun dönemin şartlarına göre belirli bir bilgiye ve kültüre sahip olduğunun delilidir.

Bil ebced, hevvez, hutti, kelemen
Sa'fas, karaşet, sehazden eymen.

Âşık Sabri'nin şiirlerinde atasözleri ve deyimleri de başarılı olarak kullandığını görüyoruz.

Herşey âlemde kemâlin bulur elbet Sabri
Her günün bir gecesi, her gecenin gündüzü var.

Âşık Sabri'nin en önemli özelliklerinden biri de Bektaşi tarikatına mensup olmasıdır. Dolayısıyla kendisi bir Bektaşi şairidir. Şiirlerinde, dinî-tasavvufî terim ve mazmunlara çok sık rastlıyoruz. Belli başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz: *Müşkülü mürşide sormak, heft-tamu, heşt cennet, zât-ı zât, hünkâr, Mansur, nahnü kasemna, dâne, meclis-i kübra, sır-ı münteha, gevher-i yekta, ilham-ı rabbâni, lâmekan dârı, bâğ-ı behişt, sidre vü tûbâ, tab-ı hüda, ârif-i vahdet, menzil-i maksut...*[18]

Görüldüğü gibi Âşık Sabri mutasavvıftır. Şiirlerinin dokusunu din ve tasavvuf üzerine kurmuştur.

Âşık Sabri'nin şiirleri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde "kendinden önce yaşamış olan Yunus Emre gibi Âşık Edebiyatının, Fuzuli gibi Divan edebiyatının usta şairlerinin tesirindedir" denilmektedir.[19]

Semender-veş gezerler, âteş içre cismî pür- âteş,
Giyip kisbendi pîrinden, meyânında kemer çıkmış.

Âşık Sabri'nin bu beyitinde 18. yy. şairlerinden Şeyh Gâlib'in etkisi görülmektedir.

Gül âteş, gülbûn âteş, gülşen âteş, cûybâr âteş,
Semender tiynetânı aşka besdir, lâlezâr âteş.

14 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.281
15 Âşık Sabri'nin mezarının bulunduğu yerde bir mezar daha vardır ki bu kişinin 13.yy. da yaşamış olan Çankırı velilerinden Şehabeddin İnal Sultan olduğu söylenmektedir. (ÇAMAHMETOĞLU, a.g.m. 17 Haziran 2002 s.2) Ahmet Talat ONAY, Hacet tepesinde başka mezarın bulunmadığını söylemektedir ki bu doğru değildir. Bugün bile tepede iki mezar bulunmaktadır. (Ahmet Talat Onay, s.296)
16 Murat Uraz, Türk Edip ve Şairleri, , Cilt:3,İst–1940, s.56. M. Fuat KÖPRÜLÜ 19. Asır Saz Şairleri, Kanaat Kitabevi, İstanbul–1940, s.465.530.531
17 Ahmet Talat Onay, age. s.284
18 Âşık Sabri'nin Çankırı Bektaşi Edebiyatı içerisindeki yeri için bakınız: İbrahim AKYOL "Çankırı Kültürü Coğrafyasında Bektaşi-Alevi Edebiyatı", 2. Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik, Bildiri kitabı, c.1 Ankara–2007, s.503–532
19 Mehmet San, a.g.m. s.19

Âşık Sabri'nin yayımladığımız bu şiirlerini şu kaynaklardan elde ettik.

1. Ahmet Talat ONAY'ın " Çankırı Şairleri" adlı eseri. Eser 2 cilt olup Âşık Sabri ile ilgili bilgiler 1. ciltte bulunmaktadır. Ancak bu eser harf inkılâbından hemen sonra 1930'da basıldığı için yazım hataları çok fazla bulunmaktadır.

2. Elimizde bulunan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış cönk. Bu cönk 48 yaprak olup 21x9,5 ebadındadır. Kime ait olduğu konusunda şu bilgiler bulunmaktadır: " Kengırı ahz-i asker şubesi efradından şekerci Arif oğullarından İsmail oğlu şehid İsmail'in mahdumu Ahmet Nuri 1332 (1914 M.) sene" Bu cönkte çeşitli halk şairlerine ait şiirler bulunmakta, bunların da muhtelif kişiler tarafından kaydedildiği anlaşılmaktadır.

Biz bu şiirleri topladık, bazı şiirlerin içiçe girdiğini gördük. Bunları ayırdık. Halk edebiyatının nazım şekillerine göre daha iyi anlaşılması için şiirlerinin başlıklarına dokunmadık, aynen bıraktık. Ancak Ahmet Talat ONAY'ın yayımladığı şiirlerin bazılarında başlık olmadığı için onları biz de aynen öyle bıraktık.

Temennimiz Âşık Sabri ve diğer şairlerimizin şiirlerinin tamamının bulunup yayımlanmasıdır. Bundan kültürümüz kârlı çıkacaktır.

DİVAN[20]

I

Ey gönül âşık isen ol yâri sen sende ara
Ahdine sâdık isen dildârı sen sende ara.

Müşkülün bir mürşide sor, zerre şüphen kalmasın
Kalb, çeşmini oyar, esrârı sen sende ara.

Heft tamû, heşt cennet, cümle eşya sendedir
Bir nazar kıl cümleye her vârı sen sende ara.

Çâr-ânâsır içre gelmezden ezel bir nur idi
Zât-ı zâtından senin envârı sen sende ara.

Ârif isen bakma gayrı nesneye sen Sabriyâ
Kasr-ı dil tahtında bul Hünkârı sen sende ara.[21]

Vezni:Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

KALENDERİ[22]

II

Yâ Rab beni ol lebler-i mercâna kavuştur
Yâ cânımı al, ya beni cânâna kavuştur.

Feryat edip her şâm u seher bu dil-i şeydâ
Bülbülleri ol gonca-i fettâna kavuştur.

Perçemi kement eyleyerek kıldı işâret
Mansur olayım tek beni ol câna kavuştur.

Ey Bâr-i Hüdâ eyle duâ-yı dil-i makbul
Ağyârı ölürken nola şeytâna kavuştur.

Bîçâre kulun Sabri tahammül nice etsin
Ölmezden onu sevgili Osman'a kavuştur.

Vezni: Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün

20 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.285
21 A.Talat ONAY'ın notu. Zahmi'nin naziresi vardır.
22 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.287

III[23]

Gönül sabret, tahammül kıl benim hasret tecellimdir
Çıkıp bâlâya feryâdım yine firkat tecellimdir.

Yazılmıştır bu türlü mihnet ü derdi çeken ey dil
..... ol benim mihnet tecellimdir.

Şikâyet olmasın Yâ Râb, benim şol nev'i derdim var
İnâyet kudreti senden benim zillet tecellimdir.

Düşelden aşk u sevdâya perîşânım meded Yâ Râb
Fedâ cânım bu hasrette, benim hasret tecellimdir.

Bizim " nahnü kasemnâ" da dağıtmış dânemiz Mevlâ
Hemen Sabri'ye bu hicran, benim zahmet tecellimdir.

Vezni: Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

SELİS[24]
IV
Bilse bir kerre o şûh hâl-i perîşânımızı
Rahmedip yakmaz idi bu derece cânımızı

O ne hikmettir acep yâre mi te'sir etmez
Kâfir imana gelir dinlese efgânımızı

Temelinden yıkılıp oldu harap içre harap
Nice tamir edelim dil-i vîrânımızı

Sabru sâmânımızı dîdelerin etti harap
Şimdi içmek mi diler gamzelerin kanımızı

Eder aşk ehli feda vârını artık Sabri
Varalım biz dahi takdim edelim cânımızı

Vezin: Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

V[25]

Güzele bak ne siyah kirpiği, kaşı, gözü var
Kuduretten ayın ondördüne benzer yüzü var.

Lebleri gül, dişi dür, hokka dehânı hele bak
Nice nâzik gülüşü, göz süzüşü, hoş sözü var.

Aldanıp semtine[26] birdenbire yaklaşma gönül
Seni pervane gibi yakmayan narı, közü var.

Sen gibi ülfet-i meftûnu o şûhi nâzın
Nice yetmiş, nice seksen, nice doksan yüzü var.

Her şey âlemde kemâlin bulur elbet Sabri
Her günün bir gecesi, her gecenin gündüzü var.

Vezni: Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

23 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.288
24 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.289
25 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.289
26 A.Talat ONAY'ın notu: yahut:şem'ine

SEMAİ-İ SABRİ[27]

VI

O şûhun âşıkâ cevr ü cefâsı arttı gittikçe
Dibâ bilmem neden nâz u edâsı arttı gittikçe

Gulam olmuş ona üftâdeler, hep zîr-i destinde
Hezârân bâb-ı lütfunda gedâsı arttı gittikçe

Ezel bir tıfl iken onun harîdârı bulunmazdı
Cevaz oldukça suyunda ziyâsı arttı gittikçe

Vefâ ilmin eder inkar hemen cevre eder tâlim
Onun hüsnüne ey dil müptelâsı arttı gittikçe

Eğer sen bilmek istersen kani ... tedarik kıl
Metâî hüsnünün Sabri bahâsı arttı gittikçe

Vezni: Mefâ'îlin mefâ'îlin mefâ'îlin mefâ'îlin

KALENDERİ[28]

VII

Bir kerre gözüme meclis kübrâyâ nazar kıl
İbret gözünü aç zâhir ihfâya nazar kıl

Meydân-ı muhabbette ona buhtanlık etme
Seyrde olan sır-ı müntehâya nazar kıl

Her nutk-ı şîrin şirret-i mekr ehl-i kelâmın
Meydana çıkan gevher-i yekdâya nazar kıl

Kendine mana tutma sakın zümre-i aşkı
Beyhûde kıyas eyleme edâya nazar kıl

Tut pendi âr eyleme bu Sabri-i gedânın
Sır vermez ebed ârif-i rânâya nazar kıl

Vezni: Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

KALENDERİ[29]

VIII

Bir tıfl gene nâz ederek yanıma geldi
Bülbül teki tâ nâle-i efgânıma geldi

Güllerde kurup otağını bezm-i çemende
Hûblar çekilip bağıda seyrânıma geldi

Bu hasta dilim zahmın imkanıma ererken
Eflâtun-veş hâsılı rummânıma geldi

Envâr-ı ziyâ zâhir olup şem'i rûyında
Pervâne gibi yakmağa sûzânıma geldi

Sabri ne acep onlara bir sabredebilmem
Geldikçe güzel kasd ile hep cânıma geldi

Vezni: Mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

27 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.287, Cönk, Yaprak: 39b (Şiir çok karışık yazılmış)
28 Cönk, Yaprak: 38b
29 Cönk, Yaprak: 38a

DİVAN[30]

IX

Ey dila güftâre gel cânânımız geldi bu şeb
Bezme teşrif eyledi sultânımız geldi bu şeb

Kalbine ilhâm-ı Rabbâni erişmiş bilinmez
Zahm-ı aşkı sormaya Lokmânımız geldi bu şeb

Nazm-ı şi're ver letâfet nakşini behsâd- veş
Bâb-ı cennet feth olup gılmânımız geldi bu şeb

Oldu nur ilen münevver meclis-i rindânımız
Hüsn-i nûr-ı ziyâ mah tâbânımız geldi bu şeb

Hamdülillah bu cemal sırrına erdik Sabriyâ
Çeşm-i nergiz ruhları reyhânımız geldi bu şeb

Vezni: Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

DİVAN[31]

X

Ey şehâ vechin gören üftâdeler sevdâlıyız
Bâğ-ı hüsnün goncaları açılıp zîbâlıyız

Vird-i ruhsârın civârın dolaşır her rûz u şeb
Revnak-ı rûyın göründü mergûn dil şeydâlıyız

Hışma gelmiş tir-i müjgânın şehâ cânâ geçer
Gamze-i cellatların kan içmede yekdâlıyız

Müptelâlar âciz oldu bu fetâhından senin
Dîdelerinden âşıklar cümlesin şekvâlıyız

Mâh-ı cemâlin berkundan şemse hâcet kalmadı
Afitâb gül cemâlinden cihan ziyâlıyız

Dest ulaşmaz henüz bu abd-i âciz Sabriyâ
Ser çeker hûk-ı semâya katın tûbâlıyız

Vezni: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

XI[32]

Ben sana nittim cihanda bîkarar ettin felek
Lâmekan dârında cismim lâlezâr ettin felek

Büktün elif kaddimi, dal eyledin hep cer ile
Bir değil cer ü cefâyı, sad-hezâr ettin felek

Çâk çâk ettin derûnum akıbet ettin harap
Gönlümün burc-ı hisârın târ u mâr ettin felek

Cevr okuyla akıbet yıktın dil-i vîrânımı
Ömrümü verdin hebâya, ihtiyar ettin felek

Cevrine asla tahammül eylemek mümkün değil
Bir değil cer ü cefâyı sad- hezâr ettin felek

30 Cönk, Yaprak: 38a
31 Cönk, Yaprak: 38b-38a
32 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.285

Yok mudur bu derde bilmem hiç nihayet ey diriğ
Haşre dek, derd ü belâyı yâdigâr ettin felek

Kasdın öldürmek mi Sabri'yi ey dehr-i dûn
Hışmile çaldın şamarı, iftihar ettin felek

Vezni: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

XII[33]

Gerçi ey dil oldun ammâ müptelâs-ı Ahmed'in
Sad- hezârân sen gibi çok âşinâs-ı Ahmed'in

Can alır, cellat misâli aşılâ rahmeylemez
Öldürür herdem beni nâzı, edâ-sı Ahmed'in

Murg-ı diller gülşeni hüsnünde her şeb zâr ider
Âşık-ı şeydâlara çoktur cefâ-sı Ahmed'in

Aşk u şevk ile cihânı seyreder ol mehlikâ
Kaplamıştır serteser dehr-i ziyâ-sı Ahmed'in

..... oldu âşık..... Sabriyâ
Sanki bir kutu cevâhirdir bahâ-sı Ahmed'in

Vezni: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

XIII[34]

Söyle ey şûhi felek- meşrep nedir adın senin
Kimden öğrendin cefayı, kimdir üstâdın senin

Merhamet zâlim derûnundan güzâr etmez mi hiç
Dâima cer ü cefâ etmek mi mûtâdın senin

Sen yine kafirliği terk eylemezsin bir nefes
Olsa da ey şûh-ı serkeş Kâbe bünyâdın senin

Neylesin bâğ-ı behiştin sidre vü tûbâsını
Seyrede ey kadd-i dilcû nahli şemşâdın senin

Sabriyâ eş'ârının bin nükte-i rengi var
La'l-i dilberdir meğer tab'ı Hüdâ dâdın senin

Vezni: Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

SEMAİ[35]
XIV
.....
.....

Ezel bir tıfl iken onun hirîdâri bulunmazdı
Geçip candan bu aşk meydanına gör nice er çıkmış

Semender-veş gezerler âteş içre cismi pür- âteş
Giyip kisbendi pîrinden, meyânında kemer çıkmış

33 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.286
34 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.286
35 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.288

Ledün kitabıdır onlar okurlar "men aref" sırrın
Yakar yaktıkları insanın ağzından şerer çıkmış

Hakâyık bahrine dalmış, kâmusû mahremî esrâr
Kelâm-ı hep pesendîde, mehenkde sâfî zer çıkmış

Bu şehr-i Kangırı bünyâd olalı şâir-i meydan
Mehârette kesbedip şi'rinde hep ehl-i hüner çıkmış

.....
Mukaddem bir de senden Sabriyâ âşık Ömer çıkmış

Vezni: Mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

DİVAN

XV

Ey dirigâ düşdü dil bîgâneden bîgâneye
Âşinalık gösterir bin hâneden bin hâneye
Gâh olur bülbül misâli bâğ u bostan arzular
Gâh gezer baykuş gibi vîrâneden vîrâneye

Çektiğim mihnet ve gamlar kendi râhımdan mıdır?
Yandığım pervâne- veş âteş-i aşkımdan mıdır?[36]
Kendi nefsinden midir, baht-ı siyâhımdan mıdır?
Attı rüzgar beni gamhâneden gamhâneye

Aksine devr eyledi çarh-ı felek kaldım garip
Gurbet elde hiç aldırmaz bana vuslatı nasip
Eline bir câm alıp sâkî gibi kahpe rakip
Hûn-ı çeşmim doldurur peymâneden peymâneye

Ârif-i vahdet olan âlemde râhat ehlidir
Sırrını fâş eylemez kâmil makâlât ehlidir
Sûreten bu Sabriyâ herdem harâbât ehlidir
Mest-i sergerdân gezer meyhâneden meyhâneye

Vezni:Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

MÜSEDDES[37]

XVI

Ey Hüdâ sen kıl inayet, vasıl olmak vuslete
Can tahammül etmez oldu bu keder, bu hasrete
Günc-i gamda hasretinle düştü bu dil firkate
Girdâb-ı mihnette daldım bî nihayet kesrete

Halimiz belli ne hacet sen veliyyünnimete
Kıl inayet şimdi muhtacım azizim himmete

Gördüğüm senden vefayı kimselerden bulmadım
Ben velakin nefse uyup kendi kadrim bilmedim
Ye's ü mâtem içre kaldım ağlarım hiç gülmedim
Nice bin hâle giriftar ettin amma ölmedim

Halimiz belli ne hacet sen veliyyünnimete
Kıl inayet şimdi muhtacım azizim himmete

36 Diğer nüshada: ahımdan mıdır.
37 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.290

Bu dalalet içre koyma Sabriyayı kıl azat
Menzil-i maksûda erdir, râhını eyle küşât
Şâhına düşmez bu yoldu etme bikes, nâmurat
Abd-i âciz çâkerindir daima ister murat

Halimiz belli ne hacet sen veliyyünnimete
Kıl inayet şimdi muhtacım azizim himmete

Vezni:Fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

HASBİHAL[38]

I

Gafil mebaş, ey mücrim,zavallı
Can tende iken sarfetme malı

Güçtür begayet, bil gayr-ı mümkün
Tahsili kabil olmaz kemali

Adem nedir bil, ref'et hicabı
Meydana çıksın ayn-ı cemali

Bil ebcet, hevvez, hutti, kelemen
Sa'fas, keraşet,sehazden eymen

Ahad, aşir,elf,mîad, meali
Da, zaki, samin, ışrîn, hısali

Tarheyle binbir, birden bine bir
Dem, safra, balgam, reyh ol measir

Etvar-ı seb'a, çari-anasır
Vir bin cevap kim al bir suali

Mürşide biat, eyle tevessül
Can u gönülden Hakk'a tevekkül

Bilmem idersin nice tahammül
Bu ayrılığa ey zâti âli

Hasret odundan yoktur işit, bil
Nar-ı câhimdir bilgil ki ta'dil

Kurb-ı visale gel eyle ta'cil
Oldukça canın tende hayali

Sabri bu babta etme mukarrer[39]
Fahrine ermek kasdinse meğer

Râhında yarin ser verme ister
Gûş eylen ıhvan bu hasb-i hali.

KOŞMA[40]

II

Hasretin ateşi tuttu özümden
Yaktı derunumu nâre ayrılık
Kanlı yaşlar döküp iki gözümden
Düşürdü rûz u şeb zâre ayrılık

38 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.291
39 Ahmet Talat ONAY'ın Notu: Yalnız Feyzi Efendi'nin pederine ait mecmuada münderiç olan bu şiir bozuk bir yazı ile yazılmıştır. Elden ele geçerken arada bazı parçaların unutulduğu anlaşılıyor. İhtiva ettiği garabetten dolayı naklettim.(a.g.e. s.292)
40 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.292

Aklıma geldikçe ehibba yâran
Ol vakit serime târ olur cihan
Bu iki nesneye bulunmaz derman
Biri ölüm, biri nâçâr ayrılık

Kimseyi ey Hüda koyma hasrette
Gerek bu dünyada gerek ahrette
Ağlayı ağlayı dar-ı gurbette
Oldu ciğer pare pare ayrılık

Sabri'nin niyazı budur evvela
Kavuştur cümleyi Hazreti Mevla
Zalim felek bana kılalı cefa[41]
Açtı sinemde bin yare ayrılık

KOŞMA[42]
III
Görünce aklımı yağmaya verdin
Yandım ateşine aman küçücek
Beni helak etti firak u derdin
Sendedir derdime derman küçücek

N'olur bu halime kılsan inayet
Tahammül kalmadı ey gül-i afet
Cevrini çekmeye kalmadı takat
Yok mudur göğsünde iman küçücek

Sabri'yi aşkın eyledi sersem
Gül gibi rayında güldükçe şebnem[43]
Ser feda yolunda, can diriğ etmem
Kes beni îdinde kurban küçücek

KOŞMA[44]
IV[45]

Gülşen-i hüsnünde şeydalar gibi
Gel düşürme beni zâra sevdiğim
Alır bu dert beni deryalar gibi
Açtın bu sineye yara sevdiğim

Yâre vasıl olmak dünyada cehdim
Ağlamaktan gitti gelmedi rahtim
Benim tâ ezelden tali'u bahtim
Senin kaşın gibi kara sevdiğim

Terkeylemez ismin zandan Sabriyâ
İlikten, damardan, kandan Sabriyâ
Bir kez ah eylese âşık Sabriyâ
Yakar beni külli nara sevdiğim[46]

41 A.Talat ONAY'ın Notu:Yahut: Zalim felek beni kılalı cüda / Açtı bu sineme yare ayrılık
42 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.293
43 A.Talat ONAY'ın Notu:Müzzi'nin mecmuasında şöyledir: Güyaki rûyında gün gibi şebnem
44 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.293-294
45 Bu şiir, türkü formunda hâlâ okunmaktadır
46 A.Talat Onay'ın Notu: Âşık Emrah'ın nazîresi vardır.

KOŞMA[47]

V

Rahmeyle halime kaçma sevdiğim
Ben gibi hüsnüne âşık bulunmaz
Sırrını nâdâna açma sevdiğim
Şimdi bu alemde sadık bulunmaz

Bu aşk u muhabbet geleli sere
Oluruz müptela gerçi dilbere
Cihanın hubları gelse bir yere
Bana senden özge maşuk bulunmaz

Zümre-i âşıkan bir yana gelse
Alemde mert olan meydana gelse
Sana can vermeye kurbana gelse
Yine benden evvel layık bulunmaz

Ararsan mescid ü meyhanelerde
Aşkile mest olan mestanelerde
Şem'i ruhsarına pervanelerde
Sabri gibi bağrı yanık bulunmaz

NEFES[48]

VI

Ey Hallâk-ı âlem, Ey Kâni Kerem
Senden bu derdime derman isterim
Onulmaz yâreme sen eyle merhem
Ne Eflatun, ne de Lokman isterim.

Derdini çekmekte, ben derd-i mendim
Hasretinle helak eyledim kendim
Padişahlar padişahı efendim
Bab-ı lutfa geldim ihsan isterim.

Define-i aşkın divanesiyim
Ayrılmam meyinin mestanesiyim
Cemalin şem'inin pervanesiyim
Ne cennet ne huri gılman isterim.

Sabri bunca yıldır çeker Ya Sabûr!
Bu harap cismimi sen eyle ma'mur
Afveyle cürmümü, bendedir kusur
Katreyim alemde umman isterim.

NEFES[49]

VII

Her ne ararsan gönülde mevcut
Gel tavaf eyle sen, beyt-i Hüdâ'yı
Anda hasıl olsa gerektir maksut
Sıdk ile ettinse tahsil rızayı

47 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.294
48 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.295
49 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.295-296

Makam-ı Hazreti Resul-i Ekrem
İçinde gizlidir nice bin alem
Arş u kürsü sema, levh ile kalem
Seyret gönülde ki ibret-nümayı

Peygamberi zîşan buyurmuş inan
Hadis-i kudsidir etmen mi iman
Kulûb-ı şuarâ hazâin Rahman[50]
Nasıl yakan zalim böyle binayı

Cihanda kemalin râyegân olur
Kalbini kıranlar peşiman olur
Ziyaret ederler bir zaman olur
Şehr-i Kangırı'da Sabri gedayı.[51]

NEFES[52]
VIII
Ya ilahi! Sana âşık olanlar
Cihanda devlet-i dârayı neyler
Kalbi fasık, hem İblis'e uyanlar
Mescid-i Aksa'yı, Kübra'yı neyler

Kemali kaf u-nun zuhuri-adem
Kafı kalp olmuş beyt-i mükerrem
Cemalin nurunu seyreden adem
Firdevsi, cennet-i âlâyı neyler

Şu dünyaya geldi nice enbiyâ
Hakk'a vasıl olan irdi manaya[53]
Aşka düşenlerden âşık Sabriyâ
Saltanatı mülkü dünyayı neyler.

KOŞMA[54]
IX
"Nahnü kasemna"da taksimde Mevla
Bu feşan kısmeti bana mı verdin?
Alemde safalar eyledik âta
Derdilen mihneti bana mı verdin?

Geliriz dünyaya rahm-ı maderden
Gönül şad olmadı gamdan kederden
Türlü sahralar geçerek serden
Hep kamu kederi bana mı verdin?

İçerdik feleğin cam zehrini
Aldı gam leşkeri gönül şehrini
Bunca demdir çektik yârin kahrını
Diyâr-ı gurbeti bana mı verdin?

50 Tercümesi: " Şairlerin kalbleri Rahman'ın hazineleridir"
51 A.Talat Onay'ın Notu: Sabri'nin medfun bulunduğu Hacet tepesinde başka mezar yoktur. Senenin bazı aylarında kadınlar "Hacet tepesi gezmesi yaparlar. Sabri'nin mezarı etrafında hacet rüyasına yatarlar. Erkekler ilkbaharda çiğdem mevsiminde burada fırıncalayı yumurtaya batırıp yağda kızartarak çullama yaparlar ve Sabri'yi ziyaret ederler"(A.g.e. s.296)
52 Ahmet Talat Onay, a.g.e. s.296
53 **A.Talat ONAY'ın Notu:** Aslında böyledir, fakat kafiye bozuktur.
Bizim notumuz: Osmanlı Türkçesinde "mana" kelimesi iki şekilde de yazılır: 1) Mim-ayn-nun-elif 2) Mim-ayn-nun-ye. Müstensihin yazarken 2. şekli tercih ettiği anlaşılıyor. Bu durumda Enbiya ve Sabriya kelimeleri ile kafiye oluyor. A.Talat ONAY, Türk Edebiyatındaki " ***kafiye göz için mi, kulak için mi***" tartışmasında "***kafiye kulak içindir***" görüşünü benimsediği için "mana" kelimesinin kafiyeye uymadığını söylüyor, diye düşünüyoruz.
54 Cönk, Yaprak: 39a

Bu fasl-ı tecelli bilmem ne hikmet
Cihana serpilmiş dâne-i kısmet
Sabrini gurbette kodun akibet
Firakı hasreti bana mı verdin?

DESTAN[55]

X

Gönül eğlencesi dâr-ı dünyada
Karşında bir taze civan olmalı
Muhabbet etmeli bazen tenhada
Onda tûtî-veş lisan olmalı

Şimdi bu saatte isterim çabuk
Kahvemi büşürsün beş on yalabuk
Birinin elinde yasemin çubuk
Bulada cebli duhanı olmalı

Sugası destinde kul furi fincan
Tazelenmek için cennette bu can
Dişleri dürden lebleri mercan
Cemali âfet-i devrân olmalı

Çağırsam laperde yanıma gelse
İşaret kalkmadan çilemden alsa
Soyunup libasın koynumu delse
Öpmeye beş karış gerdan olmalı

Uçkurunun bendi olsun kavice
Meşrep buya meyl virmez piçe
Sarılıp sarmaşıp üçgün üç gece
Kuş tüyü minderde mihan olmalı

Uykudan uyarsa beni sim-i ten
Naz ile libasım giydirse hemen
Gümüşten ibrikler altın ileğen
Bu tertip üzre her ân olmalı

Çilingir sofrası kurulsun bu dem
Gönül şehri âbâd kılınsın harem
Sundulça sâkiler bâde gül-i fem
Nûş idip destinde mestan olmalı

Sağımda solumda Gürcü kızları
Şem'i gibi ziya versin yüzleri
Tir-i müjgan gibi gözleri
Kaşları kurulu keman olmalı

Çalınsın meclisde saz ile tanbur
Çünkü olduk biz bu safaya mecbur
Birine kemane luta tanbur
Meydanda raks eder oğlan olmalı

Bilinmesin simzârın hesabı
Odur bu alemde safanın babı
Anberye eylerim kuzu kebabı
Baklava kadayıf harman olmalı

55 Cönk, Yaprak: 16a-17a

Hasıl ola kıldan muzmerler
Tavlada bağlansın küheylan atlar
Odalarda selaserden makatlar
Bal mumu dikili şamdan olmalı

Bülbül gibi beyhûde bîzâr olmaz
Bunlara meyl eden berhüdâr olmaz
Zamane mahbubu sana yâr olmaz
Kıssadan hisse bir yalan olmalı

Kime sorsan bu sözlerde bilir
Âşıkın kendisi Hakkın yoludur
Bunu da söyleten aşkın halidir
Gizli can içinde canan olmalı

Bunları hükm eden nefs-i emmare
Ruh girmez aslaca böyle pazara
Arzıdır Sabriya varmak didara
Son nefesde kamil iman olmalı

CÖNKLERDEKİ ÂŞIK SABRİ'YE AİT ŞİİRLERDEN BAZILARI

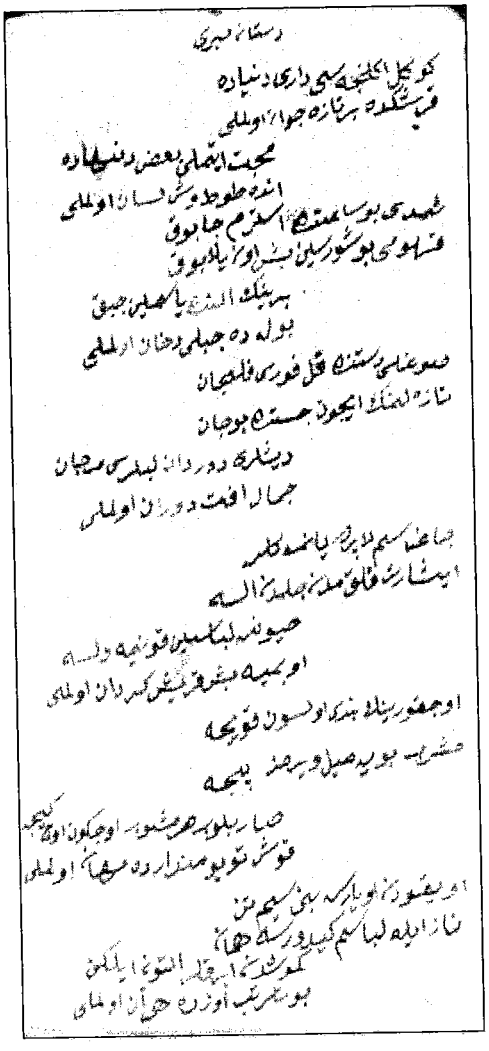

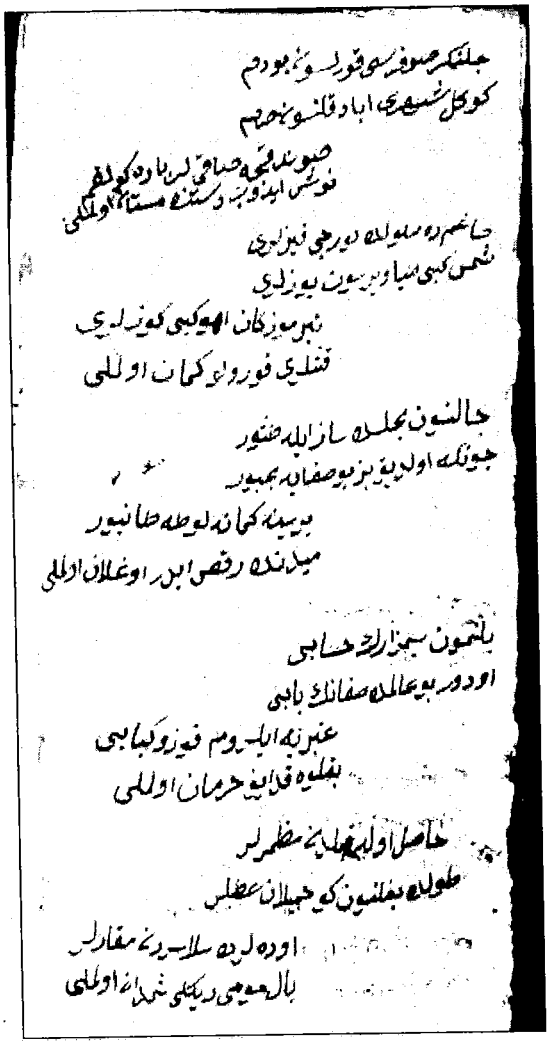

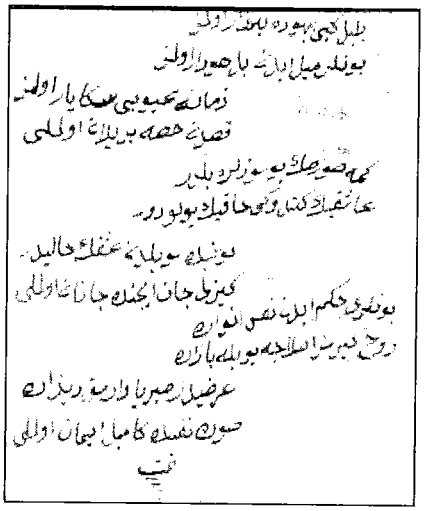

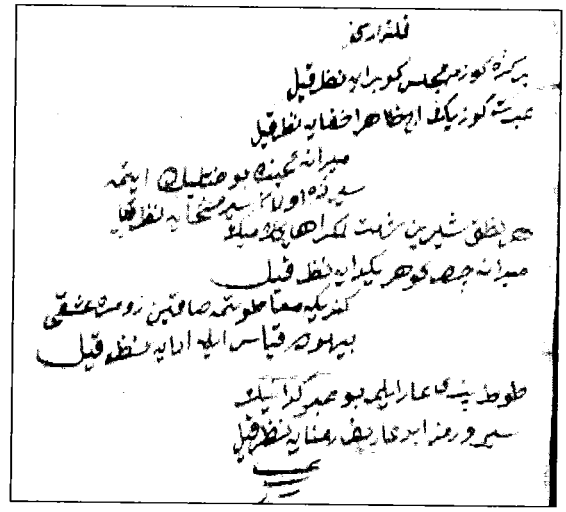

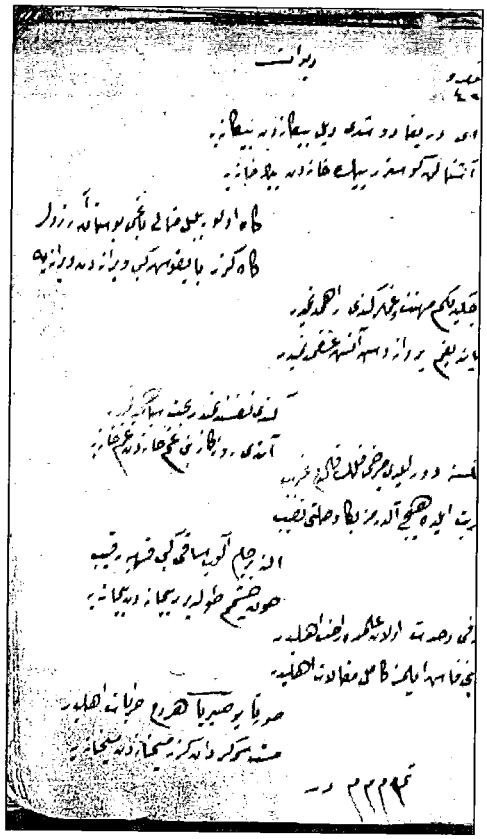

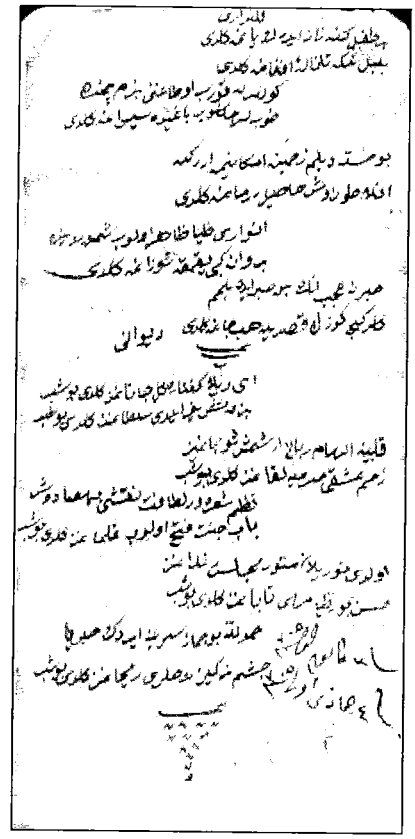

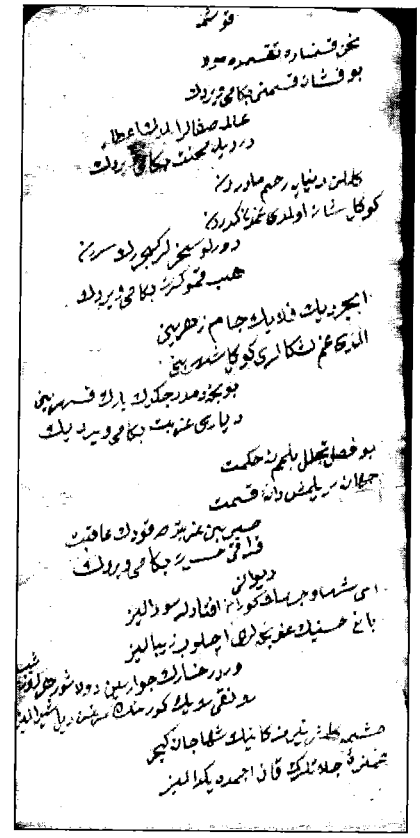

KAYNAKÇA:

AKYOL İbrahim, "Çankırılı Âşık Sabri ve Bilinmeyen Şiirleri" Hacı Bektaş Velî Dergisi, Gazi Üniv. Hacı Bektaş Veli, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Kış–2002

AKYOL İbrahim "Çankırı Kültür Coğrafyasında Bektaşi-Alevi Edebiyatı", 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik, Bildiri kitabı, c.1 Ankara–2007

BAŞER Tayyip , Karatekin Ululları, Ankara, Tarihsiz.

ÇAMAHMETOĞLU İsmail Vasfi, "Kültür Değerlerimizden Şair Sabri" Doğruyol Gazetesi, 13,14,15,17,18,19 Haziran 2002 - Çankırı

ERGÜN Saadet Nüzhet, Halk Edebiyatı Antolojisi, İstanbul–1938

KÖPRÜLÜ Fuat, 19. Asır Saz Şairleri, Kanaat Kitabevi, İstanbul–1940

ONAY Ahmet Talat, Çankırı Şairleri, Vilayet Matbaası, C:1, Çankırı–1930

ONAY Ahmet Talat, Tokatlı Âşık Nuri, Vilayet Matbaası, Çankırı–1933

ÖZMEN İsmail, Alevi- Bektaşi Şiirleri Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt:4, Ankara–1998

SARI Mehmet, "Âşık Sabri Baba" Diyanet Dergisi, Ağustos–1994

TEZCAN Mahmut Çankırı Yâran Sohbetleri, , Ankara–1989

Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Cilt:6, İstanbul–1986

URAZ Murat, Türk Edip ve Şairleri, Cilt:3, İstanbul–1940

MÜLKİYELİ BİR ŞAİR: CEMAL YEŞİL

A Poet Mekteb-i Mülkiye: Cemal Yeşil

Mürteza IŞIKLI*

ÖZET:
Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ilk gençlik yıllarını yaşamış, vatanın sürekli istila ve karışıklıklarla boğuştuğu bir dönemde, kendisi de birçok zorluklara göğüs gererek eğitimini sürdürmüş bir şahsiyet olan Cemal Yeşil; devlet kademesinin en alt noktasından en üst seviyelerine kadar kendi birikim ve azmiyle hizmet etmiş entelektüel bir devlet adamıdır.
Devlet adamlığı vasfının yanında, edebiyatta da mahir olan Cemal Yeşil, bu yönünü mütevazi bir şekilde ilerletmiş, yazdığı rubailerini kitaplaştırmıştır. Şiirleri, dönemin birçok edebi şahsiyeti tarafından değerlendirilmiş ve beğenilmiştir.
ANAHTAR KELİMELER: *Cemal Yeşil, Rubai, Şiir, Mülkiye, Ömer Hayyam*

A POET MEKTEB-İ MÜLKİYE: CEMAL YEŞİL

ABSTRACT:
Cemal Yeşil who lived his teenage years in the last periods of the Ottoman State and continued his studies resisting against a great many difficulties in a period when the country was facing constant invasion and troubles is an intellectual statesman. He served his country from the lowest level to the highest using his own knowledge and perseverance.
In addition to being a Statesman, Cemal Yeşil was also adept at literature and furthered his skill in a modest manner compiling his ruba'iyat (quatrains) in a book. His poems were assessed and appreciated by many literary figures of his age.
KEY WORDS: *Cemal Yeşil, Ruba'i, Poem, Mülkiye, Omar Khayyam*

Giriş:

Cemal Yeşil; kendisinin yazmış olduğu bir kaynağa göre[1] 1900 yılında Bağdat' ta doğmuştur. Babası Diyarbakırlı Doktor Binbaşı İbrahim Edhem Hakkı Efendi; annesi Şefika Hanım' dır. Ailenin beş çocuğu vardır. Bunlar sırasıyla: Cemil, Kemile, Kemal, Celal ve Cemal Yeşil' dir.Yeşil, kardeşleriyle ilgili olarak bazı rubailerinde; "*Bebekliğinde ölen kardeşim Cemil için, Bebekliğinde ölen kız kardeşim Kamile için, Irak cephesinde ölen ağabeyim Kemal(1897-1918)'e*" ifadeleriyle ithaflarda bulunmuştur. Cemal Yeşil, babasının Bağdat'taki görevinden dolayı ilk çocukluk yıllarını orada geçirmiş, bu vesileyle Arapça ve Farsça öğrenmiştir.

Cemal Edhem (Yeşil) Yedek Subay iken

1915 yılında Kafkas cephesinde babasını; 1916 yılında da annesini kaybetmiş ve İstanbul' a gelmiştir. 1917' de parasız yatılı olarak bir yıl süreyle İstanbul Lisesi'nde okumuş, oradan 1918 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine yeniden başlayan Mülkiye Mektebi' ne girmiştir. 1921' de Mülkiye' den mezun olduktan sonra öğrencilik yıllarında edebiyata olan tutkusunun bir yansıması olarak Maarif Vekaleti (Milli Eğitim Bakanlığı)' ne edebiyat öğretmenliği için müracaat eden Yeşil; milli mücadele yıllarında ülkede yaşanan karışıklıklardan dolayı bu amacına ulaşamamıştır. Sonrasında bu isteğini; iktisat uzmanı olan, Başbakanlık ve Maliye Bakanlığı da yapan, mülkiyeden hocası Hasan Saka' ya iletmiş ve bu konuda kendisine yardımcı olmasını rica etmiş, fakat hocasının isteği ve yardımı doğrultusunda maliyede memur olarak ilk görevine başlamıştır. Devletin birçok kademesinde görev yapan Cemal Yeşil sırasıyla:

* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı
Niğde Universit, Institute of Social Sciences, Old Turkish Literature
Bu çalışmaya vesile olup Cemal Yeşil'i tanımamızı sağlayan Çetin Kapdan ve Yüksel Arslan'a teşekkür ederim.

1 Daktilo ile kendi yazdığı özgeçmişi (Özgeçmiş, Çankırı Araştırmaları Merkezi'ndedir.)

1921- Maliye Vekaleti Muhasebe-i Umumiye masa katibi refiki,

Maliye Heyeti Teftişiye Katipliği

1922- TBMM Muvazene-i Maliye Encümeni Katibi ve Mümeyyizliği

1923- Maliye Müfettişliği (Muavinlikten Birinci sınıfa kadar)

1936- Maliye Vekaleti Bütçe ve Mali Kontrol Umum Müdürlüğü

1938- Maliye Vekaleti Müsteşarlığı

1942- Başvekalet (Başbakanlık) Müsteşarlığı

1947- Cumhurbaşkanlığı Umumi Katibi

1951- Kabil Büyükelçiliği

1956- Budapeşte Büyükelçiliği

1960- Dışişleri Bakanlığı Baş Hukuk Müşaviri

1962- Varşova Büyükelçiliği görevlerinde bulunmuştur. 1965 yılında yaş haddinden emekli olmuştur.

Cemal Yeşil, 1926 yılında Müzeyyen Hanım(1912-2004)'la evlenir. Bu izdivaçtan Etem(1936 – 1989) adında bir erkek ve Sırma (1950 - ...) adında bir kızları olur. Kızına Sırma adını edebiyatçı Nurullah Ataç vermiştir.[2]

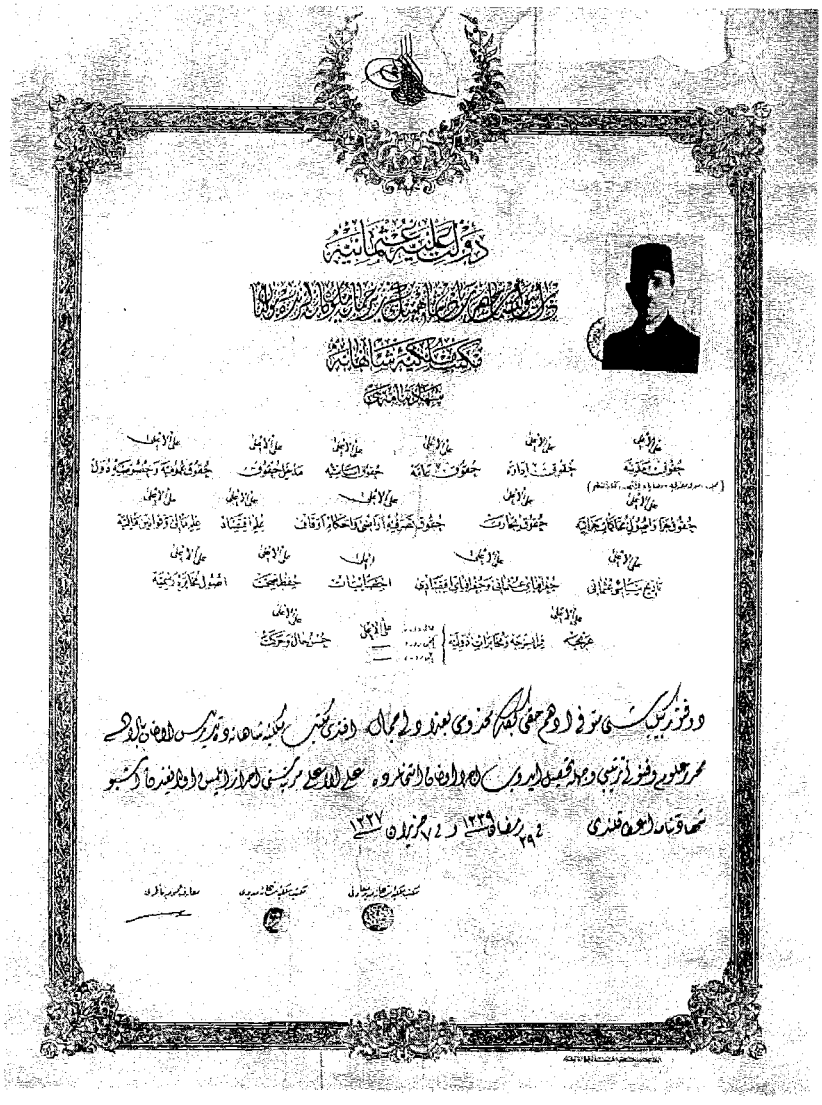

Cemal Edhem'in (Yeşil) Mülkiye Diploması (1921)

1950' de Rubailer adlı kitabını yayınlamış olan Yeşil' in kızı Sırma Yeşil babasının tamamlayıp yayınlamayı düşündüğü birçok rubaisini de: *"1977' de kaybettiğimiz babamın tamamlayıp yayınlamayı düşündüğü rubailerini, bir sıraya koymaktan başka katkıda veya değişiklikte bulunmadan, bıraktığı şekilde bu kitapta topladım."* şeklinde kısa bir önsözle ve "Rubailer II" adıyla 1979' da yayınlamıştır. Cemal Yeşil kendi ifadelerinde[3], rubai ustası olan Ömer Hayyam' ın 100 -150 kadar rubaisinin tercümesini yaptığını ve ileride yayınlayacağını belirtmiş; ancak Sırma Yeşil'den öğrendiğimiz kadarıyla yayınlamamıştır.Bunun yanında Hayyam' dan yaptığı bazı rubai tercümeleri çeşitli dergilerde yayınlanmıştır.

Geçirdiği ağır rahatsızlıklara yenik düşerek,27 Kasım 1977 tarihinde hayata gözlerini yummuştur.

II)- Cemal Yeşil ve Çankırı

Mülkiye' den bir arkadaşını ziyaret etmek vesilesiyle Çankırı' ya gelen Cemal Yeşil, arkadaşının hanımının arkadaşı olan Müzeyyen Hanım ile tanışır ve onunla 1926 yılında evlenir. Müzeyyen Hanım' ın babası Çankırı' da hakim olan Ahmet Üngök; annesi Adeviye Üngök' tur. Müzeyyen Hanım evlendikten sonra Ankara' ya yerleşir. Cemal Yeşil işinden ve yurtdışı görevlerinden dolayı Çankırı' ya pek gelemese de Müzeyyen Hanım zaman zaman memleketini ve ailesini ziyaret etmiştir.

Cemal Yeşil, kitabında "Ocağımın Korları, Külleri" adını verdiği bölümde eşi Müzeyyen Hanım için, "Eşime" başlığıyla bir rubai ithaf etmiştir:

Gül seçmeye girdimdi gül bahçesine
Dallarda gözüm takıldı yüzlercesine
Birdenbire kayboldu bu yüzlerce demet,
Gül bahçesi yalnız seni vermişçesine

2 Cemal Yeşil'in Kızı Sırma Yeşil' le 17 Haziran 2008 tarihinde Çankırı Büyük Otel lobisinde yapılan mülakat kayıtları.
3 Daktilo ile kendi yazdığı özgeçmişi (Özgeçmiş, Çankırı Araştırmaları Merkezi' ndedir.)

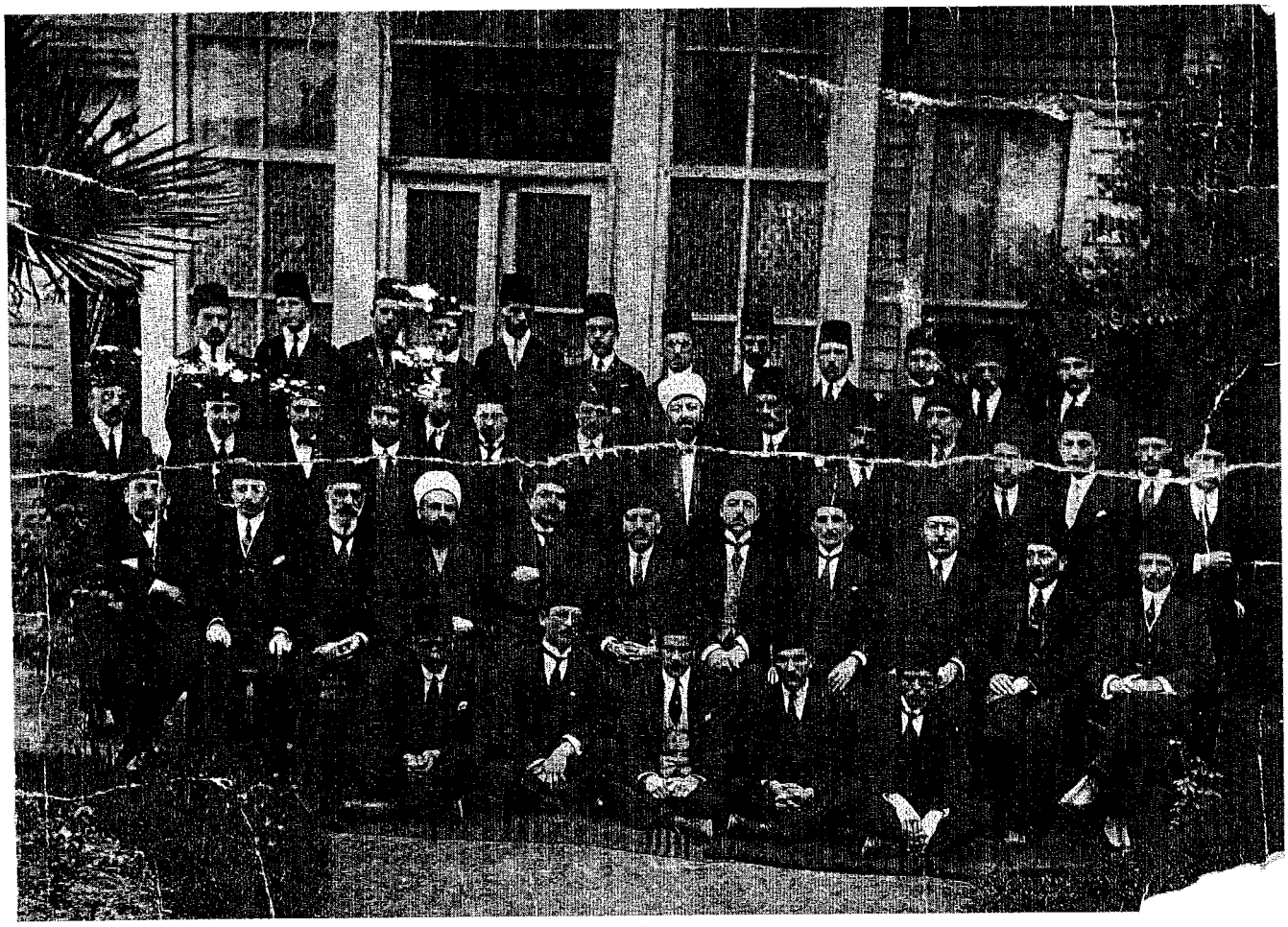

Mülkiye (1921 Sınıfı), Ön sıra soldan 4. sırada Cemal Edhem (Yeşil)

III)- Edebi Kişiliği ve Eserleri

Cemal Yeşil, babasının görevi dolayısıyla Bağdat' ta doğmuş ve ilk çocukluk yıllarını burada geçirmiştir. Bu yıllarda Arapça ve Farsça öğrenmiş; öğrencilik yıllarında merak sardığı edebiyatla ömrünün sonuna kadar, bulduğu her fırsatta meşgul olmuş; Fuzuli, Şeyh Galip, Ahmet Haşim ve Yahya Kemal'i yoğunlukla okuyan Yeşil'in, bazı rubailerinde bu şairlere ithafları yer almıştır.

Cemal Yeşil'in hem çocukluk dönemlerini geçirdiği yer olan Bağdat hem de farklı ülkelerdeki büyükelçilik görevleri göz önüne alındığında; kültürel anlamda zengin ve geniş bir bakış açısına sahip olduğu görülür. Fransızca, daha az ölçüde İngilizce biraz da Arapça ve Farsça' yı bilen Yeşil, edebiyatımızda her biri nev-i şahsına münhasır olan üdebayı gençlik yıllarından itibaren takip etmiş, eserlerini okumuştur.[4]

Cemal Yeşil, hafif batı müziği, caz dinler; henüz gençliğinin baharında ebeveynini ve kardeşlerini kaybetmesine rağmen hayata küsmek şöyle dursun; küçücük şeylerle bile insanın mutlu olmayı bilmesi gerektiğini gösterir ve çevresine de bunu telkin eder. Cemal Yeşil, şairliğinin yanında, fotoğrafla ve sinemayla uğraşmayı severdi.

Edebiyat zevkini oluşturmada okuduğu, incelediği şairlerin ortak noktasını değerlendirecek olursak; çoğunun Divan edebiyatı müntesibi olmaları ya da Divan edebiyatı özelliklerinde şiir yazmaları gibi bir neticeye varabiliriz. Ancak onun rubailerini değerlendiren birçok edebiyatçı Yeşil' in divan edebiyatının şekli özelliklerinden yararlandığını hatta rubailerinde aruzla sade dili birleştirdiği görüşünde birleşirler.Yeşil' in sadece divan şiirine ilgisi olmadığının da bilinmesi önemli bir husustur. Nurullah Ataç' a ilgisi, yakınlığı dikkatlerden kaçmayan bir nokta olduğu gibi, rubailerindeki bazı ithaflar (Fazıl Hüsnü Dağlarca, Faruk Nafiz Çamlıbel) dönemindeki edebi şahsiyetleri ve gelişmeleri yakinen takip ettiğini gösterir.

Yeşil' in edebi zevke ne kadar düşkün biri olduğunu ve bu konuda ne kadar titiz biri olduğunu, eserlerindeki dilden tutun da aruzu kullanmadaki hassasiyetine kadar yapılan bir inceleme ziyadesiyle ortaya koyuyor.

Onun eserlerinde; lirizm(akıcılık) yönüyle Fuzuli' den, sembolizm yönüyle Şeyh Galip'ten, empresyonizm (izlenimcilik) yönüyle Ahmet Haşim'den, şiirlerindeki ritim ve musiki yansıması bakımından Yahya Kemal'den, dilindeki sadelik bakımından da Ataç'tan izler görülür.

4 Cemal Yeşil'in "Rubailer" eserinde : "Fuzuli Divanı'nı Okurken" başlıklı bir rubaisinden anlaşılmaktadır.

Genç yaşlarda şiir yazmaya başlayan Cemal Yeşil, rubai nazım biçimiyle tanışınca hemen hep bu nazım biçimini kullanmıştır ve yazdıklarını 1950' de "Rubailer" adıyla kitaplaştırmıştır.

III-I) Rubailer

Rubai; İslami klasik edebiyatta tam bir anlam ifade eden, şairin dünya görüşünü, felsefesini, maddi ve manevi aşkını özlü bir şekilde ifade eden, kendine özgü bir ölçüsü olan dört dizelik nazım biçimidir. Rubai Halk edebiyatındaki maniye benzer. İlk olarak İran edebiyatında kullanılmış olan rubai, Arap edebiyatında fazla rağbet görmemiş, en eski Türk şiirlerinin dörtlüklerden meydana gelmesi, bu nazım biçiminin Türk şairleri arasında kolayca benimsenmesini ve hemen her divan şairinin az ya da çok, bu biçimle şiir yazmasını sağlamıştır.[5]

Rubai nazım biçiminin en meşhur şairi Ömer Hayyam' dır. Zira Cemal Yeşil de Hayyam' ın rubailerinden 100-150 kadarını tercüme etmiştir.[6]

"Rubailer" adlı eserinde 105 rubaisi bulunan Yeşil' in sonraki zamanlarda yazdığı ve kızı Sırma Yeşil tarafından "Rubailer II" adıyla bastırılan eserde de 97 tane rubaisi bulunmaktadır. Kızıyla yaptığımız sohbetten ve bir kısım incelemeden anlıyoruz ki Cemal Yeşil'in, sonradan yazdığı rubailerini yayınlamama sebebi daha çok vezinle alakalı kusurlar bulunmasıyla ilgilidir.

Türk edebiyatında rubai nazım biçimini Mevlana' dan başlayarak, Fuzuli, Bağdatlı Ruhi, Azmizade Haleti, Şeyh Galip vs... birçok şair kullanmıştır. Cumhuriyet dönemindeki en büyük rubai ustası ise Yahya Kemal' dir. Zaten Cemal Yeşil de ilk rubaisini Yahya Kemal' e yazmış, ondan da kendisine bir rubai ithaf edilmiştir.

Cemal Yeşil, Yahya Kemal' den etkilenmiş, onunla edebi sohbetler etmiştir. Muhtemelen rubai nazım biçimine de Yahya Kemal' in tesiriyle merak sarmıştır. İlk rubaisinde "Ses Şairine" başlığı kullanmış olan Cemal Yeşil' in bu başlığı kullanmasını sağlayan ve Yahya Kemal' e ait olan rubai:

SES
Yarab ne müsavatı ne hürriyeti ver
Hatta ne o yoldan gelecek şöhreti ver
Hep neşve veren aşkı terennüm dilerim
Yarab bana bir ses yaratan kudreti ver

"Ses" Şairine:
Seslenme hünerdir, ses alıp verme kolay
Yol gösterecek bir, geçecekler bir alay
Parlak nice yıldızda güneştir göz alan,
Bin bir oka hız verir gerilmiş tek yay

(Cemal Yeşil' in ilk yazdığı ve Y. Kemal' e ithaf ettiği rubaisidir.)

Yahya Kemal de Cemal Yeşil' e bir rubaiyle karşılık vermiştir:

CEMAL YEŞİL' E
Hatırlatır erbab-ı dilin sineleri
Yek-diğere akseyleyen ayineleri
Rahşan görünür her birinin ka'rından
Nadide mücevherat gencineleri

Cemal Yeşil' in rubailerinde alışılagelmiş rubai nazım biçimini aşan birçok yön bulunmaktadır. İlk bakıldığında çok basit yazılmış intibası uyandırsa da ,biraz incelendiğinde titiz bir çalışmanın neticesinde ortaya konuldukları aşikardır.

Vatanım, vatanım..

Benden birer parça yurdumda her adım:
Gözüm, gözbebeğim, kollarım, kanadım.
Damarlarım yollar, kanım akan sular,
Yer kabaran göğsüm, nefesim koruler.
Benden birer parça yurdun her ocağı,
Karış karış onun taşı ve toprağı.
Yüreğim, gezdikçe damarında kanım,
Bu sesle vuracak: Vatanım, vatanım..

Cemal Yeşil

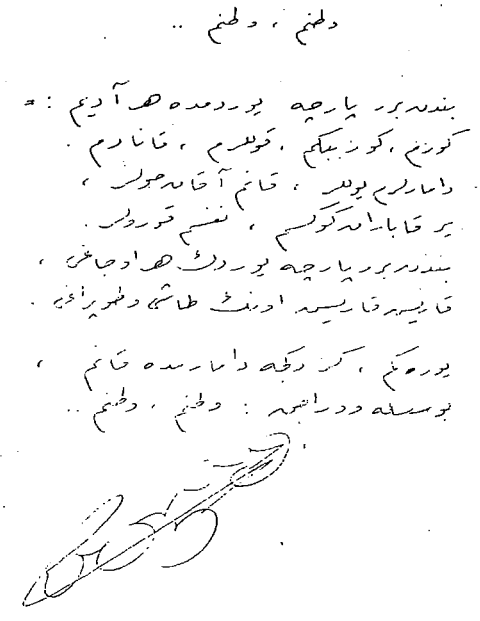

Cemal Yeşil'in kendi el yazısıyla bir şiiri

5 İskender Pala , *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay., 1995, s. 450
6 Daktilo ile kendi yazdığı özgeçmişinde belirtiyor.Ancak bunlar bir kitap halinde yayınlanmamıştır.

Muhtar Körükçü'nün de Cemal Yeşil' in rubailerini değerlendirdiği bir yazısında[7] belirttiği üzere eserde rubailerde kullanılan dilin sadeliğine rağmen vezin, aruzun bütün incelik ve bütün giriftliklerine uyan bir mükemmeliyette. Değişik ve alışılmamış vezinler bile bir "sehl-i mümteni"(kolay gibi göründüğü halde söylenmesi zor olan, taklit edilemeyen söz) serisi halinde önümüze çıkıyor.

Rubai nazım biçiminin kendine has 24 kalıbı vardır. Onu, dörtlüklerle yazılan diğer nazım biçimlerinden ayıran en önemli özellik de budur.Türk edebiyatında bu kalıpların en çok sekiz tanesi kullanılmıştır.Bunda ses ve hecelerdeki açık-kapalılık oldukça etkili olmuştur. Cemal Yeşil de rubailerinde bu sekiz kalıbı kullanmış, bunlar içerisinde en çok:

Mef'ûlü/Mefâîlü/ Mefâîlü/Faûl
Mef'ûlü/Mefâîlün/ Mefâîlü/Faûl
Mef'ûlün/Fâilün/ Mefâîlü/Faûl
Mef'ûlü/Mefâîlün/ Mefâîlün/Fa' kalıplarını kullanmıştır.

Yeşil'in rubailerinde kullandığı dil, kullandığı nazım biçiminin geleneksel yapısına aykırı şekildedir. Dil o kadar sade ve akıcı ki , sanki okuruyla konuşuyormuş gibi gündelik, konuşma diliyle karşılaşırız rubailerinde.Öyle ki kitabın adı olan "Rubailer" ifadesini görmesek, eseri heceyle yazılmış bir şiir kitabı zannederiz. Örneğin:

Nar tanelidir, çağla yeşil... bunda ne var
Oğlan kıza benzemez, şu çamdır, bu çınar
Parmakta yüzük, bilekte boncuk bilezik
Derdim de benimdir tenimin rengi kadar

Cemal Yeşil'in Babası
Dr. Binbaşı İbrahim Edhem Hakkı
Soldan sağa oğulları:
Kemal Yeşil (1897-1918)
Cemal Yeşil (1900-1977)
Celal Yeşil (1902-1954)

Dizelerinde olduğu gibi hem kolay yazılmış gibi görünüyor hem de dil oldukça sade. Hece ölçüsüyle yazılmış gibi bir görünüm arz ediyor. Oysa aruzu kusursuzca kullanabilmiş bir şairdir Cemal Yeşil. Nurullah Ataç rubailerini detaylıca incelediğini şu sözleriyle ortaya koyar: "O kadar ustaca ve aruza vakıf yazılmış ki; yüz beş rubainin yüz dördünde bir tane bile imale yok."

Cumhuriyet döneminin usta edebiyatçısı ve önemli eleştirmenlerinden biri olan Nurullah Ataç, Yeşil için: "Ben Türkçe'de onun şiirleri kadar samimi şiir okumadım." der. Değerlendirmesinin sonunda da; "baskı bakımından bugüne kadar memleketimizde basılan en güzel kitaplardan biridir, bir kere dizgi yanlışı yok." ifadelerini kullanır.[8]

Yeşil'in rubaileri basit, anlaşılır bir görünümde olduğundan göz ucuyla bakıp geçilebilecek türden olmayıp aksine, dikkatlice okunduğunda özlü bir söz gibi derin anlamlar ihtiva etmektedir. Hakkı Süha Gezgin de onun üslubunu: "Eski dahi hattatlar harfe nasıl şekillerin en güzelini verirlerse, Cemal Yeşil de sözcüklerin mana tarafını öyle güzel işliyor. Doğrusu, gönlünü bulmuş, ruhunun sesini duymuş bir şair. Onu, edebiyatımızın çölünde Yeşil bir vaha gibi selamlıyorum.şeklinde benzetmelerle değerlendirir.[9]

Yine bir başka değerlendirme yazısında İsmail Habib Sevük[10]: Cemal Yeşil' in, o dört mısralık rubailerle, sırası gelince, tam Hayyamane, ince istihzalı, dokunaklı, içli fikir katrelerini teksif etmeyi iyi bildiğini, o rubailerin

Cemal Yeşil'in Eşi Müzeyyen Hanım

7 Muhtar Körükçü, Cemal Yeşil' in Rubaileri", Dergiler ve Mecmualar, , *Varlık Dergisi*, 1 Nisan 1950
8 Nurullah Ataç, "Rubailer",Edebiyat Bahisleri, , *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1950
9 Hakkı Süha Gezgin, "Halis Şiir", Haftada Bir, *Vakit*, 7 Mart 1950
10 İsmail Habib Sevük, "Şiirimizde Yeni Bir Ses", Edebiyat Sohbeti, , *Cumhuriyet*, 9182.sayı

bazen o dört mısra ile dört fırça darbesinden bir tablonun silüetini çıkaran sanatkarlar gibi hünerler de gösterdiğini belirtiyor.

Cemal Yeşil' in şiirlerinde, tıpkı her çiçekten bal alan arı misali, hemen her konuya değindiğini görürüz: Cephede kaybettiği babasından kardeşlerine ve ailesine(eşi, oğlu ve kızı); sevgi ve aşktan vatan müdafaasına, Anadolu' dan dünyanın faniliğine; mevsimlerden şairlere kadar birçok konuya değinmiştir.

Mülkiye, Ön soldan 4. sırada Cemal Yeşil
Ön soldan 2. sırada rahmetli sınıf arkadaşı Cevad

Cemal Yeşil, İsmet İnönü ve Rüştü Saraçoğlu ile
(Sağda beyaz takım elbiseli)

III-II) MÜLKİYE (VATAN) MARŞI

Cemal Yeşil, Mülkiyedeki öğrencilik yıllarındayken edebiyatla da yakından ilgilidir.Ülkenin içinde bulunduğu karışık ve sıkıntılı günlerin etkisiyle vatanla ilgili hissiyatlarını kağıda döker.

Mülkiye Marşı adıyla bilinen bu şiirin bir diğer adı da "Vatan Marşı"dır. Bu şiiri okulun müzik öğretmeni Cemal Süreya çok beğenmiş ve bestelemiştir.

Cemal Yeşil, Mülkiye Marşı ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

...Bunu şimdi ifade edebilmek çok zor. Aradan elli yıla yakın bir zaman geçti. O zamanın havasına girmeyi denemek, yirmi yaşından önce alınmış bir soluğu elli yıl ciğerlerinde tutup yetmişine yakın vermeyi düşünmek gibi bir şey olur. Yine de şu kadarını söyleyeyim; Mülkiyenin 1918 de yeniden açılışı, Birinci Dünya Savaşından sonraki mütareke yıllarının ilk günlerine rastlar. Okula girdiğimizin altıncı ayına doğru yazdığım bir şiire, o kara günlerin gittikçe artan ve yüreklerimizde yer eden acısı, acılığı ve bunaltısı sinecekti ister istemez. Güftenin, o zaman için aşırı iyimser görünüşünü de delikanlılık çağının yenilgiye karşı direnme gücüne ve aydınlık bir geleceğe özlem duygusuna verebiliriz.[11]

Gerçekten de güftede bir iyimserlik havası vardır. Sanki bu şiir Kurtuluş Savaşı'nı önceden haber vermekte ve bunun hayırlı sonucunu belirtmektedir.

Mülkiye Marşı'nın tam metni

Başka bir aşk istemez, aşkınla çarpar kalbimiz,
Ey vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.
Gül ki sen, neş'enle gülsün ay, güneş, toprak, deniz.
Ey vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.

Bir güneştin bir zamanlar, aya kadar kaldındı dün,
Dün bir ay'dın, sislenen boşlukta yıldızsın bu gün;
Benzin uçmuş bak, ne rüya'dır, bu akşam gördüğün?
Ey vatan gözyaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.

11 Cemal Yeşil'in 1968 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ,Mülkiye Marşı ile ilgili anıları konusunda yaptığı konuşma metninden alınmıştır.

Beklesin Türkoğlu'nun azminde kuvvet bulmayan,
Sel durur, yangın söner elbette bir gün ey vatan
Süslenir, oynar yarin, dün ağlayıp matem tutan
Ey vatan gözyaşlarin dinsin, yetiştik çünkü biz.

SONUÇ

Cemal Yeşil, divan edebiyatına has olan ve her divan şairinin kolayca kullanamadığı; "rubai" nazım biçimini şiirlerinde kullanabilmiş ender sanatçılardandır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi şiirlerini konuşma dili sadeliğinde yazdığından heceyle yazılmış gibi bir intiba uyandırmasını şöyle örneklendirsek herhalde abartmış olmayız: Rubai nazım biçimini "kendine has bir renk cümbüşü olan ebruli bir kağıda" benzetirsek; Yeşil' in dörtlüklerini de, o kağıdın üzerine "herkesin okuyabileceği sadelikte yerleştirilmiş Türkçe sözler" şeklinde tanımlayabiliriz.

Cemal Yeşil yazdıklarıyla; divan şiiri ile modern şiir arasında bir birliktelik meydana getirmiştir. Çoğumuzun divan şiirinin ve onu yazmak için kullanılan nazım biçimlerinin ne kadar ağır ve ne kadar zor olduğu düşüncesinin de onun şiirleriyle çürüdüğünü gözlemliyoruz.

Bunca önemli görevleri bulunan bir şahsiyet kendini tamamen edebiyata adayabilseydi, zannediyorum, Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli edebiyatçılarından biri olurdu.

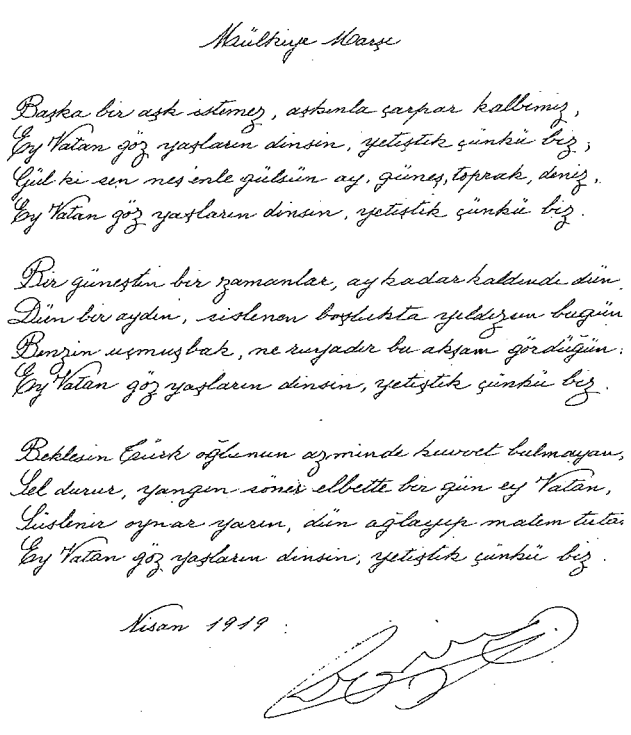

Mülkiye Marşı

Başka bir aşk istemez, azmimle çarpar kalbimiz,
Ey Vatan göz yaşların dinsin, yetiştik çünkü biz;
Gül ki sen nesimle güldün ay, güneş, toprak, deniz,
Ey Vatan göz yaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.

Bir güneştin bir zamanlar, ay kadar kaldında dün.
Dün bir aydın, sislenen boşlukta yıldızsın bugün
Benzirin uçmuş bak, ne rüyadır bu akşam gördüğün.
Ey Vatan göz yaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.

Beklesin Türk oğlunun azminde kuvvet bulmayan,
Sel durur, yangın söner elbette bir gün ey Vatan,
Süslenir oynar yarın, dün ağlayıp matem tutan
Ey Vatan göz yaşların dinsin, yetiştik çünkü biz.

Nisan 1949

Cemal Yeşil'in Kaleminden Mülkiye Marşı

KAYNAKÇA:
Ataç Nurullah, "Rubailer",Edebiyat Bahisleri, ,*Cumhuriyet*,9 Şubat 1950
Cemal Yeşil'in Kızı Sırma Yeşil'le 17 Haziran 2008 tarihinde Çankırı Büyük Otel lobisinde yapılan mülakat kayıtları.
Cemal Yeşil' in 1968 ve 1974 yıllarında Siyasal Bilgiler Fakültesi' nde yaptığı konuşma metinleri
Gezgin Hakkı Süha, "Halis Şiir", Haftada Bir, *Vakit,* 7 Mart 1950
Körükçü Muhtar, "Cemal Yeşil'in Rubaileri", Dergiler ve Mecmualar, *Varlık Dergisi*, 1 Nisan 1950
"Mülkiyeli Bir Sanatçı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, sayı 9, 1967, sayfa 25
Pala İskender , *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* , Ankara: Akçağ Yay., 1995, s.450
Sevük İsmail Habib, "Şiirimizde Yeni Bir Ses", Edebiyat Sohbeti, *Cumhuriyet,* 9182.sayı

Cemal Yeşil ve rahmetli sınıf arkadaşı Cevad Bey

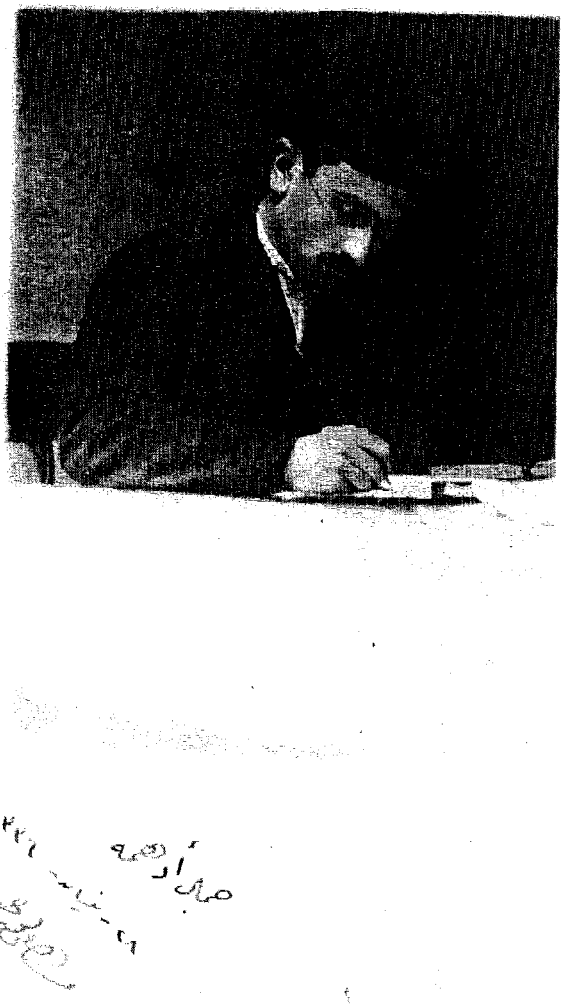

28 Nisan 1336 (1920) Mülkiye

Cemal Yeşil'in Kayınpederi

AHMET TALAT ONAY'IN MUTARRAF TAHMİSİ

Ahmet Talat Onay's Tahmis-i Mutarraf

İsa KOCAKAPLAN*

ÖZET:
Taştir, Klasik Türk Edebiyatı nazım şekillerinden olup bir gazelin beyitleri arasına aynı vezin ve kafiyede, mana bakımından da uyuşacak şekilde üçer mısra ilave etmektir. Buna mutarraf da denir. Çankırılı Ahmet Talat Bey, Yahya Kemal'in bir gazeline üçer mısra ekleyerek onu taştir (taştîr-i tahmîs-i mutarraf) etmiştir. Ahmet Talat Onay'ın taştirinde, Yahya Kemal'in gazelini şiir tekniği bakımından zaafa uğratacak bir aksaklık bulunmamaktadır. Yahya Kemal'in şiirindeki aruz ahengi Ahmet Talat'ın taştirinde de muhafaza edilmiştir. Ayrıca taştirde eklenen mısraların tema, anlam ve atmosfer bakımından asıl gazelin mısraları ile uyuşması da önemlidir Bu da şiirin muhtevasını oluşturur.. Bu açıdan Ahmet Talat Onay, Yahya Kemal'in gazelini başarılı bir şekilde taştir etmiştir.
ANAHTAR KELİMELER: *Klasik Türk Edebiyatı, Taştir, Yahya Kemal, Ahmet Talat Onay*

AHMET TALAT ONAY'S TAHMIS-I MUTARRAF

ABSTRACT: *Taştir, is one of the verse types of Classical Turkish Literature and is to add three lines between the staves of a ghazal with similar rhythm, rhyme and meaning. It is also called mutarraf. Çankırılı Ahmet Talat Bey, added 3 lines to the ghazal of Yahya Kemal and made it a taştir (taştîr-i tahmîs-i mutarraf). In Ahmet Talat Onay's taştir, there is no deficiency caused to Yahya Kemal's ghazal in means of poem technique. The aruz accordance in the poem of Yahya Kemal is also present in the taştir of Ahmet Talat. Besides, in taştir, the added lines should be in accordance with the original ghazal in means of theme, meaning and atmosphere. This forms the content of the poem. In this aspect, Ahmet Talat Onay has successfully made a taştir out of Yahya Kemal's ghazal.*
KEY WORDS: *Classical Turkish Literature, Taştir, Yahya Kemal, Ahmet Talat Onay*

Çankırı'nın yetiştirdiği değerli şair, eğitimci, milletvekili ve araştırmacı Ahmet Talat Onay (Çankırı 1885-Ankara 22 Eylül 1956), bir yandan hece ile bir yandan da bin yıllık göz ağrımız aruzla şiirler yazmıştır. Biz bu yazımızda onun Yahya Kemal'in "Mahurdan Gazel"ine yaptığı taştiri ele alacağız.

A. Talat Onay'ın Sarı Çiğdemler isimli şiir kitabında hece ve aruzla yazılmış şiirleri toplanmıştır. Şairin kendi el yazısı ile düzenlediği defter, 1982 yılında Prof. Dr. Cemal Kurnaz tarafından elden geçirilerek yeni harflerle yayına hazırlanmış ve 1993 yılında da kitap olarak yayınlanmıştır.[1]

Kitap 356 sayfadır. Baş tarafta A. Talat Onay'ın hayatı ve eserlerinin ele alındığı 63 sayfalık bir giriş bölümü bulunmaktadır. Bundan sonra başta, şairin Ankara'da 27 Kânunısâni 1338 (1927)'de yazdığı kısa bir ön sözü takiben, şiirler hece veya aruz diye ayrılmaksızın kronolojik olarak sıralanmıştır. Eserin sonuna hazırlayan tarafından bir de sözlük eklenmiştir.

"Sarı çiğdem" botanikte "Ankara çiğdemi"ne verilen isimdir. Talat Bey, eserinin adı hakkında şunları yazar:

" Mecmuanın adını Sarı Çiğdemler koydum. İlkbaharda tabiatin bütün şiddetine rağmen topraktan baş gösteren çiğdemler, uzun kışlardan sonra yeni bir mevsimin başladığını gösterdiği gibi, bunlar da yaşanılan tahassürü ifade ederler. Ömürlerinin, kıymetlerinin bir çiğdem gibi az ve hiç olmasının o kadar ehemmiyeti yoktur. Gün ışığına çıkanları, ele geçenleri peyderpey kaydedeceğim."[2]

Hayatının belirli anlarındaki hasretleri, yanıp yakılmaları ve duygulanışları yansıttığını ve bu manzumelerinin asıl öneminin onların bu muhafaza ve taşıma görevleri olduğunu söyleyen Talat Bey, onlarda bedîî harikalar aranmaması gerektiğini de şu cümlelerle belirtir:

"Bence yegâne kıymetleri, boş zamanlarımı işgal ettikleri, doğrusu öldürdükleri cihetledir. Yoksa şiirin ne demek olduğunu bilenlerdenim. Hemen itiraf edeyim ki bunlarda bedîî birer hakikat aramak abesle iştigal olur."[3]

Bu cümlelerde bir miktar tevazu da vardır. Çankırılı Talat Beyin şiirleri arasında edebî kıymet taşıyanları elbette bulunmaktadır. Bizim yazımıza konu olarak aldığımız taştiri de edebî kıymet taşıyan şiirleri arasında sayılabilir. Zira

* Öğr. Gör., İstanbul Kültür Üniversitesi
1 Ahmet Talat Onay, *Sarı Çiğdemler* (Haz. Cemal Kurnaz), İstanbul: MEB Yayınları, 1993.
2 *Sarı Çiğdemler*, s. 67.
3 *Sarı Çiğdemler*, s.67.

tahmis[4] ve taştir[5] yapmak sanıldığı kadar kolay değildir. Bunun zorluğunu İsmail Habip Sevük "Baki ve Yahya Kemal"[6] adlı yazısında anlatır.

İsmail Habip Sevük 11 Mayıs 1952 tarihli Cumhuriyet'te çıkan yazısında Tahmis yapmanın güçlüklerinden bahseder. Yazının girişinde Sultan Reşat'ın meşhur Çanakkale gazeline yapılan tahmislerin pek çoğunun başarısız olduğunu belirtir. Zira beyitlerin serbest olan ilk mısralarının kafiyelenmeye elverişli olmayışları, tahmis yapanları o kelimeleri mecburen redif olarak kullanmaya zorlar ve kafiye mısranın iç taraflarına doğru kayar. Bu da İsmail Habip'in deyimi ile o mısraları "moloz hâline" getirir.

Ama Yahya Kemal, bu gazeli o kadar başarı ile tahmis eder ki[7], padişah onu bir altın saat ile mükâfatlandırır. O gazeli tahmis etmenin zorluğunu çok iyi bilen Ali Kemal de şaire bu tahmisi başaramayacağını söylemiştir. Ancak Yahya Kemal bu işi başarır.

İsmail Habip yazısının ileriki bölümlerinde Yahya Kemal'in, Bâkî'nin;

Fermân-ı aşka cân iledir inkıyâdımız

Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdımız, beytiyle başlayan gazelini tahmis edeceğini kendisine söylediği zaman, bunun mümkün olmadığını belirttiğini yazar. Yahya Kemal de ona "bir çaresini bulacağız" diye cevap vermiştir.

İsmail Habip, bir süre sonra Yahya Kemal'in taştirini gördüğünde hayranlığını gizleyemez ve bunu söz konusu yazısında da belirtir. Bu gazelin sadece dördüncü beytine yapılan taştiri biraz zayıf bulur. Ama diğer beyitlerin taştiri yine İsmail Habip'in deyişi ile "insanın hayretten parmağını ağzında" bırakmaktadır. Hele "Bâkî" kelimesine yüklenen iki rol –mahlaslık ve sonsuzluk rolleri- sebebiyle bu beytin tahmisine imkân yoktur. Lâkin Yahya Kemal –okuyanlara parmak ısırtacak bir ustalıkla- bunu da başarır. Yazının bu bölümünü İsmail Habip'in kaleminden okumalıyız.

" İşte Yahya Kemal şaşılacak bir zekâ keşfi ile o kelimedeki bu iki mânâdan şairin ismi olan tarafını dört mısra yukarıya kaldırarak en sondaki bâkî'yi sadece lügat mânâsıyla bıraktığı gibi, bu teknik sayesinde, esas beytin ilk mısraındaki vezin zaruretiyle meydana gelen 'telif zaafı' da ortadan kaldırılmış oluyor:

Elhak gazelde neşve-i Bâkî bekâ bulur
Ahlâf o nazma gûş tutarken safâ bulur
Taştîrimiz bu sâyede az çok bahâ bulur

Ve bundan sonra gelen son mısradaki 'Bâkî' kelimesi sadece lügat mânâsıyla kaldığı için, Yahya Kemal eski şairini kendi için yaptığı duayı âdeta sihirbazlı bir hünerle kendine çevirivermiş oluyor. İnsanın hayretten parmağı ağzında ve ruhu da şevk içinde kalmaktadır."[8]

İsmail Habip'in bahsettiği son mısra şudur:

Bâkî kalur sahîfe-i âlemde âdımız

Bâkî'nin mısralarını da ekleyerek bu son beytin tahmisini bir daha okuyalım:

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Elhak gazelde neşve-i Bâkî bekâ bulur
Ahlâf o nazma gûş tutarken safâ bulur
Taştîrimiz bu sâyede az çok bahâ bulur
Bâkî kalur sahîfe-i âlemde âdımız

Bu son beşliği şöyle anlayabiliriz:

(Allah'a şükürler olsun dünya saltanatı son bulur.
Şüphesiz gazelde, Baki'nin neşesi sonsuzluk bulur.
Sonradan gelenler o şiire kulak tutarken safa bulur.
Bizim taştirimiz de bu sayede az çok değer bulur.
Adımız dünya sayfasında kıyamete kadar yaşar.)

---

4 Tahmis: Bir gazelin beyitleri üzerine aynı ölçü ve kafiyede üçer mısra ekleyerek onları beşli hâle getirmek sanatıdır. Böylece muhammes meydana getirilmiş olur. Tahmis yapan her beşliğe ilk üç mısrayı eklemiş olur. Eklenen mısralar giriş beytinden sonraki beyitlerde ilk mısranın kafiyesine tabi olur. Serbest mısranın son kelimesi kafiyeye uygun düşmüyorsa redif olarak kullanılır.
Tahmiste, gazele eklenen mısraların o beyitlerle anlam ve ustalık bakımından uygun düşmesi gereklidir. Bu bakımdan bir gazele tahmis yapmak onun yoğunluğu ölçüsünde zorlaşır. Beyitlerin, ekleme yapmaya anlam bakımından uygun olması tahmis yapanın işini kolaylaştırır (Cem Dilçin, *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 223).

5 Taştir: Tahmisin benzeridir. Tek farkı şudur: Tahmiste beyitlerin üzerine eklenen üç mısra, taştir yapılırken her beytin iki mısrası arasına eklenir. Böylece asıl gazel beyitlerinin ilk mısrası taştirin birinci mısrası olur. Gazelin ikinci mısrası ise taştirin beşinci mısrası olur. Yani şair her beşliğin iki, üç ve dördüncü mısralarını eklemiş olur. Taştire asıl gazelin beyitlerinin iki tarafa ayrılması dolayısıyla Mutarraf Tahmis de denilir (Dilçin, s. 225).

6 *Yahya Kemal İçin Yazılanlar 2*, Haz. Kâzım Yetiş, İstanbul 2000, s. 15-21.

7 Yahya Kemal'in "Tahmîs-i Gazel-i Hümâyun" (*Eski Şiirin Rüzgârıyle*, İstanbul 1974, s 110) adını taşıyan tahmisinin son beşliği şöyledir:
Rûh-ı peygamberi tebşîre giderken şühedâ
Millet arkanda bugün vecd ile tekbîr-serâ
Sen de mihrâb-ı hilâfette cebin-sây-ı senâ
Kapanıp secde-i şükrâna Reşâd eyle duâ
Mülk-i İslâm'ı Hudâ eyleye dâim me'men
(Şehitler Peygamberin ruhunu müjdelemeye giderken, millet arkanda bugün coşmuş tekbir getirmektedir. Reşat, sen de halifelik mihrabında onları övmek için alnını yere sürerek şükür secdesine kapan ve dua eyle: Allah İslam ülkesini daima güvenli kılsın.)

8 *Yahya Kemal İçin Yazılanlar 2*, s. 21.

Tahmis ve taştirin bütün bu zorluklarına rağmen; şairlerin kendilerini etkileyen gazellere bu nazım şekillerini uygulamaktan kendilerini bir türlü alamadıklarını belirtmeliyiz. Kendinde bu gücü bulan şair, sevdiği gazeli tahmis veya taştir etmek yoluna gitmiştir.

İşte Ahmet Talat Onay da şiir kitabında az sayıda da olsa terbi[9], tahmis ve taştire yer vermiştir. Eserde bir terbi, ikisi taştir olmak üzere üç tane de tahmis bulunmaktadır.

Terbi, Şair Nedim'in;

Bir söz dedi cânan ki kerâmet var içinde
Dün gîceye dâir bir işâret var içinde

beytiyle başlayan gazeline –mutarraf olarak, yani iki mısra gazel beyitlerinin mısralarının üstüne değil, aralarına eklenerek- yapılmıştır.[10] Şiirin altında 11 Temmuz 1944 tarihi vardır.

Tahmislerden ilki 5 Kânunısâni 1908 tarihini taşımaktadır. 19. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Harputlu Rif'at Baba'nın, bugün de Harput Divanı olarak söylenen ve

Ben şehîd-î bâdeyim dostlar demim yâd eyleyin
Kabrimî meyhâne enkâzıyle bünyâd eyleyin

matla'lı gazeline yapılmıştır.[11]

Geriye kalan iki tahmis mutarraftır, yani taştirdir. Taştirlerden birincisi Temmuz 1910 tarihlidir. Edib isimli bir şairin gazeline yapılmıştır.[12]

İkinci taştir 12/13 Mart 1949 tarihinde Yahya Kemal'in "Mahûrdan Gazel"ine[13] yapılmıştır. Yahya Kemal'in sağlığında yapılan bu taştirden Yahya Kemal'in haberdar olup olmadığını bilmiyoruz. Ama Çankırılı Talat ile Yahya Kemal arasında bir ünsiyetin bulunduğunu biliyoruz. Ahmet Talat'ın "Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar" isimli eseri dolayısıyla meşhur bir rubaisini, el yazısı ile bu eserine takriz olmak üzere Ahmet Talat'a vermiştir. Rubai şudur:

Aziz Muhibbim Ahmet Talât'a
Eslâf kapıldıkça güzelden güzele
Fer vermiş o neşveyle gazelden gazele
Sönmez seher-î haşre kadar şi'r-i kadîm
Bir meş'aledir devredilir elden ele

Y.K.
5 Ağustos 1942[14]

Ahmet Talat, bu tarihten 7 yıl sonra dostu Yahya Kemal'in şiirini taştir etmiştir. Bu taştiri teknik ve muhteva açılarından ele alacağız. Aşağıdaki tabloda Yahya Kemal'e ait mısralar italik olarak verilmiştir. Aruzun Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün vezninin tefilelerine göre düzenlenen tabloda, koyu dizilen açık hecelerde imale, kapalı hecelerde ise med bulunmaktadır. Açık hecelerin zemini beyaz, kapalı hecelerin zemini ise gridir. Şimdi tabloyu gözden geçirelim:

MUTARRAF TAHMÎS-İ GAZEL-İ YAHYA KEMAL (TAŞTÎR)

	FÂ	İ	LÂ	TÜN	FÂ	İ	LÂ	TÜN	FÂ	İ	LÂ	TÜN	FÂ	İ	LÜN
1	*Gör*	*dü*	*mol*	*meh*	*dû*	*şu*	***na***	*bir*	*şâ*	*la*	*tup*	*lâ*	***hûr***		*dan*
2	Üs	tü	**ne**	bir	fer	ve	giy	miş	nâ	fe	**-i**	sem	**mûr**		dan
3	Far	ko	lun	maz	kā	me	**t-i**	zî	bâ	sı	nah	**l-i**	**sûr**		dan
4	Ar	z-ı	dî	dâr	ey	le	mek	çün	hâ	le	**-i**	dey	**cûr**		dan
5	*Gül*	*ya*	*nak*	*lar*	*üs*	*tü*	***ne***	*yaş*	*mak*	*tu*	*tun*	*muş*	***nûr***		*dan*
6	*Ner*	*dü*	*ban*	*lar*	*bû*	*si*	***ş-i***	*ner*	*mî*	*n-i*	*dâ*	*mâ*	*nıy*	*le*	*mest*
7	Cün	bü	**ş-i**	ref	tâ	n	**nı**	ta'	kî	be	der	bir	sıy	t-ı	pest
8	İl	ti	fâ	**ta**	mun	ta	zır	ken	bir	ni	**ce**	hül	yâ	pe	rest
9	Ken	di	**ne**	mâ	**nend**		bir	dil	ber	le	ol	muş	dest	be	dest
10	*İn*	*di*	*bin*	*iş*	*vey*	*le*	*bir*	*kâ*	*şâ*	*ne*	***-i***	*fağ*	***fûr***		*dan*

9 Terbi: Bir gazelin beyitleri üstüne aynı vezin ve kafiyede ikişer mısra ekleyerek yazılan murabbaya denilir. Ekleme, giriş beytinden sonraki beyitlerin serbest olan ilk mısralarına göre yapılır.(Dilçin, s. 216).
10 *San Çiğdemler*, s.316.
11 *San Çiğdemler*, s.108.
12 *San Çiğdemler*, s.111.
13 *Eski Şiirin Rüzgârıyle*, s. 53-54.
14 Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992, s.LXIV.

	FÂ	İ	LÂ	TÜN	FÂ	İ	LÂ	TÜN	FÂ	İ	LÂ	TÜN	FÂ	İ	LÜN
11	*At*	*la*	***dı***	*dâ*	*men*	*tu*	*tup*	*üç*	*çif*	*te*	*bir*	*zev*	*rak*	*çe*	*ye*
12	Ol	du	bir	bû	**y-i**	di	lâ	viz	mün	te	şir	zev	rak	çe	ye
13	Gör	se	**bu**	hâ	let	le	Bel	kıs	im	re	nir	zev	rak	çe	ye
14	Her	ta	raf	tan	gül	me	nek	**şe**	ser	pi	lir	zev	rak	çe	ye
15	*Geç*	*ti*	*san*	*dım*	*mâ*	*h-ı*	*nev*	*â*	*yî*	*ne*	***-i***	*bil*	***lûr***		*dan*
16	*Hal*	*k-ı*	*Sa'*	*dâ*	*bâd*	*i*	***ki***	*sâ*	*hil*	*bo*	*yun*	***ca***	***fevc***		*fevc*
17	Sey	re	dal	mış	gör	me	miş	ler	böy	le	bir	şâ	hâ	ne	bevc
18	**Rast**		tan	bir	peş	re	**vi**	ta'	kî	be	din	**ce**	fas	l-ı	Evc
19	Gul	gu	**l-ı**	teb	rî	ki	i'	lâ	ey	le	mek	**le**	**mevc**		mevc
20	*Va'*	*de*	***-i***	*teş*	*rî*	*fi*	***ne***	*al*	*kış*	*tu*	*tar*	*ken*	***dûr***		*dan*
21	*Ced*	*ve*	***l-i***	*sî*	*min*	*ke*	*nâ*	*nn*	*dan*	*bu*	*â*	*vâ*	*zın*	*Ke*	*mâl*
22	Yük	se	lin	ce	per	de	**-i**	tî	zin	de	Şeh	nâ	zın	Ke	mâl
23	Kas	ra	doğ	**ru**	ak	se	der	di	nağ	me	**-i**	sâ	zın	Ke	mâl
24	Vas	fi	**na**	dâ	ir	bu	şi'	rol	gül	bü	**n-i**	nâ	zın	Ke	mâl
25	*Kop*	*tu*	*bir*	*fev*	*vâ*	*re*	***-i***	*zer*	*rin*	*gi*	***bi***	*mâ*	***hûr***		*dan*

Birinci bentte, son tefilede Yahya Kemal'de bulunan medlere uyulmuştur. Yahya Kemal'de iki hecede imale bulunmasına karşılık, yeni eklenen üç mısranın beş hecesinde imale[15] vardır. Buradaki kafiyeler zengindir.

İkinci bentte Yahya Kemal'deki iki imaleye karşılık, taştirde beş imale ve bir med bulunmaktadır. Bu bendde imaleler kelime ve terkiplerin sonunda onları vurgulama işlevi görmektedir. Dördüncü mısrada "manend" kelimesindeki med vurguyu iyice arttırmakta ve okuyuşu güzelleştirmektedir. Bu bendin kafiyeleri de zengindir.

Üçüncü bentte, eklenen her mısrada birer imale vardır. Yahya Kemal'e ait mısralarda da durum aynıdır. Bu imalelerin de vurgulamaya olumlu katkıları olmaktadır. "Zevrakçeye" kelimeleri redif olarak kullanılmıştır. Kafiyeler ondan önceki kelimelerin üzerindedir. İki sesle "ir" kafiye yapılmıştır. "İmrenir ve serpilir" kelimelerindeki kafiye olan sesler geniş zaman ekidir. Dolayısıyla bu iki kelimenin köklerinde veya gövdelerinde kafiye olan ses bulunmamaktadır.

Dördüncü bentte sondaki medler iki mısrada ihmal edilince, diğer üç mısranın uzatılan kapalı hecelerinin ses değerinden daha geride kalmaktadırlar. Dördüncü mısrada "rast" kelimesindeki med ise vurguyu belirginleştirir. Eklenen mısralardaki üç imale okuyuşu bozmaz. Üçüncü mısradaki (18) imaleler, Yahya Kemal'in ilk mısrası(16) ile aynı hecelerde bulunmaktadır. Bu bendin kafiyeleri de zengindir.

Son bentte ise beş imale bulunmaktadır. Yahya Kemal'in mısralarındaki imale sayısı üçtür. "Kemal" kelimesi redif olarak alınmış ve kafiyeler bu kelimeden önceye taşınmıştır. "Âvâz, Şehnâz, sâz, nâz" kelimelerinde kafiyeler zengindir.

Ahmet Talat Onay'ın taştirinde teknik bakımdan onu zaafa uğratacak bir aksaklık bulunmamaktadır. Bu şeklin gereği olan bir gazelin her beytinin mısraları arasına aynı vezin ve kafiyede üç mısra eklenmiş ve Yahya Kemal'in şiirindeki aruz ahengi muhafaza edilmiştir.

***

Taştirde şekil kadar önemli olan bir başka taraf, eklenen mısraların tema, anlam ve atmosfer bakımından asıl gazelin mısraları ile uyuşmasıdır. Bu da şiirin muhtevasını oluşturur. Ahmet Talat Beyin taştirine bir de bu açıdan bakmalıyız.

*Gördüm ol meh dûşu**na** bir şâl atup lâ**hûr**dan*
Üstü**ne** bir ferve giymiş nâfe-**i** sem**mûr**dan
Fark olunmaz kâmet-**i** zîbâsı nah**l-i sûr**dan
Arz-ı dîdâr eylemekçün hâle-**i** dey**cûr**dan
*Gül yanaklar üstü**ne** yaşmak tutunmuş nûrdan*

(O ay yüzlü omzuna bir Lahor şalı atmış, üstüne ince samur bir kürk giymiş, güzel endamı eğlencelerin fidan boylu güzellerinden ayırt edilmez bir görünüşle, karanlığın halesinden yüzünü göstermek için, *gül yanakları üstüne nurdan yaşmak tutunmuş* -olarak-,*)*

15 Tamlama i'lerinin gerektiği yerde uzun veya kısa okunabileceğini savunanların yanında (İskender Pala, "İmale ile Med Arasında Bir Hata", *İlmî Araştırmalar*, İstanbul 2000, S. 10, s. 107-112.), bunlardaki uzatmaları imale olarak değerlendirenler de vardır (Dilçin, s. 13.). Biz burada, kısa olduğu halde vezin gereği uzun okunan hecelerde imale bulunduğunu varsaydık. Eğer tamlama i'lerindeki uzatmaları saymazsak, Yahya Kemal'in gazelindeki 13 imale 7'ye düşer. Ahmet Talat'ın eklediği mısralardaki 22 imale de 12'ye iner. Onlar da gerek Lâle Devri'nin heceleri uzatarak konuşma modasına ('Lisânı şîve-i Şîrâz'dan nümûne idi/ Acem-peresti-i Rûm'un imâle devrinde', Yahya Kemal, "Bir Sâkî", *Eski Şiirin Rüzgârıyle*, s.31) uygunluk, gerekse mısradaki vurguyu üzerlerinde taşımaları bakımından aruz kusuru olarak değerlendirilmemelidirler.

Yahya Kemal'in gazelinin matla' beyti, Lâle Devri güzelinin kıyafetini tasvirle başlar. O ay yüzlü omzuna al bir Lahor şalı atmış, gül yanakları üzerine de nurdan bir yaşmak tutunmuştur. Ahmet Talat Bey bu mısralar arasına yine güzelin kıyafetini ve endamını belirten iki ve onun yüz güzelliğini belirten bir olmak üzere üç mısra ekler. Mısraların ilk ikisi anlam bakımından gazelin birinci mısrasına bağlıdır. Üçüncüsü ise gazelin ikinci mısrasını tamamlar. Bu mısradaki buluş çok güzeldir:

Arz-ı dîdâr eylemekçün hâle-i deycûrdan

(Karanlığın halesinden yüzünü göstermek için)

Bundan sonraki mısra da güzelin yüzünü göstermek istediğini, daha doğrusu gösterdiğini ima eder. Gül yanaklar üstüne nurdan yaşmak tutunmak söyleyişi bu amaca yöneliktir. Ahmet Talat'ın eklediği mısra bu manzarayı iyice belirginleştirir. "Karanlığın halesi" buluşu gerçekten etkileyicidir. Güzelin yüzünü çevreleyen saçları, "hâle-i deycûr" olarak nitelendirilir. Böylece beyaz ten, gül renkli yanak ve siyah saç üçlemesi tamamlanmış olur.

Ancak ilk mısradan sonra eklenen mısra, şalın altındaki samur kürkü söylüyor ki, bu omuzdaki şalın söylenmesinden sonra gereksiz hâle gelir. Güzelin endamı hakkında söylenilen mısra yerine oturmuştur. Birinci beşlikte yerine oturmuş görünmeyen tek mısra;

Üstü**ne** bir ferve giymiş nâfe**-i** sem**mûr**dan

mısrasıdır. Elbette bu, taştir ve ya tahmisin gazelden gazele değişen zorluğu ile ilgilidir. Şayet gazelin beyitleri sağlam ise araya mısra eklemek zorlaşmaktadır.

*Nerdübanlar bûsi**ş-i** nermîn-i dâmânıyle mest*

Cünbü**ş-i** reftârı**nı** ta'kîb eder bir sıyt-ı pest

İltifâ**ta** muntazırken bir ni**ce** hülyâ perest

Kendi**ne** mâ**nend** bir dilberle olmuş dest be dest

İndi bin işveyle bir kâşâne-i fağfûrdan

(Merdivenler, eteklerinin yumuşak öpüşüyle sarhoş; salınarak yürüyüşünü –eteklerin çıkardığı- hafif ağır bir ses takip eder, hayal kurmayı seven pek çok kişi ona bakmaya hazırlanırken, kendine benzeyen bir dilberle el ele tutuşmuş, *bin işveyle bir sırça saraydan indi, gördüm.)*

İkinci bentte eklenen mısralardan ilki, üstündeki mısrayı, üçüncüsü ise altındaki mısrayı desteklemektedir. Ortada kalan mısra şiirin ileriki sahneleri ile ilgilidir. Ahmet Talat, sanki güzeli bir an orada bırakıp Cedvel-i Sim'in kenarına göz atmakta ve sonra yine güzelin çinilerle kaplı sarayına dönmektedir. Etekler merdivenlere sürünüp onları sarhoş ederken, bir taraftan da bu dokunuşlardan çıkan sesler etrafa yayılmaktadır. Şiire eklenen üçüncü mısra -*Kendine mânend bir dilberle olmuş dest be dest*- güzel sayısını birden, ikiye çıkarır. O Lâle Devri güzeli, kendi gibi alımlı bir başka dilberle el ele tutuşmuş olarak saraydan çıkar. Ama ikinci güzel, yine şiirin asıl güzeline tâbidir. İşveyle merdivenlerden inen yine ön plandaki söz konusu güzeldir. Elbette şiiri bu yöne çekerek mecrasına oturtan, Yahya Kemal'in *"İndi bin işveyle bir kâşâne-i fağfûrdan"* mısrasıdır. İlk iki bentte şiirdeki zamanın akışı yavaştır. Güzel ağır ağır, salınarak, işveyle sarayın veya kasrın merdivenlerinden sahile doğru inmektedir.

Üçüncü beyitten, bu yapının bir sahil-saray olduğunu anlıyoruz. Hemen merdivenlerin bittiği yerde üç çifte bir sandal, bu güzelin teşrifini beklemektedir. İkinci bende eklenen ikinci güzel, şiirin burasında yavaşlatıcı bir unsur olarak ortaya çıkar. Çünkü Yahya Kemal'in gazeli, son derece alımlı, işveli ve emsalsiz bir güzel etrafında dönmektedir. Dolayısıyla üçüncü beyitteki zaman onun, takılmamak için eteklerini tutarak yerden biraz yukarıya kaldırıp çabucak sandala atlamasına göre ayarlanmıştır. Hareket o kadar çabuktur ki, güzelin o sırada suya vuran aksi de tam olarak takip edilemez. Şair bir anlık bir sürede, yeni doğmuş ayın, billur bir aynadan geçtiği vehmine kapılır. Eklenen mısralarla beraber bu bendi okuyalım:

Atladı dâmen tutup üç çifte bir zevrakçeye

Oldu bir bû**y-i** dilâviz münteşir zevrakçeye

Görse **bu** hâletle Belkıs imrenir zevrakçeye

Her taraftan gül menek**şe** serpilir zevrakçeye

Geçti sandım mâh-ı nev âyîne-i billûrdan

(Etek tutup, üç çifte bir kayığa atladı. Kayığa gönlü okşayan güzel bir koku yayıldı. Bu haliyle görse Belkıs bile o kayığa imrenir. Kayığa her taraftan gül ve menekşe serpilir. *Yeni doğmuş ay, billur bir aynadan geçti sandım.)*

"Zevrakçe / kayık, sandal" kelimesinin redif olarak kullanıldığı mısralar, güzelin binmesi ile birlikte cazibe kazanan bu aracı daha ön plana çıkarır. Ancak, şiirde zamanın bekli de en süratli aktığı yer olan bu bölümde, hareketi son derece yavaşlatır. Güzelin imrenilerek, alkışlanarak seyredildiği zaman dilimi daha sonraki beyittedir.

Halk-ı Sa'dâbâd iki sâhil boyunca fevc fevc

Seyre dalmış görmemişler böyle bir şâhâne bevc

Rasttan bir peşre**vi** ta'kîb edin**ce** fasl-ı Evc

Gulgu**l-ı** tebrîki i'lâ eyleme**kle mevc** mevc
Va'de-i teşrîfine alkış tutarken dûrdan
(Sadabad halkı iki sahil boyunca akın akın, onu seyre dalmış, daha önce böyle bir debdebe görmemişler. Evc faslı Rast makamındaki bir peşrevi takip edince, hoş geldin seslerini dalga dalga yükselterek, *onun gelişine uzaktan alkış tutarlarken)*

Dördüncü bentte güzelin, sandalı ile Sa'dâbâd'a ulaşması ve halkın Kâğıthane deresinin iki sahili boyunca akın akın onu seyretmeye koşmaları söz konusudur. Âdeta büyülenmiş gibi kayığa bakmakta ve bir taraftan da onun gelişini alkışlamaktadırlar. Bu bende eklenen mısralardan ilki, birinci mısrayı desteklemektedir. Böyle şahane bir gelişi daha önce görmemiş olan halk, bu manzara karşısında kendinden geçmiştir. Eklenen ikinci mısra, fonda bir musiki eseri ile bu kendinden geçme hâlinin sürmesine yardım eder. Ancak üçüncü mısra hem ses hem de anlam olarak büyüyü bozar. Birden bağırma sesleri alkış sesleri ile birlikte kulağımızı doldurur. "gulgul / gürültü, şamata, bağırıp çağırma" kelimesi ses ve anlam olarak bizi büyülü atmosferden uzaklaştırır.

Halbuki Yahya Kemal'in beytindeki manzara iki sahile toplanan halkın, bu güzeli hayranlıkla seyredip uzaktan alkışladıkları şeklindedir. Bunun da sebebi vardır. Bir süre sonra sandal daha ileriye gidecek ve alkış sesleri hafifleyecektir. İşte tam bu sırada ortalığı birden bire şairin -bir fıskıye gibi- yükseliveren sesi kaplayacaktır. Ve tabii ki güzel ister istemez, Mahur makamında yükselen bu sesin sahibine bakacaktır:

Cedvel-i sîmin kenârından bu âvâzın Kemâl
Yükselince perde**-i** tîzinde Şehnâzın Kemâl
Kasra doğ**ru** aksederdi nağme**-i** sâzın Kemâl
Vasfı**na** dâir bu şi'r ol gülbü**n-i** nâzın Kemâl
Koptu bir fevvâre-i zerrin gibi mâhûrdan
(Kemal senin bu sesin cedvel-i sim'in kenarından, Şehnazın tiz perdesinden yükseldiği sırada, sazının nağmesi de o güzelin bulunduğu kasra doğru giderdi. Kemal, o nazlı gül fidanını anlatan bu şiir, *altın bir fıskıye gibi Mahur makamından yükseldi.)*

Bu son bentte de eklenen mısraların ihlal ettiği bir zaman akışı bulunmaktadır. Buradaki zaman da tıpkı üçüncü beyitteki zaman gibi, anlıktır. Birdenbire ortaya çıkan bir "âvâz" söz konusudur. Eklenen mısralar bu zaman aralığını uzatırlar. Ayrıca zevrakçedeki güzel, bu arada menzili olan kasra girdiğinden, şairin bu güzellin dikkatini çekmesi ihtimali de kalmamıştır. Bu bende eklenen mısralardan ilk ikisi birinci mısrayı, üçüncüsü ise sonuncu mısrayı desteklemektedir.

Bir önceki bentte kullanılan Rast ve Evc makamları ile, bu bentte kullanılan Şehnaz makamı rast gele seçilmemişlerdir. Bunlar Ahmet Talat'ın Türk musikîsine olan vukufunu gösterirler.

Rast[16] peşrevde çok kullanılan bir makamdır. Evc[17], fasıllarda söylenen hareketli şarkı ve bilhassa türkülerin dile geldiği bir makamdır. Dolayısıyla Rast makamındaki bir peşrevden sonra Evc makamındaki eserlerden oluşan bir faslın başlaması musiki geleneğimize de uygundur.

Son bentte Ahmet Talat Onay tarafından zikredilen Şehnaz[18] makamı, güzelin ve ona âşık olan şairin ruh hâllerini yansıtmak için çok elverişlidir. Bu makamın nazlı, yumuşak ve masal edası taşıyan bir karakteri olduğu kaynaklarda belirtilir.

Mâhur[19] ise zaten Yahya Kemal'in şiirinde vardır. Dinleyenin dikkatini çekecek şekilde tiz ve etkili bir makam olduğu ve şiirdeki âşığın ruh hâline çok yakıştığı, bu makamda bestelenmiş eserler dinlenince açıkça görülür.

Eski edebiyatımızda sıkça rastlanan "tahmis-taştir" geleneği, bu edebiyatımızın sahneyi terk etmesinden sonra, gözünü onunla açmış kültür ve sanat adamları tarafından sürdürülmeye çalışılmıştır. Beğenilen, çetin ceviz görülen gazeller bu yolla yeniden canlandırılmış, sanat sahipleri onları başarılı şekilde yeniden yorumlayarak hünerlerini göstermişlerdir.

Elbette bu, kolay bir iş değildir. Gönderen şairin ruh ve hayal dünyası ile birlikte teknik becerisini de yakalama cehdini gerektiren bu tür, yeniden inşa edenin kültür ve sanat birikimini de yansıtır. Ahmet Talat Onay'ın bu taştirde Yahya Kemal'e olan ilgisi ve onun hakikaten zor bir gazelini konu almış olması bakımından önemlidir.

16 Rast makamı:Türk müziğinin en eski makamlarındandır. Çok kullanılan makamlar arasında 6. sıradadır. Kelime anlamı "doğru, sağ, gerçek" demektir. Makam zarif bir ihtişam ve belagat ifade eder. Her devirde en fazla kullanılan makamlardan olmuştur. Halk müziğinde de kullanılmıştır. Bu makamda fazla sayıda peşrev vardır. (Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi II*, İstanbul 1974.)

17 Evc makamı: Türk müziğinin en az 6 yüzyıllık bir makamı. Müziğimizin en güzel, en hususiyet taşıyan makamlarından biridir. Halk müziğinde, bilhassa Rumeli türkülerinde çok kullanılmıştır. Çok kullanılan makamlar arasında 17. sıradadır. Evc'in kelime anlamı "gökyüzünün zirvesi, en yüksek" demektir. (Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi I*, İstanbul 1969.)

18 Şehnaz makamı: En eski makamlardandır. Kelime anlamı " nazlı, şuh, güzel" demektir. Eskiden çok kullanılmıştır. Günümüzde kullanımı azalmıştır. Kullanım açısından 28. sıradadır. Hicazkârın daha nazlısı ve yumuşağı, masal edasına çok elverişli, güzel ve karakteristik bir makamdır. (Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi II.*)

19 Mahur makamı: Yaklaşık 650 yıllık bir makamdır. Mahur, Hindistan'da bir şehir adıdır. Neşeli, şuh, ferahlık verici, sert bir makamdır. Asırlardan bu yana rağbetle kullanılmıştır. Çok kullanılan makamlar arasında 9. sıradadır. Halk müziğinde de bolca kullanılmıştır. (Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi II.*.)

Şiire eklenen mısralarda, Ahmet Talat'ın Yahya Kemal'in manzara dünyasına tâbi olduğunu görürüz. Tanpınar'ın belirttiği gibi Mahurdan Gazel'deki manzara yerli bir manzara değildir. Bu manzaranın Venedik festivallerine has bir görünüş olduğunu o, bizzat Yahya Kemal'den işitmiştir.[20]

Bir kadının, kendini halka alkışlatmak ve etrafın bütün dikkatini üzerinde toplamak üzere seyre çıkması hadisesinin gerçekleşmesi için, çeşitli eğlencelerin düzenlenmesi ile maruf olan Lâle Devri bile, bizim sosyal tarihimiz açısından hakikaten çok erkendi. Ancak Ahmet Talat'ın bu manzarayı bazı eklemelerle genişleterek koruması taştir şeklinin bir gereğidir.

Yahya Kemal'in gazelinin birinci, ikinci ve dördüncü beyitleri tasvire; zamanı, manzarayı ve hareketi genişletmeye uygundur. Fakat üçüncü ve beşinci beyitler, zaman ve hareket unsurları açısından son derece süratlidir. Bu beyitlerde olay bir anda gerçekleşir. Şairin duygulanışı ve ifadesi bu sürate ayarlıdır. Dolayısıyla bu beyitlere zamanı yavaşlatmadan ekleme yapmak hayli zor görünmektedir. Ahmet Talat Beyin eklediği mısralar da bu zorluğun birer kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

20 " Eski âlemimizde kadın hiçbir zaman bu derecede serbest olmamış, ne de orada anlatılan şekilde kayığına binmek üzere saray ve köşkünün merdivenlerinden inerken iki sahilde yığılmış halk tarafından böyle alkışlanmıştır. Raşid, Üçüncü Ahmed'in annesinin Üsküdar'da kendi yaptırdığı camide ilk Cuma namazını kılmak için gittiği zaman, erkekler tarafından görülmemesi için Üsküdar çarşısının kapatıldığını söyler.
Yahya Kemal bu şiirde Lâle Devri'nin o kadar sıkı ve hatta kıskanç şekilde efkâr-ı umumiyenin kontrolü altında bulunan basit eğlence ve zevklerini, şehrin veya cemiyetin kadın güzelliğinde ve giyim kuşamında kendi zevkini tebcil ettiği yerlerde, görülebilecek bir plana nakletmiştir. Zaten birkaç defa kendisinden, bu gazel için Venedik bayramlarını bize veren tabloları düşündüğünü işittik." (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, İstanbul 1962, s. 136-137.)

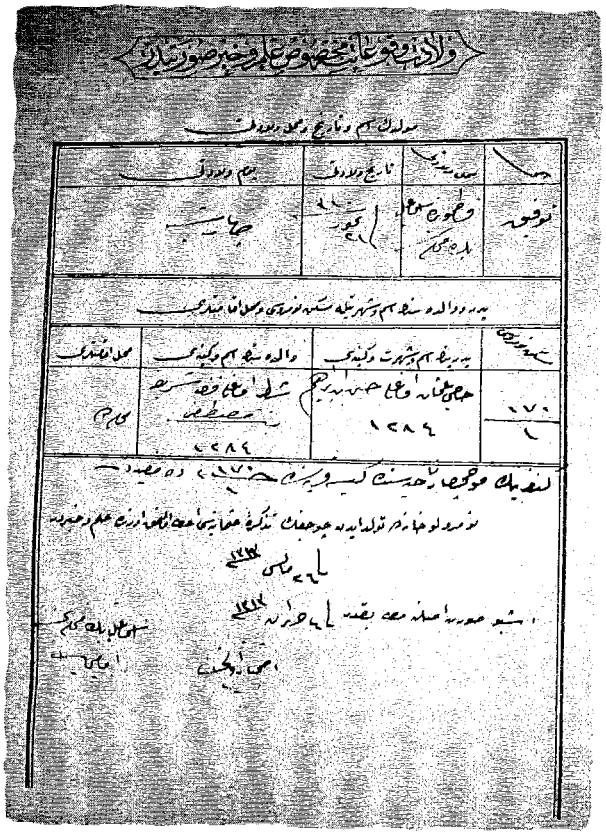

VELADET VUKUATINA MAHSUS İLMUHABER SURETİDİR

MEVLÜDÜN İSMİ VE TARİHİ VE MAHALLİ VELADETİ

YEVMİ VELADET	TARİHİ VELADET	MAHALLİ VELADET	İSMİ
Çarşamba	21Temmuz1310 (2 Ağustos1894)	Kastamonu İsmail Bey Mahallesi	Tevfik

MAHALLİ İKAMET	VALİDESİNİN İSİM VE KÜNYESİ	.PEDERİNİN İSMİ VE ŞÖHRET VE KÜNYESİ	MESKEN NUMARASI
Mahallesi	Şatıroğlu kızı Şerife Bintü Mustafa 1284	Hacıosmanoğlu Hasan Bin İbrahim 1284	170 1

Kengırının Koçhisar(Ilgaz) Nahiyesinde Kise Karyesinde 170 Hanede mukimdir.

Numaralı hanede tevellüd eden çocuğun Tezkire-i Osmaniyesi(Nüfus Cüzdanı) ita olunmak üzere ilmühaberdir. 26 Mayıs 1313

İşbu suret aslına mutabıktır. 4 Haziran 1313

İsmailbey Mahallesi İmamı İhbar oluna

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

ŞİʼR-İ KADÎMİN RÜZGÂRIYLA

Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı

Şi'r-i Kâdîmin Rüzgârıyla

Meanings and Explanations in Old Turkish Literature

Doç. Dr. Onur CEYLAN*

ÖZET:
Ahmet Talat Onay'ın Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı (ETEM) adlı eseri "şi'r-i kadîmin rüzgarıyla" yazılmış özel bir edebiyat lügatidir. Ahmet Talat Onay'ın sağlığında yayımlama imkânı bulamadığı bu eser, 1990'lı yıllarda Cemal KURNAZ'ın başarılı ve titiz çalışmalarının neticesinde yayımlanmıştır. Eserin amacı; günbegün unutulma tehlikesiyle yüz yüze kalan eski edebiyatın inceliklerini gençlere tanıtmaktır. Bunun için pek çok divan gözden geçirilir. Bunlardan "eski adetlerimize, ahlâkımıza, kısmen menkulâta ve eski fen telakkilerine " dair mazmunlar belirlenip, alfabetik olarak düzenlenir. Klasik kaynaklar araştırılır. Yazar asıl konudan ayrılmadan eserinin çerçevesini bilimsel ya da geleneksel kabullere göre değil hedef ve ihtiyacı göz önünde bulundurarak belirlemiştir. Yazar, eserinde yeri geldikçe kendi fikirlerini ve eleştirilerini de söylemekten geri durmaz. Yalnız bu eseri dahi Cumhuriyet nesillerinin Çankırılı Ahmet Talat'a minnet borcu için yeterlidir.
ANAHTAR KELİMELER: *Divan, Edebiyat lügati, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Çankırılı Ahmet Talat, Cemal Kurnaz*

ŞİʼR-İ KADÎMİN RÜZGÂRIYLA
Meanings and Explanations in Old Turkish Literature

ABSTRACT:
Ahmet Talat Onay's work of art named Meanings and Explanations in Old Turkish Literature (ETEM) is a special literature lexicon written in "şi'r-i kadîmin rüzgarıyla" This work of art which Ahmet Talat Onay did not have the opportunity to publish in his healthy days was published as a result of accurate and successful efforts of Cemal KURNAZ in 1990's. The purpose of the work of art, is to introduce the delicacy of the literature which is about to be forgotten day by day. For this purpose, many divans are overviewed. Among them, the meanings related with our old traditions, morality, partially conveyed information and old science considerations are determined and are arranged alphabetically. The classical resources are researched. The author determined the subject according to target and needs instead of scientific or traditional acceptances. The author also mentions his own ideas and criticisms from time to time. Even only this work of art is enough for the gratitude of republic generations to Çankırılı Ahmet Talat.
KEY WORDS: *Divan, Literature lexicon, Meanings in old Turkish literature, Çankırılı Ahmet Talat, Cemal Kurnaz*

Alimler, şairler, edipler, sanatkârlar yetiştirmeye alışkın Çankırı iklimi, yalnızca millî vasıfları yaşatmak ve gelecek nesillere aktarmakla yetinmez. Aynı zamanda bu zenginlikleri kayıt altına alan kültür adamları da çıkarır bağrından. Orta Anadolu'nun bu kadim şehri, gâh eline kalem yakışan evlatlarıyla, gâh sesi il sınırlarını aşan dergi ve yayınlarıyla, özgün duruşunun gereğini yerine getirir. Çankırı'yı Çankırı kılan bu millî hizmet silsilesinin son halkalarından biri şu an elinizde tuttuğunuz süreli yayın; bu yayını görmesi mukadder olsa idi hemşerilerinin gayretinden en fazla bahtiyar olacak isimlerden biri de hiç şüphesiz Ahmet Talat Onay'dır.

1885-1956 yılları arasında yaşayan Onay, Gazi Mustafa Kemal ve arkadaşları gibi Cumhuriyet'i kuran son Osmanlılar arasındadır. Kendi ifadesiyle "öğretmek için okumaktan zevk alan" Ahmet Talat Onay'ın öğrenim hayatı Çankırı'da başlar. Rüşdiye muallimliğinden il milli eğitim müdürlüğüne uzanan ve azillerle, sürgünlerle geçen memuriyet hayatının yanı sıra Onay, basın ve siyaset alanında da faaliyet gösterir. Üç dönem Çankırı, iki dönem Giresun mebusluklarında bulunur. Fakat bütün bu faaliyetlerine rağmen onun adını günümüze taşıyan en güçlü mirası eserlerdir[1]. Kendi şiirlerini *Sarı Çiğdemler* adıyla bir mecmuada toplayan Onay[2], Türk dili ve edebiyatının hemen her vadisine dair de teknik, biyografik ve ansiklopedik eserler kaleme almıştır. Osmanlı birikiminin Cumhuriyet'e

* İstanbul Kültür Üniversitesi (o.ceylan@iku.edu.tr)
İstanbul Kültür University (o.ceylan@iku.edu.tr)

1 Ahmet Talat Onay'ın hayatı ve eserlerine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal Kurnaz, *Ahmet Talat Onay*, KBY, Ankara 1990.

2 Şairin bizzat tertip ettiği bu mecmua Latin harflerine aktarılarak yayımlanmıştır: Ahmet Talat Onay, *Sarı Çiğdemler (Bütün Şiirleri)*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, MEBY, İstanbul 1993.

devrolunduğu bir dönemi idrak eden ve şahit oldukları kültürel kırılma ve kopukluklardan rahatsız olan bir neslin mensubudur Ahmet Talat Onay. *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (ETEM) , işte bu endişelerle ve büyük bir emekle yazılmış özel bir edebiyat lügatidir.

1956 yılında vefat eden Ahmet Talat Onay, ETEM'i basılması için bu tarihten 15 yıl önce Milli Eğitim Bakanlığı'na teslim etmiş olmasına rağmen eserinin yayımlandığını ne yazık ki göremez. ETEM'in 1942'de başlayan yayım talihsizliği nihayet 90'lı yıllarda son bulur. Düşen her takvim yaprağıyla daha da değer kazanan eserin ilk yayımı ancak 1992'de gerçekleşebilir[3]. Araştırmacılar ve meraklılarca büyük bir ilgiyle karşılanan ETEM, özel ve kurum yayınları arasında defalarca tekrar basılır. Böylesine hacimli ve önemli bir eseri başarıyla neşre hazırlayan Prof. Dr. Cemal Kurnaz, ETEM'in son neşrini "Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü" üst adıyla Eylül 2007'de gerçekleştirir[4]. Sayın Kurnaz, bu son neşirde ilk baskılar için kaleme alınmış değerlendirme yazılarını da göz önünde bulundurarak madde sıralaması ve alfabe aktarımında küçük tashihlere gider; dizini daha da geliştirmeyi ihmal etmez[5].

Mazmunların İzinde...

Eserin önsözünden öğrendiğimize göre Onay, kendisine pek çok bakımdan üstad edindiği Veled Çelebi İzbudak'ın teşvikiyle işe başlar. Amaç, günbegün unutulma tehlikesiyle yüz yüze kalan eski edebiyatın inceliklerini gençlere tanıtmaktır. Bazıları birkaç kez olmak üzere pek çok divan gözden geçirilir. Bunlardan "eski adetlerimize, ahlâkımıza, kısmen menkulâta ve eski fen telakkilerine (s. VII)" dair mazmunlar belirlenip, Ali Nihat Tarlan'ın tavsiyesi üzere alfabetik olarak düzenlenir. Dinî ve tasavvufî ıstılahlar, eserin tamamlanmasını geciktirecek ve belki de imkânsız kılacak ölçüde bir hacmi gerektirdiğinden dışarıda bırakılır. Buna rağmen çalışma ilerledikçe Onay ümitsizliğe kapılmaktan kendisini alamaz. "Yüzlerce divan değil de bir tanesini bile sonuna kadar sabır ve sükun ile anlamaya çalışarak okumanın ne demek olduğunu ancak insaf ve iktidar erbabı bilirler. Hele etraflıca halledilmedikçe deli saçmasından farklı olmayan bir mazmunu izah hususunda çekilen müşkülleri herkes bilmez." diyen yazar;

"Çeke mazmûnunu fehmetmede bir nükte-şinâs
Ne kadar dikkat ederse o kadar renc-i elîm
beyti halimi tasvîr için söylenmiş gibidir. (s. V)" itirafında bulunur.

Dizeler arasında geçirilen sıkıntılı saatler, Onay'ı büyük bir merakla klâsik kaynaklara yaklaştırır. *Lehce-i Osmânî, Salâhî ve Ebüzziyâ Lügatleri, Lehcetü'l-Lugât, Ferheng-i Şu'ûrî, Kâmûs-ı Osmânî*, Sünbülzâde Vehbî'nin *Tuhfe ve Nuhbe* lügatleri ile şerhleri, *Divânü Lugâti't-Türk, Ahterî, Burhân-ı Kâtı' ve Kâmûs Tercümeleri, Kâmûs-ı Felsefe, Ferheng-i Ziyâ, Lugat-i Târîhiyye ve Coğrâfiyye, Kâmûsü'l-A'lâm* ve *Büyük Türk Lügati* gibi sözlükler; *Latîfî, Aşık Çelebi* ve *Kınalızâde* tezkireleri, *Menâkıb-ı Hünerverân, Osmanlı Müellifleri, Türk Şairleri* ve *Son Asır Türk Şairleri* gibi biyografik eserler; *Peçevî, Nişancı, Naimâ, Atâ, Âlî* ve *Çelebizade* tarihleri; *Hâfız Divanı, Bostan, Gülistan* ve *Mesnevî* şerhleri; *Seyahatnâme, Marifetnâme, Risâle-i Tarifât* vb. klâsikler; Mehmed Ali Aynî ve Ömer Rıza Doğrul'un dinî-tasavvufî eserleri; hattâ Veled Çelebi'nin henüz basılmamış telifatı dahi Onay'ın başucu kitapları arasına girer (s. V).

Bir kısmı yukarıda anılan eserlerin delaletine rağmen hala çözülemeyen beyitlerin sayısı da az değildir. Karşılaşılan bu güçlükler, Ahmet Talat Onay'ın dürüst ve âlicenap yaradılışıyla birleşince ETEM'in en özgün ve en önemli vasfına da zemin hazırlanmış olur. Aciz kaldığı noktalarda irfân ve kemâl erbabına müracaattan çekinmediğini (s. V) söyleyen Onay; Veled Çelebi, Tahir Olgun ve Fuad Köprülü gibi klâsik kültürün son alimlerinden istifade yolunu benimser. Mânâ sırlarını öyle kolaylıkla ele vermeyen beyitler ya şifahen ya da mektuplaşma yoluyla bu üstatlara iletilir. Bazan da yazılan müsveddeler onların denetimine sunulur. Neticede ortaya çıkan eser, klâsik estetiği ayne'l-yakîn bilen son neslin ortak ve şüphesiz çok değerli birikimini yansıtmaktadır.

Madde seçimi ve örnekler...

ETEM, yazarının madde seçimindeki farklı tutumuyla alışagelen sözlüklerden ayrılır. "Adem, arş, deccâl, sebû, tâc vb." gibi her lugatte bulunabilecek maddeler; "ayak nâibi, âhû-yı Hoten, Genc-i Bâdâver, Hefthân, helva sohbeti" gibi ansiklopedik lugat maddeleri ve "kadem rence kılmak, kan yalaşmak, külah kapmak, nur inmek, sonradan

3 Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, TDVY, 1. Baskı, Ankara 1992.

4 Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiir Sözlüğü (Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı)*, Hazırlayan: Cemal Kurnaz, Birleşik Yayınevi, Ankara 2007. (Yazı boyunca verilecek sayfa numaraları bu basıma aittir.)

5 Bin civarında madde ve binlerce örnek beyit içeren ETEM'in Sayın Kurnaz tarafından yapılan neşri, her türlü takdirin fevkinde bir gayretin ve dikkatin ürünüdür. Yapılan düzeyli katkıların önemsenerek yeni baskılara yansıtılması da altı çizilmesi gereken örnek bir bilimsel tutumdur. Daha pek çok kez basılması muhtemel ve gerekli olan ETEM'in yeni neşirleri için katkı sağlayacağını düşündüğümüz mütevazı tekliflerimizi buraya kaydediyoruz (sayfa numaraları Eylül 2007'de yapılan son baskıya aittir): "herkes güm-âzâr < kerkes kem-âzâr, ziyâkâr < ziyânkâr 31/Lâedrî; Ali Paşa da o tâcir-i beççe-i < Ali Paşa'da o tâcir-beçe-i 34/Sâbit; meb'ûs-ı peygamber < meb'ûs peygamber 37/Kâmûsü'l-A'lâm; Ayîne Çeşitleri maddesinin son beyti ve çevirisi Âyîne-Gubâr maddesi ile mükerrer 51; pür-çemendedir < perçemindedir 165/İzzet Molla; âsafla < âsaf ile169/Sürûrî; Andelîb < Andelîb-i 171/Ş. Yahya; mu'ciz-tırâz < mu'ciz-tırâz-ı 171/T.Olgun; Halîl-i < Halîl 203/Figânî; La'lin < La'line, gavgâ-yı < gavgâ 213/Ahmed Paşa; peymâne dürişmedi < peymânedür şimdi 218; elbet < elbette 225/Yahyâ; dil-i teşnegân < dil-teşnegân 238/A. T. Onay; nazire-i < nazîr-i 243/Sünbülzâde Vehbî;bülbül-i < bülbül 244/Necâtî; bende senin < bendesinin 260/Giritli Aziz; İnşirâh ur behcet-i < İnşirâh-âver-i behcet 262/Nâbî; bâr-gîri < beygiri 277/Tırsî; yârin < yâr 278/Zâtî; sâki < şâdî 319/Sâmî; bi-aynihi < bi-aynih 322/Sâbit; sâhib-i remed < sâhib-remed 323/Bolulu Hanîf; etmek < eylemek 349/Cenâbî Paşa; varsa görmemiş < varsa bir Kör Memiş 355/İzzet Molla; Altmışta < Altmışında, edermiş < eder 382/Bezli"

görme (olmak), taş olmak..." benzeri ancak deyim sözlüklerinde aranacak maddeler, ETEM'de birarada bulunurlar. Dahası "asılana bakılmaz, yağmurlu hava, balık kulağına halka, gece aynaya bakılmaz, mudanya beygiri" gibi yalnız klâsik şiirdeki kullanımlarına binâen oluşturulmuş çok özel maddeler de diğerlerinin yanıbaşındadır. Anlaşılan Ahmet Talat Onay, eserinin çerçevesini bilimsel ya da geleneksel kabullere göre değil hedef ve ihtiyacı göz önünde bulundurarak belirlemiştir. Bu günden bakılınca pek keyfî bulunabilecek bu tutum, aynı zamanda ETEM'in en güçlü yanıdır da. Belirgin veya gizli karinelerle beytin anlam zeminini şekillendiren her türlü isim, terim, deyim, eylem ve kavram Onay için madde değeri taşır. Çok daha sonraki yıllarda bile ancak müstakil makale olarak ele alınabilen konular, uygun ifadelerle sözlük maddesine dönüştürülür. Dolayısıyla yazarının "mazmun" adı altında topladığı bu maddeler, mazmun kelimesinin terim boyutuna dair bu güne de taşan tartışmalardan çok uzak bir noktada tespit edilmiştir. Onay, bildiği ve okuduğu malumatın yanı sıra görerek ve duyarak elde ettiği bilgileri de bu maddeler içerisinde kayıt altına alır. Tek tek bakıldığında küçük ve önemsiz ayrıntılar gibi duran bu bilgiler aslında eski şiir okyanusun mânâ fenerleri hükmündedir ve Onay zamanın onlara hiç de merhametli davranmadığının bilincindedir.

ETEM'i oluşturan bin kadar madde, binlerce örnek beyitle de desteklenir. Aynı zamanda kısaca tahlil edilen beyitler, ilgili madde için büyük bir vukuf ve isabetle seçilmiştir. Öncelikle eldeki örnekler arasından en zarifleri tespit edilmiş; maddenin klâsik şiirdeki kullanım geçmişini ve gelişimini ortaya koyabilmek adına bir tür kronolojik çeşitlilik gözetilmiştir. Bu sayede ifade zenginliği bakımından klâsik şairler hakkında genel bir değerlendirmeye de zemin hazırlanması hedeflenmiştir. Mümkün olduğunca titiz davranmasına karşın örnek sayısının bu denli artması, Onay'ı bir takım tedbirler almak zorunda bırakmış; "anlaşılması kolay beyitleri, eserin hacmini kabartmaması için tahlil etmemiştir (s.VII)".

Lugat yazarlığında yeni bir sayfa...

Sözlükler, hedef okuyucu kitlesi en geniş eserlerdir. Hatta okur-yazar olan herkes, sözlük okurları dairesinin muhtemel ve tabii bir üyesidir. Bu sebeple de sanattan ve yorumdan arındırılmış, ciddi, düzeyli, sade bir üslupla kaleme alınmaları adettir. Onay'ın ETEM'de benimsediği üslup da ana hatlarıyla klâsik sözlük üslubuna yakındır. Fakat Onay, yazdığı metnin mahiyeti ve özellikleri itibariyle üslubuna özgün nitelikler kazandırmayı ihmal etmez. Dili mümkün mertebe sadedir; hatta kimi yerlerde yaşadığı dönemin etkisiyle öz Türkçe kelimeler tercih eder. Bu sade dille halk ağzındaki samimiyete yakın bir üslup kurmaya çalışır. Eserin ciddiyetini gölgelememek için çok sık başvurmasa da mizaha mayildir. Bazı maddelerde doğrudan ilgili olduğunu düşündüğü fıkra ve latifelere yer verir.

Türkçülük ülküsüne bağlı olan Ahmet Talat Onay, klâsik şairlerin kimi eğilimlerini eleştirmekten geri durmaz. Eski şairlerin İran efsaneleri ve *Şehnâme* kahramanlarına düşkünlüğünden Onay rahatsızdır ve bunu da açıkça ifade eder:

"İran esatîrinde, Şehnâme'de adları, vak'aları geçen birçoğu mevhum kahramanlar bizim şiirimize de geçmişlerdir. Kahraman ıtlakına her vechile şayan olan Türk erlerini kimisi hunhar, kimisi ayyaş İran hükümdar ve kumandanlarına benzetmek nedense hoşa gitmiş, kimse sesini çıkarmamıştır. Arada bazı şairlerin bu kahramanları istihfaf ettikleri görülmekte ise de bunların umumî temayüllerden ayrılmadıkları eserlerinden anlaşılmaktadır. Türk erlerini Acem kahramanlarına benzetmekle memdûha en büyük hakaretler yapıldığının kimse farkına varmamıştır. (s. 8)"

Bir yandan Acem kahramanlarına dair ulaşabildiği tüm malumatı kayıt altına almaya çalışır; diğer yandan da onlarla ilgili kanaatlerini ortaya koymaktan kendini alamaz: "Hürmüz'ün seraskeri olan bir Behrâm daha vardır ki çok zayıf olduğundan Behrâm-ı Çûbîn diye meşhurdur. Orta Asya Türklerini mağlup ve katliam ederek kellelerinden kuleler yapmıştır ki bu kuleler Behrâm-tell adıyla uzun zamanlar payidar olmuştur. Edebiyatımızda adı kahramanlıkla geçen Behrâm, bir Türk düşmanıdır. (s. 9)"

Diğer maddelerde de yeri geldikçe mütâlaa, fâide vb. başlıklar açarak asırladır ihmal edildiğine inandığı Türk kültürüne dikkat çekmeye çalışır Onay. Ateşli oku ilk önce büyük Türk kahramanı Mete'nin icat ettiği (s. 43); mektup zarfının Avrupalılardan evvel Türklerce kullanıldığı (s. 43); Anadolu Müslümanlarının sıtmadan kurtulmak için kendilerini Rum veya Ermeni papazlarına okuttukları (s. 196); külhanbeyliğinin tarikat tarzında bir nevi meslek veya ocak olduğu (s. 254) ve daha pek çok kültürel ayrıntı bu sayede sözlüğe dâhil olur. Klâsik estetiğin cazibesine kapılan aydınların aksine Onay, millî duruşunu her daim muhafaza eder. Hakikatli bir divan şiiri uzmanı olduğu şüphe götürmemesine karşın geçen asırlarla birlikte Türkçeden uzaklaşan şiir dili de Onay'ın keskin tespitlerinden nasibini alır: "Dikkat edilirse şiirlerimiz ibtidâlarında temiz Türkçe ile yazılırken sonraları Arapça, Farsça kelimeleri fazla almak yüzünden anlaşılması güç lisânla yazılmaya başlanmıştır. Lisânın bu tabiî çığırından çıkması Türkçenin zararına ve inkişaf edememesine sebep olmuştur. (s. 167)".

Ahmet Talat Onay, Türkçü ve Türkçeci olduğu kadar gerçekçidir de. Mesela Onay'a göre övgünün zirvesine Şehname kahramanlarının üzerine basarak çıkmayı yeğleyen; "... Arap ve Acem büyüklerini istihfaf eden Nedim bütün çapkınlıklarına rağmen –kim ne derse desin- mutaassıp bir Türkçüdür (s. 12)". Yalnız Nedim değil, Şehnâme

kahramanlarını birkaç beyitte yeren Nâbî de o sözlerinde haklıdır. Çünkü; "Şairlerimiz Acemlerin mevhum ve mübalağalı şahıslarını müşebbehünbih yapacaklarına, Türk kahramanlarını, Türk büyüklerini ele alsalardı hîn-i hâcette okunacak, iftihar duyacak hamasî şiirlerimiz ve bir Şehnâmemiz olurdu (s. 12)". Fakat aynı Nâbî, kendisinin kenarlı, yani Urfalı olduğunu unutarak:

Bilen hâk-i Sitânbûldur rüsûm-ı şîve vü nâzı
Kenârın dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz

hükmünü verince, en sert karşılığı yine Ahmet Talat Onay'dan alır: "İstanbul yosmalarına gönül kaptırmış bir bunak! (s. 74)"

Bir klâsik Türk şiiri lügati olmasına karşın ETEM, yazarının karakterinden ve dünya görüşünden ipuçları taşır. Onay, körü körüne sadakati de muhalefeti de reddeden bir kişiliğe sahiptir. Hele taassuba şiddetle karşıdır. Nâilî'nin; "Ne Peygamber'e hizmet eden Ebû Hüreyre'yiz, ne de muhalefet eden Ebû Leheb'iz" anlamındaki beytine "En doğru meslek de budur! (s. 129)" notunu düşen Onay, Anadolu'daki Türkçe köy isimlerini Arapçalaştıran işgüzar kâtiplerin (s. 110); akılları sıra erbaîne giren İslâmiyet'ten habersiz dervişlerin (s. 110); her hadiseyi Kuran ve hadise bağlamak gayretiyle hareket eden basiretsizlerin (s. 171); dini siper ederek her işe karışan medrese yobazlarının (s. 241) ve daha nice yozluğun karşısına da cesaretle dikilir.

Ahmet Talat Onay'ın ciddi miktarda bir külliyatı gözden geçirerek hazırladığı ETEM'deki maddelerin birçoğu, eskilerin hurde malumat dediği ayrıntılarla doludur. Tıp, kimya ve hikmet gibi gelenekli ilim dallarında alıntılarla desteklenmiş güvenilir bahisler açan Onay; âdet, gelenek, görenek ve halk inanışlarına dair de pek değerli bilgiler verir. Klâsik kaynaklardan onu ayıran en temel özelliği ise belki de bu denli geniş ve renkli bir alanda çalışmasına rağmen sadedden uzaklaşmamasıdır. Maddelerin sınırları özenle çizilmiş; örnekler onlarca benzerleri arasından isabetle seçilmiş ve bütün anlatılanlar divan şiiri etrafında maharetle örülmüştür. Bütün bunlara ilaveten Onay'ın kendisinden sonra gerçekleşecek akademik divan şiiri araştırmalarını müjdeleyen etik bir tavrı da vardır. Alıntı yaptığı eserleri belirtir; maddeye katkı sağlayan nakil sahiplerini övgü dolu sözlerle anar. Bir bilgiyi belgeleyemediği ya da emin olmadığı durumlarda samimiyetle itiraf eder. Cümleye "Divanlarımızda bu mevzua ait bir beyte tesadüf etmedim..." sözleriyle başlayacak kadar dürüst ve iddialı; ama aynı cümleyi "... veyahud ben gözden kaçırdım. (s. 314)" diyerek tamamlayacak kadar da mütevazıdır.

Netice itibariyle ETEM, klâsik Türk şiiri meraklıları için eskimeyecek bir kaynaktır. Yahya Kemal'in ETEM'e takriz olarak kaleme aldığı ünlü rübâîsindeki; "Bir meş'aledir devredilir elden ele" mısraı, şi'r-i kadîmle beraber adeta ETEM'e de işaret etmektedir. Yalnız bu eseri dahi Cumhuriyet nesillerinin Çankırılı Talat'a minnet borcu için yeterlidir.

Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı'nın gün ışığına çıkmasında ve yayınlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder; Ahmet Talat Onay'a Tanrı'dan rahmet dileriz.

ÇANKIRI/YAPRAKLI'DAN SİVİL MİMARİ ÖRNEKLERİ

The Examples Of Civillian Architecture From Çankırı/Yapraklı

Doç. Dr. Ahmet Ali BAYTAN *
Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN **
Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK ***

ÖZET:
Bu çalışmada, Çankırı'nın Yapraklı ilçesindeki sivil mimari örneklerinden bazı evler ele alınmıştır. Çankırı/Yapraklı'daki Türk ev mimarisinin örneklerinden olan Şuca Bey Yaren Evi, Amir-Mahir Güney Evi, Hacı Mustafa Efendi Evi, Fadik-Zuhure Baran Evi, Hatice Kale Evi, Kamil Çavuş Evi, İkizören Beldesi (Osmanustagil) Köy Odası çalışmanın konusu teşkil eden sivil mimari örnekleridir.
ANAHTAR KELİMELER: *Türk ev mimarisi, Yapraklı evleri, Çankırı, Yaren evi.*

THE EXAMPLES OF CIVILLIAN ARCHITECTURE FROM ÇANKIRI/YAPRAKLI

ABSTRACT:
In this studie exemined that some houses of civillian architectures form Çankırı/Yapraklı. It is consist of some examples Turkish traditional house form in Çankırı/Yapraklı in which Şuca Bey Yaren Evi, Amir-Mahir Güney Evi, Hacı Mustafa Efendi Evi, Fadik-Zuhure Baran Evi, Hatice Kale Evi, Kamil Çavuş Evi, İkizören Beldesi (Osmanustagil) Köy Odası are most important houses.
KEY WORDS: *Architecture of Turkish house, The house of Yapraklı, Çankırı, Yaren evi.*

Çankırı'ya bağlı ilçelerden biri olan Yapraklı, Orta Kızılırmak havzasının kuzeydoğusunda, 40° 45' 00'' kuzey enlemi, 33° 46' 60'' doğu boylamında yer almakta olup, il merkezine 32 km. mesafededir. Rakım ortalaması 1000 metrenin üzerinde olan ilçe, kuzeyden Ilgaz ve Tosya ilçeleri, batı ve güneyden Çankırı merkez ilçe, doğudan ise Bayat ilçesi ile çevrilmiş durumdadır. Çıplak ve meyilli Acı Çay vadisi dışında İlçe arazisi genellikle engebeli olup, yükseklikleri 1912–1782 arasında değişen ve yer yer ormanlarla kaplı bir yapı sergilemektedir. Kuzeydeki Yapraklı dağları ile Güneydoğudaki Erikli, Sarıkaya ve Engine dağları orman alanlarıdır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı tipik karasal iklimin hüküm sürdüğü Yapraklı'da, yazın kuruyan ve sularını Acı Çay'a taşıyan Çakırlar çayı, Kullar çayı, Ulu dere, Kızıl çay, Değirmen deresi ve Kızıl dere gibi irili ufaklı dereler ile kuzeydoğu-güneybatı yönünde akan Acı Çay ve kuzeybatı-güneydoğu istikametinde akan Büyükdere adıyla iki akarsu mevcuttur. 785 km^2 yüzölçümüne sahip ilçede, Büyük Yayla, Küçük Yayla (Teknekaya), Sarıkaya, Yukarıöz, Aşağıöz ve Sarıçiçek olarak bilinen çok sayıda yayla vardır.

Osmanlı devri kayıtlarında 'Tuht' olarak geçen Yapraklı, Çankırı ile paralel bir tarihi süreç yaşamıştır. Günümüzden on iki bin yıl öncesini kapsayan paleolitik dönemden beri yörenin iskâna uğradığı sanılmaktadır. Kıvçak Köyü ve İkizören Beldesi kaya mezarları, Topuzsaray'da bulunan ve Firikler devrine tarihlenen çeşitli süs eşyaları, Çevrecik Köyü'nde kaçak kazılar esnasında ortaya çıkmış ve Eski Tunç Çağı'na verilen seramik parçaları, Eski Hitit seramik buluntuları ve Roma yerleşim ve nekropol alanları ilçenin zengin tarihi geçmişinin önemli göstergeleridir. Bu veriler ışığında Yapraklı'da Hititlerden sonra, Firikler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Paflagonyalılar, Romalılar ve Bizanslılar hüküm sürdükleri tahmin edilmektedir.

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Melik Danişment Ahmet Gazi'nin emiri olan Karatekin'e Çankırı ve Kastamonu yöresinin fethi görevi verilmiştir. Bunun üzerine Emir Karatekin ilk defa Aydos dağlarında ordugâhını kurup fetih hazırlıklarına başladığında Bizans kuvvetlerinin gelmesiyle kuzeye doğru çekilmiş ve Yapraklı civarında karargâh kurmuştur. Böylece Çankırı'dan da önce Eldivan ve Yapraklı çevresinin fethedildiği anlaşılmaktadır. Emir Karatekin'in ölümüne (1106) kadar Türklerin elinde kalan bölge, birkaç defa Bizans saldırılarına maruz kalmış ve son olarak 1132 yılında Bizanslıların eline geçen yöre 1137 senesinde Anadolu Selçuklu Sultanı II. Mesut tarafından yeniden geri alınmıştır.

1402'de Yıldırım Beyazıt'ın Timur'a yenilmesiyle bu bölge Candaroğullarının topraklarına katılmıştır. Candaroğulları Beyi İsfendiyar Bey'in Tosya, Yapraklı, Keskin ve Kalecik'i içine alan yöreyi oğlu Kasım Bey'e vermesiyle bölgede

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 25240 Erzurum, e-mail: bayhanahmetali@hotmail.com
** Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü 25240 Erzurum, e-mail: fikrisalman@gmail.com
*** Mustafa Kemal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Antakya/Hatay, e-mail: ademcelik51@hotmail.com

küçük bir beylik kuruldu. Daha sonra Kasım Bey'in Çelebi Mehmet'in himayesine girmesiyle merkezi Çankırı olan bu beylik 1417 yılından itibaren Osmanlı himayesinde yönetilmeye başlandı, Kasım Bey'in 1464'te ölümüyle de çevresiyle birlikte Çankırı, Osmanlı yönetim sisteminde Anadolu eyaletine bağlı sancak merkezi oldu. Önceleri kayıtlarda dokuz mahallesi ve işyerleri olan büyük bir yerleşim yeri olarak zikredilen Tuht/Toht karyesinde (köy), 1869 salnamesine göre kilise ve gayri Müslim mektebi vardır ve Aşağı Mahalle'deki 18 hanede 57 Rum yaşamaktadır. 1870'de kaza merkezi olan Yapraklı, Cumhuriyetin ilanından sonra Çankırı'nın il olmasıyla Çankırı'ya bağlı bir nahiye haline gelmiştir. 1926 yılı verilerine göre Tuht Nahiyesi, 782 erkek, 723 kadın nüfusa sahip, 3 mahallesi, 344 hanesi, 2 cami/mescidi, 28 dükkânı, 5 çeşmesi, 6 sınıflı mektebi ve 49 köyü olan Çankırı merkeze bağlı bir nahiye merkezidir. 1930'da Belediye Teşkilatı'nın lağvedilmesinden sonra, 1955'te Belediye Teşkilatı yeniden kurulan Yapraklı, üç yıl sonra da ilçe merkezi olmuştur.[1]

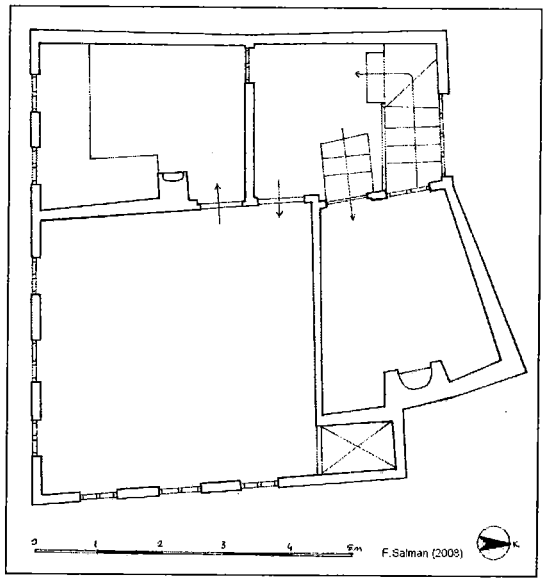

Çizim 1: Şuca Bey Yaren Evi Planı

Coğrafi bakımdan kapalı bir havza durumunda olan ve zengin bir tarihi geçmişe sahip bulunan Yapraklı, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş ücra köşelerinden birini oluşturur. 2008 yılı Temmuz ayında yörede gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırmalarında tespit edilen sivil mimarlık örnekleri, yörenin keşfedilmeye değer yönlerinden biridir.[2]

Şuca Bey Yaren Evi (Güzel Ev):

Yapraklı İlçesi'nde, Yukarı Mahalle'de, Kale Kapı'da bulunan evin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bir cami ve bir çeşmeyle küçük bir külliye oluşturan evin bu yapılarla birlikte yapılmış olabileceği sanılmaktadır. Günümüze yenilenmiş olarak gelen çeşmenin üzerindeki kitabeye göre ev, H. 1117 / M. 1705 tarihinde Şuca Bey tarafından inşa ettirilmiş olmalıdır.

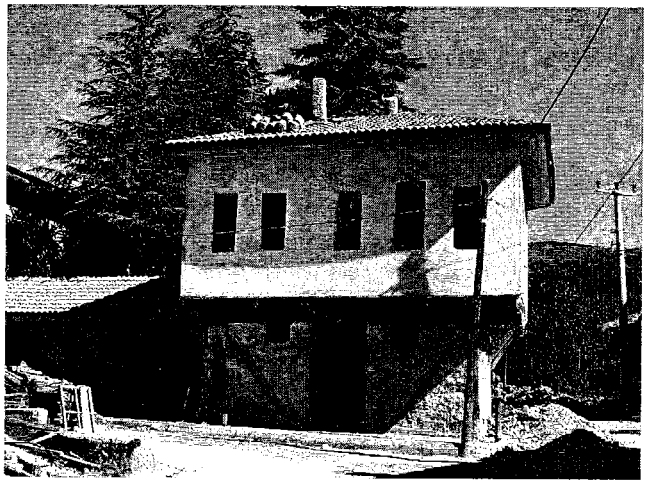

Resim 1: Şuca Bey Yaren Evi

Geleneksel Anadolu Türk ev mimarisi içerisinde dış sofalı ev tipinde değerlendirilebilecek olan ev, dört yöne meyilli kiremit örtülü çatıyla kapatılmış olup, doğrudan caddeye açılan bir kapı vasıtasıyla ulaşılması, yani bahçesiz olması sebebiyle de ayrıca dikkat çekicidir (Çizim 1, Resim 1).

Ev iki katlıdır. Alt katın büyük bir bölümü külliyenin, özellikle de camiye ibadete gelenlerin kullanımı için tuvalet olarak düzenlenmiştir. Güney cephedeki dikdörtgen şekilli kapıdan geçilerek ulaşılan mekânın kuzey kenarı boyunca, yan yana dört tuvalet hücresi sıralanmıştır. Hem kapının iki yanında, hem de tuvalet hücrelerinin doğu ve batı kenarlarındaki duvarlarda birer adet olmak üzere, toplam dört havalandırma penceresi açılmıştır.

Evin üst katına doğu cephedeki dikdörtgen biçimli kapıdan geçtikten sonra, on altı basamaklı ahşap merdiven vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Merdiven doğu-batı istikametinde uzanmakta olup, batı uçta güneye doğru tek basamaklı olarak uzatılmıştır. Merdivenden duvar uzunlukları kuzeyde 2.15 m., batıda 2.86 m., güneyde 2.43 m., doğuda 2.95 m. olan düzgün olmayan yaklaşık kare şekilli sofaya geçilmektedir. Sofanın kuzey kenarında duvarın yarısından daha uzun bir bölümü pencere olarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla sofa dışarıya bu büyük pencere aracılığıyla açılmış olmaktadır. Sofanın batı duvarı sağır bırakılmıştır. Güney duvarında da bitişikteki mekâna ait 0.60 m. genişliğinde bir pencere mevcut olan sofanın en hareketli kenarı doğu tarafıdır. Bu yönde mutfağa ait 0.65 m. genişliğinde bir pencere ile 0.74 m. genişliğindeki bir kapı ve yaren odasına açılan 0.80 m. genişliğinde bir kapı olmak üzere toplam üç açıklık bırakılmıştır. Sofanın doğu kenarında yer alan mutfağın kapısı zeminden yüksek tutulduğu için buraya üç basamaklı bir merdivenle geçilebilmektedir. Mutfağın batı kenarındaki kapı ve pencere dışında duvarlarında başka

1 Çankırı'nın Yapraklı İlçesi'nin coğrafi konumu ve tarihi durumu hakkındaki bilgiler için bkz. Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı, Çankırı, 1996, s. 4–6; B. Ayhan, Çankırı (Tarih, Kültür, Turizm), Ankara, 2007[1], s. 513–515; İstanbul, 2008[2], s. 465–467.

2 Bu çalışmanın gerçekleşmesinde büyük emekleri ve fedakârlıkları olan Çankırı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü ve Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Başkanı Yüksel ARSLAN, Yapraklı İlçesi Belediye Başkanı Sayın Ali HASEKİOĞLU ile incelemelerimiz esnasında bize yardımcı olan Belediye Fen İşleri'nden Şakir ÇELEN ve Atatürk Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nden Prof.Dr. Ahmet YARTAŞI'ya minnet ve şükranlarımızı sunarız.

açıklık yoktur. Ancak batı kenara da ortada ocak nişi (Resim 2) ile onun iki yanına birer dolap nişi yerleştirilmiştir. Ocak nişi 0.50 m., soldaki dolap nişi 0.90 m., sağdaki dolap nişi ise 1.02 m. genişliğindedir. Mutfağın zemini ahşap kaplama, tavanı çıtalı tavan kaplama, duvarları ise kerpiç üzerine kireç badanalı sıva ile kaplanmıştır.

Sofanın güneydoğu köşesindeki dikdörtgen şekilli kapıdan yaren odasına (başodaya) ulaşılmaktadır (Resim 3, 4, 5). Ahşap çatkı arası tuğla dolgu tekniğinde örülmüş ve kenar uzunlukları 4.27 m., 4.29 m., 4.32 m. ve 4.28 m.lik duvarlarla kare planlı bir şemaya sahip olan yaren odası, bağdadi kubbe ile örtülüdür. Zemini taban tuğlası ile kaplanmış olan mekânın güney ve doğu duvarlarında genişlikleri yaklaşık 0.70 m. olan üçerden toplam altı dikdörtgen şekilli pencere açılmıştır. Kuzey duvarın doğu ucuna da 0.77 m. genişliğinde oldukça derin bir dolap yerleştirilmiştir. Batı duvarda bitişikteki odayla bağlantılı bir kapı ve bir pencere mevcuttur. Tuğla ve taştan örülmüş duvarlar, geçişler ve kubbe içi sıva üzerine devrin özelliklerini yansıtan orijinal kalem işleri ile bezenmiştir. Pencerelerin aralarındaki boşluklarda vazodan çıkan çiçek desenleri, alınlıklar yaprak ve dal motifleri, tromplar stilize edilmiş vazo ve çiçek şekilleri, kubbe içerisinde ise kıvrık dallar, yapraklar, vazolar ve şamdanlar işlenmiştir. Kalem işleri sarı, mavi, yeşil, siyah ve kirli beyaz renklerle oluşturulmuştur. Kuzey duvar kalem işi tekniğinde işlenmiş bir panoya sahiptir. En üstte üç satırlık bir yazıya yer verilmiştir:

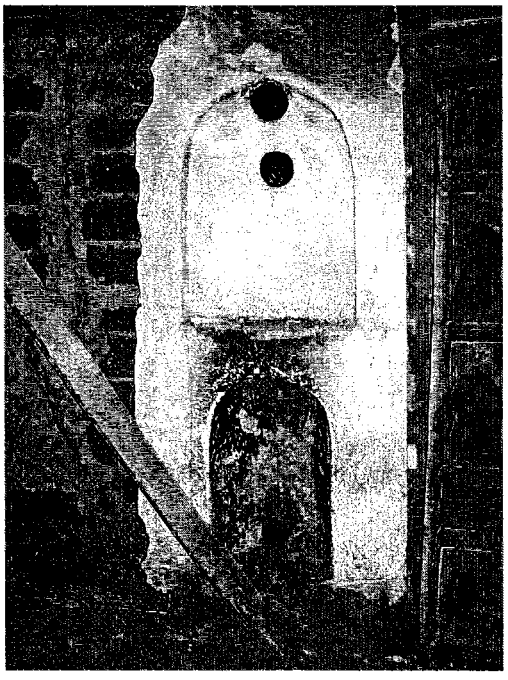

Resim 2: Şuca Bey Yaren Evinde Mutfak Ocağı

Okunuşu:
Men âmene bi'l-kaderi emine mine'l-kederi
..... temelinden temelinden bilurem
Mâlikü'l-mülkten olur adama kahr u kerem

من امن بالقدر امن من الكدر
..... تملكدن تملكدن بيلورم
مالك الملكدن اولور ادمه قهر كرم

Türkçesi:
Kim kadere iman ederse kederden emin olur
..... temelinden (köklü bir şekilde) biliyorum ki,
Adama (insana) mülklerin sahibi (olan Allah)nden olur kahır ve kerem.

Bunun yan tarafında da يا حفي الالطاف نجنا مما نخاف -Yâ hafiyyu'l-eltâf neccinâ mimmâ nehâf- 'Ey iyilikler bahşeden (Allahım) bizi korktuğumuz şeylerden kurtar' ibaresi yazılmıştır.

Yaren odasının batısındaki dikdörtgen şekilli kapıdan da bitişikteki küçük odaya geçilmektedir. 2.44 m., 3.22 m., 2.61 m. ve 1.88 m. uzunluğundaki kerpiç duvarlarla kuzey-güney yönünde dikdörtgen şekilli mekanın, kuzey, doğu ve batı kenarlarında birer, güney kenarında ise iki dikdörtgen şekilli pencere açılmıştır. Ayrıca doğu duvarda bir de ocak nişine yer verilmiştir. Odanın zemin ve tavanı ahşaptan olup, güney ve doğu duvar boyunca da sedirler uzanmaktadır.

Amir-Mahir Güney (Ayenlerin) Evi:

Yapraklı İlçesi'nin Cami-i Kebir Mahallesi'ndeki Büyük Yayla Sokağı'nda bulunan Amir-Mahir Güney (Ayenlerin) Evi'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak özellikle yaren odasındaki(başoda) süslemeler dolayısıyla XIX. yüzyılda yapılmış olmalıdır. Anadolu Türk ev mimarisi içerisinde dış sofalı ev tipinde değerlendirilebilecek olan ev (Çizim 2), dört yöne meyilli kiremit örtülü çatıyla kapatılmış olup, önünde de küçük bir bahçesi bulunmaktadır.

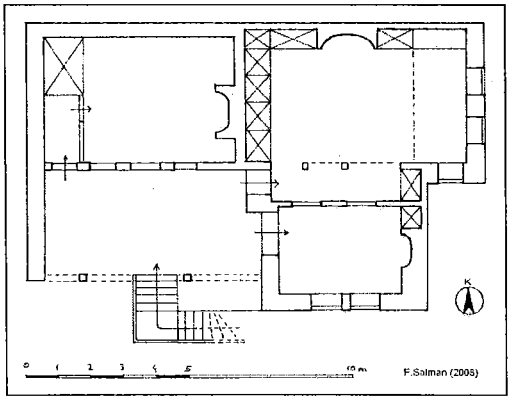

Çizim 2: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evi Planı

İki katlı olarak düzenlenmiş olan evin alt katındaki odalar orijinal özelliklerini büyük oranda kaybetmiş durumdadırlar (Resim 6). Burada sofanın altındaki boşluktan geçilen ve içerisinde ocak ve dolap nişleri bulunan odalar mevcuttur. Üst kat ise bugün iki kardeş arasında parçalanmış vaziyettedir. Ancak biz burada bu evi bir bütün olarak ele alacağız. Evin güney tarafında alt kattaki sofadan geçilen 'U' şeklinde

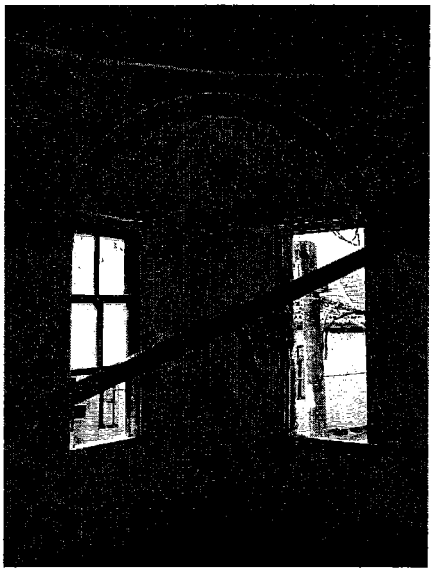

Resim 3: Şuca Bey Yaren Evinde Yaren Odası

Resim 4: Şuca Bey Yaren Evinde Yaren Odası Süslemelerinden

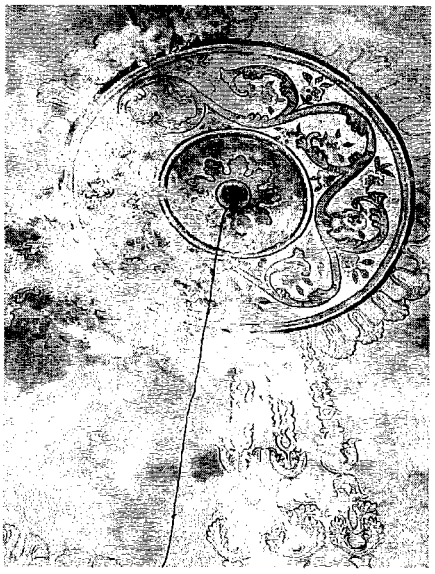

Resim 5: Şuca Bey Yaren Odası Tavan Kubbesi Süslemesi

dönerli bir ahşap merdivenle ikinci kata çıkılmaktadır. Merdivenle evin sofasına çıkılır. Sofanın güney kenarı iki ahşap direkli üç açıklıkla dışarıya açılmaktadır. Sofanın güneydoğu köşesindeki dikdörtgen şekilli kapıdan, kenar uzunlukları 3.37 m., 3.48 m., 3.04 m. ve 2.62 m. olan doğu-batı istikametinde uzanan odaya ulaşılmaktadır. Kuzey ve güney duvarlarında ikişer pencere açılmış olan mekânın doğu duvarında, ortada bir ocak ile onun iki yanında ahşaptan birer dolap mevcuttur. Soldaki dolap kapaklarında çizgisel üslupta baklava dilimleri oluşturulmuştur. Zemini altıgen şekilli taş kaplamalı odanın tavanı ise ahşaptan ve sadedir.

Sofanın kuzeydoğu köşesindeki sivri kemerli kapıdan yaren odasına (başoda) geçilmektedir. Kapının hemen içinde, güney kenar boyunca uzanan ahşap korkuluklu bir bölüm mevcuttur (Resim 7). Korkuluğun ortasındaki açıklıktan odanın orta bölümüne ulaşılabilmektedir. 5.86 m., 4.05 m., 5.89 m. ve 3.65 m. uzunluğundaki duvarlarla doğu-batı istikametinde dikdörtgen şekilli yaren odası, güney tarafta 1.23 X 3.65 m. ölçülerindeki korkuluklu giriş bölümüyle güney tarafa doğru uzatılmıştır. Ayrıca başodanın doğu kenarında 0.20 m. yüksekliğinde ve 1.83 m. derinliğinde bir sedir yer almaktadır. Güney duvarda dökme lokma tipinde ahşap korkuluklu iki dikdörtgen pencere vardır. Giriş bölümünün doğu kenarında üst üste yerleştirilmiş üç bölümlü kaş kemerli açıklıklı nişler mevcuttur. Doğu kenardaki sedirin güney kenarında bir, doğu kenarında ise iki dikdörtgen pencere açılmıştır. Bunlar da ahşap korkulukludur. Sedirin kuzey kenarına yerleştirilmiş ahşap dolap, gusülhanedir (Resim 8). Gusülhane kapağının solunda yine üst üste dizilmiş kaş kemerli nişler dikkat çeker. Kuzey kenarın ortasında alçıdan yapılmış ocak yerleştirilmiştir (Resim 9). Ocak kademeli testere biçiminde bir açıklığa sahiptir. Davlumbazın etrafını dikdörtgen şekilli panolar kuşatmaktadır. Her panoya kaş kemerli bir çerçeve içerisinde vazodan çıkan lale çiçekleri işlenmiştir. İki yanda da daire içerisine yerleştirilmiş gülbezekler mevcuttur. Panoların altında askılar vardır. Üstündeki kartuşlarda ise okunamayacak derecede tahrip olmuş yazılar bulunmaktadır. Daha da üstte ocağı bir mukarnas dizisi çepeçevre kuşatmaktadır. Ocak dikdörtgen bir çerçevenin içerisine yerleştirilmiştir. Ocağın iki yanında kaş kemerli nişler

Resim 6: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evi

Resim 7: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evinde Baş Odanın Giriş Bölümü

ve dolaplar yer almaktadır. Odanın batı kenarı boydan boya uzatılmış yüklükten ibarettir. Yüklüğün güney ucunu üst üste sıralanmış üç kaş kemerli niş sınırlandırmaktadır. Ahşap yüklük kapaklarına siyah, kahverengi ve kırmızı renkli kök boyalarla çiçek desenleri işlenmiştir. Yüklüğün üzerindeki on beş adet kaş kemerli yüzeysel nişlerin içerisinde çiçek desenleri görülmektedir. Yaren odasının zemini altıgen şekilli taşlarla kaplanmıştır (Resim 11). Tavanı ahşaptan olup, çıtalarla balıksırtı ve karelerle hareketlendirilmiştir. Karelerin içerisi kurt izleri ile dolgulanmıştır. Orta kısımda altıgen şekilli tavan göbeği altı yapraklı gülbezek motifli bezemesiyle dikkat çeker (Resim 10). Doğudaki sedirin ahşap tavanında dikdörtgen şekilli bir göbek mevcuttur. Burada dört yapraklı çiçeklere yer verilmiştir. Güney ve doğu duvara açılan pencerelerin arasındaki boşluklar kalem işi tekniğinde sıva üzerine iki yanda sütuncelerin taşıdığı kemerli mihrabiyeler ile onların aralarına vazodan çıkan çiçek ve kandil motifleri işlenmiştir. Ortadaki ve kemer köşelerindeki çiçekler lalelerdir. Ayrıca devrin süsleme özelliklerine uygun 'C' ve 'S' kıvrımları ile ibrik desenlerinin de işlendiği görülebilmektedir.

Resim 8: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evindeki Baş Odadaki Gusulhane

Sofanın kuzey tarafındaki oda mutfak olmalıdır. 4.70 m., 4.74 m., 4.72 m. ve 4.71 m. ölçülerindeki kenarlarıyla yaklaşık kare şekilli odanın güney duvarında üç pencere, doğu duvarında ocak, batı kenarında giriş ve dolap mevcuttur.

Hacı Mustafa Efendi Evi:

Yapraklı İlçesi'nde, Yukarı Mahalle'deki Hacı Mustafa Efendi Sokak No: 5'te bulunan Hacı Mustafa Efendi Evi'nin ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Hacı Mustafa Efendi yörenin yetiştirdiği önemli âlimlerden birisi olup, bugün kendi adıyla anılan küçük bir külliye de yaptırmıştır. Buradan hareketle bu evi de Hacı Mustafa Efendi, XIX. yüzyılın sonu ya da XX. yüzyılın başlarında yaptırmış olabileceği düşünülmektedir.

Geleneksel Anadolu Türk ev mimarisi içerisinde dış sofalı ev tipinde değerlendirilebilecek olan ev, dört yöne meyilli kiremit örtülü çatıyla kapatılmış olup, önünde de küçük bir bahçesi bulunmaktadır.

Ev iki katlı olup, alt kat ahır ve depo amaçlı olarak düzenlenmiştir. Alttan iki dönemeçli ahşap bir merdivenle üst kata ulaşılmaktadır. Merdivenden doğrudan sofaya geçilir. Sofanın güneyi tamamen dışarıya açık olup, doğu, batı ve kuzey tarafını 'U' biçiminde evin diğer müştemilatı kuşatmaktadır (Resim 12, 13).

köşedeki oda, dikdörtgen şekilli olup, doğu duvarına ortada alçıdan yapılmış bir ocak nişi ile onun iki yanında ahşap dolaplar ve nişler yerleştirilmiştir. Dolaplardan sağdaki gusülhane, soldaki ise odun deposu olarak kullanılır

Resim 9: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evinde Baş Odadaki Ocak

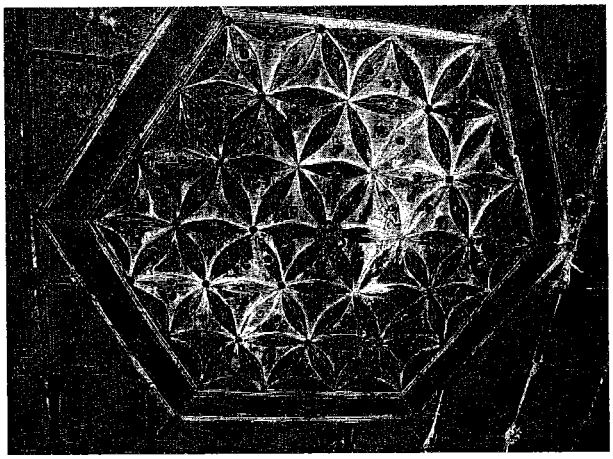

Resim 10: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evindeki Baş Odadaki Tavan Göbeği

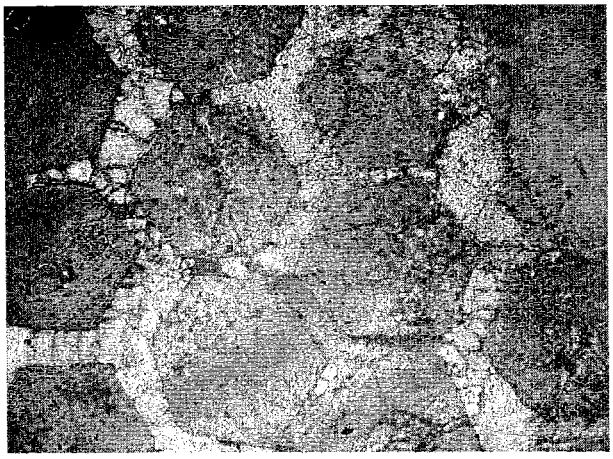

Resim 11: Amir-Mahir Güney (Ayenler) Evindeki Zemin Döşemesi

Resim 12: Hacı Mustafa Evi

Resim 13: Hacı Mustafa Evi

(Resim 15). Batı duvarında yarım yuvarlak bir niş şeklinde ve iki yanında da nişler bulunan bir çiçeklik vardır. Güney duvarındaki dört pencere mekânı aydınlatmaktadır. Zemini ve tavanı ahşaptan olup, tavanında çıtalarla baklava dilimleri oluşturulmuştur. Ortasında da dokuz kenarlı bezemesiz bir tavan göbeği mevcuttur (Resim 16). Bu oda Mustafa Efendi'nin çalışma odasıdır.

Kuzeydoğudaki oda kare şekilli olup, doğu duvarında açılan demir dökme parmaklıklı iki pencere ile aydınlatılmaktadır. Zemini ve tavanı düz ahşap kaplamadan ibarettir.

Sofanın kuzey kenarında, doğu uçta mutfak bulunmaktadır. Dikdörtgen şekilli mutfağın doğu duvarında ortada ocak, onun iki tarafında biri gusülhane, diğeri odun deposu olan ahşap dolaplar, batı duvarında çiçeklik, güney duvarında sofaya açılan üç pencere vardır. Zemini ve tavanı ahşaptandır.

Kuzey kenardaki ikinci oda, kare şekilli olup, sade bir yapı sergilemektedir. Güney duvarında sofaya açılan iki penceresi mevcuttur.

Resim 14: Hacı Mustafa Evinin Sofası

Sofanın kuzeybatı köşesindeki bir kapı vasıtasıyla uzun bir koridora geçilmektedir. Koridorun sonundaki kapıyla dışarıya bağlantı sağlanmıştır. Bu bölümün dışarıdan gelen misafirlerin ev sakinlerini görmeden ağırlanabildikleri selamlık olduğu sanılmaktadır. Koridorun solundaki odanın batı duvarına ocak, gusülhane ve odun dolapları olan ahşap dolaplar yerleştirilmiştir. Doğu duvarında da çiçeklik bulunmaktadır. Burası kahve penceresi olmalıdır. Koridorun sağ tarafında da sade bir oda yer almaktadır.

Sofanın batısında tuvalet ile dikdörtgen şekilli bir odaya yer verilmiştir. Batı duvarında ortada ocak, iki yanında gusülhane ve odun dolabı, güney duvarında üç pencere, doğu duvarında çiçeklik vardır. Odaların kenarlarında sekiler yer almaktadır. Bugün ev tamamen terk edilmiş durumdadır.[3]

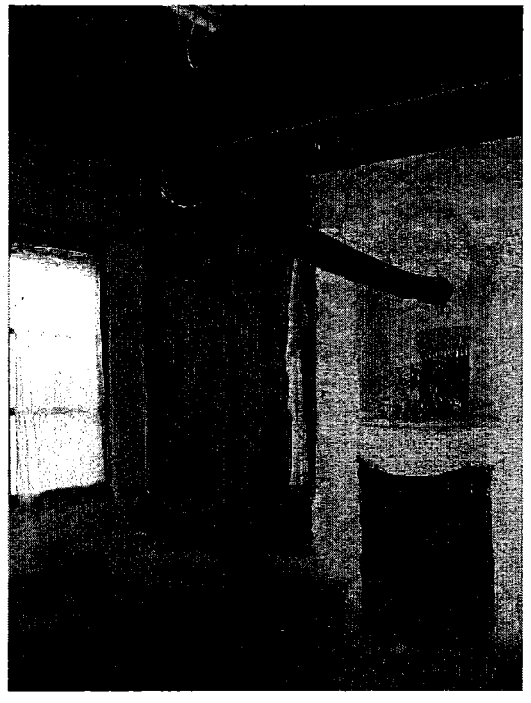

Resim 15: Hacı Mustafa Evindeki Ocak ve Dolap

Fadik-Zuhure Baran Evi:

Yapraklı İlçesi'nde, Cami-i Kebir Mahallesi Kayabaşı Sokağı No: 16'da bulunan Fadik-Zuhure Baran Evi'nin ne zaman ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak mimari özellikleri dolayısıyla XIX. yüzyılın sonu veya XX. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır.

Geleneksel Anadolu Türk ev mimarisi içerisinde dış sofalı ev tipinde değerlendirilebilecek olan ev (Çizim 3), dört yöne meyilli kiremit örtülü çatıyla kapatılmış olup, önünde de küçük bir bahçesi bulunmaktadır.

3 Ev sahibi izin vermediği için plan çalışması yapılamamıştır.

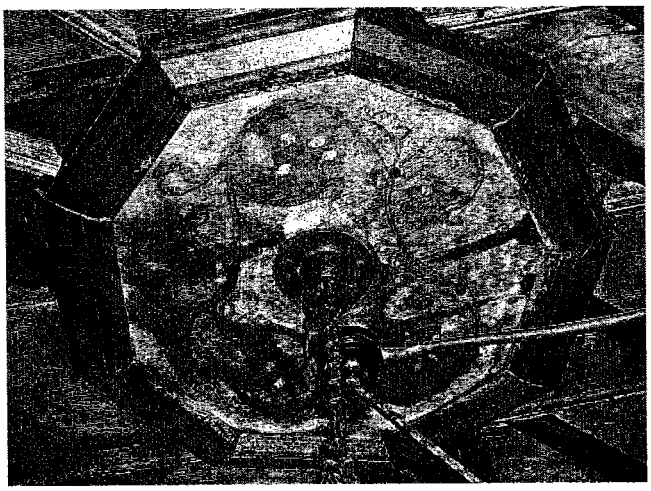

Resim 16: Hacı Mustafa Evinde Ahşap Tavan Göbeği

Resim 17: Fadik-Zuhure Baran Evi

Ev iki katlı olup, alt kat boydan boya ahır olarak düzenlenmiştir. Ev meyilli bir arazide kurulduğu için üst kata da damdan açılan bir kapı ile ulaşılmaktadır. Sonradan üzerine tuğladan yeni bir kat ilave edilmiş, bu da evin taşıma sisteminde problemler oluşturmuş ve kaymalara sebep olmuştur (Resim 17).

Sofa kuzeye üç ahşap direkle birbirinden ayrılmış dört açıklıkla açılmakta olup, doğu, batı ve güney taraftan 'U' biçiminde evin diğer bölümleri sofayı kuşatmaktadır. Doğu taraftaki oda, 3.35 m., 4.32 m., 3.03 m. ve 4.33 m. kenar uzunluklarıyla kareye yakın dikdörtgen şekilli bir düzenleme sergilemektedir. Kuzey kenarında iki dikdörtgen şekilli pencere, batı duvarda yüklük, güney tarafta seki ve dolap, doğu kenarda da ortada bir ocak ile onun iki yanında dolaplar vardır. güney tarafında batı uçta dışarıyla bağlantı kuran ana kapı, ortada iki pencere ve doğu uçta da kışlık sofaya geçit imkânı veren yuvarlak kemerli bir kapı mevcuttur. 4.51 X 4.97 m. ölçülerindeki kışlık sofanın güney duvarında büyük bir ocak (Resim 18) ile batı kenarı boyunca uzanan seki yer almaktadır.

Kışlık sofanın doğusundaki oda, 5.41 m., 4.97 m., 3.41 m. ve 4.18 m. kenar ölçüleriyle düzdün olmayan bir dörtgen sergilemekte olup, güneydoğu köşede ocak, doğu duvarda bir pencere, zemininde de ahırla bağlantı sağlayan merdiven mevcuttur.

Yazlık sofanın batısındaki kapıdan (Resim 21) da 4.78 X 4.05 m. ölçülerinde kare planlı bir odaya ulaşılmaktadır. Burası evin muhtemelen yatak odası olmalıdır. Doğu duvarında yüklük (Resim 19), güney kenarda seki, batı duvarda ocak ile onun iki yanında dolaplar, kuzey tarafta da iki pencere yer almaktadır. Odanın güneybatı köşesindeki dolaptan geçerek hamam bölümüne ulaşılmaktadır (Resim 20). Burada 2.67 X 4.62 m. ölçülerinde dikdörtgen şekilli bir odanın kuzey tarafına 1.70 X 1.55 m. ölçülerinde kuzey-güney istikametinde uzanan kareye yakın dikdörtgen biçiminde asıl hamam yerleştirilmiştir. Üzeri beşik tonozla örtülü hamamda, bir kurna ve havalandırma için tek pencere mevcuttur.

Evde zeminlerde ince taş döşeme, tavanlar ahşap kaplamalı olup, duvarlar da kerpiçten örülmüştür.

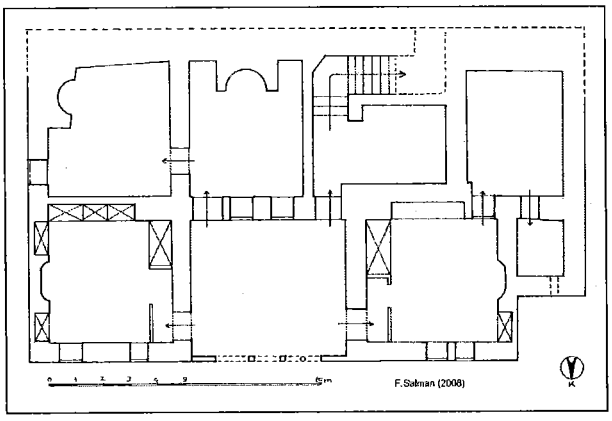

Çizim 3: Fadik-Zuhure Baran Evi Planı

Resim 18: Fadik-Zuhure Baran Evinde Ocak

Resim 19: Fadik-Zuhure Baran Evinde Yüklükler

Resim 20: Fadik-Zuhure Baran Evinde Hamam Dolapları

Hatice Kale Evi:

Yapraklı İlçesi'nde meydanda yer alan Hatice Kale Evi, iki katlı olup, alt kattaki dükkânlar hala faal durumda, ama üst kattaki ev terk edilmiş vaziyettedir. Dolayısıyla orijinal kimliğini de büyük oranda kaybetmiş durumdadır (Resim 22). Fakat bir odasındaki ahşap tavan Yapraklı ilçesi için karakteristik bir özelliğe sahiptir. Kare şekilli odanın tavanı tamamen ahşaptandır. Çerçevedeki bordürler kareler, baklava dilimleri ve çiçek desenleri ile bezenmiştir. Tavan orta kısımda kare şekilli bir çökertmeye sahiptir. Çökertmede de çiçekler ve baklava dilimleri ile orta kısmında dokuz kenarlı göbek yer almaktadır. Buradaki süslemeler kırmızı, siyah, yeşil, mavi, lacivert ve kahverengi renkli boyalarla işlenmiştir (Resim 23). Ev sahiplerinin verdiği bilgiler ve süslemeler bu binanın XIX. yüzyılın sonlarına doğru yapılmış olabileceğini ortaya koymaktadır.

Kamil Çavuş Evi:

Yapraklı İlçesi'ne bağlı İkizören (Babsa) Beldesi'nde bulunan evin 1950'li yıllarda İbrahim Usta tarafından yapıldığı belde sakinleri tarafından söylenmektedir. Babsa deresinin batısında, kuzey-güney yönünde inşa edilmiş olan evin su basmanı taştan yapılmış olup cephesi de doğuya bakmaktadır (Resim 24). Giriş kapısından birinci kat sofasına ulaşılır. Kışlık olarak kullanılan bu katta, sofanın solunda yer alan mutfak ve oturma odası olarak düzenlenen odalar yer almaktadır ve pek süslemeye yer verilmemiştir. Buradaki odanın ocağı alçıdan yapılmıştır. Ocağın üzerinde, lamba konulması içim yörede şinanay adı verilen raflar mevcuttur. Ocağın iki yanındaki yüklüklerden soldaki gusulhane olarak kullanılmaktadır (Resim 25). Yüklüklerin ahşap ön yüzlerinde tereceler vardır. Sofanın sağında hayvanlara bakmak amaçlı olarak ahıra açılan bir iç kapı yer alır.

Resim 21: Fadik-Zuhure Baran Evinde Ahşap Kapı

Resim 22: Hatice Kale Evi

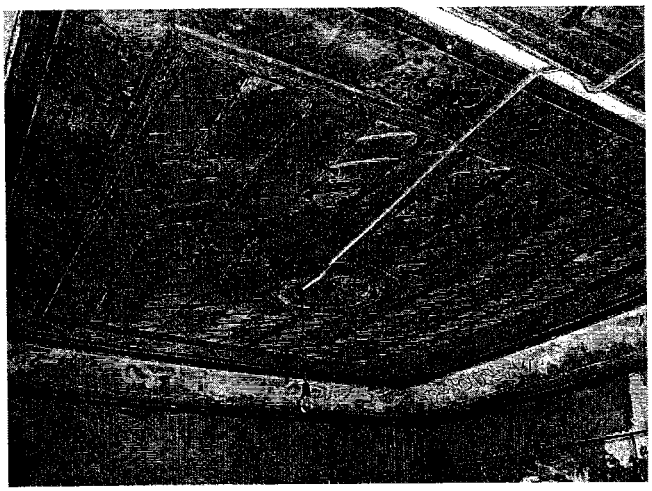

Resim 23: Hatice Kale Evindeki Ahşap Tavan Göbeği

Resim 24: Kamil Çavuş Evi

Birinci kattan ahşap bir merdiven ile ikinci kata çıkılır. İklim şartları göz önünde tutularak sofanın iç kısmı kapatılmıştır. Açık olan ve ön cepheye bakan bölümü ise ahşap süslemelerle zenginleştirilmiştir. Lale desenli ahşap korkuluklar yerleştirilen bu bölümün ön cephesi, kemerli bir çıkmayla hareketlendirilmiş olup tavanı bitkisel motiflerle bezenmiştir. Bu bölümde çatı yukarı doğru kırılarak üçgen bir alınlık oluşturulmuş, yüzeyi ise bitkisel motiflerle işlenmiştir. Sofanın iki yanında yazlık oturma odası ile misafirler için düzenlenen başoda bulunur. Her iki odada da yörede makat adı verilen ahşap sedirler ile tavana yakın yükseklikte sergenler (raf) bulunur. Alçıdan yapılan ocaklar ve iki yanında yüklükler yer alır. Şinanaylar ile tereceler bu odalarda da mevcuttur. Özellikle başodanın tavan süslemeleri dikkat çeker. Bitkisel ve geometrik desenlerle oluşturulan tavan göbeğinin tam ortasına yerleştirilen üçgen prizma biçimindeki sarkıtın yüzeyleri ayna ile kaplıdır. Elektriğin olmadığı bu dönemde sarkıtın altındaki çengele takılan lambanın yaydığı ışığın ayna üzerinde kırılmasıyla daha fazla ışık elde edilmesi amaçlanmaktadır. Sofanın solunda yer alan odanın tavan süslemeleri daha sadedir. Kenarlardan merkeze doğru uzanan bitkisel ve geometrik desenler ortada tavan göbeğiyle birleşmektedir. Ancak, tavan göbeği sökülüp alındığından şu an mevcut değildir. Yazlık olarak kullanılan üst kattaki odaların pencereleri nispeten daha büyüktür. Bu özellikleriyle ev, Anadolu'nun geleneksel Türk evlerine uygun, iç sofalı plan tipini yansıtmaktadır.

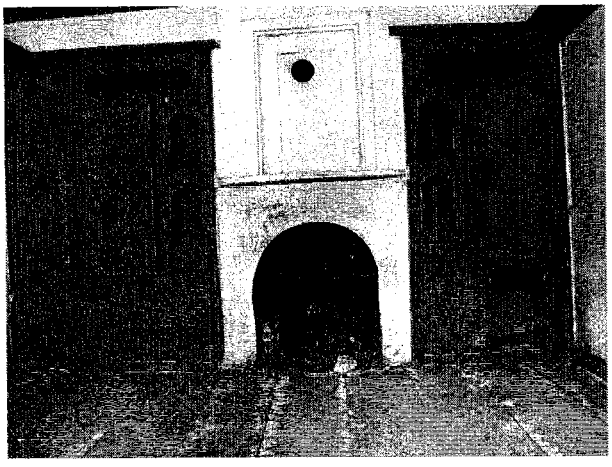

Resim 25: Kamil Çavuş Evinde Ocak ve Dolaplar

İkizören Beldesi (Osmanustagil) Köy Odası:

bağlı İkizören Beldesi'nin meydanında bulunan köy odası 1950'li yıllarda Ahmet ULUSOY Usta tarafından yapılmıştır. Tek katlı olarak inşa edilen odaya küçük bir giriş mekânından girilmektedir (Resim 26). Odaya açılan bölümün üzerinde ahşaptan yapılmış geometrik desenli bir figür bulunmaktadır. 4.34 X 4.49 m. ölçülerinde, dikdörtgen şekilli oturma bölümünde duvarlar dört taraftan ahşap sedirlerle çevrelenmiştir (Çizim 4). Kuzey-güney yönünde uzanan odanın batı duvarında açılmış olan ve oldukça büyük tutulmuş iki pencere, mekânı aydınlatmaktadır. Girişin karşısındaki duvarda alçıdan yapılan ocaklık yer alır. Ocaklıkta şinanaylar mevcuttur. Ocaklığın iki yanında dolaplar bulunmaktadır (Resim 27).

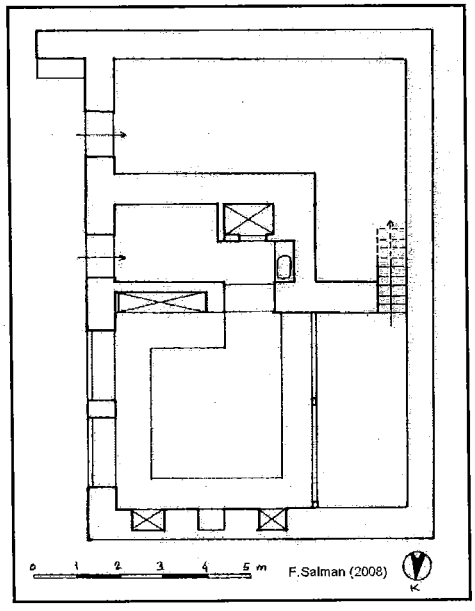

Çizim 4: İkizören Köy Odası Planı

Osmanustagilin odasının en dikkat çekici bölümü ana mekândan büyük kapılarla ayrılan girişin solundaki ek mekândır. Mutfak işlerinin görüldüğü 2.10 X 4.50 m. ölçülerindeki dikdörtgen iç mekân, ancak ihtiyaç duyulduğunda, kapıların açılmasıyla ana mekâna dâhil olmaktadır. Yaren odası olarak yapıldığını düşündüğümüz odadaki bu farklı oluşumun, kalabalık

sohbet ortamları dikkate alınarak bu şekilde yapılmış olabileceği sanılmaktadır.

Odanın tavanı ahşap süslemelerle bezelidir (Resim 28). Dikdörtgen tavanın köşelerine yerleştirilen üçgen panolar ile sekizgen bir alan oluşturulmuş, buraya oldukça büyük ölçülerde bir göbek yerleştirilmiştir. En merkezdeki sekizgen formun içerisine yerleştirilen aynaların aydınlatma amaçlı oldukları aşikârdır. Bu aynalı formun çevresine ince ve uzun baklava motifleri yerleştirilerek çiçek desenli bir tavan göbeği oluşturulmuştur. Tavanın duvarla birleştiği yerlere yerleştirilen dikdörtgen panolar odanın dört duvarını çerçevelemektedir. Osmanustagilin odasının kuzey yönünde ise dışarıdan misafir olarak gelenlerin hayvanlarını bağlamaları için bir ahır bulunmaktadır. Ahırdan bir merdiven vasıtasıyla içerideki ek mekâna da ulaşılabil-mektedir.

Resim 26: İkizören Beldesi Köy Odası

Yukarıda mimari özellikleri ve süslemeleri ele alınan Yapraklı sivil mimari örneklerini iki grup altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi evler, ikincisi de yaren odası ya da köy odalarıdır.

Yapraklı'da beş adet ev üzerinde çalışılmıştır. Anadolu Türk konut mimarisinde evler çoğunlukla iki katlıdır. Katların önemi, alt ve üste göre değişir. Alt katlar ikinci dereceden işlerin görüldüğü bölümleri içerir. Bu mekânlar ev planlarının belirlenmesinde birinci derecede rol oynamazlar. Evlerin asıl oturulan yerleri üst katlarıdır. Misafirlerin kabul edildiği başoda da burada yer alır.[4]

Farklı yönlere nazır şekilde inşa edilen Yapraklı'daki evler de iki katlıdır. Zemin katlar tasarruflu bir düşünceyle günlük ve kışlık ihtiyaca göre ya da ahır olarak düzenlenmiştir. Üst katlar esas ikamet bölümü olduğu için daha fazla önem kazanmış, evin asıl planı da burada teşekkül etmiştir. Üst katlarda evin mutlaka bir başodası ya da yaren odası bulunur. Bu odalar diğerlerine göre daha geniş ve ahşap işleme tekniği açısından daha gösterişlidir. Odalarda oturmak için sedir ya da makat (peyke) denilen ahşap seki veya divanlar yapılmıştır. Ayrıca odalarda yüklük adı verilen ahşap dolaplar vardır. Bu odalardan bir tanesi, günümüzde büyük bir kısmı kaldırılmış olmakla birlikte genellikle 'gusülhane' – 'yıkanma mekânı' olarak kullanılmaktadır. Dolapların kenarlarında terece denilen ahşaptan küçük nişler bulunmaktadır. Odanın en önemli bölümü ocaktır. Çankırı merkezde bulunan evlerde olduğu gibi genellikle alçıdan yapılan ocakların kenarlarında lamba ya da mum koymak için 'şinanay' şeklinde isimlendirilen yerler bulunmaktadır. Ocağın üzerindeki çeşitli kullanım eşyalarını koymaya yarayan yüksekçe çıkmaya 'kaşlık' denilmektedir. Diğer odalar da bağımsız olup, şerbetlik, çiçeklik, yüklük, dolap ve sedir gibi tamamlayıcı unsurlar içermektedir. Bu özellikleri içeren en önemli örnek Çankırı merkezde yer alan Coşkaralar Evi (XIX. yüzyıl başları)'dir. Bunun dışında Çankırı merkezde elli altı, Çerkeş ilçe merkezinde üç ve Eskipazar ilçesi Tamışlar Köyü'nde bir ve Kurşunlu'da sekiz olmak üzere yetmiş kadar ev vardır.[5] Yapraklı evleri dışarıdan çok gösterişli bir görünüm sergilemezler. Belki bunu yörenin ekonomik etkinliğinin azlığına bağlamak mümkündür. Bölgenin jeolojik yapısı, yani birinci derece deprem kuşağında olması da bu konuda etkili olmuş olabilir.

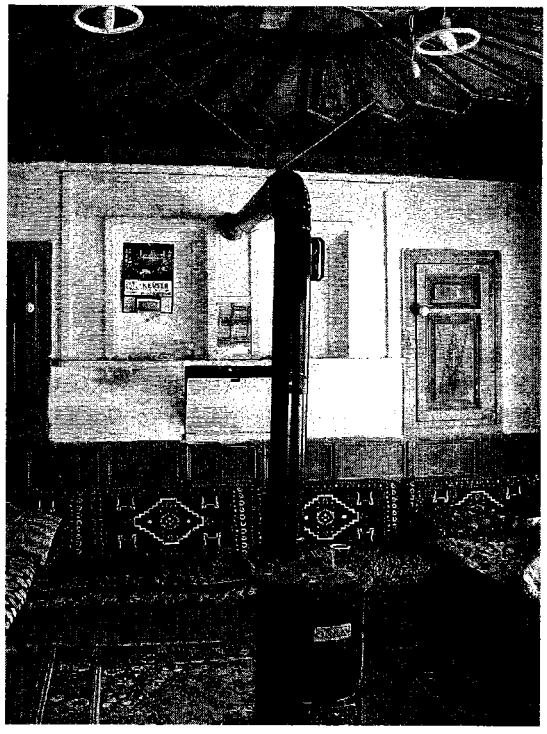

Resim 27: İkizören Beldesi Köy Odası içi

Bu özelliklerin ötesinde Yapraklı evlerini planlama açısından iki gruba ayırmak mümkündür. Amir-Mahir Güney (Ayenlerin) Evi, Hacı Mustafa Efendi Evi ve Fadik-Zuhure Baran Evi dış sofalı tipte değerlendirilebilmektedir. Dış sofalı plan tipi Anadolu'da Hitit ve Helenistik evlerinde de uygulanmış bir şema olup, plan gelişiminin en erken aşamasına işaret etmektedir.[6] Plan en basit şekliyle bir yanda dışa bakan geniş bir sofa ile diğer yüzde ona açılan odalardan oluşur. Bazı durumlarda sofanın bir veya iki ucuna köşk ya da oda ilavesiyle plan 'U' ve 'L' şekline

4 S. H. Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul, 1968, s. 12, 14; R. Günay, "Türk Evi", Milli Kültür, III, Ankara, 1981, s. 29; D. Kuban, "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul, 1982, s. 200; P. Balcı, "Mimaride Türk Milli Üslubunda Geleneksel Türk Evi", Mimaride Türk Milli Üslubu Semineri, İstanbul, 1984, s. 92; Y. Sayan, Uşak Evleri, Ankara, 1997, s. 99.

5 B. Ayhan, Çankırı ve İlçeleri, Ankara, 1988, s. 134–136; Çankırı Turizm Envanteri, Ankara, 1994, s. 36–40; H. Sargın, "Çankırı Evleri ve Sosyal Yaşantı", Çankırı Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Ağustos, 2006, s. 229–233; A. A. Bayhan-F. Salman-A. Çelik, Tarihi ve Kültürel Değerleri ile Kurşunlu, Çankırı, 2007, s. 90–91.

6 S. H. Eldem, Türk Evi Plan Tipleri, İstanbul, 1968, s. 25.

dönüşebilir. Dış sofalı evlerin bahçeye ya da avluya dönük dış yüzleri açıktır.

İkizören Beldesi'ndeki Kamil Çavuş Evi ise iç sofalı tarzda değerlendirilebilir. 'Karnı Yarık' da denilen bu tipte, sofa planı ortadan ikiye böler ve iki tarafta buraya açılan oda mekânları dizilir. Bu plan türünün Anadolu'da daha geç dönemlerde uygulanmaya başlandığı görülür.

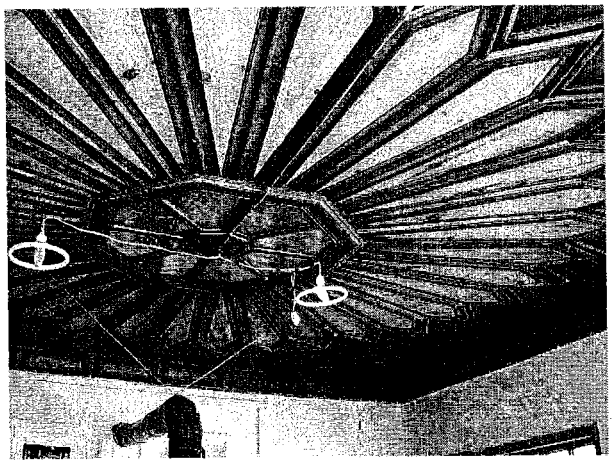

Resim 28: İkizören Beldesi Köy Odası Ahşap Tavanı

Yapraklı'da evlerin dışında biri yaren evi, diğeri de köy odası olarak işlevlendirilmiş olan sivil mimari örneğine rastlanmıştır. Şuca Bey Külliyesi içerisinde bulunan Yaren Evi, plan özellikleri itibariyle bir köşesine kaydırılmış sofasıyla dış sofalı ev tipini yansıtmaktadır. Dolayısıyla Yapraklı merkezdeki diğer evlerle de yakın benzerlik içerisindedir. İkizören köy odası ise Anadolu'nun kırsal yaşamında vazgeçilmez olan ve eskiden beri süregelen bir geleneğin devamı niteliğindedir. Çankırı'nın Kurşunlu ilçesine bağlı Dağtarla Köyü ile Eskiahır Köyü'nde bulunan köy odaları daha eski ve yakın çevre örnekleridir.[7] Bakırlı Köyü yaren odaları da benzer yapıda binalardır.[8] Anadolu kültüründe köy halkının bir araya geldiği, görüştüğü, köy ile ilgili bir takım toplumsal kararların alınabildiği ve özellikle bayram gibi önemli günlerde ve uzun kış günlerinde çeşitli etkinliklerin (ferfene) icra edildiği köy odaları, Çankırı ve çevresinde aynı zamanda bir yaren evidir. Kökeni Türkistan'daki 'Lonca' teşkilatından alan Fütüvvet, Ahilik müessesesi ile birlikte Alperenlerin de etkisiyle Müslüman Türkler, özellikle Selçuklular ve Osmanlılarda sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ve sosyo-politik işlevini sürdüren Ahilik'in bir varyasyonu olan sohbet toplantıları Çankırı'da 'Yaren' adını alır.[9] Yapraklı evlerinin başodaları da bir anlamda yaren odası olarak faaliyet göstermişlerdir.

Taş, tuğla, kerpiç ve ahşap malzemenin kullanımıyla inşa edilen Yapraklı sivil mimarisinde ahşap üzerine boya ya da çıtalarla ile oluşturulmuş kareler, zikzaklar ve baklava dilimleri yanı sıra çokgen şekilli tavan göbekleri ve gülbezekler, çiçekler, yaprak ve dal motifleri, lalelere yer verildiği görülmektedir. Amir-Mahir Güney (Ayenlerin) Evi, Hacı Mustafa Efendi Evi, Fadik-Zuhure Baran Evi ve Hatice Kale Evi'nde bu tipte süslemelere rastlanmaktadır. Ayrıca Şuca Bey Yaren Evi ile Amir-Mahir Güney (Ayenlerin) Evi'ndeki yaren odalarının duvarlarında sıva üzerine kalem işi örneklerine yer verilmiştir. Yaprak-dal motifleri, vazodan çıkan çiçek desenleri, şamdanlar ve yazılar dikkat çekicidir.

Bu veriler ışığında, sonuç olarak Çankırı'nın Yapraklı İlçesi'nde incelenen sivil mimari örneklerinin Anadolu'nun geleneksel mimarisinin daha yakın zaman dilimindeki temsilcileri olduğunu söylemek mümkündür.

7 A. A. Bayhan-F. Salman-A. Çelik, Tarihi ve Kültürel Değerleri ile Kurşunlu, Çankırı, 2007, s. 70.

8 M. Ünver, "Çankırı Yâran Odalarına Bir Örnek: Bakırlı Köyü Yâran Odaları ve Fonksiyonları", Yâran Kültürü ve Çankırı (II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, 17–18 Eylül 2004, Çankırı), s. 43–59.

9 Yaren kültürü ile ilgili olarak bkz. Yâran Kültürü ve Çankırı(II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, 17–18 Eylül 2004, Çankırı), muhtelif bildiriler; A. Absanlıoğlu, Gelenekten Evrensele Yâran, Çankırı, 2007; B. Ayhan, Çankırı (Tarih, Kültür, Turizm), Ankara, 2007[1], s. 154–155.

İKİZÖREN (BABSA) EVLERİ

Houses Of Ikizören (Babsa)

Orhan Kemal KARAKUŞ *

ÖZET:
Babsa Deresinin iki yanına, cepheleri dereye dönük olarak yapılan İkizören evleri, klasik Türk ev mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. 20.yy'ın ortalarında inşa edilen bu evler, bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine göre düzenlenmiştir. İklim koşulları, yöresel alışkanlıklar ve gelenekler, ekonomik koşullar ile yöresel mimari özelliklerin belirleyici etken olduğu geleneksel Türk evinde, İkizören evleri, "İç Sofalı Plan Tipleri" arasında yer alır. Sanatsal özellikleri fazla olmayan bu mütevazi evler, klasik Türk ev mimarisinin özelliklerini yansıtmaları ve bölgenin kültürel özelliklerine ışık tutmaları nedeniyle korunması gereken kültürel varlıklarımızdandır.
ANAHTAR KELİMELER: *İkizören, Türk ev mimarisi, iç sofalı plan tipi, şinanay, terece.*

HOUSES OF IKIZOREN (BABSA)

ABSTRACT:
Houses of İkizören built on both sides of Babsa Stream with their aspects towards the stream own the characteristics of the Turkish housing architecture. These houses which were constructed in the middle of the 20th century were arranged according to socio-economic and cultural features of the region. Amongst traditional Turkish houses in which determining factors are climatic conditions, local habits and traditions, economic conditions and local architecture characteristics, houses of İkizören are classified as "Inner Hall Plan Types". These unpretentious houses with a limited degree of artistic features are amongst our cultural assets which should be preserved as they reflect the characteristics of the traditional Turkish housing architecture and shed light on cultural features of the region.
KEY WORDS: *İkizören, Turkish housing architecture, inner hall plan types, şinanay, terece*

Çankırı'nın kuzeydoğusunda yer alan ve il merkezine 29 km uzaklıkta bulunan Yapraklı ilçesi çok eski zamanlardan bu yana önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Eski adı "Tuht"[1] veya "Tohte" olan Yapraklı'nın tarihi, Çankırı tarihine paralel bir gelişme izlemiştir. Hititlerden bu yana bir yerleşim yeri olarak kullanıldığı ve sırası ile Frigyalılar, Persler, Makedonyalılar, Küçük Paphlagonyalılar ve Romalıların egemenliğine girdiği bilinmektedir[2]. 1071 Malazgirt Savaşından sonra Melik Danişment Ahmet Gazi'nin emiri olan Karatekin'in Çankırı'yı fethi sırasında ordugâhını kurduğu bölge, birkaç defa Türkler ve Bizanslılar arasında el değiştirdikten sonra 1137 yılında Anadolu Selçuklu sultanı II. Mesut tarafından fethedilmiştir. 1402 yılında Candaroğlu Beyliği toprakları içerisinde yer alan Yapraklı, 1417 yılından itibaren de Osmanlı himayesinde yönetilmiştir. Cumhuriyetten sonra Çankırı'nın müstakil bir vilayet olmasıyla Yapraklı, Çankırı'ya bağlı bir nahiye haline gelmiştir[3].

Çankırı'ya 28 km, Yapraklı ilçe merkezine ise 20 km uzaklıkta bulunan İkizören, eski bir yerleşim yeridir. Tarihi ve kuruluşu hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber, beldenin kuzeyinde yer alan ve halk arasında "Gavurevi" diye adlandırılan Roma nekropol alanı[4] ile güney yönünde bulunan tarihi kale kalıntılarından bölgenin çok eski zamanlardan bu yana yerleşim yeri olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Halk arasında Babsa[5] olarak anılan ismi Cumhuriyet döneminde İkizören olarak değiştirilmiştir. Yapraklı ilçesine bağlı olan İkizören, eskiden "Dereli Divanı" diye anılan bölge sınırlarında,"Tepeler" ile "Kırlar" bölgesi arasında ve

* Sanat Tarihçisi, Öğretmen

1 Tuht isminin nereden geldiği bilinmemektedir. Ancak, Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı (Çankırı, 1996) kitabında kelimenin kökeni araştırılarak bir takım sonuçlara varılmıştır. Bunlardan öne çıkan iki görüş ise şöyledir: İlki Tuht isminin Farsça "Tude" ve "But" kelimelerinin geldiğidir. Farsça'da toplanma yeri, yığınak anlamına gelen bu sözcüklerin, çok eski zamanlarda önemli bir ticaret güzergâhında bulunan Yapraklı'da yapılan panayırlar için ülkenin değişik yerlerinden gelen insanların toplanma merkezi olduğuna işaret etmesidir. "Tude" ve "But" kelimelerinin söylenişinin de zamanla "Tuht" şekline dönüştüğü belirtilmektedir. Diğer bir görüş ise, Çankırı'nın fethi sırasında, ordugâhını buraya kuran Karatekin Beyin, Yapraklı'yı taht bölgesi olarak kullanıldığıdır. Taht sözcüğünün de zamanla "Tuht" olarak telaffuz edildiği ifade edilmektedir.

2 Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı, Çankırı,1996, s.4.

3 BAŞER, Tayıp., Dünkü ve Bugünkü Çankırı, Ankara,1956.

4 Beldenin kuzeyinde, geniş bir alana yayılan nekropol alanı yöre halkının istismarına uğramıştır. Birçok mezar odası açılarak içerisinden alınan gözyaşı şişeleri ile seramik kaplar talan edilmiştir. Yüzeyde kırılan seramik parçalarına rastlanılmaktadır. Halen açılmadık birçok mezarın bulunduğunu düşündüğümüz nekropolün koruma altına alınması gerektiği inancındayız.

5 Babsa adının "Bab-ı Saadet/Saray kapısı" anlamına geldiği sanılmakta, beldenin güneyinde yer alan ve bugün hala Topuzsaray köyü olarak bilinen bölgede bulunduğu varsayılan saraya ön kapı olduğu düşünülmektedir.

"Babsa Deresi" üzerinde, tepelerin güney eteklerinde kurulmuştur.[6] 1956 yılında nahiye,1992 yılında belediye kurularak "belde" olan İkizören, 2007 nüfus sayımından sonra tekrar köy konumuna dönmüştür.

Babsa Deresinin iki yanına, cepheleri dereye dönük olarak yapılan İkizören evleri, klasik Türk ev mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. 20. yüzyılın ortalarında inşa edilen bu evler, bölgenin sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerine göre düzenlenmiştir.

Genellikle iki katlı olarak yapılan evlerin su basmanı taştandır (Resim 1). Duvarlar ahşap çatkı ve taş dolgu olarak inşa edilmiş olup, kireç ile sıvanmıştır (Resim 2). Çatılar oluklu kiremitlerle kapatılmıştır.

Resim 1

Evlerin birinci katı kışlık olarak kullanılmakta olup burada mutfak ve oturma odaları bulunmaktadır. İklim şartları dikkate alınarak pencerelerin küçük tutulduğu bu katlar, süslemeye fazla yer verilmemiş, sade bir şekilde düzenlenmiştir. İkinci katlar yazlık mekânlardır. Bu katlarda sofaya açılan yazlık oturma odaları ile misafirler için düzenlenen "Başoda"lar bulunur. Pencerelerin daha geniş tutulduğu bu odaların duvar kenarlarında halk arasında makat adı verilen sedirler bulunur. Özellikle evin en gösterişli yeri olarak düzenlenen başodaların tavan süslemeleri dikkat çeker. Ahşap tavan süslemelerinde bitkisel ve geometrik desenler kullanılır.

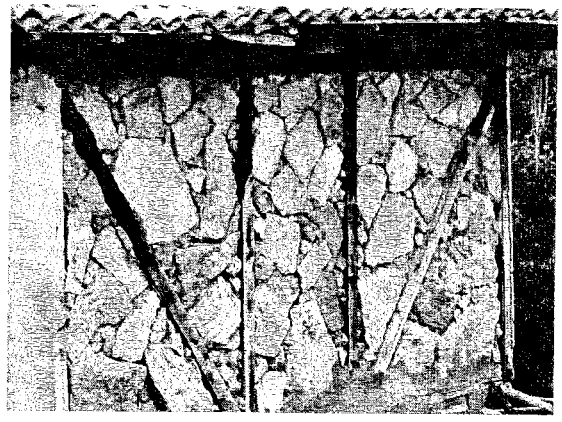

Resim 2

Ocaklıklar alçıdan yapılmıştır. Ocaklık üzerinde lamba konulması için yapılan ve halk arasında "şinanay" adı verilen raflar bulunur. Ocaklığın iki yanında ahşap kapılı yüklükler yer alır. Yüklüklerden bir tanesi gusülhane olarak kullanılmaktadır. Ahşap yüklüklerin cephesinde sade süslemelere yer verilmiş olup üzerlerinde tereceler bulunur.

İkizören evlerinde sofalar genellikle kapalıdır. Bazen sofanın cepheye bakan ön kısmı açık bırakılmıştır. Bu bölümlerde ahşap korkuluklar ve nadiren tavan süslemeleri bulunur. Ahşap korkuluklarda bitkisel (çoğunlukla lale motifi) ve geometrik desenler kullanılmıştır (Resim 3-4).

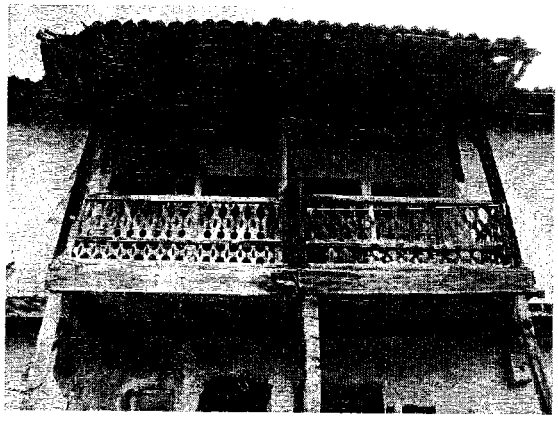

Resim 3

İkizören evlerinin tüm karakteristik özelliklerini taşıması sebebiyle Mahmutçavuşgillerden Kamil Çavuş'a ait evin incelenmesi yararlı olacaktır (Resim 5).

Evin 1950'li yıllarda İbrahim Usta tarafından yapıldığı söylenmektedir.[7] Babsa deresinin batısında, kuzey-güney yönünde inşa edilmiştir. Su basmanı taştan yapılan binanın cephesi doğuya bakmaktadır. Giriş kapısından birinci kat sofasına girilir. Kışlık olarak kullanılan bu katta, sofanın solunda yer alan mutfak ve oturma odası olarak düzenlenen odalarda süslemeye yer verilmemiştir. Odanın ocaklığı alçıdan yapılmıştır. Ocağın üzerinde, lamba konulması içim yörede şinanay adı verilen raflar mevcuttur. Ocaklığın iki yanındaki yüklüklerden soldaki gusulhane olarak kullanılmaktadır. Yüklüklerin ahşap ön yüzlerinde tereceler vardır. Sofanın sağında hayvanlara bakmak amaçlı olarak ahıra açılan bir iç kapı yer alır. Birinci kattan ahşap bir merdiven ile ikinci kata çıkılır. İklim şartları göz önünde tutularak sofanın iç kısmı kapatılmıştır. Açık olan ve ön cepheye bakan bölümü ise ahşap süslemelerle zenginleştirilmiştir. Lale desenli ahşap korkuluklar yerleştirilen bu bölümün ön cephesi, kemerli bir yapıyla hareketlendirilmiş olup tavanı bitkisel motiflerle

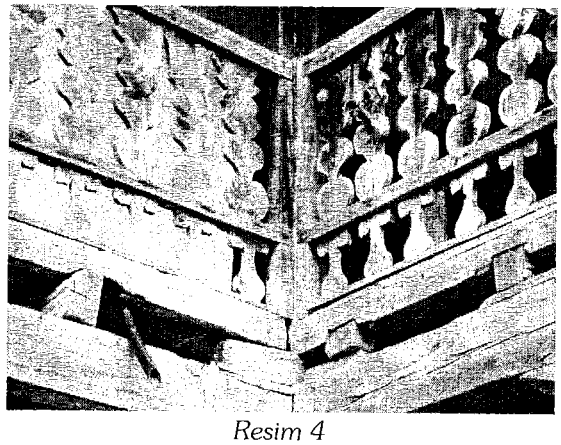

Resim 4

6 Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı, Çankırı, age,s.112.

7 Bu bilgi Latif Ulusoy'dan alınmış olup, Latif Ulusoy "İbrahim Ustanın babası Ahmet Ulusoy'un çırağı olduğunu" söylemektedir.

bezenmiştir. Bu bölümde çatı yukarı doğru kırılarak üçgen bir alınlık oluşturulmuş, yüzeyi ise bitkisel motiflerle işlenmiştir (Resim 6). Sofanın iki yanında yazlık oturma odası ile misafirler için düzenlenen başoda bulunur. Her iki odada da yörede makat adı verilen ahşap sedirler ile tavana yakın yükseklikte sergenler(raf) bulunur. Alçıdan yapılan ocaklıklar ve iki yanında yüklükler yer alır. Şinanaylar ile tereceler bu odalarda da mevcuttur. Özellikle başodanın tavan süslemeleri dikkat çeker (Resim 7). Bitkisel ve geometrik desenlerle oluşturulan tavan göbeğinin tam ortasına yerleştirilen üçgen prizma biçimindeki sarkıtın yüzeyleri ayna ile kaplıdır. Elektriğin olmadığı bu dönemde sarkıtın altındaki çengele takılan lambanın yaydığı ışığın ayna üzerinde kırılmasıyla daha fazla ışık elde edilmesi amaçlanmaktadır (Resim 8). Sofanın solunda yer alan odanın tavan süslemeleri daha sadedir. Kenarlardan merkeze doğru uzanan bitkisel ve geometrik desenler ortada tavan göbeğiyle birleşmektedir (Resim 9). Ancak, tavan göbeği sökülüp alındığından şu an mevcut değildir. Yazlık olarak kullanılan üst kattaki odaların pencereleri nispeten daha büyüktür.

İkizören yapıları arasında mimarisiyle diğerlerinden ayrılan diğer bir yapı da Osmanustagilin odasıdır (Resim10).

1952 yılında Ahmet Usta[8] ismiyle tanınan Ahmet Ulusoy tarafından yapılmıştır.[9] Tek katlı olarak inşa edilen odaya küçük bir giriş mekânından girilmektedir. Odaya açılan bölümün üzerinde ahşaptan yapılmış geometrik desenli bir figür bulunmaktadır (Resim 11). Dikdörtgen şekilli oturma bölümünde duvarlar dört taraftan ahşap sedirlerle çevrelenmiştir. Kuzey-güney yönünde uzanan odanın batı duvarında açılmış olan ve oldukça büyük tutulmuş iki pencere, mekânı aydınlatmaktadır. Girişin karşısındaki duvarda alçıdan yapılan ocaklık yer alır. Ocaklıkta şinanaylar mevcuttur. Ocaklığın iki yanında yüklükler bulunur.

Osmanustagilin odasının en dikkat çekici bölümü ana mekândan büyük kapılarla ayrılan girişin solundaki ek mekândır. Mutfak işlerinin görüldüğü bu dikdörtgen iç mekân, ancak ihtiyaç duyulduğunda, kapıların açılmasıyla ana mekâna dâhil olmaktadır. Yaran odası olarak yapıldığını düşündüğümüz odadaki bu farklı oluşumun, kalabalık sohbet ortamları dikkate alınarak bu şekilde yapılmış olabileceği fikrini taşımaktayız.

Odanın tavanı ahşap süslemelerle bezelidir. Dikdörtgen tavanın köşelerine yerleştirilen üçgen panolar (Resim 12) ile sekizgen bir alan oluşturulmuş, buraya oldukça büyük ölçülerde bir göbek yerleştirilmiştir (Resim 13). En merkezdeki sekizgen formun içerisine yerleştirilen aynaların aydınlatma amaçlı oldukları aşikârdır. Bu aynalı formun çevresine ince ve uzun baklava motifleri yerleştirilerek çiçek desenli bir tavan göbeği oluşturulmuştur. Tavanın duvarla birleştiği yerlere yerleştirilen dikdörtgen panolar odanın dört duvarını çerçevelemektedir.

Osmanustagilin odasının kuzey yönünde ise misafir olarak gelenlerin hayvanlarını bağlamaları için bir ahır bulunmaktadır.

Ana hatlarıyla yukarıda özlü olarak tanıtılmaya çalışılan İkizören evleri, İklim koşulları, yöresel alışkanlıklar ve gelenekler, ekonomik koşullar ile yöresel mimari özelliklerin belirleyici etken olduğu geleneksel Türk evlerine uygun, "İç Sofalı Plan Tipleri" arasında

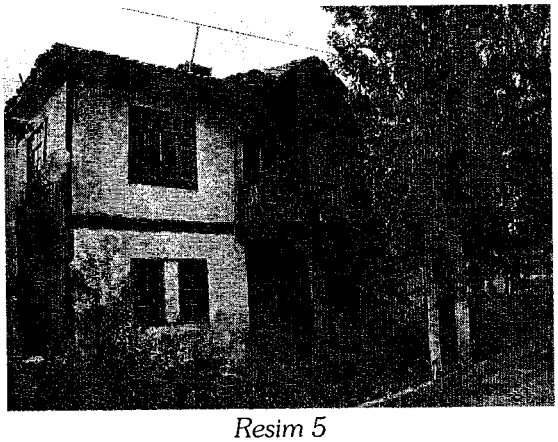

Resim 5

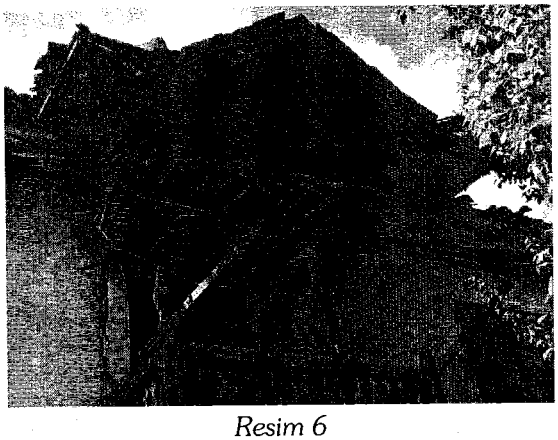

Resim 6

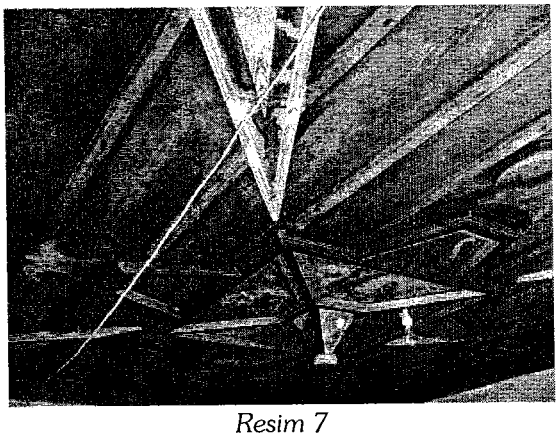

Resim 7

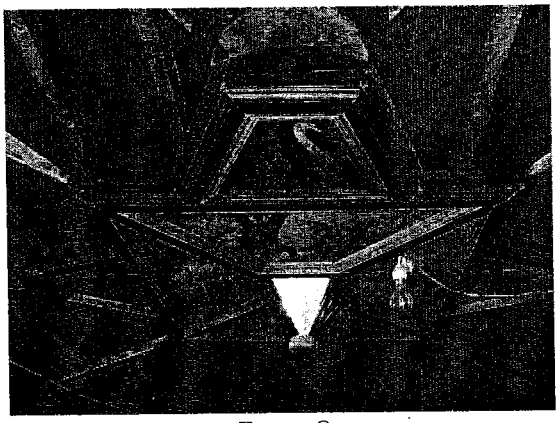

Resim 8

8 1921–1969 yılları arasında yaşamış olan Ahmet Ulusoy babası Osman Ustadan öğrendiği mesleği devam ettirmiş, çıraklar yetiştirmiş bölgenin önemli yapı ustalarından biridir. Başta Çankırı Bey Camii olmak üzere Ilgaz, Korgun, Çukurören, Tosya, Pelitözü gibi yerleşim yerlerinde camiler ve evler inşa etmiştir. İkizören'deki mevcut evlerden birçoğunun tavan süslemelerinin kendisine ait olduğu bilinmektedir.

9 Bazı kaynaklarda bu odanın 1954 yılında yapıldığı yazılmakta ise de Ahmet Ustanın bugün 66 yaşında olan oğlu Latif Ulusoy, yapım tarihinin 1952 olduğunu söylemektedir.

değerlendirilmektedir. Sofanın odalar arasına alınarak geliştirildiği bu yaygın plan tipine Anadolu ve Rumeli'de, her iklim kuşağında rastlamak mümkündür. İkizören evleri yapıldıkları dönemde bölgenin sosyo-kültürel özelliklerini taşıyan, sanatsal özellikleri fazla olmayan mütevazı evlerdir. Ancak, klasik Türk ev mimarisinin özelliklerini yansıtmaları ve bölgenin kültürel özelliklerine ışık tutmaları nedeniyle korunması gereken kültürel varlıklarımızdandır.

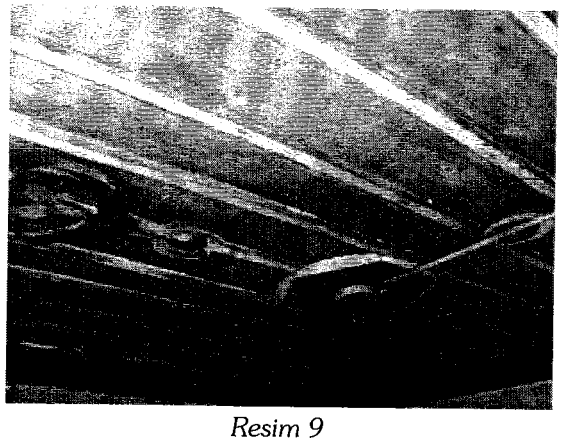

Resim 9

Resim 10

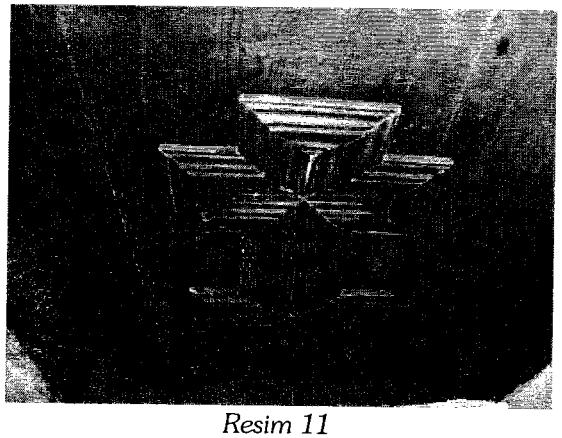

Resim 11

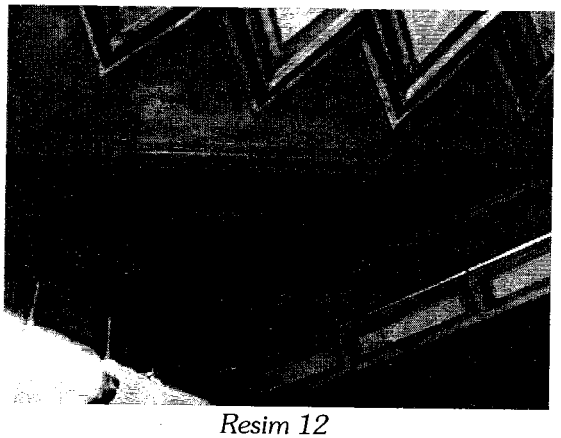

Resim 12

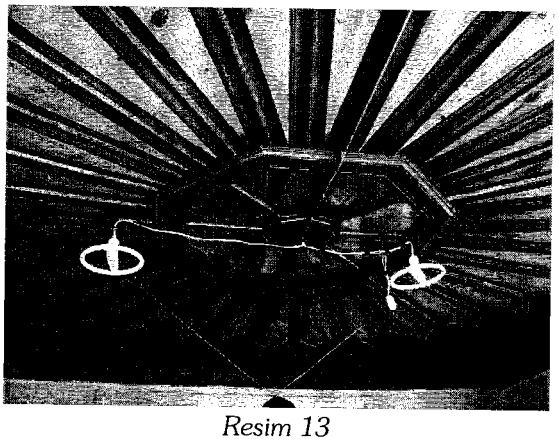

Resim 13

KAYNAKÇA:

1. BAŞER, Tayyip., Dünkü ve Bugünkü Çankırı, Ankara,1956.
2. Yurt Ansiklopedisi, "Çankırı" Maddesi, Cilt 3, İstanbul, 1982, s. ?.
3. Çankırı İl Yıllığı, Çankırı,1999.
4. Cumhuriyetten Günümüze Çankırı,Çankırı, 1996.
5. ELİBOL, Ahmet, XIX.Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı, 2008.
6. SOFTA, Sadık.,Duyuşlar ve Çankırı (Basılmamış Kitap)
7. http://www.cankiri.gov.tr/ana/turizm/cankirievleri.htm
8. http://www.cankiriturizm.org/eski_cankiri_evleri.htm
9. http://www.cansaati.org/topluluk/forum_posts.asp?TID=1399
10. http://www.cankiri.bel.tr/tr/genel.asp?islem=incele&LID=169

TARİHÎ YAPRAKLI PANAYIRI HAKKINDA BAZI NOTLAR

Historical Process Of Yapraklı Market

Ömer TÜRKOĞLU *

ÖZET: *Bu makalede Selçuklu'dan Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar ekonomik faaliyetlerin en önemlilerinden olan panayırlardan Yapraklı panayırının, özellikle ekonomik ve sosyo-kültürel anlamdaki etkileriyle tarihsel süreç içerisindeki gelişim ve değişimi anlatılmıştır.*
ANAHTAR KELİMELER: *Yapraklı Panayırı, Çankırı, panayır.*

HISTORICAL PROCESS OF YAPRAKLI MARKET

ABSTRACT: *This article reports that the economical developments and socio cultural changes in historical process of Yaprakli Market which is one of the most important economic facilities from The Seljuqs to the last years of The Ottoman Empires.*
KEY WORDS: *Yaprakli Market, Cankiri, market.*

Çankırı ve çevresinin uzun yıllar boyunca ekonomik, sosyal ve kültürel hayatına etki etmiş olan Yapraklı Panayırı'nın, bu etkilerine dair çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Gerek arşiv belgelerinin azlığı ve gerekse konu ile ilgili bilgilerin yazılı veya sözlü olarak yeterince kuşaktan kuşağa aktarılamaması, panayır ve etrafında gelişen ticarî, ekonomik, sosyal ve kültürel yapıyı her yönüyle ve tüm cesametiyle anlamamızı engellemiştir.

Orta Asya'dan Selçukluya, Beylikler döneminden Osmanlı'ya kadar uzanan zaman diliminde ticaretin, üretim ve dağıtımın en önemli mahalleri panayırlardı. Mekânsal olarak yerleşim merkezleri yakınında kurulan panayırlar olduğu gibi, bu merkezlerin uzağında, örneğin sınır boylarında kurulan mevsimlik panayırlar da işlevselliklerini yerine getiriyor, hatta zamanla bu panayırlar yerleşim merkezlerine dönüşebiliyordu. Cuma Pazarı, Salı Pazarı, At Pazarı Şehri veya Leşker-i Bâzâr ya da Pârsî Bâzâr ve Anadolu'da Sakarya nehri ile Çark suyu arasında kurulan pazar yerinin gelişerek Adapazarı kentini oluşturması zamanla kentleşmiş panayır ve pazar mahallerine bir örnektir.[1]

"Panayır Tepe" ve/veya "Doruk" olarak adlandırılan mevkide kurulan Yapraklı Panayırının ilk kuruluşu kesin olarak belli değilse de Anadolu'daki en eski panayırlardan biri olduğu genel kabul görmüş bir bilgidir.[2] Panayır Doruk'ta üç gün sürer, buradan Çankırı'ya taşınarak bir hafta da burada devam ederdi.[3] Panayır 'dağdaki dik meyilli bir namazgâhta kılınan Cuma namazını müteakip açılır'dı.[4] Sonraları, aynı tarih dilimi içinde, ancak Yapraklı panayırından sonra bir de Çerkeş'te panayır açılmaya başlanmıştı.[5] Her yıl panayırın açılmasından önce mahalli idare, yani Çankırı mutasarrıfı vilayete başvuruyor, vilayet idare meclisinin panayırın açılması yönündeki kararını müteakip Sadârete ve Dâhiliye Nezâreti'ne de bilgi verilerek panayıra resmî hüviyet verilmesi sağlanıyordu.[6]

Panayır ve çevresinin eskiden nasıl bir görünüme ve fiziksel yapıya sahip olduğunu bilmiyoruz. Onay'ın rivayetlere dayanarak verdiği "... evvelleri dört ağaç üzerine uzatılan çam dallarından yapılan gölgelikler"de alışverişin yapıldığı "iptidaî dükkânlar"a dair bilgi, -en azından- 1850'lere kadar gerçekçi görülebilir. Ancak belirtilen tarihten sonra panayırın fizikî yapısı tahta barakalardan yapılmış dükkânlar şeklinde olduğu, barakaların yapımı için gerekli olan kerestenin ise, Koçhisar'daki (Ilgaz) köylerden, Koçhisar kaza müdürü tarafından, bizzat köylülerden satın alınarak gönderildiğini biliyoruz.[7] Tabii ki barakaların yalnızca kereste kullanılarak yapılmadığı, taşın da bazı aksamlarda kullanıldığı bellidir. (Bkz. dipnot 8)

Onay, *Âşık Tokatlı Nuri* isimli eserinde panayırın fiziksel görünümünü tanımamıza yardımcı olarak "panayırda 999 dükkân, dört konak vardı ki hâlâ enkazı meydandır.[8] 'Acem çarşısı' büyük şehirlerdeki bedestenler tarzında

* kebikec@ada.net.tr, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi

1 Özcan, Koray; "Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri -1- Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006/1, s. 207.

2 Koray, panayırı Selçuklu dönemine tarihlemekte (Koray (2006/1) s. 211-212), Onay ise ortaçağdan beri var olduğunu yazmaktadır ([Onay] Ahmet Talât; *Âşık Tokatlı Nuri*, Çankırı Matbaası, Çankırı, 1933, s. 7).

3 [Onay], Ahmet Talât; *Çankırı Şairleri*, Cilt: I, Çankırı, 1930, s. 7.

4 [Onay], Ahmet Talât; (1933), s. 5.

5 Çerkeş'te panayır izni 1898 yılında alınmıştır. İsmi 'Çayırpınarı' olan panayır sekiz gün devam edecekti. Bkz. *Kastamonu Vilâyet Gazetesi*, 6 Nisan 1898, No: 1235.

6 BOA. DH.MKT. 1320.CA.1-555.82.

7 BOA. A. MKT.UM. 1271.B.8-187.57.

8 İlginçtir; 1970'lerde bölgede metalurjik incelemeler yapan Prentiss S. de Jesus panayır yerinde hâlâ taş duvar ve merdiven kalıntılarını gördüğünü yazmıştır. Bkz. Prentiss S. de Jesus; "Eski Çağlarda Anadolu'da Yapılmış Olan Metalurjik Faaliyetler", *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, Yıl: 1976, Sayı: 87, s. 63.

imiş. Evvelleri dört ağacın üzerine uzatılan çam dallarından yapılan gölgeliklerde alış veriş yapılır, bunlara 'pür dükkân' denilirmiş" diye yazmaktadır.[9]

Yapraklı Panayırı, Selçuklu döneminden başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar Anadolu'da kurulan panayırların en önemlilerinden olmuştur. Bu önemin bizce birinci sebebi panayırın Sinop-Konya-Antalya üzerinden Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan kervan yolunun üzerinde olması[10]; ikinci sebebi orta ve kuzeybatı Anadolu'dan İstanbul'a kadar uzanan bölgede Yapraklı'dan sonra aynı büyüklükte başka bir panayırın olmaması ve bu sebepten dolayı her türlü emtia alım satımıyla uğraşan tüccar için kaçırılmaz bir fırsat olmasıdır.[11]

Panayırın açılışına her zaman olmasa da zaman zaman üst düzey mülki yöneticiler katılırlardı.[12] Bu yöneticilerin panayıra ilgisi yalnızca açılış gününe münhasır değildi. Panayır öncesi ve sonrası Yapraklı'ya giden ve Çankırı'yı kazalarıyla komşu sancak ve vilayet merkezlerine bağlayan yollardaki yoğunlaşma ve eşkıya tehlikesi güvenlik tedbirleri almayı zorunlu kılıyordu. Bu güvenlik tedbirleri panayırda geçmişte yaşanan "uygunsuzluklara" da meydan vermemek için gerekliydi. Tıpkı "Ankara Paşası" gibi 1865'te 'Kastamonu Eyaleti' paşası da teftiş için panayır mahalline iki gün önceden gitmiş, diğer taraftan da tüccarların geliş ve gidiş yollarına kol kol asker ve 'kır serdarları' çıkarmıştı.[13]

İmparatorluğun yayıldığı coğrafyanın birçok yerinden farklı milletlerden, dinlerden ve kültürlerden ticaret yapmak maksadıyla gelen binlerce insanın[14] güvenliğinin sağlanması yalnızca tüccarlar için değil yöre insanı için de zorunluydu. Her ne kadar çoğu kez olaysız, bazen de bir iki küçük vaka ile atlatılan panayır günlerinde bazen de yerel sorunlar yüzünden ek tedbirler alınması gerekiyordu. Örneğin 'ek-1'de yayınlandığımız belgede görüleceği üzere 'kur'a-i şer'iyye' yani asker efradının gidecekleri yerlerin belirlendiği günlerin panayıra tesadüf etmesi, zaten yoğunlaşan bölge nüfusunu daha da arttırıyor, bu da ilave tedbir alınmasını gündeme getiriyordu.

Diğer bir örnek de 1892 yılında, ülkenin doğusunda da yaşanan Ermeni olaylarına paralel olarak Çankırı'da gündeme gelen bir sorundur. Şehirdeki Ermeni cemaatine ait kilise inşaatının tatil edilmesi ve bunun üzerine söz konusu cemaat üyelerinin inşaat önünden ayrılmayarak bu konuda aleyhlerine olan gelişmeleri protesto etmeleri ve İstanbul'a telgraflar çekmeye başlamaları, diğer yandan panayırın yaklaşması yöneticileri endişeye sevk etmişti. Çünkü panayıra katılanlar arasında Sivas, Kayseri ve Merzifon'dan gelen tüccarların çoğu Ermeni idi.[15]

Yukarıda değinildiği üzere panayırda birçok emtia ve ürünün alım satımın yapılması yanı sıra daha çok canlı hayvan alım ve satımı yapılıyordu.[16] Panayıra dışarıdan gelen tüccarlar hedefledikleri kazancı elde ediyor olmalıydılar. Ancak esnafının çoğunun küçük el sanatlarıyla geçimini sağladığı ve panayıra ev sahipliği yapan Çankırılı tüccarlar bu pastadan yeterince yararlanıyorlar mıydı, emin değiliz. Ne var ki canlı hayvan alım satımıyla uğraşan celepler kazanıyor olmalıydılar. Bilindiği gibi XVII ve XVIII. yüzyıllarda Ankara'dan sonra en büyük tiftik keçisi ve sof ticareti bölgesi Çankırı'ydı. Tiftik keçisi ile sof ticareti yapan celeplerin büyük bölümünün gayrimüslimlerden oluştuğu tahminlerimizden yola çıkarak daha çok hayvan alım satımının yapıldığı Yapraklı Panayırında Çankırılı gayrimüslim celeplerin daha aktif olduğunu söyleyebiliriz.[17]

Panayır tüccarlar için ne kadar kazançlı geçerse Çankırı Belediyesi de o derecede kârlı çıkıyordu. Belediyenin Yapraklı ve Çankırı panayırlarından tahsil ettiği hayvan pazarı ya da hayvan rüsumu, uzun yıllar belediye gelirleri içinde birinci sırayı almıştı.[18]

Yılın belli günlerinde ticaret için toplanan binlerce insanın yer aldığı bir panayırı yalnızca ticari açıdan değerlendirmemek

9 [Onay], Ahmet Talât (1933) s. 6-7.

10 Panayır, Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerden getirilen köle ve cariyelerle, Kıbrıs ve Çukurova yöresinden getirilen hayvanların, ayrıca Suriye, Yemen ve Hindistan'dan getirilen mal ve ürünlerin alım ve satımının yapıldığı bir yer olmasının nedenlerinden biri de Yaprakh'nın bahsedilen Sinop-Antalya kervan yolunun üzerinde olmasıdır. Bkz. (Koray (2006/1) s. 212)

11 Burada, aynı büyüklük ve yoğunlukta olmasa da Boyabat Panayırını hatırlamak gerekir. 'Çarşamba Panayırı' ismiyle anılan Boyabat panayırı zamanla panayır özelliğini yitirmiş ve her yılın belirli ayında farklı tarihlerde birer gün olmak üzere toplam üç gün açılır olmuştur. Bkz. *Kastamonu Vilâyet Gazetesi*, 28 Teşrîn-i evvel 1889, No: 809.

12 Seyyah Ainsworth, tanık olduğu bir panayır açılışına 'Ankara Paşasının' geldiğini yazar. Bkz. W.F. Ainsworth, *Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia,Chaldea and Armenia*, Londra, 1842, s. 113.

13 BOA. A.MKT.MHM. 1281.RA.25-310.10.

14 Bir gazete haberine göre 1898 yılındaki panayıra sırf dışarından 70.000 insan gelmişti. Bkz. *Kastamonu Vilâyet Gazetesi*, 6 Teşrîn-i evvel 1898, No: 1260. Aynı yıllarda (1899) Çankırı merkez nüfusu ise 40.569'dur. Yapraklı ve Çankırı panayırlarının 10-15 günlük bir süre içinde gerçekleştiği bilindiğine göre, sadece panayır ve panayıra giden yolların değil kentin asayişini de sağlamak zor olsa gerekti. Bkz. Türkoğlu, Ömer *Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilâyeti Salnamelerinde Çankırı (Kengırı) Sancağı (1869-1903)*, Çankırı Valiliği Yay., Çankırı, 1999, s. 505.

15 BOA. Y.PRK.BŞK. 1310.S.24-27.68. Konu esası; kentteki Ermeni cemaatinin arsa ve henüz bitmemiş kilise inşaatının masrafı dahil toplam 50.000 kuruş harcamalarına rağmen vilayet kararıyla bu inşaatın durdurulmasıdır. Gerekçe ise Ermeni kilisesi inşaatının iki cami arasında, Rufai tekkesi ve bir okul yakında olmasından dolayı Müslüman ahalinin rahatsız olmasıdır. Yönetim, kararın adil olması ve Ermeni cemaatine ibadethane sağlanması için söz konusu meblağın belediye sandığından ödenerek Rum kilisesi yakınında bir arsa satın alınmasına karar vermiştir. Ancak böylesine büyük bir meblağın belediye bütçesini hayli zorlayacağı bilindiğinden Ziraat Nezareti tarafından 'çekirge itlafı' parası olarak Ziraat Bankası marifetiyle belediyeye bu paranın aktarılması kararlaştırılmış, ne var ki ödeme gerçekleşmediğinden belediye de kilise inşaatını tatil etmiştir. Yöneticilerin gerekçesi ise kilise inşaatının fermanına aykırı şekilde olduğudur. Bu konunun ayrıntılarını başka bir yazıya erteleyerek şimdilik kaynak vermekle yetiniyoruz: Bkz. BOA. Ş.D. 1314.7.9-1661.33.

16 Onay'a göre eski çağlarda mücevherattan esir ve cariyeye, baharattan manifaturaya kadar birçok emtianın alınıp satıldığı panayırda bir de 'büyük hayvan pazarı' bulunurdu. Kâtip Çelebi'nin *Cihannümâ*'sında da panayır, hayvan ve bilhassa katır alış verişi ile meşhurmuş. Bkz. [Onay], Ahmet Talât (1933) s. 7.

17 1889 yılında, tiftik keçilerinin ülke dışına çıkarılması yasağının devamına dair alınan karar üzerine Çankırı'dan İstanbul'a, bu karardan duyulan memnuniyeti ifade eden telgrafı çeken sekiz tiftik tüccarının sekizi de (Mike, Çamkertenyan, Mihalaki, Kostaki, Papasoğlu Dimitraki, Yuvanaki Ananyadis Vasilaki, Ananyadis Cergeryan ve Uzunyan) gayrimüslimdir. Bkz. BOA. Y.PRK.AZJ. 1307.S.24-16.10.

18 Türkoğlu Ömer, *Çankırı 1891-1892 "Kengırı Belediyesine Mahsus Yevmiye Defteri 1307"*, Çankırı Belediyesi Yay., Çankırı, 2005, s. 9.

gerekir. Panayır, bölgenin ekonomik yapısına katkıda bulunduğu gibi sosyal ve kültürel bakımdan da önemli işlevleri yerine getiriyordu. Panayırdan yalnızca dört gün önce yapılan ve gelenekselleşerek 'panayır gezmesi' adını alan kadınların 'Karaköprü Bahçeleri Gezmesi'nin panayır gününe göre ayarlanması bizce dikkat çekicidir.[19]

Diğer taraftan panayır, sanat erbabının, hokkabaz, köçek, cambaz ve maskaraların da uğrak yeridir. Olasılıkla bunlar Yapraklı Panayırından sonra Çankırı'da kurulan panayıra da katılıyorlardı. Bu ise bir haftadan fazla süren Çankırı panayır günlerinde şehrin adeta bayram havasına girmesi demekti. Fakat belki de en önemlisi saz şairlerinin ve âşıkların da bu günlerde Çankırı'ya gelmeleriydi. Onay; Ceyhunî, Serdarî ve Hüznî gibi âşıkların panayıra geldiklerini, bu günlerde yerli âşıklarla dışarıdan gelenlerin müsabakalar ve karşılıklı atışmalar yaptıklarını yazar.[20]

Çankırı'ya son derecede ekonomik, sosyal ve kültürel katkılar sağladığını düşündüğümüz Yapraklı panayırı, zamanla ulaşım araçlarının gelişmesi ve ucuzlaması (örneğin 1892'de demiryolunun Ankara'ya ulaşmasıyla zahire ve hayvan nakliyatının artık buradan sağlanır olması) ve farklı pazarların gündeme gelmesiyle önem ve cazibesini kaybetmiş ve zamanla da tamamen ortadan kalkmıştır.

EK: 1

Makâm-ı Muallâ-yı Sadâret-penâhîye Arîza-i Âcizânemdir

Ma'ruz-ı çâker-kemîneleridir ki

Beher sene Kengırı'da küşâd olunmakta olan Yapraklı Panayırı şehr-i Safer-ül-hayr'ın on dokuzuncu günü küşâd olunmuş ve Haleb ve Kayseri ve Dârende ve Kastamonu ve sâir büldân tüccârânının sâye-i asayiş-vâye-i cenâb-ı mülûkânede hîn-i azîmetlerinde ve müddet-i ikâmetlerinde kemâliyle emniyet görmüş ve germiyyetle ahz ü i'ta ederek ferd-i vâhidin bir iğnesi zâyi' olmaksızın ve bir gûna rahatsızlık görmeksizin mahallerine avdet etmişlerdir. Panayır-ı mezkûr Anadolu'da küşâd olunan panayırların birinci derecesinde cem'iyetli olduğu ve bu sene-i mübârekede küşâdı yetmiş yedi ve sekiz senelerine mahsûben kur'a-i şer'iyyenin icrâsı esnasına tesâdüf edilerek sâir senelerden ziyade cem'iyet bulunduğu halde le-de'l-hamd tevcihât-ı celîle-i sadâret-penâhîleriyle zerrece uygunsuzluk şöyle dursun ednâ bir nizâ' vukû' bulmaksızın kemâl-i rahat ve emniyetle panayır-ı mezkûrun hitâm bulmasından dolayı umum tüccârân ve ahâlî ez-dîle eyyâm-ı ömr ü ikbâl ve şevket ve iclâl-i hazret-i pâdişâhîyi tekrar eylediklerini ve cânib-i hükûmete gösterilen muâmeleden hoşnudiyeti hâvî mu'teberân-ı tüccârân taraflarından verilmiş olan şükrâniyetnâme manzûr-ı âlî-i hazret-i vekâlet-penâhîleri buyurmak üzere leffen takdime cüret kılınmış olmağla ol bâbda ve kâffe-i hâlde emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

Kengırı'dan
Gurre-i Rebiyülevvel 79 ve fî 16 Ağustos 78

Kaymakam-ı Liva-i Kengırı
Ahmed Rüşdi[21]

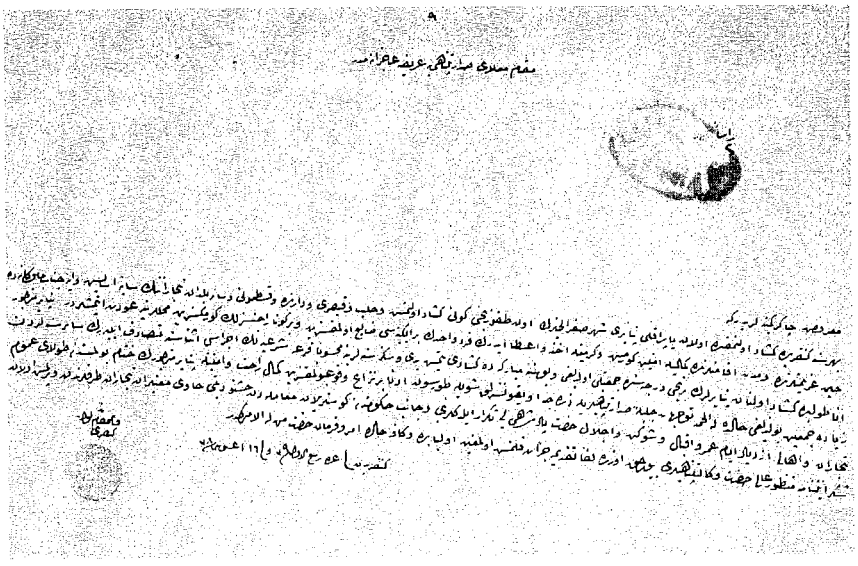

19 [Uygur], Tahsin Nahit; *Çankırı Halk Edebiyatı, Birinci Kitap, Türküler, Maniler, Ninniler*, Kastamonu, 1932, s. 43.
20 [Onay], Ahmet Talât (1933), s. 8.
21 BOA. A.MKT.MHM. 1279.RA.28-241.12.

EK: 2

Makâm-ı Muallâ-yı Sadâret-penâhîye Arîza

Ma'ruz-ı çâker-kemîneleridir ki

Kastamonu eyâletine mülhak Kengırı sancağı dâhilinde beher sene şu mevsimde küşâd olunan Yapraklı Panayırına her bir taraftan pek çok tüccâr gelmekte ve müddet-i ikâmesi olan üç günde pek çok dâd ü sitâdla beraber geçen senelerde bir hayli uygunsuzluk ve fena haller dahi zuhûra gelmiş olduğu istihbâr olunup hem şu sene panayır-ı mezkûrede mürûrî olan fenalıkların zuhûra gelmemesi ve hem de azîmet ve avdette esnâ-yı tarîkte kâin bazı kazalar ile Kengırı sancağının teftiş ahvâli zımnında tarih-i arîza-i çâkerânemden iki gün sonra panayır-ı mezkûreye müteveccihen(?) azîmet bulunmuş olduğum misüllü panayır-ı mezkûra azîmet edecek tüccârânın güzergâhında geşt ü güzâr etmek ve ebnâ-yı sebîlin mal ve canlarını muhâfaza eylemek üzere kol kol asâkir-i zabtiyye ve kır serdarları dahi çıkarılmış ve inşallah-ı teâlî âsâr-ı tevcihât-ı maâli gâyât-ı hıdiv-i efhâmileriyle panayır-ı mezkûrun ibtidâ-yı küşâdından intihâsına kadar hiçbir fenalığın adem-i zuhûru eltâf-ül-lehden me'mûl bulunmuştur. Bu bâbda ve her hal ü kârda medâr-ı muvaffakiyet bildiğim tevcihât-ı âliye-i cenâb-ı sadâret-penâhîlerinin hakk-ı çâker-ânemde bir karar buyurulması bâbında ve her halde emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir.

7 Rebiyülevvel 281 ve fî 29 Temmuz 281

Mutasarrıf-ı eyâlet
(mühür)[22]

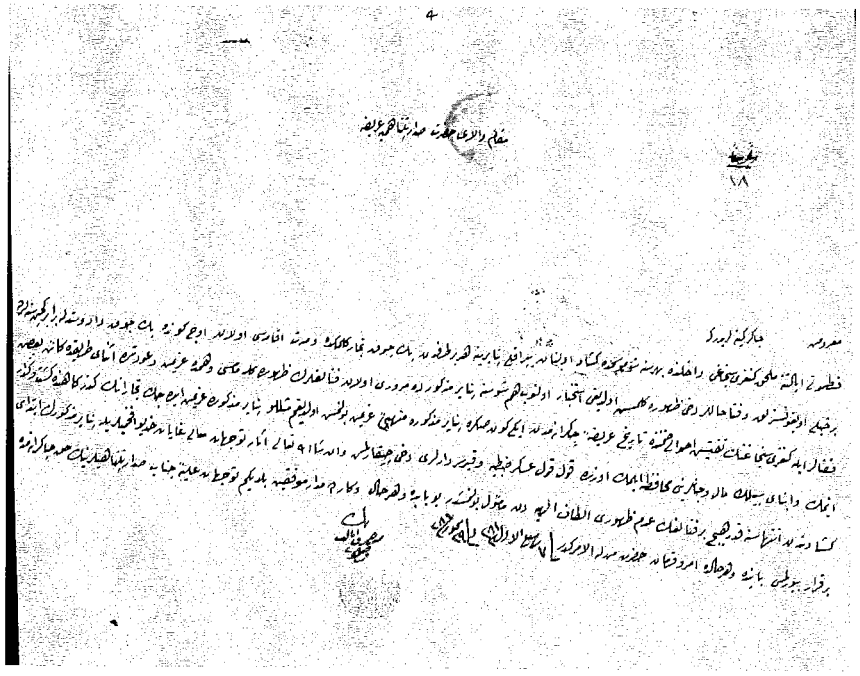

22 BOA. A.MKT.MHM. 1281.RA.25-310.10.

ÇANKIRI YEREL BASINI, "NECÂT VE ÇANKIRI" ÖRNEKLERİ

The Local Press Of Çankırı, The Examples Of "Necât and Çankırı"

Ali YÜZDEMİR *

ÖZET:
1921 yılında matbaanın Çankırı'ya gelişiyle beraber, vilayetin resmi gazetesi "Kengırı" haftalık olarak yayın hayatına başlamıştır. Şehrin adı Çankırı olarak değiştirildiğinde 1924 yılından itibaren "Çankırı" ismiyle yayınına devam etmiştir.
Cumhuriyetin ilk yıllarında, Çankırı vilayet gazetesinden başka gazete ve dergiler de yayın hayatına girmiştir. Necat, Halk Yolu, İnce Geliş, Duygu gibi gazete ve dergilerin kağıt ve baskı masrafları, İl Özel İdaresi bütçesinden karşılanmıştır.
O yıllarda, tüm ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlara rağmen, Çankırı'da resmi makamların özel gazete ve dergilerin masraflarını karşılaması, yerel basına destek anlamında dikkat çekicidir.
1928 yılında Harf İnkılabıyla beraber, yeni Türkçe harflerle yayınına devam eden Çankırı gazetesini, 1930 yılında Duygu ve 1942 yılında Birlik takip etmiştir. Teknolojik gelişmeler ve ekonomik refah seviyesinin artması, 1950'li yıllardan itibaren gazete çıkarılmasını hızlandırmıştır.
Daha sonraları Çankırı'da değişik kişi ve kuruluşlarca gazeteler çıkarılmış, bunların bazıları yayın hayatına son vermiş, bazıları ise günümüzde Çankırı halkına hizmet vermeye devam etmektedir.
ANAHTAR KELİMELER: *Yerel basın, Çankırı Yerel Basını,matbaa, Vilayet Resmi Gazetesi, Kengırı, Çankırı, Necat, Halk Yolu, İnce Geliş, Duygu, Birlik, Devrim, Yeni Çankırı, Demokrat Çankırı, Doğruyol, Güneş, Karatekin, Bizim Çankırı , Çankırı Birlik, Büyük Çankırı ,Çankırı'da Yenigün.*

THE LOCAL PRESS OF ÇANKIRI, THE EXAMPLES OF "NECAT AND ÇANKIRI"

ABSTRACT:
Kengırı, the official newspaper of Çankırı province, started to be published weekly after the printing machine was brought to Çankırı in 1921. It went on its publication by changing its name to Çankırı after the city name was changed as Çankırı in1924.
In the early years of Republic, except for Çankırı official newspaper, some other newspapers and magazines were started to be published. The printing and the paper expenses of the newspapers and magazines called Necat, Halk Yolu, İnce Geliş, Duygu were covered by the budget of Provincial Private Administration Office.
Although the bad conditions of the country in those years, it is very important that the official goverment covered all the expenses of the newspapers and magazines in order to contrubite the local press. Çankırı newspaper went on its publication with the new letters after the letter revolution in 1928 and after that Duygu followed it in 1930 and Birlik followed it in 1942.
The technological developments and the increase of economic welfare accelerated the publication of newspaper since 1950.
After that some newspapers were published by different people and institutions. Then, some of them finished their publication and some of them kept alive and are stil being published and serve the Çankırı inhabitants.
KEY WORDS: *Local pres, The Local Press of Çankırı, printing house, Provincial official newspaper, Kengırı, Çankırı, Necat, Halk Yolu, İnce Geliş, Duygu, Birlik, Devrim, Yeni Çankırı, Demokrat Çankırı, Doğruyol, Güneş, Karatekin, Bizim Çankırı , Çankırı Birlik, Büyük Çankırı, Çankırı'da Yenigün.*

1921 yılında matbaanın Çankırı'ya gelişiyle beraber, vilayetin resmi gazetesi "Kengırı" haftalık olarak yayın hayatına başlamıştır.

Çankırı'da bir vilayet gazetesinin yayınlanması, şehrin ileri gelenleri tarafından memnuniyetle karşılanmasına rağmen, önceleri Ahmet Talat (Onay), Bedii Nuri gibi istisna şahıslar buna pek sıcak bakmamışlardır. Gerekçe olarak da , "neşredilen gazetenin klasik vilayet gazeteleri mantığıyla resmi ilan dolu, ilmi ve edebi konulara yer vermeyen, halkı olaylardan haberdar etmekten uzak bir anlayışta olacağını" ileri sürmüşler ve endişelerini dile getirmişlerdir.

Fakat gazete, ilan ve resmi emirlerden başka vilayet, ülke ve dünya olaylarına, araştırma ve röportajlara da yer vermek suretiyle endişelerin yersiz olduğunu göstermiştir. Hatta önceleri bu sıkıntıyı dillendiren Ahmet Talat (Onay)'ın, vilayet gazetesinde "Tarihi tetkikler" başlığı altında araştırmaları yayınlanmıştır.

* Şehit Yahya Coşkuner İlköğretim Okulu, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni / Çankırı. aliyuzdemir@gmail.com

Vilayetin resmi gazetesi "Kengırı", şehrin adı Çankırı olarak değiştirildiğinde, 1924 yılında, 142. sayısından itibaren "Çankırı" ismiyle yayınına devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Çankırı vilayet gazetesinden başka gazete ve dergiler de yayın hayatına girmiştir. Vilayet yönetimi, şahısların gayretleriyle çıkarılan bu yayınlara destek vermiş, maddi imkansızlıklar içinde bulunan Necat, Halk Yolu, İnce Geliş, Duygu gibi gazete ve dergilerin kağıt ve baskı masrafları, İl Genel Meclisindeki tartışmalara rağmen, İl Özel İdaresi bütçesinden karşılanmıştır.

O yıllarda, tüm ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlara rağmen, Çankırı'da resmi makamların özel gazete ve dergilerin masraflarını karşılaması, yerel basına destek anlamında önemli bir gelişmedir. Yalnız bu destek, 1928 yılında vilayet matbaasının iş yoğunluğu ve eleman azlığı gerekçe gösterilerek kesilmiştir.

1928 yılında Harf İnkılabıyla beraber Çankırı Vilayet Gazetesi, yeni Türkçe harflerle yayınını sürdürmüştür. 1930 yılında Duygu ve 1942'de Birlik gazeteleri onu takip etmiştir.

1950'li yıllarda Çankırı'da çıkan gazete sayısında gözle görülür bir artış dikkat çekmektedir. 1921 – 1951 yılları arasında toplam 5 gazete yayınlanmışken, 1952 – 1958 yılları arasında 8 gazete çıkarılmıştır. Teknolojik gelişmeler ve ekonomik refah seviyesi arttıkça özel teşebbüs, gazete çıkarma konusunda daha geniş imkanlara kavuşmuştur.

Daha sonraları Çankırı'da değişik kişi ve kuruluşlarca yeni gazeteler çıkarılmıştır. Bunların bazıları değişik nedenlerle yayın hayatına son vermiş, bazıları ise kendi yayın çizgisinde Çankırı halkına hizmet vermeye devam etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından bugüne Çankırı gazetelerini tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Osmanlıca yayınlanan Çankırı Gazeteleri:

Sıra No	Gazete adı	Kuruluş Yılı	Sahibi	Yazı İşleri Müdürü	Yayın Periyodu ve açıklamalar
1	Kengırı	1921	Vilayetin Resmi Gazetesi		Salı günleri
2	Çankırı	1921	Vilayetin Resmi Gazetesi		Salı günleri (19 Mayıs 1924 142. sayıdan itibaren isim değişikliği)
3	Necât	1923	Mustafa Tahsin Nahid		Perşembe günleri
4	Çankırı'da İnce Geliş	1928	Mustafa	Cevdet	Pazartesi ve Perşembe günleri

Yeni Türkçe Harflerle yayınlanan Çankırı Gazeteleri:

Sıra No	Gazete adı	Kuruluş Yılı	Sahibi	Yazı İşleri Müdürü	Yayın Periyodu ve açıklamalar
1	Çankırı	1921	Vilayetin Resmi Gazetesi		Salı günleri (1928 yılından itibaren yeni Türkçe harflerle)
2	Duygu	1930	Ahmet Talat		Cumartesi günleri
3	Birlik	1942	Avukat Enver EVRENSEL	Avukat Enver EVRENSEL	Cumartesi ve Çarşamba günleri
4	Devrim	1952	Kadri KORMAN	Kadri KORMAN	Cumartesi ve Çarşamba günleri
5	Yeni Çankırı	1953	Muazzam ALPASLAN	Burhanettin KARADOĞAN	Günlük
6	Halk Yolu	1953	Taci GÜRAKAN	Salih ATABEK	Haftalık
7	Çankırı	1954	Lütfiye YAZAN		Günlük (Halen yayında)
8	Demokrat Çankırı	1954	Lütfiye YAZAN		Günlük
9	Yeşil Ilgaz	1955	Sırrı TÜRKÖZÜ	Sırrı TÜRKÖZÜ	Haftalık (Ilgaz'da)

10	Doğruyol	1956	Mustafa HOŞABCIOĞLU	A. İhsan ÜLKERİN	Günlük (Halen yayında)
11	Güneş	1958	Ahmet KAYIKÇI Cevdet ERGİP		Günlük
12	Karatekin	1969	Necati Asım USLU	Yaşar KAVAK	Günlük (Halen yayında)
13	Öğretmen	1981	İl Milli Eğitim Müdürlüğü		Yıllık (Yılda bir 24 Kasım günleri)
14	Bizim Çankırı	1984	Ali KÖR		Günlük (Halen yayında)
15	Çankırı Birlik	1986	Ali KÖR	Yaşar ATEŞSOY	Günlük
16	Teknik Tarım	1988			2 ayda bir
17	Ilgaz	1989	Ahmet KAYIKÇI	Koray ÇAM	Haftalık
18	Büyük Çankırı	1992	Yaşar ATEŞSOY	Yaşar ATEŞSOY	Haftalık
19	Çankırı'da Yenigün	2007	Ömer KARAMAN	Özgür ALANTOR	Günlük (Halen yayında)

Not: Tablolardaki bilgiler, gazetelerin orijinal nüshalarındaki künyelerinden derlenmiştir.

Doğruyol, Çankırı (1954 tarihli), Karatekin, Bizim Çankırı ve Çankırı'da Yenigün gazeteleri günümüzde yayın hayatına devam etmektedir.

Çankırı yerel basın tarihine ışık tutmak ve o dönem gazeteleri hakkında fikir edinmek amacıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında Çankırı'da Osmanlıca olarak yayınlanmış "Necât" gazetesi ile vilayetin resmi gazetesi "Çankırı" nın birer nüshalarının çevirisi aşağıda sunulmuştur. Gazetelerin orijinali, Çankırı Belediyesi, Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivinde bulunmaktadır.

NECÂT VE ÇANKIRI GAZETELERİNİN TRANSKRİPT ÖRNEKLERİ

NECÂT

Baş Muharrir ve Müdürü: Tahsin Nahid
İmtiyaz Sahibi: Mustafa
Gazeteye müteallik her nev'i evrak ve mekâtib idare müdiriyetine gönderilmelidir.
Derc olunmayan evrak iade olunmaz.
Her nev'i ilanatın satırından 5 kuruş alınır. İlanattan gazete bir günâ mesuliyet kabul etmez.
İdare Mahalli: Türk Ocağında Daire-i Mahsusa
Adres: Çankırı'da Necât
24 Kanun-u Evvel 1341 8 Cemâziyel-Âhir 1344
Abone Şeraiti: Seneliği 120, altı aylığı 70 kuruştur. Nüshası 100 paradır.

Sene – 2 Perşembe günleri neşrolunur. Cumhuriyetçi Türk gazetesidir. Numara – 93

Gazi Paşanın hatıratından bir sahife:

Konya, 4 Kanun-u Sani 341.

Milleti idarede düsturumuz, milletin müşterek ve umumi efkar ve temayülatına tabiiyettir. Bu efkar ve temayülatın hakiki ve ciddi olabilmesi, milletin maddi ve manevi ihtiyaç menbalarından gelmesine vâbestedir.

Konya, 5 Kanun-u Sani 341

Efkar-ı umumiye gibi gösterilmek istenilen sun'i fikirler, en nihayet, hususi fikirler gibi mütalaa olunabilir. Haiz-i kıymetü mucib menfaat görülürse nazar-ı dikkate alınır; fakat idare-i umumiyede lazımü'l-ittiba düsturlar mahiyetinde telakki edilemezler. Ameli kıymeti olmayan fikirlerin ve mütalaaların lüzumundan fazla ehemmiyetle karşılanması o fikirler ve mütalaalar sahiplerini i'zab etmemelidir. Dargın hislerine mağlup olarak serzenişlerde bulunanları mazur görsek bile haklı bulamayız. Bilhassa bizi keyfi hareket eder, müstebidler diye tavsif etmelerini büyük haksızlık, insafsızlık olmak üzere telakki ederiz.

Biz keyfi hareket etmeyiz. Müstebid asla değiliz. Hayatımız, bütün faaliyetimiz memleket işlerinde keyfi ve müstebidâne hareket edenlere karşı mücadele ile geçmiştir.

Bizim; akıl, mantık, zeka ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar, bu hakikatın delilidirler.

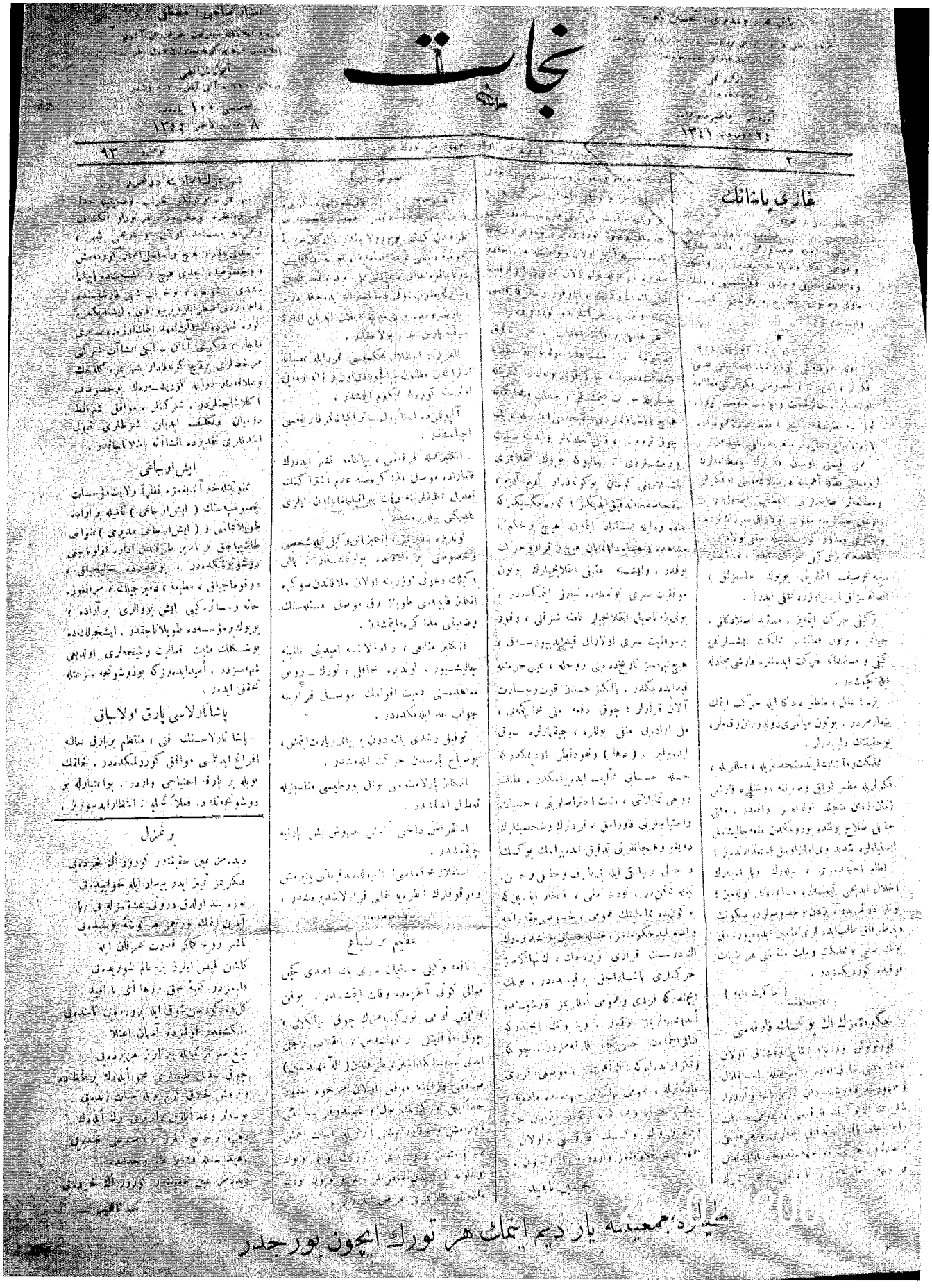

نجات

غازی پاشانك

ایش اوجاغی

پاشا تارلاسی پارق اولاجاق

شمزیل

Necât Gazetesi 1. sayfa

Memleket ve millet işlerinde şahıslarıyla, fiilleriyle, fikirleriyle muzır olmak vaziyetine düşenlere karşı zaman zaman mütecellid olduğumuz vakidir. Milleti hakiki salah yolunda yürümekten men'e çalışmak isteyenlere şedid ve bî aman isti'dadındayız!

Nizâm-ı ictimâiyemizi, bilerek veya bilmeyerek ihlal eden kimselere müsaadekâr olamayız; bunlar doğrudur. Bizden bu hususlarda sükûnet ve bî taraflık taleb edenleri tatmin edemiyorsak bunun sebebi, memleket ve millet menfaatini her şeyin fevkinde gördüğümüzdür.

[Hakimiyet-i Milliye]

---------- * ----------

Hükümetimizin en yüksek fârikası

Kurtuluş ve medeniyete muhtaç ve müştak olan Türk Milletini harikulade bir süratle istiklal ve cumhuriyete kavuşturan Gazi Paşa ve arkadaşlarının en yüksek fârikası, umumî hesabat ve ihtiyacâtı yakından tedkik etmeleri, herhangi bir hadise ve bir hareket muvâcehesinde hesapla işleyen bir cephe almalarıdır. Tâ, milli hareketlerin başlangıcında bu şuurlu vaziyetin nasıl şahidi olduysak bugünkü inkılab hareketlerinde, bu günün siyaset cepheleri karşısında da aynı hesabı vaz'î görüyoruz. Gaye ve kararlarından tam manasıyla emin olan ve bu emniyetle her sahada yıldırım süratiyle yol alan Gazi Paşa ve arkadaşlarının en yüksek, en vakur ve canlı fârikası işte bu hesabı hareketlerinde görülüyor.

Herhangi bir milletin inkılab tarihi tedkik edilirse aynen müşahade olunur ki inkılaba ve memleket mukadderâtına hakim kuvvetler büyük bir ekseriyetle hisleriyle hareket etmişler, hesab ve muhakemeye hiç yanaşmamışlardı. Neticesi itibarıyla, pek çok lüzumsuz, kanlı hadiseler tevellüdüne sebebiyet vermişlerdi. Halbuki büyük inkılabımızı başladığı günden bugüne kadar adım adım, safha safha tedkik ediniz; göreceksiniz ki madde ve delile istinad etmeyen hiçbir hüküm, müşahade ve hesaba dayanmayan hiçbir karar ve hareket yoktur. Ve işte hakiki inkılabcıların bütün muvaffakiyet sırrı bu noktada tebarüz etmektedir. Bunu biz, nasıl inkılabcılar namına şerefli, vakur bir muvaffakiyet sırrı olarak kaydediyorsak, hiç şüphesiz tarih de aynı ruhla, aynı hürmetle kaydedecektir. Yalnız hisden kuvvet ve cesaret alan kararlar çok defa milli muhakemeyi, milli iradeyi menfi yollara, çıkmazlara sevk edebilir. (Deha) ve nüfuz-u nazar o demektir ki hisle hesabı telif edebilmektir. Milletin ruhi temâyulatını, müsbet ihtiraslarını, hissiyat ve ihtiyaçlarını kavramak, ferdlerin ve şahsiyetlerin duygu ve heyecanlarını tedkik edebilmek yüksek dereceli bir bilgi ile bî taraf ve hakiki bir hüsn-ü niyetle mümkündür. Türk Milleti, iftihar etsin ki bugünde memleketin umumi, hususi mukadderatına vâzı' ile hükümetimiz, hisle hesabı birleştirerek en dürüst kararı verecek, en tehlikesiz hareketleri başaracak bir kıymettedir. Bunun içindir ki ferdi ve umumi emellerimiz karşısında endişelerimiz yoktur. Ve yine bunun içindir ki fenâfil cemaat hissi yegâne fârikamızdır. Çünkü ve tekrar edelim ki: en ehemmiyetsiz, mevzîî ve ferdi hadiselerle, umumi tehlikeler cephesinde maddeye, delile, hesaba ve muhakemeye itimad etmeden hüküm vermeyen ve en yüksek fârikası bu olan bir cumhuriyet hükümetimiz vardır ve var olsun.

Tahsin Nahid

---------- * ----------

Son haberler

Ankara 23 [A.A] – Âli Şûray-ı Askeri, yarın şehrimizde Reis-i cumhur hazretleri tarafından küşad buyrulacaktır. Erkan-ı harbiye-i umumiye reisi, müdafa-i milliye, bahriye vekilleri, donanma kumandanı, müfettiş Ali Said, Fahreddin Paşalarla Yakub Şevki Paşa iştirak edeceklerdir.

Erzurum'da bir ay müddetle ilan edilen idare-i örfiye yarın hitam bulacaktır.

Elaziz: İstiklal Mahkemesi kararıyla isyana iştirakten maznun çapakçurdan onbir jandarmayı onar sene küreğe mahkum etmiştir.

Alpullu'da İstanbul-Trakya şeker fabrikası açılmıştır.

İngiliz Amele Fırkası, beyanname neşrederek kamarada Musul müzakeresine adem-i iştirakinin ta'dil-i tekliflerine vakit bırakılmamasından ileri geldiğini bildirmiştir.

Londra sefirimiz, İngiliz başvekili ile şahsi ve hususi bir mülakatta bulunmuştur. Başvekilin daveti üzerine olan mülakattan sonra İngiliz Kabinesi toplanarak Musul meselesinin vaziyetini müzakere etmiştir.

İngiliz Menabii, bir uzlaşma ümidini telkine çalışıyor.

Londra Mehafili, Türk-Rus muahedesini Cemiyet-i Akvam'ın Musul kararına cevap addeylemektedir.

Tevfik Rüşdü Bey dün Briyan'ı ziyaret etmiş, bu sabah Paris'ten hareket eylemiştir.

İngiliz Parlamentosu Noel yortusu münasebetiyle tatil edilmiştir.

İstikraz-ı dahilî altmış kuruş beş paraya çıkmıştır.

İstiklal Mahkemesi İstanbul'da tedkikatını bitirmiş ve mevkufların Ankara'ya naklini kararlaştırmıştır.

---------- * ----------

Azim bir ziya'

Nafia Vekili Süleyman Sırrı Beyefendi geçen Salı günü Ankara'da vefat etmiştir. Bu fen ve iş adamı Türkiyemizin çok bilgili, çok muvaffakiyetli bir mühendis, inkılab racülü idi. Meslekdaşları tarafından (İlah-ı Mühendisin) sıfatını kazanmaya muvaffak olan merhum mağfur cidden yeni Türkiye'nin yol ve şimendifer siyasetini kavramış ve bu kavrayışını eserleriyle ispat etmiş alim, mütefennin bir Türkdü. Türk'ün bu büyük oğluna Tanrıdan mağfiretler diler ve büyük Türk Milletine taziyetlerimizi arz ederiz.

---------- * ----------

Şehrimizin imarına doğru!..

Şehrimiz, bugünkü harâb vaziyetiyle cidden elim bir manzara gösteriyor. Her türlü inkişaf ve umrana müsteid olan bu tarihi şehir, şimdiye kadar hiçbir esaslı imar görmemiş ve bu hususta ciddi hiçbir teşebbüs de yapılmamıştı. Şu hal, bu harâb şehir karşısında daha dertli ızdıraplar veriyordu. İşittiğimize göre şehirde inşaat taahhüt etmek üzere –biri Macar, diğeri Alman- iki inşaat şirketi murahhasları birkaç güne kadar şehrimize gelecek ve alakadar zevatla görüşerek bu hususta anlaşacaklardır.

Şirketler, muvafık şerâit-i dermiyan ve teklif edilen şartları kabul ettikleri takdirde inşaata başlanacaktır.

---------- * ----------

İş Ocağı

Memnuniyetle haber aldığımıza nazaran vilayet müessesât-ı hususiyesinin (İş Ocağı) namıyla bir arada toplanması ve (İş Ocağı Müdürü) ünvanını taşıyacak bir müdür tarafından idare olunacağı düşünülmektedir. Bu takdirde halıcılık, dokumacılık, matbaa, demircilik, marangozhane ve saire gibi iş yuvaları bir arada, büyük bir müessesede toplanacaktır. İşçilikte bu şeklin müsbet faaliyet ve neticeleri olduğu şüphesizdir. Ümid ediyoruz ki bu düşünce süratle tahakkuk eder.

---------- * ----------

Paşa Tarlası park olacak

Paşa tarlasının fenni, muntazam bir park haline ifrağ edilmesi muvafık görülmektedir. Halkın böyle bir parka ihtiyacı vardır. Bu itibarla bu düşüncenin de fiilen tecellisine intizar ediyoruz.

---------- * ----------

Bir Gazel

Dîdemiz ayn-ı hakikattır görür en hurdeyi
Fikrimiz temyiz eder bîdar ile hâbîdeyi
Nura bend olduk derûnî aşkımızla bî riya
Aydın etmek borcumuz her gûşe-i pûşideyi
Nâşir-i ruh kemâl-i kudret-i irfan ile
Gülşen-i feyz eyleriz biz âlem-i şûrideyi
Kalbimizdir Ka'be-i Hak ve reha ey yâ ümîd
Gel de görsün şevk ile perverde-i tâbendeyi
Münkeşifdir fevkımızde asuman-ı i'tila
Tiğ-ı ser-tiz sebatla yırtarız her perdeyi
Çok sefil tıynetleri mahveyledik bir lahzada
Vermiş Hallak-ı Kerem böyle hayat-ı zindeyi
Buseler vaad eyleyen dilberleri terk eyledik
Dehre tercih eyleriz biz bir samimi handeyi
Nahid şu'le-i feşanız .....alem-i vicdanda
Dîdemiz ayn-ı hakikattır görür en hurdeyi.

- Nahid –

Tayyare Cemiyetine yardım etmek her Türk için borçdur.

ولایت جوادتلری

آکاطرلی آتالمی

معارف جمعیتی

جان قهرمانلرمز

جان قهرمانلرمز

طوپ ، تفنگ :

جان قهرمانلرمز

جان قهرمانلرمز

جان قهرمانلرمز

جان قهرمانلرمز

دیکیش یوردی . دیکیش یوردی مؤسسی : نعمت ابراهیم خانم

Necât Gazetesi 2. Sayfa:

Anadolu Ajansı

Ankara 22 [A.A.] – Nim resmi Hakiyet-i Milliye gazetesi Tevfik Rüşdü Bey'le Çiçerin arasında 17 Kanun-u Evvelde imzalanan ve Türkiye Rusya arasında mevcut münasebat-ı tabiiye ile samimi dostluğun takviyesini hadim şerâiti tespit eden muahede metnini neşrediyor.. Üç madde ile üç protokolden ibaret olan bu muahedenameye nazaran akîdeynden biri aleyhinde diğer bir veya birkaç düvel-i sülüse tarafından bir hareket-i askeriye vaki olduğu takdirde diğer âkid bî taraflığını muhafaza edecektir. Âkıdeynden her biri diğerine karşı hiçbir tecavüzde bulunmamayı taahhüt etmektedirler. Âkidlerden biri aleyhine veya birinin emniyet-i askeriye ve bahriyesi aleyhine tevcih edilmiş olan hiçbir ittifaka veya siyasi mahiyette itilafa ve milli iktisadi mukavelelere ve herhangi hareket-i husûmetkâraneye taraf-ı diğer iştirak edemeyecektir. Tarafeyn bu muahededeki taahhüdat haricinde düvel-i sülüse ile her türlü münasebette tam bir serbesti hareketine maliktir. Âkıdeyn yekdiğeri arasında tahaddüs edip turuk-ı adiye-i diplomasiye ile hal olunamayan ihtilafâtın tesviyesi için müracaat olunacak usülleri tespit etmek üzere müzakerata girişilecektir. İ'tilafname tasdiki tarihinden itibaren on sene mer'î olacaktır. Âkıdeynden biri altı ay evvel ihbar etmek suretiyle .... İtilafname kendiliğinden ..... sene ..... temdid edilmiş addolunacaktır.

Ankara 22 [A.A.] – Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Avrupa'daki emn ve selamet misaklarının sulh-u umumiyi temin değil, bilhassa şark memleketlerine tecavüz için yeni ihzarat mahiyetinde olduğunu , Türkiye'nin vazifesi, hukukunu muhafaza için her şeyden evvel kendi kuvvetine istinad edecek bir vaziyette bulunmak ve münafii müşterek devletlerle hususi emn ve selamet tedbirleri almak olduğunu ve yeni Türk – Rus muahedesinin bu zaruretten doğduğunu ve son vaziyetteki ciddiyetin istilzam ettiği en emin tedbir bulduğunu yazıyor.

İngiliz Avam Kamarası, Musul hakkındaki Cemiyet-i Akvam kararının tasvibine dair hükümetin teklifini müzakere etmiştir. Başvekil beyanatta bulunarak Irak ile akdolunacak yeni muahedeyi şubat bidayetinde meclise tevdi edeceğini ve münakaşasına vakit bırakılarak kabul veya reddi isteneceğini söylemiş, Cemiyet-i Akvam kararını kabul eden Çimberlayn ve Emerin'in hatt-ı hareketinin tasvibini talep etmiştir. Amele Fırkası meb'usları, ta'dil-i tekliflerine vakit bırakılmamasına itiraz ederek meselenin tehir müzakeresini istemiştir. Başvekil derhal müzakeresi talebinde ısrar ettiğinden amele meb'usların kâffesi salonu terk edip çıkmışlardır. Kamara, dörde karşı 239 rey ile Cemiyet-i Akvam kararının kabulünü tasvip etmişir.

Rus Hariciye Komiseri Çiçerin, Berlin'de gazetecilere beyanatında sulhu tehdit edecek ilk tehlikenin Cemiyet-i Akvam'ın Musul hakkındaki yanlış kararından tevellüd ettiğini söylemiş, maamafih diğer devletlerin İngiltere'yi daha itilafperverâne bir hatt-ı harekete sevk için icray-ı nüfuz edeceklerinden ümiddar olduğunu ilave etmiştir.

---------- * ----------

Vilayet Havadisleri

Tayinler

Çankırı kütüphanesi memuru Edhem Efendinin Belediye kütüphanesine nakli dolayısıyla inhilal eden kütüphane memuriyetine Mustafa Efendi, Matbaa-i Vilayet mürettibi Kemal Efendi ser mürettibliğe, ikinci mürettibliğe ser çırak Sadettin ve ser çıraklığa ikinci çırak Hayri Efendiler tayin olunmuşlardır.

Maarif Haberleri

§ Çerkeş merkez muallim muavinlerinden Hayri Efendi Bayramviran muallimliğine, Bayramviran muallim muavini Ali Galip Efendi Karacaviran merkez muallimliğine, Sarısu sabık muallimi Ömer Hulusi Efendi Sarısu muallimliğine, Kise baş muallimi Süleyman Efendi Ilgaz merkez muallimliğine, yeniden ehliyetname alan ihtiyat zabitlerinden Fevzi Efendi Çankırı'nın Ovacık muavinliğine nakil ve tayin edilmişlerdir.

§ Çerkeş tefeyyüz mektebi baş muallimliğinden azlolunan Zühdü Efendinin memurin muhakemat encümenince men'i muhakemesine evvelce karar verilmiş ise de muallimlikle kabil-i telif olmayan hareketleriyle şeref ve haysiyet meslekesini ihlal etmiş olmasından dolayı meslek-i talimde istihdam edilmemesi Maarif Vekalet-i Celilesinden Çankırı Maarif İdaresine tebliğ edilmiştir.

§ Vilayet Meclis-i Belediye azalarından müstafi addedilen iki zatın bakıyye-i müddetlerini ikmal etmek üzere yerlerine Dedezade Hilmi, Emir Süleymanzade Edhem Efendiler alınarak devamları için belediye riyasetinden kendilerine tezkere yazıldığı haber alınmıştır.

Gelenler – Gidenler

Nafia müfettişlerinden Hüseyin Hüsnü Bey beray-ı teftiş evvelki gün Ankara'dan gelmişlerdir.

Mezunen merkezde bulunan Şabanözü Orta nahiyeleri sulh hakimi Raif Bey, mahall-i memuriyetine gitmiştir.

İrtihal

Rahatsız bulunan Çankırı Memleha Müdürü Abdülhalim Bey şifayâb olamayarak evvelki gün vefat etmiş ve cenazesi ehibbâ ve ahali-i mahalliyenin iştirakıyla kaldırılarak medfen-i mahsusasına defnolunmuştur.

Cenab-ı Hakdan garîk-i rahmet diler ve aile-i keder didesine sabr u cemil temenni eyleriz.

Hasan Avni Bey – Kastamonu posta ve telgraf baş müdiriyetine tayin buyurulan Ankara posta müdürü Hasan Avni Bey, şehrimize gelerek Kastamonu'ya gitmişlerdir. Muhterem Başmüdür beyi tebrik eder, yeni vazifelerinde de muvaffak olmalarını temenni eyleriz.

Bir yol ki :

Süratle inşâsı lazımdır. Bu yol telgrafhane ile şube arasındaki parçadır ve Ertuğrul Kız Mektebi talebelerinin yağmurlu günlerde acıklı müşkülata uğradıkları bir yoldur. Bugünkü vaziyeti lastik ve kunduraları ayaktan alan bir bataklıktır. Geçen sene de aynı hal arzetmiş ve bir an evvel, tercihan inşâsını istirham etmiştik. İstirhamımızı bu sene de tekrar ediyor ve hiç olmazsa bir metre arzında taş döşenmesini muvafık görüyoruz.

Böyle isteriz .

Vali Bekir Sami Beyefendi, men'i israfât kanununu hakkıyla tatbik etmeye başlamış ve lazım gelenlere kat'î emirler vermiştir. İşittiğimize göre Vali Beyefendi, icrâ edilen düğünleri bizzat takip ediyorlarmış. Kanunun ciddiyetle tatbikini isteyen bizler; Vali Beyefendinin şu kat'î hareketini "Men'i israfât kanunu tatbik edilemez, çünkü bu kanunda tatbikî bir mahiyet yoktur." diyenlere ithaf ediyoruz.

Çankırı Tayyare Cemiyeti

Nizamnamenin tadili üzerine Çankırı heyet-i idaresi yeniden intihâb edilmiştir.Yeni heyet şamil ve ciddi tedabir alacak, eski heyetin betâetine canlı ve neticeli faaliyetlerle mukabele edecektir. Hakikaten diğer vilayetlerdeki Tayyare Cemiyetlerinin gösterdikleri gayret ve alaka yanında Çankırı Cemiyetinin betâeti nazar-ı dikkat ve tesiri celb edecek bir derecede idi. Hava kuvvetlerine her milletten ziyade ehemmiyet vermek mevkiinde bulunan Türk Milleti çok kuvvetle ümid ediyoruz ki pek yakında bu hayat meselesinde de yüksek muvaffakiyetler gösterecek hür topraklarında ancak bu suretle sakin ve kaygısız yaşayabilecektir.

Muhterem Çankırılılar !

Vatanın huzur ve saadetinin temini için Tayyare filolarına kat'i ihtiyacımız vardır. Az çok demeyiniz, veriniz. Cemiyete can ü gönülden âzâ olunuz. Bu uğurda sa'yiniz hiçbir zaman heder olmayacaktır.

Vatanını seven her Türk, tayyare cemiyetine yardım etmekle muvazzaftır. Bundan gafil olmayalım.

Açık muhabere :

Elaziz Defterdarı muhterem Hacı Emin Beyefendiye:

Zât-ı âlilerinin ve refikay-ı muhteremenizin gazetemiz hakkında ibraz buyurdukları teveccühata en derin minnetlerimizi, en samimi teşekkürlerimizi arz ederiz efendim.

Tayyare Piyangosundan Çankırı'ya isabet eden

Numara	Lira
68591	200
10697	75
10647	50
80713	50
68563	25
10672	10
10685	5
	415

---------- * ----------

(Bozuk) lar

Bir selam gönderdim Kenan iline
Aceb şu günlerde yetişir mi ola
Bülbül yuva yapmış gülün dalına
Açıldı yaralar kavuşur mu ola

*

Yegin atım yoktur binem yürüyem
Samur kürküm yoktur yenin sürüyem
Kömür gözlüm yoktur gönlüm eyleyem
Bu cahil gönlümü kimler eylesin

*

Yukarıdan Kızılırmak gıcılar
Aşağıdan deli poyraz hıcılar
Sabahın zârında suya giden bacılar
İçinizde kömür gözlüm var mıdır

*

Yiğit gurbet ilde yılarsız arslan
Tımarsız mı kaldı bağ ile bostan
Memelerin dükkan(!) göğsün bedestan(!)
Al beni koynuna soldurma gelin

*

Sabahın zârında suya mı geldin
Garip bülbül gibi bağrımı deldin
Sen de Mecnun gibi yardan mı ayrıldın
Eşinden ayrılmış yoz (yalnız) kuşa döndüm

*

Aşamadım şu dağları kar diye
Gurbet elin kahrı gayet zor diye
Benim köyde kömür gözlüm var diye
Dönüp dönüp gelişime ne dersin

---------- * ----------

T. N. Bey'e:

Umumhanenin küşadı için hükümet ciddi tedâbir almaktadır. Yakında bu hususdaki sıhhî endişelerimiz zâil olacaktır.

Çankırı'nın Sulh hakimliğinden:

Çankırı Evkaf İdaresi namına vekil-i umumisi İsmail Efendinin müddea aleyh Tosyalı Hacı Ali oğlu Asım Çavuş aleyhine ikame eylediği evkafa ait Çukurhan'ın 339 senesi bedel-i icarı olan on bin kuruştan depozito olarak alındığı beyan olunan bin sekiz yüz kuruşu ba'det-tenzil mütebaki sekiz bin iki yüz kuruşun tahsili hakkındaki davadan dolayı icra kılınan muhakeme-i gıyabiye ve aleniye neticesinde müddea aleyh merkum namına tastir kılınan davetiye varakasında ikametgahı meçhul bulunduğundan ilanen tebligat-ı icra kılındığı halde mahkemeye isbat-ı vücud etmediğinden mecellenin 1817, 1818, 466, 469, 470'inci maddeleri mucibince müddeâya sekiz bin iki yüz kuruşun yüzde onu nisbetinde ücret-i vekaletle tahsiline 7 Teşrin-i Sânî 341 tarihinde karar verilmiş olduğu tebligat makamına kâim olmak üzere ilan olunur.

Dikiş Yurdu. Dikiş Yurdu Müessisi: Nimet İbrahim Hanım

1482

چانقری

— دردنجی سنه —

ادارهٔ مخصوصه : چانقری
ولایت مطبعه‌سی

صالی ۱۴ محرم ۱۳۴۱
۱ تموز ۱۳۴۱

نسخه‌سی ۵ غروشدر

نومرو ۱۵۲

آیونه قدر اعلی
سنه‌لکی ۲۵۰ غروشدر
آلتی آیلغی ۱۳۰ »
هفته‌سی یکون نسخه‌لر
بدلی ۱۰ غروشدر

صالی کونی نشر اولنور ولایتك رسمی غزته‌سیدر

حوادث ولایت

شهرمز آثارنك محافظه‌لکی

آناطولی آثارنك شهرمز محافظه‌لکنه تحسیان رفیقمزك مدیر ویاش محرری تحسین ناهید بك تعیین اولنمشدر . میر-مومی‌الیهه تبریك ایدرز .

تحویل ، تعیین ، ورود

قسطلی اویرا اولرلرمزدن ولایت خسته‌خانه‌سی سرطبیب واویرا اوری نورالدین بك قسطموئی خسته‌خانه‌سی اویرا اولرینه تحویل ومومی‌الیهك یرینه جرنش حکومت طبیبی علی رائق بك تعیین اولنمشدر .

§ ولایت دولت یولاری مهندسلکنه تعیین اولنان مهندس حافظ احمد بك شهرمزه گلمشدر . مومی‌الیهه خوش گلدیکلرینی رو وظیفه‌لرنده مرفقیتلر تمنی ایلرز .

مملکتده‌کی انشاآت جدیده

طول مدیدتبری حمالی فعالیتله انشاآتنه دوام ایدلمکده اولان مطبعه بنای انشاآتی ختام بولمش وتیاترو بنای انشاآتنه دوهفته‌لجرو ابتدا کامل اولمقدر .

§ بلدیه ایله مشترکاً انشا ایدلمکده اولان فی سلحخانه‌لرنك انشاآتی ختام بولمق اوزره‌در .

§ ادارهٔ خصوصیه بنالرینه یاپیلمقده اولان فی طاولاشدیرمه‌لر بیرقسمی بیتمك اوزره‌در . [illegible] ختام بولان عمله‌لره جلالت‌لو اوشاقلره

تاریخی تدقیقلر :

اینجیلی چشمه

یلدیرم هاکی خان خرابلك راپوری رهاکی — اوی‌شه یه‌یلاسی دیه‌یه‌سکم چونکه ضمنام انچه‌سون ضرر خاص اختیار ایدیلدیکی ظن ایدلمش — اوی معمور اولاسنك امری‌ایله یقدیریلارق آقاصی تاروماری ایتدیریلدن (پرده‌دار) محله‌سنده‌کی خانه‌لرك تملکنی من‌ده رئیسی کی وازدیررس جاتمك اون سکز سنه‌سی شارلیتنی دکلمه‌لرك کچیردیکم (اینجیلی چشمه) نك لوکوتی وسیع بتیمنه‌رغماً زبانات وتاریخی اظر دقتمی جلب ایتدی .

بنم کی محکوکات ومعمارینك آشنالسی اولمایانلری یله ذوقله سیره مجبور ایدمن واویه‌لر ، چاقیرتمزده‌کی آثارك أك نفیسلرندندر .

یانلرندکی سوتونلرله أفرنك اوسلوب طرفنده‌کی اوته‌لر جداً نظر ربایسنده چیرایسلریله بهایرسز برحاله گلدیکی ایچون لطافت‌ده کل ، سم‌سیاه برمنظره قسطموئیلی جلب ایدیان اوسلوب لرلشدیریلدرك اولجه یاردیمسز جامع کبیر جوارنده یاپیلمق‌جون بوبوك مکتبك اقسام اخشابیه‌سنه باشلانیلمقدر .

§ طاتلی صوکوپریسنك تعمیراتنه شهرمزده بولنان المان مهندسلرندن مومی‌الیه طرفندن درمیان اولنان تکلیفات رای تدقیق یولار مدیریت عمومیه‌سنه کوندرلمشدر .

§ آنجی صوکوپریسنك انشاآتنه دوام طرفنده باشلانیلمق‌جون خبر آلنمشدر .

§ ادارهٔ خصوصیه نامنه ایکی یمك یدی یوز اللی ایرلیك برسنك اوتومبیلی آلنمشدر .

28/02/2008

Çankırı Gazetesi 1. sayfa

ÇANKIRI
- Dördüncü sene -
İdarehanesi: Çankırı Vilayet Matbaası
14 Muharrem 1344
Salı 4 Temmuz 1924
1341
Nüshası 5 kuruştur.

Numara: 152
Abone Şerâiti: Seneliği 250 kuruştur
Altı aylığı 150 "
Haftası geçen nüshalar 10 kuruştur.

Salı günü neşrolunur Vilayetin resmî gazetesidir

Havadis-i Vilayet

Şehrimiz ajans muhabirliği

Anadolu ajansının şehrimiz muhabirliğine Necât refikimizin müdür ve baş muharriri Tahsin Nahid Bey tayin olunmuştur. Mir-i mûmâ ileyhi tebrik ederiz.

Tahvil, tayin, vürûd

Kıymetli operatörlerimizden Vilayet Hastahanesi ser tabib ve operatörü Nuredddin Bey Kastamonu Hastahanesi operatörlüğüne tahvil ve mûmâ ileyhin yerine de Çerkeş Hükümet tabibi Ali Raik Bey tayin olunmuşlardır.

§ Vilayet Devlet yolları mühendisliğine tayin olunan mühendis Hafız Ahmed Bey şehrimize gelmiştir. Mûmâ ileyhe hoş geldiniz der ve vazifelerinde muvaffakiyetler temenni eyleriz.

Memleketteki inşâât-ı cedide

Tûl müddetten beri hummalı faaliyetle inşaatına devam edilmekte olan matbaa binası inşaatı hitam bulmuş ve tiyatro binası inşaatı da bu hafta içerisinde kemal olunacaktır.

§ Belediye ile müştereken inşa edilmekte olan fenni silahhanenin de inşaatı hitam bulmak üzeredir.

§ İdare-i hususiye hesabına yapılmakta olan fenni tavlanın da kargir aksamı bitmek üzere bulunduğu gibi inşaatları hitam bulan mahallerde çalışan ustalarla Kastamonu'dan celb edilen ustalar birleştirilerek evvelce yazdığımız Cami-i Kebir civarında yapılacak büyük mektebin aksam-ı ahşabiyesine başlanılacaktır.

§ Tatlı su köprüsünün tamiratına şehrimizde bulunan Alman mühendislerinden mösyö Lorens'in talip bulunması üzerine mûmâ ileyh tarafından dermiyan olunan teklifat beray-ı tetkik yollar müdiriyet-i umumisine gönderilmiştir.

§ Acı su köprüsünün inşaatına da bu ay zarfında başlanılacağı haber alınmıştır.

§ İdare-i hususiye namına iki bin yedi yüz elli liraya bir binek otomobili alınmıştır.

---------- * ----------

Tarihi Tetkikler :

İncili Çeşme

Bilmem hangi hane-i harabın raporu ve hangi – Evi başına yıkılası demeyeceğim. Çünkü zarar-ı âm için zarar-ı hâs ihtiyar edildiği zannedilmiş – evi mamur olasının emriyle yıktırılarak enkazı tarumar ettirilen (Perdedar) mahallesindeki hane-i pederin temellerini ben de bir nebbaş gibi kazdırırken hayatımın on sekiz senesini şarıltısını dinleyerek geçirdiğim (İncili Çeşme)nin bugünkü vaz'ı yetimine rağmen tezyinat ve tarihi nazar-ı dikkatimi celb etti.

Benim gibi mahkukat ve mimarinin aşinası olmayanları bile zevkle seyre mecbur eden o oymalar, Çankırımızdaki âsârın en nefislerindendir.

Yanlarındaki sütunlarla efruzun üst tarafındaki oymalar cidden nazar-ı riba ise de çıra isleriyle belirsiz bir hale geldiği için letafet değil, simsiyah bir manzara arz etmektedir.

Efruzun – ki tarih yazılan taş levhada – sağ tarafında büyük sülüs hat ile :

İmar
Güm Kavuk İsmail hayrat
Sene 1290
yazılıdır. Bunun tamir tarihi olduğu şüphesizdir.

Diğer tarih küçük kıtada sülüs hat ile mermere yazılmıştır. İmla itibarıyla çok hatalıdır. Şimdiki şekli aynen şudur:
Zihî hayrat-ı müstahsen bina oldu kemalinden
Zihî kı ' çâ cadde Huda sakla zevâlinden
Bunu çün Saliha Hanım iki evladı ruhu içün
Edip ihyâ hem icrâ getirdi tayyib malından

Biri Gazi (Mehmet) mir ve biri Afife Hanımdır
İlahi bunlara gufran edip afv-ı suâlinden
Ânın âbâ ve ecdadı kamu evladına cümle
Şarab-ı kevseri işrab edip vere visâlinden
Hususan ol Selim Paşa adalet madeninden has
Ki meşhudu ola daim Hudanın hûb cemalinden
Gel ey atşân şerifinden oku tarih lütfeyle
Duası hayırla âgehâ içüp âb-ı zülalinden

Çankırı Gazetesi 2. sayfa:
Bu şekle nazaran son mısra tarih-i ebced hesabıyla (1164) gösteriyor.
§
Bu manzume-i tarihiyyenin pek muktedir bir şair tarafından yazilmadığı ve tarihi yazan hattatın da (Küllü hattat cahil) sırrına mazhar olduğu anlaşılıyor.
Şimdi kitabeyi bir de benim anladığım tarzda ve yeni imla ile yazılmış şekilde okuyalım.

Zihî hayrat-ı müstahsen bina oldu, kemalinden
Zihî mevki-i çâr cadde, Huda sakla zevalinden
Bunu çün (Saliha Hanım) iki evladı ruhu içün
Edip ihyâ ve hem icrâ getirdi tayyib malından
Biri (Gazi Mehmet Mîr), biri (Afife Hanım) dır
İlahi bunlara gufran edip af et sualinden
Ânın âbâ ve ecdad ve kamu evladına cümle
Şarab-ı kevseri işrab edip vere visalinden
Hususan ol (Selim Paşa) adalet madeniydi has
Ki meşhudu ola daim, Hudanın hûb cemalinden
Gel ey atşân, şerifiyle oku tarih, lutfile !
(Duay-ı hayırla ana içüp âb-ı zülalinden)
1153

Bu kitabeyi tahlil edersek asıl bânîsinin Güm Kavuk İsmail Ağa ile Saliha Hanım olmadığı anlaşılır; bunlar tamir etmişlerdir. Saliha Hanım Çankırımızda bir müddet mütesellimlik etmiş olan Selim Paşa ahfadındandır. Bu mübarek kadın, oğlu Gazi Mehmet Bey ile kızı Afife Hanımın mazhar-ı gufran olmaları içün kendi mal-i helalinden (tayyib malından) bu çeşmeyi tamir ettirmiştir. Tarihte (edip ihyâ ve icrâ) denmesine bakılırsa çeşme evvelce mevcud iken harab olmuş, suyu kesilmiş. Saliha Hanım da hem çeşmeyi yeniden yaptırmış, hem de suyunu daimü'l-cereyan bir hale getirmiş. Çünkü çeşme şimdiki haliyle daimü'l-cereyandır. Tashihatımın doğru olduğunu bervech-i zîr nukâttan zannediyorum:

1- İkinci mısraı(Zihî mevki-i çâr cadde) suretinde tashihe sebep çeşmenin dört yola nazır bir mevkide bulunmasıdır.
2- Diğer beyitlerdeki tashihat imlaya aittir.
3- (Selim Paşa adalet madeniydi has) şeklinde tashihi ise mûmâ ileyhin vefat etmiş, hatırası henüz yaşamakta bulunmuş olmasına müsteniddir.[1]
4- Maktadaki (şerifinden) kelimesi manasızdır; (şerifi ile) olduğunu ve bunun (Şerifî) isminde bir şair tarafından yazıldığını zannediyorum.
5- Mısra tarihdeki (âgehâ) kelimesi (ânâ, ona) kelimelerinin eski şekli olan (ânâ)dır. (âb-ı zülalinden) kelimesindeki (ye)nin hazfi zaruridir. Çünkü mısraın manası: (Saliha Hanımın âb-ı zülalinden içip, O'na hayırla dua et) demektir.

1153 tarihinde Çankırı'da (Hanım) kelimesinin isti'mal edilmesi ve bunun taşta mahkuk olması şayan-ı dikkattir; hele lisan-ı teşrifat tarihimiz nokta-i nazarından haiz-i ehemmiyet bir vesikadır.

Çeşmeye (İncili Çeşme) namının ne suretle verildiğini tetkik lazımdır. Çeşmenin sol tarafında her Pazar ve Cuma geceleri yanında mum yakılan bir mezar vardır; bânîsine mi aittir?

Çeşmenin karşısında başında mum yakılan ve sıtmalılar yatırılan (Ak kız türbesi) veya (Ak kız çalısı) namında birkaç mezar âsârı ile bir çalılık vardır. (Ak kız) terkibinin isim olmasına nazaran bu kadın kimdir?

Ahmet Talat

[1] Can Arslan Paşazade Selim Paşanın tercüme-i halini vaktiyle (Halk Yolu) risalesiyle neşretmiştim. A. T.

Çankırı Gazetesi 2. sayfa

Baş Mühendis Said Bey'le Mülakat

Sekiz on günden beri memleket yolları hakkında mühim teşebbüsatta bulunulduğu işitilmekte idi. Bu husus hakkında kârîlerimizi tenvir etmek maksadıyla baş mühendis Said Bey'le bir mülakat taleb ettik. Mûmâ ileyh kendilerine has olan nezaket ve nezahetle bizi kabul ederek bervech-i zîr izahatı vermiştir:

- Bilirsiniz ki Çankırı'ya geleli henüz iki ay kadar bir şey olmuştur. Geldiğimde gerek devlet yolları ve gerek turuk-ı hususiye için elde ne bir keşifname ve ne de başka bir evrak destres olamadım. Halbuki memurin-i fenniye kışın keşfiyat yazın inşaat ile meşgul olmalıdır. Maatteessüf şimdiye kadar bunlar yapılmamıştır.Memleketinize ayak bastığımı müteakip ehemini mühimine tercih etmek suretiyle bir program tanzim ettim. Devlet yollarını iki kısma ayırdım. Birisi Çankırı – Kastamonu caddesi üzerindeki murur ve uburu temin etmek üzere en fena mahallerini tamir etmektir. Bu yol esaslı bir surette tamir edilse lâ ekal üç yüz bin lira kadar bir masrafa ihtiyaç vardır. Tabii bu kadar mühim bir meblağı sarf edemeyeceğimiz cihetle biz meh-mâ-emken fena kısımları tamir etmek üzere bu ciheti üç kısma ayırdık. Bu kısımlarda memurin-i fenniye bu sene tamiratla meşgul olacaktır. Diğeri de Çankırı Ankara devlet yollarının inşaatıdır. Bu yol da elli kilometreliktir. Bunu da beş kısma ayırdım. Birinci kısmı Çankırı'dan beden ile onuncu kilometreye kadar olan kısmı ki bunun dörtte üçü hasen haldedir. Diğer birisini de tamir etmekteyiz.

Çankırı Gazetesi 3. sayfa:

10 + 21 inci kilometrelik ikinci kısımdır. Bu ikinci kısmın tesviye-i türabiye ve şosesinin inşâsını on üç ay müddetle 47 bin liraya müteahhit Kütahyalı Ahmet Bey'le Çankırı'lı Zenzircizade İsmail Efendiye ihale edilmiştir.21 + 29 uncu kilometreye kadar olan üçüncü kısım ki bu kısım tabiaten sert ve kumsal bulunduğu cihetle yağmur ve karlı mevasimde bile murûr ve ubura mani değildir. Onun için bu kısmın şosesinin inşaatını fena kısımların ikmal inşaatına tehir etmek zaruretinde kaldım. Diğer kısımlar inşa edildiğinde bu kısım tabii yapılacaktır.

29 + 40 ıncı kilometreye kadar olan dördüncü kısım ki bu yolun en fena kısmıdır. Bu kısım da 72 bin liraya ikinci kısımdaki şerait dairesinde aynı müteahhitlere ihale olunmuştur.

40 + 50 nci kilometre arasındaki son kısım ki bunun bir an evvel inşası için mukteza on bin metre müka 'ab taşın ihzar ve hat güzergahına nakli müteahhitlere evvelce ihale edilmiş ve taş ihzarat ve nakliyatı da günden güne ilerlemekte bulunmuştur. Taş nakliyatı hitam bulduğunda bu kısmın da muntazam şose haline ifrağı için mezad kaimesi yapılacak ve talib zuhurunda müteahhitlere ihale olunacaktır. Demek oluyor ki şu bir senenin hitamında Çankırı Ankara yolu üzerinde yalnız sekiz kilometrelik mahalli müstesna olmak üzere kırk iki kilometrelik yolun tesviye-i türabiye ve şosesi kamilen yapılmış olacaktır.

En mühim ve çetin olan köprü ve saire gibi imalat-ı sanaiyye hakkında hiçbir proje ve keşifname yoktur. Şimdi de bu yol üzerinde mukteza imalat-ı sanaiyyenin keşifnamesini tanzime başladık. İnşallah bu sene zarfında bunların kamilen keşifnameleri yapılacaktır. Müteahhitlere ihale olan ikinci dördüncü kısımlara ait imalat-ı sanaiyyenin keşfini yaptığımız gibi hemen müzayedeye vaz' edeceğiz. Velhasil şoselerle beraber köprülerin de yapılması cihetine sarf-ı mesai edeceğiz.

- Müsaade buyurur iseniz zat-ı âlîlerinden bir şey daha soracağım. Müteahhitlere ihale olunan mahallerin keşifnameleri hakkında da biraz izahat lutfedebilir mi?

- Keşifnameler belediye meclislerinin verdiği rayiç üzerinden yapılır. Bunun haricine çıkmak memurin-i fenniyenin yapamayacağı bir iştir. Maamafih ikinci kısma ait on ve dördüncü kısma ait on ki cem'an yirmi kilometrelik yolun tesviye-i türabiye ve şosesi 119 bin liraya satıldığı halde ellinci kilometreye ait on kilometrelik yolun yalnız taş ihzar ve nakliyesi evvelce kırk beş bin liraya satılmıştır. Bu misal kâfidir.

Mühendis mûmâ ileyh Said Bey'in verdikleri izahat doğrusu bizi cidden memnun etti. Altı yüz seneden beri yapılamayan bir yolun şu iki sene zarfında inşası için sarf olunan mesaiden dolayı mir-i mûmâ ileyhe teşekkürlerle veda ettik.

İ 'lânât

Kastamonu Mıntıka Ziraat-ı ameliyat Mektebine talebe kabul ediliyor.

Kastamonu Mıntıka Ziraat-ı ameliyat mektebine talebe kayıt ve kabul edilecektir. Talibler ber vech-i âti şeraiti haiz olmalıdırlar:

1- Sinnen 14-17 yaş arasında olmak.

2- Tahsil-i ibtidaiyi ikmal etmek ve müsabakada ibraz-ı ehliyet eylemek.

3- Vücudu ilel ve emrazdan salim ve ameliyat-ı ziraiyyeye mütehammil bulunmaktır.

Müsabaka ber vech-i âti derslerden tahriri olarak yapılır.

Türkçe: Sarf ve Nahiv, tahrir ve imla.

Hesab: A 'mâl-i Erbaa .Kesr-i âdi ve kesr-i i 'şariye dair meseleler.

تراسق ديم كه بر اعمكدوز .

١٠ + ٢١ نجى كيلومتروق ايكنجى قسم در . بو ايكنجى قسمك تسويه ترابيه وشوسه‌سنك التماسى اون اوچ آى مدته ٤٧ بيك ليرايه متعهد كوناهيه‌لى احمد بكله چاقيريلى زنجيرجى زاده اسماعيل افندى يه احاله ايدلمشدر .

٢١ + ٢٩ نجى كيلو مترويه قدر اولان اوچنجى قسم كه بوقسم طبيعة سرت وقومسال بولندبغى جهتله ياغمور و قارلى مواسمده بيله مرور و عبوره مانع دكلدر . آنك ايچون بوقسمك شوسه‌سنك التماسى فنا قسملرك اكمال التماسى آنه تأخير ايتمك ضرورتنده قالدم . ويكر قسملر التماسى ايدلديكنده بوقسم ده طبعى بايله جقدر .

٢٩ + ٤٠ نجى كيلو مترويه قدر اولان دردنجى قسم كه بوبولك اك فنا قسمى در . بوقسمده ٧٢ بيك ليرايه ايكنجى قسمده‌كى شرائط داخلنده عينى متعهدلره احاله اولنمشدر .

٤٠ + ٥٠ نجى كيلو مترو آرسنده‌كى صوك قسم كه بونك برآن اول التماسى ايچون مقتضى اون بيك منزه مكعب طاشك احضار وخط كذركاهنه نقل متعهدلره اوجه احاله ايدلمش و طاش احضارات و نقليانى ده كوندن كونه ايلرولهمكده بولنمشدر . طاش نقليانى ختام بولديغنده بوقسمك ده منتظم شوسه حالنه افراغى ايچون مزاد قائمه‌سى بايله‌جق و طالب ظهورنده متعهدلره احاله اولنه‌جقدر . ديمك اونبوركه شو برسنه‌نك خاتمنده چاقيرى آقره پولى اوزرنده پالكز سكز كيلومتروق محلى مستثنا اولمق اوزره قرق ايكى كيلو متروق بولك تسويه ترابيه وشوسه‌سى كاملاً بيتيريلمش اولمه لازم كلير .

اك مهم قسملرندن اولان كوپرى وطاشره كى اعمالات صنعيه جهتنده هيچ بر پروژه وكشفنامه يوقدر . شيمدى ده بويول اوزرنده مقتضى اعمالات صناعيه‌نك كشفنامه‌سى تنظيم باشلادق التقدير بو سنه طرفنده بونلرك كاملاً كشفنامه‌لرى بايله‌حق در . متعهدلره احاله اولان ايكنجى دردنجى قسملره عائد اعمالات صناعيه‌نك كشفى ، بايلمسى كى هيان مزايده‌يه وضع ايده‌جكز والحاصل شوسه‌لرله برابر كوپرى لرده بايلمسى جهتنه صرف مساعى ايده‌جكز .

— مساعده بيورورسه ايسه‌كز ذات عاليلرندن رشى‌دها صوراجغم ، متعهدلره احاله‌اولنان محللرك كشفنامه‌لرى حقنده‌ده برآز ايضاحات لطف ايدهبيرمى ؟

— كشفنامه‌لر بلديه مجلسلرينك ورديكى رايله اوزرندن بايلير بونك خارجنه جيقمق مأمورين فنيه‌نك يابامه‌جغى برايشدر . معمافيه ايكنجى قسمه عائد اون ودردنجى قسمه عائد اون كه جمعاً يكرمى كيلو مترولك بولك تسوية ترابيه وشوسه‌سى ١١٩ بيك ليره صاليدينى حالده اللنجى كيلو مترويه عائد اون كيلو مترولك بولك يالكز طاش احضار ونقليه‌سى اوجه قرق بش بيك ليرايه صاليامشدر . بومثال كافيدر .

مهندس موسى اليه سعيد بكك ويردكلرى ايضاحات طوغريسى بزى جداً ممنون ايتدى . آلتى يوز سنه‌دنبرى بايله‌ميان بريولك شو ايكى سنه ظرفنده انشاسى ايچون صرف اولنان مساعدن دولايى مير موسى الهه تشكرلرله وداع ايتدك .

اعلانات

قسطمونى منطقه زراعت عمليات مكتبنه طلبه قبول ايديليور

قسطمونى منطقه زراعت عمليات مكتبنه طلبه قيد وقبول ايديلمكدر . طالبلرك وجهآتى شرائطى حائز اولملى درلر .

١ — سنآ ١٤ — ١٧ ياش آراسنده اولمق .

٢ — تحصيل ابتدائى يى اكمال ايتمك ومسابقه‌ده ابراز اهليت ايلمك .

٣ — وجودى سلك واعضاسنى سالم وعمليات زراعيه‌يه متحمل بولونمقدر .

مسابقه بروجه آتى دورسلردن تحريرى اولهرق ياپيلير

تورکجه : صرف ونحو ، تحرير وانشا .

حساب : اعمال اربعه ، كسر عادى وكسر اعشارى يه دائر مسئله‌لر .

جغرافيا : تورك جغرافياسى ومختصر جغرافياى عمومى .

تاريخ : تورك تاريخى .

مسابقه هر طرفنده ١٥ آغستوسنده ياپيلمه جقدر . طالبلرك اورمانه‌قدر ولايتلرنده واليلره ، قضالرنده قائمقاملره باشفعامه مراجعت ايتملى درلر . امتحان قطعنامه‌سى بيطر دائره‌سنده وبشقه يرلرده محلى حكومتلك تنسيب ايده‌جكى ترارده ياپيلاجقدر . استدعاده ربط ايدلمه‌جك وثيقه‌لر شونلردر : نفوس تذكره‌سى ، مكتب وآشى شهادتنامه‌لرى ، وجودينك عالى واعضادن سالم وعمليات زراعيه‌يه متحمل اولديغنه دائر طبيب راپورى .

مكتب ليلى وتالى منطقه زراعت عمليات مكتبى در . مدت تحصيليه‌سى اوچ سنه‌در . نظامى تعليمنامه عملى وفنى ارباب زراعت يتشديرمكله برابر زراعت مأمورى و زراعت مكاتب عاليسينه طلبه يتشديرمكدر .

طلبه مكتبده اعاشه وايابانه ايديليردر . نظرى تطبيقى رعمى اولهرق كوستريلير ، بونك ايچون لازم كلان وسائط وتأسيسات تأمين ايدلمشدر . مكتبده علوم دينيه ، حكمت ، كيميا ، حيوانات ، نبات ، طبقات ، رسم ، موسيقى وبيطرى ، حفظ الصحه ، زراعت عموميه وخصوصيه ميوه‌جيلك و سبزه‌جيلك چچكجيلك ، باغجيلق ، عطر باغجيلق ، فولسر وجيلك

Çankırı Gazetesi 3. sayfa

Coğrafya: Türk coğrafyası ve muhtasar coğrafyay-ı umumi.

Tarih: Türk tarihi.

Müsabaka her tarafta 15 Ağustosta yapılacaktır. Taliblerin o zamana kadar vilayetlerde valilere, kazalarda kaymakamlara bâ istid'âname müracaat etmelidirler. İmtihan Kastamonu'da baytar dairesinde ve başka yerlerde mahalli hükümetinin tensip edeceği yerlerde yapılacaktır. İstid'âya rabt edilecek vesikalar şunlardır: Nüfus tezkiresi, mekteb ve aşı şehadetnameleri, vücudunun ilel ve emrazdan salim ve ameliyat-ı ziraiyeye mütehammil olduğuna dair tabib raporu.

Mekteb, leyli ve tali mıntıka ziraat-ı ameliyat mektebidir. Müddet-i tahsiliyesi üç senedir. Gayesi memlekete ameli ve fenni erbab-ı ziraat yetiştirmekle beraber ziraat memuru ve ziraat mekatib-i âliyesine talebe yetiştirmektir.

Talebe mektebte iaşe ve ibate edilir. Dersler nazari tatbiki ve ameli olarak gösterilir. Bunun için lazım gelen vesait ve tesisat temin edilmiştir. Mektebde ulum-i diniye, hikmet, kimya, hayvanat, nebatat, tabakat, resim, mevaşi, ve baytari, hıfzu's-sıhha, ziraat-ı umumiye ve hususiye, meyvecilik ve sebzecilik, çiçekçilik, bağcılık, ıtriyatçılık, konservecilik, sütçülük ve peynircilik, ipekçilik, tavukçuluk ve arıcılık, kitabet, hesab, hendese ve mesaha, Fransızca, ziraat makineleri, usul-u muhasebe-i ziraiye, inşaat-ı ziraiye, iktisad-ı zirai, malumat-ı medeniye ve kavanin-i ziraiye dersleri tedris edilmekle beraber mekteb, mıntıka mektebi olmak dolayısıyla fidancılığa, eşcar-ı müsmire ve gayri müsmireye, tavukçuluğa, arıcılığa, sebzeciliğe ve turfandacılığa daha ziyade ehemmiyet verilir. Mektebin yevm-i küşadı 1 Teşrin-i Evveldir.

Çankırı Gazetesi 4. sayfa:

Makam-ı Vilayetten:

Orman Mekteb-i âliyesine kayıt ve kabul şeraiti.

Müddet-i tahsiliyesi üç seneden ibaret bulunan leylî ve meccânî orman mektebi âliyesine kayıt ve kabul şeraiti bervech-i âtidir.

1. Türkiye Cumhuriyeti teb'asından olmak.
2. Sini onsekizden dûn ve yirmibeşten efzun olmamak.
3. Hüsn-ü ahlak ashabından olduğunu ve hiçbir günah-ı cünha ve cinayetle maznun veya mahkum olmadığını meş'ar-ı mahalle zabıtasını musaddak heyet-i ihtiyariye mazbatasını hamil olmak.
4. Her türlü ilel ve emrazdan salim ve bilhassa kuvve-i semiyye, basariye ve lisaniyesi tam ve nevakıs-ı saireden miri ve misl ve harekete ve rukub ve nüzüle mütehammil olduğunu meş'ar-ı tabib raporuyla ibraz etmek.
5. La ekal lisenin üçüncü sınıfına terfi etmiş olduğunu ispat edenler hesab, hendese, cebir, hikmet, nebatat, hayvanat, kimyay-ı gayri uzuvi, kitabet-i resmiye lisan-ı ecnebi derslerinden imtihan vermek.
6. Tam numara yirmi olduğuna nazaran ulum-i riyaziyeden asgari yedi numara almak ve ..... menzili olan 90 numarayı almakla beraber diğer derslerin ..... tayin ikisinden üç veya ondan daha dûn almamak.
7. Mektebe kabul-i kat'iyesinden evvel mektebin tabibi tarafından kabiliyet-i bedeniyesiyle ahval-i sıhhiyesi muayene olunarak tamus-sıhhiye olduğunu tasdik ettirmek.
8. İmtihanda muvaffak oldıktan sonra mektebe dahil olabilmek için evvel babdaki şerait tevfikan katib-i adlden musaddak kefalet senedi ita etmek.
9. Mektebe kabul edilmek veya imtihana dahil olabilmek için üç kıta vesika fotoğrafı ile himmet raporu, aşı şehadetnamesi, hüsn-ü hal mazbatası, en son bulunduğu mektep şehadetnamesiyle nüfus tezkereleri rabt edilmek şartıyla baistid'a taşralarda makam-ı vilayete İstanbul'da orman mekteb-i âlisi direktörlüğüne müracaat etmekten ibarettir.

İmtihan sırası:

20 Ağustos 341'de hesab-ı hendese, cebir, 22 Ağustos 341'de nebatat, hayvanat, kitabet-i resmiye, 24 Ağustos 341'de kimya, lisan-ı ecnebi, hikmet.

---------- * ----------

Evkaf Müdüriyetinden:

Çankırı'da kâin Köprübaşı değirmeni namıyla maruf vakıf değirmenin bedel-i keşfi olan üç bin dört yüz yirmi sekiz lira ile müceddiden inşası 11 Temmuz 341 tarihinden itibaren yirmi gün müddetle mevkı-ı munakasaya vaz edilmiş olduğundan talip olanların evrak-ı keşfiyeyi görmek şerait-i müzayedeyi anlamak üzere evkaf idaresine müracaat eylemeleri ilan olunur.

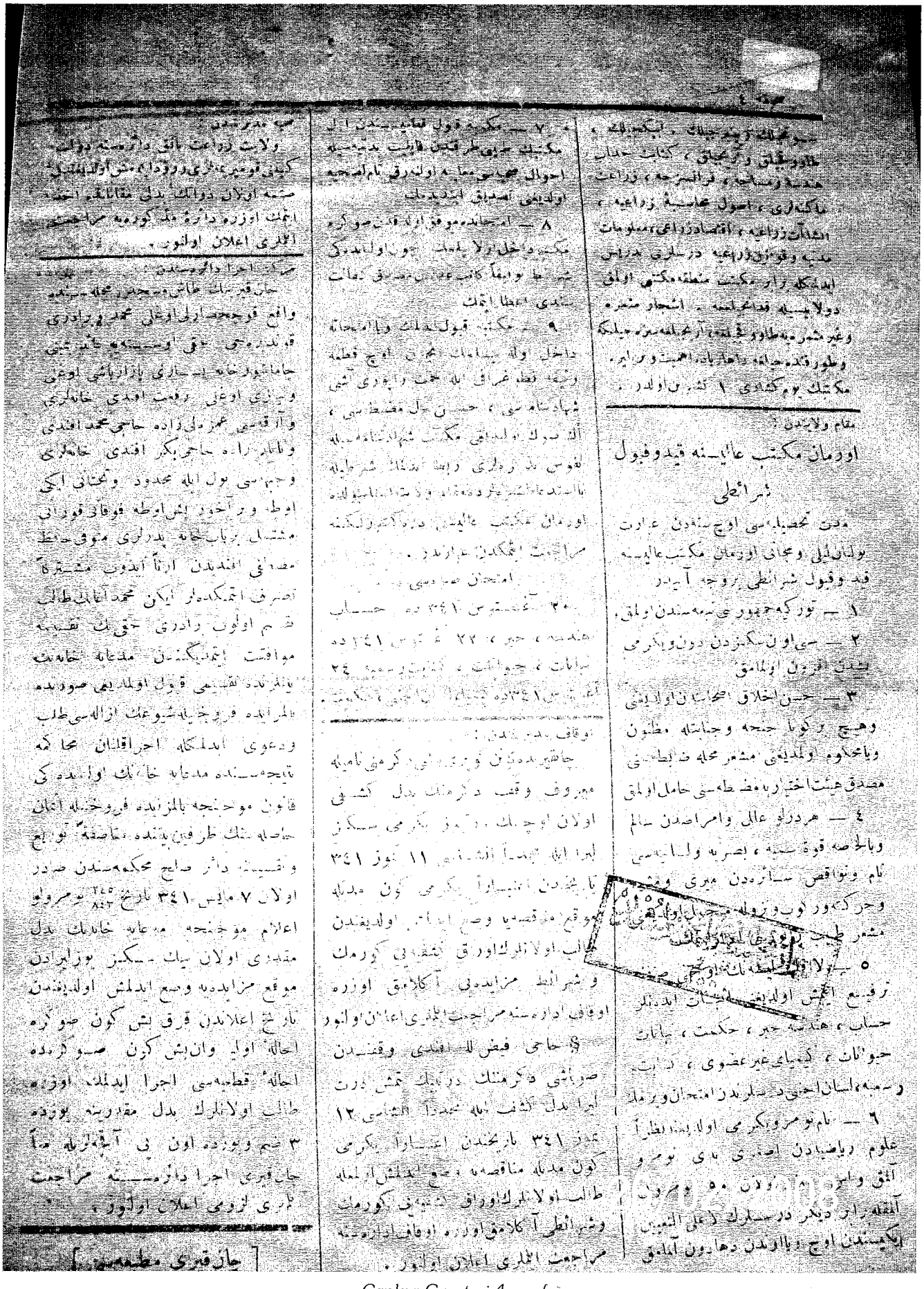

Çankırı Gazetesi 4. sayfa

§ Hacı Feyzullah Efendi vakfından Subaşı değirmeninin dört bin yetmiş dört lira bedel-i keşif ile müceddiden inşası 12 Temmuz 341 tarihinden itibaren yirmi gün müddetle munakasaya vaz edilmiş olmakla talip olanların evrak-ı keşfiyeyi görmek ve şeraiti anlamak üzere evkaf idaresine müracaat eylemeleri ilan olunur.

---------- * ----------

Sıhhıye Müdüriyetinden:

Vilayet Ziraat Bank dairesine devlet kinini komprimeleri vürud eylemiş olduğundan sıtma olan zevatın bedeli mukabilinde ahzetmek üzere dairey-i mezkureye müracaat eylemeleri ilan olunur.

---------- * ----------

Merkez İcra Dairesinden:

Çankırı'nın Taşmescid mahallesinde vaki Koçhisarlıoğlu Mehmet ve biraderi Kunduracı Hakkı Ustaya ait, yemini çamaşırhane, yesarı Pazarbaşıoğlu ve Niyazi oğlu Rifat Efendi haneleri ve arkası Gamzelizade Hacı Mehmet Efendi ve Tatarzade Hacı Bekir Efendi haneleri ve cephesi yol ile mahdud ve tahtani iki oda ve bir ahır beş oda fevkani kuranı müştemil bir babhane pederleri müteveffa Hafız Mustafa Efendiden irsen edip müştereken tasarruf etmekteler iken Mehmet Ağanın talib-i taksim olup biraderi Hakkı'nın taksime muvafakat etmediğinden müddeaye hanenin yanlarında taksimi kabul olmadığı surette bil müzayede furuhatıyla şuyûun izalesi talep ve dava edilmekle icra kılınan muhakeme neticesinde müddeaye hanenin ol babdaki kanun mucibince bil müzayede furuhatiyle esman-ı hasılasının tarafeyn beytinde munasafeten tevri' ve taksimine dair sulh mahkemesinden sadır olan 7 Mayıs 341 tarih 245-843 numaralı ilam mucibince müddeaye hanenin bedel-i miktarı olan bin sekiz yüz liradan mevkı-ı müzayedeye vaz edilmiş olduğundan tarih-i ilandan kırk beş gün sonra ihale-i evveliye ve on beş gün sonra da ihale-i kat'iyesi icra edilmek üzere talip olanların bedel miktarına yüzde üç zam ve yüzde on pey akçeleriyle mübeyyen Çankırı İcra Dairesine müracaat eylemeleri lüzumu ilan olunur.

---------- * ----------

[Çankırı Matbaası]

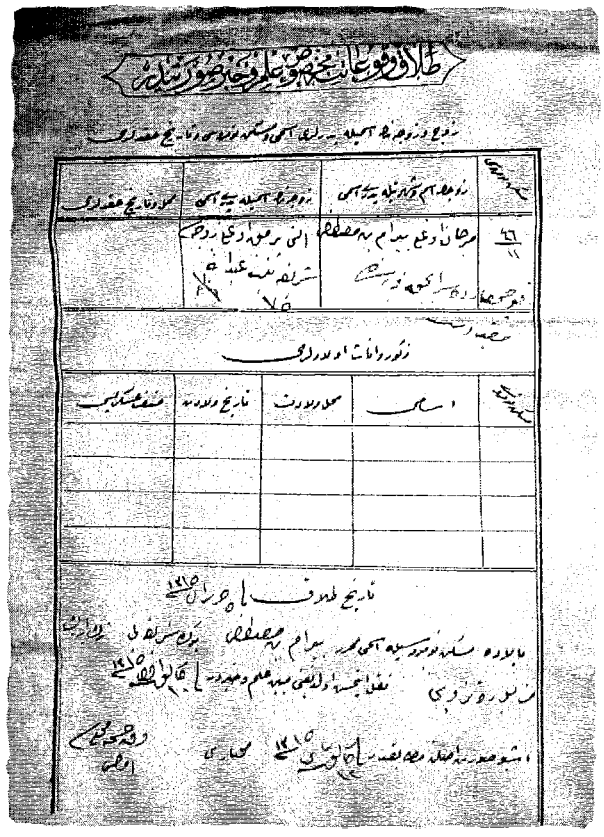

TALAK VUKUATINA MAHSUS İLMUHABER SURETİDİR

ZEVC VE ZEVCENİN İSMİYLE PEDERLERİ İSMİ VE MESKEN NUMARASI VE TARİHİ AKİDLERİ

MAHALLİ VE TARİHİ AKİDLERİ	ZEVCENİN İSMİYLE PEDERİ İSMİ	ZEVCİN İSİM VE ŞÖHRETİYLE PEDERİ İSMİ	MESKEN NUMARASI
	Altıparmakoğlu Zevcesi Şerife Binti Abdullah Hane 10/3 75	Mercanoğlu Bayram Bin Mustafa	46/11 Koçhisarda Saraycık Karyesinde Mukayyeddir.

ZÜKÛR VE İNAS EVLATLARI

SINIF ASKERİSİ	TARİHİ VELADETİ	MAHALLİ VELADETİ	İSMİ	MESKEN NUMARASI

TARİHİ TALAK 5 Haziran 1315

Balada mesken numarasıyla ismi muharrer Bayram Bin Mustafa bu kere Şerife yi terk ederek Mezbure tezvicini nakletmiş olduğunu mübeyyen ilmühaberdir. 10 Kanunuevvel 1315

İş bu suret aslına mutabıktır 12 Kanunusani 1315 Muhtarı Akmescit Mahallesi İmamı

Çeviri: Abidin AK. Çankırı Anadolu Lisesi Coğrafya Öğretmeni.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

ÇANKIRI SULTAN SÜLEYMAN (BÜYÜK) CAMİ*

Çankırı Sultan Süleyman (Great) Mosque

Atilla CAN **
Arda AKÇEL **

ÖZET:
Çankırı merkezinde hâkim bir noktada bulunan Sultan Süleyman Camisi klasik dönem Osmanlı mimarisinin merkezi planlı yapılarındandır. Halk arasında Büyük (Ulu) Cami olarak anılan yapı Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1522-1558 yılları arasında yaptırılmıştır. Sultan Camisi olmasına rağmen vakfiyesiz ve tek minareli olan yapı1887 yılında II.Abdülhamit zamanında büyük bir onarım görmüştür. Bu onarımda yapıya son cemaat yeri ile barok ve rokoko karakterli süslemeleri eklenmiştir. Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi ile benzer plana sahip olan yapının süslemeleri 19 yy özeliği taşır.
ANAHTAR KELİMELER: *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi, Çankırı, Sultan Süleyman Cami, Ulu Cami, Mihrimah Sultan Cami, II. Abdülhamid Dönemi, Barok, Rokoko, Ampir.*

ÇANKIRI SULTAN SULEYMAN (GREAT) MOSQUE

ABSTRACT:
Sitauted in a commanding position to the center of Çankırı, The Sultan Süleyman Mosque is a structure dating the classical Ottoman period. Also known publically as Great (Grand) Mosque the structure was ordered to build by Süleyman The Magnificent between 1522-1558. Although it's a Sultan Mosque, it has only one minaret and doesn't have a pious foundation, it was repaired in 1887 during the reign of II. Abdulhamit. in this repair they added a son cemaat yeri (area for late comers) and new ornimentations with baroc and rococo character. The building has a similar type of plan as the Mihrimah Sultan Mosque in Üsküdar and it's ornaments carry 19th. century properties.
KEY WORDS: *Period of Süleyman the magnificent, Çankırı, Sultan Süleyman Mosque, Great Mosque, Mihrimah Sultan Mosque, Period of II.Abdülhamid ,Barok, Rococo, Ampir.*

Osmanlı tarihinde Kanuni Sultan Süleyman Dönemi önemli bir yer tutar; Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde siyasi, mali ve askeri açıdan zirveye ulaşılmış buna paralel olarak bilimden sanata birçok gelişme yaşanmıştır. Kendisi de Muhibbi takma ismiyle şiirler yazmış olan Kanuni Sultan Süleyman bilim adamlarını ve sanatçıları desteklemiştir. Ünlü Haritacı Piri Reis, Ressam ve bilim adamı Matrakçı Nasuh, Nakkaş Osman, Hattat Şeyh Hamdullah, Şair Fuzuli ve Baki, Mimar Koca Sinan bu ihtişamlı dönemin ünlü simalarındandır. Kanuni Sultan Süleyman ihtişamını gelecek çağlara da ulaştırmak için birçok mimari eserin inşa edilmesine olanak sağlamış başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde hayratlar bırakmıştır.[1] Bu hayratlardan biri olan Sultan Süleyman Cami, Kanuni döneminde Anadolu Eyaletine bağlı bir sancak olan Çankırı'da bulunmaktadır **(Foto:1)**.

Halk arasında Büyük(Ulu) cami olarak anılmakta olan yapı, tarihi kaynaklarda Sultan Camisi, Sultan Süleyman Camisi ve Cami-i Kebir olarak geçmektedir. Caminin ismi ile ilgili tespit edilen ilk belge H.983(M.1575) yılına tarihlenen bir mühimme kaydı olup bu belgede *Sultan Cami* ibaresi yer almaktadır.[2] 17. yüzyılda Çankırı'ya yolu düşen tarihçilerden Katip Çelebi seyahatnamesine: *"Çarşıları, hanları ve iki camii vardır. Birine Sultan Süleyman Camii derler diğerine Bey Camii derler"*[3] notunu düşmüş, ünlü seyyah Evliya Çelebi ise: *"Camilerin en meşhuru Sultan Süleyman Han Camii olup bir minareli kurşun ile mestur müzeyyen bir cami-i mamurdur"*[4] diye

* Bu araştırmayı yapmamıza olanak sağlayan İl Kültür ve Turizm Müdürümüz Sn M. Kemal Karatatar ve Müze Müdürümüz Sn Nusret Acar'a, önemli Arşiv belgelerinden bizi haberdar ederek destekleyen Çankırı Araştırmaları Merkezi Başkanı Sn Yüksel Arslan'a, çalışmamızın bilimsel çizgide ilerlemesini sağlayan Sn Yrd. Doç.Dr. Rüstem Bozer'e, katkılarından dolayı Sn Prof. Dr. Hakkı Acun ve Sn Prof. Dr. Halit Çal'a, plan ve minber çizimi için Çankırı Müzesi'nden Arkeolog Sn Resul İbiş'e, İngilizce çeviri için meslektaşımız Utku Yurtseven'e, Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve yapı işleri Arşivinden faydalanmamızı sağlayan Şube Müdürü Sn Gökçe Gönül'e, yardımlarından ötürü İl Müftülüğü ve Cami görevlilerine teşekkür ederiz.
** Müze Araştırmacısı, Çankırı Müzesi, 100.yıl Kültür Merkezi, Çankırı

1 İ. Aydın Yüksel'in çalışmasında Kanuni Sultan Süleyman döneminde İstanbul içinde 596, İstanbul dışında 849 olmak üzere toplam 1445 adet mimari eser bulunduğu belirtilmiş olup ancak bu sayının tam ve nihai olmadığı da ifade edilmiştir. Bu çalışmada İstanbul'da bulunan eserler anlatılmakla beraber İstanbul dışında tespit edilebilen eserlerin de bir listesi verilmiştir. Ancak bu listede Çankırı Sultan Süleyman Camisi yer almamıştır. İ. Aydın Yüksel, Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri(926-974/1520-1566) İstanbul C:VI, İstanbul 2004, s. XI.

2 Ahmet Kankal, Tapu- Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1993, s. 247.

3 Yurt Ansiklopedisi, Çankırı Maddesi, Katip Çelebi Seyahatnamesi, s. 1958.

4 Evliya Çelebi Seyahatnamesi, [Tab'ı: Ahmed Cevdet], İlk Tab'ı, 3.Cilt, s. 250–251, Dersaadet'te "İkdam Matbaası", 1314(1896).

bahsetmiştir. 5 numaralı H.1109-1110(M.1697-1698) tarihli şer'iye sicilinde[5] ve H.(1)237(M.1821) tarihli vakıf defterlerinde de Caminin ismi *Sultan Süleyman Han Cami'-i* olarak geçmektedir[6] **(Belge 1)**. *Cami-i Kebir* ifadesine ise 20. yüzyıl başında tutulmuş bir vakıf defterinde görmekteyiz[7] **(Belge 2)**. Cami kale yamacını kaplayan eski kent dokusunun içinde hâkim bir noktada bulunmaktadır **(Foto:2)**. Osmanlı kentinde mahalle, aynı mescitte ibadet eden cemaat'in aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir. Bu anlamda şehirler mahallelerden oluşur denilebilir.[8] Bu mahalleler çoğunlukla bir cami ya da mescidin etrafında gelişmiştir ve genellikle adını bu cami ya da mescitlerden almışlardır. Anadolu'da kent merkezlerindeki en büyük camiler, Ulu Cami, Büyük Cami, Cami-i Kebir[9] gibi isimlerle anılmış, bulunduğu mahallelere de ismini vermişlerdir. Çankırı Sultan Süleyman Camisi içinde durum böyle olmuştur. 1521 tahririnde Cami olarak kayıtlı olan mahalle, zamanla buradaki yapının yıkılıp yerine Kanuni Sultan Süleyman adına yapılan caminin adına izafeten, sonradan Cami-i merhum Sultan Süleyman Han –tabe serahu- mahallesi olarak kaydedilmiştir.[10] Ancak (H.937/M.1530) tarihli 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defterine göre Çankırı Mahalleleri arasında Cami ya da Sultan Süleyman Han Cami Mahallesi olarak geçen bir mahalle ismi bulunmamaktadır.[11] Elimizde bulunan kaynaklardan mahalle ismi olarak, 1697-1698 tarihli şer'iye sicillerinde Cami-i, Cami-i Kebir[12], 1803-1808 tarihli şer'iye sicillerinde[13] ve 1869-1903 tarihli salnamelerde Cami-i Kebir[14] ibareleri geçmektedir. Caminin bulunduğu mahallenin ismi Cumhuriyet Döneminde Mimar Sinan Mahallesi olarak değiştirilmiştir. Cami burada iki sokak arasında yamaca doğru daralan bir parselin doğu sınırında yer almaktadır. Avlu bu parselin kuzey, güney ve batısını kapsamakta olup bu alan ve çevresi muhtelif zamanlarda değişikliklere uğramıştır **(Çizim:1)**. Harim duvarının güneyinde bir hazirenin bulunduğu R.1339(M.1923) tarihli evkaf müdürlüğünce düzenlenmiş bir krokiden anlaşılmaktadır[15] **(Çizim:2),(Belge:3,4)**. Kuzeyde daha önce medrese ve kütüphanenin bulunduğu alana 1926 yılında okul yaptırılmıştır[16] **(Çizim:3)**. Ayrıca cami çevresinde bir Darüs-Siyade Zaviyesi[17] olarak geçen bir yapının bulunduğu, dükkânların ve bir havuzun yer aldığı kaynaklarda geçmektedir[18] **(Foto:3)**. Harimin doğusunda ise bugün hala ayakta olan 1754 tarihli Çivitçioğlu Medresesi ve bu medresenin avlu duvarında abdest almak için düzenlenmiş altı kemerli bir çeşme yer almaktadır **(Foto:4)**. Bu çeşmenin kitabesindeki beyit Çankırılı Hamdi tarafından yazılmış olup son mısrasında 339 tarihi verilmiştir:[19]

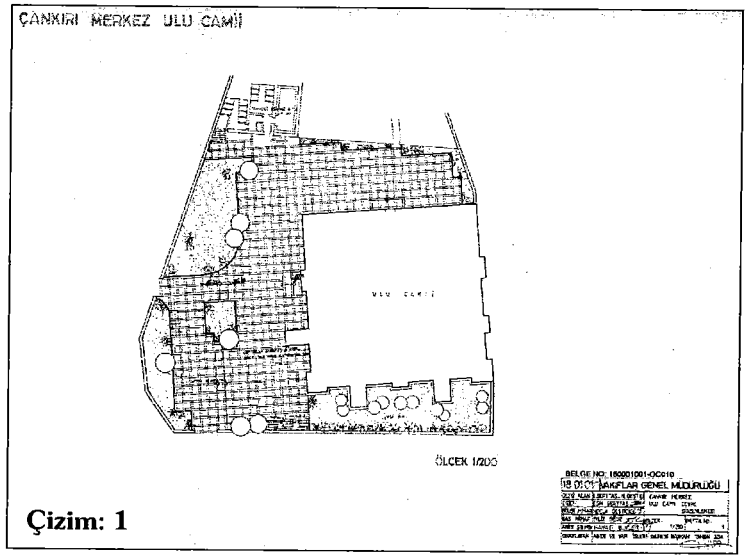

Çizim: 1

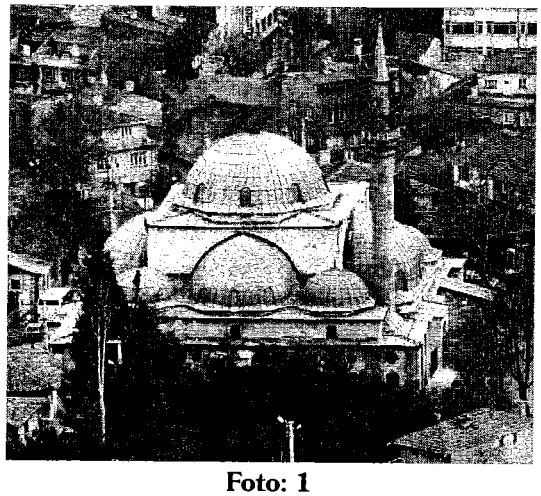

Foto: 1

5 Kangırı'da vaki merhum ve mağfurun leh Sultan Süleyman Han Cami'-i şerifinde beher yevmi cum'ada merhum El-hac Durmuş ruhiçün.... Kezban Kaya, 5 numaralı Şer'iye siciline göre XVII. yüzyıl sonlarında (H.1109-1110 M. 1697-1698) Çankırı Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeni Çağ Tarihi) Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 64,90

6 "Kangırıda Elhac Durmuş vakfından Sultan Süleyman Cami şerifinde vakfa mezburun ruhiçün" fi "25 Şevval (1)237" VGMA defter no: 203 sıra no: 849, 1400, 2220, 2221, 2707.

7 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Araştırma merkezi demirbaş no:215.

8 Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Otoman Studies, 4, İstanbul 1984, s. 69

9 http://www.kulturvarliklari.org/kve/index.php?cwid=3&flag=1&vtadi=VGM&page=1&ts=1203581271&keyword=cami%20kebir&s_f=1

10 Ahmet Kankal, 16. yüzyıl Osmanlı İdari Taksimatında Çankırı Sancağı ve Çankırı Kazası, Geçmişten Geleceğe Çankırı, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı 28-29 Eylül 2005, s. 204; Ahmet Kankal, a.g.t., s. 246.

11 Fatma Açıkgöz, 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II'ye Göre Ankara,Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında yer adları, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2004. s. 112.

12 Kezban Kaya, a.g.t., s. 19,40,52,111,118,120,133,149,178.

13 Ali Gökmen, Çankırı'nın 22 Nolu Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı Sancağı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995, s. 33

14 Ömer Türkoğlu, Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı(Kengırı) Sancağı (1869,1903), Çankırı 1999, s.21,471.

15 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Araştırma merkezi arşivi.

16 Okulun caminin kuzeyinde yer aldığı belediye arşivinde bulunan eski bir paftada görülmektedir. Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Araştırma merkezi arşivi, Tayip Başer, a.g.e, s. 21.

17 Fuad Recep, "Arşiv Belgesi", Çankırı Araştırmaları Dergisi, S:1, Çankırı 2006, s.122,123; bu konuda geniş bilgi için bkz. Yüksel Arslan, "Çankırı Darüs-siyade Zaviyesi", Çankırı Araştırmaları Dergisi, S:2, Çankırı 2007, s.44.

18 Tayip Başer, a.g.e, s. 21, ayrıca havuz bahsi salnamelerde de geçmektedir. Ömer Türkoğlu, a.g.e., s.334, 368, 396, 436, 488, 513, 544.

19 Celaleddin Şener, "Çankırı Kitabelerine Genel Bir Bakış", Çankırı Araştırmaları Dergisi, S:1, Çankırı 2006, s. 128.

Eyyühe'n-nas al bu çeşmeden vuzü' durma hemin,
Kıldı itmam himmeti sahi nebiyye'l mürselin,
Hamdiya gel işbu beytin cevherinden tarih al,
Gafil olma hal bulursun, oku daim ya muin.

Rumi (1)339 (M.1923) tarihi son mısradaki "oku daim ya muin" ibaresindeki ebced hesabıyla düşürülmüştür.

Caminin kendisine ait iki adet kitabesi[20] bulunmakla birlikte güney duvarında devşirme bir kitabe daha yer almaktadır **(Foto:5)**. Bu devşirme kitabe hakkında ilk bilgileri Prof. Dr. Süheyl Ünver'in Çankırı ile ilgili tutmuş olduğu el notlarından öğrenmekteyiz.[21] Süheyl Ünver defterine: *"Çankırı'da Ulu caminin cephesinde 740 hicri(M.1339) tarihli kitabe. Yerinde herhalde başka bina veya mescit olmalı. Ona ait kitabeyi kaybolmasın diye cami cephesine koymuşlar."* notunu düşmüştür. Bu kitabenin ikinci satırında "muharremül mükerrem sene erbain ve seb'a mie" yazmaktadır.[22] Bu kitabenin hangi yapıya ait olduğu belli olmamakla beraber 1521 tahririnde Cami Mahallesi olarak anılan mahallede daha sonraki yıllarda Sultan Süleyman Camisinin inşa edilmesi eski caminin bu parselde yer aldığını düşündürmektedir.

Son cemaat yerinden harime geçişi sağlayan kapının üzerinde bulunan inşa kitabesinde şunlar yazmaktadır **(Foto:6)**:

Buyurdu yapmağa isna yılında
Bunu Sultan Süleyman tali ül hayr
Münadi göricek hayretle hatmin
Dedi tarihini ya cami ül hayr

Bu kitabeye göre Sultan Süleyman'ın saltanatının ikinci yılında H.929(M.1522) caminin yapılmasını buyurduğu ve kitabenin son mısrasındaki "ya Cami ül hayr" ibaresinde ebced hesabı ile tarih düşürüldüğünde H.966(M.1558) yılında 36 sene gibi uzun bir sürede tamamlandığı anlaşılmakla birlikte bunun nedeni hakkında elimizde kesin bir bilgi yoktur. Kitabenin üslubuna baktığımızda 16. yüzyıl kitabelerinden farklı olarak, Türkçe kelimelerin yoğunluğu ile mermer kitabenin yeni yapılmış izlenimini veren görünümü açıklama bekleyen konulardır.[23] Bir rivayete göre Kanuni, İran seferine giderken Çankırı'da Mimar Sinan'ın planını çizdiği, kalfası Mustafa Ağa'nın inşasını yürüttüğü bir cami yaptırmıştır.[24] Çankırı'nın Doğu seferlerinde konaklama menzili olarak kullanıldığı bilinmekle birlikte, Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferine çıktığı 1533 yılı ile caminin yapım tarihi uyuşmamaktadır.[25] Caminin mimarı ile ilgili sabit bir bilgi mevcut olmayıp yayınlarda Mimar Sinan, Sadık Kalfa[26] ve Mustafa Kalfa(Ağa)[27] isimleri geçmekle birlikte bu isimlerin kaynağı tarafımızca tespit edilememiştir. 14 Temmuz 1924 tarihinde yayınlanan Çankırı Gazetesi'nde Cami'nin mimarının Mimar Sinan olduğu belirtilmiştir.[28] Ancak Çankırı Sultan Süleyman Cami'si Mimar Sinan'ın tezkerelerine kayıtlı değildir.[29] Caminin tamamlandığı tarih olan 1558 yılında Mimar Sinan Hassa Mimarlar Ocağı'nın başındadır. Baş mimarın çeşitli nedenlerle sürekli başında bulunamadığı ya da İstanbul dışında yapılan inşaatları, bu teşkilattan bir kişi "Mimarbaşı Kaim-makamı" sıfatıyla yönetirdi.[30] Buradan hareketle Caminin dönemin Hassa Mimarlar Ocağında görevli olan bir mimar tarafından yapılmış

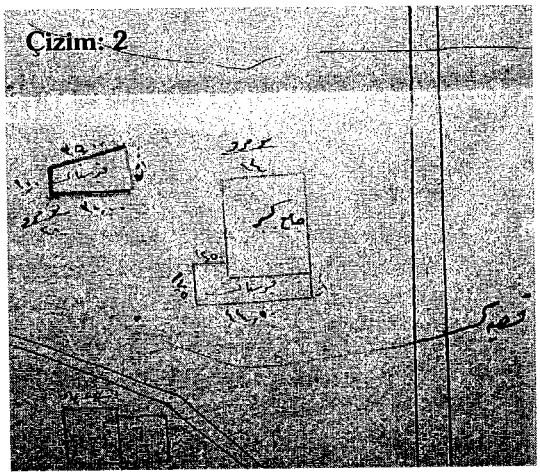

Foto: 2

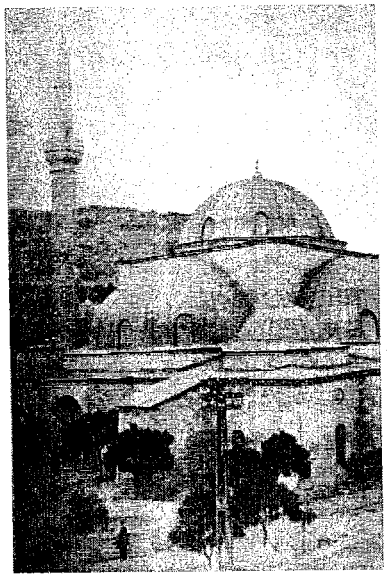

Foto: 3

20 Kitabelerle ilgili tespit edebildiğimiz ilk bilgileri 1930 yılında Hacı Şeyhoğlu A. Kemal yayınlamıştır. Hacı Şeyhoğlu Ahmet Kemal, Çankırı Tarihi, Vilayet Matbaası, Çankırı 1930, s.22 Bu konuda erken tarihli diğer bir çalışma ise Ahmet Gökoğlu tarafından 1952 yılında yayınlanmıştır. Ahmet Gökoğlu, Paphlogonia, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Civarı Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu 1952, s.240.
21 Bu bilgiler daha önce Yüksel Aslan tarafından Karatekin Gazetesi'nde yayınlamıştır. Yüksel Aslan, Büyük Cami'yi Kim Yaptırdı?, Karatekin Gazetesi, 30 Ağustos 2007 s. 4
22 Söz konusu mısra "740 yılının aziz muharrem ayı" anlamına gelmektedir.
23 Kitabedeki Türkçe kelimelerin yoğun olduğunu Prof. Dr. Halit Çal işaret etmiştir.
24 Tayip Başer, Dünkü ve Bugünkü Çankırı, Ankara 1956, s. 21.
25 Bu çelişkiyi Ahmet Kangal'da belirtmiştir. Ahmet Kangal, a.g.t., s. 247.
26 Yurt Ansiklopedisi, Çankırı Maddesi, 1982, C:3 s. 2004.
27 Tayip Başer, a.g.e, s. 21, VGM Abide ve Yapı İşleri Dairesi Arşivi Sultan Süleyman Cami Dosya No: 18.01-/1
28 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi Demirbaş No: 1482
29 Abdülkadir Dündar, Çankırı'daki Türk İslam Yapıları, Geçmişten Geleceğe Çankırı, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı 28-29 Eylül 2005, s. 247.
30 Zeki Sönmez, Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı'nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri, Yeni Türkiye, C:34 s. 406, Temmuz-Ağustos 2000

olabileceği muhtemeldir. Ancak bu örgütün ne zaman kurulduğu geometri, hesap, fizik, statik, tasarım gibi mühendislik ve mimarlık kavramlarının nasıl çözümlendiği ayrıntılı biçimde bilinmemektedir. "Meslek sırrı" olarak bazı bilgilerin gizli tutulduğu, anıtların plan ve maketlerinin işi bitince yok edildiği, alçak gönüllülükten dolayı çoğu eserlere imza atılmadığı da başka gerçeklerdir.[31]

İkinci kitabe tamir kitabesi olup son cemaat yeri girişi üzerinde yer almakta ve üstünde şu manzume yazmaktadır **(Foto:7)**:

Barek Allah ne zihi mabed-i ulya bu makam
Ne saadet bunu ihyaya kim etti ikdam
Sad hezar aferin ey kenkırının hayr-ı ehli
Ne şeref oldu müyesser size bu hayr-ı izam
Ruh-i kudsiyyesi agah olacak bu hayre
Lihye-i pakin hediye etti o hayr-ı enam
Cevher-i tarihini kıldı iane-i Mecbur
Etti bin üçyüz ikide kim o tamiri temam

mısrasından R. 1302(M.1886/1887) yılında caminin tamir gördüğü anlaşılmaktadır.

Kitabedeki manzume Çankırı'nın yetiştirdiği önemli şairlerden olan Ahmet Mecbur Efendi tarafından yazılmıştır. Manzumenin beşinci ve altıncı mısraları **(Ruh-i kudsiyyesi agah olacak bu hayre; Lihye-i pakin hediye etti o hayr-ı enam)** için İbrahim Akyol şu bilgileri vermektedir: *Mukaddes ruhu bu hayır eserinden uyanık, haberdar olacak. Çünkü o hayr-ı enam(İnsanların hayırlısı) lihye-i pakini (sakalı şerifini) hediye etmiştir. Bilindiği gibi Büyük Cami'de bir Sakal-ı Şerif, mevcuttur. Bu Sakal-ı Şerif özel mahfaza içinde saklanmakta özellikle kandillerde ve kutsal gecelerde ziyaretçilere açılmaktadır. Bu Sakal-ı Şerifin nerden ve nasıl geldiği ile ilgili elimizde bilgi yoktur. Bu beyitten yola çıkarak, şu an Büyük Cami'de olan Sakal-ı Şerif'in 1302 / 1887 tarihinde yapılan tamirat esnasında hediye edildiği ve Büyük Cami'ye konulduğu söylenebilir. Şimdilik bu beyit bir ipucudur ama bunun başka belgelerle de desteklenmesi gerekir.*[32] Tamir kitabesinin üstündeki madalyon için Ahmet Gökoğlu "Allah Kan" ibaresinin yazdığını belirtmektedir.[33] Ancak bizim düşüncemize göre kitabenin üstündeki beyzi madalyon içinde Allah'ın istediği oldu, husule geldi[34] anlamına gelen "Maşallah kane" yazmaktadır **(Foto:7)**.

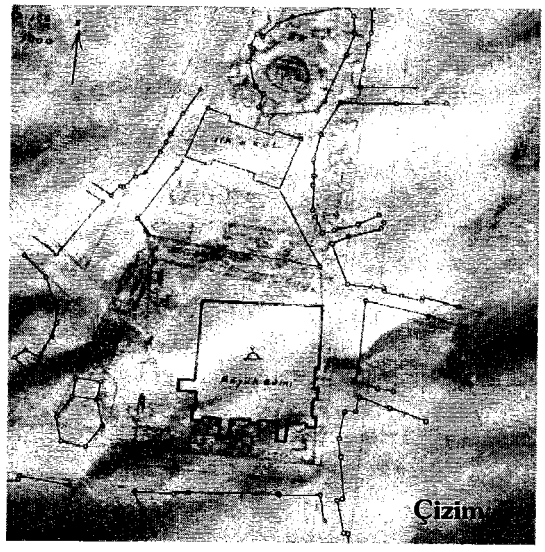

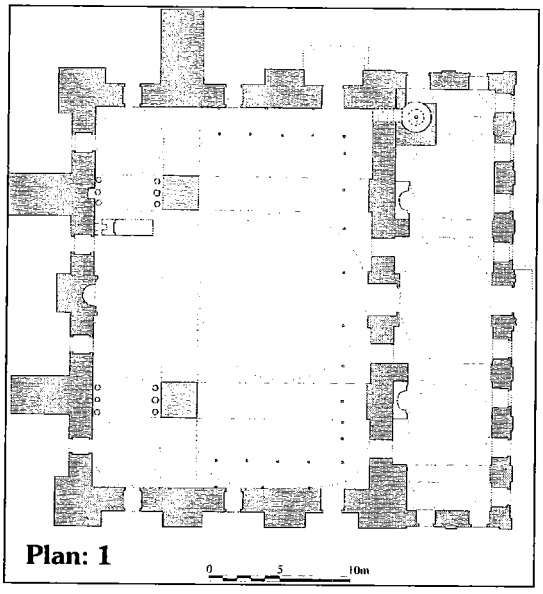

Foto: 4

Caminin beş birimli son cemaat yeri ile enine dikdörtgen planlı harimi kareye yakın bir plan şeması oluşturur **(Plan:1)**. Harimin örtü sistemi merkezi bir kubbe etrafında üç basık yarım kubbeyle ve bu yarım kubbelerin köşelerine iki küçük kubbenin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Basık yarım kubbeler merkezi kubbeyi doğu, batı ve güney yönünden destekler. Son cemaat yeri örtü sistemi ise oval bir kubbenin her iki yönden birer tam ve birer yarım kubbe ile desteklenmesi ile oluşturulmuştur. Kaidesi son cemaat yerinin içinde kalan minare kuzeybatı köşeden yükselmektedir. **(Foto:8)**.

Duvarları kesme taştan inşa edilen caminin, kubbeleri kurşunla kaplıdır. Üç kademe halinde yükselen yapıda, zeminden kornişe kadar uzanan beden duvarları ilk kademeyi, yarım kubbeler ikinci kademeyi merkezi kubbe ise son kademeyi oluşturur. Yarım kubbelerde üç, ana kubbede sekiz pencere açıklığı yer alır.

Harimin beden duvarları iki kademeli olarak inşa edilmiş olup dışa taşkın yüzeylerle yapıya hareketlilik kazandırılmıştır. Bu hareketliliği son cemaat yerindeki plastırlar tamamlamaktadır.

31 Abdüsselam Uluçam, Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi, Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Ankara 1999, S.168.
32 İbrahim AKYOL, www.cansaati.org
33 Gökoğlu, a.g.e., s.240.
34 Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik Lugat, 19. baskı, Ankara 2002, s.487.

Caminin doğu, batı ve kuzeyde olmak üzere üç girişi bulunmaktadır. Doğu cephede bulunan dört adet basık kemer alınlıklı dikdörtgen pencerelerden ikisi harimin taşkın olmayan yüzeylerinde diğer ikisi ise son cemaat yerinde plastırlar arasında yer almaktadır. Harimi aydınlatan dikdörtgen pencerelerin kemer ve sövelerinde oyma taş işçiliği ile 19.yy özelliği gösteren stilize edilmiş bitkisel motifler ile akant yaprakları işlenmiştir **(Foto:9)**. Bu cephede ayrıca altı adet yuvarlak pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerden dördü dikdörtgen pencerelerin üzerinde bir tanesi harimin kuzey doğu köşesindeki taşkın yüzeyde, diğeri giriş kapısının üstünde yer alır. Giriş kapısı, zemin kodundan biraz düşük olup harimin kuzey doğu köşesinde yer alır. Koyu renkli kapı sövelerinin üstünde başlayan basık kemerde renkli taş işçiliği görülürken üstündeki alınlıkta koyu renk mermer bordürle çevrili dikdörtgen bir pano yer alır. Giriş açıklığı kornişten başlayan ve üçgen profilli konsolların taşıdığı bir sundurma ile örtülmüştür **(Foto:10)**. Güney cephede basık kemer alınlıklı dikdörtgen pencere ile bunun üzerinde yer alan yuvarlak pencere kompozisyonu dört birimde tekrarlanmıştır. Burada ayrıca mihrabın her iki yanında yer alan taşkın yüzeyler daha sonradan uzatılarak payandaya çevrilmiştir **(Foto:11)**. Batı cephenin pencere düzeni doğu cephenin tekrarı olup buradaki tek fark minare hizasında bir yuvarlak pencerenin bulunmamasıdır. Bu bölümde dikdörtgen pencerenin üst köşelerinde açılmış iki tane güvercinlik yer alır **(Foto:12)**. Ayrıca bu cephede, doğu cepheden farklı olarak, güney batı köşede yer alan dışa taşkın bölüm, plan simetrisini bozacak şekilde uzatılarak payandaya çevrilmiştir **(Plan:1)**.

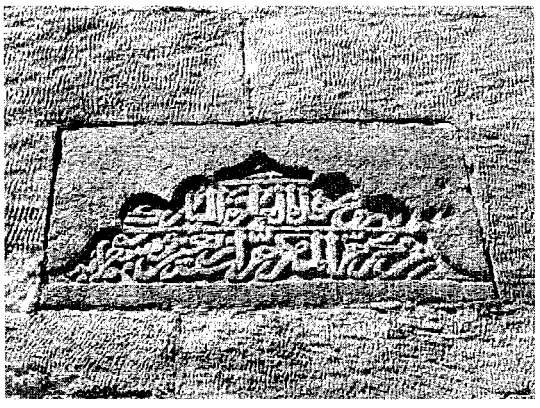

Foto: 5

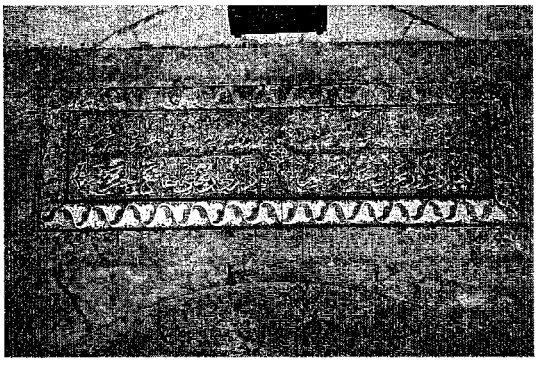

Foto: 6

Batı cephede yer alan kapıya avlu zemininden başlayan üç basamakla ulaşılır. Doğu kapıdaki renkli mermer işçiliği bu kapıda da kullanılmış olmasına karşın kapı lentosunun üstü sağır kemer biçiminde örülmüştür. Kapı üstünü örten sundurma sistemi de benzer şekilde uygulanmıştır **(Foto:13)**. Son cemaat yerinin giriş kapısının her iki yanında dikdörtgen pencere ve yuvarlak pencere kompozisyonu dörder sıra halinde düzenlenmiş olup üzerindeki kasnağa simetrik olarak üç pencere yerleştirilmiştir **(Foto:14)**. Burada yer alan kapı ana giriş olup diğer kapılardan daha gösterişlidir. Kapı bloğu geniş ve dışa taşkındır. Avlu zemininden üç basamakla ulaşılan ahşap kapı çift kanatlıdır. Söveleri, kemeri ve alınlığı mermer olan kapının iki yanında simetrik olarak çift sıra gömme sütun yer alır. Alınlığın üstündeki friz kuşağı yumurta formlu olup taşkın bölüm boyunca uzanır. Bu friz kuşağının üstünde yer alan tamir kitabesi ayrı bir firizle taçlanmış olup en üste küçük bir süs kitabesiyle kapı cephesi tamamlanır. Giriş açıklığı diğer iki kapı gibi burada da sundurma ile örtülüdür **(Foto:15)**.

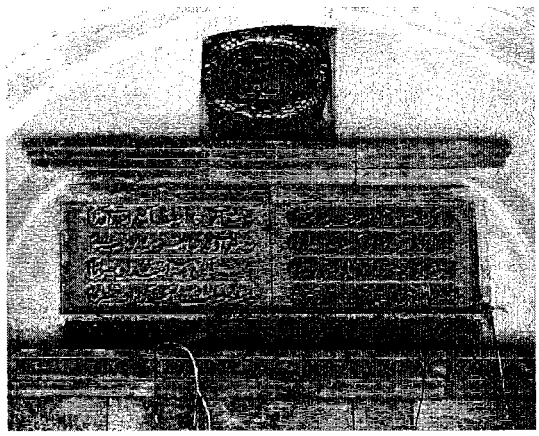

Foto: 7

Foto: 8

Ana kubbe iki kare planlı fil paye ile kuzeydeki duvar içi payeleri üzerine atılan kemerlerce taşınmaktadır **(Foto:16)**. Kemerlerden kubbeye geçiş pandantifler sayesinde gerçekleştirilmiştir. Fil payeler ile güney cephe arasına atılan takviye kemeri, üçerli sırayla yerleştirilmiş devşirme sütunların taşıdığı lentolar üzerinde yer almaktadır **(Foto:17)**. Harimin, güney zemini fil payelerden itibaren seki şeklinde yüksek tutulmuş, Kuzey duvarındaki ahşap mahfil U biçiminde uzatılmıştır. Köşelerdeki merdivenlerle ulaşılan mahfilin mihrap ekseninde yer alan bölümü dışa taşkın ve yüksektir. Bu bölümün her iki ucunda ahşap konsollar tarafından desteklenen yarım daire profilli birimler bulunur **(Foto:18)**. Onarımlar sırasında yağlı boya ile beyaza boyanmış mihrap ve minberin formu 16. yy özelliği gösterir. Mihrap

dokuz sıra mukarnas kavsaralı olup tepeliği kubbe kasnağına kadar uzanır **(Foto:19)**. Beş kenarlı mihrap nişi köşelerdeki iki sütunce ile tamamlanır. Mihrap nişi ve mukarnaslı kavsarayı biri iç bükey diğeri dış bükey olan iki silme bordür çevirir. Kavsarasının en alt sırasındaki beş birime üç değişik gülbezek motifi **(Foto:20)**, kavsaranın köşelerine barok tarzda perde motifi işlenmiştir. Köşeliğin üzerindeki yeşil zeminli pano iki sıra bordürle çevrilmiş olup içersinde Al-i İmran suresinin 37. ayetinden bir bölüm yazmaktadır.[35] Bu panonun üzerinde dilimli bir üçgen biçiminde yükselen tepelik palmet ile taçlandırılmıştır. Tepeliğin kırmızı zemini üzerinde C kıvrımlı bitkisel süslemelerin çerçevelediği hilal ve yıldız yer almaktadır **(Foto:21)**. Bir kaide üzerinde yükselen minber mermerden yapılmış olup sembolik kapısı ve köşk külahı dışında yağlı boya ile beyaza boyanmıştır **(Foto:22)**. On iki basamaklı minberin köşk kısmı, sekizgen kaideye oturan sekiz köşeli piramidal bir külah ile örtülüdür. Merdiven ve sahanlık korkuluklarının şebekeleri ajur tekniği ile yapılmıştır. Korkuluk ve aynalık kısımlarındaki şebekeler iki sıra silme bordür ile çevrili olup sahanlık korkuluğunda gamalı haç formu, merdiven korkuluğunda altıgen, altı kollu yıldız ve baklava dilimlerinin tekrarlarından oluşan geometrik formlar işlenmiştir. Aynalıkta merkezde birbirinin tekrarından oluşan geometrik işlemeler on iki kollu yıldız motifinin etrafında gelişir. Süpürgeliğin üstünde dikdörtgen şebekeler içerisinde üç sıra halinde kemerli açıklıklar bulunur **(Çizim:4)**. Minberin sembolik giriş kapısı basık sivri kemerlidir. Alınlığında yeşil zeminli dikdörtgen bir pano içersinde Kelime-i Tevhid yazılmıştır **(Foto:23)**. Yazının üstünde muhtemelen büyük bir kompozisyonun parçası olan yeşil, lacivert, sarı, turkuaz, beyaz ve kırmızı renklerle boyalı rumi, çiçek, kıvrım dal ve yaprak gibi bitkisel motifler ihtiva eden kare formlu bir çini levha yer alır **(Foto:24)**. Vaaz kürsüsü doğu cepheye yakın olan filpayenin batı yüzünde yer alır. Kadeh biçiminde, mermerden yapılmış kürsü beyaz ve altın yaldız renk ile boyanmıştır. Kürsünün kaide kısmındaki dilimli bordür, gövdesindeki yumurta frizi, girland, istiridye kabuğu ve akant yaprakları ampir üslubun özelliklerini taşımaktadır. Ajur tekniği ile kare şebekelere ayrılmış taht kısmı daire planlıdır. Taht kısmının üstüne yakın zamanda iki sıra kare şebekeli ahşap bir kuşak eklenmiştir **(Foto:25)**.

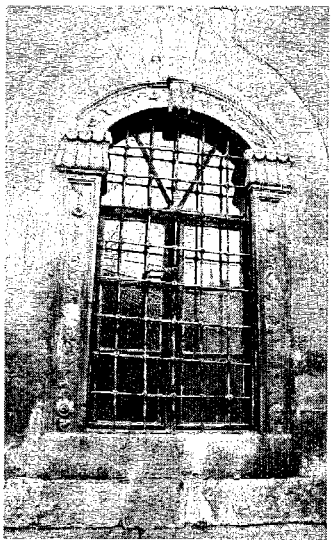

Foto: 9

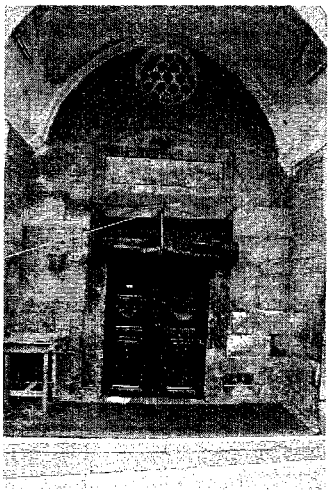

Foto: 10

Foto: 11

Caminin süslemeleri genel olarak 19. yüzyıl özellikleri taşır. Harimin iç yüzeylerinde barok ve rokoko tarzındaki kalemişi bezemeler ile celi sülüs hattı ile oluşturulmuş madalyonlar ve panolar bulunurken, vitraylı pencereler ayrı bir süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Bitkisel kalemişi bezemelerde; akant yaprakları, S ve C kıvrımlı yapraklar ile kıvrım dallar, istiridye kabuğu motifleri, askı çelenkler, natürmortlar ile rumi, palmet gibi klasik süsleme motifleri kullanılmıştır. Ayrıca korint başlıklı sütunlar, yuvarlak kemerli nişler, konsollar, perde ve kandil gibi motifler diğer bezeme unsurlarını oluşturmuştur **(Foto:26)**.

Güney cephede yer alan dikdörtgen pencereler ile yuvarlak pencerelerin üzerlerine uçları volüt yapmış C kıvrımlı levha ve dallarla oluşan simetrik kompozisyon vazodan taşan çiçek natürmortu ile taçlandırılarak yerleştirilmiştir. Mihrabın iki yanında korint başlıklı ikişer sütun ve bunların üzerinde birer lento resmi tasvir edilmiş olup üstünde yer alan yarım kubbeye köşelerde yer alan iki sıra mukarnas dizisi ile geçilir. Mukarnasın üstünde iki tür palmetin tekrarından oluşan rumi bezemeli taşkın bir şerit yer alır. Bu şerit diğer yarım kubbelerde de tekrar edilmiştir. Yarım kubbede sekiz sıra sütun motifinin arasında üç vitray pencere, dört madalyon yer alır. Ortadaki madalyonlarda Allah(cc), Muhammed(sa) yazılı olup bu madalyonların arasında kalan vitrayda Mümin suresinin 44. ayetinden[36] bir bölüm ile R.1355(1939) tarihi yazmaktadır **(Foto:21)**. Bu bölümün üzeri iki farklı süslemenin yer aldığı dikdörtgen panolarla onbeş birime ayrılmıştır. Kubbenin merkezinde çiçek çelenklerinin kuşattığı akant yaprakları yer alır **(Foto:27)**. Mihrap cephesinin iki yanındaki küçük kubbelerden batıda olanı halk arasında Cebrail kubbesi olarak anılmaktadır **(Foto:28)**. Kubbenin pandantiflerinde dört büyük meleğin ismi eteklerinde ise Muhammet(sa) ve ona atfedilen isimler dörder madalyon içerisine yazılıdır. Madalyonları stilize kıvrım dallar çevrelerken tavan göbeğinde akant yaprağı dizisi yer alır. Doğudaki küçük kubbede ise Cebrail kubbesi ile aynı süsleme programı uygulanmış olup pandantiflerde dört, kubbe eteğinde ise sekiz madalyon yer alır **(Foto:29)**. Bu madalyonlar

35 Söz konusu olan ayet "Zekeriya Onun yanına, mabede her girişinde" anlamına gelen "Kullema dahale aleyhe Zekeriya el mihrap" ayetidir.
36 Söz konusu ayetin içinde geçen "Ve üfevvidu emri ilallah" ibaresi "Ben işimi Allah'a havale ederim" anlamına gelmektedir.

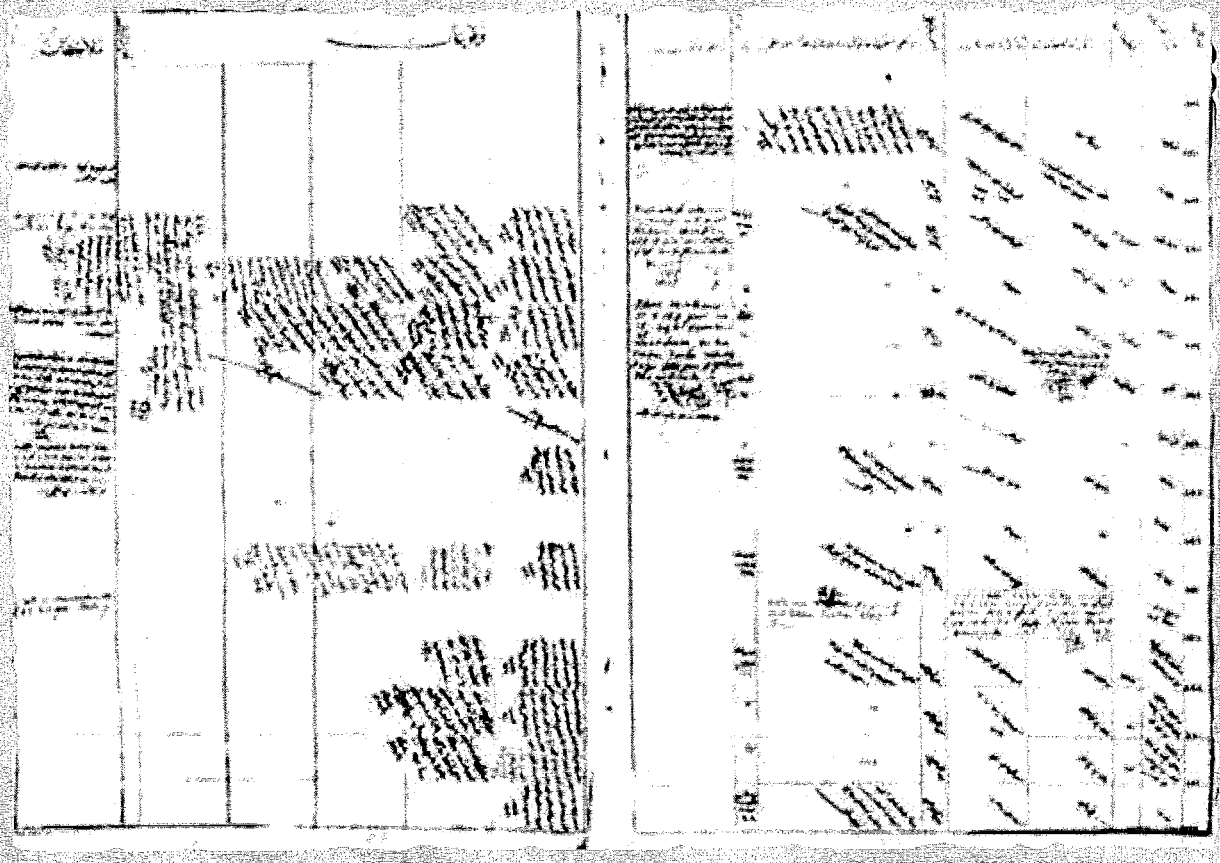

BELGE:1

V.G.M Arşivinde bulunan Bu paftanın Sultan Süleyman Camii ile ilgili satırlarında şu ifadeler yer alır:	
Adedi Umumi	849
Nev'i Ciheti	Vakfın ruhu içün yevmi cumada cüz-i havan arz.
Mahalli Hidmeti	Kankıra
Vezaif ve Muhassaat	Vazife: Mümeyyiz
Esami Mutasarrafan	Esseyid Hafız Mehmed Said Efendi
Tevcih Tarihi	Fi 25 Şevval 237
Vakfı İsmiyle Hayrat Müberratın Mahli ve Mevaki	Kenkırada Elhac Durmuş Vakfından Sultan Süleyman Cami Şerifinde Vakfı Mezburun Ruhüçün Yevmi Cumada
Atik-i Esas Defteri	625 sabi 264
Şart Vakfı	-
Vukuat	Mumi ileyhin vuku vefatıyla mahlulundan oğlu Ahmet Efendi bairade-i aliyye vechiyle fi 23 safer 303 hülasa 7203
Nakl İşareti	-
Mülahazat	-

içerisinde ayetlerden bölümler ile melek isimleri yazılmıştır. Doğu cephedeki yarım kubbenin eteklerinde iki çıta motifi üzerinde stilize çelenkle çevrili birimlerde dört hat madalyon ve üç vitraylı pencere almaşık olarak yerleştirilmiştir. Madalyonlarda sahabeden isimler bulunmaktadır. Kubbe merkezindeki bezemeler akant dizisini çevreleyen meandır motifi, püsküllü bordür sırasıyla oluşturulmuştur **(Foto:30)**. Batı cephedeki yarım kubbe doğu cephedeki yarım kubbe ile aynı tezyinata sahiptir **(Foto:31)**. Mihrap ekseninde bulunan ana girişin iki yanında korint başlıklı iki sütun motifi yer alır. Ayrıca girişin iki yanında bulunan pencere kemerlerinin üzerlerine istiridye, gül ve yaprak motiflerden oluşan bezeme kompozisyonu uygulanmıştır. Üstte yer alan mahfilin duvar yüzeyinde bir kuşak içerisinde Kaside-i Bürde[37]'den bir kısım yazmakta olup bu kuşağın üstünde dört hat madalyon ve bir vitraylı pencere ile ortada aynalı celi hatta Muhammed(sa) yazısı yer alır **(Foto:32)**. Ana kubbeye geçişi sağlayan pandantifler, dört halife isminin yazılı olduğu madalyonlar ve bunların etrafını çevreleyen yoğun bitkisel süslemelerle tezyin edilmiştir. Kubbe kasnağı yazı kuşağına kadar üç sıra bordür ile çevrilidir. İlk bordür gölgelendirme ile kübik bir form verilmiş dişlerden oluşur. Konsol motifi arasına almaşık olarak yerleştirilmiş bitkisel bezemeli dikdörtgen panolar ikinci bordürü, yumurta frizi ise üçüncü bordürü oluşturmaktadır. Bordürlerin üstünde ise besmele ile başlayan yazı kuşağı bitkisel bezeme ile tamamlanmıştır. Ana kubbe eteği iki farklı panonun tekrarından oluşan on altı bölüme ayrılmıştır. Kırmızı bordürle çevrili geniş panolarda hat madalyonları, bunların aralarında kalan bölümlerde ise vitraylı pencereler yer almaktadır. Madalyonlarda Allah'ın(cc) adlarından bazıları yazılmıştır. Tavan göbeği merkezde on altı kollu yıldızın kolları ile sekiz bölüme ayrılmış ve bu bölümler askı çelenk ve bitkisel süslemelerle bezenmiştir **(Foto:33)**.

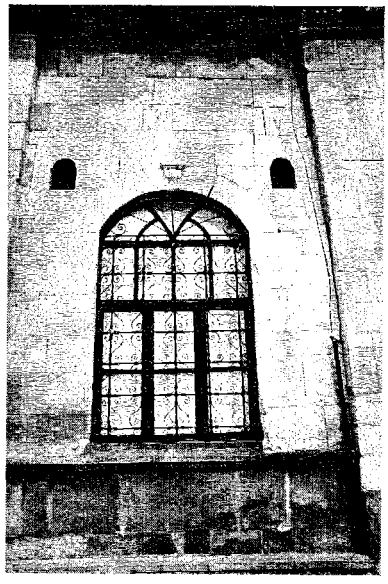

Foto: 12

Foto: 13

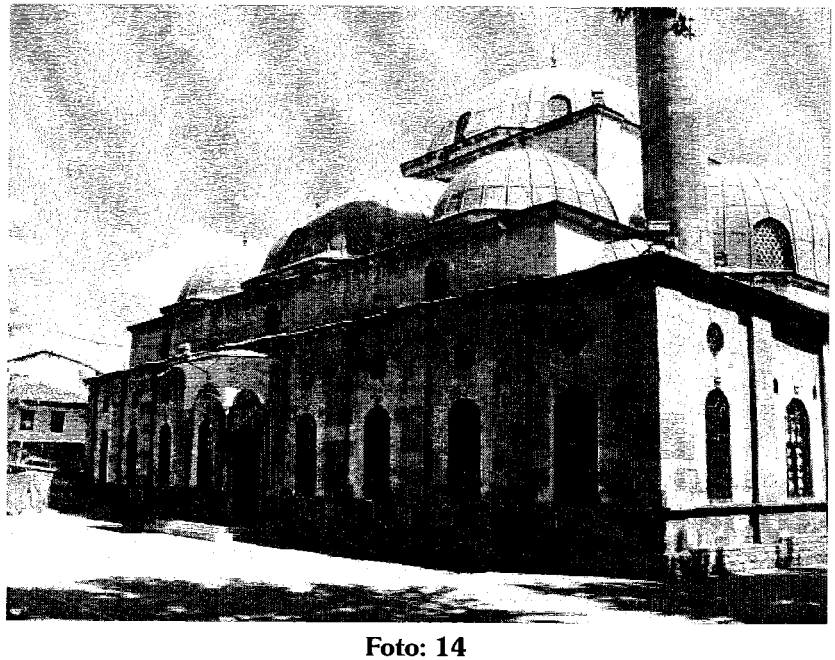

Foto: 14

Filpayelerin birbirine ve kuzeye bakan yüzlerinde kalem işi bezemeler bulunur. Kuzey yüzlerde üstünde kıvrım dallar olan iki korint başlıklı sütunun çevrelediği yuvarlak kemerli bir niş ve kandil motifi yer alır. Bu kompozisyonun üzerinde köşeleri pahlanmış dikdörtgen iki pano içerisinde hadis-i şerif yazılmıştır. Birbirine bakan yüzeylerde hadis-i şeriflerin yerine ayet-i kerimeler yazılarak sütun motiflerinin arasındaki niş motifi kaldırılmıştır **(Foto:16)**. Caminin kemerleri ardışık olarak iki farklı renge boyanarak mermerimsi bir görünüm elde edilmiş iç yüzeylerine kuşak içinde simetrik olarak uçları palmetle biten kartuşlar çizilmiştir. Filpayeler ile güney cephe arasına atılan kemerlerin kilit taşlarında alçı işi bezemeler yer alır **(Foto:17)**. Mahfilin ahşap sütün başlıklarında çiçek motifi, lentolarında ise geometrik süslemeler tekrar edilerek işlenmiştir **(Foto:18)**.

Harimin kuzeyinde biri oval üç tam ve iki yarım kubbe ile beş bölüme ayrılmış son cemaat yerinde harime açılan ana portal ve iki mihrap bulunur **(Foto:34)**. Oval kubbenin altında yer alan taçkapının söveleri, kemeri ve inşa kitabesinin yer aldığı alınlığı mermerden diğer yüzeyleri düzgün kesme taş ile örülmüştür. Mermer alınlığın

37 Kasideyi Bürde; Kaab bin Züheyr'in Hz. Muhammed önünde okuduğu kasideye karşı, Hz. Muhammed'in sırtından çıkardığı hırkayı kendisine giydirmesiyle meşhur bir kasidenin adıdır. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s.118.

köşelerinde yeşil renkli mermerden yapılmış geometrik bezemeli iki kabara bulunur. Kapı bloğu saçak kısmı iki tür palmetin tekrarlarından oluşan bir kuşakla son bulur. Saçağın üstünde kemerli bir pano içerisinde "Maşallah Kane" sene 1306 (M.1890) yazısı aynalı hat stilinde yazılmıştır. Taçkapının karşısındaki son cemaat yerinden dışarı açılan kapının iç yüzey bloğu taşkın tutularak üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır. Oval kubbenin iki yanında bulunan tam kubbelerin bulunduğu bölümlerde aynı formda alçı sıvalı birer mihrap yer alır. Beş kenarlı mihrap nişi yedi sıra mukarnas kavsaralıdır. İki sıra silme bordür ile çevrili olan kavsaraların köşelerinde birer gülbezek motifi, üstteki tepelik kısmında ise bozuk bir palmet dizisi yer alır. Son cemaat yerinde bulunan pencere alınlıklarında, pandantiflerde, kubbe eteklerinde, duvar yüzeylerinde barok ve rokoko üslubunda natürmortlar, kıvrım dallar, natüralist çiçekler gibi bitkisel bezemeler ile hat madalyon ve kuşakları birlikte süsleme unsuru olarak kullanılmışlardır **(Foto:35,36)**.

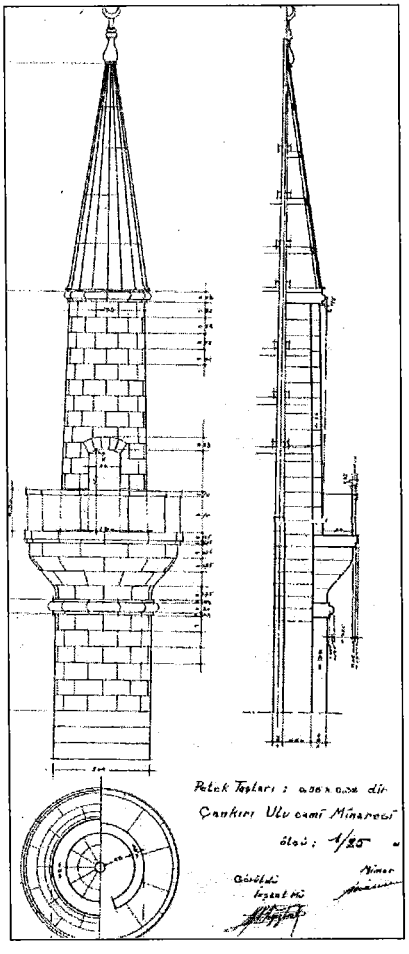

Plan: 2

Yapıda ahşap süslemelere son cemaat yeri ile harimin kuzeyindeki giriş kapılarında rastlanır. Harime girişi sağlayan kapı kanatları biri kare diğer ikisi dikdörtgen olan üçer panoya ayrılmıştır. Alttaki kare panoda gamalı haç motifi, ortadaki boyuna dikdörtgen panoda dikdörtgen ve kare şebekeler ile oluşturulmuş geometrik formlar bulunurken, üstte yer alan enine dikdörtgen pano bezemesizdir **(Foto:37)**. Son cemaat yerine girişi sağlayan çift kanatlı kemerli kapı taklit kündekari tekniği ile oluşturulmuş dört pano halindedir. Bu panoları alttan yukarıya doğru sıraladığımızda ilk panoda gamalı haç kompozisyonu, ikinci panoda, Mührü Süleyman ve bir daire motifi ile konturlanmış on iki kollu yıldız kompozisyonu işlenmiştir. Üçüncü panoda bir dairenin merkezindeki geometrik ve bitkisel bezemeli madalyon iç içe yarım dairelerin oluşturduğu konturlarla çevrelenmiştir. Üstü kavisli son panoda daire içerisinde on iki kollu yıldızdan gelişen geometrik kompozisyon yer alır **(Foto:38)**.

Güneybatı köşede yer alan tek şerefeli minare kare planlı bir kürsü ile piramidal bir pabuç üzerinde yükselmektedir **(Plan:2), (Foto:8)**. Düzgün kesme taşla inşa edilmiş minare kurşun kaplı külah ile örtülmüştür. Minarenin son cemaat yerindeki girişi iptal edilerek bu bölüme görevli odası yapılmış, giriş mahfilden sağlanmıştır. Ayrıca minarenin 1945 yılından sonraki yıllarda yenilendiği vakıflar arşivinde bulunan fotoğraflardan anlaşılmaktadır. 1929 yılında çekilmiş bir fotoğrafta eski minarenin 19. yüzyıl özelliği gösteren soğan başlıklı külahla örtülü olduğu görülmektedir **(Foto:39)**.

Caminin 1890 yılındaki onarımı sırasında yapılan süslemeleri 1935, 1945, 1967 yıllarındaki onarımlarda barok tarzın ağır işçilik ve ustalık gerektirmesinden dolayı değiştirilmiş yerine hat yazıları ile basit barok tezyinat uygulanmıştır. 1990 yılında yapılan raspa çalışmaları neticesinde orijinal 19. yy süslemelerine ulaşılmış ve bu

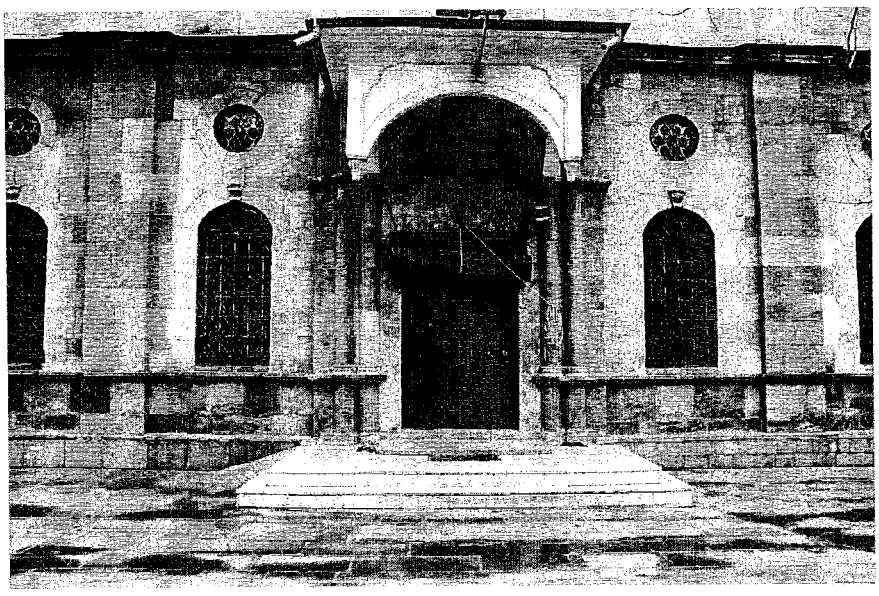

Foto: 15

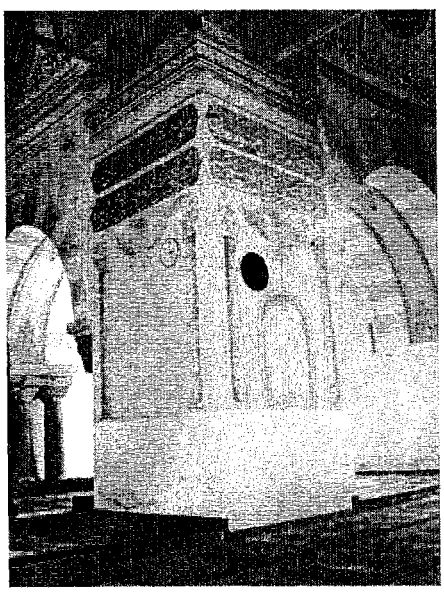

Foto: 16

Foto: 17

Foto: 18

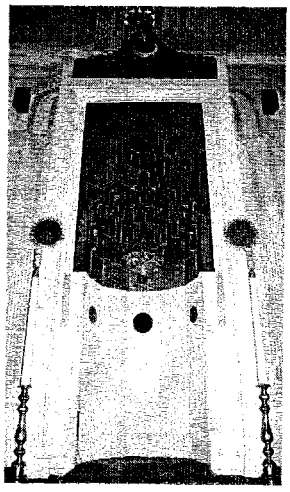

Foto: 19

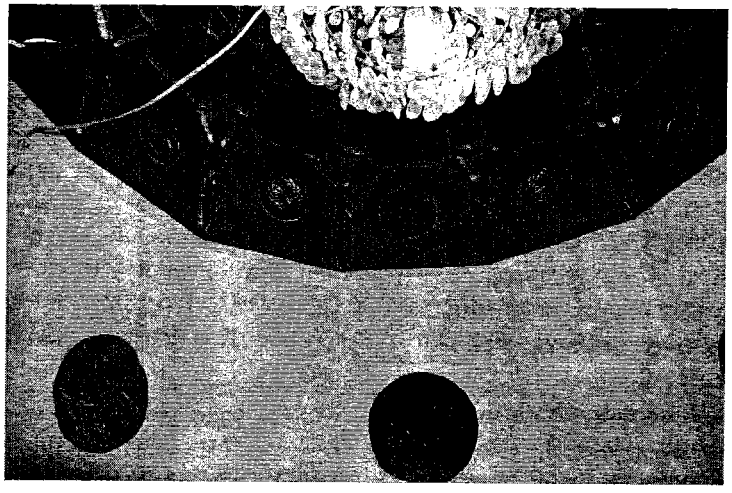

Foto: 20

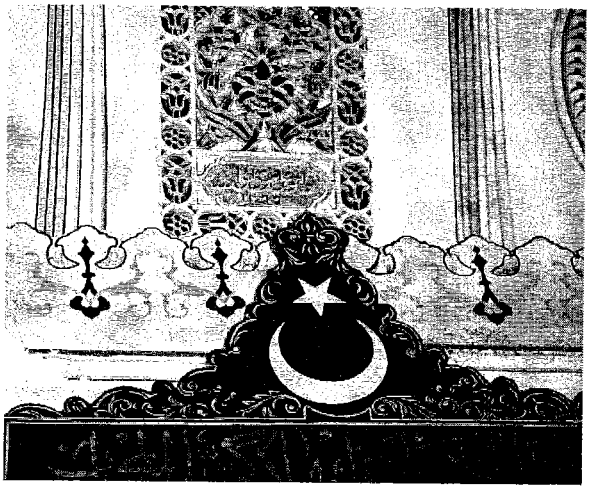

Foto: 21

Foto: 22

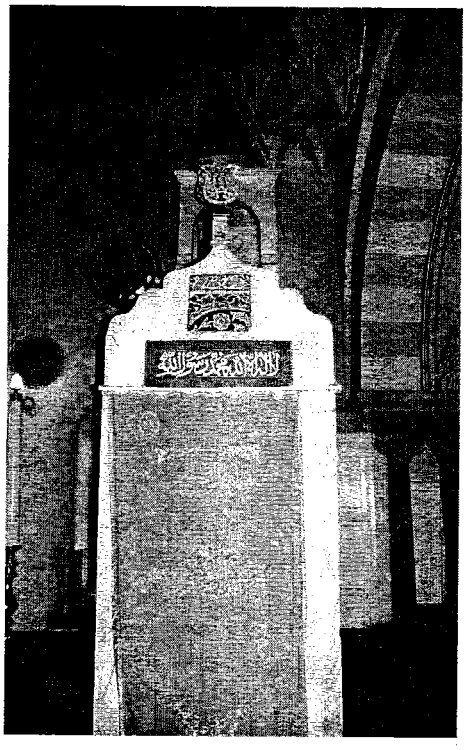

Foto: 23

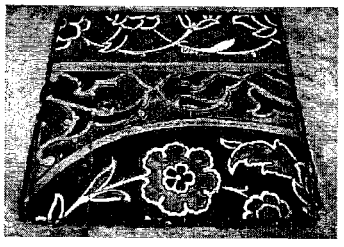

Foto: 24

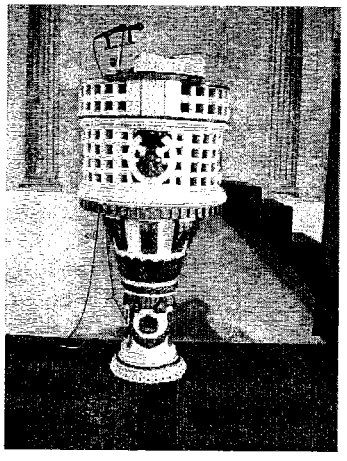

Foto: 25

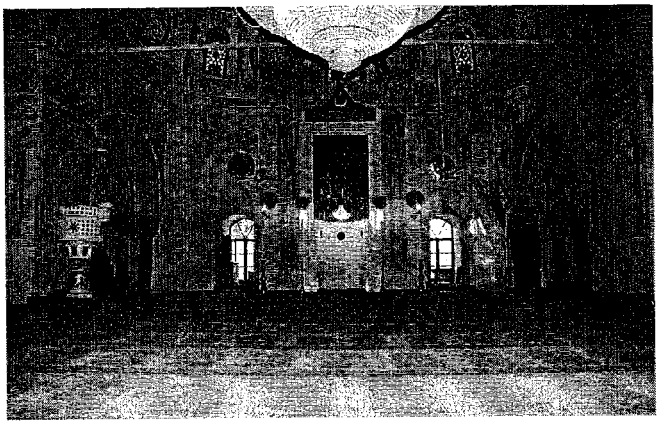

Foto: 26

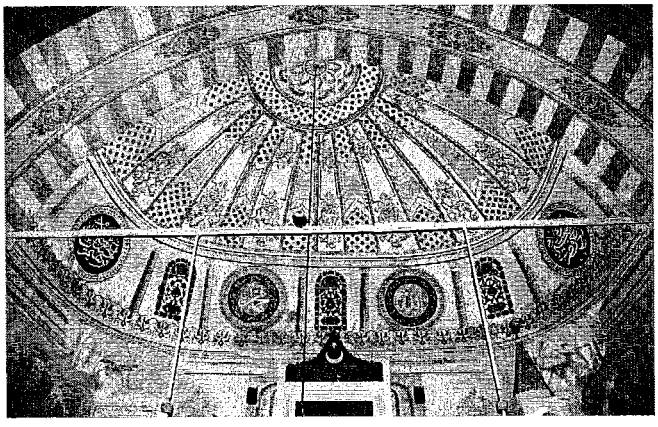

Foto: 27

süslemeler aslına uygun olarak yenilenmiştir[38] **(Foto:40)**.Onarımlarla ile ilgili ilk bilgilere H.983 (M.1575) yılına tarihlendirilen bir mühimme kaydından ulaşmaktayız. Mühimme kaydında: "*Kengırı kasabasında Sultan Caminin tamirinde askıya alınmış kemer ve direklere yarayan ve bazı köylerden tedarik olunacak büyük taşların nakline mümanaat olunmasına dair Kangırı kadısına gönderilen hüküm*" yazmaktadır.[39]

Ayrıca H.987 (M.1579) tarihli diğer bir mühimme kaydında; "*Camide kullanılacak su için de su yolu yapılmış ve su yoluna üçer arşın mesafede bağ, bahçe ve bina ihdas olunmaması emrolunmuştur*".[40] Bu tarihten sonra bilenen ilk onarım kitabesinden de anlaşılacağı üzere R. 1302(M.1886/1887) yıllarında II. Abdülhamid zamanında yapılmıştır. 1881, 1882, 1883 ve 1885 yıllarında bölgede meydana gelen depremler[41] nedeniyle yapılan onarımda; son cemaat yeri ilave edilmiş, ayrıca içerden devşirme sütunlarla taşınan kemer, dışarıdan da payanda takviyesi yapılmıştır. Sıvanın komple yenilenmesi dolayısıyla kaldırılmış olan Klasik kalemişlerinin yerini Barok ve Rokoko üslubundaki kalemişleri almıştır. 14 Temmuz 1924 tarihinde yayınlanan Çankırı Gazetesi'nde Evkaf Vekâletince büyük kubbesinin onarılacağı haberi yayınlanmıştır.[42] Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında bu tarihte yapılan onarım ile ilgili bir belge bulunmamaktadır. Caminin 04.10.1934-21.01.1937 tarihleri arasında kaydı tutulmuş bir tamir defteri mevcut olup bu defterde çalışanların meslekleri, kimlik bilgileri ile aldıkları ücretler çizelge içerisinde belirtilmiştir. Çalışanlar arasında usta, kalfa, amele, dülger, hattat, nakkaş, taşçı, kurşuncu, derzci, demirci, doğramacı, alçıcı, arabacı gibi muhtelif meslek grupları bulunmaktadır.[43] 1935-1945 yıllarında yapılan onarımda dış cephe sıvaları raspa edilmiş, taş kaplamaların basit onarımları yapılmış, kurşun örtüsü yenilenmiştir **(Foto:41)**. Ayrıca pencere ve elektrik tesisatı elden geçmiştir. Bu dönemdeki onarımlar ile ilgili Atatürk'ün Reisicumhur imzasıyla onayladığı bir karamamede; "*Çankırı Ulu Caminin son cemaat kurşunlarıyla, dâhilindeki çatlakların takviyesi ve yağlı boya kalem işleri için yapılan keşfi dairesinde 12965 lira 68 kuruşla emaneten bu eserin tamiri Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün 216455/145 sayılı ve 23/8/937 tarihli teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/8/1937 tarihinde onanmıştır*" yazmaktadır.[44] 1967 yılındaki tamiratta cami iç kubbelerindeki çatlamalar giderilmiş, kalemişi süslemeler yenilenmiş, sıva, badana gibi basit onarımlar yapılmıştır. Zeminden gelen rutubet izlerini kapatabilmek için 1989 yılında yerden yaklaşık 1 m. yüksekliğe kadar pencere sövelerini açıkta bırakacak şekilde lambiri kaplama yapılmış sonraki onarımlarda kaldırılmıştır **(Foto:42)**. 1990-1994 yılları arasındaki onarımlarda iç yüzey süslemeleri aslına uygun olarak yenilenmiş, kurşun örtüsü tamir edilmiş, zeminden gelen rutubet kesilmiş, avlusu düzenlenmiş, elektrik tesisatı elden geçirilmiştir[45] **(Foto:40,43)**.

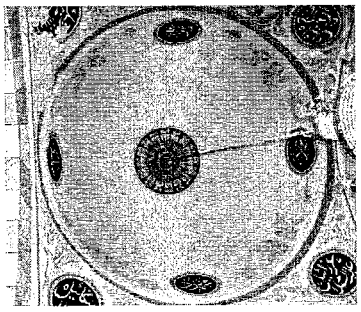

Foto: 28

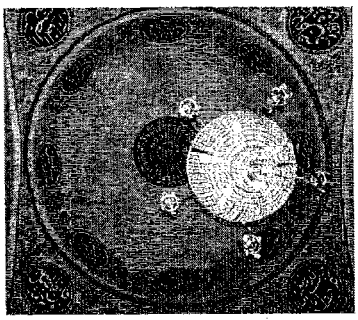

Foto: 29

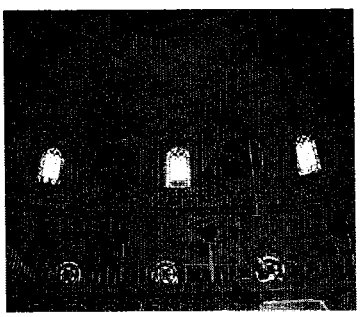

Foto: 30

38 VGM, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Arşivi Ulu Cami dosya no: 18.01.01/1
39 Ahmet Kankal, a.g.t., s. 247.
40 Ahmet Kankal, a.g.t., s. 248.
41 Bülent Özmen, Kastamonu İlinin Depremselliği ve Deprem Tehlikesi, 54. Türkiye Jeoloji Kurultayı 7-10 Mayıs, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, Ankara 2001.
42 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi Demirbaş No: 1482.
43 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi Demirbaş No: 292.
44 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi
45 VGM, Abide ve Yapı İşleri Dairesi Arşivi Ulu Cami dosya no: 18.01.01/1, 1999-2001 yıllarında basit onarımların yapıldığı Vakıflar Fotoğraf Arşivinden anlaşılmaktadır.

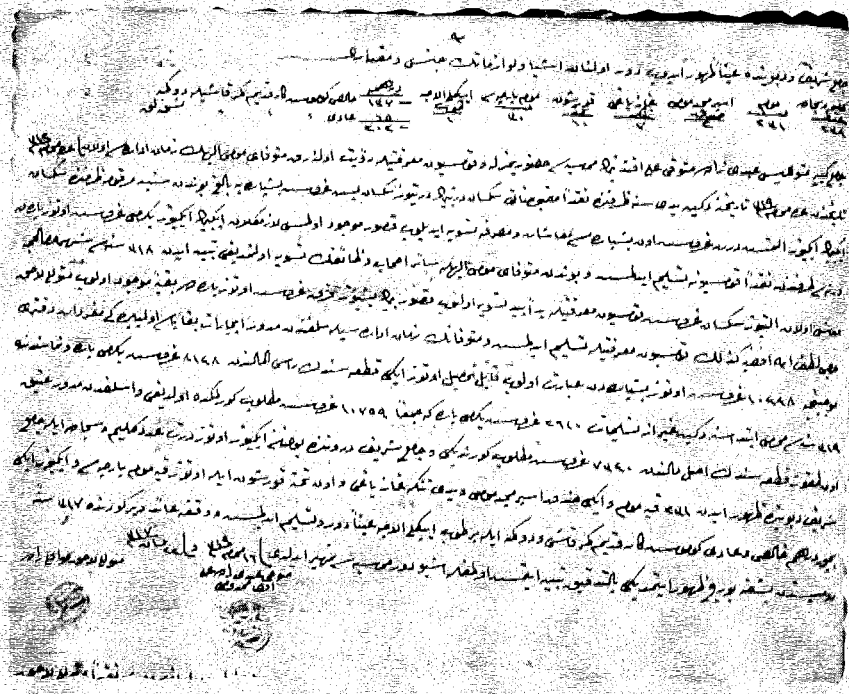

BELGE: 2

20. yy başlarında camiye ait vakıf defterinden bir sayfa:

Bismihi Cami-i Şerif ve deboyetde aynen zuhur edub devir olunan eşya ve levazımatın cinsi ve miktarı

Kilim ve Seccade	Mum Esper	Mumu (Sandık)	Gaz Yağı (Teneke)	Kurşun	Mum Parçası
234	231	2	7	10	30

İpekli Alaca (Top)	Dirhem
1	137

Cami-i Kebir mütevellisi Abdizade müteveffa Ali Efendi'nin mührüyesi huzuriyetle ve komisyon marifetiyle reviyyet olunarak müteveffa mum-i ileyhin zamanı idaresi olan fi gurre-i muharrem 312 tarihinden gurre-i muharrem 319 tarihine değin yedi sene zarfında nakden makbuzat-ı seksen dört bin dört yüz seksen beş guruş beş paraya baliğ? bundan seniyye-i merkume zarfında seksen ikibin ikiyüz altmış dört guruş on beş parası maaşan ve masrafa tesviye edilüb küsur mevcud olması lazım gelen iki bin ikiyüz yirmi guruş otuz parada veresesi tarafından nakden komisyona teslim edilmiş ve bundan müteveffa mum-i ileyhe sair ahmaya? vezaifin tesviye olunmadığı tebeyyün eden 318 senesi şehri muslihce maaşı olan altıyüz seksen guruş komisyon marifetiyle yeden yeyid tesviye olunub küsurunun beş yüz kırk guruş otuz parada bakiyen mevcud olub mütevelli lahik Hacı Lütfullah Efendi'ye gizlik? komisyon marifetiyle teslim edilmiş ve müteveffanın zaman-ı idaresiyle selifinden mürur icarat bakayası olbabdaki müfreden defteri mucibince 10448 guruş otuz beş paradan ibaret olub kabil tahsil otuz iki kıta senedin rasiülmalından 8148 guruş yirmi para ve nema senedinde 319 senesi muharremi ibtida sene değin gayr-i az teslimat 2610 guruş yirmi paranın cem'en 10759 guruş matlub görülmekte olduğu ve eslefden mürur-u atik on dokuz kıta senedin asli malından 7340 guruş matlub göründüğü ve cami-i şerif derununda bulunan iki yüz otuz dört adet kilim ve seccade ile cami-i şerif deboyetde zuhur eden 231 kıyye mum ve iki sandık isper mucidd mumu ve yedi teneke gaz yağı ve on tahta kurşun ile otuz kıyye parçası ve iki yüz iki büyük? dirhem-i halis ve adi gümüşkar kadim kemer kaşı ve dökme ile bir tob ipekli alaca aynen devir ve teslim edilmiş ve vakfa ait .... 317 sene-i rumiyyesinden başka borca zuhur etmediği biltedkik tebeyyün etmiş olmağla işbu devir mührüyesiyle temhir edildi fi 16 muharrem 319 ve fi 22 nisan 317

Mütevelli Abdi zade Ali Efendi mahdumu Mütevelli Lahik Muvaklı zade

Cami-i Kebir'in mütevellisi müteveffa Abdi zade Ali Efendi'nin zaman-ı idaresi hesabı marifetimizle bilreviyye biladi mühriyesinin nutku olduğu vaadile nakden mütevelli lahik Hacı Lütfullah Efendi'ye devri lazımgelen bin beş yüz kırk guruş otuz para ile 10448 guruş otuz beş para icarat bakayası ve ma faiz on bin yedi yüz elli dokuz guruşlu otuz iki kıta-i cedid ve 7340 guruşlu islifden mürur-u atik sened ile 234 aded kilim ve seccade ve deboyetde mevcud zuhur eden bilade cinsi ve miktarı merkum mum ve saire huzurumuzla mütevelli lahik Hacı Lütfullah Efendi'ye devir teslim edilmiş ve müteveffa mum-i ileyhin bir güne zimmet ve ilişiği zuhur etmemiş olduğu tasdiken zir-u mühresiyle temhir edildi fi 16 muharrem 319 ve fi 22 nisan 317

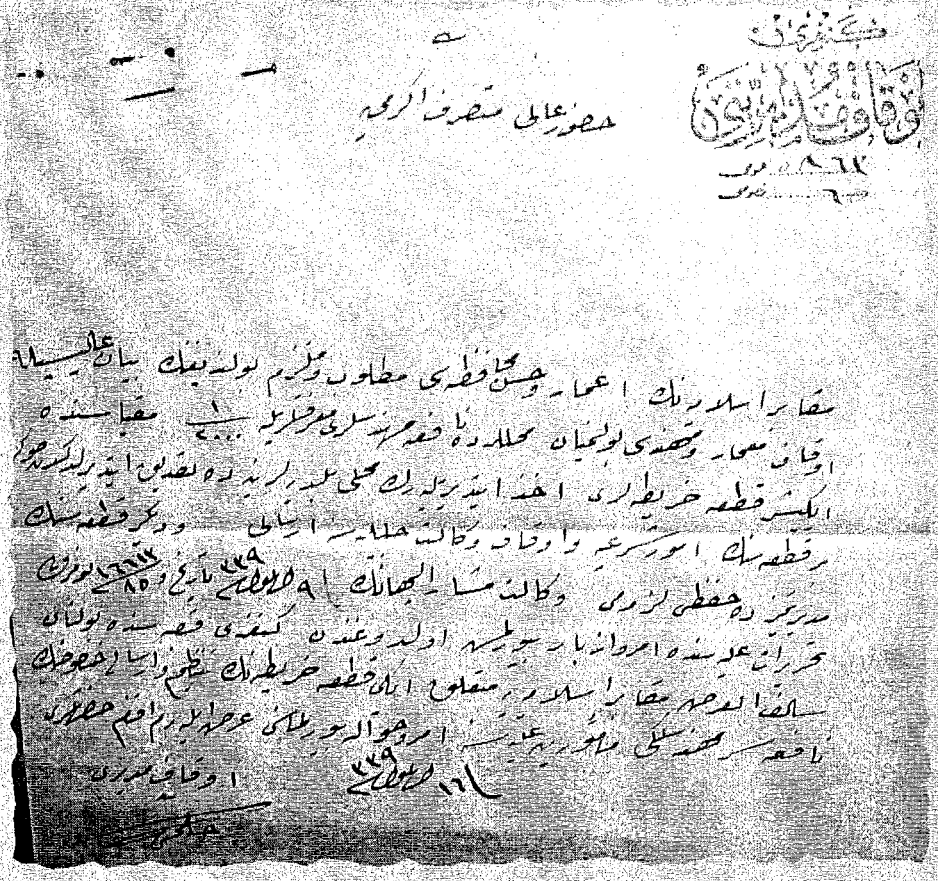

BELGE: 3

Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi'nde bulunan mezarlıklarla ilgili bir yazı

Kengiri
Evkaf Müdüriyeti
Umumi 5863
Hususi 65

Huzur-ı Ali Mutasarrıf-ı Ekremiye

Makabir-i İslamiye'nin imar ve hüsn-ü muhafazası matlub ve mültezim bulunduğunun beyan-ı aliyesiyle evkaf mimar ve mühendisi bulunmayan mahallelerde nafıa mühendisleri marifetleriyle 1/2000 miktasında ikişer kıta haritaları ahz ettirilerek mahalli belediyelerinde tasdik ettirildikten sonra bir kıtasının umur-ı şeriyye ve evkaf-ı vekaleti celilesine irsali ve diğer kıtasının müdüriyetimizde hıfz-ı luzumu vekaleti müşarül ileyhanın fi 9 Ağustos 339 tarih ve 16613/85 numaralı tahriratı aliyesinde emür ve izbar buyurulmuş olduğundan Kengiri kasabasında bulunan salifül arz makabiri İslamiyeye müteallik iki kıta haritanın tanzim ve irsali hususun nafıa ser mühendisliği memuriyet-i aliyesinde emir ve havale buyurulması arz eylerim efendim hazretleri

fi 16 Ağustos 339

Evkaf Müdürü
bende-i
Hilmi

varide
385
taleb buyurulan kroki ..... takdim kılındı
fi 5 Kanun-i Evvel
Kondüktör

Caminin giderleri için yapıldığı dönemde bir vakfiye bırakılmamıştır. Bu konudaki bir rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman İran seferine giderken inşasına başlattığı bu caminin resmi küşadını kendisi yapmak istediği ancak avdetinden evvel ikmal olunarak küşat resmi yapılmış olmasından öfkelenerek varidat tahsis ettirmemiştir. Bu konu tarihen sabit değildir.[46] Caminin vakfiyesi olmadığından giderleri zaman içerisinde kurulan çeşitli vakıflarca karşılanmıştır. 16. yüzyılda Seydi Bey adında birisi mülkü olan Akpınar Köyü'nün hasılını camiye vakfetmiştir. Ayrıca Çerkeş'e bağlı Aksekir ve Depecik Köyleri'nin hasılları da camiye vakıftır.[47] 16. yüzyılda varlığı bilenen Hacı Durmuş Vakfı 19. yüzyıla kadar etkinliğini sürdürmüştür[48] **(Belge:1)**. Bigay ve Iğdır adlı köylerin yarısı kendi mülkü olduğundan buraların gelirini camiye vakfetmiştir.[49] Bu vakıf tarafından camide Hacı Durmuş ruhu için Kur'an okutulduğu anlaşılmaktadır[50] **(Belge:1)**. 19. yüzyıl başlarına ait bir belgede Perdedar mahallesinde bulunan El-Hac Recep b. El-Hac Halil El-Müderris adında bir vakfın varlığı anlaşılmaktadır. Bir başka hayır sahibi Hacı Seyfullah Efendi tarafından kurulan vakıf tarafından camide talim gören talebelere ve müderrislere yemek verildiği bilinmektedir. Çankırı Tuzlası gelirlerinden bir miktarı da camiye başka bir gelir kaynağı olarak tahsis edilmiştir.[51] R. (1)319 (M.1903) senesine ait bir muhasebe defterinde caminin gelirlerinden faiz(güzeşte, nema) karşılığında borç verildiği ayrı bir gelir kaynağı olarak görülmektedir. Ayrıca bu defterde caminin demirbaşları ve muhasebesi ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır[52] **(Belge:2,5)**.

Çankırı Sultan Süleyman Camisi'nin harim kısmında, bir ana kubbenin yarım kubbelerle desteklenmesiyle oluşturulmuş merkezi plan şeması uygulanmıştır. Bu plan tipi, özellikle 15. ve 16. yüzyılda birçok camide görülmekle beraber ana kubbeyi destekleyen yarım kubbelere göre farklılık göstermektedir. Ana kubbeyi bir yarım kubbeyle destekleyen plan şemasına İstanbul Eski Fatih Camisi(1462-1470) **(plan:3)**, iki yarım kubbeyle destekleyen plan şemasına Süleymaniye Camisi(1550-1557) **(plan:4)** ve Kılıç Ali Paşa Camisi(1580), üç yarım kubbeyle destekleyen plan şemasına Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi(1548) **(Plan:5),(Foto:44)** ile Çankırı Sultan Süleyman Camisi(1522-1558) **(plan:1)**, dört yarım kubbeyle destekleyen plan şemasına ise Şehzade Camisi(1543-48) **(plan:6)**, Diyarbakır Fatih Paşa Camisi(1522), Elbistan Ulu Camisi(1516-1522) örnekleri verilebilir. Sultan Süleyman Camisi'nde uygulanan üç yarım kubbeyle desteklenen merkezi kubbeli şema aynı dönemde Mimar Sinan tarafından yapılmış olan Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'nde daha başarılı uygulanmış olup, strüktürü ve simetrisi Sultan Süleyman Camisi'ne oranla daha muntazamdır. Mihrimah Sultan Camisi'ndeki tam yarım kubbelerin Sultan Süleyman Camisi'nde basık olarak uygulanması ve 19. yüzyıldaki onarımlarda dıştan duvar payelerinin, içten de takviye kemerlerinin ilave edilmesi camiye masif ve arkaik bir görüntü vermiştir. Ayrıca Sultan Süleyman Camisi'nde kare planlı fil payeler Mihrimah Sultan camisinde haçvari planda yapılmıştır. Harimi son cemaat yerinden ayıran kuzey cephedeki pencere düzeni ve son cemaat yerinde yer alan tek minare asimetrik bir görüntü arz eder. Son cemaat yerindeki

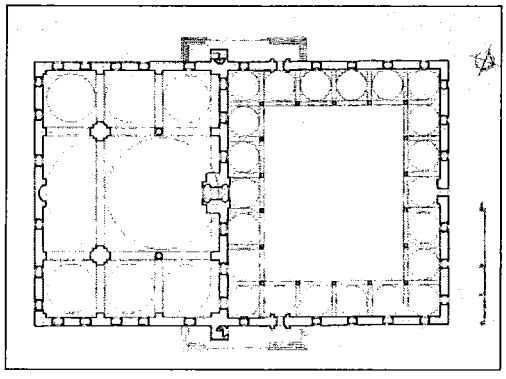

Plan: 3

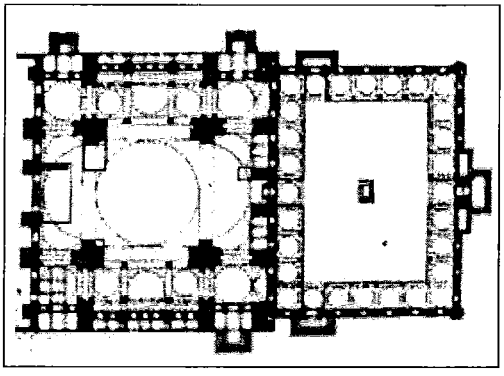

Plan: 4

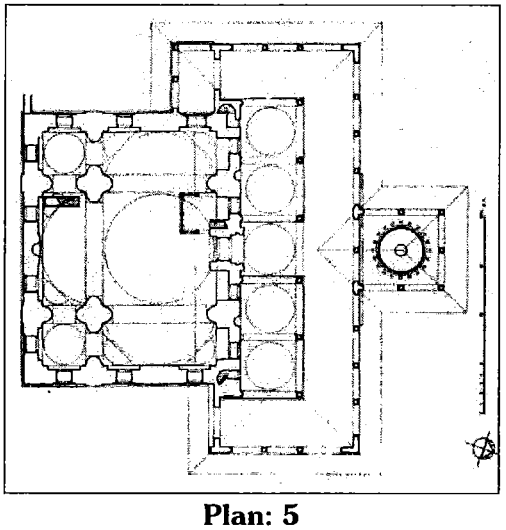

Plan: 5

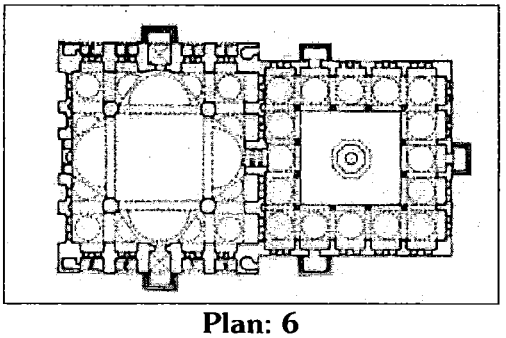

Plan: 6

46 Ahmet Kankal, a.g.t., s. 247,248.
47 Ahmet Kankal, a.g.t., s. 248.
48 Ahmet Kankal, a.g.t., s. 248, Ahmet Elibol, Yakınçağ Başlarından Tanzimat'a Kadar Çankırı(1789-1839), G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı; Ankara 2005, s.159, VGMA defter no: 203 sıra no: 849, 1400, 2220, 2221, 2707.
49 Ahmet Kankal, a.g.t., s. 248.
50 VGMA defter no: 203 sıra no: 849, 1400, 2220, 2221, 2707, Ahmet Elibol, a.g.t., s.159.
51 Ahmet Elibol, a.g.t., s.159.
52 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Araştırma merkezi demirbaş no:215.

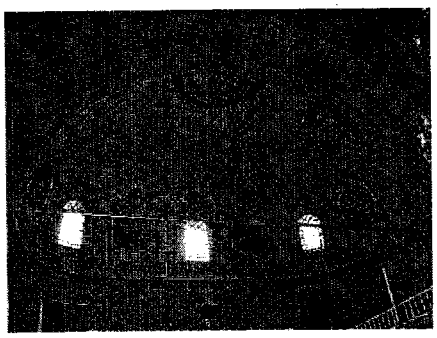

Foto: 31

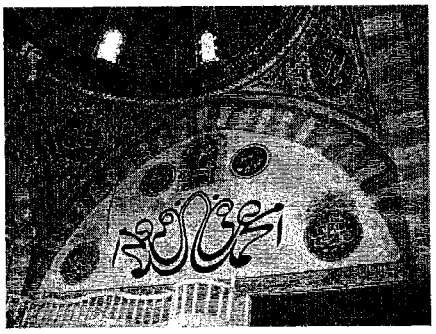

Foto: 32

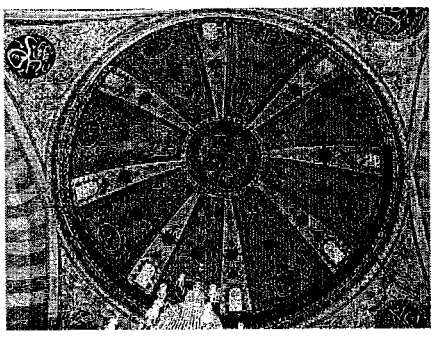

Foto: 33

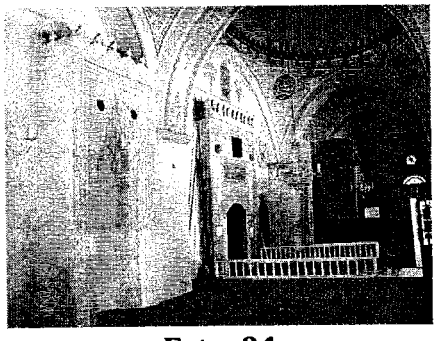

Foto: 34

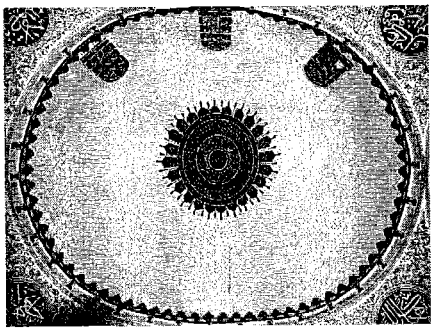

Foto: 35

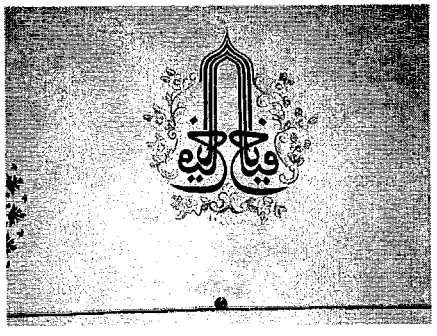

Foto: 36

oval kubbenin harimdeki yarım kubbelere uydurularak örtülmesi caminin dışardan dört yarım kubbe ile örtülü olduğu, son cemaat yerinin olmadığı izlenimini verir. Bu durum dıştan bir simetri sağlasa da piramidalleşmeyi gölgelemiştir. Son cemaat yerinin kapalı olması 19. yüzyıl özelliği göstermektedir. İlk yapıldığı dönemde son cemaat yerinin nasıl olduğu konusunda bir bilgi bulunmamakla birlikte son cemaat yerleri 16. yüzyılda genellikle açık revaklı olarak inşa edildiği bilinmektedir.

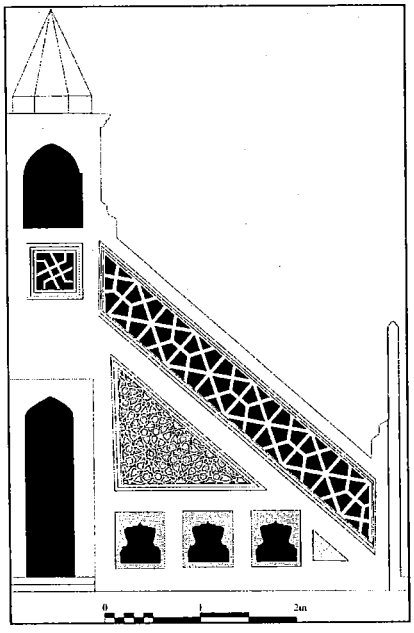

Çizim: 4

Biçim açısından 16. yüzyıl özelliği gösteren mihrabın süslemeleri 19. yüzyıl özelliği göstermektedir. Mukarnas kavsarası, beş kenarlı nişi ve sütuncelerinin olması gibi özellikleri Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'nin mihrabı ile büyük benzerlik göstermektedir. Farklılık gösteren taç kısmının, dikdörtgen bloğa sonradan eklendiği izlerden anlaşılmaktadır. Bu kısımda yer alan hilal ve yıldız motiflerinin Türk bayrağındaki konumlarına uygun olarak çizilmesi Cumhuriyet Döneminde işlendiklerini göstermektedir. Mihraptaki diğer bezemelerden perde motifi ise 19. yüzyıl camilerinden İstanbul Gureba Camii(1865) ile İstanbul Cihangir Camii(1889) mihraplarında benzer nitelikte yer alır. Caminin minberi de mihrap gibi 16. yüzyıl özelliği gösterir. Minberin aynalık kısmındaki derin oyma işçiliği ile yapılmış geometrik süslemeler, Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi'nde ajur tekniği ile işlenmiştir. Minber kapısının alınlığında alışılmışın dışında yer alan çini pano da aynı şekilde 16. yüzyıl özelliği gösterir **(Foto:24)**. Bir kompozisyonun parçası olan ve çok renkli sır altı tekniği ile yapılan çini panonun nereden getirildiği bilinmemektedir. İstanbul Yavuz Sultan Selim Camisi'ndeki çini süslemeler de benzer motifler yakın renklerle işlenmiştir. Vaaz kürsüsünün, kadeh biçimi ve süsleme motifleri tamamıyla 19. yüzyıl özelliği göstermektedir. Hırka-i Şerif (1851) ve Dolmabahçe (1855) Camilerinin vaaz kürsülerine benzer özellikleri ile dikkati çeker.

Cami yüzeylerindeki kalem işi süslemeler büyük ölçüde 19. yüzyıl özelliği göstermektedir. Kalem işi tekniğinin dayanıksız olması bu tarz süslemelerin ilk hallerinden değişimlere uğrayarak günümüze gelmesine sebep olmuştur. Klasik dönem Osmanlı Mimarisini oluşturan birçok yapının süsleme programında genel olarak sadeliği ve ağır başlılığa önem verilmiştir. Kalemişlerinde kullanılan motiflerde, yapıdaki yerlerinde, belli kriterlere ve programlara uyulmuştur. Mimar Sinan camilerinde kemerler eğer fazla geniş değillerse, renkli taştandır, ya da renkli taş gibi boyanarak bu izlenim verilmiştir. Geniş kemerlerde ise oldukça sade bordürler ya da yazı frizleri yer alır.[53] Sultan Süleyman Camisinin kemerlerinde boyanarak oluşturulan renkli taş dokusu klasik dönem özelliği gösterse de bu bezemeler uygulama kolaylığı açısından yakın dönem onarımlarında yapılmıştır.

53 Yıldız Demiriz, Osmanlı Kalem İşleri, Osmanlı Ansiklopedisi, C.11.Ankara 1999,s302.

Caminin minaresinin 1945 yılından önce soğan başlıklı bir külahla örtülü olması bu tarihten önce minarenin de değiştiğini göstermektedir. Mimari özeliği itibari ile klasik dönem çizgisinden çok uzak olan bu minarenin 1761 tarihli Ayazma Camii örneği gibi batılılaşma dönemi camilerindeki minare formlarına sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca caminin Sultan Camisi olmasına rağmen tek minareli olması bir hayli düşündürücüdür. Çoğu örnekte selatin camileri iki minareli, olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce ilk defa Edirne Üç Şerefeli Camii'nde sayıları artış gösteren minareler, klasik dönemde de birden fazla uygulanarak dikkati çekmişlerdir. Kural olarak sultan camilerinde cami kütlesi ile avlunun birleştiği köşelerde minareler bu dönemde iki adet olarak yapılmıştır.[54] Fatih Cami(1462-1470), II. Bayezıd Cami (1482-1486), Sultan Selim Cami (1516-1522), Şehzade Cami(1543-48),) ve Sultan Süleyman'dan özel izin alınarak iki minareli yapılmış Üsküdar Mihrimah Sultan Camisi(1548) çift minareli örneklerdir. Bununla birlikte Selatin Camilerin ikiden fazla minareli örneklerine de rastlamak mümkündür: Süleymaniye Cami(1550-1557), Sultanahmet Cami(1609-1616), Selimiye Cami (1568-1574) gibi. Tek minareye genellikle vezir, paşa ve hanım Sultanların yaptırdıkları camilerde rastlanmaktadır. Bu camilerde minare genellikle kuzeyde giriş cephesinin sağına yerleştirilmiştir.[55] Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami(1560-1565), Rüstem Paşa Cami(1561), Sinan Paşa Cami(1555), Zal Mahmut Paşa Camisi(1580) tek minareli camilere örnek olarak gösterilebilir. Bu konuda benzer bir örnekte Antalya'da Kale Camisi olarak da geçen Sultan Süleyman Camisidir. 1231'de Sultan Alaaddin zamanında yapılmış olan cami daha sonra 1530-1566 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniden inşa edilmiştir.[56] Bu caminin tek minareli olması ve Çankırı Sultan Süleyman Camisi gibi yapımının 36 yıl sürmesi iki caminin benzer özelikleri olarak dikkat çekmektedir. Çankırı Sultan Süleyman Camisiinin eski bir caminin yerine inşa edildiği tam olarak belgelenemese de Antalya Sultan Süleyman Camisinin bir Selçuklu camisinin büyük ölçüde yenilenmesi ile oluşturulduğu bilinmektedir. Uzun süre Selçuklu ve Beylikler hâkimiyetinde kalan Çankırı merkezinde bu dönemlerden günümüze kalan bir cami bulunmamaktadır. Ancak Selçuklu ve Beylikler dönemi camilerinin Osmanlı döneminde yenilendiği bilinmektedir. Candaroğlu Kasım Bey tarafından 1397 yılında yaptırılan Kasım Bey Camisi 17. yy. da tahrip olmuş yerine yapılan İmaret Camisi ise 1913 yılında yenilenmiştir.

Plan yapısıyla 16 yy. klasik dönem yapısı olan Çankırı Sultan Süleyman Camisi II.Abdülhamid döneminde yapılan son cemaat yeri ve iç süslemeleri ile 19.yy özeliklerini taşıyarak günümüzdeki halini almıştır. Cumhuriyet döneminde de çeşitli onarımlar gören cami için Vakıflar Genel Müdürlüğünün 2008 yılı içersinde yeni bir onarım planı bulunmaktadır. Bu onarımların kültürel mirasımızın korunmasındaki önemi büyüktür. Kültürel mirasın gelecek nesillere taşınması, onarımların nitelikli olması, "yerinde" ve "zamanında" yapılmasıyla mümkün olacaktır.

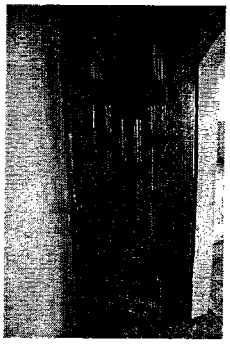

Foto: 37

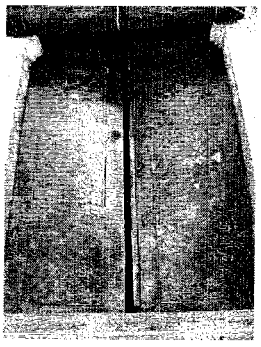

Foto: 38

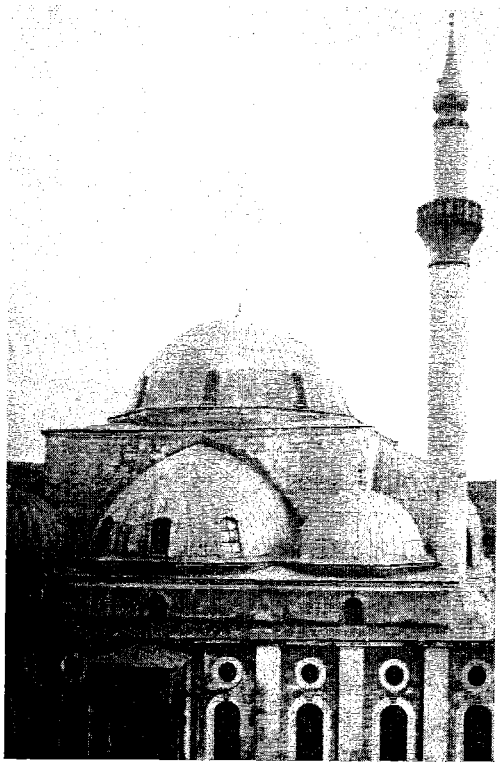

Foto: 39

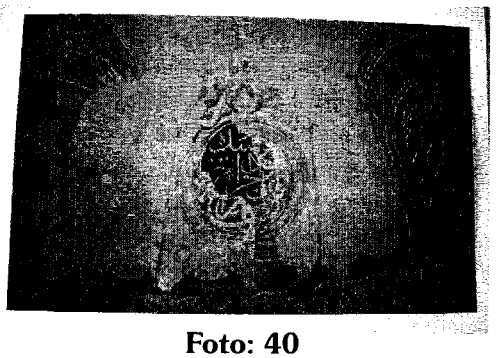

Foto: 40

54 Aygün Ülgen, Osmanlı Minareleri(Konum,Form ve Dekorasyon),Osmanlı Ansiklopedisi, C.10.Ankara 1999,s322.
55 Aygün Ülgen, A.g.e,s322.
56 Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, cilt 1,Ankara 1983, S. 597.

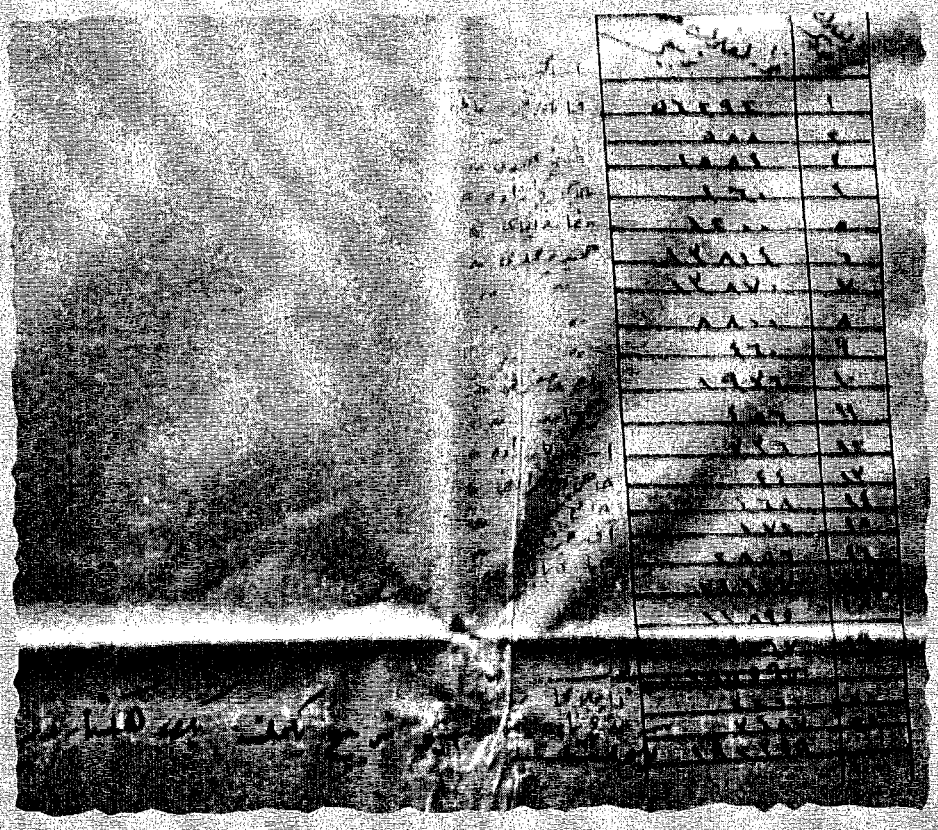

BELGE: 4

Çankırı'daki mezarlıklarla ilgili verilerin listelendiği bir belge (Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi)

ESAMİ	Mezarlıkların Terbii	Mezarlıkların Numarası
Kayabaş Kabristanı	56492	1
〃 〃	588	2
Şeyh Mehdi 〃	1584	3
Hacı Şeyhzade 〃	160	4
.... Yakası 〃	1200	5
Hamidiye Mahallesi 〃	13814	6
〃 〃	13871	7
〃 〃	8800	8
〃 〃	460	9
Beğ Cami Şerifi 〃	1936	10
Şih Abdi 〃	456	11
İsfendiyar zade 〃	336	12
Hacı Tahir Efendi 〃	44	13
Cami-i Kebir 〃	**468**	**14**
Akkız 〃	172	15
Sarı Baba 〃	2856	16
〃 〃 〃	21417	17
〃 〃 〃	11895	18
〃 〃 〃	49247	19
Yekün		
Damla..... 〃	3200	20
Ali Şeyh zade 〃	3487	21
Yekün	192349	

İşbu terbii yekün yirmi hektardır.

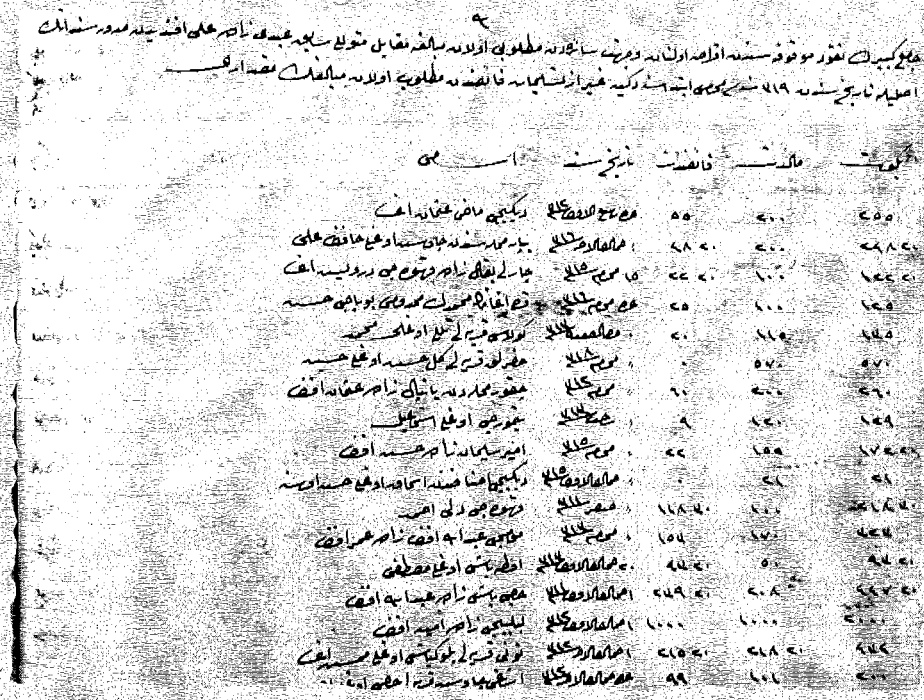

BELGE: 5

20. yy başlarında camiye ait vakıf defterinden bir sayfa:
(Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi)

Cami-i Kebirin nukud-ı mevkufesinden ikraz olunan ve cihet-i saireden matlubi olan meblağı mukabil mütevelli Sabık Abdi zade Ali Efendi'nin mürur-u senadatın asliyle tarihi senedden 319 senesi muharremi ibtidai sene değin gayr-i az teslimat-ı faizden matlub olan meblağın miktarı.

ESAMİ	TARİHİ SENED	FAİZDEN		MALDAN		YEKÜN	
Dikici mazi Osman Ağa	gurre-i rebiül evvel sene 312	55		200		255	
Yapar mahallesinden Çavuş Oğlu Hafız Ali	gurre-i cemaziyel ahir sene 316	48	20	200		248	20
Çarlı Yakalızade Kahveci Derviş Ağa	15 Muharrem sene 315	22	20	100		122	20
Kara Ağanın Mehmedin mahdumu boyacı Hasan	gurre-i muharrem sene 316	25		100		125	
Gülası karyeli Telli Oğlu Mehmed	Gurre-i cemaziyel evvel sene 313	20		115		135	
Hafirlik karyeli Gül Hasan Oğlu Hüseyin	Gurre-i muharrem sene 318	0		570		570	
Çukur mahalleden Yanıla(dı) zade Osman Efendi	Gurre-i muharrem sene 312	60		200		260	
Timurcu oğlu İsmail	Gurre-i receb sene 313	9		120		129	
Emir Süleyman zade Hasan efendi	Gurre-i muharrem sene 315	22		150		172	20
Dikici esnafından İshak oğlu Hasan usta	Gurre-i cemaziyel evvel sene 315	0		21		21	
Kahveci Deli Ahmed	Gurre-i Safer sene 311	118	30	100		218	30
Mumcu Abdullah efendizade Ömer efendi	Gurre-i muharrem sene 313	153		170		323	
Odabaşı oğlu Mustafa	20 cemaziyel evvel sene 313	43	20	50		93	20

Hacı başı zade Abdullah efendi	1 cemaziyel evvel sene 311	239	20	208		447	20
Leblebicizade Emin efendi	1 cemaziyel evvel sene 312	1000		1000		2000	
Tüney karyeli Bölükbaşı oğlu Memiş ağa	1 cemaziyel ahir sene 312	215	20	218	20	434	
Aşağı çavuş karyeli Hacı oğlu Ahmed	Gurre-i cemaziyel ahir sene 312	99		101		200	
Hediye zade Hacı Hasan ağa	Gurre-i muharrem sene 315	54		340		394	
Ballıcalı Kaimmakam Hüseyin	gurre-i rebiül evvel sene 312	112	20	150	262	20	
Odabaşı oğlu Mustafa	2 şaban sene 313	0		77		77	
Mumcu Abdullah efendi zade Ömer efendi	16 şaban sene 314			40		40	
Hacı şehzade Said efendi	Şaban sene 316			150		150	
Sarım bey karyeli derviş oğlu Arif ağa	Gurre-i rebiülevvel sene 314			400		400	
Tobcu oğlu Arif	26 ramazan sene 315			287	20	287	20
İsfendiyar zade Kasım Bey	Gurre-i receb sene 319			100		100	
..... oğlu Ali usta	Gurre-i receb 319			715		715	
Sıdıkzade Kadir ağa	Gurre-i ramazan sene 318			150		150	
Redif mülazımı hafız Ahmed efendi	Gurre-i muharrem sene 318	120		800		920	
Hacı sofu zade Lutfi efendi	Gurre-i rebiül ahir sene 317	112	20	1000		1112	20
Taşkırılı Osman ağa	Gurre-i muharrem sene 318	22	20	150		172	20
Yoğurtçu mahallesinden Zarife kadın	Gurre-i şaban sene 311	6	10	100		106	10
Tüneyli oğlu ..... Ahmed usta senedin tarihi 312 isede reviyyet olunan hesab tarihi muteberdir	16 ramazan 313	51	0	65	20	116	20
	yekün	2610	20	8148	20	10859	
İslifden mürur on dokuz kıta-i atik senadat bedeli		0		7340		7340	
	icmali	2610	20	15488	20	18099	

Gurre-i muharremi 312 senesinden gurre-i muharremi 319 senesine değin irad
84485 5

Gurre-i muharrem senesinden gurre-i muharrem 319 senesinden değin masraf
82264 15

Mütevelli sabık Ali Efendide mevcud olması lazım gelen ve mahdumu Hamdi Efendi tarafından komisyona nakden teslim olunan
2220 30

Mütevelli merhumlar ..... ve Zaif'in tesviye olunduğu tebeyyün eden ..... 318 maaşatı olub komisyon marifetiyle tesviye olunan
680 --

Bakıyye-i mevcud olub mütevelli Lahik Hacı Lütfullah Efendi'ye nakden teslim olunan
1540
30

Mütevelli Lahik Hacı Lütfullah Efendi'ye teslim olunan müfredat defteri mucibince dükkanın icarlarından bakaya
10448 35

Not: Bu belgede geçen "faiz" uygulamasının kurumlar tarafından yapıldığında caiz olduğu hakkında fetva vardır. O dönemden hayrat vakıfların sahip olduğu paranın artması açısından bu tarz bir eylemin şer'en caiz olduğu bilinmektedir.

BELGE: 5

Foto: 41

Foto: 42

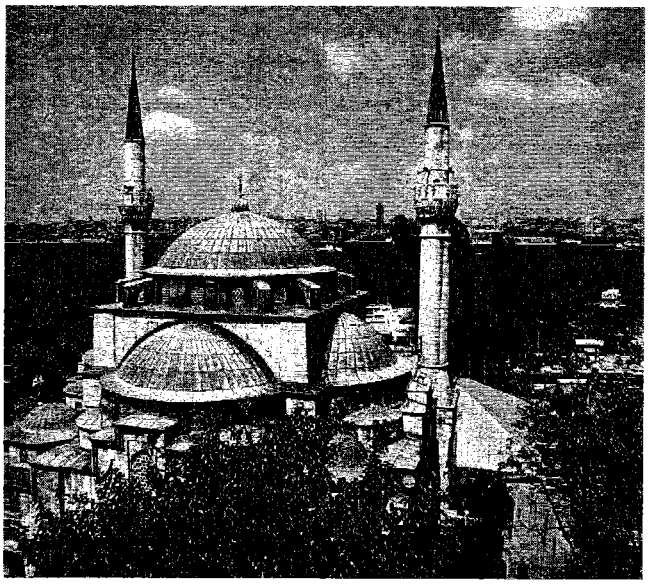

Foto: 43

Foto: 44

BİBLİYOGRAFYA

- *Açıkgöz F., 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II'ye Göre Ankara, Çankırı ve Sultanönü Sancaklarında yer adları, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2004.*
- *Arslan Y., "Büyük Camiyi Kim Yaptırdı?", Karatekin Gazetesi, Sayı:11525, 30 Ağustos 2007, s. 4.*
- *Arslan Y., "Çankırı Darüs-siyade Zaviyesi", Çankırı Araştırmaları Dergisi, S:2, Çankırı 2007, s. 44.*
- *Başer T., Dünkü ve Bugünkü Çankırı, Ankara, 1956.*
- *Demiriz Y., "Osmanlı Kalem İşleri", Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Ankara 1999, s. 302.*
- *Demiröz A., 1893-1969 Fotoğraflarla Çankırı, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları II, 2001.*
- *Devellioğlu F., Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik Lugat, 19. baskı, Ankara 2002.*
- *Dündar A., "Çankırı'daki Türk İslam Yapıları", Geçmişten Geleceğe Çankırı, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı 28-29 Eylül 2005, s. 247.*
- *Elibol A., Yakınçağ başlarından Tanzimat'a kadar Çankırı(1789-1839), Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2005.*
- *Ergenç Ö., "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Otoman Studies, 4, İstanbul 1984, s. 69.*
- *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, [Tab'ı: Ahmed Cevdet], İlk Tab'ı, 3.Cilt, 1896.*

- Gökmen A., Çankırı'nın 22 Nolu Şer'iyye Siciline Göre XIX. Yüzyıl Başlarında (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı Sancağı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1995.
- Gökoğlu A., Paflagonya, Kastamonu, 1952.
- Gündoğdu H., Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara 1986.
- Güngör H., "Sinan'ın Teknolojisi", VI. Vakıf Haftası Kitabı, İstanbul 1989.
- Hacı Şeyhoğlu A.K, Çankırı Tarihi, Vilayet Matbaası, Çankırı 1930.
- Hatipoğlu O., XIX.Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem işi Tezyinatı, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum, 2007.
- Kangal A., Tapu-Tahrir Defterine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 1993.
- Kangal A., "16. yüzyıl Osmanlı İdari Taksimatında Çankırı Sancağı ve Çankırı Kazası", Geçmişten Geleceğe Çankırı, III. Çankırı Kültür, Bilgi Şöleni Bildirileri, 2005, s. 204.
- Kaya K., 5 numaralı Şer'iye siciline göre XVII. yüzyıl sonlarında (H.1109-1110 M. 1697-1698) Çankırı Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yeni Çağ Tarihi) Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002.
- Kuban D., Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, İstanbul, 1998.
- Kuran A., Mimar Sinan, İstanbul, 1986.
- Özmen B, "Kastamonu İlinin Depremselliği ve Deprem Tehlikesi", www. Deprem.gov.tr/lab_htm/rapor/Kastamonu_depremsellik.pdf
- Papila A., Mimar Sinan'ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul'da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2006.
- Recep F., "Arşiv Belgesi", Çankırı Araştırmaları Dergisi, S:1, Çankırı 2006, s. 122.
- Recep F., "Osmanlı Tahrir ve Nüfus Kayıtlarına Göre Çankırı'nın Merkezine (nefs) Ait Mahalle İsimleri", Çankırı Araştırması, Y:2 S:2 Ağustos 2007, s. 113.
- Sezen M., Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, 1975.
- Sönmez Z., "Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı'nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri", Yeni Türkiye, C:34 s.406, Temmuz-Ağustos 2000.
- Şener C., "Çankırı Kitabelerine Genel Bir Bakış", Çankırı Araştırmaları Dergisi, S:1, Çankırı 2006, s. 128.
- Tekin S., "Çankırı Merkez ve İlçelerinde Yapılan Eski Eser Tesbit Çalışmaları", VIII. Vakıf Haftası Kitabı,
- Türkiye'de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler, cilt 1,Ankara 1983, s. 597.
- Türkoğlu Ö., Salnamelerde Çankırı, Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde Çankırı(Kengiri) Sancağı (1869-1903), Çankırı, 1999.
- Türkoğlu Ö., "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Çankırı ve Bir Belediye Defterinin Işığında Çankırı Belediyesi", Geçmişten Geleceğe Çankırı, III. Çankırı Kültür, Bilgi Şöleni Bildirileri, 2005.
- Uluçam A., "Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi", Osmanlı Ansiklopedisi, C.11, Ankara 1999, s. 168.
- Ülgen A., "Osmanlı Minareleri(Konum,Form ve Dekorasyon)", Osmanlı Ansiklopedisi, C.10.Ankara 1999, s. 322.
- Ünver S, "Süleymaniye Kütüphanesi Süheyl Ünver Notları, Defter No:788", Yüksel Arslan Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi,
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Abd. ve Yapı İşl. Daire Bşk. Dosya No: 18.01.01/1 ve 18.01.-/1
- Yurt Ansiklopedisi, "Çankırı Maddesi", 1982.
- Yüksel İ.A., Osmanlı Mimarisinde Kanuni Sultan Süleyman Devri(926-974/1520-1566) İstanbul C:VI, İstanbul 2004, s. XI.

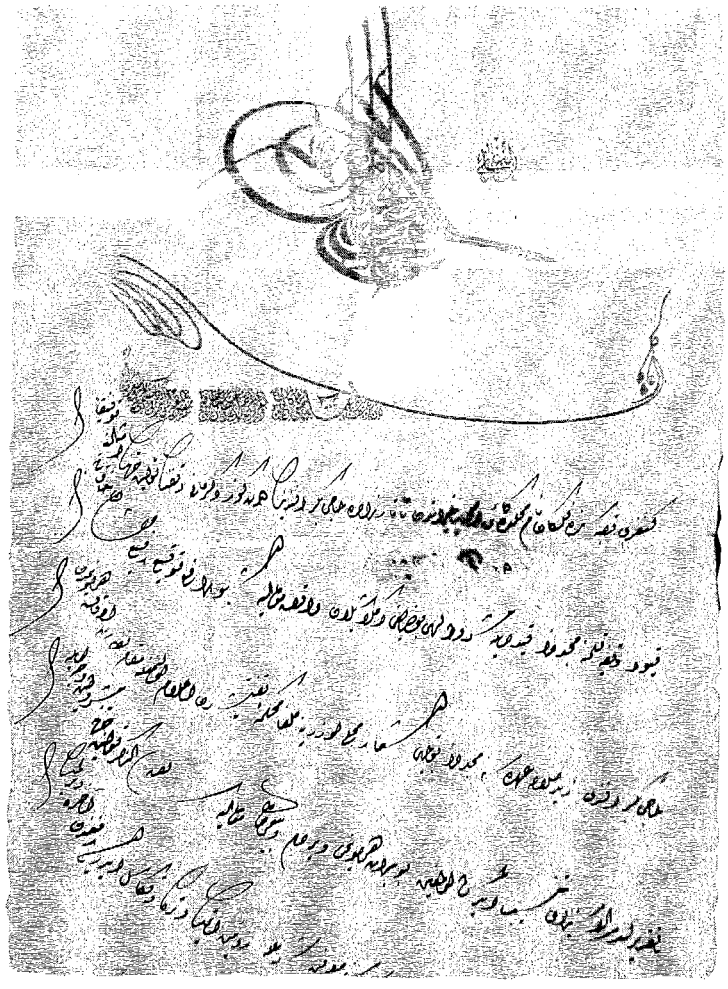

Konu: Feslegân mevkiinde bulunan Tatarzâde Hacı Bekir Efendi'nin 4 göz değirmeni vakfının mütevelliliğine atanma beratı

HÜVE'L-MU'ÎN
Tuğra Mehmet V. Reşat

Kengırı kasabasında Felsegân [Feslegân] nâm mahalde kâ'in ashâb-ı hayrâtdan Tatarzâde Hacı Bekir Efendi'nin 4 göz değirmen vakfının tevliyet cihetinin emsâline tevfîkan kuyûd-ı vakfiye kalemine müceddeden kayıt ile şurûtu lehi bulunduğu anlaşılan vâkıf-ı mümâ ileyhe işbu râfi'-i tevkî'-i refî'u'ş-şânı hâkânî Hacı Bekir Efendi -zîde salâhuhu- uhdesine müceddeden tevcîhi iş'ar-ı mahallî üzerine mülgâ mahkeme-i teftişden i'lâm olunmakla makâm-ı nezâret-i evkâf-ı hümâyûnumdan bâ-takrîr lede'l-istîzân tensîb idilmiş olmagın bu berât-ı hümâyûnumu virdim ve buyurdum ki mûmâ ileyh sâlifü'z-zikr tevliyet cihetine şûrût vechile vakfı mezkûr umûrunu hüsn-i idâre ile beher sene muhâsebesini ma'rifet-i şer'le rü'yet itmek ve terk ve tekâsül ider ise refî'inden âhara virilmek şartıyla mutasarrıf ola. Tahrîren fi'l-yevmi'r-râbi' min şehr-i cumâde'l-ûlâ sene hamse ve selâsîn ve selâse mie ve elf

Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye

1917 Miladi
1335 Hicri

Çeviri: Fuat RECEP. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Dairesi Uzmanı
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi.

DÜZ DOKUMALARI İLE KÜLTÜR HAZİNESİ BİR KAZA: YAPRAKLI (ÇANKIRI)

A Cultural Heritage Town With Plain Weawe: Yapraklı (Çankırı)

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK *
Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN **
Yrd. Doç. Dr. Hikmi SALMAN ***

ÖZET:
Yapraklı İlçesi ismini, XIX. yüzyıl sonlarına kadar yaşamış ve bölgenin ticari hayatına katkı sağlayan, önemli bir geçiş yolu üzerinde bulunmasından dolayı yoğun ilgi gören Yapraklı Panayırı ve bu panayıra ev sahipliği yapan 1780 m. yüksekliğindeki Yapraklı Yaylası'ndan almaktadır. Bu panayırlar yoluyla halk ürünlerini satma ve ihtiyaçlarını karşılayacakları ortam buldukları, buralarda çeşitli tekstil ve el dokuma malzemelerinin ticareti ve evleneceklerin düğün alışverişlerinin tamamının yapıldığı bilinmektedir. Yapraklı'da incelemelerini yaptığımız düz dokumaların 100 yıla yakın bir geçmişe sahip oldukları tarafımızdan tespit edildi. Bu örneklerden büyük çoğunluğu 40-60 yıl aralığında, 5 tanesi ise 80-100 yıl aralığında olduğu düşünülmektedir.
Yapraklı İlçesi'ndeki araştırmalarımız sırasında rastladığımız karakteristik özellikteki düz dokumaları kompozisyon ve motif özelliklerine göre;
1.Göbekli kilimler,
2. Motifleri dikey eksende gelişen kompozisyonlu kilimler,
3. Motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu kilimler,
4. Karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu dokumalar,
5. Karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu, tahtalı/çubuklu dokumalar,
6. Orta kısmı kare ya da dikdörtgen formdaki kilimler,
7. Seccade / namazlık tipi kilimler
olarak sınıflandırmaktayız.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Yapraklı, Dokuma, kilim, motif.*

A CULTURAL HERITAGE TOWN WITH PLAIN WEAWE: YAPRAKLI (ÇANKIRI)

ABSTRACT:
Yapraklı Town takes its name from the Yapraklı Fair which lived untill the end of XIX. century and contributed to the commercial life of the region and which attracted intense interest and from the Yaprakli Upland being a host for this fair and at an altitude of 1780 m. It is known that the public finds an environment at which they can sell their products and satisfy their needs, and that various textile and hand wowen material trading and the shopping of the people to get married is done. That the plain weaving which we have analysed at Yaprakli had history of around 100 years was determined by us. It is thought that most of these samples are 40-60 years old, and 5 of them between 80-100 years. During our research at Yaprakli Town, we can classify the weavings which we have run accross and which have characteristic properties according to their compositon and pattern as follows:
1. Hub kilims
2. Kilims with composition that patterns develop on the vertical axis.
3. Kilims with composition that patterns develop on the horizontal axis.
4. With mixed technique, weawing with composition that patterns develop on the horizontal axis.
5. With mixed technique, weawing with composition that patterns develop on the horizontal axis, and weaving with wood and bar.
6. Kilims with the middle in square or rectangular form
7. Prayer rug type kilims
KEY WORDS: *Cankiri, Yaprakli, Weawing, kilim, pattern.*

Çankırı İli'nin 28 km. kuzeyindeki Yapraklı, merkeze en yakın ilçelerden biridir. Bu nedenle geçmiş zamanlardan beri şehir kültürü ile sürekli iç içe ve yakından alakalı olmuştur. İlçe, tarih boyunca eğitim ve öğretime önem vermesi ile tanınmıştır. Bu nedenle bölgede adından söz edilen önemli bir ilim ve kültür merkezi olmuştur.

* Mustafa Kemal Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi - 31040 Antakya / Hatay
** Atatürk Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum
*** Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Erzurum

Yapraklı, Çankırı ve çevresindeki birçok ilçe ile birlikte Anadolu'da keşif olarak ilk Türkleşen önemli yörelerimizden biri olarak Osmanlı dönemi'nde Çankırı (Kengiri) Sancağı'na bağlı bir kazaydı.

Yapraklı ve çevresinde kurulmuş olan çok sayıdaki medrese ve mektep, ilçenin eğitim düzeyini, vakıf geleneğinin Osmanlı'dan günümüze kadar ulaşması ise kültür zengini bir yerleşim merkezi olduğuna işaret etmektedir.

Yapraklı İlçesi, 1958 yılına kadar Tuht ismi ile bilinmekteydi. Tuht ismi ise Farsça "Tude / But" kelimesinden gelmektedir. Bu sözcükler ise "yığınak ve toplanılan yer" anlamına gelmektedir. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere ilçe Galya (Ankara) ve İnebolu yolu üzerinden İstanbul'a ulaşan önemli bir yol üzerinde bulunmaktaydı.[1]

İlçe yeni ismini, kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen ancak, XIX. yüzyıl sonlarına kadar yaşamış ve bölgenin ticari hayatına katkı sağlayan, önemli bir geçiş yolu üzerinde bulunmasından dolayı yoğun ilgi gören Yapraklı Panayırı ve bu panayıra ev sahipliği yapan 1780 m. yüksekliğindeki Yapraklı Yaylası'ndan almaktadır.[2]

Yapraklı ve çevresindeki halkın panayırlar yoluyla ürünlerini satma ve ihtiyaçlarını karşılayacakları ortam buldukları, buralarda çeşitli tekstil ve el dokuma malzemelerinin de ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Halka her yıl eylül ayında kurulan panayırlar ve burada faaliyete geçen dükkan ve çarşılar aracılığı ile hizmet verilmekteydi. "Manifaturacılar Arastası, Bağdat Çarşısı, Acem Çarşısı ve At Panayırı" isimleri anılan yerlerde çeşitli malların takası, para ile satışı, hemen hemen her tür eşyanın satışının yapıldığı bilinmektedir. Buralarda Suriye ve Hint kumaşları, mercanları, gümüş takımları, Tokat alacaları, yemenisi, Gürün'ün şal dokuması, Kastamonu bezi, at takımları vs. rağbet görürdü. Bu panayırlarda evleneceklerin düğün alışverişlerinin tamamı yapılmaktaydı.[3] İlçe merkezindeki hayvan, buğday ve tiftik pazarlarının kurulması özellikle hayvancılıkla ilgili ürünlerin ortaya çıkışında önemli bir etken olmuştur. Ancak, Ankara ve İstanbul güzergâhına açılan çevre yolları ile ulaşım kolaylaşmış, tüccarlar artık bu panayırlara ve pazarlara uğramaz olmuşlardır.

Geçtiğimiz yüzyıla kadar Yapraklı'nın bölge için önemli bir kültür ve ticaret merkezi olması, beraberinde geleneksel mimari yapılanma ve sanatlarla ilgili zengin bir mirası da arkasında bırakmasına vesile olmuştur. Bugün Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'ndeki Yapraklı ile ilgili belgeler, el yazmaları, çeşitli hat levhaları[4] yanı sıra, bizzat yerinde inceleme fırsatı bulduğumuz tarihi ev, konak, cami ve bunların içerisindeki etnografik malzemeler derin bir kültürün izi üzerinde olduğumuzu doğrulamaktadır.

İncelemelerimiz sırasında yöredeki düz (kilim, zili dokuma teknikli) dokumaların halılardan daha fazla sayıda olduğunu gördük. Bu oran daha çok sıcak bölgelerde görülürken, Yapraklı'da farklı çıkmış, bunun nedeni olarak da pahada değerli halıların tüccarlar tarafından taşınmış olmasına, saklaması kolay olan düz dokumaların (kilim) katlanıp az yer tuttuğu için sandık ve dolap gibi gözden uzak yerlerde tutma olanağı sağlamasına ve cami gibi yerlerde halıların yerle olan temasını kesme kastı ile halıların altında kalması ile korunduğunu tahmin etmekteyiz.

Yapraklı'da incelemelerini yaptığımız düz dokumaların 100 yıla yakın bir geçmişe sahip oldukları tarafımızdan tespit edildi. Bu örneklerden büyük çoğunluğu 40-60 yıl aralığında, 5 tanesi ise 80-100 yıl aralığında olduğu düşünülmektedir. Özellikle, eski konaklarda rastladığımız "göbekli kilimler" ve "karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu dokumalar" karakteristik özellikleri, dokuma tekniği ve işçilik olarak dikkat çekmektedir. Bu tipteki örneklere Anadolu'nun farklı bölgelerinde özellikle, Konya, Niğde, Aksaray, Kayseri, Kırşehir ve Sivas gibi merkezlerinde sıkça rastlamaktayız.

Yapraklı'da rastladığımız kilimlerin Çankırı ve çevresindeki diğer dokuma merkezleri ile aynı kompozisyon sağlamlığına ve karakteristik özelliğe sahip olduğunu görmekteyiz. Kilimlerde Sivas ve Kırşehir yörelerinin ağırlıklı olarak etkisi görülmektedir. Kullanılan malzemesi tamamen yün olan Yapraklı düz dokumalarının yakın tarihli örneklerinde sentetik boya kullanılmıştır. Yapraklı ve çevresindeki düz el dokumalarının İç Anadolu Bölgesi'ndeki dokuma merkezlerinde kullanılan kompozisyon ve motiflerin yansıtıldığı çok sayıda örneği de içerisinde barındırmaktadır.

Günümüze gelindiğinde Yapraklı İlçesi kültür mirasımız mimari ve etnografik eserlerin yaşatıldığı yer olmaktan çıkmış, acilen korunması gereken bir yerleşim haline dönüşmüştür. Bu amaçla araştırmalarımız sırasında rastladığımız karakteristik özellikteki düz dokumaları ileriki zamanlara taşıyabilmek için kompozisyon ve motif özelliklerine göre sınıflandırarak katalog halinde sunmayı uygun gördük.

1.Göbekli kilimler,
2. Motifleri dikey eksende gelişen kompozisyonlu kilimler,
3. Motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu kilimler,
4. Karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu dokumalar,
5. Karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu, tahtalı/çubuklu dokumalar,
6. Orta kısmı kare ya da dikdörtgen formdaki kilimler,
7. Seccade / namazlık tipi kilimler.

1 Anonim, Cumhuriyet'ten Günümüze Yapraklı, Çankırı, 1996, s.3.
2 Anonim, a.g.e., s.6.
3 Anonim, a.g.e., s.7, 17, 20.
4 Bkz.: Çankırı Araştırmaları Dergisi, S.I, II.

1.Göbekli kilimler		
Dokuma türü	:	Kilim
Foto. no	:	1, 2, 3, 4.
Çizim no	:	1, 2.
İncelenme tarihi	:	Haziran 2008
Bulunduğu yer	:	Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	:	Yer sergisi
Kullanılan malzeme	:	Yün.

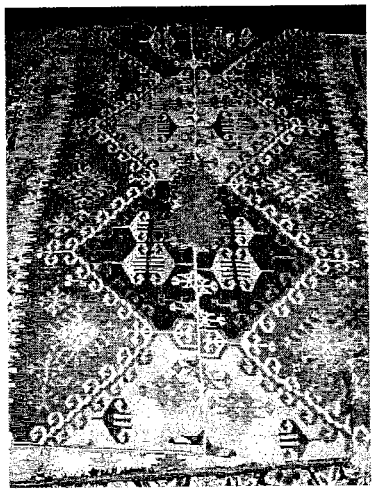

Foto: 1

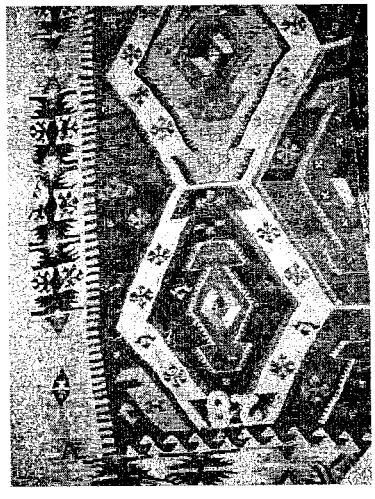

Foto: 2

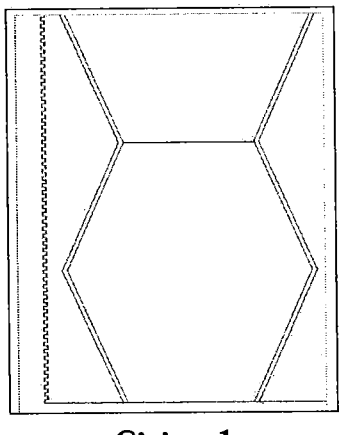

Çizim: 1

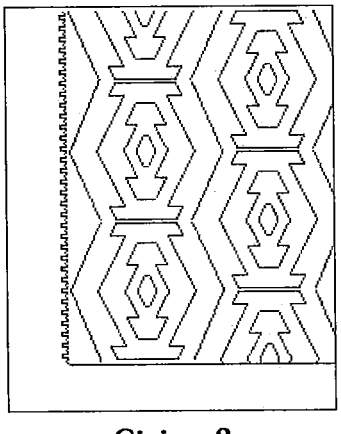

Çizim: 2

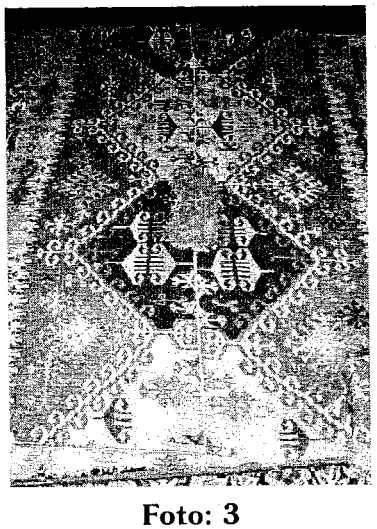

Foto: 3

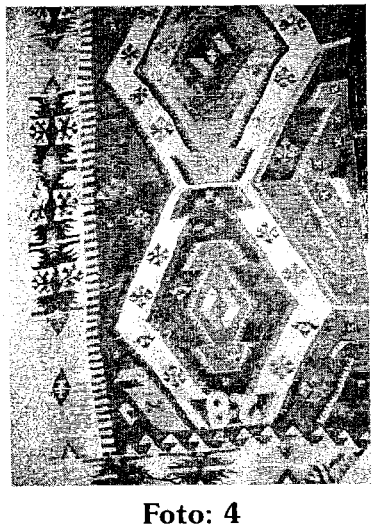

Foto: 4

2. Motifleri dikey eksende gelişen kompozisyonlu kilimler		
Dokuma türü	:	Kilim
Foto. no	:	5, 6.
Çizim no	:	18, 89, 135, 143, 147.
İncelenme tarihi	:	Haziran 2008
Bulunduğu yer	:	Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	:	Yer sergisi
Kullanılan malzeme	:	Yün.

Foto: 5

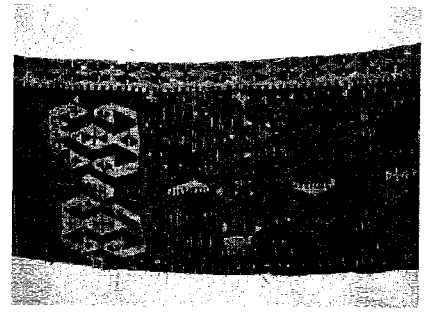

Foto: 6

3. Motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu kilimler		
Dokuma türü	:	Kilim
Foto. no	:	7, 8, 9.
Çizim no	:	18, 89, 135, 143, 147.
İncelenme tarihi	:	Haziran 2008
Bulunduğu yer	:	Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	:	Yer sergisi
Kullanılan malzeme	:	Yün.

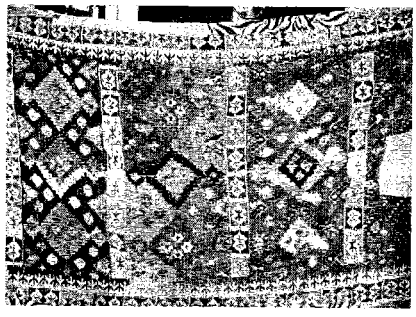

Foto: 7

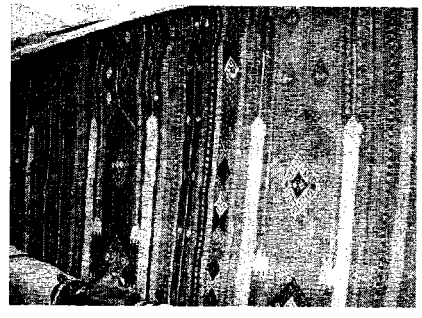

Foto: 8

Foto: 9

4. Karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu dokumalar,		
Dokuma türü	:	Kilim, Cicim, Zili.
Foto. no	:	10, 11, 12.
Çizim no	:	18, 89, 135, 143, 147.
İncelenme tarihi	:	Haziran 2008
Bulunduğu yer	:	Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	:	Yer sergisi
Kullanılan malzeme	:	Yün.

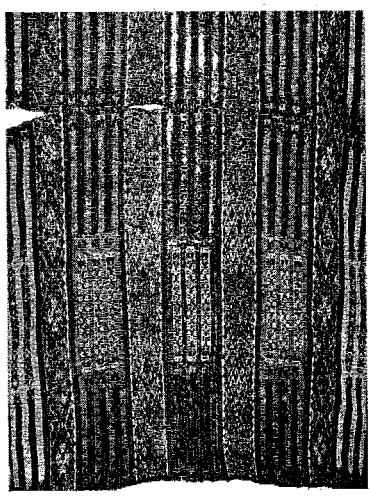

Foto: 10

Foto: 11

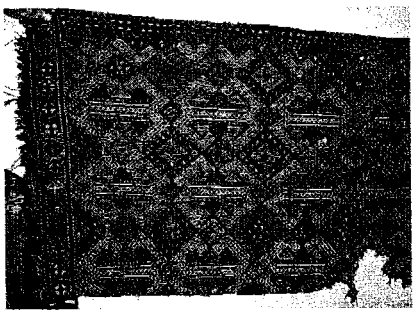

Foto: 12

5. Karışık teknikli, motifleri yatay eksende gelişen kompozisyonlu, tahtalı/çubuklu dokumalar		
Dokuma türü	:	Kilim, Cicim, Zili.
Foto. no	:	13, 14, 15, 16, 17.
Çizim no	:	18, 89, 135, 143, 147.
İncelenme tarihi	:	Haziran 2008
Bulunduğu yer	:	Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	:	Yer sergisi
Kullanılan malzeme	:	Yün.

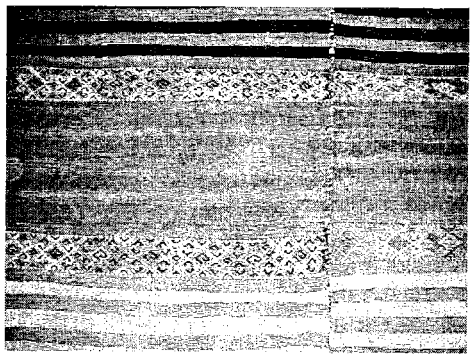

Foto: 13

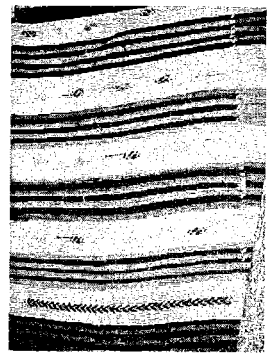

Foto: 14

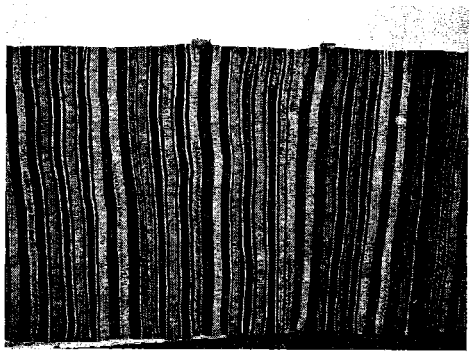

Foto: 15

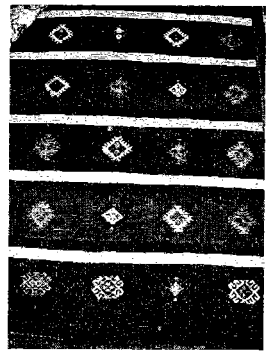

Foto: 16

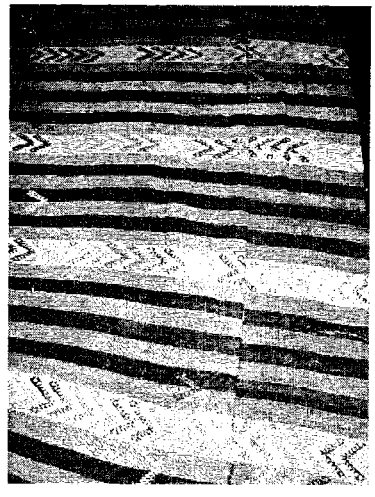

Foto: 17

6. Orta kısmı kare ya da dikdörtgen formdaki kilimler	
Dokuma türü	: Kilim
Foto. no	: 18
Çizim no	: 18, 89, 135, 143, 147.
İncelenme tarihi	: Haziran 2008
Bulunduğu yer	: Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	: Yer sergisi
Kullanılan malzeme	: Yün.

Foto: 18

7. Seccade / namazlık tipi kilimler	
Dokuma türü	: Kilim
Foto. no	: 19, 20.
Çizim no	: 18, 89, 135, 143, 147.
İncelenme tarihi	: Haziran 2008
Bulunduğu yer	: Yapraklı İlçesi / Köyleri.
Üretim tipi (cinsi)	: Seccade
Kullanılan malzeme	: Yün.

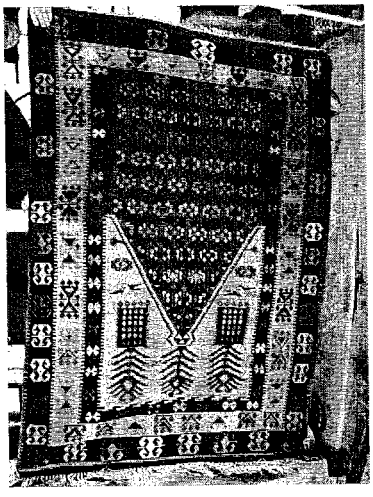

Foto: 19

Foto: 20

ÇANKIRI GELENEKSEL GİYİM İŞLEMELERİ

Çankırı Traditional Clothing Embroideries

H. Ayla ŞENTÜRK*

ÖZET:
Çankırı değişen hayat şartları ve tarzına rağmen gelenek ve göreneklerini öz olarak korumuş nadir bir ilimizdir. Çankırı halk kültürü içinde önemli yere sahip olan türküleri, evlenme adetleri, el sanatları, geleneksel giyimleri zaman içinde kısmen kaybolmadan bu günlere kadar kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Sosyal bir müessese olan yâran evleri Çankırı evlerinin mimari özelliğini taşımaktadır ve yâran giyimleri de işlemelidir. Geleneksel kadın ve erkek giyimleri de işlemelidir ve halen düğün törenlerinde giyilmektedir. Alan araştırmasında karşılaşılan geleneksel giyimler üzerindeki işlemeler el işlemesidir. Bu araştırmanın konusunu geçmişten günümüze Çankırı geleneksel giyimleri üzerindeki işlemeler ve kullanım alanları oluşturmaktadır. Çankırı ilinde eski giyimler üzerindeki işlemeleri makineye uyarlayarak işleyen ve üreten geleneksel giyim işlemecisi Süleyman DOĞAR'ın çalışmalarına yer verilecektir.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Yaran, giyim kuşam, işlemeler.*

ÇANKIRI TRADITIONAL CLOTHING EMBROIDERIES

ABSTRACT:
Çankırı is a city that protected its traditions and customs despite of the changing life styles and conditions. The folk songs, marriage customs, hand arts and traditional clothing, that have an important place in Çankırı folk culture, have been conveyed through generations without disappearing in time. The houses of Yâran Board – which is a social organization – carry the architectural feature of Çankırı houses and Yâran clothes are embroidered. Traditional clothing of men and women are embroidered and still worn in the wedding ceremonies and Yâran meetings. Embroideries on the traditional clothes that have been met in the research area are hand embroidery. Past and present of the embroideries on the Çankırı traditional clothes and their usage areas constitute the topic of this research. The works of traditional cloth embroiderer Süleyman DOĞAR who adapted and produced embroideries on the old clothes to the stitch machine will take place in this research.
KEY WORDS: *Çankırı, Yaran, giyim kuşam, işlemeler.*

I. GİRİŞ

Çankırı değişen hayat şartları ve tarzına rağmen gelenek ve göreneklerini öz olarak korumuş nadir bir ilimizdir. Çankırı halk kültürü içinde önemli yere sahip olan türküleri, evlenme adetleri, el sanatları, geleneksel giyimleri zaman içinde kısmen kaybolmadan bu günlere kadar kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Kültürel yaşamın vazgeçilmezlerinden olan geleneksel giyimler işlemelidir ve Çankırı'ya özgüdür. Günümüzde geleneksel erkek giyimleri yâranlar tarafından ve geleneksel kadın giyimleri gelinler veya diğer misafir katılımcılar tarafından düğün törenlerinde giyilmektedir. Geleneksel giyimlerin kullanım alanları kültürel yaşam içinde varlığını sürdürmektedir.

Yâran kültürü sadece Çankırı'ya özgü değil, Anadolu'nun birçok yöresinde değişik adlarla devam eden çok boyutlu bir kurumdur. Yâran sohbetlerinin temeli, 13. yüzyılda Anadolu'da görülen Ahilik kurumuna dayanır. Ahilik teşkilatı, 13. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına değin Anadolu'da esnaf ve sanatkârlar birliğinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Ahilik, kent, kaza ve köylerde esnaf ve sanatkâr kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve denetimlerini düzenleyen bir kurumdu. Gündüzleri esnaf teşkilatı ile mesleki beceriler kazandırılan gençlere, geceleri de sohbet toplantıları ile manevi değerler, ahlak, eğitim, vatandaşlık bilgileri verilerek onların hayat ve hareketleri denetim altında tutuluyordu[1].

"Kız anadan öğrenir sofra düzmeyi, Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi" sözü yâran sohbetlerinin uygulayıcı bir eğitim kurumu olduğunun göstergesidir.

Yâran teşkilatının ilkeleri, işleyişi, yaren evleri, yaren odaları, sohbetleri, oyunları, kuralları ve uyulması gereken gelenekleri ile sosyal rolleri olan bir kuruluştur. Yâran meclisi (Ocak) açılmasına karar alınır, Türklerdeki 24 Oğuz boyunu temsil edecek sayıda; 1 Başağa, 1 Küçük Başağa ve 22 yârandan oluşmaktadır[2]

* Öğretim Görevlisi - Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü 42075 Selçuklu KONYA, aylasenturk@selcuk.edu.tr
1 Mahmut TEZCAN. (1989). Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yâran Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:103, Ankara. s.3
2 Orhan ÖZKAN. (2002). Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü. Kayıkçı Matbaacılık, Çankırı. s.23

Yâran teşkilatının üyeleri yarenlerin giyimleri de tek tip ve işlemelidir. Sohbet odaları da işlemeli el sanatı ürünleri ile süslenmektedir.

İnsanoğlu, yaşamı boyunca hayatına dair çeşitli geçiş dönemlerini (doğum, evlenme, ölüm), geçmiş yaşantılarından öğrendiği birtakım kurallar eşliğinde yaşar. Bu kurallar yerine getirilirken maddi kültür öğelerini oluşturan el sanatı ürünlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle evlenme sürecinde kullanılan el sanatı ürünleri ve giyimler işlemelidir.

Çankırı evlenme adetleri çerçevesinde günümüzde de halen yapılan nişan, şenlik, kına gecesi, düğün ve duvak açma törenlerinde gelin ve katılımcılar geleneksel giyimleri giymektedirler (Fotoğraf no:1-2). Sünnet düğünlerinde ev sahibi ve yakın akrabalar geleneksel giyimleri giymekte ve işlemeli ürünler ile sünnet yatağı süslenmektedir (Fotoğraf no: 3). Düğün sahibinin geleneksel kıyafeti yoksa bu giyimleri kiralama yolu ile edinerek giymeleri bu konudaki hassasiyetlerinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

erkek giyimleri, bu giyimler üzerindeki işlemelerde kullanılan malzeme özellikleri (kumaş ve diğer malzemeler), kullanılan araçlar ve özellikleri, işleme teknikleri, renk, kompozisyon ve desen özellikleri tespit edilerek tanıtılacak ve koruma – yaşatma yolları aranacaktır. Çankırı geleneksel giyimlerinin ulaşılabilen eski örnekleri ile birlikte günümüzde bu geleneğin uzantısı olarak; çalışmalarını halen sürdüren geleneksel giyim işlemecisi usta Süleyman DOĞAR'ın çalışmalarına yer verilecektir.[3]

Foto: 1 - *Çankırı Merkez Geleneksel Giyim*

II. YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi alan araştırmasına dayalıdır. Araştırmada veriler kaynak kişilerle görüşme ve gözlem tekniği ile elde edilmiştir. Görüşme sırasında ayrıca fotoğraf çekilerek, toplanan veriler gözlemci tarafından analiz edilmiştir. Çankırı geleneksel giyimleri ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Çankırı giyimleri ile ilgili doğrudan bir araştırmaya rastlanmamış olması bu konuyu orijinal kılmaktadır.

III. ÇANKIRI GELENEKSEL GİYİM İŞLEMELERİ

Çankırı geleneksel erkek giyimleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de Yâran sohbetlerinde "yaren"ler, kadın giyimleri ise evlenme ve sünnet düğünlerinde kadınlar tarafından halen giyilmektedir. Bu törenlerde sadece ev sahibi değil aileye yakın katılımcılarda bu giyimleri giymektedirler. Kadın ve erkek giyimleri ve özellikleri aşağıdaki gibidir:

Foto: 2 - *Çankırı Merkez Geleneksel Giyim (Kına Gecesi)*

Kadın Giyimleri: Kadın giyimleri; üst giyim olarak işlik (içlik), işlik üzerine sıkma, sıkmanın üzerine üçetek, üçetek üzerine fermane, gümüş kemer, fes veya taç, alt giyimde şalvar, el örgüsü yün çoraplar ve patik giyilmektedir. Üçetek yerine kaftan-binlik veya bindallı giyilebilir.

Başa giyilenler:

Fes-Penezli fes: Bir çeşit başlıktır. Kırmızı yünlü veya çuha kumaştan hazırlanır. Fes üzerine oyalı yazmalar örterek kullanılır.

Oyalı yazma: Dörtkenarı süslemeli, çeşitli tığ, mekik, firkete veya iğne oyalı, bazen boncuk ve pul kullanılarak yapılan oyalarla süslemeli başörtüsüdür. Yörede yemeni olarak da adlandırılan yazmalar fesin üzerine bağlanmaktadır. İnce ve seyrek dokunuşlu yazmalar desenli veya düz olabilir.

Taç: Elmas taşlı ve titrekli gelin tacı genellikle düğünlerde gelinler tarafından kullanılmaktadır. Beyaz kumaş ile kaplı tacın üzeri çeşitli elmas taşlarla süslemelidir. Diğer katılımcılardan ayırt edilmesi için tacın arka tarafına beyaz duvak takılan bir aksesuar niteliğindedir.

3 Süleyman Doğar, Geleneksel giyim işlemecisi ve terzisi - 1943 Çankırı-Yapraklı-Topuzsaray Köyü doğumlu-İlkokul mezunu-Karatekin mah. Fidanlık Sok. No: 16 18100 ÇANKIRI.

İçe giyilenler:

İşlik (içlik): Yakası düz, beyaz veya renkli pamuklu kumaştan, uzun kollu, ön tarafı kapalı, diz üstü elbise şeklinde günlük bir giysidir.

Sıkma: Vücudu sıkıca saran, önden açık düğmeli, yakası teğelli veya iğne oyalı süslemeli gömlek şeklinde bir giysidir. Genellikle saten kumaştan, çeşitli renklerde, beli ve paçaları büzgülü, ağı bol ve düşük, astarlı, cepsiz don üçeteğin altına giyilir.

Üste giyilenler:

Bindallı: Koton kadife kumaştan uzun elbise şeklinde bir giysidir. Kolları uzun ve yakası göğüs hizasına kadar açıktır. İçi astarlıdır. Kollar, ön ve arka beden yoğun olarak işlemelidir.

Foto: 3 - *Çankırı Merkez Sünnet Düğünü ve Yatağı*

Üçetek: Uzun ve önden açık, bel kısmından itibaren yanları yırtmaçlı, yırtmaç kenarları oymalı, uzun kollu, kol uçları oymalı, iç tarafı pamuklu kumaştan astarlı, kenarları çeşitli şeritlerle süslemeli bir giysidir. Genellikle mecidiye kumaş tercih edilmektedir (Fotoğraf no: 4).

Fermane (Cepken): Koton kadife veya çuha kumaştan, içi astarlı, önden açık, bele kadar, uzun kollu, düz yakalı, işlemeli kısa ceket şeklinde bir giysidir (Fotoğraf no: 5) . Kenarları ve kol uçları oymalı veya düz olabilir. Bitkisel bezemelerden oluşan işlemeler kol, ön beden ve arka beden üzerinde yoğundur. Kenan Özbel cepkeni "Başlıcaları fermene, salta, hırka ve yelektir" şeklinde[4], Gönül Tizer ise "Üzerleri sırma ve kaytanla işli olanları olduğu gibi adi, kalınca bezden giyilenleri de görülmüştür" şeklinde tanımlamışlardır[5].

Kaftan-Binlik: Koton kumaştan, uzun ve önden açık, bel kısmından itibaren yanları yırtmaçlı, uzun kollu, iç tarafı astarlı bir giysidir. İşlemeler giysinin ön ve arka etek uçlarında, sırt kısmında, kollarında ve ön beden ile kenarlarda yer almaktadır (Fotoğraf no: 6).

Foto: 4 - *Çankırı Merkez Üçetek*

Ayağa giyilenler:

Çorap: Yün veya tiftik iplikten 5 şiş ile sıkı örülen yün çoraplar renkli ve geometrik desenlidir. Çorapların uzunluğu diz altına kadardır.

Patik: Patik şeklinde ayakkabıdır.

Aksesuarlar:

Gümüş kemer: Giyilen giysiyi belden sıkıp tutmak için takılan üzeri süslü ve tokalı gümüş kemer üçeteğin üzerine takılır.

inci dizilerinin yan yana gelmesinden oluşan kolye üçetek kaftan veya binlik giyildiğinde takılır. Elle dizilen incinin arasında altın, mercan veya gök boncuk takılabilir.

Gelin mendili: 30cmX30cm ebatlarında krep veya ipek kumaştan kenarları oyalıdır. Oyalar mekik, tığ veya iğne oyası şeklindedir.

Şal kuşak: Yünden dokunmuş, uçları püsküllüdür. Eni dar olarak dokunur ve daha sonra iki tanesi yan yana dikilerek oluşan şal kuşaklar, üçeteğin üzerinden bele bağlanır. Gelinler şal kuşak yerine gümüş kemer takar.

Erkek Giyimleri: Üst giyim olarak renkli gömlek üzerine cepken, fes üzerine ipek poşu, alt giyimde zıvga üzerine şal kuşak, köstek veya kama, el örgüsü yün çorap, yemeni veya çizme giyilmektedir.

İçe giyilenler:

Gömlek: Gömlek çeşitli kumaşlardan dikilebildiği gibi genellikle kutnu ve altıparmak kumaşından dikilmektedir. Yeşil, beyaz, kırmızı ve siyah yollu desenli ipek pamuk karışımı bir kumaştır. Gömlek düz yakalı ve uzun kolludur.

Üste giyilenler:

Cepken: Kartal kanat kollu cepken, koton veya çuha kumaşlardan, içi astarlı, ön ve arka beden ile kolların işlemeli olduğu kısa cekettir. Kartal kanat kol sadece omuzdan tutturulur, bu durumda kolların görünümü kuşkanadına benzediği için bu ismi almıştır.

Zamanımızın ceketi yerine giyilen bir giysinin genel adıdır. Çuhadan dikilirdi, fakir sınıflar adi, kalınca bezden

4 Kenan ÖZBEL. (1961). El Sanatları 5, Anadolu Kadın Kılıkları Kılavuz Kitapları XII, CHP Halk Evleri Bürosu. s.7-8

5 Gönül TİZER. (1974). Giyim Kuşam ve Türk Kadın Kıyafetleri 1. Türk Folklor Araştırmaları, s.69, Aralık.

cepken kestirebilirlerdi. Koçu cepken hakkında şu ek bilgileri veriyor: "Gömlek üzerine giyilirdi. Yakası düz kesim, önü düz veya çapraz, eteği kısa ancak bele kadar inerdi, kolları uzun, el üstüne kadar düşerdi."[6]

Foto: 5 - *Çankırı Merkez Cepken-Fermane*

Alta giyilenler:

Zıvga: Körüklü zıvga koton, kadife, yünlü veya çuha kumaşlardan yapılır. Zıvga ayak bileklerine kadar uzun, ağı bol, içi astarlı ve yanları işlemelidir.

Şal kuşak: Tosya'da dokunan şal kuşaklar ince ve uzundur. Zıvganın üzerine sarılır. Trabulus şalı da giyimlerde kullanılan şallardır.

Başa giyilenler:

Fes: Bordo çuha kumaştan yapılan bir çeşit başlıktır. Üzerine ipek poşu bağlanır.

İlk kez Fas kentinde yapılmış, kesik koni biçiminde kırmızı çuhadan, tepesinin ortasından püskül sarkan başlık. Fes erkekler kadar kadınlarında giydikleri bir başlıktır.[7]

İpek poşu: İpek kumaştan çeşitli renklerde, fesin üzerine sarılan veya boyuna fular olarak takılan kenarları püsküllü kare şeklinde bir aksesuardır.

Ayağa giyilenler:

Çorap: Boyu diz altına kadar, yün veya tiftik iplik ile beş şiş örülen çoraplar krem rengidir.

Yemeni: Tabanı köseleden ve burnu düz ayakkabıdır. Şemseddin Sami'ye göre "alt tabakanın giydiği kısa kenarlı, kırmızı sarı veya siyah renkte sahtiyandan (sepilenerek boyanmış ve cilalanmış deri) yapılan kaba papuç"tur.[8]

Aksesuarlar:

Köstek: Zincirli köstek saatler başlıca aksesuardır.

Foto: 6 - *Çankırı Merkez Binlik*

A. Giyim İşlemelerinde Kullanılan Araç ve Gereçler

Çankırı geleneksel giyimleri üzerinde bulunan işlemeler giyimlerin eski veya yeni oluşuna göre değişiklik göstermektedir. Çankırı'da yapılan alan araştırmasında karşılaşılan eski geleneksel giyimler üzerindeki işlemeler elde işlenmiştir (Fotoğraf no: 7). Bu nedenle dikiş iğnesi, makas, iplik, metal iplik ve kumaş kullanılan malzemelerdir. Giyimlerin dikimi ise makinede yapılmıştır. Bindallı, Cepken ve Binlik işlemesinde pamuklu veya yünlü kumaşlar tercih edilmiştir. Üçetek ve şalvarda ise saten veya ipekli kumaşlar kullanılmıştır.

Çankırı'da bilinen tek usta geleneksel giyim işlemecisi Süleyman Doğar ise makinede işleme yapmaktadır (Fotoğraf no: 8). Kullanılan makine yarım devirli ev tipi düz dikiş makinesidir. Baskı ayağı işlemeci ustanın kendisi tarafından özel olarak tasarlanmıştır. Sim-sırma-ibrişim veya kaytanın baskı ayağının altına kolaylıkla ve düzgün gelmesini sağlamaktadır. Kaytan kelime olarak, Türk Dil Kurumu sözlüğünde (isim-Rumca) pamuk veya ipekten sicim anlamına gelmektedir. İşlemeye adını veren malzemeler sim, sırma, ibrişim ve kaytan işlemenin ana malzemelerindendir. 2-3 mm. genişliğinde yassı şeritler çeşitli renklerde ve kalınlıktadır. Sim ve sırma; altın ve gümüş renklerinde metal iplik, ibrişim ve kaytan çeşitli renklerde ipek ipliktir.

B. İşlemede Renk, Desen ve Kompozisyon Özellikleri

Giyimlerde kullanılan kumaşlar genellikle siyah ve bordo renklerdedir. Metal iplikler; altın veya gümüş renklerinde, ipek iplikler kumaşına göre siyah veya bordo renklerindedir. Desenler genellikle bitkisel ve geometrik bezemelerden oluşmaktadır. Figürlü bezemeye rastlanmamıştır. Kadın ve erkek giyimlerinde kompozisyon değişiklik göstermekle beraber her ikisinde de giyimlerin dış kenarlarında bordür şeklinde işleme yer almakta, cepkenlerin arka beden ve ön bedenleri ile kollarda motifler bulunmaktadır. Üçetek, bindallı ve binlikte ise arka beden, ön beden, kollar ve arka ve ön etek uçlarında çeşitli bitkisel bezemelerden motifler yer almaktadır.

6 Osman Hamdi Bey ve Marie de Launay. (1999). 1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye. Sözlük Eki. Sabancı Üniversitesi. İstanbul. s.17
7 A.g.e., s.18
8 A.g.e., s.21

Foto: 7 - *Çankırı Merkez El işlemeli Binlik ve Cepken*

Foto: 8 - *Makinede Geleneksel Giyim İşlemesi (Süleyman Doğar)*

Foto: 9 - *Kalın Kartondan İşleme Deseni Kalıbı*

C. İşleme Teknikleri

Alan araştırmasında ulaşılabilen eski geleneksel giyimler üzerindeki işleme teknikleri kordon tutturma ve dival işidir. Elde kordon tutturma, dokumanın iplikleri üzerinde yürütülerek yapılan serbest stil iğne tekniğidir. Kullanılan kordon; metal ipliğin bükülmesi ile oluşturulmaktadır. Hazırlanan kordon desen etrafından düzgün sıralamalarla, başka bir iplik ile kumaşa tutturulmaktadır. Kordon tutturma tekniği genellikle cepken işlemelerinde kullanılmıştır. Bindallı işlemelerinde ise metal iplik ile dokumanın iplikleri kapatılarak yapılan işleme tekniklerinden Dival işi kullanılmıştır. Dival işinde desen, işleme kartonundan (çiriş ile hazırlanan özel bir karton) ucu keskin ve kıvrık, tahta saplı bir araç olan "möhlüke" ile oyularak hazırlanmaktadır. Oyularak hazırlanmış desen kumaş üzerine çiriş ile yapıştırılarak üstten metal iplik ve alttan başka bir iplik yürütülerek, "biz" yardımıyla "cülde" üzerinde işlenmektedir. Dival işinde; düz ve verev sarma, yarma yaprak, delikli sarma, pesent, hasır iğne tekniklerine rastlanmıştır.

Foto: 10 - *Çankırı Merkez Yâran Ekibi (Foto İstanbul'dan alınmıştır)*

Geleneksel giyim işlemecisi Süleyman Doğar "Simsırma-ibrişim-kaytan işlemesi" yapmaktadır. Bu işlemenin; eski örneklerde karşılaşılan ve elde yapılan kordon tutturma tekniğinin makineye uyarlamış hali olduğu düşünülmektedir. İşlemeye başlamadan önce kalın kartondan (mukavva) oluşan giyim kalıpları üzerine işlenecek desenin ana hatları çizilerek oyulması ile hem giyim kalıbı hem de desen kalıbı hazırlanmış olmaktadır (Fotoğraf no: 9). Giyim kalıplarına göre kumaş kesimi yapılmakta, kol altı ve şalvar ağına eklenen parçalara "conta" adı verilmektedir. Yaka çeşitleri olarak düz yaka, kıvrımlı yaka, oymalı yaka; kol çeşitlerinde ise giymeli kol, sallama kol (kartal kol) (Fotoğraf no: 10-11), sarkıklı kol ve dirsekten yırtmaçlı kol (divlimli) çeşitleri bulunmaktadır. Giyim kalıp özellikleri ve dikimi ayrıca incelenmesi gerekli bir konudur. Kesim yapılan parçalara desen kalıpları yardımıyla istenilen desenler kalem veya taş ile çizilerek işlemeye hazır hale getirilmektedir. Oyma kalıplardaki desenler sadece ana hatları ile çizilmekte, desenin ince detayları işlemeci tarafından, işleme sırasında yapılmaktadır.

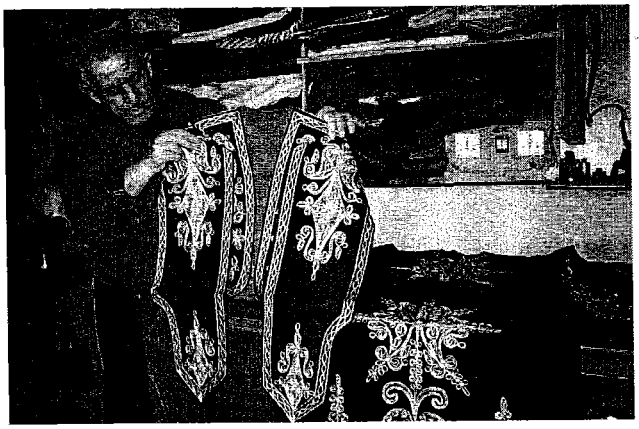

Foto: 11 - *Makinede İşlenerek Dikilen Geleneksel Erkek Giyimi - Kartal Kollu Cepken*

İşleme yarım devirli makinede desen üzerinden önce ana hatlar üzerinden düzgün sıralamalarla yapılmakta, detaylar ise usta tarafından işleme sırasında verilmektedir. Makinenin baskı ayağı yuvarlak dönüşlerde dizlik ile kaldırılarak düzgün olması sağlanmaktadır. Örcün BARIŞTA "Yatırma olarak da isimlendirilen bu atma işi kalın ipliğin ya da kordonun kumaş üzerine serilerek başka bir iplikle tutturulması ile yapılır. Türk işlemelerinde geleneksel

bir dekoratif iğne olarak eski dönemlerden beri süregelen bu iğnenin erken örnekleri Orta-Asya'ya kadar uzanmaktadır. Bazı yörelerde kordon tutturma iğnesi makineyle uygulanmaktadır. Konya çarşısında yatırma olarak bilinmektedir." şeklinde açıklamış olduğu işleme tekniği Çankırı'da yapılan sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemesi ile benzerlik göstermektedir.[9]

Bazı motiflerde aplike tekniğinin kullanıldığı gözlenmiştir. İşlemeler fermane, bindallı, binlik, cepken ve zıvga üzerinde yoğun olarak görülmekte, üçetek üzerinde ise astarlandıktan sonra özellikle oymalı olanların kenar süslemelerinde görülmektedir. Şalvar, gömlek, sıkma, işlik ve aksesuarlar üzerinde gözlenmemiştir. İşleme tamamlandıktan sonra giyimler dikilerek astarlanmakta ve kenarlara süsleyici unsurlar eklenmektedir.

Foto: 12 - *Çankırı Merkez Günümüz Kına Gecesi - Cepken İşlemeleri*

IV. SONUÇ

Çankırı geleneksel giyimleri halen yâran sohbetleri sırasında yarenler tarafından ve evlenme gelenekleri çerçevesinde kadınlar tarafından tercih edilen giyimlerdir (Fotoğraf no:12-13). Alan araştırmasında ulaşılabilen eski örnekler el işlemesidir. İşleme teknikleri elde kordon tutturma genellikle cepken üzerinde ve dival işi bindallı üzerinde rastlanmıştır. Günümüzde geçmişin bir uzantısı niteliğinde makinede işleme yapılarak geleneksel giyimler üretilmektedir.

İşlemeci Süleyman DOĞAR bu mesleği ustası Hüseyin ARICAN'dan öğrenmiş, geleneksel giyim kalıpları ile desenlerini, Çankırı yöresinde sandıklardan çıkan giyimler üzerinden çıkarıp uygulayarak eski örneklerin yaşatılmasına katkıda bulunmuştur. Ustanın arşiv niteliğindeki desenleri katalog haline getirilmelidir.

Foto: 13 - *Çankırı-Tatlıpınar Köyü Kına Gecesi Geleneksel Giyimi*

Giyimler üzerindeki işlemelerde kullanılan gereçler sim-sırma-ibrişim kaytan işlemeye adını vermiştir. İşlemeler çoğunlukla bitkisel bezemeler ile giyimlerin ön-arka beden ve kolları üzerinde yoğunlaşmıştır. İşleme yapılan makine yarım devirli düz dikiş makinesidir, baskı ayağı ustanın kendisi tarafından özel olarak tasarlanmıştır. Desen kalıpları kalın kartondan oyularak hazırlanmakta ve aynı zamanda giyim kalıbı niteliği taşımaktadır. İşleme tekniği yassı şeritlerin makinede başka bir iplik ile kumaşa tutturulması ile oluşmaktadır. İşlenen parçalar usta tarafından dikilip süsleyici unsurlar eklenerek son şekli verilmektedir. Süleyman DOĞAR halen Çankırı'da çalışmalarını sürdürmektedir (Fotoğraf no: 14).

Sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemeciliği Çankırı'da eğitim kurumları tarafından (Çankırı kız Meslek Lisesi ve Çankırı N.Ok Halk Eğitim Merkezi) yaşatılmaya çalışılmış ancak başarıya ulaşamamıştır. Kursiyerler sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemeciliğinin aslında terzilik ve işlemecilik olarak iki meslekten oluştuğunu ve zorluğundan dolayı öğrenemeyeceklerini düşündükleri için kursu bıraktıklarını belirtmişlerdir. Sim-sırma-ibrişim-kaytan işlemeciliğinin öğretim programı, işlemecilik ve geleneksel giyim dikimleri olarak iki farklı kurs şeklinde konunun uzmanları tarafından hazırlanmalı ve tekrar denenmelidir.

Kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarının yaşayan ustalarından konu ile ilgili bilgi birikimlerinden yararlanılmalı ve yaşatılmalıdır. Bu konuda üniversiteler ile işbirliği planlı bir şekilde yapılmalıdır. Çankırı geleneksel giyimleri ile ilgili bir derleme çalışması yapılarak katalog oluşturulmalı ve ulaşılabilen en eski örnekler tespit edilerek yaşatılmalıdır. Hazırlanan katalog günümüzde yeni üretilecek olan giyimlere kaynak oluşturmalı ve bu giyimlerin yozlaşması önlenmelidir. Makine işlemesi giyimlerde en azından renk ve desen orijinalliği korunarak eski örnekler yaşatılmalıdır.

Çankırı ilinde geleneksel giyimleri ve işlemeleri; geleneksel giyim kültürünün yaşatılması ve korunması açısından önemlidir. Bu anlamda verilecek olan eğitim Çankırı turizmi ve ekonomisine katkı sağlayacaktır.

Foto: 14 - *Geleneksel Giyim İşlemecisi Süleyman Doğar*

9 Örcün BARIŞTA. (1997). Türk İşlemelerinden Teknikler. G.Ü.Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi, Yayın no:2 Ankara. s.87.

ÇANKIRI'NIN YAPRAKLI İLÇESİNDE GELENEKSEL KADIN GİYSİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

The Characteristic Of Traditional Yapraklı Women

Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN *
Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN **
Yrd. Doç. Dr. Ademi ÇELİK ***

ÖZET:
Anadolu geleneksel kadın kıyafetleri içerisinde Yapraklı kadın giysileri önemli bir tutmaktadır. Yörede giyilen kıyafetler oldukça renklidir. Giysilerin farklılığı kayda değerdir. Baş giysileri olarak, kofi, tepelik, yazma, şifon eşarp kullanılmaktadır. Beden giysisi olarak da yörede üçetek, bindallı, kaftan en sık kullanılan giysilerdendir. Üçetekler dokuma kumaştan yapılır. Giysi üzerinde kullanılan yelek, işlemeleriyle dikkati çeker. Alt bedene renkli ya da desenli kumaştan yapılmış şalvar giyilir. Ayaklarda işlemeli yün çorap ve yemeni ya da çarık kullanılır.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Yapraklı, Geleneksel Türk Giysileri, Geleneksel Kadın Giysileri*

THE CHARACTERISTIC OF TRADITIONAL YAPRAKLI WOMEN COSTUMES

ABSTRACT:
In various parts of Anatolia, the traditional clothes with very different types are in a different version in Çankırı/Yapraklı. The costumes wich is the wearin in the region is very colorful.
When it comes to female clothes, the difference of cloths is noticable. As a haed clothes, fes-shaped named tepelik and chiffon scarf are worn on the muslin.
İç gömleği (chemise) is worn on the body and over on the üçetek, bindallı or kaftan (dress) lying throughout is worn. Üçetek (dresses) are often made of velvet fabric. Yelek which is wearin on the dress isstand out in relief with emroidery. One-coloured or figured shalvars are worn on at the lower parts of the body. The figured socks, yemeni or çarık are worn on the feet.
KEY WORDS: *Çankırı, Yapraklı, Traditional Turkish Costumes, Traditional Women Costumes*

Anadolu geleneksel giysi kültüründe önemli bir yer tutan Çankırı, kent merkezinde olduğu kadar ilçeler ve köylerde de oldukça renkli ve zengin bir kıyafet çeşitliliği göstermektedir. Bazı giysiler merkezle ve çeşitli ilçelerle bir bütünlük sergilerken, bazı ilçelerde oldukça hareketli ve renkli giysilerle karşılaşmaktayız. İşte bu çeşitliliği ve zenginliği sergileyen giysilerin kullanıldığı ilçelerden biri de Yapraklı ilçesidir. Çankırı il merkezine 28 km uzaklıkta olan ilçede kadınların günlük hayatları, genellikle tarım ve ev işleri ile geçmektedir. Bu yüzden kullandıkları giysiler de gündelik hayattaki işlerin yapılmasına elverişli kıyafetler olarak gelişmiştir. Günümüzde daha çok çağdaş kıyafetleri tercih eden yapraklı kadını, geleneksel giysilerini sandıklarda saklamakta, özel günlerde, düğün ve bayramlarda giymeye devam etmektedir. Bu çalışmamızda, Yapraklı ilçesinin hâlâ yaşamakta olan geleneksel kadın kıyafetlerini ele almaya çalışacağız.[1]

Yapraklı Kıyafetlerinin Genel Özellikleri:

Kadın kıyafetleri, gündelik kıyafetler ile düğünlerde ve bayramlarda kullandıkları gelinlikler ve bindallılar olarak iki kategoride karşımıza çıkmaktadır. Kadın kıyafetlerini değerlendirirken; giysi parçalarını, başa giyilenler, bedene giyilenler, ayağa giyilenler ve takı-aksesuar grubu olarak dört temel başlık altında değerlendirmek mümkündür. İlk olarak gündelik hayatta eskiden ve yakın zamana kadar kullanılan kıyafetleri ele alacağız.

* Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Erzurum, fikrisalman@gmail.com
** Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 25240 Erzurum, e-mail: bayhanahmetali@hotmail.com
***Mustafa Kemal Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü, Antakya/Hatay, e-mail: ademcelik51@hotmail.com
1 Bu çalışmada bizlerden yardımlarını esirgemeyen Çankırı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürü ve Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Başkanı Yüksel ARSLAN, Yapraklı İlçesi Belediye Başkanı Sayın Ali HASEKİOĞLU ile incelemelerimiz esnasında bizlere yardımcı olan Yapraklı Belediyesi Fen İşleri'nden Şakir ÇELEN, Yapraklı Halk Eğitim Merkezi Müdürü Hidayet SARIKAYA, belediye görevlilerinden Ali NİZAM ve Atatürk Üniversitesi Mühendislik Fakültesi'nden Prof.Dr. Ahmet YARTAŞI'na minnet ve şükranlarımızı sunarız.

Gündelik Hayatta Kullanılan Kadın Kıyafetleri:

Gündelik hayatta genellikle üçetek entariyi tercih eden Yapraklı kadınları, bu giysi ile birlikte şalvar, yelek ve çember (yazma) kullanırlar. Ancak kullanılan giysinin türüne göre giysi parçaları da değişmektedir. Örneğin gelinlik ve bindallı kullanımda giysi parçalarında süslemelerin ve takıların değiştiği, başlıkların kullanıldığı görülmektedir.

Başa Giyilenler:

Günlük yaşamda çoğu zaman beyaz, kırmızı, bordo, siyah renkli yazma veya çemberle kullanılırken, gelinlikle ve kına gecesi kıyafetleri ile birlikte kullanılan, çeşitli renklerdeki (özellikle yeşil ve kırmızı) şifon eşarpların, uzun beyaz örtülerin kullanıldığına tanık oluruz. Bunların dışında gümüş veya çeşitli metallerden yapılmış ve boncuklarla süslenmiş tepelikler dikkatimizi çeker.

Bedene Giyilenler:

Beden giysilerini genellikle üst beden ve alt beden olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Gövde olarak da adlandırabileceğimiz üst bedene içlik, üçetek, salta veya yelek, şal kuşak, fermane; alt bedene ise içdonu, şalvar ve etek gibi kıyafetler giyilir.

Üst Bedene Giyilenler:

İçlik: Yakasız ve uzun kollu olan içlik, beyaz, açık gri, açık sarı gibi renklerde olabilmektedir. Çoğunlukla yerli üretim olan pamuklu kumaşlardan yapılmaktadır.[2]

Üçetek: Etek kısmı üç parça halinde dikildiği için üçetek adını alır. Arkası tek parça önü ise iki parça kumaştan yapılır. Mecidiye motifleri olarak tabir edilen Îcadiye (Mecidiye) kumaşından imal edilir. Eteklerinde, kollarında ve öndeki açık kısmın kenarlarında harç denilen sırma danteller vardır.[3] Uzun kollu olan üçetek giysiler yakasız olup önü bir kemerle toplanarak kapatılabileceği gibi düğme veya çıtçıtla da kapatılabilmektedir.

Fermane/Salta/Yelek: Üçetek üzerine giyilen fermane (salta/yelek), bazen fitilli çoğu zaman da düz kadife kumaştan dikilir. En çok kullanılan renkler arasında siyah, patlıcan moru, gülkurusu ve bordo görülür. Üzerine gümüş veya altın sarısı simlerle ve ibrişimlerle işlemeler yapılır. Boyu, göğüs altına kadar uzanan yeleklerin önü açık olup kolları uzundur.

Şal Kuşak: İnce yünden dokunarak veya örülerek yapılır ve bele dolanarak kullanılır. Genellikle çizgili olan şal kuşaklar, dokuma esnasında yapılan küçük motiflerle bezelidir.

Bindallı: Özellikle düğünlerde ve bayramlarda kullanılan bindallı giysiler, Anadolu'nun genelinde yaygın olarak kullanılan bir giysi türüdür. Kadife kumaştan yapılan bindallılar, siyah, lacivert, mor, bordo renklerde olup, üzerinde sırma iplerle yapılmış nakış süslemeleri içermektedir. Tek parçalı olan bu giysilerin ön kısmı yakadan göğüs hizasına kadar açık olur. Uzun kollu olan bu giysinin etek boyu da ayak bileklerine kadar erişir. Bu giysiyle birlikte belde gümüş işlemeli kemer kullanılır.

Kaftan: Nişan ve düğünlerde giyilen kaftan, ipekli saten kumaşlardan yapılır. Muhtelif renk ve desenlerde olan kaftanlar, genelde bir yelek veya salta ile birlikte giyilerek kullanılır. Alta şalvar giyilir, belde gümüş kemer, başta da yüz örtüsü ve bürme kullanılır. Düğünlerde kız ve erkek tarafları kaftan giymek zorundadır. Kaftan giyenler ne kadar fazla ise düğün sahibinin saygınlığının o derecede fazla olduğuna göstergedir.[4]

Alt Bedene Giyilenler:

İçdonu: Genelde pamuklu kumaştan dikilen içdonu, şalvar altına giyilerek kullanılır. Boyu dizlere kadar uzun olmaktadır ve pamuklu kumaştan yapılır.

Şalvar: Bazen üçetek kumaşın aynısından bazen de farklı bir kumaştan dikilen şalvar, üçetek elbisenin altına giyilir. Bel ve paçaları lastikle büzülerek kullanılır. Canlı renklerde olan şalvarın kumaşı genelde saten örgü ile dokunan parlak bir kumaş türüdür.

Ayağa Giyilenler:

Çorap: Elde örülen çoraplar, değişik renk ve desenlerde olmaktadır. Yöre halkı tarafında elde örülen ve çeşitli motiflerle bezenmiş yün çoraplar, yörenin karakteristik motiflerini içermektedir. Canlı ve göz alıcı renkler kullanılır. Nakışlı çorapların en güzelini nişanlılar (ulaşıklar) giyerler.[5]

2 Ahmet Ali BAYHAN-Fikri SALMAN-Âdem ÇELİK; Tarihi ve Kültürel Değerleri ile Kurşunlu, Çankırı, 2007, s. 100.
3 Halit KARAMAN ve Arkadaşları; Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı, Çankırı, 1996, s. 52.
4 KARAMAN; a.g.e., s. 52.
5 ARAMAN; a.g.e., s. 52.

Ayakkabı ve Yemeni: Eskiden yöre halkı ayaklarına çarık giyerken daha sonraları yemeni ve ayakkabı giymeye başlamıştır. Bunların dışında lastik ve naylon ayakkabılar da bir dönem kullanılmıştır.

Resim-1: Yapraklı'da geleneksel kaftan.

Takı ve Aksesuarlar:

Yapraklı kadınları genelde takı olarak altın, küpe, yüzük, altın zincir ve beşibiryerde gibi çeşitli takılar kullanırlar. Bunların dışında, gümüş bileklikler, gümüş veya metal kemerler işlemeli başlıklar en sık karşılaştığımız takılar ve aksesuarlar arasındadır.

Bu genel bilgiler doğrultusunda Yapraklı'da tespit ettiğimiz kıyafetleri tek tek inceleyerek giysi türlerine örnekler verebiliriz. İlk örneğimiz bir kaftan olacaktır. Gülkurusu renkte olan kaftan ilçe merkezinde bulunmaktadır (Resim-1).[6] Üçetek entari tarzında olan kıyafet, ince çizgiler arasına küçük motiflerle kırmızı ve simli iplerle dokunmuş selimiye tarzı bir kumaştan dikilmiştir (Resim-2). Giysi kenarları, kol ağızları ve etek uçları simli kordonlarla süslenerek zenginleştirilmiştir (Resim-3A/B). Ön kısmı ve arka kısmı bele kadar parçalı olan kaftanın diğer parçaları uzundur. Kaftanın iç kısmı ekru (ham) renkteki pamuklu bir kumaşla astarlanmıştır.

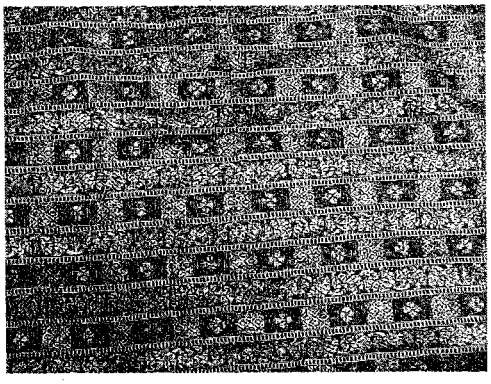

Resim-2: Kaftan kumaşından detay (Resim-1'den ayrıntı).

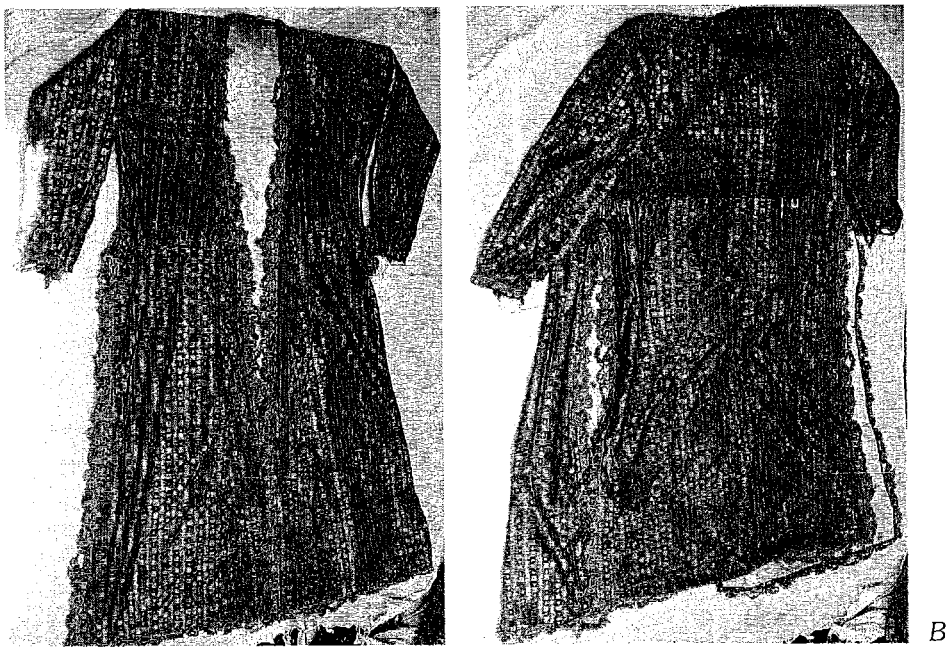

A B

Resim-3A/B: Kaftanın ön ve arka görüntüsü.

6 Bu giysi, ilçe sakinlerinden "Dervişoğlu Sülalesi" olarak bilinen Şakir ÇELEN (1967)'in annesine aittir.

Giysiyi tamamlayan diğer parçalar arasında lacivert renkli bir salta/yelek bulunmaktadır. Yeleğin ön kısmı, arakası ve kol manşetleri simli kordonlarla süslenmiştir. Başta kırmızı renkli bir yazma, altta ise açık mavi renkli bir saten şalvar yer alır (Resim-4). Belden bir uçkurla büzülerek kullanılan şalvarın paça kısmı, açık mavi pamuklu kumaştan parçalarla sonlandırılmıştır. Bileklerdeki terlemeyi önlemek için yapılmış bu paçalar lastiklerle sıkılarak büzülmüştür.

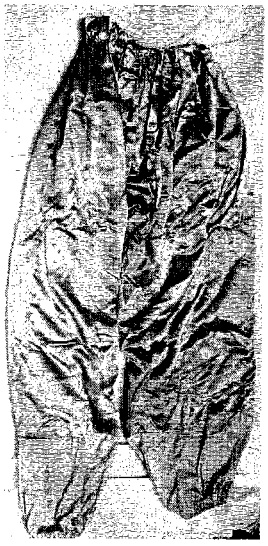

Resim-4: Şakir Çelen evinde bulunan annesine ait şalvar.

Resim-5: Yapraklı ve civarında kullanılan geleneksel kıyafetler.

Resim-6: Yapraklı ve civarında kullanılan geleneksel kıyafetler.

Yörede kullanılan geleneksel giysiler, oldukça renkli parçalardan meydana gelmektedir. Bilhassa Ovacık köyü tarafında oturanların kıyafetleri bu renkli özellikleri daha fazla sergiler. Kıyafetlerde, baş giysileri olarak beyaz ve kırmızı renkli oyalı yazmalar, yazmaların altına takılan ve çeşitli paralar, takılar ve boncuklarla süslenmiş başlıklar kullanılmaktadır (Resim-5, 6 ve 7).

Kıyafetlerde iç gömleği olarak saten kumaştan dikilmiş, sarı, mor, kırmızı, mavi ve yeşil renkli giysi elemanları görülürken, altlarında yine benzer renklerden dikilmiş şalvarlar bulunmaktadır. Şalvarların üzerinde muhtelif çiçeklerin süslediği basma etekler ve bunların üzerine de çizgili ve desenli kırmızı bulunmaktadır. Üst bedende de U biçimli yaka kesimine sahip yelekler kullanılmaktadır (Resim-5, 6 ve 7). En dışta ise işlemeli ve uzun kollu fermane yelek kullanılır.

Resim-7: Yapraklı ve civarında kullanılan geleneksel kıyafetler.

Giysilerdeki bu renklilik, doğal olarak gelinliklere de yansımıştır. Gelinlik kıyafetleri yukarıda değindiğimiz kıyafetlere benzemekle birlikte, farklı olarak tepeliği ile karşımıza çıkmaktadır (Resim-8A/B).Yazma altına takılan tepelikten ayrı olarak, yazma üzerine de sivri bir külahı andıran hotoz biçimli ikinci bir başlık kullanılır. Bu başlığın üzerine de, kenarları yeşil, mavi ve sarı renkli saten kumaşlarla çerçevelenmiş olan kırmızı renkli saten bir örtü örtülür. En son olarak da örtünün üzerine, altın veya gümüş paralarla süslü bir alınlık takılır. Kırmızı etek, mavi içlik ve salta/yelek, kıyafeti tamamlayan diğer elemanlardır.

A B

Foto-8A/B: Yapraklı'da gelinlik-ön ve arka görüntü.

Resim-9: Yapraklı'da kullanılan gelinlik ve kınagecesi elbiseleri.

Resim-10: Yapraklı'dan gelinlik örneği.

Yörede kullanılan gelinlik yalnızca bu örnekle sınırlı değildir. Üzerine bürme tarzında beyaz bir örtü örtülen değişik gelinlik türleri de mevcuttur. Bunlarda yeşil renkli içliğin üzerine U biçimli yakası olan iç yeleği, alttaki eteğin üzerine de simli dokuma kumaştan yapılmış önlük giyilir. Beldeki gümüş tokalı kemer ve gümüş işlemeli fes başlık, giysiyi tamamlayan önemli aksesuarlar arasındadır. Tepeliğin üzeri uzun bir beyaz örtü ile örtüldükten sonra yeşil

(Resim-9) veya kırmızı (Resim-10) renkli şifon eşarp ile süslenir. Ayaklarda da işlemeli, el örgüsü yün çoraplar yer alır. Salta olarak isimlendirilen işlemeli yelekler, kıyafeti tamamlayan önemli giysi parçasından birini oluşturur.

Ayrıca kına gecelerinde giyilen kıyafetler arasında yine oldukça renkli ve hareketli kıyafetlere rastlarız (Resim-11A/B). Bu kıyafette, başa kofi olarak adlandırılan bir fes takıldıktan sonra onun üzerine kırmızı bir yazma örtülmüştür. Kırmızı yazmanın üzerine pullarla işlenmiş yeşil bir şifon eşarp örtülmüş, sarı renkli ve uzun kollu üçetek elbisenin üzerine yeşil bir göğnek, onun üzerine de U kesimli yakası olan kırmızı bir yelek giyilmiştir. En üstte kordon tutturma tekniği ile işlenmiş olan siyah renkli fermane/yelek kullanılır. Üçeteğin bir ucu yukarı doğru kıvrılarak bele sokulmuştur. Bu kullanım biçimi rahat yürümeyi sağlamaktadır. Bele sarılan şal kuşak ise üçgen biçiminde bağlanarak sağ tarafa sarkıtılmıştır. Alta giyilen kırmızı şalvar, sarı iplerle oluşturulmuş motifleri bulunan jakarlı bir dokumadan yapılmıştır. Ayaklarda el örgüsü çoraplar ve işlemeli siyah yemeniler mevcuttur.

A B

Resim-11A/B: Yapraklı'dan gelinlik/kına gecesi kıyafeti örneği.

Resim-12: İkat kumaştan yapılmış bir giysi örneği.

Resim-13: Çizgili (çubuklu) kumaştan yapılmış bir giysi örneği.

Yapraklı kullanılan kadın giysileri arasında gördüğümüz son iki örneğimizden birinde ikat tekniği ile dokunmuş olan kumaştan yapılmış olan üçetek entari kullanılmıştır (Resim-12). Yine kıyafeti tamamlayan öğeler arasında gümüş paralarla süslenmiş bir tepelik, yeşil renkli şifon eşarp ve fermane/yelek bulunmaktadır. Diğer giysimizde ise çubuklu kumaş olarak tabir ettiğimiz, yeşil, turuncu, sarı ve siyah renklerden oluşmuş çizgili kumaş kullanılmıştır (Resim-13). Üçetek tarzındaki bu kıyafetin beline sarılan şal kuşak, üçgen biçimde değil geniş bir bant halinde bele dolanmıştır.

Giysileri oluşturan temel etmenleri değerlendirdikten sonra bazı giysi parçalarının tanıtımı üzerinde durmak yararlı olacaktır. Bu giysi parçalarının en önemlileri arasında fermane veya salta olarak adlandırılan yelekler bulunmaktadır. İlk yelek örneğimiz yine Şakir Çelen'in annesine ait olan işlemeli bir yelek olacaktır (Resim-14A/B). Siyah kadife kumaştan dikilen yeleğin iç kısmı, fıstık yeşili renkte pamuklu bir astarla kaplanmıştır. Boyu göğüs altına kadara uzanan yeleğin kolları uzundur. Ön kısımlar, arka kısım ve kollarla birlikte manşetler oldukça düzgün ve yoğun olan bir işlemeye tabi tutulmuştur. Kordon tutturma (Blonya iğnesi) tekniği ile süslenen yelekte stilize yapraklar, bitkiler ve geometrik formlar kullanılmıştır.

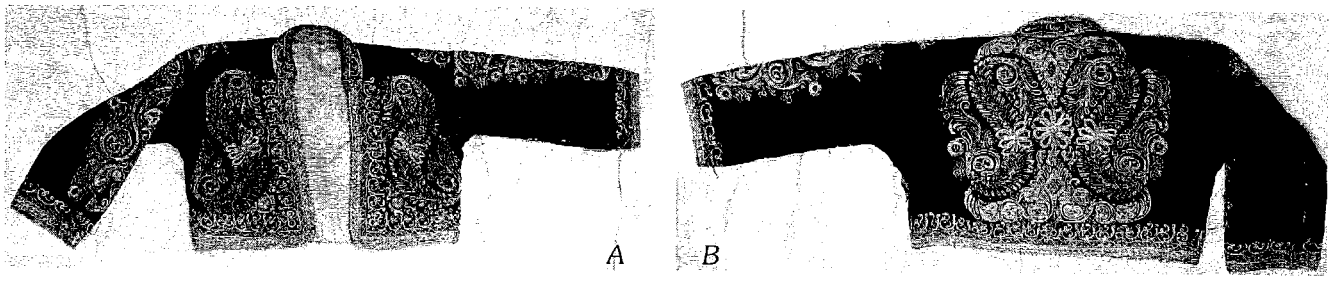

A B

Resim-14A/B: Şakir Çelen'in annesine ait olan yeleğin ön ve arka görüntüsü.

Yapraklı ilçe merkezinden bir diğer örneğimiz Hamide VAPUR'a[7] aittir (Resim-15A/B). Bu giyside de siyah kadife kumaş kullanılmıştır ancak iç astarında kırmızı renkli pamuklu kumaş tercih edilmiştir. Yelek üzerinde; simli iplerle, el işlemesi olarak yapılmış ve aralara pullar serpiştirilmiş, kordon tutturma tekniğinde işlemeler yapılmıştır.

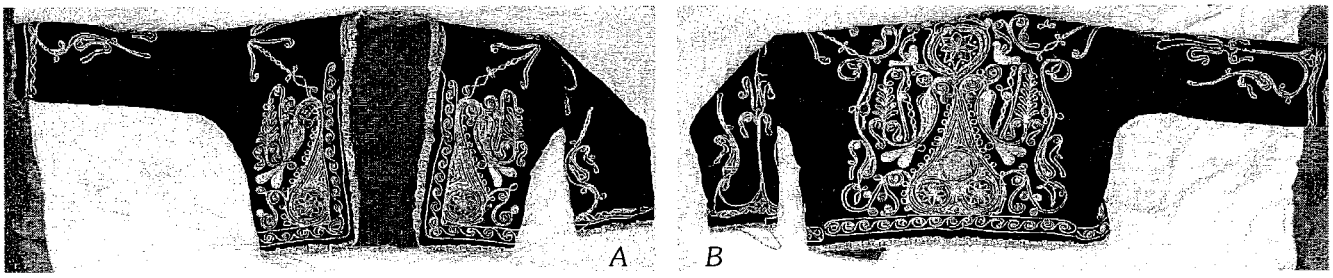

Resim-15A/B: Hamide Vapur'a ait giysinin salta yeleği.

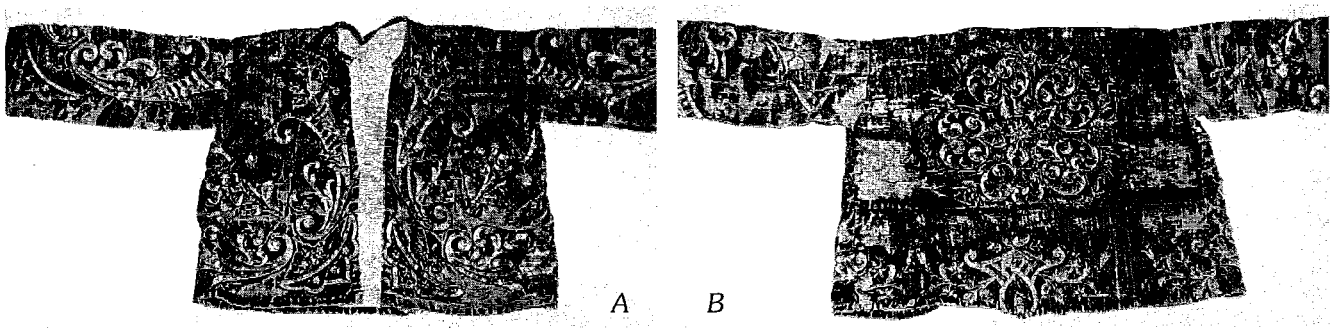

Resim-16A/B: Yapraklı'da salta yelek.

Yeleklerden vereceğimiz son örneğimiz yine yapraklı merkezde bulunan ve gülkurusu renginde olan salta/yelek olacaktır (Resim-16A/B). Yeleğin içi krem rengi astarlık kumaşla kaplanmıştır. Üzerinde ise batılılaşma tarzında yapılmış ve ustaca işlenmiş Maraş işi (dival) süslemeler vardır. Yeleğin arkasında, sırt kısmında, yuvarlak bir madalyon tarzında ele alınan süslemenin dışında etek uçlarında, kollarda ve önde bitkisel süslemeler yer alır.

Bu giysilerin dışında, kadınların dışarı çıkarken kullandıkları çar ve atkı[8] adı verilen örtüler de dikkatimizi çekmektedir. Özellikler çar (Orta Anadolu'nun bazı yerlerinde car olarak tabir edilir) kullanımı (Resim-17A/B) Yapraklı kadınına özgü bir gösterge olarak yörede bilinmektedir. Çankırı il merkezine giden Yapraklı kadınları, kullandıkları çarın türünden kolayca tanınmaktadır.

Çar olarak adlandırılan bu dış giysi parçası genelde ekose kumaştan siyah ve beyaz ipliklerle dokunarak elde edilir (Resim-17A). Bunun dışında çizgili olarak dokunan muhtelif renkteki dokumalar da, dış giysi (örtü) olarak kullanılabilmektedir (Resim-17B). Bu giysilere bürme[9] adı verilir.

Resim-17A/B: Yapraklı'da çar (17A) ve bürme (17B).

Baş süslemesinin vazgeçilmez elemanlarından biri olan tepelikler, ilginç ve renkli donanımıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu alanda vereceğimiz örneğimiz Ovacık Köyü'nden Güldane TARHAN'a[10] aittir (Resim-18A/B/C). Beyaz çemberinin altına taktığı tepeliğin üst kısmı gümüştendir. Keçeden yapılmış bir fes üzerine tutturulan gümüş parçanın etrafına yuvarlak metallerle, zincirlerle ve boncuklarla oldukça göz alıcı süslemeler yapılmıştır. Gündelik hayatta hâlâ kullanılan bu tepeliğin etrafı çeşitli renklerden oluşmuş desenli bir basma kumaş ile çevrelenmiştir.

7 Hamide VAPUR (1934).
8 KARAMAN; a.g.e., s. 51.
9 KARAMAN; a.g.e., s. 59.
10 Güldane TARHAN (1948).

A B C

Resim-18A/B/C: Güldane Tarhan'a ait tepelik.

El örgü işleri arasında bulunan çorap, patik ve eldivenler, geleneksel giysileri tamamlayan önemli aksesuarlar olarak bilinir. Kırmızı, mavi, beyaz, lacivert, pembe, yeşil, sarı ve açık mavi gibi canlı renklerin kullanıldığı bu giysiler yöreye özgü çeşitli motiflerle bezelidir (Resim-19).

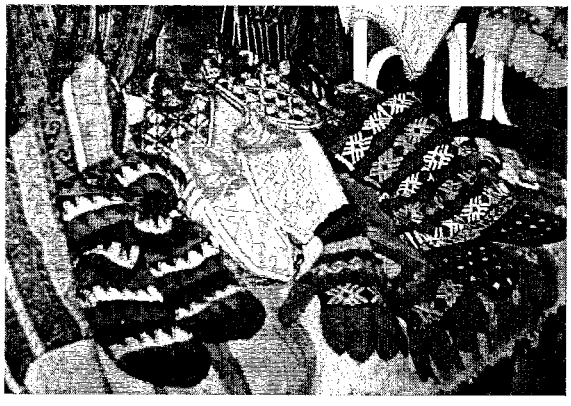

Resim-19: El örgüsü işlerden patik, çorap ve eldiven örnekleri.

Giysiyi tamamlayan diğer unsurlardan biri de takılardır. Bu takılar genellikle altın gerdanlıklar, kolyeler, bileklikler, beşibiryerdeler, gümüş ve metal kemerler, küpeler olarak bilinir. Örneklerimiz arasında bulunan bir çift bileklik ve kemer, kaliteli işçiliği ile dikkatimizi çekmektedir. Şakir Çelen'in annesinden kalan bu eserlerden olan bileklik, zincir örgü yöntemiyle yapılmış ve ortası şişkin levhacıkların birbiri içerisinden geçmesiyle oluşturulmuştur (Resim-20A/B). Bileğe bağlanan yerinde, bir iğne yardımı ile halkalar birbirine tutturulur. Metal aksamın bileğe zarar vermemesi için de, arka kısmı açık mavi saten astarla kaplanmıştır. Bu kumaş parçası el dikişi ile bilekliğe tutturulmuştur.

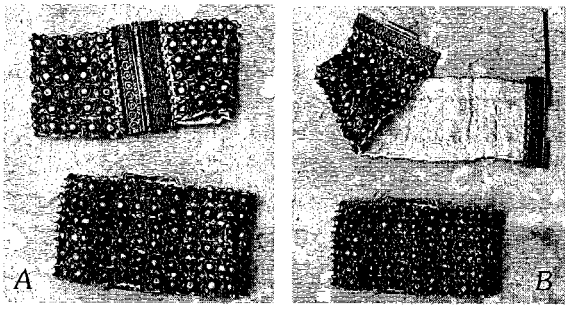

A B

Resim-20A/B: Bileklikler.

Yine Şakir Çelen'in annesinden kalan bir diğer eser, yedi sıra örgü halinde metal tellere dokunmuş olan kemerdir (Resim-21). Oldukça ince bir işçilik örneği olan kemer, ortası taşlı ve süslemeli olan bir de tokaya sahiptir.

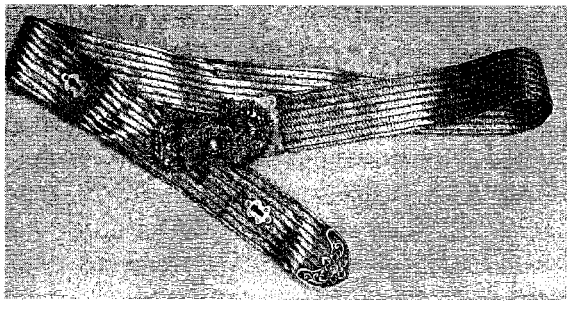

Resim-21: Tel örgü tekniği ile yapılmış kemer.

Yapraklı kadınlarının geleneksel giysilerini değerlendirdiğimiz bu çalışmada tespit edebildiğimiz eserleri tanıtmaya çalıştık. Bunların dışında mutlaka ulaşamadığımız eserler de mevcuttur. Ulaşamadığımız bu eserlerin zaman içerisinde tespit edilmesi ve kaybolmalarının önlenmesi, kültürümüzün korunması açısından önemlidir. Yapraklı geleneksel kadın giysileri, Çankırı içinde farklı ve renkli bir yere sahiptir. Bu açıdan Anadolu giysi kültürü içerisinde de önemli bir yer tutmaktadır.

Çankırı Tarihi Şehir Dokusundan Beslenen Bir İzlenimle "ÇIKMAZ SOKAK" ÜZERİNE BİR AÇILIM DENEMESİ

With An Impression Nurtured By Historic City Texture Of Çankırı An Essay On "Impasse"

Aynur CAN *

ÖZET:
Modern şehircilik anlayışında kapalı formların negatif anlam yükleme ile bir tür sorun olarak sunulması ve algılanmasının aksine, geleneksel Türk-İslam şehir dokusunun oluşumunun, toplumsal değerler ve ihtiyaçlardan beslenerek şekillenen ve farklı anlamlar yüklenen, özgün bir yapı sunduğu yönündeki görüş ve düşüncelere yer verilmektedir. Toplumsal değerlerin önemi ve farklılığı ve şehir formu ile olan etkileşimi, küçük karşılaştırmalarla tartışılmakta ve gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Mekân olarak Çankırı tarihi şehir dokusundan beslenen izlenimlerle belirlenen çıkmaz sokak örneklerinden yararlanılarak, konuya görsellik ve açıklık kazandırılmaya çalışılmıştır.
ANAHTAR KELİMELER: *Şehir kültürü, mahalle kültürü, çıkmaz sokak, tarihi şehir dokusu, toplumsal değerler, Çankırı*

WITH AN IMPRESSION NURTURED BY HISTORIC CITY TEXTURE OF ÇANKIRI AN ESSAY ON "IMPASSE"

ABSTRACT:
Contrary to presentation and perception of closed forms as a problem as a result of negative meaning attached in modern urbanism understanding, this article covers views and opinions putting forth that the formation of the traditional Turkish-Islamic city texture had an original structure shaped and attached difference meanings through being nurtured by social values ad needs. This article discusses and displays the significance and difference of social values and their interaction with the city form through small comparisons. Making use of impasses determined as a result of impressions fed by the historic city texture of Çankırı selected as the location, this article tries to bring visibility and clarity to the subject.
KEY WORDS: *City culture, district culture, impasse, historic city texture, social values, Çankırı.*

Giriş

Bu çalışma, genel olarak mekânsal biçimlenme ile şehir kültürü arasındaki ilişki ve etkileşimi (Can, 2008: 339–343) çıkmaz sokak ölçeğinde, bilim ve sanatı buluşturma amacında olan bir deneme tarzında kaleme almaktadır. Toplumsal duygu dünyasından süzülen deneyimden hareketle, çıkmaz sokak formu, mahalle kültüründe oynadığı rol ve toplumsal değerler açısından incelenmektedir. Modern şehircilik anlayışında kapalı formların negatif anlam yükleme ile bir tür sorun olarak sunulması ve algılanmasının aksine, geleneksel Türk-İslam şehir dokusunun oluşumunun, toplumsal değerler ve ihtiyaçlardan beslenerek şekillenen ve farklı anlamlar yüklenen, özgün bir yapı sunduğu yönündeki görüş ve düşüncelere yer verilmektedir. Toplumsal değerlerin önemi ve farklılığı ve şehir formu ile olan etkileşimi, küçük karşılaştırmalarla tartışılmakta ve gözler önüne serilmeye çalışılmaktadır. Mekân olarak Çankırı tarihi şehir dokusundan beslenen izlenimlerle belirlenen çıkmaz sokak örneklerinden yararlanılarak, konuya görsellik ve açıklık kazandırılmaktadır.

Toplumsal Duygu Dünyasından Süzülen Bir Deneyimle: Çıkmaz Sokak Dekoru

Çocukluğum Denizli'de bir kenar mahallede geçti. O zamanlar şehrin kenarını, bir tür tığ battı oyası[1] gibi çevreleyen bu mekânsal düzenleme, kaba saba ve biçimsiz gelişmişti. Şair'in yolun yarısı dediği yaşlara eriştiğimde, belleğimdeki çocukluğumun anılarını, aynı mekânı yeniden dolaşarak tazeleme fırsatına kavuştum. Aynı mahallede gezinirken çocukluğumdaki benle ele ele, mekân aynasından onun tüm açıklığı ve samimiyeti ile yeniden kendimizi seyrettim. Kolumdaki sepete tek tek doldurduğum o zamanların dünyası ve mahalle ortamı kendi ağzından dile geldi. Şair'in

* Yrd. Doç Dr. Marmara Üniversitesi Yerel Yönetimler Bilim Dalı, aynurcan@marmara.edu.tr
Ass. Prof. Marmara University, Local Administrations, aynurcan@marmara.edu.tr

1 Çember, yazma veya tülbent denilen başörtülerinin kenarına, tığla batıp çıkarak işlenen basit ve olabildiğinde kaba veya sade bir oyalama çeşidi için kullanılır. Kız çocuklarına tığ tutmayı öğretirken tanıtılan ilk oya biçimi de denilebilir.

Bir şey koptu benden şey
Her şeyi tutan bir şey

dediği şey ve şeyleri, doldurmuşum sepetime sonradan fark ettim. Kaba saba ve eğri büğrü sokaklar içinden dışa yansıyan fakirliğin, sosyal ortamda bir zenginliğe dönüşüverdiğini şimdilerde idrak ediyorum. Öğretmeni, iğnecisi, bekçisi, ebesi, kar satan karcı dedesi, gevrekçisi, eskicisi, cami hocası, berberi, bakkalı, kasabı, fırıncısı, manavı, sütçüsü, şekercisi, cinci hocası, okul hademesi, sarhoşu, serserisi, delisi ile mahallenin aktörleri bir yelpaze misali sıralandı gözlerimin önünde. Mahallemizin okulu, Kuran kursu, tulumbası, fırını, camisi, pazarı, mezarlığı, türbesi, çocuklar için yaşlı bir dul hanımın hediye ettiği doğal park olan havuç tarlası, içine girmemizin yasak olduğu yüksek duvarlı gizemli bahçesi ile farklılığın ve işlevselliğin bir arada yaşam sürdüğü bir mahalle kültürü gözlerimin önünde yaşanmıştı. Belleğime uzun yaz Ramazanları ve bayramlar sıkıca yerleşmiş. Ardından zihnimde en çok yer kaplayan *'sokak'* kavramı var. Uyanınca çıktığımız, okuldan gelince kendimizi attığımız yer olarak sokak, bir çocuğun düşün ve duygu dünyasını aşan, onu sarmalayan ve adeta kucağında büyüten, başka bir asli bir işlev üstlenmişti. Canlı, renkli, öğretici, hayata hazırlayıcı işlevleri ile orada yaşayan insanların tümünü farklılıkları kaynaştırarak içine alan, bir paylaşım alanı olarak sokak ve sokak kültürü kültürel kodları, incelenmeye değer bir olgu olarak karşımıza dikiliyor. O zamanlar sokak kavramının açılımı, bir çıkmaz sokak ve sokak oyunları, tulumbadan su çekme sırası ve sohbetler, sokak satıcıları ve ağaçlar bu peyzajın diğer unsurları olarak izleniyor. Mahallenin kadın ve çocuklarının hep bir arada, dut ağacını silkerek beyaz çarşaflara düşen dutları sabırla seyredişimiz, yufka, börek, salça, konserve ve aşure yapımları, halı yıkama, sokak süpürme süreç yönetimleri, hiç külfet sayılmadan ve de coşkuyla bir arada bir tür cümbüş ve festival havasında yaşanmıştı. Cuma günleri, sokakta, her hafta başka bir komşumuzun dağıttığı hayırlar, onların deyişi ile çocuk sevindirmeler, mutluluğumuzu zirveye taşırdı. Simit, şeker, lokum, bisküvi ellerimizde koşarken, damak tadımızda yer eden bu ikramlar, ruhumuzu beslemiş ve gönlümüzde büyük hazlara yer açmış.

Yeşilyurt Mahallesi'ne Kaleiçi'nden Zahire Pazarı'na ve Dere Tekke'ye doğru -çocukluğumda mezarlıktan borç alınarak genişletilen- bir yokuş yoldan çıkılarak girilirdi. Solda mezarlık, sağda Yediler türbesi[2] ile iç içe evleri görerek, ölümü hayatın içine katarak, bizden öncekileri anarak, aklımızda tarih bilinci ve ölümün gerçekliği, gönlümüzde geçmiş ölülerimizden esirgemediğimiz dualar ile ruhumuzu büyütürdük. Yolu tırmanınca, bir yanınıza yenice yapılmış -1975 tarihli- yeşil renkli mahalle camisi çıkar; diğer yanınızda mahalle kahvesi, berber, kasap, bakkal sıralanırdı. Etrafında en fazla üç katlı evlerle çevrelenen sokaklar, sizi yeni bir yokuşla ilkokulumuza çıkarırdı. İki katlı, yatay eksenli küçük bir bina olan ilkokulumuzun bahçesi, zeytin ağaçları ve güllerle bezeli idi. Zeytinleri vakti geldiğinde, öğretmenlerimizle birlikte toplamak da ayrı bir gurur ve coşku hissini ikram eder, kendimizi önemli hissettirirdi.

1980'li yılların Türkiye'sinin iç batı Ege'de küçük bir taşra şehrinden bir kenar mahallenin sosyal atmosferi, bize organik bir yapıyı tanımlıyor ve ortak bir değerler kümesinin varlığına ışık tutuyor. Bu atmosferi okumamıza belge niteliğinde tanıklık eden kentsel yapılanmaya, mekânsal perspektiften baktığımda ise cami, kahve, okul, pazar ve mezarlık siluette parçalı ve dağınık yerlerini alırken, bu alanları birbirlerine bağlayan yol ve sokaklar içinde bir çıkmaz sokak formu, duygusal dünyamda derinde ve sıcacık bir yer ediniyor. Çocukluğumda en keyifli oyunları kendimizi en emin ellerde ve güvende hissettiğimiz çıkmaz sokakta oynardık. En iyi arkadaşım olan kardeşimle ve etrafımda sayıları beşten aşağı hiç düşmeyen yaşıtlarımla birlikte, doğruca oraya koştuğumuz bugün gibi hatırımda. Adına çıkmaz sokak demezdik. Sadece mahalleye kamyon ve traktör gibi büyük araçlar girdiğinde ve bu sokağa yönlendiğinde, sağ eller havada, bir ağızdan ÇIKMAZ SOKAK! diye bağırıldığını ve aracın sokağa sokulmasının engellendiğini hatırlıyorum. Çocukların dünyasında, dev araçların sokulamadığı bir gizemli köşecik olan bu çıkmaz sokak, Ebecik anne'nin evinin bahçesi ve alçak sınır duvarlarıydı. Duvarları atlayarak bir solukta gizlenebilir, kaçabilir, saklanabilirdik. En keyifli oyunların kuytu köşesi bu çıkmaz sokaktan zaman zaman azarlanarak kovulurduk. Ebecik anne, mülayim görünüşlü eşinin aksine, sert yüzlü ve asabi bir kadındı. Bütün mahalle çocukları bir olup onu çileden çıkardığımız çok olurdu. Bazı zamanlar kızardı ama bilirdik, bizi çok severdi. Biz de onu çok severdik, korkar kaçardık ama ortalık sükûta kavuşunca, yine orada alırdık soluğu. Çıkmaz sokak bir arada geçinmenin sınırlarını zorluyor, toplumun sabır ve hoşgörü performansını arttırıyordu. Neredeyse hepimiz mahallemizin resmi olamayan (enformel) ebesinin ellerinde doğmuştuk. O annelerimizin ebesi, mahallemizin müjdecisi, bizimse ebecik annemiz idi. Bu ifade ne kadar ısıtıyor içimi. Var olmayı ve yaşamayı güzelleştiriyor, hayata sevgi ve şefkat serpiyor. Tüm kız çocukları, ilk küpelerini onun elleriyle takınırlardı. Ebecik annenin evi ile kapanan sokak yolu, mekânsal biçimlenmenin akışının negatif işareti ile tıkanması/kapatılmasının karşılığında, bir tezat olarak bize bir güven ve özgürlük ortamını sunması, garip olduğu kadar çelişkili bir durumu ifade etmiyor

2 Denizli ve çevresinde hüküm sürmüş İnançoğulları Beyliği'nin beylerinin medfun olduğu bilinen yedi türbe için Yediler denilir. Eski Mezarlığın karşısında bulunan türbenin yanında Yediler Kuran Kursu bulunmaktadır.

mu? Özellikle şehircilik ve şehir planlama literatüründen duruma bakıldığında, o sokakta kendimizi kapana kısılmış bir fare gibi hissetmeliydik. Ama öyle hissetmiyorduk, aksine olabildiğince güvende, özgür ve mutluyduk.

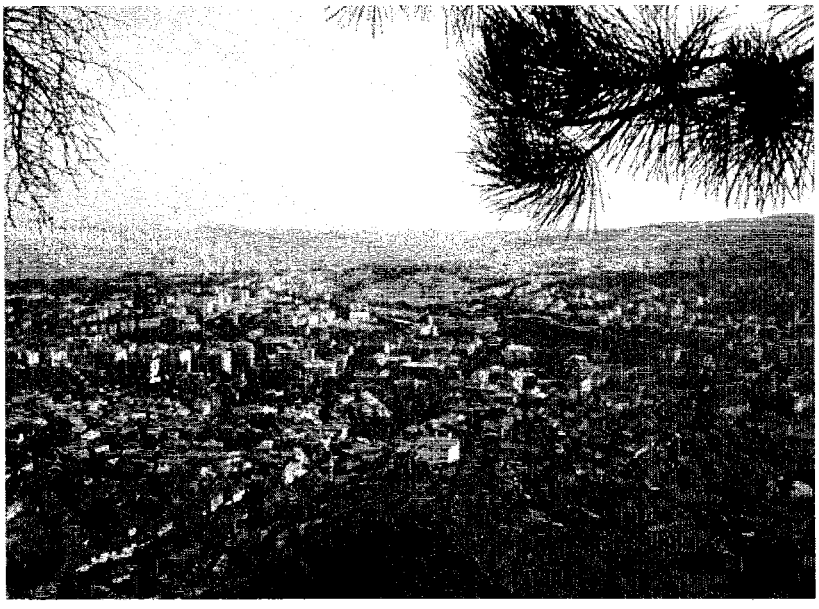

Resim 1. Kale'den Çankırı şehri silueti

Çankırı İzlenimleri ve Çıkmaza Bir Açılım Önerisi Üzerine

Bu çıkmazı bir açılıma dönüştürme serüveninin başlangıç noktasını, Çankırı tarihi şehir dokusunu yürüyerek dolaşırken edinilen izlenimler oluşturmaktadır. 2006 yılının Ağustos ayı içinde Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'nin 'Yerel Araştırmalar Üzerine Yeni Yaklaşımlar' konulu akademik platformunun bir parçası olan gezi kapsamında Çankırı tarihi mekânları, duygu yüklü olduğu kadar düşünsel ufkumuzu genişletme konusunda iddialı idiler. Çankırı kalesinden şehri izlerken görünen, şehrin ikili yapısı, eski ve yeni ayrımı ile dikkate değerdi. Eski doku, kendi ölçü ve estetiğini kuşanarak yatay eksende uzanmış, hemen yanında bu duruşa kayıtsız belki de ondan habersiz ya da yabancı, dikey eksenli yeni yapılanma dikiliyordu. Bu bir tür eklektik biçimlenme tüm varlığı ile eskinin değerinin ve güzelliğinin vurgulu ifadesine dönüşüyordu.

Siluetten şehri temaşa bize genel hatları ile bir yığın bilgi ve duygu sunuyordu. Ancak bir şehirle tanışmanın ve kaynaşmanın ana yolu, şehrin kalbini besleyen damarlar gibi sokaklarını adım adım dolaşarak elde edilen deneyimden geçer. Bir şehirle el sıkışmak için, ikindi ile akşam vakti arası saatler güzel bir tercih sayılmalı. Günün yorulmaya durduğu, gecenin kendisini hissettirmeye başladığı zamanlar, gönlümüzde ümit ile korku arası dar bir alan bırakır ve zaman salıncağında güneş ve ay arası, şehrin kucağında salınmalar, özgür ve mutlu bir oyunun organik parçasına dönüşüverir. Bir o yana, bir bu yana sokaklarında salındığım eski doku, organik bütünlüğü ile yer yer korunmuş bir biçimde yaşamaya devam ediyordu. Evlerinin önünde elinde tespih oturmuş yaşlılar, sokaklarda çocuk bağırışlarından şikâyetçi görünmüyorlardı. Kadınlar eş, anne, evlat ve gelin statüleri ile çocuklarla yaşlılar arası şefkat köprüleri olarak dimdik ayakta duruyorlar. Ellerinde tığları, şişleri gündelik hayatı işliyor renkli iplerle ve dedikodu yapmaya bile yetecek zamanlara sahipler. Eski püskü evlerde, eğri büğrü yollarla, çiçeklerle birlikte bir arada mutlu yüzlerle yaşıyorlar. Sokaklarda ahşap ve kerpicin sıcaklığı betonun soğukluğuna tüm gücü ile direniyor farkında olmaksızın. Adeta karmaşık bir tablo görüntüsü sunan bu parçalı bütünlükte, dikkatimizi uyaran, yolumuzu kesip kendini ortaya koymaya çalışan çıkmaz sokaklar vardı. Çankırı kent kültürü ve estetiğinin bir ürünü olarak, özgünlüğü ile kabul edeceğimiz Ay çıkmazı, Güneş çıkmazı ve diğer kardeşleri ile tarihi şehir dokusunda sıkça karşılaşılan çıkmaz sokaklar üzerine düşünmek çabası, bilimsel bir merak kadar tarihi bir sorumluluk duygusundan besleniyor.

Resim 2. Çankırı tarihi şehir dokusundan bir kesit: Ay Çıkmazı

Tarihi ve Toplumsal Sorumluluk ve Çıkmaz Sokak Formu Üzerine Düşünmek

Denizli, Çankırı'dan sonra batıya yönlenip İstanbul şehrine misafir olalım. 1985 yılında Marmara Boğazları ve Belediyeler Birliği, Arap Kentler Birliği Kentsel Gelişme Enstitüsü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı İstanbul'da gerçekleştirildi. Bu konferansta sunulan, *Anadolu Kentinde Türkleşme-İslamlaşma Süreci, Mekânsal Yapı Değişimi ve 'İslam Mimari Miras'* başlıklı tebliğ, konu ile bağlamı açısından incelenmeye değerdir. Aktüre, ilgili tebliğini şu cümlelerde tamamlamaktadır. 'Zincirin halkalarından çoğunun, kentlerin gündelik yaşamı ile ilgili, sivil mimarlık örnekleri oluşturur. Bunlar estetik açıdan güzel, mimari özellikleri bakımından görkemli ve dikkate değer olmayabilirler. Hatta işlevlerini çoktan yitirmiş olabilirler. Ancak hepsi kent kültüründen mekâna yansıyan 'mimari mirasın' bir parçalarıdır. Bizim görevimiz bu zincirin halkalarını tamamlamaktır'. (Aktüre, 1987: 36) Sivil konut ölçeğinde konutlar arası ilişki ve etkileşimde bir tür bağlaç görevi gören çıkmaz sokaklar, fiziksel boyutuyla matematiksel ve geometrik bir mekân anlayışından kendi anlamı ve tercihi içinde bir pay alırken, fenomonolojik mekân anlayışında özgün, zengin ve çeşitlilikten beslenen, ilgili toplumsal tecrübede özel ve derin bir yer edinmektedir. Bir yaşantı deneyimi ve hayata anlamını veren şey olarak *kültür* ve *kültürel kodlar* açısından bu mekânsal geçiş/bağlantı tercihi, rasyonalite mahkemesinde yargılanmadan önce, onu üreten koşullar ve tercihler açısından kendisine söz verilmesini hak etmektedir. Bu söz veriş yazı çerçevesinde, küçük ve duygusal bir başlangıç olabilecektir. Karşılaştırmalı bir bakışla, Batı şehirciliğinin ürünü olarak meydan ve bulvar kavramlaştırması ve uygulaması, Osmanlı şehirciliğinin ürünü ve tercihi olarak çıkmaz sokak arasında, kavramsal ve kuramsal açıdan bir karşıtlık ilişkisi söz konusudur. Gerçi Osmanlı şehirciliği ve estetiği üzerine geliştirilmiş bir kuram henüz yoktur. Gündelik hayata vurduğu estetik damgasını mekân diliyle okuduğumuz, toplumsal deneyimin sürekliliğinden mahşeri vicdanda bir yer edinen bu olgunun uzunca yaşadıktan sonra, bilimsel dünyada doğması veya doğurtulması, varlık felsefesinde yeni pencere/ler açacaktır. Bulvar ve çıkmaz sokak gerçekliğinde, kozmos ve kaos olarak düzen ve karmaşayı kendi içinde farklı tanımlayış ile doğal ve dolaylı olarak üretilmiş farklı çözüm şemaları seyredilmektedir.

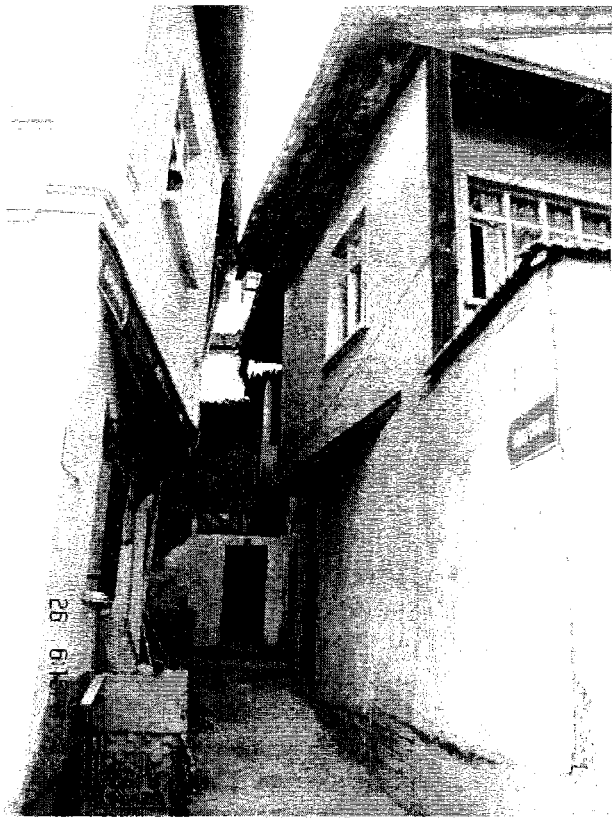

Resim 3. Çankırı tarihi şehir dokusundan bir kesit: Güneş Çıkmazı

Resim 4. Çankırı tarihi şehir dokusundan bir kesit: İğdiroğlu Çıkmazı

Türk-İslam Kentinde Organik Dokunun Ürünü Olarak Çıkmaz Sokak

Kent dokularının biçimlenmesinde geometrik bir düzenleme ve bundan farklı olarak organik anlamda bir yol düzenleme anlayışı bulunmaktadır. Serbest ve organik dokuya sahip eski Türk kenti ritmik bir düzen içinde yaşamı düzenler. Bu biçimlenme rastlantısal olarak değerlendirilmemelidir. Bu eski kentlerin temel biçimleri, burada yaşayanların gereksinmelerinden doğmuştur. Evin olduğu kadar yol ve kent dokularının biçimlendirilmesinde de insanla doğa etkileşim halinde olan iki ayrı öğe halinde belirmektedir. Türkler Anadolu'daki kentlerini kurarken, Helenistik ve Bizans devirlerine ait kent dokularını olduğu gibi tekrarlamamışlardır. Topografyadan ayrı olarak, doğal anlamda bir tür düzensizliğe yer açan, içe dönüklüğü ifade eden bir yaşama biçimi, eski kent dokularında durmadan tekrarlanır. Aynı düzen,

yamaçlarda olduğu kadar, düz arazide de izlenmektedir. Bu arada 'çıkmaz sokak' kavramı çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Bireysel bir topluluk mekânı yaratma gayreti, hemen hemen her konutun biçimlendirilmesinde temel fikir olarak görülür. Genel olarak, Türkiye'deki eski evler ve dokular daima dışarıya kapalı bir iç dünya oluşturmuşlardır. (Aru, 1998: 11–12)

Bu kendine özgü ve içe dönük mekânsal yapılanma tercihi belirgin bir ayrıntı olarak çıkmaz sokak formu ile temsil edilmektedir. Osmanlı cihan devletinin başşehri olan İstanbul'da da anıtsal ölçekli külliye yapılanmaları etrafında ahşap evlerin sıralandığı pek çok sokak çıkmazlarla, yüzlerce yıl birbirine sarılmış, adeta kucaklaşmışlardır. Mahallenin mekansal oluşumunda sayıca önemli bir yer tutan çıkmaz sokaklar bir denetim işlevini üstlenmişlerdi. Mahalle sakinleri mahallelerine giren ve çıkanı bu yapılanma ile kolayca denetleyebiliyorlardı. (Faroqhi, 1997: 166) İslam'ın aile dokunulmazlığı ve mülkiyet kavramları ile ilişkilendirilerek açıklanabilecek çıkmaz sokak olgusu, bir sokak olmaktan öte bir ya da birkaç eve hizmet eden bir geçit olarak varlık kazanmaktadır. (Kuban, 2000: 195-196) Bu küçük, genellikle de müstakil evlerin vücuda getirdiği diziler arasındaki yaya yolları, çocukların toplumsal ortama katılımlarını başlatan uyun alanları işlevi ile özel bir değere sahiptirler. (Cansever, 1997: 125-126)

15. 16. 17. ve 18. yüzyıl İstanbul'unu anlatan, Batılı seyyahların gözlemleri ile hayat bulan seyahatname türü eserlerde, çıkmaz sokakların varlığından sıkça bahsedilmektedir. Daha çok düzensizlik ve karmaşıklık abartısı ile karşılık bulan, yer yer insancıl ve sıcak ortam sunması ile aktarılan sokak yapılanmaları, çoğu zaman bir imparatorluk başkentine yakıştırılmaz. Bu eserlerde genel olarak masalsı ve mistik yanı ile kimlik atfedilen İstanbul'un, ruhsal havasının ve mistik atmosferinin ayrılmaz organik bir parçası ve belirgin bir ayrıntısı olarak okunamayan çıkmaz sokak formu, toplumsal var oluş serüveninin bütünü tamamlayan geçiş öğesi olarak, parça ölçeğinde temsil etmektedir. Yaşayan, canlı ve organik bir yerleşim ünitesi olarak mahallenin sokak dokusunun betimleyici unsuru olarak çıkmaz sokak formu ve bütünle ilişkisi, üslup özelliği kazandıran bütünlük telakkisi açısından Cansever yorumu içinde kendisine yer edinebilir. Şöyle ki; genetik estetik, organik ve kübistik olmak üzere iki bütünlük kuralının mümkün olduğunu öngörmektedir. Organik bütünlükte parçalar sınırlarını ve kimliklerini bütünlük içinde kaybederken, kübistik bütünlükte parçalar bağımsızlıklarını, sınır ve şahsiyetlerini korumaktadır. Böylece bütünlük, unsurların yığın kollektivitesi olarak oluşmaktadır. Cansever'in kendine özgü üslubu ile konuya doğrudan alıntı ile açıklık getirilebilir. 'Kulların tek tek Allah'a bağlı ve kendi şahsiyetleri, mükellefiyetleri ile yükümlü addedildikleri İslam'da mimari eser böyle bir yığın kollektivite, kübistik bir bütünlüktür. Geometrik bir yapı organı olan Yunan sütunun organik bir bütünlük olmasına karşılık, Osmanlı çinisinin çiçek ve yaprak tezyinatının, Roma heykel sanatının insan figürlerinin veya Bizans mozaiklerinin kübistik bütünlükler olduklarına işaret etmek isterim. Ayrıca İslami kübistik bütünlüklerin insan ile yapılanın sınırlılık ve suniliğinin tabi olduğu ve yaratılış yasalarına uymak mecburiyetinin esere yansıması olduğu da unutulmamalıdır. Kübistik tektoniklerden yani mekan içinde şahsiyetini koruyarak bütünlüğün kurulmasına katılan elemanlardan oluşan yığın kollektivite biçiminde bir mimarlık eserinin insan ile ilişkisinde de tarafsız bir çevre oluşturduğu unutulmamalıdır. Bu tarafsızlık, insana şuurla karar alma imkanını sağlar, hürriyetini korumak ve sorumluluk duygusu içinde hareket etme imkanını verir ve karar almak hakkını tahdit etmemeyi de mümkün kılar. Tasvirci, telkin edici, yönlendirici sanatları reddeden İslam'da kübistik bütünlük, insanın bilinçli olarak yaratılmış olduğu inancının ürünüdür'. (Cansever, 1997: 82-83)

Dikkat! Yasak: Çıkmaz Sokak

Tanzimat Fermanı ile 19. yüzyılın ilk yarısında, Ortaylı'nın ahşap bir metropol olarak adlandırdığı şehir bir çok yangına sahne olur. Bir tedbir ve yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında yangına karşı şehircilikle ilgili düzenleme ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Ahşap sivil konut mimarisi, deprem kuşağında olan şehri ayakta tutacak bir çözüm olarak kendini üretmişken, altyapı sorununa çözüm arayışında eski çözüm tamamen bertaraf edilerek, dört elle yenisine sarılınır. 1839 tarihinde yayımlanan İlmühaber'de açılması öngörülen yolların güzergâhları ve yol kademelenmesi hakkında ilkeler yer almaktadır. Belgenin imara ilişkin ilkeleri şöyle özetlenebilir. Bina yaptırmak isteyenler kâgir yaptıracak, geliştirilecek mahallelerde geometrik esasa göre düzenlenmiş geniş yollar açılacak, ahşap bina yapılmasına hiçbir şekilde izin verilmeyecekti. Kâgir bina yapacak ekonomik güce sahip olmayanların ahşap binaları 'az uzacık' yerlerde yapmalarına engel olunmayacaktı. Çıkmaz sokaklara izin verilmeyecekti. (Ergin, 1938: 29–32, Tekeli, 1996: 23–24) 1848 tarihli Ebniye Nizamnamesi ile İstanbul için geçerliliğini koruyan bu düzenlemeler, 1858 tarihli Sokaklara Dair Nizamname ile yerleştirildi ve pekiştirildi. Ardından 1863 tarihli Turuk ve Ebniye Nizamnamesi ile ilgili düzenlemeler, İstanbul dışındaki kentler ve büyük kasabalara uygulanmak üzere yaygınlık kazanmıştır.

19. yüzyıl Osmanlı şehircilik uygulamaları kaynağını Batı'da bulan, kendi kültürel bağları ile bir etkileşim geliştirme kaygısı taşımaksızın bir tür doğrudan transfer etme biçiminde kadim şehre müdahale edilmişti. Şehrin

yüzyılların birikimi ile beslenen ruhsal havası görsellik, rahat ve konforlu yaşam adına sorgusuz sualsiz terk ediliyordu. Çıkış kaynağı ve ihtiyaçlar anlamında Batı'da filizlenen ve gerçekleşen şehircilik uygulamaları sadece Osmanlı toplumu ve değişen ihtiyaçlara uyum açısından bir değerlendirmeye alınmadığı gibi, bu uygulamaların Batı toplumu için anlamı da bilinmiyordu. Eskilerin cehl-i mürekkep dedikleri, bilmediğinden haberi olmayan cahillik derecelendirmesi, topluma uzun vadede birçok alanda yükselen maliyet değerlerine bedel olmuştur. Özellikle en ağır ödenen ama ödendiği bile fark edilmeyen estetik maliyet, uzun vadede şehirlerin özgün ruhsal havasının yok edilmesi pahasına ödenmiştir.

Ülkemizde ilk belediyecilik uygulamaları ile yerel yönetimlerin gelişiminde Fransa deneyiminin önemli bir yeri vardır. İstanbul'da ilk Şehremaneti'nin kurulması için Beyoğlu bölgesini seçilmesi ve adına Altıncı Daire-i Belediye denmesi bile Paris deneyiminin bire bir kopyalanması anlamında taklidi bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Batı şehirciliğinin gelişiminde Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali önemli nirengi noktalarıdır. Bu çerçevede 19. yüzyılda Haussmann'ın yönetiminde Paris'in biçimlendirilmesi, konu ile ilgisi bakımından önem kazanmaktadır. Haussmann'ın kentsel ideali, birbirini izleyen uzun caddeler boyunca perspektif ağırlıklı bir bakış sağlayabilmekti. Teknik zorunlulukları sanatsal hedefler aracılığı ile soylu kılma peşinde olan uygulamalarla, geniş caddeler yapımları bitmeden çadır beziyle örtülüp anıtlar gibi törenle açılmışlardır. Haussmann'ın diktatörlüğünü sağlamlaştırma sürecinde kentsel biçimlendirme çalışmaları ile Paris'in mahalleleri kendine özgü yapılarını tek tek yitirmişlerdir. Parisliler zamanla şehirlerine yabancılaşmışlar ve yeni ve büyük kentin insancıl olmaktan uzak ruhsal havası ve karakterine alışmak zorunda kalmışlardır. Bulvarla açılan büyük meydanların yapılmasının arka planında, kentin iç savaşa karşı güvence altına alınması yatmaktadır. Caddelerin genişliği barikatların kurulmasını olanaksız kılacak, diğer yandan yeni caddeler, kışlalarla işçi mahalleri arasındaki en kısa yolları oluşturacaktır. O dönem bu girişime 'stratejik güzelleştirme' denilmesi de çarpıcı ve vurgulu bir ifadelendirmedir. (Benjamin, 2002: 100–105)

Çıkmaz sokak ile metaforik bir tezatlık ilişkisi içinde olan meydan ve bulvar kavramları arka plan araştırmasında, çıkmaz sokak eski, organik şehir dokusu ve yapılanmasının özgün bir parçası ve yorumu olarak ortaya çıkmıştır. İnsancıl karakteri ile insanın düşün dünyasının ufuklarını her zaman kesme iddiası taşımamaktadır. Katı olan her şeyin buharlaşarak modernitenin ömrünü tamamladığı yüzyılımızda, post modern çıkış veya çırpınışlarda belki de çıkmaz sokak yorumu kendine güvenli bir yer edinebilir. Mekânsal biçimlendirmeye nicelik değil nitelik açısından ve insanın duygu dünyası ve toplumsal değerler perspektifinden bakıldığında, çıkmaz sokak kavramı yeni anlam ve yorumlarla bezenip açımlanabilir Bu bağlamda çıkmaz sokak formu, tarihsel ve toplumsal tecrübemizden süzülen birçok kavramı içinde barındıran bir süzgeç işlevi görebilir. Çıkmaz sokakta biriken kavramlar dayanışma, sükunet, sorumluluk, vefa, hoşgörü, sabır, şefkat, sevgi, merhamet, saygı, nezaket, edep, mahremiyet vb çoğaltılabilir. Bu kavramları biriktiren ve saklayan çıkmaz sokak, geleneğimizin 'kendini bilme' tecrübesini oluşturmada işlevsellik üstlenmekte ve bu yönde toplumun manevi performansının sınırlarını zorlamaktadır. Böylece çıkmaz sokak, toplumsal manevi terbiye biçiminin ve şehrin ruhsal havasının bütünlüğünün bir yansıması olarak var olmakta ve kimlik kazanmaktadır. Çankırı tarihi şehir dokusu yer yer bu deneyime ev sahipliği yapmakta ve bu özgün formların korunmasında tarihi ve toplumsal bir sorumluluk üstlenmektedir.

Bu çalışma, çıkmaz sokak üzerine sadece bir kapı çalış, kapının tokmağını tutuş hükmündedir. Bütün açılışlar ve merhabalar böyle başlamaz mı? Ve ümit olunduğu üzere, *buyurunuz* kabulü ile huzurda karşılık bulmaz mı?

Sonuç

Çankırı tarihi şehir dokusu izlenimlerinden hareketle, çıkmaz sokak kavramı üzerine kaleme alınan bu denemede, çıkmaz sokak formu duygusal ve düşünsel boyutları ile farklı perspektiflerle kuşatılmaya ve karşılaştırmalı olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Çankırı şehrinden seçilen örneklerle görsellik kazandırılan çıkmaz sokak kavramı, anlamı ve yorumu açısından mikroskop altında incelenmektedir.

Şehir, şehir kültürü ve estetiği açısından zengin bir birikim ve deneyime sahip İstanbul etrafında sıralanan Anadolu şehirleri, genişleyen kentsel sınırların yaşama katılmasında mimari biçimlenme kadar toplumsal yapılanmanın anlamı, yorumu ve sorgusu üzerine farklı bakış açıları geliştirme ihtiyacı içindedir. Hissedilen bu ihtiyaç önümüzdeki on yıllarda olunması hedeflenen, Tanzimat'tan bu yana öykünülen Batı kentlerinin biçimlenmesindeki, temel değerler ve arka plan araştırması yapılmaksızın tekrarlanması tehdit ve riski altındadır. Yerel yönetimlerin uluslararasılaştığı, her bir şehrin bir ulus devlet kadar önemli ve işlevsel hale geldiği günümüzde, uluslar arası arenada kadim ve yeni sorumlulukları kuşanmak zamanıdır. Yeni kentlerin biçimlenmesi ve toplumsal örgütlenmesi sürecinde, eski şehirlerimizin deneyimlerinden hiç bir ayrıntıyı atlamadan istifade etmek titizliği kadar, Batı şehirciliğini tanıma ve tahlil etme külfetine katlanmak gayreti içinde, katılımı kendi özgün dinamikleri içinde oluşturacak mekanizma/lar eşliğinde, ihtiyaçların doğru okunmasıyla üretebilecek özgün yorum ve biçimlere merhaba denilebilecektir.

Aslında ait olduğumuz toplumu üreten değerler ile ait olmaya çalıştığımız toplumsal deneyimi üreten değerleri doğru okumadan ve tahlil etmeden, yukarıda bahsi olunan özgün formları ne fark etmek, ne koruyabilmek ne de üretebilmek mümkün olabilecektir. *Rönesans* ile *Amentü* arasındaki keskin ayrımı, aklın ve aşkın ışığı olarak aydınlatan ve ısıtan Yahya Kemal şiirinin bir beyiti ile anlam bulacak son sözler, zihinlerin ve gönüllerin ufkuna emanet edilmektedir.

Ehl-i akl anlamaz efsus lisan-ı dilden
Zanneder âşık-ı divane muamma söyler.

KAYNAKÇA

Aktüre, Sevgi (1987), 'Anadolu Kentinde, Türkleşme-İslamlaşma Süreci, Mekânsal Yapı Değişimi ve İslam Mimari Miras', *İslam Mimari Mirasını Koruma Konferansı Bildiriler*, 22–26 Nisan 1985, MBBB, Arap Kentler Birliği, İBB yayını, İstanbul, s. 19–36.

Aru, Kemal Ahmet (1998), *Türk Kenti Türk Kent Dokularının İncelenmesine ve Bugünkü Koşullar İçinde Değerlendirilmesine İlişkin Yöntem Araştırması*, YEM Yayınları, İstanbul.

Benjamin, Walter (2002), *Pasajlar*, çev., Ahmet Cemal, 4.b., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Can, Aynur (2008), 'İnsan Mekan Etkileşimi ve Kent Estetiğine Giriş', *Türkiye'de Yerel Yönetimler*, edi., Recep Bozlağan ve Yüksel Demirkaya, Nobel Yayınları, Ankara, s. 331-362.

Cansever, Turgut (1997), *İslam'da Şehir ve Mimari*, İz Yayıcılık, İstanbul.

Çelik, Zeynep (1996), *Değişen İstanbul*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ergin, Osman Nuri (1938), *İstanbul'da İmar ve İskân Hareketleri*, İstanbul Eminönü Halkevi, İstanbul.

Faroqhi, Suraıya (1997), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, çev., Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Kuban, Doğan (2000), *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul,* çev., Zeynep Rona, 2.b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Ortaylı, İlber (1986), *İstanbul'dan Sayfalar*, Hil Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İlhan (1996), '19. yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü', *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, çev., Ali Berktay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s.19-30.

ŞEHİR VE KİMLİK: ÇANKIRI SOKAKLARI

City And Identity: Streets Of Çankırı

Şahin SOĞUKPINAR*

ÖZET:
Sokaklar, tarihi, tarihi şahsiyetleri, folkloru ve bütün kültürel unsurları canlı tutarak dünü bugüne bağlayan çok önemli bir vazifeyi de ifa ederler. Zaman içinde gelişme göstererek isim değişikliklerine uğrasalar da, zaman ve mekan içinde yaşayışının sürdürür, tarihi dönemlerde tarihe ışık tutan sosyal düşünceyi ve uygulamalarda yapılan değişiklikleri birebir yaşayarak bize sunar. Bu güne kadar yapılmamış olan, biraz da geç kalınmış bir çalışmadır. Zaman içinde kaybolmaya yüz tutmuş, güncelliğini kaybetmiş ya da kimlikleri unutulmuş olan tarihi şahsiyetlerin isimlerini yaşatan sokaklar birer tarihi vesika örneği teşkil etmesi bakımından önemlidir. Biz bu çalışmamızda Çankırı'nın bazı sokaklarını isimlerini ve özelliklerini kısa ve öz olarak tespit etmeye çalıştık. Bir örnek olması bakımından önemli olduğu fikri ile bu çalışmaya yer verdik.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Çankırı Sokakları, Sokak, Cadde.*

CITY AND IDENTITY: STREETS OF ÇANKIRI

ABSTRACT:
Streets and districts established within the Anatolian city texture are of great significance not only for planning and architecture but also in socio-cultural terms. In particular, together with streets and districts which have perished with the old texture; our very precious values have disappeared. This study treats Çankırı and its streets from this different perspective.
KEY WORDS: *Çankırı, city, streets of Çankırı*

Giriş

Çankırı tarihinin mihenk taşını oluşturacak bir konu olan sokaklar, şimdiye kadar incelenmemiştir. Halbuki şehrin kimliğinde önemli bir yer tutan sokaklar, şehrin gelişmesinin yanında sosyal, tarihi ve ekonomik olayları da bünyesinde bulundurarak, şehir tarihinde sanat, sanatkar ve zanaatkarların kimliklerine varasıya kadar pek çok bilgileri bünyesinde barındırmakta, şehir tarihi açısından önemli katkılar sağlayacak verileri de içermektedir. Bu çalışmada Çankırı'nın bazı sokaklarının isimleri ve özellikleri kısa ve öz olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tarihi ortaçağa kadar uzanan Çankırı'nın geleneksel merkezi kentin kuzey kısmında yer almaktadır. Özellikle geleneksel çarşı, buradan halkın her ihtiyacını karşılayacak bir durum sergilemektedir. Tarihsel merkez, Çankırı kenti ile özdeşlemiş bir haldedir ve kentin kuzeyindedir. "Geleneksel çarşı tarihsel merkezin içerisinde yer alır. Şimdiki geleneksel merkez feodal çekirdek ve feodal merkez üzerindedir. Osmanlı devrindeki gelişme ise bu merkeze ek olarak şehrin doğusunda (Buğday Pazarı Mah.) gelişme göstermiştir... 1923 yılına kadar gelişim Abdulhalik Renda Mahallesi'ne kadar olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Çankırı'da yine bir gelişme olmuş şehrin güneyi (şimdiki Ankara istikameti) bu gelişmeyle birlikte doğmuştur."[1]

Kuruluşundan Selçuklulara, Osmanlılara ve o zamandan bu yana hayati varlığını sürdürüp gelen bir şehrin sokaklarının ve sokak isimlerinin nereden gelip, nereye gittiğinin bilinmesi takibi oldukça zordur. Fakat biz yine de yapabildiğimiz kadarıyla bu sokakların isimlerinden hareketle bazı tespitlerde bulunmaya çalıştık.

Bu çalışmamızda Çankırı Cadde ve sokaklarının bugünkü durumu ve halen kullanılmakta olan cadde ve sokaklarından başlamak için ilk iş olarak Çankırı Belediyesi'nde kayıtlı olan cadde ve sokak isimlerinin bir listesini alarak işe başladık. Bu çalışmanın şehir tarihçiliği ve folklorü açısından da büyük önem taşıdığı kanaatindeyiz. Çünkü şehrin sokakları dünle bugünü birbirine bağlayan ve şehrin gelişimiyle birlikte takip ettiği yolu görmek için bize ışık tutacaktır.

Tarih içinde her yapılanmada olduğu gibi sokakların yapılanması da kendine özgü ve kendi özelinde bir gelişme gösterir. Zaman içindeki bu yapılanma şüphesiz her devrin ve zamanın mührü gibidir. Bu durum şehrin

* Öğretmen, Araştırmacı Yazar, Şair,Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi
Teacher, Researcher, Author, Poet, Member of Board of Directors of Çankırı Municipality's Dr.Rıfkı Kamil Urga Center of Reserches on Çankırı

1 DEMİREL, A.Özgür, ÖZSOY, Kamil, KOCA, S.İshak, DOĞAN, Ergun, AYTAR, İlker, GÖNEN, Mustafa, GÜREL, Z.Aslı, GÖZÜ, Ömer, KOCA, Melike, Çankırı Araştırma Raporu, Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 1995/1996 Öğretim Yılı, I.Yarıyıl ŞBP 361 Şehircilik Projesi IV, S: 70, Ankara 1996

kimliğine kazınır ve bu böyle devam eder gider. Fakat bu yapılanma içinde bize ne kadarı ulaşır. Devirler ne getirmiştir, ne götürmüştür? Aslında bu soruların cevabı, şehrin, caddelerinin, sokaklarının hayat hikâyesi içinde yer alır. Ama bu her zaman tutulan bir günlük gibi bir yerlere kaydı düşüldüyse neyi ifade ettiğini ve ne anlama geldiğini rahatça anlarız. Yoksa, bütün yaşananların zaman içinde unutulup gideceği gibi bu konuda da pek çok özellik ve hatta özel bilgiler kaybolur gider.

Bu konuya girerken, öncelikle Çankırı şehir yerleşiminin Kale'den başlayarak Kale'nin eteklerinden güneye doğru bir gelişme takip ettiğinin bilinmesinde yarar vardır. Bu gün bile mimari yapılanmaya dikkatlice bakılınca şehir yerleşiminin bu seyri rahatça görülebilir. Kalenin eteklerinde yoğunlaşan yerleşim, daha sonra güneye ve aşağılara doğru inmeye başlamıştır. Dönemin Duygu gazetesi konuyla ilgili olarak "1303 tarihinde Kastamonu'da Vali Abdurrahman Paşa, Çankırı'da da Fehim Paşa Mutasarrıf, Askeri Kaymakamı Talât Bey[2] Redif Alayı Kumandanı idi. Bu zatlar memlekette bir varlık göstermek üzere muhtelif cephelerden harekete başladılar... O zamanlar en fena bir yer olan ve bu gün güzelliği ile meşhur bulunan Şose Boyu'nun ilk imar planı o vakit atılmıştı.[3]"

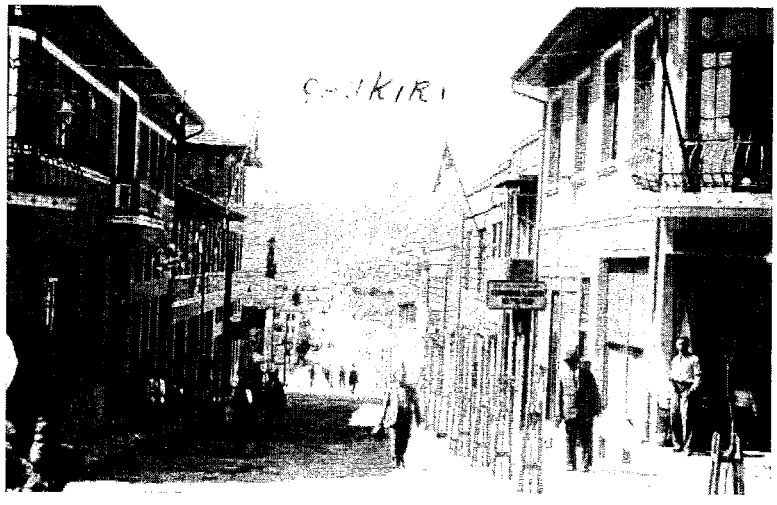

"Şehrin güzelleştirmek için yapılacak şeylerden birincisi sokakları düzeltmek. Matbaanın önündeki köprüyü kaldırarak yerine köprü ıtlakına seza bir köprü yapmak lâzımdır. Mevcut köprü bütün bendesi katiyetlerle istihza eden bir mevcudiyettir. Bir acuzedir. Bundan başka Çay Boyu'na ağaç dikilmesi ve çay kenarı ile şose boyu bir bulvar manzarası arz etmelidir."[4] denilmektedir. Günümüz Çankırı'sına bakıldığında bu arzunun gerçekleşmiş olduğunu açıkça görmek mümkündür. Şehri, sokakları ve caddeleri imar faaliyetleri Cumhuriyetin ilk yıllarında hız kazanmıştır. Bu durum 1937 yılı gazetelerinde şöyle ifade edilmiştir.

"Cumhuriyetin on üç senelik kısa devresi, Çankırı'ya on üç asırlık bir merhale kat ettirmiştir. Dün caddelerinden geçilmez, sokaklarından yürünmez derecede dar ve bozuk olan Çankırı, bu gün kuş gibi uçurulup keklik gibi sekilecek geniş bulvarlar, düz parkeler, asfalt kaldırımlarla ziynetlendirilmiş, caddeler gelin gibi ağaçlarla süslenmiştir. Mübalağa etmeden diyebilirim ki; on beş sene önce ölenlerimiz bu gün mezardan çıkıp dönseler, yıllarca yaşadıkları evlerinin yolunu şaşıracak kadar yeniliklerle karşı karşıya kalırlar.Çankırı halkındaki kabiliyet inkılâbın her yeniliğini benimsemelerinde kendini açıkça göstermektedir.Zeki ve çalışkan Çankırılılar, hayatın her merhalesinde ileri düşünmek kabiliyetinde olduklarını her zaman ispat etmektedirler.Çankırı'nın istikbali çok parlaktır. Bunu zaman ispat edecektir."[5] "800 metre uzunluğundaki İstasyon yolunun on metre genişliğinde açılması, İstasyon yollarının yenilenmesi, O yoldan ayrılarak Abdulhalik Bey Mahallesi bitinceye değin şosenin yapıldığı, O yoldan ayrılarak Tanrıya yalvarmak toplantısı evine değin olan yolun yapılması, Uzun Yol'un yeniden yapılması, Çayın yanından giden Kastamonu yolunun beş yüz metrelik yerinin genişliğinin on metreye çıkarıldığı" haberi Duygu Gazetesi'nden öğreniyoruz. "bu işlerin 933 Birinci Teşrin sonundan 934 Birinci Teşrin sonuna kadar on iki ay içerisinde görüşüldüğü" de yine yer almaktadır. Aynı yazıda, "Bu gün o güzelim Çayboyu'nun ulu ağaçlarının koyu gölgeleri arasından fışkıran bol sular, evler, alış, veriş yerleri arasındaki paket taş ile döşenmiş geniş yollar, İstasyon, Abdulhalik Bey Mahallesi çevrisindeki yeni evler Çankırı'nın her gün değiştiğini gösterir birer gözgüdür."[6] Bu sözler 1934 yılında Çankırı'nın bilhassa sokaklara verdiği önemi ve sokak çalışmalarında çok büyük yol kat edildiğini gösterir.

2 Bu zat, Plevne Muharebesinde Osman Paşa'nın yaverliğinde bulunmuş ve Pilevne Harp Tarihi'ni yazmıştır.
3 Duygu Gazetesi, Yıl: 5, Sayı: 221, 9 Mart 1935
4 Duygu Gazetesi. Sayı: 15, 17 İkinci Kânun 1931
5 ALPKAYA, Dertortağı Ş.O, Duygu Gazetesi, Yıl: 7, Sayı: 335, 29 Mayıs 1937
6 Duygu Gazetesi, Yıl: 5, Sayı: 207, 17 İkinci Teşrin 1934

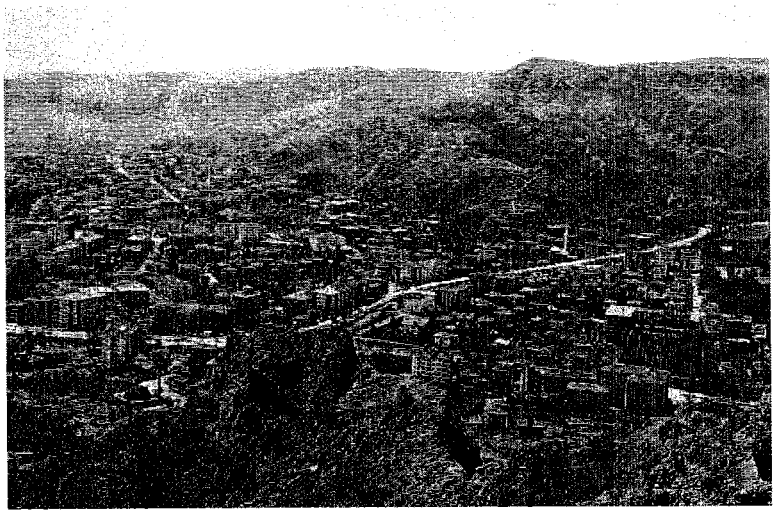

Bir başka haberde de bu çalışmalar hakkında şu bilgiler aktarılıyor."Meydanlar açılıyor, mağazalar yapılıyor, parklar tanzim ediliyor, bu eski ve tarihî diyar; medenî bir şehir halini alıyor ve büründüğü bu medeniyet kisvesi ile ve hal dili ile size: "Ankara'nın yanı başında bende varım ha!" demek istiyor. Zaman zaman öteden Şimendifer düdüğü bu beldeye sanki biraz daha medeniyet sokuyor ve azalan eksilen kağnı gıcırtıları sanki geriliği, eksikliği alıp uzaklara götürüyor. Sıkışık evler dar sokaklar hep eski mahalle ve eski yerlerdir. İstasyon civarında bahçeli ve konforu mükemmel dinecek evler vardır. Hat boyunda ve dere kenarında birer sayfiyeyi andıran evlerin zevkine doyum olmaz. Küçük, alçak, sekili ve iptidaî dükkânlar eskiden kalan ve yavaş yavaş ortadan kaldırılmakta olanlardır. Muntazam çarşı ve mükemmel dükkânlar mevcuttur. Yabancılık dolayısı ile ilk gecenizi geçirmeğe mecbur olduğunuz han yerine oldukça iyi oteller bulunabilir.
satırlar eskiden kalma bir darbı meseli hatırlatıyor.

Eskiden:

"Çankırı, Enküri.

Git gör, dön geri" derlerdi. Hâlbuki bu gün Ankara Avrupalılar'ın bile görmek için geldikleri ve ayrılmak istemedikleri, kısa zaman içindeki umrandan şaşaladıkları bir yerdir muazzam ve son tarz kübik binaları İstanbul'da bile yoktur. Caddeleri, parkları ile tam medenî bir şehirdir.

Çankırı, bir müddet evvel belki iptidai ve geri imiş; fakat bu gün o da her hususta Anadolu'nun bir çok şehri ile boy ölçüşecek bir haldedir. Binaenaleyh bu eski ve yavan darbı meselin manası ve mefhumu kalmamıştır."[7] Nihayetinde yine Duygu Gazetesi'nde Vali Hazım Bey'in tayinini duyunca B. B. İmzasıyla yazılan yazıda, "Bir taraftan resmi işleriyle uğraşırken diğer taraftan memleketin umranına büyük bir ehemmiyet verdi, parklar yaptırmak, daracık sokakları genişletmek, meydanlar açmak her hususta memleketi ilerletmek ve medeni bir kılığa sokmak yollarında ki müsmir faaliyetleri daima yaşayacak eserlerindendir."[8] denirken Çankırı'da sokaklarla ve dolayısıyla altyapı çalışmaları hakkında küçük de olsa bilgiler verilmektedir. Bugün şehir merkezini oluşturan yerlerin daha çok bağ ve bahçeleri oluşturduğu zaten bilinen bir gerçektir. İlerleyen zaman içerisinde şehir Acı Çayla, Tatlı Çay'ın birleştiği noktaya doğru kaymıştır. Günümüze doğru yaklaşıldığında ise daha önce bahçeleri oluşturan Kara Köprü ve çevresinde de artık yerleşimler hızla devam etmektedir. Yeni Köy adı ile anılan yerleşim yeri bu gün Fatih Mahallesi olmuş, bununla da kalmamış, Yapraklı Yolu üzerine neredeyse yeni bir mahalle kurulmuştur.

Şehir merkezine girdiğinizde, şaşırtıcı bir yeşilliğin varlığına şahit olursunuz. Cadde ve sokaklar yeşillikten nasibini almış bir şehir yapısı çıkarır karşınıza. Bu da şehrin merkezinde yapılan ağaçlandırma çalışmasında başarılı olunduğunun çok güzel bir kanıtıdır. Öteden beri yapılan çalışmalarda sokak ve caddelerin genişliği ve rahatlığı gün geçtikçe eski yerleşim birimlerine doğru bir yayılma göstermektedir. Bu durum gelişen şehir yapılanması bakımından önemli olduğu kadar da sevindiricidir. Öte yandan şehrin cadde ve sokaklarının temizliğini de burada anmalıyız.

Sokak ev ilişkisine bakıldığında, Çankırı'nın eski konak tipi evlerinin olsun normal evlerin olsun geneli avlu ile çevrilidir ve bu avlular genellikle çatal kapılarla sokağa açılırlar. Avlusu olmayan evlerde ise yine genelde çatal kapı ile alt kattan sokağa irtibatlıdırlar. Çankırı'da eski yerleşim alanına bakıldığında, "bütün sokaklar caminin veya iş merkezinin olduğu İmaret veya Arasta'ya çıkar."[9]

7 BEHİÇ, Behzat, Duygu Gazetesi, Yıl: 4, Sayı: 157, 11 İkinci teşrin 1933
8 B.B., Duygu Gazetesi, Yıl: 4, Sayı: 163, 23 Birinci kânun 1933
9 Çankırı Turizm Müdürlüğü, Çankırı Turizm Envanteri, Çankırı 1994, s.37

Sokak Özellikleri

Eski Doku (Klasik Türk Şehir Dokusu) Dar Sokak: Çankırı Merkez İlçenin sokaklarına bakınca iki özellik gösterir. Bunlar eski dokuyu oluşturan kuzey kesimin dar sokakları ve güney kesimi oluşturan yeni dokunun geniş ve modern şehir anlayışına sahip altyapıyı oluşturan geniş sokaklar.

Eski dokuyu oluşturan, kentin kuzey kesiminde, Çankırı Kalesi'nin eteklerinde yer alan mahallelerin sokaklarının oldukça dar olduğu görülür. Eski ve yeni dokuyu bir hat gibi ayıran Uzunyol caddesi bu bağlamda en güzel bir örnek olup işlevini hala sürdürmektedir. Bazı noktalarında iki aracın yan yana geçmesi problem olan, bu cadde şehrin eski dokusu içerisinde, şehre nefes aldıran ana caddelerin başında gelmekte idi.

Eski doku içerisinde yer alan sokaklar ve meydanlar daha çok parke taş döşeme olup, bu özelliklerin hala korudukları görülür. Bunun yanında şehrin altyapısındaki gelişmeye parelel olarak asfalt kaplama ile yenilenenler de yok değildir.

Şehrin bu kesimini oluşturan mahallelerinin genelinde görülen özellik meyilli bir arazide kurulduğu görülür. Bu özellik sokakların yapılarına da sinmiştir. Hatta imaretten itibaren, Karataş Mahallesine doğru, Uzunyol Caddesinin kuzey kesimi boyunca çok dik ve bir o kadar da dar sokakların olduğu görülür.

Şehrin bu kesiminde kaldırım anlayışının da olmadığı görülmektedir. Sokakların evlerle direk olarak teması vardır. Bu kesimde evlerin yerleşimleri, sokakların dar olması, evlerde zaman zaman görülen çıkmalar, sokaklara daha değişik bir görünüm kazantırmaktadır. Bu durum daha çok avlu içerisinde olmayan ve çatıların adeta birbirine değecek gibi sık oluşan kesimlerinde görülür. Hatta bazen sokaktan geçerken gökyüzünü görmenin mümkün olmadığı alanlar vardır.

Yeni doku Geniş Sokak: Bugün için kent merkezinin daha kuzeye doğru açılım gösterdiğini biliyoruz. Bu durumda eskiden şehrin güney eteklerini kapsayan ve daha çok bahçelere yer ve zemin eden kısım, bu gün için tamamen yüksek katlı binalarla doldurulmuş, gelişen şehircilik anlayışıyla paralel bir özellik göstererek sokakların daha modern ve günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde bir alt yapı oluşturmuştur.

Meslek Erbabının Adını Taşıyan Sokaklar: Çilingir Fevzi Usta Sokak, Doğan Sokak, Iraz Sokak

İsim veya Soyadı Olarak Verilen Sokaklar: Bayramlar Sokak, Aydın Sokak, İbrahim Başar Sokak, Mehmet Akif Ersoy Caddesi, Mevlana Sokak, Mustafa Karakuş Meydanı, Org. İsmail Hakkı Karadayı Caddesi, Refik Saydam Caddesi, Rıfkıbey Sokak, Tuğ General Zeki Durlanık Sokak, Yunus Emre Sokak, Dr. Dımbıllıoğlu Sokak, Mahi Sokak, Iraz Sokak

Yer İsmi Olarak Verilen Sokaklar: Ankara Caddesi, Eldivan Yolu, Çayyolu Sokak, Demiryolu Sokak, Hatboyu Sokak, Makas Fabrikası Caddesi, Depo Sokak, Fabrika Sokak, Festikan Mevkii, Fidanlık Caddesi, Hacettepe Caddesi, Hastane Sokak, Hatboyu Bahçele Kümesi,

Fiziki Görünüş ve Yerin Özelliği ile ilgili Sokak Adları: Bayır Sokak, Çayır Sokak, Lalezar Sokak, Tarlayolu Sokak, Tepe Sokak, Yanlar Caddesi, Dereağzı Sokak, Küçük Derbent Çıkmazı, A. Çeşme Sokak, Adacamii Sokak, Aksu Adası Sokak, Aksu Meydanı Sokak, Atatürk Yolu Altı Bahçeler Kümesi, Bahçeler Sokak, Büyük Derbent Caddesi, Çeşme Sokak, Eski Çeşme Sokak, Derbent Sokak, Habeşin Dere Kümesi, Kembağ Mevkii, Kuruçay Sokak, Mera Sokak, Orta Sokak, Arka Sokak

Çiçek ve Bitki İsmi Olarak Verilen Sokaklar: Lale Sokak, Fulya Sokak, Gelincik Sokak, Gül Sokak, Nülifer Sokak, Kamelya Sokak, Sarıgül Sokak, Vişne Sokak, Buğday Sokak, Dereotu Sokak, Enginar Sokak, Erik Sokak, Hardal Sokak, Ihlamur Sokak, İncir Sokak, Fındık Sokak, Yılgın Sokak Hurma Sokak.

Diğer Sokak İsimleri: Güneş Sokak, Işık Sokak, Şafak Sokak, Ufuk Sokak, Meşale Çıkmazı, Gençler Sokak, Havadar Sokak.

Siyasilerin İsimlerinin Verildiği Sokak İsimleri: Atatürk Bulvarı, Ahmet Talat Onay Bulvarı, Hazım Dağlı Caddesi, Alparslan Türkeş Caddesi,

Hürriyet ve İstiklalle İlgili Sokak İsimleri: Hürriyet Caddesi, İstiklal Caddesi, Zafer Caddesi, Sancak Sokak, Levent Sokak,

Şehit[10] İsimleri Verilen Cadde ve Sokak İsimleri: Çankırı insanı vatan savunmasında verdiği şehitlerini unutmamak ve yaşadığı mekanlarda hatıralarını canlı tutmak amacı ile bu isimleri çeşitli sokak ve caddelere isim olarak vermiştir. İsimleri verilen şehitler şunlardır:

Cumhuriyet Mahallesinde Şehit Üst. Erdem, Şehit Nurettin Cinsoy, Şehit Hava pilot Üsteğmen Mehmet Ata, Şehit Fatma Dönmez, Şehit Emrah Ersoy, Şehit Alpay Evirgen, Şehit Teğmen Mehmet Ata, Buğday Pazarı Mahallesinde Şehit Mehmet Kazım Arar, Şehit A. Yüksel Kaya, Şehit Tevfik Pehlivan Caddesi, Şehit Kadir Yıldırım, Şehit P. Selami Işık, Şehit O. İbrahim Karataş, Şehit Selim Çelikel, Şehit Uğur Koç, Şehit Mustafa Uçar, Şehit Mustafa Demir, Eyüp Gönen, Şehit Erol Uykusuz, Şehit Atilla Yazıcı, Şehit Erkan Kiper, Şehit Er Osman Aslan, Şehit Uğur Hiçyılmaz, Şehit Mehmet Yıldırım Caddesi, Abdulhalik Renda Mahallesinde Şehit Sadık Kızılay, Aksu Mahallesinde Şehit Kd. Üst. Mustafa Çelik Sokağı, Fatih Mahallesinde Şehit Alparslan Bayram, Şehit Satılmış Genç, Şehit Ali Alışır, Şehit İlyas Aldağ, Şehit A. Kadir Acar, Şehit Kamil Çubuk, Şehit Üsteğmen Hakan Kandemir, gibi.

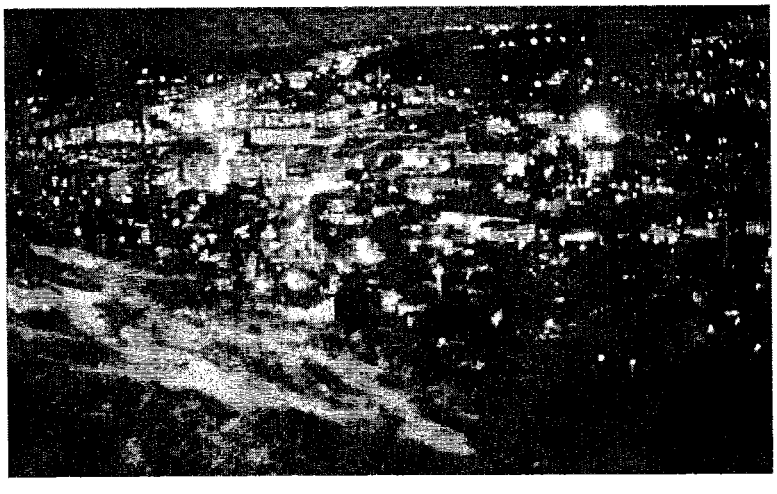

MAHALLE, CADDE VE SOKAK ADLARI

Çankırı şehri, 19. yüzyılın başlarında her Osmanlı şehrinde olduğu gibi genellikle bir mescit etrafından teşekkül eden ve büyüyen mahalle cüzlerinden oluşmaktaydı. Mahalle, şehri meydana getiren temel birimdir. Özer Ergenç'in Osmanlı "mahalle"si tarifi şu şekildedir: "Osmanlı şehrinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir diğer tanımıyla, aynı mescide ibadet eden "cema'ât"in aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir...

Şehrin temel birimi olan mahalle, bir yapı taşı fonksiyonu icra etmektedir. Şehirde bir mahalle etrafında birleşen cemaat veya aşiretlerde mahalle, bir yere mensup olmanın hissini yaşatmaktaydı."[11]

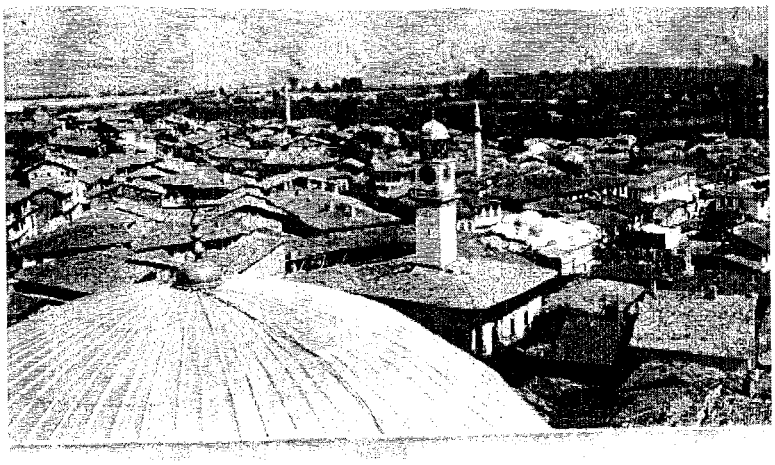

1521 tarihinde Çankırı şehrinde 24 mahalle bulunmaktadır.. Bunlardan 5'i bir mescidin 1'i ise caminin etrafında gelişmişler ve bu sebeple cami ve mescitlerin adıyla anılmaktaydılar."[12] Bu tarihte "Çankırı merkezinde bulunan mahalleler arasında gösterilen Toht mahallesinin daha sonraları Toht (Yapraklı) ismiyle anılan kazaya, Hıdırlık adlı mahallenin de Hıdırlık köyüne dönüştüğü"nü, "Küçük Minare, Hacı Musa, Hanigâh-ı Şeyh Hacı Bahaeddin gibi mahallelerin ya isim değiştirdiğini ya da diğer mahallelere ilhak edildiği"ni Ahmet Elibol kaydetmektedir.[13] 1800 senesinde Çankırı merkezinde mahalle sayısı 20 iken, daha

10 Çankırı'da farklı mahallelerde sokak ve caddelere verilen 33 şehit ismi tespit edilmiştir.
11 ELİBOL, Ahmet, XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı, s.75, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları No: X. Mart-2008
12 A.g.e. 75
13 A.g.e. 76

sonra 22'ye çıkmış[14], Günümüze kadar bu tür değişikliklerle mahalle sayısında düşüş olmuş, günümüzde ise; Abdulhalik Renda Mahallesi, Aksu Mahallesi, Alibey Mahallesi, Buğday Pazarı, Cumhuriyet Mahallesi, Esentepe Mahallesi, Fatih Mahallesi, İncili Çeşme Mahallesi, Karataş Mahallesi, Karatekin Mahallisi, Kırkevler Mahallesi, Mimar Sinan, Tabakhane Mahallesi ve Yeni Mahalle isimi ile anılan mahallelerin sayısı 14 olmuştur.

Mahalleleri meydana getiren cadde ve sokaklar, insanların kılcal damarları gibidir. Nasıl bu damarlar olmazsa insan vücudu felç olacaktır, şehirlerde bulunan caddeler ve sokaklar da aynen öyledir. Caddeler nefes almasını, sokakları geçişlerdeki rahatlığı sağlar. Sokaklar ev ev, kapı kapı şehirde yaşayan insanların sosyal ve kişisel hizmetinde hayatı ve sosyal hayatı kolaylaştıran unsurlardır. Onun için büyük öneme haizdirler. Bunun yanında bir de kültürel boyutu vardır ki o daha da bir önemlidir. Tarihi, tarihi şahsiyetleri, folkloru ve bütün kültürel unsurları canlı tutarak dünü bugüne bağlayan çok önemli bir vazifeyi de ifa ederler. Bir şehrin cadde ve sokaklarının genişliği, o şehir hayatının rahatlığını ve hareket kabiliyetini artırır. Temizliği ise, o şehrin rahat nefes alması ve sağlıklı bir hayat sürmesini sağlayan ortamı getirir. Mahallelerin gelişimi sokaklarla, sokakların gelişimi ise yeni yeni ikametlerle sağlanır. Çankırı şehri hala bir gelişim içindedir. Eski ve yeni cadde, sokak isimleri ile tarihi şahsiyetleri ve şehre has özellikleri de kimliğine ekleyerek yoluna devam etmektedir.

ABDULHALİK RENDA MAHALLESİ

Abdulhalik Renda, "Çankırılı değildir. Atatürk İstiklal Savaşı sırasında Ordunun yiyecek ve giyecek eksikliklerini tamamlayan çok iyi çalışan bir validen bahseder ve onun orduya malzeme sağlama bakımından büyük faydalar sağladığını takdirle anlatır. İşte bu zat o vakit ki Konya Valisi Abdulhalik Renda'dır.

İstiklal Savaşı'ndan sonra Büyük Millet Meclisi'ne Çankırı Mebusu olarak Atatürk tarafından mebus adayı gösterilmiş ve Çankırılılarda Atanın bu direktiflerine uyarak Çankırı'da Mebus seçilmiştir.

Renda, uzun zaman 1950'ye kadar Çankırı mebusluğunu ve bu arada Büyük Millet Meclisi Başkanlığı vazifelerini başarı ile yapmıştır.

Sonradan Çankırı'nın ve Ilgaz'ın Fahri Hemşehrisi olan ve busurette çankırı Hemşehrileri arasına katılan Abdulhalik Renda, Yurt için olduğu kadar Çankırı için de çok faydalı işler gerçekleştirmiştir. Maliye vekili iken Çankırı'ya bugün akmakta olan suyun demir borulardan akıtılması için devlet bütçesinden ilk yardımı yaptırmış ve Meclis kürsüsünde bunun müdafasını yapmıştır.

Çankırı'ya ilk defa elektrik vermiş olan dizel motorlarının teminine yardım etmiştir. Ilgaz Kasabası'nın suyu için yardımda bulunmuştur.

Alparslan Türkeş Caddesi (Abdulhalik Renda Mahallesi): Bu isim Çankırı'da üç tane mahallede cadde ismi olarak geçmektedir. Bilindiği gibi Alparslan Türkeş, son dönem siyasi tarihimizde tanınmış bir isimdir. Bunun yanında, 1950'li yıllarda Çankırı'da görev yapmış olduğu için Çankırılıların yakından tanıdığı bir şahsiyettir. O dönemde Alparslan Türkeş de Çankırı'ya karşı duyarsız kalmamış, "Kahramanlık Ruhu" adını taşıyan eserinde o zamanki Çankırı'dan bahsetmiştir.

Ankara Caddesi (Abdulhalik Renda Mahallesi): Cadde, Çankırı'nın güney yönü olan Ankara yoluna açıldığı için bu adı almıştır. Çankırı'nın Başkent Ankara'ya açılan kapısı durumundadır. Onun için de Ankara Caddesi adı verilmiştir.

Aydın Sokak (Abdulhalik Renda Mahallesi): Aydın soyadıyla anılan İbrahim Aydın adına izafeten verildiğini sanıyoruz. "İbrahim Aydın, 1908 yılında Ilgaz İlçesi'nde doğmuştur. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni bitirmiş, Maarif Müdürlüğü ve öğretmenlik yapmıştır. 1954 yılında Çankırı Milletvekili seçilmiştir. 10. Dönem (1954-1957).

Bayramlar Sokak (Abdulhalik Renda Mahallesi): Bayramlar ismi, Çankırı'da ilk kurulan fabrikalardan olan alçı fabrikasını kuran aileyi çağrıştırmaktadır. Bu aileden dolayı sokak bu adı almıştır.

Çilingir Fevzi Usta Sokak (Abdulhalik Renda Mahallesi): Sokağa ismini veren Çilingir Fevzi Usta, İstiklâl Savaşı'nda, pencere demirlerine varasıya kadar demir aksamını toplayarak süngü ve top kamalarını Çankırı'da kendi tezgâhında yaparak orduya büyük yararlılık göstererek yardımlarda bulunmuş Çankırılı bir demirci ustasıdır. Bu hareketini Çankırılı unutmamış, bir sokakta bu adı yaşatmak istemiştir.

Demiryolu Sokak (Abdulhalik Renda Mahallesi): Çankırı'ya demiryolunun gelmesi o yıllarda çok büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Daha sonra alt yapı çalışmalarının gelişmesi ile meydana gelen sokağa bu ad verilmiştir.

14 A.g.e.77

Depo Sokak: Bu ismi almasının nedeni, sokağın bulunduğu yerde Çankırı Belediyesinin açık alanda bir deposunun bulunmasıdır. Bu depo uzun yıllar yerini muhafaza etmiş, fakat 2000'li yıllara gelindiğinde yeri değiştirilmiştir.

Fabrika Sokak: Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan fabrikadan dolayı bu ismi almıştır. Halen de bu isim ile varlığını devam ettirmektedir.

Festikan Mevkii: Festikan, öteden beri bilinen bir yer ismidir. Osmanlı döneminden gelen oturmuş isimlerdendir. Çankırı tarihinde meşhur gezmelerin yapıldığı mevkilerden sadece birisidir. Muhit olarak hala aynı isimle anılmaktadır. Aslında sokak isminden ziyade mahalle ismi gibi yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu muhit, eski dokuyu bir nebze de olsa yaşatmaktadır.

Fidanlık Caddesi: Çankırı'da, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren hızlı bir altyapı çalışmaları başlatılmıştır. Bunların başında cadde, sokaklar ve Çankırı'nın ağaçlandırılması çalışmaları yer alır. O zamanki ağaçlandırma çalışmalarıyla gündeme gelen konulardan birisi de fidanlık çalışmalarıdır. Daha sonra fidanlık çalışmaları tamamlanmış ve şu anda da fidanlık mevki olarak anıla gelmiştir. Muhitten dolayı cadde bu adı almıştır.

Hacettepe Caddesi: Hacet tepesi, bugün Garnizon Komutanlığının yer aldığı mevkidir. Burası, Astsubay Hazırlama Okulu geldikten sonra eski adıyla anılmaz olduğu gibi eski fonksiyonunu da yitirmiştir. Eskiden bu mevkide yağmur duasına çıkılır, Çankırı gezmelerinden birisi olan Feslikan gezmelerinde bu mevkide yatmakta olan Şair Sabri'nin mezarı ziyaret edilirdi. Cadde, bu özelliklerinden dolayı adlandırılarak anılır olmalıdır.

Hazım Dağlı Caddesi: Hazım Dağlı, 1906 Yapraklı doğumludur. Hukuk Fakültesi mezunu olup H.Ü. Hukuk Müşavirliği yapmıştır. 1960'ta Kurucu Meclis Üyesi, daha sonra da Cumhuriyet Senatosu Çankırı Temsilcisi seçilmiştir. 1969'da Çankırı Milletvekili seçildi. Milli Savunma Bakanlığı yaptı. 14. Dönem (1969-1973).[15] Hazım Dağlı, iki dönem Çankırı Senatörü seçilmiştir. Ayrıca adı Çankırı'da bir ilköğretim okuluna verilmiştir.

İbrahim Başar Sokak: İbrahim Başar, (Bayramören: 1908 – İstanbul: 1973) İlkokulu bitirdikten sonra çalışmak için İstanbul'a giderek sandıkçılıkla işe başladı. Çanta - Bavul yapan firmasını kurdu. Okuyamamış olmanın noksanlığını fakir gençleri okutarak giderdi. 1950'lerde Bayramören'de sanatkar yetiştirmek için çanta-bavul imalat atölyesi açtı. Daha sonra da ortaokul binasını yaptırıp Milli Eğitim'e bağışladı. 1960'larda Çankırı'da Başar Vakıf Talebe Yurdu'nu yaptırıp Vakıflar İdaresi'ne bağışladı. Bir çok fakir, kimsesiz genç bu yurtta kalarak lise öğrenimini tamamlayıp üniversitelere devam etti ve de etmektedir. Fakir babası, iyiliksever bir kişiliğe sahipti."[16]

Mehmet Akif Ersoy Caddesi: Çankırı insanı sık sık görüleceği gibi Türk büyüklerinin isimlerini yaşatmak amacıyla caddelere ve sokaklara adlarını vermiştir. Milli Şairimiz Mehmet Akif Ersoy da bu isimlerden biridir. Çankırı'da iki mahallede birden bu ismi verilerek günümüzde yaşatılmak için büyük bir hizmet verilmiştir.

Mevlana Sokak: Bütün Anadolu'da olduğu gibi Çankırı'da tanınan büyük Türk Mutasavvıfı Mevlana Celaleddin Rumi'den dolayı bu sokağa ismi verilmiştir. 1236 yıllarında yapılan Mevlevi hane, Çankırı Taşmescit'in bitişiğinde yer almış, Çankırı'da uzun yıllar ayakta kalmayı başarmış bir yapıdır.

Mustafa Karakuş Meydanı: Mustafa Karakuş, Çankırı'da tanınmış bir şahsiyet olup, Merkez İlçe Küçük Sanayi Sitesi'nin kurulmasında yoğun ve örnek çalışmasıyla hatırlanmaktadır. Bugün bile ismi Çankırı'da saygıyla anılan zatlardandır.

Org. İsmail Hakkı Karadayı Caddesi: Org. İsmail Hakkı Karadayı, "1932 yılında Çankırı'da doğdu. 1951'de kara Harp Okulu, 1953 te Uçaksavar Okulunu bitirdi. Çeşitli topçu birliklerinde görev yaptıktan sonra 1963 te kara Harp Akademisi, 1967 de Silahlı Kuvvetler Akademisi ve 1975'te de Milli Güvenlik Akademisini bitirdi. Kurmay subay olarak ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra 1977 yılında Tuğgenaral, 1981 de Tümgeneral 1985 te Korgeneral 1989 da Orgeneralliğe terfi ederek sırasıyla Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı,

15 ERGÜN, Ali, Ankara'daki Çankırılılar Albümü Yarenler, S.52, kardelen Yayınları Ankara, 1997
16 A.g.e. S.68, kardelen Yayınları Ankara, 1997

Birinci Ordu Komutanlığı, 1993 yılında kara Kuvvetleri Komutanlığı ve 30 Ağustos 1994 tarihinde ise Genel Kurmay Başkanlığı görevine atanmıştır. Orgeneral Karadayı TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) üstün hizmet, TSK Altın Şeref madalyaları ile Güney Kore Tong İl Jang-Pakistan Nişan-ı İmtiyaz ve ABD Legıon Of Merit madalyalarına sahiptir."[17]

Refik Saydam Caddesi (Abdulhalik Renda Mahallesi): Bayramören İlçesi Dolap Köyü'nden İstanbul'a giden Abdurrahman Ağa'nın oğludur.[18] 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Askeri Tıbbiye'yi bitirip orduda tabip yüzbaşı olarak göreve başladı. 1910'da Paris ve sonrası Almanya'da stajını tamamladı. Ordu kademelerinde tabip olarak çeşitli kademelerde bulundu. 1919'da Atatürk ile Anadolu'ya geçerek kongrelere katıldı. 1920'de TBMM'ne mebus seçilerek Sıhhiye vekili oldu. Sırasıyla Sıhhiye Vekilliği ve Başbakanlık görevlerinde bulunmuş, Çankırılılara ve Türkiye'ye hizmet etmiştir.1942'de İstanbul'da vefat etmiş ve cenazesi Ankara'da defnedilmiştir."[19]

Rıfkıbey Sokak (Abdulhalik Renda Mahallesi): Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı için önemli bir kimlik olup evinin bulunduğu sokağa ismi verilmiştir. Dr. Rıfkı Kamil Urga 1880 yılında Çankırı'nın Çetince (Bugünkü Yeni mahalle) Mahallesinde dünyaya geldi. Babası Çankırı Tuzlası Müdürü Bıyık Müftüzade Kamil Efendi, Annesi Zeliha hanımdır. Annesi ve babası Çankırı'lıdır. İlk ve orta öğrenimini Çankırı İdadi Mektebinde tamamladıktan sonra liseyi Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesinde bitirdi. Daha sonra İstanbul a giderek Askeri Tıp Akademisine girdi. 31 Temmuz 1906 tarihinde tıp doktoru ünvanını alarak fakülteden birincilikle mezun oldu. Üniversite sonrası ilk olarak İstanbul Hamidiye Eftal (bugünkü Şişli Eftal çocuk Hastanesi) Hastanesinde göreve başladı. Mesleğini çok seven ve tıp alanında hızla ilerleyen Dr.Rıfkı Bey 14 Ekim 1906 tarihinde yüzbaşı rütbesini 18 Haziran 1908 tarihinde de operatörlük yapma yetkisini aldı. Bu sırada açılan imtihanı kazanarak ihtisasını geliştirmek üzere Paris'e gitti. Burada çalışmalarını bitirmek üzereyken çıkan Trablusgarp harbi üzerine Kızılay tarafından Humus'a gönderilen heyette yeraldı. Sırasıyla Beyrut merkez hastanesi , Yassı Viran Hastanesi ve Edirne İkinci Menzil Hastanesine tayin edildi. Daha sonra İzmir'de 4.kolorduda görev aldı. Birinci dünya savaşı sırasında Kafkas cephesinde ve Suriye cephelerinde görev yaptı.

Savaş sonrasında İsviçre'ye giderek orada göğüs cerrahisi üzerine çalışan Dr.Rıfkı bey buradan röntgen ihtisasını da almıştır. Ayrıca başta Almanya olmak üzere pek çok ülkede tıp alanında çalışmalar yaptı. Gülhane Askeri Hastanesinde röntgen öğretmenliği yaparken milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gelen Dr.Rıfkı Bey Ankara'da Cebeci Hastanesini kurarak başhekimliğini yaptı. Aynı zamanda Atatürk'ün özel doktorluğunu da yapan Rıfkı bey 1927 yılında Albay rütbesinde ve Askeri Şura Sağlık Dairesi Başkanıyken Afganistan da sağlık alanında hizmet yapmak üzere Atatürk tarafından görevlendirildi. 17 yıl bu ülkede çok başarılı çalışmalar yaptıktan sonra Ankara ya döndü. Dr.Rıfkı Beyin Avrupa ve Ortadoğu da tedavi etmediği kral ve devlet başkanı kalmadı. Şöhreti dünyanın dört bir yanına yayıldı. Evinin salonu kızı Zehra hanım tarafından adeta bir müze haline getirildi ve hayatı boyunca kendisine verilen nişan, takdirname ve ödüller burada sergilendi.

Dr.Rıfkı beye verilen nişanlar ve madalyalar arasında İngiltere'nin Vicroria nişanı, Fransızların akademi ve Legion d'honneure madalyası, Almanların Çelik haç madalyası, Belçika madalyası, Şah Rıza Pehlevi tarafından verilen İran madalyası, Mısır Kralı Fuat tarafından verilen Mısır Madalyası, Polonya'nın "Polonia Restitva" Madalyası da bulunuyor. Döneminin dünyadaki en ünlü doktorlarından birisi olan Dr.Rıfkı bey 11 Şubat 1966 yılında Kabil adını verdiği apartmanındaki evinde yaşamını yitirdi. Vasiyeti üzerine de Çankırı'daki aile kabristanında toprağa verildi."[20]

Yunus Emre Sokak (Abdulhalik Renda Mahallesi): Türk Tasavvufuna ve şiirine büyük katkıları olan Yunus Emre ismi günümüz Çankırı'sında Sokak ismi olarak yaşatılmaktadır.

Zafer Caddesi (Abdulhalik Renda Mahallesi): Çankırı'da Türk tarihinde meydana gelen tarihi olaylara her zaman özel önem verilmiştir. Tarihin sayfalarında yerini alan bu özel günler, kutlamalarla kalmamış ve sokak ismi olarak günlük hayatın ve yaşantının içine sokulmuştur. Zafer ismide bu yönü ile Çankırı'da yaşatılmak üzere tercih edilerek bu caddeye verilmiştir.

17 ERGÜN, Ali, Ankara'daki Çankırılılar Albümü Yarenler, S.69, kardelen Yayınları Ankara, 1997
18 BAŞER, Tayip, Uzunömürlü oğlu Abdullah Ağa diye yazmaktadır.
19 ERGÜN, Ali, Ankara'daki Çankırılılar Albümü Yarenler, S.78, kardelen Yayınları Ankara, 1997
20 YENİGÜRBÜZ, Ethem, Tbp.Kd.Alb.Rıfkı Kamil Urga (!880-1966), Çankırı Araştırmaları Dergisi, s. 297-301, Yıl: 1, Sayı:1, 1 Ağustos 2006, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı kamil Urga Çankırı Aarştırmaları Merkezi.

AKSU MAHALLESİ

Dr. Ekrem Dımbıllıoğlu Sokak: Dr. Ekrem Dımbıllıoğlu, "1927 yılında Çankırı'da doğdu H.Ü.Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Aynı fakülteye asistan olarak girdi. Doçent ve Profesör oldu. Mesleğinde incelemeler yapmak için Amerika'ya gitti. 2008 yılında burada vefat etti. Ölümüne kadar her yıl Çankırı'ya gelerek başarılı fakir öğrencilere nakdi yardımlar sağlamıştır."[21]

Habeşin Dere Kümesi: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Habeşler'den almıştır.

Mahi Sokak: Çankırı'da Mahi ismi iki kişi tarafından kullanılmıştır. Bunlardan birisi 1729 yılında Çankırı'da doğduğu sanılan, müderrislik yapmış olan, ulemadan olup, nüktedan bir şairdir ve 1794'te vefat etmiştir."[22] Diğeri ise daha çok "Mahi Kadın" diye de tanınan, 1925 yılında Atatürk'ün Çankırı'ya gelişlerinde karşılamaya çıkan, ve oynadığı "Mahim Oyunu"yala da ismi özdeştirilerek halk arasında anlatılan tarihi şahsiyettir. Evinin bulunduğu sokak Mahi sokak olarak isimlendirilmiştir.

Zübeyde Hanım Caddesi: Zübeyde Hanım, bilindiği gibi Atatürk'ün annesinin adıdır. Çankırılı Sokak isimlerini verirken Büyük Atatürk'ün annesini de unutmamış ve Caddeye isim olarak vermiştir.

ALİBEY MAHALLESİ

Mahalleye ismini veren Ali Bey, "Selçuklular devrinde XII. Yüzyılda Çankırı Müsellimliği yapmıştır.[23] Alibey Mahallesi'nde halen mevcut olan cami bu zat tarafından yaptırılmış olup, kitabesinde 1297 tarihinde Alibeyzade Mustafa oğlu Ali Bey'in anasının ruhu için yaptırdığı yazılıdır. Çankırı'da bir müddet müsellimlik yaptığı anlaşılan Ali Bey'in doğum ve ölüm tarihi belli değildir."[24] Mahalle ismi Osmanlı döneminden bu yana yerleşik olarak gelen bir isim olarak bilinmektedir.

Fevzi Sokak: Sokak isminin Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Fevzi (Feyzi) Paşalar'dan aldığı sanılmaktadır.

Kuşhane Sokak: 13.y.y.'da Çankırı'da yaşayan Şeyh Bahaeddin ve onun kale eteklerine inşa ettirdiği kuşhane (kuşevinden) ismini almıştır.

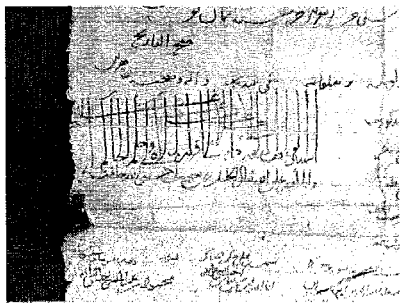

Kuşevi Vakfiyesi

Mecbur Çıkmazı: Mecbur Efendi (Mecbur Vefti) hakkında Ali Ergün; "Hayatı hakkında pek bilgi yoktur. "Hoca" diye anılan şair çok kabiliyetli idi."[25] demektedir. Mecbur Çıkmazı ve Mecbur Sokak olarak iki yere ismi verilmiştir. Çankırı'da Mecbur Efendiler diye anılan bir sülale de vardır.

Sudeposu Caddesi: Çankırı'da Cumhuriyet devrinden itibaren ağaçlandırma çalışmaları başlatılarak, halkın piknik amaçlı dinlenme yeri haline getirilen Sudeposu'na çıkan sokağa verilen isimdir.

Uzunyol Caddesi: Uzunyol Caddesi, şehrin doğu-batı istikametinde boydan boya uzanarak eski ve yeni şehri ikiye bölen bir özellik göstermektedir. Şehir boyunca uzandığı için bu ismin verildiği zannedilmektedir.

Yeni Çeşme Sokak: Mahalleye yapılan çeşmeden adını aldığı düşünülmektedir. Sokağın yeni bir çeşmenin adı ile anılması, bu ismin mahalle sakinlerince sık kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Yukarı Çamaşırhane Sokak: Çamaşırhanenin üzerinde bulunduğu sokağa kendi adını vermesinden kaynaklanmaktadır.

BUĞDAY PAZARI MAHALLESİ

21 ERGÜN, Ali, Ankara'daki Çankırılılar Albümü Yarenler, S.62, Kardelen Yayınları Ankara, 1997
22 A.g.e. S.70, Kardelen Yayınları Ankara, 1997
23 Müsellim: İmparatorluk devrinde vilâyet teşkilâtı yapılmadan önce vali yerinde çalışan memurdur.
24 BAŞER, Tayip, Çankırı Karatekin Uluları, s:13, 14, Ajans-Türk Matbaası/Ankara
25 ERGÜN, Ali, Ankara'daki Çankırılılar Albümü Yarenler, S.70, kardelen Yayınları Ankara, 1997

Ahmet Talat Onay Bulvarı: Ahmet Talat Onay, yaşadığı dönemde Türk Edebiyatı, Türk Tarihi ve Türk Şiiri ve Türk Siyasi hayatında renkli ve etkili bir kişiliktir. 1885 yılında Çankırı'da doğmuştur. "Babası Rüşdiye öğretmeni Numan Efendi, annasi Afife hanımdır. İlk, orta tahsilini Çankırı'da, yüksek tahsilini İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde yapmış olan Ahmet Tâylât Onay çeşitli vilayetlerde edebiyat öğretmenliği, Bolu ve Zonguldak Vilâyetlerinde maarif müdürlüğü (Millieğitim Müdürlüğü) birkaç devre içinde Büyük Millet Meclisi'nde çankırı Millet Vekilliği yapmıştır.

1920 – 1921 yıllarında Bolu Vilâyeti'nde çalıştığı zaman yaptığı etraflı incelemeleri ile Sultan Mahmud ve Sultan Mecit devrinde yaşamış olan büyük Halk Şairi Bolulu Dertli'yi bu günün genç meraklılarına tanıtmış ve bu suretle hazırladığı Dertli Divanı'nı 1928 yılında Bolu Vilayet Matbaası'nda bastırmıştır. Daha sonra Çankırı Millet Vekili olarak çalıştığı devrede Çankırı Şairleri adlı kıymetli eseri ile Çankırı'da yetişmiş halk şairlerini bu günün gençliğine tanıtmış olan değerli bir edebiyatçımızdır. 22/9/!956 yılında Ankara'da vefat etmiştir."[26]

Acıçay Sokak: Şehirden geçen iki akarsudan biriside Acı Çay'dır. Buğday Pazarı Mahallesi'nden Acı Çay'a inen sokağın ismi bu adı almıştır.

Atatürk Bulvarı: Büyük kurtarıcı Atatürk'ün adı, bugün için Çankırı'nın en büyük bulvarlarından birisine verilmiştir. 1923 yılında Atatürk'ün Şapka İnkılabı ile ilgili olarak Çankırı'ya gelişinin simgesi olan Atatürk heykeli de bu cadde üzerinde yer almaktadır.

Beşkavaklar Caddesi: Geçmişten günümüze aktarılan isimlerden biridir.

Buğday Pazarı Caddesi: Osmanlı döneminden buyana süre gelen yine köklü ve yerleşmiş bir isimdir. O zamanlar kurulan Pazar yerlerinin ismi, satılan emtiaya göre de isimlendiği için bu adla anılır olmuştur. Bu isim daha sonra hem caddeye, hem de mahalleye ad olarak verilmiştir.

Çarşamba Pazarı Caddesi: Çankırının en önemli haftalık pazarlarından biri Çarşamba günleri bu alanda kurulduğu için bu ismi almıştır.

Durlanık Sokak: Çankırı 1.ve 2.dönem milletvekilliği yapan Hacı Tevfik Durlanık'ın soyadına izafeten bu isim verilmiştir.

Esentepe Caddesi: Çankırı'nın Merkez İlçeye bağlı bulunan Boyalıca Köyü, mahalle statüsüne alındıktan sonra Esentepe Mahallesi adını almıştır. Çankırı merkez ilçede bulunan bu cadde, Esentepe istikametine gittiği için bu adı almıştır.

Eşikli Aralık Sokak: Eşikli Aralık, Çankırı'nın mahalleleri kadar ünlü ve tanınan, ismini herkesin bildiği bir isim olmuştur. Öteden beri kullanıla gelen bu isim, Çankırı'da köklü bir altyapı değişikliği yapılmadan önce, kendisini has bir durum arz ediyordu. Hafif meyilli bir durumda başlayan sokak, evlerin arasına girince düz bir alana açılır. Bu durumdan dolayı eşikli aralık adını almıştır.

Eyüp Gönen Caddesi: Jandarma Er Eyüp Gönen (1970/3 Tertip) Bitlis İl Jandarma Komutanlığı Güroymak İlçe Jandarma Komutanlığı emrinde vatani görevini yapmakta iken 28.08.1991 tarihinde Cevizyatağı Bölgesi'nde teröristlerce girilen silahlı çatışma sonucunda şehit olmuştur.

Şehit Jandarma Er Eyüp Gönen'in ismi Çankırı Merkezi'nde bir caddeye verilmiştir. Caddenin İsmi Şehit Eyüp Gönen Caddesi olmuştur.

Festikan Bulvarı: Festikan Çankırı'da eski bir yer ismi olarak geçmektedir.

İsmail Özdemir Sokak: "İsmail Özdemir, Çankırı İl Sosyal Hizmetler Müdürü, 01.01.1950 tarihinde Yapraklı Ayseki köyünde doğdu. İlk okulu Aysekide, Ortaokulu Yapraklı ilçesinde, Lise öğrenimini yatılı olarak Başar Vakıf Talebe Yurdu'nda tamamladı. 1971 yılında Çankırı Lisesi'nden mezun oldu. 1977'de Ankara Sosyal Hizmetler Akademisi'ni bitirdi.

26 BAŞER, Tayip, Çankırı Karatekin Uluları, s: 52, 53, Ajans - Türk Matbaası / Ankara

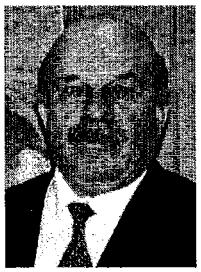

Çankırı Devlet Hastanesinde göreve başlayan Özdemir, daha sonra Çankırı Sağlık Koleji Müdür Yardımcılığı görevinde bulundu. 1980-1981 yılında askerliğini yedek subay olarak yapmış. Trabzon'da Yetiştirme Yurdu'nda sosyal hizmet uzmanı olarak çalışmış ve idari görevde bulunmuştur.

1984 yılında Çankırı İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne Sosyal hizmet uzmanı olarak atanmış daha, daha sonra Çankırı 100. Yıl Yetiştirme Yurdu'nda Müdür Yardımcılığı ve Müdürlük görevinde bulunmuştur.

09.10.1989 – 21.01.2004 tarihleri arasında 15 yıl Çankırı İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü ve Çankırı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı sekreterliği görevini yapmıştır. İsmail ÖZDEMİR Çankırı'da devletin güler yüzü olarak tanınan fakir-fukaranın babası olarakta bilenen Baba İsmail Çankırı'nın sevilen sayılan ve örnek alınan şahsiyetlerinden biriydi.."[27]

Mustafa Demir Caddesi: Jandarma Onbaşı Mustafa Demir (1973/1 Tertip), Siirt İl Jandarma Komutanlığı Pervari İçe Jandarma Komutanlığı emrinde vatani görevini yapmakta iken 29.06.1993 Tarihinde İğneli Jandarma Karakol Komutanlığına teröristlerce yapılan saldırı sonucunda şehit olmuştur.

Şehit Jandarma Onbaşı Mustafa Demir'in ismi Çankırı Merkezinde bir caddeye verilmiştir.

Şehit Erkan Kiper Sokak: Jandarma Er Erkan Kiper (1978/4 Tertip), Van Özalp 2. Jandarma Sınır Tabur Komutanlığı Oymaklı 5. Jandarma Sınır Bölük Komutanlığı emrinde vatani görevini yapmakta iken 19.12.1999 tarihinde görevden dönerken aracın devrilmesi sonucu şehit olmuştur.İsmi sokağa verilmiştir.

Şehit Erol Uykusuz Sokak: Jandarma Yüzbaşı Erol Uykusuz (1989-73): Elazığ İl Jandarma Komutanlığı emrinde görevli iken 21.07.2001 tarihinde Elazığ-Arıcak İlçesi Çevrecik Köyü bölgesinde teröristlerle girmiş olduğu silahlı çatışma sonucunda şehit olmuştur.

Şehit J.Yzb.Erol Uykusuz'un ismi çankırı il merkezinde bir sokağa verilmiştir. Sokağın ismi Şehit Yzb. Erol Uykusuz sokağı olmuştur.

Şehit Mustafa Uçar Sokak: Şehit Jandarma Kd. Üs. Çvş Mustafa Uçar (1983-213): J.Kd.Üs. Çvş.Mustafa Uçar, Muş İl Jandarma Komutanlığı Hasköy İlçe Jandarma Komutanlığı emrinde görevli iken 02.10.1993 tarihinde Korkut Altınova Kasabası'nda teröristlerin açmış olduğu ateş sonucu şehit olmuştur.Şehit J.Kd.Üs. Çvş. Mustafa Uçar'ın ismi Çankırı Merkez İlçe'de bir sokağa verilmiştir. Sokağın ismi Şehit Mustafa Uçar Sokağı olmuştur.

Şehit Onbaşı İbrahim Karataş Caddesi: Şehit Jandarma Uzman Onbaşı İbrahim Karataş (1994-1860), 1972 yılında Çankırı'nın Yukarı Pelitözü Köyünde doğdu. İlk, Orta ve lise öğretimini müteakip 20.01.1995 tarihinde uzman onbaşı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri safına katıldı.

Elazığ İl Jandarma Komutanlığı Kovancılar Ö. H. G. Komutanlığı'nda Görevli iken 02.08.1995 Tarihinde

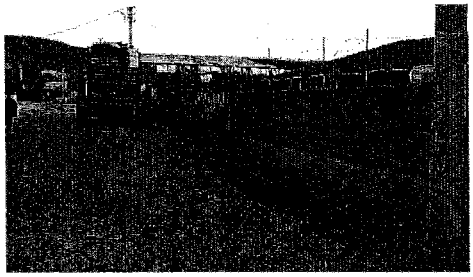

27 http://www.cansaati.org

Kutludüğün Köyü Kallıkancan Mezrası'nda teröristlerle girmiş Olduğu Silahlı Çatışma Sonucunda Şehit olmuştur.

Şehit Jandarma Uzman Onbaşı İbrahim Karataş'ın ismi Çankırı Merkez İlçesi'nde bir Caddeye ve Yukarı Pelitözü Köyü'ndeki İlköğretim Okulu'na verilmiştir.

Şehit Selim Çelikel Sokak: Jandarma Er Mehmet Selim Çelikel (1971/1 Tertip) Diyarbakır İl Jandarma Komutanlığı Silvan İçe Jandarma Kokutanlığı emrinde vatani görevini yapmakta İken 01.05.1992 tarihinde Kayadere Köyü Hevder Tepesi'nde teröristlerce pusuya düşürülerek şehit olmuştur.

Şehit Jandarma Er Mehmet Selim Çelikel'in ismi Çankırı Merkez İlçe'de bir sokağa verilmiştir.

Şehit Uğur Hiçyılmaz Caddesi: Jandarma Er Uğur Hiçyılmaz (1971/4 Tertip), Elazığ İl Jandarma Komutanlığı Palu İlçe Jandarma Komutanlığı emrinde vatani görevini yapmakta iken 29.10.1992 tarihinde Burgudere Jandarma Karakol Komutanlığı'na teröristlerce yapılan saldırı sonucunda şehit llmuştur.

Şehit Jandarma Er Uğur Hiçyılmaz'ın ismi Çankırı Merkezinde bir caddeye ve anaokuluna verilmiştir.

Ünürlü Sokak:.Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Ünürlüler'den almıştır.Bu aileden Rıfat Ünür Saraçoğlu 1880 Çankırı doğumludur. Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirmiş, edebiyat öğretmenliği yapmıştır. 1923 yılında Çankırı Milletvekili seçilmiş, 2, 3, 4, 5. dönem milletvekilliklerinde bulunmuştur (1923-1936). 1936 yılında vefat etmiştir.

Yarenler Caddesi: Çankırı, asırlardır sinesinde barındırdığı, kökleri tarihin derinliklerinde saklı olan ve hala bütün özellikleri ile devam ettirdiği yaren geleneğini unutmamış, köyde ve kentte yaşatmaya çalıştığı Yâren Meclisi ve geleneğini Çankırı'da bir caddeye de vererek bu ismi Çankırı tarihinde pekiştirmiştir.

CUMHURİYET MAHALLESİ

Cumhuriyet Mahallesi Şehit Ütğm. Erdem Öztürk Sokak: Jandarma Pilot Üsteğmen Erdem Öztürk (1993-10); Van Kolordu Asayiş Hava Alayı'nda görevli iken 27.11.1998 tarihinde Kuzey Irak'ta yapılan operasyonda teröristlerce açılan ateş sonucu helikopterin düşmesi sonucu şehit olmuştur.

Şehit J. Pilot Ütğm. Erdem Öztürk'ün ismi Çankırı Merkez İlçede bir sokağa verilmiştir.

Tevfik Fikret Caddesi: Cadde, Kurşunlu'nun Dalgoz Köyü ileri gelenlerinden olup kazanç maksadı ile İstanbul'a giden Ahmet Ağa'nın torunu ve Hacı Hüseyin Paşa'nın oğlu büyük şair Tevfik Fikret'ten almıştır.

24 Aralık 1867 de İstanbul'da doğan ve 19 Ağustos 1915 yılında İstanbul'da vefat eden Fikret Servetifünün şiirini, bu şiire bilhassa ses bakımından hakim olan servetifünün edebiyatını temsil etmek kudretini gösteren sanatkârdır diyebiliriz.

Vali Ayhan Çevik Caddesi: Cadde Çankırı'da görev yapan ve terörist bir saldırıda ağır yaralı olarak kurtulan Vali Ayhan Çevik'den ismini almıştır.

Zeki Ömer Defne Sokak: Zeki Ömer Defne, bilindiği gibi Çankırılıdır. Uzun yıllar öğretmenlik yapmış, bu süre zarfında da şairlik yönü ile öne çıkmıştır. Türkiye çapında tanınmış bir şair olan Zeki Ömer Defne'nin isim de bir vefalılık örneği gösterilerek Cumhuriyet Mahallesi'nde bir sokağa ismi verilmiştir.

FATİH MAHALLESİ

Baldudak 1 Sokak, 2 Sokak: Baldudaklar, Çankırı'da eski bir aile lakabıdır. Öte yandan Fatih Mahallesi'nde bulunan aynı isimli alçı fabrikasının bulunmasında dolayı sokağa bu isim verilmiştir.

Bayır Sokak: Fatih Mahallesi'nde bulunan bu sokak, coğrafi özelliğinden dolayı bu adı almıştır.

Ömer Topuz Caddesi: Ömer Topuz, Çankırı'nın güreş sporuna kazandırdığı ünlü bir isimdir.1939 yılında Çankırı'nın Yapraklı İlçesi Topuzsaray köyünde dünyaya geldi. "1960 yılında Jandarma Gücünde güreşe başladı. Emniyet Spor Kulübünde güreş yapmaya devam etti. Antrenörleri, Halit Balamir, Celal Atik, Yaşar Doğu, Nasuh Akar. 1967 yılı Tunus'da Greko-Romen stil 97 Kg da Akdeniz Oyunları 1. 1969 yılı Sofya Bulgaristan'da Serbest stil 130 Kg da Avrupa 3. 1969 yılı Modeno İtalya'da Greko-Romen Stil Ağır Siklette Avrupa 1. 1970 yılı Doğu Berlin D.Almanya'da Greko-Romen stil Ağır siklette Avrupa 5. 1970 yılı Doğu Berlin D.Almanya'da Serbest Stil Ağır Siklette Avrupa 5. 1971 yılı İzmir Türkiye'de Greko-Romen stil Ağır siklette Akdeniz Oyunları 1. 1976 yılı Helsinki Finlandiya'da Greko-Romen stil 130 Kg da Avrupa 5. 1973 yılı Tahran İran'da Greko-Romen stil 130 Kg da Dünya 6. 1977 yılı Madrit İspanya'da Greko-Romen stil Ağır Siklette Avrupa 5. 1978 yılı Ludwigshafen F.Almanya'da Greko-Romen stil Avrupa 6. 1975 yılı Cezayir Cezayir'de Greko-Romen Stil Ağır Siklette Akdeniz Oyunları 1.liği vardır.

Kendine has en iyi uyguladığı güreş teknikleri Salto, Tek kol, Tek dalma, Künde çeşitleri. Ömer Topuz, halen Ankara'da ikamet etmektedir."[28] Bu başarılı sporcunun ismi caddeye verilmiştir.

Ön Sokak: Kenar Sokak'ta ve Orta Sokak'ta olduğu gibi, mahallenin köy olduğu önemden gelen bu isim kalıcı olmuştur. Mahalle'nin yerleşim durumuna göre anılmış ve aynı isim korunmuştur.

İNCİLİ ÇEŞME MAHALLESİ

Alaca Mescit Sokak: Alaca Mescit Camisi sokağa adını vermiştir.

Çatıkkaş Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Çatıkkaşlar'dan almıştır.

Çendek Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Çendekler'den almıştır.

Damak Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Damaklar'dan almıştır.

Gafiloğlu Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden olan Gafiloğulları'ndan almıştır.

Kütük Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden olan Hacı Kütükler'den alındığı sanılmaktadır.

KARATAŞ MAHALLESİ

Billurbey Çıkmazı: "Çankırı Kalesi'nin birinci ve ikinci alınışında çalışan komutanlardandır. Asıl adının Şaban oğullarından Hamidoğlu Mehdi olduğu ve halk arasında Billur Bey diye söylenen bu zatın 1154 yılında vefat ettiği vakfiyelerden öğrenilmektedir. Karataş Mahallesi'ndeki Kayabaşı mevkiinde bulunan türbede gömülüdür. Bu türbe Atabek ailesine ait bahçe içindedir.

Halk arasında söylendiğine göre Billur Bey, kalenin alınması sırasında fazla kan dökülmesine taraftar olamadığı için o sırada emrindeki askerler tarafından yaralan birkaç esirin öldürülmesine mani olduğu ve "gâvurcukları öldürmeyin" diye ellerinden aldığı, bu suretle Hıristiyanları koruduğu için onlar tarafından da ziyaret edildiği, söylenmektedir. Doğum yeri belli değildir."[29] Türbenin olduğu sokak bu isimle anılmaktadır.

28 http://www.kimkimdir.gen.tr/kimkimdir.php?id=871
29 BAŞER, Tayip, Çankırı Karatekin Ululan, s: 7, Ajans-Türk Matbaası / Ankara

İğdiroğlu Çıkmazı: Sokağın isminin Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan İğdirler'den olduğu sanılmaktadır.

Ali Haydar Öner Caddesi: Çankırı Valisi Ali Haydar Öner'in ilimize yaptığı büyük hizmetlerden dolayı, Karataş Mahallesi'ndeki Eski Hastane Köprüsü'nün karşısındaki Büyük Köprü Caddesi'nden başlayan Köy Hizmetleri Sosyal Tesisleri'ne kadar olan Eski Kastamonu Cadde'ye Vali Ali Haydar Öner ismi verilmiştir.[30]

Kayıncı Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Kayıncı / Kayınçılar'dan almıştır.

Malak Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ailelerinden olan Malaklar'dan almıştır.

KARATEKİN MAHALLESİ

Mahalle ismini 1074 yılında Çankırı fethederek Türk yurdu yapan Emir Karatekinden almıştır.

Akkızçalısı Sokak: Akkız Çalısı, Karatekin Mahallesi'nde bulunan bir mezarlığın ismidir. Dört yol ağzında bulunan Mezarlıkta, Çankırı'da Osmanlı döneminde genç kızlara eğitim-öğretim yaptıran Akkız isimli bir hanımın yatmakta olduğu rivayet edilmektedir. Akkız'ın bulunduğu mahalle içindeki bu mezarlığın etrafı "akçalı" denilen bir bitki ile çevrilidir. Hem Akız isminden dolayı, hem de akçalıdan dolayı burada bu isim yaşatılmaktadır.

Akız çalısından siğil olanların çalı kırarak, bu siğillerin düşeceği fikri de yaygındır ve bu bir gelenek halini aldığı için hala halk asında yaşatılmaktadır.

Tabak Sokak: Çankırı'da Tabak (Debağ) lakabı ile anılan iki aile vardır. Bunların lakaplarına istinaden verildiği zannedilmektedir.

Tahtaköprü Caddesi: Mahallede bulunan eski dönem yapılarından olan ahşap bir köprünün bulunmasından bu adı almıştır.

Tahtaminare Sokak: Eskiden (Osmanlı Dönemi) mahallede bulunan caminin minaresinin ahşap olmasından dolayı bu isim verilmiştir.

KIRKEVLER MAHALLESİ

Dizdar Değirmeni Adası: Bir zamanlar burada bulunan Dizdar Değirmeni'nden adını almıştır. Dizdar Değirmeni 1980'li yıllara kadar hizmet vermiş, son döneminde ise tuz teğirmeni olarak hizmet vermiştir. Daha sonra da kapatılmıştır.

MİMAR SİNAN MAHALLESİ

"Kanunî Sultan Süleyman saltanatı devrinde 3.İran seferi sırasında Çankırı'ya muazzam bir cami yapılmasını emretmiştir... Cami planının Mimar Sinan tarafından verildiği ve Mustafa Ağa adında bir ustanın nezareti altında yapıldığı rivayet edilmektedir."[31]

Bu caminin yapılmasında emeği geçen ve Türk mimari Tarihi'nde önemli bir yeri olan Mimar Sinan'ın adına izafeten Çankırı'da bu mahalleye adı verilmiştir.

Büyük Cami Sokak: Sokak ismini Mimar Sinan'ın kalfaları tarafından yapılan Camiden almaktadır.

Çivitçi Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden ve bir medrese inşa ettirmiş olan Çivitçizadelerden almaktadır.

Demirciler Sokak: Demirci esnafının çalıştığı arastadan ismini almıştır.

30 T.C. Çankırı Belediye Başkanlığı 53 Nolu ve 05/03/2007 tarihli Meclis Kararı.
31 BAŞER, Tayip, Çankırı Karatekin Uluları, s: 21, Ajans - Türk Matbaası / Ankara

Terziler Sokak: Sokak ismini terzi esnaflarından almıştır.

Uncu Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ailelerinden olan Uncuoğulları'ndan almıştır.

TABAKHANE MAHALLESİ

Tabakhane Sokak: Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze yakın bir zamana kadar gelen bu meslek kolunun bulunduğu yer olması özelliği dolayısıyla bu adı alan sokak aynı zamanda mahalleyede isim olmuştur.

YENİ MAHALLE

Ali İnandık Caddesi: Ali İnandık, "1926 yılında Çankırı'da doğdu. Liseyi bitirdi.Ticaretle uğraştı. 1955'de Belediye Meclis Üyeliğine, 1957'de ise Belediye Başkanı seçildi. 1968 de ise yine bağımsız olarak Çankırı belediye Başkanı seçildi. 24.4.1973'de ve vefat etti."[32] Cadde ismini bu şahsiyetten almıştır.

Bademlik Caddesi: Çankırı'nın bir zamanlar bahçeler olarak kullanılan bir mahalde yer alan bu cadde, o dönemde bol bol badem ağaçlarının da bulunması sebebi ile bu adı almıştır.

Bağlar Sokak: Yeni Mahalle'nin bir zamanlar bağ ve bahçelinin bulunduğu bilinmektedir. Bağlar Sokak bu dönemden gelen özelliğinden dolayı bu adı almıştır.

Hancı Emir Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın eski ve köklü ailelerinden birinin lakabı olan Hancı Emirlerden almıştır.

Hanımsuyu Sokak: Sokak ismini Çankırı'nın su kaynaklarından olan Hanım Pınarı'ndan almış olduğu sanılıyor. Duygu gazetesinde Hanım Suyu ile ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır:

Hanım Pınarı: Çankırı şehrinin garp tarafındaki sırtları süsleyen bağlardan sızıp bağların eteğindeki düzlükteki çeşmeden akan sudur. Bu düzlüğe (Mağara yakası) denir ki asırlardan beri ata binen, cirit atan, bileğine güvenen babayiğitlerin uğrağı, eğreği bir yerdi. Burada eskiden her cuma günü atlar oynatılır, cirit oynanır ve hünerler gösterilirdi. Şehrin kenarında olmasına rağmen buraya kendine güvenemeyen kabadayı yalnız başına ayak atamazdı.

Kırk yıl önce dinlediğim bir efsaneye göre bu çeşmenin suyundan içen korkaklar cesur olurlar, savaşlarda şan kazanırlarmış. Onun için askere giden gençler burada dualarla teşyi olunurlarmış.Hacca giden hacılar burada dua ile teşyi olunmazsa selametle dönmezlermiş. Genç kızlar sevdalısı oldukları gence varırlarsa bu çeşmede yağlıklarını (sırmalı mendil) yıkarlar, tasım kalaylatırlarmış. İhtiyar kadınlar hastalıklarına şifayı, dizlerine kuvveti bu suda bulurlar; kederi, derdi, hasreti olan nineler bu çeşmeye kalplerini dökerler, suyundan teselli umarlarmış.

Bir vakitler kutsi bir makam gibi sevilen bu pınar bugün ne yazık ki haraptır.

Hanım Pınarı

Berrak suyu Kevser gibi bir zaman
Mağara yakasının şen bağlarından
Sızarak, kumlardan süzülüp akan
Yurda şeref salan Hanım pınarı
Şimdi adı kalan Hanım pınarı

Sayısız koç yiğit almakçun murad
Önünde koştururdu en dilber soy at
Ciritler deldiği o meydan heyhat
Şimdi olmuş bir çöl Hanım pınarı
Dört yanın çamur göl Hanım Pınarı

32 ERGÜN, Ali, Ankara'daki Çankırılılar Albümü Yarenler, S.57, kardelen Yayınları Ankara, 1997

Bir zaman pınarlar şakrağı sendin
Yorgun yolcuların durağı sendin
Sevdalı yiğitler uğrağı sendin
Şimdi bağrın harap Hanım Pınarı
Suyun olmuş serap Hanım Pınarı

Ererdi damlandan içen er şana,
Genç kızlar adaklar adardı sana;
Bulurdu şifayı çok dertli ana
Şimdi bir anan yok Hanım Pınarı
Sana dert yanan yok Hanım Pınarı

Nerde cirit atan o şanlı erler,
Nerde saflar yaran yiğit safderler;
Haniya meydanda türlü hünerler
Gösteren soy atlar Hanım Pınarı
Zahiri hoyratlar Hanım Pınarı

Şimdi yorgunlara yok gölgen bile
Çevrende kargalar geliyor dile;
0 eski demleri umma nafile
Soğulmuştur gözün Hanım Pınarı
Kurumuştur özün Hanım pınarı"[33]

T. O.

Sonuç:

Sokaklar şehir gelişiminin anahtarı gibidir. Şehrin günden güne değişen çehresini burada bulmak mümkündür. Sosyal yaşantının yansıması da yine sokaklarda görülen bir gerçektir. Onun için, cadde ve sokaklarla ilgili bu kısa çalışmamızda, hala yaşayan, şehir ve insan ilişkisi içinde bir bütünlük gösteren sokakları yaşayan günden güne gelişen bir durum arzetmesini de göz önüne alarak değerlendirdik.

Şehrin alt yapısını oluşturan, dünü bugüne bağladığı gibi, bugünü de yarına gönderen bir özellik taşıyan sokaklar, bu yönüyle olduğu kadar günlük yaşayışın ana damarını oluşturmasıyla da ilgi çeken bir özellik göstermektedir. Onun için de, şehrin günlüğü gibidir dedik ve bu günlükten birkaç sayfa not düşmüş olduk.

Not: Resimlerde, Çankırı Kültür Müdürlüğü Arşivinden yararlanılmıştır.

33 T.O., Duygu Gazetesi, Yıl: 6, Sayı: 303, 10 Birinci teşrin 1936

ÇANKIRI'NIN SOSYO-KÜLTÜREL KALKINMASI VE YARAN KÜLTÜRÜ

Socio-Cultural Development Of Çankırı And The Yaran Culture

Prof. Dr. Kadir ARICI *

ÖZET:
Milli kimliklerin belirlenmesinde kültür en önemli faktördür.Kültür,kısaca hayat tarzı,yaşama biçimi olarak tanımlanabilir.Kültür kişilerin tavır ve davranışlarını belirleyen en önemli faktördür.Kişi aldığı kültür ile şekillenir.Aldığı kültüre göre davranır.Haberleşme ve ulaşım imkanlarının sınırlı olduğu dönemlerde milli kültürler yanında her bir yerleşim yerine ait yerel kültürlerden de söz edilebilirdi.Günümüze kadar gelen hemşehrilik bağlarının gerisinde aynı coğrafyada ,uzun süre yaşamış olmak ; oranın kültürünü kazanmış olmanın payı vardır . Bu makalede Çankırılı kimliğinin teşekkülünde " yaran Kültürü'nün " önemi incelenmeye ve çeşitli açılardan değerlendirilmeye çalışılmıştır.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, yaran, yaran kültürü.*

SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT OF ÇANKIRI AND THE YARAN CULTURE

ABSTRACT:
Culture is the most significant factor in shaping of national identities. Culture, briefly, can be defined as a way of life. Culture is the essential element which designates personal attitudes and behaviors. People are shaped by the culture they acquire and behave according to their cultural code. In addition to national cultures, it was possible to talk about local cultures pertaining to each settlement unit in periods when opportunities of communication and transportation were limited. Living in the same geography for a long time and acquiring the culture of the said place lie partially behind the ties of citizenship. This article tries to analyze the significance of "yaran" culture in the formation of the identity of Çankırı inhabitants and assess it from different perspectives.
KEY WORDS: *Çankırı, yaran, yaran culture.*

SUNUŞ

Memleketinden çıkmamış, eğitim ve iş hayatının büyük bir çoğunluğu memleketinde geçmiş insanlar için farkına varmak çoğu kez mümkün olamayabilir. Ancak kişilerin nereli olduğunu anlamak için bir takım ipuçları her zaman vardır. Bu ipuçları insanların etnik orijinine ilişkin ayrıntılar olabileceği gibi konuşmasında kullandığı belirli kelimeler ya da şivesi olabilir. Aldığı kültür, ki bizim tavır ve davranışlarımızı belirler; kişinin kimliği ve özellikle nereli olduğu bakımından bize önemli ipucu sağlar. Her ne kadar son dönemde özellikle büyük şehirlerde hemşerilikten kaynaklanan farklılıklar bir ortak Türk kimliği cenderesinde büyük ölçüde erimekte ve kişilerin hangi şehirli olduğunu anlamak her geçen gün daha zorlaşmakta ise de – ki bu gelişmeyi biz milli birliğin sağlanması bakımından çok önemsemekteyiz –kişinin tavır ve davranışlarından yinede hangi memleketli olduğunu anlamak mümkün olabilmektedir.

Uzun süreli gurbet hayatımızda Çankırılıları tanımak ta en fazla onların kültürel özelliklerinden faydalandık. Elbette bizim burada Çankırılı kimliğinden kastettiğimiz Çankırılı ana ve babadan doğmuş olanlar değildir. Çankırı'da büyümüş,Çankırı kültürü içinde yetişmiş insanları kastediyoruz.

Çankırı'da büyüyen ve yaşayan insanların kentsel-kültürel kimliklerinin ortaya çıkışında Çankırı'da yaygın yaran kültürünün belirleyici olduğunu düşünüyoruz. Yaran kültürü, Çankırılıya kentsel kimliğini kazandıran kültürdür. Bu kültür Çankırı'da yetişen insanların topluma daha kolay uyum göstermelerini, sosyalleşmelerine büyük katkı sağlamaktadır. Bu kültürü alan Çankırılıların nerede yaşarsa yaşasınlar bulundukları toplumda sevilen,sayılan insanlar olmalarını sağlıyor.

O halde yaran kültürünün Çankırılı kimliğinin teşekkülündeki katkıları nasıl ortaya çıkmaktadır? Yaran kültürünü alan Çankırılılar eğer bu başarıları sergileyebiliyor ise yaran kültürünü yeni nesillere anlatarak, aktarıp benimseterek çağdaş dünyamızda bu kültürün sağladığı faydaları sürdürmek niçin mümkün olmasın?

Biz bu çalışmada yaran teşkilatı ve yaran kültürü üzerinde durmak yerine; yaran kültürünün Çankırılı kimliğinin teşekkül etmesine sağladığı katkı ve Çankırı'nın sosyo-kültürel kalkınma ve gelişmesinde oynayabileceği roller

* Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı

üzerinde durmak istiyoruz[1].

Hemen ifade edelim ki yaranı kültürünü yaran yakmak,yaran uşağı olmak,uzun kış gecelerinde gençlerin eğlenme, boş zamanlarını değerlendirme bakımından geleneksel bir eğlenme ve arkadaşlık, yaranlık yapma olarak anlamamaktayız. Günümüze yalnızca seyirlik kısmı kalan yaranın gerisinde ahilik temelinde Çankırı'da geliştirilen bir kültürü ifade etmekte olduğunu düşünüyoruz.

1- ÇANKIRILI KİMLİĞİNİN TEŞEKKÜLÜNDE YARAN KÜLTÜRÜNÜN ETKİLERİ

Milli kimliklerin belirlenmesinde kültür en önemli faktördür. Kültür, kısaca hayat tarzı, yaşama biçimi olarak tanımlanabilir. Kültür kişilerin tavır ve davranışlarını belirleyen en önemli faktördür. Kişi aldığı kültür ile şekillenir. Aldığı kültüre göre davranır.

Haberleşme ve ulaşım imkanlarının sınırlı olduğu dönemlerde milli kültürler yanında her bir yerleşim yerine ait yerel kültürlerden de söz edilebilirdi. Günümüze kadar gelen hemşehrilik bağlarının gerisinde aynı coğrafyada, uzun süre yaşamış olmak; oranın kültürünü kazanmış olmanın payı vardır. Biz Çankırılı kimliğinin teşekkülünde Türk insanının ortak milli kültür değerleri yanında Çankırı'da gelişen "Yaran Kültürü'nün" önemli bir payının olduğunu düşünmekteyiz.

A-Yaran Kültürünün Özü :

Yaran kültürü kendine özgü bir kültür sayılabilir mi? Yaran kültürü özünde, ahi kültürünün Çankırı'daki biçiminden öte bir kültür değildir[2]. Ahi kültürünün Çankırı'da ortaya çıkış biçimi, yaran kültürü olarak ifade edilebilir. Yaranlar, Çankırı ahileridirler. Ahi ahlakının kaynağını da fütüvvet ahlakı ve Türk ahlak değerlerinin sentezi oluşturur[3]. Ahiliğin Çankırılı yorumu, yaran teşkilatı şemsiyesi altında yaşatılmış ve yaşatılmaya çalışılmaktadır. Çankırı yaran ocakları, ahi zaviyelerinin Çankırı 'da yepyeni bir ad ile ortaya çıkmış biçimlerinden öte bir anlam taşımazlar. Yaran terbiyesi ile belirli bir eğitimden geçen yaran uşakları, sonuçta - Çankırı yaran uşakları- olarak yetişmişler; kendi evlatlarını da bu kültürde yetiştirme çabası içinde olmuşlardır. Yaran kültürü ile Çankırı insanı özünde, Türk kültürünü yaşama ve yaşatma mücadelesini vermiştir[4].

B-Çankırılı Kimliğinin Teşekkülünde Yaran Kültürünün Etkileri

Yaran kültürünü yaşayanlar ve yaşatmaya çalışanlar bu kültüre çok defa eleştirel bir gözle bakamamaktadır. Yaran yakmak,yaran uşağı olmak ne anlama gelir? Yaranın çevre üzerinde yarattığı ne gibi etkiler söz konusudur? Yaran adetinin Çankırılı kimliğinin teşekkülünde ne gibi bir katkısından söz edilebilir? Biz yaran kültürünün Çankırılı üzerinde kimlik belirleyici etkiler meydana getirdiğini düşünüyoruz.

Yaran yakmak,yaran uşağı olmak, yarana katılmak faaliyetlerine farklı bir gözle bakıldığında yaran kültürünün Çankırılı kimliğinin gelişimine katkısını daha iyi gözlemlemek mümkündür. Çoğu kez bu farklı bakışla yaklaşılmadığı için yaran faaliyetlerine gençlerin uzun kış gecelerini kendi aralarında sohbet etmek, arkadaşlık ve ahbaplık yapmak ve eğlenmek maksadı ile yapılan faaliyetler olarak algılanabilir. Halbuki yaran faaliyetlerine farklı bir gözle bakıldığında yaran teşkilatlanmasının sosyo-kültürel bir kurum olduğunu anlaşılır. Yaran ocakları birer sivil toplum örgütlenmeleridir. Bu örgütlenme gençlerin eğlenirken eğitilmesini, topluma uyumlu vatandaş olmalarını,topluma intibak edebilecek hale gelmelerini ve toplumun her bir derdi ile kendilerini sorumlu hissederek yaşamalarını temin eder. Yaran ocakları, yaran uşaklarının Türk örf ve adetleri ile donatılmış güvenilir Türk insanı-adam gibi adam- olarak yetiştirildiği ocaklardır. Yaran ocakları yeri geldiğinde bir gençlik kulübü,yeri geldiğinde bir sosyal yardım kuruluşu, yeri geldiğinde bir yerel mahkeme, bir yerel savunma müfrezesi olarak da görev yapmışlardır. Yaran ocağından geçmiş olmak, yarana katılmış olmak, yaran terbiyesi almış olmak toplumda ayn bir saygınlık ölçütüdür.

---

1 Yaran teşkilatı ve yaran kültürü ile ilgili geniş bilgi için bkz.: ÜÇOK ;Hacışeyhoğlu Hasan : Çankırı Tarih ve Halkiyatı –Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilatı 1932, Okuyan Adam Yayınları , Ankara 2002 . ; TEZCAN,Mahmut : Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yaran Sohbetleri ,Ankara 1989 : TEZCAN,Mahmut : "Türk Kültürünün Simgesi Olarak Çankırı' Yaran Kültürü", Çankırı Valiliği : Yaran Kültürü ve Çankırı, II.Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri , Çankırı 2004 , s. (18-31.); KIYMAZ,Ahmet: Çankırı Yöresi Yaran Kültürü ,Yaprak yayınları Ankara 1996 .. ; NUMAN,İbrahim : Çankırı'da Yaran Sohbetleri ve Sohbet Odaları ,Vakıf lar Dergisi ,C.13., ,Ankara 1981 . ; ABSARILIOĞLU, Ahmet : Çankırı'nın Evrensel Özelliklere Sahip Yöresel Kültür Değeri Yaran , Çankırı belediyesi Kültür Yayınları No. 6.,,Çankırı 2004. ONAT,Hasan :Çankırı'da Ahilik ,Yaran ve Günümüz Açısından Anlam ve Önemi ", Çankırı Valiliği : Geçmişten Geleceğe Çankırı,Çankırı 2005 , s. s.93-104 .; ÖZKAN,Orhan:Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü ,Yaran Kültürünü yaşatma derneği Yayını ,Çankırı 2002 .; TÜRKOĞLU,Ömer (Hazırlayan):Çankırı İl Yıllığı, Çankırı Valiliği yayını ,Çankırı 1999.,s.105 -117.

2 Yaran kültürü ahi kültürünün Çankırı'da ortaya çıkış biçimidir.Biz bütün Anadolu'da etkisini hala gözlemlediğimiz ahi kültürünün günümüz dünyasında yeniden yaşatılması ve Türk insanını global dünyada yaşamak ve başarılı olmakta bir anahtar rol oynayabileceğini düşünüyoruz.Bu konuda bir değerlendirmemiz için bkz.: ARICI,Kadir :"Global Dünyada Yaşamayı başarmak İçin Bir Anahtar Olarak Ahilik Kültürü " ,KÖKSAL,M.Fatih (Haz.) : II.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Sempozyumu, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayın No.4.Ankara 2007. , s.17-34).

3 Yaran kültüründe fütüvvet etkisi belirgindir.Yaranlar da fütüvvet kavramının muhtevasına uygun bir ahlak ve tavır içinde olmaya çalışırlar.Yaranlar da " Herhangi bir karşılık beklemeksizin başkalarına yardım ve iyilik etmek,başkalarını kendine tercih edip, onların menfaatini kendi menfaatine üstün tutmak,toplumun ve fertlerin mutluluğu ve kurtuluşu için kendini feda etmek " gibi değerleri yaşarlar.Konukseverlik,yiğitlik ve fedakarlık yaran uşakları için de beklenen davranışlar arasında yer alır. Bkz.KÖKSAL,M.Fatih :Ahi Evran ve Ahilik ,Kırşehir 2006., s. 59 v.d.

4 Yaran kültürünün arka planında yer alan ahi kültürünün eski türk töreleri ve fütüvvet kültürünün sentezlenmesi ile oluştuğu ileri sürülmektedir .Bkz.: ÇUBUKÇU,İbrahim Agah : Türk-İslam Kültürü Üzerinde Araştırmalar ve Görüşler ,A.Üni.İlahiyat Fakültesi Yayınları No 183 ., Ankara 1987 s.191.

Yarandan atılmış olmak ise toplumdan tecrit edilmek anlamına gelir ki o insanın artık yaran diyarında saygın bir insan olarak kalma ve yaşama şansı olamaz[5]. Çankırılının yaşamında yaran teşkilatının ve kültürünün önemli etkileri ve rollerinin bulunduğunu görülecektir. Biz yaran faaliyetlerine farklı bir açıdan yaklaşarak bir değerlendirme yapmaya çalışacağız.

a-Önce Ahlak ve Edep (Edep Ya Hu)

Yaran kültürünün Çankırılı üzerinde bıraktığı ilk iz önce ahlak ve edeptir. Ahlak ve edeple tezyin edilmiş olmak ahilikte ve temeli ahiliğe dayalı olan yaran kültüründe son derece önemlidir[6]. Eline, beline, diline sahip olmak, aslında edepli olmak, ahlaklı olmak demektir. Yaran kültürü edepli insan ister.

Yaran kültürü ile kendisini süslemiş Çankırılı ahlaklı insandır.Elinden dilinden emin olunan insandır. Güvenilir insandır. İtimat edilir kimsedir. Yaran kültüründen nasibini almış Çankırılı da sözüne sadık, namuslu olmak, güvenilir, emin insan olmak özelliklerini gözlemlemek mümkündür[7]. Yarana katılmak edep mektebinde okumaya başlamak, yarandan mezun olmak edepli olmak, adam gibi adam olmak demektir.

b- Cemiyet Adamı Olmak

Yaran kültürü, insanın sosyalleşmesini teşvik eder.Yaran ocakları cemiyet adamı,sosyal insan yetiştirilmesine katkı sağlar. Yaran ocakları yaran uşaklarını insan içine karışmak, cemiyet adamı olmak, insan içine çıkmak için gerekli bilgi ve eğitim ile süsler. Yaran ocakları, öğrencilerini hayata hazırlayan birer yetişkin eğitim kurumları gibi görev yaparlar.

Geçmişte Cemiyet içine çıkmak,insan içine karışmak, sosyalleşmek için yaran eğitiminin alınması Çankırılı için vazgeçilmezdir. Bu eğitim sonucunda yaran uşaklarına cemiyete katılmak, insan içine çıkmak için gerekli bilgi, görgü ve eğitim kazandırılır[8]. Bu eğitimler sonunda yaran uşakları cemiyet içine karışmakta hiç zorluk çekmedikleri gibi, yaşadığı cemiyete intibakta da hiçbir zaman zorlanmazlar:

(i) Yaran Uşağı İtimat Edilir Adamdır:

Yaran kültürü, itimat edilen adam yetiştirmeyi hedef alır. Eline, beline, diline hakim ol öğüdü itimat edilir adam olma yolunda verilen bir eğitimin ilk adımıdır. Yaran uşağı aldığı eğitim ile çevresine güven veren, sevilen ve sayılan insan olur[9].

(ii) Yaran Kültürü Diline Sahip Olmayı Öğretir.:

Dil, sosyal ilişkilerde en önemli araçtır. Yaran toplantılarında yaran uşakları farkına varmadan dil eğitimi alırlar. Bu eğitim ile yaranlar hem dili iyi kullanmayı hem de sözü nerede ve nasıl kullanacaklarını öğrenirler[10].

Yaran uşağı diline hakimdir.Türkçenin inceliklerini öğrendiği gibi söz söyleme sanatını da bu eğitimlerle alır. En azından neyi nerede nasıl söyleneceğini ya da söylenmeyeceğini öğrenir. Yaran kültürü söz sanatını verir. Bu şekilde yaran uşağı dilinin belasına karşı kendini koruduğu gibi söz sanatını bilmenin faydalarını da görür. Dil sosyalleşmede ve topluma katılmada en önemli araçtır[11]. Yaran uşağı güzel Türkçe konuşur. Yaran gecelerinde

5 ONAT,Hasan :a.g.t., s.100 de yaran ocağından atılmış olmanın toplumda nasıl bir itibar kaybına yol açtığını bir düğüne örneği ile açıklar.Hemen ifade edeyim ki ilk gençlik yıllarımızda köyümüzde (Eldivan –Saray köyü) yaran ocağının toplumdaki etkisini,yarana katılmanın sağladığı sosyal statüyü ,baş ağaların toplumdaki saygınlığını ve yaran teşkilatının köy içindeki ağırlığını son yıllara kadar gözlemlemiş bulunmaktayız.İçgöçün etkisi ile yaran kültürünün ve yaran ocaklarının etkisi büyük ölçüde kaybolmuş olsa da yine de bazı izlerinin varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

6 Ahilerin ahlaki değerleri fütüvvetnamelere dayılı olarak farklı yazarlarca farklı biçimlerde sıralanmaktadır.Bir örnek için bkz: İVGİN,Hayrettin:"Ahilerde Ahlaki Değerler ve Bunların Ticarette Uygulanması ,Kültür Bakanlığı :I.Uluslararası Ahilik kültürü Sempozyumu bildirileri ,Ankara 1996 s.71-75.

7 Yaran kültüründe ahlakın önemini göstermesi ve yaran terbiyesinin bazı ipuçlarını vermesi bakımından aşağıdaki yaran nasihatı dikkate değerdir.
YARAN NASİHATI
"Eline ,diline,beline hakim ol,
Harama bakma
Haram yeme,Haram İçme,Doğru,Sabırlı,Dayanıklı Ol,Yalan söyleme,
Büyüklerinden Önce Söze başlama
Kimseyi kandırma
Kanaatkar Ol
Dünya Malına tamah Etme
Yanlış Ölçme,Eksik Tartma
Alnın,Kalbin ve Kapın Açık Olsun ,
Kuvvetli ve Üstün Durumda İken Affetmesini,
Hiddetli İken Yumuşak Davranmasını bil,
Ve Kendin muhtaç İken bile ,
Başkalarına İkram Edecek Kadar Cömert Ol "
(Absanlıoğlu,Ahmet ; a.g.e. s. vi.)

8 Yaran kültürünün taşınmasında ana ve babaların etkisi çok büyüktür.Yaran kültürü ile yetişmiş ana ve babalar bu kültür ile çocukların için en güzel örnek olmaktadır.bu gerçeği ifade için Çankırı'da yaygın olarak kullanılan ve son dönem yaran ocaklarının duvarlarını süsleyen şu söz çok değerli ve anlamlıdır " Kız Anadan Öğrenir Sofra Düzmeyi, Oğlan Babadan Öğrenir Sohbet Gezmeyi ".

9 Eskiden yaran terbiyesi almış delikanlılar bir kıza talip olduklarında kız babalarının kızlarını verirken daha kolay karar aldıkları söylenirdi.Yaran terbiyesinden geçmiş gençlerin daha bir güvenilir insan oldukları kanaati yerleşmişti.

10 Yaranlar bu eğitimi alırlarken farkına dahi varmazlar.Yetişkin eğitiminin en güzel metodları ile bu eğitim verilir.Yaranlar tekerleme oyunu oynadıklarını sanırlar. Ancak orada verilen bir dil eğitimidir.

11 Söyleyene bilinmeyen bir söz işitmiştim.Saygın ve uzun bir ömür yaşamış bir yaşlıya "Bunu nasıl başardınız" diye sorarlar. O da ağzını göstererek cevap verir "Buradan giren ile buradan çıkana dikkat ettim,başka bir şey yapmadım " der. Yaran oyunlarında mesela samut oyununda ve diğer oyunlarda yaran uşakları kendine ve diline hakim olma eğitimi aldıklarının farkında mıdırlar bilmem.Ancak verilen cezaları tekrar almamak için yarana katılanların bunu iyi öğrendiklerini biliriz.

tekerleme eğitimleri niçin yapılır? Biliyoruz ki bu eğitimlerle insanlar Türkçelerini hem de oyun içinde farkına dahi varmadan geliştirmiş olurlar. Kırk düşünür bir konuşur. Diline hakim olmak hem Türkçe'yi iyi bilmek ve kullanmak hem de sözünü düşünerek, tartarak söylemeği gerekli kılar.

(iii) Yaran Kültürü Sosyal İnsan Olmayı Sağlar :

Yaran ocakları insanların topluma katılmayı öğrenme okullarıdır. Sosyalleşme ocaklarıdır. Yaran ocaklarında, kişi ilk olarak toplum içine çıkmanın provalarını yapar.Yarana katılmak aynı zamanda Çankırı'da (merkez ve köylerde) el içine çıkmak, cemiyete karışmak olarak algılanır.

Yaran ocaklarına katılan yaran uşakları "düğünde oynamayı, ölüde ağlamayı" da öğrenir ve bilirler .Yaran ocaklarında topluma uyma, toplumun kurallarına saygı göstermeyi öğrenirler. Toplum içine katılabilmek için nefsini olgunlaştırmış ve hoşgörüsünü çoğaltmış olmak gerekir. Yaran uşağı şakayı kaldırır. Şakadan anlar. Yaran odalarında oynan bazı oyunlar ve şakalar yapılır. Bu şakaların bazıları o kadar ağırdır ki yaran eğitimi almamış insanlar arasında bu şakalar yapıldığında kavgaya, birbirlerini öldürmeye varana kadar olaylara sebep olabilir. Ancak yaran uşakları şakayı kaldırmayı, şakaya tahammül etmeyi de bu sohbetlerde öğrenir. Yaran sohbetleri ile kişiler bu şekilde nefsine hakim olma eğitimi almış olurlar. Bu sohbetlerde İslam peygamberinin "sizin en güçlünüz öfkelendiği zaman öfkesine hakim olabilenlerinizdir" sözüne uygun bir eğitim verilir. Yaran uşakları, kendisi ile sohbet edilebilir, oturup konuşulabilir, espriden, şakadan anlayan insanlardır. Yaran uşağı ehli sohbet cemiyet adamı olmanın kursunu görür yaran sohbetlerinde. " Oğlan babadan öğrenir sohbet gezmeyi kız anadan öğrenir sofra düzmeyi" sözü yaran kültürünün bu yönünü ifade için kullanılır.

Yaran sohbetlerinin belirli adap ve kuralları vardır. Bu adap ve kurallar tetkik edildiğinde bu kuralların toplum kuralları olduğu ve toplum içinde yaşamayı başarmak için bu kuralları bilmek ve hayatına hakim kılmak gerektiği görülecektir. Yaran önce yaran içindeki kurallara uymayı öğrenir. Yaran toplantılarındaki katı kurallar ve bu kuralların hiç taviz vermeden yaşatılması uygulaması; kurallara uymayanların cezalandırılması, esasında yaranlara toplum içinde yaşamanın ilk tecrübelerinin verilmesidir. Yaran sohbetleri, yarana katılmak aslında toplum içine çıkmak için birer ilk eğitim merkezleri gibi görev yaparlar. Yaran meclisleri toplumun küçük birer numunesidir. Yaran uşakları yaran meclislerinde cemiyet adamı olmanın da stajını görmüş olurlar. Onların hocaları tecrübeli yaran ağaları, küçük ağalar, baş ağalardır.

c-Sade ve Ölçülü İnsan Olmak

Anadolu ahiliğinin şekillenmesinde çok farklı faktörler rol oynamıştır. Ahiliğin arka planında etkileyen en önemli faktörlerden birsi de fütüvvet kültürüdür[12]. Fütüvvet kültürü ile ahiler İslam kardeşliğinin, İslam ahlakına uygun yaşamanın, sorumluluk duygusu gelişmiş, bilinçli Müslüman olmanın eğitimini alırlar.

Ahiler üzerinde etkili olan bir başka İslami öğreti de Melami meşrebli tarikat ekolleridir. Melami kültürü, ahiler üzerinde çok büyük etki bırakmıştır[13]. Bilindiği gibi Melami meşrepli olmak demek sade ve gösterişsiz Müslüman olmak demektir. İslamın dışa dönük gereklerinden ziyade imana ilişkin yönüne daha bir ağırlık vermek bu meşrepte öne çıkar. Gösterişten uzak, sade Müslüman olmak ne demektir? Bu meşrepte insanlar Allahın "Basar" sıfatını idrak ederek; meleklere imanı ise her anlarının kayda alındığı bilincinde yaşarlar. Allahın rahmetinin gazabından daha bol olduğu inancı ile Allahtan ümit kesmeden -hayatın her döneminde "Bu da geçer yahu "(Ey Allahım sen varsın ya, ben bütün zorlukları senin yardımınla yenerim)" duygusu ve imanı içinde olurlar. Onun içindir ki ahilerin dünyalarında ümitsizlik yoktur. Çankırı yaranlarının hayatlarında da ahilerin bu kültürü öne çıkar. Ahiler "gösteriş müslümanı" olmaktan her daim kaçınmışlardır."İbadette gizli, kabahat te" sözü "Sağ elinin verdiğini sol elin duymamalı" öğüdü; onlar için rehber sözlerdir. Ahiler dinde aşırılığa kaçınmadan yaşarlar.

Yaran kültürünü almış her Çankırılı sade ve ölçülü Müslüman olmaya çalışır. Samimi iman sahibi olarak yaşamak onlar için hedeftir. Kusursuz kul olmaz. İman eksikliğine hiç tahammülleri yoktur. Ancak ibadetlerdeki eksikliği yaradanın bağışlayıcılık sıfatına sığınarak yaşarlar. Ahiler başkalarının eksikliklerini aramak yerine önceliği, kendi nefis terbiyesine vererek yaşamayı seçmiş insanlardır. Savaşlarda belki de en çok şehit veren illerden birisi olmanın gerisinde Çankırılı da yaran kültüründen kalma Allah için yaşamak ve yaşatmak; gerektiğinde de tereddüt etmeksizin onun için ölmek anlayışının payı yok mudur?

d-Yüksek Sorumluluk Duygusu

Yaran kültürünün Çankırılı üzerindeki bir başka önemli etkisi yüksek sorumluluk duygusuna sahip bir insan olmak şeklinde özetlenebilir. Yaran teşkilatı, mensuplarına yaşayarak, yaşatarak yüksek bir sorumluluk duygusu kazandırır.

12 TORUN,Ali :"Fütüvvet Teşkilatının Anadoludaki Yapılanması , : II.Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Sempozyumu a.g.e. , s.445 -453.

13 Melamilerin fütüvvet ehli ile aynı ahlakı paylaştığı anlaşılmaktadır. Bkz.: SARIKAYA,Mehmet Saffet : XIII- XVI.Asırlardaki Anadolu'da Fütüvvetnamelere Göre Dini İnanç Motifleri ,Kültür Bakanlığı yayını ,Ankara 2002 . , s. 134-136 . ; Ayrıca bkz. ALŞAN,Mehmet Hakan : Melametiler Horasan Erenleri, İstanbul 2006.

(i) Yaran uşağı öncelikle kendisine karşı sorumludur.

Yaran uşağı kendine karşı sorumluluk sahibi insandır. Yaran uşağı, sağlığın, aklın bir nimet olduğunun farkında olan insandır. Sağlığını korumak; maddi ve manevi gelişimini sağlamak için çaba göstermeği öğrenir. Yaran uşağı kimseye muhtaç olmayacak şekilde kendini yetiştirecektir. Kendi emeği, alnının teri ile geçimini kazanmaya çalışacaktır. Mutlaka bir mesleği olacaktır.

Yaran uşağı yardım alan değil yardım yapabilen olmayı hedef seçecektir. Yaran uşağı, bunun için mutlaka bir meslek sahibi olacak ve başkasına muhtaç olmadan yaşamaya çalışacaktır.

(ii) Yaran Uşağı İyi Bir Aile Babasıdır :

Yaran kültüründe yaran uşağı iyi insan, iyi bir aile babası olmak zorundadır. Evine sahip çıkamayan yaran uşağının kimseye hayrı olamaz. Yaran uşağı, komşularına, mahallesine ve çevresine karşı da sorumluluk duyacaktır. Çevresindeki haksızlıklara duyarsız kalmayacak; fakir, muhtaç kimselere sahip çıkma çabası içinde olacaktır. Yaran teşkilatı, köylerde ya da şehirde yaptığı yardımlarla bu eğitimi yaran uşaklarına uygulamalı bir şekilde öğretmektedir.

(iii) Yaran Uşakları Çevresine Karşı Sorumluluk Duygusu Taşırlar.

Yaran kültürü ferdiyetçi, bencil bir kültür değildir. Yaran uşağı sosyal sorumluluk duygusu gelişmiş insandır. Yaran eğitiminde bir kötünün bütün topluma kötülüğü olur bilinci verilir. Yaran kültürü, sosyal dayanışma ve yardımlaşma kültürüdür. Bu sebeple yaran ocakları ve yaran uşakları toplumun iyi günlerinde, onların düğününde, dergahında, bargahında onlarla iç içe olmuş, sevincini paylaşmış; kötü gününde ise toplumuna sahip çıkmış, gerek sosyal yardım alanında, gerekse tabii afetlerde ve savaşta yaran teşkilatı bir müfreze gibi toplumun bu zor günlerinde bütün gücü ile onun yanında olmuştur.

Yaran ocakları mahallesine, içinde yaşadığı muhite ve topluma karşı sorumluluk duygusu ile donanmış yaran uşaklarının yetiştiği ocaklar olmuşlardır. Bu özellikleri iledir ki yaran teşkilatı yeri geldiğinde bir sosyal yardım kuruluşu, bir sosyal dayanışma ocağı, bir sosyal koruma kurumu, yeri geldiğinde de bir sivil savunma kurumu gibi rol oynamışlardır .

e-Milli ve Manevi Değerlerle Bezenmiş ve Bu Değerlere Saygılıdırlar

Yaran kültürü milli kültürden ayrı bir kültür değildir. Yaran kültürünün bütün değer hükümleri milli kültür içinde var olan değer hükümleridir. Yaran ocaklarının yaptığı bu kültür değerlerinin gençlere kazandırılması için çaba göstermektir. Yaran ocakları, milli ve manevi değerlere saygılı yaran uşaklarının eğitim merkezleri gibi görev yaparlar.

Yaran teşkilatı, topluma ve toplumun değerlerine saygılı olduğu ölçüde toplumla bütünleşmiş; gücünü artırmış ve o ölçüde de toplumda saygın bir yer edinmiş; toplumdan o ölçüde destek almıştır.

Yaran kültürü ile tezyin edilmiş Çankırılılar'ın milli kültür değerleri ile dopdolu olduğunu görürsünüz.Onların kişiliklerinde Türk insanının tavır ve davranışlarını; hanelerinde Türk örf ve adetlerinin yaşatıldığını gözlemlersiniz. Bu gelişmede yaran kültürünün büyük katkısı ve payının olduğunu düşünüyoruz.

II – YARAN KÜLTÜRÜNÜ KÜLLERİNDEN SIYIRMAK YA DA YARAN KÜLTÜRÜNÜ YENİDEN YAŞATMAK MESELESİ

Yaran kültürü Çankırı kimliğinde yer etmiş; Çankırılı kimliğinin belirlenmesine katkı sağlamış bir kültürdür. Bu itibarladır ki yaran kültürünün günümüze kadar intikal eden bazı özelliklerini Çankırılılar'ın şahsında gözlemlemek mümkündür.

Yaran kültürünün günümüze intikal eden bakiyeleri ağızlarında bir unutulmaz tat olarak kalmış Çankırılılar'ın bu kültürü günümüzde de yaşatmak, yaran ocaklarının sönmemesini sağlamak için çaba gösterdiklerini görmekteyiz.

Bu faaliyetleri incelediğimizde yaran kültürünün Çankırılılar arasında hemşehrilik dayanışması için bir araç olma özelliğinin öne çıktığını görmekteyiz. Çankırı kültürünü yaşatmak, Çankırılı kalmak için özellikle gurbetteki Çankırılılar bu geleneksel kurumlarına sahip çıkma çabasındadırlar.

İşte bu noktada sorulması gereken bazı sorular akla gelmektedir: Yaran kültürünün yeni dünya düzeni içinde yaşatılması mümkün müdür? Bu kültür dünyanın ve Türkiye'mizin değişen şartları içinde nasıl korunabilir? Çankırılı bu kültürü nasıl yaşatmayı sürdürebilir? Aslında üzerinde düşünmek zorunda olduğumuz sorular bunlar olmalıdır.

Bütün Anadolu'da yaşandığı gibi Çankırı'da da 1970 li yılların başından beri hızlanan bir iç göç yaşanmaktadır. Bu iç göç Çankırı özelinde büyük değer ve anlam ifade eden yaran kültürünün korunmasını önemli bir mesele haline getirmiştir.

Çankırı'da artık yaran kültürü eskisi kadar yeni nesiller üzerinde kimlik teşekkülüne katkı sağlamamaktadır. Bu sebepledir ki özelde Çankırılı ve genelde bütün Türk toplumu yaran kültürünün bu imkanlarından faydalanma imkanından gün be gün mahrum kalmaktadır. Günümüzde yaran kültürünü canlı tutmak, yaşatmak için Çankırı'da ve gurbet ellerde hemşerilerimizin büyük gayret ve fedakarlıklar gösterdikleri de gözlemlenmektedir. Bu çabalar bu kültürün bütünüyle kaybolmasını önlemeye katkı sağlamaktadır. Bu kültürün aslında küllerinden sıyrılması, yeniden Çankırılı'yı ve bütün insanlarımızı etkiler hale getirilmesi mümkün müdür? Biz yaran kültürünün sosyo-kültürel, kültürel kalkınmamız ve Türk kimliğinin teşekkülünde sağladığı katkının günümüzde de devam ettirilmesinin mümkün olup olmayacağı sorusunun üzerinde durmalıyız.

Elbette bu sorunun cevabını verebilmek için öncelikle yaran kültürünün bütün yönleri ile araştırılması; yaşayan yaran ağaları ile ya da hakkın rahmetine kavuşmuş meşhur yaran ağalarının çocukları ile gerektiğinde sözlü tarih çalışmaları yapılarak bu kültürün bütün yönleri ile tespitinin yapılması için çaba gösterilmelidir. Ancak mevcut bilgiler ışığında da yaran kültürünün öncelikle Çankırı'nın daha sonra da Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasında nasıl bir rol oynayabileceği üzerinde kafa yormak için de gecikilmemelidir.

III- ÇANKIRININ SOSYO-EKONOMİK KALKINMASINDA YARAN KÜLTÜRÜNDEN FAYDALANMAK MÜMKÜN OLABİLİR Mİ?

1-Genel Olarak

Sosyo – ekonomik gelişmenin ve kalkınmanın sağlanmasında yer altı ve yer üstü kaynakların durumu önemli bir rol oynar. Ancak insanlığın geldiği bilgi çağı ve globalleşme sürecinin tetikleyicisi olan teknolojik gelişmeler yer altı ve yer üstü kaynaklarının kalkınmada eskisi kadar önemli olmadığını ortaya koymuştur. İnsanlık kalkınmada en önemli kaynağın beşeri kaynaklar olduğu gerçeğini bir defa daha idrak eder hale gelmiştir. Şu halde sosyo-ekonomik kalkınmada en önemli kaynak beşeri kaynaktır.

Sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmede beşeri kaynağın etkisi bu kaynağın zenginleştirilme derecesi ile paralel olarak artmakta ya da azalmaktadır. Beşeri kaynaklarını zenginleştirmiş ülkeler; yer altı ve yer üsü kaynaklarını daha iyi harekete geçirebilmekte; yer altı ve yer üstü kaynakları olmasa dahi beşeri kaynakların gelişmişliği ile başkalarının kaynaklarından faydalanarak sosyo-ekonomik kalkınmayı başarabilmektedirler. Şu halde kalkınmak için ön önemli adım beşeri kaynaklarımızı, insan gücü kaynaklarımızı geliştirmek ve zenginleştirmektir.

Sosyo-ekonomik kalkınmada beşeri kaynakların öneminin daha bir fazla ortaya çıkması, daha iyi bir şekilde anlaşılması; Türkiye'mizin kalkınmasında beşeri kaynakların geliştirilmesinde başka faktörlerin yanında kültürel faktörlerin de etkili olabileceği gerçeğine götürmüştür .

Beşeri kaynakların zenginleştirilmesi, geliştirilmesi kadar önemli bir başka husus ise bu kaynakların ülkenin kalkınması için seferber edilebilmesi hususudur. Bunun için başka gerekliliklerin yanında ülkesini, memleketini seven, Türk olmaktan gurur duyan bir beşeri kaynak zenginleştirilmesine ihtiyaç vardır.

Aksi takdirde meselenin bu yönü ihmal edildiğinde faturasını ödeyerek zenginleştirdiğimiz bu beşeri kaynakları beyin göçü ile kaybetmemiz kaçınılmazdır. Türkiye'de insan gücü kalitesinin geliştirilmesi önemlidir. Bizce ondan daha önemlisi bu yetişmiş insan gücünü milli değerlerle donatmak ve Türkiye sevdası ile bezemektir. İşte bu bezeme işinde milli kültür değerlerinin bu insanlara kazandırılmasında yaran kültürü önemli rol oynayabilir.

2-Yaran Kültürünün Çankırı'nın Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Kalkınmada Oynayabileceği Rol

Yaran kültürünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılmasında büyük fayda vardır. Bu kültüre tarihi-Türk kültürü olarak bakmak ve yaran kültürünü sembolik bir şekilde yaşatmaya çalışmak mümkündür. Bu kadarı ile de olsa bu kültürün Çankırılılar'ın sosyal dayanışmasında büyük katkısı olacağı; kültür turizmine de katkı sağlayacağı inkar edilemez.

Yaran kültürü belirli şartların ortaya çıkardığı bir kültürdür. Ancak bu kültür günümüze kadar etkilerini Çankırı insanı üzerinde sürdürmeyi başarmış bir kültürdür. Bunca değişme ve gelişmeye rağmen bu kültürü yaşamayı kısmen de olsa başarabilmesi, bu kültürün Türk insanında yaşamayı başarmasını sağlayacak bir takım değerler taşıdığını tespit etmek gerekir.

Sosyo-kültürel kalkınma öncelikle bir heyecan ister. İnsanlar, sosyo-kültürel kalkınma yönünde motive edilmeli ve bu kalkınmanın sağlanabileceği hem manevi hem de maddi faydaların idrakine varmış olmalıdırlar. Yaran

kültürü Türk insanını geçmişte gönülden sarmış, adeta içten fethetmiş bir kültür temeline haizdir. Bu itibarladır ki yaran kültürünün Türk insanını sosyo-kültürel kalkınma hedefinde motive etmede yaran kültüründen faydalanmak mümkündür.

Türk insanı milli kimlik ve kültürünün de korunduğu bir kalkınma süreci içinde çağdaşlaşır iken milli kalmayı da arzulamaktadır.

Çankırı temelinde eğer biz Çankırı'nın çağdaş normlarda kalkınmış bir şehir olmasını ve Çankırı'nın kültürel değer olarak kabul ettiği değerlerin de yaşamasını istiyor isek yaran kültüründen faydalanmak durumundayız.. Önemli olan yaran kültürünü küllerinden sıyırmak ve çağdaş dünyanın gereklerine göre bu kültürü Çankırı'da yaşatmayı becerebilmektir. Zamanı geriye çevirmek mümkün değildir.

A-Çankırı Özelinde Yaran Kültürünün Rolü :

(i) Çankırı' İmajının Geliştirilmesine Katkısı

Yaran kültürünün Çankırı'ya ilk faydası Çankırı imajının geliştirilmesine katkı sağlama yönünden olabilir. Bu anlamda yaran kültürü eğer Çankırıda yaşatılabilir ise aşağıdaki alanlarda sağlayabileceği faydalardan söz etmek mümkün olabilir:

Öncelikle yaran kültürü Çankırı insanını geçmişte olduğu gibi eline, beline, diline sahip, itimat edilir, dürüst ve emin insan yapmak bakımından katkı sağlayabilir. Bu kültür ile Çankırı şehri insanların malından, canından, namusundan emin oldukları bir huzur şehri haline gelebilir. Bu mesaj kamuoyuna verildiğinde yerli ve yabancı yatırımcı için de bir cazibe yaratılmış olacaktır.

Son dönemde iş hayatında ahlak (etik) önemli bir konu haline gelmiş; ahlakın önemi daha bir anlaşılır olmuştur. İş hayatında yaran kültürünün bir disiplin getirmesi mümkün kılınabilir. Yaran kültürü Çankırı'da esnaf ve sanatkarlarda, sanayi ve ticaret odalarında hakim kılınabilir ise beraberinde eskiden olduğu gibi bir oto kontrol sistemi kurulabilir. Dünün yaran ağalarının yerini ve fonksiyonunu günümüzde, oda başkanları niçin alamasınlar? Esnaf ahlaksızlığa karşı; iş ahlakı, standart üretim, kaliteli üretim, iş ahlakı, ticaret ahlakı ile yaran kültürü ve disiplini içinde mücadele başlatabilir. Esnaf odaları, sanayi odası, ticaret odası yaran meclisleri gibi bu alanda bir otokontrol sistemi kurabildiklerinde Çankırı'da iş hayatının, Çankırılı esnafın, sanayicinin, tüccarın kazanabileceği imajın güzelliği ve getirileri herkese heyecan verecektir.

(ii) Çankırı'nın Tanıtımına katkı

Yaran kültürünün yaşatılmasının Çankırı'nın tanıtımına sağlayacağı katkı da inkar edilemez. Günümüzde kendi imkanları kadarı ile de olsa yaran meclislerinin yaşatılmasının Çankırı'nın Türkiye çapında tanıtılmasına büyük katkı sağladığını düşünüyoruz. Yaran meclislerinin bir gösteriye dönüştürüldüğüne yönelik eleştirileri not etmekle birlikte yaran meclislerinin medya vasıtası ile kamuoyuna aktarılmasının Çankırı'nın tanıtılmasına sağladığı katkı da inkar edilemez.

Son yıllarda kültür turizmi yeniden öne çıkmış durumdadır. Yaran gösterileri, kültür turizmi bakımından da önemli katkılar sağlayabilecektir .

(iii) Çankırılıda Ortak Girişimciliğin Gelişmesine Katkısı

Yaran kültürü Çankırı'da teşebbüs kültürünün geliştirilmesi bakımından da bir fayda sağlayabilir. Tarihte ahi kültürü esnaf loncalarına hakim olduğunda Türkiye'de esnaf imajının gelişmesine nasıl bir katkı sağladığı bilinmektedir. Bu katkı o kadar büyük olmuştur ki ahilik, bir esnaf kuruluşu gibi algılanır hale gelmiştir.

Çankırı ve Çankırı köylerinde yaran meclislerinin kurulduğu ve çok sayıda köyde yaran yakıldığı; Çankırı merkezde ise iki dernek vasıtası ile yaran ocağı yakıldığı bilinmektedir[14].

Yaran kültürü, Çankırı'da yeniden canlandırıldığında Çankırılılar'ın birlikte iş yapma, iş ortaklıkları kurma, kooperatifleşme bakımından bir adım olabileceğini düşünüyoruz. Köylerdeki yaran ağalarının öncülüğünde niçin tarımsal kalkınma kooperatifleri kurulmasın? Bu suretle köylüler kalkınma için sırt sırta vererek yaran tecrübesinden, yaran arkadaşlığından niçin bir sonuç çıkarmasınlar?

Şehirde yaran dernekleri, kendi aralarında kurdukları yaranlığı niçin bir ticari ortaklığa, bir kooperatif harekete, bir şirkete dönüştürerek ekonomik güçlerini birleştirerek daha da büyüme ve Çankırı'nın kalkınmasına katkı sağlama yoluna gitmesinler?

14 Çankırı'da yaran kültürünü yaşatmak maksadı ile iki dernek kurulmuştur.Bu dernekler Çankırı Yaran kültürünü Yaşatma derneği (Kuruluş 1994) ve Ahi yaran meclisi Kültür ve Dayanışma derneği (Kuruluş 2004) dir.Söz konusu dernekler Çankırı şehir merkezinde faaliyetlerini sürdürmekte olmalarına rağmen TRT ve diğer televizyonlar vasıtası ile yaran teşkilatını ve özellikle yaran sohbet adabını Türk kamuoyuna ve Çankırı'da yeni yetişen gençlere tanıtılması alanında büyük bir görev ve hizmet yapmaktadırlar.

Yaran yakmak, yaranda birlikte yaran uşağı olmak, dost olmak, arkadaş olmak, aynı ahlakla ahlaklanmak değil midir? Şu halde bu birlikte olmak, tanış olmaktan niçin bir fayda çıkarılmasın? Çankırı'daki küçük esnaf niçin güçlerini birleştirerek Ankara için, Türkiye için, hatta yurt dışına ihracat için üretim yapmak maksadı ile ortaklıklar kurma yoluna gitmesinler?

B- Çankırı Dışındaki Çankırı'lılar Bakımından

Yaran kültürünün yaşatılmasının gurbette yaşayan Çankırılılar için de sağlayabileceği bazı faydalar vardır.

(i) -Sosyal Dayanışmanın Sağlanmasına Katkısı

Yaran kültürünün yaşatılmasının Çankırı dışında yaşamakta olan Çankırılılar bakımından da sağlayabileceği faydalar olacaktır. Gurbette yaşamakta olan Çankırılılar yaran meclislerinin etrafında Çankırı kültürünü koruma ve yaşatma mücadelesi verir iken bu ocak kendi aralarındaki kaynaşma, dayanışma ve yardımlaşmanın da harcı, zamkı olacaktır.

Yaran meclisleri geliştikçe eski yaran ağaları, toplumun aksakallı önderleri olacaklar; yeni yaran ağaları ise yaran uşaklarının yardımı ile bu ak sakallıların aklı ile gençlerin heyecan ve enerjilerini birleştirerek yaran ocaklarını ister dernek çatısı altında, isterse bir topluluk olarak hemşeri dayanışmasının ateşini yakacaklardır. Bu suretle büyük şehir ortamında insanlarımız yalnızlık duygusundan kurtulacak, aralarında kuracakları sosyal ve ekonomik dayanışma ve yardımlaşma ile daha mutlu bir hayat yaşamada yaranın katkısını göreceklerdir. En azından gurbette ağız tatlarının devam ettirilmesi bakımından yaran kültürü fayda sağlayacaktır. Bu faydayı görmek yaranın yaşatılmasına da destek sağlayacaktır .

(i) Ekonomik Dayanışmanın Sağlanmasına Katkısı

Son dönemde bütün Türkiye'de özellikle büyük şehirlerde hemşerilik dayanışmasının dernekler çatısı altında sağlanmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu dayanışmanın Türkiye'de sosyal alt yapımızdaki eksikliklerin tamamlanmasına katkı sağlamakta olduğu da bilinmektedir .

Çankırılıların da köy bazında dernekleştikleri, hatta bilgisayar sistemi içinde siteler kurarak haberleştikleri de bilinmektedir. Köy derneklerinin Çankırı kültürünün ayrılmaz bir parçası olan yaran kültürünü de özellikle kışın yaran meclisleri kurmak ve yaran yakarak yaşatmaya çalıştıkları da memnuniyetle izlenmektedir.

Bizim bu noktada önerimiz yaran ocaklarının her yıl yakılması ile yetinilmemesi; Köy derneklerinin yaranlardaki bu birlikteliklerini ticarette, sanayide, işte ortaklıklara, şirketlere, kooperatiflere dönüştürmeleri yolu ile taçlandırmalarıdır. Yaran meclisleri temelinde kurulacak, geliştirilecek yakınlaşma, tanışma ve kaynaşmalardan bir ekonomik fayda da doğmalı ve yaran uşakları bu birlikteliklerini şirketleşme ve kooperatifleşme yolu ile ekonomik faydaya da dönüştürmelidir. Böylece Çankırılılar gerek ülkemizin kalkınmasına, gerekse Çankırı'da işletmeler kurmak suretiyle Çankırı'nın kalkınması için de bu faaliyetlerini bir faydaya dönüştürebilirler.

SONUÇ

Yaran kültürünü yaşatma mücadelesi üzerinde biz kafa yormaya devam etmek istiyoruz. Zira bu kültürü yaşatma çalışmalarını iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek ve Türk milli kültürünün korunmasına katkı sağlamaya katkı yapmak olarak görmekteyiz. Yaran kültürü Çankırılı'ya kimlik veren bir kültürdür. Bu kültürü alan hemşerilerimiz gerek Çankırı'da, gerekse yaşadığı her yerde sevilen, sayılan, itimat edilen insan olarak yaşamışlardır.

Yaran kültürünü yaşatmak demek tarihi geri getirmek, zamanı tersine akıtmak demek değildir. Bu kültürü günümüz insanının benimsemesini, bu kültür değerleri ile bezenmesini sağlamaktır. Bu kültürle bezenmiş insanlar, Çankırı'yı bir huzur ve barış şehri yapabilecekleri gibi eğer bu kültürün yaratacağı dayanışmayı ekonomik dayanışma ve işbirliğine intikal ettirebilirler ise Türkiye'mizin ve Çankırı'nın kalkınmasına katkı sağlamaya da taşıyabilirler.

Yaran kültürünün yaşatılması hem Çankırı insanının adam gibi adam olmasına hem de Çankırı'nın bir huzur ve barış şehri olmasına katkı sağlayacaktır. Yaranlar gerçek yaran olabilir ve bunu iş hayatında arkadaşlığa, dostluğa ve dayanışma ve birlikte iş yapma ve işbirliğine taşıyabilirler ise bu durumda da Çankırı'mızın ve Türkiye'mizin kalkınmasında pay sahibi olma şerefine de ulaşacaklardır.

Çankırı üzerinde araştırma yapanların yaran kültürünün Çankırılı üzerindeki etkisi üzerinde de kafa yormalarında fayda görmekteyiz. Çankırılı eğer bu kıraç topraklarda bunca savaşın, depremin, salgın hastalıkların sonuçları ile mücadele edebilmiş ve ayakta kalabilmiş ise yaran kültürünün bunda payı yoktur demek mümkün değildir. Milli kültür, milli var olmanın ve milli kalkınmanın en önemli enerji kaynağıdır. Milli kültürün korunması için bu kültür unsurlarından birisi olan yaran kültürünün de korunması gerekir. Yaran kültürüne, geçmişi olmayanın geleceği de olmaz perspektifinden bakmak gerekir. Hiç olmazsa atalarımızdan aldığımız emaneti, torunlarımıza teslim etmek adına yaran kültürünü koruma mücadelesinin her Çankırılı için ödenmesi gereken bir borç niteliğinde olduğunu düşünüyorum.

YÂ HÛ
ÇANKIRI'NIN UFAK TEFEK TAŞLARI

Yâ Hû
Çankırı's Petty Stones

ÖZET:
Bin yılı aşkın bir süredir Anadolu'da yaşayan ve renkli bir medeniyet kuran Türkler,ölümü dahi estetik bir sanata büründürerek bir kâbus olmaktan çıkarmış. Mezat taşlarını hayattakilere düşünme ve ibret vesikası olarak kurgulamanın ötesinde bu toprakların ait olduğu medeniyetin tapularını da adeta silinmemecesine taşlara kazımışlardır.
Çankırı'da diğer büyük Osmanlı şehirleri kadar çok örnek olmasa da göz ardı edilmeyecek mezar taşı örnekleri mevcuttur. Bu örnekler tarih ve kültür adına önemli birer belge hükmündedirler. Bu taşlar günümüz yapılarına oranla küçük gibi görünseler de temsil ettikleri değerler açısından çok büyük bir misyonu eda etmektedirler.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, mezartaşları.kitabe.*

YÂ HÛ
ÇANKIRI'S PETTY STONES

ABSTRACT:
Turks who have been residing in Anatolia for more than one thousand years and established a colorful civilization have covered even death with an aesthetic art and attached a different meaning other than nightmare. Beyond designing tombstones as certificates making the alive think and take lessons, they have engraved title deeds of the civilization to which these lands pertain in stones in a forever indelible way. Though the number of examples may not be as high as it is in other big Ottoman cities, Çankırı hosts a certain number of tombstones that can not be neglected. These examples can be regarded as significant documents in historic and cultural terms. Even though these stones seem to be small compared to modern structures, they have a very big scale mission in terms of value they represent.
KEY WORDS: *Çankırı, tombstones, epigraph*

Bin yıldan beri Anadolu'yu yurt tutan Türkler; her geçen gün tekâmül eden, saflaşan ve âdeta billur bir avize gibi kristalleriyle medeniyetin yedi rengini cihana yansıtan bir ümrân meydana getirmişlerdir. Bu medeniyet, hayatın her safhasını kuşatır ve latif bir biçimde içine alır. Doğumdan ölüme kadar olan sürecin her kilometre taşında estetik değerler bir şekilde kendini gösterir; böylece insanda var olan âb-ı hayatı içme ve sonsuzluğa erme ideasını, kökü çok derinlerde olan kültür ve medeniyetimizin her bir cüzünde gözlemlemek mümkündür.

Doğumda ezan ve kametle başlayan edebî, ahlâkî ve estetik terbiye daha sonra türlü vesilelerle ölüme kadar devam eder, mersiye ve ağıtlarla son bulur. Aslında son bulur demekten çok mahiyet değiştirerek devam eder. Ölen kişinin geride bıraktığı eserlerinde ve yakınlarının hafızalarında her geçen gün artan bir özlemle yad ettikleri hatıralarının yanında sözü edilenin, hayattaki konumunu, rütbesini, cinsiyetini vesâir özelliklerini yansıtan "şâhideler" arasında "bir ibret vesikası" olarak sonraki kuşakların "nazarlarına" sunulur. Edebiyattan, mimariye, el sanatlarından mezar taşlarına kadar ortaya konan her bir eser, aynı zamanda bu toprakların bir nevi tapu senedi hükmüne geçmektedir ki, Yahya Kemal'in ifadesiyle; bir memlekette yaşayanların nüfusu; toprak üstünde hâli hazırda yaşayanlarla toprak altındakilerin toplam sayıları belirler.[1]

Osmanlı'dan izler taşıyan tüm şehirlerin ortak yönü insanı saran otantik mimarisi ve yöreye asırlarca nüfuz etmiş tarihin capcanlı ruhudur. Aslında tarihi yaşatan biraz da ölülerin diyarı mezarlıklardır ve bu otantik şehirlerde yol kıyılarında yada tepe başlarında irili ufaklı kavukları ile birer teslimiyet âbidesi gibi duran mezar taşlarının olduğu mezarlıklar göze çarpmaktadır.. Günümüzde olduğu gibi şehrin dışarılarında değildir bu mezarlıklar. Aksine şehir ile iç içedirler. Hatta birçok yabancı gezgini şaşırtan haliyle şehrin en güzel yerlerine kurulmuşlardır.Buraya kadar söz ettiğimiz hususlarla neredeyse birebir örtüşen şehirlerden biri de hiç şüphesiz Çankırı'dır. Bütün Çankırı'ya hakim bir tepede kurulan Çankırı kalesinin eteklerindeki Sarı Baba Mezarlığı hem neredeyse bütün şehri görür hem de bütün şehirden görünür.

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Çankırı Araştırmaları Merkezi Yön. Kur. Üyesi, Instructor of Turkish Language and Literature
1 Prof. Dr. Özbalcı:.Mustafa; Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası, Akçağ Yay.s.197; Ank.2007

Osmanlı izlerini taşıyan şehirlerden ve bir zaman sancak merkezi olan Çankırı'da da Osmanlı mezar taşı kültürünün belli başlı özelliklerini görmek mümkündür. Ayrıca Çankırı'da Osmanlı'dan önceki dönem Türk-İslam izleri de mevcuttur. Selçuklulardan kalma ve Dârüşşifa olarak kullanılan ve günümüzde Taş mescit adıyla bilinen binanın alt kısmında yöre halkının "kaditler" diye tabir ettiği mezarlar sözü edilen dönemdendir. Yine bu dönemden kalan ve Çankırı merkezde bulunan Çankırı Fâtihi Emir Karatekin'in ve onun kumandanlarından Billur Bey'in türbeleriyle Eldivan İlçesinin Seydi Köyünde medfun bulunan Hacı Murad-ı Veli'nin türbesi de bulunmaktadır. Ancak bu türbeler dönemlerinin özelliğini yansıtma durumlarını büyük ölçüde yitirmişlerdir. Biz bu çalışmamızda Çankırı ili merkezi ve ilçelerinde bulunan, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalan mezarlıkları ve mezarları inceledik. Diğer taraftan Cumhuriyetin ilk yıllarına ait bazı özgün mezar taşı örneklerini de geleneğin devamı açısından çalışmamıza dahil ettik. İleride çok daha ayrıntılı olarak yapılabilecek bu çalışma Çankırı ve çevresi adına bir nevi mukaddime hükmündedir.

Osmanlı Mezar Taşı Kitâbelerinin Genel Özellikleri

Kişinin genç yaşta ölmüş olduğunu belirten çiçek, demirci olduğunu belli eden örs, mesleklerini yansıtan kavuk, fes; gibi simgelerde, kişinin kimliğiyle ilgili özel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Osmanlı mezarlıkları ve mezar taşları dün olduğu gibi bugün de herkesin ilgisini çekmektedir. Çünkü bu mezarlıklar, endamlı servileri, rengârenk çiçekleri ve sanat şâheseri taşlarıyla insana huzur veren mekânlardır. Eski mezarlıklarımızda ölümün, insana ürperti veren soğuk yüzü görülmez. Osmanlı Medeniyeti buraları birer 'mânevî istirahat bahçesi'ne çevirmiştir. Mezar taşı kitabeleri yapıları itibariyle de sanat ve estetiğin konusu olmuşlardır. Çok ince taş işçiliği, çeşitlilik arz eden başlıkları, taşıdıkları edebî ifadeler ve yazı sanatının çok güzel örneklerini taşımaları onları önemli kılmıştır. Ayrıca kişi ile ilgili en doğru bilgiler mezar taşlarından elde edilmiştir. Meselâ, Sicill-i Osmâni müellifi Mehmed Süreyyâ kitabını telif ederken mezar taşlarından büyük ölçüde faydalanmıştır.[2]

Hayatın her safhasında gerçek güzelliği yakalama gayreti, mahallenin bu mezar köşesinin de estetikten nasiplenmesini sağlamıştır. Kadın mezar taşına ayrı bir güzellik, erkek mezar taşına ayrı bir özellik verilmiştir. Mezar taşına yazılan edebî ifadeler, düşürülen tarih mısraları, hayatı şuurla yaşamanın bir ifadesi olarak görülebilir. Mezardaki kişi ile ilgili bilgiler taşa kaydedilmiş, en doğru bilgiler taşa kaydedilerek sağlam bir kaynak oluşturulmuştur.

Mezar taşlarında genellikle celî sülüs, celî talik, kûfi yazı çeşitleri kullanılmıştır. Sanatta üslup sahibi hattatlar yazdıkları mezar taşı kitâbelerinin sonuna imzalarını atmışlardır. İmza sadece hattat ismi olduğu gibi genelde 'bunu yazan' anlamına gelen Arapça "ketebehû" fiiliyle birlikte de kullanılmıştır

Çankırı ve çevresinde tespit ettiğimiz mezar taşlarından Selçuklu dönemine ait olanlarında başlıklar – tahribata uğradığından- dönemin izlerini yansıtmamaktadır. Ancak Osmanlı döneminden kalan mezar taşlarında klasik mezar taşı üslupları görülmektedir.

Çankırı Mevlevîhânesinin son postnişini Hasib Dede'nin sonradan yapılmış mezar taşı.

Buradaki mezar taşlarında; Bursa, Edirne, Manisa, Kastamonu, İstanbul gibi diğer eski Osmanlı şehirlerindekine benzer özellikler mevcuttur.Ancak mezar taşı çeşitliliği bu büyük şehirlerdekilerle kıyaslanamaz. Zaman içinde meydana gelen tahribat, belki de bu çeşitliliği en aza indirgemiş durumdadır. Sözgelimi Çankırı'da deniz olmadığı için üzerinde çapa sembolü olan taşlar , Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında halka kan kusturan yeniçerilerin mezarlarına dahi öfkenin yöneldiğine kanıt olan başlıkları kırık yeniçeri mezar taşları da, Taşmescit'in yanıbaşında- bir zamanlar- Mevlevî-hânesi olmasına rağmen Mevlevî sikkeli başlığı olan mezar taşları da yoktur... Elimizdeki belgelere göre geçmişte Çankırı'da Kâdirîlik, Mevlevilik...vs gibi tasavvuf ekollerine ait tekke ve zaviyeler bulunmaktaydı. Bu ekollere mensup olan şahıslar; terbiye gördükleri ve hizmet ettikleri kurumların hemen yanı başına defnedilmeyi arzu ederlerdi. Bugün ne bu kurumlardan ne de etraflarındaki mezarlardan bir iz kalmıştır. Bunun için şimdilerde şehrin içinde kalan ve bir binanın temelinde yatan ya da değişen imar planları sebebiyle toprak altında kalan pek çoğu sanat hârikası olan ve ruhumuzun inceliklerini kazıdığımız bulunmayı bekleyen nâdide taşlar olmalıdır.

Bu ifadelerle beraber, biz şu anda Çankırı'da gün yüzü gören ve henüz sağlam olan mezar taşlarının yapıları hakkında derlediğimiz bilgileri aktarmaya çalışalım:

Mezar Taşı Kitabelerinin Yapısı

Ölüm gerçeğini sanatkarane bir biçimde gösteren Osmanlı mezar taşlarının üç önemli özelliği dikkati çekmektedir: Taş işçiliği, yazı sanatı ve bu yazıyla sergilenen dini ve edebî ifadeler.[3] Türklerdeki binlerce yıllık kitabe geleneğinin

2 Kara, İsmail; Biraz Yakın Tarih Biraz Hurafe; Kitabevi s.31; İst.1998
3 Dr. Berk, Süleyman; Zamanı Aşan Taşlar s.25, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul 2006

dinî-edebî unsurlarla harmanlandığı adeta sanat içinde sanatın sergilendiği bu taşlar, üzerinde kullanılan ifadelerden yazı stillerine kadar, küçük farklılıklarla beraber birbirine benzer özellikler göstermektedir. Asıl önemli farklılık; kadın ve erkeklere ait mezar taşlarındaki taş işçiliğindedir. Buradaki işçilik, ya da ustalık demek daha doğru olur, mezar sakininin cinsiyetini ve toplumsal statüsünü gösterecek bir inceliğe erişmiştir. Bunun yanında şekil olarak erkek ya da kadına ait olduğu belli olmayan toplumsal statüyü yansıtmayan mezar taşı örneklerinin olduğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Mezar taşı kitabeleri içerik olarak beş kısımda incelenebilir: Başlık, Sembol, Serlevhâ Kimlik, Dua ve Tarih. Bu kısımlardan bazılarının sıralaması değişebilir, bazı kısımları eksik olabilir, ya da ayrı bir bölüm olarak değil de birbiri içine geçirilmiş olabilir.[4]

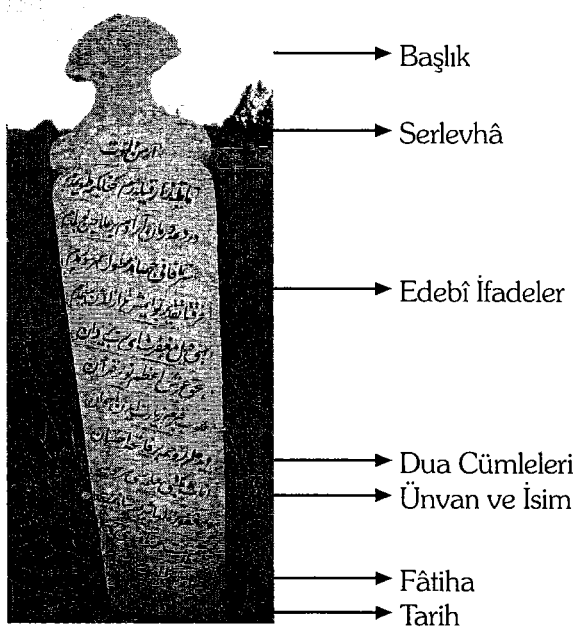

(Resim 1) Çankırı Mezarlığı
İnas Mekebi Muallimesi Şerife Şâdiment Hanım

Başlıklar

Mezar taşı başlıkları genellikle ve öncelikle mezar sakininin cinsiyetini ve toplumsal konumunu dile getirmektedir. Günümüzdeki tek tip mezar taşlarının, cinsiyeti ve toplumsal mevkii yansıtmayanlarına Osmanlı döneminde de bilhassa Anadolu'da çokça rastlamaktayız. Bunun yanında Anadolu'da da değişik figürleri içeren mezar taşı başlıkları görülebilmektedir. Osmanlı döneminde devlet ricâlini ve ulemayı sembolize eden hususi, gösterişli sarıkların yanında bir İslâmî sembol olan sarıkların halk kesiminden erkeklerde daha sâde ve gösterişsiz bir biçimde mezar taşlarına nakşedildiği görülür. Ayrıca birer sivil toplum kuruluşu diyebileceğimiz, birer terbiye ve eğitim ocakları olan tarikatların ve onlara ait rumuzların, sembollerin bezendiği mezar taşları da erkekler ait olanlardandır. Osmanlı toplumunun yüzünü batıya çevirdiği dönemin göstergesi olan fesler de Sultan II.Mahmud döneminden itibaren âhirete irtihal eden erkeklerin mezar baş kısımlarında yerini almıştır.

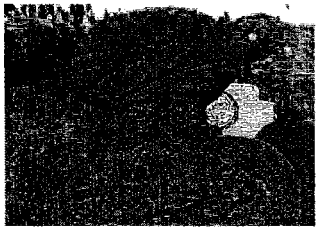

(Resim 2)

Örfi Destarlı Kavuk
Câmi-i Kebir(Büyük Câmii) İmamı Kalaycızâde
Ahmed Efendi Ö.1892
Çankırı Sarıbaba Mezarlığı

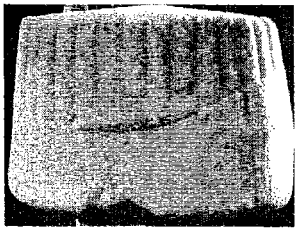

(Resim 3)

Kâtibî Kavuk
İsfendiyârzâde
Mîr Mehmed Emin Beg Ö.1228
İmaret Câmii Haziresi

4 Dr. Berk S. age. s.25

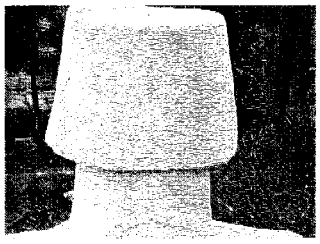

(Resim 4)

Azizî Fes
Hüseyinzâde Hacı Mustafa
İmaret Câmii Haziresi

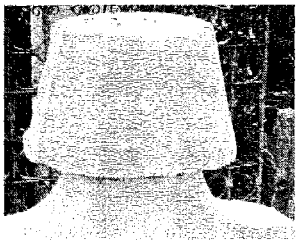

(Resim 5)

Hamidî Fes
İsfendiyâroğlu Sâdık Bey Mahdumu
Fethi Bey 1319- M.1904

Sembol

Başta Osmanlılar olmak üzere Türklerde mezar taşları mezar sakininin kimliğini ortaya koyan birer belgedir. Müslüman Türklerde heykel ve insan sureti betimlemesinin tercih edilmediği bilinmektedir. Diğer taraftan başka dinlerde ve uluslarda mezar çevresinde türlü figürlerin heykel ve resimlerin betimlendiğini görmekteyiz. Osmanlı toplumunda ise inancın gereği olarak mezar taşı gibi sınırlı bir satıha herkesçe bilinen, "alâmet-i farikâ" hükmünde olan şekiller, nakışlar ve simgelerle pek çok mânâlar sığdırılmıştır.

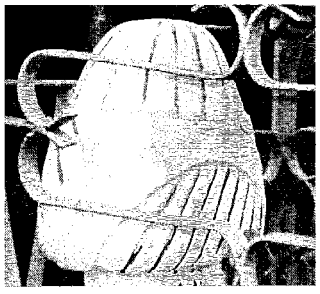

(Resim 6)

Bir Kâdirî Tâcı
Yapraklı İlçesi- Çankırı

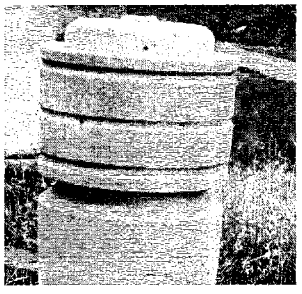

(Resim 7)

Cumhuriyetin ilk yıllarında vefat etmiş
Müderris Kara Hamdi'nin Modern Sarığının
Tasvir edildiği mezar taşı

(Resim 8)

Ay-Yıldız sembollü mezar taşı
Sarıbaba Mezarlığı- Çankırı

(Resim 9)

Şişe şeklinde mezar taşı
Hacı Fatma Hatun Ö.1263
Sarıbaba Mezarlığı- Çankırı

(Resim 10)

Demirci Hacı Abdullah Salepçi'nin
Örs Şeklindeki
Mezar Taşı (Ö.1975)
Sarıbaba Mezarlığı- Çankırı

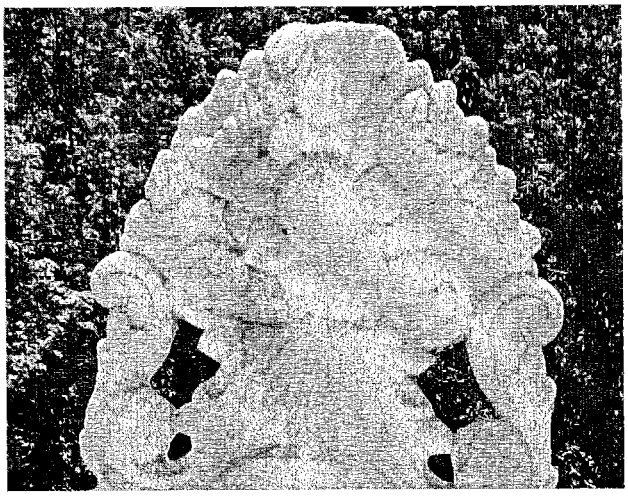

(Resim 11)

Hanım Mezar taşı başlığı- Süslü, işlemeli
Muallim Numan Efendi'nin Zevcesi
Afife Hanım- Ö.1933
Sarıbaba Mezarlığı-Çankırı

Serlevhâ

Mezar taşının en dikkat çekici kısmı olan bu kısımda, Allah'ın yaratıcılık yönü, kudreti ve ebedî oluşuyla... ilgili hususlarla birlikte ölümün bütün nefislerce tadılacak kaçınılmaz bir durum olduğu zikredilir.[5] Aynı zamanda birer yakarış cümleleri olan serlevha ifadelerinin[6] Çankırı mezarlıklarındaki taşlarda en çok görülenleri şunlardır:

Hüve'l-Bâkî
Hüve'l-Hallâkü'l-Bâkî
Hüve'l-Hayyü'l-Bâkî
Âh Mine'l-Mevt (âh acı ölüm)

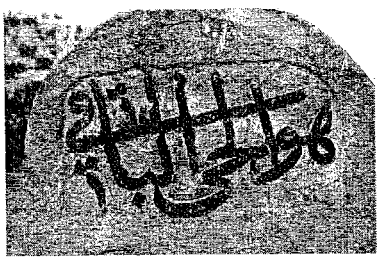

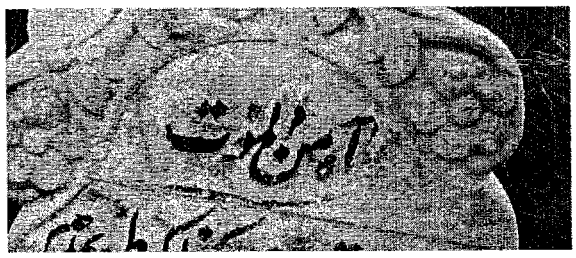

Kimlik

Ölen kişinin künyesinin, kimlik bilgilerinin ve sağ iken yaptığı mesleğin, taşıdığı unvan, lakap gibi bilgilerin yer aldığı bölümdür. Kişilere ait bu özel bilgiler hoş, dokunaklı dua cümleleri ile birlikte de verilebilir.

Erkeklerde ismin yanına Efendi, Bey, Mahdumu, Oğlu gibi unvan sıfatları gelirken Kadınlarda; Hanım, Hatun, Kerimesi, Kızı, Zevcesi ibâreleri kullanılır.

Meslekler ismin önünde birer tanıtıcı sıfat olarak kullanılmaktadır: Bakkal, Demirci, Saraç, Muallim, Müderris, Hoca...vb.

Lakaplar da gene de Farsça –giller, oğlu anlamına gelen zâde takısıyla yer almaktadır: Astarlızâde, Palancızâde, Zencircizâde, Kâtipzâde, Tüfekçibaşızâde....vb.

5 Dr. Berk S. age. s.36
6 Laqueur, Hans Peter; Hüve'l- Bâki, s.82, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2007

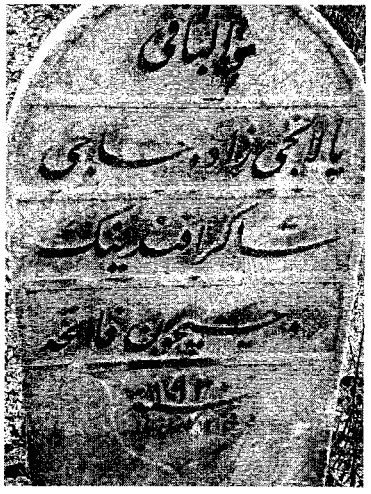

(Resim 12)

Palancızâde Hacı Hacı Şâkir Efendi
Ö.1930, 2 Kanunusânî
Sarıbaba Mezarlığı

(Resim 13)

Saraç Hacı Mustafa Ağa
Ö.1286
Sarıbaba Mezarlığı

(Resim 14)

Tabib Hacı Ahmed Efendi
Sarıbaba Mezarlığı

(Resim 15)

Büyük Cami İmamı Hacı Evliya
Oğlu Hafız Zühtü Efendi

(Resim 16)

Gamzelizade
Ahmed Zühdü Efendi

(Resim 17)

Astarlızâde ailesine ait
makbereden bir Mezar taşı.
Astarlızade Hilmi Efendinin
dergah bahçesi.
Ö.1960

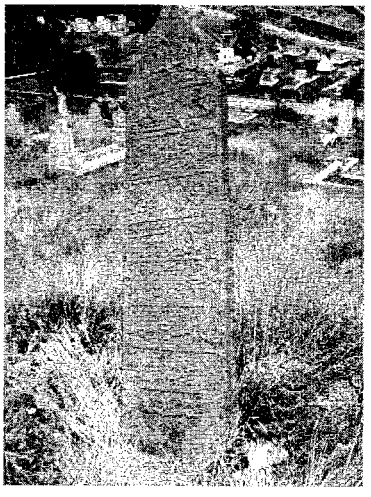

(Resim 18)

Zâimzâde Ahmed
Mecbur Efendinin
Zevcesi Amine Hanım
Ö.1308 Muharrem

Dua

Dua, " dini açıdan mezar taşının asıl dikiliş nedenlerindendir" denilebilir. Osmanlı döneminde kalma mezar taşlarında en önemli dinî unsur ölen için başka insanlardan dua edilmesi temennisidir. Ölen kişinin yakınları açısından bu istek kendilerinin dua etmesinden daha önemlidir. Bu sebebten olsa gerektir ki çoğunlukla mezar taşının yazıları mümkün oldukça daha fazla kişinin görebileceği biçimde ve taşın ön yüzü yerine arka yüzüne yazılmaktadır[7]. Dünya hayatını tamamlamış mezar sakininin her şeyden ziyade duaya ihtiyacı vardır. Çoğu zaman ölünün dünyadaki güzel hasletleri ve huyları zikredilerek adeta duaya zemin hazırlanır.

Hüve'l- bâkî
Allâme-i cihân El-Hacc Ali Efendi hayfa
Etti gülgeştin-i cinân etmeğe tahrik ü rikâb
Öyle meşgul-i 'ulûm idi vücûd-ı nâdir
Mumlarla bulamaz meclis-i dersin talebe
Hem sekiz defa icâzet ile.....
Bulunur mu aceb şimdi nazîri nâdirin
Mağfiret eyleye Allah kusuru vâr ise
Oku ruhiçün âbâ zâr-ı duâ-yı müstecâb
Bâ-i Bismillah ile târih-i menkût fevtine
Eylesün cennet mekânın Hâce-i Âli'ye
Sene 1283

Beni kıl mağfiret ey yaradan / Bi-Hakk-ı arş-ı azâm nûr-u Kur'ân
Gelüb kabrim ziyaret eden ihvân / Edeler ruhuma bir Fâtihâ ihsân
İnâs Mektebi Muallimesi Merhume / Ve Mağfure-lehu Şerife Şâdiment Hanım
Binti Muhammed Efendi Rûhuna rızâen-lillâh

Günümüz mezar taşlarında da manzum dua geleneğinin örneklerini görmek mümkündür:

(Resim 19)

Hüvel Bâki
Gel ey zâir bu kabr-i pâk önünde
Eğil mağfuru kıl rahmet ile yâd
Oku bir fâtiha göz yaşı dökme
Reşad Atabek'in ola ruhu şâd

1971 Ali Dehri

7 Laqueur, H. P; age, s.85

Tarih

Mezar taşında, dua faslının devamında son olarak târih kısmı yer alır. Böylece, bu kısım, kronolojik açıdan da taşa tarihi bir belge kimliği de kazandırmaktadır. Ölen kişinin vefat tarihi sadece hicri sene olarak yer alabildiği gibi, Osmanlı devletinin sonlarına doğru olan zaman diliminde rûmi yıl olarak da yazılmıştır. Ay, gün ifadelerinin de bulunduğu mezar taşlarında Arabî ay isimleri ya açıkça yada bu ayları remzeden harflerle gösterilmiştir: Sözgelimi muharrem ayı: mim, safer ayı : sad... harfleriyle gösterilmiştir.[8]

Rûmi ay isimleri de sene kaydıyla yer alabilir:

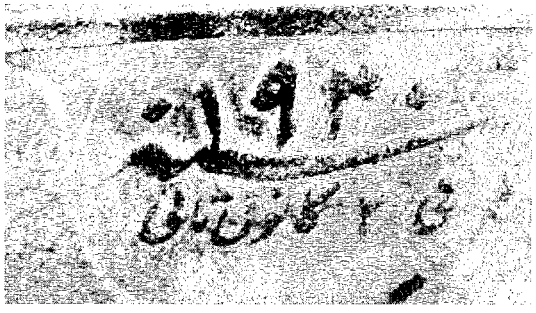

(ŞEKİL 20)

Ö. Sene 1930, 2 Kanunusânî

Bazı örneklerde de miladi takvimle birlikte kullanılan ay isimleri rûmi yıl ile birlikte de yer alabilir:

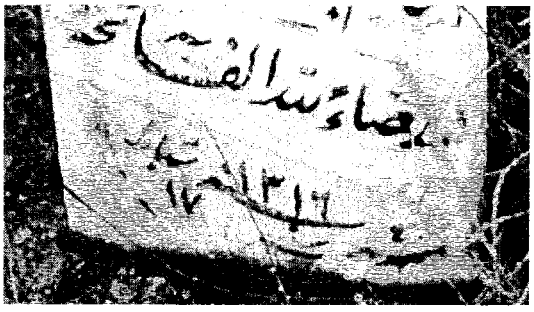

(Resim 21)

Şerife Şâdiment Hanım
Ö. 17 Şubat 1316

Bazı mezar taşı kitabelerinde de manzum ifadelerin sonunda bir satırda "ebced" hesabıyla kişinin ölümüne tarih düşürülmüştür. Arap harflerinin her birinin sayısal değeri olma esasına dayanan söz konusu hesaplama yönteminde kitabede mevzu edilen husus açıklandıktan sonra son mısrayı oluşturan harflerin toplamıyla ölen şahsın ölümüne tarih düşürülmüş olur.[9]

(Resim 22)

Bâ-i Bismillâh ile târih-i menkût fevtine
Eylesün cennet mekânın Hâce-i Âli'yye
Sene 1283

8 Unat, Fâik Reşit; Hicrî Takvimleri Milâdi Takvimlere Çevirme Klavuzu s.175,TTK Yay. Ank.1988
9 Prof.Dr. Yakıt; İsmail; Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme s.496, Ötüken Yay.İst. 2003

Birkaç Mezar Taşı Örneği:

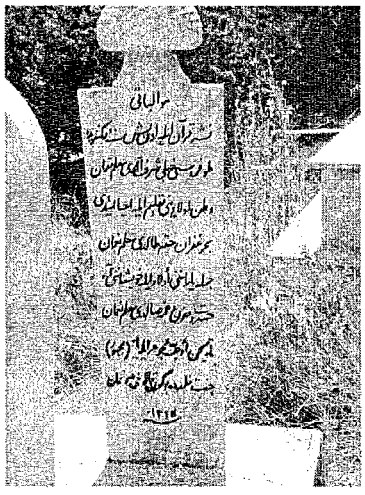

(Resim 23)

1) Ahmet Talat ONAY'ın babası Numan Efendinin mezartaşı.

Hüve'l-Bâki
Neşr-i Kur'ân ile on beş sene mektebde
Doğrusu hayli şeref aldı Muallim Nu'mân
Vatan evladını t'alim ile ihyâ etdi
Bahr-ı gufrân-ı Hakka daldı Muallim Nu'mân
.....
Hasret ü hüzn ü gama saldı Muallim Nu'mân
.....
Cennet-i Halide merkûb kaldı Muallim Nu'mân
Sene 1215

2) Üzerinde sarık, sakal ve burma bıyık tasviri yapılan bir mezar taşı ve ağız kısmına denk gelen kısımda "Bâki olan yalnız 'O' dur" anlamına gelen Hüve'l- bâkî ibâresi yer almaktadır:

(Resim 24)

Yandaki taşta alttaki ibareler yer almaktadır:

Hüve'l- Bâkî
Allâme-i cihân El-Hacc Ali Efendi hayfa
Etti gülgeştin-i cinân etmeğe tahrik ü rikâb
Öyle meşgul-i 'ulûm idi vücûd-ı nâdir
Mumlarla bulamaz meclis-i dersin talebe
Hem sekiz defa icâzet ile.....
Bulunur mu aceb şimdi nazîri nâdirin
Mağfiret eyleye Allah kusuru vâr ise
Oku ruhiçün âbâ zâr-ı duâ-yı müstecâb
Bâ-i Bismillah ile târih-i menkût fevtine
Eylesün cennet mekânın Hâce-i Âli'ye
Sene 1283

(Resim 25)

3) Sadece mezar üzerindeki kitabeden ölenin cinsiyetinin anlaşıldığı mezar taşına örnek:

Hüve'l-Bâki
'An eseldir saadet-i Kangırı
Tabib-i etibbâdan mesned-i hekim
Ahmed Efendi'nin zevcesi merhume ve mağfure
Ülker Hanım'ın Ruhiçün El-Fâtiha Sene 1288

4) II.Mahmut döneminden itibaren kullanılan fesin görüldüğü mezar taşlarına da yine İmâret Camîi hazîresinde ve Sarı Baba Mezarlığında rastlamak mümkündür.

Aşağıdaki fesli mezar taşında o dönemin kültürel değişiminin de bir göstergesi olarak; vefat tarihi, hem hicri hem de miladi olarak yazılmıştır.

10 Bu mezartaşı Yüksel ARSLAN tarafından ortaya çıkarılmış ve parçaları tamamlanmış daha sonra Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinde koruma altına alınmıştır.

(Resim 26)

Hüve'l-Bâkî
İsfendiyâr-oğlu Sadık Bey'in Mahdumu
Fethi Bey'in rûhuna Fâtihâ
M. 1904 H. 1219

5) Hayatının baharında bir şubat günü vefat etmiş Kızlar Mektebi Muallimesi Şerife Şâdiment Hanım adına lahit üstüne dikilmiş ve çiçek bezemeleriyle de hanım mezarı olduğunu gösteren bir mezar taşında:

Âh mine'l-mevt
Âh ile zâr kılarım / Gençliğime doymadım
Derdime derman aradım / Bir ilâcın bulamadım
Hasretâ fâni cihânda / Tûl-i ömür sürmedim
Firkaten takdir bu imiş / Tâ ezelden bilmedim
Beni kıl mağfiret ey yaradan / Bi-Hakk-ı arş-ı azâm nûr-u Kur'ân
Gelüb kabrim ziyaret eden ihvân / Edeler ruhuma bir Fâtihâ ihsân
İnâs Mektebi Muallimesi Merhume / Ve Mağfure-lehu Şerife Şâdiment Hanım
Binti Muhammed Efendi Rûhuna rızâen-lillâh
El-Fâtiha 17 Şubat 1898 (Çankırı Mezarlığı Sarı Baba Kapısı Girişi)
(Bkz. Resim 1) 'deki mezar taşının günümüz harflerine aktarılmış biçimi

6) Şişe ya da testinin dini anlamda, rahmeti ve kevseri sembolize ettiği rivayet edilir. Eski toplumlarda da ölünün ardından ağlayanların gözyaşı şişelerine biriktirdiği gözyaşları, mezar odalarına konulurdu.Bütün bu ritüelleri birlikte çağrıştırabilecek şişe ya da testi şeklinde bir mezar taşı (Bkz.Resim 9):

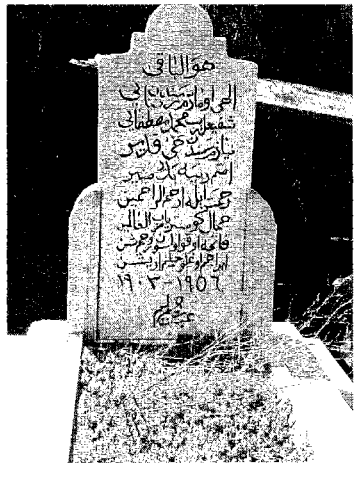

(Resim 27)

Hüve'l Hallâk ü'l-Bâkî
Merhûme ve mağfûre El-Hacc Fâtımâ Hâtun'un
Ruhiçün El-Fâtiha 1273?

7)Yandaki mezar taşı Cumhuriyet döneminde dikilmiş olsa da kitâbesi Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmıştır (Resim 27):

Hüve'l-Bâki
İlâhî umarım senden rızâyı
Şefi' eyle Muhammed Mustafa'yı

8 Unat, Faik Reşit; Hicrî Takvimleri Milâdi Takvimlere Çevirme Klavuzu s.175,TTK Yay. Ank.1988
9 Prof.Dr. Yakıt; İsmail; Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme s.496, Ötüken Yay.İst. 2003

Niyâzım senden Hayy u Kadir
Ümmetim diye Bedr-i Münîr
Rahmet eyle erhamü'r-râhimîn
Cemâl göster Yâ Rabbe'l-âlemîn
Fâtihâ oku olsun ruhum şen
İbrâhim oğlu Hâlim Erişen
19.03.1956

Görüldüğü üzere Çankırı'da yılların ve bazı bilgisiz insanların tahribinden kurtulabilen kendisi ufak tefek olan ancak üstünde taşıdığı kültürel değer ve misyonla çok büyük kıymetler ifade eden mezar taşları bize çok şeyler anlatmakta en azından geçmişle gelecek arasında ibretli bir köprü oluşturmaktadır. Köprü oluşturmak derken burada şu hususu da dile getirmek gerekir; Çankırı'da bulunan bazı Osmanlı mezar taşları ilginç bir şekilde Türklerin Anadolu'ya ilk girdikleri yer olarak bilinen Bitlis'in Ahlat ilçesinde bulunan Selçuklu mezar taşlarını andırmaktadır. Kırmızı tüf taşından yapılmış olan Ahlat mezar taşlarıyla yine kızıl taşlardan yapılmış olan Çankırı mezar taşlarında gerek taş özellikleri açısından gerekse bazı taşlardaki yazı stilleri açısından bire bir olmasa da bir ilginin olduğu düşünülebilir.

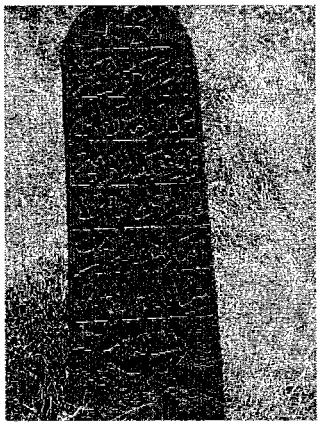

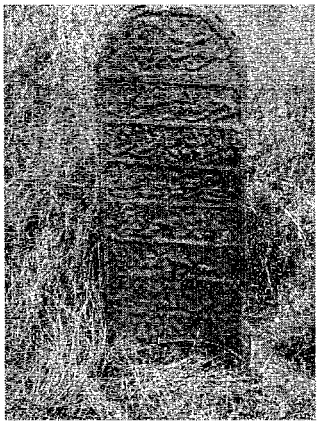

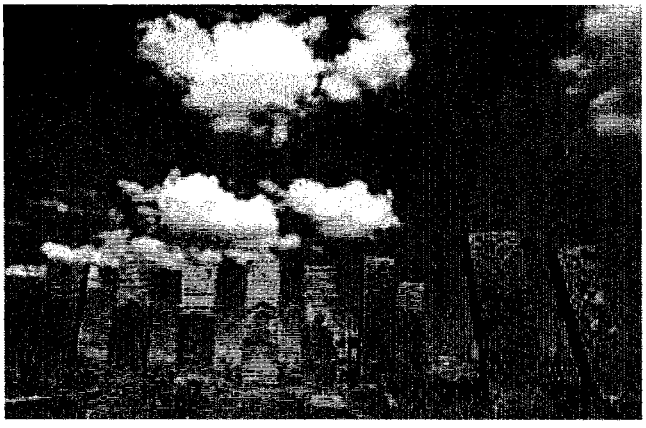

Yukarıda soldaki iki taş Çankırı Sarı Baba Mezarlığındadır. Diğer resimdeki toplu mezar taşları da Ahlat'ta bulunan taşlardır.

Son olarak da; kültür hazinelerimizden olan ve toplumumuz adına, sosyolojik açıdan demografik açıya pek çok önemli ipuçlarını içinde barındıran eski/eskimez mezar taşlarımızla ilgili ileride farklı yönlerden çalışmalar yapılabilecektir. Biz de en azından Çankırı için bu alanda yapılacak daha kapsamlı araştırmalarımızda ortaya çıkacak yeni bilgi ve bulguları Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi olarak literatürümüze dâhil edeceğiz. Çankırı'da ileride yapılacak çalışmalara öncülük edeceğini umduğum bu çalışmamda bana her türlü kaynak ve doküman desteğini sağlayan değerli araştırmacı ve araştırma merkezimizin yönetim kurulu başkanı Sayın Yüksel Arslan Bey'e teşekkürü bir borç bilirim.

KAYNAKLAR:

Yüksel Arslan fotoğraf arşivi
Prof. Dr. Özbalcı: Mustafa; Yahya Kemal'in Duygu ve Düşünce Dünyası
Kara, İsmail; Biraz Yakın Tarih Biraz Hurafe; Kitabevi
Prof.Dr. Yakıt; İsmail; Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme
Laqueur, Hans Peter; Hüve'l- Bâki, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul 2007
Dr. Berk, Süleyman; Zamanı Aşan Taşlar , Zeytinburnu Belediyesi
Beşir Ayvazoğlu Mezar taşları Eşsiz Bilgi Kaynakları, Zeytinburnu Belediyesi
Unat, Fâik Reşit; Hicrî Takvimleri Milâdi Takvimlere Çevirme Klavuzu

VAKFİYE

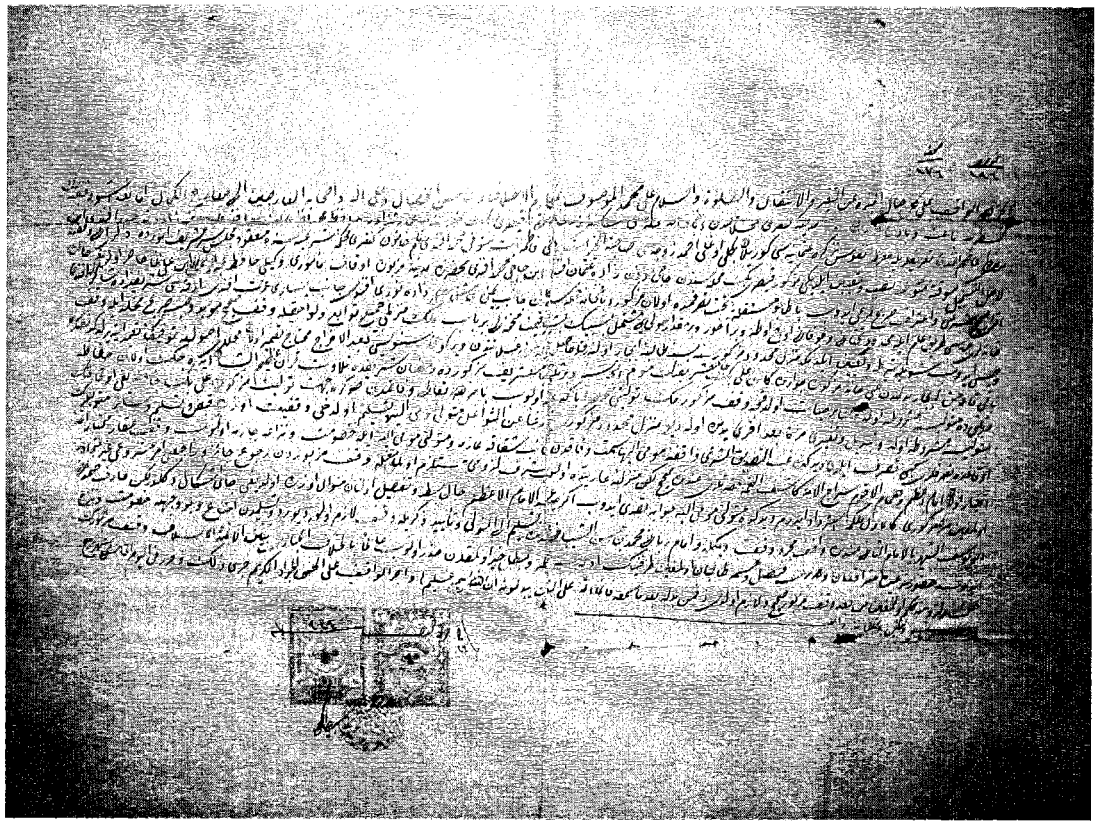

Çankırı Belediyesi
Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

Numara: 196
Adet: 176

El-hamdü lillah el-vâkif alâ külli hâlin el-münezzeh ani't-teğayyür ve'l-intikâl ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Muhammedin el-mevsûf bi-mekârimi'l-ahlâk ve mehâsini'l-hisâl ve alâ âlihî ve ashâbihi'l-âricîn ilâ me'ârici'l-kemâl emmâ ba'd işbu vakfiyenin tastîrine bâ'is ve bâdî oldur ki,

Medîne-i Kengırı mahallâtından Debbağhâne Mahallesi sâkinlerinden zâtı Kayseri Bey Mahallesi'nden İmâretzâde Hafız Mehmed Efendi ibn-i Ömer Efendi ibn-i Müezzinzâde [silik çıkmamış] Efendi ibn-i Mustafa Asım Efendi ta'rîfleriyle mu'arrefe nüfûs tezkire-i Osmâniyesi görülen Benlioğlu Ahmed zevcesi sâhibetü'l-hayrât Hacı Fatıma bint-i müteveffâ Mehmed Efendi nâm hâtûn Kengırı mahkeme-i şer'iyyesinde ma'kûd meclis-i şer'-i şerîf-i enverde zikri âtî vakfına li-ecli't-tescîl muvakkaten mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği mezkûr Kayseri Bey Mahallesi'nden Hacı Mü'ezzinzâde Osman Efendi ibn-i Hacı Mehmed mahzarında medîne-i mezbûre evkâf me'mûru vekîli Hafız Abdurrahman Efendi ibn-i Ali Ağa hâzır oldukları hâlde ikrâr-ı sahîh-i şer'î ve i'tirâf-ı sarîh-i mer'î edip bâ-tapu müstakilleten taht-ı tasarrufumda olan mezkûr Debbâğhâne Mahallesi'nde kâ'in cânib-i yemîni Aşık Musli zâde Nuri Efendi cânib-i yesârı İzzet Efendi arkası Şerîfzâde Şakir Efendi hâneleri cephesi tarîk-i âmm ile mahdûd tahtânî ve fevkânî üç oda ve bir ahır ve bir mikdâr avluyu müştemil beşbin beşyüz kıymet-i muhammeneli bir bâb mülk menzilimi cemî'-i tevâbi' ve levâhıkıyla vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ve haps-i sarîh-i muhalled ile vakf ve haps edip şöyle şart ve ta'yîn eyledim ki menzil-i mahdûd-ı mezkûr sene be-sene tâlibine îcâr olunarak hâsıl olacak galâtlından vergî-yi senevîsi ba'de'l-ihrâc muhtâc-ı ta'mîr olan mahalleri usûlüne tevkîf ta'mîr ettirildikden sonra bâkî kalacak îcâr bedelinden sülüsü hâne-i mezkûre civârında kâ'in Alibey Câmi'-i Şerîfi'nin mum akçesine ve bir sülüsü câmi'-i şerîf-i mezkûrda ramazân-ı şerîfde tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şân edecek olan huffâza ve bir sülüsü de mütevellîsine meşrûta ola ve ben ber hayât oldukça vakf-ı mezkûrumun tevliyetini münhasıran bana â'id olup bi-emrillâhi te'âlâ vefâtımdan sonra cihet-i tevliyet mezkûr Alibey Câmi'-i Şerîfi evkâfının mütevellîsine meşrûta ola ve tebdîl ve tağayyürü merraten ba'de uhrâ yedimde ola deyü menzil-i mahdûd-ı mezkûru fâriğan ani'ş-şevâğıl mütevellî-i mûmâ-ileyhe teslîm ol dahi vakfiyyet üzre kabz ve tesellüm ve sâ'ir mütevellîlerin evkâfda tasarrufları gibi tasarruf eyledi dedikde gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î vâkıfe-i mûmâ-ileyhâ semt-i vifâkdan cânib-i şikâka âzime ve mütevellî-i mûmâ-ileyh ile husûmet ve nizâ'a câzime olup vakf-ı akâr muhtâr-ı e'imme-i ahbâr olan İmâm-ı A'zam ve hümâmü'l-akdem Sirâcü'l-emâne ve Kâşifü'l-gımne hazretleri indinde sahîh lâkin menzileten âriyetde olup şeref-i lüzûmu müstelzim olmamakla vakf-ı mezbûrdan rucû' câ'iz ve râci'i emr-i meşrû'u gayr-i mütecâviz olmağın menzil-i mezkûru ke'l-evvel mülküme istirdâd ederim dedikde mütevellî-i mûmâ-ileyh cevâba tasaddî edip eğerçi inde'l-imâmi'l-a'zam hâl bast ve tafsîl olunan minvâl üzere olduğu cây-ı eşkâl değildir lâkin ârif-i samadânî Ebu Yusuf eş-şehîr bi'l-imâmi's-sânî indinde vâkıf mücerred vakaftü demekle ve İmâm-ı Rabbânî Mehmed b. Hasan eş-Şeybânî indinde teslîm ile'l-mütevellî ve te'yîd zikriyle vakf lâzım olur deyü redd ve teslîmden imtinâ' ve bu vecihle husûmet ve nizâ' edip huzûr-ı şer'îde müterâfi'ân ve her biri fasl ve hasma Tâlibân olmağın tarafeynin edillesine nazar ve mubtil-i hayr olmakdan hazer olunup âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-e'immeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrun sıhhat ve lüzûmuna hükm olunmağın min ba'd vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım oldu fe-men beddelehû ba'de mâ semi'ahû fe-innemâ ismuhu ale'l-lezine yubeddilûnehu innallâhe semî'un alîm. Ve icre'l-vâkıf ale'l-hayyi'l-cevâdi'l-kerîm cerâ zâlike ve hurrire fi'l-yevmi'l-hâmis min şehr-i rebî'u'l-âhir li-sene tis'a ve selâsîn ve selâse mi'e ve elf.

Fî 16 Kânun-ı Evvel sene [1]336
Mahkeme-i Şer'iyye livâ-i Kengırı

Çeviri: Fuat RECEP, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Uzmanı.

TÜRBELERDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI VE ÇANKIRI TÜRBELERİ ÖRNEĞİ

Application Of Folk Medicine On Tombs And Sample Of Çankırı

Bengisu KOLCU *

ÖZET:
Anadolu'nun hemen her yerinde birer dini çekim merkezi olarak rağbet gören türbelerin halk hekimliği açısından da önemli işlevsellikleri vardır. Bu çalışmada halk hekimliği hakkında genel bilgiler verilmiş ve halk hekimliği uygulamalarının türbeler etrafındaki boyutu tartışılmıştır. Araştırma alanı olarak Çankırı ili seçilmiştir.
ANAHTAR KELİMELER: *Türbe, Halkbilimi, Halk Hekimliği, Din*

APPLICATION OF FOLK MEDICINE AND SAMPLE OF ÇANKIRI

ABSTRACT: *Tombs, which are demanded as religious attraction centers in every part of Anatolia, are also have important functionality in terms of folk medicine. General information about folk medicine has been provided in this study and relationships between folk medicine applications and tombs have been discussed. Çankırı has been selected as the study area.*
KEY WORDS: *Tomb, Folklore, Folk medicine, Religion*

Günümüzde türbelerdeki halk hekimliği uygulamalarını değerlendirebilmek için öncelikle halk hekimliğinin geçmişine göz atmak gerekir. Cengiz Güleç, "Anadolu Kültüründe Hastalık Sağlık Kavramlarına Transkültürel Bakış" adlı makalesinde dünyada bugün yaşayan tüm insan topluluklarının kuşaklar boyunca çok fazla sayıda değişik sağlık sorunları ile karşılaştıklarını ve deneme-sınama/yanılma yoluyla bu sorunlara çözümler aradıklarını; bu süreçte, hatalı tedavilerin, yanlış tutumların kültürel evrim içinde elenerek yerlerini daha sağlıklı ve uyumlu tepkilere bıraktığını savunmaktadır. (Güleç 2000: 34)

Çeşitli kaynaklarda halk hekimliğinin tanımı ve gelişimi hakkında şu bilgiler verilmektedir: "Halk hekimliği, halkın imkanları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne denir." (Boratav 1973: 149) "Önceleri efsane ve mitoloji ile karışık olan halk hekimliği bilgileri nesilden nesile, çağdan çağa geçerek günümüze kadar gelmiş ve çeşitli ülkelerin kendine özgün folklor bilgileriyle karışarak onların bugünkü halk hekimliği bilgilerini oluşturmuştur." (Demirhan 1985: 199)

Güleç'e göre geleneksel kültürlerde hastalıklar mistik nedensellik, animistik nedensellik ve majik (büyüsel) nedensellik kuramları ile açıklanmıştır. Değişik kültürlerdeki, kavimlerdeki halk hekimliği, bilimsel olarak kanıtlanamaz bazı öğeler içerse de en azından sağlam bir ampirik bilgi birikimi de içerirler. (Güleç 2000: 34, 35)

Sevgi Şar, hayvanların iç güdüleriyle yaptıklarını gözleyen insanoğlunun, daha sonra bunları kendine uygulayarak kendi kendilerinin hem doktoru hem eczacısı olduklarını; bu dönemlerde hastalıkların nedenlerinde ve tedavisinde insanoğlunun yetersiz kaldığını ve hastalıkların ay ve güneş tutulmaları, yıldızlar, fırtınalar ve şimşek çakması gibi tabiat olaylarına bağlandığını; bu nedenle eski çağlarda insanların hastalıkları tedavi etmek için büyüden yararlandığını ileri sürmektedir. Ona göre zamanla ilk insan, bu tür varlıkları kutsal tutmaya başlamış ve böylece totem–klan anlayışı doğmuş; tedavi amacı olarak totemin sembolü olan muskalar, sihir ve düğmeler kullanılmış; ilk insanın açıklamakta aciz kaldığı her olayı metafiziğe bağlama eğilimi zamanla yerini dini tesirlere bırakmıştır. (Şar 1989: 222) "Eski çağlarda tedavilerin güçlüğü, insanların çare aramak için şifa tanrılarına yönelmelerine neden olmuştur. İnançlara göre tanrı ve tanrıçalar hem hastalıklara yol açar hem de hastalıkları iyileştirirlerdi. Hastalığın tanısı ve seyri tamamen tanrılar tarafından kontrol edilir insanın burada bir etkisi olamazdı."[1]

Toplumların mitolojilerinde şifa tanrılarıyla ya da tanrıçalarıyla sık sık karşılaşırız. Örneğin Yunan dünyasında "hekim-tanrı veya hekimlik tanrısı olarak büyük bir ünü olan ve Romalıların da Aesculapius adıyla benimseyip tapındıkları Asklepios, Apollon'un oğludur. Asklepios, hekimliğin ve cerrahlığın bütün bilgilerini edinir ve ölüleri diriltme yoluna bile giderdi". (Erhat 1972: 77, 78)

* Halk Bilimi Uzmanı
1 www.folklor.org.tr.haber/detay.asp?id=58

Aydın Sayılı, "Mısırlılarda ve Mezopotomyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp" adlı çalışmasında verdiği bilgilere göre "Mezopotomya'da yaratıcı tanrı fikri vardır. Her tanrı yarattığı kişinin ömrü boyunca koruyucusu olur. Fakat bu koruyuculuğun devamı ferdin tanrıya saygıda ve ona karşı vazifelerinde kusurda bulunmaması ile mümkündür. Tanrının himayesi kalkar kalkmaz kişinin başına türlü felaketler ve musibetler gelebilir; bunlardan biri de hastalıktır." (Sayılı 1982: 414) Sayılı'nın aktardığı diğer bilgilere göre Babiller'in tıp tanrısı özellikle sihir bakımından ön planda gelen Marduk'tur. Asurluların tıp tanrısına verdikleri ad ise "Nabu" dur. Eski Mısır'da Sekhmet adlı tanrıçanın hem şifa dağıttığına hem de veba salgınları yolladığına inanılırdı. Şifa getirme vasfı bakımından tıp tanrılarının en önemlisi Thot'tur. Genellikle "ibis kuşu" ile temsil edilen Thot'un ilimlerin kurucusu olduğu kabul edilir. Daha sonraları Yunanlılar bu tanrıya Hermes Trismegistos adını vermişlerdir. (Sayılı 1982: 137)

Nevzat Eren'in, "Çağlar Boyunca Toplum, Sağlık ve İnsan" adlı çalışmasında verdiği bilgilere göre "Hititlerde hastalıklar, tanrısal cezalardır. Bunlardan kurtulmanın yolu tanrılara gerekli özenin gösterilmesi ve kurbanların sunulmasıdır." (Eren 1996: 37)

İnsanlar, hastalıkları bu şekilde tanrıların verdiği cezalara ve dini inançlara bağlamalarının yanında zamanla mabetlerden de şifa arama yoluna gitmişlerdir. "İlk insanlar arasında hastalıklarına çare bulamayanlar, hastalarını meydana ya da mabetlerin önüne koyarak gelip geçen halktan buna benzer bir derde uğrayıp iyileşenlerin tecrübe ve fikirlerinden faydalanmak isterlerdi." (Şar 1989: 222)

Bu bağlamda daha çok Akdeniz medeniyetlerinde ortaya çıkan asklepion tapınaklarına da değinmek gerekir. Ali Haydar Bayat'a göre bu tapınaklar, M.Ö. VIII. yy.'da kurulmaya başlanmış ve yaklaşık bin yıl bölge halkına umut dağıtmıştır. "Asklepionlar, tıp tanrısı Akslepios adına kurulmuş, temeli telkine dayanan, bunun yanında güneş, su, müzik ve basit ilaçlardan yararlanan tedavi merkezleriydi. Asklepion hekimlerince seçilen ve daha sonra abatron denilen karanlık koridorlarda uykuya yatırılan hastalar, telkinle rüyalarında gördükleri Asklepios'un tavsiyelerine göre tedaviye alınırlardı." (Bayat 1989: 71, 72)

Fevzi Samuk, "Anadolu'da Akıl Hastaları" adlı çalışmasında bu tapınaklarda uzaktan yakından gelecek hasta ve yakınlarının sıkılmamaları, hoşça vakit geçirebilmeleri için koruluklar, tenezzüh yolları, tiyatro ve hipodromlar bulunduğunu; bu yapıların pazarı, çarşısı ve hamamlarıyla birlikte yerlileri ve gelen misafirleri barındıracak evleri de ihtiva eden küçük kentler şeklinde tesis edildiğini; buralara getirilen hastalardan herhangi bir ücret alınmadığını; fakat hasta sahiplerinin mecburi bağışlara zorlandığını bildirmektedir. (Samuk 1981: 12)

Pek çok araştırmacıya göre Anadolu'daki bazı tekkelerde hastaların tedavileri, asklepionlardaki tedavi şekli ile büyük bir benzerlik göstermektedir. Azra Erhat'a göre asklepionlardaki tedavi anlayışının ve yönteminin izlerine olsa olsa Selçuklu ve Osmanlı çağlarındaki yapıtlarda rastlanır. (Erhat 1972: 78)

Eskiden Çankırı'da "Darüşşifa, Darülhadis, Darülafiye, Şifahane" adlarıyla anılan, Selçuklu dönemi eserlerinden olan ve içinde Cemalettin Ferruh'un kabrinin olduğuna inanılan Taşmescit, bu izleri taşıyan yapılardan biridir. Zamanında çeşitli hastaları tedavi etmek için yapılan bu binada tıp biliminin sembolü olan "yılan" figürü kabartmalı bir şekilde taşa işlenmiştir. Ayrıca eczacılığın sembolü olan gövdesinde yılan sarılı kupa Çankırı müzesinde sergilenmektedir. Günümüzde hâlâ Çankırı halkı, çeşitli hastalıklara çare bulmak için buraya gelir ve Cemalettin Ferruh'un türbesini ziyaret eder.

Anadolu'nun hemen her yerinde karşımıza çıkan türbeler, halk açısından çok önemli tedavi merkezleridir. Hemen hemen her türlü hastalığa şifa dağıtan türbeleri bulmak mümkündür. Ama genellikle halk hekimliği için kullanılan türbeler bir hastalık alanında uzmanlaşmıştır.

Türbelerde uygulanan tedavi şekillerine gelmeden önce Türklerde halk hekimliğinin tarihi ile ilgili bilgileri incelemek yararlı olacaktır.

J. P. Roux'ya göre eski Türkler, hastalığı iki temel nedene bağlamışlardır: insanın ruh'u (ruh'larında biri) bedeni terk eder ve dolaşırsa ya da yabancı bir tin hastanın bedenine girerse hastalık ortaya çıkar. Tedavi, ya bu kötü tini bedenden uzaklaştırmaktan ya da ruh'un geri gelmesini sağlamaktan ibarettir. (Roux 2005: 164) Bu hastalıkların tedavisi sırasında "kamlar, kültik sihirli unsurlar taşıdığına inanılan davulları eşliğinde döne döne yaptıkları eksantrik dans ve söyledikleri şarkılarla hastanın baskı altındaki duygu ve düşüncelerini açığa çıkartıp bir çeşit katharsiz meydana getirirler. Bu seanslar sonunda ajita hastaların sakinleştiği, melankolik hastaların uyarıldığı tesbit edilmiştir." (Bayat 1989: 61)

Ne var ki Eliade'ye göre insandaki canların ("ruh"ların) çokluğu bütün bu işlemleri hayli karmaşıklaştırır. "Birçok 'ilkel' halk, insanın birden fazla, üç, hatta yedi canı (ruhu) olabileceğine inanır. Ölümde bunlardan biri mezarda kalır, bir başkası gölgeler (hayaletler) ülkesine iner, üçüncüsü de göğe çıkar. Dünya yaşamında vücuttan kaçmasıyla hastalıklara neden olan can/ruh da işte bu ölümde kötü ruhlar tarafından yutulan ya da ölüler diyarına inen candır. Bu tür bir sağıltım işine ancak şaman girişebilir; çünkü yalnız o, ruhları görür ve nasıl etkisizleştirileceklerini bilir;

canın kaçtığını yalnız o anlar ve esrime halinde ona ulaşıp bedene geri getirmeyi de yalnız o başarabilir. Çoğu sağaltım, bazı kurbanlar sunulmasını gerektirir ki bunların gerekliliğine ve şekline de ancak şaman karar verebilir." (Eliade 1999: 248)

Cengiz Güleç'e göre dinlerin pek çoğunda her insanın içinde onun bir kopyası ya da bir ruh bulunduğuna ve bu ruhun, zaman zaman rüya yaşantıları gibi deneyimleri yaşamak için bedenden geçici olarak ayrıldığına, ölümden sonra ise bedeni tamamıyla terk ettiğine dair bir inanç vardır. "Eğer ölüm ruhun nihai olarak bedenden ayrılması olarak tanımlanırsa, ruhun daha kısa süreli olarak bedenden ayrılmalarının da bazı hastalıklara özellikle de ruhsal bozukluklara (psikoz ve epilepsi gibi) neden olabileceğini mantıksal olarak çıkarabiliriz." (Güleç 2000: 36) Araştırmacıların "yabancı bir ruhun bedene girmesi" şeklinde tanımladıkları hastalığa da Güleç, şu şekilde bir açıklama getirir: "Ruhların agresyonu (spirit aggression): Bu tipte hastalık, bazı doğa üstü güçlerin hostil ve cezalandırıcı tepkileri ile açıklanır. Açık insan agresyonu"ndan farkı, buradaki agressörün bir insan değil, ruhlar ya da cinler dünyasından bir yaratık olmasıdır. Bu tip tüm doğa üstü nedensellik teorileri içinde en yaygın ve en sık görülenidir." (Güleç 2000: 36)

Roux'ya göre ruhun bedenden gitmesi veya yabancı bir ruhun bedene girişi hastalıkların tek nedeni değildir. "Hastalığın çoğu kez bir 'suç'un, yani bir tabuya karşı gelme veya görünmeze karşı işlenmiş kabahat sonucu geldiğine inanıldığını daha büyük bir ilgiyle saptamaktayız. Bu durumda hastalığı tedavi etmek için sadece büyüyle yetinilmez, iyi davranışlarda bulunmaya çalışılır. Örneğin esirler serbest bırakılır, daha fazla sadaka verilir." (Roux 2001: 85)[2]

Orta Asya'da göz ile görülebilen, maddi sebeplerle ortaya çıkan hastalıklar genellikle yörenin bitki, maden ve hayvanlarını ilaç olarak kullanan emci, otacı denilen günümüz hekiminin eşdeğeri kişiler tarafından tedavi edilirken ruhi bozukluklar ve akıl hastalıkları gibi, sebebi bilinemeyen, ancak kötü ruhların tesiri altına girmiş olduğuna inanılan kimselerin tedavilerini de "kam, şaman" ve İslami devirdeki adıyla "baksılar" üstlenmişti. (Bayat 1989: 61)

Bu farklı iki tedavi tarzını Kutatgu Bilig'de açık olarak görmekteyiz. Yusuf Has Hacip ağrılı hastalıkların otacılar; cin ve periden gelen ruhi hastalıkların da efsuncular (kam, şaman) tarafından tedavi edildiğini kaydeder. (Arat 1999: 438; Bayat 1989: 61)

Orta Asya Türk dünyasında cin ve periden kaynaklandığına inanılan akıl hastalıkları çeşitli yöntemlerele tedavi edilmeye çalışılırken Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle İslam'ın akıl hastalarına bakış açısı Türklerin bu konudaki gelenekleriyle örtüştüğü için benimsenmiştir.

Batı dünyasında çoğu zaman hor görülen, toplumdan itilen, mümkün mertebe saglıklı kişilerden uzaklaştırılarak kapalı yerlere, zindanlara, hapishanelere kapatılan hatta Engizisyon mahkemelerinde ölüme nahkum edilip "lanetli" olarak görülen akıl hastalarına Doğu'da özellikle İslam dünyasında birer "hasta" gözüyle bakılmış, hastaneler inşa edilerek tedavileriyle uğraşılmıştır. (Samuk 1981: 12, 13) Türk-İslam dünyasında böylelerinin dokundukları hastaların iyileşecekleri, bedduasını alanların sıkıntıya düşecekleri inancıyla akıl hastalarına "deli" denmekten kaçınılmış "mecnun, şeyda, divane" gibi adlarla anılmışlardır. Halk nazarında Tanrısal ilhama mazhar oldukları düşüncesiyle "Allah'ın sevgili kulları, veli" kabul edilerek saygı görmüşlerdir. (Bayat 1989: 63)

İslam dünyasında ve Türkler arasında akıl hastalıklarının nedenlerini araştıran ve bu konuda kayda değer çalışmalar yapan bilim adamları da çoktur. Ali Bin Abbas El-Ehvezi, Altuncuzade Davud-i Antaki, Hacı Paşa, İbn-i Sina, İbn-i Mülka, Razi, Erzurumlu İbrahim Hakkı bu konuya önemli yorumlar getirmiş bilim adamlarıdır. (Müslüman Bilim Adamları: 2005, Cilt I: s.51, 71, 169, 227; Cilt II: s. 97, 119, 271)

İslam dünyasında ve Türk bilim adamları arasında tıp konusundaki bu ilerlemelere rağmen Anadolu'da türbeler etrafında oluşan tedavi pratikleri İslam öncesi halk hekimliğinin izlerini taşır.

Anadolu'da özellikle akıl, sinir, ruh, felç, baş ağrısı, sarılık, sıtma, sara, yılancık gibi hastalıklar başta olmak üzere çeşitli hastalıklara yakalananlar türbelerden şifa aramaya devam etmişlerdir.

A. Santur'a göre halkın sağlık-hastalık hakkındaki düşüncesinin, kültürü ile şekillenmesi, özellikle gelenekselliğini büyük ölçüde korumakta olan topluluklarda insanların hastalandıklarında doktora gitmelerini önleyici rol oynayabilmektedir. "Doktora gittiği halde şifa bulamayan hastaların ise bu tür yerleri ziyareti, bir son çare olarak değerlendirilmelidir. Halk kültürünün temel prensiplerinden birisi olan ananevi değerlerin, maddi değerlere nazaran daha ağır değişime uğraması, halkın bu konudaki geleneksel değerlerini daha ağır değiştirmesinde önemli rol oynamaktadır. Türbe ve yatırlar etrafındaki şifa talebine yönelik uygulamaları, ölen kişinin herhangi bir biçimde yaşamını sürdürmesi inancına bağlı olarak 'ölüler ibadeti' ve 'ölüler kültü' ile açıklamak gerekmektedir." (Santur 2001: 238, 241, 242)

2 Örneğin A. İnan'ın verdiği bilgilere göre "Yakutlarda kartal, kutsal sayılırdı. Hastaya çağrılan şaman hastanın kartal öldürdüğü için hastalandığını ruhlarından öğrenirse çürük ağaçtan bir kartal sureti yapar, güney doğuya doğru açılan pencereye karşı döner. Kartal adına kürek kemikleri üzerinde beyaz leke bulunan, yağız at kurban kesilir. Şaman hazırladığı, suret üzerine kurbanın yürek kanıyla göz, ağız gibi resimler çizer. Dualarında hastanın kartala saygı göstereceğine dair söz verir. Şaman tarafından yapılan kartal sureti, içine hastanın öldürdüğü kartalın ruhu (sür) konulup, evin bir köşesine asılır. Ayin tamam olduktan sonra bu suret ormana götürülüp bırakılır. Ateşe saygısızlık gösteren adamlar deri hastalığına tutulurlar. Bu hastalığı, çakmak taşıyla ateş yakmak suretiyle, ancak kartaldan türemiş olan şaman tedavi edilebilir." (İnan 2000: 119)

Radloff'a göre Orta Asya'da hasta insanlar, iyileşebilmek için en yüksekteki gök ilahları ile karanlığın ruhlarına doğrudan başvuruya cesaret edemez. O, bunun için bir aracıya muhtaçtır. Bu aracılar, cennette yaşayan cedlerdir. İnsanlar bu cedler vasıtasıyla gökteki yüksek ilahlara ihtiyaçlarını bildirir ve onlardan yardım diler. (Güleç 2000: 36)

Anadolu'da türbelere şifa bulmak amacıyla gelenlerde bu inancın izlerine rastlamak mümkündür. Velilerin kerametleriyle şekillenmiş anlatılar çerçevesinde ziyaretçiler, türbede yatan zatı aracı koyarak "onun yüzü suyu hürmetine" Allah'tan şifa dilerler. Bu inanca açıklık getirmeye çalışan Güleç'e göre "olağanüstü kudrete sahip ve Tanrı'ya yakın bir şahsiyet olarak düşünülen eren, sağ iken ya da öldükten sonra insanlara yardım edebilme kudretini de bir işlev olarak üzerinde taşır. Hatta erenin yaşarken gösterdiği keramet ve üstün vasıflar onun ölümü ile birlikte daha da güçlenir ve onun ismi etrafında oluşan söyleneceklerdeki (menkabe) inandırıcılık vasfının daha da artmasını sağlar." (Güleç 2000: 35)

Bu bağlamda menakıbnamelerde velilerin hastaları iyileştirmek amacıyla gösterdikleri kerametlere değinmek gerekir: "Menakıbu'l- Kudsiye'de Baba İlyas'ın ileri gelen halifelerinden Hacı Mihman'ın, hangi hastaya nefesi ererse mutlaka iyileştirdiği ve bu kerametin şeyhi tarafından kendisine bağışlandığı anlatılır. Vilayetname-i Otman Baba'da ise, Otman Baba'nın misafir olduğu Musa Beğ adındaki zatın tekkesinde, civardaki hastaları yanına çağırdığı, onları iyileştireceğini ilan ettiği hikaye olunur. Şeyh, tekkeye toplanan hastalara nefes edilmiş sular içirmiş ve gerçekten de hepsini iyileştirerek yerlerine göndermiştir. Hastaları nefesiyle iyileştirme motifi, Veli Baba Menakıbnamesin'de de sık görülen motiflerden biridir. Rivayete göre,'ağzı eğri ve kendisine cünun (delilik) arız olan, ve masru (saralı) bulunan ve meflüç (felçli) olan ve sair ağrı ve sancı illetleriyle mübtela olanlar gelir, bi-iznihi Huda şifayab olurlardı'." (Ocak 1983:147, 148)

Bu inançlar çerçevesinde Anadolu'da türbelerde uygulanan pek çok tedavi yöntemi vardır. Anadolu'da türbeler, özellikle çocuk hastalıkları için önemli tedavi merkezleridir. Türbelerde bazı çocuk hastalıklarını iyileştirmek için uygulanan yöntemlere örnek vermek gerekirse: Konuşması geciken ya da kekeme olan çocuklara türbenin toprağı yedirilir veya ağzının kenarına sürülür, türbenin yanında kutsal olduğuna inanılan sudan içirilir veya çocuk bu suyla yıkanır, türbede yakılan bir hasırın dumanı çocuğun yüzüne savrulur, türbenin çevresinde üç kere dolaştırılır, bir hayvanın çene kemiği yemeniye sarılarak türbeye bırakılır; (Akçaöz 1998: 197, Hınçer 1976: 134, 135, Oğuz; Kolcu 2006: 57, 70, 84, 104) yürümeyen çocuklara türbenin etrafında yürüme hareketleri yaptırılır, çocuklar türbenin yanındaki ağaçların ortasından geçirilir, üst üste üç hafta türbe ziyareti yapılır; (Ölmez 2005: 35, 80; Seyirci 1985: 137; Hınçer 1976: 134) zafiyet geçiren, çişini tutamayan çocuklar, türbedeki kutsal sayılan taşın çevresinde ve türbenin etrafında dolaştırılır türbenin yakınlarında bir yere çivi çakılır; (Sarıkçıoğlu 1979: 142; Ölmez 2005: 80), boğmaca geçiren ve öksürük hastalığı olan çocuklar için türbenin kapısından içeri "hemecik" denilen bir bebek atılır, türbe anahtarı çocuğun boğazına sürülür, bir küçük baş hayvanın ciğeri türbenin yakınlarındaki bir ağaca asılır. (Türkmen 1975: 15; detay.asp?id=58; Ölmez 2005: 83, 88) sarılık hastalığını tedavi etmek için çocuk, türbenin yakınlarında kutsal olduğuna inanılan suyla ve toprakla yıkanır, çocuğun bir giysisi türbeye bırakılır; (Seyirci 1985: 6, Oğuz; Kolcu 2006: 87) burnu sürekli kanayan çocuklar, türbeye getirilir hastalığının iyileşmesi için adak adanır, türbeden bir kiremit alınır ve çocuğun burnu kanayınca bu kan, kiremite damlatılır. (Ölmez 2005: 89)

Çocuk hastalıklarının dışında sıtma, baş ağrısı, kuduz, göz ağrısı, felç, sara gibi hastalıklardan şikayetçi olan yetişkinler de türbelerde şifa ararlar. Bu tür hastalıklar için hasta, türbe penceresinden geçirilir, türbenin çevresinde dolaştırılır, türbede kutsal olduğuna inanılan eşyalar ağrıyan sızlayan yerlere sürülür, hasta kişinin başından bir tas su dökülür, şifalı olduğuna inanılan sudan içilir veya bu suyla yıkanılır; hasta, bir gece veya daha uzun bir müddet türbede bırakılır, türbede yatan veliye ait olduğuna inanılan giysiler giydirilir, türbede varsa şifa verdiğine inanılan taşlar veya geyik boynuzları vücuda sürülür, hasta kişinin giysileri türbeye bırakılır... (Artan 1992: 6; Akpınar 1977: 10; Türkmen 1975: 12, 14; Sarıkçıoğlu 1979: 139, 140, 145; Ölmez 2005: 85; Seyirci 1985: 6, 7; Akçaöz 1998: 197; Oğuz, Kolcu: 2006: 36, 54, 61, 82, 89; detay.asp?id=58) Anadolu'da türbeler, çeşitli hayvan hastalıklarına şifa bulmak için de kullanılan yerlerdir. Sürülerinde salgın hastalıklar olan çobanlar hayvan hastalıklarına şifa verdiğine inanılan türbeye gelip türbenin çevresinde sürüyü dolaştırırlar, şifa verdiğine inanılan sulardan hayvanlara içirirler. (Seyirci 1985: 7)

Ayşenur Çavdar'a göre günümüz Türk hekimliğinde eski Türk tıbbının bazı majik yöntemleri halen uygulanmaktadır. Çok eski çağlardan kaynağını alan temel hastalık tedavisinin esasını:

a- Hastalığın bir başkasına veya bir başka nesneye transferi,

Bu bağlamda menakıbnamelerde velilerin hastaları iyileştirmek amacıyla gösterdikleri kerametlere değinmek

b- Hastalık veya hastalık etmenini hastanın içinden çıkartmak, defetmek oluşturur.

Transfer; "can yerine can verme" düşüncesini, yani "kurban" fikrini doğurmuştur. Transfer, ya hastanın çevresinde dolaşılıp, yani "aylanıp" ya da temas (hastalığın ilk dokunana geçmesi prensibiyle) yoluyla gerçekleştirilir. Nakledilen taş, boncuk, ağaç, mezar da olabilir. (Çavdar 1992: 310, 311)

Türbelerde yapılan tedavilerle ilgili verdiğimiz yöntemlerden türbe çevresinde dolaşmak, çeşitli eşyaların vücuda sürülmesi, türbenin yakınlarına hayvan ciğeri bırakılması, bir bez bebek yapılıp türbeye atılması... vb yöntemler, "transfer" yoluyla tedavi şekline girer.

Hastalığın başka bir canlıya ya da nesneye transfer edilerek tedavi edilmesinin yaygın bir uygulaması da kurban kesmektir. Anadolu'da birtakım hastalıkların iyileşmesi için türbelerin yakınlarında kurban kesildiğini biliyoruz. Bu uygulamayı Orta Asya Türkleri arasında şamanların yaptığı bazı merasimlerde bulabiliriz. J: P. Roux'nun verdiği bilgilere göre bir Buritay efsanesinde bir kişinin mide hastalığına yakalandığında bir boğa kurban edilerek iyileştirildiği anlatılmaktadır. Başka bir bilgiye göre Zelenin, kurbanın "hastanın bedeninden çıkan ruha ikamet yeri" olabileceği düşüncesiyle adandığını ileri sürmüştür. Ama şu açıklamayı eklemiştir: "Bu düşünce yeni inançlarla ortaya çıkmıştır, kurban edilen hayvanın ruhunun hastanın ruhuyla yer değiştirdiği düşünülür." Castagne, Kırgız Kazaklarında kaldığı günlerde hayvanlara, kuşlara, böceklere bazı hastalıkları iyileştirme mucizesini ve olağanüstü bir güç atfettiklerini saptamış ve şu açıklamayı yapmıştır: "Geçiş ayinleri olarak adlandırılan ve hastalıkların hayvanlara geçirilmesinden oluşan adetlerdir bunlar." (Roux 2005: 196, 197)

Hastalıkların bu yolla tedavi edilmesinde bazen hastalığın başka birine aktarımını anlatan metinler de mevcuttur. Ancak bu tür metinlerde dikkat çeken nokta hastalığın, bir başkasının yönlendirmesiyle transfer edilmemesi; hasta yakınlarının bu hastalıkların kendilerine geçmesi konusunda gönüllü davranmalarıdır. Örneğin "şamanlar, babasının ölümünden sonra kağan olan Öğedey'i tedavi etmekte yetersiz kalınca küçük kardeşi Tuluy kendisine gelir ve kardeşinde olan hastalığın kendisine geçmesi için Tanrı'ya dua eder." (Roux 2001: 85)

Hastalık veya hastalık etmeninin hastanın içinden çıkartılmasına dayalı işlemler arasında, eski kamların tedavi ayinlerindeki; davul çalmaları, tokmak veya kamçıyla hastanın sırtına vurmaları, maskeler takmaları, ok atmaları ve hastanın bedenini oğuşturmaları sayılabilir. (Çavdar 1992: 311)

Anadolu'da türbeler, verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi bazı fiziksel hastalıkların tedavi edildiği yerler olmalarının haricinde ruhsal hastalıklara şifa bulmak için de kullanılır. Akıl hastalarının tedavilerinde değişik yöntemler uygulanır:

Diyarbakır-Mardin yolu üzerinde bulunan Pir Hattab Türbesi'nde hastalar sandukanın yanında gerektiğinde bağlı olarak 1,3,5,7 gün bırakılırlar. İyileşen hasta için kesilen adak kurbanı fakirlere dağıtılır. (Bayat 1989: 66)

Sinop'ta hastalar geceyi oradaki bir türbenin eşiğinde geçirirler. Gördükleri rüyaya göre tedaviye çalışılır. Daha sonra da türbede adak kurbanı kesilir. (Ülkütaşır 1935: 203)

Ankara/Keskin'in Haydar Dede köyünde eski bir kilise harabesi üzerindeki Haydar Sultan Tekkesi ile avlusundaki "Deliler Kuyusu" Türkiye'de benzeri bulunmayan bir şekilde, akıl hastalıklarının tedavisi için yüzyıllardır kullanılmaktadır. İçinde hidrojen sülfür buharı bulunan kuyuya başı kısa bir sure için sokulan ve iki üç nefes, gazı soluyan hasta kısa süreli bir şoktan sonra gevşeyip kendine gelir ve genellikle de iyileşirler. Gazı fazla soluyanların öldükleri, tekke civarındaki büyük mezarlıktan anlaşılmaktadır. Buraya bilhassa yaz aylarında sayıları günde yetmiş sekseni bulan, Türkiye'nin çeşitli yerlerinden akıl hastaları getirilmektedir. Burada kesilen adak kurbanın etleri köy halkına dağıtılır. Adağın yerine getirilmemesi halinde hastalığın daha da artacağına inanılır. (Bayat 1989: 67)

Ankara/Nallıhan, Tekke köyünde bulunan Taptuk Emre'nin kızı Balım Sultan'ın türbesi bilhassa karasevdaya tutulan kadın akıl hastalarının tedavisi için gelinen bir yerdir. Buraya getirilen hastalar, önce türbenin iki yüz metre kadar aşağısındaki şifalı olduğuna inanılan Bacım Sultan kuyusunun tuzlu suyuyla yıkanır, saçları kesilir. Daha sonra da tekkenin şeyhinin yanına götürülürmüş ifade edildiğine göre, şeyhle görüşen hastalar sakinleşirmiş. Hastaların durumuna göre 5-6 gün tokmak veya ağaç tomruklara bağlama, az yemekli özel bir diyet tatbik edilmekteymiş. Burada tedavi amacıyla getirilip ölenlerin gömüldüğü deliler mezarlığı da mevcuttur. (Tanyu 1967: 142, 143)

Aziz Mahmud Hüdai'nin türbesindeki Mehmed Muhtar Efendi'nin sandukası üzerindeki tesbihten hastalar geçirilirken aynı zamanda okunup üflenir. Günümüzde nöbetçi türbedar odası olarak kullanılan odaya eskiden akıl hastalırı okunarak alınır ve üzerlerine gömlek giydirilerek kapatılırdı. Azılı hastalar, odanın duvarlarında bugün de bulunan büyük halkaya bağlanırdı. (Aytar 1980: 50, 58)

Bursa'da bir makan olan Somuncu Baba Türbesi'nde akıl hastalarının gömlekleri cuma gecesi sanduka üzerine bırakılır, iki gün sonra da hastaya giydirilir. (Ünver 1976: 385, 411)

Batı Anadolu'nun bir çok yerinde Karaca Ahmed adına kurulan köy, tekke ve türbeler, genellikle akıl hastalıklarının tedavisi için başvurulan yerler arasındadır. Tedavi, muhtelif tekkelerdeki küçük varyasyonlarla şöyledir: „Hastalar kutsal sayılan su ile yıkandıktan sonra, türbe içinde ayakları iki kütük arasında hapsedilerek dışarı çıkmaları engellenir. Böylece gün ve gecelerini türbe içinde yalnız geçirmeye başlayan hastaya, sebze yemeği ve tuzsuz ekmekten ibaret özel bir diyet ile civarda şifalı olduğuna inanılan toz haline getirilmiş cüher denen toprak yedirilir. Belli aralıklarla şeyh veya ocaklılarca kontrol edilen hasta iyileşmeye yüz tutunca köyde serbest dolaşmaya başlardı." (Bayat 1989: 70, 71)

Çankırı türbelerinde fiziksel ve ruhsal hastalıklar için uygulanan tedavi yöntemleri Anadolu'nun çeşitli yerlerinden verdiğimiz örneklerle paralellik gösterir. Fiziksel hastalıklar için çoğunlukla "transfer yoluyla tedavi" yöntemi uygulanır. Çankırı türbelerinde hastalıkların tedavisi için en çok kullanılan madde, türbe toprağıdır:

Yörede sıtma, felç hastaları, yürüyemeyen çocuklar veya vücudunun herhangi bir yerinde ağrısı bulunanlar rahatsızlık hissettikleri bölgeye türbenin toprağını sürerler veya bu toprak, suyla karıştırılıp içilir. (Isıtma türbesi-Bayramören, Kısaç Köyü Türbeleri-Çerkeş, Yel Türbesi-Çerkeş, Isıtma Türbesi-Çerkeş, Kabal Dede Türbesi-Çerkeş, Alıç Türbesi-Ilgaz, Çal Türbesi-Kurşunlu, Zeyve Türbesi-Kurşunlu, İğdir Türbesi-Kurşunlu, Elvan Seydi Türbesi-Orta) Ayrıca türbede kutsal olduğuna inanılan taşlar, geyik boynuzları, tokmaklar, türbede yatan veliye ait olduğuna inanılan eşyalar ve kesilen adak kurbanının yağı gibi maddeler de vücuda sürmek suretiyle tedavi için kullanılır. (Akçaören Türbesi-Ilgaz, Yağlı Dede Türbesi-Ilgaz, Elvan Seydi Türbesi-Orta, Hacı Murad-ı Veli Türbesi-Eldivan, Hacı Ali Turab-ı Veli Türbesi-Şabanözü, Fethiye Türbesi-Yapraklı) Türbelerin yakınlarında kutsal olduğuna inanılan sulardan da hastalar ya bir miktar içerler ya da bu suyla yıkanırlar. (Hacı Murad-ı Veli Türbesi-Eldivan, Paşa Sultan Türbesi-Şabanözü, Kızıl Deli Yahya Dede Türbesi-Şabanözü, Şeyh İsmail Rumi'nin Yeşil Direk Tekkesi, Şıhlar Türbesi-Korgun) Çeşitli çocuk hastalıklarının tedavisinde genellikle böyle hastalıklara şifa verdiğine inanılan türbelerde çocuklar bir müddet uyutulur veya kibleye doğru sallanır. (Yukarı Türbe-Bayramören, Cemalettin Ferruh Türbesi-Merkez, Erenler Türbesi-Bayramören). Yörede "siğil" hastalığının tedavisinde bu hastalığı iyileştidiğine inanılan velinin mezarının çevresinde bulunan çalıdan bir parça dal kırılır. (Akkız Sultan Türbesi-Merkez, Bicek Türbesi-Korgun). Çankırı'da türbeler, değişik hayvan hastalıklarına şifa bulmak için de kullanılan yerlerdir. Hayvan hastalıklarını iyileştirdiğine inanılan türbenin çevresinde hayvan sürüleri dolaştırılır, hayvanların hastalıklı yerlerine türbenin toprağı sürülür ve şifa verdiğine inanılan sudan hayvanlara içirilir. (Çoban Dede Türbesi-Çerkeş, Paşa Sultan Türbesi-Şabanözü)

Çankırı'da ruhsal hastalıkların tedavisinde kullanılan en önemli türbeler Hoşislamlar Türbesi (Atkaracalar), Pir-i Sani Çerkeşi Hacı Mustafa Efendi Türbesi (Çerkeş), Akçaören Türbesi (Ilgaz), Kayı Türbesi (Ilgaz), Benli Muhittin Türbesi (Yapraklı)'dir. Bu türbelerde akıl hastaları türbede bir gece veya daha fazla uyutmak yöntemiyle tedavi edilir. Ali Haydar Bayat, Hoşislamlar Türbesi ile ilgili şu bilgileri aktarır: "Türbede deliler, tekbirlerle üç defa tesbihten geçirilir. Çamur cöferi (türbe toprağı) parmakla, hastanın alnına, yanaklarına ve çenesine sürülür, kuru cöferden yutturulur. Gerektiğinde hastalar bir iki gece mezarın bulunduğu odada yatırılır. (Bayat 1989: 67) Ancak günümüzde hastanın türbede yatırılmasının haricindeki diğer uygulamalara rastlanmamaktadır.

İhsan Hınçer'e göre konuşamayan, yürüyemeyen, duyamayan ve dengesiz çocuk ve kişilerin, karanlık bir odaya, türbeye konulması, sarp kayalara tırmanılması, suya bırakılması, tütsü ve dumanın nefes yoluna savrulması, onda boğulma, düşüp parçalanma, dehşete kapılma halini yaratmaktadır. Bu durum karşısında bir şok geçiren hastanın, refleksleri birdenbire hareket haline geldiği için konuşabilmekte, yürüyebilmekte, dengesine kavuşmaktadır. (Hınçer 1976: 136)

A. H. Bayat, tekkelerin, inançlı insanların günlük olaylara bağlı reaktif ruhi bozukluklar, mani ve melankoli gibi efektif ve manevi kamçılanmalar, çöküntü durumlarında faydalı olabileceğini öne sürer. Bu tür tedavinin psikanalizin öne sürdüğü savunma mekanizmasını uyararak, manevi temizleme yapması esasına dayandığını ve psikologlara göre bu tip tedavilerin, eğer hastaya zarar vermiyorsa, hastanın çevresi ile münasebetlerini bozmuyor ve onu rahatlatıyorsa yapılabileceği görüşünde olduklarını aktarır. (Bayat 1989: 73)

Çankırı'da birer "dinî çekim merkezi" olan türbelerin yöre halkının inançlarındaki yerini belirlemek için öncelikle yörede "velî" kavramının nasıl algılandığına bakmak gerekir. Derlemeler sırasında toplanan anlatılara ve kaynak kişilerin bu anlatılara olan sarsılmaz inancına dayanarak yöredeki "veli" algısının kesinlikle bir kutsallık içerdiğini söyleyebiliriz. Anlatılarda farklı donlara girme, hastaları iyileştirme, uçma, insanların içlerinden geçenleri bilme, istediğinde görünmez olma...vb. yeteneklere sahip olan velilerin kutsallıklarının ölümlerinden sonra da devam ettiğine, hatta ölümlerinin sıradan insanların ölümlerine benzemediğine; öldüklerinde sadece boyut değiştirdiklerine, öteki dünya ile bu dünya arasında gidip gelebildiklerine, ruhlarındaki dirilik ve kutsallığın asla tükenmeyeceğine, bu nedenle bedenen değilse de ruhen ölümsüzlüklerinin devam ettiğine inanılır.

Yörede türbelerin etrafında bulunan ağaçların kesilmemesi, türbenin yakınlarındaki su kaynaklarının şifa verdiğine dair inançlar, türbede bulunan bazı eşyaların hastalıkların tedavisinde kullanılması... gibi uygulamalara dikkat edilecek olursa velilerde var olduğuna inanılan kutsallığın bazı nesnelere de sirayet ettiği inancı ortaya çıkar. Böylece türbede yatan velinin kabri etrafında bir kutsal alan oluşur. Bu kutsal alanda bireylerin yapmaları ve yapmamaları gereken davranışları, toplumsal normlar belirler.

"Velilerin ölümlerinden sonra da kutsallıklarının ve kerametlerinin devam ettiği"ne dair inanç çevresinde türbelere tedavi merkezi olma işlevi yüklenmiştir. Kaynaklarda velilerin kerametleriyle ilgili anlatılarda onların bazı hastalıkları iyileştirme gücüne sahip oldukları konusunda bilgiler vardır. Hatta Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeye

başladıkları dönemlerde bazı hastalıkların "abdal" adı verilen ulu kişiler tarafından bitkilerle tedavi edildiği bildirilmektedir. Çankırı'da bu çalışmanın kapsamına giren türbelerde fiziksel hastalıkların tedavisi için çoğunlukla "transfer yoluyla tedavi" yöntemlerinin uygulandığı gözlemlenmiştir. "Velilerin kutsallıklarının sirayet edici olması" inancından ötürü bu tür hastalıkların tedavisi için yaygın olarak kullanılan madde ise türbe toprağıdır. Ruhsal hastalıkların tedavisinde ise "veliyle doğrudan ilişki kuracağı" inancıyla hastalar bir veya birkaç gece türbede yalnız bırakılır.

Yörede bu uygulamalar yapılırken hastanın da iyileşeceğine dair bir inanç içinde olması ve bu hastalıktan kurtulmak için türbede dua etmesi durumunda hastalıkların iyileştiğine dair anlatılar vardır.

KAYNAKÇA

AKÇAÖZ, Suat; "Çal-Akkent'te Ömer Gazi ve Türbesi Etrafında Oluşan İnanç ve Uygulamalar", **II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, , Kültür Bakanlığı Yay., 1998, s.197

AKPINAR, A. Turan; "Ahmet Hacı", **Sivas Folkloru**, 1977, S. 57, s. 10

ARAT, Reşit Rahmeti; **Kutatgu Bilig (Yusuf Has Hacip)**, Ankara, TDK Yay., 1999

ARTAN, Gündüz; "İçel'de Ziyaret Yerleri", **İçel Kültürü**, 1992, S. 21

AYTAR, Selçuk; **İstanbul Tıbbî Folkloru**, İstanbul, Bozak Matbaası, 1980, Naklen, Bayat, Ali Haydar: 1989, s.69

BAYAT, Ali Haydar; "Türk Dünyasında Özellikle Anadolu Tıbbi Folklorunda Akıl Hastalıklarının Tedavi Yolları ve Kaynakları", **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 1989

BORATAV, Pertev Naili; **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul, Gerçek Yay., 1973

ÇAVDAR, Ayşenur; "Günümüz Türk Halk Hekimliğinde İslam Öncesi Türk Tıbbının İzleri", **I. Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri**, Ankara, TDK Yay., 1992, s. 310-311

DEMİRHAN, Ayşegül; "Halk Hekimliğinin Tanımı Tarihi Gelişimi ve Özellikleri", **Tıp Dünyası**, C. 58, S. 6, 1985

ELİADE, Mircea; **Şamanizm (İlkel Esrime Teknikleri)**, Çev. İsmet Birkan, Ankara, İmge Kitabevi, 1999

EREN, Nevzat; **Çağlar Boyunca Toplum, Sağlık ve İnsan**, Ankara, Feryal Matbaası, 1996

ERHAT, Azra; **Mitoloji Sözlüğü**, İstanbul, Remzi Kitabevi Yay., 1972

GÜLEÇ, Cengiz; "Anadolu Kültüründe Hastalık Sağlık Kavramlarına Transkültürel Bakış", **Klinik Psikiyatri**, S. 3, 2000

HINÇER, İhsan; "İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri", **I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., C.IV, 1976

İNAN, Abdulkadir; **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara, TTK Yay., 2000

Müslüman Bilim Adamları; İstanbul, Türkiye Gazetesi Yay., Cilt I, s.51, 71, 169, 227; Cilt II, s.97, 119, 271; 2005

OCAK, Ahmet Yaşar; **Bektaşi Menakıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, 1983

OĞUZ, M. Öcal, KOLCU, Bengisu; **2004 Yılında Çorum'da Halk İnançları ve Türbeler**, Ankara, Hitit Üniversitesi Fen Fakültesi Türk Halk Bilimi Topluluğu Yay., 2006

ÖLMEZ, Filiz Nurhan; "Isparta İl Merkezinde Bulunan Türbeler", **Bilig**, S. 35, Güz 2005

ROUX, Jean Paul; **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, İstanbul, Kabalcı Yay., 2005

ROUX, Jean Paul; **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, İstanbul, Kabalcı Yay., 2001

SAMUK, Fevzi; **Anadolu'da Akıl Hastaları**, İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yay., 1981

SANTUR, Alparslan; "Türbe ve Yatırlar Etrafındaki İnanışların Atatürk Devrimleri ve Halk Hekimliği Çerçevesinde Değerlendirilmesi" **I. Uluslar Arası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay., 2001

SARIKÇIOĞLU, Ekrem; "Isparta ve Çevre Köylerindeki Günümüz Ziyaret ve Adak Yerleri", **Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, S. 3, 1979

SAYILI, Aydın; **Mısırlılarda ve Mezopotomyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp**, Ankara, TTK Yay., 1982

SEYİRCİ, Musa; "Afyonkarahisar Yöresi Tekke ve Yatırları", **Türk Folkloru**, S. 65, 1985

ŞAR, Sevgi; **Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989

TANYU, Hikmet; **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1967

TÜRKMEN, Muharrem; "Tokat'ta Yatırlar, Ziyaretler", **Sivas Folkloru**, S. 33, 1975

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir; "Sinop ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar", **Halk Bilgisi Haberleri**, S. 45, 1935, s. 203; Naklen Bayat, Ali Haydar; 1989, s.66-67

ÜNVER, A.Süheyl; "Hemen Her Yerde Birbirinden Farklı Mistik Folklor ile Telkin Tedavileri Esasları ve Buna Bursa'nın Verdiği Tam Örnek", **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara, C. IV, 1976

www.folklor.org.tr/haber detay.asp?id=58

ÇANKIRI MERKEZ İÇ YENİCE KÖYDE ÖLÜ VE ÖLÜMLE İLGİLİ İNANÇ VE UYGULAMALAR

Beliefs And Practices Regarding Death In
Çankırı's Iç Yenice Village

Murat ÇAKMAK*

ÖZET:
Toplumlara bakıldığında ölüm olgusu bireysel ve toplumsal alanda hep önemli bir yere sahip olmuştur. Ölüm olgusu Anadolu insanı ve coğrafyasında da aynı önemini korumuştur. Bu çalışmada Çankırı Merkez İç Yenice Köyü'nde ölü ve ölüm etrafında oluşan inanç ve uygulamalar ile buna sebep olabilecek nedenler incelenecektir. Bunlar; ölümü çağrıştıran işaretler, ölüm anında ve sonrasında yapılan çalışmalar, defin işlemleri ve başsağlığı gibi konulardır.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, İç Yenice, İslamiyet, ölüm, nakromansi, kefen, mezar, defin, başsağlığı.*

BELIEFS AND PRACTICES REGARDING DEATH IN ÇANKIRI'S IÇ YENICE VILLAGE

ABSTRACT: *Looking into societies, it is observed that the phenomenon of death has always held an important place in individual and social areas. The phenomenon of death has always maintained the same significance for the Anatolian people and geography. This paper studies beliefs and practices related to the phenomenon of death and the possible reasons leading to them in Çankırı's Iç Yenice village. These beliefs and practices include the signs that are the reminiscent of death, practices carried out during and after death, burial practices and condolences.*
KEY WORDS: *Çankırı, Iç Yenice, Islam, death, necromancy, shroud, grave, burial, condolence*

GİRİŞ

Ölüm olgusuna baktığımızda; toplumların yaşamında doğum ve evlenme gibi çok fazla karşılaştığı olgulardan birisidir. Ölüm olayı kişisel olmakla beraber önemli toplumsal olgulardan biri olmasından dolayı da birçok bilim ve disiplinin de ilgi ve inceleme alanına girmektedir. Felsefe, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, halk bilim, tıp, din, edebiyat v.s sayılabilir. Bu bilim ve disiplinler kendi alan ve yöntemlerine göre ölüm olgusunu farklı şekillerde ve yönlerden ele almaktadır.

Bu incelemede, ölüm olgusunun nasıl oluştuğunu ve geliştiğini açıklamaya çalışacağız. Olgunun etrafındaki inanç ve uygulamaları olgunun bağlamındaki Türk milletinin gelenek ve görenekleri etkilemiştir.[1] Bu incelemede Çankırı Merkez İç Yenice Köyü'nde geçmiş ve geleneğin biçimlendirdiği ölüm ve ölü etrafında oluşan inanç ve uygulamaları daha çok tasvir ve tasnifini yapmaya ve yeri geldiğince de analiz etmeye çalışacağız. Çankırı Merkez ilçeye bağlı olan İç Yenice köy Çankırı'nın kuzey batısında ve merkeze 7 km uzaklıktadır. Sınır komşuları Mudun köyü, Hıdırlık köyü, Apsarı köyü, Karatekin köyü, Ayan köyü, Deliklikaya köyü ve Çankırı Aksu mahallesidir.

Köy 148 hane olup fiili olarak oturulan hane sayısı 110'dur ve nüfusu 583'dür[2]. Köyün geçim kaynağı genellikle tarım ve hayvancılıktır. Hububat olarak çoğunlukla buğday, arpa ekilir. Hayvancılık yapanlar bunlara ek olarak fiğ, yulaf vs. ekmektedir. Nohut ekimi Sarı Dağ denilen mevkii de domuz sürülerinin çoğalması nedeniyle azalmıştır. Sulu araziye ise sebze olarak; fasulye, domates, salatalık, biber, kabak, patates, tere, marul, pırasa, maydanoz vs. ekilmektedir. Meyve olarak elma, armut, kayısı(zerdali), ayva, kiraz, vişne, dut, vs. yetiştirilir.

Köyde bakkal, kahvehane v.s bulunmamaktadır. Camii ve birinci kademe ilköğretim okulu mevcuttur. Ayrıca köy odası ve köy konağı bulunan bu köyde her sene kış aylarında Yaran Meclisi kurulur.[3]

TÜRKLERDE ÖLÜM

İç Yenice Köyü'ndeki duruma başlamadan önce etkilendiğini ve esinlendiğini düşündüğümüz tarih boyunca Türklerin geleneksel ölü, ölüm ve ölümle ilgili inanışlarını özetlemek gerekecektir.

İnsanlık tarihinin ilk günlerinden beri ölüme şahit olan ve düşünen her insan ölüm olayını anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Yüzyıllardır düşünürleri, filozofları ve bilim adamlarını düşündüren yine de çözülemeyen

* Çankırı N.Ayaz Anadolu Öğretmen Lisesi Felsefe Grb. Öğrt., Teacher of Philosophy Group in Çankırı N.Ayaz Anatolia Teacher High School
1 Ruhi, Ersoy, "Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller", Milli Folklor,2002(Yaz),S.54,s.86
2 İsmail Sivri,1953,Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Köy Muhtarı, (4 Mayıs 2008)
3 İsmail Sivri

bu sırları, basit ve tatbikatçı olan topluluk, kendi dünya görüşlerine uygun olarak "halletmiştir".Çünkü bu basit topluluğun sırlara ve muammalara tahammülü yoktu; onun için her meselenin bir cevabı olmalıydı.[4]

Kaçınılmaz olan ölüm gerçeği karşısında Türklerde "ölüm" olayının nasıl gerçekleştiğine dair, kendilerince birtakım inançlara sahip olmuşlardır. Değişik din ve kültür çevrelerine girmiş olan Türkler, değişik zaman ve coğrafyalarda değişik ölüm anlayışlarına sahip olmuşlardır; ancak bunların temelini Tengricilik (Tengrizm) ya da geleneksel Türk dini şekillendirmiştir.[5]

Toplumların kültür yapıları gündeme gelince; inanç kavramı tabii olarak gündeme gelmektedir.[6] Böyle olunca Türk kültürü ve tarihi gündeme geldiğinde doğal olarak akla din özellikle de İslamiyet büyük önem arz etmektedir.

Yeryüzündeki ilk insan topluluklarının tamamı aynı yolu izlemiş, hayat ve ölüm hakkındaki düşünceleri aşağı yukarı hep aynı olmuştur.[7] Ama olaya sosyolojik açıdan bakıldığın da tam bir karşılılıktan söz edilebilir. Yani Türklerinde veya farklı coğrafyaların da İslamiyet'i etkilediği söylenebilir. Örneğin Suudi Arabistan'da mezarlar düz yapılır iken Türkiye'de tümsek şeklinde yapılmaktadır.

Eski Türkler, can ve ruh mefhumunu genel olarak tın (nefes) kelimesiyle ifade etmişlerdir. Doğu Türklerinde bu kelime hala nefes ve can manasına kullanılmaktadır; batı Türklerinde ise bu kelime ancak "dinlenmek" kelimesinde kalmıştır. Altay Türkleri ruh-can kavramını tın, süne (sür) ve kut kelimeleri ile ifade etmişlerdir. Tın, bütün canlılarda; süne, sadece insanlarda; kut ise, canlı cansız her şeyde bulunur ve bulunduğu şeye kutsallık kazandırır.[8]

Tın, bedenden ayrılırsa ölüm vuku bulur; fakat kut ayrılırsa ölüm olmaz. Sür, insana enerji veren, irade ve ruhi halleri meydana getiren unsurdur.[9]

Kut candan başka bir ruhtur ki yalnız insanda değil, her şeyde bulunabilir. Çok korkak adamlar için "kutu çıktı", "kutu uçtu" derler ki İstanbulluların "ödü patladı" tabiriyle aynıdır.[10] İç Yenice Köyü'nde de benzer şekillerde korku ifadesi olarak "ödüm patladı" veya "aklım uçtu/uçuyordu/uçurdun" ifadeleri kullanılmaktadır.(Kişisel gözlemler)Kut aynı zamanda "Şans, sürüleri koruyan bir muska ya da nazarlık anlamlarını taşımaktadır.[11]

Eski Türk yazıtlarında geçen ölümle ilgili kelimeler şunlardır:

"Kergek bolmak", "uçabarmak" ile "ardılmak" kelimeleri saygı duyulan kişilerin ölümünü "vefat etti" anlamında saygılı bir şekilde kullanırken, "ölti", bazense "ardılmak" kelimelerini düşman ya da avamdan birinin ölümü halinde kullanmışlardır.[12]

Birçok bilim adamı "kergek bolmak" ifadesini saygılı bir şekilde vefat etmek anlamında kullansa da bazı bilim adamları bunu "uçmak" ile özdeşleştirmektedir. "Orhun Yazıtları'ndan ancak şu kadarı malum oluyor ki Türk halk itikadınca, insanın ruhu öldükten sonra, kuş yahut böcek suretinde tenasüh edermiş. Vefat eden hakkında "uçdı" deniliyor. Malumdur ki Batı Türklerinde de hatta İslamiyet'i kabul ettikten sonra da öldü yerine "şunkar boldı" yani "şahin oldu"ve "uçtu" deyişi kullanılmaktadır.[13]

Yine buna benzer bir ifade ile "... Manas'ın sineğe benzer canı çıktı, gerçek evine gitti... Ak saray yapıp içine kodular... Gök saray yapıp içine kodular..."[14] demekle uçmak kelimesine gönderme yapılmaktadır.

Günümüzde de Türkiye'de halk arasında yaşayan ölümle ilgili bazı deyimler (canı çıktı, ömür kuş gibi gelir gider, hasta zayıf ama canı içinde, kuş gibi uçtu vb.) büyük bir ihtimalle geleneksel Türk dininden günümüze ulaşan kalıntılar olmalıdır.

TÜRKLERDE ÖLÜM ADETLERİ VE AHİRET İNANÇLARI

Eski Türkler, ölen kişinin ruhunun, şaman tarafından özel bir merasimle yeraltı dünyasına götürülünceye kadar evde dolaştığına inanırlar; çünkü onlara göre ölü çevresinde olup bitenden haberdardır. Bu yüzden akrabalarına zarar verebileceği düşünülen ölü, merasimlerde etkisiz hale getirilmelidir.[15]

Türklerin ölülerini nasıl gömdüklerine gelince en sağlıklı ve eski bilgileri Çin kaynaklarından edinebilmekteyiz: "Çin kaynaklarına göre, Türk uluslarında aşağı yukarı aynı devirlerde çeşitli gömme adetleri görüyoruz: yakma, ağaca asma, toprağa gömme."[16]

4 Abdulkadir, İnan, Tarihte ve Bu Gün Şamanizm, Ankara,1995:176
5 Ersoy, a.g.m.87
6 Yaşar, Kalafat, İslamiyet ve Türk Halk İnançları, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara ,1996,2
7 İnan, a.g.e.176
8 İnan, a.g.e.176
9 İnan, a.g.e.176
10 İnan, a.g.e.177
11 Jean-Paul, Roux, Eski ve Orta Çağda Altay Türklerinde Ölüm, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul,1999,36
12 Ersoy, a.g.m.88
13 Ersoy, a.g.m.88
14 İnan, a.g.e.182
15 http://www.kadinlarkulubu.com/archive/ulkemizde-olum-ve-olum-toreni-t42787/index.html
16 İnan,a.g.e.,180

Gök Türkler "ölüyü çadıra korlar. Oğulları, torunları, erkek-kadın başka akrabası, atlar ve koyunlar keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında at üzerinde yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip""kanlı gözyaşı dökerler" "Bu töreni yedi defa tekrar ederler."Sonra belli bir günde ölünün bindiği atı, kullandığı bütün eşyasını kendisiyle beraber ateşte yakarlar; külünü belli bir günde mezara gömerler. "İlkbaharda ölenleri sonbaharda, otların ve yaprakların sarardığı zaman gömerler. Kışın veya güzün ölenleri çiçeklerin açıldığı zaman (ilkbaharda) gömerler. Defin gününde ölünün akrabası, tıpkı öldüğü günde yaptıkları gibi, at üzerinde gezer ve yüzlerini keser, ağlarlar."[17]

"Orta Asya'da, Hunlar'ın ve Kök Türker'in egemenliği devirlerinde, daha iptidai basamaklarda bulunan boylardan bazıları ölülerini tabutlara koyup ağaçlara asarlardı. Bu uluslar arasında Moğollar'dan Hıtay (Kidan)'lar, Şveyler, Türkler'den Dubo (Tuba)'lar vardı. Bu adet Yakutlar'da XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bazı haberlere göre Kırgızlar'da bu adet vardı. Müslümanlıktan sonra Kırgızlar bu adeti bırakmışlardır. Bununla beraber Kırgızlar'da bu adetin hatırası olarak defin törenine süyök kötürü derler ki, harfiyen kemik kaldırma demektir."[18]

Oğuzların defin törenleri de Gök Türklerin defin törenlerinden farklı değildi. "IX. yüzyıl Oğuz boylarının defin töreni Gök Türklerin defin törenlerinden farksız olduğu İbn Fadlan'ın verdiği malumattan anlaşılmaktadır. Oğuzların defin törenlerini İbn Fadlan şöyle tasvir ediyor: Onlardan biri hastalanırsa köleler ve cariyeleri bakar; ev adamlarından hiç kimse hastaya yaklaşmaz. Haneden uzak bir çadır dikip hastayı oraya korlar; iyileşince yahut ölünceye kadar çadırda kalır. Yoksul ve köle hastalanırsa onu kırlara bırakıp giderler. Onlardan biri ölürse ev gibi büyük bir çukur hazırlarlar. Ölüye ceket giydirirler, kuşağını kuşandırır, yayını yanına korlar; eline nebiz dolu tahta kadeh tutturup önüne de nebiz dolu bir tahta kap korlar. Bütün mal ve eşyasını bu eve /çukura/ doldurup ölüyü buraya oturturlar. Sonra çukurun üzerine topraktan kubbe gibi döşeme yaparlar. Atlarından, servetine göre, yüz yahut iki yüz, yahut bir baş at keserler, etlerini yerler. Başını, derisini, ayaklarını ve kuyruğunu sırıklara asıp - bu onun atıdır. Bununla cennete gider derler. Bu ölü hayatında adam öldürmüş ve cesur bir kişi ise öldürdüğü adamlar sayısı kadar ağaçtan suret yontarlar; ve mezarın üzerine korlar. Derler ki - bunlar uşaklarıdır, cennette ona hizmet edecekler."[19]

Mezar üzerinde kurulan yapının duvarlarına ölünün resmini, hayatında yaptığı savaşların tasvirini yaparlar. Türklerde bulunan bu balbal geleneğine uygun olarak "ölü" ömründe bir adam öldürmüş ise mezar üzerine bir taş korlar" "İnanışa göre, bir adamın öldürdüğü kimse veya kimseler, cennette öldürenin hizmetçileri olacaklardır""Gömülme işi bittikten sonra, ölünün atları kesilerek yenirdi ki, bu da Türk kavimlerinde görülen yuğu aşı veya ölü aşı geleneği idi" Bu atların ve kurban edilen koyunların kafaları ise kazıklara asılırdı.

Eski Türklerde ayrıca mezarlara bayrak asma geleneği vardır. "Bu gelenek, Anadolu'da özellikle evliyaların ve büyük kişilerin mezarlarında görülmüştür. Mezarlara bazı Türkler bayrak veya bez asmışlar; daha eski proto- Türk geleneklerini saklayan Türkler ise, at perçemli tuğlar asmışlardır. Bazıları da, yalnızca ölü veya yas evine asmışlar."

Eski Türkler ölülerine "aş vermeyi" en önemli görev sayar ve yoğ töreni dedikleri törenler düzenlerlerdi. İlk çağlarda aş doğrudan doğruya ölüye verilir, yani mezarına konulur veya dökülürdü. İslamiyet'in Türkler arasında yayılmasından sonra bu tören "sevabını ölü ruhuna bağışlamak üzere fakirlere yemek, helva vermek" şeklini almıştır. "Ölü aşı töreninin en ilkel şekli Tayga ormanlarında kalmış olan şamanist boylarda müşahade edilmiştir. Bunlar arasında öyle koca karılar vardı ki koyunlarına yahut çocuklarına bir hastalık geldiği zaman yemek ve içki alıp kocasının mezarına koyarlar ve -ye, iç! bize dokunma! hain seni! hâlâ doymadın! diye bağırırlar. Demek oluyor ki iptidai devirlerde aş-yemek doğrudan doğruya ölüye sunulmuş kurbanlardır ki bununla onların zararlarından kurtulmak istenirdi. Beltirler'de birinci ölü aşı defnin üçüncü günü verilir. Çadırın güney tarafına masa üzerine sofra kurulur. Bu aşa fazla kalabalık toplanmaz. Hazırlanan yemek ve içkilerin yarısını ölünün ruhu için ateş ruhuna kurban ederler (ateşte yakarlar). Definin yedinci günü bütün oba halkı, kadın ve erkek hepsi toplanıp mezarlığa gelirler. Mezarın sağ tarafına büyük bir ateş yakıp getirdikleri yemeklerden ve içkilerden ateşe atarlar. Sonra herkes mezarın üzerine kadehlerle rakı koyarak ve yemek atarak - bu rakıyı iç! bu yemeği ye! Bunlar sana yukarıdan tayin edilmiş yemek ve içkilerdir, derler. Bu töreni yaptıktan sonra kendileri içmeğe ve yemeğe başlarlar. Yeme içme tamam olduktan sonra, mezar üzerindeki rakı ve yemekleri ateşe atarlar. Tören böylece tamam olur. Yedigün kadar ölünün evinden hiçbir şey dışarı çıkarılmaz. Definin yirminci günü evde yine aş verilir. Ziyafetten sonra ateşe rakı dökülür ve yemek atılır. Kırkıncı günü mezarlığa gidip yedinci günü yaptıkları töreni tekrar yaparlar. Altı ay sonra yine böyle tören yapılır. En büyük aş töreni ölümünün yıldönümü münasebetiyle yapılır. Bütün akraba ve dostlar toplanıp mezara gelir, mezar üzerine yemek ve içkiler kor, kendileri de yiyip içerler. Ölünün kocası, yahut karısı mezarı üç defa, güneşin seyri yönüne göre, dolaşır ve -ben seni bırakıyorum der. Bundan sonra dul kadın veya erkek evlenebilir.[20]

17 İnan,a.g.e.,179
18 İnan,a.g.e, 180
19 İnan,a.g.e.,178
20 İnan,a.g.e.,189-190

Eski Türklerde "ölünün mezarına, et, süt gibi yiyecekler, silahı ile ölünün atı binilmeye hazır halde mezara gömülürmüş. Mezarın başında bir at kurban edilip eti yendikten sonra ise ölenin evi ve arabası tahrip edilirmiş."Bütün bunlar ölenin ruhunun gideceği dünyada; yoksul, silahsız, yalnız ve güçsüz kalmasını önleyerek geri dünyaya gelip yaşayanları rahatsız etmemesini sağlamaktır.[21]

Türklerin ölülerini bazı eşyalarıyla ve atlarıyla beraber gömülmelerinden, geri gelip akrabalarını rahatsız edeceklerinden yada öldürdükleri kişilerin cennette uşakları olacağına inanmalarından güçlü bir ahiret inancı olduğu anlaşılmaktadır.

GÜNÜMÜZDE ÖLÜM

Anadolu' da daha da özeli ile İç Yenice Köyü'nde ölü ve ölümle ilgili inanç ve uygulamalar, değişen coğrafya ve içinde bulunulan mekândan kaçınılmaz olarak etkilenmiş; fakat bazı noktalarda, kendisini koruyarak varlığını sürdürmüştür. İç Yenice Köyü'nün inanç iklimini hiç şüphesiz ve tartışmasız İslam oluşturmaktadır. Hatta amelde Hanefi ve itikatta Ehli-sünnet ve'l-cemaat mezheplerinden (maturidi) başka bir mezhebe mensup bir kişi bulunmamaktadır. Bundan dolayı Eski Türk inancı ile ilgili inanç ve uygulamalar İslamiyet'in verdiği ruhsatlar ve gösterdiği hoşgörüler kadar varlığını sürdürebilmiştir. Zaten ruh, vefat, kader, ecel, kabir, Azrail, mahşer, kıyamet, sırat, Münker-Nekir, cennet-cehennem gibi kavramlara baktığımızda bunların hep İslamiyet'le alakalı olduğu görülecektir. Ama Eski Türk inançları kurban,ölü, ölüm ve mezarlık ziyareti ile ilgili inanç ve uygulamalarında Anadolu ve diğer Müslüman Türklerde olduğu gibi İç Yenice Köyü'nde de kendini korumuştur. Tabi ki bu inançlar Anadolu geneline göre nispeten sığ ve azdır. Ama yine de ölüm olayının başlangıcından defin işleminin sonuna kadar bu tür inançlara rastlamak mümkündür.

İç Yenice Köyü'nde ölü ve ölümle ilgili inançları betimleme ve olası kökenlerini açıklamaya geçmeden önce bu uygulama ve inançları bir tasnif yapalım daha sonra da o sıraya göre açıklayalım.

1- Ölümün Belirtileri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar
- a-Fizyolojik belirtiler
- b-Psikolojik belirtiler
- c-Rüyada görülenler ile ilgili belirtiler
- d-Hayvanlarla ilgili belirtiler
- e-Nakromantik belirtiler
- f-Doğal olaylarla ilgili belirtiler

2- Ölüm Anı ile İlgili İnanç ve Uygulamalar

3- Devir ve Iskat Uygulaması

4- Ölünün Defni

5- Yas Tutma ve Başsağlığı

6- Anma Günleri ve Bununla ilgili İnanç ve Uygulamalar
- a- Ölünün ilk akşamı
- b- İlk bayramı
- c- Yıldönümü

Şimdi bu sınıflamadan sonra İç Yenice Köyü'ndeki inanç ve uygulamaların tasnifini yapabiliriz. Daha önce de belirtildiği gibi inceleme evreninden mülakat ile toplanan veriler sınıflandırılarak betimlenecek ve bir analiz yapılmaya çalışılacaktır.

1-Ölümün Belirtileri ile İlgili İnanç ve Uygulamalar:

Anadolu'da olduğu gibi İç Yenice Köyü'nde de bazı davranış, olay veya sözler ölüm için ön belirti olarak kabul edilmektedir. Bu belirtileri yukarıda bahsedilen tasnife göre birer, ikişer örnek ile açıklamaya çalışalım.

a-Fizyolojik belirtiler: Ölümle ilgili bu belirtiler daha çok gündelik (ampirik) bilgi türündendir. Yani insanların asırlardır gördükleri ve şahit oldukları kişisel tecrübelerden sezgisel olarak çıkardıkları

21 http://www.kadinlarkulubu.com/archive/ulkemizde-olum-ve-olum-toreni-t42787/index.html

sonuca dayanmaktadır. Neden – sonuç ilişkisi de vermez. Bu belirtiler Anadolu'da ölümcül hastanın konuşamaz oluşu, gözlerini bir noktaya dikmesi, ağzının tuhaf tuhaf hareket etmesi, bedenin şişmesi, uzuvların katılaşmaya başlaması vb[22] İç Yenice Köyü'nde ise "ölüm nişanı düşmüş" tabiri bu belirtilerin görüldüğü anlamında çok sık kullanılmaktadır. Buradaki belirtiler gözaltı ve burun çevresinin göğermesi (morarma/morluk), hastanın ayağından kasığına kadar şişmesi, ayaklarının soğuması ve terlemesi gösterilebilir.[23]

b-Psikolojik belirtiler: Bu belirtilerde toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Anadolu'da vasiyet etmek, uzaktaki yakınları çağırmak ya da yakındaki kişilerle helâlleşmek şeklinde görülmektedir.[24] İç Yenice Köyü'nde de bunlar aynı şekilde bulunmakla birlikte bunlara ek olarak; "öleceği tuttu" tabiri kullanılmaktadır. Bu tabir genellikle kötü veya nakıs diye tabir edilen kişilerin iyilik yapması ya da hayır kurumlarına vs. yardım etmesi, sadaka vermesi durumunda kullanılmaktadır.

Hastanın gelmesini beklediği uzaktaki bir yakını yetişemezse o kimsenin resmi hastanın koynuna konur. [25]

c-Rüyada görülenler ile ilgili belirtiler: Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi İç Yenice Köyü'nde de ölümle ilgili en yaygın inanışlardan biri de rüyalardır. Bu rüyalardan bazıları şöyledir:

Harman zamanı dışında ekin (yeşil) biçmek[26], ölü görünce diri; diri görünce ölü gelir. Yani uzakta yaşayan birini rüyada görmek birisinin öleceğine, ölmüş birini görmek de misafir geleceğine işaret eder.[27] Durlanık su görmek ölüme, bulanık su görmek iyiye işarettir.[28] Ev veya duvar göçmesi (yıkılması) ölüme işarettir.[29] Kağnı ya da traktörle sap (ekin) taşırken bunun yıkılması ölüme yorulur.[30]

İnsanların,"herkese belli bir ömür verilmiştir" emrini yayan ve "hiçbir kimse kendisine belirlenen zamandan fazla yaşayamaz" ilkesini sunan İslam'a inanmış olmasına rağmen, geçirdikleri tecrübe ve deneyimlerden birtakım durum ve davranışları ölüm habercisi olarak görmüşler ama doğal olarak ölüm korkusu ile yaşamamak ve ölümü söz konusu kişiden uzaklaştırmak için bir takım çareler bulmuşlardır[31].

Anadolu'da birçok yerde böyle gelecek olan muhtemel ölümü uzaklaştırmak ya da bundan sakınmak için yaygın olarak, ailecek veya topluca en yakın evliya kabrine gidilir ve orada Kur'an'dan ayetler ve dualar okunur, para, yiyecek-içecek veya giyecek türünden sadaka dağıtılır. Bunlar yapılırsa, rüyadan dolayı muhtemelen gelecek olan ölüm uzaklaştırılmış olur.[32] İslami gelenekte,herhangibir kimseye, hayvana, mala vs. gelebilecek muhtemel kötülükleri uzaklaştırmak ve bunların etkilerinden kurtulmak için Ayete'l-Kürsi (Bakara,255) veya birtakım dualar okunması tavsiye edilir.[33] İç Yenice Köyü'nde de bu tip davranışlar yoktur, sadece "hayırdır inşallah" denilir.

d-Hayvanlarla ilgili belirtiler: Hayvanlarla iç içe yaşayan insanoğlu bu hayvanların bazı davranışlarını çeşitli olaylarla bağdaştırılmıştır. Bu olaylardan bir tanesi de ölümdür. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Çankırı da tavuğun horoz gibi ötmesi, leyleğin ayağında bez parçası getirmesi, çakalın yedi defa kurt gibi uluması, keçi türü hayvanların sahibini görünce melemesi, hasta olan evde evin atının ayaklarıyla yeri eşelemesi ve kişnemesi ölüm belirtisi sayılmakta ve böyle inanılmaktadır[34].İç Yenicede ise şöyledir:

Köpek uluması o haneden birisinin öleceğine işaret eder. Bunun sebebi de köpeklerin gözünde perde olmadığı için Azrail'i gördüğü şeklinde açıklanmaktadır.[35]

Baykuş kimin evinin bacasına tünerse veya orada acı acı öterse orada ölüm olacağına işarettir.[36]

Horozun gece (vakitsiz) ötmesi de ölüm işareti olarak kabul edilir.[37] Bunun tersi olarak evde at, koyun ve kömüş beslemek bereket sayılır. [38]

e-Nakromantik belirtiler: Cenaze töreni boyunca kullanılan eşyaların kullanılması veya ölüm olayının gerçekleşmesi anında görülen bazı olaylarla ilgili olan inançlara nekromantik inançlar denir.[39] Bu tür inançlar ve sakınma biçimlerine bazı örnekler şöyledir:

22 Sedat Veyis, Örnek,Anadolu Folklorunda Ölüm,Ank., 1979:31-34
23 Bediriye Çam, 1959, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı,(23 Şubat 2008)
24 Örnek, a.g.e.30-31
25 Hacer Sivri, 1970, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı,(7 Mart 2008)
26 Kamile Çakmak, 1937, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, Okur-yazar, Ev Hanımı,(30 Şubat 2008)
27 Zeliha Çakmak, 1946, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, (23 Nisan 2008)
28 Kamile Çakmak
29 Bediriye Çam
30 Zeliha Çakmak
31 Mustafa,Ünal, "Çankırı'daki İnanç ve Uygulamaların Fenomenolojisi",Çankırı Araştırmaları Dergisi,Çankırı,2006,S:1,s:241-246
32 Ersoy, a.g.m.89
33 Ünal,a.g.m.242
34 Ünal, a.g.m.242
35 İdris Taş, 1945,Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunuEmekli işçi-çiftçi,(30Şubat 2008)
36 İdris Taş
37 Ayşe Altay, 1939,Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı,(7 Mart 2008)
38 Munise Taş, 1946, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı,(30 Şubat 2008)
39 Ersoy, a.g.m.93

Tabut taşınırken sallanırsa, geri geri gelirse, sağa-sola dönerse, gıcırdarsa, definden sonra tabut yerde sürünürse, üzerine oturulursa, orada bulunanlar arasında yeni bir ölümün vuku bulacağına inanılır. Bundan korunmak için ise, bahsedilen durumların olmaması için tedbir alınır.

Anadolu'da ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilir.[40] İç Yenice Köyü'nde böyle bir davranış yok; ama buna benzer şekilde bakraçtan dökülen suyun kulpa (sap) değmemesi, ölü yıkama suyuna bakraçtan alırken el değmemesi gerektiği şeklinde uygulamalar vardır.[41] Bu uygulamalar sağlığa uygun (hijyen) olabilir bir de bu suyun gusül abdesti suyu ile aynı hükümde olduğu için böyle yapıldığı düşünülmektedir.[42] Ayrıca İç Yenice Köyü'nde cenazenin gerdan ve yüz bölgesine çörek otu dökülerek gözlerine zemzem suyu serpilmekte ve avuç içine de kına konulmaktadır. Cenaze yıkanırken teneşirin altında kefenle birlikte verilen ve buhur (tütsü) denilen bir madde yakılmaktadır.[43] Bunların yanında kefene gül suyu dökülmektedir.[44] Çankırı' da cenazeden sonra evdeki bütün sular dökülür. Böylece cenazenin kanını sulara karışması önlenir. Cenaze defnedilirken kefene yağmur değmesi halinde kefenin bir parçasının akarsuya atılması gerektiği yoksa kıtlık olacağına inanılır. Kefenin artan kısmı kesinlikle saklanmaz. Bu parçaya soğan konulması halinde mevtanın ıstırap çekeceğine inanılmaktadır,[45] denmektedir. Ancak İç Yenice Köyü'nde bu tip uygulamalara rastlanılmamıştır.

f-Doğal olaylarla ilgili belirtiler: Bugün Anadolu Türklerinde kökeni eskilere dayanan inanç ve uygulamalardan birkaç örnek verelim: Ay ve güneş tutulması olayının geniş anlamıyla ölümü kapsadığı ve büyük adamlardan biri ya da birkaçının öleceğini, kıyametin kopacağını, ortalığın karışıp savaş olacağını belirten ön tabiat olayları olarak inanılır.[46] Benzer durum İç Yenice Köyü'nde de mevcuttur. Yıldız kayması birisinin öleceğine işarettir.[47] Ya da herkesin bir yıldızı vardır, bu yıldızın kayması sahibinin öleceği anlamına gelir.[48] Bir de gök gürlemesi, şimşek çakması iyi olarak görülmez, hatta bu gibi durumlarda dışarıya sacayağı veya bıçak atılır.[49] Bu tip metallerin atılması yıldırımı çekmesi (paratoner gibi) için pratik bir amaçla yapılıyor olabilir.

2-Ölüm Anı ile İlgili İnanç ve Uygulamalar: Ölüm olayı gerçekleştiği andan itibaren yapılan uygulamalar İç Yenice Köyü'nde şöyledir:

a- Ölünün gözlerinin kapatılması: Bu davranışın yapılma sebepleri bölgelere göre değişiklikler göstermektedir. İç Yenice Köyü'nde de buna birkaç sebep sayacak olursak; gözü arkada kalmasın, bu dünyada gözü kalmasın, mezara gözü açık girmesin diye, ardından birini götürmesin gibi açıklamalar yapılmaktadır.[50]

b- Ölünün çenesinin bağlanması: Çenesi düşmesin, içine şeytan girmesin, ağzı toprak dolmasın diye.

c-Ölünün ayaklarını bağlama: Ayaklar başparmaklardan birbirine bağlanır.

Bu davranışların temeline bakıldığında; ölünün uzuvlarının doğal haline getirilmesi ve dolayısı ile rahat ettirilmesi gibi bir düşünce olabilir.

Ölüm anında bunlardan başka hastanın sağ tarafına doğru yatırılması, ağzına pamukla su verilmesi, Kur'an (özellikle Yasin, Tebareke ve Amme süreleri) okunur. Köy imamına, muhtara ve köy halkına duyurulur. Duyuru işleminde mutlaka sela verdirilir; ama bunun yanında son dönemlerde belediye hoparlöründen anons ve dernek (İç Yenice Köy Eğit. Yard. Der. merkezi İstanbul'dadır.) aracılığı ile mesaj gönderme yolları da kullanılmaktadır. Ayrıca helva yapılır buna da "ölü helvası" denilir. Bu helva, orada bulunanlara ikram edilir ve mezar kazanlara gönderilir.[51] Ancak günümüzde mezar genellikle kepçe ile kazılmaktadır belki bu nedenden dolayı mezara helva götürülmemektedir. Bu helvanın yapılma sebebi olarak ölüye koktuğu da düşünülmektedir.[52]

3- Devir ve Iskat Uygulaması: Örnek, devir ve ıskat'ı şu şekilde açıklamaktadır; ölen bir Müslüman'ın sağlığında çeşitli nedenlerle tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için bir fakire fitre verilmesi şeklinde özetlenebilir; ama bu eylem bir ritüel halinde yapılır. "Ölenin yaşından -erkekse on iki, kadınsa dokuz yıl- indirilerek hesaplanan para bir çıkın içinde halka halinde hazır bulunan yoksullardan birine,

40 Örnek, a.g.e.9
41 Bediriye Çam
42 Fevzi Çakır, 1934, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Emekli İmam,(23 Şubat 2008)
43 Ayşe Altay
44 Ahmet Ramazanoğlu, 1969, Çankırı ili, Şabanözü ilçesi, Gündoğmuş köyü, Lise mezunu, Köy İmam Hatibi, (4 Mayıs 2008)
45 Kalafat, a.g.e.,29-30
46 Örnek, a.g.e.24
47 Muammer Çam, 1953, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Emekli işçi,(23 Şubat 2008)
48 Muammer Çam
49 İsmail Çakmak, 1945, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Emekli İşçi,(23 Nisan 2008)
50 İsmail Çakmak
51 Ayşe Altay
52 Bediriye Çam

ölenin mirasçılarından ya da vekillerinden biri eliyle verilir. Yoksul kimse parayı aldıktan sonra "Aldım, kabul ettim." diyerek geri verir. Bu işlem ölenin oruç borcu bitinceye kadar sürdürülür. Ardından aynı işlem ölenin namaz borcu ve söz verip de yerine getiremediği yeminler için de -para verilen yoksullar değiştirilerek- yapılır.[53] Bu uygulama aynı şekilde İç Yenice Köyü'nde de devam etmektedir. Hatta bunun definden önce yapılması gerektiğini düşünenler de vardır. Bunun sebebini de ölünün borçlu olarak gitmemesi diye ifade etmişlerdir.[54] Ama o anda imkân yoksa daha sonra da yapılabilir de denilmektedir.[55]

4-Ölünün Defni: Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi İç Yenice Köyü'nde de ölünün defin işlemi İslami usullere göre, ölünün gasli, kefenlenmesi, cenaze namazının kılınması ve mezara konulması şeklinde olmaktadır.

Cenaze, kadın ise tülbende kelime-i tevhit yazılarak başına bağlanır, cenaze erkek ise keçeli kalem veya su ile alnına kelime-i tevhit yazılır.[56] Cenaze taşınırken köyde kırklı bebek varsa tabutun önünden geçilir. Geçirilmezse ölü kırkı basacağına inanılır.[57] Mezar kazıldıktan sonra defin hemen olmazsa başında birisinin beklemesi gerekir.[58] Mezar kazıldıktan sonra aynı gün defin yapılmayacaksa, şeytan girmesin diye kürekler mezarın üzerine çatılır.[59] Mezar kapatıldıktan sonra üstü tümsek yapılır ve üzerine tümseğe paralel bir çukur yapılır.[60] Defin işlemi bittikten sonra mezarın üzerinde açılan çukura Tebareke süresi okunmuş su dökülür.[61]

5-Yas Tutma ve Başsağlığı: Yakınını veya sevdiği birini kaybeden kişinin yas tutması gayet doğal bir davranıştır. Yas genellikle ilk ağlama ve ağıt yakma şeklinde kendini göstermektedir. Ağıt genellikle ölünün yakını yaşlı kadınlar tarafından yapılır. Buna da "yas tutma" denir. Daha sonra yas sünnet düğünü, düğün gibi eğlenceli yerlere katılmama veya katılsa bile oyun gibi bölümlerine katılmama şeklinde kendini göstermektedir. Çok konuşulmaz, kahkaha atılmaz, televizyona bakılmaz, müzik dinlenmez gibi uygulamalar da mevcuttur. Bundan yirmi, otuz sene önceleri bu uygulamalar daha katı ve uzun süreli idi. Ancak günümüzde bu yas ve matem dönemi göreli olarak kısalmıştır. Önceleri iki, üç ay komşular bile televizyonu açmaz iken şimdi cenaze evinde bile bir haftayı geçmemektedir.

Başsağlığına genellikle kırkı çıkana kadar gidilebilir. Başsağlığına giderken genellikle bir şey götürülmez. Bu ziyarette ölünün ismi yerine çoğunlukla "rahmetli" kelimesi kullanılır.

6- Anma Günleri ve İlgili İnançlar ve Uygulamalar: İç Yenice Köyü'nde ölüyü anma ile ilgili uygulamalar İslami gelenek çerçevesinde gelişmiş ve uygulanmaktadır. Bu uygulamalar:

a-Ölünün İlk Gecesi: Ölünün defnedildiği günün ilk gecesi de anma günlerinden kabul edilebilir.[62] Bu gecede akrabalar ve tanıdıklar gelir, genellikle akşam namazı ile yatsı arasındaki süre içinde Kur'an okunur, dualar edilir.Cenaze ister erkek olsun ister kadın olsun,kadınlar tarafından kendi aralarında mevlit okunur. Bu gecede ölü sahipleri genellikle yemek hazırlamazlar, yemekler komşular tarafında hazırlanarak getirilir.

İlk haftası, yedisi, kırkı, elli ikisi gibi günlerde İç Yenice Köyü'nde kadınlar toplanıp kendi aralarında Kur'an okur ve tespih çekerler(Kelime-i Tevhit, İstiğfar, salâvat vs.).[63] İç Yenice Köyü'nde elli ikisinde ölünün etlerinin kemikten ayrıldığına inanılır.[64]

b- Yıldönümü: Yıldönümü gününde tam gününe gün olmasa da mevlit okutulur. Mevlitte cemaate şerbet ikram edilir ve gül suyu dağıtılırdı; ama artık şerbet yerine lokum ikram ediliyor.[65] Bu mevlit oldukça geniş kapsamlıdır. Uzaktaki akrabalar, yakın yerlerde ki tanıdıklar ve civar köylüler bu mevlide davet edilir. Yemek olarak çorba ve pirinç pilavı (nohutlu/etli)nadiren kapalı pide, ayran ve mevsim uygunsa üzüm verilir. Camideki mevlitten sonra köy odasında yemek yenilir. Hasta ve yaşlılardan bu yemeğe gelemeyenlerin evlerine muhakkak yemek (pilav/pide) gönderilir.[66]

Bunlardan başka bir de İç Yenice Köyü'nde özel önem verilen kabir ziyareti şekli vardır. Bu ziyaret arife günleri ikindi namazında köyün erkekleri toplanır namazdan sonra, önce eski köyün (köyün şu anda bulunduğu yerden 3-4 km. yukarıda bulunan ve toprak kayması nedeni ile 1975 te göç edilen köylü tarafından "Yukarı köy" diye

53 Örnek, a.g.e.59
54 İsmail Çakmak
55 Ahmet Ramazanoğlu
56 Ayşe Altay
57 Sıddıka Çam, 1924(?),Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, Okur-yazar Değil, Ev Hanımı,(23 Şubat 2008)
58 Ayşe Altay
59 Muammer Çam
60 Fevzi Çakır
61 Ayşe Altay
62 Ersoy, a.g.m.99
63 Ayşe Altay
64 Ahmet Ramazanoğlu, Ayşe Altay
65 Fevzi Çakır
66 İsmail Çakmak

ifade edilen yer) mezarlığına çıkılır. Burada herkes toplanınca yasin-i şerif ile bazı kısa süreler okunur ve dua edilir. Bundan sonra dağılın ılır ve herkes kendi akrabalarının mezarını tek tek ziyaret eder. Aynı işlem daha sonra aşağı köyün mezarlığında yapılır. İç Yenice Köyü'nde gurbette olanlar muhakkak arife günkü kabir ziyaretine yetişmeye çalışır. Tabi bunun yanında diğer günlerde veya kandillerde de bireysel yada ailecek ziyaretlerde yapılmaktadır.

Anma günlerinde görülen unsurlar, sosyal hayatın devamı ve bu tür merasimlerin insanların birbiriyle olan ilişkilerini pekiştirmesine kadar yorumlanabilir. Yemeklerin sunulması, gelenlere hizmet ve birbirini görmeyen insanların görüşmesi gibi unsurlar bu tür merasimlerin açık olmayan işlev olarak toplumsal dayanışmayı hatırlatmaktadır.[67]

SONUÇ:

İnsanoğlu aslında her yerde ölüye ve ölüm olayına özel bir önem atfetmiştir. Bu durum Anadolu'da olduğu gibi İç Yenice Köyü'nde de böyledir. Bakıldığında bir cenaze merasimi görülen olay açık işlevinin işlevlerinin yanın da birçok açık olmayan işlevi de içinde barındırmaktadır. Ölüm döşeğinde bulunan hastanın ziyareti, onunla helalleş ilmeye çalışılması, ona moral verme çabaları görünürde hastayı rahat ettirme son günlerini huzurlu geçirmesine yardımcı olma gibi nedenlerden yapılmaktadır. Ancak toplumsal dayanışma ve mana etrafın da bütünleşmenin de güzel bir örneğidir.

Yine benzer şekillerde mevlitlerde yemekler verilmesi de farklı örtük işlevlerle karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme olgusuyla birlikte ki 1985'te ilk Türkiye'de kent nüfusu köy nüfusunu geçmiştir.[68] Gurbette yaşayan insanları bir araya getirmesi, eski tanıdıklarla karşılaştırması, eski ve yeni kuşakların tanışıp kaynaşmasını sağlaması gösterilebilir. Ayrıca yemeklerin hazırlanması ve ikram edilmesi sırasında çok güzel bir organizasyon, işbölümü ve dayanışma örneği sergilenmektedir. Geniş çaplı anma törenlerinde yemek ikramının olması eski Türk inanışındaki aş töreninin devamı nitelinde oluşu ve bunun İslami motiflere bürünerek bir hayır görüntüsü alması da kültürün tarihselliğinin ve birikimliliğinin güzel bir örneğidir.

Bütün bu uygulamaları din açısından değerlendirmek gerekirse bu durumu en iyi "halk dini" ve "resmi din" kavramları açıklayacaktır. Halk dini, içinde fıkıh, kelam ve hadis konularının girdiği resmi dininin ilahiyat formunun dışında, insanların din adına inandığı, düşündüğü, söylediği ve yaptığı şeylerin tümüdür. [69] Resmi din ise, kitap, sünnet ve ulemanın hüküm derecesinde kabul ettiği ve kelam, hadis ve fıkıh doğrultusunda tartışıp ortaya koyduğu inanç ve uygulamalardır. Halk dininin kaynakları belli değil iken, resmi dinin kurucusu-peygamber-, kutsal kitap gibi kaynakları vardır.[70] Hal böyle olunca aslında bazı davranışların kaynağı ve kökenini tam anlamak veya ayırt etmek pek mümkün olmamaktadır.

Yani özellikle halk dininde kurucu bizzat insanların kendisidir ve yüzyıllardan beslenerek gelir. Bundan dolayı bununla ilgili bir takım inanç ve uygulamalar resmi din tarafından hatta resmi otorite tarafından bile yasaklansa da varlığını büyük ölçüde sürdürecektir.

KAYNAKLAR

1. *Örnek, Sedat Veyis, Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara,1979*
2. *İnan, Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK Ankara,1995*
3. *Kalafat, Yaşar , İslamiyet ve Türk Halk İnançları,Kültür Bakanlığı Yay., Ankara ,1996*
4. *Erdem,Selman,Liseler İçin Sosyoloji,Fil Yay.,İstanbul,2007*
5. *Milli Folklor, 2002(Yaz), S.54, ss. 86–101*
6. *Ünal, Mustafa, "Çankırı'daki İnanç ve Uygulamaların Fenomenolojisi",Çankırı Araştırmaları Dergisi, Çankırı,2006,S:1,s:241-246*
7. *Ögel, Bahaeddin, Türk Kültür Tarihi, TTK Basımevi, Ankara,1991,4.Baskı*
8. *Roux, Jean-Paul (1999), Eski ve Orta Çağda Altay Türklerinde Ölüm, çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul,1999*
9. *http://www.kadinlarkulubu.com/archive/ulkemizde-olum-ve-olum-toreni-t42787/index.html*

67 Ersoy, a.g.m.99
68 Selman,Erdem, Liseler İçin Sosyoloji,Fil Yay.,İst.,2007:69
69 Ünal, a.g.m.243
70 Ünal, a.g.m.244

KAYNAK KİŞİ BİLGİLERİ:

1. *SIDDIKA ÇAM,1924(?),Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, Okur-yazar Değil, Ev Hanımı, (23 Şubat 2008)*
2. *FEVZİ ÇAKIR,1934, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Emekli İmam, (23 Şubat 2008)*
3. *İDRİS TAŞ,1945,Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu Emekli işçi-çiftçi, (30 Şubat 2008)*
4. *MUNİSE TAŞ,1946, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, (30 Şubat 2008)*
5. *İSMAİL SİVRİ,1953, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Köy Muhtarı, Derleme Tarihi:4 Mayıs 2008*
6. *KAMİLE ÇAKMAK,1937, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü Okur-yazar, Ev Hanımı, (30 Şubat 2008)*
7. *İSMAİL ÇAKMAK,1945, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Emekli İşçi, (23 Nisan 2008)*
8. *ZELİHA ÇAKMAK,1946, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, (23 Nisan 2008)*
9. *MUAMMAR ÇAM,1953, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Emekli işçi, (23 Şubat 2008)*
10. *BEDİRİYE ÇAM,1959, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, (23 Şubat 2008)*
11. *AYŞE ALTAY,1939,Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, (7 Mart 2008)*
12. *AHMET RAMAZANOĞLU,1969, Çankırı ili, Şabanözü ilçesi, Gündoğmuş köyü, Lise mezunu, Köy İmam Hatibi, (4 Mayıs 2008)*
13. *HACER SİVRİ,1970, Çankırı ili, Merkez ilçesi, İç Yenice köyü, İlkokul mezunu, Ev Hanımı, (7 Mart 2008)*

ÇANKIRI YARAN MECLİSLERİNDE TÜRK TOY DÜŞÜNCESİ

Turkish Toy Thinking In Çankırı's Yaran Assemblies

Mehmet AKMAN *

ÖZET:
Bu çalışmada Çankırı Yaran sohbetleri Türk toy düşüncesi açısından incelenmiştir. Yaran meclislerinde uygulanan pratikler Türk düşünüş tarzıyla ilişkilendirilmiştir. İnceleme sonucunda yaran sohbetlerinin halk içerisinde üstün bir duyguyla yapıldığı görülmüştür.
ANAHTAR KELİMELER: *Yaran, Türk Kültürü, Türk Toy Düşüncesi.*

TURKISH TOY THINKING IN ÇANKIRI's YARAN ASSEMBLIES

ABSTRACT: *This study analyzes Çankırı's Yaran gatherings in terms of Turkish toy thinking. It associates practices realized in yaran assemblies with the Turkish thinking style. It is concluded that yaran gatherings are carried out amongst people with superior feelings.*
KEY WORDS: *Yaran, Turkish culture, Turkish Toy Thinking.*

Giriş

Yaran meclislerini incelediğimizde toplumsal yapımızı ilgilendiren birçok uygulamanın olduğunu görürüz. Yaranda günümüzdeki uygulamalar, Türk kültür ve düşünüş tarzı penceresinden bakılırsa toplumsal yapımız hakkında bizlere ayrıntılı bilgiler verir. Sosyal bir kurum olarak karşımıza çıkan yaran meclisleri içerisinde bir topluluğu millet yapan birçok değer sistemi vardır. Bu çalışmamızda Türk sosyal hayatının birçok alanında gördüğümüz toy düşüncesi hakkında bilgi verip sonra toy düşüncesinin Çankırı yaran meclislerine yansımasını inceleyeceğiz.

Divanü Lügat-it Türk'te toyun "Ordu kurağı, ordu karargâhı manalarına geldiğini öğrenmekteyiz. Buradan hareketle han toy denilir ki, Hakanın ordu kurduğu yer"[1] anlamının da olduğu ortaya çıkar ve toyun devlet kademesiyle ilişkisi verilir. Eserde "karın toydı"[2] örneği verilerek toyun doymakla ilgili olduğu da belirtilir. Yine toyun Türk lehçelerinde yazılmış birçok sözlükte "sultanların, vezirlerin simatı, sofrası manasında"[3]; ziyafet, şölen anlamında olduğu"[4] görülür. Toy düşüncesinin farklı uygulamaları ve anlamları Oğuz Kağan Destanı'nda, Orhun Kitabeleri'nde ve Dede Korkut Hikâyeleri'nde de karşımıza çıkar. Yaran meclislerinde yer alan toy anlayışını ele alırken toyun Türkçe sözlükteki karşılığını bakınca "ziyafet, şölen, yemekli eğlence"[5] anlamında kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Toyun bu anlamalarının yanında, toyun çeşitleri ve işleyişiyle ilgili özellikleri vardır. Bu özellikler Yirinden (örü) turmak, Otağ diktirmek, Yığnak olmak, Bol yeme içmek, kengeş/ meşveret/ sohbet etmek[6] gibi simgesel özelliklerdir.

Toyun tabii unsurlarından olan "yirinden (örü) turmak" ve "otağ diktirmek" uygulamasının Dede Korkut hikâyelerinin başında Bayındır Hanın ziyafetiyle başlar ve otağ tasviri yapılır. Bu ziyafetlerde ve diğer beylerin verdiği ziyafetlerde "bol yeme içme" olduğu görülür. Hanın "yirinden turarak" "otağ diktirdiği" ve bol yeme içmenin olduğu toplantılara halk yığnak olur. Bu toplantılara yığnak olan halk kengeş yapar.

Yaran Meclislerinde Toy Düşüncesi

Toyun özelliklerinden olan "yirinden turmak" eylemi yaran sohbetlerine baktığımızda iki şekilde yapıldığını görürüz. Birincisi; yaranların "ocak yakacağı gün hava iyi olursa yaranlar milli kıyafetlerle yürüyüş kolu halinde Kale'ye, Kuşana'ya Feslikan'a, Taşmescit'e ve Karaköprü'ye düzenledikleri gezilerdir. Aynı gezmeler günümüzde sürdürülmektedir.[7] Yaranların "yirinden turmak" ritüelini gerçekleştirdikleri ikinci uygulama zamanı ise Başağanın

* Bilim Uzmanı (Türk Dili ve Edebiyatı) Selahattin Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi Öğretmeni.
Science Expert (Turkish Language and Literature) Teacher in Selahattin Anatolian Fine Arts High School

1 Atalay Besim, Divanü Lugat-ıt Tercümesi III, TDK Yay., Ankara: 1999, s. 141.
2 Atalay Besim, a.g.e., s. 244.
3 Köprülü M. Fuat,Edebiyat Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara:1999, s. 73.
4 Köprülü. M. Fuat, a.g.e., s. 74.
5 Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., C. 2, s. 2242.
6 Duymaz Ali, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli" Karadeniz Araştırmaları, Karam Araştırma ve Yayıncılık, Çorum: (Bahar) 2005, S.5, s. 40-45.
7 Özkan Orhan, Çankırı Yaran Meclisi, Çankırı Belediyesi Kültür Yay. No:1, Çankırı : 2000, s.51.

ocak yaktığı gecedir ki, bu gece sezon içerisinde daha önce yakılan tüm yaran ocaklarından daha çok öneme haizdir. Burada kıyafetlerin milli ve düzenli olmasından tutunda yaran odasının süslemesi, yemeklerin bol olması ve şehir gezmeleri ayrı bir yüce duyguyla yapılır. "Başağaların ocağı ise biraz daha farklı olur. Yaran ocağında her yaran aynı şekilde giyinir. Başağa ocaklarında ise mahalli, milli kıyafetler giyilir."[8] Kıyafetlerden sonraki intizamlı durum ise Başağa ocaklarında oda süslemesinde de dikkat çekicidir. Bu durumu kendisiide bir yaran olan Orhan ÖZKAN şöyle ifade eder; "Başağa ocaklarında odanın süslemesi çok daha güzeldi. Kapının girişinden itibaren 40–50 metre iki tarafa mumlar dikilir. Eskiden ağaçlarda kandiller, fenerler yanarmış."[9] Yaran meclislerinde ocak yaktığında ve özellikle başağanın ocak yaktığında meclisin kurulduğu evin özel bir itina ile düzenlenmesi ve şatafatlı bir görüntüye sahip olması Türk kültüründeki toy düşüncesinin özelliklerinden biri olan "otağ diktirmek" motifiyle ilgili olduğu açıktır. Çünkü "En iyisi, en çoğu ve her yeri kaplayanı hana aittir.(...) Hanın evi yani otağı evrenle benzeştirilmektedir. Bu otağ kurmada şüphesiz evrene hakim olma sembolizmi de saklıdır. Evin törenin uygulama alanı olduğu unutulmalıdır."[10]

Toplantı yerinin kutsiyetini sağlayan düşünce artık bu kutsi yerde verilen yemekte de kendini gösterir. Yaranların her hafta yaktığı ocaklarda yaranlar dahil misafirlerle beraber yemekte mutlaka olur. Başağa ocağında ise yeme içmeler önceki ocaklarda verilen yiyecek ve içeceklerin üstünde olmalıdır. Küçükbaşağa yaranların verdiği yemekten fazlasını vermeli; büyükbaşağa ise küçükbaşağanın verdiği yemeklerin iki katını(veya daha fazlasını) vermelidir. Büyükbaşağa toyunda yeme içmeler sınırsız olup tüm yaranların yaptıklarından fazla olmalıdır.[11] Bu durum bizlere Türk kültüründeki hanların babalık sıfatı ile ilgili olduğunu gösterir. Toylarda "... hanlar ve beyler, cömert olmak durumundadır, halkına yedirip içirme onların görevlerinden biridir."[12] Başağaların, Türk geleneğinde hanlarda olduğu gibi, yaranlarını açsa doyurmak, çıplaksa donatmak(giydirmek) görevleri vardır. Çankırı yaran meclislerinde de "küçükbaşağa ocak yakma sırası gelince bütün yaranı hamama götürmek, tıraş ettirmek, hamamda yağlı yedirmek çalgı ile gezdirmek; akşam ve gece, takım yemeği vermek şarttır."[13] Yaranda "başağalarının baba sıfatı ile yaranı idare etmeleri"[14] babalık sıfatının bir neticesidir.

Çankırı yaran meclislerinin Türk kültüründeki toy düşüncesinin bir uzantısı olduğunu gösteren diğer bir uygulama ise "Başağa mürüveti" uygulamasıdır. Türk kültüründe han, malını yılda bir kere halkına yağmalatmalıdır. "Şöleni yapan beğ, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra, hatunun koltuğuna girerek otağdan çıkardı. Bütün davetliler, davet sahibinin otağını, sürülerini vesair mallarını yağma ederlerdi."[15] Başağa gecelerinde başağanın dışarı çıkması yoktur. Ama günler öncesinden duyurulan başağa gecesine katılan misafirlere ve yaranlara başağalar " evvela küçükbaşağa kaç çalgıcı varsa hepsine ve çavuşa birer abani sarık alır, akşam faslı esnasında aleni surette "Yarandan kahyasının hediyesi" diyerek başlarına sararlardı. Büyük başağa da, kendi ocağı gecesi birer fes hediye eder."[16] Bu uygulama, potlaç kültürünün günümüzdeki uzantısı olan armağan kültürünün olduğunu ortaya koyar ki, simgesel olarak yağma(potlaç) töreni başağa gecelerinde armağanlaşma olarak devam eder. Buradaki hediyeleşme çıkar amaçlı bir alışveriş zihniyetinin işleyişi değil, yöneten ve yönetilen arasındaki manevi bir alışveriştir. Başağa tarafından verilen, yaranlar ve misafirler tarafından kabul olunan hediyeler, başağa açısından babalık sıfatının getirdiği manevi gücün paylaşımı; hediyeyi alanlar açısından ise başağaya, onun gücüne, tabi olduklarını gösteren simgesel bir paylaşım modelidir. Oğuz toplumunda yağma toylarının simgesel olarak anlamı "... avdan veya düşmandan elde edilen servetin, ganimetin paylaşılması yoluyla tabiata veya komşu fakat düşman kavimlere karşı işlenen bir "şuç"un sorumluluğunun da kolektif bir paylaşımı"[17] nın yanı sıra Tanrının kutsiyetini topluma yansıtan devlet kutsiyetini ve bu kutsiyetin uygulayıcısı olan hanın babalık özelliğinden doğan cömert, adil ve alplık kutsiyetini da paylaşmaktır. Aynı zamanda "potlaç kültüründe maddiden daha çok manevi alışveriş önemlidir; duygu alışverişi yaşamsal bir öneme sahiptir."[18] Ayrıca il, kün çağrılarak hanın bir yığnak oluşturması, onun gösteriş ve meydan okumasıdır. Yaran meclislerine yaranlar katılmak zorundadır. Büyük bir mazereti olmadan her hafta yapılan yaran sohbetlerine katılamazlık yapamaz. Her yaran toplantı gecesinde hazır bulunmalıdır.

8 Özkan Orhan, a.g.e., s. 55.
9 Özkan Orhan, a.g.e., s. 56.
10 Duymaz Ali, a.g.m., s. 41.
11 Bkz. Tezcan Mahmut, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay.. Ankara: 1989, s. 12,23. ; Üçok Şeyhoğlu Hasan,(Editör: Ali Birinci), Çankırı Tarih ve Halkiyatı Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilâtı,(İlk Basım 1932), Okuyan Adam Yay., Ankara:2002, s.116.
12 Duymaz Ali, a.g.m., s. 43.
13 Üçok Şeyhoğlu Hasan, a.g.e., s.115.
14 Üçok Şeyhoğlu Hasan, a.g.e., s.117.
15 Gökalp Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi, (Haz. İsmail Aka, vd.), Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul:1976, s.203.
16 Üçok Hasan, a.g.e., s. 117. Özkan Orhan, a.g.e., s.15,58. Tezcan Mahmut, a.g.e., s. 23, Uslu Necati Asım, "Çankırı Yaran Sohbetleri ve Oğuz Töresi", II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri Yaran Kültürü ve Çankırı,17-18 Eylül Çankırı, s. 199.
17 Duymaz Ali, a.g.m., s. 57
18 Göka Erol, Türklerin Psikolojisi, Timaş Yay., İstanbul: 2008, s. 142-143.

Yaran meclislerinde müzakerenin ve muhakemenin olduğu görülür. Bu durum Türk kültüründeki "toylarda yapılan en önemli işlerden biri meşveret, yani kengeş" özelliğiyle uyuşmaktadır. Sohbet etmek anlamına gelen kengeş(kingeş) Çankırı'da halen yapılmakta olan yaren sohbetlerinde başağanın yemekten sonra yaran hakkında bilgi vermesi, sözü olan kişinin olup olmadığını sorması ve yaran sohbetlerinin sonunda muhakemenin olması bakımında güncel bir şekilde yaşatılmaktadır. Yaran meclisinde bir yarana ceza verileceği zaman büyük başağa, küçük başağa ve yaran reisi birbirine danışarak ceza verirler. Bu uygulamayla da yaran meclislerinin bir danışma meclisi gibi görev yaptıkları görülür.

Sonuç

Çankırı yaran sohbetleri halk arasında sosyal ve kültürel anlamda büyük önem taşımaktadır. Ahilik kalıntısı olan yaran sohbetlerine baktığımızda eski Türk kültüründen bu yana birçok uygulamayı içerisinde barındırdığı ve yaran sohbetlerinde bugün anlamı bilinmeden yapılan bazı uygulama ve pratiklerin Türk mitolojisiyle yakından ilgili olduğu görülmektedir. Ahiliğin menşei ile ilgili çeşitli görüşlerin olduğu ülkemizde ahilik kalıntısı olan birçok tören ve uygulamalar(sıra geceleri, köy hayırları, köy gençlikleri...) içerisinde geçen ritüeller Türk düşünüş kalıpları çerçevesinde incelenmelidir.

KAYNAKÇA

ATALAY Besim, Divanü Lugat-ıt Tercümesi III, TDK Yay., Ankara: 1999.

DUYMAZ Ali, "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli" Karadeniz Araştırmaları, Karam Araştırma ve Yayıncılık, Çorum: (Bahar) 2005, S.5, s. 37-60.

GÖKA Erol, Türklerin Psikolojisi, Timaş Yay., İstanbul: 2008.

GÖKALP Ziya, Türk Medeniyeti Tarihi, (Haz. İsmail Aka, vd.), Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul:1976

KÖPRÜLÜ M. Fuat,Edebiyat Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara:1999.

ÖZKAN Orhan, Çankırı Yaran Meclisi, Çankırı Belediyesi Kültür Yay. No:1, Çankırı : 2000.

TEZCAN Mahmut, Sosyal Değişme Sürecinde Çankırı Yârân Sohbetleri Kültürel Antropolojik Yaklaşım, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., Ankara: 1989. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., C. 2.

USLU Necati Asım, "Çankırı Yaran Sohbetleri ve Oğuz Töresi", II. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri Yaran Kültürü ve Çankırı,17-18 Eylül Çankırı., s. 179-204.

ÜÇOK Şeyhoğlu Hasan,(Editör: Ali Birinci), Çankırı Tarih ve Halkiyatı Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilâtı, (İlk Basım 1932), Okuyan Adam Yay., Ankara: 2002.

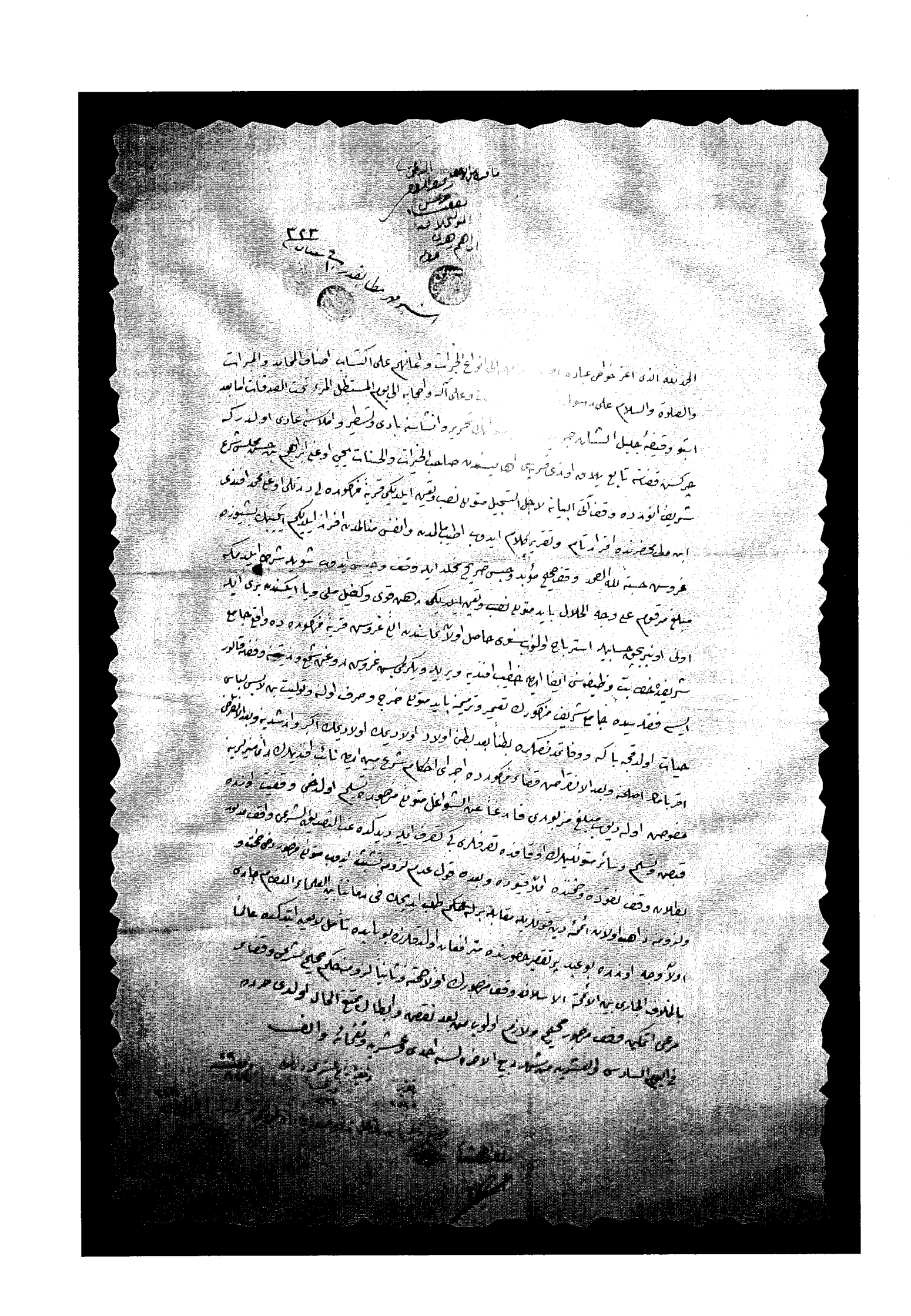

VAKFİYE

Mâ fîhi mine'l-vakf
Nemekahû el-fakîrü ileyhi azze şânühû
El-muvelle'l-hilâfe bi-kazâ-i Çerkes İbrahim Zühdü -gufira lehû-
[Mühür] İbrahim Zühdü b. Veliyyüddin
İşbu mühür mutâbıkdır fî 10 Şaban sene [1]323
[mühür]

El-hamdü lillâhi'l-lezî e'azz havâss-ı ibâdihi ve bi-sarfi emvâlihim ilâ envâ'i'l-hayrât ve e'ânehüm alâ iktisâbi esnâfi'l-mehâmid ve'l-müberrât ve's-salâtü ve's-selâmü alâ rasûlihi ve nebiyyihi [hayrü'l] beriyyât ve alâ âlihi ve ashâbihî ilâ yevmi'l-müstazilli'l-mer'i tahte's-sadakât.

Emmâ ba'd işbu vakfiye-i celîlü'ş-şân cerîde-i bedî'u'l-ünvânın tahrîr ve inşâsına bâdî ve tastîr ve imlâsına âdî oldur ki Çerkes Kazâsı'na tâbi' Yalaközü Karyesi ahâlîsinden sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Yahya oğlu İbrahim b. Hasan meclis-i şer'-i şerîf-i enverde vakf-ı âtiyü'l-beyâna li-ecli't-tescîl mütevellî nasb ve ta'yîn eylediği karye-i mezkûreli Dertli oğlu Mehmed Efendi ibn-i Veli mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edip atyab mâlımdan ve enfes menâlimden ifrâz eylediğim ikibin beşyüz kuruş hasbeten lillâhi's-samed vakf-ı sahîh ve haps-i sarîh-i muhalled ile vakf ve haps edip şöyle şart eyledim ki meblağ-ı merkûm alâ vechi'l-helâl bâ-yed-i mütevellî rehn-i kavî ve kefîl-i millî veya ikisinden biri ile onu onbir buçuk hesâbıyla istirbâh olunup senevî hâsıl olan nemâsından elli kuruş karye-i mezkûrede vâki' câmi'-i şerîfde hitâbet vazîfesini îfâ eden hatîb efendiye verile ve yirmi beş kuruş revgan-ı şem' ve zeytine ve fazla kalır ise fazlası da câmi'-i şerîf-i mezkûrun ta'mîr ve termîmine bâ-yedd-i mütevellî harc ve sarf oluna ve tevliyet ben lâbis-i libâs-ı hayât oldukça bana ve vefâtımdan sonra batnen ba'de batnin evlâd-ı evlâdımın evlâdımın ekber ve erşedine ve ba'de'l-inkirâz akrabâmın aslehine ve ba'de'l-inkırâz kazâ-i mezkûrda icrâ-yı ahkâm-ı şer'i-i mübîn eden nâ'ib efendilerin re'y-i münîrlerine müfevvez ola deyip meblağ-ı mezbûru fâriğan ani'ş-şevâğıl mütevellî-i mezbûre teslîm ol dahi vakfiyyet üzre kabz ve tesellüm ve sâ'ir mütevellîlerin evkâfda tasarrufları gibi tasarruf eyleye dedikde gıbbe't-tasdîki'ş-şer'î vâkıf-ı mezbûr butlân-ı vakf-ı nukûda ve zımnında olan kuyûda ve ba'dehû kavl-i adem-i lüzûma teşebbüs edip mütevellî-i mezbûr dahi sıhhat ve lüzumuna zâhib olan e'imme-i dîn kavilleriyle mukâbele birle hüküm taleb edicek fî zamâninâ beyne'l-ulemâi'l-izâm cârî olan vech üzre bu abd-i pür taksîr huzûrunda müterâfi'ân olduklarında bu bâbda te'emmül-i lâyık ettikde âlimen bi'l-hilâfi'l-cârî beyne'l-e'immeti'l-eslâf vakf-ı mezbûrun evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna hükm-i sahîh-i şer'î ve kazâ-i mer'î etmeğin vakf-ı mezbûr sahih ve lâzım olup min ba'd nakz ve ibtâl mümteni'ü'l-hâl oldu. Harrarahû fi'l-yevmi's-sâdis ve'l-işrîn min şehr-i rebî'u'l-âhir li-sene ihdâ ve işrîn ve selâse mi'e ve elf.

Vakf 29/823
Vakfiye-i râbi' aşer mücedded Anadolu varak: 286
Bâ-takrîr 1595
Mukâbele olunmuşdur.

İşbu vakfiye fî 12 Receb sene [1]326 târîhinde sudûr eden irâde-i aliye mûcebince kayd olunmuşdur. Fî 4 Haziran sene [1]329.

[Mühür]

Çeviri: Fuat RECEP, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Uzmanı.
Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Arşivi

ÇANKIRI YÂRAN KÜLTÜRÜNDE ORTAOYUNLARI VE TEKERLEMELER

Çankırı Yâran Culture Folkloric Games and Rhymes

Hatice YARGIN*

ÖZET: *Yapmış olduğum bu çalışmada, okuyuculara ortaoyunu hakkında genel bilgi, ortaoyunu karakterleri, sahne ve oyunların nasıl oynanıp bu oyunların tarihte nasıl ortaya çıktığı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ortaoyununda tekerlemelerin önemi, niçin kullanıldıkları ve kişiye kazandırdığı şeyler gibi genel bilgilerden bahsedilmiş olup bunun yanında Çankırıdaki ortaoyunu ve tekerlemeler örnekleriyle beraber tanıtılmıştır.*

Bu çalışmada geçmişten günümüze kadar gelen Çankırı orta oyunları ve tekerlemeleri işlenmiş olup bu iki kültürel hazinenin Çankırı yâranındaki işleyiş biçimi, günlük yaşama etkileri ve bazı orta oyunlarının oynanış biçimi ve tekerleme oyunu içindeki Çankırı'nın dil özelliğini yansıtan birtakım tekerlemelere yer verilmiş olup bunların anlatımı yanı sıra görsel unsurlara yer verilmiştir.

El, dil becerisini geliştirip bireyi hayata hazırlayıcı rolü üstlenmiş olan yâran orta oyunları ve tekerlemeler, güldürürken düşündürme özelliğine sahiptir. Temennimiz bu güzel kültür ögelerinin aslını bozmadan geleceğe taşınmasıdır.

ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, yaran, orta oyunu, mani, tekerlemeler, büyük başağa.*

ÇANKIRI YÂRAN CULTURE FOLKLORIC GAMES AND RHYMES

ABSTRACT: *In the study that I have already done,the readers are given a general information about folk narratives including the characters,the introduction of the scene,and the way of their being acted and how they appeared first in the history.Then,some common information such as the importance of ryhmes in Folk literature, what they are used for and what they contribute to an individual is mentioned; as well the folk narratives and rhymes in Çankırı have been introduced with the samples.*

In this study, Çankırı folk narratives and rhymes being told from the past up to now have been discussed and ; as well the manner of how these two cultural treasures are performed in Çankırı gabfest, their effects on daily life, the manner of how some folk narratives are acted, and some local rhymes in the game of telling rhymes have been included. Together with their way of being way of being expressed, visual elements have been focused on.

Folk narratives and rhymes which have the role of preparing individuals for life improving their hand and language skills make you thing while making you laugh. We hope that we can manage to carry these beautiful culture assets to the future generations without damaging them.

KEY WORDS: *Çankırı, yâran, folk games, rhymes, gab fest.*

Genel Bilgi:

Ortaoyunu: Geleneksel Türk tiyatrolarından olan ortaoyunu, Tanzimat'tan önce göstermeye bağlı metinler içinde ağırlığını korumaktadır. Temel kaynağı halk olan ortaoyununun kendine has bir ortaya çıkışı, tiplemeleri, oynanış biçimi ve bir hedefi vardır.

"Ortaoyununun ilk oynanış biçimine ilişkin bilgilerimiz azdır. Bu oyunun gelişerek aldığı son biçim üzerine bilgilerimizin kaynağı da, çoğunlukla Kavuklu Hamdi, Küçük İsmail, Abdülrezzak gibi ustaların elinde varmış olduğu biçimdir. Oyunun iki önemli kişisi vardır: Pişekâr ve Kavuklu. Oyun tümüyle bu iki kişinin ekseninde döner. Bütün oyunun çatısı, gerilimi bu iki kişinin karşıtlığında, aralarındaki çatışmada gelişir."[1]

Ortaoyunlarının bölümlerine yönelik şu bilgiler verilmektedir: "Bir ortaoyununda dört bölüm vardır: A) Öndeyiş B) Söyleşme (Arzbâr-tekerleme) C) Fasıl (oyun) Ç) Bitiriş"[2]

Zurnanın Pişekâr havası çalmasının ardından Pişekârın meydana çıkışı ile oyun başlar. İki eliyle her yönü selamladıktan sonra zurnacı ile diyaloğa girer. Ardından zurna kavuklu havasını çalar ve Kavuklu ile Kavuklu arkası gelir. Arkasından aralarında kısa bir söyleşi olur. Söyleşme bölümü " Karagözdeki Muhavere gibi oyunun en ustalık isteyen bölümüdür. Kavuklu ile Pişekâr arasında bir çene yarışıdır. Söyleşme bölümü iki kesimde olur: Önce, Karagöz Muhaveresine benzeyen, söyleşenlerin birbirleriyle tanıdık çıkması, birbirlerinin sözlerini ters anlaması gibi güldürücü bir söyleşme ki, buna 'arzbâr' denir, sonra da, 'tekerleme' denilen, Karagöz muhaverelerinde de

* Çankırı Süleyman Demirel Fen Lisesi Türk Edebiyatı-Dil ve Anlatım Öğretmeni

1 And, Metin, Geleneksel Türk Tiyatrosu- Köylü ve halk tiyatrosu gelenekleri, İstanbul, 1985, s. 386

2 And, Metin, a.g.e, s. 387

kimi kez rastlanılan, fakat Ortaoyunu'na özgü bir söyleşme."[3] Fasıl bölümü asıl oyunun başladığı bölümdür. Son bölüm bitiş bölümüdür. Seyircilerden özür dileyen Pişekâr, gelecek oyunun adını ve oynanma yerini belirterek oyunu bitirir.

Ortaoyununda bulunan şahısların belli bir üslûbu vardır ve ortaoyunlarının bir sahne düzeni vardır. "Bir yandan metinsiz, doğmaca oynayışın, öte yanda yuvarlak sahne kurallarının gereklerine uygundur. Bu iki özelliği bakımından oyunlar 'açık biçim' denilen ve seyircilerin tepkisine, oyun yeriyle seyirci arasında alış verişin yönelişine göre biçimlenebilen bir oyun türüdür. Oyun yeri yuvarlak olduğu için, oyuncular sık sık yer ve yön değiştirerek bütün seyircilerin kendilerini vakit vakit görmelerini sağlarlar. Ortaoyunu için meydan-ı sûhan (söz meydanı) denilir; bu da, oyunun daha çok söze dayandığını gösterir. Bununla birlikte, oyunda söz yanında hareket ve tavırlara da geniş ölçüde yer verilir. Bu, çoğu kez büyük ustalığı gerektirir."[4]

Geleneksel Türk tiyatrosu içinde ele alınan ortaoyunlarının oynanış biçimi, oyucuların özellikleri, dil ve üslûp özellikleri vb. özelliklerine bakıldığında günümüzde bu geleneğin farklı kültürel unsurlar içinde yaşatıldığı görülmektedir. Bu kültürel öge Çankırı'da yârandır. Geleneksel Türk tiyatrosu içinde değerlendirilen ortaoyunun içeriklerinden tamamı bulunmasa da, kişi isimleri-ortaoyunu bölüm özellikleri gibi, genel yapı içinde yâran içinde oynanan ortaoyunları geçmişten günümüze gelen geleneksel Türk tiyatrolarındır.

Yukarıda verilen ortaoyunu özellikleri genel özelliklerdir. Ancak, bu özellikler genel yapı aynı kalmak kaydı ile yöreden yöreye değişiklik göstermektedir. Çünkü temelde halka dayandığını belirtmiştik. Bu yönü ile bakıldığında Çankırı yâranında oynanan ortaoyunun küçük farklılıklar göstermesi doğaldır. Çankırı yâranında yaşayan ortaoyunlarının, yârana kazandırdıkları ve Çankırı ortaoyunlarının genel özellikleri, oynanma biçimleri işlenmiştir.

Tekerleme: Tekerleme söyleme geleneği; orta oyunlar, değişik halk söyleşileri gibi halk verimleri farklı yörelerde farklı kültürel ögeler içerisinde devam ettirilmektedir.

Tekerleme söyleme farklı amaçlar için yapılmakla birlikte temelde dil becerisini geliştirmeyi hedefler. Tekerlemeler benzer ses özelliği taşıyan kelimelerin ardı ardına gelerek söyleyeni şaşırtma gayesi taşır.

"Tekerlemeler genelde 'anonim' ürünler olmakla birlikte –ki bu nedenle bazı araştırıcılarca anonim halk şiiri içerisinde değerlendirilmektedir- âşıklar ve tekke şairleri tarafından meydana getirilen tekerlemeler de mevcuttur."[5]

"Tekerlemeler üzerine kapsamlı bir çalışma hazırlayan Ali Duymaz, tekerlemelerin kaynaklarını şu başlıklar altında toplamıştır: Çocukların zihin serbestliği, hayal ve düşler, içki-esrar vb. içme, Şamanlık esrimesi, tasavvufi aşkınlık, yalan, olağanüstülük ve abartma, mizah."[6]

Tekerlemeler içerik ve şekil yönüyle diğer türlerden ayrılmaktadır. "Tekerlemelerin anlatım ve içerik özellikleri Duymaz tarafından şu şekilde tespit edilmiştir:

1. Tekerlemeler, belirli bir ana konudan yoksundurlar. Bağlı bulundukları türle ilişkileri itibariyle mânâlarından çok fonksiyonlarıyla değerlendirilebilirler.

2. Tekerlemeler, mısra başı ve mısra sonu kafiye, aliterasyon ve secilerle sağlanan ses oyunlarıyla ve çağrışımlarla bağlanmış, belirli bir nazım düzenine kavuşturulmuş, birbirini tutmayan hayallerle düşüncelerin sıralanmasından meydana gelmiştir.

3. Tekerleme de duygu, düşünce ve hayaller tezat, mübalağa, şaşırtma, tuhaflık ve güldürmeye dayalı birtakım söz kalıpları içinde art arda sıralanır ve yuvarlanır.

4. Tekerleme de düşünceye sadece bu nazım unsurları kılavuzluk eder; muhteva diğer halk edebiyatı türlerinde olduğundan daha kaypak, karasız ve tutarsızdır.

5. Bazı tekerlemeler karşılıklı soru ve cevap şeklinde ve zincirleme diyalog halinde gider.

6. Tekerlemeler, muhteva ve anlatım bakımından yakın ya da yabancı halklarla benzerlik gösterebilir."[7]

Tekerlemelerin değişik işlevleri vardır. Bunlar arsında öncelikle eğlendirme, güldürme, şaşırma, masal ve halk hikâyelerinde dinleyiciyi anlatıma hazırlama, oyunlarda ebe seçimi, yanıltmaca tekerlemelerde de çocuğun dil becerisini geliştirme hedeflenmiştir.

Tekerlemeler üzerine yapmış olduğu kapsamlı çalışmasında Ali Duymaz, tekerlemeleri şu şekilde sınıflandırır:

"1) Belirli bir oyun, tören ya da metne bağlı tekerlemeler

a. Çocuk oyunları tekerlemeleri

b. Tören ve inanç tekerlemeleri

c . Halk edebiyatı türlerine bağlı tekerlemeler

d. Seyirlik oyunlar ve halk eğlencelerine bağlı tekerlemeler

3 And, Metin, a.g.e, s.388
4 And, Metin, a.g.e, s.408
5 Oğuz, M. Öcal ve diğerleri, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, 2004 ,s.275
6 Oğuz, M. Öcal ve diğerleri, a.g.e, s.276
7 Oğuz, M. Öcal ve diğerleri, a.g.e, s.276

2) Yazılı ya da gelişmiş edebiyat tekerlemeleri
   a. Âşık edebiyatı tekerlemeleri
   b. Tekke- tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri
   c. Edebi metinlerin değiştirilmesiyle oluşmuş tekerlemeler
3) Diğer tekerlemeler"[8]

Yukarıda tasnifi yapılan tekerlemeler, Çankırı yâranında ortaoyunu içinde alınmakta olup, yâranın ya da misafirin el, dil becerisini geliştirmesi yanında muhataplarına iyi hitapta bulunma davranışını kazandırmayı hedeflemiştir. Ortaoyunu içindeki tekerlemeler, Çankırı dil özelliklerini taşımakta olup, şaşırtma, eğlendirme gibi fonksiyonlara sahiptir.

Giriş:

Çankırı yâran kültürü geçmişten geleceğe pek çok örf ve âdeti bünyesinde taşımış olup bu durum aslını bozmadan devam etmektedir. Yâran geleneği kültür taşıyıcılığı özelliğini devam ettirmekte olup genç kuşaklar için de eğitici bir rol oynamaktadır. Günümüzde yâran kültürü artık sadece esnaf gruba hitap etmemekte olup tüm mesleki grubu içine almaktadır. Çünkü artık yâran eğitimine tüm meslek gruplarının ihtiyacı vardır. Bu doğrultuda yâran kültürü içinde yapılan her faaliyetin belli bir amacı bulunmaktadır. Yâran içinde orta oyunu ve tekerleme söyleme geleneğinin ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Tanzimat Döneminde gördüğümüz batılı anlamdaki ilk tiyatro öncesinde Türk yaşantısının hâkim olduğu tamamıyla Türklerin ürünü olan orta oyunları, yâran geleneği içinde yaşatılmaktadır. Türk misafirperverliği yine yâran içinde görülmekte olup yârana gelen misafirler en iyi şekilde ağırlanmaktadır. Yâran içinde "misafirler otururken yâran oyunları oynanır, türküler söylenir. Böylece 1-2 saat süreyle eğlence olur. Artık oynayanlar ve sazende çok yorulduğundan çavuşun Küçük Başağa'dan izin alması ile yavaş yavaş orta oyunları oynanmaya başlar. Orta oyunları yâran odasının ortasındaki halılar üzerinde yârana dönerek içlerinde oyunbaşı, ekipbaşı, ebe adı verilen oyunları iyi bilenlerin ortaya çıkması ile başlar."[9]

Yâran içinde oynanan orta oyunları, mahalli oyunlar, söylenen tekerlemeler, yapılan eğlenceler gelen misafirlerin katılımı ile yapılarak onlarında eğlencelere katılmaları ve böylece paylarına düşeni almaları sağlanır. Yâran içinde oynanan orta oyunlarından bazıları şöyledir:

" Orta oyunu, yâranın el ve dil becerilerinin ortaya çıktığı hoş ve güzel oyunlardır. Orta oyunu için oyunları iyi bilen oyunbaşı bir halka yapar, iki dizleri üzerine otururlar. Genelde zamanımızda iki yâran arasına şakadan hoşlanan misafirler davet edilir. Eskiden ise orta oyunlarına kahve misafirleri davet edilirmiş. Orta oyununa Başağalar hariç herkes sıra ile katılabilir."[10] Orta oyunlarına başlayış ve oyunları oynayış şöyledir:

Misafirlerin de iştiraki ile orta oyunları başlar. Orta oyunu oynayacak yâranlar, başağaların izni ile Çavuş tarafından önlerine yere tura vurularak kaldırılır. Kalkan yâranlar dışarı çıkar, elleri kalpleri üzerinde tekrar içeri girerler. Bu oyunlar Çavuş veya usta bir yâranın ebeliği ile teşekkül eder. Yâran evinin ortasında daire şeklinde otururlar. Ebenin yaptığı veya söylediğini birbirlerine yapar veya söylerler. Bunları yapamayanlar çeşitli şekillerde cezalandırılırlar. Her orta oyununun kendine göre bir adı ve bir oynanış şekli vardır."[11] Yâran ortaoyunları şöyledir:

"Bir tura bulunup Büyük Başağa'nın önüne konur, o da turayı alıp yavaşça Küçük Başağa'ya gider ve beyit veya mani okuyarak eline vurur. Böylece her mani okuyan başkasının eline vurarak oyuna devam edilir.

Bir zamanlar yâran ocaklarına 'Tatiyos' veya 'Tatos' isminde saf ve müslümanlara yakın olan, aslen Devrekli bir kemancı türemiş, zavallı bir Ermeni'nin küçük kızını istemiş, papaz tarafından çirkin olan büyük kızla evlendirilmiş. O sebeple sık sık alay ederlermiş. Bu yüzden tura ile mani okuyup vururken,

Korgun'un altı Absarı,
Turayı görünce benzin
Niye oldun sapsarı

Korgun'un üstü Şıhlar
İslam, gavuru
Aha böyle mıhlar

gibi latifeler de yapılırmış."[12]

8 Oğuz, M. Öcal ve diğerleri, a.g.e, s.277
9 Özkan, Orhan, Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü, Çankırı, 2002,s.55
10 Özkan, Orhan, a.g.e, s.56
11 Absarılıoğlu, Ahmet, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yâran, Çankırı, 2003,s.11
12 Özkan, Orhan, a.g.e, s.55

Çankırı yâranında oynanan oyunlar güldürürken düşündüren oyunlardır. Bu oyular el, dil becerisini geliştirmesi yanında mesleki ve günlük yaşamda lüzumlu pek çok davranışı kazandırır.

Oyunların başı giriş: Yapılan latifenin arkasından " ortada halka halindeki oyunculara ekipbaşı oyunu anlatır 'sözlerime dikkat edin' diye uyarır ve birden elini uzatarak, '**oyunların başı giriş'** der. Ancak oyunbaşı 'giriş' yerine 'çıkış', 'sıvış' gibi hızlı, aldatıcı kelimeler söyler. Şaşıran oyuncuya ceza verilir, ceza ya tura ile eline vurmak veya hayvan sesi çıkarmak yahut da güzel bir türkü söylemektir.

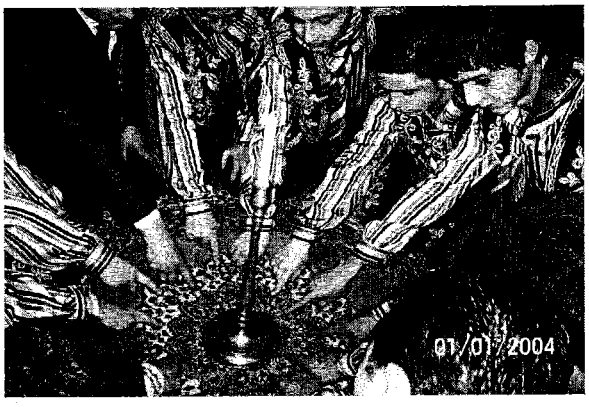

Mum dibi oyunu: Oyunbaşı (ebe) önceleri oyun başlarken ortaya şamdan ve yanan bir mum konduğundan oyuna '**mum dibi'** deyip en alttan kademe kademe yukarı çıkılır. ' Mum ortası', 'Leke çanağı', 'Fitili', 'Sitili' der. Eller dururken birden 'Uçtu, uçtu, kuş uçtu' deyince oyuncular ' Uçar' diye ellerini yukarı kaldırır. Sonra 'Karga uçtu', ' Marka uçtu', ' Leylek uçtu', 'Evlek uçtu' gibi aldatmacalar yapar, yanılanlar cezalandırılır. Sonra çeşitli tekerlemelerle ağız becerileri dile getirilir.

Bak şu benim ağzımın eğrisine doğrusuna oyunu: Ebe ağzını her kelimede sağa sola yaygınlaştırarak (eğerek) ' Bak şu benim ağzımın eğrisine, doğrusuna, eğriyse eğri, doğruysa doğru, sen benim ağzımın eğrisinin, doğrusunun kah-ya-sı-mı-sın' der, bir sonrakine, sen de sonrakine söyle anlamına 'Sat' der. Ağzını her kelimede eğmeyenin ağzına sabun çalınır ve gülünür."[13]

Araştırmacı Ahmet Absarılıoğlu "Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yâran" adlı eserinde vermiş olduğu ortaoyunu isimlerinden kuşum, terzi, değirmen, mahkeme ve daktilo oyunları, berber oyunu, vasil, kim vurdu, koyun eşleme, avcı, asker oyunu, duvar örme, hoca oyunu, hakımı, deve tepmesi, ip bağlama, deve güreşi ve tavuk oyunu isimli oyunların köy seyirlik oyunları olduğunu belirtmiştir. Yâran içinde oynanan diğer ortaoyunları şöyledir:

"**Ebenin tavuğunu kim yedi oyunu:** Bu oyun en az dört kişi ile oynanır. Misafirler de bu oyuna katılabilmektedir. Gönüllü olanlar ya da çavuş tarafından belirlenenler yâran odasının ortasına bir yâran, bir misafir gelecek şekilde daire biçiminde iki dizleri üzerine otururlar. Daire biçiminde oturan yâran ve misafirlerin ortasına su dolu bir kap konulur. Oyun oynanacağı sırada çavuş kişi sayısınca mendil getirip koyar ve herkes birer tane mendil alır. Bu mendilleri ortaya getirilmiş olan suda ıslatırlar ve oyunbaşı, elindeki mendili yanındaki ya da oyundaki herhangi birinin başına vurmak suretiyle 'ebenin tavuğunu sen mi yedin'der. Islak mendille başına vurulan kişi 'ben yemedim' diyerek kendine vurana vurur ve 'ya kim' diye diğerine vurur. Daha sonra başına vurulan diğer oyunculardan birine 'bu yemiş' diyerek vurur. Oyunun sonunda da içlerinden herhangi birisi seçilerek oyundakilerin tamamı sıra ile seçilen kişiye üç defa vurarak 'sen yedin, sen yedin, sen yedin' diyerek oyunu bitirirler.

Deveci Birol: Yâran odasının ortasında bir yâran yüzü yukarı gelecek şekilde yatar ve bacaklarını yukarı kaldırır. Bacaklarını yukarıda tutması için diğer bir yâran yardımcı olur. Oyunu başlatan çavuş ya da herhangi bir yâran bacakları yukarıda olan yâranın ayaklarının altına tura ile vurarak 'deveci birol' diye seslenir. Ayağının altına vurulan ise 'kimdir o' diye cevap verir. Tura ile tekrar vurarak 'deve güder misin' der. Ayağına vurulan şahıs 'güderim' diye cevap verir. 'Eldivan'a gider misin?' diye tekrara vurur.(Bu ilçe adı Çankırı'nın herhangi bir ilçesi de olabilir.) Tura vurulan şahıs 'giderim' der. Diğeri 'kiraz toplar mısın' diyerek tekrar vurur. Karşısındaki 'toplarım' diye cevap verir. Vuran yâran 'kiminle?' diye sorar ve turayı son defa vurur. Yerde yatan şahıs oyunculardan herhangi bir yâran ya da misafiri seçer. İsmi söylenen kişi yere yatar ve daha öncekinde yerde yatıp dayak yiyen kişi yerde yatan kişiye turayı vurmaya başlar. Oyun bu şekilde devam eder. Oyun bitirilmek isteniyorsa vuran yâran 'kiminle' diye sorduğunda yerde yatan 'yerle' dediğinde oyun biter.

13 Özkan, Orhan, a.g.e, s.56

Düdük oyunu : Bu oyun için yâran adabını bilmeyen bir kişi çavuş tarafından seçilir. Düdük oyununa geçmeden önce el el üstünde kimin eli var oyunu oynanarak önceden çavuş tarafından belirlenmiş yâran adabını bilmeyen kişi bu oyundan ebe olarak çıkarılır. El el üstünde kimin eli var oyununun oynanma esnasında ebeyi seçmek için önceden hazırlanmış ucunda ip olan düdük, önceden belirlenmiş ebenin sırtına gizlice çatal iğne ile tutturulur. Bu kişi ebe olur ve oyunda aslında iki düdük vardır. Daire şeklinde yâranlar ortaya yüzleri birbirine bakacak şekilde bacaklarını uzatırlar. Yâranlardaki asıl düdük elden ele yâranlar arasında öttürülerek dolaşır. Ortadaki ebe, yâranların bacakları altında dolaştırılan düdüğü ararken kendi sırtına tutturulmuş düdük gizlice öttürülerek ebe şaşırtılır. Ebe düdüğü kolay kolay bulamaz. O düdüğü tesadüfen koluna çarparsa bulur. Ebenin yorulduğu görüldüğünde yâranlar ebenin gömleğini çıkartır ve ebe böylelikle sırtına tutturulmuş düdüğü görür. Böylelikle oyun bitmiş olur.

Benim sana verdiğim ne idi (Pamuk sarma): Oyunu oynayacak yâranlar ve misafirler ortaya daire biçiminde iki diz üstü otururlar. Bu oyunda da bir ebe vardır. Ebe yanındakine 'benim sana verdiğim bir kilo pamuk sar, sat' der ve bunu söylerken havada eliyle daireler çizerek ip sarar gibi hareket eder. Oyunu başlatan ebeye gelinceye kadar bu devam eder. Ebe daha sonrakine 'benim sana verdiğim ne idi' diye sorar. Hemen diğer yâran 'bir kilo pamuk' diye cevap verir. Ebe bu kez 'bir kilo değil, iki kilo oldu; sar, sat' der ve iki eliyle havada daireler çizerek ip sarar gibi hareket eder. Yine bu durum ebeye gelinceye kadar devam eder. Ebeye gelince ebe diğerine 'benim sana verdiğim ne idi' der. Diğeri 'iki kilo' der. Ebe 'iki değil üç kilo oldu' der. İki eli ve bir ayağı ile ip sarar gibi yukarıda daireler çizer. Oyunu başlatan ebeye gelince ebe diğer yârana aynı şekilde sorar. Cevap 'üç kilo değil, dört kilo oldu'dur. Her birinde bu durum devam eder ve bu sözü söyleyenler iki eli ve iki ayağı ile ip sarar gibi yukarıda daireler çizer. Bu dört kilodan beş kiloya çıkınca oyunda cevabı verenler iki eli, iki ayağı ve kafası ile ip sarar gibi yukarıda daireler çizer. Altı kilo denildiğinde iki eli, iki ayağı, kafası ile daireler çizerek yerden sıçrayarak bunu altı kiloya tamamlarlar. Oyunu başlatan ebe 'cavur ölüsü' dediğinde oyunu oynayan yâranlar ve misafirler yüzü koyun yere yatarlar. Ebe Müslüman ölüsü deyince sırt üstü yatarlar. Burada maksat oyun oynayanları dinlendirmektir. Oyun bu şekilde bitmiş olur.

Dükkan açma: Oyunu oynayacak yâranlar ve misafirler ortaya daire şeklinde iki diz üstü otururlar. İçlerinden seçilen herhangi birine bir meslek grubu verilir ya da bu seçilen kişinin mesleği sorulur. Oyunu başlatan ebe, seçilen kişinin kulağına o meslek için gerekli bir eşya söyler. Kulağına eşya söylenen yâran, yere yüzü aşağı yatar ve diğer yâranlar tura ile birer kez yerde yatan kişinin sırtına vururken bir eşya ismi söylerler. Ebenin yerde yatan kişinin kulağına söylediği eşyayı söyleyen kişi yere yatar ve oyun bu şekilde devam eder. Oyun bitirilmek istendiğinde başağalardan biri ya da oyunu başlatan kişi 'dükkanı açtık; teşekür ederiz' der ve oyun biter.

Vız vız oyunu: Bu oyun üç kişi ile oynanır. Bu üç kişi sıraya girer ve ortadaki ebedir ve oyunu oynayacak bu üç kişi ayaktadır. Ebenin başında kasketi vardır. Ebenin sağ tarafındaki yâran ya da misafir sol elini, sol tarafındaki ise sağ elini ebenin şapkasını düşürmek için kullanırlar. Diğer ellerini de ebe yönündeki yüzlerini gizlemek (korumak) için kullanırlar. Ebe iki eliyle burnunu kavrayarak 'vız' der. Her iki tarafındakine dönerek bunu söyler. Ebe bu esnada kimin eline vurmuşsa ebenin başındaki şapkayı düşürmek için o kişi hamle yapar. Ebenin başındaki şapkayı kim düşürmüşse ebe ile yer değiştirir. Oyun bu şekilde devam eder.

Danışmaz oyunu: Yâran ekibi içinden herhangi bir yâran başağadan izin alarak dışarı çıkar. Dışarı çıkan yâran etrafta bulunan araç gereçleri üzerine alır ve içeri girer. Misafirlerden yâran adabına uymayan herhangi bir misafirin önüne geçer ve o kişi karşısı alır; ortada karşılıklı iki diz üstüne otururlar. Oyunu başlatan ebe, üzerinden herhangi bir araç gereç çıkartarak ortaya koyar; 'benim adım danışmaz, bunu buraya kotarsam bana kimse karışmaz' der. Bunun karşılığında karşısındaki kişi aynı şeyi söyleyerek üzerindeki bir şeyi ortaya bırakır. Bu durum

misafirin iç çamaşırı ile kalıncaya kadar ki duruma kadar devam eder. Maksat misafirin adaba uygun hareket etmesini sağlamaktır.

Kuşlar uçsun uçsun nereye konsun: Oyunu oynayacak yâran yâran ya da misafirler ortaya daire şeklinde iki diz üstü oturur. Ebe tarafından oyuncu yâran ya da misafirlerden her birine birer meyve ismi verilir. Öncelikle ebe 'kuşlar uçsun uçsun (örneğin) elmaya konsun' der. İsmi elma olan oyuncu 'elmaya konamaz' diye cevap verir. Ebe 'ya nereye konsun' der. İsmi elma olan kişi, diğer meyvelerden birini söyler ve ona konsun der. Mesela ismi söylenen 'ayvaya konamaz' der. Elma ' ya nereye konsun' der. O da ' şeftaliye konsun' der. Oyun böyle devam ederken yanılanlar için önceden çıra isinden hazırlanmış kara istenir; yanılanın sıra ile alnına, burnuna, yanaklarına, çenesine bu yanılma sayısınca sürülür. Oyun devam ederken karalı birinin ismi söylenecekse onun yüzündeki kara sayısınca ismi söylenir. Örneğin üç karalı elma gibi. Beş kara sürülen kişi oyun dışında kalır. Bu şekilde devam eden oyun sona kalan kişinin galibi ile son bulur.

Bilmece oyunu: Öncelikle çavuş bir bilmece sorar ve tura ile bir yâranın eline vurur. Bu yâran bilmecenin cevabını biliyorsa söyler; bilmiyorsa başka yâranın ya da misafirin ismini söyler. Çavuş ismi söylenen kişinin yanına gider ve tura ile ona vurur. Bilmecenin cevabı kim tarafından verilmişse o bir bilmece sorar. Oyun bu şekilde devam eder. Oyun bitirilmek istendiğinde bilmece sorulan kişi 'yer bilir' der ve oyun biter.

Mani satma: Genellikle Çavuş'un oyunu açışı ile başlar. Çavuş başlangıçta herhangi bir yâran ya da misafirinin avuç içine tura ile vurarak yöreye ait herhangi bir mani söyler. Eline tura ile vurulan yâran ya da misafir yerinden kalkıp turayı eline alır ve başka birine vurarak mani söyler. Oyun bu şekilde devam eder. Oyun bitirilmek istendiğinde tura ile yere vurulur ve mani söylenir. Oyun bu şekilde bitirilmiş olur."[14]

Samıt oyunu: " Şimdilerde ' Samur simit' denilen yalnız adı 'Samıt' olan, kelime Arapça 'Sant' (Sessizlik)'den almış, Çankırı'da 'Somut' veya 'Samıt' diye geçen bir oyun vardır ki, ebe 'Eller arkaya'der. Herkes susar, oyunbaşı ebenin yaptığını alttakine tatbik eder, ebe eliyle altındakinin diz, göğüs, yüz ve enselerine vurmakla oynanır. Oyunbaşı elinden geldiği kadar zor ve karışık vurur ki, sonraki şaşırsın diye. Şaşırana bir önceki hızlıca vurarak öğretir. Sonra bir ara oyunbaşı oyunu tersten başlatır. Böylece önce sopa yiyen, bu defa atana vurur ve hak geçmemiş olur. Zaten yâran hak, adalet ocağıdır. Bu vurmalara kızan, darılan olmaz. Çünkü vuruşlar darıltmaya yönelik değildir."[15]

Dikiş makinesi oyunu: " Oyun üç kişi ile oynanır. Çavuş tarafından belirlenen yâran ve misafirler, ebe ortada kalacak şekilde yan yana ortaya otururlar. Sağda ve solda oturan yâran ya da misafirler pantolon ya da yârana ait özel kıyafetini diz kapağına kadar toplar. Sağ ve solda oturan oyuncuların elinde değnek bulunur. Ebe eliyle iki yandaki oyuncuların dizine vururken diğerleri değnekle ebenin eline vurmaya çalışır. Oyun bitirilmek istendiğinde oyuncular yerlerine geçer ve oyun bitmiş olur.

Eşini savunma oyunu: Bütün yâranlar ikişer ikişer karşılıklı dizilirler. Biri şamdanı karşısındakine uzatır ve *eşim eşim şaşkın eşim, kulağı burnu düşkün eşim sen bu şamdanı neden tutup durursun?* Eşi cevap verir: *Ben tutmayım da kim tutsun?* İlk konuşan yâran, *bırak Ahmet yâran ağam tutsun*

14 Absarılıoğlu, Ahmet, Büyük Başağa, Naklen, Çankırı
15 Özkan, Orhan, a.g.e, s.58

der. Ahmet yâran ağanın karşısındaki eşi *Ahmet yâran ağam tutamaz* der. *Ya kim tutar* diye sorar. O da başka bir yâranı söyler. Bu sözler hızlı bir şekilde söylenirken yanılan kişi şamdanı tutar. Oyun bitirilmek istendiğinde bütün yâranlar *sen tut, sen tut* diye tempo tutarlar ve oyun biter.

Harf oyunu: Ortaya çavuş tarafından 5-6 tane misafir çıkarılıp her misafire bir harf verilir. Sorulan sorulara, verilen harfle başlayan cevap verilmesi istenir. Mesela; nereden geliyorsun, nereye gidiyorsun, bineğinin ismi nedir, yükün ne, sevdiğinin ismi ne, sen sevdiğinin en çok neyini seversin, o senin en çok neyini sever, sen ona kızdığın zaman ne dersin, o sana kızdığı zaman ne der vb. Oyun bitirilmek istendiğinde verilen harfle başlayan ya bir atasözü ya da bir deyim söylenir ve oyun bitirilir."[16]

Altıncı sırada bahsedilen düdük oyunu eski yâran ocaklarında yüzük saklama olarak bilinmektedir ve şöyle oynanır: "Yâran ocaklarında (çok eskilerde) yüzük oynarken yâran ikiye ayrılır. Bir tarafın başı Büyük Başağa, diğer tarafın başkanı Küçük Başağa'dır. On bir tane mendil ortaya atılır. Çok iyi yüzük saklayan birisi yüzüğü bunlardan birinin altına saklar. Diğer taraf tahmin ederek bilmeye çalışır. Oyun 51 sayıda biter. Bir tarafın sayısı 26'yı, yani yarıyı geçince sayısı çok olan taraf hep bir ağızdan yüzük arayan diğer tarafa şu beyiyleri söyler:

Dabağhanenin duvarı,
Cila vurdukça ağarır,
Şu yüzükçü, şu zağarı,
O hiye leyli şaşkın zavallı
Bilmiyorsun bunu oynama baylı (bari)
Bilmiyorsun şu soykayı oynama bari

Hadin şunlara varalım,
Halin hatır soralım,
Yüzükçü başını bulalım,
O hiye leyli şaşkın zavallı
Bilmiyorsun bunu oynama baylı (bari)
Bilmiyorsun şu soykayı oynama bari

Tilki gelir sazaktan,
Tavuğu gözler uzaktan,
Yeni kurtulmuş tuzaktan,
Ah giri giri girdanlı.
Ağam beyaz gerdanlı

Tarlaya diktim sapanı,
Gelir kapanı kapanı,
Yüzükçünün b.k kapanı
Ah giri giri girdanlı.
Ağam beyaz gerdanlı

Fosur fosur içer tütün,
Alışverişi bütün,
Mindenden kaydırmış g?tün
O hiye leyli şaşkın zavallı
Bilmiyorsun bunu oynama baylı (bari)
Bilmiyorsun şu soykayı oynama bari

Gök kapamanın pamuklusu,
Semiz etin kemiklisi,
Yüzükçünün sümüklüsü,
O hiye leyli şaşkın zavallı
Bilmiyorsun bunu oynama baylı (bari)
Bilmiyorsun şu soykayı oynama bari

16 Körosmanoğlu, Mustafa, Küçük Başağa, Naklen, Çankırı

Ben arkacı atladırım,
Kenarında otladırım,
Çabalama patlatırım,
Ah giri giri girdanlı.
Ağam beyaz gerdanlı"[17]

Gerede gerede oyunu: "Ortaya toplanan yâranlar aralarına misafir de alırlar ve bir kişi, ki öncelikle bir yâran olur, ekipbaşı olan kişinin dizleri arasına kafasını sokar, bekler. Sıra ile önce ekipbaşı, sonra diğer yâran ve misafirler ellerindeki tura ile sırtına vururlar. Her vuruşta, kim vurdu ise onun adını söyler. Mesela, 'Çetin yâran ağa vurdu', 'Ali misafir ağa vurdu' gibi...Vurmalar bitince ekipbaşı, ortada yatanın sırtına ellerini, ellerinin arasına da turayı dik tutarak,turanın ucunu misafir ya da yâranlardan birine çevirir. Aşağıdakine seslenir:

-Gerede, Gerede, turanın ucu nerede? O da:

-'Falanca yâran ağa' ya da 'Falanca misafir ağada' der.

Şayet bilirse bu defa o kişi aşağı yatar. Buradaki hile, sıra ile sırtına vurulurken, ekipbaşının bacakları arasında olan kişinin vurduğu zaman kulağını bükmesi ile turayı kime çevireceğini ona bildirmesindedir.

Yumurta kırma oyunu: Bir yâran ortaya çıkar. Elinde yumruk büyüklüğünde bir taş ile döner, 'misafir ağalar, bu taş ile bir adım uzaklıktaki yumurtayı bir vuruşta kırana yâran olarak hediye alacağız. Şayet vuramazsanız, siz de bize ziyafet çekeceksiniz. Var mı deneyecek?' der. Taşın büyüklüğünü gören misafir ortaya atılır. Eline taşı verirler. 'Hani kıracağım yumurta nerede?' diye sorunca, 'Sen bize sordun mu? İşte yumurta karşında. Ancak karınca yumurtası' diye cevap verirler. Gülüşürler.

Murdar (eti yenmeyen) hayvan oyunu: Ortaya davet edilen yâran ve misafirler iki dizleri üzerinde halka olurlar. Ekipbaşı dönerek, 'Arkadaşlar herkes eti yenmeyen bir hayvan adı söylesin' der. Sırayla 'kedi, köpek, domuz, eşek' gibi hayvanlar söylenince, kendisi de 'Ben de aslını seçiyorum' der. Yâralar, genellikle 'kaplan, leopar, tilki, kurt' gibi hayvanları seçerler. Sonra ekipbaşı 'Beni iyi dinleyin. Benim söylediklerimi herkes kendi seçtiği hayvanla tekrarlayacak.' der ve 'Anam aslan, babam aslan, ben aslanım. Aslan oğlu aslanım' der. Diğerleri de kendi seçtikleri hayvanlarla tekrar ederlerken büyük bir coşku olur.

Celep oyunu: İki yâran ellerinde tahta kaşık ile ortaya gelir, beğendikleri kişileri ve misafirleri seçerek ortaya iki dizleri üzerine oturturlar. Sonra Ali yâran ağa, ortağı Veli yâran ağaya dönerek, 'Ortak, şu ile şu dana benim olsun, şununla şunu da sana veriyorum' deyip, oturanların kafalarına vurur. Ortağı da, 'Hayır, şununla şunu almam çünkü zayıf. Ama şununla şu benim olsun. Şununla şu da sana kalsın' diye uzun süre ortadakilerin kafalarını döverler."[18]

Yukarıda belirtilen oyun dışında yâranda oynanan pek çok orta oyunu vardır. Araştırmacı Orhan Özkan "Çankırı Yâran Meclisi" adlı eserinde belirttiği oyun dışında yüze yakın oyun olduğunu belirtmiştir. Ancak burada köy seyirlik oyunları alınmamıştır.

Tekerleme oyunu: "Oyunu oynayacak yâran ve misafirler ortaya daire şeklinde otururlar. Sağ veya sol ayakları yanındakinin kucağında olur. Oyunu başlatan ebe, tekerleme söyleyerek diğerinin ayağının altına yumruğu ile vurur. Tekerlemeyi aynı şekilde diğerinin söylemesi istenir. Söyleyemeyenlere ceza verilir. Bu durum ebeye gelinceye kadar devam eder. Daha sonra tekerleme değiştirilerek oynanır ya da başka oyuna geçilir.

Tekerleme söylemede amaç; Yâran ya da sonradan katılan misafirin dilini düzleştirmek, zihinsel becerilerini geliştirmektir. Bunun yanında tekerleme oyunu el, dil becerisini; çabukluk ve kıvraklığı geliştirmek için oynanır."[19]

Çankırı yâranında söylenen tekerlemeler şunlardır:

17 Özkan, Orhan, a.g.e, s.59-62
18 Özkan, Orhan, Çankırı Yâran Meclisi, Çankırı, 2000, s.40-41
19 Absarılıoğlu, Ahmet, Büyük Başağa, Naklen, Çankırı

"Altı kartal ardı kalkar
Yedi kartal yerden kalkar
Sekiz kartal seker kalkar
Dokuz kartal doyar kalkar
On kartal oynar kalkar

***

Çatalcada topal çoban
Yapar satar çatal çoban

***

Aşağıdan gelen beş eşek
Beşide bez yüklü boz eşek
Kel oğlan eşeklere deh demeye başlamış
Deh ııç, ııç ıh, ııç, ııç çüş dedi
***
Bir değirmenim var indirmeli bindirmeli
Pergele verip döndürmeli
İndiremezsen bindiremezsen pergele verip
Döndüremezsen ver ustasına indirsin
Bindirsin pergele verip döndürsün
***
Aşı buzağı şaşı buzağı
Bacakları eğri büğrü gözleri şaşı buzağı
Ocak başına gelip de böğrüne daşı
Yiyince böö derse bil ki bu dişi buzağı[20]
***
"Karşıdan gelen beş boz eşek
Beşi de bez yüklü beş boz eşek
Beşi de bez yüklü beş boz eşek deh
Beşi de bez yüklü beş boz eşek çüş
Beşi de bez yüklü beş boz eşşek
***
Karşıda çam ağacı
Çam ağacında üç delük
Birinde çöp dıkalı birinde b.k dıkalı
Birinde bal dıkalı
Çöpü çekdim, b.ka depdim, balı yuttum

Çarşıdan bir top bez aldım beşe
İstediler altıya
Verdim yediye
Semayesi sekize
Sana vereyim dokuza
Sat ona sat ona
***
Şu tavandan bir su damladı
Şıp benim alnıma şıp anamın alnına
Şu kuyuya indim
Silkindim silkindim silkelendim çıktım
***
Şu kayada bir kartal var
Kartal kantarı tartar
Kantar da kartalı tartar

***

Dal sarkar kartal kalkar
Kartal kalkar dal sarkar

***
Karşıda bir boz sıra
Hopladım bindim sırtına
Kart kazığım kirt büzüğüme
Kirt büzüğü kart kazığıma tam dekkeldi
***
Çarşudan gelür beş eşek
Beşi de bez yüklü boz eşek
Keloğlan eşeklere deh demiye başladı
Deh dık dık çüş dık dık."[21]

***

"Ayrıca bazı yâran meclise döner, Başağa'dan izin alır ve hızlıca şu veya benzeri tekerlemeyi söyler. Anında tekrarlayana ödül verileceğini beyan eder. ' *Bir tarlaya kemekem ekmişler, bu tarlaya iki postu yırtık kel, kör kirpi dadanmış, biri postu yırtık erkek kel kör kirpi, diğeri postu yırtık dişi kel kör kirpi, postu yırtık erkek kel kör kirpinin postunu, postu yırtık dişi kör kirpiye eklemişler.*' Gibi gerçekten ezberlemesi ve çabuk söylenmesi zor tekerlemeleri Çankırı yâranı genelde ezbere bilir.

Bir başka oyunda yâranın her biri başındaki fesi diğerine giydirir ve her birine 'Paşa' lakabı verilir. Fesler sürekli değiştirilir. O arada ebe 'Selam geldi Ali Paşamdan, selam söyle Veli Paşa'ya' der. Adı geçenin fesi kimin başında ise hemen onun adı ile başkasına selam yollar. Şayet yanılırsa yüzüne kara çalınır. Karalar çoğaldıkça, 'Selam geldi bir karalı Ahmet Paşa'dan, selam söyle dört karalı Mehmet Paşa'ya' diye oyuna devam edilir. Kara yediye çıkınca oyuncu ' Yedi karalı Berbat Paşa' olur veya herkes karşısındakini eş tutar, birinin eline bir şamdan verilir. Eşi hemen 'Eşim eşim şaşkın eşim, sen onu elinde ne tutup duruyon veriver şona' der. Cevap gelmez ya da yavaş gelirse şamdan ona verilir.

20 Absarılıoğlu, Ahmet, arşivinden
21 Özkan, Orhan, a.g.e, s.116-117

Bu tür pek çok oyun vardır. Yâran kış günleri sabaha kadar devam ettiği için bu zevkli oyunlarla vaktin nasıl geçtiği gerçekten bilinmez."[22]

Oyunların bitiminden sonra Küçük Başağa'nın teklifi ile herkes yerine oturur. Daha sonra sesi güzel olanlar yöreye ait türküler söyler. İlerleyen saatlerde yemeğe kalan misafirlerle yâran adabına uygun şekilde yemekler yenir. "Yemek bittikten sonra yine aynı törenle eller yıkanır, herkes yerine oturur. Kahveler pişerken yâranın en yaşlısı herkese bir yemek ismi verir. Sonra Büyük Başağa bu isimleri söyleyerek sahiplerini kaldırır, oturtur. Sonunda birisi Büyük Başağa'nın yemek ismini söyler. Büyük Başağa'da 'Bütün yârana kalktım' diyerek herkesi ayağa kaldırır, sonra oturtur. Bu böyle birkaç defa tekrar eder. Bu esprili ve küçük oyun, bir anlamda yenilen yemeğin hazmını da kolaylaştırmış olur."[23]

Yemek esnasında pilav gelince günlük yaşamında yâran adabına uymamış olan yâranın önündeki pilava kaşığı dikilir ki bu da onun suçlu olduğunu gösterir. Yemeğe kalmış olan misafir adaba uygun şekilde gönderilir ve mahkeme kurulur. Mahkemeden sonra arap teslim edilir. Bu meclis sohbetinin zevkli olması nedeniyle sohbetler sabaha kadar devam eder. Meclisten ayrılma Cezayir havası ile öncelikle başağalar sonra sıra ile yâranların dağılımı ile biter.

Yâranda her bir oyunun gayesi vardır. Temelde yâranı hayata hazırlamak olup bu doğrultuda yâranın el, dil becerisini geliştirmek; eğlendirirken düşündürmektir. Bu yâran faaliyetlerinin temel prensipleri doğrultusunda ilkeler şunlardır;

Eline, diline beline hâkim ol
Harama bakma, haram yeme, haram içme
Doğru, sabırlı, dayanıklı ol, yalan söyleme
Büyüklerinden önce söze başlama
Kimseyi kandırma, kanaatkâr ol
Dünya malına tamah etme
Yanlış ölçme, eksik tartma
Alnın, kalbin ve kapın açık olsun
Kuvvetli ve üstün durumda iken affetmesini;
Hiddetli iken yumuşak davranmasını bil
Ve kendin muhtaç iken bile
Başkalarına ikram edecek kadar cömert ol

Belirtilen ilkeler doğrultusunda aslını bozmadan devam eden yâran kültürü içinde görülen her bir hareket bireyi belirli ilkeler doğrultusunda hayata hazırlamaktadır. Yâranın geleneği yaşatma kapsamı içinde gördüğümüz faaliyetlerinden olan ortaoyunu ve tekerlemeler

Çankırı'nın dil özelliklerini ve yaşam biçimlerini bünyesinde yaşatmakta olup tüm bu özellikler yâran içindeki orta oyunları ve söylenen tekerlemelerle geleceğe taşınmaktadır. Dileğimiz bu kültürel zenginliklerimize ülkemizin her yerinde sahip çıkarak bu zenginliklerle geleceği ayakta tutabilmektir.

Sonuç ve Öneriler:

Halk biliminin temel unsuru halk ürünleridir. Halk ürünleri unsurlarının temelinde ortaoyunları ve tekerlemeler vardır. Çankırı'da halk biliminin yaşayan ana ögesi yâran kültürüdür ve yâran kültürü halka ait olan pek çok halk bilimi unsurlarını bünyesinde yaşatmaktadır. Bu özellikleriyle halk bilimi araştırmacılarına kaynaklık edebilecek olan yâran kültürünün parçalarından biri olan ortaoyunları ve tekerlemeler Çankırı yâranında yaşatıldığı şekliyle verilmiştir.

Çankırı'nın can damarı diyebileceğimiz yâran kültürü, ülkemizin farklı yörelerinde farklı isimler altında yaşatılmaktadır. Yâran kültürü içindeki kültürel ögeler yörenin yapısına uygun olarak farklı şekillerde yaşatılmaktadır. Yöreye ait dil özelliklerini, büyüğe saygıyı, giyim tarzını vb. kültürel unsurları ortaoyunları ve tekerlemeler bünyesinde taşımaktadır. Yâran kültürü içinde canlılığını koruyan ortaoyunları ve tekerlemeler bu yapı içinde gelecek kuşağa taşınmaktadır.

Temelde el, dil becerisini geliştirerek müşteriye iyi hizmet vermeyi hedeflemiş olan orta oyunu ve tekerlemeler, günümüzde sadece esnaf grubuna hitap etmemekte olup tüm meslek gruplarına hitap edebilmektedir. Bu güne kadar aslını bozmadan günümüze kadar yâran içinde canlılığını korumuş olan ortaoyunu ve tekerlemelerin gelecekte de temel besinini halktan alarak daha gelişmiş bir şekilde geleceğe ulaşması yönünde herkese büyük görevler düşmektedir.

22 Özkan, Orhan, a.g.e, s. 57
23 Türkoğlu, Ömer, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı, 1999, s.112

Bir yörenin kapısını o halk tarafından açılıyor olması o yöredeki birlik ve beraberliği göstermesinin yanında yörenin gelecekteki yerini belirlemektedir. Çankırı, bu illerimizden biridir. Çankırı'nın kapısı halk ögesi olan yâran ile açılmaktadır. Yâranı oluşturan her bir öge bir araştırma konusudur. Bu doğrultuda bakıldığında ortaoyunları ve tekerlemeler temel malzemeyi oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

1. *ABSARILIOĞLU, Ahmet, Çankırı'nın Milli Kültür Değeri Yâran, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı, 2003*
2. *ABSARILIOĞLU, Ahmet, Çankırı, Sözlü Kaynak*
3. *ABSARILIOĞLU, Ahmet, arşivinden*
4. *AND, Metin, Geleneksel Türk Tiyatrosu- Köylü ve halk tiyatrosu gelenekleri, İnkılâp Kitabevi, İstanbul,1985*
5. *KÖROSMANOĞLU, Mustafa, Çankırı, Sözlü Kaynak*
6. *OĞUZ, M. Öcal ve diğerleri, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayıncılık, Ankara, 2004*
7. *ÖZKAN, Orhan, Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Çankırı, 2002*
8. *ÖZKAN, Orhan, Çankırı Yâran Meclisi, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı, 2006*
9. *TÜRKOĞLU, Ömer, Çankırı İl Yıllığı, Kayıkçı Matbaacılık, Çankırı, 1999*

ÇANKIRI YÖRESİNDEKİ ESKİ ÇOCUK OYUNLARI

Child Games Of Çankırı

Ethem YENİGÜRBÜZ*

ÖZET: *Oyunların çocukların hem ruhsal hem de fiziki anlamda gelişimleri açısından çok önemli etkisi vardır. Geçmişte çocukların oynadıkları oyunların çoğunlukla grup oyunları olduğu, arkadaşlık, dayanışma ve paylaşma duygularının geliştiği görülürken günümüzde ise çocukların daha çok teknoloji ağırlıklı ve bireysel oyunlara yöneldikleri görülmektedir. Orta Anadolu kentlerinde çocukların oynadıkları oyunlarda genel hatları ile benzerlik görülmekle birlikte Çankırı yöresine özgü oyunlarda bulunmaktadır. Çocuk oyunlarını sokak oyunları ve ev içi oyunları olarak ikiye ayırabiliriz. Ancak çocukların özellikle geçmişte sokaklarda oynanan grup oyunlarından büyük bir haz aldıkları da bilinen bir gerçektir. Eski Çankırı sokaklarının otantik mekanlarında geçmişte oynanan oyunlarının büyük bir bölümü konut kültürünün değişmesi, apartmanlaşma ve okul öncesi eğitimin yaygınlaşması ile günümüzde değişime uğramıştır. Apartman hayatının yaygınlaştığı ve çocukların hareket alanını daraltan yaşam tarzının egemen olmaya başladığı 1985 ile ikibinli yılların başına kadar olan dönem Çankırı'da çocukların oyun oynamaları açısından en sıkıntılı dönemlerden biri olmuştur. Daha sonraki dönemde kreş ve ana okullarının yaygınlaşması çocukların öğretmenler nezaretinde oyun oynamaları imkanını sağlamıştır.*

ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Çocuk oyunları, eğitim.*

CHILD GAME OF ÇANKIRI

ABSTRACT: *Games exert significant effects on both moral and physical developments of children. It is observed that while games which children used to play in the past were mostly group games and contributed to the development of feelings of friendship, solidarity and sharing, children have tilted towards more technological and individual games. Though games that children play in Central Anatolia are similar in general terms, there exist games peculiar to Çankırı. We can separate child's games into two which are street games and indoor games. However, it is a widely known fact that children enjoy very much those group games they play in streets. A great part of the games played in the authentic locations of Çankırı streets in the past has undergone a drastic change as a result of change in housing culture, generalization of apartments and expansion of pre-school education. The period between 1985 and 2000s during which apartment culture started to become widespread and the life style that narrowed areas of movement for children began to dominate was one of the most problematic periods in terms of game playing for children in Çankırı. Generalization of nursery schools and kindergartens in the following period allowed children to play games under the surveillance of their teachers.*

KEY WORDS: *Çankırı, Child's games, education.*

GİRİŞ

Geçmiş yıllarda Çankırı'nın sokaklarında, köyleri ve kırsalında oynanan yöreye özgü çocuk oyunları günümüzün değişen koşulları ve hızla gelişen teknolojisi karşısında bir bir yok olmaya başladı.

Orta Asya'dan günümüze kadar yüzlerce yıldır yaşatılan çocuk oyunları özellikle son 25 yılda yaşanan yoğun betonlaşma ile konut kimliğinin değişmeye başlaması ve hızla gelişen teknolojiye adeta boyun eğmek durumunda kalmıştır. Yaşları 40'ın üzerindeki insanların küçüklüklerinde oynadıkları oyunları tespit etmek ve kayıt altına almak geçmişteki kültürün gelecek kuşaklara aktarılması anlamında önemli bir çalışma olacaktır.

Kent merkezinde Kale'nin eteklerinde kurulan ve SİT alanı olarak korumaya alınan eski kent dokusundaki yapıların büyük bir bölümü tadilatlar ve günün ihtiyaçlarına paralel yada bilinçsizce onarılarak özgünlüğü yitirmiştir. Ancak görünümü ile yerli yabancı kenti gezmeye gelenlerin büyük ilgi gösterdiği daracık sokakların birleşme noktası olan meydanlar zorunlu olarak korunduğundan çocukların geçmişte oyun oynadığı alanlar günümüze kadar gelebilmiştir. Koruma alanı dışında kalan daha güney kesimlerdeki müstakil evler yoğun betonlaşma ile yok olmuş, dolayısı ile çocukların oyun alanları da kaybolmuştur. Çocuklar çok katlı apartmanların bodrum katlarındaki atari salonları yada internet cafeler de bireysel yada grup oyunları oynayarak değişen şartlara uyum sağlamak zorunda bırakılmışlardır. Çankırı'nın yakın geçmişinde çocuk oyunlarının özellikle yaz aylarında sokak oyunları ve grup oyunları şeklinde, kış aylarında guzine yada sobanın ısıttığı sıcacık evlerde kardeşler, yakın komşu çocukları arasında ya da bireysel oyunlarla öne çıktığını görüyoruz. Oyunları genel yapısı itibari ile değerlendirecek olursak, oyun

* Ethem YENİGÜRBÜZ, Çankırı Belediyesi Basın Yayın Ve Halkla İlişkiler Müdürü.

malzemelerinin çok sınırlı olduğu geçmiş yıllarda gazoz kapakları, eski ayakkabı lastikleri, iplik makaraları, kibrit kutuları gibi günümüzde çöpe atılan bir çok malzemeyi o dönemde çocukların yaratıcı zekaları ve el becerilerini de kullanarak değişik oyuncaklar yapıp, oyunlar oynadıklarını görüyoruz. Çocukların tekerlemelerle hızlı konuşma alışkanlığı kazanması, grup oyunları ile rekabet, yardımlaşma ve dayanışma, kazanma ve kaybetme duygularını yaşaması onların geleceğe hazırlanması anlamında da fevkalade önemlidir.

Çocuk ve oyun

Birbiri ile özdeşleşen bu iki kelime bir insanın hayatı boyunca gelişimi açısından da son derece önem taşımaktadır. Çünkü oyunların çocukların fiziki ve ruhsal gelişimleri açışından ne denli değerli olduğu bilinen bir gerçektir. Bebek doğumundan itibaren anne, baba, büyük anne, büyük babası varsa ağabeyi yada ablasının hareketlerini yakından takip etmeye başlar. Aile bireyleri bebeği severken bir takım el hareketleri yada mimiklerle çeşitli oyunlar yaparlar. Bebeğin ilk oyunu 3-4 aylıkken sağ elini hareket ettirip sağa sola çevirerek genellikle anne yada büyük anne tarafından öğretilen tel sarma oyunu ile başlar. "Tel sarar yavrum (kızım, oğlum) tel sarar, tel bulamazsa ip (ne) sarar"

Bebek bu oyunu dikkatle izler ve bir süre sonra parmaklarını çevirerek oldukça neşeli bir şekilde oyuna katılır. Tel sarma oyunu Çankırı yöresinde bebeğin fiili olarak oynadığı hemen hemen ilk oyundur.

Aile bireyleri bebeklere el ve mimiklerle değişik oyunlar öğretmek ve onları neşelendirmek için yoğun çaba sarfederler. Ses ve mimiklerle bebeklerin dikkatini çekmeye çalışan aile bireylerinin geçmişte ve günümüzde Çankırı'da bebeklere oynatılan oyunlardan bazıları şunlar:

-Araba gelmiş, durakta durmuş, düdüt (yada bi bip)

-Bir kuş gelmiş avucuna konmuş, (Baş parmaktan başlayarak) bu görmüş, bu vurmuş, bu pişirmiş, bu yemiş bu da (küçük parmak tutulup sallanarak) hani bana hani bana demiş

-Fış fış kayıkçı, kayıkçının küreği, hop hop eder yüreği, akşama fincan böreği, benim evde etim var, bir yaramaz kedim var, kedim eti yerse, annem beni döverse inga inga ağlarım babam beni severse kah kah kah gülerim. (8-9 aylık bebeği hareketlendirmek için)

-El el ebelek ebeleğin yarısı, (bit pirenin karısı yada) doktor beyin karısı

-9-10 aylıkken bebeklere parmak oyunu olarak annesi veya yakınları tarafından "Baş parmak, badem parmak (işaret parmağı), orta direk (orta parmak), gülme şeker (yüzük parmağı), küçük hacer (küçük parmak) tutularak oynatılan bir oyundur.

Buna benzer oyunların, bebeğin eğlendirilmesi, güldürülmesi, kulağının tekerlemelerle melodik bir yapıya alıştırılması, ağlamasının kesilmesi, sayıları öğrenmesi gibi gayeler vardır.

Aileleri tutucu yada sosyallikten uzak olan çocukların çocukluklarını yaşamadan içine kapanık bir şekilde büyüdükleri ve ileriki yaşamlarında çok ciddi psikolojik sorunlarla karşılaştıkları hatta bir bölümünün adeta birer suç makinesi haline geldiği hepimizce gözlenen bir gerçektir. Geçmişte daha az görülen bu durum günümüzün belki de en önemli sorunlarından birisidir. Çünkü gelişen teknoloji ile bilgisayar bağımlısı olan çocuklar evlerde tek başlarına, sosyallikten uzak bireysel oyunları tercih etmektedir. Okul öncesi eğitimin yaygınlaşması ve buralarda grup oyunlarına ağırlık verilmesi ile çocukların yeniden sosyalleşmesi ve daha sağlıklı nesiller yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

OYUNLARDA EBENİN ÖNEMİ

Çocuk oyunlarının en önemli kişisi şüphesiz ebedir. Oyunun özelliğine göre ebe sayısı birden fazla da olabilir. Cezalandırılan kişi olarak görülse de bazı oyunlarda oyunu yöneten kişi olarak da karşımıza çıkar. Çocuklar genellikle oyunlarda ebe olmak istemezler. Ebenin belirlenmesi sırasında (sayışma yada tekerleme yöntemi ile) zaman zaman tartışmalar yaşandığı görülür. Oyuna başlayan yada başlatan kişi olan ebenin oyun içinde yer değiştirmesi diğer bir değişle ebeliği başka birine bırakması sırasında yerini alacak oyuncu için yanmak değimi kullanılır. "Sen yandın, ebe oldun" gibi.

Ebe seçme yöntemleri

1. Sayı sayılarak

2. Tekerlemelerle

A) çık çı-ka-lım ça-yı-ra, yem ve-re-lim (veriyor) ör-de-ğe, ör-dek ye-mi-ni ye-me-den, cıyak mıyak demeden, çık-tım çı-kar-dım, se-ni çı-kar-dım.

B) portakalı soydum, başucuma koydum, ben bir ya-lan uy-dur-dum, du-ma d uma dum.

C) En-nek ben-nek demirdağ dağnek, kes-ten-ke-le nal-mık, sen çık ,,,,

D) Enne, menne , tadı tünne, filfili, kuşdili, ıddık, zıddık, haracan, halbur, cıkkıdı kalbur, sen gir sen çık[1]

E) Arnavuç, barnavuç, 43,44,45,46,47,48,49,50[2] ....

F) Bir kedi varmış, yüze kadar sayarmış, sıfırını silmiş, on kalmış, 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10 kırmızı don, git duvara kon.

3. Oyunun özelliğine göre atış yapılarak, beceriye göre ebe ya da oyuna başlayacak kişinin belirlenmesi

4. Karşılıklı ayak adımları atılarak ebe yada oyuna başlayacak grubun belirlenmesi.

5. Kura ile ebe yada oyuna başlayacak kişilerin belirlenmesi

A) Avuç içine bir taş konur, eller arkaya götürülüp sağ yada sol elin içine taş saklanır. Avuçlar kapalı şekilde eller öne çapraz şekilde götürülür ve karşıdaki oyuncu sağ yada sol eli seçer, bulan ebe olur yada oyuna başlar.

B) İp ya da çöp çekilerek ebe belirleme yöntemi.

C) Para ile yazı tura yöntemi

Çankırı ve çevresinde bebeklikten başlayıp çocukluk ve hatta yetişkinlik dönemini de içine alan çocuk oyunlarının diğer bölgelerdeki oyunlardan zaman zaman farklılıklar sergilediğini görüyoruz. Orta Asya'dan günümüze kadar izler taşıyan özellikle kırsal yörelerdeki açık alan oyunları her ne kadar kaybolmaya yüz tutsa da belirli bir yaşın üzerindeki insanların hafızalarında ve hatıralarında yerini korumaya devam etmektedir. Çocukların ve yetişkin gençlerin birbirleri ile iyi geçinmeleri, bilgi dağarcıklarının artırılması, yeteneklerinin geliştirilmesi, dayanıklılıklarının artırılması gibi özellikler taşıyan bu oyunlar okuldan gelen yada çıraklık yapan çocukların boş zamanlarında stres atma ve kendilerini geliştirmeleri bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Bu yörede oynanan çocuk oyunları tabiatın uyanması ile yani bahar mevsiminin gelmesi ile hareketlenir, yaz mevsiminde okulların da tatil olması ile sokaklar daha da şenlenir. Geçmişte Çankırı merkezinde yaşayanların büyük bölümünün Karaköprü, Ballıca, Yanlar bölgelerinde bağı bahçesi bulunduğundan aileler yaz aylarını buralarda geçirir, dolayısı ile çocuklar da bahçe komşularının çocukları ile çok daha rahat bir ortamda oyunlarını oynarlar.

Bağlık bahçelik alanda genellikle erkek çocukları sapan adı verilen Y şeklinde ağaç dalından yaptıkları alete kauçuk yada lastik bağlayıp içine de taş koyarak belirledikleri hedefe atış yaparlar. Hareket alanı geniş olduğu için bahçelerde oyun oynamak bir de anlaşabildiği arkadaşları varsa çocuklar için büyük keyiftir.

Kar yağdığında ise Çankırı sokaklar cıvıl cıvıl hareketlenir. Geçmiş yıllarda araç trafiğinin az olduğu dönemde kuzeyden güneye inen dik sokaklar kızakları ile kayan çocuklar için en önemli oyun alanlarıydı. Elleriyle kızakları arkalarından tutup koşarak hızlı bir şekilde yere oturup "şak vurma" tabir edilen yöntemle kaymak tehlikeli olmasına rağmen çok keyflidir. Bir de güzergahta kardan set yaparak kızakla oradan hoplatmak kızağı hızlandırma yanında çok zevklidir. Zaman zaman büyüklerin de katıldığı mahallede kardan adam yapmak karlı havaların haz alınan oyunlarından biridir. Yağmur yağdığında ise sokağa çıkan çocuklar hep birlikte "Yağ yağ yağmur, teknede hamur, ver Allahım ver sicim gibi yağmur" diye bağırıp gezerler. Yağmurun bereket olduğunun çocuklarca da algılanması için oyunsu bir anlayışla hareket edilmesi durumudur.

ÇANKIRI YÖRESİ ÇOCUK OYUNLARINDAN ÖRNEKLER

1. Iscak Taş Oyunu

Ünür Beldesi çevresinde hava karardıktan sonra grup halinde oynanan bir oyundur. Her oyunda olduğu gibi sayı sayılarak yada tekerleme söylenerek ebe seçilir. Açık alanda ortaya bir ateş yakılır ve orta boy bir taş ateşte ısıtılıp açık alana fırlatılır. Ebe o taşı bulup (eli yansa bile) elinde taşıyarak oyunun başladığı noktaya getirmek zorundadır. Bu arada sıcak taşı bulup elinde getirirken kendisini takip eden diğer oyunculardan birisine dokuna bilirse ebelemiş olur. Şayet birisine dokunamazsa oyunun başladığı noktaya gelir, yeni bir ebe seçilir.[3]

2. Eski Minder Oyunu

Geçmişte kız çocuklarının grup halinde oynadıkları bir oyundur. 6-7 kişi ile oynanır. Önce bir ebe belirlenir. İstekli çıkmazsa tekerleme ile ebe seçilir.[4]

1 Sadık Softa'dan alınmıştır. Çankırı Merkez.
2 Sadık Softa'dan alınmıştır.
3 Cemil Demirci'den alınmıştır. Çankırı Merkez.
4 Çık çıkalım çayıra, yem veriyor ördeğe, ördek yemeden, cıyak mıyak demeden, çıktım çıkardım, seni çıkardım tekerlemesi söylenerek ebe belirlenir.

Ebe ortada bekler, diğer oyuncular etrafında yuvarlak oluşturur. Ve ebenin etrafında hızla dönmeye başlarlar. Dönerken "Eski minder, yüzünü dönder, karalama defter, İskender" deyip put gibi dururlar. Ebe oyuncuları güldürmeye çalışır. Güldürmek için yoğun çaba harcar, şaklabanlık yapar. Gülen oyuncu ebe olup ortaya geçer ve oyun böylece devam eder.

Eski Minder

Bu oyun çeşitli değişikliklere uğramasına rağmen günümüzde halen şu şekilde oynanmaktadır:

Ebe seçilmesinin ardından oyuncular dönmeye başlar. Öncekine göre değişiklik ebenin duruş şeklindedir. Ebe ortada ayakları üzerinde çömelerek yüzünü elleri ile kapatır. Oyuncular hızla dönmeye başlar ve geçmişteki sözleri şu şekilde değiştirirler "Eski minder yüzünü göster, göstermezsen bir poz ver, güzellik mi?, çirkinlik mi? Havuz başında heykellik mi? diye ebeye sorarlar. Ebe, güzellik derse oyuncular anında durup güzel bir poz verirler, çirkinlik derse kendilerini çirkin göstermeye çalışırlar, havuz başında heykel derse heykel duruşu sergilerler. Bu kez ebe güldürmeye çalışmaz içlerinden birini ebe olarak seçer ve oyun böylece devam eder.[5]

3. Kırmızı Elma Oyunu

Yine kız çocukların grup halinde oynadıkları bir oyundur. Ancak yeterli oyuncu bulunamazsa erkek çocukları da bu oyuna dahil olur. Genellikle çift sayılı çoklu oyuncu olması istenir. 6-8-10 kişi olabilir. Yuvarlak oluşturulup, tek yöne hafif koşulu ya da hızlı yürüyerek oynanır. Kırmızı elma yeşil başlı turna, otur dersem oturur, kalk dersem kalkar, büzül dersem büzülür, süzül dersem süzülür,elleri şap şap, ayakları raprap. bir şöyle, bir böyle, dans ederiz biz böyle deyip kolkola girerek dans edilir.

Kırmızı Elma

4. Holu Oyunu

Kızılırmak İlçesi Kavlaklı Köyü'nde oynanan bir oyundur. 10 ile 18 yaş arasındaki erkekler köy meydanında, kız çocukları ve genç kızlarda evlerin avlularında oynar.Tekerleme yöntemi ile bir ebe belirlenir. Genellikle de En-nek ben-nek demirdağ dağnek, kes-ten-ke-le, nal-mık, sen çık tekerlemesi söylenir. 5-6 kişinin oynadığı bu oyunda her oyuncunun kendisine ait bir değneği vardır. Ortaya bir çizgi çizilir. Çizginin 5-6 metre önüne yaklaşık 40-50 cm çapında bir daire çizilir. Ortasına 3 cm çapında 5-6 cm yüksekliğinde "Holu" adı verilen bir ahşap silindir konur. Ebe dairenin yakınında bekler. Oyuncular sıra ile ellerindeki değnekleri holuyu düşürmek ve çember dışına göndermek için fırlatırlar. Holu değneğin çarpması ile fırlar ve çemberden uzaklaşır. Ebe holuyu çemberin içine getirmek için holuyu almaya gittiğinde değneğin sahibi seri bir şekilde koşarak ebeye yakalanmadan değneğini alıp çizgiyi geçmeye çalışır. Ebe holuyu çemberin içine koyup kendi değneğini oyuncuya değdirirse ebe o oyuncu olur. Oyuncu ebeye yakalanmadan sınır çizgisini geçerse ebelik devam eder. Oyuncular sıra ile değnekleri fırlatıp holuyu çember dışına fırlatamazsa yani tüm oyuncular değnekleri fırlatıp holuyu çember dışına atamazsa hep birlikte ebeye yakalanmadan değneklerini alıp çizgiyi geçmeye çalışırlar. Oyunculardan birisi değneği alıp çizgiyi geçtiğinde diğerleri değneklerini almadan çizgiyi geçerler. Değneği kapıp sınırı geçen oyuncu bir kez daha atış yapar holuyu çember dışına fırlatırsa yine değnekleri almaya hücum ederler. Oyun böylece devam eder.[6]

Bu oyunun bir benzeri Merkez İlçeye bağlı Bozkır Köyü'nde Hot ismi ile oynanır.[7] Hot malzemesi Holudan biraz daha yüksek ve huni biçimindedir. Genel hatları ile oyun aynı olmakla birlikte Hot çember dışına çıkarıldığında

5 Osman Süren'den alınmıştır. Kavlaklı Köyü.
6 Osman Süren
7 Çankırı Taşkaracalar bölgesindeki Hot oyunu ile sadece isim benzerliği vardır.

ebe yerine koymak için uzaklaştığında değneği fırlatan oyuncu hızla değneğinin yanına koşar ve değneğe dokunduğunda ebe tarafından ebelenemez. Oyuncu değneğinin yanında bekler. Diğer bir oyuncu Hotu çember dışına çıkardığında ebe Hotu çember içine koymak için uzaklaştığında ebeye yakalanmadan başlangıç çizgisine gider.[8] Holu oyunu Çankırı'nın bazı bölgelerinde de küçük değişikliklerle Dana oyunu olarak adlandırılır. Ebeye de Danacıbaşı denir. Çember içerisine konan malzeme bu oyunda konserve kutusu gibi teneke kutular olabilir. Değişik isimlerle oynanan bu oyunların ortak kuralları oyuncuların atış çizgisini geçmemeleri ve çabukluktur.

5. Mayna Oyunu

Köy yerlerinde harman denilen alanda genellikle erkek çocuklarının oynadığı bir oyundur. Karşılıklı iki grup halinde oynanır. Ortaya bir sınır çizgisi çizilir. Dörderli yada beşerli gruplar sınır çizgisinden yaklaşık 15 metre uzaklaşır. Yazı tura yada eller arkaya saklanıp sağ veya sol ele küçük bir taş konur. Bulan taraf oyuna başlar. A grubundan kendisine güvenen çevik bir oyuncu sınır çizgisini geçer ve rakiplerinin kendisini yakalamasını bekler. B grubu oyuncuları sınırlarını ihlal eden oyuncuyu yakalamak için harekete geçerler. Geniş alanda uzun kovalamacalar olur sonuçta sınırı geçen oyuncuya rakipleri dokunduğu anda o oyuncu oyun dışı kalır. Kendi takımından diğer oyuncu oyuna dahil olup tekrarlar. Rakipleri dokunamadan sınırı geçerse oyun karşı tarafa geçer. Oyun böylece sürer gider. Çok hareketli ve zevkli bir oyundur.[9]

6. Taş, Kağıt, Makas Oyunu

Kız ve erkekler çocuklar tarafından oynanır. Ellerini kullanarak oynadıkları bu oyun iki kişilik çok zevkli bir oyundur.Karşılıklı duran oyuncular aynı anda taş, kağıt yada makas diyerek ellerini söylediği malzemeye göre şekillendirir. Örneğin taş dediğinde yumruk şeklinde, kağıt dediğinde elini düz uzatır, makas dediğinde iki parmağını açarak rakibine doğru uzatır. Kendisi taş, rakibi makas dediğinde yumruğu ile makası kırma hareketi yapar. Biri makas diğeri kağıt derse makas kağıdı keser.

7. Makarayı Sarma Oyunu

4-6 yaş grubuna dahil genellikle kız çocuklarının oynadığı bir oyundur. Grup halinde bir yandan ellerini çevirip diğer yandan "Sar sar sar makarayı" ters yöne çevirirken de "Çöz çöz çöz makarayı" denir, elleri açıp kapatarak "şöyle de böyle şöyle de böyle" sözlerinin sonunda el çırpılarak "Komşu şak şak şak, komşu şak şak şak, aslan geliyor kaplan geliyor çekilin yoldan hey" sözleri ile oyun bitirilir.

8. Aç Kapıyı Bezirgan Başı

Kalabalık grup halinde oynanan bu oyunda iki ebe belirlenir. Ebeler kendi aralarında diğer oyuncular duymayacak şekilde kendilerine (armut, elma, lale, menekşe vs.) isim verirler. Ebeler karşılıklı olarak ellerini birleştirir ve oyun başlar. Diğerleri sıra ile ebelerin ellerinin altında geçerler. Bu sırada şu şarkı söylenir:

Aç Kapıyı Bezirgan Başı

Aç kapıyı Bezirgan Başı, Bezirgan Başı,
Kapı hakkı ne verirsin, ne verirsin
Arkamdaki yadigar olsun, yadigar olsun,

Bir sıçan, iki sıçan üçüncüye deliğe kaçan, denildiğinde ebelerin elleri arasından geçen oyuncu yakalanır ve kendisine: Elma mı? Armut mu? Diye sorulur. Elma derse elma olan ebenin tarafına armut derse armut olan ebenin tarafına geçer. Oyun böylece sürer. Oyuncu kalmayınca ortaya bir çizgi çizilir elma ile armut çizginin iki tarafına kazandıkları oyuncularda onların arkasına geçer ve iki ebe elele tutuşup rakiplerini kendi tarafına çekmeye çalışır. Kim karşı tarafa geçerse o yenilmiş olur.

9. Yağ Satarım Oyunu

Yağ satarım oyununda önce bir ebe belirlenir. Oyuncular yüzleri birbirine dönük halka oluşturacak biçimde yere otururlar. Ebe bir mendilin ucunu düğümleyerek eline alır. Mendili arkasında saklı bir vaziyette halkanın çevresinde dolaşmaya başlar. Bu sırada da oyuna adını veren şarkıyı söyler:

8 Sadık Softa -Çankırı Merkez.
9 Nebi Yiğitoğlu, Taşkaracalar- 1965

Yağ satarım, bal satarım
Ustam ölmüş, ben satarım
Yağ olsun, bal olsun
Küçük hanım sağ olsun
Zambak, zumbak
Dön arkana iyi bak

Dolaşırken mendili belli etmeden oyunculardan birinin arkasına yere koyar. Arkasına mendil bırakılan oyuncu, bunun farkına vardığı anda mendili alarak ebeyi kovalamaya başlar. Ebe, yakalanmadan onun yerine otururşa, mendili alan çocuk ebe olur; yakalanırsa, oyun aynı ebeyle devam eder. Farklı bir biçime göre ise, ebeyi kovlayan oyuncu, ebe yerine oturuncaya değin mendilin bağlı topuz biçimindeki ucuyla arkasından vurarak onu cezalandırır. Elinde mendil bulunan oyuncunun ebeliğiyle oyun sürer.[10]

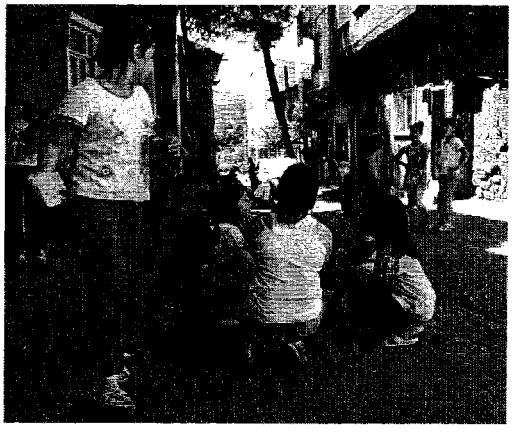

Yağ Satarım

10. Yakan Top Oyunu

Kalabalık grup halinde oynanan bu oyun en az dört kişiyle oynanır. Ama daha kalabalık olursa çok daha zevklidir. Oyuncular ya sayışarak ya da eşleşerek iki eşit sayıda grup oluştururlar. Sonra yazı tura atarak ilk kim bir olacak onu belirtirler. ondan sonra birinci çıkan grup ortaya geçer.Ondan sonra diğer grup ortadaki grubu vurmaya çalışır.Eğer atılan top birine gelirse o kişi oyun dışına çıkar.Eğer top atılınca yukarıdan gelen topu havada tutunca 1 tane can almış oluyorsun. Eğer gruptaki herkes vurulursa diğer grup ortaya geçiyor.Ve bu seferde diğer grup onları vuruyor.

Yakan Top

11. İp Atlama

Genellikle kız çocuklarının ve zaman zaman da yetişkinlerin oynadığı bir oyundur. Tek kişi ile kısa iplerle oynanıldığı gibi uzun iplerle grup halinde de oynanır. İki kız çocuğu ipin iki ucundan tutar ve sallar diğer oyunculara sıra ile ipe dokunmadan içine girip atlar. İpe takılan yanar ve ipi tutup sallar. Böylece devam eder.

İp Atlama

12. Gazoz Kapağı Ve Artist Ütme Oyunu

Geçmişte gazoz kapakları ile daha sonraki yıllarda da yassı çikletlerden çıkan (üzerinde tanınmış aktrislerin resimleri bulunan) kartlarla oynanan bir oyundur. Duvardan belirli bir mesafeden gönderilen gazoz kapağı veya artist yerdekinin üzerine gelirse, üsttekinin sahibi alttakini alır. Bu şekilde rakibinin elinde gazoz kapağı yada artist bitene kadar devam eder.

Artist Ütme

13. Körebe Oyunu

Kalabalık grupla oynanan ve adeta klasik olan her yörede olduğu gibi Çankırı'da da oynanan bir oyundur. Grup içerisinden sayışarak bir ebe seçilir. Ebenin gözü görmeyecek şekilde genellikle koyu renkli yemeni yada bir bez parçası bağlanır. Çocuklar ebenin etrafından dönerek dokunurlar ebe onları yakalamaya çalışır. Yakalanan ebe olur, böylece devam eder.

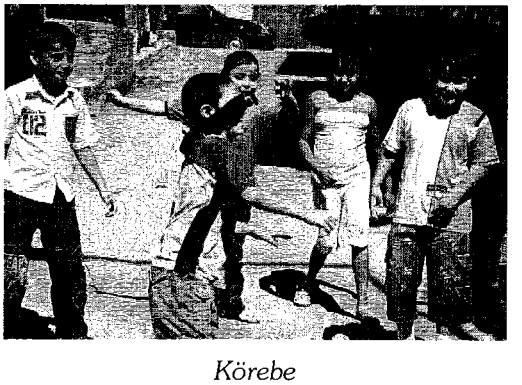

Körebe

14. Altı Eme Oyunu[11]

Yan yana olacak şekilde iki sıra toplam 6 adet eme adı verilen küçük çukur açılır. Toplam 12 çukur açıldıktan sonra her çukura 3'er adet leblebi büyüklüğünde küçük taş konur. İki kişi tarafından oynanan bu oyunda oyuncu sırası sayışarak belirlenir. Oyuna başlayacak çocuk kendi tarafındaki çukurlardan (eme) istediği emeden

10 Zuhal Karakuş, 1966, Çankırı Merkez

11 Çocuklar ve gençler tarafından Bozkır Köyü'nde oynanan bir oyundur. Aynı oyun Ilgaz yöresinde de Emen adı ile oynanır.

başlayabilir. Genellikle baştaki eme den başlanır. Başladığı eme den aldığı üç taşı sonraki emelere sıra ile bırakır. Son taşı bıraktığı emedeki taşları alıp (elinde 4 taş olur) diğer emelelere sıra ile devam eder. Elindeki son taşı bıraktığı eme de taş yoksa oyun rakibe geçer. Oyun gereği bazı emelerde taşlar birikir, bazıları boş kalır. Oyunculardan biri rakip taraftaki emelerde taşları bitirinceye kadar oyun devam eder. Kimin önündeki emelerde taş kalmazsa o yenilmiş olur.[12]

Dalye

15. Deve Cüce Oyunu

Grup oyunudur. Kız erkek çocuğu farkı yoktu. Gruptan belirlenen ebenin deve dediğinde oyuncular ayakta olacak, cüce dediğinde çömelecekler. Başlangıçta yavaş başlayan oyun ebe tarafından hızlandırılır ve oyuncular şaşırtılmaya çalışılır. Hızlı şekilde deve cüce, cüce deve gibi, yanılan oyun dışı kalır.

Uzun Eşek

16. Patlak Oyunu

Çankırı Merkez ve ağaçlıklı bölgelerde patlak adı verilen ağacın ince dalından 10-15 cm uzunluğunda dal parçası kesilir. Mantarımsı olan iç kısmı kolaylıkla oyulur ve içi tamamen boşaltılır. İki uç noktalarına mermi görevi yapacak genellikle sicim ipinden küçük yuvarlak topçuklar hazırlanır ve iki uç noktaya yerleştirilir. Daha önceden hazırlanan bir çubuk ile topçuklardan birine ittirilince basınçla ileri uçtaki topçuk basınçla fırlayarak pat diye ses çıkarır ve ileriye fırlar.[13]

Kutu Kutu Pense

17.Uçurtma Oyunları

Çıtalı Uçurtma

Havaların rüzgarlı olduğu günlerde "Çıtalı" yada "Kasnaklı" adı verilen büyük uçurtmalar yapılır (Gazete Kağıtları yada atık naylonlar değerlendirilir) Çankırı'da geçmişte çıtalı uçurtmalar sarıbaba mezarlığında, bahçeler mevkiinde, o zaman açık alan olan kucaklama taşı mevkiinde uçurulurdu. Günümüzde ise Esentepe kaşlarında Acıçay kenarındaki alanda uçurtma şenlikleri düzenlenerek çocuklar uçurtma zevkini tadabiliyorlar.Ya da açık alanlarda piknik alanlarında uçurtma uçurabiliyorlar.

Şeytan Uçurtması

Evlerin avlularında, mahalle aralarında çocukların uçurtma zevkini alabildikleri pratik bir uçurtma oyunudur. Kare şekline getirilen kağıt ortasından ikiye katlanarak üçgen haline getirilir ve iplerin geçirilebileceği kulaklar yapılarak delinir. Aynı şekilde kuyruk için daha büyük delik açılır ve kağıttan yapılan kuyruk takılır. Uzunca bir iple koşmak suretiyle uçurtma uçurulur.

18. Hot Oyunu

Kurşunlu İlçesi Taşkaracalar Beldesi çevresinde genelde harman denilen böygede 5-6 çocuk ve gencin oynadığı bir oyundur. Oyunun başlayacağı noktaya bir çizgi çizilir ve tüm oyuncular yan yana sol ayak diz üstü, sağ ayaklar ise dizleri kırık olacak şekilde oturulur. Tüm oyuncuların elinde birer değnek bulunur. Ebeyi ve sıralamayı belirlemek için tüm oyuncular ellerindeki sopaları yere vurdurup ileriye doğru gönderirler. Değneği en arkada kalan ebe olur. Oyuna başlayacak oyuncular değneği en uzağa atandan geriye doğru belirlenir. Oyunun yükü ebededir. Oyuncu yukarıdaki şekilde oturur ve ebenin değneği oyuna başlayacak oyuncunun ayak ucuna konur. Oyuncu kendi değneğini yere vurdurup ebenin değneğinin üzerine düşürmeye çalışır. Oyuncunun değneği ebenin değneğinin üzerine düşerse 2 kabak yani iki kozu olur. Bir sonraki atışında ebenin değneğine dokunamazsa kabaklarını bitirinceye kadar atış yapar. Oyunu ebe takip eder. Yapılan atışlar sonunda ebenin değneği uzaklaşır ve oyuncular yerlerinde sabit durur, ebe oyuncuların değneklerini kendilerine atar. Yerdeki değnek uzaklaştıkça oyun da zorlaşır. İmkansız hale gelince eme tüm değnekleri toplar ve eline alıp oyunun başlangıç noktasına gelir. Bütün değnekleri

12 Sadık Softa.
13 Sadık Çakırsipahi. Çankırı Ilgaz.

hedefte yerde bulunan değneğe aynı yöntemle atar. Şayet hedefteki değneğe dokunursa attığı değneğin sahibi ebe olur. Attığı değnekler hedefteki değneğe dokunamazsa ebeliği devam eder.

19. Aktaş Oyunu

Bozkır Köyü'nde oynanan özgün bir oyundur. Yörenin özelliğinden kaynaklanan yuvarlak yumurta büyüklüğünde alçı taşı ile oynanır. Taşın beyaz olması oyuna da adını vermiştir. Nedeni ise gece oynanan bir oyun olduğu için harman yerinde kolay bulunabilmesidir. 10-18 yaş arası erkek çocuklarının oynadığı bir oyun olup, sık olmasa da kız çocukları da katılabilir. İki grup halinde oynanan bu oyunda önce gruplar belirlenir. Herhangi bir evin harmana bakan cephesi kale olarak belirlenir, burası oyunun başlangıç ve bitiş noktasıdır. İki gruptan iki kişi karşılıklı geçerek bir ayak boyu ilerler bir taraftan da Arnavuç, barnavuç, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50 diye devam ederken taraflardan birinin ayağı diğerinin üstüne gelir ve oyuna o oyuncunun grubu başlamaya hak kazanır. Oyuna başlayacak gruptan birisi eline Ak taşı alır ve ileriye doğru fırlatır. İki grup oyuncuları da taşı bulmak üzere koşmaya başlar. Taşı bulmak kolay değildir, taşı atan oyuncu daha avantajlıdır. Taşı bulan sessizce kaleye (yani oyunun başladığı evin duvarına) doğru hareket eder. Koşarak kaleye dokunur ve ak taş bende diye bağırır. Diğer oyuncular Ak taşı bulan oyuncunun elinden taşı almaya çalışır zaman zaman çok ciddi boğuşmalar yaşanır. Bir grup taşı almaya çalışırken taşı bulan oyuncunun arkadaşları da kurtarmaya çalışır. Yaşanan mücadelenin ardından taşı kim kapıp kaleye dokunursa o taraf oyunu kazanır. Oyunun sonucunda kazanan taraf kaybedenlerin sırtına binerek bir süre ceza olarak kendilerini taşıttırırlar.[14]

Lastik Top

20. Düğmeden Fırıldak Oyunu

Özellikle kış aylarında diğer mevsimlerde de çocukların yalnız kaldıklarında, ev de sıkıldıkları zaman bireysel olarak oynadıkları vakit geçirmeye yönelik bir oyundur.

Orta boy ya da büyük boy düğmenin deliklerine (bazı yerlerde tahta parçası yuvarlak haline getirilip) ip geçirilir, ucu bağlı olan ip iki elle tutularak çevrilir. Hız kazanan düğmeye bağlı ipler ucundan çekilip bırakılınca düğme hızla döner. Sürekli olarak ipi tutan eller uzaklaştırılıp yakınlaştırılır ve oyun böylece devam eder. Tek kişilik zevkli bir oyundur.

21. Çivi Oyunu

Yağışlı havalarda çamurlu zeminde oynanan zevkli bir oyundur. Ancak üstü başı kirlenen çocuklar eve döndüklerinde anneleri tarafından pek de hoş karşılanmazdı. Genellikle iki yada üç kişi oynar. İki kişi oynuyorsa V şeklinde, üç kişi oynuyorsa Y şeklinde çamur üzerine çizilir. Oyuna başlayacak kişiyi belirlemek için düz bir çizgi çizilir. O çizgiye en yakın şekilde çiviyi saplayan birinci olur ve oyuna başlar. İki kişi oynadığında birinci olan V nin istediği ucunu seçer. Atılan çivinin çizgi üzerine değmeden saplanması gerekir. Bir önceki saplanan noktadan bir sonraki saplanan noktaya çizgi çizilir ve diğerini hapsetmeye yönelik bir oyundur. Diğeri de sıra kendisine geldiğinde oradan çıkmaya çalışır

22. Kişkit Oyunu

Kavlaklı Köyü ve Kızılırmak çevresinde yağmurlu havalardan sonra çamurlu zeminde oynanan yöreye özgün bir oyundur. Yılgın adı verilen 30-40 cm uzunluğunda yuvarlak ucu sivriltilmiş çubukların yere saplanmasıyla oynanan bir oyundur. Sayışma ile oyuna başlayacak kişi belirlenir. Çividen daha yumuşak olduğu için çubuğu yere saplamak kuvvet ister. Birinci oyuncu çubuğu saplar, ikinci oyuncu yerdeki çubuğun dibine saplamaya ve yerdeki çubuğu düşürmeye çalışır. Yere saplanır ancak yerdeki çubuğu düşüremezse oyun diğerine geçer. Her hangi biri kişkiti düşürene kadar oyun devam eder. Oyunu kazanan diğerinin kişkitini alır.[15]

14 Sadık Softa.
15 Sadık Softa.

23. Misket (Bilye) Oyunları

Mors

Toprak zeminde bir üçgen çizilir. 2-5 kişilik erkek çocuklarının oynadığı bir oyundur. 4-5 metre mesafeye bir çizgi çizilir. Üçgenin içine kaç kişi varsa üçer misket koyar, üç kişi oynuyorsa üçgende toplam 9 misket bulunur. Oyuna başlayabilmek için çizgiden üçgen alana sıra ile misket gönderilir. Misketi üçgene en yakın noktaya gönderen birinci olur. Misketin geldiği noktadan oyun başlar. Üçgen içindeki misketleri üçgen dışına çıkarmaya çalışır. Çıkardığı her misket kendisinin olur. Tamamını çıkarırsa oyun biter. Çıkartamazsa kalan misketler diğer oyuncular tarafından çıkarılmak üzere oyun devam eder. Böylece misketler üçgenden çıkarılıncaya kadar oyun sürer. Bir oyuncu tek seferde tüm misketleri çıkarırsa mors oldu denir ve tüm misketlerin sahibi olduğu gibi diğer oyunculardan bir o kadar daha misket almaya hak kazanır. Buna da mors denir. Oyunun en önemli özelliği oyuncunun üçgen içine gönderdiği kendi misketi üçgen içerisinde kalırsa oyun sırası diğerine geçer. Diğer oyuncular o misketi öncelikle çıkarırsa o misketin sahibi oyun dışı kalır. Dolayısı ile bir oyuncu elenmiş olur.[16]

Baş, Başaltı Oyunu

Yaklaşık on metre mesafede iki çizgi çizilir. Birisine oyuncuların belirlediği miktarca misketler bitişik olarak tesbih tanesi gibi dizilir. Misket dizili çizgiden diğer çizgiye oyuncuların sıralamasını belirlemek için atış yapılır. Boş çizgiden birinci oyuncu baş yada başaltı diyerek en baştaki yada diğerlerine misketi yuvarlayarak gönderir. Baş deyip en baştaki miskete vururs tüm misketleri kazanır. Baş diyen oyuncu misketi gönderdiğinde başa değil diğerlerine vurduğunda oyun hakkı başka oyuncuya geçer ve misket alamaz. Başaltı diyen oyuncu baştaki misketi vurursa oyun hakkı diğerine geçer. Başaltı deyip baş dışındakileri vurursa örneğin sondan 5. miskete vurursa 5 misketi birden alır, sondan 7.miskete vurursa 7 misketi de alır. Misketin alınabilmesi için vurulan misketin çizgi dışına çıkması şarttır. Oyuncu sayısı arttıkça iki çizgi arası mesafe artar.

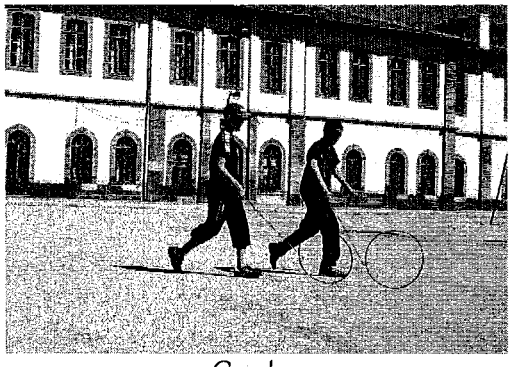

Çember

Seksek

24. Çember Oyunu

Yuvarlak bir demir çember ile bu çemberi çevirmeye yarayan ucu özel olarak tasarlanmış bir demir çubukla oynanan bir oyundur. Çemberi bulunan çocuklar hep birlikte sokaklarda çember çevirerek dolaşırlar. Beceri isteyen çember çevirme oyunu vakit geçirmeye yönelik hareketli bir oyun olmakla beraber bazen çocuklar arasında yarışmalar yapılarak oyuna heyecan katılır.

25. Sek Sek Oyunu

Genellikle bilinen bir oyun olmasına rağmen bölgelere göre küçük farklılıklar görülebilir. Düz bir zemine kare yada dikdörtgen kutular kireçli taş yada tebeşirle çizilir. Genellikle kız çocuklarının oynadığı sek sek oyununun malzemesi kiremit yada taş parçasıdır. Oyuna başlayacak kişi belirlendikten sonra ilk kutuya taşı koyup ayağı ile seksek yaparak çizgilere basmadan taşı ileriki kutulara taşır. İlk gidiş bitince sondan başa dönüş yapar. Başta çift ayak gidiş dönüşün ardından tek ayak gider ve tamamladığı karelerin içine ismini yazmaya başlar. Başkasının kutusuna basmadan gidiş dönüşü bitiren oyunu kazanır.[17]

26. Tornet

Mahalle aralarındaki dik sokaklarda yukarıdan aşağıya üzerine binilerek gezilen heyecanlı oyundur. Mahallelerde çocukların geçmişte adeta Formula 1 arabaları gibidir. 30-50 cm genişliğinde, bir metreyi geçmeyecek uzunlukta bir tahta altına arkaya sabit bir çubuk ve ucuna bilyeli rulman, öne ise ayakla hareket ettirilebilen bir çubuk ve ortasına Bilyeli rulman takılarak tornet hazır hale getirilir. Bilyeli rulman bulmak kolay olmadığından tornet sahibi çocukların çevresinde bir pit ekibi oluşur. Geçmişte Arnavut kaldırımlı sokaklarda sürmesi kolay olmayan tornet, daha sonra düzgün kaldırım taşları ve asfaltların döşenmesi ile sokakların heyecanlı araçlarından olmuştur. Ancak son yıllarda Çankırı'da araç sayısının artması bu oyunu tehlikeli hale getirmiştir. Çocukların en sevdiği oyun ve yarışmalardan biridir.

16 Ekrem Soysal, Çankırı Ilgaz.
17 Milli Eğitim Bakanlığı ://www.meb.gov.tr/indir/benimleoynarmisin/index.asp?AD=1

27. Kav, Güzel, Peynir Oyunu

6-8 erkek çocuğu tarafından oynanır. Malzemeleri ise kav (çöp parçası), güzel (parlak taş), peynir (beyaz taş)dir. Malzemeler avuç içine sığacak şekilde küçük olur.

Oyunculardan biri duvara yaslanarak yastık olur. İkinci çocuk onun önüne eğilir. 3. çocuk 2. çocuğun üstüne çıkar. Birinci çocuk avucuna aldığı malzemeleri:

-Kav mı? Güzel mi? Peynir mi? diye sorar. Avucunun içinde sadece birisi vardır. Eğilen çocuk bilirse üstteki çocuk iner, yer değişirler. Şayet bilemezse sıra diğerlerine geçer ve oyun böylece devam eder.

Kav, Güzel, Peynir

28. Yarışma Tarzı Oyunlar

İğne İplik Oyunu

Kızılırmak yöresinde 4-5 kız çocuğu ile yarışma şeklinde oynanır. Belirlenen bir mesafeye verilen başlangıç işareti ile ellerindeki ipliği koşarken yorgan iğnesine[18] geçirmeye çalışarak oynanan bir oyundur.[19]

İğneye İp Geçirme

Ağızda Kaşıkla Yumurta Taşıma Oyunu

Özellikle Kızılırmak yöresinde oynanan bu oyun genellikle erkek çocukları tarafından oynanır. 4-5 erkek çocuğu bir hizaya gelerek verilen startla ağızlarına aldığı kaşığın içindeki yumurtayı hızlı bir şekilde düşürmeden hedefe ulaştırmaya çalışır. Yumurtayı kaşıktan düşürmeden ilk önce hedefe kim varırsa o birinci olur.

Kaşıkla Yumurta Taşıma

29. Kibrit Kutusu İle Oyunlar

Kibrit Kutusundan Tren Oyunu

Kibrit kutuları iğne ile delinerek ip geçirilir ve birbirlerine eklenerek tren görüntüsü verilir ve ev içinde tren gibi hareket ettirilerek oynanan bir oyundur.

Kibrit Kutusundan Telefon Oyunu

Kibrit kutusunun iç kısmı iğne ile delinir ve iplik geçirilip bir tarafı düğümlenir. Diğer ucuna da aynı şekilde yapılarak iki arkadaşın haberleşmesini sağlayan bir oyundur. Kibrit kutusu yanında makara kullanılarak da oynanır.

Kibrit Kutusunu Bardağa Sokma Oyunu

Kibrit kutusunu belirli bir mesafeden boş bir bardağa gönderme oyunudur. El becerisine dayalı bir kapalı mekan oyunudur.

Kibrit Kutusundan Maketler

Geçmişte her evde en çok tüketilen maddelerin başında kibrit geldiğinden kibrit kutuları çocukların oyun malzemeleri arasında yer almıştır. Kibrit kutuları boşalınca anneler tarafından atılmaz ve biriktirilerek çocukların oynaması için stoklanır. Ev ya da araba gibi çeşitli maketler yapılarak kapalı mekanda oynanır.

30. Makaradan Oyuncaklar

Annelerin kullandığı ipler bittikten sonra atılmaz ve çocukların yaratıcı zekası dahilinde boş makaralardan bir çok oyuncak yapılır. Küçük makaralar kalın bir ipe dizilerek ses çıkarmaları sağlanır. 8-9 aylık çocukların ilgisini çeken bir oyuncaktır. Günümüzde süslü plastik şıngırdakların yerine geçmişin yetersiz imkanlarında hazırlanan bir oyuncaktır. Makaraya tel geçirilerek arabalar yapılır ve çocuklar bu arabaları sürerek hem yarışırlar hem de oynarlar. Makaradan yapılan kuleler ve değişik oyuncaklar çocukların ilgisini çeken oyuncaklardandır.

18 Oyuncuların becerisine göre dikiş iğnesi de kullanılabilir.
19 Tevfik Alabay. Çankırı Merkez.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çankırı merkez ve çevresinde oynanan çocuk oyunlarından bir bölümü genel manada Anadolu'nun çeşitli kentlerinde oyunlarla ortak özellik sergilemektedir. Ancak kırsal alanda araştırma yapıldığında ve belirli bir yaş üzerindeki insanlarla konuşulduğunda çok farklı yöreye özgün oyunların oynandığı da görülmektedir. Kaybolmaya yüz tutan bu oyunlar bizim geçmişten gelen kültürel kimliğimizin de önemli parçalarıdır. Somut olmayan kültür varlıklarımızın bize özel ögeleridir. Bu değerlerimizin Halk Eğitim Merkezleri, Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve yerel yönetimlerce ya da konunun uzmanı eğitimciler tarafından ciddi bir alan çalışması yapılarak ortaya çıkarılması geleceğimiz açısından büyük önem taşımaktadır. Kaybolmaya yüz tutmuş çocuk oyunlarını teknolojiye mağlup ettirmemek gerektiğini düşünüyorum. Bazı oyunların günümüzün apartman hayatında oynama imkanı bulunmadığından bu oyunların bilgisayar ortamında da oynatılması pekala mümkün olabilecektir. Yerel yönetimlerce bir çoğu kaybolan bu oyunların festivaller yada çeşitli etkinlerde oynatılabilmesi için çalışmalar yapılabilir. Aynı şekilde Milli Eğitim Müdürlüğü de okullarda geleneksel oyunların okul öncesi eğitimden başlanarak ileriki yaşlarda da öğretilip oynatılabilmesi için çalışmalar yapabilir. Türkiye genelinde yöresel çocuk oyunları şenliği gibi, hatta dünya çocuklarının bir araya geldiği 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda uluslar arası çocuk oyunları olimpiyatı gibi bir organizasyon gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak soyut kültür mirasımızın en önemli parçalarından birisi olan geleneksel çocuk oyunlarının tarihin derinliklerine gömülüp yok olmaktan kurtarılması hepimiz için bir görev, gelecek kuşaklara karşı ciddi bir sorumluluktur.

ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİNİN YÖRE DOKUMALARINI KORUMA FAALİYETLERİ★

Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Research Center Of Çankırı Municipality's Activities Of Protecting Regional Woven

Dr. H. Melek HİDAYETOĞLU *
Yrd. Doç. Dr. Zühal BEZİRCİ TÜRKTAŞ **
Dr. Meral AKAN ***

ÖZET: *Bu çalışma, Çankırı il merkezinde bulunan ve Çankırı belediyesi tarafından kurulmuş olan Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinin Çankırı tarihi ve kültürüne katkı amacıyla toplamış olduğu el dokumalarının tasnifi, belgelenmesi ve tanıtılmasını ele almaktadır. Bu kapsamda Çankırı yöresine ait ve merkezde koruma altına alınan el dokumaları malzeme, teknik, çeşit, motif, renk ve desen özelliği dikkate alınarak incelenmiştir. Tespiti yapılan bu ürünler Çankırı ve çevre kültürler ile ilişkileri, Anadolu el dokumaları içerisindeki yeri ve önemi açılarından değerlendirilmiştir. Çalışma; Çankırı dokuma kültürüne katkı sağlaması ve dokumaların gelecek nesillere aktarılması konusunda sunulan önerilerle sonlandırılmıştır.*

ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Kültür, Düz El Dokumaları.*

DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI RESEARCH CENTER OF ÇANKIRI MUNICIPALITY'S ACTIVITIES OF PROTECTING REGIONAL WOVEN

ABSTRACT: *This study deals with the classification, documentation and presentation of the hand-made woven materials located in Çankırı city center and collected in the aim of contribution to Çankırı's history and culture by Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Research Center which was founded by Çankırı Municipality. In this content hand-made woven materials belonging to Çankırı region and protected in the center have been examined by taking material, tecnique, type, motif, colour and pattern characteristic into consideration. These stated products are evaluated according to their relations with Çankırı and surrounding cultures, their place and importance among Anatolian hand-made woven materials. The study has been concluded with advices about contributing to Çankırı's culture and passing down woven materials to the next generations.*

KEY WORDS: *Çankırı, Culture, Plain Hand-Made Woven.*

1. GİRİŞ

Çankırı ili, coğrafi konumu ve kültürel yapısı bakımından dokuma sanatının uygulanmasına uygun bir yapı içermektedir. Dokumaların üretiminde gerekli hammaddenin hayvancılığa bağlı olarak elde edilmesi, İç Anadolu'da günlük kullanım eşyalarının dokuma ürünlerden oluşmasına neden olmuştur. Hayvancılık ülkenin ekonomik kalkınmasında sürdürülebilir kalkınmanın başarılmasında önemli bir potansiyele sahiptir[1]. Aynı özelliği taşıyan diğer İç Anadolu Bölgesi illeri gibi Çankırı'da da hammaddeye bağlı bir üretim söz konusu iken, halkın günlük yaşam biçimi, ihtiyaçları, inançları, zevki ve sanat anlayışı da günlük kullanım eşyalarını biçimlendirmiştir.

Dönemler boyunca kendi kültürünü yansıtan günlük kullanım eşyalarının üretildiği Çankırı'da, neolitik devirden (M.Ö.7000–5000) bu yana kesintisiz bir yerleşimin varlığı bilinmektedir. Çankırı ili sırasıyla, Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans, Selçuklu, Danişment, Candaroğlu ve Osmanlı dönemlerini yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kastamonu vilayetine bağlı bir sancak merkezi iken, Cumhuriyetle birlikte il olan Çankırı[2], Bizans döneminde Germanikopolis ve "Gangra", sonraları "Kengri" olarak adlandırılmış, Cumhuriyet döneminde "Çankırı" adını almıştır.

★ Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi yönetim kurulu başkanı Yüksel ARSLAN ve yönetim kurulu üyesi Erhan METİN'e, ayrıca araştırma merkezinde çalışan tüm personele yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

* Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel El Sanatları Bölümü-KONYA, , Selçuk University Faculty of Fine Arts, Depatment of Traditional HandCrafts-KONYA
** Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü- KONYA, , Selçuk University Faculty of Vocational Education, Department of HandCrafts Education-KONYA
*** Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü- KONYA, , Selçuk University Faculty of Vocational Education, Department of HandCrafts Education-KONYA

1 Aral, S. Türkyılmaz, M.K., Çankırı İlinin Ekonomik Kalkınmasında Hayvancılığın Yeri ve Önemi, **Çankırı İlinin Ekonomik Kalkınması Semineri,** Çankırı, 1998, s.38.
2 Türkoğlu, Ö., **Bir Zamanlar Çankırı,** Çankırı Valiliği Yayınları, Çankırı, 1998, s.4.

İç Anadolu bölgesinin kuzeyinde İç Anadolu ile Batı Karadeniz ile geçiş alanında bulunan Çankırı ilinin denizden yüksekliği 723 metredir. İlin kuzey sınırında Ilgaz dağı, ayrıca il sınırları içerisinde ülkenin en uzun nehri olan Kızılırmak bulunmaktadır. Bölgenin geçim kaynakları; tarım, hayvancılık, ticaretin yanında küçük el sanatları üretimlerini ve halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu faaliyetler arasında il merkezi ve çevre ilçelerde sürdürülen işleme, dokumacılık, örücülük, yorgancılık, ağaç işleri, bakırcılık ve geleneksel bebek ve halk giysisi üretimine rastlanmaktadır. Bu uğraşlar günümüzde yaşam koşullarının değişmesi ve yeni iş alanlarının oluşması sebebiyle yavaş, yavaş terk edilmektedir. Çankırı ilinin kültürünü yansıtan eski örnekler bugün üretilememektedir. Bu nedenle günümüze ulaşan örneklerin korunması, saklanması ve gelecek kuşaklara tanıtılması kültürün devamlılığı açısından önem taşımaktadır.

Foto. No 1: *Araştırma Merkezi Binası Eski Hali (Araştırma Merkezi Arşivi)*

Bu çalışmada, Çankırı ili'ndeki dokuma kültürünü yansıtan örnekler ele alınmıştır. Bu örnekler, Çankırı Belediyesi Araştırma Merkezi tarafından elde edilen ve korunan 145 dokuma eşyayı kapsamaktadır. Ayrıca bu çalışmada Çankırı Belediyesinin bunun gibi kültürel faaliyetlerini sürdürmek amacıyla kurduğu araştırma merkezinin bu eserlere yaklaşımı ve tanıtılması da yer almaktadır. Bu bağlamda, bu araştırma; merkezin kültürel hedeflerine ulaşması noktasında bir adım niteliği taşımaktadır.

2. ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Çankırı Belediyesi bünyesinde kurulan Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Çankırı'nın kültürel ve tarihi zenginliklerini bilimsel ve objektif ölçütler doğrultusunda ortaya çıkarmak ve bu verileri Çankırı'nın kültürel mirasını tanıtma ve yaşatma amacıyla kurulmuştur. Merkez kurulduğu günden itibaren Çankırı'nın geçmişine ilişkin tarihi bilgi belge ve maddi kültür ürünlerine ulaşmıştır (Fotoğraf No:1).

Foto. No 2: *Araştırma Merkezi Son Görünümü*

Merkezin yerleştiği yer, kurtuluş savaşı yıllarında cephede yaralanan askerlerin tedavi edildiği eski bir hastane binasıdır. Çankırı belediyesi tarafından kamulaştırılarak 2005 yılında restore edilerek bugünkü halini almıştır. Günümüzde Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi olarak faaliyet gösteren ve Çankırı il merkezinde bulunan tarihi yapı, ziyaretçilerini beklemektedir. Yıkılmak üzere olan ve dayamalarla ayakta durdurulmaya çalışılan iki kat ve yarım bodrum katlı bu tescilli yapı, Çankırı belediyesi imkânlarıyla restore edilmiştir (Fotoğraf No:2). Döneminin önemli bir sivil mimari örneği özelliğini taşıyan bu yapı, Çankırı üzerine araştırma yapan araştırmacılara ev sahibi yapmaktadır. Araştırma merkezinde, belediye imkânlarıyla Çankırı tarihine ışık tutacak yerel tarih çalışmaları ve kent tarihçiliği araştırmaları yapılmış, bu süreçte merkeze yeni belge ve eserler kazandırılmış, diğer arşivlerde bulunan Çankırı ile ilgili belge ve vesikaların birer kopyalarının Çankırı araştırmaları merkezine kazandırılması temin edilmiştir (Fotoğraf No:3). Bu merkezin faaliyetleri arasında Çankırı'daki okullarda üç aylık dönemlerde sürdürülen "Çankırı Gönüllü Rehber ve Turizm Eğitimi" verilmeye başlanmıştır. Yine Çankırı Araştırmaları Merkezi olarak Çankırı tarihi ve kültürünü ortaya çıkaran, Çankırı halkının yaşadığı şehre ilgisini artıran, tarih ve kültür bilincini artırılmasını hedefleyen bilimsel konferanslar serisi başlatılmıştır. Aynı amaçlarla 70 yerli ve yabancı akademisyenin

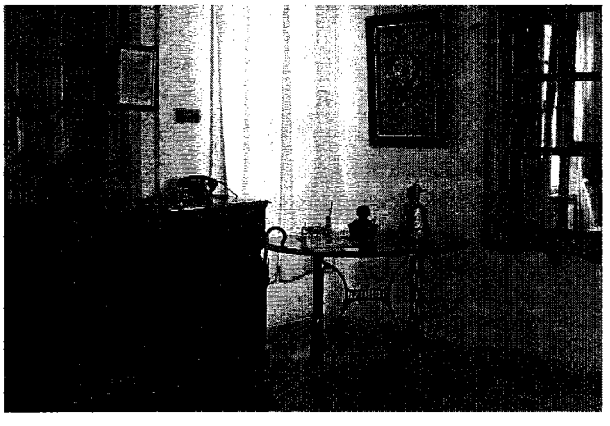

Foto. No 3: *Araştırma Merkezi İç Kısımdan Görüntü*

danışmanlığını üstlendiği Çankırı araştırmalar dergisi yayın hayatını sürdürmektedir. Ayrıca Çankırı ve çevresinin geleneksel değerlerinin yansıtan etnoğrafik ürünler bağış yoluyla merkezde toplanarak koruma altına alınmıştır. Hedefler arasında bu eserlerin sınıflandırılması, arşivlenmesi, envanterlenmesi, doğru koruma yöntemleriyle saklanması ve sergilenmesi konuları hedeflenmektedir. Merkez ulaştığı bu tarihi birikimi aslına uygun olarak korumak ve tanıtmak gibi bir misyonu da yüklenmiştir.

3. ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİNDE BULUNAN DÜZ DOKUMA YAYGILAR

Araştırma merkezinde korumaya alınan ve teşhiri yapılan 145 adet düz dokuma yaygı tespit edilmiştir. Bu örneklerden bazıları bugün kullanılabilir durumda iken, bazıları tamir gerektirmekte, bazıları da hassas koruma ve tamirat yöntemleri olmaksızın geleceğe aktarılamama tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Bununla beraber aynı ürünün parçalar halinde saklandığına da rastlanmıştır. Bu dokumalar kullanılan malzeme, teknik özellikleri, düzenleme ve motif özellikleri ve kullanım özellikleri açısından incelenerek değerlendirilmiştir.

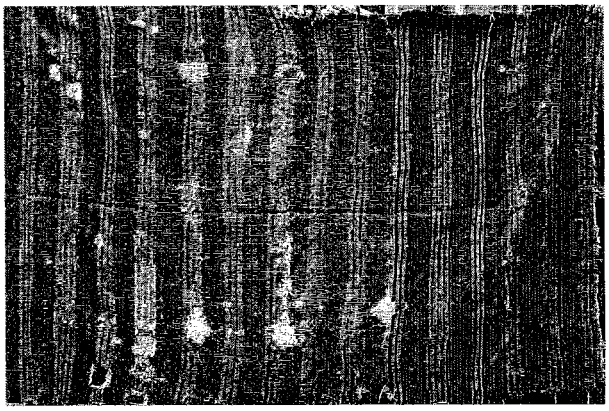

Foto. No 4: *İliksiz Kilim Örneği 1*

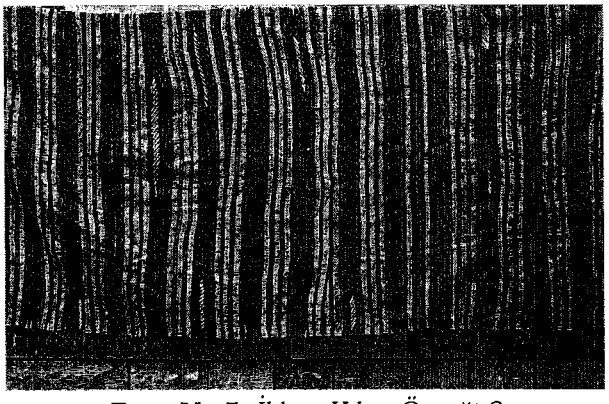

Foto. No 5: *İliksiz Kilim Örneği 2*

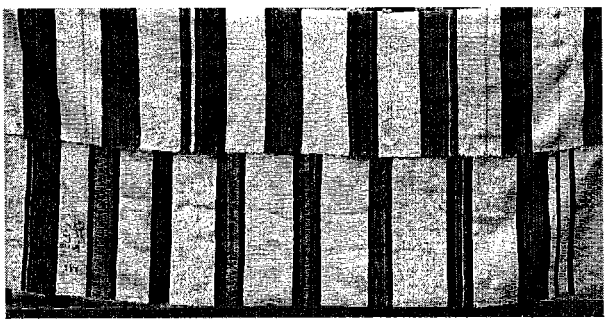

Foto. No 6: *İliksiz Kilim Örneği 3*

3.1. Malzeme

İncelenen dokumların çoğunluğunun bölgenin coğrafi yapısı ve geçim kaynaklarına bağlı olarak hayvansal kaynaklı olduğu görülmüştür. Dokumaların çözgü ipliklerinde genellikle yün ve bazı örneklerde pamuk kullanıldığına rastlanmıştır. Ayrıca bazı örneklerin çözgü iplikleri yün ve kıl malzemenin karıştırılarak, bazılarının ise sadece kıldan oluşturulduğu gözlenmiştir. Desen ipliklerinde ise; yün kullanılırken boyanmamış kılın kullanıldığına ayrıca bazı dolgu alanlarında renklendirilmemiş pamuk ipliği kullanıldığına rastlanmıştır. Bazı örneklerde ise, atkı ipliği olarak pamuklu kumaş parçaları ve çaputun kullanıldığı da gözlenmiştir.

3.2. Dokuma Tekniği ve Çeşit Özellikleri

Kilim

Merkezde bulunan kilim dokumalar incelendiğinde, iliksiz ve ilikli kilim tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. **İliksiz kilim**, atkı ve çözgü ipi kullanılarak enine kuşaklar halinde dokunur. Halk arasında dokuma tekniği bakımından değersiz olarak nitelendirilir. Bu nedenle yer sergisinden çok kapı önü, mutfak gibi zeminlerde kullanılır. Çoğunlukla **palaz** ve **çul** gibi isimlerle bilinir. Palaz dokumalar yün malzemeyle enine çıbıklı (çizgili) halde birkaç rengin düzenli tekrarı ile dokunur. Çullar ise kıl malzemeyle dokunmaktadır. Bu örneklerde kılın doğal renginin kullanılmasından dolayı tek renk göze çarpmaktadır (Fotoğraf No:4-5-6).

İlikli kilimlerde; eğri atkılı, sarma kontur, eğri atkılı kontur gibi teknikler göze çarpmaktadır. Kilimde ilik; atkı ipliklerinin karşılaşma noktalarındaki geri dönüşlerinde oluşan dikey yırtıklar olarak bilinir. Bu ilikler dokuma yüzeyinde kilim yaygının sağlamlığı açısından uzun mesafeli olarak tercih edilmemektedir. Bu nedenle kilim yüzeyinde basamaklı desenler ve atkı ipliğinin verev yönde kaydırıldığı tekniklerin kullanıldığı görülmüştür.

Araştırmada ilikli kilim tekniği kullanılarak **yer yaygısı, namazlık, duvar kilimi** gibi kullanım amacı olan dokumaların üretildiği tespit edilmiştir.

İncelenen kilimlerin kompozisyon düzenine bakıldığında bir grup bordürle çerçevelenmiş enine kalın kuşaklı, bir grup mihraplı, bir grup çift yönlü mihraplı, bir grup toplu (göl, göbek) ve bir grup enine kalın kuşaklı olarak dokunmuş örnekler bulunduğu görülmektedir. **Bordürle çerçevelenmiş enine kalın kuşaklı kilimlerde** bir bordürle çerçevelenen zemin birbirine paralel enine kalın kuşaklara ayrılmış, bu alanlar küçük toplarla bezenmiştir.

Bu kilimler 77+77X338cm. 90X 432 cm. 156X 233 cm. gibi ölçülerde iki şaklı (parçalı) olarak dokunmaktadır. Bazı örneklerin ikinci parçaları mevcut değildir (Fotoğraf No:7). **Mihraplı** olarak düzenlenmiş kilimlerin zeminine sembolik bir mihrap nişi yerleştirilmiş, mihrap içi ve dışı geometrik motiflerle doldurulmuştur. Bu düzenlemede bir ya da daha çok sayıda bordür bulunmaktadır. Mihraplı kilimlerde ebadın 117X 180 cm. 117X 160 cm. arasında olduğu görülmektedir (Fotoğraf No:8). **Çift yönlü mihraplı** düzenlemede ise sembolik mihrap biçimi ters simetrik olarak yerleştirilmiştir. Mihrap içinde büyük eşkenardörtgen bulunmaktadır, bu eşkenardörtgenin köşe boşluklarına küçük eşkenardörtgenler ile süsleme yapılmıştır. Bu alanın merkezinde bir ibrik motifi göze çarpmaktadır (Fotoğraf No:9). **Toplu (göl, göbek)** düzenlemede ise bordürle sınırlandırılmış alanda 3–5–7 adet top tekrarlanmaktadır. Bu toplar eşkenardörtgen, kenarları parmak desenleriyle süslü çokgen, kenarları basamaklı eşkenardörtgen ve altıgen gibi geometrik motiflerden oluşmaktadır. Bu alanların içleri farklı geometrik motiflerle doldurulmuştur (Fotoğraf No:10–11–12). Bazı örneklerde şaklar (parçalar) birleştirildiğinde top tamamlanmaktadır. Bu düzenlemedeki kilimler iki şaklı (parça) olarak dokunmuştur. Toplu düzenlenmiş kilimler 89X 435 cm. 120X 206 cm. 150X337 cm. 117X 174 cm. 71X 342 cm. 82+82X327 cm. 179X318 cm. gibi ölçülere sahiptir. **Enine kalın kuşaklı** düzenlenmiş kilimlerde bir bordür sınırlaması bulunmamaktadır. Enine kalın kuşaklar çoğunlukla eşkenardörtgen biçimli toplarla bezenmiştir. 70X397 cm. 77X338 cm. 83X385 cm. boyutlarında dokunmaktadır(Fotoğraf No:13). İncelenen kilimlerde desen özelliğine uygun olarak, kırmızı, siyah, vişneçürüğü, yeşil, turuncu, sarı, beyaz, mavi, pembe, mor, açık mor, koyu mor, bordo, devetüyü, kahverengi, yağ yeşili, lacivert, ceviz yeşili, krem, hardal sarısı gibi renklerin kullanıldığı görülmektedir.

Araştırma Merkezinde koruma altına alınmış bazı kilim yaygılar üzerinde bu kilimlerin daha önce kayıt altına alındığına dair damga niteliğinde izler tespit edilmiştir. Bunlar okunduğunda arap harfleri kullanılarak yazılmış **"Kengri"** ifadesine ve çeşitli rakamsal ifadelere rastlanmıştır. **"Kengri"** ifadesinin dokumaların Çankırı ve çevresine ait olduğu, rakamların ise arşiv numarası ya da tarihlendirme gibi anlamlarının olabileceği düşünülebilir (Fotoğraf No:14).

Cicim

Araştırma merkezinde bulunan cicim yaygıların atkı ipi ile desenlenen ve çözgü ipi ile desenlenen cicim tekniği kullanılarak dokunduğu görülmüştür. **Atkı ipi ile desenlenen cicimleri;** enine çıbıklı (çizgili) ve toplu (göbek-göl) kompozisyon düzeninde gruplamak mümkündür. Atkı ipi ile desenlenen cicimde atkı, çözgü ve desen ipi olmak üzere üç iplik kullanılır. Atkı ve çözgü iplikleri dokumanın temel dokusunu sağlarken, desen ipliği ile motifler oluşturulmaktadır. İncelenen örneklerde atkı, çözgü ve desen ipliklerinde

Foto. No 7: *Bordürle Çerçevelenmiş Enine Kalın Kuşaklı Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu*

Foto. No 8: *Mihraplı Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu*

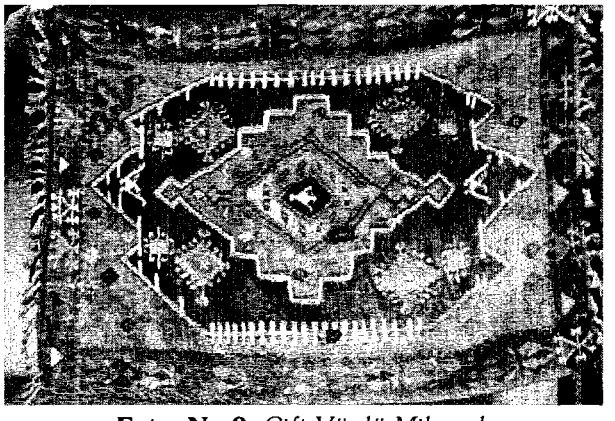

Foto. No 9: *Çift Yönlü Mihraplı Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu*

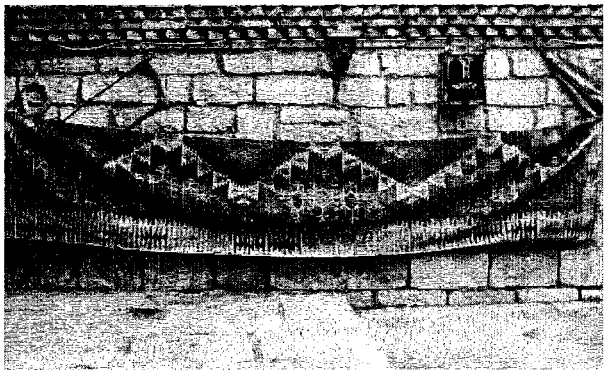

Foto. No 10: *Toplu Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu 1*

çoğunlukla yün malzeme kullanılmaktadır. Bazı örneklerde dolgu alanlarında boyanmamış pamuk ipliğinin desen ipliği olarak kullanıldığı görülmüştür. Atkı yüzlü cicimlerin; **yer yaygısı, duvar kilimi, namazlık, heybe** olarak dokunduğu görülmektedir.

Atkı ipi ile desenlenen cicimde, iliksiz kilim ve cicim teknikleri birlikte kullanılmıştır. Enine kuşaklara ayrılan yaygılarda desenli kuşaklarda cicim teknikli süslemeler hâkimdir. Desensiz kuşaklarda ise tek renkli kalın veya çok renkli ince çıbıklar halinde iliksiz kilim tekniği kullanılmıştır. Bu dokumalar 170X300 cm. 158X302cm. 88X278 cm. 78+74X360 cm. 104X197 cm. ebatlarında dokunmuştur (Fotoğraf No:15-16-17-18).

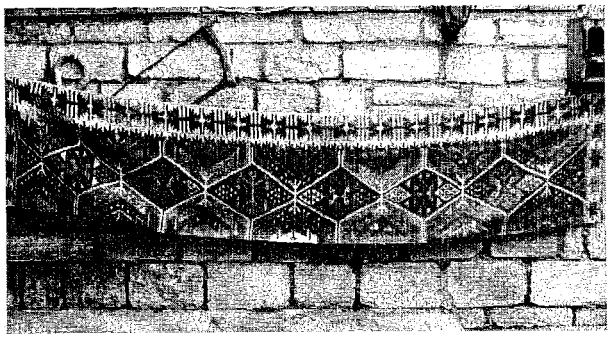

Foto. No 11: *Toplu Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu 2*

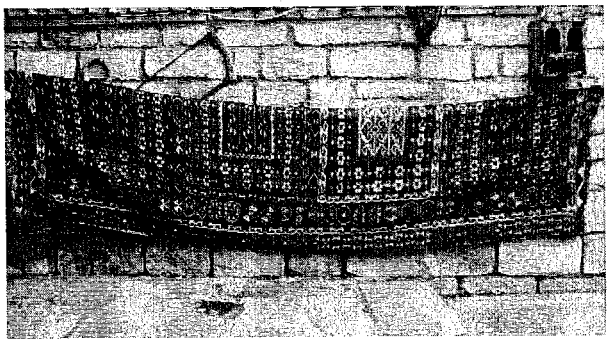

Foto. No 12: *Toplu Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu 3*

Çözgü ipi ile desenlenen cicimler; boyuna çizgili (çıbıklı) kompozisyon düzeninde görülür. Çözgü ipi ile desenlenen cicimleri **yer yaygısı, yük örtüsü, duvar örtüsü, çuval, at çulu** çeşitlerinde görmek mümkündür. Çözgü ipi ile desenlenen cicimlerde desen; çözgü iplerinin sıralanışı ve hareketleri ile sağlanır. Bu nedenle çoğunlukla boyuna çizgili veya basit geometrik şekillerle desenler meydana getirilir. Bir grup çözgü ipi ile desenlenen cicim üzerinde ise, renkli iplik ve renkli kumaş parçalarının çözgüler üzerine düğüm atılması suretiyle süslemelerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu süslemelerde yün ve pamuk iplik birlikte kullanılmıştır. Çözgü yüzlü cicimler; İç Anadolu bölgesinde konar-göçer olarak isimlendirilen yer tezgâhlarında ince şaklar (parça) halinde dokunur. Bu şaklardan 4–5 veya 6–7 adet parçanın birleştirilmesiyle bir bütün yaygı elde edildiği bilinmektedir. İncelenen dokumaların 44+34+36X271 cm. 37+37X242 cm. 45+47+46X236 cm. 35+33+36+36X181 cm. boyutlarında dokunduğu görülmüştür. İncelenen cicimlerde, kırmızı, mavi, turuncu, sarı, mor, beyaz, pembe, yeşil gibi renklerin ve bu renklerin çeşitli tonlarının kullanıldığı görülmüştür (Fotoğraf No:19–20–21–22).

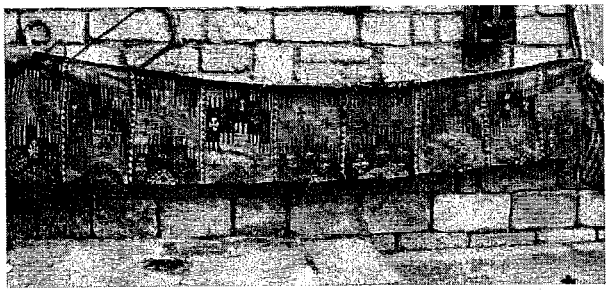

Foto. No 13: *Enine Kalın Kuşaklı Düzenlenmiş Kilim Kompozisyonu*

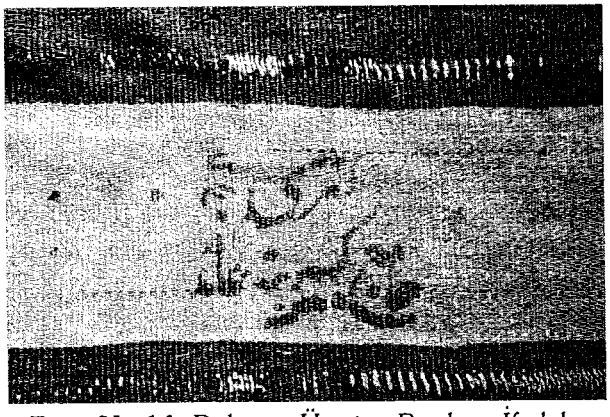

Foto. No 14: *Dokuma Üzerine Basılmış İfadeler*

Zili

Araştırma merkezinde bulunan zili teknikli dokumalar yer yaygılarından oluşmaktadır. Zili tekniği; atkı ve çözgü ipliği ile birlikte bir desen ipliğinin çözgü iplikleri üzerinden 1–3 ya da 1–5 gibi atlamalar yaparak dokunmasına dayanmaktadır. Zili tekniğinin özelliği motif sınırlarının desen ipliğinin renk değiştirmesiyle oluşturulmasıdır. Bu teknikte desen ipliğinin atlamaları birbirine paralel dikey yivler halinde dokuma boyunca görülür. İncelenen zili örneklerinde genel olarak atkı ve çözgü ipliklerinde kıl, desen ipliklerinde ise yün malzemenin kullanıldığı, bazı örneklerde ise atkı, çözgü ve desen ipliklerinde yün malzemenin kullanıldığı görülmüştür. Merkezde bulunan zililer koçboynuzu ve yıldızlı top düzenlemeleri ile dikkati çekmektedir. Bu örneklerin yer yaygısı ve duvar örtüsü olarak dokunduğu düşünülmektedir.

Bazı zililerin tezgâh eni genişliğine bağlı olarak iki şak (parça) halinde dokunduğu ve motif özelliği dikkate alınarak birleştirildiği tespit edilmiştir. İncelenen örnekler 88X 155cm. 127X 186 cm. ebatlarındadır. İncelenen zili örneklerinde kırmızı, turuncu, siyah, mavi, beyaz,kahverengi gibi renklerin kullanıldığı, ayrıca kılın doğal rengi ile kullanıldığı görülmüştür (Fotoğraf No:23–24).

Sumak

Araştırma merkezinde incelenen sumak teknikli örneklerin çuval olarak dokunduğu görülmüştür. Sumak tekniği çözgü çiftleri üzerine desen ipliğinin sarılması suretiyle dokunmaktadır. İncelenen örneklerde balıksırtı sumak, alternatif sumak, ters sumak tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Çuvalların dikilmeden, açık halde muhafaza edildiği görülmüş, önyüzün desenli sumak, arka yüzün ise çıbıklı kilim olarak tasarlandığı tespit edilmiştir. Desenlerin enine iki kalın kuşak halinde yerleştirildiği görülmektedir. Sumak tekniği ile dokunan çuvallarda atkı, çözgü ve desen ipliklerinde yün malzemenin kullanılmıştır. Bu çuvalların giysilerin muhafazasında kullanıldığı düşünülmektedir. Bu dokumalar dikilmemiş olarak, 110X175 cm. 126X158 cm. 108X156 cm. 118X163 cm. 117X162 cm. boyutlarındadır. İncelenen sumak örneklerinde kullanılan renklere bakıldığında, koyu sarı, kırmızı, beyaz, siyah, kahverengi, açık yeşil, mavi, turuncu, vişneçürüğü ve devetüyü renklerine rastlanmıştır (Fotoğraf No:25–26–27–28).

Foto. No 15: *Atkı İpi İle Desenlenen Cicim Örneği 1*

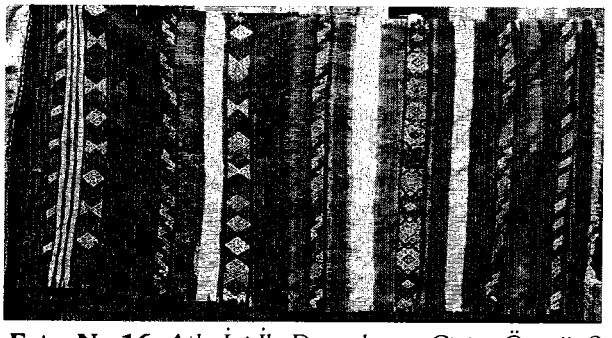

Foto. No 16: *Atkı İpi İle Desenlenen Cicim Örneği 2*

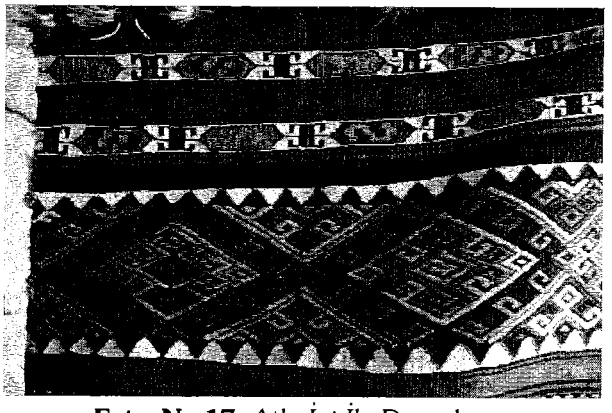

Foto. No 17: *Atkı İpi İle Desenlenen Cicim Örneği Detay*

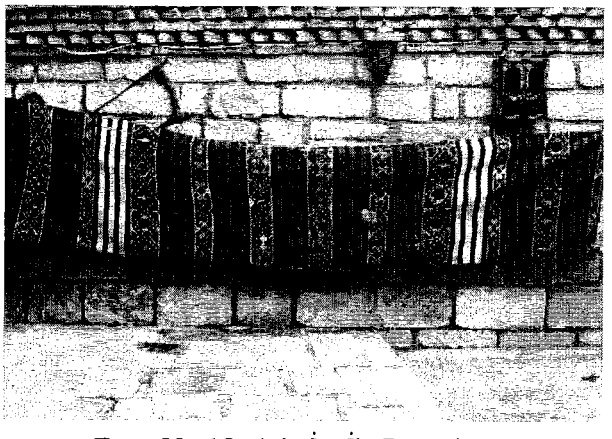

Foto. No 18: *Atkı İpi İle Desenlenen Cicim Örneği 3*

4. DEĞERLENDİRME-SONUÇ

Çankırı il merkezinde geçmişin izlerini taşıyan zengin bir kültür birikimi gözlenmektedir. Çankırı belediyesinin girişimleriyle kurulan Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinin bu kültür birikiminin somut ifadesi olan etnoğrafik eserleri koruma bilinci, diğer Anadolu şehirlerinin de ihtiyaç duyabileceği örnektir. Araştırma merkezinde bulunan el dokumalarına bakıldığında, yöre kültürünün İç Anadolu bölgesinde yer alan Konya, Kırşehir, Çorum, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Aksaray, Sivas, Yozgat, Ankara gibi iller ile ortak özellik gösterdiği söylenebilir.

Dokumaların tarihlendirilmeleri incelendiğinde renk özelliklerinin çoğunlukla kimyasal boya özelliği göstermesinden dolayı dokumaların XIX.-XX. yüzyıllara tarihlendirilebileceği düşünülebilir. Aynı zamanda bazı dokumalar üzerinde görülen arap harfleri kullanılarak basılmış ifade ve rakamların, envanter numarası olabileceği gibi, tarihlendirme konusunda da fikir verebileceği söylenebilir.

Kullanılan malzeme değerlendirildiğinde, diğer Anadolu illerinde olduğu gibi hayvancılığın yoğun yapılmasından dolayı yün malzemenin çoğunlukta olmak üzere kılın da kullanıldığı görülmektedir. Bazı örneklerin çözgü ipliklerinde ve çok az sayıda örneğin de atkı ipliklerinin belli bir kısmında pamuk ipliğinin kullanıldığına rastlanmıştır. Kaynaklarda Çankırı arazisinin tuzlu olmasından dolayı Türkiye'nin en dayanıklı tiftiklerinin Çankırı keçilerinden elde edildiği belirtilmesine rağmen, araştırmada incelenen düz dokuma örneklerde tiftik malzemeye rastlanmamıştır. Ayrıca 1967 yılında basılmış olan Çankırı il yıllığında köy el sanatları çerçevesinde çevre özelliklerine uygun olan ve bölge kalkınmasında rolü olacağı düşüncesi ile Siirt tipi battaniye kursu açıldığı, bu kurslarda kursiyerler tarafından çok sayıda Siirt tipi battaniyenin üretildiği belirtilmektedir. Araştırma sürecinde incelenen örnekler arasında Siirt tipi battaniye örneklerine rastlanmıştır. Bu örneklerin bu tarihlerde sözü edilen kurslarda üretilmiş olabileceği düşünülebilir.

Bugün elde bulunan teberrükat vakfiye defterleri incelendiğinde hayırsever kişilerce Çankırı Camii ve mescitlerine bağışlanmış eşyalar olduğu, bu eşyalar arasında bulunan dokumaların ise bu bağışların büyük çoğunluğunu oluşturduğu görülmektedir. Bu dokumaların Acem halısı, Kayseri, Kırşehir, Sandıklı, Çırpı ve Kürt kilimlerinden oluştuğu gözlenmektedir[5]. Araştırmada bu bilgileri doğrular nitelikte kilimlere rastlanmıştır.

Kilim örnekleri incelendiğinde, üzerinde top ve göbek motiflerinin bulunduğu kilimlerin İç Anadolu bölgesindeki diğer şehirlerde de yaygın olduğu görülmektedir. Aksaray, Kırşehir, Konya, Çorum, Yozgat, Sivas gibi yörelerde bu tür top ve göbekli dokumalara **farda,** bu tür dokumalara da **fardalı kilim** denilmektedir[6]. Duvar kilimi ya da duvar kilimi dokumak, Ortaasya'dan beri süregelen bir gelenektir. Özellikle çadırların içi, dıştan keçe ile kaplandıktan sonra halı veya kilim ile kapatılır. Ayrıca yere de keçe veya halı serilir. Evlerde de soğuktan korunmak için duvara halı çakılır. Aynı şekilde Anadolu'da da duvara halı ya da kilim asmak bir gelenektir[7]. Konya yöresinde Ereğli ve Karapınar çevresinde gelin odasındaki duvarlara gelinin çeyizinde getirdiği halı, kilim gibi dokumalar asılarak sergilenir. Duvara çakılan bu dokumalara **duvar çakısı** denilmektedir[8]. Çift yönlü mihraplı düzenlemeli kilim örneğinde merkezdeki eşkenar dörtgen göbek kompozisyonu, erken Osmanlı devri halılarının IV. grubu ile benzerlik göstermektedir[9]. Çankırı yöresinde tespit edilen **mihraplı** komposizyon düzenlemelerine, Konya civarında Ereğli, Kadınhanı, Karapınar, Ilgın, Akşehir, Doğanhisar gibi bölgelerde de sıklıkla rastlanmaktadır. Bu mihrap motifinin mezar taşlarına da benzetilerek tasarlandığı ve böylece de kişiye ölümü hatırlatan bir unsur olduğu düşünülmektedir. Araştırma merkezinde koruma altına alınan iki şaklı (parçalı) kilimlerin benzerleri Çankırı'nın ilçesi Kurşunlu'da da görülmektedir[10].

İncelenen cicim örneklerinde enine çıbıklı (çizgili) olarak düzenlenen dokumalar, Batı Anadolu bölgesi, Çanakkale Kozak yaylası Yunddağ yöresinde (Bergama-İzmir) **meldin dokumalar** (sofra örtüsü)[11] olarak bilinir. Bu dokumalara Konya civarında Çumra, Sızma, Kadınhanı, Karapınar'da rastlanır[12]. Araştırma kapsamında rastlanılan çözgü yüzlü cicimler Konya civarında Ovakavağı, Karadiğin, Sızma Küçükmuhsine yörelerinde, yük örtüsü ve heybe şeklinde dokunarak kullanılmaktadır. Bu yörelerde **yöreme** adı verilen yer tezgâhlarında dokunan bu yaygılara **göklü, çırpı, sofra** gibi yöresel adlar verilir[13]. Ayrıca Karadeniz bölgesinde özellikle Ordu, Giresun ve Çarşamba çevresinde **dastar** adı ile bilinen dokumalar, **çatma** adı verilen basit üçayaklı tezgâhlarda dokunur[14]. Çözgü yüzlü dokumalara Anadolu'da Ağrı, Kars, Erzincan, Erzurum, Van, Hakkâri, Muş, Bitlis, Tunceli çevrelerinde de rastlanmaktadır[15]. Araştırmada tespit edilen çözgü yüzlü cicim üzerine

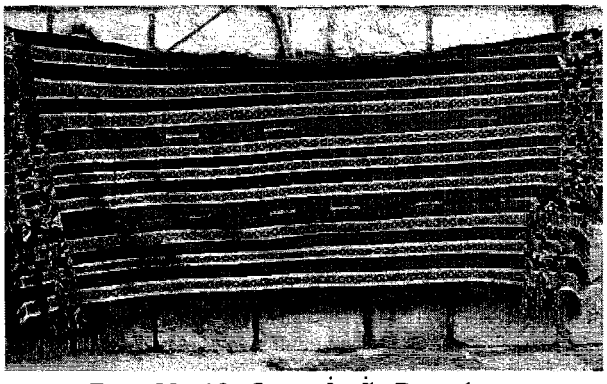

Foto. No 19: *Çözgü İpi İle Desenlenen Cicim Örneği 1*

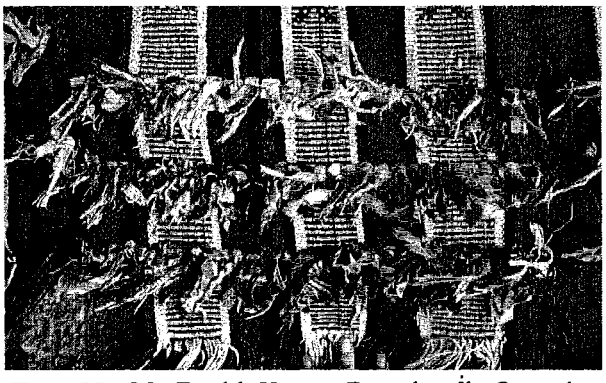

Foto. No 20: *Renkli Kumaş Parçaları İle Çözgüler Üzerine Düğüm Atılmış Cicim Örneği*

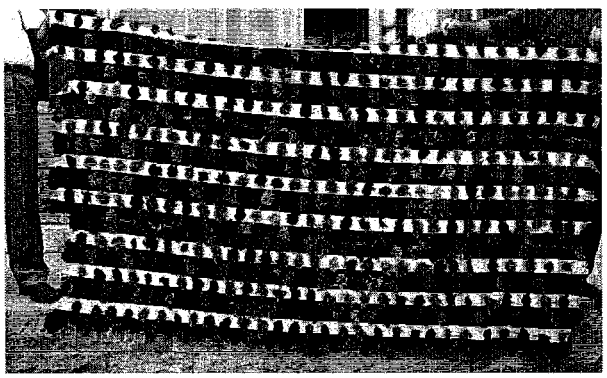

Foto. No 21: *Çözgü İpi İle Desenlenen Cicim Örneği 2*

5 ARSLAN, Y., "Teberrükat Vakfiye Defteri 1340 (1924)", **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, S:1, Ağustos, Çankırı, 2006 s.133-164.
6 DENİZ, B., "Kırşehir Halıları" **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, S.III, İzmir, 1984, S.25-81., DENİZ, B., **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara, 2000, s.126-142.
7 Sayın Prof. Dr. Bekir DENİZ'in 04-07-2008 tarihinde şifahen verdiği bilgilere göre.
8 HİDAYETOĞLU, H.M., **Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)**, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü basılamamış doktora tezi, Konya, 2007, s.168-176.
9 DENİZ, B., "Osmanlı Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", **Türkler,** Yeni Türkiye yayınları, C.12, Ankara, 2002, s.385-403.
10 ÇELİK, A., vd., "İç Anadolu Bölgesi'ndeki Geleneksel El Dokuma Merkezleri İle Eş Zamanlı Varlığını Sürdüren Bir Yöre: Kurşunlu (Çankırı)," **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, S:2, Ağustos, Çankırı,2007 s:265-273.
11 DENİZ, B., **Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara, 1998, s.130-134.
12 HİDAYETOĞLU, H.M., **Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)**, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılamamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s.134-139.
13 HİDAYETOĞLU, H.M., "Konya Yöresinde Yer Tezgahına Son Örnek:Yöreme", **VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi,** Gaziantep, 26-30 Haziran 2006, (baskıda).
14 DENİZ, B., Karadeniz Bölgesinde İlginç Bir Dokuma Çeşidi Dastar, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi I.,** İzmir, 1982, s. 31-35.
15 KIRZIOĞLU, N.GÖRGÜNAY, "Kirkitli Dokumalarımızdan Cecimlerimiz ve Van", **Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu,** Van, 2-5- Nisan 1990, Ankara, 1990, s.253-272.

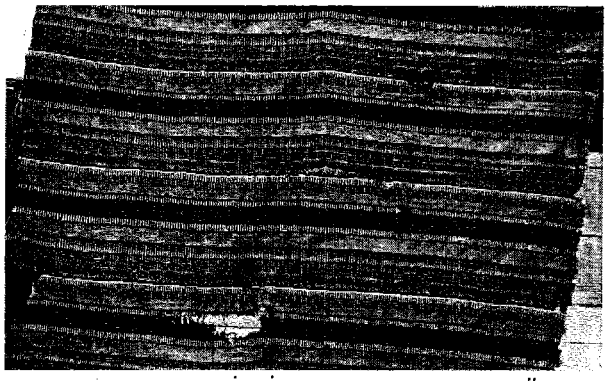

Foto. No 22: *Çözgü İpi İle Desenlenen Cicim Örneği 3*

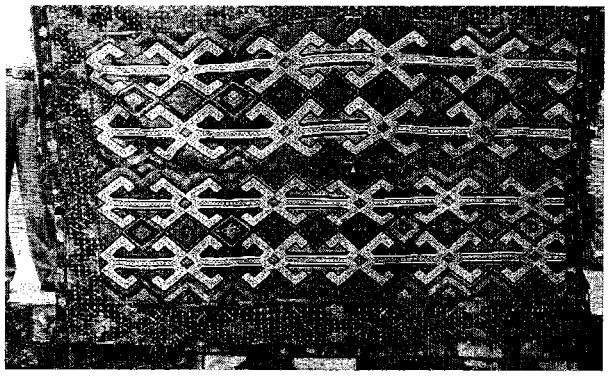

Foto. No 23: *Zili Çuval Örneği 1*

renkli kumaş parçaları ve ipliklerle süslü yaygılara, Konya civarında da rastlanmakta ve **duvar örtüsü, yük çulu, at çulu, heybe** gibi çeşitlerde görülmektedir[16].

İncelenen zili teknikli örneklerin benzerlerine Ayvacık (Çanakkale), Uşak, Demirci, Kula, Akdeniz Bölgesi'nde Mut, Aydıncık, Konya, yörelerinde de sıklıkla rastlanılır[17]. Çankırı araştırma merkezinde rastlanan örneklerde olduğu gibi Anadolu'da rastlanan zili teknikli örneklerde de kıl malzemenin kullanıldığı bilinmektedir.

İncelenen sumak teknikli örneklerin çuval olarak kullanılmak üzere dokunduğu düşünülmektedir. Bu dokumalarda enine iki kuşak üzerindeki desenli kısımlar sumak tekniği ile desensiz kısımlar ise, iki renkli enine çıbıklar halinde iliksiz kilim tekniği ile dokunmuştur. Anadolu'da yaygın olarak bu teknik ve bu düzende dokunmuş çuvallara sıklıkla rastlanılır. Bu çuvalların, yörük kültüründe çoğunlukla giysilerin muhafazası için kullanıldığı ve **ala çuval, esbap çuvalı, alyanak çuval** gibi isimlerle anıldığı bilinmektedir[18]. Ayrıca sırt çuvalı, ala çuval isimleri ile Söke (Aydın)[19], Konya, Kayseri, Antalya, Isparta gibi yörelerde de benzer örnekleri görülmektedir[20].

Sonuç olarak; yapılan araştırmada örneklerin renk, teknik ve kullanım özellikleri, motif ve kompozisyon özellikleri bakımından Anadolu Türk dokuma kültürünü üzerinde barındırdığı söylenebilir. Çankırı yöresinde araştırma merkezinde korumaya alınan dokumaların, Çankırı kültür tarihi ve etnoğrafik yapı açısından geniş bir alanı temsil ettiği görülmekte, bu nedenle daha kapsamlı araştırmalarla desteklenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, Çankırı araştırma merkezine hibe edilen dokumalar genel itibari ile değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak Çankırı yöresi dokuma kültürü hakkında genel yargılara ulaşabilmek daha kapsamlı bir çalışma ile sağlanabilir.

Kaybolmakta olan kültürel değerlerin somut göstergeleri olan bu dokumaların, dokunduğu yerlerde belgelenerek, hayatta kalan kaynak kişilerden bilgiler alınmak suretiyle

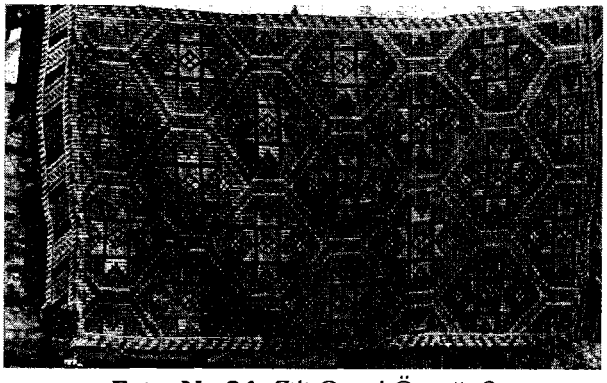

Foto. No 24: *Zili Çuval Örneği 2*

Foto. No 25: *Sumak Çuval Örneği 1*

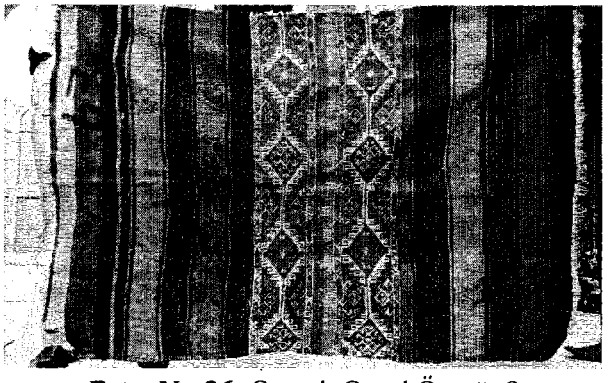

Foto. No 26: *Sumak Çuval Örneği 2*

16 HİDAYETOĞLU, H.M., **Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak)**, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılamamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s.264-267.

17 DENİZ, B., **Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara, 1998, s.151.

18 PEKİN, E.,"Yörük Çuvalları", **Sanat Dünyamız**, Yıl:2, Sayı:5, İstanbul, 1975, s:16-19.

19 DENİZ, B., "Söke (Aydın) Civarında Yaşayan Yörüklerde Dokuma", **I. Uluslar arası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu**. Söke- Türkiye Tebliğler, 15–16 Kasım 2001, Şanal Matbaacılık, İzmir, 2002, s:296–314.

20 DENİZ, B., "Tekstil Ürünlerini Saklamada Kullanılan Halı ve Düz Dokuma Yaygılar", **Sanat Tarihi Araştırmaları, Prof. Dr. Haşim Karpuz'a armağan**, Ed.Dr.M.Denktaş-Dr.O.Eravşar, Konya, 2007, s:155-164.

değerlendirme yapılması, dokumaların gerçek değerlerinin öne çıkarılması açısından önemlidir. Araştırma Merkezi bu dokumaları toplayarak bu noktada ilk faydalı adımı atmış bulunmaktadır. Bu değerli birikimin doğru saklama ve teşhir yöntemleri kullanılarak korunması, tanıtımlarının yapılması, araştırmacılara bu yönde çalışmalar yapma imkânlarının tanınması, sunulabilecek öneriler arasındadır. Bu öneriler, Çankırı kültür turizminin desteklemesi ve Çankırı halk kültürünün gelecek kuşaklara doğru aktarılması açısından önemlidir.

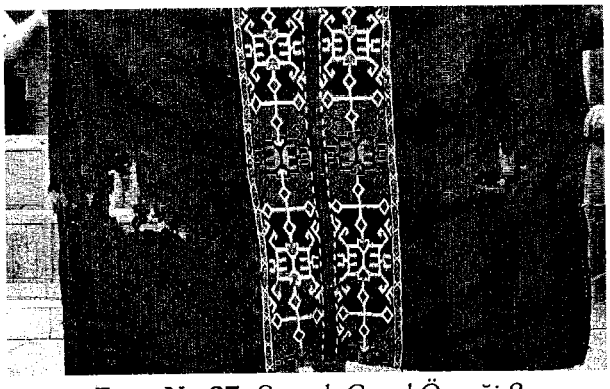

Foto. No 27: *Sumak Çuval Örneği 2*

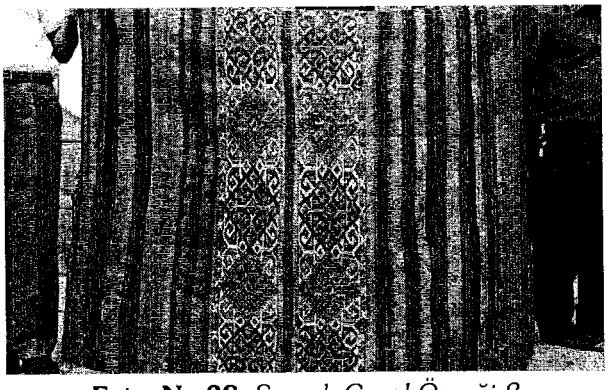

Foto. No 28: *Sumak Çuval Örneği 2*

5-KAYNAKÇA

ANONİM, **Çankırı İl Yıllığı,** Çankırı Valiliği yayınları, Çankırı, 1967.

ARAL, S., TÜRKYILMAZ, M.K., "Çankırı İlinin Ekonomik Kalkınmasında Hayvancılığın Yeri ve Önemi", **Çankırı İlinin Ekonomik Kalkınması Semineri,** Çankırı, 1998.

ARSLAN, Y., "Tebernükat Vakfiye Defteri 1340 (1924)", **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, S:1, Ağustos, Çankırı, 2006 s.133-164.

ÇELİK, A., vd., "İç Anadolu Bölgesi'ndeki Geleneksel El Dokuma Merkezleri İle Eş Zamanlı Varlığını Sürdüren Bir Yöre: Kurşunlu (Çankırı)," **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, S:2, Ağustos, Çankırı, 2007 s:265-273.

DENİZ, B., Karadeniz Bölgesinde İlginç Bir Dokuma Çeşidi Dastar, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi I.,** İzmir, 1982, s. 31–35.

DENİZ, B., **Ayvacık (Çanakkale) Yöresi Düz Dokuma Yaygıları**, Ankara, 1998.

DENİZ, B., "Kırşehir Halıları" **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi**, E.Ü. Edebiyat Fakültesi yayınları, S.III, İzmir, 1984, S.25-81., DENİZ, B., **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları,** Ankara, 2000, s.126-142.

DENİZ, B., "Söke (Aydın) Civarında Yaşayan Yörüklerde Dokuma", **I. Uluslararası Aşağı Büyük Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu.** Söke- Türkiye Tebliğler, 15–16 Kasım 2001, Şanal Matbaacılık, İzmir, 2002, s:296–314.

DENİZ, B., "Osmanlı Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları", **Türkler,** Yeni Türkiye Yayınları, C.12, Ankara, 2002, s.385-403.

DENİZ, B., "Tekstil Ürünlerini Saklamada Kullanılan Halı ve Düz Dokuma Yaygılar", **Sanat Tarihi Araştırmaları, Prof. Dr. Haşim Karpuz'a armağan,** Ed.Dr.M.Denktaş-Dr.O.Eravşar, Konya, 2007, s:155-164.

HİDAYETOĞLU, H.M.,"Konya Yöresinde Yer Tezgahına Son Örnek:Yöreme", **VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi,** Gaziantep, 26-30 Haziran 2006, (baskıda).

HİDAYETOĞLU, H.M., **Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak),** S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılamamış Doktora Tezi, Konya, 2007.

KIRZIOĞLU, N.GÖRGÜNAY, "Kirkitli Dokumalarımızdan Cecimlerimiz ve Van", **Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu,** 2–5-Nisan 1990, Ankara,1990,s.253–272.

PEKİN, E.,"Yörük Çuvalları", **Sanat Dünyamız**, Yıl:2, Sayı:5, İstanbul, 1975, s:16-19.

TÜRKOĞLU, Ö., **Bir Zamanlar Çankırı**, Çankırı Valiliği yayınları, Çankırı, 1998.

TÜRKOĞLU, Ö., **Salnamelerde Çankırı**, Çankırı Valiliği yayınları, Çankırı, 1999.

ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİNDE BULUNAN EL SANATLARINDAN ÖRNEKLER

Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Research Center Of Çankırı Whice Samples From Handcrafts

H. Ayla ŞENTÜRK *
Emine KARPUZ **

ÖZET: *Bu çalışma, Çankırı il merkezinde bulunan ve Çankırı belediyesi tarafından kurulmuş olan Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinin Çankırı tarihi ve kültürüne katkı amacıyla toplamış olduğu el sanatı ürünlerinin, belgelenmesi ve tanıtılmasını ele almaktadır. Bu kapsamda Çankırı yöresine ait ve merkezde koruma altına alınan el sanatı ürünlerini; malzeme, işleme teknikleri, çeşit, motif, renk ve desen özelliği dikkate alınarak incelenmiştir. Tespiti yapılan bu ürünler çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Çalışma; Çankırı kültürüne katkı sağlaması ve özellikle el işlemeli ürünlerin gelecek nesillere aktarılması konusunda sunulan önerilerle sonlandırılmıştır.*
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, Kültür, El sanatları, İşleme.*

DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI RESEARCH CENTER OF ÇANKIRI WHICE SAMPLES FROM HANDCRAFTS

ABSTRACT: *This study deals with the classification, documentation and presentation of the hand-made woven materials which were collected by Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Research Center which is located in Çankırı city center and founded by Çankırı Municipality in the aim of contribution to Çankırı's history and culture. In this content hand-made woven materials which belong to Çankırı region and kept under protection in the center have been examined by taking materials, techniques, types, motifs, colors and pattern characteristics into consideration. These stated products have been evaluated according to their relations with Çankırı and surrounding cultures, their place and importance among Anatolian hand-made woven materials. The study has been concluded with advices about contributing to Çankırı's culture and passing down especially the woven materials to the next generations.*
KEY WORDS: *Çankırı, Culture, Hand Crafts, Embroidery.*

1. GİRİŞ

Bu araştırmanın konusu Çankırı il merkezinde yer alan ve Çankırı Belediyesi tarafından hizmete açılan " Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi'nde Bulunan El Sanatlarından Örnekler" olarak belirlenmiştir. Bu araştırma ile incelenen örneklerin büyük çoğunluğunu üzerinde el işlemesi bulunan eserler oluşturmaktadır. Merkezin eserlerinin belgelenmesi amacıyla küçük bir grup oluşturan diğer eserler de araştırma kapsamına alınmıştır. Eserler üzerinde gözlem yapmak, eserler hakkında bilgileri olan kişilerle mülakat yaparak bilgi edinmek[1] araştırmanın yöntemini oluşturmaktadır. Ayrıca eserlerin genel ve detay fotoğrafları çekilerek, bazı örneklerin ölçekli çizimleri de yapılmış, merkezin envanter oluşturma yolundaki gayretlerine biraz da olsa katkı sağlamak amaçlanmıştır. Eserlerin bugüne kadar yayınlanmamış olması ve bazı tarikatların etnografyasını tanıtması açısından bu araştırma önemlidir.

Araştırma; iki adet sancak, bir adet keçe seccade, bir adet dokuma seccade, bir adet baskı süslemeli seccade, bir adet taç, bir adet cübbe, bir adet sikke, bir adet ahşap sandık ve üç adet ney ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada merkez ve faaliyetleri de kısaca tanıtılacaktır.

Çankırı'da, neolitik devirden (M.Ö.7000–5000) bu yana kesintisiz bir yerleşimin varlığı bilinmektedir. Çankırı ili sırasıyla; Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans, Selçuklu, Danişment, Candaroğlu ve Osmanlı dönemlerini yaşamıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kastamonu vilayetine bağlı bir sancak merkezi iken,

* Öğretim Görevlisi Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü- KONYA, Selçuk University Faculty of Vocational Education, Department of HandCrafts Education-KONYA
** Yrd. Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi El Sanatları Eğitimi Bölümü- KONYA, , Selçuk University Faculty of Vocational Education, Department of HandCrafts Education-KONYA
1 Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı Yüksel ARSLAN ve Yönetim Kurulu Üyesi Erhan METİN'e, ayrıca araştırma merkezi ile Çankırı Belediye'sinde çalışan tüm personele, Mevlana Müzesi Müdür Yardımcısı Dr. Naci BAKİRCİ' ya ve cübbenin çizimini yapan Çankırı Anadolu Meslek Lisesi Giyim Öğretmeni Nuray Ayanoğlu'na yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Cumhuriyetle birlikte il olan Çankırı[2], Bizans döneminde Germanikopolis ve "Gangra", sonraları "Kengri" olarak adlandırılmış, Cumhuriyet döneminde "Çankırı" adını almıştır.

Bölgenin geçim kaynakları; tarım, hayvancılık, ticaretin yanında küçük el sanatları üretimlerini ve halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu faaliyetler arasında il merkezi ve çevre ilçelerde sürdürülen işleme, dokumacılık, örücülük, yorgancılık, ağaç işleri, bakırcılık ve geleneksel bebek ve halk giysisi üretimine rastlanmaktadır. Bu uğraşlar günümüzde yaşam koşullarının değişmesi ve yeni iş alanlarının oluşması sebebiyle terk edilmektedir. Çankırı ilinin kültürünü yansıtan eski örnekler bugün üretilememektedir. Bu nedenle günümüze ulaşan örneklerin korunması, saklanması ve gelecek kuşaklara tanıtılması kültürün devamlılığı açısından önem taşımaktadır.

2. ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Çankırı Belediyesi bünyesinde kurulan Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Çankırı'nın kültürel ve tarihi zenginliklerini bilimsel ve objektif ölçütler doğrultusunda ortaya çıkarmak ve bu verileri Çankırı'nın kültürel mirasını tanıtma ve yaşatma amacıyla kurulmuştur. Merkez kurulduğu günden itibaren Çankırı'nın geçmişine ilişkin tarihi bilgi, belge ve maddi kültür ürünlerine ulaşmıştır.

Merkez kurtuluş savaşı yıllarında cephede yaralanan askerlerin tedavi edildiği eski bir hastane binasıdır. Çankırı belediyesi tarafından kamulaştırılarak 2005 yılında restore edilerek bugünkü halini almıştır. Günümüzde Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi olarak faaliyet gösteren ve Çankırı il merkezinde bulunan tarihi yapı ziyaretçilerini beklemektedir. Merkezin bugün içinde bulunduğu yapı tescilli olup, Çankırı belediyesi imkânlarıyla restore edilmiştir. Osmanlı döneminin önemli bir sivil mimari örneği özelliği taşıyan ve iki katlı olan bu yapı Çankırı üzerine araştırma yapan araştırmacılara ev sahipliği yapmaktadır. Merkez; belediye imkânlarıyla Çankırı tarihine ışık tutacak yerel tarih çalışmaları ve kent tarihçiliği araştırmaları yaparak, yeni belge ve eserler kazandırmıştır. Ayrıca diğer arşivlerde bulunan Çankırı ile ilgili belge ve vesikaların birer kopyalarını Çankırı araştırmaları merkezine kazandırılmasını temin etmiştir. Merkezin faaliyetleri arasında, Çankırı'daki okullarda üç aylık dönemlerde sürdürülen "Çankırı Gönüllü Rehber ve Turizm Eğitimi" verilmeye başlanmıştır. Yine Çankırı Araştırmaları Merkezi olarak Çankırı tarihi ve kültürünü ortaya çıkaran, Çankırı halkının yaşadığı şehre ilgisini artıran, tarih ve kültür bilincinin artırılmasını hedefleyen bilimsel konferanslar serisi başlatılmıştır. Aynı amaçlarla 52 akademisyenin danışmanlığını üstlendiği, yerel yönetimlerde ilk akademik dergi olan **Çankırı Araştırmaları Dergisi** yayın hayatını sürdürmektedir. Ayrıca Çankırı ve çevresinin geleneksel değerlerini yansıtan etnografik ürünler bağış yoluyla merkezde toplanarak koruma altına alınmıştır. Hedefler arasında bu eserlerin sınıflandırılması, arşivlenmesi, envanterlerinin yapılması, doğru koruma yöntemleriyle saklanması ve sergilenmesi yer almaktadır. Merkez ulaştığı bu tarihi birikimi aslına uygun olarak korumak ve tanıtmak gibi bir misyonu da yüklenmiştir.

Foto 1. Sancak-Ön Kırmızı Yüz

3. ÇANKIRI BELEDİYESİ DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİNDE BULUNAN EL SANATLARINDAN ÖRNEKLER

Merkezde korumaya alınıp teşhiri yapılan ve üzerinde el işlemesi bulunan iki adet sancak, bir adet taç, iki adet seccade, bir adet baskı süslemeli seccade, bir adet cübbe, bir adet sikke, bir adet ahşap sandık ile üç adet ney tespit edilmiştir. Bu ürünler kullanılan malzeme, renk, işleme teknikleri, kompozisyon, motif özellikleri ve kullanım özellikleri açısından incelenerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Sancaklar:

Sancak Türkçe'de "batırıp saplamak" manasına gelen sançmak fiilinden gelmekte olup yere saplanan, dikilen alem ve bayrak demektir[3]. Bir diğer tanımla sancak; orduların temsil ettikleri devletin alameti olarak kullandıkları bayrağın adıdır[4].

2 Türkoğlu, Ö. **Bir Zamanlar Çankırı**, Çankırı, Valilik Yayınları, 1998, s.4.
3 Arseven, Celal Esat. **Sanat Ansiklopedisi**. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, IV/1760.
4 Pakalın, Mehmet Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, III/116.

Kaidesine mahruti maden geçirilmiş bir göndere takılan hususi alametlerin hepsine sancak denilir. Bu alamet zümrelerin önünde taşınarak durak yerlerinde yere saplanır. Zaman geçtikçe sancak tabiri alametin kumaştan yapılan parçasının adı olmuştur. Bugün kullanılan sancaklar kumaştan yapılmaktadır[5].

Merkezin koleksiyonunda iki sancak bulunmaktadır. Bunlardan ilki;

Mehmet Nuri Efendi'ye ait olan sancak, Çankırı Ilgaz ilçesi Yerkuyu köyünden, Mehmet Nuri Efendi torunlarından Abdullah Pirinç tarafından merkeze bağışlanmıştır. İkiyüzlü olan sancağın bir yüzü kırmızı atlas kumaş (Fotoğraf no: 1), diğer yüzü yeşil renkli atlas kumaştan dikilmiştir (Fotoğraf no: 2). İki kumaş sırt sırta birleştirilerek bej, kırmızı ve yeşil renkli bükümlü saçak şeklindeki hazır harç ile üç tarafı çevrilerek temizlenmiştir (Fotoğraf no: 3). Sancağın uçkurluk kısmı kırmızı kalın pamuk kumaştan dikilmiştir. Sancağın iplik geçirilen bölümünde ise sağlam olması amacıyla deri malzeme ile kullanılmıştır (Fotoğraf no: 4). Boyutları saçak ve uçkurluk hariç 143 cm x 161 cm'dir. Saçak boyu 7 cm ve sancağın uçkurluğu 6,5 cm'dir.

Sancağın her iki yüzünde de işleme bulunmaktadır. Yazılar atlas kumaş üzerine bej rengi ipek iplik ile ilme (suzeni) tekniğinde elde işlenmiştir (Fotoğraf no: 5). Sancağın sağ tarafında bulunan ay-yıldız, bej rengi atlas kumaş kullanılarak, sancak üzerine aplike edilmiştir. Aplike ay-yıldızın kenarları ilme tekniğinden oluşan dairesel süsleme ile sonlandırılmıştır (Fotoğraf no: 6). Sancak üzerindeki Osmanlı armasının büyük bir bölümü mavi ebruli ve sarı-kahverengi ebruli ipek iplik ile ilme tekniğinde elde işlenmiştir. Armanın orta bölümündeki alanda, yeşil ebruli ve kırmızı iplik ile kadife görünümünde işleme yapılmıştır.

Kırmızı yüz üzerinde;

Sağ tarafta hilal, beş köşeli yıldız, ortada Sultan Abdulhamid tuğrası (Fotoğraf no:7) ve solda Osmanlı arması bulunmaktadır (Fotoğraf no: 8). Birinci satırda "Hamdü lillâhi vâsıl oldu bizlere lutf-ı 'atâ", ikinci satırda "Bu meserretle hemân-dem cümlemiz bulduk safâ", üçüncü satırda "Çün vatan kıldı müyesser askerimiz dânına", dördüncü satırda "Çağırır binlerce ceyşi padişâhım çok yaşa", beşinci satırda "Elimiz kan kılıcımız kan sînemiz üryân", altıncı satırda "Canımız yoluna kurban Sultan Abdulhamid Han" yazıları bulunmaktadır. Son sırada küçük boyut olarak "Hassa ordu-yı hümâyun mensub süvâri 6. alayının 3. bölüğünün 1. onbaşısı Lütfi bin Ömer Kastanbolı vilayeti dahili Kangırı sancağının Şabanözü nahiyesinin Halfet karyesinde Zaîmzâde Ömer Bey mahdumları Lütfi onbaşı ve Ali Bey ve Hakkı Bey ve Nuri efendi ve Hamdi Efendi yadigarlarıdır. Sene–1324 (M. 1906)" yazısı bulunmaktadır.

Yeşil yüz üzerinde;

Birinci satırda sağ başta "Allah", sol başta "Muhammed", ortada "İnnehû min süleymâne ve innehû bismillâhirrahmânirrâhîm" , ikinci satırda "Ebu Bekir – İnnâ fetahnâ leke fethan mübînâ- Ömer", üçüncü satırda "Osman – Nasrun minallâhi ve fethun garîb- Ali", dördüncü satırda "Hasan – Ve beşşirilmü'minîne yâ Muhammed- Hüseyin", beşinci satırda "Abbas –Lailâhe illallâhu'l-melikü'l-hakku'l-mübîn- Hamza", altıncı satırda "Hâtemü'n-nebiyyîne Muhammedün

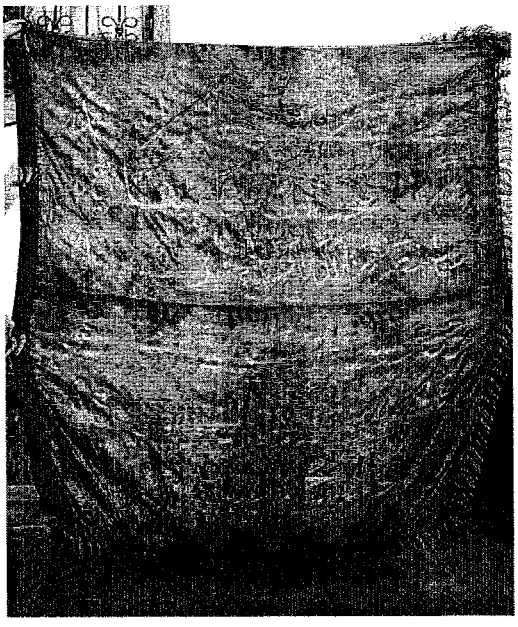

Foto 2. Sancak-Arka Yeşil Yüz

Foto 3. Sancak Kenarındaki Bükümlü Saçak

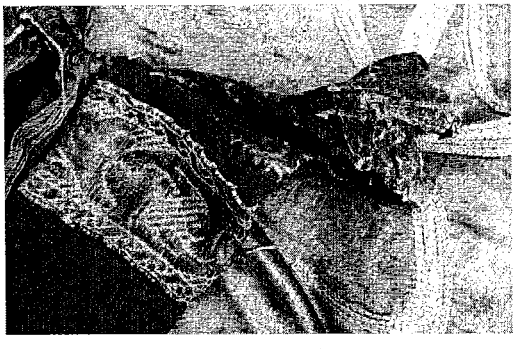

Foto 4. Sancak Kenarındaki Deri Parça

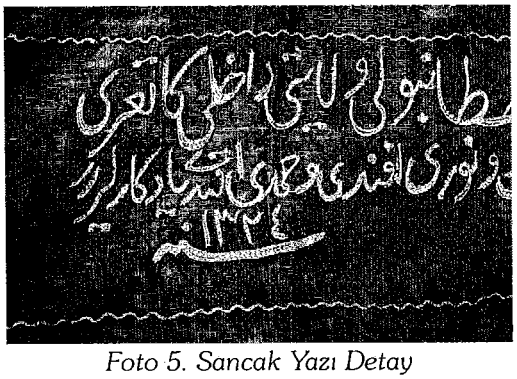

Foto 5. Sancak Yazı Detay

5 Kurtoğlu, Fevzi. **Türk Bayrağı ve Ay Yıldız,** Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s.8

Resûlullâhi sâdiku'l-va'dü'l-emîn" yazıları bulunmaktadır. Yazı çeşidi "Celi sülüs" olarak tespit edilmiştir.

İkinci Sancak (Bedevi Sancağı):

Bağış yoluyla merkeze kazandırılan sancak kırmızı atlas kumaştan dikilmiştir (Fotoğraf no: 9). Sancağın üç kenarı 10 cm uzunluğunda, bordo ve altın rengi metal iplikten oluşan hazır harç ile çevrilidir (Fotoğraf no: 10). Sancağın arka yüzü günümüzde yoktur ve tela ile kaplanmıştır. Ön yüzde yıpranmalar mevcuttur. Uçkurluğu devetüyü renginde pamuklu dokumadan, eni 8 cm boyutunda yapılmıştır. 130 cm x 195 cm boyutlarında olan sancağın ön yüzü metal iplik kullanılarak ilme (suzeni) tekniğiyle işlenmiştir (Fotoğraf no: 11). Metal bükümlü ipek iplik (halk arasında klaptan) altın renginde olup kararmış olduğu gözlenmiştir. İpek ipliğin üzeri metal ile kaplanarak oluşan bu iplikte yer yer yıpranma ve kopmalar mevcuttur. Sancakta bulunan yazılar "Celi sülüs" karakterindedir.

Foto 6. Sancak-Ay Yıldız Detay

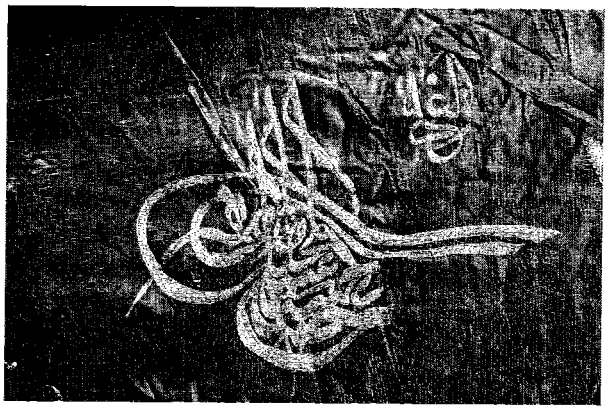

Foto 7. Sultan Abdülhamid Tuğrası

Sancağın sağ baş kısmında dikey olarak "Bismillâhirrahmânirrahîm", sol baştan dikeye kadar "Fatiha suresi", üstten birinci satırda "Kelime-i Tevhid", ortada "Ebu Bekir Radıyallâhu anhü", solunda "nasrun minallâhi ve fethun garîb ve beşşiri'l-mü'minîne yâ Muhammed", ikinci satırda "Ömer radıyallâhu anhü", ortada "Kul lâ es'eliküm aleyhi ecrân ille'l-meveddete fi'l-kurbâ", sol köşede "Osman radıyallâhu anhü", üçüncü satırda "Hüseyin Radıyallahu anhü", yanında "Zeyne'l-âbidîn", sol yanda "Muhammed el Bakır" ve solunda "Ca'fer-i Sadık" yazıları bulunmaktadır. Dördüncü satırda "Musa el-Kâzım- Ali er-Rıza", solunda "Muhammed Tâkî", solunda "Aliyyü'l-Bakîyy", tam ortada yazının bitimi Zülfikâr şeklinde tasarlanmış "Yâ Ali", beşinci satırda "Hüseyin el-Askeri –el-kutbu'n-nebevî ve el-Gavsu'l-ulvî bâb-ı Hayru'l-mürselîn ebu'l-Ferec es-seyyid Ahmed el-Bedevî", küçük harflerle "Eser-i bende-i seyyid Bedevi-Muhammed Sa'dî" ve solunda-yanında "Muhammed Mehdî" yazıları bulunmaktadır.

Foto 8. Osmanlı Arması

Seccadeler:

Keçe Seccade:

Keçe seccade 165 cm x 99 cm boyutlarında ve doğal (krem) renktedir (Fotoğraf no: 12). Arka yüzü kırmızı pamuklu kumaş ile astarlanmış olan seccade de yer yer sandık lekeleri ve yıpranmalar vardır. Seccadenin ön yüzü ilme işi, dival işi, hasır iğne ve jakobyen atması ile işlemelidir (Fotoğraf no: 13). İşleme kompozisyonunda simetrik olarak yerleştirilmiş ortada bulunan fiyonktan sağa ve sola doğru sarkan iki ana dal üzerinde kıvrımlı küçük dallar, yapraklar, papatya ve yıldız çiçeklerinden mihrap oluşturulmuştur. Alınlık kısmında aşağıya doğru sarkan bir kandil bulunmaktadır. Kandilin her iki yanında yanmakta olan mumlar görülmektedir. Seccadenin yan sütunlarında saksıdan çıkan düz bir hat üzerinde düzgün tekrarlardan oluşan yapraklar ve yıldız çiçekleri mevcuttur. Ayaklık kısmında ise çiçek buketi vardır. Kompozisyon kıvrım dal ve yıldız çiçeklerinin düz tekrarlarından oluşan kenar suyu ile çevrelenmiştir. İşlemesinde açık yeşil, koyu

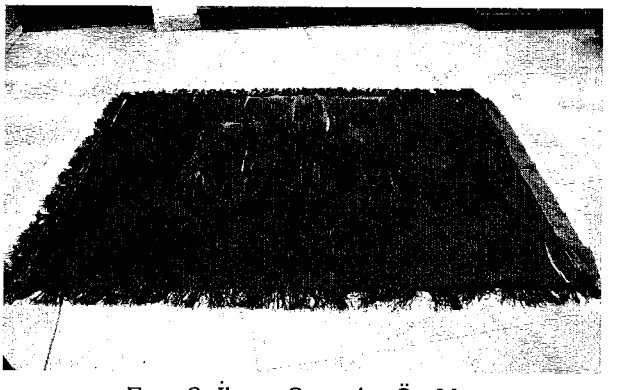

Foto 9. İkinci Sancak - Ön Yüz

yeşil, narçiçeği kırmızı, açık mor, koyu mor, turuncu, açık eflatun, koyu eflatun, yosun yeşili, turkuaz, mavi, sarı, pembe renklerde yün iplik ve metal iplik kullanılmıştır.

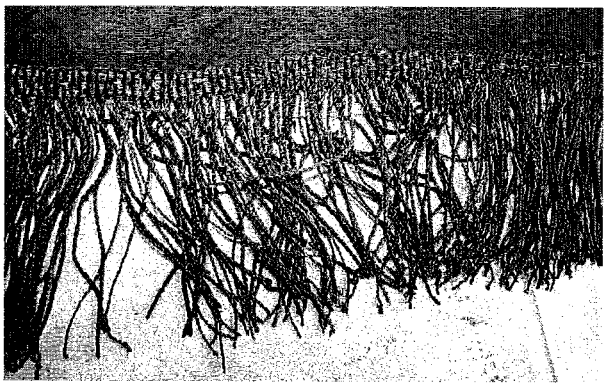

Foto 10. İkinci Sancak-Kenar Detay

Dokuma Seccade:

Dokuma seccade 76 cm x 138 cm boyutlarında, yeşil, krem, kırmızı, sarı, gri ve pembe renklerinde yün iplik ve altın sarısı sim ile kilim (bez ayağı) tekniğinde mekikli dokuma tezgahında dokunmuştur (Fotoğraf no: 14). Seccadenin alt ve üst kompozisyonu birbirine simetriktir. Yeşil zemin üzerine, enine krem rengi çizgili bölümün arasına mihrap yerleştirilmiştir. Mihrabın krem rengi zemini üzerine kırmızı ve yeşil renkli enine çizgiler, ince ve kalın olarak görülmektedir. Mihrabın üst sivri bölümünden sağa ve sola doğru, sarı ve pembe renklerden oluşan yapraklı stilize lale motifi yatay konumda göze çarpmaktadır. Mihrabın orta bölümünden aşağıya doğru sarkan bir kandil, ilme işi (suzeni) tekniğinde, oldukça sade ve çizgisel olup, kırmızı, yeşil ve gri renklerde yün iplik ile işlenmiştir (Fotoğraf no: 15).

Foto 11. İkinci Sancak - Detay

Baskı Süslemeli Seccade:

Krem rengi ince pamuklu dokuma bez üzerine koyu kahverengi ile baskı yapılan seccade 147 cm x 82 cm boyutlarındadır. Arka yüzü krem rengi pamuklu bez ile astarlıdır. Astar ile yüz arasına yün yayılarak yorganlama dikişi ile tutturulmuştur. Yumuşak bir dokusu olan seccadenin dört tarafı, yıldız çiçekleri ve yapraklarla, düzgün tekrarlardan oluşan bir bordür ile çevrelenmiştir (Fotoğraf no: 16). Mihraplı seccadenin alınlık kısmından aşağı doğru sarkan düz bir dalın ucunda yıldız biçiminde çiçekler bulunmaktadır (Fotoğraf no: 17). Ayaklık kısmında da aynı motif simetrik olarak kullanılmıştır. Seccade de yer yer ezilmeler vardır.

Foto 12. Keçe Namazlık Ön Yüz Genel Görünüm

Cübbe:

Cübbe sade ve basit bir şekilde biçilmiştir (Çizim no: 1). Kolları düz, bol ve uzundur (Çizim no: 2). Önden açık ve yakasızdır. Yanları dikişsiz ve bütündür. Ön ve arka bedende omuzdan aşağıya kadar devam eden bir kup vardır (Fotoğraf no: 18). İç tarafı bej rengi pamuklu kumaş ile astarlanmıştır (Fotoğraf no: 19). Ön ve arka yaka kenarına yeşil yünlü kumaş aplike edilmiştir. Aplike sade ve gösterişsizdir. Aplike kenarları yeşil ipek iplikten örgü şerit ile temizlenmiştir. Cübbenin pamuklu dokumasına dikkatlice bakıldığında büyük bir emek ve zaman harcanarak yapıldığı görülür. Kumaşın üzerine sağlam ve bükümlü keten iplik ile düzgün sıralamalar, birbirine paralel ve kaydırarak gözeme şeklinde yapılmış ve iplik hafifçe çekilmiştir. İplik çekilerek oluşturulan kabarıkların dörtkenarından ayrıca pamuk iplik ile bir dikiş geçilerek kabarıklıklar netleştirilmiştir (Fotoğraf no: 20). Bu şekilde cübbenin üst kumaşı da hafif kabarık görüntü kazanmıştır. Cübbenin bütün alanı bu şekilde dikilmiş olduğundan, bu özellik fark edilmemekte, cübbe hafif kabartmalı kaba bir kumaştan yapılmış izlenimi uyandırmaktadır.

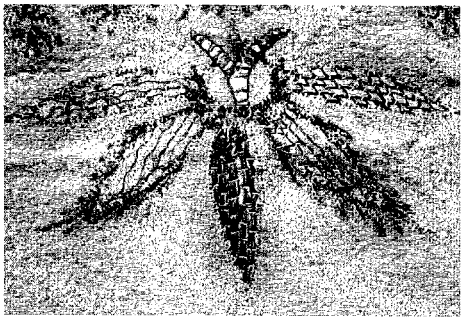

Foto 13. Keçe Namazlık - İşleme Detayı

Kırmızı zemin üzerine dört terkli olan tacın dış yüzeyi sıvama el işlemesi ile kaplıdır (Fotoğraf no: 21). Tacın her bir terki birbirinin aynısıdır ve alt kenarı 15 cm, alt kenardan tepe noktasına uzunluğu 18 cm. uzunluğundadır. Kırmızı yün kumaştan dikilen tacın üzerine yün iplik ile ilme (suzeni) tekniğinde işleme yapılmıştır (Fotoğraf no: 22). Süsleme kompozisyonunda tacın her bir terki kendi içinde yan yana dairelerden

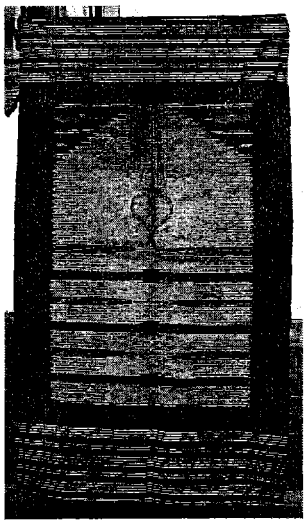

Foto 14. Dokuma Namazlık Ön Yüz

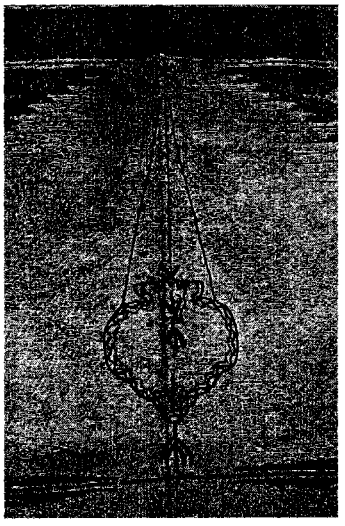

Foto 15. Dokuma Namazlık Detay

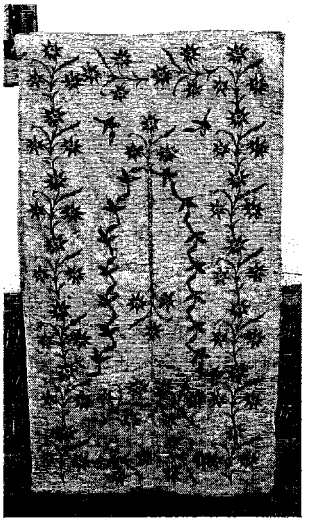

Foto 16. Baskı Süslemeli Seccade

Foto 17. Baskı Süslemeli, Seccade Detay

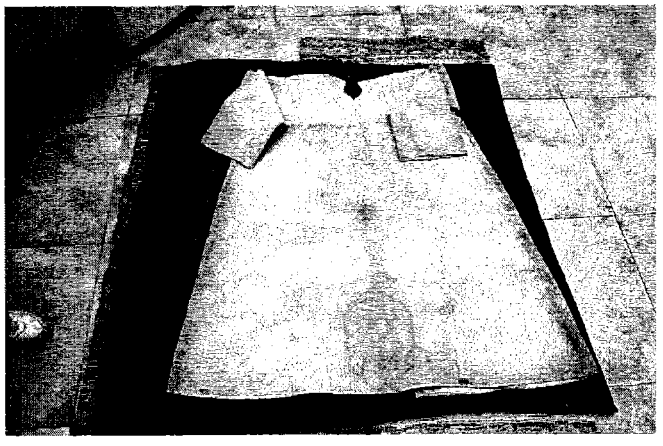

Foto 18. Cüppe Arka Yüz

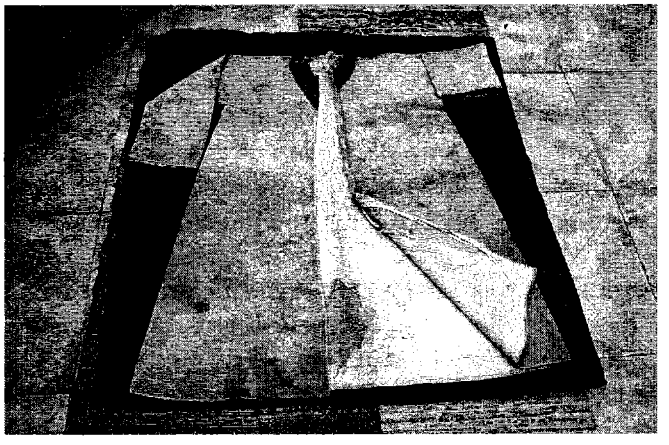

Foto 19. Cüppe Ön Yüz

oluşan bir bordür ile çerçevelenmiştir. Bordürün iç kısmındaki alan lale ve yaprak motifleriyle bezelidir. Tacın iç tarafı krem renkli pamuklu dokuma kumaş ile astarlıdır. İşlemede siyah, sarı, yeşil ve krem renkli yün iplik kullanılmıştır. İşlemelerde yer yer kopma ve yıpranmalar mevcuttur. Tacın dört terki ayrı ayrı işlendikten sonra elde dikilerek birleştirilmiş, kenar temizliğinde devetüyü rengi yün iplikten oluşan örgü şerit kullanılmıştır.

Mevlevi Sikkesi:

Devetüyü renkte keçeden yapılmıştır. Yeşil renkte pamuklu kumaşla "şekeraviz" biçiminde destarlıdır. Üzerinde güve yenikleri bulunmaktadır. Teneke sikke kutusu vardır (Fotoğraf no: 23).

Sandık:

Tamamen ahşaptan yapılan sandık 62 cm boyunda, 28 cm eninde ve 33 cm yüksekliğindedir. Ön yüzünde demir çivi ve plakalarla süsleme yapılmıştır (Fotoğraf no: 24). Süsleme kompozisyonunda plakalar at nalı kemer biçiminde yüzeye çakılmıştır. Çivi başları kabaralı olup yüzeye dağıtılmıştır. Kilit aksamı mevcuttur.

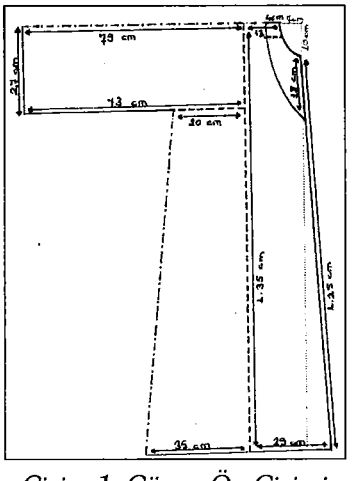

Çizim 1. Cüppe Ön Çizimi

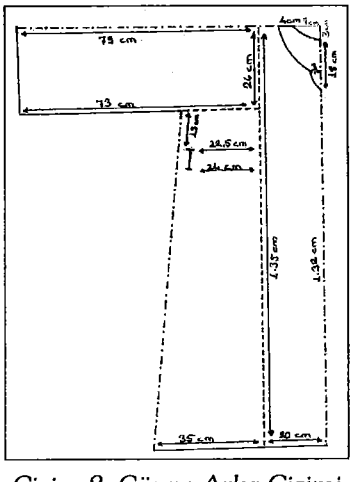

Çizim 2. Cüppe Arka Çizimi

Ney:

Kamıştan yapılan neyler; tam değil parçalar halindedir. Birinci parça 40 cm, ikinci parça 44 cm. ve üçüncü parça da 34 cm. uzunluğundadır. Üzerlerinde herhangi bir süsleme motifi ile karşılaşılmamıştır.

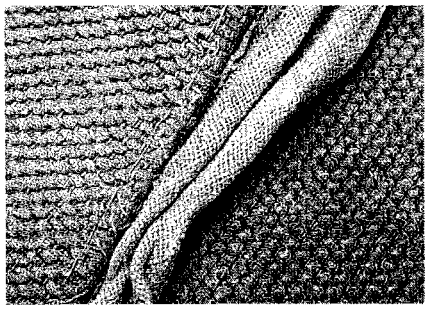

Foto 20. Cübbe kumaşı üzerindeki dikiş tekniğinden detay

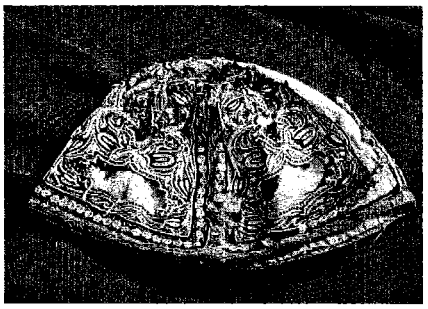

Foto 21. İşlemeli Taç

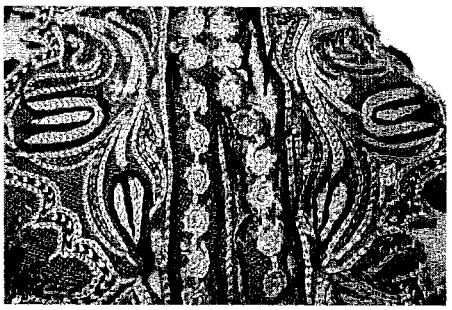

Foto 22. Elde Suzeni İşlemeden Detay

Foto 23. Mevlevi Sikkesi ve Koruma Kabı

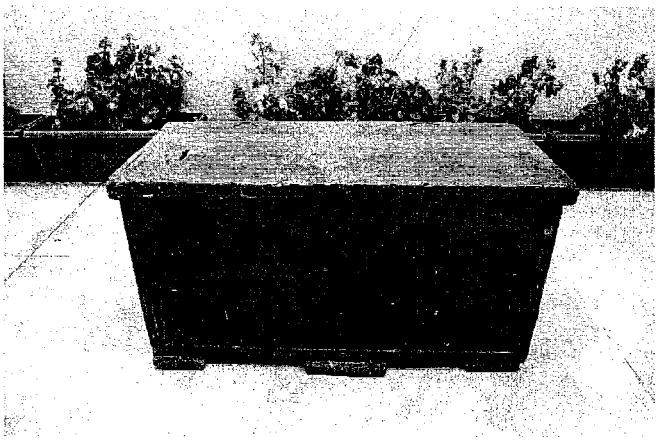

Foto 24. Ahşap Sandık

4. DEĞERLENDİRME

İncelenen örneklerden sancaklar; el sanatları ve işleme sanatları tarihi kadar, askeri tarihimiz açısından da önem arz etmektedirler. Balkan ve Çanakkale Savaşlarında kullanıldığını sandığımız bu sancakların tekkelere vakfedilerek koruma altına alınması bir gelenektir. Bu geleneğin Çankırı'da da sürdürüldüğünü görmekteyiz.

İncelenen eserler kullanılan malzeme açısından değerlendirildiğinde; ipek, pamuk, yün kullanıldığı görülmüştür. Cübbe kumaşı çözgüsü ve atkısı pamuk hammaddelidir, taç yün dokumadan yapılmış, sandık ahşaptan olup, neylerde kamış kullanılmıştır. Mevlevi sikkesinde de yünün tercih edildiği görülmüştür. İşleme malzemesi olarak yün, ipek, keten iplik ile metal bükümlü iplik ve metal iplik kullanılmıştır.

İncelenen örnekler yapım tekniği olarak değerlendirildiğinde sancaklarda, atlas kumaş dokuma tekniği, seccadelerde ise keçe, kilim (bez ayağı) dokuma teknikleri kullanılmıştır. Keçe; yün liflerinin birbirine sıkıştırılması ile elde edilen yüzeydir. Kilim; çözgü ipliklerinin atkı iplikleri tarafından tamamen kapatılarak dokunduğu, atkı ipi ile desenlendirilen dokuma türüdür[6].

İşleme (süsleme) açısından değerlendirildiğinde aplikenin yanı sıra ağırlıklı olarak ilme (suzeni) tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Ayrıca gözeme, dival işi, hasır iğne ve jakobyen atması da tercih edilen diğer iğne teknikleri arasında yer almaktadır. Baskı ve çakma, kullanılan diğer süsleme teknikleridir.

İlme işi halk arasında zincir işi, suzeni, buldan işi, kasnak işi adıyla da anılmaktadır. İlme; tığ ile kumaşın tersinden ve kumaş kasnak veya gergef ile gerilerek işlenen bir tekniktir[7]. Günümüzde makinede işlenebilmektedir. Gözeme motiflerin iç veya dış çizgilerini göstermek için kullanılır. Gözemenin en yaygın türü teğel şeklinde gidilen sıranın boş yerlerinin aynı işlemlerle doldurulması ile elde edilir. Ancak cübbede kullanılan gözeme sadece teğel şeklinde gidilerek yapılan gözemedir[8]. Dival işi; biri kumaşın yüzünden, bir diğeri arka yüzünden yürütülen iki tür iplik ile çalışılmaktadır. Biz kullanılarak, üstten metal iplik yürütülür ve alttan yürütülen pamuk iplik kaymaması için balmumu ile kaplanır. Dival işi Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde her yüzyılda altın veya gümüş rengi metal ipliklerle uygulanmış, saray kesiminde altın veya gümüş metal ipliklerle yapılmış olanları da bulunmaktadır[9]. Hasır iğne; birbiri üzerine kaydırılarak yerleştirilmiş dikdörtgen ya da kare biçiminde sarma gruplarından oluşmaktadır. Jakobyen atması yatay, dikey ve diagonal ipliklerin kumaş üzerine serilmesi ve belirli noktalardan tutturulması

6 Hidayetoğlu, Melek. **Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak).** S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s.65

7 Baykasoğlu, Nursel. **İlme (Suzeni-Kasnak işi).** Ankara, 1980, s.4-5

8 Barışta, Örcün. **Türk İşlemelerinden Teknikler.** Ankara, 1997, s.76

9 Barışta, Örcün. **Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri.** Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, 1999, s.204.

ile bir doldurma iğnesi olarak uygulanan bu iğne, yoğun bir işlemeye gereksinim duyulmayan yerlerde kullanılmaktadır[10].

Baskı diğer bir adıyla "yazma", kumaş üzerine elle resmedilerek veya tahta kalıplarla basılarak desenlendirilmiş kumaşlara verilen isimdir. Bir halk sanatı olan yazmacılık en güzel örneklerini XVII. ile XIX. yüzyıllarda Anadolu'da vermiştir[11]. Ihlamur ağacından oyulduktan sonra fırınlanan kalıplarla kumaş yüzeyi desenlendirilmektedir. Çankırı Müzesinde de üzerinde çiçek motifi olan bir grup ahşap baskı kalıbı teşhir edilmektedir.

Ahşap sandıkta çakma tekniğinin uygulandığı görülmüştür. Altın, gümüş, bakır gibi metalleri vurup çakarak işleme tekniğidir. Bunların çukurlusuna dişi çakma, kabartmalısına erkek çakma denir[12].

İncelenen eserler süsleme kompozisyonları açısından değerlendirildiğinde; özellikle sancaklarda yazılı bezemenin yoğun olarak kullanıldığı görülür. Arap alfabesi ile Osmanlıca olarak ayetler, dört halife isimleri, on iki imamın ismi, kelime-i tevhid ve kitabelerin yanı sıra, Abdülhamit tuğrası, Osmanlı arması ve ay-yıldız simgeleri ile karşılaşılmaktadır. Sancaklardan ilkinin üzerinde Hz. Peygamber ve yakın arkadaşları ile ilk müslümanlardan olan ve aynı zamanda iyi bir savaşçı olan Hz. Hamza'nın adının geçmesi sancak üzerindeki motifler açısından önemlidir. Zira Hz. Hamza adı sancaklarda nadir geçen adlardandır[13]. Bu sancağın alay sancağı, üzerinde on iki imamın yazılı olduğu diğer sancak ise Bektaşi Tekkesi sancağı olmalıdır.

Bitkisel motifler olarak çiçek buketleri, kıvrık dal, stilize ve naturalist üslupta lale, yıldız çiçekleri 20. yüzyıl eserlerinde sıkça karşılaşılan motiflerdendir. Örneklerde az da olsa geometrik motiflerle karşılaşılmıştır. Bunlar kırık çizgiler, düz çizgiler, daireler, at nalı kemerler olarak sayılabilir.

İncelenen eserlerden bazılarını tarihlendirmek zor olmakla birlikte; merkezde incelenen cübbede görülen dikiş ve süsleme tekniğinin yazılı metinden anlaşıldığı üzere benzer bir diğer örneği Ankara Etnoğrafya Müzesinde 13096 envanter nolu hırkada da karşımıza çıkmaktadır[14]. Cübbe; kullanılan malzeme ve teknik açıdan değerlendirildiğinde benzer örneğinin erken döneme ait olması ve bağışlayan kişilerin verdikleri bilgiler doğrultusunda erken döneme tarihlendirilebilir. Ancak kesin tarihlendirme için teknik analiz yapılması gerekmektedir.

Birinci sancağın miladi 1906 yılına ait olduğu kitabesinden anlaşılmaktadır. İkinci sancağın da 20. yüzyılın başlarına ait olduğu düşünülmektedir. Keçe seccade ve taç 20. yüzyılın başlarına ait olmalıdır. Dokuma seccade ile baskı seccade, sandık, mevlevi sikkesi ve neyler 20. yüzyılın ortaları veya sonlarına tarihlendirilebilir.

Başlıklar, tarih boyunca insanların sosyal statülerini belirleyici bir simge olarak kullanılmıştır. Taçları taşıyanların bağlı bulundukları tarikatlar, tarikatlardaki mevki ve derecelerini belirleyen bir anlamı vardır. Dört terki yani dört parçalı taçların dört sayısına bağlı olarak farklı bilgilere işaret ettiği bilinmektedir. Bunlar arasında Allah isminin dört harfine, Hz. Peygamberin adındaki "Mhmd" harflerine, dört halife, dört kutsal kitap, dört mezhep, dört yön vb. sayılabilir. Dört terkli taçlar Nakşi, Kadiri, Bektaşi ve Halvetilerde kullanılmıştır (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Atasoy, s.177-182)

Sikke Mevlevi başlığıdır. Keçeden yapılır. Genellikle devetüyü renginde veya daha açık, ender olarak da beyaz renktedir. Mevlevi sikkesi son postnişin Hasip Dede'ye ait olduğu kayıtlardan öğrenilmektedir[15].

İncelenen örneklerden bazıları bugün oldukça iyi durumda iken, bazıları tamir gerektirmekte, bazıları da hassas koruma ve tamirat yöntemleri olmaksızın geleceğe aktarılamama tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

5. SONUÇ:

Bilindiği gibi taşınabilir ve taşınamaz kültür varlıklarımız ülkemizin zenginliğidir. Bu zenginliğin gelecek kuşaklara sağlam bir şekilde aktarılması ve gelecek nesiller tarafından da tanınması ulusal borcumuzdur. Bu amaçla Çankırı belediyesinin girişimleriyle kurulan Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinin geçmişten gelen etnografik nitelikli kültürel mirası koruma bilinci güzel bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

Kaybolmakta olan kültürel değerlerin somut göstergeleri olan bu el sanatları örneklerinin, bulunduğu yerlerde belgelenerek, hayatta kalan kaynak kişilerden bilgiler alınmak suretiyle doğru kayıt edilmesi, teknik, malzeme ve bezemeleri açısından değerlendirilmeleri oldukça önemlidir. Araştırma Merkezi bu örnekleri toplayarak bu noktada ilk faydalı adımı atmış bulunmaktadır. Bu değerli birikimin doğru saklama ve teşhir yöntemleri kullanılarak korunması, tanıtımlarının yapılması, araştırmacılara bu yönde çalışmalar yapma imkânlarının tanınması, sunulabilecek öneriler arasındadır. Bu öneriler, Çankırı kültür turizminin desteklenmesi ve Çankırı halk kültürünün gelecek kuşaklara doğru aktarılması açısından önemlidir.

10 Barışta, Örcün. **Türk İşlemelerinden Teknikler.** Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1997, s.80
11 Kaya, Reyhan. **Türk Yazmacılık Sanatı.** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1988, s.9
12 Ansiklopedik Büyük Sözlük. 1. Cilt, s. 433
13 Sancaklar konusunda araştırmaları bulunan Dr. Naci BAKIRCI ile 01.07.1008 günü Mevlana Müzesi'nde yapılan mülakattan.
14 Atasoy, Nurhan. **Derviş Çeyizi.** Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005, s.30-31
15 Ata, Ferudun. **Çankırı Mevlevihanesi (Konya Mevlana Müzesi Arşivinde 69-70 No'lu Zarflardaki Belgelere Göre).** Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995.

KAYNAKÇA

ANONİM, Çankırı İl Yıllığı, Çankırı Valiliği yayınları, Çankırı, 1967.

ARAL, S. TÜRKYILMAZ, M.K. "Çankırı İlinin Ekonomik Kalkınmasında Hayvancılığın Yeri ve Önemi", Çankırı İlinin Ekonomik Kalkınması Semineri, Çankırı, 1998, s.

ATA, Ferudun. Çankırı Mevlevihanesi (Konya Mevlana Müzesi Arşivinde 69-70 No'lu Zarflardaki Belgelere Göre). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 1995.

ATASOY, Nurhan. Derviş Çeyizi. Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.

BAYKASOĞLU, Nursel. İlme (Suzeni-Kasnak işi). Ankara, 1980.

BARIŞTA, Örcün. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemeleri. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, 1999,

BARIŞTA, Örcün. Türk İşlemelerinden Teknikler. Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları, 1997.

Hidayetoğlu, Melek. Konya Yöresi Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili, Sumak). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2007, s.65.

KURTOĞLU, Fevzi, Türk Bayrağı ve Ay Yıldız, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987.

PAKALIN, Mehmet Zeki. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, III/116.

TÜRKOĞLU, Ö. Bir Zamanlar Çankırı, Çankırı Valiliği Yayınları, 1998.

TÜRKOĞLU, Ö. Salnamelerde Çankırı, Çankırı Valiliği Yayınları, 1999.

2006 YILI ÇALIŞMALARI IŞIĞINDA HÜYÜK YERALTI ŞEHRİ

Province Of Çankırı In 2006 Operation Hüyük Village

Resul İBİŞ*

ÖZET: *Çankırı İli, Orta İlçesi, Hüyük köyünde bulunan yeraltı şehrinde 2006 yılında Çankırı Müzesi Müdürlüğünce bir arkeolojik temizlik çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sonucunda; küçük kilisesi, keşiş odaları, sarnıcı ve diğer yaşamsal alanlarıyla komplike bir yapı arz eden çok katlı bir yeraltı şehri açığa çıkarılmıştır. Bu çalışmadan elde edilen arkeolojik veriler ışığında, yeraltı şehrinin genel bir tarihlendirmeyle M.S. 3.-5. yüzyıllarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu makalede, Hüyük Yeraltı Şehrinde 2006 yılında gerçekleştirilen arkeolojik temizlik çalışmaları neticesinde ulaşılan sonuçlar ile insanları böyle bir yeraltı şehri inşa etmeye iten nedenler, bölgenin coğrafik ve sosyo-politik yapısıyla birlikte ele alınmaktadır.*
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı Devrez Havzası, Hüyük Yeraltı Şehri, Yeraltı Kilisesi, Geç Roma- Erken Bizans.*

PROVINCE OF ÇANKIRI IN 2006 OPERATİON HÜYÜK VILLAGE

ABSTRACT: *An archeological clean-up was done by the Directorate of the Museum of Çankırı in Hüyük village, situated in the district of Orta, province of Çankırı in 2006. As a result of this operation, a complicated structured underground city, including a small church with its monk rooms, cistern and other living areas, was revealed. In the light of the archeological data, it is assumed that the underground city was used A.D. 300-500. In this article, based on the results obtained after the archeological cleanup; the reason for building such an underground city together with the sociopolitical and geographical structure of the area is being discussed.*
KEY WORDS: *Çankırı Devrez Basin, Hüyük Underground City, underground church, Late Roman-Early Byzantine.*

Giriş

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden bu yana bin yıldır yurt edindiğimiz Anadolu, çok eski çağlardan beri bir çok kavmin bir arada yaşadığı önemli bir coğrafyadır. Anadolu'nun en eski topluluklarından itibaren farklı kültür, inanç ve yaşam biçimleri birbiriyle kaynaşarak üstün uygarlıklar ortaya çıkarmıştır. Bu kültürel zenginliklerimizden günümüze ulaşan somut kalıntıların güzel bir örneğini de ***Hüyük Yeraltı Şehri*** oluşturmaktadır.

Bölgenin Coğrafi Konumu, Jeomorfolojisi ve Kısa Tarihi

Hüyük Köyü, Çankırı İli'ne bağlı Orta İlçesi'nin güney-doğusunda, Orta-Şabanözü karayolunun 9. kilometresinde ve anayoldan 2 km içeride bulunmaktadır **(Harita 1)**. Hüyük Yeraltı Şehri ise adını aldığı köyün yaklaşık 200 m güneyinde bulunan ve İninkaşı Tepe olarak adlandırılan 1417 m rakımlı tepenin kuzey sırtındadır. Yeraltı şehri, Devrez Çayı'nın kaynağını aldığı, Devrez Havzası'nın güneybatı kesiminde yer almaktadır **(Harita 2)**.

Devrez Havzası Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz bölümünde bulunmaktadır. Kuzey Anadolu Fay Kuşağı boyunca oluşan depresyon alanlarını takiben, batı, güneybatı, doğu ve kuzeydoğu yönünde uzanan bu havza, yükseltisi 2000 m üzerine çıkan dağlık kuşaklarla çevrilmiştir. Devrez Çayı kaynağını Semer Dağları'ndan almaktadır. Havzanın doğal sınırları, kuzeyden Ilgaz ve Bulancık dağlarının, güneyden Aydos, Erenler, Geçmiş ve Kös dağlarının, güneybatıdan Yıldırım ve Semer dağlarının, batıdan da Dumanlı dağlarının zirvelerinden geçmektedir.[1]

Devrez Havzası'nın vadi tabanında Kuaterner'e ait alüvyal dolgular, kenarlarında ise Tersiyer'e ait Neojen çökelleri yer almaktadır. Vadi tabanından kenarlardaki yüksek dağlık kuşaklara doğru gidildikçe Tersiyer arazilerden, Mezozoik ve Paleozoik arazilere geçilmektedir.[2] Çankırı havzasının Neojen istifi genel olarak konglomera, kumtaşı, kiltaşı ve kömürlü seviyelerden oluşmaktadır.[3]

Yeraltı Şehri'nin bulunduğu İninkaşı Tepe **(Resim 1)** Erken - Orta Miyosen'de meydana gelen orojenik çökmeye bağlı olarak gelişen, gri renkte kumtaşı, silttaşı ve çamurtaşı ardıllaması sergileyen bir jeolojik yapıya

* Uzman Arkeolog, Çankırı Müzesi Müdürlüğü.
1 İbret 2000: v.
2 İbret 2000: v.
3 Savaşçı ve Seyitoğlu 2004: 62.

sahiptir. Buradaki kumtaşı oluşumu, düzlemsel paralel katmanlı, düzlemsel çapraz katmanlı ve yer yer masif olan bir tabakalanma göstermektedir. Kumtaşları ince ve orta tane boyutundadır. Yeraltı şehri İninkaşı Tepe'nin masif tabakalı ve düzlemsel paralel katmanlı tabakaları içerisine oyularak oluşturulmuştur.

İklim, toprak ve topografya şartları gibi fiziki özelliklerinin olumlu yapısı[4] Devrez Havzası'nın Paleolitik ve Neolitik dönemlerden günümüze kadar yerleşim alanı olmasında etkili olmuştur[5]. Antik dönemlerde bu havzanın da içinde bulunduğu bölge Paflogonya *(Paphlagonia)* bölgesi olarak adlandırılmaktadır.[6]

Paflagonya tarihte önemli roller almış bir bölge olmakla birlikte, Anadolu'nun en eski halklarına ev sahipliği yapmış olmasıyla da ayrı bir önem taşımaktadır. Bölgede, Hitit hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Frigler egemen olmuştur. M.Ö. 7. yüzyıla gelindiğinde ise bölgenin Kimmerlerin kontrolüne girdiği anlaşılmaktadır. Lidya kralı Alyattes'in (M.Ö. 610–575), Kimmer egemenliğini ortadan kaldırmasıyla beraber Kroissos (M.Ö. 575–546) döneminde bölge Lidya egemenliğine girmiştir.[7] M.Ö. 557–546 yıllarında ise Persler Lidyalıları yenerek bölgeye hakim olmuştur. Daha sonraları Paflagonya, M.Ö. 333 yılında Büyük İskender'in (M.Ö. 336–323) ve onun ölümüyle de Eumenes'in egemenliği altına girmiştir. Pontus krallarının idaresine geçinceye kadar Troya savaşlarına da katılmış olan şef Pylaemenes soyundan gelen yerli prenslerin denetiminde kalmış olan bölge son olarak Philadelphos olan Kastor oğlu Deiotaros tarafından idare edilmiş ve bundan sonra da Romalıların denetimine girmiştir.[8]

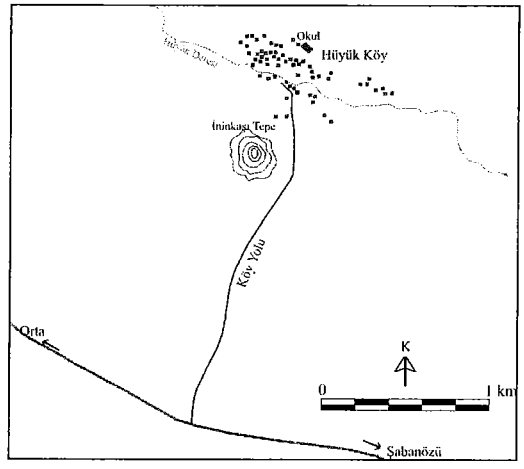

Harita 1.

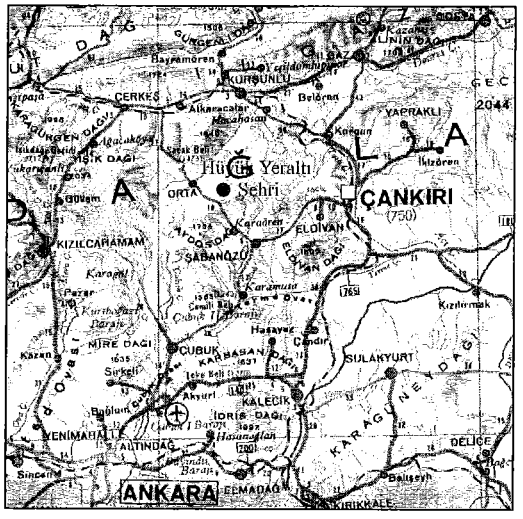

Harita 2.

Romalılardan sonra Bizans hâkimiyetine giren bölge, daha sonra Sasani istilasına uğramıştır. Bizanslılar, İranlılara bir müddet mukavemet etmişlerdir. En sonunda İran hükümdarı Hüsrevpezir büyük bir ordu ile Diyarbakır üzerinden Anadolu'ya girerek, Pontus, Paflagonya ve Kapadokya'yı zapt ederek (M.S. 609) İstanbul'a yürümüştür. Bu suretle Anadolu ve Paflagonya İran idaresine geçmiştir.

Bizans imparatoru Heraclius (M.S. 610–641), 622'de bölgeyi tekrar ele geçirmiş, Anadolu'yu da 17 thema'ya ayırmıştır. Paflagonya bu thema'lardan biri olup Çankırı ve Kastamonu bölgelerini kapsamaktadır. Paflagonya thema'sının merkezi ise Gangra, yani Çankırı olmuştur.

Emeviler devrinde, Halife Süleyman zamanında, Çankırı ve havalisinin halifenin kardeşi Mesmele bin Abdülmelik komutasında İstanbul'u muhasara etmek için gönderilen ordu tarafından ele geçirildiği (M.S. 715) ve M.S. 734 yılına kadar her iki taraf arasında el değiştirdiği söylenmektedir. Arapların Bizanslılar tarafından Anadolu'dan çıkarılması üzerine bölge Türk fethine kadar Bizanslıların elinde kalmıştır.[9]

2006 Yılı Arkeolojik Temizlik Çalışması

Hüyük Yeraltı Şehri Müdürlüğümüzce 20.04.2005 tarihinde tespit edilmiş ve Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak tescil edilmiştir.

Tespit edilen yeraltı şehrinin planlarının çıkarılması, tarihlendirilmesi, kullanım amacının saptanması ve içi toprak ve molozla dolan mekânlarının temizlenerek bölge turizmine kazandırılması amacıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 2006 yılı içerisinde yaklaşık üç ay süren bir arkeolojik temizlik çalışması yapılmıştır.[10]

4 İbret 2000: vı.
5 Bölgenin tarih öncesi yerleşimiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Sevim ve Pehlivan 2005: 125 vd.; Matthews 2002: 10 vd.
6 Strabon, Geographica XII. Kitap, III.9
7 Herodotos, Historia III.90.
8 Işık 2004: 39.
9 Kankal 1993: 4-5.
10 Dönemin Çankırı Müzesi Müdürü Yusuf Demirci başkanlığında yürütülen temizlik çalışmaları, Çankırı Müzesi arkeologları Resul İbiş, İbrahim Sezen, Emriye Yurt ve Hüyük Köyü'nden sağlanan 10 işçinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Temizlik çalışmasının finansmanı Çankırı Valiliği İl Özel İdaresi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü tarafından sağlanmıştır. Çalışmaların gerçekleştirilmesinde her türlü kolaylığı sağlayan ve desteklerini esirgemeyen Çankırı Valisi Sayın Ali Haydar Öner'e ve İl Kültür ve Turizm Müdürü M. Kemal Karatatar'a çok teşekkür ederim. Ayrıca kazı ekibinin konaklama ihtiyacının karşılanması için elinden gelen her türlü yardımı esirgemeyen Hüyük Köyü muhtarı Kazım Şahin'e de teşekkürü bir borç bilirim. Bu makalenin son okumasını yaparak, benden görüş ve önerlerini esirgemeyen Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Başkanı Sayın Doç. Dr. S. Yücel Şenyut hocama şükranlarımı sunarım.

Yeraltı Şehri İninkaşı Tepe'nin kuzey sırtına oyularak yapılmıştır **(Çizim 1)**. Burada ilk olarak kuzey sırtında üç giriş tespit edilmiştir. A, B ve C girişleri olarak adlandırdığımız bu girişlerden sadece A ve B girişleri orijinal girişlerdir. C girişi ise tepenin kuzey sırtına yakın olarak içerden oyulmuş odalar şeklindedir. Bu odaların tavan ve yan duvarlarının daha sonraki dönemlerde çökmesi sonucu C olarak adlandırdığımız giriş ortaya çıkmıştır.

A girişi yeraltı şehrinin ana girişini teşkil etmektedir. Bu giriş kapısı 60 cm genişliğinde ve 130 cm yüksekliğindedir. Giriş kısmından itibaren, 50–60 cm genişliğinde, 120–130 cm yüksekliğinde ve 14 m uzunluğundaki tünel 1 nolu koridoru oluşturmaktadır.

Resim 1.

Tabandaki dolgu toprak temizlendikten sonra giriş koridorun tabanına 20 cm. genişliğinde 10 cm. derinliğinde bir su kanalının oyulduğu görülmüştür. Ayrıca koridor boyunca sağlı sollu kısa aralıklarla küçük aydınlatma amaçlı kandil nişleri oyulmuştur.[11] Koridor yaklaşık 5 m güney yönünde ilerledikten sonra hafif bir kavisle güneydoğuya doğru yönelerek ilerlemekte ve kapı sürgü sistemiyle son bulmaktadır. Kapadokya yeraltı şehirlerinde birçok örneği bulunan ve günümüze kadar korunmuş olan sürgülü taş kapı sistemleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Sürgü yuvaları gayet iyi korunmasına karşın **(Resim 2)**, muhtemelen yerinde kesilmek suretiyle yapılmış olan değirmen taşı şeklinde olması gereken taş kapılar günümüze ulaşmamıştır. Bu sürgü sisteminden sonra 2.5 x 6.00 m ölçülerinde 2.30 cm yüksekliğinde dikdörtgenimsi bir plan sunan ve tavanı beşik tonozlu olan giriş mekânına ulaşılmaktadır.

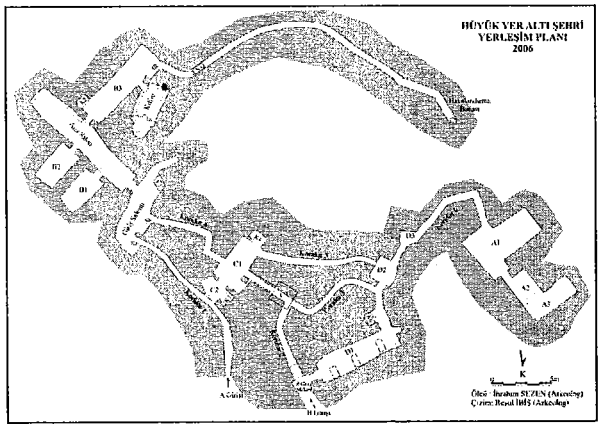

Çizim 1.

Giriş mekânının kuzeybatısında ikinci bir sürgülü kapı sistemi bulunmaktadır. Buradan da salona ikinci bir giriş koridorunun olduğu tespit edilmiştir. Salonun güney batısında 1.00 x 0.60 m ölçülerinde dikdörtgen planlı, K1 olarak adlandırılan bir dikey galeri (iniş kuyusu) bulunmaktadır. Bu dikey galeriye iki uzun duvara oyulmuş basamaklar yardımıyla inilmektedir. Buradan da batı yönüne uzanan bir koridora ulaşılmaktadır. Ancak bu kuyunun nereye bağlandığı içindeki toprak ve taş dolgu nedeniyle anlaşılamamıştır. Giriş salonunun güney duvarının köşesinde 60 cm genişliğinde 120 cm yüksekliğinde bir koridor girişi tespit edilmiştir. Buranın tabanı da girilemeyecek derecede toprak ile doludur.[12]

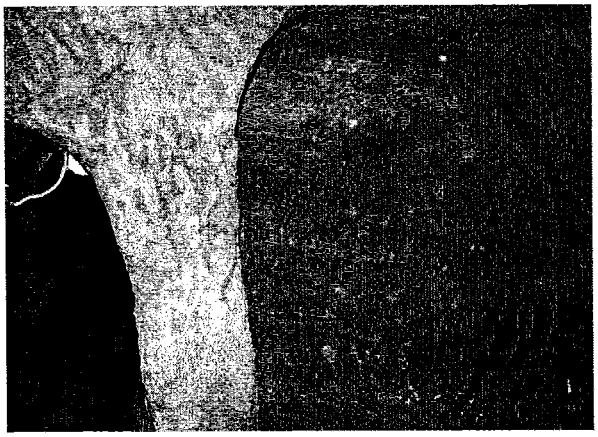

Resim 2.

Giriş salonunun doğu uzun duvarında yer alan bir kapı girişiyle 2.20–2.50 x 10.60 m ebatlarındaki dikdörtgen ana salona girilmektedir.

Salon girişinin tam karşısında yer alan kısa duvarına ve güneybatı uzun duvarına bitişik konumda, biri L şeklinde, diğeri düz olan iki oturma sekisi oyularak yapılmıştır. Bu dar oturma sekileri 25 cm genişliğinde 35 cm yüksekliğindedir. Salonun kuzeydoğusunda muhtemelen keşiş odası olarak kullanılan iki dinlenme mekânı yer almaktadır. Bu mekânlardan B1 olarak adlandırılan odanın girişi pencere şeklinde açılmıştır. Girişi kolaylaştırmak için bu giriş penceresinin önüne 30 x 80 cm ölçülerinde 12 cm yüksekliğinde bir basamak yapılmıştır. Oda 2.00 x 3.60 m ölçülerinde dikdörtgen olup tavanı beşik tonozlu olarak oyulmuştur. Buranın duvarlarına da yine her mekânda olduğu gibi kandil nişleri oyulmuştur.

B2 olarak adlandırılan odaya giriş B1'den farklı olarak tek basamaklı bir kapı ile sağlanmıştır. Odanın ölçüleri birinci odaya hemen hemen yakın ve aynı tipte oyulmuştur.

11 Kandillere keten tohumundan elde edilen " adı verilen yağın yakıldığı ve yanan bezir yağından yayılan ısının aynı zamanda ısınma gereksinmesini de karşıladığı düşünülmektedir.

12 2006 yılındaki temizlik çalışmalarında sürenin yetersiz kalması nedeniyle açılamayan bu koridor ve odaların temizlik çalışmalarına Müze Müdürlüğü tarafından 2008 yılında devam edilmesi planlanmaktadır.

Resim 3.

Ana salonun güneybatısında yer alan tek basamaklı bir kapı ile B3 olarak adlandırılan 2.10–2.30 x 6.30 m ölçülerinde dikdörtgen bir odaya girilmektedir **(Resim 3)**. Oda girişinin hemen solundaki duvara oyulmuş bir dikey galeri (K2) bulunmaktadır. 1.00 x 0.60 cm ölçülerindeki dikdörtgen kuyu ile alt katlara uzanan bir koridora, buradan da birbirine koridorla bağlı iki odaya daha ulaşılmaktadır.[13] B3 odasının güneybatı köşesinde, girişinde kapı sürgü sistemi bulunan 0.60 x 1.20 m ölçülerinde 30 m uzunluğunda bir koridor bulunmaktadır. Buradaki sürgü sistemi havalandırma bacasından gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı önlem olarak yapılmıştır. Bu koridor yaklaşık 30 derecelik bir eğimle yukarı doğru her iki yöne kavisler yaparak havalandırma bacasına çıkmaktadır. Bu koridor içerdeki mekânların havalandırma ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Yine bu koridor içinde yer alan K3 dikey galerisi de yukarıda bahsi geçen alt katlardaki iki mekânın havalandırması için açılmıştır. Bu kanıya varmamızın nedeni K3 dikey galerisinden alt katlardaki odaya bağlantıyı sağlayan deliğin bir insanın geçemeyeceği kadar dar oyulmuş olmasıdır.

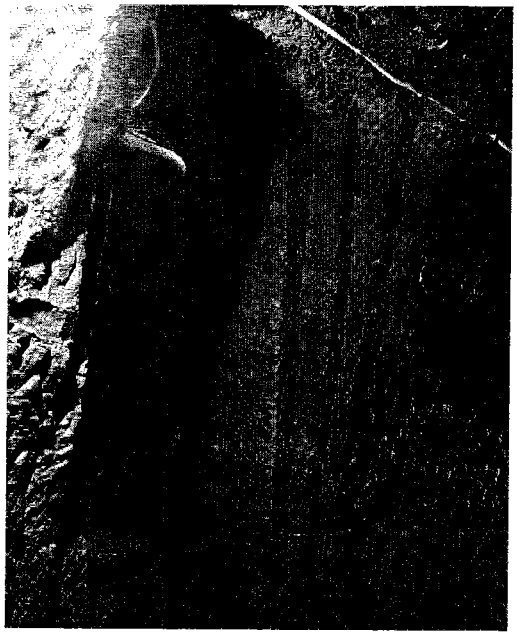

Resim 4.

B3 odasının güneybatısında 0.60 x 1.70 m ebatlarında bir kapı ile girilen küçük bir kilise bulunmaktadır. Naosun giriş kapısı güneydoğu köşesine yakın yapılmıştır ve üç kademeli silmelerle dekore edilmiştir **(Resim 4)**. Bu kapıdan Naosa yarım daire şeklinde, 10 cm yüksekliğinde bir basamakla girilmektedir. Kilise dikdörtgen planlı ve tek nefli olup tavanı beşik tonozludur. Nef bölümü 2.20 x 3.00 m ölçülerinde dikdörtgenimsi planlıdır. Nefin üç duvarının dip kısımlarına 30 cm genişliğinde, 35 cm yüksekliğinde kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş oturma sekileri yapılmıştır. Yarım daire şeklindeki apsis bölümü kilisenin kuzeydoğusunda yer almaktadır **(Resim 5)**. Naos bölümünden yaklaşık 25 cm daha yüksekte bulunan apsis kısmına iki basamakla girilmektedir. Basamaklardan ilki yarım daire, diğeri dikdörtgen şeklindedir. Bu girişin iki tarafında naos ile apsis bölümünü birbirinden ayıran iki templon bulunmaktadır **(Çizim 2)**. Kemerli oldukları anlaşılan bu templonların ikisi de kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir. Templondan sonra yarım daire biçimli apsisin kemer başlangıcında kayaya oyularak yapılmış duvar payeleri yer alır. Bu payelerin üst kısımları yarım sütun başlığı şeklinde yontulmuştur. Apsis bölümünün duvarına muhtemelen kutsal eşyaların konulduğu yan yana üç niş yapılmıştır. Bu nişlerin hemen altında da 50 cm yüksekliğinde 60 cm genişliğinde yarım daire biçimli bir atlar bulunduğu anlaşılmaktadır.[14] Kilisenin tabanında muhtemelen nem ve soğuğa bir tedbir olarak 2 cm kalınlığında beyaz renkte kireçli toprak serildiği görülmüştür. girişinin doğusunda yer alan B girişinde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında ilk önce kuzey duvarı yıkılmış olan 1.60 x 1.80 m ölçülerinde, B giriş mekânı olarak adlandırdığımız odayla karşılaşılmıştır. Mekâna girişi sağlayan, muhtemelen A girişindeki gibi, dar koridorun tamamen tahrip olarak yok olduğu anlaşılmıştır. Bu mekânın güney ucunda yer alan 2 nolu koridorun giriş kısmında dikdörtgen formlu sığ bir çukur bulunmaktadır. İçi tamamen toprakla dolu olan bu koridor temizlendikten sonra buranın 50–60 cm genişliğinde 1.10 m yüksekliğinde enine beşik tonozlu bir koridor olduğu ve 3 nolu koridorla birleşiği tespit edilmiştir. Bu koridorun tabanında da diğerlerinde olduğu gibi 20 cm genişliğinde 15 cm derinliğinde bir su kanalın varlığı anlaşılmıştır.

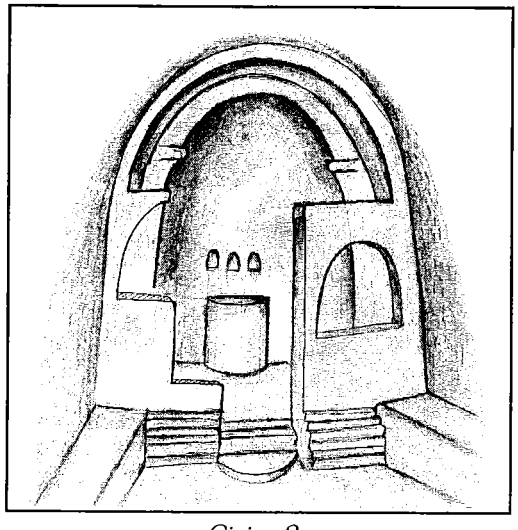

Çizim 2.

13 Alt katta yer alan bu koridor ve odaların tabanındaki taş, toprak ve su dolgusunun temizliği gelecek yıllara bırakıldığı için bu mekânların plan çizimlerine bu çalışmada yer verilememiştir.

14 Yakın zamana kadar sağlam olarak kaldığı köylüler tarafından ifade edilen bu altar, kaçak kazıcılar tarafından tamamen kırılarak yok edilmiştir.

B giriş mekânının doğusundan, iki taraftan kirişli bir kapı ile 2.10–2.30 x 6.00 m ebatlarında dikdörtgenimsi planlı D1 salonuna girilmektedir. İçi 1.50 m kalınlığında toprak ve taş dolgu olan bu salonun temizliği yapıldıktan sonra, salonun kuzey duvarına yakın konumda tabana açılmış üç adet giriş ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 0.50 x 1.00 m ölçülerindeki bu girişler ortalama 2.00 m aralıkla yan yana yapılmıştır. Bu girişlerin içi toprak ve su ile doludur. Dolgunun bir kısmı boşaltılarak girişlerin birbirleri ile bağlantılı olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda D1 salonun altında ikinci bir mekânın varlığı anlaşılmıştır. Tabandaki bu üç giriş bu mekâna açılmaktadır. Yukarıda bahsedilen koridorların tabanlarında yer alan su oluklarının tamamının akış yönü D1 salonunun altındaki bu mekânla sonlanmaktadır. Bu durum, altta yer alan bu mekânın su sarnıcı olarak kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu fikrimizi destekleyen ikinci bir kanıtsa, B giriş mekânı ve D1 odası içinde, diğer mekânların aksine çok sayıda seramik parçalarının ortaya çıkarılmasıdır. Burada bulunan seramik parçaları üzerinde yapılan çalışmalar bu parçaların çoğunluğunun sıvı içeceklerin taşınması ve saklanması amacıyla kullanılan dikey kulplu testilerden oluştuğunu göstermiştir **(Çizim 3)**. Gelecek yıllarda yapılacak çalışmalarla bu mekânların işlevinin tam olarak anlaşılması umulmaktadır.

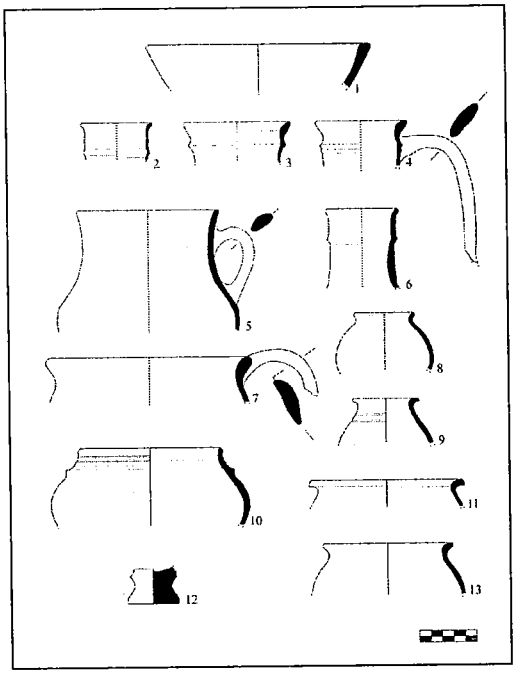

Çizim 3.

duvarında, içine ancak bir kişinin girebileceği yaklaşık 1.00 m derinliğinde yarım daire planlı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölüm muhtemelen yapılması düşünülen bir başka odanın yarım bırakılmış girişi olmalıdır. Bu girişin sağında 0.40 x 1.00 m ölçülerinde 100 m yüksekliğinde bir platform yer almaktadır. D1 salonunun güneyinden 0.90 m genişliğinde ve 1.90 m yüksekliğinde bir koridora girilmektedir. Koridorun solundaki duvara oyulmuş K6 dikey galerisi bulunmaktadır. Bu dikey galerinin içindeki toprak dolgunun temizliği sırasında kuyunun iki tarafına oyulmuş merdiven basamakları tespit edilmiştir. Ancak kuyunun açıldığı koridor veya koridorların temizliği gelecek yıllara bırakılmıştır. Buradaki koridordan yaklaşık 2.00 m ilerledikten sonra, koridor sola ve sağa olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sola ayrılan 3 nolu koridor doğu yönüne doğru, sola ve sağa iki sert dönüş yaparak 2 nolu koridorla birleşerek devam etmektedir. Yaklaşık 14 m olan bu koridor C1 odasına çıkmaktadır. Koridordan odaya geçişte bir kapı sürgü sistemi bulunmaktadır. Yaklaşık 2.10 x 4.00 m ölçülerinde, dikdörtgenimsi planlı olan bu odanın batıda yer alan kısa duvarının içine merdivenli K4 dikey galerisi oyulmuştur. Doğudaki kısa duvar tahrip edilmiş olsa da bu kısım kemerli bir kapı ile 2.00 x 1.20 m ölçülerindeki C2 odasına bağlanmaktadır. C2 odasının kuzeyinde de bir başka dikey galeri bulunmaktadır. K5 olarak adlandırdığımız bu dikey galerinin merdiven kuyusu mu, yoksa, su toplama kuyusu mu olduğu önümüzdeki yıl yapılacak çalışmalarda ortaya çıkacaktır. C2 odasının 1 nolu koridorla da bağlantısı bulunmaktadır.

Resim 5.

C1 odasında bulunan sürgü sisteminin üzerinde 2.70 m uzunluğunda bir koridorla C3 olarak adlandırılan 1.70 x 1.80 m ölçülerindeki bir odaya girilmektedir. C1 odasının taban seviyesinden 1.30 m yükseklikte bulunan bu odanın tabanında, alt katta bulunan 3 nolu koridora açılan 0.20 x 1.00 m ölçülerinde dikdörtgen bir delik bulunmaktadır. Bu delik muhtemelen haberleşme amaçlı yapılmış olmalıdır.

C1 odasının güneybatı köşesinden 0.60 x 1.20 m ölçülerinde bir koridor 10 m ilerledikten sonra D2 odasının doğu duvarında son bulmaktadır. Kullanıldığı dönemde D2 odasıyla bağlantısı olmayan bu koridorun (5 nolu koridor) uç kısmı kaçak kazı faaliyetleri sonucunda açılarak küçük bir delikle D2 odasına açılmıştır.

C1 odasından girilen bir başka koridor da odanın güneydoğu uzun duvarında yer almaktadır. 8 m uzunluğundaki bu 4 nolu koridor sağa ve sola yaklaşık 80 derecelik açılarla dönüş yaparak ilerlemekte ve sürgülü bir kapı sistemiyle ana giriş salonuna açılmaktadır.

D1 odasından gelerek sağa ayrılan koridordan 2.10 x 200 m ölçülerindeki D2 mekânına ulaşılmaktadır.

Burada yer alan koridorlar ile bu mekânın duvar ve tavanları kaçak kazıcılar tarafından dinamitlenerek tahrip edilmiştir. Ancak yer yer korunmuş olan kısımlardan buralardaki oda ve koridorların da beşik tonozlu oldukları anlaşılmaktadır.

Resim 6.

D2 odasının güneybatı köşesinden 6 nolu koridora girilmektedir. Bu koridor yukarı doğru hafif bir eğimle güneybatı yönünde ilerlemektedir. Yaklaşık 2.00 m sonra 1.00 x 1.80 m ölçülerinde, D3 olarak adlandırılan küçük bir dinlenme odasına girilmektedir. Buradan sonra aynı yönde 4.00 m ilerleyen koridor sağa doğru üçer metre arayla iki dönüş yaparak kuzeybatı yönüne yönelmektedir. 6 nolu bu koridor şu ana kadar ortaya çıkarılan mekânlardan en üst seviyede olan A1 odasına, oradan da 0.50–0.60 x 1.80 m ölçülerindeki bir kapıyla A2 odasına açılmaktadır. A2 odasının kuzeybatı duvarı tamamen tahrip olmuş ve yıkılarak bir giriş oluşturmuştur. Başlarda C girişi olarak adlandırdığımız bu bölümde, tavanı ve duvarları tamamen yıkılmış olan ve planı pek de iyi anlaşılamayan A3 mekânı veya mekânlarına ulaşılmaktadır. A2 mekânında yapılan temizlik çalışmaları esnasında muhtemelen ahşap kapı aksamları olduğunu düşündüğümüz oldukça deforme olmuş demir objeler bulunmuştur **(Resim 6)**. Bu durum A1 mekânından A2 mekânına geçişi sağlayan girişin bir ahşap kapı ile kapatıldığını göstermektedir.[15]

2006 yılında gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında, yukarıdan aşağıya A, B, C, D olarak kodlanan 4 farklı seviyede mekânların içindeki yer yer 1.00 ila 1.50 m'yi bulan toprak dolgu temizlenmiştir. Böylece tüm mekânların birbirleri ile bağlantılı olduğu ortaya çıkarılmış ve mekânlar arasında daha rahat bir şekilde dolaşılması sağlanmıştır. Ayrıca, merdivenli kuyularla inilen başka katlar ve mekânların varlığı da saptanmıştır. 2008 yılında gerçekleştirilecek temizlik çalışmalarıyla Hüyük Yeraltı Şehri'ndeki mekânların tamamının ortaya çıkarılarak yeni verilerin elde edilmesi umulmaktadır.

Resim 7.

Hüyük Yeraltı Şehrinin Tarihlendirilmesi ve Yapılış Amacı

2006 yılında gerçekleştirilen arkeolojik temizlik çalışmalarında yeraltı şehrinin kesin tarihlendirmesine yardımcı olacak çok az materyal ele geçmiştir. Bunun nedeni yer altı şehrinin sonraki dönemlerde insanların ilgisini çekmesi, bilhassa kaçak define kazıcıları tarafından dinamitlemeye varacak kadar tahrip edilerek, insutu malzemenin yok edilmesi olmalıdır. Buna rağmen, B giriş mekânından elde edilen seramik parçaları üzerinde yapılan niteliksel ve niceliksel seramik analizleri malzemenin Geç Roma - Erken Bizans olarak adlandırabileceğimiz bir döneme tarihlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Tarihlendirmeye yönelik bir diğer en önemli kanıt da burada bulunan küçük kilisedir. Bu tarzda yapılmış kiliselerin benzer örneklerini Frigya bölgesinde Eskişehir, Afyon ve Kütahya illerinde[16] ve Aksaray Güzelyurt'ta,[17] bulabilmekteyiz. Buradaki kiliseler ve yeraltı şehirleri de genel olarak Erken Hıristiyanlık Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Ayrıca benzer tipte yeraltı şehirleri Bayburt Aydıntepe'de[18] ve Niğde Kavlaktepe'de[19] bulunmuştur. Aydıntepe Yeraltı Şehri, bulunan seramik örneklerine göre M.S. 3. yüzyıla, yani Geç Roma- Erken Bizans dönemine tarihlendirilmektedir.[20]

Devrez Vadisi'nin Kırsakal-Sumucak köyleri arasında açtığı vadinin yamaçlarının gevşek tüflerden oluşması sebebiyle korunaklı olan bu yamaçlarda çok sayıda mağara yerleşimleri ve kaya mezarlarının varlığı bilinmektedir.[21] Ancak, Hüyük Yeraltı Şehri, Devrez Vadisi'ndeki bu kaya yerleşimlerinden farklı özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. Yeraltı şehri, küçük kilisesi, keşiş odaları, sarnıcı ve diğer yaşamsal alanlarıyla daha komplike bir yapı arz etmektedir. Ayrıca, Devrez Vadisi'ndeki bu kaya yerleşmelerinden daha farklı yapılış kaygıları taşımaktadır.

Yeraltı şehrinin girişlerinin girilmesi oldukça zahmetli dar koridorlarla sağlanması ve bu koridorların da dışarıdan açılması mümkün olmayan kapı sürgü sistemleriyle donatılmış olması gibi unsurlar, burada yaşayan insanların bir takım dış korkular nedeniyle bu şekilde yaşam alanları yapmaya mecbur kaldıklarını göstermektedir.

15 Ahşap kapılar yeraltı şehirlerinde savunma amacıyla değil, özel mülkiyetleri birbirinden ayırma amacıyla kullanışmış olmalıdır.
16 Olcay Uçkan 2007: 101 vd.
17 Pekak 1993: 123 vd.
18 Özkorucuklu 1992: 233-253.
19 Faydalı 1992: 285-298.
20 Özkorucuklu 1993: 237-238.
21 İbret 2000: 20.

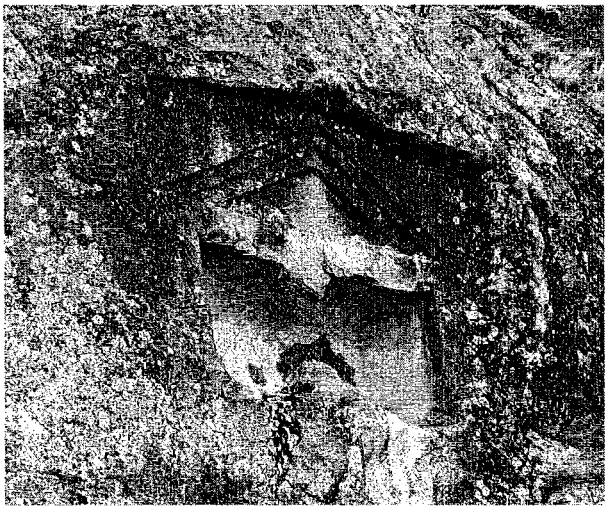

Resim 8.

O dönemde insanları yerin altına oyulması oldukça zahmetli olan bu şekilde şehirler inşa etmeye neden olan sebeplerin daha iyi anlaşılabilmesi için dönemin sosyo-politik yapısının anlaşılmasına gerek vardır. Yeraltı şehirleri hakkında bilgi veren en eski kaynak Ksenophon'un (M.Ö. 427-355) kaleme almış olduğu Anabasis adlı eseridir. Ksenophon Anadolu'nun Akhaemenid egemenliğindeki Armenia satraplığı köylerinden birinde konakladıklarında yeraltına yapılmış evlerden bahsetmektedir. Ksenophon, "**Evler yeraltında idi, kapıları bir kuyu ağzı gibi dar, alt tarafı genişti. Hayvanlar için yollar kazılmıştı, fakat insanlar merdivenlerle iniyorlardı. Evin içinde keçiler, koyunlar, sığırlar ve kümes hayvanları çocuklarla karmakarışık idi. Hayvanlar evin içinde samanla besleniyordu. Birçok buğday, arpa, kuru sebzeler ve arpa şarabı ele geçti. Bu arpa şarabı çömlekler içinde bulunuyor ve sathında arpa taneleri yüzüyordu. İçerisine kimi uzun, kimi kısa saman çöpleri batırılmıştı. Kim bundan içmek isterse bu çöplerden birinin ucunu ağzına alıp emmesi lazımdı**"[22] diyerek yeraltı şehirlerindeki günlük yaşam biçimini günümüze yansıtmaktadır. Ancak Ksenophon'un bahsettiği bu yeraltı şehri Hıristiyanlıktan çok önceye aittir.

Hıristiyanlık döneminde yeraltı şehir ve kiliselerinin yapılmasının nedenlerinden ilki, Hıristiyanlığın resmi din kabul edilmeden önceki dönemde, pagan Roma imparatorlarının Hıristiyanlar üzerinde uyguladığı baskılardır. Hıristiyanlığın ortaya çıkıp yayılamaya başlamasından sonra, Roma imparatorlarından Nero (M.S. 54-68), Aurelius (M.S.161-180), Septimius Severus (M.S.193-211), Decius (M.S. 249-251), Valerianus (M.S. 253-260) dönemlerinde, Hıristiyanlar izlenerek öldürülmüşler ya da hapsedilmişlerdir. Ancak bu baskılara rağmen Diocletianus (M.S. 284–305) zamanında Hıristiyanlık iyice yayılmıştır. Önceleri bunlara ses çıkarmayan Diocletianus, onların devletin gücünü sarsacak bir kuvvete ulaşması üzerine, ordu birlikleri içinde bu dine inananların görevine son vermiştir ve Hıristiyanlar üzerindeki baskıyı arttırmıştır.[23]

Diocletianus'dan sonra başa geçen Büyük Constantinus (M.S. 306–337) imparatorlukta süren iç savaşlar sırasında inananlardan destek sağlamak amacıyla Hıristiyanlara iyi davranmıştır. O, Diocletianus ya da Galerius'un M.S. 311 yılından önceki yıllarda yaptığı gibi Hıristiyanları izlettirip onlara işkence yaptırmamıştır. Nitekim Galerius da sonunda bu gerçeği anlayarak, M.S. 311 yılında ölümünden kısa bir süre önce Hıristiyanların serbestçe tapınabileceklerine ve mahkûm olanların affedileceğine dair bir emirname yayınlamıştır. Bu emirnamede: "**Hıristiyanlar, var olan düzeni bozmamak koşuluyla toplantılarını yapsınlar. Onlara bağışladığımız bu hakka karşılık, devletimizin ve bizzat kendilerinin mutluluğu ve iyiliği için tanrılarına dua etmelidirler**" denilmektedir.

Bu olaydan 2 yıl sonra imparatorluğun tamamına sahip olan Constantinus ve Licinius'un M.S. 313 yılında Milano'da bir araya gelerek imparatorluğun sorunlarını görüştüğünü ve hemen sonra da tarihlere **Milano Emirnamesi** olarak geçen bir ferman yayınladıkları bilinmektedir. Bu emirnameye göre, Hıristiyanların bundan böyle rahatsız edilmeden serbestçe tapınabileceklerini, ayrıca daha önce zorla alınmış ev ve kiliselerini hiçbir tazminat ödemeden geri alabileceklerini açıkça anlatılmaktadır. Böylece, Constantinus Roma topraklarında huzuru sağlamaya çalışmıştır.[24]

Ancak, Hıristiyanlığın resmi olarak kabul edilmesinden sonra da başka problemler çıkmıştır. Constantinus döneminde imparatorluk toprakları içinde çok yaygın bir hal alan, Hıristiyanlar arasında çok tanrılı dinlerden de etkilenerek bir takım görüş ayrılıkları doğmuş ve bu durum çatışmalara neden olmuştur.[25] Bu görüş ayrılıklarından biri de Montanizmdir.

Montanizm, M.S. 2. yüzyılda ortaya çıkan ve 4. yüzyılın sonlarına kadar etkinliğini yaklaşık iki yüzyıl sürdüren dini bir harekettir. O dönemdeki pek çok oluşuma ev sahipliği yapan Anadolu'da ortaya çıkan bu hareket, şaşırtıcı bir şekilde dönemin önemli ve büyük şehirlerinde değil, önceleri mistik bir doğa dininin merkezi olarak bilinen Frigya'nın bir köyünde ortaya çıkar. Montanizm, ismini kurucusundan alır. Hareketin ortaya çıkış tarihi tartışma konusu olmakla birlikte kurucusunun Montanus olduğu konusunda tam bir ittifak vardır. Montanus, Batı Anadolu'daki

22 Ksenophon IV. Kitap,V. Bölüm: 25-27.
23 Özsait 1982: 346.
24 Özsait 1982: 347.
25 Özsait 1982:348.

Frigya'nın Ardaban köyündendir. Putperest bir ailede doğan Montanus, aynı zamanda Kybele kültünün bir rahibidir.[26]

Montanizm, özellikle ortaya çıktığı topraklarda Anadolu'da yayılma imkânı bulmuştur. Bunda Roma imparatorluğunun baskılarının etkisi olduğu belirtilmektedir. Anadolu'da Frigya dışında Thyatira (Akhisar), Kapadokya, Galatya, Kilikya, Ancyra (Ankara) ve hatta İstanbul gibi şehirlere yayılma imkânı bulmuştur. Hareketin Anadolu'da yayılması pek hoş karşılanmamış; tam tersine Anadolu'daki kiliselere bir anda öfke ve alarm durumu hâkim olmuştur. Montanistler üzerinde olağan üstü bir baskı ve iftira kampanyası uygulanmıştır.[27]

Dördüncü yüzyılın başlarında Hıristiyanlığın imparatorluk dini olmasıyla birlikte onlara karşı var olan düşmanlık daha da şiddetli bir şekilde yeniden patlak vermiştir. İmparator Constantinus onlara eziyet eder ve onlar hakkında ileri sürülen suçlamalar ve tavırlar Montalistlerin yaşam alanını daraltmıştır[28].

Çankırı'nın da içinde bulunduğu Paphlagonia bölgesi, Frig adı verilen Demir Çağı kültürel akımının etkisi altında kalmış bir bölgedir ve de Galatia bölgesine sınır komşusu olması yoğun Frig-Paflagonya münasebetine sebebiyet vermiştir.[29] Bu da, Frigya bölgesinin köklü inanç sistemini oluşturan Ana Tanrıça Kibele kültünün Paflagonya bölgesinde hayat bulmasını sağlamıştır. Bu fikri destekleyen arkeolojik delillerden ilki, Paflagonya bölgesinde Amastris ve Sinope kentlerinde Roma dönemine ait Caracalla'nın bastırdığı sikkelerde bu tanrıçaya rastlanmaktadır. İkincisi, tarih olarak hangi devre ait oldukları konusunda kesin bir yargıya varılamayan bazı kutsal alanlar vardır ki bunlar mağara tapınakları ve kaya tünelleridir. Bölgemiz içerisinde Kibele için ibadet merkezi olan bu yerlerin sayısı çoktur. Bunlar Eskipazar, Kastamonu, Tosya, İskilip ve Çankırı'da bulunan kaya tünelleridir. Çankırı'da iki kaya tüneli vardır. Bunlar Çankırı Kalesi'ndeki ve Ünür'deki kaya tünellerdir.[30] Ayrıca, şu an Çankırı Müzesi'nde bulunan Roma Dönemi Kibele heykeli[31] **(Resim 6)** ve Karatepe (Şıhlar) Köyü yakınında bulunan dik bir kayalık üzerine oyularak yapılan Frig kaya anıtı da[32] **(Resim 7)**, Paflagonya bölgesinde Kibele kültünün hayat bulduğunun göstergeleridir.

Montanizm'in kurucusu olan Montanus'un eski bir Kibele kültü rahibi olması ve Montanistlerin Ana Tanrıça Kibele kültüyle münasebetleri, bu mezhebin Çankırı'da da hayat bulmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Montanizm'in Ortaçağ'ın Ortodoks düşüncesiyle ters düşmesi, Ortodoks inancının geliştirdiği kilise mimarisi dışında oluşturdukları mekânlarda ibadet ihtiyacının karşılanmış olabileceği, bu nedenle de söz konusu inanç yapısının, yaşamsal ve dini mekânlarda farklı alternatifler ortaya koyabileceği düşünülmektedir.[33] Konumuzu oluşturan Hüyük Yeraltı Şehri'ni ve kilisesini yapan insanların da bu kaygılarla böyle bir gizlilik içerisine girmiş olmaları mümkün görünmektedir.

Seramik Katalogu

Çizim 3:

1: Çanak ağız parçası, kireç ve ince kum katkılı kırmızı renkte az gözenekli sıkı hamurlu, gri kalın özlü, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, çark yapımı, çap 19 cm.

2: Testi ağız parçası, çok ince kum katkılı kırmızı gözeneksiz sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, çarkta yapımı, çap 6 cm.

3: Testi ağız parçası, ince kum katkılı, sütlü kahverengi gözeneksiz sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, dalga motifi çizi bezemeli, pişme iyi, çark yapımı, çap 9 cm.

4: Dikey şerit kulplu testi ağız parçası, ince kum katkılı, sarımsı kırmızı gözeneksiz sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, kırmızı renkte ince bant bezemeli, pişme iyi, çark yapımı, çap 7,5 cm.

5: Dikey oval kulplu çömlek ağız parçası, taşçık ve kum katkılı orta gözenekli, koyu gri hamurlu, yüzey kırmızı gri alacalı, pişme iyi, çark yapımı, çap 12 cm.

6: Testi ağız parçası, az kum katkılı, kırmızı renkte sıkı hamurlu, astarsız perdahsız, koyu kahverengi bant boya bezemeli, pişme iyi, çark yapımı, çap 5 cm.

7: Şerit kulplu çömlek ağız parçası, kum ve kireç katkılı, kırmızı renkte sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, çark yapımı, çap 17 cm.

---

26 Batuk 2003: 42-43.
27 Batuk 2003: 47.
28 Batuk 2003: 52.
29 Laflı 2007: 48.
30 Işık 2004: 146-149.
31 Çankırı Müzesinde bulunan 1917 envanter numaralı eser mermerden yapılmıştır. Başı kırık olan Kibele, üzerinde mantosu, kemeri, kolyesi ve ayağında çarığı ile bir tahtta oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Bu özellikleri ile Helenistik veya Roma dönemlerine tarihlenmektedir.
32 Karatepe Köyü yakınlarında bulunan bu kaya anıtı üzerinde yapılmış herhangi bir çalışma yoktur. Tarafımdan alanda yapılan çalışmalarda tarihlendirmeye yönelik herhangi bir seramik parçasına veya epigrafik kanıtlara rastlanmamıştır. Ancak çıkılması çok zor dik bir yamaç üzerinde, kısmen düzeltilmiş kaya sathına oyularak oluşturulan bu kaya anıtı, Frigya çekirdek bölgesinde özellikle Eskişehir Yazılıkaya'da çok sayıda benzer örneği bulunan ve Kibele için yapılan açık hava mabetleri ile aynı fonksiyona sahip olmalıdır.
33 Olcay Uçkan 2007: 101-102

8: Çömlekçik ağız parçası, kireç ve az kum katkılı, kırmızı sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, çark yapımı, çap 5 cm.

9: Çömlekçik ağız parçası, açık kırmızı renkte arıtılmış temiz hamurlu, ağız kenarının içi ve dışı koyu kırmızı renkte astarlı ve perdahlı *Terra Sigillata*, iki sıra yiv bezemeli pişme iyi, çark yapımı çap 5 cm.

10: Çömlekçik ağız parçası, açık pembe renkte arıtılmış temiz hamurlu, aynı renkte astarlı ve perdahsız, dört sıra kırmızı bant boya bezemeli, pişme iyi, çark yapımı, çap 12 cm.

11: Çömlek ağız parçası, taşçık katkılı kırmızı renkte hamurlu, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, çark yapımı çap 13 cm.

12: Pedestal kaide parçası, çok az kum ve kireç katkılı açık kırmızı renkte sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, dip çapı 4,3 cm.

13: Çömlek, ince kum katkılı pembe renkte sıkı hamurlu, astarsız ve perdahsız, pişme iyi, çark yapımı, çap 11 cm.

KAYNAKÇA

Batuk, C., 2003, "Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm" Milel ve Nihal, inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi, Sayı 1, Aralık: 41-71.

Faydalı, E., 1992, " Kavlaktepe Yer altı Şehri Kurtarma Kazısı", II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara: 285-298.

Heredot, Heredot Tarihi, Çev. M.Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.

Işık, A., 2004, Pers, Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemlerinde Paphlagonia ve Pontus Bölgesi Kültleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı. İstanbul. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

İbret, B.Ü.,2000, Devrez Havzası'nın Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Kankal, A.,1993, Tapu-Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Ksenophon, Anabasis, Çev. H. Örs. Yunan Klasikleri: 61, Maarif Matbası, İstanbul, 1944.

Laflı, E., 2007, "A Roman Rock-Cut Cult Niche At Paphlagonian Hadrianoupolis" 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara: 43-66.

Matthews, R., 2002, "Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2000", 19. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2.Cilt, Ankara: 9-14.

Özsait, M., 1982, "Anadolu'da Roma Egemenliği", Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi Cilt 2. s-326-361.

Olcay Uçkan, B.Y., 2007, "Frigya (Phrygia) Bölgesindeki Kaya Kiliseleri" 24. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara: 101-112.

Özkorucuklu, H., 1992, "Aydıntepe Yer altı Kenti 1989-1990 Yılı Çalışmaları", II. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara: 233-253.

Pekak, M. S., 1993, "Güzelyutt'ta (Gelveri) Bulunan Bizans/Post-Bizans Dönemi Kiliseleri 1", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, Ankara:123-160.

Savaşçı, D. ve Seyitoğlu, G., 2004, "Çankırı Havzasına ait Kumartaş ve Hançili formasyonları içerisinde çökelme ile eş yaşlı tektonik yapılar" Türkiye Jeoloji Bülteni Cilt 47, Sayı 1 Şubat: 61-73.

Sevim, A. ve Pehlivan, C., 2005, " Dünden Bugüne Çankırı: Çankırı'nın Tarih Öncesi", Geçmişten Geleceğe Çankırı, Çankırı Valiliği III. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, Çankırı: 125-154.

Strabon, 2003, Antik Anadolu Coğrafyası (Geographiha: XII-XIII-XIV), Çev. A. Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Antik Kaynaklar Dizisi 1, İstanbul

TANITIM AMAÇLI WEB SİTELERİNDE YABANCI DİLİN ÖNEMİ VE ÇANKIRIYI TANITAN WEB SİTELERİNİN YABANCI DİL KULLANIMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

The Importance Of Foreign Language On Web Sites Used For Advertising And Evaluating The Usage Of Foreign Language On Web Sites Of Çankırı

Cengiz GÖK *
Yaşar SARI **

ÖZET: *Günümüzde insanlar, refah seviyelerinin artması ve değişik yerleri görme arzusu gibi değişik nedenlerle yaşadıkları yerlerden değişik şehir veya ülkelere seyahat etmektedir. Dünyada seyahat eden insanların sayısı yıllık 800 milyon gibi çok büyük rakamlara ulaşmış bulunmaktadır. Seyahat ticaretinin dünya ticaretindeki payı gün geçtikçe artmakta bu pay son yıllarda %30 gibi yüksek ve önemli oranlara ulaşmış bulunmaktadır. Ülkeler, bölgeler, şehirler hatta küçük yerleşim birimleri bu önemli turizm gelirinden paylarına düşeni alabilmek ve mümkünse bu payı her geçen gün biraz daha artırabilmek amacıyla ağırlıklı olarak kitap, broşür, el ilanı ve web sitesi gibi reklam ve tanıtım araçlarını kullanmaktadırlar. Özellikle kullanıcı oranlarının çok yüksek rakamlara ulaştığı, aranılan her konuda hemen hemen her türlü bilgiye kolaylıkla ulaşmayı sağlayan Internet ve Web siteleri günümüzde tanıtım araçları arasında en etkin reklam ve tanıtım ortamları olarak öne çıkmış durumdadır. Diğer tanıtım araçlarında olduğu gibi Internet ortamındaki Web siteleri de potansiyel müşteri kitlelerine ulaşmak amacıyla İngilizce, Almanca, Rusça gibi değişik dillerde yayınlanmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeleri vatandaşlarının ağırlıklı olarak ziyaret ettiği ülkemizde ise en çok tercih edilen ve kullanılan yabancı dil halen İngilizcedir. Buradan hareketle bu çalışmada reklam ve tanıtım amaçlı kullanılan web sitelerinde yabancı dilin yeri ve önemi üzerinde durulacak ve bu yönüyle Çankırı Web Siteleri irdelenerek çeşitli öneriler getirilmeye çalışılacaktır.*
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, web, turizm.*

THE IMPORTANCE OF FOREIGN LANGUAGE ON WEB SITES USED FOR ADVERTISING AND EVALUATING THE USAGE OF FOREIGN LANGUAGE ON WEB SITES OF ÇANKIRI

ABSTRACT: *As prosperity of people rises and desire to see different places make people travel to other cities or countries. Number of people travelling around the world reaches up to 800 million. Further more the rate of travel among the world trade reached to 30%. To get their shares and to raise the share from this important industry, countries, regions, as well as little towns use books, brochures, leaflets and web sites to advertise their facilities. As the number people using it and it is possible to find everything you need makes Internet and web sites one of the most effective advertising tool. As in other advertising tools, the web sites on the internet are broadcasted in English, German, Russian and other languages to reach great number of people. As our country mainly attracts tourists from the countries which are member of European Union (EU), the language used on the web sites is mostly English.*
From this point of view, in this study the importance of foreign language usage on web sites used for advertising will be studied and web sites of Çankırı will be evaluated to make some suggestions.
KEY WORDS: *Çankırı, web, tourisme.*

GİRİŞ

Bilgi teknolojisindeki hızlı gelişmeler, son yıllarda, turizm ve seyahat sektöründe farklı niteliklere sahip dağıtım kanallarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Nitekim, bilgi teknolojilerinin kullanılma yoğunluğu ve turizm bölgelerinin bu araçlardan yararlanarak pazara ne kadar yaklaşabildikleri gibi konuların, turizm bölgelerinin gelecek yıllarda rekabet edebilirliği üzerinde daha da etkili olacağı dile getirilmektedir (Buhalis 1998). Bilgi teknolojisini yoğun şekilde kullanan bölgelerin, bu konuda daha zayıf olan bölgelere oranla rekabet yönünden uluslararası turizmde daha güçlü olacakları da bu kapsamda vurgulanmaktadır (Rimmington ve Kozak 1997).

Turizm talebine etki eden unsurlardan olan ve bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle giderek önemli bir konuma yükselen turizm tanıtımında, temel ilkeler aynı kalmakla birlikte, turist çeken ülkelerdeki ulusal turizm örgütlerinin ve sektör kuruluşlarının araştırma, stratejik planlama, reklam, halkla ilişkiler, bilgi, tanıtıcı malzeme üretimi ve satış geliştirme konularında deneyim kazandıkları kuşkusuzdur. Söz konusu bu ülkeler turizm tanıtımında; pazara ilişkin bilgilerin, pazar bölümlerinin, doğru hedef-kitle seçiminin, ürün geliştirme ve buna bağlı olarak kalite standartlarını

* İngilizce Okutmanı, Muğla Üniversitesi, Fethiye Ali Sıtkı Mefharet KOÇMAN Meslek Yüksekokulu, cengiz48@yahoo.com.
** Dr. Muğla Üniversitesi Rektörlüğü, Enformatik Bölüm Başkanlığı, ysari2000@yahoo.com

iyileştirmenin, alternatif tatil olanakları sunmanın ne denli önemli olduğunu bilmektedirler. Turist çeken ülkeler ve ülke tanıtımından sorumlu ulusal turizm örgütleri ayrıca, dünya turizm pazarında rekabetin giderek keskinleştiği, pazardaki turizm bölgesi ve ürün sayısının her geçen gün arttığı, ulusal bazda pazar paylarının korunması için çağdaş teknolojiden yararlanarak sürekli çaba harcanması gereğini açıkça görmektedirler. Her yönü ile daha bilinçli, eğitim düzeyi daha yüksek, talep ve beklentileri daha yoğun olması beklenen geleceğin tüketicileri ve turistlerinin, tüketim alışkanlıkları, yaşam tarzları, davranış biçimleri ve nüfus yapılarında meydana gelen değişiklikler turizm politika ve planlamacılarınca yakından izlenmek durumundadır.

Turizm evrensel ve çok uluslu bir kavram olduğu için tanıtım amaçlı kullanılan web sitelerinin yabancı dilde düzenlenmesi son derece önemlidir. Bu tür sitelerde değişik yabancı diller kullanılsa bile yoğun olarak kullanılan yabancı dil İngilizce'dir. Yabancı dil olarak İngilizce'nin kullanılması bu tür sitelerde son derece normaldir. Çünkü pek çok ülke İngilizce'ye toplumları içerisinde yer vermiş ve önemli kılmıştır. Bu da günümüzde İngilizce'nin küresel bir dil haline gelmesine yardımcı olmuş, pek çok yerde ortak anlaşma dili haline getirmiştir (Crystal,2003). Bu tür sitelerde İngilizce'nin kullanılması sitelerde yer alan bilgileri yabancılar için daha anlaşılır kılarken, siteyi de ulaşabileceği kişi sayısı bakımında avantajlı hale getirdiği söylenebilir.

INTERNET VE WEB SİTELERİ

Internet, birçok bilgisayar sisteminin birbirine bağlı olduğu, dünya çapında yaygın olan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağıdır. Internet, insanların her geçen gün gittikçe artan "üretilen bilgiyi saklama/paylaşma ve ona kolayca ulaşma" istekleri sonrasında ortaya çıkmış bir teknolojidir. Bu teknoloji yardımıyla pek çok alandaki bilgilere insanlar kolay, ucuz, hızlı ve güvenli bir şekilde erişebilmektedir. Internet bu haliyle bir bilgi denizine yada yer yüzüne yayılmış ve sürekli büyüyen ve güncellenen büyük bir Kütüphaneye benzetilebilir. Web Siteleri ise internet üzerinde içeriğiyle ilgili çeşitli bilgiler veren, içeriğiyle ilgili yazılar, haberler, terimler, resimler bulunan, konusuna göre değişen, bilgi verme, para kazanma, reklam ve tanıtım faaliyetleri yürütme gibi burada tamamı sayılamayacak kadar çok ve çeşitli konularda 7 gün 24 saat yayın yapan internet üzerinde oluşturulmuş sanal ortamlardır. Bütün Internet ve Web sitesi tanımlarının arakesitinde yer alan ise "Bilgiye Ulaşım ve Onu Paylaşım, sonrasında da elde edilen bilgiyi kullanım" dır (http://www.po.metu.edu.tr/links/ inf/css25/bolum1.html#1)(11.09.2007). Internet'in 1990'ların başlarından günümüze değin bu kadar yaygınlaşmasının en temel nedenlerinden birisi ve belki de en önemlisi "para kazandırabilecek potansiyele sahip" bir olanak sunmasıdır. Bu iletişim ağına bağlı bilgisayarlar yolu ile alışverişler yapılabilmekte, borsa, bankacılık, alış-veriş, otel rezervasyonu gibi işlemleri yerine getirilebilmektedir. Bu haliyle internet'in "ağ teknolojisi" kimliğinin yanında bir de "medya" özelliğinden söz edilmektedir. Internet artık ciddi anlamda reklam ve tanıtım paralarının dönmeye başladığı ve şirketlerin ürünlerini pazarladığı, alış-verişlerin yapıldığı bir ortam haline gelmiş bulunmaktadır (http://www.po.metu.edu.tr/links /inf/css25/bolum1.html#1)(11.09.2007)

Turizm etkinliğinin genellikle gelişmiş ülke vatandaşları tarafından gerçekleştirildiği, teknoloji ve dolayısıyla Internet kullanımının söz konusu bu ülkelerde yüksek olduğu göz önüne alındığında, turizm çekim merkezlerini ziyaret eden turistlerin de Internet kullanım oranının yüksek olduğu söylenebilir. Nitekim yapılan araştırmalar bunu doğrular niteliktedir. Turizm çekim merkezlerini ziyaret etmekte olan ve Internet'i sık kullanan turistlerin, Internet'i ağırlıklı olarak öncelikle işleriyle ilgili ve zaman geçirmeye yönelik kullandıkları, seyahat planı yapmaları gerektiğinde ise, ilk başta Internet'ten yararlandıklarından söz edilmektedir (Sarı ve Kozak 2004). Söz konusu turistlerin tamamına yakını Internet'in turistlere büyük yararlar ve turizm çekim merkezlerin de büyük fırsatlar sağladığına inandıkları aynı araştırmada ortaya çıkan başka bir husustur (Sarı ve Kozak 2004).

TANITIM AMAÇLI WEB SİTELERİNDE YABANCI DİLİN ÖNEMİ

Turizm çekim merkezlerinin web sitelerindeki içerik yetersizlikleri ve sitelerde yer alan sayfaların görüntülenmesiyle ilgili yaşanan gecikmeler söz konusu çekim merkezlerini ziyaret etmekte olan turistlerin özellikle çekim merkezlerine ait web siteleriyle ilgili olumsuz buldukları konuların en önemlileri arasında yer almaktadır (Sarı 2003). Ayrıca turizm çekim merkezlerine ait web sitelerinin genelde Türkçe içeriği kadar, diğer dillerdeki çevirilerinin zengin olmaması en çok eleştirilen konuların başında gelmektedir. Bu da talebin yetersiz bilgi edinmesine; dahası eksik içeriğin seyahat kararında talep üzerinde yeterli etkiyi bırakmamasına neden olmaktadır. Bu bakımdan çekim merkezlerine ait web sitelerinin içeriğinin doyurucu ve zengin bir dilbilgisi anlayışı ile yabancı dillere çevrilmesi web sitelerinin turistler üzerinde gerekli etkiyi bırakması açısından son derece önemli bir konudur.

Ayrıca madem turizm çekim merkezlerine yabancı ülkelere ait turistlerin gelmesinin sağlanması birinci önceliktir. Hedef kitlede yer alacağı düşünülen turistlerin ağırlıklı olarak kullandığı dilin tanıtım amaçlı web sitelerindeki içerikte ve tanıtımda akıcı ve profesyonel bir anlayışla kullanılması bir zorunluluk olarak göze çarpmaktadır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda günümüzde pek çok ulustan değişik insanlar bir birleri ile iş yapmakta ve dünyamız küçük bir köy haline gelmektedir. Geçmiş yıllarda insanlar bir birleri ile iletişim kurabilmek

ve anlaşabilmek için ortak bir çıkış noktası arayışı içerisindeydi. Bu sorunu da "lingua franca" ile yani ortak dil ile çözmüşlerdi. Bu ortak dil "pidgin" denen değişik dillerin temel noktalarını içeren dillerdi ve ve bu pidgin denen dillerin bazıları eskiden sömürge ülkeleri olan yerlerde hala kullanılmaktadır (Crystal 2003). Günümüz şartlarında kişiler arası iletişim, iş imkanları ve seyahatler artmıştır. Bu da değişik iş kolları için yeni fırsatlar yaratmaktadır. Bu kolların başında ise turizm sektörü gelmektedir. Bu sektörde eskiden olduğu gibi bir "pidgin" oluşturarak iletişim kurmaya çalışmak, daha fazla kişi çekmek mümkün değildir. Bunun yerine herkesçe kabul görmüş dil olan İngilizce'nin kullanılması yerinde olacağı genel kabul gören bir gerçektir.

Turizm'den pay almak isteyen çekim merkezlerinin sitelerini İngilizce olarak düzenlemeleri, daha çok kişiye ulaşmalarına ve daha çok kişi çekmelerine yardımcı olabilecek önemli bir unsurdur. İngilizce bu gün çok kişi tarafından öğrenilen ve öğrenilmekte olan bir küresel bir dildir. Ayrıca pek çok ülkenin resmi dili yada ikinci dili İngilizcedir. Bunun da ötesinde İngilizce artık küresel bir köy haline gelen dünyamızda genel kabul görmüş bir dil halini almıştır (Crystal 2003). Tanıtım sitelerinde İngilizce'nin kullanılması ile pek çok potansiyel turistin anlayacağı bir hal alacak olan web siteleri daha kullanılır hale gelecektir. Ayrıca Dünyada genel kabul görmüş ve küreselleşmiş bir dilin kullanılması ile de maliyetler azalacaktır.

ÇANKIRI'YI TANITAN WEB SİTELERİNDE YABANCI DİL KULLANIMI

Dünyaca ünlü ve hemen hemen her internet kullanıcısının internet üzerindeki aramalarında birinci sırada kullandığı **google.com** arama moturunda "ÇANKIRI" anahtar kelimesi ile arama yapıldığında, Internet üzerinde Çankırı ile ilgili 15 milyonun üzerinde sayfanın yer aldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu son derece büyük ve etkileyici bir rakamdır. Bu sayfaların bir kısmı tekrar bir kısmı da ulaşılamayan sayfalar dahi olsa elde edilen rakam son derece büyük bir rakam olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte hiçbir internet kullanıcının sona yakın örneğin, 15 milyonuncu sayfayı görmek için çaba sarf edeceği düşünülmemelidir. Dolayısıyla google.com'da yapılan aramada genellikle google.com'un ilk 1-5 arasındaki sayfalarda yer alan linklere ait sayfaların incelendiğini çeşitli vesilelerle yapılan araştırmalar göstermektedir. Buradan hareketle google.com'un ilk 5 sayfasında değil ilk 10 sayfasında yer alan hem "ÇANKIRI" hem de "cankiri" anahtar kelimeleri ile görüntülenen Çankırı'nın tanıtımını yapan Web sitelerinin listesi Tablo 1'de görülmektedir. Bu sitelerin dışında kalan sitelerin çoğu güncel haber siteleri olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 1: Google.com'da Çankırı Tanıtım Siteleri

Site Adı	URL Adresi	Sayfa Sırası	Sayfadaki Link Sırası
Çankırı Valiliği	www.cankiri.gov.tr	1	1
Çankırı Belediyesi	www.cankiri.bel.tr	1	2
Çankırı Platformu	www.cankiri.web.tr	1	4
Çankırı Araştırmaları Sitesi	www.cansaati.org	1	6
Çankırı Dernekler Federasyonu	www.cankirifederasyonu.org	2	5
Çankırı İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	www.cankirikulturturizm.gov.tr	3	7
Çankırı Turizm Derneği	www.cankiriturizm.org	4	6

Kaynak: www.google.com.tr, erişim tarihi: 23.07.2008.

Tablo 1'de yer alan Web siteleri incelendiğinde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü sitesi dahil hiçbir sitede yabancı dille ilgili bir link olmadığı görülmektedir. Internet'in tanıtımda ve gezilecek yer seçiminde seyahat kararı vermek üzere olan potansiyel turistlerce etkin olarak kullanıldığı günümüzde, bunun büyük eksiklik olduğu göze çarpmaktadır. Halbuki İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün sitesinde Türkçe olarak özetle "yılın yarısında karlarla kaplı yüce dağları, topraklarının üçte birini kaplayan ormanları, kamp, karavan, yaya ve atlı yürüyüş, bisiklet, fotoğrafçılık ve avcılık gibi pek çok turizm çeşidine elverişli yaylaları, zengin termal kaynakları ve içmeleri, yüzyıllardır yaşatılan kültürel değerleri, sevecen insanları ve geleneksel konukseverliği ile doğayla baş başa kalmak ve şehir hayatından uzaklaşmak isteyenler için ideal bir yer olarak" tanımlanan Çankırı'yı yerli turistler kadar yabancı turistlerin de merak ettiği ve görmek istedikleri bir gerçektir. Çünkü Türkiye ile ilgili **www.goturkey.com, www.wowTurkey.com** gibi genel tanıtım yapan Web sitelerinde Çankırı özet olarak da olsa hak ettiği ve meraka değer bir şekilde İngilizce olarak anlatılmaktadır. Ayrıca Çankırı sırasıyla Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Büyük İskender, Roma, Bizans, Selçuklu, Danişment, Candaroğlu ve Osmanlı dönemlerini yaşamıştır. Bizans Döneminde Germanikopolis ve Gangra, daha sonraları Kengri olarak adlandırılan İl, Cumhuriyet Döneminde Çankırı adını almıştır. Bu kadar zengin bir tarihi geçmişi olan ilin birçok tarihi kalıntılara sahip olduğu yukarıda sözü edilen sitelerde İngilizce olarak özetle anlatılmaktadır. Bu bilgilerin ayrıntısını

merak eden ve Çankırı'ya gelmek isteyen bir turist google.com'da Çankırı ile ilgili sitelere ulaşmak istediğinde ise kendi dilinde bilgi içeren site bulamayıp hayal kırıklığına uğrayacaktır.

Tarihi ve turistik yerleri gezmenin dışında treking, atlı yürüyüş, kamp, karavan, avcılık, kayak gibi doğa turizmi son yılların en gözde turizm çeşitleri olarak büyük bir ivme kazanmış durumdadır. Doğa turizmi bakımından büyük bir potansiyeli barındıran Çankırı'yı tanıtan sitelerde bu konuyla ilgili yabancı dilde bir bilgiye yer verilmemesi gerçekten büyük bir eksiklik ve il için büyük bir kayıp olduğu düşünülmektedir.

korgun rumuzlu Çankırı aşığı bir internet kullanıcısının **www.wowTURKEY.com** sitesine 26.11.2005 yılında yazmış olduğu şu mesaj çok dikkate değerdir. "Siteye dün üye oldum. Resmi işim dışında **karikatür ve Çankırı** araştırmalarıyla ilgileniyorum. Sitede yaptığım gezintide Çankırı ile ilgili tek fotoğrafa bile rastlayamadım. Tabiki bu durum sitenin değil Çankırılıların ve Çankırı'yı turzim adına temsil edenlerin eksikliği. İçine kapanarak, bildik cümlelerle bir şehri tanımlamak yerine teknolojinin sağladığı imkanları kullanarak dışa açmak ve değerlerini sadece Türkiye'ye değil dünyaya da tanıtmalıyız. Bu konuda geniş bir arşive sahibim, zamanla yeni tanıştığım wowTURKEY.com aracılığıyla bu misyonu umarım burada yerine getirerek şehrim adına bir boşluğu da doldurmuş olurum." (http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=173550).

SONUÇ

Turizm çekim merkezleri ile ilgili Internet'te yürütülen bir çok faaliyet söz konusudur. Bu faaliyetlerin en belirgin olanları, söz konusu çekim merkezinin kültürel, tarihi ve turistik çekiciliklerine dikkat çekmek, yöresel etkinlikleri tanıtmak, çekim merkezi ile ilgili ulaşım, konaklama, yeme-içme, eğlence vb. konularda bilgi vermek amacıyla Internet ortamında oluşturulmuş web siteleridir. Bazılarında online rezervasyon ve satış işlemlerinin de yürütüldüğü ve sayılarının onlarla ifade edildiği bu siteler; turizm çekim merkezi yerel yönetimleri, yerel turizm organizasyonları, bölgede faaliyet gösteren turizm ve bilgisayar firmaları, bölge tanıtımını görev bilen gönüllü kuruluşlar, bölgede yaşayan kişiler ve daha önce bölgeyi ziyaret etmiş turistler tarafından hazırlanmaktadır (Sarı 2003). Söz konusu bu sitelerin turist çekim merkezlerine sağladığı yararlar; bilgiye tüm çekim merkezleri ile eşit erişim olanağı sunması, yerel müşteri profilinin kolay elde edilmesi, yerel düzeyde kişiye özel ürün geliştirme olanağı sunması, küresel düzeyde düşük maliyetli çekim merkezi tanıtımı, turist çekim merkezi içi ve turist çekim merkezleri arası hızlı iletişim olanağı sunması, yerel işletmelerin işbirliği stratejileri geliştirmelerine katkı sağlaması, müşterinin kolay ve sürekli bilgilendirilmesi, çoklu ortam uygulamaları sayesinde farklılaşma olanağı, Internet kullanan milyonlarca potansiyel müşteriye ulaşma olanağı ve bölgesel yerel sanal bir rezervasyon ağı kurmak suretiyle sanal işbirliği olanağının sağlanması şeklinde özetlenmektedir. (Turizmde Vizyon 2001).

Yerel Web sitelerinin yukarıda sayılan yararları arasında yer alan; yerel düzeyde kişiye özel ürün geliştirme olanağı sunması, müşterinin kolay ve sürekli bilgilendirilmesi ve Internet kullanan milyonlarca potansiyel müşteriye ulaşma olanağı; ancak söz konusu bu web sitelerinde yer alacak olan kendi dilleri ile yapılacak açıklamalarla mümkün olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında Çankırı'nın tanıtımını yapan her bir Web sitesinin acilen bir yabancı dille desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeleri vatandaşlarının ağırlıklı olarak ziyaret ettiği ülkemizde ise en çok tercih edilen ve kullanılan yabancı dilin halen İngilizce olması nedeniyle bu web sitelerindeki tüm açıklamaların anlaşılır ve akıcı bir şekilde en azından İngilizce olarak da yer alması, Internet sayesinde küreselleşerek tek bir şehir halini alan dünyamızda bir zorunluluk olarak görülmektedir.

KAYNAKLAR :

BUHALIS, D. (1998) "Strategic Use of Information Technologies in the Tourism Industry", Tourism Management, 19(5): 409-421.

CRYSTAL,D.(2003) English As a Global Language, Second Edition, Cambridge University Pres, 3-6-11

RIMMİNGTON, M. ve M. KOZAK (1997) "Developments in Information Technology: Imlications for the Tourism Industry and Tourism Marketing", Anatolia: An International Journal of Tourism Hospitality Research, 8(3): 59-80.

SARI, Y. ve M. KOZAK (2004) "Yabancı Turistlerin Internet'i Kullanma Eğilimleri: Uluslar Bazında Bir Karşılaştırma", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 15(2): 169-183.

SARI, Y. (2003) "Bölgesel Düzeyde Hazırlanan Web Sitelerinin Turizm Talebi Üzerine Etkisinin Araştırılması: Muğla Bölgesinde Bir Uygulama", (Basılmamış Doktora Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turizmde Vizyon (2001) "Internet'in Turizme Etkileri", Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği'nin 3 Aylık Yayın Organı. Yıl:1. Sayı:1: 6-7.

http://www.google.com.tr, Erişim tarihi: 23.07.2008.

http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?p=173550, Erişim tarihi: 23.07.2008

http://www.po.metu.edu.tr/links/ inf/css25/bolum1.html#1 Erişim tarihi: 11.09.2007.

ORGANİK TARIM KAPSAMINDA BİTKİ KORUMA UYGULAMALARI*

Plant Protection Applications Within Organic Agriculture

Ziya ŞİMŞEK**
Yalçın KONDUR**
Muharrem ŞİMŞEK***

ÖZET: *ÇÜlkemizde ilaçlı mücadelenin az veya hiç uygulanmadığı, iklim ve toprak koşullarının uygun olduğu alanlar belirlenerek, buralarda organik tarıma geçilebileceği anlaşılmıştır. Özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki tarım dışı alanlar ile GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) kapsamında tarıma açılacak alanların organik tarım üretimi için ayrılmasında yarar görülmektedir.*

Ülkemizde Elma, kiraz, gül, fındık, ceviz, antepfıstığı, kuru incir, kuru kayısı, kuru üzüm, baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, pamuk, üzümsü meyveler gibi bazı üretim alanlarında ve sera koşullarında yetiştirilen sebzelerde organik tarımın başarıyla uygulanabileceği anlaşılmıştır. Bu üretim alanlarında, özellikle bitki koruma sorunlarının çözümünde kültürel önlemlerin, biyoteknik ve biyolojik mücadele başarıyla uygulanabileceği gibi, mücadelede bitkisel orijinli pestisitlerin de kullanılabileceği anlaşılmıştır. Organik tarım uygulamalarının yaygınlaşmasının, tarım alanında kullanılan sentetik ilaç ve gübre gibi girdileri azaltarak çevre ve insan sağlığını korumada önemli bir katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler:
ANAHTAR KELİMELER: *Organik tarım, bitki koruma, biyolojik mücadele, çiftçi eğitimi, ilaç kalıntısı.*

PLANT PROTECTION APPLICATIONS WITHIN ORGANIC AGRICULTURE

ABSTRACT: *It was understood that organic agriculture may be started after determination of areas where chemical control measures have not been applied or least applied and also where have suitable climatic and soil conditions. It will be beneficial to reserve areas which are out of agriculture or will be opened to agriculture within the GAP (Southeast Anatolia Project) project, for organic agricultural production. It was understood that organic agriculture may be applied successfully in vegetables reared in greenhouse conditions and certain production areas such as apple, cherry, rose, hazelnut, walnut, pistachio, dried fig, dried apricot, raisin, beans, medical aromatic plants, cotton, aciniform plants. It was also understood that cultural precautions, biotechnical and biological control measures and also botanical pesticides may successfully be applied especially in solution of plant protection issues in production areas. Its concluded that broadening of organic agriculture applications may reduce inputs such as synthetic chemicals and fertilizers while contributing to protection of both human and environment health.*

KEY WORDS: *Organic agriculture, plant protection, biological control, farmer education, chemical residue.*

1 GİRİŞ

Artan dünya nüfusunu beslemek üzere, 1970'li yıllarda 'yeşil devrim' olarak anılan politikalarla tarımsal üretimde artış sağlanmış ancak 1980'li yıllara gelindiğinde çevrenin geri dönülemez biçimde kirlenip doğal dengenin bozulmaya olmaya başladığı ortaya çıkmıştır. Üretimin az sayıda çeşitle monokültür biçiminde yapılmasının gen kaynaklarının erozyonuna yol açlığı, kullanılan sentetik kimyasal ilaçların kalıntılarının üründe ve özellikle azotlu mineral gübrelerin yer altı sularına karışarak içme sularında meydana getirdiği kirlenmenin insan ve hayvan sağlığını ve yaşamını tehdit etmeye başladığı yine bu yıllarda bilimsel olarak kanıtlanmaya başlamıştır. Tarımda kullanılan pestisitlerın insanlarda yarattığı pek çok olumsuzluk söz konusudur. Akut ve kronik zehirlenmeler, kanser, alerjik reaksiyonlar, sinir sistemi tahribatları, öğrenme güçlüğü ve hafıza kaybı, enzim dengelerinin bozulması, hücre içi DNA moleküllerinde bozulmalar ve mutasyonlar sözü edilen olumsuz etkilerin bazılarıdır.

Dünyada 1970 yılına kadar ekosistemler üzerinde insan faaliyetlerinin çok yoğun bir baskısının anlaşılması üzerine 1972 yılında Birleşmiş Milletler tarafından fark edilmesi sonucunda, Stockholm'de ilk olarak İnsan ve Çevre Konferansı düzenlenmiştir. Aradan 20 yıl geçtikten sonra, yapılanları görmek ve eksiklikleri tamamlamak düşüncesiyle, Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından 1992'de Rio'da bir konferans düzenlenmiştir. Bu arada biyolojik çeşitlilik konusu da gündeme gelerek ortaya bir sözleşme çıkmıştır.

★ Çankırı Karatekin Üniversitesi Orman Fakültesi'nin ülkemize katkılarını desteklemek amacı ile dergimize alınmıştır. (Editör)

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Entomolojisi ve Koruma Anabilim Dalı ÇANKIRI
** Araştırma Görevlisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Orman Fakültesi, Orman Entomolojisi ve Koruma Anabilim Dalı ÇANKIRI
*** Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi

Çevre sorunlarının denetimi ve insan yaşam kalitesinin geliştirilmesi konusunda, ekolojik düşünce üç farklı şekilde belirmektedir. Bu konudaki farklı görüşler kısaca şöyle özetlenebilir:

Birincisi; doğada korunması gereken, her zaman insandır. İnsan; kendisini çevreleyen doğal ortamı tahrip ederek, doğrudan doğruya kendi varlığını tehlikeye soktuğu ve en azından kendisini dünya üzerinde iyi ve sağlıklı yaşam olanaklarından yoksun bıraktığı için ekoloji önemlidir. Bu, "insan odaklı" ekolojik düşüncedir. Yani doğa, dolaylı olarak dikkate alınmaktadır.

İkincisi; "bazı insan dışı varlıklara" da ahlaki bir anlam atfederek bir adım öne geçen ekolojik düşüncedir. Bu grup düşüncede diğer varlıkların hukukuna saygı duyan bir akımdır. Özellikle hayvan hakları konusunda duyarlılık ön plandadır.

Üçüncüsü; bitkisel, hayvansal ve cansız varlıkların tümü ile birlikte doğanın bütünlüğünü gözeten felsefi akımdır. Diğer bir ifade ile "derin ekolojik" anlayıştır. "Derin Ekoloji" anlayışı, insan varlığına karşı işlenen "suçlar" yanında, ekosfere karşı işlenen suçlar kavramını da benimsemektedir. Derin ekoloji felsefesinde, "doğaya karşı sorumluluk" ilkesi vardır.

Birbirine karşı olmayan bu ekolojik düşüncelerin ortak paydası da "sürdürülebilirlik" olarak kabul edilebilmektedir. Yani çağdaş bilim ve teknolojiyi kullanarak, doğal yaşam ortamlarının korunması yanında, insanlığın sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmesini sağlamaktır. Bu da "sürdürülebilir kalkınma" olarak adlandırılmaktadır.

Organik Tarım Kapsamında Bitki Koruma Uygulamaları önemli yer tutmaktadır. Zararlı böceklerle mücadele ise ayrı bir önem taşımaktadır. Halen dünyada 1,5 milyondan fazla böcek türünden 10,000'den fazlası bitkilerle beslenmekte olup bunlardan yaklaşık 700'ü; dünyanın her yerinde tarla ve depo koşullarında insan gıdalarına zarar veren en önemli türleri oluşturur. Halbuki gerçek şudur; dünyada bilinen mevcut böcek türü sayısını bir milyon kabul etsek, bunun içinde gerçek zararlı türlerin sayısı ancak 4.500 kadardır. Bu sayılar oranlandığında; zararlı böcek türü sayısının, dünyadaki böcek türlerinin binde beşi kadar dahi olmadığı görülür.

Böceklerle ilgili eski din kitaplarında, ya da tarihi kalıntılarda birçok bilgilere rastlanır. Eski Mısırlılar musibet veya afet olarak çoğunlukla böcekleri göstermişlerdir. Onlar birçok öldürücü hastalıkların böceklerden meydana geldiğine inanıyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı başlarında (1940) insektisit seçimi sınırlı olup birkaç arsenik, petrol yağları, pirethrum, rotenon, sülfür hidrojen siyanid gazları ve crtolite'den ibaretti. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra Kimyasal Çağ (Chemical Era) gündeme gelmiş olup böceklerle mücadelede; sentetik organik insektisitler ile bunlardan ilki olan DDT gibi kimyasalların kullanımı fikri ortaya çıkmış ve sözü edilen dünya savaşından sonra, kırım geçiren savaş uçakları ile havadan yoğun ilaçlama faaliyetlerine geçilmiştir. İnsanlık; 3 milyon yıldan beri doğada bulunmasına karşın, böcekler 250 milyon yıldan beri vardır. Bu böceklerle yapılan mücadele sonucunda, önemli çevre ve gıda kirlenmelerine neden olunduğundan, alternatif mücadele yöntemleri araştırılmaya başlanmıştır. Organik tarım da bu arayışlardan birisidir.

İkinci Dünya Savaşından sonra hızlı sanayileşme, makineleşme, pestisitlerin, kimyasal ilaç, gübre ve katkı maddelerinin kullanılmaya başlanması, bütün bunların yoğun ve bilinçsiz şekilde kullanılması, toprağın yanlış işlenmesi ve fiziksel yapısının bozulması, organik madde ve canlılığını yitirmesi, besin maddesi dengesinin bozulması, çoraklaşma, ozon tabakasındaki incelme gibi önemli çevre sorunlarının oraya çıkması ve buna benzer nedenlerden dolayı, dünyanın doğal dengesi hepinizin bildiği gibi bozulmaya başlamış, bütün bu faktörlere bağlı olarak da insan sağlığının korunması gereği ortaya çıkmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma kapsamında "Organik Tarım", doğal varlıkların korunması ile birlikte, insan için sağlıklı ve yeterli organik madde üretimini esas almaktadır. Dolayısıyla organik tarım uygulamalarını sadece sağlıklı gıda maddesi üretimi olarak kabul etmek doğru bir yaklaşım değildir. Başlangıçta "biyodinamik çiftçilik", "ekolojik çiftçilik", "çevre dostu", "doğal" sözcük veya terimleri kullanılmış olmasına karşın günümüzde "organik tarım", belirli ve kesin kuralları olan, küçük aile işletmeleri yanında, büyük ticari tarım işletmelerinde uygulanan bir tarımsal süreç haline gelmiştir. Bazılarına göre "organik tarım", insanlığın geriye dönüşü olarak algılanmaktadır. Bu tarımsal uygulamanın sürdürülmesinde, yeterli bilgi birikimi ve deneyim yanında, entegre yaklaşım çok önemlidir. Bunun bir sonucu olarak alışılmış (geleneksel/konvansiyonel) tarımsal uygulamalarda olduğu gibi organik tarım da disiplinler arası bir yaklaşımla sürdürülebilmektedir. Bu nedenle organik tarım uygulamalarında, değişik bilim adamlarının, birlikte çalışma zorunluluğu vardır.

Organik tarımdan veya bu tarımsal süreçten beklenenler; biyolojik çeşitliliğin korunması, hava, su ve toprak kirliliğinin önlenmesi, toprak erozyonunun denetimi, toprak verimliliğinin geliştirilmesi, kaliteli organik ürün üretimi, doğal biyolojik sürecin sürekliliği, topraktaki bitki besin maddesi döngüsünün devamlılığı, sağlıklı besin maddesi üretimi, bitki, hayvan ve insan sağlığının korunması, yapay işlemlerle genetik yapının bozulmasının önlenmesi, alışılmış tarımsal uygulamalardan etkilenen ve tarımın dışında kalan insan gücünün üretime katılması ile küçük

aile işletmelerinin ekonomik etkinliğinin arttırılması, yoksulluğun giderilmesi, alışılmış tarımsal yöntemlerde girdi olarak kullanılan yapay maddeler nedeniyle ortaya çıkan sağlık risklerinin giderilmesi, dışsatımlarla ekonomik gelişmelerin sağlanması olarak ifade edilebilir.

Organik tarım uygulamalarında etkinliğin arttırılması amacıyla bir kısım belirleyici ve sınırlayıcı faktör mevcuttur. Bunlardan birinci grupta yer alanlar; bilgi birikiminin geliştirilmesi ve eğitim, ulusal ve uluslararası mevzuat, pazar olanakları, pazarlama ve satış koşulları, örgütlenme, ilgili kuruluşlar arası işbirliği ve profesyonel davranış olarak sıralanabilir. İkinci grupta yer alanlar; organik tarım uygulamalarında uygun bölge seçimi, uyumlu çevre koşullan, uygun toprak, toprak işleme, barınak, kovan, göl, havuz, sera vb. temini veya tesisi, organik olarak tohum, fidan, yumurta, yavru, misel, çelik, anaç vb. elde edilmesi, kurallara uygun üretim, yetiştirme ve işleme uygulamaları, sulama, bitki koruma uygulamaları, amaca uygun gübre, gıda, yem, otlak, yaylak temini, organik üretim için talep, belgelendirme, denetim, ürün toplama, depolama, taşıma, paketleme, etiketleme şekilleri ve koşulları, organik maddenin geri dönüşümünün sağlanması, atık ve artıkların değerlendirilmesi olarak belirtilebilir.

Organik tarım uygulamaları, yanlış bir kanaat olarak, sadece bitkisel üretim olarak düşünülmektedir. Gerçekte bitkisel üretimle birlikte, organik mantar üretimi, seralarda organik üretim, organik hayvansal üretim, bunun içinde büyükbaş, küçükbaş, kanatlı hayvan yetiştiriciliği, organik arıcılık, organik su ürünleri üretimi, organik tarım kapsamında bulunmaktadır.

Organik tarım uygulamalarının kurallara uygun yapılabilmesi için, kamu ve özel teşebbüs temsilcilerinden oluşan; kontrol ve sertifikasyon kuruluşları, Organik Tarım Komitesi, Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi, Organik Tarım Ulusal Ticaret Komitesi, Organik Tarım Proje ve Araştırmaları Ulusal Komitesi gibi birimler vardır.

Genel olarak tarım; çevre koşulları, iklim, girdiler, hastalık ve zararlılar ile birlikte pazar olanakları bakımından oldukça riskli bir ekonomik faaliyettir. Organik tarım kendisine göre sınırlamaları olduğundan daha da riskli bir üretim sürecidir. Bu riskler; organik ürüne talep, dış pazar olanakları, maliyet ve satış ilişkisi, tüketici bilinci, üreticinin yeterince bilgilendirilmesi ve eğitimi, genel çevre kirliliğinden etkilenme, yeterli kalitede ve miktarda üretim, sertifikasyon ve denetleme, alışılmış tarımsal üretime oranla daha az ürün üretimi, işletme sayısının artışı, emek yoğun üretim olması, organik tarımda teşvik, tarımsal işletmelerin küçülme eğilimi göstermesi, yeterli organik girdinin temini, uluslararası mevzuata uyum olarak sıralanabilir. Belirtilen bu riskler nedeniyle organik üretimde ürün kalitesinin düşürülmemesi ve ürün miktarının azalmaması için entegre risk yönetimi gerekir. Riskin yönetiminde sigortacılık da önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle genel tarımsal üretimde ve organik tartım üretiminde sigorta sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması zorunludur.

Ekonomik olmayan bitkisel üretim tarzının, sürdürülebilir olmayacağı da bilinen bir gerçektir. Ancak, karşı gelenler, açlıkla savaşın, organik tarım metoduyla üretim yapıldığı takdirde mümkün olmadığını savunmaktadırlar. Zaten dünyadaki bütün üretim metotlarının organik tarıma döndürülmesi diye bir düşünce de yoktur. Açlıkta asıl sorun, üretimin yetersizliğinden değil, paylaşımından kaynaklanmaktadır.

Organik tarım, Türkiye için önemli bir ihracat kapısı olarak düşünülebilir. Geleneksel gıda ürünlerinin satılamadığı Avrupa Birliği ülkelerine, organik üretimi daha kolay bir biçimde satılabilmektedir. Bunun devamında, pazar araştırması gerekmektedir. Çünkü organik tarımla ilgili üretim Türkiye'de gün geçtikçe büyümekte ve son yıllarda iç talep de gelişmektedir. Talep olmadığı takdirde, üretim yapılması da mümkün olmamaktadır.

Türkiye açısından düşünüldüğünde, organik tarım daha çok aile işletmeciliğine yönelik bir üretim metodu olduğundan, büyük işletmelerde uygulanması kolay değildir. Ancak, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde veya başka birçok yerinde henüz gübre kullanılmayan, tarım ilacı kullanmayan veya çaresizlikten kullanamayan üretici bulunmaktadır. Bu şekilde üretim yapanların organik tarıma geçişinin teşvik edilmesi ve ürünlerin sertifikalandırılarak satılması, hem üreticinin gelir düzeyini, hem de tarımsal üretimdeki çeşitliliği arttıracaktır. Ülkemiz tüketicisinin organik tarımsal ürünleri tercihine bağlı olarak, organik ürünlerin iç piyasada da değerlendirilmesi mümkündür.

Ekonomik açıdan düşünüldüğünde, Türkiye'de bu konuda yapılan çalışmalarda verimliliğin azalmadığı görülmektedir. Dünya literatüründe organik tarımda verimliliğin %30–40 dolayında önemli bir düşüşe neden olduğu görülmektedir. Ancak Türkiye'de, toprakların çok fazla kirlenmemiş olduğundan ve/veya çok fazla gübre kullanılmadığından verimlilikte düşüş olmadığı hatta bazı hallerde verimliliğin daha da yükseldiği görülmektedir.

Toprak, hiç şüphesiz besin gereksinimini karşılama yönünden ve yaşam ortamı olarak da biyosferin en önemli unsurlarından biridir. Toprağın dolaylı ya da dolaysız olarak kirlenmesi, canlılar açısından son derecede önem taşımaktadır. Bilindiği gibi, kimyasal gübrelerle bazı modern tarım teknikleri neticesinde toprak kirlenmektedir. Diğer ülkelere göre, Ülkemiz topraklarının değişik etmenlerle fazlaca kirletilmemiş olması da, organik tarım açısından bir şanstır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Projesi (GAP) alanlarındaki araziyi, yanlış tarımsal uygulamalar sonucunda, tuzlanma sorunu ortaya çıkmıştır. Üzüntüyle belirtmek gerekir ki, bu yöredeki tarım arazileri giderek kirlenmiş ve çoraklaşmıştır.

Ülkemiz topraklarını koruyamazsak, gelecekte insanlarımızın ihtiyaç duyacağı ürünleri yetiştirecek toprak da kalmayacaktır. Dolayısıyla toprağın sürdürülebilir tarım yöntemleri ile korunması çok önemlidir.

Günümüzde kimyasal gübreler tarım alanlarında verimi arttırmak amacıyla giderek artan dozlarda kullanılmakta ve bunların içerdiği kimyasal maddeler de toprağı kirletmektedir. Sonuç olarak, yüzeysel sularla taşınmış fosfat ve nitratlar, yeraltı sularını da kirletmektedir.

Ülkemizde en yoğun azotlu gübre kullanım bölgesi, Nevşehir'de patates üretim alanlarıdır. Gelinen noktada bu üreticilerimizi azotlu gübreden vazgeçirmemiz mümkün görülmemektedir. Bu üreticilerimiz, attıkları gübrenin yetmediğini ve devamlı arttırmaları gerektiğini belirtmektedirler. Çünkü toprak ölüyor, artık bitkinin topraktan alacak hiç bir şeyi yok; bu nedenle bitkiler, sadece serumla beslenir gibi dışarıdan atılan gübreyle beslenmek zorundadır.

İthal edilen bazı bitkisel materyallerle birlikte, karantinaya tabi olup girmesi yasak olan etmenlerin son yıllarda bazı Ülkemize girdiği ve bunlarla yapılan mücadelenin de çevreyi, ekosistemi ve organik tarımı olumsuz yönde etkilediği de bilinen bir gerçektir.

Ülkemizde organik tarım çalışmalarını olumsuz yönde etkileyen diğer bir konu da; işletmelerimizin çok küçük ve dağınık olması, büyük işletme özelliği göstermemesidir. Faaliyetler dağınık olup yapılan üretimler birbirini desteklememektedir. Organik tarımın yekpare bir alanda yapılmasında yarar vardır. Tarımsal üretim; parça parça alanlarda yapılması durumunda, arada kalan ve kimyasal kullanan parseller, diğerlerini etkilemektedir. Bu şekilde uygulanan geleneksel tarım yöntemiyle, ileri teknoloji kullanarak üretim yapan Avrupa ülkeleri üreticileriyle rekabet şansı bulunmamaktadır.

Bu olumsuzluklar karşısında özellikle Avrupa ülkelerinde çevreye duyarlı üreticiler doğal dengeyi bozmadan, çevreyi kirletmeden, insanlarda ve diğer canlılarda toksik etki yapmayan temiz ürünler üretmeye yönelik alternatif sistemlerin arayışına girmiş ve bir süre sonra üretici-tüketici zinciri oluşmaya başlamıştır. Çevre dostu üretim sistemleri arasında "organik (=ekolojik, biyolojik) tarım", yasal düzenlemelerinin olması ve yüksek pazar değeri ile dünya üzerindeki hızla yayılmıştır. Ülkemizde olduğu gibi FAO, ABD, Japonya ve Avrupa Birliği (AB) tarafından da ülkesel veya uluslararası geçerlilikte yasal düzenlemeleri olan bu üretim sistemi, değişik ülkelerde farklı isimlerle anılmaktadır. Örneğin Almanca ve Kuzey Avrupa dillerinde "Ekolojik Tarım", Fransızca, İtalyanca ve İspanyolcada "Biyolojik Tarım", İngilizcede "Organik Tarım" eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Organik tarım; üretimde kimyasal girdi ve ilaç kullanmadan yönetmelikler çerçevesinde izin verilen girdilerin kullanımı ile yapılan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim sistemidir.

Organik tarım yapmanın amacı; toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını azami derecede korumaktır.

Organik Tarım, ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermekte olup, esas olarak sentetik kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve mineral gübrelerin kullanımını yasaklaması yanında, organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası, bitkinin direncini artırma, doğal düşmanlardan faydalanmayı tavsiye eden, bütün bu olanakların kapalı bir sistemde oluşturulmasını öneren, üretimde sadece miktar artışının değil aynı zamanda ürün kalitesinin de yükselmesini amaçlayan alternatif bir üretim şeklidir.

Tarımsal üretimde kullanılan zirai mücadele ilaçlarının, sentetik hormonların ve kimyasal gübrelerin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerin ortaya çıkması, bunun yanında yine tarımsal faaliyette kullanılan benzer girdilerin toprağa, havaya, suya verdiği zararların da ortaya çıkarak sürdürülebilir üretimin tehlikeye girmesi, çevre koruma bilincinin gelişmesi ile organik tarım alternatif bir üretim tarzı olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde organik tarım 1985–1986 yıllarında dünyada organik tarımın gelişimine ve yurtdışından gelen organik ürün talebine bağlı olarak sistemsiz bir şekilde başlamış ve sağlıklı gıdaların tüketimine yönelik dünyadaki değişmelere paralel olarak gelişmiştir.

Sürdürülebilir bir tarımın gerçekleştirilebilmesi için, Organik Tarım Kapsamında Bitki Koruma Uygulamaları hakkında bir değerlendirme yapmak üzere bu çalışma ele alınmıştır.

2 DÜNYADA ORGANİK TARIM

Sentetik kimyasal tarımsal girdilerin yarattığı olumsuz etkiler ilk önce bu girdilerin yoğun olarak kullanıldığı gelişmiş ülkelerde görülmüştür. 1970'li yıllara kadar ayrı ayrı devam eden çatışmalar, 1972 yılında Uluslararası

Organik Tarım Hareketleri Federasyonu'nun (IFOAM/International Federation of Organic Agriculture Movement) kurulması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Üç kıtadan 5 kurucu organizasyon tarafından oluşturulan IFOAM, tüm dünyadaki ekolojik tarım hareketlerini bir çatı altında toplamayı, hareketin gelişimini sağlıklı bir şekilde yönlendirmeyi, gerekli standart ve yönetmelikleri hazırlamayı, tüm gelişmeleri üyelerine ve tüm ilgili sektörlere aktarmayı amaçlamaktadır.

Organik ürünlerin dünya ticareti 1980'li yıllarda geliştiği halde 1990'lı yılların sonlarında özellikle deli dana, dioksin ve GDO (genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar, transgenik ürünler) gibi konulara karşı duyulan endişe ve tepkiler nedeniyle tüketicilerin organik ürün talebinde ciddi artışlar meydana gelmiş ve organik tarım, birçok uluslararası kuruluşun gündemine girmiştir.

Dünyada organik tarım konusunda ilk geniş boyutlu yönetmelik Avrupa Birliği (AB) tarafından 1991 yılında EEC 2092/91 sayı ile yayınlanmış ve daha sonraki yıllarda birçok değişiklikler yapılarak 1999 yılında hayvansal ürünlerle ilgili kısım (EC 1804/1999) eklenmiştir. İsviçre'nin hazırladığı Bioswiss ve FAO tarafından 1999 yılında hazırlanan Codex Alimentarius'tan sonra 2000'de hazırlanarak yürürlüğe giren ABD'nde National Organic Program (NOP), Japonya'da Japanese Agricultural Standards (JAS) adı verilen organik tarım standartları tüm dünyada özellikle küresel pazar hareketlerini etkilemiştir.

Günümüzde dünya üzerinde 24,1 milyon hektarlık alanda kontrol ve sertifikalı olarak organik üretim yapılmaktadır. 2004 Yılı istatistiklerine göre, en geniş organik üretim alanına sahip ülkeler sıralamasında 10 milyon hektar ile Avustralya birinci, Arjantin 2,3 milyon hektar ile ikinci, İtalya 1,2 milyon hektar organik üretim alanı ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Günümüzde, dünyada 110 ülkede organik tarım yapılmaktadır. Dünya organik tarım alanlarının toplam genişliği 26,5 milyon hektar civarındadır. Avustralya 11,3 milyon hektarla en geniş alana sahiptir. Latin Amerika ülkeleri de dünya üzerinde 6,2 milyon ha alan ile organik tarım alanı bakımından önemli bir paya sahiptir. Avrupa ülkeleri ise 6,3 milyon ha alan ve 170.000 işletme ile organik tarım bakımından önemli ülke grubunu oluşturmaktadır.

Tüm dünyada hızla artan organik tarımsal ürünler arasında; genellikle ülkelerin geleneksel ürünleri örneğin Hindistan'da çay, Danimarka'da süt ve süt ürünleri, Arjantin'de et ve et ürünleri, orta Amerika ve Afrika ülkelerinde muz, Tunus'ta hurma, zeytinyağı, Türkiye'de kurutulmuş ve sert kabuklu meyveler organik olarak üretilen ürün olarak ilk sırayı almıştır.

Dünyada organik tarım ticaretinin parasal boyutu da hızla büyümekte olup, 2003 yılı verileri ile 25 milyar ABD doları olan organik gıda satışlarının 10 yıl içerisinde 100 milyar ABD doları seviyelerine çıkması tahmin edilmektedir.

Türkiye'de organik tarım yapılan alan toplam tarımsal alan içerisinde henüz %0,8 seviyelerinde bir paya sahip bulunmaktadır. Ancak, dünyada ve özellikle Avrupa'da yaygınlaşan organik ürün tüketimindeki artıştan ülkemizin iyi bir pazar payı elde edebilme fırsatı bulunmaktadır.

Son zamanlarda süt ürünleri, et ve et ürünleri, hazır yemekler dahil olmak üzere işlenmiş diğer gıdalar, bebek mamaları, çikolata gibi ürünler önem kazanmakla birlikte Batı Avrupa pazarında organik yaş meyve-sebze sektörü hala büyük bir paya sahiptir. Bu bağlamda konvansiyonel yaş meyve ve sebze sektörünün yanı sıra organik yaş meyve-sebze sektörü açısından da ülkemiz önemli potansiyele sahiptir.

3 TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM

Türkiye'de organik tarım, 1984–1985 döneminde genişleyen pazar için Avrupalı firmaların ülkemizden organik ürün talebi ile başlamıştır. Türkiye'deki organik tarım hareketinin sağlıklı ve doğru gelişimini gerçekleştirmek amacıyla 1992 yılında Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği (ETO) kurulmuştur. Organik tarım konusunda faaliyet gösteren veya ilgi duyan tüm üretici, işleyici, ihracatçı, kontrol ve sertifikasyon kurum çalışanları, üniversite ve Tarım Bakanlığı araştırıcıları, teknik elemanlar ve tüketiciler gibi sektörün tüm ilgilileri derneğin üyesidir. "Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği" (ETO) organik tarım konusunda ülkemizde çatı görevi gören, ilgili hemen tüm kişi ve kurumlan kapsayan şemsiye organizasyonu yapısı olan bir gönüllü kuruluştur.

Başlangıçta (1985 yılında) sadece 8 ürüne yönelik yapılan üretim 2005 yılında 205 ürüne ulaşmıştır. Fındık, ceviz, antepfıstığı, kuru incir, kuru kayısı, kuru üzüm, baklagiller, tıbbi aromatik bitkiler, pamuk, üzümsü meyveler ile yaş meyve sebzenin organik tarım metotlarına uygun olarak üretimi yapılmaktadır.

Ülkemizde 1996-2005 yılları arasında organik üretim yapılan ürün sayıları, organik üretim yapan çiftçi sayıları, üretim alanları ile üretim miktarları Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizgelge 1. 1996-2005 yılları arasında organik tarımı yapılan ürün sayıları, çiftçi sayıları, üretim alanları (ha) ve üretim miktarları (ton)[1]

Yıllar	Ürün Sayısı	Çiftçi Sayısı	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (Ton)
1996	26	1947	6.789	10.304
1997	53	7414	15.906	47.611
1998	67	8199	24.041	99.299
1999	92	12275	46.553	168.306
2000	95	18385	59.985	237.209
2001	124	15795	11.325	280.328
2002	140	12428	89.627	310.124
2003	200	13044	103.190	291.875
2004	300	9314	162.193	279.663
2005	205	9427	175.073	289.082

Çizelge 1 incelendiğinde; 1996 yılında 1947 olan organik ve geçiş sürecindeki üretici sayısı 2005 yılında 9427'ye ulaşmıştır. Bu oranla 1996 yılına göre üretici sayısındaki artış %484 olmuştur. Üretim alanları itibarı ile 1996 yılında 6.789 ha olan üretim alanı 2005 yılında 175.073 hektara yükselmiştir. Bu oranla 1996 yılına göre alandaki artış %2578 olmuştur. Toplam ürün çeşidi 1996 yılında 26 iken 2005 yılında 205 ürün organik olarak üretilmektedir. 1996–2005 Yılları arasındaki organik tarım ele alındığında genel olarak bir artış görülmektedir. Üretici sayısındaki düşüş ise yapılan çalışma ve denetimler neticesinde sistemde faaliyeti olmayan atıl haldeki üreticilerin çıkarılmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de organik bitkisel üretim gerek saha ve ürün çeşitliliği ve gerekse üretici sayısı bakımından gelişme göstermekte ve buna paralel olarak bu tarım sisteminin genel tarım içindeki payı mütevazı de olsa artmaktadır. Son yıllarda organik hayvancılık üretimine de ilgi duyulmakta, bu üretime yönelik kapalı sistem tesisler kurulmaktadır. 1999 yılından itibaren iç pazarda da kıpırdanmalar başlamıştır.

Türkiye'de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı 2005 verilerine göre toplam 205 adet sertifikalı organik ürün üretilmektedir. Toplam 289.082 ton olarak bildirilen organik ürünleri toplam 9427 üretici/işletme 175.073 hektar üzerinde üretmektedir. Üreticilerin tamamına yakını organik tarım konusunda çalışan organizasyon kurumlar ile sözleşmeli tarım yapmakta ve elde edilen organik ürünlerin çok büyük kısmı ihraç edilmektedir.

Ülkemizdeki organik üreticilerin bölgelere göre dağılımı incelendiğinde (Şekil 1) %39 payla Ege Bölgesinin ilk sırada olduğu, bunu %18 ile Karadeniz bölgesinin, %13 ile Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinin takip ettiği ve bu bölgeleri %3 payla Marmara ve %1 payla Güney Doğu Anadolu bölgesi izlemediği anlaşılmaktadır.

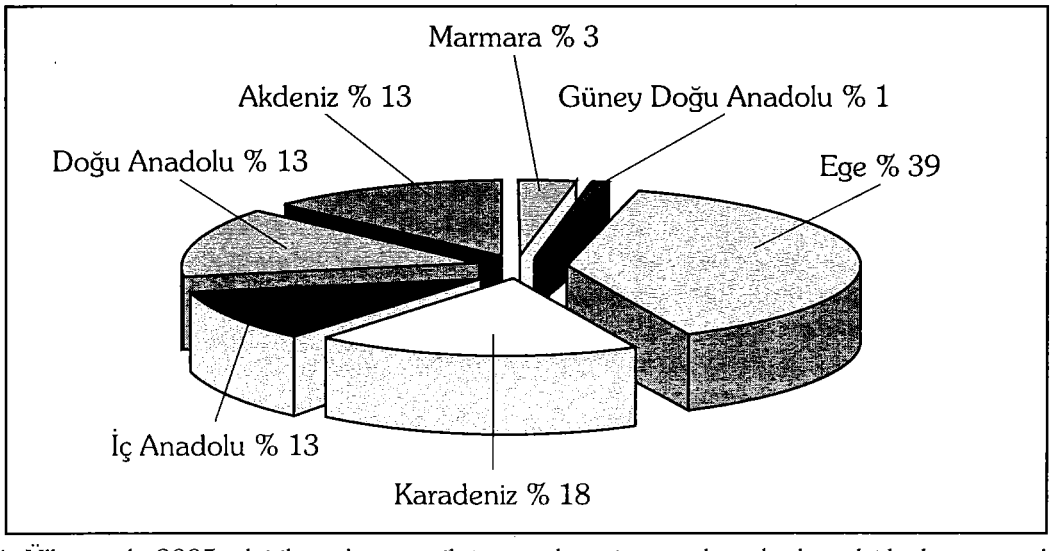

Şekil 1. Ülkemizde 2005 yılı itibarıyla organik tarımsal üretim yapılan alanların bölgelere göre dağılışı[2]

1 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kayıtları.
2 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kayıtları.

Yapılan literatür taramalarına göre Isparta'da toplam 46.633 da alanda 418 çiftçi ve 6 işletme tarafından organik ürün yetiştirildiği; elma, kiraz gül ve kayısı organik tarımın yapıldığı başlıca ürünler olmakla birlikte, diğer ürünlerde de organik tarım uygulamasına geçilmesinin planlandığı anlaşılmıştır. Aynı ilde, gülde 1640 da, elmada 60 da, kayısıda 2000 da ve kirazda ise 20 da alanda organik tarım yapılması hedeflenmiştir.

3.1 Çankırı İlinde Son Yıllarda Organik Meyvecilik

11.09.2007 Tarihinde ilimizde Tarım İl Müdürlüğünce organize edilen Organik Meyvecilik konulu panel yapılmış olup bu panele değişik fakültelerden konu uzmanları ile TREKO Tarım Gıda İç ve Dış Tic. Ltd. Şti Genel Müdürlüğü yetkilileri katılmıştır.

Yapılan değerlendirilmelere göre Çankırı tarım alanlarında kimyasalların kullanımının oldukça düşük düzeyde bulunduğu ve bu nedenle özellikle elmalarda pestisit kalıntılarının toleransın altında olduğu kaydedilerek bebek maması üretiminde kullanıldığı, Çankırı meyve üretim alanlarının organik tarım uygulamaları için önemli bir potansiyel oluşturduğu ve Çankırı üreticisine ekonomik katkı sağlayabilecek durumda bulunduğu belirtilmiştir.

3.2 Organik Tarımsal Üretim Verileri (Geçiş Süreci Dahil)

Organik tarımsal üretimde ülkemiz, kültüre alınan bitkilerin yanı sıra doğada kendiliğinden yetişen kuşburnu, böğürtlen, ahududu, kekik gibi ürünlerin toplanması ve organik olarak değerlendirilmesi açısından büyük potansiyele sahiptir.

Organik tarım ürünleri ihracat rakamlarımızı incelediğimizde 1996 yılında 3.678 ton olan ihracat miktarının 2003 yılında 21.083 tona, 2004 yılında ise 16,093 tona ulaştığı görülmektedir. İhracat değeri ise 2003 yılında 36.932.995$, 2004 yılında da 33.076.319$ olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlarla dolar bazında bir değerlendirme yapılırsa 2001 yılına göre %21, 2002 yılına göre %7 artış, 2003 yılına göre de % 10 luk bir düşüş görülmektedir.

İhracat ürünlerimiz konvansiyonel ihraç ürünlerinde de başı çeken geleneksel ürünlerimiz olup, başta kuru kayısı, kuru üzüm, fındık, kuru incir ve pamuk yer almaktadır. Bunları meyve suları ve dondurulmuş meyveler, tıbbi aromatik bitkiler ve baklagiller takip etmektedir.

2004 Yılında En Çok İhracatı Yapılan Ürünler:

İhracat yaptığımız ülke sayısı 2004 yılında 29 civarında olup, Avrupa Birliği ülkeleri en önemli ihracat yaptığımız ülkeler konumundadır. Avrupa Birliği ülkeleri dışında Tayland, ABD, Hindistan, Japonya ve Kanada diğer ihracat yaptığımız ülkeler arasında yer almaktadır.

2004 Yılında En Çok İhracat Yapılan Ülkeler:

Türkiye, 25 Milyar $'lık dünya organik ürün pazarında 33 Milyon $'lık bir paya sahiptir. Dünya pazarlarında ve ülkemiz tarım ürünleri ihracatında da gelmemiz gereken noktanın oldukça gerisinde bulunmaktayız. Mevcut potansiyelimizin değerlendirilerek üretim ve ihracat miktarımızın arttırılması için mevcut sorunların çözülmesi gerekmektedir.

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşları[3]:

Organik tarım; üretimin her aşamasının kontrol edildiği ve nihai ürünün sertifikalandırıldığı bir üretim şekli olduğundan, kontrol ve sertifikasyon kuruluşlarının denetiminde ve sözleşmesi dahilinde yapılmaktadır. Günümüzde Ülkemizde ANADOLU, BCS, CERES, CU, ECOCERT-SA, EKO-TAR, ETKO, ICEA, IMC, IMO, NİSSERT, ORSER ve TÜRKGAP isimli 13 kontrol ve sertifikasyon kuruluşu faaliyet göstermektedir.

3.3 Yasal Düzenlemeler

Organik tarım sözleşmeli, tarladan tüketiciye ulaşıncaya kadar kontrollü, sertifikalı, planlı, her aşaması kayıt altına alınmış, karşılıklı güven esasına dayanan bir üretim sistemidir. 1984-1985 yılından itibaren herhangi bir mevzuata dayalı olmadan yapılan organik tarımsal üretim, 1994 yılında Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan, "Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik" 18.12.1994 tarih ve 22145 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiş ve yetkili kılınan Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın denetiminde ve yönetmelik kuralları çerçevesinde organik tarım faaliyetleri başlamıştır. Daha sonra Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde, "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlendilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı" gereğince Avrupa Birliği Organik Tarım Yönetmeliğinde yapılan ekler ve değişiklikleri ve bitkisel, hayvansal ve su ürünlerini de kapsayacak şekilde hazırlanarak 11.07.2002 tarih ve 24812 sayılı Resmi Gazete de, "Organik Tarımın Esasları

3 Tarım ve Köyişleri Bakanlığı internet sitesinden alınmıştır.

ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik" yayınlanmıştır. Daha sonra Organik Tarım; 03.12.2004 tarih ve 25659 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5262 sayılı "Organik Tarım Kanunu" ve buna dayandırılarak 10 Haziran 2005 tarih ve 25841 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" hükümlerine göre yapılmaktadır.

Organik ürünler mutlaka organik ürün sertifikasına sahip olmalıdırlar. Bu sertifikayı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş bağımsız ve özel kontrol ve sertifikasyon kuruluşları vermektedirler. Sertifika sistemi hem üreticileri hem de tüketicileri haksız rekabet ve aldatılmaya karşı korumakta, ayrıca ürüne verilen kot numarası ve kayıt sistemiyle izlenebilirlik sağlanmaktadır.

"Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" gereğince Logoda kullanılan renkler; yeşil, mavi, siyah ve beyazdır.

Türkiye'nin ulusal organik ürün logo örnekleri Şekil 2'de verilmiştir. Bu logoların bulunduğu etiketleri, sözü edilen yönetmeliğe göre, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı kendi bastırır ve etiketi kullanma yetkisine sahip olan Organik Tarım Komitesi ilgili kontrol-sertifikasyon kuruluşlarına verir.

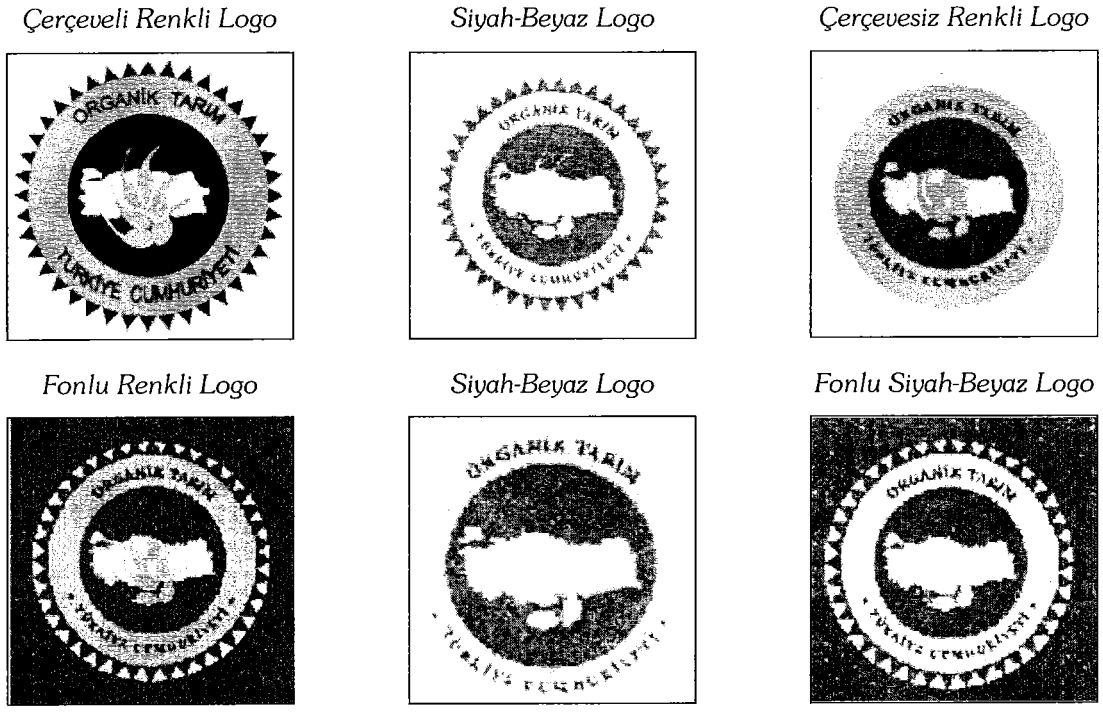

Şekil 2. Türkiye'nin ulusal organik ürün logoları

Yukarıda sözü edilen "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" EK-1'de verilmiştir. Söz konusu yönetmelik; altı kısım (Genel Hükümler, Organik Tarımın Esasları, Kontrol ve/veya Sertifikasyon Sisteminin İşleyişi, Yetkilendirilmiş Kuruluşlar, Komiteler, Çeşitli ve Son Hükümler) ve dokuz bölüm (Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar; Organik Tarım Faaliyetlerine Göre Genel Üretim; Organik Tarım Metoduyla Bitkisel Üretim; Organik Tarım Metoduyla Hayvansal Üretim; Organik Ürünlerin İşlenmesi, Ambalajlanması, Etiketlenmesi, Depolanması, Taşınması ve Pazarlanması; Kontrol Esasları; Sertifikasyon Esasları; Yetkilendirilmiş Kuruluşların Çalışma Esasları, Çalışma İzni ve Yaptırımlar; Organik Tarım Komitesi; Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi; Çeşitli ve Son Hükümler)'den oluşmaktadır. Söz konusu bölümlerden üçüncü bölüm (Organik Tarım Metoduyla Hayvansal Üretim) organik hayvancılıkla ilgilidir.

Yukarıda sözü edilen "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" Bitki Koruma bakımından incelendiğinde,

Ekim ve dikim

Madde 10 — Organik bitkisel üretim ekim ve dikim kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik tarımsal çoğaltım materyallerinin özellikleri aşağıdaki şekilde olmalıdır.

1) Tohum; genetik olarak yapısı değiştirilmemiş, döllenmiş hücre çekirdeği içindeki DNA dizilimine dışarıdan müdahale edilmemiş, sentetik pestisitler, radyasyon veya mikrodalga ile muamele görmemiş biyolojik özellikte ve bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretilmiş olmalıdır.

2) Fide; organik tohum veya ana bitkiden elde edilmiş, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretimi sırasında sentetik besleme ve büyütme maddeleri ile hormonların kullanılmadığı, toprak ve iklim koşullarına uygun olmalıdır.

3) Fidan ve anaç; organik materyallerden elde edilmiş, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretilmiş, üretimi sırasında sentetik bitki besleme ve büyütme maddeleri ile hormonlar kullanılmamış, toprak ve iklim koşullarına uygun olmalıdır.

b) Kullanılacak tohum, fide, fidan, anaç, misel, çelik, yumru gibi çoğaltım materyali organik tarım metoduyla üretilmiş olmalıdır. Ancak fide dışındaki çoğaltım materyallerinin, organik olarak elde edilememesi durumunda konvansiyonel üretimden gelen, Ek-1 (A) ve (B) bölümlerinde yer alan maddelerin dışındaki herhangi bir sentetik kimyasal madde ile muamele görmemiş çoğaltım materyali kullanılabilir.

c) Organik tarımda GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma)'lu çoğaltım materyalleri kullanılmaz.

Bitki koruma

Madde 11 — Organik üretimde bitki koruma kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Hastalık, zararlı ve yabancı otların mücadelesinde aşağıdaki hususlar dikkate alınır.

1) Hastalık ve zararlılara dayanıklı tür ve çeşit seçimi yapılmalıdır.

2) Uygun ekim nöbeti hazırlanmalıdır.

3) Uygun toprak işleme yöntemleri uygulanmalıdır.

4) Kültürel, biyolojik ve biyoteknik mücadele metotları uygulanmalıdır.

b) Bitki hastalık ve zararlıları ile yabancı otlara karşı yukarıda belirtilen hususların uygulanamaması veya yetersiz kalması halinde bu Yönetmeliğin Ek-1 (B) bölümünde belirtilen girdiler kullanılır.

Ek–1 Gübre ve Toprak İyileştiriciler ile Bitki Koruma Materyalleri

A. Gübreler ve toprak iyileştiriciler

Organik bitkisel ürün yetiştiriciliğinde kullanımına izin verilen, gübre ve toprak iyileştiriciler aşağıda verilmiştir. Gübre ve toprak iyileştiriciler, bu Yönetmelik hükümleri doğrultusunda kullanılmalıdır.

B. Organik tarımda kullanımına izin verilen Bitki Koruma maddeleri

B.1. Bitki ve hayvansal orijinli maddeler

İsim	*Tanımlama, bileşime ait ve kullanım koşulları*
Azadirachta indica A. Juss (Neem ağacı) dan elde edilmiş azadirachtin	*-Insektisit.* *-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.*
Hidrolize proteinler	*-Çekici* *-Sadece bu ekte yer alan diğer uygun ürünlerle birlikte kullanımına izin verilir.*
Lesitin	*-Fungisit*
Balmumu	*-Budama ve aşı yaralarında kullanılır.*
Jelatin	*-Insektisit*
Nane yağı, çam yağı ve kimyon yağı gibi bitkisel yağlar	*-Insektisit, akarisit, fungisit ve çimlenme önleyici.*
Chrysanthemum cinerariaefolium'dan elde edilmiş piretrinler	*-Insektisit,* *-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.*
Quassia amara'dan elde edilmiş Quassia	*-Insektisit, uzaklaştırıcı*
Derris spp, Lonchocarpus spp. ve	*-Insektisit*
Terphrosia spp.'dan elde edilmiş rotenone	*-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.*

B.2. Zararlılara karşı biyolojik mücadelede kullanılacak mikroorganizmalar

İsim	Tanımlama, bileşime ait ve kullanım koşulları
Bakteri, virüs ve fungus gibi mikroorganizmalar (örneğin; Bacillus thuringiensis, Granül oluşturan virüs ve benzeri)	-Sadece genetik olarak modifiye edilmemiş ürünleri kapsar.

B.3. Sadece tuzak, yayıcı ve cezbedicilerde kullanılan maddeler

Tuzaklar ve yayıcıların içerdikleri maddelerin çevreye bulaşması ve ekimi yapılmış ürünlerle teması önlenmeli, kullanıldıktan sonra toplanmalı ve kullanım süresi dolanlar güvenli şekilde yok edilmelidir.

İsim	Tanımlama, bileşime ait ve kullanım koşulları
Diamonyum fosfat ve benzeri amonyum tuzları	-Cezbedici. Sadece tuzaklarda kullanılır.
Metaldehit	-Mollussisit. -İçerisinde çiftlik hayvanları ve yaban hayvanlarını uzaklaştırıcıda bulunan tuzaklarda kullanılabilir. 31 Mart 2006 tarihine kadar geçerlidir.
Feromon	-Eşeysel davranış bozucu. -Sadece tuzak ve yayıcılarda kullanılabilir.
Pyrethroidler (sadece deltamethrin veya lambda-cyhalothrin)	-İnsektisit. -Sadece türe özgü cezbedici tuzaklarda kullanılır. -Sadece Bactrocera oleae (Gmel.) ve Ceratitis capitata Wied'e karşı kullanılır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.

B.4.Organik tarımda geleneksel olarak kullanılan maddeler

İsim	Tanım, içerik ve kullanım koşulları
Bakır hidroksit, Bakır oksiklorür, (tribazik) bakır sülfat ve bakıroksit	-Fungisit.
Etilen	-Muzların sarartılmasında kullanılabilir.
Potasyum sabunu (yumuşak sabun)	-İnsektisit
Potasyum alum (kalinite)	-Muzların olgunlaşmasının geciktirilmesinde kullanılır.
Kireç- kükürt (kalsiyum polisülfit)	-Fungisit, insektisit, akarisit -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Parafın yağları	-İnsektisit, akarisit.
Mineral yağlar	-Insektisit, akarisit, fungisit. -Sadece meyve ağaçları, asmalar, zeytin ağaçları ve muz gibi tropik ürünlerde kullanılır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Potasyum permanganat	-Fungisit, bakterisit. -Sadece meyve ağaçları, zeytin ağaçları ve asmalarda kullanılabilir.
Kuartz kumu	-Uzaklaştırıcı
Kükürt	-Fungisit, akarisit, uzaklaştırıcı

B.5. Organik tarımda ekili bitkiler arasında yüzeye yayılan preparatlar

İsim	*Tanım, içerik ve kullanım koşulları*
Demir (III) ortofosfat	*Mollussisit*

1 ORGANİK TARIM UYGULAMALARI

Organik üretimde başarı, toprak, bitki, hayvan, insan ve pazarın birlikte düşünülerek üretimin bütünsel bir yaklaşımla planlanması ile sağlanabilir. Bu açıdan işletmede bitkisel ve hayvansal üretim birlikte planlanmalı, agroekosisteme uygun, dayanıklı ve pazar talebi olan türler ve çeşitler seçilerek kapalı bir sistem oluşturulmaya çalışılmalıdır. Monokültür yerine ekim nöbeti, örtü bitkisi, birlikte ekim gibi uygulamalara yer verilmektedir. İsletmede çevre, faydalılar için doğal habitat oluşturmaya yönelik olarak doğal peyzaja uygun biçimde düzenlenmeli ve atıkların girdi olarak değerlendirilebileceği bir yönetim planı oluşturulmalıdır. Organik üretim yapmak isteyen müteşebbis öncelikle Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Organik Tarım Komitesi tarafından çalışma izni verilen herhangi bir Kontrol ve/veya Sertifikasyon kuruluşuna dilekçe ile başvurur ve işletmesinden elde edeceği ürünlerin ekolojik olarak değerlendirebilmesi için gerekli çalışmanın yapılmasını talep eder. Kontrol kuruluşu müteşebbisten istediği çeşitli bilgi ve belgeler yardımıyla başvurunun organik üretim yap¬maya uygun olup olmadığına karar verir ve bunu Organik Tarım Komitesine bildirir. Kontrol kuruluşu organik üretim yapmasını kabul ettiği ve sözleşme yaptığı müteşebbisi geçiş sürecine alır. Geçiş süreci tek yıllık bitkilerde 2, çok yıllık bitkilerde 3 yıldır. Tek yıllık kültürlerde ekim tarihi, çok yıllık kültürlerde hasat tarihi dikkate alınmaktadır. Hayvansal üretimde geçiş süreci ise türlere göre değişmektedir. Kontrol kuruluşu koşullara göre süreyi %50 oranında uzatabilir veya kısaltabilir. Ürün Geçiş Süreci'nin tamamlanmasından sonra 'Organik Ürün' sertifikası atmaktadır. Organik tarımda genetik yapısı ile oynanmış organizmaların üretimine veya girdi olarak kullanımına izin verilmemektedir.

4.1 Bitkisel Üretim

4.1.1. Ekim nöbeti

Organik tarım sisteminin önemli prensiplerinden biri ekim nöbetidir. Ekim nöbeti, belli bir bölgede iklim ve toprak özelliklen dikkate alınarak, en yüksek ve en kaliteli üretimi sağlamak amacıyla değişik kültür bitkilerinin birbirlerini karşılıklı olarak destekleyebilecek ve tamamlayabilecek şekilde ardı ardına yetiştirilmesine denir. Yüksek ürün alınması ise toprak verimliliğinin en üst düzeyde tutulmasıyla sağlanabilir. Monokültür tarım yapılan bölgelerde toprak tek yönlü olarak devamlı sömürüldüğünden toprak verimliliği azalmakta, bu da birim alan verimini düşürmektedir. Ürünler uygun bir ekim nöbetine göre yetiştirildiklerinde verim %10-15 daha fazla olmaktadır. Organik tarım açısından uygun bir ekim nöbetinden beklenen yararlar aşağıda açıklanmıştır:

a. Toprak verimliliğinin korunması ve artırılması

Ekim nöbeti uygulamalarında yeşil gübreleme ve hasattan sonra arazide kök ve hasat artıkları şeklinde kalan organik maddeler toprağın humus yönünden zenginleşmesini sağlamaktadır. Biyolojik yoldan açığa çıkan besin maddelerinin ekim nöbetinde yer alan bitkiler tarafından en iyi şekilde kullanılması da verim artışını sağlayacaktır. Ayrıca ekim nöbetiyle besin maddelerinin birikmesini sağlayan bitkiler ile çok besin maddesi tüketen bitkiler ardı ardına getirilerek toprağın sömürülmesi önlenmekte, topraktaki bitki besin maddelerinin daha etkili kullanılması sağlanmaktadır.

b. Toprak erozyonunun azaltılması

Monokültür alanlarda yağışların ve rüzgarın etkisi sonucu oluşan erozyon ile toprak kayıpları artmakta, toprağın su tutma kapasitesi azalmakla ve toprak yapısı bozulmaktadır. Ancak ekim nöbetiyle kök ve toprak üstü yapıları farklı olan bitkilerin aynı arazide yetiştirilmesi toprakta aşınımı düşürmektedir. Ayrıca ekim nöbeti suyun toprağa sızma derecesini artırır, yüzey akışından doğan erozyonu önler ve suyun toprakta depolanmasını sağlar.

c. Yabancı ot mücadelesi

Ekim nöbeti uygulamasında dikkat edilmesi gereken değişik kültür bitkilerinin gelişim seyrine uyabilen yabancı otların belirlenmesidir. Kökle üreyebilen çok yıllık yabancı bitkilerin (köygöçüren ve devetabanı) bir tarlada oranı

arttığında uygulanan ekim nöbeti planı değiştirilmeli, yabancı otları yok etmek için yeni uygulamalara gidilmelidir. Planlarken kültür bitkisinin toprağı gölgelendirme gücü, bitkinin ekimden önce ve hasadından sonra toprağın işlenebilirliği göz önüne alınmalıdır.

d. Hastalık ve zararlılarla mücadele

Aynı arazide üst üste yetiştirilen kültür bitkileri toprakta belirli hastalık ve zararlıların oranını artırarak verimsiz olmasına neden olur. Düzenli bir ekim nöbetiyle hastalık ve zararlılar kontrol edilebilir. Hastalık ve zararlılara dayanıklı ya da hastalıkların ve zararlıların çoğalmasına olanak vermeyecek bitkilerin ekim nöbetinde yer alması bitkiyi ve toprağı koruyarak verimi artıracaktır.

Hastalık ve zararlılarla mücadelede, tarım alanı bir bütün olarak ele alınmalı ve agroekosistemi sarsacak uygulamalardan kaçınmalıdır. Mücadelenin zorunlu olması durumunda ise "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik"te yer alan etmenler kullanılmalıdır.

e. Bitkisel üretimde ortaya çıkabilecek risklerin azaltılması

Organik tarım ve ekim nöbeti uygulamaları; çevrenin korunması ve biyolojik dengenin sağlanması, toprak verimliliğinin artırılması ve toprağın verim gücünün korunması, sağlıklı, kaliteli ve yüksek ürünün alınması ve bu ürünlerin tüketiciler tarafından kullanımının özendirilmesi açısından önemlidir. Organik tarımda ekim nöbeti uygulamalarında dikkat edilecek bazı noktalar şunlardır azot tüketimi fazla olun kültür bitkileri (kolza, mısır, şekerpancarı, patates, pamuk) ile azot fikse etme özelliklerine sahip olan baklagiller (fasulye, nohut, mercimek, fiğ, burçak); Derin köklü kültür bitkileri (yonca, üçgül, kolza, şekerpancarı, pamuk vb.) ile yüzeysel köklü bitkiler (tahıllar); Su tüketimi fazla olan kültür bitkileri (çeltik, mısır, pamuk, şekerpancarı, yonca, yazlık sebzeler) su tüketimi daha az olan bitkilerle (arpa, buğday, baklagiller, patates); Yetiştirme döneminde yavaş gelişen kültür bitkileriyle hızlı gelişme Özelliğinde olan bitkiler; Hasattan sonra bitki kalıntısı fazla olan bitkiler (baklagil yem bitkileri, tahıllar) ile kalıntısı az olan bitkiler (patates, şeker pancarı, soğan) ardı ardına yetiştirilmelidir. Hastalık ve zararlıların önlenmesinde konukçu olmayan bitkiler özellikle seçilmelidir. Hastalık ve zararlıların biyolojisi de dikkate alınarak ekim ve dikim zamanları erkene alınıp, bitkiler zarar periyodundan uzaklaştırılabilir. Bitkilerin çimlenme ve çıkışını hızlandırmak için ilk gelişme döneminde iyi bir bakım, düzenli sulama gibi kültürel işlemler yapılmalıdır.

4.1.2. Örtü bitkisi yetiştiriciliği, birlikte ekim veya karışık ekim uygulamaları

Bazı bitki türlerinin allelopatik etkileri veya azot fiksasyonu gibi özelliklerinden yararlanılarak birlikte ekilmeleri organik tarımda yararlanılan bir yöntemdir. Ayrıca çoklu sıralar halinde de birçok tür birlikte yetiştirebilmektedir.

Organik üretimde sıklıkla başvurulan malçlama su tüketimini azaltabilen ve yabancı ot mücadelesinde etkili bir yöntemdir ayrıca bazı zararlı böceklerin gelişimini önlediği bilinmektedir.

4.1.3. Toprak verimliliği ve bitkilerin beslenmesi

Organik tarımda amaç toprağın canlılığının sürdürülmesi ve verimliliğinin korunmasıdır. Bu amaçla ekim nöbeti, örtü bitkisi, malçlama, uygun toprak işleme (minimum işleme, uygun alet ekipmanla ve yeterli toprak neminin olduğu koşullar gibi) gibi birçok uygulama yanında besin maddelerinin yeterli olmadığı durumlarda bazı gübre ve toprak düzenleyicilerinin kullanımına izin verilmektedir. Burada amaç toprak verimliliğinin sürdürülebilmesi ve bitkilerin yeterli beslenebilmesini sağlamaktır. "Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik" gübre ve toprak düzenleyicileri şu başlıklar halinde incelemektedir: Çiftlikte Üretilen Organik Maddeler [Çiftlik gübresi, çiftlik sıvı atıkları (şerbet), bitki artıkları, yeşil gübre, kompost vb.]. Diğer Organik Maddeler [Kültür mantarı üretim artıkları, ağaç kabukları, talaş, ağaç külü, deniz yosunları ve ürünleri, kuş gübreleri, torf, organik kentsel atıklardan yapılan kompostlar vb.]. Hayvansal Kaynaklı Ürün ve Yan Ürünler [Kan-kemik-balık-tırnak-boynuz-et unları, süt ürünleri vb.]. Mineral ve Kayaçlar [Leonardil, humik asit ekstraktı, jips, kaya fosfatı, apatit, dolomit, tüf, kükürt, demir sülfat. perlit, klinoptilolit, sodyum klorür vb.]. Mikrobiyal Gübreler [*Rhizobium* bakterileri, azolo bakteriler, mikorizalar vb.]. Bütün bu kullanılan maddeler ise 4 Mayıs 2004 tarih ve 25452 sayılı resmi gazetede yayınlanan "Tarımda Kullanılan Organik, Organomineral, Özel Mikrobiyal ve Enzim İçerikli Organik Gübreler ile Toprak Düzenleyicilerin Üretimi, İthalatı, İhracatı, Piyasaya Arzı ve Denetimine Dair Yönetmelik" ile yasal düzene sokulmuştur.

Makro ve mikro bitki besin elementleri ve organik madde kaynağı olarak katı ve sıvı çiftlik gübresi, yeşil gübre (yonca, bakla, fiğ vb.), torf, balık unu, çeşitli hayvan, bitki artıkları ve kentsel atıklardan elde edilmiş kompost, ağaç külü. deniz yosunları; topraktaki tuzluluk sorununu gidermek amacıyla Jips ($CaSO_4 2H_2O$) toprak reaksiyonunu (pH) düşürmek için Leonardıt ve elementel kükürt (S), toprak yapısını düzenlemek amacıyla klinoptilolit, cüruf, perlit, vermikulit kullanılabilir. Ayrıca humik asit gerek toprak fiziksel özelliklerini iyileştirmek gerekse de bitki besin elementlerinin alınımını kolaylaştırmak için kullanılabilecek bir girdidir.

Ülkemizde üreticilerin kompost yapımı alışkanlığı olmadığı için işletmelerde bir yandan atık sorunu diğer yandan da organik madde açığı tartışılmaktadır. Yaygın eğitimlerle bu konunun üreticiye benimsetilmesi büyük önem taşımaktadır. Kompost yapımında materyali zenginleştirmek amacı ile çit bitkileri veya ara ziraat uygulamalarında da yararlanılabilir.

4.1.4. Hastalık, zararlı ve yabancı ot yönetimi

Tarımda hastalık, zararlı ve yabancı otlar, çok önemli ürün kayıplarına neden olmaktadır. Ürünlerdeki bu kayıpların önlenmesi için kültürel önlemler, mekanik mücadele, biyolojik mücadele ve kimyasal savaş kullanılmaktadır. Ancak, bu yöntemler içerisinde kimyasal savaş, uygulama kolaylığı ve etkinliğinin üretici tarafından kolaylıkla görülebilmesi gibi bazı nedenlerle en fazla kullanılan yöntemdir. Ekolojik üretim sisteminde zararlı yönetiminde birçok alternatif uygulama bulunmasına karşın ana faktörler kültürel önlemler ve biyolojik mücadele uygulamaları olarak kabul edilmektedir. Organik ürün üreticileri için zararlı problemlerinin etkili bir şekilde çözümü için üretim yapılan yerlerdeki bölgesel şartların çok iyi bilinmesi ve önemli ürün kayıplarına neden olan zararlı problemlerinden sakınılması için hangi ürün veya ürünlerin ya da hangi ürünün hangi çeşitlerin yetiştirileceğinin çok iyi bilinmesi etkili birer kültürel önlemdir. Ayrıca zararlı problemleri hakkında tutulacak iyi kayıtlar, bir sonraki yılda daha etkili zararlı mücadele stratejilerinin oluşturulmasında etkili bir uygulama olacağı da unutulmamalıdır.

Üründe bulunan zararlı ve bu zararlıları baskı altına alan faydalı türlerin doğru olarak teşhis edilmesi, ürün kayıplarının önlenmesi için son derece önemlidir. Zararlı ve faydalı türlerin sadece ergin dönemleri değil, yumurta, larva ve pupa gibi ergin öncesi dönemlerinin de doğru teşhisi, üründeki ekonomik zararın önlemesinde üreticilere önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Mücadeleye karar verebilmek için zararlının ekonomik zarar eşiklerinin belirlenmesi ve uygun mücadele yöntemlerinin uygulanması önemlidir. Tuzaklar, zararlı böceklerin ergin çıkış zamanlarının belirlenmesinde, ekonomik zarar eşiğinin belirlenmesinde ve direkt olarak zararlılar için mücadele amaçlı kullanılabilmektedir. Biyolojik mücadele uygulamalarında zararlı türler ile faydalı türler arasındaki uyumun belirlenmesinde yine bu tuzaklardan yararlanılır. Organik tarımda ise zararlı yoğunluğu ekonomik zarar eşiğini aştığı durumda zararlı yönetimi çoğu kez zorlaşmakta ve önemli ürün kayıplarının önüne geçilememektedir. Bu nedenle organik tarımda üreticilere, etkili mücadele zamanlarının belirlenmesi için zararlıları izleme yöntemleri mutlaka öğretilmelidir.

Basit olarak ekim ve dikim zamanlarının değiştirilmesiyle bazı potansiyel zararlıların zararları önlenebilir. Örneğin virüslere karşı dayanıklı bitki materyali mevcut değilse, ekim zamanının ayarlanmasıyla virüslerin yayılmasında etkili bir faktör olan yaprakbiti zararı ve dolayısıyla virüs zararı önlenebilir. Yine erken ekim yapılan yerlerde ekim zamanının geciktirilmesiyle birçok hastalığın yayılması önlenebilmektedir. Hemipterler, yaprak pireleri ve birçok Lepidopter, erken ekimi yapılan bitkilerde çok çabuk çoğalarak yoğun zararlara neden olurlar. Bu gibi zararlılar kontrol altına alınmadıkları takdirde bir sonraki ekimde daha fazla zarar yapma potansiyeli gösterirler.

Tarla sınırlarında yetiştirilen ürünlerdeki zararlılar ana ürünlerdeki zararlılardan farklılık gösterir. Bu tür uygulama, faydalı arthropodlara yaşam alanı sağlar ve zararlı türlerin tarlada yayılmasını yavaşlatır. Ayrıca tarla kenarlarındaki çiçekli bitkiler faydalı böceklere yaşam alanı ve besin kaynağı oluştururlar. Toprak işleme, birçok yararının yanında önemli bir mücadele uygulaması olup, zararlı böcek populasyonlarını doğrudan azaltabilir ya da dolaylı olarak topraktaki zararlıların açığa çıkartarak kuşlar ve diğer predatörler tarafından tüketilmesine neden olur. Yine toprak işleme böceklere ve bitki patojenlerine kaynak olan bitki kalıntılarının ayrışması hızlanmaktadır. Sonuç olarak toprak işleme ile organik maddenin dekompoze olması sağlanarak bir sonraki ekime hazırlık yapılırken, toprakta bulunan birçok zararlı böceğin mücadelesi de yapılmaktadır. Toprak tipi ve topraktaki besin içeriği, zararlı problemleri ile yakın ilişkilidir. Yüksek organik madde içeriği, toprakta yaşayan birçok zararlı türün sayısında artışa neden olabilir.

4.1.5. Yoğun girdi kullanılan üretimlerde organik tarım

Organik tarım sistemine geçişte, yoğun girdi kullanılarak yapılan üretim ile düşük girdili tarım arasında önemli farklar mevcuttur. Yetiştirme tekniği açısından düşük girdili üretimden organik tarıma geçiş daha kolay iken özellikle

bu grup üründe pazarda sertifikalı organik ününün konvansiyonele göre fiyat avantajı yakalaması oldukça zordur. Yoğun girdili tarımı yapılan ürünlerde ise organiğe geçişte tüketici talebinin fazla olduğu ancak teknik açıdan daha karmaşık sorunlarla karşılaşılacağı öngörülmelidir. Örnek olarak Türkiye'de tüketicilerce 'hormonlu' olarak bilinen sera domatesinde organik ürüne tüketicinin çok daha yüksek fiyat farkı ödemedeki kararlılığı gösterilebilir. Ülkemizde özellikle taze tüketime dönük üretim yapan sebzecilik işletmeleri küçüktür ve genellikle yerleşim alanlarının çevresinde yoğunlaşmıştır. Diğer ürünlerle mukayese edildiğinde, su kullanımı yanında yoğun gübre (özellikle inorganik) ve tarımsal sentetik bitki koruma ilaçlarının tüketildiği bir işletme şeklidir ve kalıntı ve zehirlenme riski yüksektir. Örneğin, beslenme ve içme suyuyla aşırı miktarda insan bünyesine alınan nitrat, indirgenerek nitrite ve nitritte bir seri reaksiyonla insanlarda kansere ve mutasyona yol açan nitrosamine dönüşmektedir. Beslenme düzenimiz içerisinde ise alman nitratın %15'i sudan gelirken, %70'i sebze kaynaklıdır. Diğer bitkisel ürün gruplarıyla karşılaştırıldığında, başta yaprak ve yaprak sapı tüketilenler olmak üzere, sebzeler insan sağlığı dikkate alındığında Önemle üzerinde durulması gereken bitkilerdir.

Türkiye'de organik üretimde en büyük pay dış pazar talebine bağlı olarak kuru ve kurutulmuş ürünlere aittir. Bu sonuç, iç pazarın yavaş gelişmesini büyük ölçüde etkilemektedir. Yaklaşık 10.000 ton civarındaki organik sebze üretiminin toplam üretim içindeki payı %2'yi aşmayacak kadar azdır. Organik yaş meyve-sebze üretiminin bu kadar düşük olmasının sebeplerinden biri de, genelde yüksek oranda su içeren ve çabuk bozulan ürünler olması ve üreticinin pazar garantisi olmadan organik üretime başlamamasıdır.

4.1.6 Üretim materyali

Bilindiği üzere organik tarım uygulamalarında, ilgili yönetmelik gereği, genetik modifikasyona uğramış tohum ve transgenik bitki kullanımının yasaktır. Bu nedenle, organik usullerle üretilmiş yerel çeşitlerin kullanımı adaptasyon güçlerinin yüksekliği nedeni ile önerilmektedir. Vejetatif çoğaltma materyalinin de en az bir generasyon organik üretim kurallarına göre yetiştirilmiş olması şarttır. Üretimleri başlamış olmasına rağmen ülkemizde henüz sertifikalı organik tohum, fide ve fidan yaygın olarak bulunamamaktadır.

5 ORGANİK TARIM EĞİTİMİ

Ülkemizde organik tarım konusunda birçok üniversitede lisans ve lisansüstü düzeyde ders verilmektedir. Lisans düzeyindeki dersler organik tarım hakkında genel konuları içerirken lisansüstü düzeyindeki derslerde bahçe bitkileri, bağ, meyve, yetiştiriciliği, hasat sonrası fizyolojisi veya bitki koruma uygulamaları gibi özel konulara inilmektedir.

Organik tarımın sağlıklı ve dengeli gelişimini gerçekleştirmek, ilgilileri bir araya toplamak, eğitim ve araştırmaları desteklemek amacıyla 1992 yılında İzmir'de Ekolojik Tarım Organizasyonu Derneği kurulmuştur.

2003 yılında açılan Atatürk Üniversitesine bağlı Kelkit Aydın Doğan Meslek Yüksek Okulu'nda organik tarım, Harran Üniversitesi'nde ise sürdürülebilir tarım bölümleri bulunmaktadır. Bilginin paylaşılmasına yönelik olarak Türkiye'de 1999–2001 yıllarında İzmir ve Antalya'da iki adet ulusal organik tarım kongresi, üçüncüsü de 2005 yılında Bursa'da düzenlenmiştir.

6 ORGANİK TARIM UYGULAMA VE ARAŞTIRMA PROJELERİ

Avrupa ülkelerinde araştırmalar 1980'lerden sonra yoğunlaşmıştır. Avrupa'da yapılan başlangıçtaki araştırmalar, organik tarımı geleneksel tarımla kıyaslayan ve üreticiyi organik tarıma "ikna" etmeyi hedefleyen niteliklerini 1990'lu yılların başında terk etmişler ve daha çok enerji, doğal kaynakların yönetimi, bitki besin maddelerinin toprakta dönüşümü ve alınabilirlikleri. tarımsal ekoloji, biyolojik çeşitlilik, gıda kalitesini ölçme, organik tarımın sosyal ve çevresel etkileri, hayvan koruma ve hayvan sağlığı gibi konulara yönelmişlerdir.

Son yıllarda Ülkemizde TÜBİTAK, DPT AB veya üniversite araştırma fonlarına sunulan ve bazılarında sivil toplum kuruluşlarının da yer aldığı organik tarım projeleri çerçevesinde araştırıcılar bir araya gelmekte ve böylelikle bir organik tarım araştırıcıları çekirdek grubu oluşmaktadır.

Türkiye'de organik tarım ile ilgili ilk araştırma 1991 yılında organik bağcılık hakkında yapılmıştır.

6.1 Organik Tarım Kapsamında Bitki Koruma Uygulamaları

Ele alınan bir ekosistemde bitki koruma sorunları, şekildeki gibi saptanır. Daha sonra Biyoteknik Yöntemler, Entegre Mücadele uygulamalarıyla sorun çözülmeye çalışılır (Şekil 3).

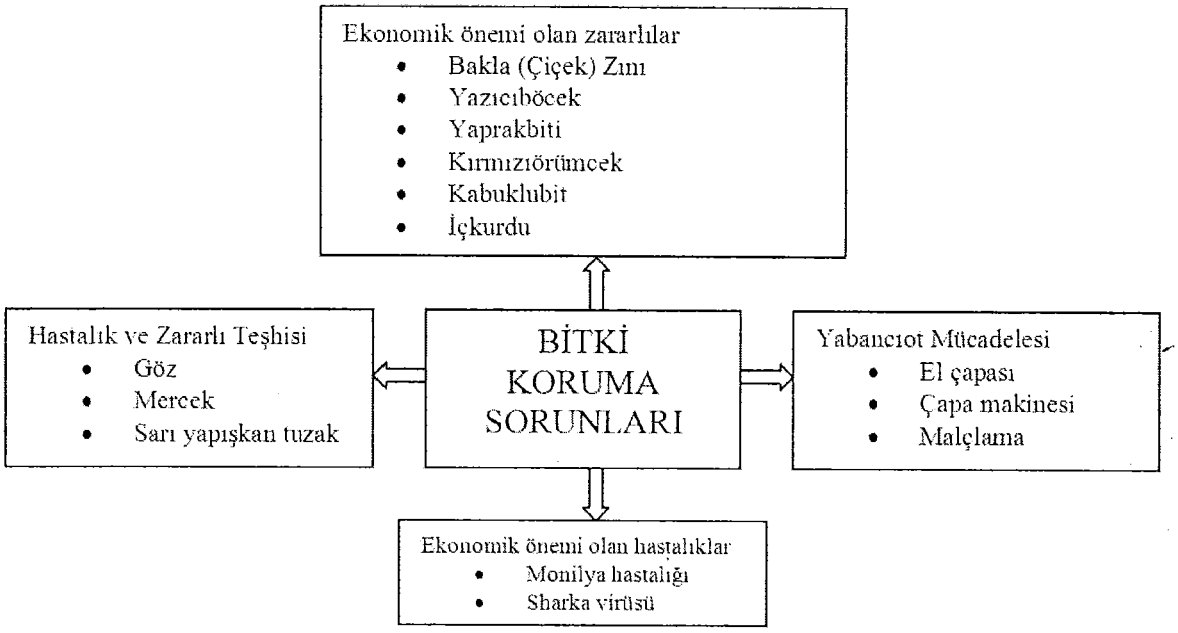

Şekil 3. Bitki koruma sorunlarının saptanması

Şekil 3 incelendiğinde önce ekonomik önemi olan hastalık, zararlılar ve yabancı otlar saptanıp buna göre çözüm yöntemleri önerilmektedir.

6.1.1 Biyoteknik Yöntemler

Hedeflenen zararlı türlere karşı, tuzak ve tuzak sistemleri, feromonlar, cezbediciler, uzaklaştırıcılar, beslenmeyi ve yumurtlamayı engelleyiciler kullanılarak yapılan mücadeleyi kapsamaktadır.

Zararlıların özellikle biyoloji, fizyoloji ve davranışları üzerinde etkili olabilen maddeler ile yapılan mücadele biyoteknik yöntemleri oluşturmaktadır. Bu yöntemler içinde Kitlesel tuzaklama tekniği ve çiftleşmeyi engelleme veya şaşırtma tekniği organik tarımda başarıyla uygulanmaktadır. Ülkemizde bu yöntem Elma bahçelerinde Elma içkurdu (*Cydia pomonella*) ve Elma gövde kabukkurdu (*Synanthedon myopoeformis*)'na, Kiraz bahçelerinde Yaprak büken (*Archips* spp.) ve Kiraz sineği (*Rhagoletis cerasi*)'ne, Zeytin bahçelerinde Zeytin nüvesi (*Prays oleae*) ve Zeytin sineği (*Bactrocera oleae*)'ne, Bağlarda Salkım güvesine (*Lobesia botrana*), Örtüaltı sebze ve süs bitkisi yetiştiriciliğinde yaprak galeri sineklerine (*Liriomyza* spp.) ve Beyazsineklere (*Trialeurodes vaporariorum* ve *Bemicia tabaci*) karşı denenmiş ve etkili bulunmuştur.

Örtüaltı sebze ve süs bitkisi yetiştiriciliğinde yaprak galeri sinekleri (*Liriomyza* spp.)'ne ve beyaz sineklere (*Trialeurodes vaporariorum* ve *Bemicia tabaci*), Kiraz bahçelerinde Kiraz sineği (*Rhagoletis cerasi*)'ne karşı başarıyla kullanılan sarı yapışkan tuzakların yaygınlaştırılması öncelik taşımalıdır.

Çiftleşmeyi engelleme veya şaşırtma tekniği ülkemizde Elma içkurdu (*Cydia pomonella*)'na, Salkım güvesi (*Lobesia botrana*)'ya ve Pembe kurt (*Pectinophora gossypiella*)'a karşı etkili bulunarak pratiğe verilmiştir. Organik bağ yetiştiriciliğinde *Bacilius thuringiensis*'li preparatların sık kullanım zorunluluğu, dayanıklılık riski dezavantajları nedeniyle ivedilikle alternatif getirebilmek için Salkım güvesi mücadelesinde bu tekniğe öncelik verilmeli, kullanımı yaygınlaştırılmalı ve desteklenmelidir. Elma içkurdu ve pembe kurda karşı da bu yöntemin kullanılmasının yaygınlaştırılması gereklidir.

6.1.2 Biyolojik Mücadele

Çevrede mevcut ve etkili doğal etmenlerin insan faktörünün yardımı ile zararlılar üzerinde etkinliklerinin artırılması için yapılan her türlü girişimlere "Biyolojik Mücadele" adı verilir ve organik tarımda başarıyı büyük ölçüde etkileyen bir yöntemdir. Bilindiği gibi doğada mevcut biyotik etmenler, zararlıyı dengede tutmaktadır. Bu biyotik etmenler, doğal düşman böcekler (parazit ve predatörler), faydalı akarlar, protozoa'lar, bakteriler, virüsler, funguslar, nematodlar, kuşlar ve memelilerdir.

Ülkemizde biyolojik mücadele konusunda en başarılı örnek, Turunçgil unlubiti, *Planococcus citri* mücadelesi için predatör böcek *Cryptoleamus montrozieri* ile parazitoit böcek *Leptomastix dactylopii*'nin her yıl insektaryumlarda üretilip salınmasıdır. Ülkemiz koşullarında kışı geçiremeyen bu faydalı böcekler ile turunçgil alanlarında etkili bir biyolojik mücadele uygulanmaktadır.

Tarla sınırlarında yetiştirilen ürünlerdeki zararlılar ana ürünlerdeki zararlılardan farklılık gösterir. Bu tür uygulama, faydalı arthropodlara yaşam alanı sağlar ve zararlı türlerin tarlada yayılmasını yavaşlatır. Ayrıca tarla kenarlarındaki çiçekli bitkiler faydalı böceklere yaşam alanı ve besin kaynağı oluştururlar. Anız, doğal düşmanlara barınma imkanı sağladığından yakılmaması gerekir.

6.1.3 Entegre Mücadele

Tamamlayıcı Mücadele, Tüm savaş ve Entegre Zararlı Yönetimi (IPM) olarak bilinmektedir. Kültür bitkilerinde hastalık, zararlı ve yabancı otlara karşı kimyasal preparatların yoğun kullanımı, insan sağlığı ve çevre üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmakta, zararlı organizmalarda ilaçlara karşı direnç oluşumu ve ürünlerde kalıntıya neden olmaktadır. Bu nedenle, Kimyasal Mücadeleye alternatif olabilecek veya onu tamamlayacak yeni yöntemler üzerinde durulmaktadır. Bunlar, Biyolojik Mücadele, Genetik Mücadele, Biyoteknik Yöntemler ve hepsinden önemlisi de bütün bu mücadele yöntemlerini bir bütün halinde ele alan Entegre Mücadele'dir.

Entegre Mücadele kapsamında değişik kimyasallar ve Görsel tuzaklar kullanılmaktadır. Bunlar aşağıda verilmiştir.

NEEMAZAL®–T/S

Trifolio–M GMBH tarafından geliştirilmiş doğal bir böcek ilacıdır. NEEMAZAL®–T/S'ın son yıllarda çok sayıda zararlıya karşı kullanılabildiği, yapılan denemelerden anlaşılmıştır.

NEEMAZAL®–T/S ilacının böcek öldürme etkisi, esas olarak, ilacın uzaklaştırıcı, beslenme ve büyüme engelleyici etkisinden (IGR) kaynaklanmaktadır. Bu preparat, larvaların beslenmelerini ve deri değiştirmelerini engellenir.

Rebell® Görsel Böcek Tuzakları

REBELL® AMARILLO: Kiraz bahçelerinde, kiraz sineği ile entegre mücadele ve organik tarım programlarında monitör ve sürvey amaçlı sarı renkli tuzaktır.

REBELL® ROSSO: Fındık ve benzeri meyve/orman ağaçlarında entegre mücadele ve organik tarım programlarında Dalkıran/Daldelen böceklerinin kitlesel yakalama amaçlı mücadelesinde ya da ilaçlama zamanının belirlenmesinde monitör amaçlı kırmızı renkli tuzaktır.

REBELL® GIALLO: Örtüaltı sebze ve süs bitkilerinde Sera Beyaz sinekleri ve Yaprak Galeri sineklerine karşı entegre mücadele ve organik tarım programlarında kitlesel yakalama amaçlı ya da bu zararlılar ile mücadelenin en iyi şekilde yapılabilmesi için ilk çıkış zamanlarının belirlenmesi amacıyla monitör amaçlı olarak ve zararlıları saptamak amacıyla sürvey amaçlı kullanılan beyaz renkli tuzaktır.

REBELL® BIANCO: Meyve ağaçlarında zararlı olan Meyve Testereliarıları (*Hoplocampa* spp.) erginlerinin belirlenmesi ve izlenmesi için sürvey amaçlı ve mücadele zamanının doğru bir şekilde başlatılması için monitör amaçlı beyaz renkli tuzaktır.

7 ORGANİK ÜRÜN YETİŞTİRİLEN BAZI TARIM ALANLARINDA BİTKİ KORUMA UYGULAMALARI

7.1 Karaman İlinde Organik Elma Yetiştirilmesinde Bitki Koruma Uygulamaları

Organik elma yetiştiriciliğinde gerek bitki hastalık ve zararlılarıyla mücadele, gerekse bitki besleme konusundaki zorlukların diğer bazı meyve türüne göre fazla olmasına rağmen üretimdeki artışın en önemli sebebi, yurtdışı organik elma pazarında talebinin fazla olmasıdır. Organik elma yetiştiriciliği yapabilmek için organik tarım sisteminin işleyişini ve kurallarının iyi bilinmesi yanında elmanın yetiştirme tekniğini, iklim ve toprak isteklerini de iyi bilmek gerekir. Özellikle konvansiyonel elma yetiştiriciliğinde kullanılan pestisitlerin sayısının ve miktarının çok fazla olması insan ve çevre sağlığını tehdit etmektedir. Bu nedenle bitki koruma uygulamaları önemli yer tutmaktadır. Bu uygulamalardan kısaca söz etmek gerekirse;

Elma Hastalık Ve Zararlıları İle Bunların Mücadelesinde Kullanılabilecek Bazı Organik İçerikli Preparatlar şunlardır:

Karaleke ve mücadelesi: Bordo bulamacı (% 0,5-1lik). Kullanılacak bakır yönetmeliğin izin verdiği ölçüde olmalıdır.

Külleme: Kükürt kullanılır. Ancak kullanılacak kükürt kontrol organınca tanınmış olmalıdır.

Elma içkurdu (*Cydia pomonella*) : Larva meyveleri delerek galeri açar. Meyvenin etli kısmını ve çekirdek evini yiyerek kahverengi pislikler bırakır. Genellikle her meyvenin içinde bir larva bulunur. Kültürel önlem olarak yere dökülen kurtlu meyvelerin toplanıp uzaklaştırılması, bahçelerin söz konusu zararlının konukçusu olan diğer meyve ağaçları ile karışık olarak kurulmaması önerilebilir.

Elma İçkurdu yoğunluğu, doğada değişik faktörler tarafından etkilenmektedir. Bunların başında parazitoit ve predatörler gelmektedir. Zararlı ile mücadelede aşağıdaki biyoteknik yöntemler uygulanabilir:

Eşeysel çekici tuzakların kullanılması: Tuzaklar ocak ayından itibaren etkili sıcaklıklar toplamı 40 G.D (Gün.Derece)'ye ulaştığında 100 ağaca 1 adet tuzak gelecek şekilde bahçenin ortasına ağacın tacının dış kısmına ve yerden 1,5-2 m yükseğe asılır.

İç kurdu (larva): Granül Virüs Preperatları, *Bacillus thuringensis*, *Azadirachta indica*'dan ekstrakte edilmiş Azadiraktin kullanılabilir.

İç kurdu (ergin): Feromon tuzakları kullanılabileceği gibi feromonla doyurma yöntemi de uygulanabilir.

Elma İçkurdu Mücadelesinde biyopreparatlar kullanılabilir. Bunlara Madex gibi virüs içeren ve sadece zararlı larvasına etkili olan preparatlar örnek verilebilir. Böyle ilaçların kullanımında en önemli nokta, uygulamanın doğru zamanda yapılmasıdır.

Elma İçkurdunun biyolojik mücadelesinde ilk virüs uygulaması, ilk larva yumurtadan daha çıkmadan evvel yapılmalıdır. Genç larva, içine gireceği uygun bir meyveyi ararken ortamdaki virüs ile fazla bir şekilde temas eder ve kısa zaman içinde ölür. Sprey solüsyonuna yapılan şeker ilavesi yemeyi arttırıcı etki yaparak virüs malzemesinin larva tarafından alınmasını arttırır. Bazı larvalar, meyve kabuğunu kemirmeyi başarabilmekte, ancak meyvede açılan bu yaralar hasattan önce kapanmakta ve iyileşmektedir.

Biyo insektisit olan Madex® Elma içkurdu'na (*Cydia pomonella*) karşı kullanılması uygun Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca görülmüştür. Sözü edilen ilaç, dünyada özellikle Elmada Entegre Mücadele ve Organik Tarım programlarında yer almaktadır.

Kullanım Dozları:
Ağaç büyüklüğüne göre: 10 ml Madex / 100-150 litre su

Kullanım Zamanının Saptanması: İçkurdu dişilerinin uçmaya başladığı görüldüğü zamandan itibaren Günlük Ortalama Dereceleri (GD) toplayarak Madex kullanım zamanı hesaplanabilir. Bırakılan yumurtaların açılması -uçuşların gözlemlenmesinden itibaren- genellikle 90 GD'yi bulur. GD hesaplaması basittir: işlem, günlük hava sıcaklıklarının ortalamasının alınıp bundan 10°C çıkartmaktan ibarettir.

GD = ([Günlük En Yüksek Sıcaklık] + [Günlük En Düşük Sıcaklık] / 2) - 10

Örnek 1:
GD = (25°C + 15°C) / 2) - 10 = 10°C
İlk MADEX® ilaçlaması, GD toplamları 85'i bulunca yapılacağına göre ve yukarıdaki hesabın gösterdiği gibi, uçuş başladıktan 8–9 gün sonra ilk ilaçlama yapılmalıdır (85 / 10 = 8,5 gün). Günlük Ortalama hava sıcaklıkları ne kadar yüksekse, Madex o kadar erken kullanılmalıdır.

Örnek 2:
GD = (35°C + 20°C) / 2) - 10 = 17,5 °C

Bu örneğe göre, hava sıcaklıkları daha yüksek olduğundan ilk ilaçlama daha erken, yani 4-5 gün sonra yapılmalıdır (85 / 17,5 = 4,7 gün).

Yaprak bitleri: Arap sabunu ve Azadiraktin kullanılır. Bulundukları ağaçlarda yaprakların bitki özsuyunu emerek zararlı olurlar. Sonuçta yapraklarda önce beyaz, sonra sarı kahverengi lekeler meydana gelir. Daha sonra bu lekeler birleşerek yaprağın kuruyup dökülmesine, dolayısıyla ürün kaybına neden olurlar. %2-4'lük arap sabunu çözeltisi hazırlamak için kullanılan arap sabunu, kullanılacak arap sabunu miktarının yarısı kadar ispirto içinde eritildikten sonra suyla karıştırılmalıdır.

Kırmızı örümcek: NeemAZAL (İnsektisit), Arap sabunu ve Kükürt kullanılır. Ancak kullanılacak kükürt kontrol organınca tanınmış olmalıdır.

San Jose Kabuklu Biti: Gövde, dal, sürgün, yaprak ve meyvelerde bitki özsuyunu emerek zararlı olur. Beslendikleri yerde doku kırmızı rengi alır. Eşiği yoktur. Bahçede 1 organda görülmesi yeterlidir. Kış ilaçlaması yapılabilir.

Armillaria/Rosellinia kök çürüklüğü: Bordo bulamacı/göztaşı. Kullanılacak bakır, yönetmeliğin izin verdiği ölçüde olmalıdır.

Çiçek zınnı (ergin): Feromon içerikli mavi renkli tuzaklar, mavi renkli su dolu leğen kullanılır.

Elma gövde kurdu (ergin): Pekmezli besi tuzağı 1 litre karışım için 1 kısım pekmez + 5 kısım su + 2-3 g ekmek mayası preparatı hazırlanır. Ağaçlara ergin uçuş süresi boyunca asılır.

Gövde kabuk kurdu: Kitlesel tuzaklama yöntemi kullanılarak zararlının popülasyonunda azalmalar görülmüştür. Kültürel Önlemlerden; Ağaçların bakım işlemleri çok iyi yapılarak sağlıklı tutulmaları sağlanmalı ayrıca ağaç kabuğundaki larvalar kışın temizlenip macunla kapatılmalıdır.

Galeri güveleri: Ancak yoğun ilaçlamaların yapıldığı ve geniş spektrumlu ilaçların kullanıldığı bahçelerde sorun haline gelmektedir. Bu nedenle ilaçların iyi seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca doğada çok sayıda doğal düşmanı bulunmaktadır. Zorunlu kalmadıkça kimyasal mücadele yapılmamalıdır. Öncelikle bahçelerde kurumuş yapraklar toplanarak yok edilmelidir.

Yaprak büken: Elma yaprak bükeni'nin larvaları birden fazla yaprağı ağlarla birbirine bağlayıp buket haline getirir. Yaprağı orta damar boyunca uzunlamasına kıvırır. Adi yaprak bükücüsü ise yaprağı uç kısmından itibaren enine kıvırır. İlaçlama elma bahçelerinde pembe tomurcuk döneminde yapılır.

7.2 Ankara İli Akyurt İlçesinde Organik Kayısı Üretiminde Bitki Koruma Uygulamaları

Ankara İli Akyurt İlçesi'nde Kabaaşı, Hudai ve Hacıhaliloğlu çeşitlerinden oluşan 120 adet fidan dikimi, 1998 yılında ilkbahar döneminde gerçekleştirilmiştir. İlk üç yıl fidanlar için gerekli bakım işlerinden sulama, toprak işleme, budama ve gübreleme yapılmıştır. Üretime geçilen bahçede 2001 yılında organik kayısı üretimine karar verilmiştir. Ağaçlara kullanılacak gübre miktarının belirlenmesi İçin toprak analizleri yapılmış ve gerekli organik gübreler çapa makinesi ile toprağa karıştırılmıştır Yetiştiricilik faaliyetleri yine organik tarım kurallarına göre gerçekleştirilmiştir. Karşılaşılan bitki koruma sorunlarının belirlenmesinde göz ile inceleme, mercek kullanımı ve tuzak uygulamalarından yararlanılmıştır.

Önemli ürün kayıplarına neden olan problemlerin çözümünde; kültürel önlemler, biyolojik mücadele, biyoteknik savaşım uygulamaları, bitkisel kaynaklı yerel ekolojik uygulamalar ye bazı organik kökenli preparatlar kullanılmıştır. Organik kökenli pestisitlerin kullanımında önerilen preparat dozları, bitkisel orijinli yerel ekolojik uygulamalarda ise, literatür bildirişlerine göre kullanılmıştır (Çizelge 2). Organik üretim sonrası üretilen kayısıların bir kısmı sofralık ve bir kısmı da kurutmalık olarak değerlendirilmiştir. Kurutma işleminde tahta kerevetler üzerine serilen kayısılar, doğrudan güneşe tabi tutularak kompostoluk ye gün kurusu olarak kurutulmuştur. Ayrıca, organik kayısı yetiştiriciliğinin yapıldığı bahçe; yetiştiricilik, bitki besleme, uygulanan mücadele yöntemleri ve ürün işleme yönü ile yöre üreticilerine demonstrasyon amaçlı kullanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre; hastalık ve zararlıların önlenmesinde kültürel önlemler, biyolojik mücadele, biyoteknik savaşım yöntemleri, bitkisel kaynaklı yerel ekolojik uygulamalar ve bazı organik kökenli preparatlann kullanımı ile başarılı sonuçlar alınmıştır. Dört yıl sürdürülen araştırmanın sonuçları, Ankara ili Akyurt ilçesinde VII. sınıf bir arazi üzerinde bile ekosisteme zarar vermeden organik kayısı üretiminin gerçekleşebileceğini göstermekledir. Ayrıca demonstrasyon amacı da güden çalışmanın yapıldığı bahçe, çok fazla meyve yetiştiriciliği yapılmayan bölgede meyveciliğin yayılmasında, ürünlerin işlenmesinde ve üreticilerin çevreye duyarlı bazı tarımsal uygulamalara geçişinde etkili olduğu anlaşılmıştır.

Çizelge 2. Zararlı ve hastalık mücadelesinde bitki koruma uygulamaları

	Yerel Ekolojik Pestisit Uygulamaları				Biyolojik Mücadele	Organik Kökenli Pestisitler			Kültürel Önlemler		Biyoteknik Yöntemler	
Bitki Koruma Sorunları	Arap Sabunu (%5) Acı biber ekstraktı	Tütün (%5)	Acı biber ekstraktı (%0.3)	Sarımsak Ekstraktı (%0.03)	Coccinellid	Neem Azal T/S	Bakırlı Preparat	Kükürt WP	Sökme, Yakma	Budama	Sarı Yapışkan Tuzak	Feromon Tuzak
Yaprakbiti	-	X	X	X	X	X	-	-	-	-	X	-
Kırmızı örümcek	X	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-	-
Kabuklubit	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bakla zını	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X
Yazıcı böcek	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X	-	-
İç kurdu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	X	X
Monilya	-	-	-	-	-	-	X	-	-	X	-	-
Sharka virüsü	-	-	-	-	-	-	-	-	X	-	-	-

7.3 Ankara İli Lalahan İlçesinde Seralarda Organik Tarım Kapsamında Bitki Koruma Uygulamaları

Çalışma, Ankara ili Lalahan ilçesinde 2004 yılında gerçekleştirilmiştir. Çiftlik içerisinde tarımsal faaliyetin yapılmadığı bir alan seçilmiş ve 240 m^2'lik tünel tipi naylon sera kurulmuştur. Üretim İçin toprak ve su analizleri yaptırılıp; bölgenin iklim özellikleri ve toprak yapısı göz önünde bulundurularak, uygun bitki deseni seçilmiştir. Toprak İşlemesi öncesinde toprak yapısını iyileştirmek ve organik bitki besin maddesi eksikliğini gidermek amacıyla; dekara 5 ton hesabıyla yanmış çiftlik gübresi seraya homojen olarak dağıtılmıştır. Önce kazayağı sonra çapa makinesi ile toprağa karışması sağlanmıştır. Bitki besin maddesi olarak hayvansal kaynaklı gübrelerin dışında, kompost-gübre ve piyasada mevcut sıvı organik gübrelerden yararlanılmıştır. Sulama, damla sulama sistemiyle gerçekleştirilmiş ve beraberinde sıvı gübre uygulamaları (şerbet) gübreleme tankı yardımıyla damla sulama sistemi üzerinden yapılmıştır. Organik kurallara göre, fide harcı; torf, elenmiş toprak ve doğal çiftlik gübresinin 1:1:1 oranında karıştırılmasıyla elde edilerek herhangi bir sentetik gübre katkısı yapılmadan hazırlanmıştır. Ayrıca fide harcındaki hastalık ve zararlı etmenleri İle yabancı ot tohumlarının yok edilmesi için kimyasal ilaçlar yerine buharlı toprak sterilizasyonu uygulanmıştır. Deneme desenine göre sırık domates çeşidi, Demre sivrisi biber, kemer patlıcan, hıyar, Alman Ayşe fasulyesi ve kabuksuz çekirdekli kabak üretimi yapılmıştır.

Fidelerin sera ortamına şaşırtmaları yetiştirme ortamlarıyla beraber yapılmıştır. Dikimde sıra arası ve sıra üzeri mesafeleri, bitki çeşidine göre ayarlanmıştır. Fidelerin şaşırtma stresinden daha az etkilenmeleri amacıyla dikim sonrası damla sulama sistemi ile can suyu verilmiştir. Bitkilerin sera koşullarına adaptasyonunun ardından, kök gelişimini ve toprak faaliyetlerini desteklemek için el çapası ile toprak kabartılmış su kaybının Önlenmesi ve yabancı ot mücadelesi amacıyla sıra aralarında çapa makinesi ile toprak işlenmiştir. Bitkilerin bakım ve kontrol işlemlerinin kolaylaştırılması ve verimin arttırılması amacıyla askıya alma ve koltuk alma işlemleri gerçekleştirilmiştir. Bitkilerde verim kaybına sebep olan zararlıların sera içine girişini önlemede sera pencere ve kapılarının İnce delikli tüllerle kapatılması etkili bir kültürel önlem olmuştur. Diğer bir uygulama sera pencerelerinin günün sıcak saatlerinde açılarak, sera İçerisindeki nem dengesinin sabit tutulmaya çalışılmasıdır. Sera İçerisindeki zararlıların belirlenmesi ve mücadelesi amacıyla pitfall tuzakları kurulmuş, san yapışkan tuzaklar bitkilerin yeşil aksam kısmına ve her 20 bitkiye bir tuzak gelecek şekilde yerleştirilmiştir.

Biyolojik mücadele uygulaması olarak sera çevresindeki yabancı otlardan coccinellid (gelin böceği) larva ve erginlen toplanarak yaprakbitlerine karşı salımı yapılmıştır. Serada kırmızı örümcek ve yaprakbiti zararı görülmüştür. Çalışmada yerel ekolojik uygulamalardan; yaprakbitlerine karşı kırmızı biber ekstraktı (%0.3) ve sarımsak ekstraktı (%0,03), kırmızı örümceğe karşı arap sabunu (%5) uygulamaları, Organik kökenli preparatlardan kükürt külleme hastalığına karşı, NeemAzal ise yaprakbitlerine karşı kullanılmıştır. Organik kurallara göre gerçekleştirilen üretimin bir kısmı yaş sebze olarak ayrılırken, bir kısmının daha sonra tüketilmesi için işlenerek saklanması yoluna gidilmiştir. Ürünlerin ambalajlanması yine organik kurallara göre gerçekleştirilmiştir. Paketlemede cam kavanozlar ve geri dönüşümlü karton kutular kullanılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, Lalahan'da sera koşullarında gerçekleştirilen organik sebze üretimi çalışmalarında, olumlu sonuçlar alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, organik tarımda atılan bu küçük adımın yakın gelecekte büyüyeceğini göstermektedir. Özellikle bitki koruma sorunlarının çözümünde kültürel önlemlerin, biyoteknik savaşım uygulamalarının, biyolojik mücadele uygulamalarının ve bitkisel orijinli yerel ekolojik uygulamaların beraberinde organik kökenli pestisitlerin kullanıldığı kimyasal savaş uygulamaları çok etkili sonuçlar vermiştir. Sonuç olarak bu çalışma ile Orta Anadolu Bölgesi'nde sera koşullarında organik tarım esaslarına göre sebze üretimi yapılabileceğini anlaşılmıştır. Organik tarım uygulamalarının yaygınlaşmasının ise, tarım alanında kullanılan sentetik ilaç ve gübre gibi girdileri azaltarak çevre ve insan sağlığını korumada önemli bir katkı sağlayacağı kanısına varılmıştır.

2 SONUÇ VE ÖNERİLER

Organik Tarım ilgili kanun ve yönetmeliğe göre uygulanmalıdır.

Tarım İl Müdürlüklerinin bünyesinde kurulan Organik Tarım Ekipleri vasıtasıyla üreticiler eğitmeli, bu ekipler tarafından müteşebbis ve işletme denetimleri yapılmalıdır.

Ülkemizde organik tarım konusunda üniversitede lisans ve lisansüstü düzeyde verilen dersler yaygınlaştırılmalı, üniversitelerle uygulama kuruluşları birlikte çalışmalı, elde edilen araştırma sonuçları, eğitimle hızla uygulamaya aktarılmalıdır.

Organik tarım yapılabilecek ürün ve bölgeler doğru belirlenmelidir

İl Özel İdaresi bütçesi gibi bazı kaynaklardan da destek alınmalıdır.

Türkiye tarımsal yapısı ve gelenekleri, genetik zenginliği, farklı agro-ekosistemlere sahip oluşu dikkate alındığında iç ve dış pazar talebi olan ürünlerin üretimi açısından şanslı görünmektedir. Ancak işletmelerin küçük ve parçalı oluşu, bitkisel-hayvansal üretimin entegrasyonu, üreticilerin gelir ve eğitim düzeylerinin düşük oluşu önemli darboğazlardır. Parasal kaynaklan kıt ve bilgi düzeyinin yetersiz olması, pazar garantisi olmaması gibi nedenler, üreticinin organik tarım uygulamasını engellemektedir. Bu darboğazların aşılabilmesi ve organik tarımın sağlıklı gelişmesi için üretimin planlanması ve kullanılan girdilerin üreticilerce ucuz ve kolayca temin edilebilmesi bakımından üretiminin desteklenmesi gerekmektedir.

Ülkemizde gerek küçük, gerekse büyük işletmelerde, yoğun girdi kullanılan veya kullanılmayan bölgelerde organik tarıma geçilebilir. Ancak başarı sağlanabilmesi için mevcut koşullarda üretimi etkileyen ekonomik, teknik ve sosyal tüm faktörlerin iyice incelenerek planlama yapılmasına özen gösterilmelidir.

Girdi açısından piyasada bulunan organik gübreler ile yasal olarak organik tarımda izin verilenlerin birbirinden ayrılmasında bazı sorunlar bulunmaktadır. Nitekim, Kontrol ve Sertifikasyon kuruluşlarının onayladığı gübreler piyasada "organik" olarak isimlendirilmesine karşın sertifikası olmayan, toprağa organik madde kazandırmak amacıyla verilen gübreler de yine "organik" olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu karışıklığı gidermek için bunlar ayrı ayrı etiketlenmelidir.

Bazı bitki besin elementleri yönünden girdi sorunu bulunmakta ve kaynak sıkıntısı çekilmektedir. Örneğin fosfor elementi için yönetmelikte fosfat kayasının kullanılabileceğinden bahsedilmektedir. Ancak kaynağın nereden sağlanacağı üretici tarafından bilinmemekte, bilinse bile temini zor olmaktadır. Bu konuda ülkemizdeki zengin fosfat yataklarının bulunduğu Mardin ili Mazı Dağı ilçesindeki organik fosfat yatakları işlenip, ambalajlanarak üreticiye sunulabilir.

Organik tarımdaki kültürel önlemler, biyolojik mücadele ve mekanik mücadele uygulamalarının ağırlıklı olarak kullanılması; sürdürülebilir tarıma katkısı bakımından da önemli görülmektedir. Bitki koruma amaçlı olarak yoğun araştırmaların yürütüldüğü, ancak uygulamada halen düşük paya sahip olan biyolojik mücadele uygulamalarına (böcek feromonları, diğer tuzaklar ile faydalı böceklerin ülkemizde üretimi) öncelik verilmeli ve üreticiler desteklenmelidir.

Ülkemiz organik üretimi içerisinde düşük oranda paya sahip olan ancak gerek iç gerekse dış satım olanağı bulunan ürünler ile bunları işleme sanayilerinin geliştirilerek yaygınlaştırılması yararlı olacaktır. Benzer şekilde halen yoğun ihracat yapılan Avrupa ülkeleri yanında Japonya, ABD, Avustralya gibi yeni pazarlara yönelerek üretimin önünü açmak mümkün olabilir.

Organik tarımın hızlı ve sağlıklı gelişmesinde yetişmiş insan gücü büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle üretici, işleyici, tüccar, tüketici, kontrol edici, araştırıcı gibi zincirde yer alan tüm aşamaların eğitimine öncelik verilip bilginin paylaşılmasına özen gösterilmelidir.

Organik tarımda çözümler büyük ölçüde yerel koşullara bağlı olduğundan güdümlü araştırmaların desteklenmesi gerekir. Ülkemizde organik tarım konusunda yapılacak araştırmaların hedef ve kapsamları da iyi belirlenmeli, burada akademik çalışmalar yerine üreticiye doğrudan yol gösterecek ve uygulamadaki problemlere çözüm

getirerek ekonomik katkı sağlayan çalışmalar tercih edilmelidir. Doğrudan organik tarımı konu alan araştırmaların teşvik edilmesi ve çeşitli kurumların araştırma fonlarından desteklenmesinde öncelik tanınması, özel sektörün de araştırmalara ilgi duyması, organik tarımla ilgili bir iletişim ağı kurulması, araştırma kurumlarında organik tarım çalışma gruplarının oluşturulması, bu alanda genç bilim insanlarının yetişmesine olanak verilmesi ve nihayet üreticilerle tüketicilere yönelik eğitim programlarının hazırlanması yararlı olacaktır.

Ülkemizde organik tarımın üretim alanı bakımından payı sadece %0.1'dir. Organik tarımın gelişmiş ülkelerdeki gibi yaygınlaştırılabilmesi için öncelikle konunun öneminin, ülke gerçekleri de göz önüne alınarak, hem bilimsel hem de pratik anlamda kavranması, sonuçların üretici ve tüketicilere aktarılarak talep yaratılması yerinde olacaktır.

Son yıllarda organik tarım, Ülkemizde bir strateji olarak ele alınmış olup bu kapsamda Suriye ile Yurdumuz sınırı boyunca ilaçlanmamış ve ekosistemin sarsılmadığı, tarımsal üretim dışında bulunan alanların organik tarım yapılmak üzere tarıma açılması konunun gündemde olduğunu ve önemini göstermektedir. Ülkemizde benzer alanların da organik tarıma açılmasında yarar görülmektedir.

Ülkemizde yapılan çalışmalara göre elma, kiraz, gül, kayısı gibi ürünlerin üretiminde organik tarımın başarıyla uygulanabileceği anlaşılmıştır.

Yine, Ülkemizde sera koşullarında gerçekleştirilen organik sebze üretimi çalışmalarında, olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Özellikle bitki koruma sorunlarının çözümünde kültürel önlemlerin, biyoteknik savaşım uygulamalarının, biyolojik mücadele uygulamalarının ve bitkisel orijinli yerel ekolojik uygulamaların beraberinde organik kökenli pestisitlerin kullanıldığı mücadele çalışmaları etkili sonuçlar vermiştir. Buna göre Orta Anadolu Bölgesi'nde sera koşullarında organik tarım esaslarına göre sebze üretimi yapılabileceğini anlaşılmıştır. Organik tarım uygulamalarının yaygınlaşmasının ise, tarım alanında kullanılan sentetik ilaç ve gübre gibi girdileri azaltarak çevre ve insan sağlığını korumada önemli bir katkı sağlayacağı kanısına varılmıştır.

Isparta, Karaman, Ankara (Akyurt, Lalahan), Çankırı illerindeki organik tarım uygulamalarının başarılı olduğu anlaşıldığından bu uygulamanın ülkemizde yaygınlaştırılabileceği ve gerek iç ve gerekse dış piyasada pazarlanabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak belirtmek gerekirse; Türkiye; topraklarında çok yoğun girdi kullanmamasının avantajı, tarımsal üretim yönünden ürün çeşitliliği, farklı ekosistemlerin varlığı, organik tarım için gerekli işgücü açısından tarımsal nüfusun fazlalığı dikkate alındığında organik tarımsal üretim ve ihracatı açısından önemli potansiyele sahip bir ülke konumundadır. Mevcut sorunların çözümü ile ülkemizde hem üretimi, hem iç tüketimi, hem de ihracatı arttırmak mümkündür.

EK-1. Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

BİRİNCİ KISIM
Genel Hükümler
BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kapsam, Dayanak ve Tanımlar

Amaç

Madde 1 — Bu Yönetmeliğin amacı; ekolojik dengenin korunması, organik tarımsal faaliyetlerin yürütülmesi, organik tarımsal üretimin ve pazarlamanın düzenlenmesi, geliştirilmesi, yaygınlaştırılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir.

Kapsam

Madde 2 — Bu Yönetmelik; her türlü bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimi ile kullanılacak girdilerin organik tarım metoduna uygun olarak üretilmesi veya temini, orman ve doğal alanlardan organik tarım ilkelerine uygun olarak ürün toplanması, bu ürünlerin işlenmesi, ambalajlanması, etiketlenmesi, depolanması, taşınması, pazarlanması, kontrolü, sertifikalandırılması, denetimi ile cezai hükümlere ilişkin teknik ve idari hususları kapsar.

Dayanak

Madde 3 — Bu Yönetmelik, 1/12/2004 tarihli ve 5262 sayılı Organik Tarım Kanununa dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 — Bu Yönetmelikte geçen;

Bakanlık: Tarım ve Köyişleri Bakanlığını,

İl Müdürlüğü: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Müdürlüğünü,

Komite: Organik Tarım Komitesini,

Kanun: Organik Tarım Kanununu,

Organik tarım faaliyetleri: Toprak, su, bitki, hayvan ve doğal kaynaklar kullanılarak organik ürün veya girdi üretilmesi ya da yetiştirilmesi, doğal alan ve kaynaklardan ürün toplanması, hasat, kesim, işleme, tasnif, ambalajlama, etiketleme, muhafaza, depolama, taşıma, pazarlama, ithalat, ihracat ile ürün veya girdinin tüketiciye ulaşıncaya kadar olan diğer işlemlerini,

Organik tarım metodu: Organik tarımın uygulanması esnasındaki faaliyetlerin tümünü belirten metodu,

Konvansiyonel tarım metodu: Organik tarım metodu dışındaki tüm metotları,

Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu: Organik ürünün veya girdinin, üretiminden tüketiciye ulaşıncaya kadar olan tüm aşamalarını kontrol etmek ve sertifikalandırmak üzere Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

Kontrol kuruluşu: Organik ürünün veya girdinin, üretiminden tüketiciye ulaşıncaya kadar olan tüm aşamalarını kontrol etmek üzere, Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

Sertifikasyon kuruluşu: Tüm kontrolleri tamamlanmış organik ürün veya girdiyi, kontrol kuruluşunun yaptığı kontrol ve bu kontrole ilişkin bilgi ve belgeler ile gerek duyulan hallerde yaptıracağı analizlere dayanarak sertifikalandırmak üzere Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

Yetkilendirilmiş kuruluş: Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu, kontrol kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu olarak Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek veya tüzel kişileri,

Kontrol: Organik tarım faaliyetlerinin bu Yönetmeliğe uygun olarak yapılıp yapılmadığının belirlenmesi, düzenli kayıtların tutulması, sonuçların rapor edilmesi, gerek görülmesi halinde ürünün organik niteliğinin laboratuvar analizleri ile test edilmesini,

Kontrolör: Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu adına veya kontrol kuruluşu adına, organik tarım faaliyetlerinin her aşamasının ilgili mevzuata göre uygulanmasını kontrol etmek üzere, Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek kişiyi,

Sertifiker: Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu adına, kontrolü tamamlanmış ürünün veya girdinin organik olduğunu onaylamak üzere, Bakanlık tarafından yetki verilmiş gerçek kişiyi,

Denetim: Organik tarım faaliyetlerinin, bu Yönetmeliğe uygun olarak yapılıp yapılmadığını tespit etmek amacıyla, yetkilendirilmiş kuruluşlar, işletmeler ve müteşebbisler ile kontrolör ve sertifikerlerin, Bakanlık veya Bakanlık tarafından denetim yetkisi verilen kuruluşlarca yapılan her türlü denetimini,

İşletme: Yetkilendirilmiş kuruluşun kontrolü altında, söz konusu kuruluşlarla sözleşme yapılmak suretiyle organik ürün üretilen, işlenen, depolanan ve pazarlanan yerleri,

Müteşebbis: Organik tarım faaliyeti yapan gerçek veya tüzel kişiyi,

Organik bitkisel üretim: İnsan gıdası, hayvan yemi, bitki besleme, çoğaltım materyali elde edilmesi, hammaddesini tarımdan alan sanayilere organik hammadde temini, tıbbi ve bilimsel amaçlarla her aşaması bu Yönetmeliğe göre üretilen, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kontrol edilen ve sertifikalandırılan üretim faaliyetini,

Organik hayvansal üretim: Damızlık hayvan veya sperma kullanılarak hayvan üretilmesi, hayvansal ürünlerden insan gıdası ile hayvan ve bitki besleme ürünleri üretilmesi, hammaddesini tarımdan alan sanayilere ve bilimsel çalışmalara organik hammadde temini, her aşaması bu Yönetmeliğe göre yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kontrol edilen ve sertifikalandırılan üretim faaliyetini,

Organik su ürünleri üretimi: Denizler, iç sular, havuz, ağ kafes, baraj, göl, gölet, dalyan ve çiftliklerde organik tarım metoduyla yetiştirilen balık, su bitkisi, sünger, yumuşakça, kabuklu, memeliler gibi canlılarla bunlardan imal edilen ürünlerden, insan gıdası, stok takviyesi, hammaddesini tarımdan alan sanayilere organik hammadde temini, sportif, tıbbi ve bilimsel amaçlarla, her aşaması bu Yönetmeliğe göre yetkilendirilmiş kuruluşun denetiminde kontrol edilen ve sertifikalandırılan üretim faaliyetlerini,

Sertifikasyon: Bütün kontrol yöntemlerinin uygulanması sonucu işletmenin, organik ürünün ve girdinin mevzuata uygun olarak belgelendirilmesini,

Sertifika: Bütün kontrol yöntemlerinin uygulanması sonucu işletmenin, organik ürünün ve organik girdinin mevzuata uygun olduğunu gösteren belgeyi,

Çalışma izni: Bu Yönetmeliğe göre çalışacak kontrolör, sertifiker ile yetkilendirilmiş kuruluşlara, Bakanlık tarafından verilen izni,

Organik ürün: Organik tarım faaliyetleri esaslarına uygun olarak üretilmiş ham, yarı mamul veya mamul haldeki sertifikalı ürünü,

Konvansiyonel ürün: Konvansiyonel tarım metotları ile üretilmiş ürünü,

Geçiş süreci: Bu Yönetmelik hükümlerine göre faaliyete başlanmasından, ürünün organik olarak sertifikalandırılmasına kadar geçen dönemi,

Organik girdi: Organik tarım faaliyetlerinde kullanılan materyali,

Organik ürün etiketi: Organik ürün veya ambalajı üzerinde yer alan, ürünü tanıtan veya içindekini belirten herhangi bir kelime, detay, ticari marka, tescilli marka, paket üzerinde yer alan resim, sembol, doküman, ilan, tabela veya tasma gibi her türlü yazılı ve basılı bilgi ve materyali,

Organik ürün logosu: Bu Yönetmeliğin Ek- 3 (C) bölümünde yer alan basılı işaretleri,

Biyolojik mücadele: Zararlı, hastalık, yabancı ot ve diğer canlıların kullanılmasıyla, zararlı etmenin ekonomik zarar seviyesinin altında tutulabilmesi için yapılan mücadele stratejisini,

Biyoteknik yöntemler: Hedeflenen zararlı türlere karşı, tuzak ve tuzak sistemleri, feromonlar, cezbediciler, uzaklaştırıcılar, beslenmeyi ve yumurtlamayı engelleyiciler kullanılarak yapılan mücadeleyi,

Genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar (GDO): Çiftleşme ve/veya doğal melezlemelerle yani türlerin kendi içindeki gen alışverişleriyle meydana gelmeyen, biyoteknolojik yöntemler kullanılarak farklı türlerden ve mikroorganizmalardan alınan genlerle yeni bir genetik materyal kombinasyonu yaratılmış olan herhangi bir canlı organizmayı,

GDO ürünleri: GDO içeren, GDO'lardan oluşan veya GDO'lardan elde edilen ürünleri, ifade eder.

İKİNCİ KISIM
Organik Tarımın Esasları
BİRİNCİ BÖLÜM
Organik Tarım Faaliyetlerine Göre Genel Üretim

Organik tarımın genel kuralları

Madde 5 — Organik tarımın genel kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Bu Yönetmelikte belirtilen kurallara uymak kaydıyla tüm ülke sathında organik tarım metodu uygulanabilir. Çevre kirliliğinden şüphe duyulan alanlarda organik tarım yapılıp yapılmayacağına, kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu tarafından karar verilir.

b) Organik tarım, müteşebbis ile yetkilendirilmiş kuruluş arasında imzalanan sözleşme esasına dayanır. Bu sözleşme; tarımsal faaliyetin bu Yönetmelik hükümlerine göre yapılacağını belirleyen yazılı anlaşmayı ifade eder.

c) Organik tarım, yetkilendirilmiş kuruluşun kontrolünde yapılır.

d) Konvansiyonel üretimde kullanılan binalar, alet ve ekipmanlar, bu Yönetmeliğin Ek-8'inde verilen maddeler ile yıkanıp temizlendikten sonra organik üretimde kullanılır.

Organik tarıma başlama

Madde 6 — Organik tarıma başlama kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik tarım faaliyetinde bulunmak isteyen müteşebbis, kontrol ve sertifikasyon kuruluşuna veya kontrol kuruluşuna başvurur. Aşağıda yer alan bilgi ve belgelerin tamamlanmasını müteakip sözleşme imzalanır. Bu bilgi ve belgeler;

1) Müteşebbisin adı, adresi, T.C. kimlik numarası ve vergi numarasını içeren kimlik bilgi ve belgeleri,

2) İşletmenin yeri ve konumu,

3) Kadastro çalışması tamamlanmış alanlarda tapu kaydı, tamamlanmamış alanlarda ise araziye ait kroki,

4) Müracaat edilen arazinin veya arazinin kullanım hakkının kendine ait olduğuna dair bilgi ve belgeleri,

5) Gıda işleyen işyeri ise "Çalışma İzni ve Gıda Sicili Belgesi", "Üretim İzin Belgesi".

Bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden önce sözleşme imzalamış olan müteşebbisler en geç altı ay içerisinde yukarıda belirtilen bilgi ve belgeleri tamamlamak zorundadır.

b) Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu, başvuruda bulunan müteşebbisin organik tarım metoduyla üretime başlayıp başlayamayacağına karar verir.

c) Organik tarıma başlaması uygun bulunan müteşebbis, başvurduğu kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu ile sözleşme yapar. Müteşebbis, organik tarım faaliyetini bireysel olarak yapabildiği gibi, üretici grubu ile de yapabilir. Bu durumda, müteşebbis üretici grubu adına kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu ile sözleşme yapar. Müteşebbis; aracı tüccar, depolama, işleme ve benzeri fason hizmetleri yaptırdığı gerçek ve tüzel kişi ile de sözleşme yapar.

d) Yetkilendirilmiş kuruluş ile sözleşme imzalamış olan, orman ve doğal alanlardan ürün toplayacak müteşebbis, ürün toplamadan önce, bu alanların mülkiyetinin veya kullanma hakkının ait olduğu makamdan yazılı izin alır. Söz konusu alanlardan toplanan ürünler için geçiş süreci, alanın özelliğine göre, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından belirlenir.

e) Su ürünleri üretimi yapacak müteşebbis, kamuya ait alanda üretim yapacaksa, ilgili kurumdan alınacak yazılı izin ile yetkilendirilmiş kuruluşa başvurarak sözleşme imzalar. Su ürünleri için geçiş sürecini, tür özelliğine göre, yetkilendirilmiş kuruluş belirler.

f) Yetkilendirilmiş kuruluş, her bir üretim aşaması için, ayrı ayrı sözleşme yapabileceği gibi, her faaliyeti ayrı ayrı belirtmek kaydıyla tek bir sözleşme de yapabilir. Yetkilendirilmiş kuruluş, müteşebbise ister bağımsız, ister üretici grubu dahilinde olsun, Komitece hazırlanacak ve yetkilendirilmiş kuruluşlara bildirilecek kodlama sistemine göre, bir kod numarası verir.

Geçiş süreci ile ilgili işlemler

Madde 7 — Yetkilendirilmiş kuruluş sözleşme yaptığı; organik bitkisel, hayvansal ve su ürünleri üretimi yapan, orman ve doğal alanlardan ürün toplayan müteşebbisi geçiş sürecine alır. Bitkisel üretimde organik tarıma başlanmasından oniki ay sonra elde edilen ürünler geçiş süreci ürünü olarak değerlendirilir. Geçiş süreci ürünü, "Organik tarım geçiş süreci ürünüdür" etiketiyle pazarlanır.

İKİNCİ BÖLÜM
Organik Tarım Metoduyla Bitkisel Üretim

Organik bitkisel üretim kuralları

Madde 8 — Organik bitkisel üretim kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik bitkisel üretim, yetkilendirilmiş kuruluş ile sözleşme yapılarak onun kontrolünde yapılır.

b) Organik bitkisel ürün yetiştiriciliği yapacak müteşebbis geçiş sürecine alınır. Geçiş süreci, tek yıllık bitkiler ile mera ve yem bitkilerinde iki yıl, çok yıllık bitkilerde üç yıldır. Tek yıllık bitkiler ekim tarihi, çok yıllık bitkilerde hasat tarihi göz önüne alınır.

c) Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu; arazinin önceki yıllardaki kullanım durumu, yapılan uygulamalar, bölgedeki genel durum ve yetiştirilen ürünler, risk durumları, konu ile ilgili müteşebbis kayıtları ve raporlarının incelenmesi neticesinde geçiş sürecini uzatabilir ya da kısaltabilir.

d) Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından, aşağıdaki kriterlere göre daha önceki faaliyetlerin yer aldığı sürenin geçiş döneminin bir parçası olarak kabul edilmesine karar verilir.

1) Ek-1 (A) ve (B) bölümlerinde bulunan girdilerin dışındaki girdilerin geriye dönük olarak en az üç yıl kullanılmadığının belgelenmesi halinde, bu süreç, geçiş sürecinin bir parçası olarak kabul edilir,

2) Üretim parsellerinin zorunlu çevre koruma ve kırsal alanların korunmasına ilişkin alanlar içerisinde yer aldığının resmi bir belge ile belgelendirilmesi neticesinde bu süreç, geçiş sürecinin bir parçası olarak kabul edilir.

e) Organik tarıma geçmiş veya geçiş dönemi içerisinde bulunan ve Ek-1 (A) ve (B) bölümlerinde yer almayan girdilerin hastalık veya zararlı kontrolünde kullanılmasının devletçe zorunlu kılındığı hallerde yeniden belirlenecek geçiş süreci kontrol ve sertifikasyon veya kontrol kuruluşunun teklifi ile komite tarafından azaltılabilir.

f) Bir işletmede, organik tarım metodu ile üretilen ürün ile aynı tür ve çeşitten olan yada bu ürünlerden kolaylıkla ayırt edilemeyen konvansiyonel ürünler bir arada üretilemez. Ancak, çok yıllık bitkisel ürünlerin üretiminde,

1) Müteşebbisin, işletmenin tamamını engeç beş yıllık plan dahilinde organik üretime geçireceğini taahhütte bulunması halinde,

2) Her birimden hasat edilen ürünlerin ayrı ayrı yerlerde tutulmasını sağlayacak önlemlerin alınması halinde,

3)Yetkilendirilmiş kuruluşun, ürünlerden her birinin hasadından en az 48 saat önce haberdar edilmesi halinde,

4) Müteşebbisin, hasadın tamamlanmasından hemen sonra, elde edilen ürünlerin kesin miktarı ile ayırt edici özellikleri konusunda yetkilendirilmiş kuruluşu bilgilendirmesi ve bu ürünlerin diğerlerinden ayrı tutulması için gerekli önlemlerin alındığını teyit etmesi halinde, aynı ürünün organik ve konvansiyonel üretiminin aynı işletmede yapılmasına yetkilendirilmiş kuruluş tarafından izin verilir.

Tarımsal araştırma yapılması düşünülen alanlar ile tohum, vegetatif üretim materyalleri ve transplantasyon materyallerinin üretileceği durumlarda (f) bendinin (2), (3) ve (4) numaralı alt bentlerinde yer alan şartlar aranır.

Toprak koruma, hazırlama ve gübreleme

Madde 9 — Organik bitkisel üretimde toprak koruma, hazırlama ve gübreleme kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından yapılan kontrollerde arazide toprak koruma tedbirleri alınıp alınmayacağına karar verilir.

b) Organik bitkisel üretimde, gereksiz ve toprakta erozyona neden olacak şekilde toprak işleme yapılamaz.

c) Toprağın verimliliği ve biyolojik aktivitesi aşağıda belirtilen yöntemlerle sağlanır.

1) Çok yıllık ekim rotasyon programı içerisinde baklagil ve derin köklü bitkilerin yetiştirilmesi veya yeşil gübreleme yapılmalıdır.

2) Tek ürün için, yılda hektar başına 170 kg saf azotu geçmeyecek şekilde organik hayvansal üretimden elde edilen gübre kullanılmalıdır.

3) Bu Yönetmelik hükümlerine göre üretim yapılan arazilerden elde edilen karışık veya karışık olmayan organik materyallerin kullanılması gerekmektedir.

d) Organik bitkisel üretim yapılacak alanlarda, (c) bendindeki önlemlere rağmen yeterli toprak verimliliği ve biyolojik aktivitenin sağlanamaması halinde, bu Yönetmeliğin Ek-1 (A) bölümünde yer alan gübre ve toprak iyileştiriciler kullanılabilir.

e) Kompost aktivitasyonu için, genetiği değiştirilmemiş uygun bitkisel kaynaklı karışım veya mikroorganizma karışımları kullanılabilir.

f) Toprak koşulları ile topraktaki veya bitkideki besin maddelerinin yararlılığının artırılması için Ülkemiz tarımsal üretiminde genel olarak kullanımına izin verilmiş olan mikroorganizma preparatları yetkilendirilmiş kuruluşun onayı ile kullanılabilir.

g) Bu Yönetmeliğin yayımı tarihinde Ek-1 (A) bölümünde yer almayan gübreleme veya toprak iyileştirme ürünleri; bu Yönetmelikte bahsedilen uygulamalarla karşılanamayan ürünün özel besin ihtiyacı veya özel toprak iyileştirme amaçları için gerekli ve kullanımları çevre üzerinde bulaşma veya kabul edilemez etkiler oluşturmuyorsa veya teşvik etmiyorsa, komitenin onayı ile kullanımına izin verilir.

h) Organik gübre ve toprak iyileştiricilerin üretimi, ithalatı ve ihracatı için Bakanlıktan izin alınır. Bu izinlerden sonra, organik tarımda kullanılacak organik gübre ve toprak iyileştiricileri için yetkilendirilmiş kuruluş tarafından uygunluk belgesi veya sertifika verilir.

Ekim ve dikim

Madde 10 — Organik bitkisel üretim ekim ve dikim kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik tarımsal çoğaltım materyallerinin özellikleri aşağıdaki şekilde olmalıdır.

1) Tohum; genetik olarak yapısı değiştirilmemiş, döllenmiş hücre çekirdeği içindeki DNA dizilimine dışarıdan müdahale edilmemiş, sentetik pestisitler, radyasyon veya mikrodalga ile muamele görmemiş biyolojik özellikte ve bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretilmiş olmalıdır.

2) Fide; organik tohum veya ana bitkiden elde edilmiş, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretimi sırasında sentetik besleme ve büyütme maddeleri ile hormonların kullanılmadığı, toprak ve iklim koşullarına uygun olmalıdır.

3) Fidan ve anaç; organik materyallerden elde edilmiş, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretilmiş, üretimi sırasında sentetik bitki besleme ve büyütme maddeleri ile hormonlar kullanılmamış, toprak ve iklim koşullarına uygun olmalıdır.

b) Kullanılacak tohum, fide, fidan, anaç, misel, çelik, yumru gibi çoğaltım materyali organik tarım metoduyla üretilmiş olmalıdır. Ancak fide dışındaki çoğaltım materyallerinin, organik olarak elde edilememesi durumunda konvansiyonel üretimden gelen, Ek-1 (A) ve (B) bölümlerinde yer alan maddelerin dışındaki herhangi bir sentetik kimyasal madde ile muamele görmemiş çoğaltım materyali kullanılabilir.

c) Organik tarımda GDO'lu çoğaltım materyalleri kullanılmaz.

Bitki koruma

Madde 11 — Organik üretimde bitki koruma kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Hastalık, zararlı ve yabancı otların mücadelesinde aşağıdaki hususlar dikkate alınır.

1) Hastalık ve zararlılara dayanıklı tür ve çeşit seçimi yapılmalıdır.

2) Uygun ekim nöbeti hazırlanmalıdır.

3) Uygun toprak işleme yöntemleri uygulanmalıdır.

4) Kültürel, biyolojik ve biyoteknik mücadele metotları uygulanmalıdır.

b) Bitki hastalık ve zararlıları ile yabancı otlara karşı yukarıda belirtilen hususların uygulanamaması veya yetersiz kalması halinde bu Yönetmeliğin Ek-1 (B) bölümünde belirtilen girdiler kullanılır.

c) Bu Yönetmeliğin yayımı tarihinde Ek-1 (B) bölümünde yer almayan ürünler, zararlı, hastalık ve yabancıot mücadelesi veya hayvan bina ve barınaklarının temizlenme ve dezenfeksiyonunda kullanılacak ise aşağıdaki koşulları sağlaması halinde komitenin onayı ile Ek-1 (B) bölümüne ilave edilebilir.

1) Zararlı, hastalık ve yabancıotların mücadelesi için gerekli, diğer kültürel, biyolojik mücadele metotları veya yetiştirme alternatifleri mevcut değilse,

2) Bitki koruma ürünleri; tohum, bitki, bitkisel ürün veya hayvan ve hayvansal ürünler ile doğrudan temas etmiyor ve çok yıllık bitkilerde uygulandığı dönem itibarıyla üründe kalıntı bırakmıyorsa,

3) Bu ürünlerin kullanımı çevre üzerinde olumsuz etki yaratmıyorsa, bu bentte yer alan hükümler bu Yönetmeliğin yayımı tarihinden önce ortak kullanımda olan ürünlere uygulanmaz.

d) Organik tarımda kullanılmasına izin verilen pestisit ve benzeri maddelerin ruhsatlandırılmasında 15/5/1957 tarihli ve 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu ve ilgili mevzuat hükümleri geçerlidir.

e) Organik tarımda hastalık, zararlı ve yabancı ot mücadelesinde kullanılacak girdilerin üretimi ve ithalatı için Bakanlıktan izin alındıktan sonra bu girdilere, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından organik tarımda kullanılacağına dair uygunluk belgesi veya sertifika verilir.

Sulama

Madde 12 — Organik bitkisel üretim sulama kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Sanayi ve şehir atık suları ile drenaj sisteminden elde edilen drenaj suları organik tarımda kullanılamaz, gerekli hallerde suyun uygunluğuna yetkilendirilmiş kuruluş tarafından yapılacak kontrollerde karar verilir.

b) Sulama suyu çevre kirliliğine yol açmamalıdır.

c) Sulama, toprak yapısında bozulmaya ve erozyona yol açmamalıdır.

Hasat

Madde 13 — Organik bitkisel üretim hasat kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik ürünlerin hasadında kullanılan teknik araç ve gereçlerin ekolojik tahribat ve kirlilik oluşturmaması gerekir.

b) Elle toplama materyalleri ürünün organikliğini bozmayacak yapıda olmalıdır. Toplama materyalleri hijyenik olmalıdır.

c) Ormanlar, doğal alanlar ve tarımsal alanlarda doğal olarak yetişen yenilebilir bitki ve kısımlarının toplanmasında aşağıdaki hususlara uyulur.

1) Toplama alanı, toplama işleminin 3 yıl öncesine kadar bu Yönetmeliğin Ek-1'inde yer alan ürünler dışındaki ürünlerle muamele edilmemiş olmalıdır.

2) Toplama alanı son iki yıl içinde yangın geçirmiş olmamalıdır.

3) Toplama alanında arıız yakılmamalıdır.

4) Toplama alanındaki doğal yaşam dengesinin ve türlerin korunması sağlanmalıdır.

Organik mantar üretimi

Madde 14 — Organik mantar üretiminde; bu Yönetmeliğin Ek-1 (A) bölümünün ilk dört satırında yer alan çiftlik gübreleri, organik üretim metoduna göre üretim yapılan arazilerden elde edilen saman benzeri tarımsal kaynaklı ürünler, kimyasal olarak muamele görmemiş torf, kesimden sonra kimyasal muamele görmemiş odun, doğal yapısındaki toprak, sulama suyu özelliğindeki su ve kullanımına izin verilen toprak iyileştiriciler ve mineral gübreler kullanılır. Bu Yönetmeliğin Ek-1 (A) bölümünde ilk dört satırında yer alan çiftlik gübreleri bulunmadığı takdirde % 25 oranında bu kısımdaki ihtiyaçları karşılayan çiftlik gübresi kullanılır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Organik Tarım Metoduyla Hayvansal Üretim

Organik hayvansal üretim kuralları

Madde 15 — Organik hayvansal üretim kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik hayvancılıkta, tür ve ırk seçiminde yerel koşullar göz önüne alınır, hastalığa dayanıklı tür ve ırk seçimine dikkat edilir. Burada açıklanmayan hususlarda; 28/2/2001 tarihli ve 4631 sayılı Hayvan Islahı Kanunu hükümleri uygulanır.

b) Organik işletmelerden getirilen ve tamamen organik yemlerle beslenilen, genetik yapısı değiştirilmemiş, çevreye, iklim koşullarına ve hastalıklara dayanıklı hayvanlar damızlık olarak kullanılır.

c) Organik hayvan yetiştiriciliğinde tabii tohumlama esastır. Embriyo transferi yapılamaz. Damızlık hayvanlardan tamamen doğal yöntemlerle elde edilen, saklanan ve kullanılan sperma ile suni tohumlama yapılabilir.

d) Organik hayvancılık yapacak işletmelerdeki hayvanlar, meralara veya açık hava gezinti alanlarına veya açık alanlara erişebilmeli ve birim alan başına düşen hayvan sayısı, üretim birimindeki bitkisel üretime yeterli

hayvan gübresi sağlayabilecek şekilde sınırlı olmalıdır. Organik gübre stoklama kapasitesi ya da yayılan nitrojen miktarı, kullanılan tarımsal alanda tek ürün için 170 Kg/N/Ha/Yıl'ı aşamaz. Bu miktar aşıldığında, müteşebbisin aynı bölgede başka bir alan edinmesi veya yetkilendirilmiş kuruluşun onayı ile komşu işletmelerde bu olanağı sağlaması gereklidir. Yetkilendirilmiş kuruluş çevre koruma maksadıyla stoklama kapasitesini azaltabilir.

e) Organik hayvancılıkta aynı üretim biriminde bulunan tüm hayvanlar, bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmelidir. Ancak, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak yetiştirilmeyen hayvanlar, yetiştirildikleri binaların ve arazilerin bu Yönetmelik kurallarına uygun olarak yetiştirme yapılan birimlerden açıkça ayrı olması ve ayrı türlerin bulunması şartıyla aynı işletmede bulunabilirler.

f) Bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmeyen aynı tür hayvanlar, bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilen hayvanlar ile aynı anda merada olmamalıdır.

g) Bu Yönetmelik hükümlerine uygun olarak yetiştirilen hayvanlar aşağıdaki hususların bulunması şartıyla konvansiyonel yetiştirilen hayvanlarla farklı zamanlarda ortak arazilerde otlatılabilirler.

1) Araziler geçiş sürecini tamamlamış olmalıdır.

2) Bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmemiş hayvanlar, ekstansif üretimden gelmiş olmalıdır.

3) Bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilen hayvanlardan elde edilen ürünler; ortak arazileri kullanan ve bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmeyen hayvanlarla aynı anda otlatılmadıkları, bir kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşunca onaylanmadıkça organik olarak kabul edilemez.

h) Organik yem bitkileri üretimi yapılacak arazi, aşağıdaki hükümlere göre geçiş sürecine alınır;

1) Organik hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal üretim yapılacak arazi ve otlaklar 2 yıllık geçiş sürecine alınır.

2) Otobur olmayan hayvanlar tarafından kullanılan otlaklar, açık barınaklar ve gezinti alanları için geçiş süresi bir yıla indirilir. Söz konusu araziler bu Yönetmelik ekinde izin verilen ürünlerden başka ürünlerle işlem görmediyse geçiş süresi yetkilendirilmiş kuruluşlarca 6 aya indirilir.

ı) Hayvan ve hayvansal ürünlerin geçiş süreci;

1) Et üretiminde büyükbaş hayvanlarda 12 ay, küçükbaş hayvanlar ve domuzlar için 6 ay olmalıdır. Ancak organik süt sığırcılığı işletmelerinde sürüden et amaçlı ayrılacak hayvanlar için bu süre yaşam süresinin 3/4' dür.

2) Süt üretimi için yetiştirilen hayvanlar için 6 ay olmalıdır.

3) Et üretimine yönelik kanatlılarda, üç günlük yaştan büyük olmamak kaydıyla 10 hafta, yumurta üretimine yönelik kanatlılarda ise 6 haftadır.

j) Damızlık tür veya ırk seçiminde, hayvanların yerel koşullara adaptasyonu, hastalıklara olan dirençleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, yoğun üretimde kullanılan bazı damızlık veya ırklara ilişkin özel hastalık ve sağlık problemleri olmayanlar damızlık olarak kullanılır. Öncelik yerli tür ve ırklara verilir.

k) Bir sürü ilk kez tesis edilirken organik olarak yetiştirilmiş hayvanlar yeterli sayıda olmadığında, konvansiyonel yetiştirilmiş hayvanlar aşağıdaki hususlara uyulmak şartıyla organik hayvancılıkta kullanılabilir;

1) Yumurta üretimi için piliçler 18 haftadan büyük olamaz.

2) Etlik piliçler geldikleri çiftlikten ayrıldıklarında üç günlük yaştan büyük olamaz.

3) Buzağılar ve taylar sütten kesilir kesilmez bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmelidir ve her koşulda 6 aylıktan küçük olmalıdır.

4) Kuzular ve oğlaklar sütten kesilir kesilmez bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmelidirler ve 60 günden büyük olmamalıdır.

5) Domuz yavruları sütten kesildikleri andan itibaren bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmiş olmalı ve 35 kg'dan az olmalıdır.

6) Yetkilendirilmiş kuruluşun onayına tabi olarak, hayvansal üretim biriminde varolan bu Yönetmeliğin kuralları ile uyuşmayan hayvanlar organik üretime geçiş yapabilirler.

l) Organik sığır besisi yapılan işletmede yeniden sürü tesis edilirken; öncelikle organik hayvancılık yapılan işletmelerden, bulunamaması halinde bu Yönetmelik hükümlerine uygun şartlardaki besi danaları konvansiyonel hayvancılık yapılan işletmelerden getirilebilir.

m) Sürünün büyütülmesi ve/veya sürünün yenilenmesi için organik olarak üretilen hayvanların bulunamaması halinde her yıl yetişkin büyük baş hayvanların maksimum % 10'u, domuz ve küçük baş hayvanların maksimum % 20'si dişi olarak, yetkilendirilmiş kuruluşun onayı ile organik olmayan üretim yerlerinden getirilebilir.

Bu oranlar aşağıdaki durumlarda yetkilendirilmiş kuruluşun onayı ile sürünün % 40'ı oranında artırılabilir;

1) Müteşebbisin yazılı taahhüdü ile sürü büyüklüğünün artırılması garanti edilmesi halinde,

2) Irk değiştirildiğinde,

3) Yeni bir hayvansal üretim geliştirildiğinde,

4) Çiftlikteki hayvan ırkı yok olma tehlikesi altındaysa,

n) (m) bendinde belirtilen yüzdeler 10 adetten az büyükbaş hayvan veya 5 adetten az küçükbaş ve domuz bulunan üretim birimlerinde uygulanamaz. Bu birimlerde yukarıda belirtilen yenileme işlemleri yılda azami 1 hayvan ile sınırlıdır.

o) Damızlık erkekler, sonradan bu Yönetmelik hükümlerine göre yetiştirilmesi ve beslenmesi şartı ile organik olmayan işletmelerden getirilebilir.

p) Hayvanların organik hayvansal üretim yapmayan çiftliklerden sağlanması durumunda hayvan sağlığı kurallarına dikkat edilir. Özel koşullar ve karantina dönemine bağlı olarak kontrol testleri yapılır.

r) Organik hayvan yetiştiriciliği ve hayvansal üretim yapan işletmeler, hayvanların giriş ve çıkışı ile tüm tedavi uygulamalarıyla ilgili düzenli kayıtları tutar.

Organik hayvansal üretimde yem temini ve hayvan besleme

Madde 16 — Organik hayvansal üretimde yem temini ve hayvan besleme kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Kürk hayvanı, pet hayvanı dışında, organik hayvan yetiştiriciliğinde, hayvanlar organik olarak üretilmiş kaba ve kesif yemlerle beslenmelidir.

b) Besleme ile hayvanların farklı gelişim evrelerindeki beslenme ihtiyaçları karşılanırken, üretimi yükseltmekten ziyade, kaliteli üretim sağlanmalıdır. Hayvanların zorlama ile beslenmesi yasaktır.

c) Hayvanlar, öncelikle yetiştirildikleri işletmeden sağlanan organik yemlerle, mümkün olmaması halinde bu Yönetmelik hükümlerine uygun hareket eden diğer işletmelerden sağlanan ve bu Yönetmeliğin Ek-7'sinde verilen yemlerle beslenir.

d) Ortalama olarak rasyon formüllerinin kuru maddesinin % 30'una kadarı, geçiş sürecindeki maddeleri içerebilir. Geçiş sürecindeki yem maddeleri hayvanların yetiştirildiği işletmeden temin ediliyorsa bu oran % 60'a kadar çıkarılabilir.

e) Yavruların beslenmesi öncelikle ana sütüyle sağlanmalıdır. Mümkün olmaması halinde aynı sürüden elde edilen sütlerle beslenilmelidir. Türlere bağlı olarak yavruların süt ile beslenmeleri gereken asgari süre; büyükbaş hayvanlarda ve taylarda 90 gün, küçükbaş hayvanlarda 60 gün ve domuzlarda 40 gündür.

f) Yetiştirme sistemi; yılın değişik dönemlerinde hayvanların otlaklara ulaşabilmelerine mümkün olduğunca olanak sağlamalıdır. Rasyonda; silaj, taze veya kuru ottan oluşan günlük kaba yemin kuru madde içeriği en az % 60 olmalıdır. Bununla birlikte, Yetkilendirilmiş kuruluş, süt üretimine yönelik hayvanlarda laktasyonun başlarında azami 3 aylık bir süre için bu oranın % 50' ye indirilmesine izin verebilir.

g) Çiftçinin yemlerini yalnızca organik üretimden sağlayamaması durumunda, konvansiyonel yem maddelerinin sınırlı oranda kullanılmasına izin verilir. Her yıl için izin verilen konvansiyonel yem maddeleri oranı, geviş getiren hayvanlarda % 10 ve diğerlerinde % 20'dir. Bu oranlar tarımsal kaynaklı yem maddelerinin kuru maddesi üzerinden yıllık olarak hesaplanır. Nakil dönemleri hariç olmak üzere günlük rasyonda izin verilen konvansiyonel yem oranı, kuru madde üzerinden % 25 düzeyindedir. Bu uygulamalar yetkilendirilmiş kuruluşun izniyle yapılır.

h) Doğal afetler nedeniyle yem üretiminin azalması halinde, afet bölgesinde kısa bir süre için Komitenin belirleyeceği oranda konvansiyonel yem maddelerinin hayvan beslenmesinde kullanımına izin verilebilir.

ı) Domuz ve kanatlı rasyonlarına kaba yem, taze veya kuru ot veya silaj eklenmelidir.

j) Yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-7'sindeki ürünler, silaj yapımında katkı ve işleme maddesi olarak kullanılabilir.

k) Bu Yönetmeliğin Ek-7 (A) bölümünde yer alan tarımsal kaynaklı, kimyasal solvent kullanılmadan üretilmiş ve hazırlanmış konvansiyonel yem maddeleri hayvan beslemede kullanılabilir.

l) Hayvansal kaynaklı yem maddeleri, yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-7 (B) bölümünde yer alıyorsa kullanılabilir.

m) Bu Yönetmeliğin Ek-7 (C) bölümünde yer alan mineral kaynaklı yem maddeleri ve bu Yönetmeliğin Ek-7 (D) bölümünde yer alan eser maddeler, vitaminler, provitaminler ve benzer etkisi olan kimyasal açıdan tam tanımlı maddeler yer alıyorsa kullanılır.

n) Enzimler, koruyucular, mikroorganizmalar, bağlayıcılar, topaklanma önleyiciler, antioksidanlar, silaj katkı maddeleri, hayvan beslemede kullanılan ürünler ve yem işlemede yardımcı maddeler, bu Yönetmeliğin Ek-7 (D) bölümünde yer alıyorsa kullanılabilir.

o) Antibiyotikler, koksidiyostatikler, tıbbi maddeler ile büyümeyi veya üretimi artırıcı diğer maddeler hayvan beslenmesinde kullanılamaz.

p) Yem maddeleri, yem katkı maddeleri, yem işlemeye mahsus yardımcı maddeler ve hayvan beslenmesinde kullanılan ürünler; genetiği değiştirilmiş organizmalar veya bunlardan elde edilmiş ürünler kullanılarak üretilmiş olamaz.

r) Organik olarak üretilmiş veya işlenmiş yemlerde aranan şartlar:

1) Konvansiyonel yem ile organik yem aynı fabrikada aynı anda işlenemez.

2) Ürünlerin bileşiminde yer alan maddeler ya da bu ürünlerin hazırlanmasında kullanılan başka herhangi bir madde iyonlaştırıcı radyasyon-ışınlama içeren uygulamalardan geçmemiş olmalıdır.

3) Organik yemler mutlaka etiketlenmelidir. Etiket üzerinde;

Yemin organik miktarı kuru madde üzerinden belirtilmelidir.

Organik üretim metoduyla elde edilen yem materyalinin yüzdesi yazılmalıdır.

Geçiş dönemi ürünlerinden elde edilen yem materyallerinin yüzdesi yazılmalıdır.

Tarımsal kökenli yem maddelerinin toplam yüzdesi etiket üzerinde belirtilmelidir.

Yetkilendirilmiş kuruluşun ismi etiket üzerinde bulunmalıdır.

4) Organik olarak üretilen yemler ile konvansiyonel olarak üretilen yemlerin fiziksel olarak ayrı yerlerde tutulması ve depolanması gerekmektedir.

5) Organik yem hazırlamada kullanılan her türlü donanımın, konvansiyonel yem hazırlamada kullanılan her türlü donanımdan bütünüyle ayrılması gerekmektedir.

6) Konvansiyonel yem hazırlama ünitelerinde aşağıdaki şartlara uymak koşulu ile organik yem hazırlanabilir.

Yem hazırlama ünitesinde aynı zamanda hem konvansiyonel hem de organik yem hazırlanamaz.

Yem hazırlamaya başlamadan önce bu Yönetmeliğin Ek-8'inde verilen maddelerle yem hazırlama ünitesinin temizliğinin yapılması gerekmektedir.

s) Organik olarak üretilmiş yemler ya da bunlardan elde edilmiş ürünler konvansiyonel üretilmiş yemlerle karışmaya ve bulaşmaya meydan vermeyecek biçimde birarada nakledilebilir. Yemlerin nakledileceği araçların bu Yönetmeliğin 8 No'lu ekinde verilen maddelerle temizlenir. Nakil esnasındaki ürün miktarı ile teslimattaki ürün miktarının kayıt altına alınması gerekmektedir.

t) 29/5/1973 tarihli ve 1734 sayılı Yem Kanunu ve diğer ilgili mevzuata göre, yem fabrikalarında organik olarak üretilecek yemler öncelikle yetkilendirilmiş kuruluşca organik olduğuna dair uygunluk belgesi verildikten sonra rasyon formülleri Bakanlıkça tescil edilir. Ancak bu işlemden sonra yetkilendirilmiş kuruluş kontrolünde yem fabrikalarında organik yem üretimine geçilir.

Hayvan sağlığı ve veteriner müdahalesi

Madde 17 — Organik hayvan yetiştiriciliğinde hayvan sağlığı ve veteriner hekim müdahalesi kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik hayvan yetiştiriciliğinde hastalık önleyici tedbirler;

1) Uygun damızlık ırkların seçilmesi,

2) Hayvanların doğal bağışıklıklarını artırıcı düzenli egzersiz için gezinti alanlarına veya otlaklara ulaşımı ve kaliteli yem kullanımının sağlanması,

3) Aşırı kalabalık nedeni ile hayvanlarda sağlık problemlerini önlemek için uygun yerleşim sıklığı sağlanmasıdır.

b) Tüm önleyici tedbirlere rağmen bir hayvanın hastalanması veya yaralanması durumunda, gerekiyorsa uygun bir barınakta izole edilerek, derhal tedavi edilmelidir.

c) Organik hayvancılıkta veteriner hekim gözetiminde veteriner tıbbi ilaçlarının kullanım usul ve esasları;

1) Tedaviye alınan hayvan türü üzerinde tedavi edici etkisinin bulunması ve tedavi koşullarına uygun olması kaydıyla kimyasal sentezlenmiş veteriner tıbbi ürünler yerine, bitki alıntıları ve bitki özleri gibi bitkisel ilaçlar, probiyotikler, organik asitler, bitki, hayvan veya mineral kaynaklı maddeler, eser maddeler ve ürünleri ve homeopat tedavi yöntemleri kullanılır.

2) Yukarıda bahsedilen maddelerin kullanımının hastalıkla veya yaralanmayla mücadelede yetersiz kalması durumlarında ve hayvanın acı çekmemesi için tedavi amacı ile kimyasal bileşimli ilaçlar veya antibiyotikler yetkilendirilmiş kuruluşun izni ile kontrollü olarak kullanılabilir.

3) Kimyasal olarak sentezlenmiş veteriner tıbbi müstahzarlar veya antibiyotikler, hastalık önleyici uygulamalar için kullanılamaz.

d) Organik hayvan yetiştiriciliğinde, hayvanların genetik yapısı değiştirilemez ve genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar organik hayvansal üretimde girdi olarak kullanılamaz. Gen teknolojisi metotları ile hayvan ıslahına izin verilmez. Büyüme veya üretimi artırıcı maddelerin kullanımı ve üremeyi kontrol etmek amacıyla veya diğer amaçlarla hormon ya da benzeri maddelerin kullanımı yasaktır. Ancak hormonlar, tedavi amaçlı veteriner hekim uygulaması olarak hasta hayvana verilebilir.

e) Veteriner ilaçlarının kullanılacağı zaman konulan teşhis, müdahale yöntemi, ilacın dozu, tedavi süresi ve ilacın yasal kesilme süresi ile birlikte kullanılan ürün kayıt edilmelidir.

f) Bir hayvana normal koşullarda verilen veteriner ilaçlarının son uygulandığı tarih ile bu hayvanlardan organik ürün elde edilme tarihi arasındaki süre, yani ilacın tanımlanmış yasal arınma süresi organik yetiştiricilikte,

konvansiyonel yetiştiricilikteki uygulamanın iki katı veya yasal arınma süresi belirtilmemiş hallerde ise 48 saat olmalıdır.

g) Aşı uygulamaları, parazit tedavisi veya ülkemizce zorunlu olarak belirlenen hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele programları haricinde, bir hayvanın veya hayvan grubunun bir yıl içerisinde ikiden fazla kimyasal sentezlenmiş veteriner tıbbi müstahzarlar veya antibiyotiklerin uygulanması halinde, söz konusu hayvanlar veya bu hayvanlardan elde edilen ürünler organik ürün olarak satılamaz ve yetkilendirilmiş kuruluşun izni ile yeniden geçiş sürecine alınır.

h) Ülkesel zorunlu mücadele programları dışında işletmenin bulunduğu alanda ihbari mecburi bulaşıcı ve salgın bir hastalığın ortaya çıkması halinde, 8/5/1986 tarihli ve 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu ve diğer ilgili mevzuat hükümlerine uyulur ve bağışıklık sağlayan veteriner biyolojik maddeleri kullanılabilir.

Yetiştiricilik uygulamaları, barınak ve bakım şartları

Madde 18 — Organik hayvansal üretimde yetiştiricilik uygulamaları, barınak ve bakım şartları aşağıda belirtilmiştir:

a) Koyunlarda kuyruk kesme amacı ile elastik bant takılması, kuyruk kesme, diş kesme, gaga kesme ve boynuz köreltme uygulamaları organik yetiştiricilikte sistematik olarak uygulanamaz. Yolma gibi yöntemler uygulanmaz. Bu uygulamaların bir kısmına genç hayvanlarda boynuz köreltme uygulamasında olduğu gibi güvenlik, hayvan sağlığı, rahatlığı ve hijyen için yetkilendirilmiş kuruluş tarafından izin verilebilir. Bu tür uygulamalar ve ürün kalitesini artırmaya yönelik fiziksel kastrasyon uygulamaları, hayvanlar en uygun yaşta iken uzman kişiler tarafından hayvanlara acı çektirmeden yerine getirilmelidir.

b) Hayvanların bağlı olarak tutulması yasaktır. Ancak, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından hayvanların güvenliği ve refahı için, müteşebbisçe zorunluluğunun ortaya konulması koşulu ile hayvanların sınırlı bir süre için bağlanmasına izin verilebilir.

c) 10 baş veya daha az sayıdaki büyükbaş hayvan gruplarında, davranış ihtiyaçlarına uygun olarak grup içerisinde tutmak mümkün değilse, haftada en az iki kez otlatma alanlarına ve açık barınak alanlarına veya egzersiz alanlarına ulaşmalarını sağlamak koşulu ve yetkilendirilmiş kuruluşun onayı ile bağlanabilirler.

d) Hayvanların gruplar halinde yetiştirilmeleri durumunda grubun büyüklüğü; hayvan türünün gelişim evrelerine ve davranış biçimlerine bağlı olup, bir uzman görüşü ışığında yetkilendirilmiş kuruluşça belirlenir. Hayvanların, kansızlığı teşvik edecek koşullarda tutulması veya rasyonların kullanılması yasaktır.

e) Hayvan barınakları, sıhhi bir yapı malzemesinden inşa edilmeli, barınaklarının koşulları hayvanların biyolojik ve ırk ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Hayvanlar yem ve suya kolayca erişebilmelidirler. Binaların yalıtımı, ısınması ve havalandırılması; hava akımını, toz seviyesini, ısıyı, nispi nemi ve gaz konsantrasyonunu hayvanlara zarar vermeyecek sınırlar içerisinde tutacak şekilde olmalıdır. Barınaklar; bol miktarda doğal havalandırma ve ışık girişine izin vermelidir.

f) Serbest gezinti alanları, açık hava gezinti alanları veya açık barınak alanları; yerel hava koşullarına ve ilgili türe bağlı olarak yağmura, rüzgara, güneşe ve aşırı sıcaklığa karşı yeterli korunma sağlamalıdır.

g) Barınaklar hayvanlara rahatça ve doğal olarak durabilecekleri, kolayca yatabilecekleri, dönebilecekleri, kendilerini temizleyebilecekleri, tüm doğal pozisyonları alabilecekleri ve gerinme ve kanat çırpma gibi tüm doğal hareketleri yapabilecekleri yeterli büyüklükte yer sağlayacak şekilde olmalıdır.

h) Kapalı barınakların ve açık gezinti alanlarının asgari alanları ve farklı hayvan türleri ve kategorileri için diğer barınak özellikleri bu Yönetmeliğin Ek-6'sında belirtilen kriterlere uygun olmalıdır.

ı) İklim koşullarının hayvanların açık havada yaşamalarına imkan verdiği bölgelerde hayvan barınaklarının yapılması zorunlu değildir.

j) İşletmede kokuyu azaltmak, böcek ve kemirgenlerle mücadele amacıyla, dışkı, idrar ve dökülmüş veya dağılmış gıdalar ortamdan uzaklaştırılmalıdır. Bütün bu tedbirlere rağmen böceklerin ve diğer kemirgenlerin hayvan barınaklarından ve diğer tesislerden uzaklaştırılamaması durumunda, yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-1 (B) bölümünün B.6 kısmında verilen girdiler kullanılır.

k) Tüm memeliler, otlak veya açık hava egzersiz alanlarına veya açık bir barınak alanına ulaşabilmelidir ve hayvanların psikolojik koşulları, hava koşulları ve arazinin durumu izin verdiği sürece hayvanlar bu yerleri kullanabilmelidir. Otoburlar, koşullar elverdiği sürece otlaklara ulaşabilmelidir.

l) Otobur hayvanların otlama dönemlerinde meralara erişebilmeleri halinde ve kış barınaklarının hayvanlara hareket serbestisi vermesi durumunda, kış aylarında hayvanlara açık gezinti alanları ve açık alanlar sağlanması zorunluluğu kaldırılabilir. Ancak; Bir yıldan yaşlı boğalar, meralara, açık gezinti alanlarına ve açık alanlara erişebilmelidirler. Besinin son döneminde büyükbaşlar, domuzlar ve küçükbaşlar, yaşam sürelerinin 1/5'ini geçmemesi kaydıyla ve her durumda yetkilendirilmiş kuruluşun belirleyeceği süre kadar kapalı alanlarda kalabilirler.

m) Hayvan barınaklarının zemini düzgün olmalı fakat kaygan olmamalıdır. Toplam zemin alanının asgari yarısı, sert ve düz olmalıdır.

n) Altlık; sap-saman veya diğer uygun doğal maddeden oluşmalıdır. Altlık olarak kullanılan materyal, organik tarımda gübre olarak kullanılmasına izin verilen her türlü mineral madde ile iyileştirilebilir ve güçlendirilebilir.

o) Buzağılar 1 haftalık yaştan sonra bireysel bölmelerde tutulmamalıdır.

p) Kanatlılar açık yetiştirme koşullarında yetiştirilmelidir ve kafeslerde tutulmamalıdırlar. Su kanatlıları iklim şartlarının elverdiği sürece hayvanın rahatlığı veya hijyen şartları nedeniyle akarsulara, gölet veya göllere erişebilmelidirler.

r) Kümeslerde aşağıdaki asgari şartları karşılamalıdır;

1) Zeminin asgari üçte biri, parçalı veya ızgaralı yapıda değil, düz bir yapıda olmalı ve sap-saman, talaş, kum veya kısa çim gibi maddelerle kaplı olmalıdır.

2) Yumurta tavuğu kümeslerinde zeminin yarıdan fazlası dışkı toplanmasına elverişli olmalıdır.

3) Kanatlı grubunun ve kanatlının büyüklüğü ile orantılı büyüklükte tünek bulunmalıdır. Bu konudaki standartlar bu Yönetmeliğin Ek-6 (B) bölümüne uygun olmalıdır.

4) Kanatlının büyüklüğüne göre giriş/çıkış delikleri olmalı ve bu delikler kanatlı barınağının her 100 m2 si için asgari toplam 4 m uzunlukta olmalıdır.

5) Her kanatlı barınağında aşağıdakilerden fazla hayvan barındırılmamalıdır;

4800 adet etlik piliç,
3000 adet yumurta tavuğu,
5200 adet afrika tavuğu,
4000 adet dişi muskovi veya pekin ördeği,
3200 adet erkek muskovi veya pekin ördeği veya diğer ördekler,
2500 adet et horozu, kaz veya hindi,

6) Et üretimine yönelik kanatlı barınaklarının her birinin toplam kullanılabilir alanı 1600 m2 yi aşmamalıdır.

s) Yumurta tavuklarında doğal ışık ile suni ışıklandırmanın toplamı günde 16 saati geçemez. Suni ışıklandırma olmadan asgari sekiz saat dinlenme süresi uygulanır.

t) Kanatlılar iklim koşullarının elverdiği durumlarda açık hava barınaklarına ulaşabilmeli ve mümkün olduğunca bu durum yaşamlarının asgari 1/3'ünde uygulanmalıdır. Bu açık hava barınakları çoğunlukla bitki örtüsü ile kaplanmalı, koruyucu tesisler bulunmalı ve hayvanların yeterli sayıda suluk ve yemliklere erişmelerine imkan vermelidir.

u) Sağlık nedenleriyle, iki yetiştirme dönemi arasında kümesler boş bırakılmalı, bu süre içerisinde binalar ve tesisat temizlenmeli ve dezenfekte edilmelidir. Ayrıca, her kanatlı grubunun yetiştirilmesi tamamlandığında gezinti alanları sağlık nedeniyle boş bırakılarak, bitki örtüsünün yeniden gelişmesine imkan verilmelidir. Yetkilendirilmiş kuruluşlar, barınakların boş bırakılması gereken dönemleri belirlerler. Bu gereklilik barınaklarda tutulmayan ve gün boyunca serbestçe gezinen küçük miktarlardaki kanatlılara uygulanmaz.

v) Kanatlılarda asgari kesim yaşları aşağıda belirtilmiştir.

Tavuklar	81 günlük,
Et horozları	150 günlük,
Pekin ördeği	49 günlük,
Dişi muskovi ördeği	70 günlük,
Erkek muskovi ördeği	84 günlük,
Yaban ördeği	92 günlük,
Afrika tavuğu	94 günlük,
Hindi ve kaz	140 günlük.

Nakliye ve kesim

Madde 19 — Organik hayvan nakliyesi ve kesim kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Hayvanların nakliyesinde uyulması gereken kurallar;

1) Hayvanların nakilleri stressiz ve kısa zamanda gerçekleştirilecek şekilde yapılır.

2) Yükleme ve boşaltma işlemleri dikkatlice ve hayvanları zorlamak amacıyla herhangi bir alet kullanılmadan gerçekleştirilmelidir. Nakliye öncesi ve esnasında herhangi bir yatıştırıcı ilaç kullanılamaz.

3) Kara taşımacılığında 8 saatte bir yemleme, sulama ve dinlendirme için mola verilir.

4) Yurt içi ve yurt dışı her türlü hayvan nakillerinde 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu ve diğer ilgili mevzuat uygulanır.

b) Kasaplık hayvanlara kesim esnasında stres yaratmayacak şekilde davranılır. Mümkün olan durumlarda ayrı mezbaha, kesimhane ve kombinalar kullanılır. Mümkün olmayan durumlarda ise konvansiyonel olarak yetiştirilmiş hayvanların kesiminden sonra, mezbaha, kesimhane ve kombinalar bu Yönetmeliğin Ek-8'inde verilen maddeler ile temizlendikten sonra, organik hayvanların kesimi yapılır.

Hayvan gübresi

Madde 20 — Organik hayvan gübresi kullanma, bulundurma ve koruma kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik bitkisel üretim yapılacak alanlarda, arazi üzerine uygulanacak toplam gübre miktarı, tek ürün için yılda hektar başına 170 kg saf azotu geçemez. Söz konusu miktara göre bu Yönetmeliğin Ek-5' inde yer alan tabloda maksimum hayvan sayısı belirlenmiştir.

b) Organik üretim yapan işletmeler organik üretim fazlası gübrelerini dağıtmak amacıyla bu Yönetmelik hükümlerine göre üretim yapan diğer müteşebbislerle işbirliğine gidebilirler. İşbirliği içerisinde kullanılan tarımsal alanda yılda hektar başına azami 170 kg saf azot miktarının gübreden sağlanan kısmı hesaplanmalıdır.

c) Hayvansal gübrelerin depolama yerleri; doğrudan akıntı ile veya sızıntı ile toprak veya suyun kirlenmesini önleyecek özellikte olmalıdır.

d) Müteşebbisin, yetkilendirilmiş kuruluş ile yapacağı sözleşmede, hayvan gübresinin depolanması için yapılan tesislerin yeri ve tarifi, hayvan gübresinin yayılmasına ilişkin plan, hayvan gübresinin yayılmasına ilişkin diğer işletmelerle yapılan yazışmalar yer almalıdır.

Organik arı yetiştiriciliği

Madde 21 — Organik arı yetiştiriciliği kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik arı yetiştiriciliği yapılacak alan, kovanlardan itibaren uçuş yarıçapı 3 km. olmak zorundadır. Bu alanda ve aynı zamanda organik ve konvansiyonel arıcılık birlikte yapılamaz.

b) Arıcılık ürünleri, bu Yönetmelik hükümlerinin asgari bir yıl uygulanması kaydıyla organik ürün olarak pazarlanabilir.

c) Irk seçiminde, arıların yerel koşullara adapte olabilme kapasitesi, dayanıklıkları ve hastalıklara karşı dirençleri göz önüne alınmalıdır. Apis mellifera türünün ırkları ve yerel ekotipleri tercih edilmelidir.

d) Kapasite artırımı, kolonilerin bölünmesi veya organik arıcılık yapan diğer işletmelerden oğul veya kovan alınabilir.

e) Yetkilendirilmiş kuruluşdan önceden izin alınması kaydıyla, işletmenin sahip olduğu konvansiyonel arı kolonileri, organik arıcılığa geçiş amacı ile kullanılabilir.

f) Bu Yönetmelik hükümlerine göre üretim yapmayan arıcılardan sağlanan arı oğulları, bir yıllık geçiş süreci içerisinde kullanılabilir.

g) Sağlık veya felaket nedenleriyle yüksek hayvan ölümlerinin olması durumunda ve bu Yönetmelik hükümlerine uygun kovanların mevcut olmaması halinde, geçiş sürecine tabi olmaları kaydıyla, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kovanların yeniden oluşturulmasına izin verilebilir.

h) Kolonilerin yenilenmesi amacıyla, bu Yönetmelik hükümlerine uygun olmayan, yılda % 10 oranında ana arı ve erkek arı, organik üretim yapılan kovanlara yerleştirilmeleri kaydıyla, organik üretim yapılan birimlere alınabilir. Bu durumda geçiş süreci uygulanmaz.

ı) Kovanların yerleşimi aşağıdaki hususlara uygun olmalıdır;

1) Arılar için yeterli miktarda doğal nektar, balözü ve polen kaynağı bulunmalı ve suya erişim imkanı olmalıdır.

2) Üretim bölgesinin 3 km yarıçapı içerisinde bulunan nektar ve polen kaynakları, organik olarak üretilen ürünlerden veya doğal bitki örtüsünden oluşmalıdır.

j) Üretim sezonu sonunda arıların kışı geçirebilmesi için kovanlarda yeterli miktarda bal ve polen bırakılmalıdır.

k) İlkbahar döneminde arı kolonilerinin beslenmesinde organik bal kullanılır. İklim koşullarının balın kristalleşmesini hızlandırdığı durumlarda, beslemede organik metotla üretilen bal yerine organik metodlarla üretilen şeker şurubu veya organik şeker melası kullanılmasına yetkili kuruluş tarafından izin verilebilir. Besleme ile ilgili olarak kayıtlara, ürünün tipi, uygulama tarihi, miktarı ve kullanıldığı kovanlara dair bilgiler yazılır. Besleme işlemi son bal hasadı ile müteakip nektar veya balözü döneminden önceki 15 gün arasında yapılır.

l) Arıcılıkta hastalıkların önlenmesi için;

1) Dayanıklı uygun ırklar seçilmelidir.

2) Ana arıların düzenli olarak yenilenmesi, her hangi bir anomali tespiti için kovanların sistematik olarak kontrolü, kovanlardaki erkek yavru arıların kontrolü, düzenli aralıklarla malzeme ve teçhizatın dezenfekte edilmesi, kirlenmiş maddeler veya kaynaklarının imha edilmesi, balmumunun düzenli olarak yenilenmesi ve kovanlarda yeterli miktarda polen ve bal bırakılması gibi hastalıklara karşı direnç artırıcı ve enfeksiyon önleyici pratiklerin yapılması gerekir.

m) Koruyucu önlemlere rağmen, koloniler hastalanır veya zarar görürse, derhal tedaviye alınmalı ve gerekirse koloniler ayrı kovanlarda izole edilmelidir. Bu Yönetmeliğe uygun arıcılıkta kullanılacak veteriner ilaçları aşağıdaki prensiplere uygun olmalıdır;

1) İlaçlar Türk İlaç Kodeksine uygun olmalıdır.

2) Tedavi edici etkilerinin öngörülen tedaviye uygun olması kaydıyla kimyasal bileşimli ilaçlar yerine fitoterapik ve homeopatik tedavi yöntemleri kullanılmalıdır.

3) Yukarıda bahsedilen ürünlerin kullanımı, kolonileri tehdit eden hastalık veya istilacıların yok edilmesinde etkili olmaması durumunda, yetkilendirilmiş kuruluşun sorumluluğunda, kimyasal bileşimli ilaçlar kullanılabilir. Ancak koruyucu amaçlı kimyasal bileşimli ilaçların kullanımı yasaktır.

4) Arı zararlısı Varroa için; formik asit, laktik asit, asetik asit, oksalik asit ve mentol, timol, okaliptol veya kafur kullanılabilir.

n) Tedavi, kimyasal bileşimli ilaçlar ile yapılırsa, bu dönem içerisinde tedavi altındaki koloniler izole edilmiş bir bölgeye alınır, tedavi sonrası kovanlardaki balmumları alınır ve yerine organik balmumu veya boş çerçeve konulur. Bu kolonilere bir yıllık geçiş süreci uygulanır.

o) Veteriner ilaçlarının uygulandığı zamanlar; aktif farmakolojik madde de dahil ürünün tipi, konulan teşhis, dozu, uygulama şekli, tedavi süresi ve ilacın yarılanma süresi açıkca kaydedilmeli ve ürünler organik ürün olarak pazarlanmadan önce yetkilendirilmiş kuruluşa bilgi verilmelidir.

p) Organik arıcılıkta bakım, idare pratikleri ve kayıtları aşağıdaki gibidir;

1) Arıcılık ürünlerinin hasat edilmesi esnasında petekler içerisindeki arıların yok edilmesi yasaktır.

2) Ana arının kanatlarını kesmek gibi işlemler yasaktır. Ana arıların değiştirilmesi esnasında eski ana arının öldürülmesine izin verilir. Yalnızca Varroa bulaşan erkek yavru arıların yok edilmesine izin verilir.

3) Bal hasadında kimyasal sentetik sinek kovucu maddelerin kullanılması yasaktır.

4) Kovanların yerleştirildikleri alanlar kovan bilgileri ile birlikte kaydedilmelidir. Kovanlar bulundukları yerden başka yere yetkilendirilmiş kuruluş bilgisi dahilinde taşınabilir.

5) Arıcılık ürünlerinin üretimi, hasadı, işlenmesi ve depolanması esnasında kolonilere uygulanan koruyucu önlemler ve tedaviler kayıt edilmelidir.

r) Arıcılıkta kullanılacak materyallerin ve kovanların özellikleri;

1) Kovanlar çevreye ve arıcılık ürünlerine risk getirmeyen doğal malzemelerden yapılmalıdır.

2) Kovanlar kimyasal boyalarla boyanamaz.

3) Yeni çerçeve için balmumu organik üretim yapan birimlerden sağlanmalıdır. Arıcılığa yeni başlandığında veya geçiş sürecinde organik olarak üretilen balmumunun pazarda mevcut olmaması durumunda, organik üretim biriminden alınmayan balmumunun kullanılmasına, analizlere dayanarak yetkilendirilmiş kuruluş tarafından izin verilir.

4) Üzerinde yavrulu gözler bulunan çerçevelerden bal sağımı yapılamaz.

5) Çerçeve, kovan, petek gibi malzemeleri zararlılardan korumak amacıyla yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-8'indeki ürünlerin kullanılmasına izin verilir. Buhar veya doğrudan alev gibi fiziki uygulamalara da izin verilir.

6) Arıcılıkta kullanılan malzemelerin, binaların, teçhizatın ve kapların veya ürünlerin temizlenmesinde ve taşınmasında yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-8'indeki maddeler kullanılabilir. Arıların taşınması sırasında hayvanlara stres yaratmaktan kaçınılır.

7) Karantina tedbirleri uygulanan ve uçakla ilaçlama yapılan alanlarda organik arıcılık yapılamaz.

8) Kovanların taşınması, depolanması, pazarlanmasında ve organik arı ürünlerinin, üretilmesi, işlenmesi, taşınması, ambalajlanması, etiketlenmesi, depolanması ve pazarlanmasında bu Yönetmeliğin İkinci Kısım, Dördüncü Bölüm hükümleri uygulanır.

Organik su ürünleri üretiminde genel kurallar

Madde 22 — Organik su ürünleri üretiminin genel kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Yetiştiriciliğin gerçekleştirileceği suyun özellikleri, müteşebbis veya yetkilendirilmiş kuruluş tarafından analiz ettirilerek uygunluğu yetkilendirilmiş kuruluşca onaylanır. Kirlenme varsa, sorun giderilmeden su ürünleri üretimi yapılamaz.

b) Yetiştiricilik birimi, önemli bir kirlilik kaynağı olan yerleşim yerinde veya akarsu yatağında olmamalıdır. İşletmede kullanılacak suyun, alındığı kaynağındaki ekolojik denge bozulmamalıdır. Havuz tipi balık çiftliklerinde üretim alanının en az %5'i üzerinde müdahale olmaksızın doğal bitki örtüsünün gelişimine imkan verilir.

c) Bakanlıktan aldığı izinle yetkilendirilmiş kuruluş ile sözleşme yapan müteşebbis geçiş sürecine alınır. Su ürünleri üretiminde geçiş süreci organizmanın türüne, dikkate alınan hayat döngüsüne veya üreme süresine,

yetiştiricilik tekniği, su özellikleri ve tesisin yapıldığı yerin geçmişte kullanımına göre yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kararlaştırılır. Geçiş süreci konvansiyonel üretimden gelen materyaller için yaşam süresinin en az 2/3'ü kadardır.

d) Su ürünleri üretimi, çevre korumaya uygun olmalı, atıklar çevreye zarar vermemeli, biyolojik çeşitlilik teşvik edilmeli, tür ve alt türlerin seçiminde kapasiteler ve yerel koşullara uyum göz önüne alınmalı, su yapısının korunması için bütün tedbirler alınmalıdır. Üretim alanından doğaya kaçışları ve doğadan üretim alanlarına girişleri engelleyici tedbirler alınmalıdır. Üretim alanlarını yırtıcı kuşlar ve diğer hayvan türlerinden korurken yağmacı hayvanlara fiziksel olarak zarar vermeyen tedbirler alınmalıdır. Üretimde kullanılan ekipmanlar, boyalar organik üretim prensiplerine uygun seçilmelidir. Canlıya zarar vermemek koşuluyla markalama yapılabilir.

e) Yetiştiricilik tesislerinde, üretim faaliyetlerinin tümü yetkilendirilmiş kuruluşun kontrolünde gerçekleştirilir.

f) Su canlıları organik tarım kurallarına uygun olarak üretilmeli, beslemede organik olarak üretilmiş yem ve yem katkı maddeleri kullanılmalıdır. Yemler, gelişimin çeşitli evrelerindeki canlıların beslenme gereksinimlerini karşılarken doğal lezzeti bozmamalıdır. Hayvansal orjinli kan unu, kemik unu gibi sentetik kimyasal muamele görmüş yemler kullanılamaz. Üreticinin yem maddelerinin tamamını organik tarımdan sağlayamaması halinde, konvansiyonel yemin oranı % 20'yi geçmemek üzere ve belirli sürede yetkilendirilmiş kuruluş kontrolünde kullanımına izin verilir. Balık etine renk verici sentetik maddeler ile doğal olmayan yöntemler kullanılamaz.

g) Su ürünlerinin beslenme gereksinimlerini temin etmek için, bazı besin ilaveleri kullanılması gerektiğinde, vitamin ve mineraller yetkilendirilmiş kuruluşca verilecek izne göre kullanılabilir. Yaş yemlerin kullanılmasına izin verilmez.

h) Yem katkı maddeleri bu Yönetmeliğin Ek-7'sinde verilenlerdir. Yem ve diğer besin maddeleri genetik yapısı değiştirilerek elde edilmiş yada kısmi olarak bunlardan türetilmiş ürünleri, katkıları ve tamamlayıcı maddeleri içeremez.

ı) Balık yemlerinin bulunduğu alan organik tarım kurallarına uygun olmalıdır. Siloda muhafaza edilen yemlerde organik olarak üretilmiş, bu Yönetmeliğin Ek-7'sinde belirtilmiş olan koruyucu ve katkılar kullanılabilir.

j) Üretimi ve büyümeyi teşvik edici sentetik maddelerin kullanımı yasaktır. Ancak; yetiştiriciliği yapılan aynı canlı türünden alınmak koşuluyla, balık yetiştiriciliğinde hipofiz enjeksiyonu yetkilendirilmiş kuruluşun izni ile yapılabilir.

k) Doğal olarak hastalığa dayanıklı tür ve alt türlerin seçimine dikkat edilmelidir. Nesli tehlike altında olan türler tercih edilebilir.

l) Stok yoğunluğu yetiştiriciliği yapılacak türlere göre yetkilendirilmiş kuruluşlarca belirlenir.

m) Yetiştirme şartları balıkların türler itibariyle doğal davranışlarına imkan vermelidir. Nakliye aşamasında, olumsuz iklim şartlarında ve kuluçkahaneler haricinde sıvı oksijen kullanımı yasaktır.

n) Organik su ürünleri yetiştiriciliğinde, hayvanların genetik yapısı değiştirilemez. Genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve bunlardan üretilmiş ürünler girdi olarak kullanılamaz.

o) Bazı üretim tiplerinin tabiatında olan hususi müdahaleler dışında uygulanan büyümeyi arttırıcı ve üreme devrelerini değiştiren maddeler kullanılamaz. Ancak, canlının sağlığını, dengesini ve davranışlarını etkilememek koşuluyla fotoperiyot uygulaması ile sıcaklık azaltması veya artırılması şeklindeki uygulamalar yetkilendirilmiş kuruluşun izniyle gerçekleştirilir. Fotoperiyot, türün doğal yaşam sahası için bir yıldaki en uzun doğal gün-ışığı uzunluğundan daha uzun olamaz.

p) Organik su ürünleri yetiştiriciliği yapan tüm işletmeler güncel ve muntazam kayıtları tutar.

r) Organik olarak üretilen balıkların yakalanması, boylanması ve kesimi esnasında aşırı stres oluşturmayacak yöntemler uygulanır.

s) Yetiştiricilik ünitesinde mevcut anaçların en az % 20' si her yıl yenilenir.

t) Uygun durumlarda polikültür tercih edilecektir. Kültürü yapılan her bir türün doğal ihtiyaçları karşılanır.

u) Ürün satımından önceki 3 ay kadar süre içinde ilaç verilmiş ise, her türlü balık eti ve yumurtası ile su canlısı veya bunlardan elde edilen ürünler organik ürün olarak satılamaz. Omurgasız organizmalarda geleneksel ilaçların kullanımına müsaade edilmez. Tedavi edici etkisinin bulunması ve tedavi koşullarına uygun olması kaydıyla kimyasal bileşimli ilaç uygulamaları yerine bitkisel ilaçlar veya homeopat ürünler kullanılabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Organik Ürünlerin İşlenmesi, Ambalajlanması, Etiketlenmesi, Depolanması, Taşınması ve Pazarlanması

Organik ürünlerin işlenmesi ve ambalajlanması

Madde 23 — Organik ürünlerin işlenmesi ve ambalajlanması kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik ürünün işlenmesi esnasında, organik ürünün bu Yönetmeliğe uygun olmayan ürünlerle karışma yada bulaşmasını önleyecek ve ürünün organik niteliğini koruyacak gerekli tedbirler alınır.

b) Organik ürünün işlenmesi esnasında, yalnız bu Yönetmeliğin Ek-2'sinde belirtilen gıda bileşenleri kullanılır.

c) İyonik radyasyon-ışınlama yöntemi uygulanmaz.

d) Organik ürün genetik yapısı değiştirilmiş organizma veya bu organizmalardan elde edilen ürünler kullanılmadan üretilmiş olmalıdır.

e) Organik tarım metoduyla üretilen bitkisel, hayvansal ve su ürünleri ile organik ürünler, hammadde, yarı mamul veya mamul madde halinde ambalajlanırken organik ürün niteliği bozulmamalıdır.

Organik ve geçiş süreci ürünlerinin etiketlenmesi

Madde 24 — Organik ürünlerin etiketlenmesi kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Nihai ürün etiketi üzerinde;

1) Ürünün adı ve sertifika statüsü belirtilmelidir.

2) Ürünün hasat yılı, üretim tarihi, kime ait olduğu ve bu Yönetmeliğe uygun olarak üretilmiş olduğu belirtilmelidir.

3) Yurt içinde pazarlanan organik ürünlerin üzerinde, bu Yönetmeliğin Ek-3'ünde belirtilen şekilde organik ürün logosu kullanılmalıdır.

4) Yetkilendirilmiş kuruluşun adı, kod numarası, sertifika numarası ve logosu bulunmalıdır.

5) Ürün içindeki maddeler, ağırlıklarının azalış düzenine göre liste halinde sıralanmalıdır.

6) Ürünün menşei belirtilmelidir.

7) Ürünün üretim yeri, üretim ve son kullanma tarihi belirtilmelidir.

8) İthal edilmiş ürünlerde Türkçe etiket bilgileri yer almalıdır.

b) Ürün etiketinde organik kelimesinin kullanılması; ekolojik, biyolojik kelimelerinin kullanımıyla eşdeğerdir.

c) Bu Yönetmelik hükümlerine göre üretilmeyen ürün etiketinde, bu Yönetmeliğe uygun üretildiği, hazırlandığı, işlendiği, ambalajlandığı, depolandığı ima ve beyan edilemez. Organik olmayan ürünler etiket ve ambalaj dizaynıyla, organik ürün etiket ve ambalaj dizaynını çağrıştıracak nitelikte ve benzerlikte olamaz. Böyle ürünler için organik tarımsal ürün olarak marka, patent ve tescil alınamaz. Organik olmayan ürünler için, tüketicide organik ürün izlenimi oluşturacak, haksız rekabete neden olacak, bio, biyo, eco, eko, org ön ekleri kullanılamaz.

d) Bir ürün aşağıda belirtilen şartları taşıması halinde, organik ürün olarak etiketlenir.

1) Ürünün bu yönetmelik hükümlerine uygun olarak üretilmesi veya ithal edilmesi halinde,

2) İşlenmiş ürünlerde; ancak aşağıda belirtilen koşulların sağlanması halinde,

Ürün içerisinde bulunan tarımsal orjinli ürün veya türevlerinin minimum % 95'i bu Yönetmelik hükümlerine göre üretilmiş veya ithal edilmiş olmalıdır.

Ürün içeriğinde bulunan organik olarak üretilmeyen tarımsal kaynaklı diğer maddeler bu Yönetmeliğin Ek-2 (C) bölümünde yer almış olmalıdır.

Ürün, tarımsal kaynaklı olmayan gıda maddelerini kullanmayı gerektiriyorsa yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-2 (A) bölümünde listelenen tarımsal kaynaklı olmayan gıda katkı maddelerini içermelidir.

Tarımsal orjinli ürün veya türevlerinin işlem görmesi gerekiyorsa bu Yönetmeliğin Ek-2 (B) bölümünde listelenen ürünlerle işlem görmüş olması gereklidir.

e) Bir geçiş ürünü; ancak aşağıda belirtilen şartları taşıması halinde, geçiş dönemi ürünü olarak etiketlenir:

1) Bu Yönetmelik hükümlerine göre geçiş süreci ürünü olmalıdır.

2) Hasattan önce minimum 12 ay geçiş dönemine uyulmuş olmalıdır.

3) Etiket üzerinde ürünün, "organik tarım geçiş süreci ürünüdür." cümlesinde, "organik" ifadesi, "geçiş süreci" ifadesiyle aynı renk, punto ve yazım tarzında olmalıdır.

f) Minimum % 70'i organik ürünlerden oluşan işlenmiş ürün etiketinin aşağıda belirtilen şartları taşıması gereklidir:

1) İçindekiler kısmında organik tarım metoduyla üretildiğinin belirtilebilmesi için içindeki tarımsal orjinli maddelerin veya bunların türevlerinin minimum % 70'i bu Yönetmelik hükümlerine göre üretilmiş veya yönetmeliğe eşdeğer kurallara uygun olarak üretilmiş ithal organik ürün olmalıdır. İçindekiler kısmında organik olanlar bileşimlerinin % X oranlarıyla birlikte "Organik tarım metoduyla üretilmiştir" şeklinde ifade edilmeli ve bu ifade içindekiler kısmında yer alan diğer maddeler ile aynı renk, boyut ve yazı tarzında olmalıdır.

2) İşlenmiş ürün içeriğinde bulunan organik olarak üretilmeyen tarımsal kaynaklı diğer maddeler bu Yönetmeliğin Ek-2 (C) bölümünde yer almış olmalıdır.

3) İşlenmiş ürün, yalnızca bu Yönetmeliğin Ek-2 (A) bölümünde listelenen, tarımsal kaynaklı olmayan gıda katkı maddelerini içermelidir.

4) Tarımsal orjinli ürün veya türevleri bu Yönetmeliğin Ek-2 (B) bölümünde listelenen ürünlerle işlem görmüş olmalıdır.

5) Ürün işleme esnasında iyonik radyasyon kullanılmamalıdır.

6) Ürün, bu yönetmelik hükümlerine göre Bakanlıkça yetkilendirilen kuruluşlar tarafından kontrolü yapılan müteşebbislerce üretilmiş olmalıdır.

7) Ürün genetiği değiştirilmiş organizma ve/veya bu organizmalardan elde edilen ürünler kullanılmadan üretilmiş olmalıdır.

8) Geçiş sürecinde üretilen ürünler bu Yönetmelik hükümlerine göre geçiş süreci ürünü olarak etiketlenir.

Organik ürünlerin depolanması

Madde 25 — Organik ürünlerin depolanması kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik ürünlerin, depolama alanları, ürünlerin tanınmasına imkan verecek ve bu Yönetmelikçe uygun bulunmayan başka ürünlerle, maddelerle karışmaya ya da bulaşmaya meydan vermeyecek biçimde düzenlenmelidir. Organik ürünlerin depolandığı alanlarda kullanılan yalıtım malzemeleri ve soğutma ile ilgili ekipmanlar bu amaç gözetilerek seçilmelidir.

b) Ayrı olarak depolamanın mümkün olmadığı durumlarda organik ürünlerle konvansiyonel ürünlerin karışmasını engelleyecek tedbirler alınır ve bu tedbirlerin yeterliliği yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kontrol edilir.

c) Basınç, sıcaklık ve yetkilendirilmiş kuruluşça uygun görülen gazlarla kontrol edilebilen koşullarda depolama uygulamaları yapılabilir.

d) Organik ürünlerin depolanması sırasında ürünün organik özelliğini kaybettirecek ilaç ve ilaçlama yöntemi kullanılamaz.

e) Organik ürünlerin depolanmasında sentetik kimyasal maddeler kullanılamaz ve doğal olmayan uygulamalar yapılamaz; tüm bu işlemler yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kontrol edilir.

f) Müteşebbis tarafından depolama koşulları ile depolanan organik ürünün giriş ve çıkış miktarları ve tarihine ilişkin kayıtlar düzenli olarak tutulur. Yetkilendirilmiş kuruluşa onaylatılır ve çizelgenin bir nüshası müteşebbis tarafından, diğer nüshası yetkilendirilmiş kuruluş tarafından saklanır.

Organik ürünlerin taşınması

Madde 26 — Organik ürünlerin taşınması kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Müteşebbis, organik ürünleri toptancı ve perakendeciler de dahil olmak üzere diğer birimlere taşıma sırasında içeriğinde herhangi bir karışmaya neden olmayacak biçimde uygun paket, konteynır veya kapalı araçlarda, izlenebilirliğini sağlayacak şekilde taşınmasını sağlamakla yükümlüdür.

b) Kontrol sistemine dahil olan iki müteşebbis arasında, kapalı olmayan araç, konteynır ya da paketlerin bir veya birden fazla sayıda nakliye işlemi, ürün hakkında müteşebbisin adı, adresi, ürünün adı, etiket bilgileri, yetkilendirilmiş kuruluşun adı, kod numarası gibi gerekli bilgileri içeren evraklarla birlikte, gönderici ve alıcı tarafların yetkilisi yada yetkilendirilmiş kuruluşun bilgisi ve onayı ile olmalıdır.

Organik ürünlerin pazarlanması

Madde 27 — Organik ürünlerin pazarlanması kuralları aşağıda belirtilmiştir.

a) Organik hammadde ve/veya organik işlenmiş ürün olduğunu belirten "Ürün Sertifikasına" sahip olan ve bu Yönetmelik hükümlerince üretilmiş ürünler organik ürün olarak pazarlanır.

b) Organik ürün ticareti yapan müteşebbis, her bir parti satışını "Ürün Sertifikası" ile belgelendirmek zorundadır.

c) Organik ürünler, organik ürün olduğu açıkça belirtilerek satılır. Organik ürünlerin, konvansiyonel ürün ile karışmaması ve organik niteliğinin korunması organik ürün satışı yapan müteşebbisin yükümlülüğündedir.

d) İthalatçı ithalat halinde, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından istenilen belgeleri eksiksiz olarak bu kuruluşa verir. Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından yeniden sertifikalandırma yapmak amacıyla aşağıda belirtilen bilgi ve belgeler istenir. Bunlar;

1) İthalatçının ithalat faaliyetleri; ithalatçının adı, adresi, ürünün geldiği ülke, ürünlerin ülkeye giriş noktası ve ithal edilen ürünlerin depolanmasında kullanılacak binaların uygunluğuyla ilgili detaylı açıklama belgeleri,

2) Karşı ülkeden alınan ürünün etiketi ve içeriğine dair bütün bilgilerin aslı veya noter onaylı tercümeleri,

3) İthalat işleminin nasıl gerçekleşeceğini ve ihlal durumunda alınacak ihtiyati tedbirleri içeren belgeler,

4) İthalatçı tarafından kullanılacak herhangi bir deponun diğer ülkede bulunması durumunda, karşı ülkenin yetkilendirilmiş kuruluşu tarafından kontrole açık olacağını belirten belgeler,

5) İlgili partinin miktarı, orjini ve yapısı, kontrol mekanizmasının detayları, üretim, işleme, ambalajlama, depolama, nakliye işlemlerinin detayları, alıcıları, ürün sertifikası, organik tarım müteşebbis sertifikası, ürüne ilişkin yıllık kontrol raporlarıdır.

Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından gerek duyulması halinde yukardaki bilgi ve belgelere ek olarak bilgi ve belgeler istenebilir. Tüm bilgi ve belgeler, Komite denetimlerinde ibraz edilmek üzere muhafaza edilir.

e) İthalat veya ihracat yapmak isteyen müteşebbis, yetkilendirilmiş kuruluştan aldığı Ürün Sertifikası ve ulusal mevzuat hükümleri gereğince tamamlamakla yükümlü olduğu diğer belgelerle birlikte Bakanlığın ilgili birimine başvurur.

f) Organik ürünlerin ihracatı, Dış Ticaret Müsteşarlığının "İhracatı Kayda Bağlı Ürünler Listesi"nde yer alan ürünler için yapılan işlemlere tabidir. Bu nedenle; müteşebbisler, ihracat dokümanlarının bir örneğini Ege İhracatçı Birliklerine verir. Ege İhracatçı Birlikleri ihracatçı bildirimleri ve verilen beyanname numaralarını içeren ihracat verilerini her üç ayda bir Komiteye bildirir.

ÜÇÜNCÜ KISIM
Kontrol ve/veya Sertifikasyon Sisteminin İşleyişi
BİRİNCİ BÖLÜM
Kontrol Esasları

Kontrol sisteminin özellikleri

Madde 28 — Organik üretimin özelliği, her aşamasının kontrollü olması ve ürünün sertifikalandırılmasıdır. Bu Yönetmelik hükümlerine göre, ürünün güvence altına alınmasındaki iki temel unsur, kontrol ve sertifikasyondur. Kontrol ve sertifikasyon işlemi, aynı kuruluş tarafından yapılabileceği gibi ayrı ayrı kuruluşlar tarafından da yapılabilir.

Kontrol yetkisi

Madde 29 — Bakanlık müteşebbis kontrolüne ilişkin yetkisini, yetkilendirilmiş kuruluşa devredebilir. Kontrol yetkisi verilen kuruluşlar ve kontrolörler yetkilerini başka bir kurum ve/veya kuruluşa veya kişiye devredemez.

İşletme ve müteşebbis kontrolü için gerekli bilgi ve belgeler

Madde 30 — İşletme ve müteşebbis kontrolü için gerekli bilgi ve belgeler aşağıda belirtilmiştir.

a) Müteşebbisler yaptıkları organik faaliyetler ile ilgili her türlü bilgi ve belgeleri, sözleşmeli olduğu kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşuna vermekle yükümlüdür. Bu bilgi ve belgeler kuruluş tarafından kayıt altına alınır. Bu kayıtlar aşağıdaki bilgi ve belgeleri içerir;

1) İşletmenin adı, adresi, kapasite bilgileri, hukuki durumuna ait bilgi ve belgeler, sözleşme tarihi, imzalanan sözleşme metni, organik tarıma geçişin başladığı tarih, sözleşme tarihine kadar ki arazi geçmişine ait bilgiler,

2) Faaliyet alanı,

3) İşletmede daha önce uygulanan üretim metodu,

4) İşletmenin ve işletme binalarının planları,

5) Arazi parselleri veya alana dair tüm plan ve krokiler,

6) İşletmenin mevcut makine ve ekipman donanımı,

7) İşletmenin konumu, kullanılan depoların tanımı ve amaca uygunluğu,

8) Ürün münavebe planı,

9) Kullanılacak tüm girdilere ait kayıt defterleri,

10) İşletmenin malları, dışarıdan satın alınan malları içeren alım ve satım defterleri,

11) Ürün çıkış planı, ürünün niteliği, stok durumu, miktarı, ambalajlama şekli ve materyali,

12) Orman alanlarından ve doğadan ürün toplanması durumunda, alana ait bütün tanımlamalar, resmi izinler ile alana yapılan tüm teknik müdahaleler, afetler, karantina tedbirleri gibi bilgilerdir.

b) Müteşebbis, faaliyet alanı ile ilgili bilgileri kapsayan organik tarıma geçiş ve üretim planları hazırlar.

Kontrol işlemi

Madde 31 — Kontrol işlemi; yazılı belgeleri, planları, defterleri, raporları, kayıtları, arazi, işletme ve depo gibi kritik nokta kontrollerini ve gözlemleri içermelidir. Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu yılda en az bir defa haberli veya habersiz olarak işletmeyi yerinde kontrol eder. Bu amaçla kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu bir kontrol planı hazırlar ve hazırlanan bu kontrol planı aşağıdaki bilgileri içerir;

1) Müteşebbisin adı ve adresi,

2) Kontrol tarihi,

3) Kontrolün kapsayacağı konular,

4) Kontrolör adıdır.

Müteşebbis tarafından kayıt altına alınan bütün organik tarım faaliyetleri kontrol raporları için temel bilgi niteliğindedir.

Kontrol işlemi sırasında kontrolör, bağlı bulunduğu kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşunun organik tarım faaliyetlerini içeren kendi kontrol formlarını doldurur. Kontrolör, yaptığı kontrole dair kontrol sonuçlarını içeren bir belge düzenleyerek müteşebbise verir ve bu belge müteşebbisce saklanır. Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya kontrol kuruluşu kontrol işlemi sonucunda bir rapor hazırlar. Kontrol raporu, müteşebbisin bu Yönetmelik hükümlerine göre yapılan organik tarım faaliyetlerinin kontrol sonuçlarını içerir.

İKİNCİ BÖLÜM
Sertifikasyon Esasları

Sertifikasyon sisteminin özellikleri

Madde 32 — Sertifikasyon; bütün kontrol yöntemlerinin uygulanması sonucu işletmenin, organik ürünün ve girdinin geldiği aşamanın belgelendirilmesidir. Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşunca; organik tarım müteşebbis sertifikası ve ürün sertifikası verilir. Sertifikalar, asgari bu Yönetmeliğin Ek-4'ünde yer alan bilgileri içerecek şekilde düzenlenmelidir. Düzenlenen sertifikaların icmal listeleri Komiteye gönderilir.

Sertifikasyon sisteminin özellikleri aşağıda belirtilmiştir;

a) Sertifikasyon, Komiteden bu yetkiyi almış gerçek veya tüzel kuruluşlarca yapılır. Sertifikasyon işlemi, kontrolü yapan kuruluşça da yapılabilir, ancak bu işlem için de Komiteden izin ve yetki almak zorundadır. Sertifika yetkisi verilen kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu yetkisini başka bir kurum veya kuruluşa devredemez.

b) Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu bir sertifikasyon sistemi oluşturur ve Komiteye sunar. Bu sistemi kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşunun uyguladığı fiyat listesi, sertifika belgesi örneği, sertifika çeşitleri, test etme ve sorgulama metodu, analiz yöntemi ve kullandığı tüm teknikler ve dokümantasyon sistemi ile ilgili bilgileri kapsar.

c) Sertifikasyon kuruluşu sertifika düzenleyeceği işletmelere ait tüm kontrol bilgilerini ve raporları kontrolü yapan kuruluştan devralır. Kontrol kuruluşu bu bilgileri sertifikasyon kuruluşuna vermek zorundadır.

Sertifikasyonun esasları

Madde 33 — Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu, bu Yönetmelikte bahsedilen kriterleri ve sertifikasyon esaslarının uygunluğunu EN 45011 veya ISO 65'e göre sağlamak zorundadır. Kontrol ve sertifikasyon kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu yapılan işin niteliğine göre kalite sistemini açıklayan bir kalite el kitabı hazırlar.

DÖRDÜNCÜ KISIM
Yetkilendirilmiş Kuruluşlar

BİRİNCİ BÖLÜM

Yetkilendirilmiş Kuruluşların Çalışma Esasları, Çalışma İzni ve Yaptırımlar

Yetkilendirilmiş kuruluşların çalışma esasları

Madde 34 — Yetkilendirilmiş kuruluşların çalışma esasları şunlardır:

a) Yetkilendirilmiş kuruluşlar; Komiteden çalışma yetkisi almak, çalışma yetki süreleri dolmadan en az bir ay önce çalışma yetki sürelerinin uzatılması için başvuru yapmak ve çalışma izinlerinin uzatıldığını belgelemek zorundadırlar. Yukarıdaki hususlara dikkat etmeyen kuruluşların çalışma izinleri Komite tarafından yeni izin belgelerini alıncaya kadar durdurulur.

b) Yetkilendirilmiş kuruluşlar yurt içinde her türlü organik ürün ambalajında ulusal organik tarım logosunu kullandırmak zorundadırlar.

c) Yetkilendirilmiş kuruluş, bu Yönetmelik hükümlerine göre kontrol sürecini işletmeden ürün veya girdi sertifikalandırması yapamaz.

d) Yetkilendirilmiş kuruluşlar bu Yönetmelik hükümlerine uymayan üretim teknikleri ve girdilerin kullanıldığından şüphe duyduğu durumlarda analiz amaçlı ürün örnekleri alabilir.

e) Tespit ettikleri her türlü aykırılıklar ile uygun gördükleri yaptırım işlemlerini de içeren karar yazısını, müteşebbisin itirazı var ise yirmi gün içerisinde, itiraz yok ise yıllık raporlarında Komiteye bildirirler. Ayrıca, yetkilendirilmiş kuruluş tarafından sistemden çıkarılan müteşebbisler diğer yetkilendirilmiş kuruluşlara bildirilir.

Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından uygun görülen yaptırımlara itiraz ve şikayet halinde Komite konu ile ilgili inceleme ve yeni belgeler isteme yetkisine sahiptir. Komite itiraz ve şikayet ile ilgili bilgi ve belgeleri inceler, nihai kararı verir ve sonucu taraflara iletir.

f) Yetkilendirilmiş kuruluş, bitkisel ve hayvansal ürünler ile su ürünleri üretimi yapan, orman alanlarından ve doğadan ürün toplayan, ürün işleyen, ambalajlayan, depolayan, nakleden, pazarlayan, sözleşme yaptığı geçiş sürecindeki veya bu süreci tamamlamış bütün müteşebbisleri ve müteşebbişlere ait her türlü bilgi ve belgeyi kontrol eder ve kayıt altına alır. Ayrıntılı rapor hazırlar. Raporlar, faaliyet alanı ile ilgili olarak aşağıdaki bilgileri içerir.

1) Bu Yönetmeliğin 6' ncı maddesinin (a) bendinin (1) numaralı alt bendinde yer alan bilgiler,
2) Üretime dair bütün bilgiler,
3) İşletmeye dair bütün bilgiler,
4) Kontrollere dair bütün bilgiler,
5) Sertifikasyona dair bütün bilgiler,
6) İhlal ve ihtilaflara dair bütün bilgiler,
7) Gıda siciline dair bütün bilgilerdir.

Yetkilendirilmiş kuruluşlarda aranan şartlar

Madde 35 — Yetkilendirilmiş kuruluşlarda aranan şartlar şunlardır:

a) Yetkilendirilmiş kuruluşlar teknik ve idari bakımından görevini yerine getirebilecek imkanlara sahip olmalıdır. Komite, bu konuda gerekli incelemelerde bulunmak, tavsiye ve direktif verme yetkisine sahiptir. Bakanlık tarafından izin verilecek yerli veya yabancı yetkilendirilmiş kuruluşun Türkiye irtibat bürosu temsilcisinin ve yardımcısının T.C. vatandaşı olması zorunlu olup, çalışan T.C. vatandaşı personel sayısı, toplam kontrolör ve diğer personel sayısının 2/3' ünden az olamaz.

b) Yetkilendirilmiş kuruluşlar EN 45011 veya ISO 65 veya standartlara göre akredite edilmiş olmalıdır.

c) Yetkilendirilmiş kuruluşlar, sürekli irtibat sağlanabilecek her türlü alt yapıyı oluşturur.

d) Yetkilendirilmiş kuruluşlar, danışmanlık hizmeti veremez.

e) Yetkilendirilmiş kuruluşlar, yöneticilerinin, ortaklarının, kontrolörlerinin ve çalışanları ile bunların birinci derece yakınlarının organik tarım faaliyetlerini kontrol edemez ve sertifikalandıramaz.

f) Yetkilendirilmiş kuruluşun yöneticileri, ortakları, kontrolörleri ve çalışanları, aynı anda başka bir yetkilendirilmiş kuruluşda görev alamazlar. Ancak, serbest kontrolörler aynı anda farklı yetkilendirilmiş kuruluş adına kontrol yapabilirler.

g) Yetkilendirilmiş kuruluşların kontrolörlerinin sayısı, kuruluşun proje sayısı ve kontrol edilecek alan için yeterli olmalıdır. Bir yıl içersinde kontrolör için maksimum çalışma süresi 90 kontrol günüdür.

h) Bakanlık tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlardan, yürürlükteki organik tarım mevzuatlarına uygun faaliyette bulunacaklarına dair noter onaylı bir taahhütname alınır.

ı) Yetkilendirilmiş kuruluşlar gerekli gördükleri durumlarda en az bir kontrolör bulundurmak ve komiteden izin almak kaydıyla şubeler açabilir. Yetkilendirilmiş kuruluşlar açtığı şubelerince yürütülen tüm faaliyetlerden sorumludurlar. Şubelerin kapatılması durumunda komite bilgilendirilir.

Yetkilendirilmiş kuruluşun çalışma izni için başvuru şekli

Madde 36 — Gerçek veya tüzel kişiler; kontrol veya sertifikasyon veya kontrol ve sertifikasyon faaliyetlerinde bulunmak için Bakanlığa resmi olarak müracaat eder. Komite tarafından gerekli incelemeler yapılır ve müracaat tarihinden itibaren en geç 3 ay içinde ilgiliye gerekli iznin verilip verilmeyeceğine dair bilgi verilir. Bakanlıkça izin verilen yetkilendirilmiş kuruluş bu Yönetmelik çerçevesinde çalışmalarını sürdürür.

Yetkilendirilmiş kuruluş çalışma izni için aranan şartlar ve istenilen belgeler

Madde 37 — Çalışma izni için istenilen belgeler ve aranan şartlar aşağıda belirtilmiştir:

a) Yetkilendirilmiş kuruluşların hukuki yapısını belirtir belgeler;

1) Yetkilendirilmiş kuruluş tüzel kişilik ise en az Limited Şirket olmalıdır.

2)Yetkilendirilmiş kuruluş, yabancı bir kuruluşun Türkiye'deki şirketi veya irtibat bürosu ise; tüm yasal izin prosedürlerini tamamlamış olmalıdır.

3) Gerçek kişi ise iş yeri açma belgesi almalıdır.

b) Yetkilendirilmiş kuruluş yabancı bir kuruluşun Türkiye'deki irtibat bürosu veya şirketi ise, akreditasyon belgesini müracatta ibraz eder. Yeni kurulan şirket ise akreditasyon belgesini en geç iki yıl içinde Bakanlığa göndermelidir. Belirtilen sürede akreditasyon belgesi ibraz edilmez ise Bakanlık yetkilendirilmiş kuruluşun çalışma iznini, belge Bakanlığa ibraz edilinceye kadar askıya alır.

c) Yetkilendirilmiş kuruluşların yer ve organizasyon tanımlamalarına dair belgeler;
1) Adı, yeri, tüm iletişim bilgileri ve var ise logosuna ait belgeler,
2) Kuruluş sahibi, ortakları, çalışanları, kontrolörlerine ait kimlik belgeleri,
3) Kuruluş sahibi, ortakları, çalışanları, kontrolörlerine ait eğitim belgeleri,
4) Çalışanların görev tanımları ve sigorta belgeleri,
5) Yetki sahibi kişilere ait imza sirküleri,
6) Yetkilendirilmiş kuruluşun organizasyon şemasıdır.
d) Kuruluşun mali yapısına dair belgeler;
1) Sermaye yapısını gösteren belgeler,
2) Vergi türü ve vergi numaralarını da içeren belgelerdir.
e) Kuruluşun çalışma alanı ve çalışma sistemine dair bu Yönetmelikte belirtilen tüm belgelerdir.
f) Kontrol ve sertifikasyon yöntemlerini içeren belgeler ve Türkçe kalite el kitabıdır.

Müteşebbisin sorumlulukları ve uygulanacak yaptırımlar

Madde 38 — Müteşebbis; sözleşme yaptığı yetkilendirilmiş kuruluşa organik üretimle ilgili istediği tüm bilgi ve belgeleri vermek, üretimin her aşamasında gerekli kontrolün yapılabilmesi için işletmenin organik üretimle ilgili her birimini yetkilendirilmiş kuruluşa açmak zorundadır. Yetkilendirilmiş kuruluş organik tarım faaliyetinin her aşamasını istediği anda kontrol eder.

Müteşebbis faaliyet alanını tam olarak tanımlamalı ve aldığı önlemleri yetkilendirilmiş kuruluşa bildirmelidir. Müteşebbis, bu Yönetmelik hükümlerine uyacağına ve her türlü kontrole izin vereceğine dair bir taahhütnameyi yetkilendirilmiş kuruluşa vermek zorundadır.

Müteşebbis, ürettiği, işlediği, ithal ettiği yada başka bir müteşebbisten satın aldığı ürünün bu Yönetmelik hükümlerine uygun olmadığından kuşkulanıyorsa bu durumu yetkilendirilmiş kuruluşa bildirir. Durum netlik kazanıncaya kadar söz konusu ürünün organik ürün olduğuna dair atıfta bulunacak organik ürün etiket ve logosunu kullanamaz. Müteşebbis söz konusu ürünü tereddütler ortadan kalktıktan sonra yetkilendirilmiş kuruluşun bilgisi dahilinde bu Yönetmelik hükümlerine uygun işlemlere tabi tutabilir ve pazarlayabilir.

Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından müteşebbise uygulanacak yaptırımlar, aşağıdaki maddelere göre uygulanır.

a) Müteşebbis, faaliyetleriyle ilgili yetkilendirilmiş kuruluş tarafından istenilen kayıtları düzenli olarak tutmak zorundadır. Belgelerin düzensiz veya yanlış tutulması durumunda, yetkilendirilmiş kuruluşlar eksiklik ve aksaklıkları müteşebbislere ayrıntılı ve yazılı olarak bildirir. Yetkilendirilmiş kuruluş eksiklik ve aksaklıkların düzeltilmesi için müteşebbise bir ay süre tanır. Bu süre sonunda tekrar kontrol eder. Eksiklik giderilmiş ise sözleşme aynen devam eder. Aksi halde kalite el kitabında belirtilen yaptırımlar uygulanır. İtiraz halinde konu ile ilgili bilgi ve belgeler en geç yirmi gün içinde Komiteye iletilir. Komite gerekli incelemeleri yaptıktan sonra nihai kararını verir ve sonucu taraflara bildirir.

b) Üretim aşamasında bu Yönetmelik hükümlerine aykırı uygulamaların saptanması halinde; müteşebbis organik üretime geçiş sürecinde ise, süre yetkilendirilmiş kuruluş tarafından uzatılır, bu süreyi tamamlamışsa tekrar geçiş sürecine geçirilir ve müteşebbise yazılı olarak bildirilir. Uzatılan geçiş süresi sonunda bu Yönetmelik hükümlerine aykırı uygulamaları tekrarladığı tespit edilen üretici müteşebbislerin sözleşmesi feshedilerek Komiteye bildirilir. İtiraz veya şikayet halinde Komite konu ile ilgili bilgi ve belgeleri ister ve inceleme başlatır. İnceleme neticesinde, müteşebbisin bu Yönetmelik hükümlerine aykırı uygulamaların kasıtlı olarak devam ettiği tespit edilmesi durumunda; Komite müteşebbisi organik üretim yapma faaliyetinden beş yıl süre ile men eder ve tüm yetkilendirilmiş kuruluşlara bildirir. Men kararı yalnızca Komite tarafından verilir.

c) İşleme, ambalajlama, etiketleme, depolama, taşıma, pazarlama faaliyetlerinde bu Yönetmelik hükümlerini ihlal eden müteşebbisin ihlale kasıtlı olarak devam ettiği tespit edildiğinde, Komite müteşebbisi organik tarım faaliyetinden beş yıl süre ile men eder ve bu kararını tüm yetkilendirilmiş kuruluşlara bildirir.

Yetkilendirilmiş kuruluşların göndermekle yükümlü oldukları bilgi ve belgeler

Madde 39 — Komite, yetkilendirilmiş kuruluşlardan; müteşebbise, ürüne, üretime, kontrol işlemine, kuruluşun kendisine, çalışanına ve menşeine dair her türlü bilgi ve belgeleri istediği zaman ve biçimde talep edebilir. Ayrıca yetkilendirilmiş kuruluşlar, yapısıyla ilgili yapılan her türlü değişikliği en geç bir ay içerisinde Komiteye bildirmek zorundadır.

Bu Yönetmeliğin 6 ncı maddesinin (f) bendinde verilen kod numarasını, sözleşme yaptığı müteşebbislerin onaylı listesi, arazi yeri, büyüklüğü, ürünün adı, miktarı işletmenin adı ve organik faaliyet bilgilerini içeren listeyi Yetkilendirilmiş kuruluş Komiteye ve organik tarımın yapılacağı il tarım müdürlüğüne en geç bir ay içinde bildirmek zorundadır. Komite ve il tarım müdürlüğü, kendisine bildirilen müteşebbisi "organik tarım metodu uygulayan müteşebbis" olarak kayıt altına alır.

Geçiş sürecindeki kısaltmanın süresi ve gerekçesi ya da müteşebbisin yeniden geçiş sürecine alınması durumları yetkilendirilmiş kuruluş tarafından, bir ay içerisinde üretim yapılan ilin il müdürlüğüne, yıllık raporlarda ise Komiteye bildirilir.

Yetkilendirilmiş kuruluşlar, geçen takvim yılında yapmış oldukları bir yıllık faaliyetleriyle ilgili; ürün, müteşebbis, sertifika icmalleri, kontrol, üretim, ihracat, ithalat, çalışan personel durumu ile ilgili bilgileri müteakip yılın en geç 31 Mart tarihine kadar Komiteye bildirir. Ayrıca yeni sözleşme yapılan müteşebbisleri sözleşme tarihinden itibaren en geç bir ay içinde Komiteye bildirmek zorundadırlar.

Denetim, yetki ve sorumluluklar ile denetim elemanlarının hizmet içi eğitimleri

Madde 40 — Yetkilendirilmiş kuruluş, müteşebbis ve işletme denetimleri; Organik Tarım Komitesi Üyeleri ve il müdürlükleri bünyesinde organik tarım konusunda eğitim almış teknik elemanlardan oluşan Organik Tarım Birimi tarafından yapılır. Bu denetimler gerek görülmesi halinde Bakanlık tarafından Teftiş Kurulu Başkanlığına da yaptırılabilir.

İl müdürlüklerinde denetimde görev alacak denetim elemanı; İl müdürlüğü tarafından önerilen, Bakanlık tarafından eğitilerek kimlik verilen kişilerden oluşur.

Denetimler; yetkilendirilmiş kuruluş büro denetimi, müteşebbis, işletme denetimleri olup, yetkilendirilmiş kuruluşların büro denetimi komite tarafından, diğer denetimler ise İl müdürlüklerince yapılır. Denetimler denetim yetkisine sahip en az iki elaman tarafından gerçekleştirilir. İl müdürlüğü elemanlarınca yapılacak denetimler sırasında Bakanlık tarafından hazırlanmış olan denetim formları kullanılır. Yıl sonunda yapılan denetimlere ilişkin değerlendirme icmali istatistiki bilgi mahiyetinde Bakanlığa en geç müteakip yılın 31 Ocak tarihine kadar gönderilir.

Bakanlık merkez teşkilatınca gerek görülmesi halinde taşra teşkilatı denetim elemanlarına yönelik eğitimler yaptırılır. Çiftçi eğitimleri taşra teşkilatındaki denetim elemanları tarafından yapılır.

Ceza uygulamaları

Madde 41 — Kanuna aykırı hareket eden müteşebbislere ve yetkilendirilmiş kuruluşlara verilecek idari para cezaları aşağıdaki şekilde uygulanır.

a) Suçun tespit edildiği mahallin il müdürlüğünün teklifi veya Komiteye yapılan şikayete bağlı olarak veya Komitenin doğrudan tespiti halinde Kanunun 12 nci maddesinin birinci fıkrasının (b), (c), (d), (e) bentlerindeki yaptırımlar Bakanlık tarafından uygulanır. Bu yaptırımlar Komitenin ön incelemesini müteakip gerek duyulduğu durumda Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından yapılacak inceleme sonucuna göre yerine getirilir. Bu inceleme süresince yetkilendirilmiş kuruluş müteşebbislerle yeni sözleşme yapamaz. Ancak daha önceden sözleşme yapılmış müteşebbislerle ilgili kontrol, sertifikasyon ya da kontrol ve sertifikasyon işlemlerine Komitenin alacağı karar doğrultusunda devam edilebilir.

b) Kanunun 12 nci maddesinin birinci fıkrasının (f) ve (k) bendlerine aykırı hareket edenlere Bakanlıkça veya mahallin en büyük mülki amiri tarafından idari para cezası verilir.

c) Kanunun 12 nci maddesinde yer alan diğer cezalar ise suçun tespit edildiği mahallin en büyük mülki amiri tarafından verilir.

d) Suça ilişkin cezanın kesinleştiği tarihten itibaren bir yıl içerisinde suçun tekrarlanması halinde Kanunda öngörülen tekerrür hükümleri uygulanır.

Bakanlık veya mahallin en büyük mülki amiri tarafından verilen idari para cezalarına karşı, kararın ilgilisine tebliğ tarihinden itibaren (7) gün içerisinde yetkili idari mahkemelere itiraz edilebilir.

Kontrolörlük kursu, kontrolörlük başvurularında aranılacak şartlar ile yetki, çalışma şekil ve esasları

Madde 42 — Bakanlıkça gerekli görülmesi halinde, ziraat mühendisi, veteriner hekim, su ürünleri mühendisi ve gıda mühendislerine yönelik, yılda bir defa kontrolör kursu açılır veya açtırılır. Kurs masraflarını karşılamak üzere, kursa katılacaklardan alınacak önceden Kurumca belirlenmiş olan ücret, ilgili döner sermaye hesabına yatırılır.

Kontrolörlük başvurularında aranılacak şartlar, kontrolörün, yetki, çalışma şekil ve esasları şunlardır:

a) Başvuruda aranılacak şartlar;

1) Ziraat, veteriner, su ürünleri ve gıda mühendisliği fakültelerinin birinden mezun olmak,

2) Organik tarım konusunda bir yıllık bilgi ve deneyim sahibi olduğunu gösterir resmi belgeye veya konu ile ilgili yüksek lisans diplomasına veya konu ile ilgili doktora diplomasına veya Bakanlıkça açılacak veya açtırılacak kurslardan kontrolörlük eğitimi aldığına dair resmi bir belgeye sahip olmak veya organik tarım komitesinde bir yıl süre ile çalışmış olmak veya lisans eğitimleri uygun organik tarımda görev yapmış Bakanlık müfettişi olmaktır.

b) Yetki;

1) İstenilen bilgi ve belgeleri Komiteye sunan kişilere, Komite tarafından kontrolörlük yetkisi verilir ve yetkilendirilen kontrolörler kimliklendirilerek kayıt altına alınır.

2) Lisans aldıkları meslek odasına üye olmak koşuluyla kontrol hizmeti verebilirler.

3) Kontrolörler aynı anda yalnız bir yetkilendirilmiş kuruluş adına çalışır, ancak serbest kontrolörler aynı anda farklı yetkilendirilmiş kuruluş adına kontrol yapabilirler.

c) Çalışma şekil ve esasları;

1) Komiteden alınacak yetki belgesiyle çalışırlar.

2) Yaptıkları kontrolle ilgili rapor tutmak, bu raporları imzalamak ve yetkilendirilmiş kuruluşa teslim etmek zorundadırlar.

3) Komite, kontrolörün bu Yönetmelik hükümlerine aykırı davranmasını tespit etmesi halinde kontrolör belgesini geçici veya süresiz olarak iptal edebilir.

Sertifiker başvurularında aranılacak şartlar ile yetki, çalışma şekil ve esasları

Madde 43 — Sertifikerlik başvurularında aranılacak şartlar ile yetki, çalışma şekil ve esasları şunlardır:

a) Başvuruda aranılacak şartlar;

1) En az 4 yıllık yüksek öğrenim mezunu olmak,

2) Organik tarım konusunda bir yıllık bilgi ve deneyim sahibi olduğunu gösterir resmi belgeye veya konu ile ilgili yüksek lisans diplomasına veya konu ile ilgili doktora diplomasına veya Bakanlıkça açılacak veya açtırılacak kurslardan kontrolörlük eğitimi aldığına dair resmi bir belgeye sahip olmak veya organik tarım komitesinde bir yıl süre ile çalışmış olmak veya lisans eğitimleri uygun organik tarımda görev yapmış Bakanlık müfettişi olmaktır.

b) Yetki;

1) İstenilen bilgi ve belgeleri Komiteye sunan kişilere, Komite tarafından sertifikerlik yetkisi verilir ve yetkilendirilen sertifikerler kimliklendirilerek kayıt altına alınır.

2) Sertifikerler yalnız bir yetkilendirilmiş kuruluş adına çalışabilir.

c) Çalışma şekil ve esasları;

1) Sertifikerler, Komiteden alınacak yetki belgesiyle çalışırlar.

2) Komite, sertifikerin bu Yönetmelik hükümlerine aykırı davranmasını tespit etmesi halinde sertifiker belgesini geçici veya süresiz olarak iptal edebilir.

Kontrol ve sertifikasyon ücreti

Madde 44 — Kontrol ve sertifikasyon ücretinin esasları aşağıda belirtilmiştir.

Kontrol ve sertifikasyon ücreti; yetkilendirilmiş kuruluş ile müteşebbis arasında yapılan sözleşme ile belirlenir. Yetkilendirilmiş kuruluş kontrollerinde komite üyesinin de kontrolde bulunmasını gerekli görürse, Komiteye yazılı olarak başvurur ve oluşacak harcırahı kendi kontrolüne uyguladığı esaslara göre karşılar.

BEŞİNCİ KISIM
Komiteler
BİRİNCİ BÖLÜM
Organik Tarım Komitesi

Organik Tarım Komitesinin oluşumu, görevleri, çalışma şekil ve esasları

Madde 45 — Organik Tarım Komitesinin oluşumu, görevleri, çalışma şekil ve esasları aşağıda belirtilmiştir.

a) Komitenin oluşumu; Bakanlık, Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı ile Dış İlişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı tarafından görevlendirilecek temsilcilerinden, Bakan veya yetkilendireceği müsteşar veya müsteşar yardımcısının onayı ile kurulur. Yukarıda adı belirtilen kuruluşlardan en az bir üye olmak üzere komiteye alınacak üye sayısını Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü belirler. İhtiyaç duyulması halinde Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Hukuk Müşavirliği'nden Komiteye birer üye alınabilir. Komite başkanlığı ve sekreteryası Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Alternatif Tarımsal Üretim Teknikleri Daire Başkanlığınca yürütülür.

b) Komitenin görevleri;

1) Yetkilendirilmiş kuruluş başvurularını değerlendirerek çalışma izni vermek, izin sürelerini uzatmak, izinlerini iptal etmek,

2) Yetkilendirilmiş kuruluşları kodlamak, kontrolörleri, sertifikerleri kodlamak ve kimliklendirmek,

3) Kontrolör ve sertifiker yetkisi vermek, yetkilerini iptal etmek,

4) Yetkilendirilmiş kuruluşların büro denetimini yapmak,

5) Yetkilendirilmiş kuruluşlara, kontrolörlere ve müteşebbislere organik tarım mevzuatlarına aykırı hareket etmeleri halinde gerekli idari para cezalarının uygulanmasını Bakanlık Makamına teklif etmek,

6) Türkiye'de organik tarımın yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, tanıtılması konularında çalışmalar yapmak, Organik tarım konusunda eğitim, seminer, sempozyum, toplantı, kongre ve fuarların düzenlenmesini teşvik etmek, bahse konu etkinliklere katılmak ve katkı sağlamak,

7) Uluslararası Organik Tarım mevzuatlarını izleyerek bu konudaki uyumun sağlanması için değişiklik çalışmaları yapmaktır.

c) Komite, sekreterya tarafından toplantıya çağrılır. Komite üye tam sayısının en az salt çoğunluğuyla toplanır. Kararlar üye tam sayısının salt çoğunluğu ile alınır.

d) Raportörlük, Komitece Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü temsilcileri arasından seçilen sekreter üye tarafından yürütülür.

e) Kararlar, toplantı tarihinden itibaren en geç bir ay içinde toplantıya katılan tüm üyeler tarafından imzalanır. Bakan veya Bakan'ın yetki verdiği Makamın Onayına sunulur ve Makam Onayı tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

İKİNCİ BÖLÜM
Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi

Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesinin oluşumu, görevleri, çalışma şekil ve esasları

Madde 46 — Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesinin oluşumu, görevleri çalışma şekil ve esasları aşağıda belirtilmiştir;

a) Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi; Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdür'ün başkanlığında TÜGEM temsilcileri, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Tarımsal Araştırmalar Genel Müdürlüğü temsilcileri, TÜBİTAK, meslek kuruluşları, sivil toplum örgütleri, yetkilendirilmiş kuruluşların temsilcisi, üniversiteler ve özel sektör temsilcileri ile Komitenin toplantı gündemiyle ilgili görüşlerinin alınmasında yarar gördüğü kurum ve kuruluşların temsilcilerinden olmak üzere en az on kişiden oluşur.

b) Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi; organik tarımın uygulanması ve geliştirilmesi, desteklemeler ve teşvikler, tüketicinin bilinçlendirilmesi, organik ürünlerin yurt içi ve yurt dışında pazarlanması, uygulamalardaki aksaklıkların tespit edilmesi ve bu konudaki stratejilerin belirlenmesi, organik tarım konusunda proje önerilerinin belirlenmesi ve araştırma önceliklerinin tespit edilmesi hususunda çalışmaları yürütür.

c) Organik Tarım Ulusal Yönlendirme Komitesi tarafından gerek görülmesi halinde çalışma grupları oluşturulur.

d) Olağan olarak yılda en az bir kez toplanır. Olağanüstü durumlarda sekreterya tarafından toplantıya çağrılır.

e) Kararlar, toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınır ve Komite'ye tavsiye niteliğindedir.

f) Raportörlük ve sekreterya Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından yürütülür.

g) Kararlar, toplantı tarihinden itibaren yirmi gün içinde tüm üyeler tarafından imzalanır. Kararlar imzalandıktan sonra otuz gün içerisinde Komiteye iletilir. Komite, müteakip ilk toplantısında kararlarla ilgili değerlendirmeyi yapar.

ALTINCI KISIM
Çeşitli ve Son Hükümler

Uyuşmazlık halinde başvurulacak yer

Madde 47 — Her yetkilendirilmiş kuruluş tarafından, gerekli hallerde başvurulması maksadıyla bir mahkeme yerinin belirlenmesi zorunludur. Bu mahal, müteşebbis ile yetkilendirilmiş kuruluş arasında yapılan sözleşmede belirtilmelidir.

Dış ticaret düzenlemeleri

Madde 48 — Organik ürünlerin ithalat ve ihracatına ilişkin gerekli düzenlemeler, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından yapılır.

Hüküm bulunmayan haller

Madde 49 — Organik tarım faaliyetlerinde bu Yönetmelikte hüküm bulunmayan hallerde; 27/5/2004 tarihli ve 5179 sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 22/3/1971 tarihli ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, 29/5/1973 tarihli ve 1734 sayılı Yem Kanunu, 15/5/1957 tarihli ve 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu ve 29/6/2001 tarihli ve 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun, 8/5/1986 tarihli ve 3285 sayılı Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu ve bu Kanunlara dayalı olarak çıkartılan ilgili mevzuat hükümleri ile 25/4/2002 tarihli ve 24736 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kimyevi Gübre Denetim Yönetmeliği, 18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik, 4/5/2004 tarihli ve 25452 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Tarımda Kullanılan Organik, Organomineral, Özel, Mikrobiyal ve Enzim İçerikli Organik Gübreler ile Toprak Düzenleyicilerin Üretimi, İthalatı, İhracatı, Piyasaya Arzı ve Denetimine Dair Yönetmelik hükümlerine uyulur.

Yürürlükten kaldırılan mevzuat

Madde 50 — 11/7/2002 tarihli ve 24812 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır.

Yürürlük

Madde 51 — Bu Yönetmelik yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 52 — Bu Yönetmelik hükümlerini Tarım ve Köyişleri Bakanı yürütür.

Ek–1 Gübre ve Toprak İyileştiriciler ile Bitki Koruma Materyalleri

A. Gübreler ve toprak iyileştiriciler

Organik bitkisel ürün yetiştiriciliğinde kullanımına izin verilen, gübre ve toprak iyileştiriciler aşağıda verilmiştir. Gübre ve toprak iyileştiriciler, bu Yönetmelik hükümleri doğrultusunda kullanılmalıdır.

İsim	Tanımı, İçeriği ve Kullanım Koşulları
Çiftlik gübresi	-Hayvan dışkıları ve hayvan yatağı bitki materyallerinden oluşan gübredir. -Ekstansif hayvancılıktan gelen gübreler kullanılır. -Çiftlik gübresinin elde edildiği hayvan türleri belirtilmelidir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Kurutulmuş çiftlik ve suyu alınmış kanatlı hayvan gübresi	-Ekstansif yetiştiricilik yapılan üretim birimlerinden elde edilen gübrelerdir. -Gübrenin elde edildiği hayvan türleri belirtilmelidir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Kanatlı ve çiftlik gübresi içeren kompostlaştırılmış hayvan gübresi	-Gübrenin elde edildiği hayvan türleri belirtilmelidir. -Entansif hayvancılıktan gelen gübrelerin kullanımı yasaktır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Hayvanların sıvı dışkıları (taze gübre sızıntısı, idrar, ve benzeri)	-Kontrollü fermantasyon ve/veya seyreltmeden sonra kullanılmalıdır. -Entansif hayvancılıktan gelen gübrelerin kullanımı yasaktır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Solucan (vermicompost) ve böceklerin kompostu	
Guano	-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Hayvansal kaynaklı ürünler ve yan ürünler ; -Kan unu -Tırnak unu -Boynuz unu -Kemik unu veya jelatinsiz kemik unu	-Kuru maddede maksimum krom (VI) konsantrasyonu: 0 mg/kg olmalıdır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.

-Balık unu -Et unu -Tüy, saç ve chiquette (öğütülmüş deri yada kürk) unu -Yün -Kürk -Saç -Sütçülük ürünleri	
Bitkisel kaynaklı ürünler ve yan ürünler ; (örneğin: yağlı tohum küspesi, kakao kabukları, ıskarta malt, ve benzeri) elde edilen gübreler.	
Kompostlaştırılmış veya fermente edilmiş ev atıkları	-Kompost veya biogaz için anaerobik fermantasyona bırakılarak ayrıştırılmış evsel atıklardır. -Yalnızca bitkisel ve hayvansal ev atıklarıdır. -Yalnızca kapalı ve denetlenen toplama sisteminde üretilmelidir. -Kuru maddede en fazla konsantrasyonları; kadmiyum: 0.7, bakır:70, nikel:25, kurşun:45, çinko:200, civa:0.4, krom(toplam):70 ve krom (VI): 0 mg/kg olmalı. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir. -31 Mart 2006 tarihine kadar geçerlidir.
Kompostlaştırılmış veya fermente edilmiş sebze materyalleri karışımı	-Kompost veya biogaz için anaerobik fermentasyona bırakılarak bitkisel karışımlardan elde edilen materyallerdir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Kültür mantarı üretim artıkları Deniz yosunu ve deniz yosunu materyalleri	-Substratın başlangıç kompozisyonu bu Yönetmeliğin mantar üretimi için ileri sürülen şartlarını karşılamalıdır. 1-Kurutma, dondurma ve öğütmeyi içeren fiziksel işlemler, 2-Su veya sulu asit ve/veya sulu alkali çözelti ile ekstraksiyon, 3-Fermantasyon,Yöntemleri ile elde edilmelidir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Talaş ve tahta parçaları	-Kimyasal işlem görmemiş olmalıdır.
Kompostlaştırılmış ağaç kabuğu	-Kimyasal işlem görmemiş olmalıdır.
Ağaç külü	-Kimyasal işlem görmemiş olmalıdır.
Peat	-Bahçe bitkilerinde (küçük ölçekli üretim birimi, çiçek, çalı ve fidan üretimi) sınırlı kullanılmalıdır.
Kil'ler (örneğin: perlit, vermikülit, ve benzeri)	
Yumuşak kaya fosfatı	-18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik"in Ek- 1'inde belirtilen gübredir. -Kadmiyum içeriği 90 mg/kg P2O5 'e eşit veya az olmalıdır.
Alüminyum kalsiyum fosfat	-18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik"in Ek-1'inde belirtilen gübredir. -Kadmiyum içeriği 90 mg/kg P2O5 'e eşit veya az olmalıdır. -Bazik topraklarda sınırlı kullanılmalıdır. (pH>7,5)
Bazik curuf	-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Ham potasyum tuzları (örneğin: kainit, silvinit ve benzeri)	-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.

Magnezyum tuzu içerebilen Potasyum sülfat,	-Ham potasyum tuzlarından fiziksel ekstraksiyon işlemi ile elde edilen ve ayrıca magnezyum tuzları da içerebilen gübrelerdir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Stillage ve stillage ekstratı	-Amonyum; stillage olarak kabul edilmemektedir.
Doğal kaynaklı kalsiyum karbonat (örneğin: tebeşir, marn, öğütülmüş kireçtaşı, breton toprağı (alg kireci), fosfat tebeşiri)	
Doğal kaynaklı magnezyum ve kalsiyum karbonat (örneğin: magnezyum tebeşiri, öğütülmüş magnezyum kireçtaşı vb.)	-Sadece doğal kaynaklı olanlar kullanılır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Magnezyum sülfat (örneğin: kieserite)	
Kalsiyum klorür çözeltisi	-Kalsiyum eksikliği belirlendiğinde elma ağaçlarının yapraklarına uygulanır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Kalsiyum sülfat (Jips = alçı taşı)	-Sadece doğal kaynaklı olanlar kullanılır. -18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik"in Ek-1'inde belirtilen gübredir..
Şeker üretiminden elde edilen endüstriyel kireç	-Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Elementel kükürt	-18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik"in Ek-1'inde belirtilen gübredir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Sodyum klorür	-Sadece ham Sodyum klorür tuzudur. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Öğütülmüş kayaç	
İz elementler	-18/3/2004 tarihli ve 25406 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Tarımda Kullanılan Kimyevi Gübrelere Dair Yönetmelik"in Ek-1'inde belirtilen gübrelerdir. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Mikrobiyal gübreler	-Genetiği değiştirilmemiş olmalıdır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.

B. Bitki koruma maddeleri

B.1. Bitki ve hayvansal orijinli maddeler

İsim	**Tanımlama, bileşime ait ve kullanım koşulları**
Azadirachta indica A. Juss (Neem ağacı) dan elde edilmiş azadirachtin	-Insektisit. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Hidrolize proteinler	-Çekici -Sadece bu ekte yer alan diğer uygun ürünlerle birlikte kullanımına izin verilir.
Lesitin	-Fungisit
Balmumu	-Budama ve aşı yaralarında kullanılır.
Jelatin	-Insektisit

Nane yağı, çam yağı ve kimyon yağı gibi bitkisel yağlar	-İnsektisit, akarisit, fungisit ve çimlenme önleyici.
Chrysanthemum cinerariaefolium dan elde edilmiş piretrinler	-İnsektisit, -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Quassia amara'dan elde edilmiş Quassia	-İnsektisit, uzaklaştırıcı
Derris spp, *Lonchocarpus* spp. ve *Terphrosia* spp.dan elde edilmiş rotenone	-İnsektisit -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.

B.2. Zararlılara karşı biyolojik mücadelede kullanılacak mikroorganizmalar

İsim	**Tanımlama, bileşime ait ve kullanım koşulları**
Bakteri, virüs ve fungus gibi mikroorganizmalar (örneğin; *Bacillus thuringiensis*, Granül oluşturan virüs ve benzeri)	-Sadece genetik olarak modifiye edilmemiş ürünleri kapsar.

B.3. Sadece tuzak, yayıcı ve cezbedicilerde kullanılan maddeler

Tuzaklar ve yayıcıların içerdikleri maddelerin çevreye bulaşması ve ekimi yapılmış ürünlerle teması önlenmeli, kullanıldıktan sonra toplanmalı ve kullanım süresi dolanlar güvenli şekilde yok edilmelidir.

İsim	**Tanımlama, bileşime ait ve kullanım koşulları**
Diamonyum fosfat ve benzeri amonyum tuzları	-Cezbedici. Sadece tuzaklarda kullanılır.
Metaldehit	-Mollussisit. -İçerisinde çiftlik hayvanları ve yaban hayvanlarını uzaklaştırıcıda bulunan tuzaklarda kullanılabilir. 31 Mart 2006 tarihine kadar geçerlidir.
Feromon	-Eşeysel davranış bozucu. -Sadece tuzak ve yayıcılarda kullanılabilir.
Pyrethroidler (sadece deltamethrin veya lambda-cyhalothrin)	-İnsektisit. -Sadece türe özgü cezbedici tuzaklarda kullanılır. -Sadece *Bactrocera oleae* (Gmel.} ve *Ceratitis capıtata* Wied'e karşı kullanılır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.

B.4.Organik tarımda geleneksel olarak kullanılan maddeler

İsim	**Tanım, içerik ve kullanım koşulları**
Bakır hidroksit, Bakır oksiklorür, (tribazik) bakır sülfat ve bakıroksit	-Fungisit. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir. -31 Aralık 2005 tarihine kadar, maksimum 8 kg saf bakır/ha/yıl, 1 Ocak 2006 tarihinden itibaren maksimum 6 kg saf bakır/ha/yıl kullanılır. -Ülkede bitki koruma ürünleri ile ilgili yasal mevzuatta bakır kullanımına ilişkin sınırlamalar mevcut ise izin verilen limitler dahilinde kullanılır. -Yukarıda belirtilen miktarlardan farklı olarak, çok yıllık bitkiler için kullanılabilecek en fazla bakır miktarı aşağıdaki gibidir: -31 Aralık 2006 tarihinden itibaren 4 yıl geriye gidildiğinde kullanılacak toplam bakır miktarı 38 kg. saf bakır /ha'ı aşamaz. -1 Ocak 2007 tarihinden geçerli olmak üzere her yıl için önceki dört yıl dikkate alınarak kullanılacak toplam maksimum

	saf bakır miktarı 2007 yılı dahil 36 kg/ha, 2008 yılı dahil 34 kg/ha, 2009 yılı dahil 32 kg/ha, 2010 yılı ve takip eden yıllarda 30 kg/ha miktarını aşamaz. -1 Ocak 2007 tarihinden itibaren dört yıl geriye gidildiğinde kullanılacak toplam maksimum bakır miktarı, 36 kg /ha, 2008 de 34 Kg Bakır/ha/yıl, 2009 da 32 Kg Bakır/ha/yıl, 2010 da 30 Kg Bakır/ha/yıl ve takip eden yıllarda her yıl 2 Kg Bakır/ha/yıl azaltılarak hesaplanacaktır.
Etilen	-Muzların sarartılmasında kullanılabilir.
Potasyum sabunu (yumuşak sabun)	-İnsektisit
Potasyum alum (kalinite)	-Muzların olgunlaşmasının geciktirilmesinde kullanılır.
Kireç- kükürt (kalsiyum polisülfit)	-Fungisit, insektisit, akarisit -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Parafın yağları	-İnsektisit, akarisit.
Mineral yağlar	-Insektisit, akarisit, fungisit. -Sadece meyve ağaçları, asmalar, zeytin ağaçları ve muz gibi tropik ürünlerde kullanılır. -Yetkilendirilmiş kuruluş tarafından kullanımına onay verilmelidir.
Potasyum permanganat	-Fungisit, bakterisit. -Sadece meyve ağaçları, zeytin ağaçları ve asmalarda kullanılabilir.
Kuartz kumu	-Uzaklaştırıcı
Kükürt	-Fungisit, akarisit, uzaklaştırıcı

B.5. Organik tarımda ekili bitkiler arasında yüzeye yayılan preparatlar

İsim	Tanım, içerik ve kullanım koşulları
Demir (III) ortofosfat	Mollussisit

B.6. İşletmedeki Hayvan Barınak ve Binalarında Zararlı ve Hastalık Kontrolü İçin Kullanılabilecek Girdiler

-Ek-1 (B) bölümünde B.1, B.2, B.3, B.4, B.5 teki girdiler ve
-Rodentisitler (kemirgenler için)

C. Diğer girdiler

-Organik ürünlerde kullanılmasına müsaade edilen ve genelgelerde yeralan özel girdileri kapsar.

Ek–2 A. Tarımsal Kaynaklı Olmayan Bileşenler

A.1 Taşıyıcılar Dahil Gıda Katkıları

İsim	EC Kodu	Özel koşullar
Kalsiyum Karbonat	E170	Renklendirme dışında kullanımına izin verilir.
Laktik Asit	E270	-
Karbondioksit	E290	-
Malik Asit	E296	-
Askorbik Asit	E300	-
Tokoferolce Zengin Ekstrakt	E306	Katı ve sıvı yağlarda antioksidant
Lesitin	E322	-

Sitrik Asit	E330	-
Kalsiyum Sitrat	E333	-
Tartarik Asit [L (+), (-)]	E334	-
Sodyum Tartarat	E335	-
Potasyum Tartarat	E336	-
MonokalsiyumFosfat	E341(i)	Unlarda kabartıcı olarak
Alginic Asit	E400	-
Sodyum Alginat	E401	-
Potasyum Alginat	E402	-
Agar	E406	-
Karragenan	E407	-
Keçi boynuzu zamkı	E410	-
Guar Zamkı	E412	-
Tragakant Zamkı	E413	-
Arap Zamkı	E414	-
Ksantan Zamkı	E415	-
Karaga Zamkı	E416	-
Gliserol	E422	Bitki ekstraktları
Pektin	E440(i)	-
Sodyum Karbonatları	E500	-
Potasyum Karbonatları	E501	-
Amonyum Karbonatları	E503	-
Magnezyum Karbonatları	E504	-
Kalsiyum Sülfat	E516	Taşıyıcı
Sodyum Hidroksit	E524	Yüzey düzeltme amacı ile
Silikon Dioksit	E551	Baharat ve otlar için topaklaşma önleyici
Argon	E938	-
Azot	E941	-
Oksijen	E948	-

A.2 Lezzetlendirici Maddeler (Doğal çeşni verici maddeler ve karışımları)

A.3 Su ve Tuz [İçilebilir su, Tuz (Sodyum klorür ve potasyum klorür)]

A.4 Mikroorganizma Preparatları (Gıda işlemede kullanılan ve genetik olarak değiştirilmemiş hertürlü mikroorganizmalar)

A.5 Mineraller (iz elementler dahil), vitaminler, aminoasitler ve diğer azotlu bileşikler (Gıdalarda yasal olarak kullanımına izin verildiği sürece kullanılabilir.)

B. Organik Üretimde Tarımsal Orijinli Bileşenlerin İşlenmesinde Kullanılabilen İşlem Yardımcıları ve Diğer Maddeler

İsim	**Özel koşullar**
Su	
Kalsiyum klorid	Koagülasyon ajanıdır.
Kalsiyum karbonat	-

Kalsiyum hidroksit	-
Kalsiyum sülfat	Koagülasyon ajanıdır.
Magnezyum klorid (veya Nigari)	Koagülasyon ajanıdır.
Potasyum karbonat	Üzümlerin kurutulmasında kullanılabilir.
Sodyum karbonat	Şeker üretiminde kullanılabilir.
Sitrik asit	Yağ üretimi ve nişastanın hidroilizinde kullanılabilir
Sodyum hidroksit	Şeker Üretimi, kolza tohumundan (Brassica spp) yağ üretiminde kullanılabilir
Sülfirik asit	Şeker üretiminde kullanılabilir
İsopropanol (propan-2-ol)	Şeker işlemede kristalizasyon için kullanılır
Karbondioksit	-
Azot	-
Etanol	Çözücüdür.
Tannik asit	Filtrasyon ajanı
Yumurta beyazı albumini	
Kazein	
Jelatin	-
Isinglass	-
Bitkisel yağlar	Yağlayıcı, serbestleştirici ve köpük kırıcı
Silikon dioksit jeli veya kolloidal çözelti	-
Aktif karbon	-
Talk	-
Bentonit	-
Kaolin	-
Diatorna toprağı	-
Perlit	-
Fındık kabuğu	-
Pirinç unu	-
Balmumu	Serbestleştirici
Karnuba mumu	Serbestleştirici

Enzim ve mikroorganizma preperatları:

Gıda işlemede işlem yardımcısı olarak kullanılan, genetik olarak modifiye edilmemiş hertürlü enzim ve mikroorganizma preparatları,

C. Organik Olarak Üretilmeyen Tarımsal Kaynaklı Bileşenler

C.1 İşlenmemiş, sadece yıkama, temizleme, nem içeriğini azaltmak için fiziksel, mekanik ya da ısıl işlem görmüş ürünler:

C.1.1 Yenilebilir meyveler, kabuklu yemişler ve tohumlar

İsim	Özel koşullar
Meşe palamutu (Quercus spp.)	-
Kola cevizi (Cola acuminate)	-
Bektaşi üzümü (Ribes uva- crispa)	-
Marakuyas (Passıflora edulis)	-
Ahududu (Rubus idaeus)	-
Kırmızı Frenk üzümü (kuru) (Ribes rubrum)	-

C.1.2 Yenilebilir Otlar ve Baharatlar

İsim	Özel koşullar
Yalancı Kara Biber (peruvian) (Schinus molle L.)	-
Karaturp (Armorica rusticana)	-
Lesser galanga (Alpina officanarum)	-
Yalancı safran çiçeği (Carthamus tinctorius) veya aspir	-
Suteresi (Nasturtium officinale)	-

C.1.3 Diğer

Konvansiyonel gıda hazırlığında izin verilen deniz yosunları dahil tüm yosun türleri.

C.2 Gıda katkıları ve aroma maddeleri hariç, yıkama, temizleme, nem içeriğini azaltmak için fiziksel, mekanik ya da ısıl işlem dışında işlemeye tabi tutulmuş bitkisel ürünleri.

C.2.1 Rafine edilmiş veya edilmemiş fakat kimyasal olarak işlem görmemiş aşağıdakiler dışındaki bitkilerden elde edilen katı ve sıvı yağlar

İsim	Özel koşullar
Kakao (Theobroma cacao)	-
Hindistan cevizi (Cocos nucifera)	-
Zeytin (Olea europaea)	-
Ayçiçeği (Helîantus annuus)	-
Palm (Elaeis guineensis)	-
Kolza (Brassica napus,rapa)	-
Safran Çiçeği (Carthamus tinctorius)	-
Susam (Sesamum indicum)	-
Soya (Glycine max)	-

C.2.2 Tahıllar ve yumru köklerden elde edilen Şeker, nişasta ve diğer ürünler

-Fruktoz
-Pirinç kağıdı
-Pirinç ve mısır mumundan nişasta (Kimyasal modifiye edilmemiş)
-Mayalanmamış ekmek kağıdı

C.2.3 Diğer

Bezelye proteini
Rom (Şeker kamışı suyundan elde edilmiş)
Meyve preparatları

Ek- 3 Türk Organik mallarında kullanılacak Logo örnekleri.

A. Kullanım esasları;

Bu Yönetmeliğe göre organik tarımsal ürün veya organik tarımsal madde üreten ve satanlar; ambalajlerında aşağıdaki logo örneklerini kullanmak zorundadırlar. Bu logoları üzerinde bulundurmayan ürünler organik olarak iç pazara sunulamaz, reklam ve tanıtım yapılamaz veya kısaltmalarıyla patent için başvuramazlar.

Etiketi kullandırma yetkisi, Bakanlık yetkili organı Komiteye aittir. Bu logo, bu Yönetmelik hükümlerine göre üretimi yapılmış ham madde, yarı mamül veya mamül tarımsal organik üretim maddelerine, yetkilendirilmiş kuruluşça kullandırılır.

Üretimin niteliği, ebadı ve ambalajın türüne gore aşağıda verilen logo örneklerinden biri kullanılır. Logoların çapı, 200 mm den küçük 40 mm den büyük olamaz. Verilen renkler dışındaki renkler ve tonlar kullanılamaz. Logolar aşağıda belirtilen tonlarda olmalıdır.

B. Logolarda kullanılacak renkler; yeşil , mavi, siyah ve beyazdır.

Yeşil *Mavi*

Çerçeveli Renkli Logo

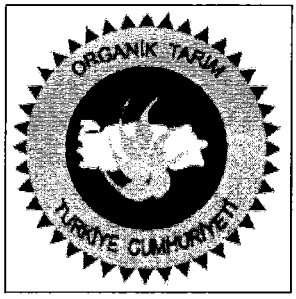

Siyah-Beyaz Logo

Çerçevesiz Renkli Logo

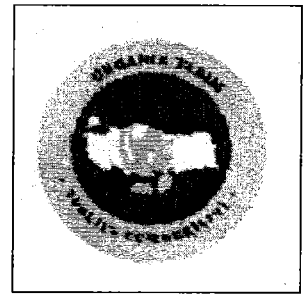

Fonlu Renkli Logo

Siyah-Beyaz Logo

Fonlu Siyah-Beyaz Logo

Ek- 4. Organik ürün sertifika örnekleri
A. ORGANİK TARIM MÜTEŞEBBİS SERTİFİKASI

Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşunun Adı :

Kod numarası :

Adresi :

Sertifika No'su :

Müteşebbisin Adı Adresi :

Ürünün Adı ve Özelliği (1) :

Sertifikalanma Statüsü :

Sözleşme No'su :

Faaliyet Şekli :

Sertifikanın Sona eriş Tarihi :

Sertifika Onay Tarihi ve Yeri :

Bu belgeyle; yukarıda belirtilen ürünlerin, 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu ve.....Yönetmelik" kapsamında üretildiği onaylanmaktadır.

1- Ürünün Adı ve Özelliği: Ürün veya ürün grupları yazılır.

B.ÜRÜN SERTİFİKASI

Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşunun Adı :

Kod numarası :

Adresi :

Sertifika No'su (1) :

Ürünün Adı ve Özelliği :

Sertifikalanma Statüsü :

Ürün Miktarı :

Hasat Yılı (2) :

Üretim Yılı (3) :

Ürünün Kaynağı (4) :

Sözleşme No'su :

Fatura No'su ve Tarihi :

Sevk İrsaliye No'su ve Tarihi (5) :

Ambalaj Tipi ve Adedi :

Parti No'su ve Kalibresi :

G.T.İ.P :

Alıcı Ülke :

Alıcı Müteşebis Adı ve Adresi :

Gönderen Ülke :

Gönderen Müteşebis Adı ve Adresi :

Sertifika Onay Tarihi :

Bu belgeyle; yukarıda belirtilen ürün, 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu ve ..... Yönetmelik" kapsamında üretildiği ..... Kuruluşunca kontrol edilerek sertifikalandırılmıştır.

1-Sertifika No'su: OTK'ce verilen Kontrol ve Sertifikasyon Kuruluşu kodu ile başlamak zorundadır.
2-Hasat yılı: Bitkisel üretim için yazılacak.
3-Üretim Yılı: Hayvansal üretimde yazılacak
4-Ürünün kaynağı: Üretici kod numaraları veya bir önceki sertifika numaraları
5-Fatura yok ise yazılmak zorundadır.

Ek- 5. İşletmede stoklalanabilecek gübre miktarına eşdeğer hayvan sayısı

Hayvan Türleri	170 kg N/Ha/Yıl/baş'a eşdeğer maksimum hayvan sayısı
Altı aydan büyük atlar	2
Besiye alınmış danalar	5
Bir yaşından küçük diğer sığırlar	5
Bir yaşından büyük, iki yaşından küçük erkek sığırlar	3.3
Bir yaşından büyük, iki yaşından küçük dişi sığırlar	3.3
Bir yaş ve üstü erkek sığırlar	2
Damızlık düveler	2.5
Besiye alınmış düveler	2,5
Süt sığırları	2
Gebe süt sığırları	2
Diğer sığırlar	2.5
Dişi damızlık tavşanlar	100
Dişi koyunlar	13.3
Keçiler	13.3
Domuz yavruları	74
Damızlık dişi domuzlar	6.5
Besiye alınmış domuzlar	14
Diğer domuzlar	14
Etlik piliçler	580
Yumurta tavukları	230

Ek-6. Hayvancılıkta en az kullanım alanları ve barınak özellikleri

A. Büyük ve küçük baş hayvanlar

Tür ve Çeşit	Hayvanlara Ayrılan Net Alan (İç alan) En az canlı ağırlık	M²/baş	Mera Dışındaki Serbest Dolaşım Alanı M²/baş
Damızlık ve besiye alınmış sığır ve tek tırnaklılar	100 kg'a kadar 200 kg'a kadar 350 kg'a kadar 350 kg'a kadar En az 0.75 m²/100 kg	1.5 2.5 4.0 5.0 En az 1 m² /100kg	1.1 1.9 3.0 3.7 En az 0.75 m² /100kg
Süt sığırları		6.0	4.5
Damızlık boğalar		10.0	30.0
Koyun ve keçiler		1.5 koyun/keçi 0.35 kuzu/oğlak	2.5 2.5 kuzu/oğlak başına 0.5
Gebe domuzlar ve 40 günlüğe kadar domuz yavruları		7.5	2.5
Besiye alınmış domuzlar	50 kg'a kadar 85 kg'a kadar 110 kg'a kadar	0.8 1.1 1.3	0.6 0.8 1.0
Domuz yavruları	40 günlükten büyük ve 30 Kg'a kadar	0.6	0.4
Damızlık domuzlar		2.5 dişi 6.0 erkek	1.9 8.0

B. Kümes Hayvanları

Tür	Hayvanlara Ayrılan Net Alan (İç Alan)			Serbest Dolaşım Alanı
	Hayvan/Alan (Adet/m1)	Tünek genişliği (tünek/hayvan)	Folluk	
Yumurta tavuğu	6,0	13,0	8 tavuk için 1 folluk tavuk başına 20 cm folluk alanı	4,0 170 Kg N / ha / yıl
Besiye alınmış kümes hayvanları (Sabit Barınaklarda)	10,0 en fazla 21 Kg canlı ağırlık/ m2	20,0 yalnızca Hint tavuğu için		4,0 Et ve Hint tavuğu 4,5 Ördek 10,0 Hindi 15,0 Kaz tüm çeçitler için 170 Kg N / ha / yıl
Besiye alınmış kümes hayvanları (Taşınabilir barınaklarda)	16,0 enfazla 30Kg canlı ağırlık/m2			2.5 170KgN/ha/yıl

Ek-7 Organik Hayvancılıkta Kullanılacak yem ve yem maddeleri

A.Bitki Kaynaklı Yem Maddeleri

A.1 Tahıl, hububat, bunların ürünleri ve yan ürünleri

Dane,kırıntı,vasat ürün,kabuk ve kepek olarak yulaf,
Dane, protein ve vasat ürün olarak arpa,
Dane,kırık, kepek, kepek ve embiryo olarak pirinç,
Dane darı,
Dane, vasat ürün, yem ve kepek olarak çavdar,
Tane sorgum,
Dane, kepek, glüten yem, glüten ve tohum embiryosu olarak buğday,
Dane olarak 'triticale' Tane, kepek, vasat ürün, embiryo ve glüten olarak mısır,
Malt sapları,
Malt çimleri,
Bira posası,

A.2 Yağlı tohumlar, yağlı meyveler, bunların ürünleri ve yan ürünleri

Kolza tohumu, ekspeller kolza küspesi ve kolza kabukları,
Ayçiçeği tohumu ve ekspeller ayçiçeği tohumu küspesi,
Tohum ve tohum embiryosu olarak keten tohumu,
Tohum ve tohum embiryosu olarak susam,
Tohum embiryosu olarak palmiye çekirdeği,
Tohum embiryosu olarak kabak çekirdeği,
Zeytin posası (Purina),
Ekspeller pamuk tohumu küspesi,
Ekspeller soya küspesi,

A.3 Baklagil Tohumlar, bunların ürünleri ve yan ürünleri

Nohut kepeği ve kabukları,
Burçak,
Uygun ısıda işlem görmüş fiğ,
Tohum, vasat ürün ve kepek olarak bezelye,
Tohum, vasat ürün ve kepek olarak bakla,
Tohum olarak fiğ ve tohum olarak acı bakla,

A.4 Kök ve Yumru yemler, bunların ürünleri ve yan ürünleri
Şeker pancarı posası,
Patates,
Tatlı patates,
Kök manyok,
Patates posası (patates nişastası elde edilirken ortaya çıkan yan ürün),
Patates nişastası,
Patates proteini ve tapyoka,

A.5 Diğer tohumlar ve Meyveler bunların ürünleri ve yan ürünleri
Keçi boynuzu, kabak, turunçgil, elma, armut, şeftali, incir, üzüm ve bunların posaları, kestane, ceviz, fındık küspeleri, kakao kabukları ve meşe palamutu kalıntıları.

A.6 Yeşil ve kuru Kaba Yem Bitkileri
Yonca,
Yonca unu,
Üçgül,
Üçgül unu,
Yeşil yemler,
Çayır otu, çayır kuru otu,
Silaj,
Tahıl samanları,
Yemlik kök bitkiler,

A.7 Diğer bitkiler bunların ürünleri ve yan ürünleri
Melaslar, deniz yosunu unu,
Bitki tozları ve bitki kalıntıları,
Bitki protein kalıntıları (Yalnızca yavru hayvanlara verilir.)
Baharat ve otlar,

B.Hayvan Kaynaklı Yem Maddeleri

B.1 Süt ve Süt Ürünleri
Çiğ süt,
Süt tozu,
Yağsız süt,
Ayran,
Ayran Tozu,
Peynir altı suyu,
Peynir altı suyu tozu,
Peynir altı proteini,
Kazein tozu ve Laktoz tozu,
Kesilmiş ve ekşimiş süt,

B.2 Balık diğer deniz hayvanları, bunların ürünleri ve yan ürünleri
Balık, balık yağı ve rafine edilmemiş balık yağı,
Enzim yoluyla elde edilen yumuşakça,
Kabuklu Autolysate, Hydrolysate, Proteolysate,
Balık unu,

B.3 Kümes hayvanı yemi olarak, tercihan aynı hayvan gurubundan yumurta ve yumurta ürünleri

C.Mineral Kaynaklı Yem maddeleri
C.1 Sodyum
Rafine edilmemiş deniz tuzu,
Kaba kaya tuzu,
Sodyum sülfat,

Sodyum karbonat,
Sodyum bikarbonat,
Sodyum klorit,

C.2 Kalsiyum
Lithotamnion ve maerl,
Su hayvanlarının kabukları (Mürekkep balığı kemikleri dahil),
Kalsiyum karbonat,
Kalsiyum Laktat,
Kalsiyum glükonat,

C.3 Fosfor
Kemik dikalsiyum fosfat çöküntüsü,
Deflüor dikalsiyum fosfat,
Deflüor monokalsiyum fosfat,
Calcium, magnesyum phosphate,
Calcium sodyum phosphate,

C.4 Magnezyum
Susuz Magnezyum oksit,
Magnezyum sülfat,
Magnezyum klorit,
Magnezyum karbonat,
Magnezyum fosfat

C.5 Kükürt
Sodyum sülfat

D.Yem Katkı Maddeleri

D.1 İz Elementler
Demir (Demir karbonat, demir sülfat, monohidrat demir oksit),
İyot (Kalsiyum iyodat, susuz kalsiyum iyodat, hekzahidrat, sodyum iyodür),
Kobalt (Kobalt Sülfat monohidratve/veya heptahidrat, baz kobalt karbonat, monohidrat),
Bakır (Bakır oksit, baz bakır karbonat monohidratbakır sülfat, pentahidrat),
Mangan (Mangan Karbonat, mangan oksit ve manganik oksit, mangan sülfat, monove/veyatetrahidrat),
Çinko (Çinko karbonat, çinko oksit, çinko sülfat, mono ve/veya heptahidrat),
Mobilden (Amonyum mobildat, natrium mobildat),
Selenyum (Sodyum selenat,sodyum selenit)

D.2 Vitaminler, provitaminler ve kimyasal açıdan tam tanımlanmış benzer etkisi bulunan maddeler
70/524/EEC Nolu Talimatla uygun görülen vitaminler,
Yem maddelerinde doğal olarak ortaya çıkan ham maddelerden elde edilenler,
Tek Mideli hayvanlar için doğal vitaminlere eşdeğer sentetik vitaminler,
Uygun koşullar karşılandığı takdirde, A, D, ve E cinsi sentetik vitaminleri kullanmaya izin verebilir.

D.3 Enzimler
70/524/EEC nolu talimata uygun görülen enzimler

D.4 Mikroorganizmalar
70/524/EEC nolu talimata uygun görülen mikroorganizmalar

D.5 Koruyucular
E 200 sorbik asid,

E 236 silaj için formik asit,
E260 silaj için asetik asit,
E270 silaj için laktik asit,
E280 silaj için propiyonik asit,

D.6 Birleştiriciler,katılaşmayı önleyici müstahzarlar ve katılaştırıcılar
E551b Koloidal silis,
E551c Kieselgur,
E562 Sepiolit,
E558 Bentonit,
E560 Sterit ve kloritlerin doğal karışımı,
E559 Saf kil,
E470 Doğal kaynaklı kalsium sterat,
E561 Vermikulit,
E599 Perlit

Antioksidan maddeler
E360 doğal kaynaklı tokoferol açısından zengin ekstreler

Hayvan beslemede kullanılan belli ürünler
Bira mayası

E. İşleme Yardımcı Ürünler
Yem işlemeye mahsus yardımcı elementler

Silaj için işlemeye mahsus yardımcı elementler (Deniz tuzu, kaba kaya tuzu, peynir altı suyu, şeker, şeker pancarı posası, tahıl unu, melas)

Ek-8 Hayvan barınakları, alet ve ekipmanları ile işletmelerin temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi amacıyla kullanımına izin verilen temizlik maddeleri ve dezenfektanlar
Potasyum ve sodyum sabunu,
Su ve buhar,
Kireç kaymağı,
Kireç,
Sönmemiş kireç,
Sodyum hipoklorit (çamaşır suyu),
Kostik soda,
Kostik potas,
Doğal bitki özleri,
Sitrik, parasatik asit, formik, laktik, oksalik ve asetik asit,
Alkol,
Nitrik asit (süt ürünleri üretim ekipmanları için),
Fosforik asit (süt ürünleri üretim ekipmanları için),
Formaldehit
Süt sağım ekipmanları ve meme başı temzilik ve dezenfeksiyonunda kullanılan ürünler
Sodyum karbonat

KAYNAKLAR

Aksoy, U., Tüzel, Y., Altındişli, A., Can, H.Z., Onoğur, E., Anaç, D., Okur, B., Çiçekli, M., Şayan, Y., Kırkpınar, E., Kenanoğlu Bektaş, Z., Çelik, S., Arın, L., Er, C., Özkan, C., Özenç, D.B., 2005. Organik (=Ekolojik, Biyolojik) Tarım Uygulamaları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği 6. Teknik Kongresi Bildirileri, s. 291-314. 3-7 Ocak 2005, Ankara.

Anonim, 2003. Avrupa Birliği ve Türk Mevzuatında Organik Tarım ve Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar, Önder Matbaası, Türkiye Çevre Vakfı Yayını No 161, ISBN: 975-7250-73-2, 199s.

Anonim, 2005. T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü internet sitesi (http://rega.basbakanlik.gov.tr)

Anonim, 2008. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İzmir İl Müdürlüğü internet sitesi (www.izmir-tarim.gov.tr)

Anonim, 2008. Türkiye için organik tarım projesi internet sitesi, (www.organiktarimturkiye.org)

Anonim, 2008. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı internet sitesi (www. tarim.gov.tr)

Güneği, S., 2008. Türkiye'de ve Dünyada Organik Tarım, Karaman Tarım İl Müdürlüğü Web sitesi (http://www.karaman tarim.gov.tr/organik/ turkiyedunya.htm)

Çam, İ., 2008. Organik Elma Yetiştiriciliği, Tarım, Karaman Tarım İl Müdürlüğü Web sitesi (http://www.karaman tarim.gov.tr/organik/elma.htm)

Kiraz, R., 2008. Karaman'da Organik Tarım, Karaman Tarım İl Müdürlüğü Web sitesi (http://www.karamantarim. gov.tr/organik/karamanda.htm)

Yavuz, K., 2008. Tarımda Neden Geriliyoruz?, Çankırı Araştırmaları Web Sitesi (http://www.cansaati.org/ topluluk/forum_posts.asp?TID=1791).

ORGANİK TARIM VE ÇANKIRI

Organic Farming And Çankırı Province

Kamil HALİLOĞLU *

ÖZET: *Organik tarım, üretimde kimyasal girdilerin kullanılmadığı, çevreye ve insan sağlığına saygılı, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı bir bitkisel üretim şeklidir. Çevrenin, doğal kaynakların korunması ve bozulan ekolojik dengenin yeniden tesisi, sürdürülebilir tarım, toprağın yaşatılması, flora ve faunanın korunması biyolojik çeşitliliğin devamı ve kimyasal kirlilik ile zehirli kalıntının da sonlandırılması temel amaç olmuştur.*
Ülkemizde, 1984-1985 yıllarında organik tarım başlamıştır. Çankırı ilimizde organik tarım kapsamında temel olarak 4 bitki ürün yelpazesinde yer almaktadır. Bunlar; armut, ayva, elma ve erik meyveleridir. Son 5 yıllık verilere göre; ilimizde elma en fazla üretimi yapılan bitki olarak karşımıza çıkmaktadır.
ANAHTAR KELİMELER: *Ekolojik tarım, Çankırı, tarımsal ilaç, gübre.*

ORGANIC FARMING AND ÇANKIRI PROVINCE

ABSTRACT: *Organic farming can be defined as an ecological production management system that promotes and enhances biodiversity, biological cycles and soil biological activity. It is based on minimal use ofoff-farm inputs and on management practices that restore, maintain and enhance ecological harmony. Organic farming has been started in 1984-1985 in our country. In our province, Çankırı, there are four fruit plants which can be grouped in organic plant production. Based on last 5 years data, apple is the main crop in terms of organic plant production.*
KEY WORDS: *Ecological farming, Çankırı province, artificial fertilizer, pesticides, herbisites.*

Tanım:

Organik tarım, üretimde kimyasal girdilerin kullanılmadığı, çevreye ve insan sağlığına saygılı, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı bir bitkisel üretim şeklidir. Ayrıca organik tarım, yanlış uygulamalar sonucu eko sistemde kaybolan doğal dengeyi yeniden inşa etmeye yönelik metodları, üretim sistemlerini içermektedir.

Bu tarım sisteminde temel olarak sentetik kimyasal gübre ve ilaçlar yasaklanmış olup, bunların yerine organik gübre (çiftlik gübresi) ve yeşil gübreleme, ekim nöbeti yani her yıl üst üste aynı bitkinin ekilmemesi, bitkinin direncini arttırma ve hastalıklarla mücadelede parazit ve predatörlerden yararlanılması önerilmektedir.

FAO ve Avrupa Birliği tarafından konvansiyonel tarıma alternatif olarak da kabul edilen bu üretim şekli değişik ülkelerde farklı isimlerle anılmaktadır. Almanca ve Kuzey Avrupa dillerinde "Ekolojik Tarım", Fransızca, İtalyanca ve İspanyolca'da "Biyolojik Tarım", İngilizce'de "Organik Tarım" Türkiye'de ise "Ekolojik veya Organik Tarım" eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Organik Tarımın Amacı

Ekolojik sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermekte olup, esas olarak sentetik kimyasal tarım ilaçları, hormonlar ve mineral gübrelerin kullanımını yasaklaması yanında, organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın muhafazası, bitkinin direncini artırma, doğal düşmanlardan faydalanmayı tavsiye eden, bütün bu olanakların kapalı bir sistemde oluşturulmasını öneren, üretimde sadece miktar artışının değil aynı zamanda ürün kalitesinin de yükselmesini amaçlayan alternatif bir üretim şeklidir.

Son yıllarda gerek tarımsal ilaçların, gerekse gübrelerin bilinçsizce kullanımı bitkisel üretimde artışın yanında kalitesiz ve insan sağlığını tehdit edecek ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toprağın derinlerine sızan fosfor ve nitrat tatlı su kaynaklarına ulaşmakta bu da insan, evcil hayvan ve yaban hayatı açısından ciddi problemlere yol açmaktadır. Ayrıca kimyasal tarım ilaçları toprakta birikmekte, bitki sağlığını olumsuz yönde etkileyerek ekolojik dengeyi bozmaktadır.

Bu olumsuz koşullar karşısında gelir düzeyi yüksek olan ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede bilinçlenerek örgütlenen üretici ve tüketiciler, doğayı tahrip etmeyen yöntemlerle insanlarda zehirli etki yapmayan tarımsal ürünleri üretmeyi ve tüketmeyi tercih etmişler. Bu amaçla yeni bir üretim tarzı olarak Ekolojik veya Organik Tarım ortaya çıkmıştır.

* Ataürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, 25240, Erzurum, kamilh@atauni.edu.tr

Bu çerçevede ekolojik tarım hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğadaki dengeyi yeniden kurmaya yönelik, toprağın verimliliğinde devamlılık sağlayan biyolojik mücadele ile hastalık ve zararlıları kontrol altına alarak, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içeren, sentetik kimyasal gübre ve ilaçların kullanımını yasaklayan, organik ve yeşil gübreleme, ekim nöbeti ve toprak muhafazasını tavsiye eden, her aşaması kontrol altında olan elde edilen ürünün sertifika ile belgelendiği bir üretim şeklidir.

Organik Tarım; üretimde kimyasal girdi kullanmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimidir. Organik tarım, eko sistemde hatalı uygulamalar sonucu kaybolan doğal dengeyi yeniden kurmaya yönelik, insana ve çevreye dost üretim sistemlerini içermektedir.

Her türlü sentetik, kimyasal ilaçlar ve gübrelerin kullanımının yasaklanması yanında organik ve yeşil gübreleme, münavebe, toprağın" muhafazası, bitkinin direncini artırma, parazit ve predatörlerden yararlanmayı tavsiye eden bütün bu üretim tarzında üretimde miktar artışı değil ürünün kalitesinin yükseltilmesini amaçlanmaktadır. Günümüzde sadece organik tarımla toprak ve su kaynakları ile havayı kirletmeden, çevre, bitki, hayvan ve insan sağlığını korumak mümkün olmaktadır.

Organik Tarımın Gerekliliği

Çevrenin, doğal kaynakların korunması ve bozulan ekolojik dengenin yeniden tesisi, sürdürülebilir tarım, toprağın yaşatılması, flora ve faunanın korunması biyolojik çeşitliliğin devamı ve kimyasal kirlilik ile zehirli kalıntının da sonlandırılması temel amaç olmuştur. Günümüzde tüm dünyada çevrenin, insan ve toplum sağlığının korunması konusunda ülkelere göre farklı düzeylerde olmakla birlikte büyük gelişmeler meydana gelmiştir.

Bugün konvansiyonel tarımın üretim artışına yönelik aşırı miktarda sentetik ve kimyasal girdi kullanımı sonucu çevre kirliliği önemli boyutlara ulaşmıştır. Tarımın yarattığı kirlilik doğal dengenin bozulmasına neden olurken çevre kirliliği ve besin zinciriyle tüm canlılara ulaşabilen hayati tehlikeye de yol açmaktadır.

Doğal dengenin bozulmasına örnek olarak, toprağın erozyona uğraması ile toprak kayıplarındaki nispi artışlar, toprakta organik madde ve humus yokluğu nedeniyle toprak mikroorganizma hayatının tahribi, toprak profilinde A horizonunun kaybı ve mineral toprak profilinin kaybı ve benzeri olayları gösterilebilir. Sürekli monokültür, münavebenin gereği gibi yapılmaması söz konusu ürünlere zarar veren hastalık ve zararlıların aşırı çoğalmalarına neden olmuştur. Mücadele etmek için bilinçli olarak kullanılmayan sentetik kimyasal pestisidler, bazı faydaları ırkların kaybolmasına neden olmuş ve biyolojik mücadele ortamı tahrip edilmiştir. Verimliliği artırmak için toprakların aşırı şekilde sentetik mineral maddelerle gübrelenmesi özellikle çabuk yıkanan azotlu gübrelerin yeraltı sularına kadar ulaşmasıyla, hayvan ve insanlarda nitrat zehirlenmeleri görülmüştür.

Konvensiyonel tarımda ürünün kalitesinin ikinci plana atılması ekonomik üretim yapmak için mekanizasyonun artırılması ve özellikle bilinçsiz uygulamalar, toprağın canlı tabakasını yok etmiştir. Toprakta oluşan sert tabakalar, sıkışmalar yaratarak erozyonu teşvik etmiştir.

Verim artışı sağlanırken, üretimde ekolojik denge bozulmuş, iyi tarım toprakları elden çıkmış ve toprağın canlı kısmı ölmüştür. Topraktan kaybolan bu maddelerin tekrar telafisi çok pahalıya mal olmaya başlamış ve bazen de imkansız hale gelmiştir. Dünya nüfusunun artması ve entansif tarımın yaygınlaştırılması, birim başına düşen verimin ve dolayısı ile üretimin artırılması için sağlanan teşvikler ve aşırı destekler sonucu ve 1970'de pestisitlerin ve kimyasal gübrenin keşfi ile "Yeşil Devrim" olarak adlandırılan tarımsal üretimin artırılma çabalarının dünyadaki açlık sorununa çözüm olmadığı, aksine doğal dengeyi ve insan sağlığını sürekli bozduğunu gören gelişmiş ülkeler organik tarım, sürdürülebilir tarım ve değişik tarım alternatifleri konusunda çalışmalara başlamışlardır.

Organik Tarımın Prensipleri

Sertifikalı organik tarımı karakterize eden bazı prensipler bulunmaktadır. Bunlar; biyoçeşitlilik, entegrasyon, sürdürülebilirlik, doğal bitki besinleri, doğal zararlı yönetimidir. Birçok organik işletmeler bu prensipleri az veya çok derecede içermektedirler.

Biyoçeşitlilik: Genel bir kural olarak, doğadaki çeşitlilik gösteren ekosistemler, içerilerinde birkaç tür barındıran ekosistemlere göre daha fazla stabilite, kararlılık sergilemektedirler. Aynı kural, özellikle, agro-ekosistemler içinde geçerlidir. Farklı bitki türlerini içerisinde barındıran çiftlikler, tozlaşmaya ve zararlı yönetimine yardımcı olan faydalı organizmalara daha fazla iyi şansa sahiptiler. Toprak üzerindeki çeşitlilik; daha iyi besin döngüsü sağlaması, hastalıkları baskı altında tutması ve azot fiksasyonu sağlaması açısından topraktaki çeşitliliğide önermektedir.

İyi organik tarımcılar, bitkiler arası ekim, arkadaş ekim, faydalı bitki gruplarının tesisi ve ekim nöbeti gibi uygulamalarla doğal biyoçeşitliliği taklit etmektedirler.

İşletmelerde çeşitlilik ve entegrasyon: Organik sistemler içerisinde biyoçeşitliliği kurmak, işletmeler arası çeşitliliğide teşvik etmektedir. İyi organik uygulamalar çeşitli işletmelerle entegre haldedir. Örnek bir organik işletme, bitkilerin ihtiyacı ile havyaların ihtiyacını pratik ve takdir edilir bir şekilde birbirine bağlar. İşkembeli hayvanların ot ve dane ihtiyaçları, ekilen bitkilerde çeşitlilik meydana getirir. Hayvan beslenmesinde baklagil yem bitkilerinin sisteme dahil edilmesi özellikle değer kazandırmaktadır. Ekim nöbetinde baklagil yem bitkileri, daha sonra gelen baklagil olmayan bitkiler için toprağa yeterli miktarda azot bağlamaktadırlar. Hayvanlardan elde edilen gübre işletmede besin kaynağı olarak korunmakta ve tarlalara geri dönmektedir. Bu gibi çiftlikler, daha fazla ekonomik sürdürülebilirlik için ek avantaj sağlamakta ve işletme riski, hayvancılık ve ürün yetiştirme olarak paylaştırılmaktadır.

Sürdürülebilirlik: İşletme çeşitliliği ile elde edilen ekonomik sürdürülebilirliğe ek olarak, organik üreticiler, sertifikalı üretim için fazla kazanç getiren ürünleri yetiştirebilmektedirler. Günden güne daha fazla organik üretici pazara girince, fazla kazanç getiren ürünler fiyat artışları kar getirmeyecek düzeyde kalacak, sonuç olarak belkide üretimden kalkacaktır. Organik üreticiler, çok iyi ileri görüşe ve değişen trendler hakkında dikkate ihtiyaçları olacaktır.

Doğal bitki besinleri: Gıda ihtiyaçları açısından, bitkiler ve hayvanlar arasında basit bir karşılaştırma yapmak biraz zordur. Bitkiler, fotosentez ile protein ve diğer bitki yapı taşlarını oluşturan şekeri meydana getirmektedir. Buna karşılık, insanlar ve hayvanlar ise yiyecekleri, proteinleri ve vitaminleri ancak bitki ve diğer hayvanları tüketerek sağlamaktadırlar.

Bitki ve hayvanlar minerallere de ihtiyaç duymaktadırlar. Bitkiler sindirim sistemine sahip değillerdir. Bu yüzden bitkiler, köklerinin ulaşabildiği bölgedeki (rizosfer) toprak sisteminin dış sindirim sistemine ihtiyaç duymaktadırlar.

Bitki beslemedeki organik felsefe, toprak sindirim işleminden sorumlu organizmalara gerekli dikkatin verilmesi ve beslenmesi ile başlar. Organik çiftçiler, toprak organizmalara zararlı olan zehirli kimyasalların ve uygulamalardan kaçınmakla çok iyi başarılabileceğine inanmaktadırlar.

Doğal Zararlı Yönetimi: İster konvansiyonel ister organik tarım olsun, tüm üreticiler tarımsal zararlılarla ilgilidirler. Birçok zaman ve kaynaklarını onları kontrol etmek için harcarlar. Fakat organik görüşte, zararlılar ister yabancı ot olsun, ister böcek veya hastalık olsun sadece mücadele edilmesi gereken bir etmen değil aynı üretim sisteminin takip etmesi gereken ekosistemden ne kadar uzaklaştığının bir göstergesidir. Örneğin belli yabancı otlar sadece toprak çok asidik olduğunda veya toprak yapısı zayıfladığında veya diğer yabancı otlar fazla gübrelemeden dolayı arttığı bilinmektedir. Birçok organik yetiştiriciler, pestisitlerin ekosistemin dengesinin bozulmasına etken olduğunu bildirmektedirler.

Entegrasyon: Kısaca entegrasyon, organik ürün tüketicilerinin ödedikleri ücret karşılığını verecek sistemin işler ve yerinde olduğunu temin etmektir. Tüketiciler satın aldıkları organik ürünlerin sadece organik metotlar ile üretildiğini bilme değil bununla beraber organik olmayan ürünler ile karışma ve bulaşmanın olmadığını bilme haklarına sahiptir. Entegrasyonun sağlanmasında, sertifikasyon kuralları yanında kayıt tutmalarıda oldukça önemlidir. Bununla beraber, yetiştiricilikte tarla kenarlarında tampon bölgelerinin bırakılması ve korunması, özellikle komşu tarlalarda veya yollarda uygulanacak kimyasallardan bulaşmaların önlenmesinde önem taşımaktadır.

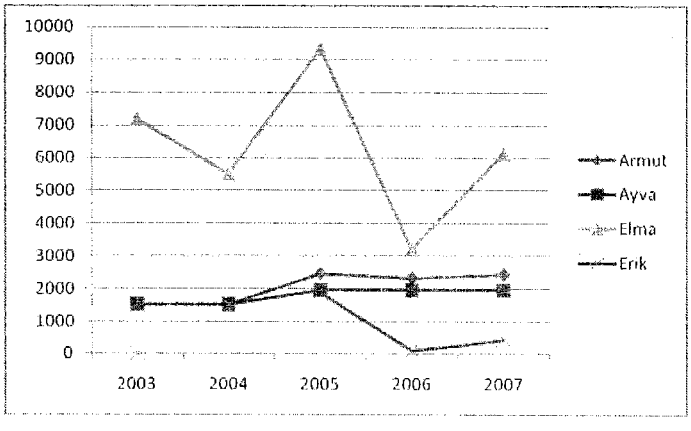

Grafik 1: Yıllara göre organik meyve üretimi (ton)

Çankırı ilimizde organik tarım:

İlimizde tarımsal üretimi sınırlandıran etkenlerin başında su gelmektedir. İlimizde, özellikle tarla bitkileri yetiştiriciliği kuru tarım faaliyetleri içerisinde yer almaktadır. Su kullanımının az olması diğer suni gübreleme, kimyasal ilaç kullanımı gibi diğer tarımsal girdilerin kullanımını da azalmakta veya ortadan kaldırmaktadır. Bu durum organik yetiştiricilik kuralları ile bağdaşmaktadır. İlimiz bu anlamda organik yetiştiricilik özellikle organik tahıllar açısından büyük potansiyele sahiptir.

Tarım Bakanlığı verilerine göre, İlimizde organik tarım üretimi organik meyvecilik olarak kendini göstermiş ve temel olarak 4 bitki, organik ürün yelpazesinde yer almaktadır. Bunlar; armut, ayva, elma ve erik meyveleridir. Son 5 yıllık verilere göre; ilimizde elma en fazla üretimi 2005 yılında 9346 ton olarak karşımıza çıkmaktadır. Organik erik yetiştiriciliği 2005 yılında üretime başlamıştır (Grafik 1).

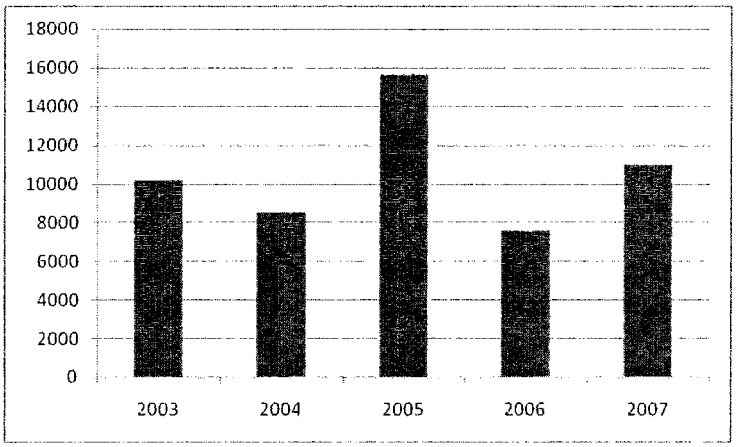

Grafik 2: Yıllara göre Çankırı ili toplam organik ürün miktarı (ton)

İlimizde, en fazla toplam organik ürün miktarı 2005 yılında 15643 ton olarak gerçekleşmiştir. En düşük yıl olarak 2006 yılı 7573 ton ile karşımıza çıkmaktadır. Çankırı İl Tarım Müdürlüğümüz organik meyve ürün yelpazemizin genişletilmesinde ayrıca organik bitkisel üretime ek olarak organik hayvansal ürünlerin devreye sokulmasında yeni proje ve yayımlarla önderlik etmektedir.

KAYNAKLAR

Organic Crop Production Overview, National Sustainable Agriculture Information Service. http://www.attra.ncat.org

Lockeretz, William, Georgia Shearer, and Daniel Kohl. 1981. Organic farming in the Corn Belt. Science. Vol. 211, No. 6. February. p. 540?547.

Drinkwater, L.E., P. Wagoner, and M. Sarrantonio. 1998. Legume-based cropping systems have reduced carbon and nitrogen losses. Nature. Vol. 396, No. 19. November. p. 262?264.

T.C. Tarım Bakanlığı. Organik Tarım Verileri. http://www.tarim.gov.tr

Türkiye II. Ekolojik Tarım Sempozyumu. 14-16 Kasım 2001. Antalya

ÇANKIRI'DA TARLADAN SOFRAYA GÜVENLİ GIDA ÜRETİMİ

Safe Food Production From The Field To The Table In Çankırı

Yüksel ERDOĞAN *

ÖZET: *Toprağın ve su kaynaklarının kirlenmesi, havanın kirlilik düzeyinin artması, sağlıklı bitkisel ürün üretiminin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de toprakta özelikle nitrit ve nitrat birikimi insan sağlığını tehdit etmektedir.. Çankırı'da İçirilebilir su yetersizliği, yağış azlığı nedeniyle çayır ve meraların ot kapasitelerinin düşmesi, yem bitkileri üretiminin azalması hayvansal ürünlerin sağlığına ve kalitesine menfi yönde etki yapmaktadır. Aynı zamanda hayvan dışkılarından çıkan amonyak, batılı ülkelerde ciddi bir atmosfer kirletici olarak önem arz etmektedir. Çankırı ili kaynakların yetersizliğine rağmen kirlenme yönünden, Türkiye'nin ve dünyanın en şanslı bölgelerinden birinde yer almaktadır. Makalede Çankırı bu açıdan ele alınmıştır.*
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, tarım, organik tarım, gıda üretimi.*

SAFE FOOD PRODUCTION FROM THE FIELD TO THE TABLE IN ÇANKIRI

ABSTRACT: *Pollution in soil and water resources and rise in the level of air pollution constitute a big obstacle before healthy agricultural production. Nitrite and nitrate accumulation in soil in Turkey and the world pose threat to humane health. Inadequacy of drinkable water, fall in grass capacities of meadows and grasslands due to lack of precipitation, decrease in the production of feed crops in Çankırı have negative effects on the health and quality of animal products. At the same time, ammoniac emanating from animal excrement is regarded as heavy air polluter in western countries. Despite the insufficiency of resources, Çankırı is located in one of the most adventegous areas of both Turkey and the world in terms of pollution. This article studies Çankırı from this perspective.*
KEY WORDS: *Çankırı, agriculture, organic agriculture, food production.*

1.GİRİŞ

21. Yüzyılda sanayinin gelişmesi tüketim alışkanlıklarının da değişmesine sebep olmuştur. Sanayi ürünleri çeşitlenmiş, seçim seçenekleri çoğalmış ve çeşit çeşit ürünler rafları süslemiştir. Bu süreçte insanların tüm harcamaları içerisinde, gıda harcamalarının payı azalırken, lüks tüketim mallarının payı artmıştır. Ancak insanların beslenme ihtiyacı hiçbir zaman önemini yitirmemiştir. Hatta her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Geliri iyi olan ülkeler ve kişiler daha çok sağlıklı gıda tüketimi için çareler aramaya başlamış, bunun sonucu olarak ta organik tarım uygulamaları ile üretilmiş ürünler gündeme gelmiştir. Gıda zincirinde sağlıklı hammadde üretimi, en başta ele alınan konu olmuştur. Çünkü sağlıklı olmayan hammadde üzerinde yapılan gıda üretim işlemleri ile güvenli gıda üretimi mümkün değildir.

Toprağın ve su kaynaklarının kirlenmesi, havanın kirlilik düzeyinin artması, sağlıklı bitkisel ürün üretiminin önünde büyük bir engel oluşturmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de toprakta özelikle nitrit ve nitrat birikimi insan sağlığını tehdit etmektedir.. Çankırı'da yapılan ölçümlerde bu konuda herhangi bir sorun görünmemektedir ancak önümüzdeki yıllarda bilinçsiz gübreleme nedeniyle insan sağlığını tehdit edebilir hale gelebilir. Kaynakların kirlenmesi hayvan yetiştiriciliğine, çeşitli oranlarda ve şekillerde etki yapmaktadır. İçirilebilir su yetersizliği, yağış azlığı nedeniyle çayır ve meraların ot kapasitelerinin düşmesi, yem bitkileri üretiminin azalması hayvansal ürünlerin sağlığına ve kalitesine menfi yönde etki yapmaktadır. Aynı zamanda hayvan dışkılarından çıkan amonyak, batılı ülkelerde ciddi bir atmosfer kirletici olarak önem arz etmektedir. Çankırı ili kaynakların yetersizliğine rağmen kirlenme yönünden, Türkiye'nin ve dünyanın en şanslı bölgelerinden birinde yer almaktadır. Doğru planlamalar ile organik tarım ve iyi tarım uygulamaları ilimiz tarımı ve gelişmesi açısından büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. Bu durumda ilimizde üretilen güvenli ve kaliteli gıdalar, hem ilimizde yaşayan insanların sağlığına, hem de diğer illere ve ülkelere gönderilen ürünler ile diğer insanların sağlılığına müspet tesirler yapacaktır.

Dünya üzerinde çevre şartlarının bozulması, sağlıksız ve dengesiz beslenme günümüzde insanların sağlığına direk olarak olumsuz etki yapmaktadır. Gıdaya bağlı hastalıklar her geçen gün kendini hissettirmekte, kanser vb. hastalıkların görülme sıklıkları artmaktadır. Bu sebeple güvenli gıda ihtiyacı her geçen gün artmakta ve önem kazanmaktadır. Aynı zamanda yemek kültürünün değişmesi, dengesiz beslenme insanların belli gıdalardan daha

* Ziraat Mühendisi, Çankırı Tarım İl Müdürlüğü Kontrol Şube Müdürü

fazla etkilenmesine sebep olmakta, obezite, kalp ve damar hastalıkları gibi hastalıklar, dengeli ve sağlıklı beslenmenin ne kadar önemli olduğunu, göz önüne sermektedir.

Buna karşın dünya üzerinde gelir dengesizliğinin artması, gıdaya ulaşımı önemli bir hale getirmiştir. 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren, daha çok gündeme gelen küresel ısınma problemi, mevsimsel döngülerin bozulması, yağış rejimlerinin değişmesi, sıcakların ve soğukların daha etkin bir şekilde hissedilmesi gıda güvenliğini kavramı daha da önemli hale gelmiştir. Temiz ve yeterli sulama suyu kaynakları her geçen gün azalmaktadır. Ülkemizin de aslında su fakiri olduğu, uzmanlar tarafından son zamanlarda sıklıkla gündeme getirilmektedir. Bu sebeple Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından vahşi sulama yerine, suyun daha rantabl kullanımını sağlayan, damlama sulama yöntemi hem bireysel, hem de grup projeleri bazında desteklenmektedir. Ülkemizde aynı zamanda boşa giden suyun baraj ve göletlerde biriktirilerek, suyun az olduğu yaz dönemlerinde kullanılması gıda güvenliğine ve çiftçilerimizin gelir seviyelerine önemli katkılar yapacaktır.

2006–2007 Ekim döneminde görülen kuraklık sebebiyle ülkemizde ve dünyada önemli derecede ürün kayıpları olmuştur. Özellikle bölgemizde ve ilimizde kuraklık aşırı derecede hissedilmiştir. Kuraklığın ilk etapta çiftçilerimizin gelir kaybı olarak kendini göstermiştir. Daha sonra çiftçi yatırımları, yeni ürün ve ekim dikim miktarlarında azalma ve sosyolojik bir takım sıkıntılarla devam etmiştir. 2008 yılının kış ve bahar aylarında ise tarım ürünlerinin ve tarımsal sanayi ürünlerinin aşırı şekilde fiyatlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta ekmek olmak üzere tüm bitkisel ve hayvansal ürünler ile bu ürünlere bağlı tarımsal sanayi ürünlerinin fiyatlarının yükselmesi, sabit ve dar gelirli insanların alım güçlerine menfi etki yapmaktadır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından Çankırı'da yapılan kuraklık ödemeleri çitçilerimizin yüzünü biraz olsun güldürmüştür. Bütün bunlar aslında ilimizin su fakiri olduğunun bir göstergesi olmakla birilikte, suyu depolama ve rantabl kullanma konusunda ki zaruretimizin bir ibret vesikasıdır.

Son yıllarda dünya üzerinde, değişik rakamlar telaffuz edilmekle birlikte, çok sayıda insanın yeterli gıda almadığı konusunda görüş birliği vardır. Geri kalmış ve gelişmekte olan birçok ülkede özellikle Afrika ülkelerinde gıda yetersizliğine bağlı birçok sorun göze çarpmaktadır. İnsanlar yeteri kadar beslenememektedir. Buna bağlı hastalıklar, işgücü kayıpları ve diğer sosyal olaylar her gün medya aracılığı ile ilgimize taşınmaktadır.

Gıda güvenliği ve güvenli gıda her insanın hakkıdır. (1) Gıda güvenliği: Gıdalarda olabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve her türlü zararların bertaraf edilmesi için alınan tedbirler bütününü, ifade etmektedir. Güvenli Gıda ise tüketildiğinde insan sağlığı için tehdit oluşturmayan gıdaları ifade etmektedir. Son zamanlarda bu iki kavramın önemi daha da artmıştır. "Tarladan Sofraya Gıda güvenliği" Sloganıyla Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Çankırı İl Tarım Müdürlüğü hem halkımızın gıda güvenliğini yani gıdaya ulaşım hakkını koruma ilgili çalışmalar yapmakta, hem de gıdaları güvenli bir biçimde yani insan sağlığına zarar vermeyecek şekilde insanlara ulaşması için çalışmalar yapmaktadır. 27.5.2004 tarihinde kabul edilen 5179 Sayılı Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, ilgi yönetmelik ve tebliğ hükümleri gereğince Çankırı İl Tarım Müdürlüğü gerekli denetim, kontrol ve analizleri yaparak halkımızın güvenli gıda tüketmesi için gerekli çalışmaları yapmaktadır.

Tarım ve Köyişleri Bakanı Sayın M.Mehdi EKER 2008–2012 yıllarını kapsayacak 5 yıllık eylem planını ve vizyonunu Tarımda VIZYON 2012 adlı tanıtım toplantısında anlatırken, Gıda güvenliği konusunda, önümüzdeki 5 yıla "Güçlü Türkiye için Güçlü Birey ve Güçlü Toplum" anlayışıyla baktıklarını belirten Bakan Eker, gelecek dönemdeki en önemli hedeflerinin gıda güvenliğinin sağlanması olduğunu" söyledi. Bakan Eker, bu amaçla "Tarımda Kullanılan Kimyasalların Kayıt Altına Alınması" "Gıda Güvenliği İzleme ve Bilgi Sisteminin Oluşturulması" ve "Gıda İsletmelerinin Tasnif ve Tescilinin Tamamlanması"na ayrı bir önem vereceklerini belirtti.

Ancak gıda kontrol ve denetimi halkımızın, destek ve dikkatleri ile başarılı bir şekilde yapılabilir. Bu sebeple insanların güvenli gıda konusunda bilinçlenmeleri, şikâyet ve tepki mekanizmaları, güvenli gıda arzına çok büyük bir katkı yapacaktır. Yapılan resmi kontrollerin yanında her bireyin bir tüketici olduğu gerçeği ile hareket etmesi, güvenli gıda arz etmeyen işyerleri için caydırıcı bir etki yapacaktır.

2. ÇANKIRI İLİNDE GIDA ÜRETİM İŞYERLERİ

İlimizde merkez ve ilçelerinde 2007 yılı sonu itibariyle toplam 92 adet gıda üretim yeri bulunmaktadır. Bu işletmeler genellikle, küçük işletmeler olup, büyük çoğunluğunu unlu mamuller ve ekmek üreten işyerleri oluşturmaktadır.

İlimizdeki gıda üreten işyerleri faaliyet alanı dağılımı

Et ve et Mamulleri	**2**
Süt ve mamulleri	**2**
Meyve – Sebze İşleme	**0**

Yaş Meyve Sebze	**0**
Ekmek	**32**
Un ve Unlu Mamuller	**39**
Bitkisel Yağ ve Margarin	**0**
Şeker ve Şekerli Mamuller	**3**
Alkollü İçkiler	**0**
Alkolsüz içecekler	**1**
Su Ürünleri	**0**
Tasnif Dışı Gıdalar	**5**
Bal	**1**
Kuru meyve	**0**
Tuz	**3**
Yemek fabrikası	**4**
Gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeler	**0**
TOPLAM	**92**

*Tablolar Çankırı İl Tarım Müdürlüğü 2007 Çalışma Raporundan alınmıştır.

Çankırı'da et mamulleri üretiminde Türkiye'deki önemli firmalar arasında yer alan Aytaç gıda beyaz et ve kırmızı et sektöründe faaliyet göstermektedir. Hammadde ihtiyacının büyük kısmını ilimizde yeteri kadar üretim olmadığından, çevre illerden karşılamaktadır. Orta ilçesinde Belediye mezbahanesi, özel sektör tarafında kiralanarak et entegre tesisine dönüştürülmektedir. İl Tarım Müdürlüğü tarafından da desteklenen proje tamamlandığında bölge hayvancılığı atılıma geçecektir.

Süt üretiminde ilimizde 2 firma faaliyet göstermektedir. Hayvan varlığımız ile ilimizdeki toplanan süt miktarı arsındaki fark çok fazladır. Çankırı'da üretilen süt aile içinde işlenmekte ve tüketilmektedir. Son yıllarda Çankırı Valiliğinin destekleri ve Çankırı İl Tarım Müdürlüğünün çalışmaları ile ilk etapta 2 süt soğutma ve depolama tankı alınmış Hasakça ve Kırovacık köylerine kurularak, Çankırı Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği kanalıyla süt toplanmasına ve pazarlanmasına başlanmıştır.

Çankırı ilimizde yaş ve kuru meyve sebze işlemesi yapan işletme bulunmamaktadır. İlimizde üretilmekte olan meyve ve sebzeler il içersinde pazarlarda satılmakta, paketlenme ve işleme yapılmadığından katma değer oluşmamaktadır. İlimizde üretilen birçok ürün diğer illerde işlenerek mamul madde haline gelmektedir. Örneğin İlimizde doğal olarak yetiştirilen elmalar, organik elma pazarında çok tutulmaktadır. Yurtdışına bebek mamalarında tatlandırıcı olarak satılmaktadır. Yapılan analizlerde pestisit , gübre vb. maddelerin olmadığı belgelenmiştir. Bu sebeple organik ürün üretimi ve satışı yapan firmaların Çankırı ilgi odağı haline gelmiştir. Aynı zamanda yıllara göre değişmekle birlikte Eldivan ilçemizde üretilen kiraz diğer illerden gelen firmalar tarafından alınarak ihraç edilmektedir. Meyve ve sebzelerin değerlendirilmesine yönelik olarak son zamanlarda girişimler artmıştır. Çankırı merkez Yüklü köyünde Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Çankırı İl müdürlüğü tarafından teknik ve maddi destek sağlana reçel fabrikasının inşaatı devam etmektedir. Özellikle, Yapraklı civarındaki ceviz üretiminin değerlendirilmesine yönelik olarak ceviz reçeli yapılması planlanmaktadır Ceviz yanında diğer meyvelerden reçel, marmelât ve meyve suyu gibi ürünlerinde üretilmesi planlanmaktadır. Proje tamamlandığında bölge için hem ürünlerin değerlendirilmesi noktasında, hem de bölgenin kalkınması noktasında önemli katkıları olacaktır.

İlimizde su ürünleri işleme tesisi bulunmamaktadır. Kızılırmak, baraj, göletler ve su ürünleri üretme işletmelerinde üretilen balıklar zor şartlarda pazarlanmaktadır.

İlimizdeki tarımsal üretim büyük çoğunluğunu hububat ürünleri oluşturmaktadır. Bunların içerisinde ise en çok buğday üretilmektedir. Buna bağlı olarak un ve makarna fabrikaları Çankırı sanayisinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Un fabrikaları ile kurulan irmik ve makarna fabrikaları ürünlerinin kalitesi ile ülke ülkemizde ve dünyada tanınmaktadırlar. Nitekim Malezya'dan Afrika'ya dünyanın birçok ülkesine makarna ihracatı yapılmaktadır. Birim alandan alınan ürün miktarı, gübreleme ve bakım işlemleri ile buğday kalitesi arttıkça ilimizde imalat ve ihracat daha da artacaktır. İlimizde süne zararının çok düşük olması un ve makarna kalitesine önemli katkı yapmaktadır.

Çankırı için çeltik her geçen gün önemini artırmaktadır. İlimizde 2 adet çeltik fabrikası üretim izni almış ve faaliyetine devam etmektedir. Bir çeltik fabrikası da üretim izni almak için müracaat etmiştir. Çeltik ekiminin artması

ile kurulan modern fabrikalar ilimizin gayri safi hâsılasına büyük katkılar yapacaktır. Kızılırmak yöresinde çeltik tarımı tekniğinin iyileşmesi ile ürün kalite ve verimi artacaktır. Hali hazırda çeltik konusunda Türkiye önemli bir yere sahip Çankırı önümüzdeki yıllarda çeltik tarımı ve pirinç üretiminde söz sahibi olacaktır.

Ülke olarak beslenmemizin önemli derecede un ve unlu mamullere bağlı olması, ilimizde fırın ve pastane işletmelerinin sayısının artmasına sebep olmaktadır. Özellikle fırın işletmeleri tüm işletmeler arsında sayı olarak en fazla olanıdır. Eskiden beri gelen taş fırın geleneği, Çankırı Halkının damak tadında hala önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple küçük işletmeler sayısı artmaktadır.

Tuz ilimizin en önemli yeraltı kaynağıdır. Türkiye'deki en büyük kaya tuzu rezervi Çankırı'da bulunmaktadır. Diğer tuz üretilen kaynakların gün geçtikçe kirlenmesi saf ve temiz kaya tuzunun öneminin her geçen gün artırmaktadır. İlimizde 3 adet tuz işleme tesisi bulunmaktadır. Çankırı merkezde bulunan tesisler gelişmiş makinelerle rafine tuz işleme ve paketlemesi yapılmaktadır. Yakın gelecekte yapım aşamasında bulunan tesislerle birlikte tuz fabrikası sayısının onlu rakamlara çıkabilir. Tuz ilimizin tanıtımı ve ekonomisine büyük katkılar yapmakta ve her geçen gün de bu katkısı artmaktadır.

3. ÇANKIRI İLİNDE MEVCUT KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ GIDA İŞLETMELERİNİN TEMİZLİK, HİJYEN, KALİTE VE VERİMLİLİKLERİNİ ARTIRMA ÇALIŞMALARI VE İMKÂNLARI

Günümüzde gıda işletmelerinde temizlik ve hijyen konusu toplum sağlığı açısında çok önemli bir hale gelmiştir. İşletmelerin kapasiteleri artıkça üretilen ürün miktarı artmakta, herhangi bir olumsuzluk durumunda bundan etkilenen kişi sayısı binleri, onbinleri bulabilmektedir. Gıdanın güvenli olmaması, akut gıda zehirlenmeleri şeklinde görünebildiği gibi, asıl önemli olan uzun yılların birikimi olarak etkisini göstermesidir. Bu durumda tedavi ya çok zor olmakta ya da hiç mümkün olmamaktadır. Hastalıkların ve etmenlerinin çoğalması bunların çapraz bulaşma riskini artırmakta ve daha çok yayılmalarına sebep olmaktadır.

İlimizde ki büyük işletmeler maddi imkânları neticesinde hijyen ve kalite konusunda yatırım yaparak hijyen ve kalite düzeylerini yükseltebilmektedirler. Anlayış ve bilgi birikimine bağlı olarak hijyen ve kalite konusunda teknik bilgi ve malzemeye daha çabuk ulaşılabilmekte ve imkânlar doğrultusunda daha kolay uygulanabilmektedir.

Hijyen ve kalite için her zaman maddi unsurlar ve kapasite gerekli ve önemli değildir. Çok küçük işletmeler diyebileceğimiz birçok gıda işyerinde hijyen kurallarının harfiyen uygulandığı, üretilen ürünlerin güvenli gıda olduğu denetimler sırasında görülmektedir. Bunun yanında büyük işletme diyebileceğimiz işletmelerde de her türlü fiziki ve maddi altyapı mevcut olmasına rağmen gerekli hijyen kurallarına ve işlemlerine uyulmadığı da görülmektedir. Aslında her gıda işletmesinin HACCP (Kritik Kontrol Noktaları ve Risk analizi) temelli gıda üretimi yapması bir zorunluluktur. İşyerleri (2) İyi hijyen uygulamalarının takip edilmesiyle birlikte, HACCP ilkelerine dayanan prosedürleri uygulamak ve sürdürmekle yükümlüdür.

Çankırı'nın nüfus ve ekonomik göstergeler açısından küçük bir il olması, kalifiye elaman ihtiyacının karşılamasında sorunlara sebep olmaktadır. Gıda sektöründe çalışacak nitelikli elaman bulmak firmaların en çok karşılaştığı problemlerden biridir. Aynı zamanda firmaların çoğunluğunun küçük ve orta ölçekte olması, gıda işyerlerini genellikle aile işletmesi konumuna getirmektedir. Endüstri meslek liseleri ve sanat okullarında birçok branşta iş gücü eğitimi yapıldığı halde, gıda sektöründe çalışacak ara elaman eğitimi verilmemektedir. Aynı zamanda Halk Eğitim Merkezlerinin açtığı kurslarda profesyonel gıda üretimi eğitimleri çok rağbet görmemektedir. Örneğin, bir kaynak ustası, bir ustanın yanında yetişebileceği gibi meslek liselerinde de bu mesleği iyi bir şekilde öğrenebilir. Ancak bir fırın için gerekli hamur ustası sadece çıraklıktan yetişmektedir. Çıraklık eğitim merkezlerinin bu konuda ki faaliyetleri Çankırı'da ki gıda sanayinde çalışacak elamanların yetişmesine yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda mutlaka çok iyi öğrenilmesi gereken temizlik ve hijyen uygulamaları yönünden eğitim eksikliği, gıda sektöründe çalışan kişilerde kendini göstermektedir.

Aynı zamanda firma sahiplerinin temizlik ve hijyen konusundaki eğitim eksiklikleri, halk sağlık açısından birçok sorunu beraber getirmektedir. Temizlik ve hijyenin yanında kalifiye eleman yetersizliği firmaların verimliliklerine ve ürünlerinin kalitelerine de olumsuz etki yapmaktadır. Küçük ve orta ölçekteki işletmelerin ar-ge birimlerinin olmaması veya yetersiz olması, günümüzün rekabetçi serbest piyasa koşullarında, firmaların gelişmelerine engel olmaktadır.

Gıda firmalarındaki eksiklerin üzerine, halkımızın da gıda temizlik ve hijyeni konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmaması bu tür firmaların, piyasaya ürün sunabilmelerine sebep olmaktadır. Bilinmedir ki talep olmadıkça arz asla olmaz. İlimizde hala açıkta satılan gıda ürünlerine talep olmaktadır.

Çankırı'da gıda üretiminde temizlik, hijyen ve kalitenin artırılması için kalifiye elaman ihtiyacı mutlaka çözülmelidir. Bunun için meslek liselerinde, gıda sektöründe çalışacak personelin eğitimi yapılabilir. Çankırı Tarım Meslek Lisesi altyapısı itibariyle ve eğitim modeli itibariyle değerlendirilebilir. Aynı zamanda, Çıraklık eğitim

merkezleri, Halk Eğitim Merkezleri, Üniversite, İl tarım Müdürlüğü ve Gıda işyerlerinin üye olduğu meslek odaları işbirliği ile kalifiye elaman yetiştirilmesi için gerekli iş ve işlemler yapılabilir. Aynı zamanda Esnaf ve sanatkârlar odası önderliğinde Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardımlarından çeşitli projeler ile kaynak alınabilir. Bu kaynaklarla Gıda sektöründe çalışanların eğitimleri yapılabilir. Aynı zamanda çalışanlara sosyal destek sağlanabilir.

Yurtiçi ve uluslar arası fuarlara meslek odaları önderliğinde katılım sağlanarak çalışanların hijyen ve kalite bilgi düzeyleri artırılabilir.

Kırsal Kalkınma Yatırımlarını Destekleme Proğramı Kapsamında III. Etaptan İlimizde Yapılan Çalışmaların İlimiz Gıda Sektörüne Katkıları

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İlimiz merkez ve İlçelerinde KKYDP (Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı) kapsamında Makine ekipman desteği için müracaatta bulunan çiftçiler ve iş adamlarına 2007 yılı içerisinde hibe desteği sağlanmıştır.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığınca 2006–2010 Yıllarını kapsayan Kırsal kalkınma yatırımlarını destekleme Programı kapsamında (KKYDP) 3. Etaptan Proje müracaatı yapan ve Bakanlıkça Hibe Desteği sağlanan 11 adet Proje sahibi firmalardan 5 adeti hibe desteği almak için proje gereği hibe sözleşmesini imzalamış bulunmaktadır.

Yatırım konusu ve hibe destek oranları farklı olan projelerin hayata geçirilmesi bunun sonucunda istihdam sorununun çözümüne olumlu katkıda bulunması beklenmektedir.

Çankırı Ekonomisine büyük katkı yapması beklenen bu projeler ilimiz merkezde Tekin ak gıdaya ait Çelik Silo yapımı ve hibe oranı 175.000,00 YTL, yine İlimiz Şabanözü ilçesinde Hastürk Gıdaya ait reçel imalatı paketleme ve depolama ve kapasite artırımı olup hibe oranı 85.000,00 YTL dir.

Ilgaz ilçesinde MERHAPLAR LDT. ŞTİ ye ait süt işleme tesisi olup hibe oranı 175.000,00 YTL dir. Yine Aynı Şirkete ait Ilgaz İlçemizdeki Merhaplar Un fabrikasına ait teknoloji yenileme ve kapasite artırımına yönelik olarak proje kapsamında hibe oranı 130.000,00 YTL. dir.

Orta ilçesinde SANI et Şirketine ait Büyük ve Küçükbaş hayvancılığı geliştirme proje konulu olup hibe oranı 175.000,00YTL. dir.

Toplam 5 adet 1.480.000.00YTL maliyetli projeden gelecek olan toplam Hibe Miktarı 740.000.00 YTL. dir. Bu projelerin 23/08/2007Tarihinde başlayıp maksimum 15 ay gibi bir sürede tamamlanması sonucunda; İlimiz ekonomisine Tarımsal ürünlerin İşlenmesi Depolanması, paketlenmesi, Küçük ve Büyük baş hayvancılığın geliştirilmesini önemli ölçüde güçlendirerek en az 250 kişilik bir istihdam imkânı sağlayacaktır.

2005 yılında I. Etaptan hibe desteği müracaatı olmamıştır. 2006 yılı II. Etaptan Kızılırmak İlçesi Merkezde 5000 Tonluk 175.000 YTL. Hibe destekli, "Çeltik Depolama Tesisi" ve Yapraklı İlçesi Yüklü Köyünde 175.000 YTL. Hibe destekli "Meyve Reçeli İşleme Tesisi" projeleri tamamlanmış olup faaliyete geçmiştir.

4. ÇANKIRI İLİNDE BAZI TARIMSAL ÜRÜNLERİ DEĞERLENDİRME POTANSİYELİ

KİRAZ, ELMA, CEVİZ:

İlimizde son yıllarda meyve işleme tesisleri kurulmasına rağmen, hali hazırda üretilen meyve ve sebzelerin yeteri oranda değerlendirildiği söylenemez. Eldivan İlçesinde yetiştirilen kirazlar çok ucuz fiyatlardan toptan satılmakta, bazen alıcı bulunamadığından tamamı perakende olarak pazarlanmaktadır. Oysa İhracatçı firmalar bu ürünleri yurtdışına pazarlamaktadır. Bu sebeple Kiraz verim, kalite ve rekoltesinin artırılması ile Çankırı çok önemli bir sanayi girdisine sahip olabilir.

İlimizde organik olarak yetiştirilen elmalar, değişik firmalar tarafından toplanarak yurtdışında bebek mamalarında kullanılmaktadır. Elmaların il içinde işlemesi yapılabilse, ilimizin çiftçilerine ve ekonomisine önemli katkılar yapacaktır. Aynı zamanda üretilen meyvelerin ürünlerin soğuk hava depolarında saklanması ile daha iyi değerlendirilmesi sağlanacaktır

İlimizin ceviz potansiyeli yatırımcıların ilgisini çekmiş ve yapraklı ilçesi Yüklü Beldesinde ceviz reçeli yapmak için bir tesis kurulmuştur. Bu tesis çalışmaya başladığında Çankırı'ya özel bir ürün ve marka ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda bu tesiste diğer meyve türleri de işlenerek katma değer yaratılabilecektir.

SÜT:

Çankırı şartları hayvancılık için çok uygundur. Aynı zamanda ilimizde süt potansiyeli de iyi durumdadır. Ancak Son yıllara kadar üretilen sütün çiftçilerden alınarak süt fabrikalarına ulaştırılmasında meydana gelen aksaklılar nedeniyle, ilimizin süt potansiyeli yeteri kadar değerlendirilememiştir. Son yıllarda Çankırı Valiliği Köylere Hizmet

Götürme Birliğinin katkıları ve Çankırı İl Tarım Müdürlüğünün çalışmaları ile ilimizde ilk önce 2 noktada süt soğutma tankı kurulmuş ve sütün sağlıklı bir şekilde depolanması ve pazarlanması sağlanmıştır. Depolama ve taşıma tankları her geçen gün artmaktadır. Bazı çiftçiler kendi imkânları ile soğutma tankı alımına yönelmişlerdir. İmkânı az olan köyler Soğutma tankı için sıra beklemektedir. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen ilimizin, süt depolama ve pazarlama konusunda kat etmesi gereken yol uzundur.

SALÇA-TURŞU

Çankırı Kızılırmak vadisi salça ve turşu hammaddeleri üretimi açısından büyük potansiyel oluşmaktadır. Ancak bu konuda ciddi bir ilerleme söz konusu değildir. İlimizin bu potansiyeli değerlendirildiğinde çiftçilerimize ve Çankırı ekonomisine ciddi katkılar yapacaktır.

5. SONUÇ

Çankırı Orta Anadoluda gelişmeye hazır bir konumda beklemektedir. İlimiz diğer faktörlerle birlikte gıda üretim temizlik ve hijyeni konusunda gerçekleşecek gelişmeler ile Milli ekonomiden hak ettiği payı alacaktır. Unutulmamalıdır ki sağlıklı beslenemeyen toplumların sağlıklı işler yapabilmesi mümkün değildir.

KAYNAKLAR

1. *Anonim, Tkb.Gıda Güvenliği Ve Kalitesinin Denetimi Ve Kontrolüne Dair Yönetmelik Yetki Kanunu : 5179 Yayımlandığı R. Gazete: 09.12.2007-26725 Madde Madde 4 G (Gıda güvenliği)*

2. *Anonim, Tkb.Gıda Güvenliği Ve Kalitesinin Denetimi Ve Kontrolüne Dair Yönetmelik Yetki Kanunu : 5179 Yayımlandığı R. Gazete: 09.12.2007-26725 Madde 8 D*

3. *Anonim, www.tarim.gov.tr haber.html 22.03.2008*

4. *Anonim,2008. 2007 Çankırı İl Tarım Müdürlüğü Çalışma Raporu*

ÇANKIRI İLİNDE MEYVECİLİĞİN GENEL DURUMU VE TARIM İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞMALARI

General Situation Of Fruit Growing In Çankırı And Works Of Agriculture Provincial Directorate

Yusuf YAMAN *

ÖZET: *Meyvecilik Orta Anadolu'da uzun yıllardır yapıla gelen bitkisel üretim metotlarından birisi olmakla birlikte, ilimizin gerek fiziksel özellikleri gerekse ekonomik potansiyeli nedeniyle teknolojik gelişmelerin çok yakından takip edilememesine, buna bağlı olarak da yeni üretim tekniklerinin meyvecilikte gelişmiş ülkelerle paralel olarak uygulanılamamasına neden olmaktadır. Uzun yıllardır ilde uygulanan aile işletmeciliğinin yerine profesyonel anlamda meyvecilik işletmeleri tesis edilerek hem üreticinin emek, sermaye ve zaman olarak kayıplarını en aza indirmek, hem de elde edilen ürün miktarının en üst düzeye ve kaliteye çıkarılarak değerlendirilmesini sağlamak Tarım İl Müdürlüğünün ana çalışma prensipleri arasında bulunmaktadır.*

ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı meyvecilik, sulama, tarım alanları.*

GENERAL SITUATION OF FRUIT GROWING IN ÇANKIRI AND WORKS OF AGRICULTURE PROVINCIAL DIRECTORATE

ABSTRACT: *Though fruit growing is one of the agricultural production methods applied in Central Anatolia for a long time, due to both physical characteristics and economic potential of our city technological developments can not be followed closely and accordingly new production techniques can not be implemented in fruit growing in parallel with the developed countries. It is amongst the main business principles of the Agriculture Provincial Directorate to establish professional fruit growing facilities instead of family enterprises implemented in the city for long years and minimize losses of producers in terms of labor, capital and time and maximize the amount and quality of the products harvested .*

KEY WORDS: *Fruit growing in Çankırı, irrigation, agricultural lands.*

1-GİRİŞ:

Türkiye, dünya üzerinde uygun iklim kuşağındaki konumu itibarıyla bahçe bitkileri yetiştiriciliği açısından üstün ekolojik avantajlara sahiptir. Türkiye dünyada mevcut gen merkezleri arasında hem Yakındoğu hem de Akdeniz havzası içinde yer almakta ve Çankırı Orta Anadolu'nun kuzeyinde bulunan bir il olarak bu çeşitlilikten nasibini almaktadır. Nitekim dünya üzerinde kültürü yapılan meyve türlerinden, subtropik meyve türleri de dahil olmak üzere 75 kadar tür ülkemizde yetiştirilebilmektedir.

Üreticinin geçim kaynağı olması gereken meyvecilikte Türkiye'nin üretim potansiyeli oldukça yüksek olmasına rağmen birim alandan elde edilen ürün bazında birçok ülkeden oldukça geri durumdadır. Birim alandan elde edilen ürünün maliyeti, modern üretim tekniklerinin yeteri kadar ve bilinçli bir şekilde kullanılmaması ülkemiz ve ilimiz meyveciliğinin beklentilere ulaşmasını engellemektedir.

Son verilere göre ülkemiz yüzölçümünün %5,5'ini meyvecilik yapılan alanlar ve bağ alanları oluşturmaktadır. Bu oran ilimizde %0,3 rakamına kadar düşmektedir. Bunun önde gelen sebeplerinden bazıları doğal kaynakların yetersizliği, demografik yapı, hukuksal faktörler ve ekonomik faktörlerdir.

Meyve yetiştiriciliğini sınırlayan önemli etkenlerden olan iklim ve sulanabilir alanların büyüklüğü ilimizde üretimi yapılan meyve türleri sayısının düşük olmasında etkilidir. Çankırı ili iklim özellikleri itibarıyla tipik karasal iklim karakterlerine sahiptir. İç Anadolu Bölgesi ile Orta Karadeniz Bölgesi geçit bölgesinde bulunan Çankırı iklim özellikleri itibarıyla fazlaca ılıman iklim meyveleri yetiştirmeye müsaittir. Su kaynaklarının mevcudiyeti bir diğer etken olup, ilin toplam tarım arazisi 235.000 Ha. iken bunun 42.708 Ha.lık kısmı sulanan arazidir.

* Tekniker, Çankırı Tarım İl Müdürlüğü

Sulanabilir Tarım Alanı :

Sulanan Arazi	Çiftçi Sulaması	14940 Ha
	D.S.İ. Sulaması	13658 Ha
	Köy Hizmetleri Sulaması	14110 Ha
Toplam Sulanan Arazi (*)		42708 Ha
Sulanabilir Arazi		50752 Ha
Toplam Sulanabilir Arazi		93460 Ha

(*) Bu alan sulanabilir tarım arazisinin %46'sını , toplam tarım arazisinin ise %18'ini teşkil eder.

Çankırı gerek tarım alanlarının dar olması nedeniyle, gerekse endüstrileşme sürecinde istediği yeri alamaması nedeniyle uzun yıllardır göç veren bir il olma hüviyetindedir. Göç vermesi nedeniyle işgücüne sahip genç nüfus sürekli tarım dışı alanlara kaymış, tarımla uğraşan insanlar belirli yaşın üzerinde ve esas gelirinin büyük kısmı tarım dışı kaynaklardan oluşan insanlardan oluşmuştur. Bilindiği üzere meyvecilik uzun yıllara yayılan bir faaliyet gerektirmekte ve verilen emeğin karşılığının uzun yıllar içinde dönüşümünün gerçekleştiği bir alandır. Doğal olarak belirli bir yaşa gelmiş ve tarım dışı bir geliri olan ve ihtiyaç sahibi olmayan insanlar uzun yıllar ve fazlaca emek/işgücü gerektiren bir üretim kolunda profesyonel anlamda ve ticari amaçla bulunmak istememektedirler.

Medeni Kanunumuz hükümlerinde aykırı bir madde bulunmamasından dolayı uzun yıllardır tarım arazilerinin değişik nedenlerle bölüne gelmesi sonucu zeten kısıtlı olan alanlar çok küçük parçalar haline gelmiş, özellikle meyvecilik yapılabilecek vasıflara haiz topraklar çok fazla sayıda parçalara ayrılmıştır. 2005 yılında kabul edilen Toprak Kanunu ile tarım arazilerinin küçük parçalara ayrılmaması sağlanılmıştır. Bu şekilde tarım arazilerinin ufak parçalara bölünmesinin önüne geçilerek üreticilerin profesyonel meyvecilik yapması ve sonucunda gelirini buradan sağlaması amaçlanılmıştır. Ayrıca büyük meyve bahçelerinin tesisi belirli maliyet gerektiren çalışmalar olduğu için, üreticiler her ne kadar bu üretim kolunda bulunma istekli olsalar da belirli ekonomik güce de sahip olmalıdırlar. Son yıllarda meyveciliği geliştirme çalışmaları dâhilinde Devlet Destekleri, bahsedilen problemin önüne geçme çalışmalarından birisidir.

2-ÇANKIRI'DA MEYVECİLİĞİN GENEL DURUMU :

749.000 ha. toplam yüzölçümü bulunan ilin 235.000. ha.lık kısmı tarıma elverişli olup, bunun da 2006 yılı verilerine göre 2.336,2 ha.lık kısmının meyvecilik ve bağcılık yapılarak değerlendirildiğini düşündüğümüzde meyveciliğin genel içindeki payının ne kadar düşük kaldığını görebiliriz. Genellikle üreticilerin geçimlerini sağlamaktan çok kendi ihtiyaçlarını karşılamak ve kalan kısmının yöresel pazarlarda değerlendirilmesi amacıyla yaptıkları meyvecilikte 378 ha. alan ile en büyük alan merkez ilçede bulunmakta, bunu 359 ha. meyve alanı ile Eldivan İlçesi takip etmektedir. Eldivan İlçesindeki meyve alanının büyüklüğünün en önemli nedeni çiftçilerin Kiraz yetiştiriciliği konusunda özel ilgili olmaları ve bölgede yöreyle özdeşleşen Kiraz ürününün İlçenin adıyla anılmasından kaynaklanmaktadır. Son yıllara kadar üreticilerin iç piyasa ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürettikleri kiraz meyvesi, uluslar arası firmaların alıcı olarak piyasaya girmesiyle değerini bulmuş ve üreticisine ciddi anlamda bir gelir kaynağı olmuştur.

Ülkede yetiştiriciliği yapılan 75 tür içerisinde büyük paya sahip 20-25 kadar türün ilde yetiştiriciliğini ekonomik anlamda yapmak imkânı bulunmaktadır. Bu türler içerisinde Elma, Armut, Kiraz, Vişne, Erik, Ayva ve Üzüm önemli yer tutmaktadır. Bahsi geçen türler içerisinde eski tesis edilmiş olan bahçeler genellikle karışık türlerden oluşan bahçeler olmakla birlikte bağ alanları kapama bahçe olarak hazırlanılmıştır. Yerli anaçlar kullanılarak tesis edilen eski usul bağlarda floksera zararlısının görülmesiyle ve yaşlılık nedeniyle bozulan bağların yerine yeteri miktarda Amerikan Asma anaçlı yeni çeşitlerin dikilmemesi nedeniyle bağ alanlarında son yıllarda gözle görülür bir azalma meydana gelmektedir. Çeşitli sebeplerle (işgücü temini, tarım politikaları vb.) sökülen bağların yerini genellikle hububat üretiminin yapıldığı buğdaygil alanları almaktadır.

Sulanabilen tarım alanlarının azlığı ilde meyveciliği sınırlayan en önemli faktörlerden birisi iken kıraç topraklarda yetiştiriciliği yapılabilen bir meyve olan üzümün yetiştirildiği alanların azalması ilin meyveciliğinin gelişmesini olumsuz etkilemektedir.

Meyvecilik açısından geniş bir ürün yelpazesinde bulunan ilde Tarım İl Müdürlüğü verilerine göre değişik çeşitlerde, muhtelif yaşlarda, toplu ve dağınık ağaçlar olmak üzere yaklaşık olarak toplam 311.000 adet Elma, 141.000 adet Armut, 32.000 adet Ayva, 180.000 adet Erik, 10.000 adet Kayısı, 37.000 adet Kızılcık, 108.000 adet Kiraz, 48.000 adet Vişne, 4.000 adet Şeftali, 43.000 adet Ceviz ağacı ve 6.500 da. Bağ alanı bulunmaktadır.

Meyvecilik yapılan alanların iklim olaylarına karşı korunması güç alanlar olmasından ve ilde üreticilerin ana gelir kaynağının meyvecilik olmaması nedeniyle bahçelerde dolu, don, aşırı güneşlenme vb. meyvelere zarar veren iklim faktörlerine karşı herhangi bir koruyucu önlem alınamamaktadır. Bunun yanında üreticilerin büyük bölümünün meyve hastalık ve zararlıları konusunda yeterli bilgi sahibi olmamasından dolayı dağınık bahçelerin büyük kısmında kimyasallar ile mücadele yapılmamakta, buna bağlı olarak şuan dış piyasaların istemiş olduğu özelliklere yakın doğal ürünler elde edilmektedir. İl bu özellikleri itibarıyla gerçekten bakir topraklara sahip, değerlendirilmeyi beklemektedir.

ÇANKIRI İLİ 2006 YILI İLÇELER ÜZERİNDEN MEYVE ALANLARI DAĞILIMI (Ha.)

	Merk. (Ha)	Atka. (Ha)	B.Ör. (Ha)	Çerk. (Ha)	Eldiv. (Ha)	Ilgaz (Ha)	K.Irm. (Ha)	Korg. (Ha)	Kurş. (Ha)	Orta (Ha)	Ş.Öz (Ha)	Yapr. (Ha)	**Topl. (Ha)**
Meyve Alanı	378	17,7	46,9	42,3	359,2	275	39	126,5	29	115	115	119	**1662,6**
Bağ Alanı	296	-	-	-	11	5	120	70	-	-	16,6	155	**673,6**

3-TARIM İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞMALARI

Tarım İl Müdürlüğü, ilde meyveciliğin yaygınlaşması, gelir düzeyi düşük çiftçi için diğer bir gelir kaynağı olması, meyveciliğe uygun alanların bu yönde değerlendirilmesi, kıt olan imkânlar ile en verimli üretimin yapılması, teknolojide meydana gelen değişmelerin ildeki meyve üreticilerine aktarılması, kaliteli ve bol ürün elde edilmesi, üretilen ürünün muhafazası, değerlendirilmesi, pazarlanması gibi konularda üreticiye karşılaştığı her türlü problemde yardımcı olmaktır. Bu amaçtan hareketle; Tarım İl Müdürlüğü meyve üreticilerine genel olarak 1-Hazırlık 2-Yetiştiricilik 3-Koruma ve Mücadele 4-Muhafaza ve Pazarlama ana başlıklarında destek olmaktadır. Esas olan bilinçsiz üreticilerin bilgilendirilmesi, eski tesis meyve bahçelerinin modernizasyonu ve standardizasyonu, yeni kurulacak tesislerin güncel tekniklere uygun çağdaş anlamda meyveciliğin yapıldığı bahçeler olmasını sağlamaktır.

İlde meyveciliği geliştirme çalışmaları doğrultusunda Tarım İl Müdürlüğü çiftçilerin ihtiyacı olan meyve fidanlarından bölgeye uygun çeşitleri temin ederek dağıtımını gerçekleştirmektedir. Ana çalışma konularından birisi eğitim olan Tarım İl Müdürlüğü teknik personeli yeni bahçe tesis edecek çiftçilere bahçe yeri seçimi, dikim hazırlığı, dikim vb. konularda eğitim vermekte, bununla birlikte mevcut meyve bahçesi olan üreticiler teknik yetiştiricilik konusunda bilgilendirilerek elde edilen ürünün kalite ve miktarı artırılmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda yılın uygun dönemlerinde köylerde çiftçi toplantıları, demonstrasyonlar ve tarla günleri tertiplenerek çiftçiler bilgilendirilmektedir. Üretim dönemi boyunca ilde bulunan meyve bahçeleri Tarım İl Müdürlüğü teknik personelince kontrol altında tutularak hastalık, zararlı kontrolü sağlanılmakta, meyve bahçelerinin her aşamasında üreticinin karşılaşabileceği sorunlara yerinde çözüm bulmaya çalışılmakta ve güncel üretim teknikleri hakkında bilgiler verilmektedir.

Esas olan üreticinin birim alandan minimum maliyet ve işgücü kullanarak, azami istifadenin sağlanması olduğu için, meyvecilikte gelişmiş ülkelerin uyguladığı bodur ve yarı bodur sistem meyve yetiştiriciliği ilde yaygınlaştırılmaya çalışılmakta, bu şekilde üreticinin üretim aşamasında fazladan nakit, emek ve zaman harcamasının önüne geçmek amaçlanılmaktadır. Tarım İl Müdürlüğü ve önder çiftçilerin çabaları ile son yıllarda yetiştiricilik yönünden uygun olan köylerde kapama yarı bodur elma bahçeleri tesis edilmiş, bahçe sahibi üreticiler donanımlı hale getirilerek söz konusu köyler ve yakınındaki köylerdeki üreticilerin görerek öğrenmesi sağlanılmıştır. Bunun yanında bağcılığa uygun olan tarım arazilerinin değerlendirilmesi amacıyla Amerikan Asma Anacı üzerine aşılanmış çeşitlerden bağlar tesis edilerek çiftçinin ek bir gelir kaynağına daha kavuşması sağlanılmıştır. Üreticilerimizin alışageldikleri meyve çeşitlerinin yanında meyve kalitesi ve verimi yüksek, ilin iklim ve toprak özelliklerine uygun çeşitlerin bölgeye getirilmesi, üreticiye tanıtılması çalışmaları yürütülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Son 3 yılda Tarım İl Müdürlüğünce dağıtılan meyve fidanları

YILLAR	Elma	Armut	Kiraz	Vişne	Ayva	Şeftali	Kayısı	Erik	Ceviz	Badem	Üzüm
2005	6000	750	1000	650	200	150	200	150	1300	50	-
2006	6500	2200	3100	1300	875	670	580	500	7000	-	-
2007	16000	3150	3600	1650	1000	800	1150	850	-	1250	10000

4-SONUÇ:

Çankırı ili Başkente, Türkiye'nin 2. büyük iline çok yakın olması özelliğiyle, coğrafi konumu durumuyla büyük pazarlara olan mesafe avantajlarından yararlanması gereken bir il olması gerekirken şehir sürekli olarak büyük şehirlere göç veren, hızla genç nüfusunu kaybeden bir durumdadır. Buna rağmen ilin şu anki merkez ve köy nüfusları birbirine çok yakındır. Bu da gösteriyor ki her ne kadar tarım alanları ufalmış, sulanabilir alanlar dar, toprak kalitesi yüksek alanlar az olsa da tarım, ilin gelir kaynaklarının başında olmak mecburiyetindedir. Sulanabilir, toprak kalitesi yüksek olmayan ve dar tarım arazilerinde yapılabilecek en iyi tarımsal üretim yöntemlerinden birisi olan meyvecilik ve yan kolu olan bağcılık il çiftçileri için her dönemde önemini koruyacaktır. Bu düşünceden hareketle gelişmiş tarım tekniklerinin takibi ve uygulanmasında azami gayret sarf edilmelidir. Kıt olan kaynakların en ekonomik kullanılması yöntemleri uygulanılmalı, meyveciliğe uygun tarım alanlarının diğer tarımsal üretim kolları yerine meyvecilik yapılarak değerlendirilmesi sağlanılmalıdır. Bodur ve yarı bodur yetiştiricilik yaygınlaştırılarak birim alandan daha fazla ve kaliteli ürün elde edilmesi, dolayısıyla üreticinin gelir düzeyi yükseltilerek günümüzün sosyo-ekonomik bir problem olan köyden şehre ve Büyükşehirlere göçün önüne geçilebilmelidir. Şu unutulmamalıdır; insanlar doğal yaşam ortamlarında ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ve mutlu oldukları sürece orayı terk etme eğiliminde değillerdir. Hoşnutsuzluk ve problemler ortaya çıkmaya başlamasıyla oradan uzaklaşma mecburiyeti hissederler. Bu problemlerin başında ekonomik nedenler bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

2006 yılı Tarım İl Müdürlüğü brifing verileri

ÇANKIRI'DA YAŞAYAN ŞİİRİN İKİ ŞAHİDİ

The Two Poets Who Have Lived In Çankırı

İlknur HAN *

ÖZET: *Kültür tarihçileri insanoğlunun gelişme ve ilerleme göstererek varlıklarını sürdürmedeki başarısını, kültürel bir varlık oluşuna yani öğrendiklerini birikiminde saklayıp yeni nesillere aktarma yeteneği ile becerisine bağlar.*
Bu anlamda topluma ayna tutan bir bakışa, bir yoruma, bir kaleme her zaman ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Ozanlar, şairler, ressamlar, yazarlar , araştırmacılar ... kültür miraslarının tanıtımında ve aktarımında önemli köşe taşlarıdır.
Çankırı'nın kültür ve sanat yaşamına araştırma yazıları ve şiirleri ile katkı sağlayan iki isim olan Sadık Çakırsipahi ve Sadık Softa bu çalışmanın ana temasını oluşturmuştur.
ANAHTAR KELİMELER: *Çankırı, kültür, şiir, Duygu, Çayasad, Ilgaz.*

THE TWO POETS WHO HAVE LIVED IN ÇANKIRI

ABSTRACT: *Culture historians refer their success in maintaining men's development through advancement and improvement to their being cultural existence, i.e. keeping what humans have in their accumulation to transfer it to new generations.*
Thus, it is evident that there has always been a need for a view, an interpretation and a poet that reflect the society's.
Minstrels, poets, artists, writers, researchers are important cornerstones in the introduction and transfer of cultural heritage.
Sadık Çakırsipahi and Sadık Softa, who have contributed a lot to the cultural and artistic life of Çankırı by writing poems and research articles, are the main subject of this study
KEY WORDS: *Çankırı, Ilgaz, Duygu, Çayasad, culture, poems*

Kültür tarihçileri insanoğlunun gelişme ve ilerleme göstererek varlıklarını sürdürmedeki başarısını, kültürel bir varlık oluşuna yani öğrendiklerini birikiminde saklayıp yeni nesillere aktarma yeteneği ile becerisine bağlar.

Kültür gelişim sürecinde önce sözlü kültür doğmuş, daha sonra yazılı kültür oluşmuştur. Sözlü kültür ürünleri olan destanlar, türküler, ağıtlar, masallar, efsaneler ... dilden dile anlatılarak bir sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Sözlü kültür de yazar yoktur, anonimdir, doğaldır, metinsizdir, ezbere dayalıdır. Bu nedenle değişime de açıktır. Yazılı kültür , metine bağlıdır, yazanı bellidir, metine istenilen sıklıkta dönüp okumak mümkündür. Yazılı olduğu için değişimlerden korumak ve sonraki kuşaklara ilk hali ile aktarmak mümkündür.

İster sözlü kültür ürünleri olsun, ister yazılı kültür ürünleri olsun bir anlamda toplumun belleğidir. Bu ürünlerin ortaya çıkarılması, sahip çıkılması, korunması toplumların kimliklerini sürdürmeleri bakımından da önemlidir.

Kentler de zamanın şartlarına göre sürekli değişim içindedirler. Bazen de deprem, sel gibi doğal afetler ya da savaş gibi nedenlerle üzerlerinde kurulu olan taşınmaz kültür varlıkları tahribata uğrayabilir ya da yok olabilir. Bu eserler hakkında yazılı belgeler varsa sonraki kuşaklara bu kültür varlıkları hakkında bilgiler aktarılabilir.

Bu anlamda topluma ayna tutan bir bakışa, bir yoruma, bir kaleme her zaman ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Ozanlar, şairler, ressamlar, yazarlar, araştırmacılar... kültür miraslarının tanıtımında ve aktarımında önemli köşe taşlarıdır.

Artık hayatta olmayan sanatçılar hakkında ki yazılar ya onların eserlerinden, ya onları tanıyan kişilerin anlattıklarından yola çıkılarak hazırlanmaktadır. Bazen eserleri tesadüfen bulunmakta, bir ipucunun peşinden aylarca koşmak gerekebilmektedir. Bir yanda da halen hayatta olan sanatçılar vardır ki, gerek kendileri hakkında bilgi almak için, gerek eserleri hakkında bilgi almak için, gerek içinde bulunulan toplumla ilgili ; bilgi ve birikimlerinden yararlanmak için canlı bir kaynak olarak durmaktadırlar.

Çankırı'nın bu anlamda yaşayan iki önemli kimliği Sadık Çakırsipahi ve Sadık Softa'dır.

Sadık Çakırsipahi şiirleri ve Ilgaz'la ilgili araştırma yazıları ile, Sadık Softa şiirleri ve Çankırı ile ilgili araştırma yazıları ile, bilgi birikimleri ile Çankırı'nın dününden ve bu gününden izleri yarınlara taşıyacak iki köşe taşı olarak karşımızda durmaktadır.

* Şair, Öğretmen, poet, thatcher

Sadık Çakırsipahi, 1947 yılında Çankırı'nın Ilgaz İlçesine bağlı Cendere Köyünde doğmuştur. Babası Ağanoğlu sülalesinden Mehmet Beydir, lakabı Pala Mehmet olarak anılır. Annesi Balcıgiller' den Mustafa ve Sabire'nin kızları Ayşe Hanımdır. Annesi ve babası okur yazar değildir. Ailenin büyük çocukları Osman ve İbrahim O doğmadan önce ölmüş oldukları için anne ve babasının tek çocuğu olarak yetişir. Babasının ilk evliliğinden üç kardeşi daha vardır.

Babası Ankara'da bahçıvanlık yapmaktadır. Çiçeklerin dilinden iyi anladığı için , ayın belirli günlerinde Pembe Köşkte (İnönü ailesinin yaşadığı köşk) bahçe düzenlemesi yaptığı, çiçeklerin bakımı ile uğraştığı bilinmektedir. Babası daha sonra Ilgaz Karayolları 44. şubesine işçi olarak girmiş orada da bahçe sorumlusu olarak çalışmış ve emekli olmuştur.

Babasının Ankara'da olduğu yıllarda Sadık Çakırsipahi ilkokulda okumaktadır ve yaz tatilinin bazı günlerini Ankara'da babası ile geçirmektedir. Bu sırada büyük şehirle de tanışmaktadır. Hatta tatil dönüşlerinde arkadaşları O'na "Sadık Ankara'lı oldu da dil kırıyor" diyerek takılmaktadırlar. Yörelerinde anlatılan masalları ve söylenen manileri de annesinden dinlemektedir.

İlkokulu kendi köyü olan Cendere'de tamamladıktan sonra, Ilgaz"Atatürk Ortaokulu'na devam etmiştir. İsmail Karaahmetoğlu ortaokul müdürü aynı zamanda Türkçe dersi öğretmenidir. Karaahmetoğlu şiire ilgisi olan bir öğretmendir, kendisi şiir yazmakta öğrencilerini de şiir okumaya ve yazmaya özendirmektedir. Çakırsipahi, şiirle ilk tanışmasının ortaokul yıllarında öğretmeni, İsmail Karaahmetoğlu sayesinde olduğunu söylemektedir.

Ortaokuldan sonra Çorum İlköğretmen Okuluna devam etmiş , bu yıllarda yazmaya ve araştırmaya merakı artmıştır. O günleri şöyle anlatmaktadır. " Edebiyat öğretmenimiz –sonraki yıllarda Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı da yapmış olan- Adnan Binyazar'dı. Varlık dergisinde öğretmenimizin hikayeleri çıkardı. Bu yazılardan bulabildiklerimizi okurduk . Bir gün "Atatürk ve Cumhuriyet" konulu bir kompozisyon yazmamızı istedi. Kompozisyonu yazdım, o sırada içinde bulunduğum duygularla kompozisyonun ardından da ilk şiirim olan "Elma Ağacı" nı yazdım.

Yazdığım kompozisyonla yarışmaya katıldım, okulumda birinci , Çorum bölgesinde ikinci oldum. Aldığım bu sonuçlar bendeki yazma hevesini artırdı. Okulda "Kültür Edebiyat Kolu" başkanıydım, arkadaşlarımla birlikte **"Yaşantılar"** isimli bir okul dergisi çıkarmaya başladık. " Öğretmen Okulu yıllarında bir dergi çalışmasına başlaması Çakırsipahi'nin sonraki yılarda içine gireceği yayın yaşamına attığı ilk önemli adımdır.

1966 yılında öğretmen olarak Muş'a atanmış , eski adı "Nurşin", şimdiki adı "Sungu" olan köyde göreve başlamıştır. Radyonun, televizyonun olmadığı köy akşamlarında yapılacak tek şey okumaktır. Sadık Çakırsipahi'de zamanının büyük bölümünü okumaya ve yazmaya ayırmaktadır.

O yıl ailesinden ayrı, tek başına ilk bayramını görev yaptığı bu köyde geçirir. Bayram gününün ilk saatleri yalnız ve mahzun geçer. Akşam saatlerinde öğrencileri bayramlaşmak için geldiklerinde dünyalar O'nun olur. Öğrencilerini ağırlar, kolonya ,şeker, çay ikram eder. Öğrencileri ile uzun uzun sohbet eder, tekrar kendi yalnızlığına döndüğünde annesine bayram selamını bu şiire döker.

ANACIĞIM[1]

Bu gün bayram anacığım
Uzat elerini öpeyim
Bayramlaşalım...
Dağıt gözlerindeki o hüzün bulutunu
Çıkar karaları üzerinden.
Her bayram olduğu gibi anacığım
Bu bayramda bir sevinç,
Bir mutluluk okumalıyım yüzünden.

Bu sabah en güzel elbiselerimi giydim
Ellerimi uzattım elerini öpmek için.
Yine sana koştum anacığım
Bak yine seninleyim
Yine seninle dolu içim.

Sen de bilirsin anacığım
Uzaklığı olmaz el öpmenin
Hem üzülme oğlum gurbette diye

1 Sadık Çakırsipahi, Çiçeklerde Bul Beni , Kayıkçı Ofset ve Tipo Matbaacılık, Çankırı-1994

Gurbet-ayrılık önüne geçemez ki
Seni düşünmemin

Sıla-gurbet
İkisi de bir bence bunların
Bir parçası değil mi gurbet te
Uğruna çalıştığımız
Bu güzel vatanın

Bu gün bayram anacığım
Uzat ellerini öpeyim
Bayramlaşalım .

Şiirin ; Bir parçası değil mi gurbet te / Uğruna çalıştığımız /Bu güzel vatanın , dizelerinde vatana hizmet etme duygusunun gurbet acısına üstün gelmesi dikkate değerdir.

1967 yılında Sultan Hanımefendi ile evlenir, kendisi askerde iken oğulları dünyaya gelir. Askerlik dönüşü Afyon'un Sarık köyünde göreve başlar. Hasta olan oğlunu köyden şehre araba yolu olmaması nedeni ile zamanında doktora ulaştıramaz. Yayan yapılan yolculukta zaten hasta olan çocuk bir de zatürree olur ve 7 aylık olan oğlunu kaybeder, oğlunun mezarı da oradadır. Kızı Filiz'in doğumunda da yol sorunu yine karşısına çıkmıştır. O andaki endişe ve çaresizliğe karışan duygular bir şiirde bulur kendini.

Mezar Taşları[2]

(Kızım Filiz'in doğumu Ocak 1970)

KENT UZAK. YOL YOK
BİR CAN DOĞDU DOĞACAK.
SABAH ORTALIK ALACA
EN YAKINIM SİZSİNİZ BULUTLAR
YÜREĞİM GİBİ PARÇA PARÇA

Gelmeyin üzerime üzerime
Mezar taşları
Bırakın perişanlığımı,
Bana yeter ezilmişliğim.
Bırakın beni de
Hoş tutun altınızda yatanları.
Açmayın kollarınızı sürekli bu yana
Adımlamayın öyle çabuk çabuk
Aramızdaki yolu.
Gelirim gün olur size
Mezar taşları
Siz gelmeyin de bana doğru.
Mutlaka gelecekseniz
Bari küçültün adımlarınızı.
Nasıl olsa yetişirsiniz gün olur.
Şimdi biraz yavaş atın adımlarınızı
Mezar taşları
Yavaş atın ne olur.

Görev yaptığı köydeki yol sorunu Çakırsipahi'ye bir evlat acısı yaşatmış, ikinci kez de kızının doğumu sırasında acı dolu anlar yaşatmıştır. Bir öğretmen olarak yol sorununun çözümüne ön ayak olmanın da görevi olduğunu düşünür ve bu konuda çalışmalar başlatarak sonuca ulaşır.

2 www.cayasad.org.tr , Sadık Çakırsipahi

Bir süre sonra muhtarın hastalanan eşi , yeni açılan yoldan minibüsle hastaneye yetiştirilir. Doktor "apandisit patlamış, 15 dakika daha gecikse idiniz hasta hayatını kaybedebilirdi" der. Bu sözler muhtarın aklını başına getirir. O yıl Çankırı'ya tayini çıkan öğretmeni muhtar hediyelerle uğurlar.

Sadık Çakırsipahi 1971 yılında Ilgaz'ın Kıyısın köyünde göreve başlar. Kıyısın köyünde eskiden katırcılık yapılmaktadır . Katırcılar kurtuluş savaşı sırasında İnebolu-Ankara hattında cephane taşınmasında önemli görevler yapmışlardır. Kıyısın köyünde Kurtuluş Savaşı ilgili olarak dinlediği hikayeler, anılar ,tanıştığı kişiler, Çakırsipahi'yi araştırmaya yöneltir.

1973 yılı Cumhuriyet'in kuruluşunun 50. yıldönümüdür. Yurt çapında etkili programlarla kutlamalara hazırlanılmaktadır. Namık Kemal Zeybek Ilgaz kaymakamıdır. Kaymakam ilçede Cumhuriyet dönemini anlatan çeşitli etkinlikler düzenlenmesini istemektedir. Bu program çerçevesinde Sadık Çakırsipahi **" Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri"** konulu bir sunu yapmakla görevlendirilir. Bu çalışma için yaptığı kaynak araştırmaları, incelediği şairler, irdelediği şiirler, şiir yaşamına yeni bir ivme kazandırır.

1974 yılında bir süre Ilgaz Hacıhasan Köyünde öğretmenlik yapar, 1974-1977 yıllarında Eldivan Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğünde bulunur. Ardından Ilgaz Halk Eğitim Merkezi Müdür Yardımcılığı yapar. 1979 yılında Şeyhyunus (eski adı,Ahlatçık) köyünde görev yaparken ilk şiir kitabı "Çiçekler Açtı" yı çıkarır .

ÇİÇEKLER AÇTI[3]

Yılanlar çöreklendi düşlerde
Ufaklı irili
Üçgen başlı
Çatal dilli

Çiçekler açtı ellerde
Küt dikenli
Mor kokulu
Ömür renkli

Lambalar yandı gözlerde
Binlerce volt gerilimli
Kentler pırıl pırıl
İnsanları sevimli

Kentin çocukları kentin içinde
Pembe yanaklı
Keskin bakışlı
Yarına güvenli

Sadık Çakırsipahi Köyünde Öğrencileriyle

Şiirin teması Çakırsipahi'nin babası ile geçirdiği zamanlarda çiçeklerle olan ilişkisini ve kentin üzerinde bıraktığı etkileri düşündürmektedir.

1980-1989 yılları arasında kendi köyü olan Cendere'de görev yapmaktadır. Bu sıralarda Ilgaz'da İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünce **" Öğretmen"** dergisi çıkarılır. Derginin yazı kurulunda yer almaktadır. Dergide **" Ilgaz'ın Yetiştirdikleri"** başlığı altında , Ilgaz'da yetişmiş, inanç ve kültür yaşamında etki bırakmış şahsiyetleri tanıtan bir dizi yazı yazar. Bu yıllarda Ilgaz 'la ilgili araştırma çalışmaları daha geniş çaplı olarak devam eder. Aynı zamanda yazı ve şiirleri Ilgaz'da çıkan **" Ilgaz"** gazetesinde yayınlanmaktadır.

Öğrencilerini hikaye, şiir okumaya özendirmekte, tüm şiir ve kompozisyon yarışmalarına öğrencilerinin katılımını teşvik etmektedir. 5. sınıf öğrencilerine bir şiir defteri tutturmakta, öğrencileri Türk Edebiyatının önemli şairleri ve şiirleri ile buluşturmaktadır. Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Bayatlı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Arif Nihat Asya, Necip Fazıl Kısakürek, Orhan Veli Kanık, Cahit Sıtkı Tarancı, Attila İlhan, Zeki Ömer Defne , Aşık Veysel... ve daha pek çok şairin şiirlerini öğrencilerine okumakta, okutmakta ve yazdırmaktadır.

1989-1992 yılları arasında Ankara'da İlköğretim okullarında görev yapmış ve emekli olduktan sonra Çankırı'ya yerleşmiştir. Ankara'dan Çankırıya taşınması sırasında, eşyalarını getiren aracın kaza yapması sonucu tüm eşyaları zarar görmüştür. Bu kazanın yarattığı maddi zararlar sonraki yıllara kadr süren sıkıntılara neden olmuştur.

3 Sadık Çakırsipahi, Çiçekler Açtı, Açıksöz Matbaası, Tosya, 1979

1994 yılında ikinci şiir kitabı olan **" Çiçeklerde Bul Beni"**[4]yi çıkarmıştır. "Ruhumun yok ölümden kaygusu / Ben olayım, son nefeste içilen bir yudum su" dizeleri ile başlayan kitap, sade dille, akıcı söyleyişle, güzel kullanılan Türkçe ile yazımlı şiirlerle okuyucusu ile buluşmuştur.

Çankırı'ya yerleşmesinin ardından o sırada yayında olan , Çankırı'nın yerel televizyonu ÇRT (Çankırı Radyo Televizyon) ye programlar yapar. **"Gönülden Tele Telden Dile"** adlı programda Anadolu halk ozanlarını tanıtmaktadır. Programda, Karacaoğlan, Emrah, Dadaloğlu, Aşık Sümmani ...vb. ozanlar tanıtılırken, Çankırı, Ilgaz ve Eldivan 'da yapılan çekimler ile de yörenin coğrafi özellikleri, güzellikleri, turistik yerleri ekranlara taşınmaktadır.

ÇRT 'deki çalışmaları sırasında Sadık Softa ile tanışırlar. Şiir ortak paydasında başlayan dostluk birlikte dergi çıkarmaya kadar uzanır. Dergi çıkarmaktaki amaçlarının Çankırı'dan başlayarak yurt çapında edebiyat ve sanat alanında ses olmak olduğunu belirtmektedirler. Çankırı ve diğer illerde yazılarını yayınlayacak yer arayanlara bir alan yaratmak istemektedirler. Amatörce şiir, hikaye, deneme yazanları teşvik etmek için de derginin uygun bir araç olduğunu düşünmektedirler. Çankırı'nın yanı sıra Ankara, İzmir, Samsun, Kastamonu gibi çeşitli illerden gelen yazılar dergide yer bulur kendisine. Dergiye **"Duygu"** adını vermişlerdir. Çankırı için olsun, Türkiye için olsun önemli bir isim olan Ahmet Talat Onay'ın[5] İzmir'de başyazarlığını yaptığı gazetenin adı "Duygu" dur. Derginin ismi buradan alınmış, bir vefa gösterilmiştir. Aylık olarak çıkarılan dergi 36 sayı kesintisiz olarak çıkmıştır. Maddi nedenlerle devam edilememiştir.

Duygunun yayını bittikten sonra Sadık Çakırsipahi doğup büyüdüğü ve aşığı olduğunu söylediği Ilgaz ile ilgili araştırmalara yönelmiştir.Yaptığı araştırmaların sonucunda "**Ilgaz**"[6] isimli araştırma ve derleme kitabını 2002 yılında çıkarır. Çakırsipahi bu kitabın çıkarılmasını hem doğup büyüdüğü topraklara bir vefa borcu olarak görür hem de bir başvuru kaynağı olmasını amaçlar.

Kitabın giriş bölümünde "... Şehirlerde diğer canlılar gibi kuruluyor, gelişiyor belki ölmüyor ama şekil değiştiriyor. Yeni kuşaklar eskiyi anlamakta zorluk çekiyor. Hele günümüzde yaşama biçimi insanları başka kentlerde yaşamaya zorluyorsa ve insanlar doğup büyüdükleri yerlerden ayrı kalıyorsa, yaşadıkları yer ne kadar iyi olursa olsun hep o baba ocağının özlemini çekiyor. Ilgaz'ı özlüyor ve Ilgaz'lı olmanın gururunu yaşıyor.

İstedim ki, ... Ilgaz'ın kaybolmaya yüz tutmuş kültürünü, mekanlarını bulabildiğimiz ölçüde ortaya çıkaralım. İstedim ki bizden sonra böyle çalışma yapacaklara cesaret verelim..." denmektedir.

Kitapta Ilgaz'ın tarihi, kültürel değerleri, gelenek ve görenekleri, sosyal ve ekonomik yapısı, turizm özellikleri, Ilgaz'ın kurtuluş savaşındaki yeri, Ilgaz konulu şiirler yer almaktadır.

2004 Yılında Milli Eğitim Bakanlığınca tüm illerde "Bir Bahar Akşamı Şiir Şöleni" başlatılmıştır. Programın tüm illerde aynı tarihte yapılması öngörülmektedir. İl Milli Eğitim Müdürlüğünce hazırlanan komisyona Sadık Çakırsipahi davet edilir. Bu komisyonda Sadık Softa[7], İlknur Han[8], Çetin Kapdan[9], Vadi Çiçekli[10], İbrahim Akyol[11] birlikte çalışırlar ve başarılı bir şiir dinletisi ile Çankırılıların karşısına çıkarlar.

Bu dinletide şairlere ve şiirlerine gösterilen ilgi ve sevgi Çakırsipahi'nin şiire daha güçlü şekilde sarılmasına neden olur. Fırsat buldukça Çetin Kapdan, Vadi Çiçekli ve Sadık Softa ile şiir üzerine sohbetlerini sürdürmektedirler. Hepside Çankırı'da sanatı ve sanatçıyı bir araya getirecek bir dernek kurulmasına şiddetle ihtiyaç olduğu görüşünde birleşmektedirler.

2004 yılı Ağustos ayında Çankırı Yazarlar Ve Sanatçılar Derneği (ÇAYASAD) kurulur. Kendisi de Ilgaz 'lı olan İsmail Çam'ın[12] başkanlığında kurulan dernekte Sadık Çakırsipahi kurucu üye olarak yer alır. Üyeliği halen devam etmektedir ve derneğin tüm faaliyetlerinde aktif olarak yer almaktadır.

Sadık Çakırsipahi serbest tarz da şiirler yazan bir şairdir. Şiir dinletileri onu uzun ve akıcı şiirler yazmaya yönlendirir. Şair gönlünün ve kaleminin sınırı olmadığını belirten Çakırsipahi bu görüşünü şöyle belirtmektedir; " şair istediği gibi yazar, ister güneşi söndürür, ister yıldızları gökten toplayıp sevdiğinin avuçlarına bırakır, ister bir adımda denizi geçer. Günlük yaşamda konuşma konusu etmediği aşk sözlerini şiirinde dillendirir ve sahneye de çıkıp bunu bağıra çağıra söyler. Elbette bir mantık ve estetik içinde de olunmalıdır."

Çakırsipahi toplumların sanatla kalkınacağına inananlardandır. Hangi dalı olursa olsun sanatın ve sanatçının desteklenmesi ve onore edilmesi gereklidir der. Zaman zaman ilde yapılan eğitim, kültür ya da sanat içerikli faaliyetlerde daire müdürlerini, okul müdürlerini, edebiyat öğremenlerini, müzik öğretmenlerini, resim öğretmenlerini görmemekten üzüntü duyar ve neden? diye de sorar.

4 Sadık Çakırsipahi, Çiçeklerde Bul Beni , Kayıkçı Ofset ve Tipo Matbaacılık, Çankırı-1994
5 A.Talat Onay, Sarı Çiğdemler, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul-1993
6 Sadık Çkırsipahi, Ilgaz, Güner Matbaacılık A.Ş, Ankara-2002
7 Öğretmen-Şair
8 Öğretmen-Şair
9 Gazeteci-Şair
10 Çankırı eski Emniyet Müdürü- Şair
11 Öğretmen-Araştırmacı
12 Çankırı Meslek Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi

Çakırsipahi beş kız çocuğu babasıdır, O'nu tanıyanlar sevgi ve şefkat dolu, hoşgörülü bir baba olduğunu bilirler. Küçük kızı Emel'in 9 Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesindeki öğrenciliği sırasında İzmir'de deprem olmuştur. Bir gün boyunca kızlarından haber alamazlar, o gece sabah olmak bilmez. Yaşanan endişeye, korkuya, meraka baba sevgisi karışınca "Hatıralar" şiiri çıkar sabaha karşı bir anda.

HATIRALAR[13]

Ne turnalar gelir artık
Ne de mahzun bakışlı yar.
Gelenlerden bir haber yollar.
Yine de;
Saniyelik fotoğraflardan geriye kalan
Yaşanmış bir masal gibi
Gözlerimde asılı durur
Vurgun yemiş hatıralar

Sevmek kalmış aklımda
Beni sevmek.
Beyazdan griye dönerken bulutlar
Güneş uzaklaşırken sahilden
Susunca şarkılar,susunca sazlar
Kaybolan zamanlara uzanırken nazlar,niyazlar
Karanlıklara saklansa da
Yeniden canlanıyor bir bir
Azdan çok,çoktan az hatıralar.

Hasretliğin nakış nakış işlendiği gecelerde
Önce bir sükun kaplar
Fırtınalı gönlümü.
Sonra damla damla süzülüş
Göremediğim bulutlardan
Ve sensiz güz sabahlarından
Geriye kalan;
Çimenlere düşen çiğ
Tenime sinen koku
Kayıp giden sabah yıldızlarından
Bir haber gönderemesen de
Nefesin geliyor rüzgarlarla
Gidemediğim diyarlardan.

Tütmez gayrı çayımda buhar
Sigaramda duman.
İşitmez kulağım,görmez gözüm
Söylesem de yare ulaşmaz sözüm
Bir ben kaldı bende
O da benle yaşar
Ürkek ürkek göz kırparken
Varla yok arası hatıralar.

Şahidimdir üzerinde yürüdüğüm yollar
Şahidimdir benimle ağlayan bulutlar.
Altmışlı yılların dinlenmemiş yorgunluğunda
Karla kucaklaşırken saçlar

13 İlknur Han, Çayasad Şiir Akşamları, Karatekin Gazetesi, 01/Mayıs/2006

Uzaklaşırken yavaş yavaş
Silinmeye yüz tutmtş hatıralar.

Ne turnalar gelir artık
Ne de mahzun bakışlı yar
Gelenlerden bir haber yollar.
Yine de;
Saniyelik fotoğraflardan geriye kalan
Yaşanmış bir masal gibi
Gözlerimde asılı durur
Vurgun yemiş hatıralar.

Ilgaz aşkı bitmez tükenmez bir kaynaktır Çakırsipahi için. Ilgaz konulu daha önceden yayınlanmış şiirleri derler ve içlerinden seçme yapar. Sonra şair arkadaşlarından Ilgaz konulu şiirleri olanların şiirlerini ister, "Ilgaz konulu şiirim yok" diyenlere de " şair sensin yazarsın" der. Kısa sürede çıkarmayı düşündüğü kitap için çalışmalarını tamamlar ve Ilgaz Şiirleri Antolojisini 2006 yılında **"Şiirlerde Ilgaz"**[14] adı ile yayınlar. Kitabın önemli özelliklerinden birisi o sırada Çankırı Selahattin İnal Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi resim bölümünden öğrencilerin Ilgaz ile ilgili karakalem çalışmalarına kitapta yer verilmesidir.

Çakırsipahi bu çalışmalara kitabında yer verirken, bir yandan Ilgaz'ın güzelliğinin ve bazı özelliklerinin görsel olarak da işlenmesini istemesinin yanı sıra , asıl amacı gençleri teşvik etmek ve onları onurlandırmaktır. O, emeklidir ama ruhundaki öğretmen hala görev başındadır.

Sadık Çakırsipahi'nin kitapta yer alan "Ilgaz" şiirinde; bir yandan Ilgaz Dağı ve çevresinin özellikleri betimlenirken bir yandan da Ilgaz ve İstiklal yolu bağlantısını kuran başarılı imgelere yer verilmektedir.

Elbette Sadık Çakırsipahi sadece Ilgaz'a aşık değildir, O, vatanına da aşıktır. Gelenek göreneklere bağlılığı, milli ve insani değerlere verdiği önem, eğitim-öğretime verdiği değer, Atatürk'çü duruşu hem özel yaşamında açık seçik görülür hem de şiirlerinde bu izlere rastlanır.

Görev yaptığı illerin özellikleri ve yaşantısında bıraktığı izlerle bu iller hakkında birer dörtlük yazar, gittiği her kentte o kent için dörtlük yazılmaya devam edilir. Bir kentten alıp diğer kente taşıdığı dizeler 40 yıl sonra " KENTLERDE " şiiri olarak kaleme alınmıştır.

KENTLERDE[15]

Çorum'un düz tarlalarında buğdaylar yeşerir
Benim gönlümde sen.
Beni böyle yakıp yakıp kül eden gözlerindir
Silinmez sesin kulaklarımdan nereye gitsem.

Muş ovasında trenler koşar alabildiğine hızlı
Yolcular gelir, yolcular gider.
Nedense hep yavaş yavaş, nazlı nazlı
Senden başka herkes kompartımandan el eder.

Isparta'da gül kokar sabah ezanları
Bir sen kalmışsındır görünmeyen.
Oysa Isparta'nın gelinleri kızları
Bahçelerdedir kolları gül, elleri diken.

Hep mor beyazdır çiçekleri Afyon'un
Ege gözlerin gibi yeşildir.
Gel artık nazlım, hasretim, kaderim
Bunca dert bu garibe yetişir.

Kalabalığınla yalnızlık şehri olmuşsun Ankara
İnsan selinde kaybolmuşum.
Seymenlerin topuk vururken toprağa
O güzelim baharında kavrulmuşum.

14 Sadık Çakırsipahi, Şirlerde Ilgaz, Kayıkçı Mat.Yay.San.Ltd.Şti, Çankırı-2006
15 İlknur Han, Çayasad Şiir Akşamları, Karatekin Gazetesi, 23/Nisan/2007

Kader çizgimde yıldızlar bir bir kayarken
Çankırım; soframın tuzu, ağzımın tadısın.
Bozkırında doymuşluğu yaşarken
Anladım ki sen ilk ve son göz ağrımsın.

Çakırsipahi, Çankırı'da ressam, müzisyen, ebru zen, tezhip sanatçısı, öykü yazarı, şair olan pek çok sanat ehli kişilerin olmasına rağmen ortaya çıkmakta çekingen davranmalarına, ortaya çıkanlarında toplumdan yeterli ilgiyi görmemesine üzülmektedir.

Çankırı'da bir odasında resim yapılan, bir odasından müzik sesleri gelen, bir odasında şiir okunan, bir odasında okuma saatleri yapılan, bir odasında ebru çalışılan ; sanat ortak paydasında buluşulan, sanatçıların ortak adresi olan bir sanat evi kurulmasının en büyük özlemi olduğunu belirtmektedir.Halen Çankırı'da yaşamakta ve yazın hayatını sürdürmektedir.

Çalışmama konu olan diğer bir isimde Sadık Softa'dır. Sadık Softa,1956 yılında Çankırı Merkez Bozkır Bu sırada yirmi yaşındadır ve ilk askerlik yoklaması gelmiştir. Askerliğini tecil ettirerek Çankırı lisesinde öğrenimine tekrar başlar. Okumayı seven birisi olduğu için dersler de zorlanmaz, başarılı bir öğrencidir.

Köyü'nde doğmuştur ancak Ünür Köyü nüfusuna kayıtlıdır. Dedesi Çanakkale savaşında şehit olunca babası bazı nedenlerle kendi köyünü terk etmek zorunda kalmış ve Bozkır köyüne yerleşmiştir. Babası Sarı Kazım lakabı ile bilinmektedir. Beş kardeştirler. Kendisi kardeşlerin en küçüğüdür ve tek erkek çocuktur. Bu nedenle biraz nazlı büyütülmüştür.

İlkokulu köyünde okumuştur. Köydeki ilkokul öğretmeni kendisine okuma sevgisi aşılamıştır. Bu sıralarda köydeki ağıt yakma , türkü yakma geleneği O'nun çocuk ruhunu çok etkilemektedir. Ayrıca Karacaoğlan, Aşık Garip gibi halk ozanlarının şiirlerinin ve hayat öykülerinin yer aldığı kitaplar köyde elden ele dolaşmakta, Sadık Softa'da daha ilkokul yıllarında bu kitapları merakla okumaktadır. Radyo dinlemek ise başka bir keyiftir kendisi için. Her ne kadar büyükleri aşıp radyonun yanına çocukların yaklaşması mümkün olmasa da, radyo çalınan ortamlarda bulunmakta ve şarkıları, türküleri, deyişleri ilgiyle dinlemektedir.

Köyde bir yaz günüdür. Harman zamanı olduğu için kadın, erkek, çoluk çocuk tüm köylü harman yerindedir. Aniden bastıran yağmur ve dolu birden ortalığı sel yerine çevirmiştir. Komşu köyden Bozkır köyüne gelin gelmiş olan genç bir kadın sele kapılır ve kurtarılamaz. Uzun aramalardan sonra genç kadının cansız bedenine ulaşılır. Cenazenin köye getirilişi çok hazindir. Sadık Softa bu olay için bir ağıt yazar. Şu an kendi elinde de olmayan bu ağıt yazım hayatına attığı ilk adım olur. Yine aynı olayın köye yayılan etkisi ile kendince türkü tarzında bir denemesi daha olur. Okuyanlar O'nun yazdığına inanmazlar.

Gökyüzünde melek, yerde de sensin[16]
Güzeller içinde bir tane sensin
Ela gözlüm kalbimdeki güzelsin
Gönlümün sultanı Havva mısın sen

Neden öyle uzak durursun benden
Kara kara bakıyorsun gülmeden
Çok mert duruyorsun acaba neden
At üstünde gezen efe misin sen

İlkokuldan sonra Çankırı Merkez Ortaokulu'na[17] başlamıştır. Bu yıllarda babasını da kaybetmiştir. Ortaokul sırasında Çankırı'da bulunan akrabalarının yanında kalmaktadır. Şiir yazmaya devam etmekte, bazen de denemeler kaleme almaktadır. Ancak yazdıklarını henüz kimseyle paylaşmamaktadır.

Köy yaşamının içinde olması, okumaya ve yazmaya merakı ile köyü ile ilgili yazılar yazmaya başlar. Bu yazılar gittiği yakın köyleri yazmak şeklinde devam eder. Köyün tarihi, coğrafi özellikleri, kültür varlıkları, köyde dilden dile dolaşan sözlü edebiyat ürünleri (masal, mani, efsane ...), ekonomik durum gibi konular yazıların konusunu oluşturmaktadır. Ortaokul yıllarında bir merak konusu şeklinde başlayan bu çalışma şu an, Çankırı'nın yüzden fazla köyü ile ilgili yapılmış bir çalışma olarak halen devam etmektedir.

Ortaokulu bitirdikten sonra öğrenimine altı yıl ara verir. Bu yıllarda Ankara'da olan ablası ile birlikte yaşamakta ve inşaatlarda elektrik tesisatlarında çalışmaktadır. Ablasını arkadaşı olan[18] bir çift Sadık Softa'yı okula dönmesi

16 Şiir daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış, Sadık Softa'nın kendisinden alınmıştır.
17 Bugünkü İsmet İnönü İlköğretim Okulu
18 Ressam- Öğretmen

ve liseyi bitirmesi konusunda teşvik etmektedir. Babasının O'nun okumasını çok istediği de hep aklındadır. Okula devam etmeyi biraz da babasına borç olarak görmektedir.

Edebiyat öğretmeni Afife Salepçi zaman zaman derslere Nihat Sami Banarlı'nın "Resimli Türk Edebiyat Tarihi" fasiküllerini getirmektedir. Buradaki yazılar Sadık Softa'nın ilgisini çeker ve okul harçlıkları ile kendisi de bu fasikülleri almaya başlar. Böylece Türk edebiyatının temel taşları olan isimlerle ve eserleri ile ilgili bilgilenmeler yoğun şekilde devam eder. Edebiyat öğretmeni Afife Salepçi, Sadık Softa'nın şiirleri ile ilgilenir, şiirelri okul duvar gazetesine asılır, hatta bir edebiyat dersinde öğretmen Sadık Softa'nın birkaç şiirini inceleme konusu yapar. Öğretmeninin bu yaklaşımı da kendisi için teşvik edici olur.

Sadık Sota için şiir hayatın kendisidir, bir yaşamdır.

Kütüphane de yaptığı bir araştırma sırasında Ahmet Talat Onay'ın ismine ve bazı şiirlerine rastlar. A.Talat Onay'ın Çankırı'da doğmuş olmasını önemser ve hakkındaki araştırmaları sürdürerek bir dosya hazırlar.

Liseye devam ederken sevdiği kız ile evlenmiştir. Çalışması gerektiği için gündüz öğrenimini bırakıp gece lisesine geçer. Gündüzleri zaman zaman çalışmakta gece okula devam etmektedir. Liseyi bitirdiği yıl üniversite sınavına girmiş ve iyi bir puan almıştır. 1982 yılında o zaman Gazi Üniversitesine bağlı olan, Kastamonu Eğitim Yüksek Okulu'na başlar.

Yüksekokul yıllarında yazdığı şiirleri arkadaşları ile paylaşmaya başlamıştır. Şiire meraklı olan bazı arkadaşları ile şiir okurlar, şiir üzerine tartışırlar, sohbetler ederler. Yüksekokulda İnklap Tarihi öğretmeni olan Emin Baydil ile sık sık bir araya gelmekte ve şiir üzerine sohbet etmektedirler. Bu arada Karatekin gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yapan Yaşar Ateşsoy ile tanışmış ve bazı şiirlerini paylaşmıştır. Gazetede bir arkadaş çevresi oluşmuş, gazeteye gidip gelmeye başlamıştır.

Bir gün beklenmedik bir olay yaşanır. Bu olayı Sadık Softa şöyle anlatır; " Bu dönem de sadece şiir değil, kendimce denemeler de kaleme alıyordum. Bir yaz günü öğle sonrası gazeteye uğradım. Gazete de bir telaş olduğunu seziyordum. Çalışanlardan İlhami Atmaca'yı kolundan tutup yanıma oturttum. Telaşın sebebini sordum. Köşe yazarlarından birisinin yazısını vermediğini, bu köşenin boş kaldığını, bu köşeye bir yazı ayarlamaları gerektiğini, ama bir türlü akıllarına bir şey gelmediğini söyledi. Gömleğimin cebinde bir deneme yazım vardı, kendisine uzatarak –işinize yarar mı- diye sordum. Aldı baktı, -Bunu köşe yapalım- dedi. Yazıyı aldı, matbaadan içeri girdi. Bir başak resmi, yanında "Duyuşlar ve Çankırı" başlığı ve Sadık Softa ismi yer alan bir köşe yazısı yapıldı. Ertesi gün yine aynı saatlerde gazeteye gittiğimde "yazının devamı nerede" diye sordu. Ben hiç böyle bir şey düşünmemiştim dedim. Elime bir kağıtla bir kalem uzattı. "haydi bir şeyler yaz." dedi. Böylece " Duyuşlar ve Çankırı" köşe yazılarım bu güne kadar geldi. Adına da uygun olarak buradaki yazılarımda Çankırı'nın güncelindeki sosyal ve kültürel olaylara ışık tutmaya çalıştım."

Sadık Softa " Atatürk ve Türk Gençliği" adlı şiirini, Atatürk'ün Çankırı'ya gelişinin yıl dönümü nedeni ile gazetedeki köşesinde yayınlamıştır. Şiir okuyanlar tarafından çok beğenilmiş ve övgüler almıştır. Şiir Cumhuriyetin kuruluşunun 60. yıl dönümü nedeni ile Anadolu Basın Birliği tarafından düzenlenen şiir yarışmasında ikincilikle ödüllendirilmiştir. Aynı şiir "Çankırı Ticaret Ve Sanayi Odası" tarafından da ödüllendirilmiş, şairine plaket ve para ödülü verilmiştir.

Atatürk Ve Türk Gençliği[19]

Çanakkale aşılmaz bir iman kalesiydi.
Gazi Mustafa Kemal, Türk'ün yeni sesiydi.
Dünya açtı gözünü, sildi kulak pasını;
Dinledi yedi iklim Atamın narasını...

Asırlardan, çağlardan büyük kükreyişti O,
Tepelerden, dağlardan büyük bir sekişti O.
O ki, coşkun bakıştı, yanan vatan aşkıyla;
Geleceği görmüştü, o engin bakışıyla...

Memleket garipleşip, olmuşken 'Hasta Adam!'
O zaman nara nara, feryat feryattı Atam...
Savaş meydanlarında, siperlerde gezerken;
Bir kükreyiş bıraktı, o gür erkek sesinden...

19 Sadık Softa, Çağa Damga Vuran Sevda, Kayıkçı Ofset, Çankırı-2002

Sen kudretli Türk genci, dinle biraz sözümü;
Ay-yıldızlı bayrak bak, kabartır göğsümüzü.
Ovadasın, dağdasın; her zaman vatandasın;
Yüreklerde sen varsın, damarda akan kansın.

Vurul ama sürünme, yaran boyna kanasın;
Çiçek açan yaranı; Kara Fatma bağlasın.
Yeni mezar kazanlar, Akdeniz'i boylasın.
Damarındaki kudret, devamlı sende kalsın.

Senin kudretli kanın; şahikalar yaratır.
Verdiğin bütün uğraş, yaraları kapatır.
Sen yağız çehreli genç, sen ey ateş parçası,
Sen dünyaya bedelsin, olamaz ki başkası.

De; vatanda yürekler, adeta tek bir yumruk;
De; çekinme yiğidim, milletçe acı duyduk.
Gönülden duygu değil, kan boşanır, kan gider;
Fırtınalı gönlü biz, acılarla yoğurduk...

Ardından Ticaret ve Sanayi Odasından Ahmet Talat Onay hakkında bir seri makale hazırlaması istenir. S.Softa önceki yıllarda bu konuda yaptığı çalışmayı daha da genişleterek kitap boyutunda bir dosya haline getirir. O sırada Çankırı'da yayınlanan tüm gazetelere dosya gönderilir ve bir seri yazı halinde tefrika edilir. Bu yazılar hem A.Talat Onay gibi Türk edebiyatının önemli bir isminin tanınması, anlanması ve Çankırı tarafından sahiplenilmesi anlamında önemlidir, hem de Sadık Softa'nın bir araştırmacı olarak yol alması bakımından önemlidir.

Bir yandan gazetedeki köşe yazıları devam ederken, bir yandan da yüksekokul öğrenimi devam etmektedir. Öğrenci işlerinde yapılan bir hata nedeni ile tek dersten başarısız olduğu halde iki dersten başarısız görünmektedir. Bu nedenle mezuniyeti uzar. Yanlışlık düzelene kadar bir süre geçmiştir. Bu sırada Sadık Softa 3 çocuk babası olmuştur.

1984 yılında Bizim Çankırı gazetesini kurar. Kendisi Kastamonu'da halen öğrenci olduğu için gazetenin başına Yaşar Ateşsoy geçer ve yayın akışını birlikte sürdürürler. Yazılarını, şiirlerini bu gazetede yayınlamaya devam eder. Daha sonra gazetenin genel yayın yönetmenliği, yazı işleri müdürlüğü görevlerini de yapar.

1987 yılında Kars İli'nin Hanak İlçesi[20] Yukarı Gündeş Köyü'ne sınıf öğretmeni olarak atanmıştır. Çocuklarını ve eşini Çankırı'da bırakıp öğretmenlik görevini yapmak üzere Hanak'a gider.

Sadık Softa ve Sadık Çakırsipahi

İklim koşulları alışık olduğundan çok daha sert geçmektedir. Üç metreye varan kar yağışı, evleri bile kar altında bırakmaktadır , ulaşım kesilmektedir. Bu durumda da Sadık Softa zamanının büyük bir bölümünü çok sevdiği okuma ve yazma işleri ile geçirmektedir. Bu sırada Gündeş Köyü'nde bakkallık ve kahvecilik yapan, aynı zamanda köyün muhtarı olan Aşık Mehmet Doğan ile tanışmış ve dost olmuştur. Aşık kendisinden yazdığı şiirleri daktilo etmesini rica eder. Ancak Sadık Softa daktilosunu yanında getirmediğini söyler. Bunun üzerine Aşık Mehmet Doğan kendisinde bir daktilo olduğunu ve onu kullanabileceğini söyler. Böylece Sadık Softa yazılarını yazabileceği bir daktiloya da kavuşmuştur. Bir yandan Aşığın şiirlerini daktilo ederken bir yandan kendi yazı ve şiirlerini de daktilo etmektedir. Bu arada Aşık ile ve çevresindekilerle şiir sohbetleri devam etmektedir .

Aşığın şiirlerinin yazımını bitirip bir dosya halinde teslim ederken, dosyanın sonunda kendisinin de bir şiiri olduğunu ve bu şiir için cevabi bir şiir beklediğini de söyler. Cevabi şiir hiç gelmez. Sadık Softa'nın dosyanın sonuna eklediği şiir:

20 Hanak şu an Ardahan'a bağlıdır.

Ell'altıya girmiş yaşın bak hele[21]
Aşık kime derler ey Mehmet Doğan
Hiç sazın elinde gezip tozdun mu
Aşılarla atıştın mı sen Doğan

Gündeş sana yuva olmuş, yurt olmuş
Geçim sana bela olmuş, dert olmuş
İlkbahardı, yazdı, kıştı der iken
Soğuk vurmuş parmakların sert olmuş

Bırak aşıklığı senin neyine
Akşama bir ekmek götür evine
Geçim sıkıntısı vurmuş beline
Parmakların mızrap tutmaz küt olmuş

Şu yalan dünyaya gelmişsin boşa
Kapılıp gitmişsin türlü telaşa
Sözlerim büyüklük değildir haşa
Sanma ki sözlerim biraz sert olmuş

Nasihat edersin hep söz söylersin
Güvenmeyin mülke ve mala dersin
Kendin neden teraziyi gözlersin
Yoksa kefen parası mı dert olmuş

Saz yoldaşım dersin görmedik sazı
Dükkânda beklersin baharı yazı
Seni hapis eden kimlerin sözü
Anlaşılan sana büyük dert olmuş

Âşıkları çok serim can Mehmet
Sözün olgun mudur yoksa ham Mehmet
Âşıklık ilk midir yoksa son Mehmet
Âşıklık ağzında senin süt olmuş

Gönül gezdirirsin söz yürütürsün
Söze geldiğinde saz yürütürsün
Herhalde bu işi az yürütürsün
Başında bu duman fena tüt olmuş.

Yukarı Gündeş'te gurbet acısına, sıla özlemine, içinde yaşadığı koşulların yarattığı ruh haline şiirler eşlik etmektedir. "DAĞLARDA" yine o yıllarda yazılmış şiirlerinden biridir.

Dağlara çığ düşende; dağlardayım.
Buz damları altında yanıp yıkıldım.
Sıcaklığın vardı titrerken yüreğimde;
Camı buz tutmuş, soğuk evlerde
Yalnızlığı yaşadım: Dağlardayım.

Hayallerim coştukça ellerin ellerimde;
Gözlerinin içi gülerdi gözlerimde;
Kar yağıyordu sisli dağlar ardında;
Bir yer ki; yok yoksul dağlar arasında;
Yalnızlığı yaşadım: Dağlardayım.

21 Şiir daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış, Sadık Softa'nın kendisinden alınmıştır.

Ulgar eteklerinde, kar savrulan bir yer;
Karanlık her an, akşam, gece ve seher;
Yoksul etraf, tepeler, dağlar, evler;
Tepemden kar yağmazsa, çığ yağar;
Yalnızlığı yaşadım: Dağlardayım.

Aşkın öyküsünü anlatıyor bir parça:
"Hala koynumda resmin" diyordu;
Yoksunum resminden ve senden;
Hayalinle beraberim, dudaklarımda ismin;
Yalnızlığı yaşadım: Dağlardayım.

Yukarı Gündeş'te iken yaptığı ilginç çalışmalardan birisi Dede Korkut hikâyelerinden "Salur Kazan Destanı" ile ilgili olarak yaptığı manzum bir denemedir.

İç Oğuz'da, Dış Oğuz'da,[22]
Yıllar yılı sürüp gelen
Bir gelenek yaşanırdı.

Beyler akın akın gelir;
Toprak halıyla bezenir;
Gören düğün var sanırdı.

Hanlar hanın otağında,
Bütün beyleri yanında,
Şölen için yer alırdı.

Yıllar yılı kovalarken,
Dede'm Korkut dualarken,
Tuğlar göğe uzanırdı.

Hanlar Hanı Salur Kazan,
Oğuz'a yaman ün salan,
Şölene çok önem verir,
Arada bir davranırdı:

-Gelsin beylerim ileri
İpek bezetin yerleri
Doyurun bey yiğitleri

Hanlar Hanı Salur Kazan,
Oğuz'a yaman ün salan,
Şölene çok önem verir,
Arada bir davranırdı:

-Gelsin beylerim ileri
İpek bezetin yerleri
Doyurun bey yiğitleri

Üç yıl Kars-Hanak 'ta görev yaptıktan sonra 1990 yılında Çankırı'nın Yapraklı ilçesi Çevrecik köyüne tayin olmuştur. Bu sırada Yapraklı kaymakamlığı tarafından çıkarılması planlanan "Yapraklı İlkhaber" gazetesinin sorumluluğunu üstlenir , gazete çıkarılır. Yıllar önce başladığı Çankırı köyleri ile ilgili çalışmasını sürdürür, gazetede yayımlar. Ayrıca güncel haberleri takip etmekte ve gazetede yayımlamaktadır. Bir süre sonra valilik emri ile geçici

22 Şiir daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış, Sadık Softa'nın kendisinden alınmıştır.

olarak, Eğitim Araçları Müdürlüğünde görevlendirilir. Burada Çankırı Valiliği ve Milli Eğitim Müdürlüğünün basın çalışmalarını yürütür.

Bu dönemde Çankırı Valiliğince hazırlanan **"Cumhuriyetten Günümüze Yapraklı", " İstatistiklerle ve Fotoğraflarla Çankırı"** kitaplarının hazırlanmasında, TRT, Hürriyet gazetesi, Milliyet gazetesi gibi basın organlarına Çankırı ile ilgili haber akışı sağlanmasında görev alır.

1995 yılına kadar, Çankırının mahalli yayın organı olan Çankırı Radyo Televizyonu'nda (ÇRT) **"Köy Köy Çankırı" , "Çankırı Belgeseli Üzerine Sohbetler"** adlı programları yapar, ayrıca haber akışında ve yayınların hazırlanmasında görev alır.

ÇRT' nin kapatılmasından sonra 1996 yılında Sadık Çakırsipahi ile birlikte "Duygu" dergisini çıkarırlar. Bu sırada **"Çankırı İli Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Eğitim"** isimli kitabın hazırlanmasında görev almıştır. Kitabın basımı gerçekleştikten sonra kendi isteği ile 1998 yılında öğretmenlik görevine döner. Bir süre Şehit Yahya İlköğretim Okulunda, bir süre Hazım Dağlı Kız Pansiyonlu İlköğretim Okulunda görev yapar. 2003 yılında göreve başladığı Güneş İlköğretim okulunda halen öğretmenliğe devam etmektedir.

Yerel gazetelerde yazı ve şiirlerinin yayınlanması sürerken Karatekin Gazetesi tarafından, araştırmaları ve halk edebiyatına bulunduğu katkıları nedeni ile " Teşekkür Belgesi" ile ödüllendirilir.

İlk şiir kitabı olan " **Çağa Damga Vuran Sevda**" 2002 yılında yayımlanmış ve çok beğeni görmüştür. Şiirlerinde lirizmin etkisi görülmekte, destansı öğeler yer almaktadır.

ÇAĞA DAMGA VURAN SEVDA[23]

Yollar yola, çağlar çağa bağlanır
El gönlünde aslan, bende ceylan eğlenir
Bu aşkımız dilden dile söylenir
Çağa damga vuran sevdam demlenir
Benim bu gönlümde ceylan eğlenir

Zaman kopar, dünya durur vaktinde
Çelik yürek caymaz, durur aktinde
Şiirim durur, sıra takdimde
Çağa damga vuran sevdam demlenir
Benim bu gönlümde ceylan eğlenir

Uykularla sur çekildi arama
Gönül gözüm, mil çekildi yarama
Bu halimi günden güne , sor ama;
Çağa damga vuran sevdam demlenir
Benim bu gönlümde ceylan eğlenir

Onulmadık yaram gece açılır
Tan vaktinde hece hece açılır
Ürker gün yüzünden, nice açılır
Çağa damga vuran sevdam demlenir
Benim bu gönlümde ceylan eğlenir

Uç noktanın tam ucundan tutunur
Üç noktanın tam ucundan tutunur
Sır noktası, sır ucundan tutunur
Çağa damga vuran sevdam demlenir
Benim bu gönlümde ceylan eğlenir

Sır katibim, kalem kırmış, yazamaz
Gönül yaram, ele armış, kanamaz
Sadık olan, daldan dala konamaz
Çağa damga vuran sevdam demlenir
Benim bu gönlümde ceylan eğlenir

23 Sadık Softa, Çağa Damga Vuran Sevda, Kayıkçı Ofset, Çankırı-2002

Şiiri bir gönül ürpertisi olarak tanımlar Sadık Softa. "Şiir, haytan kaçış çizgisi olabilir mi? Bazen böyle düşünüyorum.Öyle ya... Aslında şiir özgürlüğün alabildiğine yürüdüğü bir yol. Bütün korkuların, tutkuların, kaçışların, hepsinin ama hepsinin, hayatın kendisini kapsayan çizginin ötesidir. Yani şiir ,şair için, gerçek hayatla özdeşleşen, aynı güzergahta yürüyen bir bendir. Bu ben şiirde yürürken daha bir özgür yaşar..." demektedir.

2005 yılında Çankırı Yazarlar ve Sanatçılar Derneği (ÇAYASAD) kurulmuş, Sadık Softa derneğin kurucu üyesi olarak yer almıştır. 2006 yılında yapılan olağanüstü kurulda dernek başkanı olmuş ve bu görevi bir yıl süre ile yürütmüştür. Halen derneğin üyesidir ve faaliyetlerde aktif olarak görev almaktadır.

Çankırı Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Dr. Rıfkı Kâmil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi yönetim kurulu üyesidir. Çankırı Araştırmaları Dergisi'nde araştırma yazıları ve şiirleri yayınlanmıştır.[24]

"Ah O Gözler Kara Kara Baktılar" isimli şiir kitabı şu an baskıda olup kısa zamanda okuyucularla buluşacaktır. **"Duyuşlar ve Çankırı"** isimli araştırmaya yönelik bir kitap çalışması da tamamlanmış baskıya hazır hale getirilmiştir.

"Köy Köy Çankırı" adlı çalışması kısım kısım yerel gazetelerde yayınlanmış ve hacimli bir çalışma haline gelmiştir. Bu çalışma ile köylerin incelenerek oradaki kültür sanat varlıklarına karşı duyarlılık geliştirmek ve farkındalık oluşturmak Sadık Softa'nın vazgeçilmezi olmuştur. Şu ana kadar yüz üzerinde köyde yaptığı araştırma çalışması halen sürmektedir.. Bu çalışmalar zaman zaman maddi ve manevi olarak Sadık Softa'yı zorlasa da yoluna devam etmekte kararlıdır.

Halen Çankırı'da yayınlanan Yeni Gün gazetesinde **" Çankırı Yazıları"** adlı bir köşede günlük yazıları sürmekte, diğer gazeteler de de yazı ve şiirleri yayınlanmaktadır. Beş çocuk babasıdır ve Çankırı'da yaşamaktadır.

KAYNAKÇA:

Sadık Çakırsipahi, Çiçekler Açtı,

Sadık Çakırsipahi, Çiçeklerde Bul Beni , Kayıkçı Ofset ve Tipo Matbaacılık, Çankırı-1994

Sadık Çakırsipahi, Ilgaz, Güner Matbaacılık A.Ş, Ankara-2002

Sadık Çakırsipahi, Şiirlerde Ilgaz, Kayıkçı Mat,Yay, San.Ltd.Şti, Çankırı-2006

İlknur Han, Çayasad Şiir Akşamları, Karatekin Gazetesi, 01/Mayıs/2006

İlknur Han, Çayasad Şiir Akşamları, Karatekin Gazetesi, 23/Nisan/2007, Sadık Çakırsipahi

24 Çankırı Araştırmaları Dergisi, Sayı -1, Sayfa:215-226

ÇANKIRI KÜLTÜR VE TARİHİNE DAİR TETKİKAT -I-

Doç. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU *

A.Çankırı çok eski ve köklü bir geçmişe sahiptir.

Eskiçağlarda Hitit İmparatorluğu esas olmak üzere coğrafi konumu nedeniyle Çankırı'nın içinde bulunduğu Sakarya ile Kızılırmak arasındaki bölge, çeşitli toplulukların uğrak yeri olmuştur. Milattan Önce 3000-2400'lerde, Akalar'ın hüküm sürdüğü bölgede takip eden dönemde Pontus hakimiyetine rastlanılmaktadır. MS 5 yılında Gangra (Çankırı)'nın Roma hakimiyetine girdiği görülmektedir.

Romalılardan sonra bölgeye hakim olan Bizans yönetimi altında bulunan kente 1082'de Türklerin gelmesiyle Bizans'ın etkisinin kırıldığı görülmektedir. Bu tarihten sonra Türk hakimiyetine giren Çankırı'da Türk İslam unsurlarının tesiri görülmektedir.

1071'de Anadolu'nun kapılarının Türklere açılmasından sonra, Süleyman Şah'ın 1075'de İznik'i alarak Anadolu Selçuklu Devletinin temellerini atmasıyla Anadolu'daki fetih hareketleri hızla devam etmiş, aynı zamanda 1080'deki büyük Türkmen Göçü ile Anadolu'daki Türk nüfusu süratli bir artış göstermiştir. Danişmendnamede Bu fetihler efsanevi olarak anlatılırken Çankırı'nın Emir Karatekin tarafından Türk hakimiyetine girdiği hususunda geniş bilgi verilmektedir.

Selçuklu Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Candaroğullarının yönetimi altına giren Çankırı yöresi bir yandan da Pontus Devleti ile ilişkilerini sürdürmüştür. 1461'de Candaroğullarının ve Pontus Rum Devleti'nin Fatih Sultan Mehmed tarafından ortadan kaldırılması ile bir müddet daha Kasım Bey'in idaresinde Osmanlıya bağlı vasal bir beylik olarak hayatiyetini sürdürse de Kasım Beyin 1464' den sonra ölmesiyle Çankırı, Osmanlı yönetim düzeninde Anadolu Eyaleti' ne bağlı bir sancak merkezi haline gelmiş ve Cumhuriyetin kuruluşuna kadar da bu fonksiyonunu devam ettirmiştir.

Yukarıdaki kısa malumattan da anlaşılacağı üzere Çankırı çok eski ve köklü bir tarihe sahiptir.

Kentin köklü bir kültürü vardır. İşte bu çok eski ve köklü medeniyetin bıraktığı tarihi miras günümüzde Çankırı yöresinin uygarlık alemindeki zenginliğinin tarihsel köklerini oluşturmaktadır. Hattiler, Luviler ve Arzavalilar, Hititler, Akalar, Roma, Bizans uygarlıkları hemen hepsi bölgenin gelişimine katkıda bulunmuş irili ufaklı uygarlıklardır. Türkler bölgeye geldiklerinde bu uygarlıkların hamule ettiği hazır bir kültür zenginliği bulmuş, bununla Türk ve İslam medeniyetinin bedii özellikleri birleşince tipik bir Müslüman Anadolu Kenti ortaya çıkmıştır.

İşte bu kentin tarihi, bu kentin kültürü, bu kentin uygarlık alemine katkıları araştırmacılar için ziyadesiyle zengin kaynaklar hazinesi sunmaktadır.

Mutfak kültüründen halk edebiyatına, eski çağlardan milli mücadeledeki yerel unsurların katkılarına varıncaya dek her alanda araştırılacak binlerce konu karşımızda durmaktadır.

Kurulmuş olan Çankırı Karatekin Üniversitesinin müstakbel akademisyenlerini bu açıdan hem bakir hem zengin bir alan beklemektedir.

Elbette bunlar araştırılacak, gün yüzüne çıkarılacaktır.

Bu araştırmalara ise şimdiye dek yapılmış olanlar öncülük edecektir.

B. Nedir bu çalışmalar?

Bunları üç kısımda ele alabiliriz. İlki ve en önemlisi Belediyenin Kültür Hizmetleri kapsamında yapılan Çankırı Araştırmaları ile ilgili yayınlardan, İkincisi Çankırı Halkevi tarafından yapılmış olan Çankırı Tarihi ve Kültürü ile ilgili çalışmalardan Üçüncüsü ise üniversitelerin Türkoloji bölümlerinde yapılan tezlerden meydana gelmektedir.

a. Çankırı Belediyesi Yayınları

Çankırı araştırmaları denince akla ilk gelen isim Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi ve bu merkezin ismiyle müsemma yayın organıdır şüphesiz.

Bugün bu merkezin elemanlarının fedakarca çalışmaları neticesinde yayınlanan eserler metropol belediyelerini bile kıskandıracak boyuta ulaşmıştır.

Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz kaziyesince Çankırı Belediyesi kültür hizmetleri açısından birinciliği daha uzun bir süre diğer belediyelere kaptırmaya niyetli gözükmemektedir. İyi ki de gözükmüyor. Bu sayede çocuklara

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi -Meram/Konya

şehri tanıtmak amacıyla hazırlanan boyama kitaplarından tutun da en spesifik tarihi belgelerin tanıtımına uzanan çok ciddi yayınlar okuyucuya sunulmuş bulunmaktadır.

Bu vadide kurulan merkezin adından yola çıkarak üretilen eserlere bakıp "Çankırı araştırmaları" ifadesini somutlaştıracak olursak ortaya konan eserlerden şöyle bir sonuca varmamız mümkündür.

Çankırı Araştırmaları isimli belediyeye bağlı bir merkez kurulmuş olup bu merkezin bünyesinde Çankırı tarihi ve kültürel varlıklarına dair ne varsa tetkik edilmektedir.

Yapılan çalışmaların kitap ve periyodikler şeklinde yayınlandığı görülmektedir. Yıllık olarak neşredilen derginin adı Çankırı Araştırmaları olup bugüne kadar iki sayı yayınlanmış üçüncü sayı ise basıma hazır hale gelmiştir. Dergide ülkemizin saygın akademisyen ve bilim adamlarının Çankırı'ya dair makaleleri yayınlanmaktadır.

Merkezin yayınları arasında Ahmet Elibol'un Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı XIX Yüzyıl Başlarında Çankırı adlı tezi öne çıkmaktadır. Bu çalışmada Elibol, Çankırı'nın XIX Yüzyıl başlarında idari yapısını Sosyal ve iktisadi durumunu, bölgedeki vakıfları ve vakıf eserlerini, Asayiş ve nüfus hareketlerini detaylı bir şekilde inceleyerek okuyucuya şehir tarihçiliğinin güzel bir örneğini sunmaktadır.

Bir diğer tetkik, Ömer Türkoğlu tarafından hazırlanmış olan 1891-1892 Yıllarına Ait Çankırı (O zamanki adıyla Kengiri) Belediye Kalemine Mahsus Yevmiye Defteri isimli Belediyenin günlük gelir ve giderlerinin kaydedildiği bir defterin irdelenerek tanıtımı ve transkripsiyonunu içeren önemli bir kaynak çalışmadır.

Oral tarih ya da sözlü tarih olarak batıda çok yaygın olan ülkemizde ise halkiyatçıların dışında genelde tarihçilerin bigane olduğu bir konuda Çankırı Belediyesi'nin örnek bir çalışması var ki , diğer belediyelerin bunu örnek alarak mutlaka benzer çalışmalar yapmaları gerekir. Geçmiş Zaman İstasyonu- Sözlü Tarih Treni adıyla yayınlanan bu çalışmada bir gurup liseli genç Çankırı'nın unutulmaya yüz tutmuş olan geleneklerinin derinliklerine yolculuk yaparak tarihin kuyusundan geleceğin nesillerine kültürel huzmeler sunuyor.

Erhan Metin'in Ermeni Meselesi isimli eserini sıra dışılıktan çıkararak önem atfeden unsur Çankırı bölgesinde meydana gelen Ermeni faaliyetlerini belgelerle eserine koymuş olmasıdır.

Erhan Metin'in Sözün Bittiği Yer Çanakkale'de de Sadece Çanakkale muhabereleri anlatılmamakta, Çanakkale'de şehit olan Çankırılı askerlerin isimleri verilerek onların torunlarına vatan sevgisini kazandırmada tarih bilincine doğru bir açılım gerçekleştirilmektedir. Merkez bu iki çalışma ile liseli gençlerin kültürel yozlaşmadan kurtularak tarihe karşı ilgi duymasını ve tarhih bilincinin oluşumunu hedeflemektedir.

Osmanlı Belgelerinde Çankırı isimli kitap ise mükemmel denilecek bir çalışma olup, bu alanda çok önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kitapta başta Osmanlı taşrasının anlaşılmasına yönelik tahlilî çalışmalara imkân veren iki defter serisinden biri olan Klasik dönem Osmanlı Tarihi'nde devlet yapılanmasında önemli bir yeri olan Tapu Tahrirleri'nden 1520-21 tarihli Çankırı Tapu Tahrir Defteri bulunmaktadır.

Yine 19 yy Çankırı'sına ait sosyal ve iktisadi yapı incelemeleri için çok önemli bir kaynak olan temettüat defterleri de bu kitapta bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminde (19. yy) düzenlenen bu defterler düzenleniş tarzı ve içeriğindeki bir kısım değişik ögelerle Klasik Dönem Tapu Tahrirleri'nden ayrılmaktadır. Temettüat Defterleri araştırmacılara bulunduğu 19 yüzyılda Çankırı'ya ilişkin sosyo-ekonomik ve demoğrafik yapı hakkında daha mükemmel ve teferruatlı bilgiler sunar.

Bunların dışında Çankırı- Merkez ilişkileri bağlamında incelenebilecek rutin devlet meselelerine ait belgeler kitaba eklenmiştir.

Kısacası Osmanlı devlet arşivlerinde ve Araştırma merkezi arşivinde bulunan Çankırı'ya dair hazine-i evrak bu kitapta bir araya gelmiştir.

Dr.Rıfkı Kamil UrgaÇankırı Araştırmaları Merkezinin bu çalışmalarını gönüllülük esasına dayalı olarak yürüten başta yönetim kurulu başkanı Yüksel Arslan ve yönetim kurulu üyeleri Ömer Türkoğlu, İbrahim Akyol, Sadık Softa, Kadir Alper ve Erhan Metin'i kutlamak gerektiğini belirtmek gerekir.

b. Çankırı Halkevi Yayınları

Çankırı Araştırmaları denilince aklımıza gelen ikinci isim Çankırı halkevi yayınlarıdır. Bunlar arasında da Okumuş Adam Yayınları tarafından TTK Başkanı Ali Birinci'nin editörlüğünde yeniden yayınlanan Çankırı kültür ve edebiyatına dair birbirinden değerli beş eser vardır ki aradan yaklaşık 60 sene geçmesine rağmen günümüz araştırmacılarına kaynak niteliğini korumaktadır.

Aşağıda bunlar sırayla tanıtılmaktadır.

Tahsin Nahit Uygur, Çankırı Halk Edebiyatı, 1932.

Sadece halk edebiyatına tahsis edilmiş eser türüne ilk örnek özeliği de taşıyan kitapta Çankırı'da derlenen türküler, maniler ve ninniler bulunmaktadır. Bunun yanında Veled Çelebi'nin iki yazısı ile yine Çankırı kent yaşamına dair kaleme alınmış üç yazı kitaba ilave edilmiştir.

Ahmet Kemal Üçok, Görüp İşittiklerim, 1931—36

Kitap adından da anlaşılacağı üzere Ahmet Kemal Üçok'un anılarından meydana gelmektedir.Kitaba orjinallik kazandıran içerdiği bilgilerin bir başka yerde bulunmamsıdır.

Yazar anılarını şu başlıklar altında sıralamaktadır:

Asker dönüşü, Vehhabilik- Zeydilik, Yeşil Tulumba Kahvehaneleri ve Arap Abdullah Paşa, Mahmut Şevket Paşa'nın Öldürülmesi, Türklüğe Hizmet Edenler, Buhar Makinaları, Vapurlar, Ankara'da ilk Paraşüt, Kemankeşler, İdam Cezası, Osmanlı Türkleriin Gemilicili, eski zamanlarda Sebilciler, Milli Mücadelenin iptidasındaki silah ve mühimmat mevcudu, Ali Kemal ve Ölümü, Hattatlar ve vesaik, Mürekkep-Makta, Uzun Ömürlüler, Türk İcadı Toplar, Madalyalar, Baba Tahir ve Abdi, Tesbihler, Çankırı Memlehası, Kadınlarda Tesettür; 1917'de İstanbul'da açlıktan ölenler

Dehri Dilçin, Çankırı Masalları, 1932.

Dehri Dilçin 30'lu yıllarda Çankırı'da yayınlanan Duygu Gazetesinde günlük tefrikalar halinde anlattığı masalları daha sonra bu kitapta toplamıştır. Şifai ve Selvi Han (1932), Esman ile Zeycan (1932), Yılan Bey (1932) ve Hürü (1933) adlı hikayelerden meydana gelen masallar yayınlanmakla bölgenin kültürü ve halk bilimine katkı sağlamakla kalmayıp derleme Sözlüğü'nde bulunmayan kelimeleri içermesi Anadolu ağızları açısından da zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

Hacışeyhoğlu Hasan Üçok, Çankırı Tarih ve Halkiyatı, 1932

Çankırı Tarih ve Halkiyatı, Hacışeyhoğlu Hasan Üçok'un Çankırı gündelik yaşam ve geleneklerini tarihsel derinliği içinde çok güzel bir biçimde anlattığı harika bir eserdir.

Esnaf teşkilatından kadın gezmelerine kadar kent yaşantısının en ince nopktalarına kadar detaylandırılan Çankırı halkiyatına ilişkin hiçbir nokta boş bırakılmadan mükemmel bir üslupla doldurulmuştur. sohbet alemleri ve buralarda oynanan oyunlar, türküler, kadın gezmeleri, çocuk oyunları, doğum adetleri, sünnet düğünleri, mektebe başlama; hafızlık, hattatlık ve medrese icazeti merasimleri, düğünler, cirit oyunları, atlar ve diğer hayvanlar hakkındaki itikatlar, Ramazan ve Kurban bayramları ve Yapraklı Panayırı kitabda geniş şekilde anlatılmıştır.

Ahmet Kemâl Üçok, Çankırı Coğrafyası, 1941

Adeta Çankırı'yla özdeşleşmiş olan Ahmet Kemal Üçok'un bu eseri 1945-1946 senelerinde Çankırı Gazetesi'nde yayınlanmış olan tefrikalardan meydana gelmektedir. Bu yazılar, 1949'da Çankırı Halkevi yayınları arasında müstakil bir kitap halinde basılmıştır. Eser yalnızca bir coğrafya kitabı değil, içerdiği tarihsel bilgiler itibarı ile aynı zamanda bir tarih kitabı vasfını da taşımaktadır.

c. Çankırı Tarihi ile ilgili Tezler

Bu çalışmalardan Osmanlı Şehir Tarihçiliğinin temel kaynakları olan Tapu Tahrir Defterleri Şeriye Sicilleri ve Salnamelere göre yapılmış olan üç tez ilk anda dikkati çekmektedir.

Tahrir Defterleri Tabanlı çalışma Ahmet Kankal tarafından yapılmıştır. Kankal'ın 93'te Ankara Üniversitesinde doktora tezi olarak sunduğu bu çalışmada Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Çankırı Sancağı incelenmiştir. Çalışmanın Giriş Bölümünde Bölge Coğrafyası ve Tarihi hakkında kısa bilgi verildikten sonra kaynaklar tanıtılmıştır. Tezin birinci bölümünde Sancağın idari teşkilatı anlatılmış, ikinci bölüm iskan ve nüfus hareketlerine ayrılmış, üçüncü bölüm İktisadi hayat ve Toprak İdaresine tahsis edilmiş, Vakıf eserler ve müesseseler incelenmiştir. Tez 16 yüzyılda Çankırı'nın idari ve sosyal yapısının tartışıldığı sonuç bölümü ile hitama ermektedir. Tez Çankırı Araştırmaları merkezi tarafından kitap olarak basıma hazırlanmaktadır.

Şeriye sicili tabanı çalışmayı Alaeddin Boğaç Ergene yapmıştır.

Boğaç Ergene 1652-1744 yılları arasında kadılarca tutulmuş olan şeriye sicillerine göre Kastamonu ve Çankırı'nın sosyal yapısını incelemiştir. Ergene'nin Local court, community and justice in the seventeenth- and eighteenth-century Ottoman Empire adıyla 2001 yılında Ohio State Universitesi'nde hazırladığı doktora tezi Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Cankiri and Kastamonu (1652-1744) adıyla 2003 yılında Leiden'da Brill yayınevi tarafından yayınlanmıştır.

Söz konusu çalışmada Ergene, Kastamonu ve Çankırı Şeriye sicil kayıtlarını baz alarak Osmanlı Devleti'nin kazai hukuk sisteminin işleyişini ve yerel yöneticilerin kazalardaki yönetsel erkini açıklamak için kullanmıştır. Tezde Çankırı ve Kastamonu'daki yerel görevlilerin sosyo ekonomik altyapıları ortaya çıkarılmakta, bunların mahkemedeki kararlardaki etkileri incelenmektedir. Ayrıca mahkemeye gelen davalar, bunların çözüm şekli örneklem yoluyla incelenmektedir. Yazar bir yerde davalardan yola çıkarak mahkeme görevlilerinin yanında davalıların sosyo

ekonomik yapılarını da çözümlemeye çalışmaktadır. Burada yöneten ve yönetilen açısından ayrılan ve birleşen noktaları bulma çabası gözlemlenmektedir.

Eser Çankırı Sosyal Tarihini aydınlatması açısından Osmanlı Çankırı araştırmaları adına önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu çalışmanın Türkçeye çevirisinin yapılarak yayınlanması için Çankırı Araştırmaları Merkezi Boğaç Ergene ile mutabakata varmıştır.

Bir diğer öneli çalışma ise Çankırı'nın İdari Nüfus ve Sosyal Yapısı(1839-1903); ismiyle Cemil Bingöl tarafından 1997 yılında Doktora Tezi olarak sunulan Soayal tarih çalışmasıdır. Gazi üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı'nda hazırlanan bu tez Selçuklu ve 19. Yy' kadar Osmanlıların idaresindeki Çankırı'nın anlatıldığı, Girişle birlikte 4 ana bölümden meydana gelmektedir:

1. Bölümde Çankırı Sancağı'ndaki İdari Teşkilat anlatılmaktadır. Bu bölüm Merkezi yapı ve Mülki idare ve Mahalli İdare adlı iki alt başlığa ayrılmaktadır.
2. Bölüm Nüfus Durumu ve Nüfus hareketlerini ele almaktadır. Bu bölüm de kendi içinde Merkez ve kazaların Nüfusu olmak üzere 2 ayrı alt başlık altında incelenmektedir.
3. Bölümde Etnik Durum başlığı altında Gayr-i Müslim Nüfus incelenmiştir. Bu bölümde Müslüman etnik nufusun ele alınmamsı dikkati çekmektedir.
4. Bölüm Askeri ve Sosyal hayat Başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Çankırı'daki askeri yapı, meydana gelen önemli sosyal olaylar,aile yapısı , mahalleler ve sosyal kurumlar, vakıflar, gelenek ve görenekler ile ticari hayat ele alınıp incelenmiştir.

Sonuç kısmında ise 1839-1903 yılları arasında Çankırı Sancağının idari ve Sosyal Yapısı özetlenmiştir.

Aynı Enstitü Bünyesinde Ali Gökmen'in hazırladığı "Çankırı'nın 22 Nolu Şeriye Siciline Göre 19. Yüzyıl Başlarında Çankırı Sancağı" isimli Yüksek Lisans tezinde Şeriye sicil kayıtlarına göre 1803 1808 yılları arasında Çankırı Sancağı'nın İdari İktisadi ve Sosyal Yapısının incelendiği görülmektedir.

Söz konusu tez Giriş bölümünden sonra 3 kısma ayrılmaktadır. Birinci kısımda İdari ve Askeri yapı incelenmekte, ikinci kısımda İktisadi hayat, üçüncü kısımda ise sosyal ve kültürel hayat incelemektedir. Tez bu üç kısmın özetlendiği sonuç bölümüyle sona ermektedir.

Yukarıda sayılan Osmanlı Dönemi Çankırı tarihi çalışmalarının dışında Mustafa Yeşilay'ın Milli Mücadele Dönemi Çankırı adlı doktora tez çalışması kayda değer önemli çalışmalardan biridir.

Yeşilay, tezinin birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin son döneminde Çankırı'nın Genel Yapısını incelemektedir. Tezin esas konusunu teşkil eden Milli Mücadele Döneminde Çankırı bölümünde Çankırı Müdafaa-i Hukuk Teşkilatını, Çankırı ve Çerkeş Gençler Mahfellerinin Kuruluşunu, Anadolu'ya Silah ve Cephane Nakliyatında Çanakkale'nin Üstlendiği Önemli Vazifeyi , İç İsyanlarda Çankırı'nın Durumunu, İstiklal Mahkemelerinde Çankırı'daki Yargılamaları, Tekalif-i Milliye Emirleri ve Çankırı'dan toplanan yardımları incelemektedir. Üçüncü Bölümde Milli Mücadele'ye katkı sağlamış olan Çankırılılar, Dördüncü Bölümde Milli Mücadele Döneminde Çankırı'da Sosyal Hayat başlığı altında Yaran Kültürü, Gezme Alemleri, Çankırı Panayırı konuları işlenmektedir. Dördüncü bölümden sonra konunun özetlendiği sonuç bölümü tez sona ermektedir.

Buraya kadar olan kısımda Çankırı tarihi ve kültürüne ilişkin ulaşabildiğim yazı makale kitap ve tezlerin tanıtımını yapmaya çalıştım.

Elbette Çankırı'ya dair tetkikat bunlardan ibaret değildir.

Çankırı Karatekin Üniversitesi'nin bünyesinde kurulacak olan Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Çankırı Araştırmaları Merkezi'nde hem şimdiye değin yapılmış olan çalışmalar daha iyi tanıtılır, hem de yeni çalışmalar yapılarak Çankırı'nın köklü geçmişini aydınlatmakta gelecek nesillere öncü olunur.

HALİL İNALCIK

PROF. DR. HALİL İNALCIK İLE TARİH, TARİHÇİLİK VE YEREL ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE BİR SÖYLEŞİ

Erhan METİN *

Çankırı / 10 Mayıs 2008 Cumartesi)

Erhan Metin: Hocam Çankırı yaran kültürüne günümüz perspektifinden baktığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Efendim dün tanık olduğum (yaran meclisi) merasimini dikkatle, büyük bir zevkle ve iftiharla izledim. Bu merasime katıldığım için kendimi mutlu sayıyorum. Ve beni davet edenlere çok müteşekkirim. Başta Çankırı Araştırmaları Merkezi; cidden çok güzel ilmi çalışmalar gerçekleştiriyor ve bu amaçla Çankırı tarihine ışık tutacak belgeleri bir araya getirip bir arşiv oluşturuyorlar. Çankırı için bu övünülecek bir gelişmedir.

Dün müşahede ettiğim merasim ahi merasimdir aslında. Tamamen eski geleneği, yani 700-800 sene önce kaynaklardan öğrendiğimiz, gördüğümüz esaslar muhafaza edilmiştir. İsimler değişebilir, fakat tamamen ahi geleneğinin devamını Çankırı'da gördük. Ahi teşkilatı özellikle şehirlerdeki esnafın bir sosyal -bugünkü tabirle- sivil toplum kurumudur. Devletin dışındadır. Hatta devlet ortadan kalktıktan sonra bile, mesela Anadolu'da 13. asır sonlarında, devlet içinde anarşinin hakim olduğu zamanlarda, Ahiler idareyi ele almışlardır. Toplumu korumuşlardır. Türk Tarihinde Ahiliğin çok önemli yeri vardır. Vesikalarda Anadolu'nun her tarafında görüyoruz. Ancak ahilik bir sivil toplum örgütü olduğu halde genel kültürün etkisi altındadır. Özellikle sufiliğin Anadolu'da o zamanlar hakim olması dolayısıyla özellikle tasavvufun bazı tesirleri olmuştur. Bize kadar gelen şekliyle ahilik teşkilatında İslam, tasavvufla beraber din tabii ağır basmaktadır. Kur'an'dan sureler okunmaktadır.

Çankırı Yaran Meclisindeki baş-ağa ahidir, küçük başağa ahilik teşkilatındaki nakiptir. Yaran Meclisindeki Çavuşun o zamanki karşılığı Kethüda (Kahya)'dır. Kahya her örgütte dış alemle ilişkiyi kuran temsilcidir. Birde Yiğit-Başı var. Bu merasimde (Yaran Meclisi) onu görüyoruz, var.

Erhan Metin: Ahi teşkilatında "yiğit başı" dediğimiz kişinin günümüz yaran meclisindeki karşılığı kimdir, hocam?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Yiğit-Başı dediğimiz herhalde Çavuş olacak. O mecliste iç nizamı, protokolu sağlar. Ona yiğitbaşı derlerdi eskiden.

Aslında bu teşkilatta ve bütün sosyal kurumlarda üç kademe vardır.

I) Şagird (Çırak)

II) Kalfa

III) Usta. Bu üçlü teşkilatı ahilikte ve dün gördüğümüz merasimde (yaran meclisi) buluyoruz. Hiyerarşik olarak ilk kademede Şagirdler, ikinci planda kalfalar ve üst kademede de ustalar gelmekteydi.

Demek ki biz esnafta ve ahilikte bu sosyal organizasyonun devamını görüyoruz. Çankırı'daki yaran meclisinde de görüyoruz. Fakat köylere intikal edince; köy odasında gençlerin toplanıp, ahilik ahlakını öğrenmeleri için toplantılar vesile oluyor. Yani köy odasında, öğretim tamamen ahilik esaslarında cereyan ediyor. Şehirdekilere Ahi demek lazım ama biz yaran meclisi diyoruz. Yaran meclisi köyde, köy odasında gençlerin toplanıp ahlak kaideleri, sosyal kaideleri öğrendiği yerdir. Bu suretle biz ahilik esaslarının köylere kadar yayılmış olduğunu onun

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Bu söyleşi Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi adına yapılmış olup, tarih biliminin üstadı Prof. Dr. Halil İnalcık Hocanın, Çankırı'yı teşriflerine öncülük ederek bu söyleşinin gerçekleştirilmesine imkan sağlayan Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Başkanı Yüksel Arslan'a teşekkür ediyorum.

ahlak esaslarının -mesela: eline, beline, diline, sahip ol prensibinin- köy gençlerine de telkin edildiğini, bu suretle bütün sosyal hayatımızın ahlak, etik temelini oluşturduğunu görüyoruz. Mesela: Çok üzerinde durdukları bir şey bu etikte, nedir? İtaat, hırsızlık yapmamak. Esnaf teşkilatında, -ustanın otoritesine gençler karşı gelebilir, hırsızlık yapabilir- bütün bunları önleyen bir ahlak, etik gerek. O zamanki sosyal nizam bunu ister, yani; ustaların üstün olması, otorite sahibi olmasını sağlayan bir etik bu. Yeni yetişen, azgınlığa sapacak olan gençleri ustanın mutlak otoritesi altında sosyal teşkilatlanmayı garanti atına alan; ahlaksızlığı, hırsızlığı, azgınlığı önleyen bir sivil toplum örgütlenmesidir. Çankırı'da bu ruhu yaran meclisi aynen canlandırmaktadır. Tabi ki zamanımızın etiği başkadır. Ama bizim 1000 sene sosyal hayatımızı örgütleyen ahi etiğidir.

Erhan Metin: Yaran Kültürünü devam ettirebilmek için veya bu kültürün sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına sizce neler yapılmalıdır?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Bence bugün de sosyal hayatımızda barış, sevgi, birlik ve beraberliği temin etmek için bunlar geçerli prensiplerdir. Mesela bugün gençlerimiz erken yaşlarda uyuşturucuya, içkiye alışıyor, her türlü ahlak kuralına karşı geliyor. "Annesini öldüren kız" haberini geçenlerde gazetede okuduk. Bütün bunlar, kendi kültürüne karşı küçümseme, yabancılaşmadan kaynaklanıyor, selamlaşması bile değişmiş bir gençlik var. Bay bay diyor. Biz vedalaşırken Allaha ısmarladık deriz biz, ne güzel. Ayrıldığımız kişiyi Allahın koruyuculuğuna bıraktığımızı ifade eder. Bugün, bay bay. "Bay bay" da aynı manadadır İngilizce. Yani, kendimizi yabancı bir kültürün taklitçisi durumuna düşürüyoruz. Demek ki toplum kendimize ait 1000 senelik geleneklerimizden alacağımız dersler var. Bunu yeni şartlara göre sürdüreceğiz, toplumumuzu insani bir seviyede tutmak için bu etik esaslarını bırakmayacağız, -tabii o zamanki toplum, o zaman ki kültür başka şartlara tâbi idi, ama- bugünkü şartlara uydurulabilecek temel prensipler hala geçerlidir. Geçmişimizi iyi öğrenmeliyiz.

Erhan Metin: Çankırı Yaran Kültürü içerisinde farklı kültür tesirleri var mıdır?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Bizim toplumumuz, devletimiz iki kaynaktan, iki büyük medeniyetten gelir. Birisi Orta Asya medeniyeti, ikincisi Yakındoğu medeniyeti.Yakındoğu medeniyetinin en yüksek şekli İran'da başarılmıştır. İran'daki büyük devletler, Selçuklular Anadolu'da bu geleneği benimsemişlerdir. İkincisi Orta Asya'dan gelen Türk töre geleneğidir. Devlet otoritesi, kanunlara itaat geleneği Türk geleneğidir. Mesela Orhun abidelerinde ne diyor: "Ben hakan oldum ve töremi koydum". Yaran meclisindeki "tura" da töreyi temsil eder. Kanun her şeyin üstündedir. Osmanlı'da bu anane devam etmiştir örfi kanunlarla. Yani Osmanlıda iki türlü hukuk vardı, dini hukuk yanında bir örfi hukuk, örf ve yasa vardı. Bu Türk Devlet geleneğidir. Demek ki biz Asya'nın iki büyük medeniyetini temsil ediyoruz. Tabii bunun ortaçağa ait artık eskimiş, hükmü geçmiş olanlarını bir tarafa bırakarak esas prensipleri izleyeceğiz, hukukun üstünlüğü prensibi bugünde anayasa rejiminde bizim takip ettiğimiz temel hukuk prensibidir. Bu temelde bizim 2000 senelik geleneğimizi temsil eder. Bugün Yaran meclisinde bunun izlerini görebilmekteyiz.

Erhan Metin: Hocam müsaade ederseniz şimdi birazcık daha yerelden genele doğru gidersek; Günümüz Osmanlı Tarih yazıcılığı hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Efendim, gerçek bir tarih yazabilmek için kaynaklara gitmek, kaynakları iyi tenkit edip değerlendirmek gerekir. Bu uzun bir araştırma eğitimi ister. Bence gerçek bir tarihçi beş dili muhakkak bilmelidir. Hepsini konuşacak kadar olmasa bile metinleri doğru anlayabilecek kadar bilmelidir. Beş dil şunlardır. Bir kere geleneksel kültürümüzün kaynakları üç dilde yazılmıştır, Türkçe, Arapça ve Farsça. Mesela Heşt Behişt'i bugün okumuyorlar, Farsça. Halbuki Heşt Behişt Hoca Saadeddin'in kaynağıdır. Yüzde doksan Saadeddin onu Türkçeleştirmiştir. Demek ki İdris-i Bitlisi'yi Farsça'dan okumak lazım. Sekiz cilt yazmış. Arapça bilmek lazım. Kaldı ki bazı eserler Arapça yazılmıştır. Mesela Katip Çelebi'nin Keşfüz Zünun'u, Cenâbî'nin Osmanlı Tarihi filan. Osmanlı İnşa dili, Osmanlıca dediğimiz dili anlamak için Arapça bilmek lazımdır. Ben Bilkent'e geldiğim zaman şart koştum; "Mutlaka Arapça, Farsça Osmanlı Tarihi derslerine konulacaktır" dedim. Şimdi (Bilkent'te) Kerküklü bir arkadaş güzel Arapça öğretiyor, Farsçayı da İran'dan Azeri bir arkadaş öğretiyor. Sonra üç tane batı dilini mutlaka bilmek lazım. Bunlar Almanca, Fransızca, İngilizce, mümkün olursa Rusça.

Neden? tez yapıyor; geliyor. Efendim İşte "Osmanlı-Fransız Ticareti üzerinde tez yapıyorum" diyor. Pekiyi, Fransızca biliyor musun? "Yok bilmiyorum" diyor. Ama Fransızca ticaret üzerinde dört ciltlik bir kaynak var. Onu okumadan nasıl yazarsın, nasıl bu tezi yaparsın? Almanca bilen birisi geliyor. "Efendim Tezimi yaptım. Viyana seferi üzerine", diyorum ki "Karlofça Muahedesinde İngiltere, Hollanda Türkiye'yi desteklediler. Demek ki bu üç dili mutlaka bilmek gerek.

Erhan Metin: Günümüzde Osmanlı Tarih yazıcılığı yapan tarihçilerimiz bu açıdan yeterli donanıma sahip mi?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Yeterli değil. Mesela benim çok tenkit ettiğim bir şey, bugün Aşık Paşazade veyahut Hoca Saadeddin Efendinin kitaplarını sadeleştirme diye bir yöntem var. Bunu bugünkü Türkçeye çeviriyorlar.

Bunlar (sadeleştirilmiş metinler) ciddi bir araştırıcı tarafından kaynak olarak kullanılamaz. Meselâ Aşıkpaşazâde'de azizler diye geçer, bunu dostlar diye sadeleştirdi, orada aziz derviş demek. Aslından okumak lazım, maalesef bugün bu genel bir ceryan. Birçok kitaplar çıkıyor, sadeleştiriyorlar sözde. Ciddi bir tarihçi, araştırıcı bunları (sadeleştirilmiş kitapları) kaynak olarak kullanamaz.

Erhan Metin: Yerel araştırmaların tarih bilimine olan katkıları nelerdir? Yerel araştırmaların gerçekleştirilmesinde dikkat edilecek hususlar neler olmalıdır?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Güzel bir sual. Genel tarih, yerel araştırmalar yapılmadan meydana çıkamaz. Mesela: Batı Anadolu'yu alın, onun kendine özgü şartları var ticaret bakımından Akdeniz'e bağlı. Sivas'a baktığınızda o bölgenin kendine özgü farklı şartları vardır. Demek ki mahalli araştırmalar derinlemesine yapılmalı. Buradan genel sentezlere yönelmeli. Hatta şahıslar üzerinde, mesela, Sokollu. Sokollu'nun (Sırbistan'da Sokol'dan) Osmanlı tarihinde çok önemli rolü var. Sokollu'nun menşei, düşüncesi, siyaseti, rakip olduğu kimseler- Sırbistan'da 400 sayfa bir kitap çıktı- onun politikasını anlayabilmek için derinliğine incelemek lazım. Demek istiyorum ki büyük terkipler yapmadan önce özel araştırmalar, mevzi tarihleri, yerel tarihler, biygorafiler gereklidir. Genel tarih onun üzerine inşa edilecektir.

Erhan Metin: Hocam bu noktada nelere dikkat edilmelidir?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Daha önce söylediğim üzere, yabancı dilleri öğrenmek gerek, mahalli kaynaklara, arşivlere gireceksiniz. Mesela Çankırı, Çankırı üzerinde çok güzel, iyi yoldasınız. Çankırı'ya ait arşiv vesikalarını burada (araştırma merkezi arşivi) topluyorsunuz ve bununla mahalli tarihi esas, gerçek kaynaklara göre araştırıyorsunuz. Böyle çalışmak lazım.

Erhan Metin: Yerel araştırmalarda, araştırma sahasındaki mevcut kutuplar veya birbirine zıt marjinal fikirler nasıl değerlendirilmelidir? Mesela, Aileler arasında rekabet, geçmişten gelen kin ve nefretler olabiliyor, bu durumlarla karşılaşan araştırmacı veya tarihçi ne yapmalıdır?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Bu soruyla araştırmacının objektifliği meselesine geliyorsunuz. Çok güzel. Mesela milliyetçi olabilirsiniz, birisi de sosyalist olabilir, komünist olabilir. Ama tarihci kendi siyasi fikirlerini, inançlarını kesinlikle araştırmalarına karıştırmaması lazım. Benim kitabımı "Klasik Çağ" Balkanlarda altı dile tercüme ettiler, Araplar tercüme ettiler 2 cilt, Osmanlı sosyal ekonomik tarihini çıkarmışlar. Ben orada Arapları küçümsemedim. Bunları yapsaydım okumazlardı beni. Demek ki, objektif olmak için şahsi fikir ve temayüllerinizden tamamen sıyrılacaksınız.

Erhan Metin: Günümüz Türkiye'sinde kutuplaşmaların en aza indirgenebilmesi, birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi noktasında tarih eğitiminin üstlendiği misyon ne olmalıdır? Bu misyonun kazandıracakları hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Bu hayati bir konu. Türkiye bu yüzden (kutuplaşma sonucu) felaketlere doğru sürüklenebilir. Memlekette birbirini anlamayan birbirini dışlayan kesimler var. Mesela birisi selamlaşmak için bay bay diyor, öteki selamün aleyküm diyor. Başından şapkayı atıp takke giyiyor. Karşılıklı bir kültür zıddiyeti var. Yabancı gözlemciler, siyaset bilimciler Türk toplumunun iki kampa bölündüğünü müşahade ediyorlar. Mesela İspanya'da oldu bu. Biliyorsunuz Katolik halk ile sosyalistler, komünistler arasındaki mücadele sonunda kaç milyon insan öldü orda. Devlet adamları, politikacılar bunu anlamak zorunda, uzlaşma yollarını araştırmalılar. Ben bunu bütün yazılarımda, son "Atatürk ve Demokratik Türkiye" kitabında belirtmeye çalıştım.

Erhan Metin: Bu noktada tarih eğitimine düşen misyon ne olmalı hocam?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Objektif bir tarih buna yardımcı olabilir. Gerçek bir tarihçi her devrin kendine özgü şartlar içinde bir sosyal, siyasi felsefesi olması gerektiğini ortaya koymuştur. İzâfîlik, nisbilik yollarını aramak lazım. Önümüzdeki büyük tehlikeyi görerek bu uzlaşmayı mutlaka başarmak gerekir. Tarih eğitiminin de buna göre yeniden gözden geçirilmesi ve uzlaşmaya katkı sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir.

Erhan Metin: Hocam eğitimde tarih politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Kültürce iki kampa bölünmüşlüğün siyasete aksetmesi zamanımızda parti politikalarında da kendisini gösteriyor. Sert bir şekilde darbe'ye, bir iç çatışmaya gitmesi korkusu var. Bunlar son derece tehlikeli gelişmeler. Daha önce söylediğimiz gibi objektif tarih yapmak lazım. Maalesef iki kampa mensup olanlar tarihi kendilerine göre temsil ediyorlar. Bir de içimizde etnik ayrımcılar ortaya çıktı. Bunların bazıları açıkça Türklüğe karşı, Türk Milletine, kültürüne karşı cephe almışlardır.

Erhan Metin: Tarihçi yetiştirme ve yetiştirmiş olduğu tarihçilerden yeterli verimi alma konusunda Türkiye'nin günümüzde çizmiş olduğu tablo sizce nasıldır?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Daha önce konuştuğumuz gibi, siyaset bakımından, etnik bakımdan ayrımcı olanların kasıtlı olarak tarihimizi bozduklarına inanıyorum. Tarihçilik çok çalışma isteyen bir meslek. Tarih yazarken toplumla uğraşıyorsunuz, toplumu anlatıyorsunuz. Onun için tarihçinin sosyal ilimler, ekonomi gibi bilimleri okuması lazım. Ben hukukla başladım. Hukuk fakültesine gittim başlangıçta, ondan sonra ayrıldım tarihçi oldum. Tarihte toplumla uğraştığınız için hukuktan, ekonomiye kadar bütün toplum bilimleri hakkında fikriniz olacak. Ancak o zaman bir toplum tarihi ortaya çıkacaktır. Eskiden devlet tarihi yapılıyordu bizde. Ömer Lûtfî Barkan ile, Fuad Köprülü ile başlayan tarih, toplum tarihi, kültür tarihidir. Meşrutiyetten itibaren tarihi konularımızı toplumdan seçme cereyanı başlamıştır. Bu konuda en büyük üstat Ömer Lütfi Barkan'dır. Kaynaklardan, sosyal tarihimize, iktisadi tarihimize yönelmiştir. Çalışmalarım tamamen o vadidedir.

Erhan Metin: Hocam Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan sonraki ekonomik gidişatı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Bu gidişatın günümüzle benzerlikleri var mı?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Güzel sorular hazırlamışsınız. O zaman Osmanlı Devleti gümrükleri asgariye indirmiş, pazarını yabancı mallarına açmış bir ekonomi izliyordu. Bu da geleneksel İslam, Ortadoğu devlet ve ekonomi anlayışından ileri geliyordu. Osmanlı ekonomik düşüncesi halkın mallara mümkün mertebe ucuz olarak erişmesi için açık pazar politikasını güdüyordu Osmanlı. Gümrükler %3'e inmişti bu rakam Fransa'da bile %10'du. Bu yüzden Avrupa için Osmanlı pazarı -o zaman bütün Arabistan, Anadolu, Rumeli büyük bir pazardı-. Bu pazarı açık tuttuk kapitülasyonları verdik. Yabancılar istediği gibi gelsin, aşağı gümrükle alsın mal getirsin. Bu siyaset 18.asırda pamuklu sanayimizi çökertti. Çünkü halkın en çok para harcadığı tekstil pamuklulardır. Tekstilde Avrupa 18. asır sonunda "machine made good" yani makine mamülü olan tekstiller yapmaya başlayınca, bizim pamuklu pazarı çöktü. Bütün şehirlerde bu işle uğraşan dokumacılar iflas etti. 1840'larda Üsküdar'daki 5000 dokumacı aç kaldı, işsiz kaldı. İngiliz kumaşları geldi. Sonra Amerikan bezi geldi, köylere kadar Amerikan bezi kullanılır oldu. Bütün bunları biz evvelce yerli yapıyorduk. Yerli büyük dokuma sanayimiz vardı. Şehirlerimizin harabisi, sefalet bundan sonra geldi. Bugün aynı açık politikayı gütmektedir, devletimiz, küreselleşme politikası içerisinde. Bence bunları ölçülü yapmak lazım. Bankalarımızı, şirketlerimizi batının kontrolüne veriyoruz, çok dikkat etmek lazım. 18. asırdaki felaketimizi daima düşünerek bugünkü durumumuzu iyice değerlendirmek lazım. Bu kime yarıyor? Bugün 40 milyar dolar açığımız var. Avrupa bizi istismar ediyor 19. asırdaki gibi. Biz gümrük birliğinde kapitülasyon rejiminde olduğu gibi gümrükleri kaldırmışız.

Erhan Metin: Osmanlı Devleti ekonomisindeki kötü gidişatı 19. yüzyılın sonlarına doğru Muharrem Kararnamesi ile ilan etmişti. Muharrem Kararnamesinin Osmanlı tarihindeki yeri ve devletin uluslararası alandaki ilişkileri üzerindeki etkisi ne olmuştur?

Prof. Dr. Halil İnalcık: Osmanlı 1875'de borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etti. Ve onun arkasından Rusya bundan istifade etti, 93 harbine girdik. Bu felaketti, başka türlü olamazdı. Aynı şeyi bugün müşahede ediyorum. Aşırı tüketimcilik milletçe iflâsa götürüyor, bir kişiyi alın, kendi kazancının üzerinde borçla yaşarsa o insan mahkumdur. İflas halindedir. 19. asırda Abdülmecid zamanında Fransa'dan aldığımız paraları saraylara, saraylı hanımların mücevheratına verdik. Ondan sonra aracı olan Ermeni, Rum bankacılar saraya dayandılar "borcunuzu ödeyin" diye, perişan olduk rezil olduk. Şimdi aynı şekilde Türkiye güzel araba üretiyor ama insanımız gidiyor yabancı lüks araba alıyor, büyük araba alıyor. Halk kredi katıyla alışveriş yapıyor. Kredi kartı aldatıcı bir şeydir. Bu yüzden büyük iflaslara, facialara, intiharlara kadar gidiyorlar. Bu aşırı lüzumsuz tüketimcilik sonucudur. Türkiye bu durum içerisindedir, iflas yakındır. 40 milyarlık açık, halkın kredi kartı yüzünden bankalara borçlanması iflâsa götürmekte. Kredi kartı ilk çıktığında "bu halkı aşırı tüketimciliğe sürükler aşırı tüketimcilik bir ülke için ekonomi ve toplum için felakettir" diye yazmıştım.

Erhan Metin: Osmanlı Devleti muharrem kararnamesini ilan ettikten sonra düşmanlarının sayısı arttı. Topraklarına yönelen tehditler arttı. İleriki bir süreçte Türkiye de böyle bir şeyi yaşarsa aynı sonuçları beklemeliyiz diyorsunuz hocam.

Prof. Dr. Halil İnalcık: -Tabi, tabii ki

Erhan Metin: Hocam sorularımıza vakit ayırdığınız ve değerli bilgilerinizi bizlerle paylaştığınız için teşekkür ediyoruz..

ANADOLU KENT TARİHİNİ ARAŞTIRMA YOLLARI[1]

Prof. Dr. Süraiya FAROQHİ *

Yazıya hazırlayan: Ahmet SAKALLI **

Osmanlı dönemi kent tarihi çalışmaları son 30-40 yılda gelişmiş bir daldır. Çok eski değildir ve 60'ların başında Fahri Dalsar'ın bir Bursa kitabı olmuştur. Bursa da İpekçilik. Çankırı'lı olduğu için bazı arkadaşların hafızasında yer alan Çağatay Uluçay var. Çağatay Uluçay Manisa üzerinde çalışmıştır. Onun Manisa üzerindeki çalışmaları da Türkiye de kent tarihçiliğin başlangıcı sayılabilir. Ama bunlar çok çok eski değil, yani Uluçay'ın çalışmaları 40'lı yıların sonuna doğru çıkmaya başlamıştır. Dalsar veya daha başkaları 60'lı yıllarda semerelerini vermiştir. Aşağı yukarı 40 yıllık bir geçmiş. Şimdi son zamanlarda bu tür çalışmalar iyice yoğunlaşmış ve bir çeşit gelişim göstermiştir. Yeni atılımlarda yapılmıştır ve ben bunlar hakkında yapabildiğim kadarı ile size bir şeyler anlatmak istiyorum.

Şimdi çok basit bir ayrım yapacaksak, genellikle insanlar ya Tanzimat öncesi üzerinde çalışır ya da Tanzimat sonrası üzerinde. Bu tabi çok arzu edilen bir şey değildir. Çünkü insanlar günün birinde yataklarından kalkıp biz yeni bir çağa girdik dememişler. Yok öyle bir şey. Ama pratik bazı sorunlar var. Diyelim, kaynak türleri Tanzimat tan önce ve Tanzimat'tan sonra diye belirli bir ölçüde farklı olmaktadır. Diyelim, 16.y.y da çeşitli tahrir defterleri var. Bunlar vergi için düzenlenmiştir. Kent tarihi için şundan önemlidir; Çalışan erkek nüfus genellikle 15 yaş ve daha büyük olanlar oraya kayıt edilmiştir. Kadınlar çok seyrek olarak kaydedilmiştir. Rumeli de dul kadınları bazen saymışlar. Çünkü o zaman bu dul kadınlar hane halkının başı sayılıyor. Ama bu Rumeli de yapılmış, Anadolu da pek yapılmamıştır. Sonuç olarak mahalleri biliyoruz, cami ve medreseleri biliyoruz ve orda vergi veren nüfusun adlarını biliyoruz.

Ondan sonra vakıf defterleri var. Vakıf defterlerinde vakfı kuran insan, belirli bir doküman düzenler bunun adı vakfiyedir veya vakıfnâmedir. Orda ne anlatılır. Efendim, bu insan orda bir medrese yapmak ister. O zaman binanın nasıl bir bina olacağını söyler, içinde kim çalışacak, bir hoca bir yardımcısı, öğrenciler için şu kadar ücret. Ondan sonra, binanın fonksiyonu medrese olacak, orada ders verilecek. Birde bunu finanse etme için bir takım kaynaklar gerekli ve diyelim adam diyor; benim filan kentteki çarşımda 20 dükkanım var. Ben bu 20 dükkânı bu kuruluşa vakıf ettim. Yani finansman kaynağı. Bu dükkanlardan gelecek yani dükkan sahipleri kira ödeyecekler veya bahçedir, bostandır artık ne varsa bu kiraya ait veya para Anadolu da hele de İstanbul da büyük kentlerde borç para verip kar sağlayan vakıflar hiç de az değil, bunlar gelir. Vakfın çeşitli şartları olabilir. Efendim mesela diyelim müderris fiilen orda olacak ve gerçekten bizzat derslere katılacak, bu misal şartı vâkıfın bir şartı olabilir. Bu tür bir vakıfname bize vakıf yapan kişinin niyetleri hakkında bir şey söyler. Tabi her zaman hepimiz biliyoruz bizler bir şeyler planlıyoruz, oysa gerçek dünyada, fiiliyatta işler başka türlü yürür. Yani bu hepimizin başından geçmiştir. Diyelim adamın biri 25 dükkânı vakıf etmiş, oysa yangın çıkmış ve beş tanesi yanmış. Yanmış olduğu için hiçbir gelir getirmiyor. İşte bunu değiş-tokuş yoluyla başka bir şey ile değiştirmek gerekir, ya da kiracılara uygun şartlar teklif etmek gerekir. Yani sonun da şartı vâkıf yani vakfın isteği çok önemli bir şey olduğu halde fiiliyatta bu vakıf biraz başka türlü çalışabilir.

Bir de Kadı sicilleri var. Kadı sicilleri, yani diyelim Tanzimat'a kadar gerçekten çok merkezî biliyorsunuz. Çankırı çok şanslı o açıdan zira 17.yy dan başlayan kadı sicilleri burada mevcuttur. Halbuki genellikle böyle orta boylu kentlerin sicilleri daha geç dönem de başlar. Tanzimat'tan sonra nizamî mahkemeler konduğu için peyder pey bu kadı mahkemelerin önemi azalmaktadır. Ben bir kere Kırşehir de 1890'larda hazırlanmış kadı defterini gördüm. Sadece ölmüş insanların miraslarını listeleyen listeler vardı. Çünkü o dönem de kadı bir tek bu işlere bakarmış. İşte filan ölmüş evi var, merkebi var, bahçede şu kadar lahanası var bu tür listeler. Ve dediğim gibi hâlbuki Çankırı'nın 17.yy kadı sicillerinde çok büyük çeşit, çok daha büyük zenginlik var.

Bir de seyahatnamelerden alınan bilgiler ve bu özellikle büyük kentler için söz konusu tabi bizim bildiğimiz Evliya Çelebi. Evliya Çelebi Osmanlı ülkesinin her bir yanını gezmiştir. Bazen verdiği bilgi doyurucudur. Bazen o kadar değildir ama işte eğer hakkında bir şey söylemişse bu önemli bir kaynak. Başka seyyahlar da var. Yol

1 Bu çalışma; Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezinin aylık mutad olarak düzenlemiş olduğu konferanslar serisine davetli olarak 4 Ocak 2008 tarihinde katılan değerli akademisyen Prof.Dr.Süraiya Faroqhi'nin 'Anadolu kent tarihini araştırma yolları' konferansından hazırlanmıştır. Özellikle şehir tarihçiliği üzerine önemli bilgilerin yer aldığı konferanstan araştırmacıların istifade etmesi düşüncesi ile yazıya aktarılmıştır. (Editör)

* İstanbul Bilgi Üniversitesi

** Çankırı Meslek Yüksek Okulu

üzerinde olan kentler için bu tür bilgiler boldur. Belki görenler vardır. Bursa hakkında böyle bir kitap çıkmıştır. Seyahatnameler de Bursa diye ve bu sadece 20-30 tane seyahatname den Bursa ilgili olan sayfaları içeren bir kitaptır. Bursa'ya tabi çok kişi gitmiştir. Oysa Çankırı ya malum o kadar çok kişi gitmemiştir. Oysa bu bizler için o kadar önemli değildir ama Bursa. Konya, Halep gibi yerler üzerinde çalışanlar için bu seyahatnameler önemlidir. Şimdi bu kabataslak Tanzimat öncesini çalışmak istediğiniz zaman elinizde olacak olan veya olması arzulanan kaynaklardır. Oysa Tanzimat'tan hemen sonra veya Tanzimat'tan sonra gelen 20-30 yılda durum epey değişiyor. Orda şöyle bir sorunumuz da var. Taşra kentleri çok fazla çalışılmamış. Yani Anadolu'nun taşra kenti ve Tanzimat sonrası İstanbul üzerinde çok değişik ve güzel çalışmalar var. Efendim Kahire, Şam, Halep gibi bu gün Türkiye de olmayıp ama Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan bir sürü yer için güzel çalışmalar yapılmış. 19. y.y'ı da içeriyor ve o zaman ilk başa neye bakıyorlar. Efendim yeni atanan valilerle birlikte merkezden gelen emirler söz konusu. Böyle bir çalışma var. Trablus a Kudüs'e merkezden yeni bir vali atanır. Bu insan Tanzimatın hangi hükümlerini beraberinde getirir. Onun için merkezî hükümetle olan yazışmalar var. Daha önce bunlar yok değil ama 19.y.y. ikinci yarısında olduğu kadarda külliyetli değil.

Bir de belediyeler var. Biliyorsunuz belediye teşkilatı değişik zamanlarda değişik yerlerde kurulmuştur. Burada[2] bir hayli eskidir. Ama bazı yerlerde oldukça geç kurulmuştur. Bir de arşivin durumu var. Maalesef pek çok belediye evrakını zamanında SEKA'ya vermiştir. Bu nedenle belediye arşivleri bazı yerlerde var bazı yerlerde yok ama eğer varsa bu tabi çok önemli kaynak. Birde bunu burada da görüyoruz eski dokunun kendisi önemli bir kaynak. Bu daha çok 19.y.y. için söz konusudur. Çünkü biliyorsunuz, evler ahşap zaten ahşap çok dayanıklı değil, yüzyılda bir yenilemek gerekir. Ama birde yangın tehlikesi var. İstanbul sık sık yangın geçirmiştir ve bu nedenle yüz senesini henüz doldurmamış olan pek çok ev gitmiştir. Ankara da ben Ankara da uzun süre çalıştım ve Kaledeki evler 18.yy ın ikinci yarısına iner deniliyor ama tabi çok değişiklik geçirdiği için o haliyle orijinal değildir. 19. ve 20. y.y yapılmış ve haliyle eklenmiş ve değişiklik söz konusu. Ama gidip baktığınız vakit Çankırı'nın eski kentine 20.yy başlangıcında yapılmış olan binalar söz konusu ve herhalde biraz bakılırsa 19.yy ikinci yarısına kadar inen binalarda olacaktır. Onun için kentsel yapının parçaları bize kadar gelebilmişse o kentsel yapının kendisi bizim için kaynaktır.

Bir de anlaşılan burada[3] yeni yeni kazanılıyor. Eski fotoğraflar. Fotoğrafın icadı 1840'lara rastlanır ve yaklaşık 160 -170 yıllık geçmişi var ve Osmanlı ülkesine erken gelir. Tarihi bir Ayasofya fotoğrafı var üzerinde 1851 yılında çekilmiştir yazılı. Yani İstanbul'da 1850'lerin başında fotoğraf çeken insanlar olmuştur ve bu nedenle fotoğrafçıların çalıştığı bir kent iseniz o zaman eski fotoğraflar çok işe yarabilir. Burada da 19.y.y sonlarına ait fotoğraflar yeni bulunmuştur. Bu tarihçi için büyük bir kazançtır. Ancak bu kaynaklardan hareketle belirli bir söylem geliştirilir ve hatta özellikle tez olarak mastır tezi, doktora tezi olarak ele alınan çalışmalar arasında belirirli bir benzerlik söz konusu söz konusudur.

Şimdi yani hoca olarak bunları okuduğunuz vakit belirli bir süreden sonra sıkılabilirsiniz. Hayallah biz bunu kaçıncı kere okuyoruz diye. Çünkü çok sık görülen bir şey idari yapı hakkında çok fazla ayrıntı var. Kadının çalışması Ankara dan Çorum'a, Çorum dan Konya'ya, Konya da Bursa'ya birbirine benzemek zorunda en nihayet orda o belirli çerçeve içinde çalışıyor. Yetkililer yapabildiği şeyler yapamadığı şeyler aşağı yukarı belli eğer böyle çok idari tarihli bir şey yazarsanız gerçekten dikkat etmek gerekir. Eskilerin tekrarı kimseye yararlı değildir. O zaman kısa kısa denilir bu işte başka yerlerde görüldüğü gibidir, ama eğer özellik varsa tabiî ki özellik üzerinde durmak da fayda var.

Bir de daha başka görevli geliyor. Orda durum daha da vahim. Hiç değilse kadı hakkında çok bilgi var ama dizdar yani kale komutanı hakkında o kadar çok bilgi olmayabilir. O zaman dizdar hakkındaki bilgi tıpatıp aynı ise bu çalışma tez niteliğindedir. Çorum dizdarı Ankara'nın dizdarı, Konya dizdarı ve daha bir sürü dizdar aşağı yukarı aynı görevi yapmaktadır. Bunu tespit etmek belirli bir yere kadar yararlıdır ondan sonra pek o kadar değil. Birde idari tarihi ağırlıklı olması böyle bir fesatlık getiriyor ve üstelik bazı çalışmalarda zaten idari tarihi çalışmanın %75 ini oluşturur. Kent halkı için %25 kalır. Eğer kalırsa sayfa sayısı açısından daha az şey söyleyenler hiç yok değildir. Dediğim gibi idari tarih önemlidir. Ama tarih idaricilikten oluşmuyor. En nihayet kentte bir sürü insan var ve kent olgusu bu insanlardan oluşmaktadır. Bunların arasında esnaf var, bunların arasında dükkan sahibi var, bunların arasında uzak mesafelere ticaret yapanı var ama orda bir de hamamcı var, külhancı var ve yani kızmazsanız; işte hırsız ve eşkıya da yok değildir. Biraz iyi belgelenmiş bir kent ise o zaman yani Ömer Lütfi Barkan zamanında bulmuştu. Kıbrıs'a sürgün edilenler arasında mescidin halısını çalmış olan bir zat varmış, başka bir kentte kadınlar zamanı iken hamamı basmış bir sipahi varmış bunu da uyumsuz kişi olarak Kıbrıs'a yollamaya teşebbüs etmişler. Gitti mi gitmedi mi ayrı dava ama sonuç olarak böylesi de var. Kent halkı bütün bu insanlardan oluşur ve her şeyden önce erkek ve kadından oluşur. Yani hani mümkün değil kent soylularının tarihini yazmaya kalkarsanız bu sadece erkeklerin tarihi olamaz. Uzun süre boyunca da evet biz kadınları davet etmek istiyoruz

2 Çankırı belediye teşkilatı kastedilmektedir.
3 Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi fotoğraf arşivi.

dendi ama elimiz de kaynak yok. Bu sık sık edinilen yanlış bir izlenim. Çünkü bakıldığı vakit yani insan araştırdığı vakit aslında evet istediğimiz kadar çok olmaya bilir ama kadınların yaşamı ile ilgili belgeler bulmak mümkündür. Örneğin ben Ankara'dan hatırlıyorum, iki gayri müslim kadın Kadıya gelmiş diyorlar ki; biz çocuklarımızı nişanlandırdık oysa nişan bozulmuş, oğlanda başka diyara gitmiş. Bu nedenle biz karşılıklı olarak nişan hediyelerini iade ediyoruz. Anne olarak bundan sonra iki aile arasından bir ilişki yoktur. Kimse kimseye bir şey borçlu değildir. Demek ki orda bu aile işini halleden, çocukları adına halleden iki kadın söz konusu. Bu 17.y.y a ait bir belge. Kadınlarla ilgili hiç belge yoktur demek yanlıştır. Üstelik Kadıya başvuranlar arasında epey kadın var. Onun için insan gayret ederse gerçek dünya da olduğu gibi erkeklerden ve kadınlardan oluşan bir kentin resmini çizmek ister. Oysa idare tarihi ağırlıklı bir şey yazdınız mı o zaman hiç böyle bir şey söz konu değildir. Çünkü kadınların idari görev alabilmeleri Cumhuriyet döneminde olmuştur. Daha önce değil. Bu nedenle idare ağırlıklı tarih erkeklerle sınırlı kalacak ve zenginliğinden epey bir şey kayıp edecek. Birde eğer böyle idare ağırlıklı tarih yazarsak bir başka sorun önümüze çıkar. İdarî mekanizmalar bildiğiniz gibi her şeyden önce kâğıt üzerindedir. Fiiliyat olup bitenler ve kâğıtta yazılı olanlar arasında bir ilişki var ama bu ilişkiyi biz tespit etmek zorundayız. Kendiliğinden birebir yansımıştır diyemeyiz, böyle bir durum yok. Birde daha da kötüsü var. Böyle bir tarih anlayışı dediğim gibi idare tarihi kentleri çok durağanlık göstermiştir. Tüm insiyatif dışardan geliyor. Size örnek olarak anlattım. Beyrut veya Şam'a yeni vali atanır. Bu vali Tanzimat fermanının bir bölümünü beraberinde getirir. Bu şöyle demektir; bu kentte insanlar eskisi gibi devam etmiştir. Hâlbuki valinin insiyatifi ile durum değişmiştir. Bu doğru değildir. Trablus diğer başka yerlerde yapılan çalışma aslında bunun böyle olmadığını göstermektedir. Zira orda yerleşmiş olan bir kent eşrafı söz konusu Tanzimat'ın bazı yanları işlerine gelir. O zaman bunu hemen kabullenirler, canla başla çalışırlar bunu yerine getirmek için. Bazı şeyler ise hiç ama hiç enterese etmiyor ve etmediği için hiç bir şey yapmazlar. Bu şeyler gerçekten kâğıt üzerinde kalır. Tanzimat'ta sadece ve sadece yukarıdan empoze edilmiştir. İnsanların bu konuda hiçbir karar hakkı olmamıştır. Bu bence yanlıştır. Daha önceki kentlerde hiçbir değişim olmamıştır. Bence yanlış izlenim. Zira daha yakından baktığımız vakit şehirlerin genişlediği veya veba salgınından sonra daraldığı çeşitli ayanların yükselişini veya bu insanlar arasındaki kavgaları bütün bunları izleyebiliriz. Bu, kent dokusuna da yansımaktadır. Örneğin, sizin burada Mevlevi haneniz var bilirsiniz. Mevlevi haneler, Anadolu da Rumeli de bolcadır. Arap eyaletlerinde ise önemli bir Osmanlı varlığı varsa o zaman orda Mevlevi hane yaşamaktadır. Bağdat da mesela bir tane varmış 19. y.y. başında Osmanlı merkezi hükümet ile Bağdat hükümeti ile arasındaki ilişki çok zayıfladığı için Bağdat'ta çok Osmanlı idare adamı ve asker bulunmamaktadır. O zaman Mevlevihane de kapanıyor. Unuttum medrese oluyor veya başka bir şey oluyor ama Mevlevi hane olarak kalmamaktadır. Demek ki kentin nüfusu kentteki etki ve yetkiyi de aldı mı, var olan yapıları da etkilemektedir. Efendim Musul üzerinde yapılmış güzel bir çalışma var. Orda çok etkili bir aile var. Bunlar da 18. y.y. da bir sürü camii yapıyor veya ihya ediyor. Kendi adlarını diyelim her taraf da bunun yapımcısı olarak duyurmaktadır. Aynı şekilde Bağdat'ta bir hanedan tipi aile var. O'da Bağdat ta aynı şeyi yapmaktadır. Onun için bu kentlerin durağanlığı konusunda abartılı şeylerden kaçınmak gerekir. Birde kent kendi başına yaşamakta olan bir insan ruhu. İdare tarihi ağırlıklı bir kent tarihi yazdığımız vakit şöyle bir izlenim uyanabilir. Oradaki üretim orduya ve merkezi idareye mal sağlamak için var olmaktadır. Şimdi her bürokrat her dönem de böyle düşünmeye eğilimlidir. Vergi veren nüfus bizim amaçlarımız için var olmaktadır. Ama siz vergi veren nüfusa bir soruverin öyle düşünmez, hiçbir vakit düşünmemiştir. Bu insanlar adamsa, kadın ve çocuklarına bakmak için çalışmaktadırlar. Osmanlı devletine yün kumaş sağlamak için değil. Bir kadınsa diyelim dul bir kadın; benim üç çocuğum var ben bunları geçindirmeye çalışıyorum, bunun için dokumacılık yapıyorum. Bunun için hizmetçilik yapıyorum. Artık ne olursa olsun, fakat maksat ailemi geçindirmektir. Onun için eğer bu olaya biz insanların açısından bakacak olursak, o zaman bu insanlar ne yapmak isterler bir sorunsalı getirmemiz gerekir. Ve her şeyden önce hayatta kalmak, bu kolay değil o dönemde. Çünkü veba salgınları var. Savaş için hayvanlar götürüldü. Lütfü Güçer rahmetli bunun üzerinde çok doğru sözler söylemiştir. Osmanlı seferi oldumu hayvanlar, develer hatta öküzler seferber ediliyor ve köylünün elinde hayvan kalmayınca üretimi devam ettirmek de çok büyük güçlük çekmektedirler. Yani durum böyle iken hayatta kalmak o kadar kolay değil. İnsanlar bunu yapabilmek için uğraşıp didinirler, birde bunun dışında başka şeylerde var. İnsanlar dinlerin vecibelerini yerine getirmeye çalışır. Müslüman olsun İslam'ın dini vecibelerini, Hıristiyan olsun kendi mezhebinin vecibelerini vs. vs. Ve bu da insanlar için önemlidir. Çünkü cehenneme gitmekten çok korkarlar, yani genel olarak insanları teşvik etmek istersiniz. Diyeceksiniz ki, siz dosdoğru ölümden sonra dosdoğru cehenneme gideceksiniz. Çok korkar ve bir insana sorarsanız, kendi geçimini temin etmek ve ailesinin geçimini temin etmek kadar önemli veya bundan ileri. Belki ikinci derece. Mümkünse cehennemlik olamamak. Oda ciddi bir kaygı ve bunun için mesela insanlarda kuşkulu oluyor. Bazen bir günahı kebiri var bu Hıristiyanlıkda da öyle bir kavram var, günahı kebir diye. Bunu temizlemek için bir hayır işine girişiyor olabilir. Yani insanların kendi açılarından önem sırasını düşünürseniz o zaman bu tür sorunlar eminim devletin sorunlarında çok önce gelmektedir. Onun için biz kent soyluların açısından

bir kent tarihini eğer yazmak istiyorsak, o zaman insanların gereksinimlerinden ve insanların isteklerinden yapabildiğimiz kadarı ile yola çıkmak gerekir. Yani bazen resmi dokümanlardaki önem sırasını biz bir yerde tersine çevirmek durumundayız Çünkü elbette her bürokrat kendi taleplerinin her şeyden önce geldiğini sanmaktadır. Bu Osmanlılara özgü değil, dünyanın her yerinde böyle ve bizde kendi hayatımızdan bunu örnekleye bilebiliyoruz.

Birde belgeleri okurken başka bir sorun var. Bir defa okuduktan sonra, bu belgeyi bir bağlam'a koymamız gerekmektedir. Ve ben orda saflık kelimesini kullandım, özette eğer gördü iseniz. Çünkü insan ilk başta böyle bir Osmanlı belgesini deşifre etmek o kadar kolay değildir. Yapabildikten sonra yaptığı işten çok memnundur, bende bu hissi çok tattım. Ve bir defa bunu okuduktan sonra insan bunu efendim gökten inmiş mesaj gibi algılama eğilimlidirler. Halbuki bizim bu günkü dünya da hepimiz biliyoruz resmi belge durumunda olan ve gerçek ile pek ilgisi olmayan belgeler var. Ben size bir örnek vereyim. 1970'li yılların başında ben ODTÜ'de yeni idim. O zaman bir sanayi sayımı diye bir şey vardı. Benim bir öğrencim, yazın sanayi sayımında çalışmıştı. Kendisi Kayseri'li ve bunu memleketi Kayseri'ye sayımcı olarak vermişler. O zaman dedi ya, inanmayacaksınız ama ben bir esnafa sordum yıllık geliriniz ne kadardır?; 1500 Türk Lirası demiştir. Ben o zaman yeni başlayan bir İngilizce hocası idim ve benim elime 1400 lira aylık geçiyordu. Tamam Ankara Kayseri değil ama bir dükkân sahibinin yılda 1500 lira kâr etmesi mümkün değil. Zaten öyle olsa idi, dükkanını çoktan kapatmış olurdu. Benim öğrencim de bunu biliyordu. Ya demiş, bu olamaz. Gelen cevap da; ne yapalım zarara çalışıyoruz. Şimdi bu çocuk akıllı olduğu için bu cevapların saçma olduğunu bilmiş herhalde, 'bilgi vermekten imtina etmiştir' türünden bir kayıt düşürmüştür. Bana da bu hikâyeyi anlattığına göre olup bitenlerin farkında ama, diyelim daha saf, daha az kendinden emin, daha az eğitim görmüş bir sayımcı; bana bu söylendi, diye deftere de yazmış olabilir. Veya başka bir örnek yaşadım daha basit. Yurt dışında bir konferansa gittim. Orda; bize filan kuruluş sponsorluk etmiştir, diye bir kayıt vardı. O kuruluşun başkanı orda idi. Allah Allah dedi, ben böyle bir konferansa sponsorluk yapmadım, dedi. Olsa idi benim imzamdan geçmesi gerekiyordu. Neyse uzun uzun konuşuldu bu yanlış bilgi oraya nasıl gelmiş olabilir, sonunda anlaşıldı. Bu kuruluş, üniversiteye para yardımı yapmış ve siz uygun gördüğünüz yerde kullanın diye. Üniversite de karar vermiş biz bu parayı bu toplantı için kullanım diye. Ve böyle olduğu için yanlış olan bu bilgi kayıtlara geçmiştir. Yani bu kuruluş bu toplantıya yardım yapmadığı halde resmi kayıtlarda öyle bir şey var. Şimdi görüyorum, burada bazı insanlar başını sallıyordu, yani sizde böyle durumlarla karşı karşıya gelmişsinizdir. Hepimizin önünde olan şeytan var, ve bu şeytana uymamak gerekir. Kayıtta yazılı olduğu için ve resmi belge olduğu için bu her zaman gerçektir. Kayhan Orbay'ın çalışmalarına göre 16. y.y,da da yanıltıcı hesaplar çıkartan yöneticiler yok değilmiş. Onun için biz bu belgeleri okurken düşünmek zorundayız. Bunu kim yazmıştır, kime hitaben yazılmıştır ve ne amaç için yazılmıştır. Amaç mesela; korkutmak ise o zaman belirli bir söylem kullanılır. Eğer amaç birini avutup razı etmek ise aynı adam aynı muhataba daha başka türlü yazar. Yani duruma göre yazılar değişik olabilmektedir. Birisi 'aziz dostum' diye başlar, birisi 'sayın bay' diye başlar. İkisinin arasında dağlar kadar fark olabilir. Ne zaman kimin için ve hangi amaçla hizmet etmek üzere bu insan bu belgeleri yazmış olabilir ve bunu eğer ayrıntısı ile ortaya çıkartabilirsek, o zaman bu belgenin değeri hakkında çok daha gerçekçi bir fikrimiz olur. O zaman, yani yeni sorunsanlar bize ne getiriyor; dönemleri birbirinden ayırmamız gerekir. Yani diyelim siz, Çankırı tarihi hakkında bir şeyler yazıyorsunuz efendim. Eliniz de olan bir belge 1660'lara aittir. Bir başka belge efendim diyelim, 1703'ten sonra yazılmıştır. Politik bağlam çok değişik. Bir tanesi IV. Mehmet'in dönemi Girit savaşının bitimi, bütün bunlar 1660'lara rastlar. 1703 dönemin de III. Ahmed yeni tahta geçmiş oluyor. Edirne den İstanbul a bir geçiş söz konusu. Çok değişik politik ortam ve bu iki belgeyi birbirine karıştırmamak gerekir. Efendim eğer bu iş 1660'larda böyle ise 1703 veya 1720 de şart mart değil. Ve bizde yazı yazarken bunları aynı şeyin tezahürü gibi ele almamamız gerekir.

Efendim, kendimize sorayım yani, bazı çalışmalarda bu kadar büyük yer kaplayan Osmanlı idare adamlarının dışında kentte kimler var. Örneğin çocuklar var. Yani çocukluğun tarihini yazmak çok zor bir şeydir. Özellikle Osmanlı ortamı için çok zordur, her yerde zordur Ama Osmanlı ortamı için özellikle zordur. Ama eminin eğer insan, ben böyle bir şey yapmak istiyorum diye ortaya çıkarsa, hiç değilse çocukluğun, gençliğin tarihini yazabilir. Mübahat Kütükoğlu İstanbul'da medrese kayıtlarını incelemiştir. Ve orda sılaya yani eve gitmiş olan medrese öğrencisi kayıtlı, efendim cere çıkan yani köylerde vaaz verip karşılığında para toplayan genç öğrencilerin geçim derdi söz konusu. Medresesinden ayrıldığı vakit odasını başkasına kiralayan söz konusu. Hatta efendim, tesisatın bozukluğundan dolayı padişaha dilekçe verenler söz konusu. Yani, bir medresede affedersiniz, tesisat çok bozukmuş ve rahiya tehlikesinden yani kötü kokusundan öğrenciler ders çalışamıyormuş. Padişah a dilekçe sunmuşlar bu tesisatın tamir edilmesi ile ilgili. İnsan buna yönelirse efendim medresede okuyan gençlerin ve bazı durumlarda esnaf dükkânlarında çalışan çırak ve kalfaların durumu ile ilgili olarak bazı şeyler söyleyebilir. Ama bu özellik bir gayret gerektiriyor. Size kadınların tarihinden söz ettim. Tekrarlamayalım ama kadınlar üzerinde bir miktar çalışılmıştır halbuki.

Çocukların tarihini yazmak imkansız değil. Ama özellikle gayret etmemiz gerekir. Bilgi arıyorum diye harıl harıl çalışmak gerekir. Ne için söylüyorum çünkü; daha şimdi Çankırı araştırma merkezinde bana gösterildi 1914 veya 15 yıllarına ait kız mektebi ile ilgili bir kayıt defteri bulunmuş. Kızlarında fotoğrafları içinde. Yani büyük bir buluş çünkü; kızların eğitimi ile ilgili çok az bilgimiz var.

Sonuç olarak; yani biz bir yerde kentte kimler var. Yerli Elitler, Halep de mesela 17. 18. y.y.da Seyyitler ortaya çıkar. Daha önce bu kadar Seyyit yokken, bir den bire çoğalıyor bazı yerlerde. Yeniçeriler yerleşip yerel elit haline geliyor. Hatta 18. y.y. Halep'inde Seyyitler ile Yeniçeriler arasında meydan muharebesi olmuştur. Bazı yerlerde diyelim, vergi toplayanlar, vergileri kontrat ile devir alanlar, o zaman adıyla mültezimler. Bunlar bir yerli elit oluşturmaktadır ve bir kısmının yani mültezimler dışında bir görevi yoktur. Yani değişik yerlerde değişik tipler faaliyete geçecek. Birde bunun yanında resmi bir politik yeri hiç olmayan insanlar önünüze çıkacaktır. Yani kadınlar olabilir. Mesela dilenciler de olabilir ve efendim Selanik de dilenci olan veya zaman zaman işler kötü gittiği vakit dilencilik yapmak zorunda kalan insanlarla ilgili çalışma yapılmıştır. Şu anda Çankırı ile ilgili olduğu için özellikle enteresan olan bir kitap söz konusu. Boğaç Ergene diye bir arkadaş. Bu insan Amerika ya yerleşmiş kitabı da Avrupa da çıkmıştır. Ama şu anda buradaki araştırma merkezi bunun çevirisini sağlamaktadır. Umarım bu yıl içerisinde görürüz. Ve bu insanın üzerinde durduğu şey mahkeme nasıl çalışır. 17. y.y. Çankırı'sında, efendim şahitler nasıl kullanılır, yani bir insan mahkemeye gelmek istemiyorsa davacının ne gibi yöntemleri olabilir, mahkemeye getirmek için, çok basit bir şey mahkeme de kim yalan söylemiştir. Çünkü en nihayet bu günkü hayatta olduğu gibi zaman zaman hem davacı hem davalı mahkeme de yalan söylemektedir. Yalancı şahitlik olgusu yalgındır. Çeşitli nedenlerden ötürü ve Boğaç Ergene bu tür işlerin mahkemede nasıl yapıldığını bize gerçekten detaylı anlatmaktadır.

Yani biz sonuca geldik. Bu sahiden sonuç ve biliyorsunuz kötü konuşmacının bir hilesi var.Ben artık sonuna geliyorum der, ondan sonra yarım saat daha konuşur. Yani kötü bir tür ama biz sahiden sona yaklaştık. Yeni araştırmalardaki özellik diyelim, son 10 yılda 15 yılda çıkan çalışmalar daha kapsamlı bir kent tarihi yazmak için yola çıkmış bulunuyor. O kentin içinde politik iktidarı elinde tutanlar var, kadınlar, çocuklar, hizmetçiler gibi politik iktidar ile çok fazla işi olmayanlar var. Biz bir yerde daha kapsamlı, mümkünse bütün kent soylularını kapsayacak bir şey arıyoruz. Eğer bütün hepsini kapsayacak bir şey yapamazsak nispeten hiç değilse sınırları genişletelim, bu amaca yaklaşmak için. Belgeleri bazen yani çok kritik gözle okumak gerekmektedir. Efendim biz en nihayet bir gazete makalesini, veya internetten aldığımız bir haberi de; ya diyoruz bunu kim çıkarmıştır ve bu haberi yaymak kimin çıkarına uygundur. Değil mi yani, kendimize sorarız bunun için çok büyük bir bilgiçlik gerekmiyor. Ben böyle lafları kuaför de bile işittim. Sokaktaki insan bazen gazete deki yazıları böyle değerlendirebilir. Bu vatandaş veya olgun insan olarak edindiğimiz bu tecrübeyi dokümanlarımızı değerlendirirken unutmamalıyız. Benim dileğim de odur. Sabrınız için çok teşekkür ederim.

ESAT GERÇEK

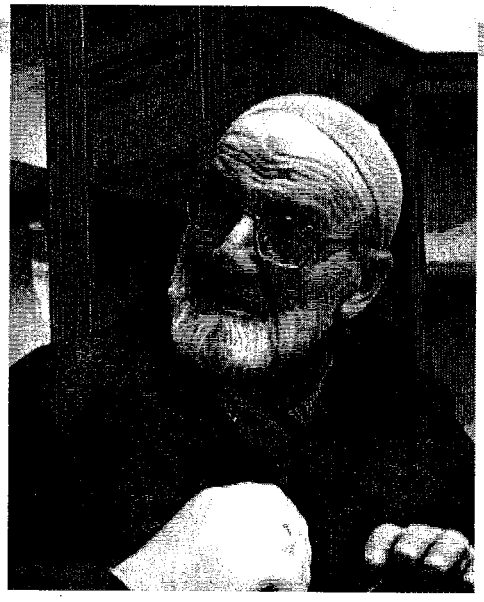

Bu röportaj, Çankırı Belediyesi Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi Yönetim Kurulu Üyeleri Yüksel ARSLAN ve İbrahim AKYOL tarafından yapılmış, tarafımdan çözümlenmesi bütün doğallığı içinde yapılarak yazıya aktarılmıştır. Kendisi ile röportaj yapılan Esat GERÇEK, Çankırı ticari hayatında ciddi anlamda yer alan bir esnaf olmasının yanı sıra Çankırı'da çok renkli alanların içerisinde yer almış ve yaşıtları arasında pek çok insanın hayal bile etmediği üniversite kapısından içeri girmiş, ne yazık ki imkânsızlıklar nedeni ile eğitimini tamamlayamamıştır. Esat GERÇEK ile yapılan bu röportajda, Çankırı adına önemli ve ilginç bilgilere rastlanacaktır. Ancak zaman zaman, yaşının ileri olmasından kaynaklanan unutkanlık bazı sorulara yeterli cevap alınamayışının sebebi olarak göze çarpacaktır. 1929 doğumlu Esat GERÇEK bu röportajdan bir süre sonra (23 Ağustos 2007) Hakkın rahmetine kavuşmuş ve yapılan bu röportaj Çankırı adına bir iz olarak kalmıştır.

Ahmet SAKALLI *

İbrahim AKYOL : (Röportajın amacı ile ilgili ön bilgi verdikten sonra) Bize ilk olarak kendinizi tanıtır mısınız?

Esat GERÇEK: Ben 1929'da Çankırı'da doğmuşum efendim. Mümkün olduğu kadar tahsiline devam ederekten, lise mezunu olmuş daha sonra Hukuka da bir sene devam etmiş, maddî imkânsızlıklardan dolayı İstanbul Hukuk Fakültesini bırakıp esnaflığa dönmüş kişiyim. Şu anda esnaflığım da sonra erdi, emekliyim. Şimdi sadece gelip gidiyoruz. Bizden yardım isteyenlere elimizden geldiği kadar yardım etmeye çalışıyoruz. Durum bu kısaca hülâsa edersek.

İbrahim AKYOL: Esat amca, burada hangi okullarda okudunuz? O yıllarda burada hangi okullar vardı?

Esat GERÇEK: Burada o yıllarda ilkokul ve ortaokul vardı, lise yoktu. Liseye Kastamonu' ya giderdik. Çankırı ortaokulunu bitirdikten sonra ben Kastamonu'ya geldim. Kastamonu'da lise biri okudum. İkiye geçtim. İkinci sınıfta Nurettin OK arkadaşımızdı. O dedi ki; "İstanbul'da Kabataş Lisesi var, ben oraya gidecem." O üçüncü sınıfına gidiyor bende ikinci sınıfına gidecem. Şimdi O, benden bir iki yaş daha büyüktür. Evimiz de burada yan yana idi. Eski komşumuz. Onun şeyi ile peki ben de giderim, sen bu kadar iyi diyorsun, liseye oraya gidelim. Lise ikiyi oraya naklettik. Orda bizim velimiz Çankırılıların velisi; Zeki Ömer DEFNE hocaydı. Hiç unutmuyorum hatıramı. O zaman Cumartesi öğlene kadar okul vardı, öğleden sonra tatildi. Öğleden sonra biz, her hafta rahmetli hocaya davetli idik. Hocanın İstanbul-Aksaray'daki evine gider, orada toplanırdık. Hocam, Allah rahmet eylesin bize çay, ufak tefek yiyecekler ikram ederdi. Elinde bir de bağlaması vardı. Bağlamayı bizzat kendi yapardı. Onunla bize iyi zaman geçirmemizi temin ederdi. Bize de sorardı; çocuklarım bu hafta ne yaptınız, birer birer anlatın bakalım. Hepimiz o hafta içinde haftanın nasıl geçtiğini çalışmalarımızı, muvaffakiyetimizi veya gayri muvaffakiyetimizi hep anlatırdık hocaya. Hoca gayet güzel dinler, uyarmaları yapardı. Ondan sonra da kendisi bağlamayı eline alır, başlar bize Çankırı'dan havalar, diğer halk havalarından çalardı. Oğlu vardı, Tuna isminde o da gelirdi. O zaman üniversitede okuyor. O da bağlamayı çalıyor fakat hoca gibi usta değil, imkânı yok. Oda bize hoş vakit geçirmeye yardımcı olurdu. Akşama doğru müsaade isterdik ve ayrılırdık. Birbirimizden çok memnun olarak tabi.

İbrahim AKYOL: Daha sonra hangi okullarda okudunuz?

Esat GERÇEK: Daha sonra biz iki sene daha orda okuyup liseden mezun olduk.

İbrahim AKYOL: Yıl kaç hatırlayabiliyor musunuz?

Esat GERÇEK:1946'da Kabataş Lisesini bitirdim. Üniversiteye bizim girme şeklimiz diploma ile ilgili idi. İki diploma vardı. İyi olan hemen hemen her yere girebilirdi. Diplomayı gösterdin mi tamamdı. İmtihan yok o zaman.

* Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Öğrencisi

Ben düşündüm, taşındım, baktım. Hukuk Fakültesi daha hoşuma gitti. Oraya kayıt oldum. Bizim Nurettin OK da bizden evvel kayıt olmuş oldu. O da fakülteye devam ediyor. Fakat işte benim maddi durum elvermedi, pederin bir türlü kendini düzeltip de bize İstanbul'da kalıcı bir yer temin etmesi mümkün olmadı.

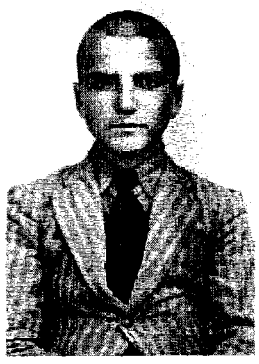

1943
Ortaokul Yılları

İbrahim AKYOL: İstanbul'da Hukuk Fakültesinde okurken nerde kalıyordunuz?

Esat GERÇEK: O zaman benim dayım vardı. Orda İstanbul'da dayım subay olarak okumaya gitmişti. Beşiktaş'ta bir yerde otuyordu. Ben de oraya gider, gelirdim. Onun evinde kalırdım. Biz Kabataş'ta yatılı okuyorken hafta sonları evci çıkar, bir gece orda yatardık.

İbrahim AKYOL: Peki, Esat amca, Çankırı'ya dönecek olursak size kimler derlerdi?

Esat GERÇEK: Bizim sülalemize "Gerçekler" derlerdi.

İbrahim AKYOL: Babanız kimdi?

Esat GERÇEK: Babam Ahmet GERÇEK. O da 44-45 devrelerinde yahut daha evvel -şimdi tam hatırlayamıyorum- başlamış esnaflığa.

İbrahim AKYOL: Sizin öğrencilik yıllarınız da...

Esat GERÇEK: Evet. Hatta öğrenci olmadığımız yıllarda bile. Dokuma tezgâhında başlamış. Bizim evde dokuma tezgahımız varıdı. Mesela; peştemal gibi şeyler, ondan sonra mendil gibi şeyler dokurdu. O zaman mendiller geniş kalın büyükdü. Bu şekilde basitçe şeyler dokunurdu. Ama bunu babam yapardı. Biz çocuğuz, o zaman bilmiyoruz. Sonra baktı ki bu şeyler az geliyor, netice vermiyor. Babam dükkânda mal alıp satmaya başladı, manifaturacılık yaptı. Tabi o zaman da imkanı az olduğu için böyle kendini gösterecek bir şeyler yapamıyor. Bir de babamın câlib-i dikkat bir hareketi var. Rahmetli dedeme "Kurra hoca" derlerdi. Çankırılı Mehmet DİLEK diye...

İbrahim AKYOL: Dedeniz kimlerden okumuş, biliyor musunuz?

Esat GERÇEK: O, İstanbul'da tahsilini tamamlamış. Kurra olmuş ve Çankırı'ya tayin edilmiş. Çankırı'da başka "kura" da yok o zaman.

8 Nisan 1947 Kabataş Lisesi

İbrahim AKYOL: Siz dedenizi hatırlıyor musunuz?

Esat GERÇEK: Hatırlıyorum. Benim çocukluğumda dedeme herkes gelirdi, hatta komşu ilçelerden vilayetlerden gelenler de olurdu. Onlara Kurân-ı Kerim'in, harflerin en güzel ne şekilde okunacağını öğretirdi. Onlar, bulundukları yerlerde öğrenecek şey bulamıyorlar ki buralara geliyorlar. "Kurra"lık önemliydi o zamanlarda, şimdi nasıl bilmiyorum. Ben, hatta Kurân-ı Kerim öğrettiği hanımlara bile dedemin, hurufatı tam mahreçlerinden çıkarttığını iyi hatırlıyorum. Ayn harfini, dad harfini, böyle zor çıkacak harfleri güzelce çıkartır, onlara, o zamanlar -hanımlara bile- mutlaka öğretirdi. Sonra dedemin bir özelliği daha vardı. Çok ihlaslı ve ilmi çok ileri idi. O zaman rahmetli Hilmi Efendi Hazretleri de varıdı. Onlar ile gelirler, giderler, görüşürlerdi. Sonra dışardan Ankara'dan gelen alimler olur, onlarla görüşürlerdi, misafirimiz olurlardı. Böylece dedemin çevresi genişti. Evvela İmaret Camiinde sonra da Büyük Camiinde imamlık yaptı. Hatta bir hatıramı da söyleyim. Büyük Camii'nin arka mahfelinde, namazdan sonra dedem, Kuran-ı Kerim öğretirdi. Herkese çocuk, büyük, daha büyük, yaşlı kim olursa olsun, herkese tek başına Kuran-ı Kerim öğretmeye gayret ederdi. Bir gün ben daha çocuğum, ilkokul talebesi miyim, değil miyim, hatırlayamıyorum. Ben de yeni başlamıştım Kuran-ı Kerim öğrenimeye. Birden caminin içerisine jandarma, polis, zabıta, ilkokul müfettişleri, birden aniden dolduğunu gördük. Allah, Allah! Ne oluyor?. Dedemin elinde bulunan kitaplara, şunlara bunlara baktılar. Dedemin elini kelepçelediler. Bir şeyler yazdılar, çizdiler, aldılar, götürdüler. Şöyle gelenler 10-12 kişi vardı, kalabalıktı. Onlar çıktı, bizde de telaşe başladı. Ben tabi eve gittim. Dedim; böyle böyle, dedem götürüldü, filancalar tarafından. O gün akşama kadar huzursuzuz ve neticede akşama doğru serbest bırakıldığını duyduk. Böyle bir şeyi hiç yaşamamıştım, orda yaşadım.

İbrahim AKYOL: Babanızdan bahsediyordunuz, dokuma tezgâhından.

Esat GERÇEK: Babamın bir şeyi vardı prensibi, o zaman daha doğrusu var imiş, daha sonra öğrendik. Babam; dedeme "Efendi baba" demiş. Ben ticareti nasıl yapıyım, yüzde kaç kâr alıyım? Dedem de, oğlum yüzde

31 Ağustos 1952 Balıca

on yeter, Allah bereketini verir onun, demiş. Yüzde on. masrafı da dahil içinde. Masraf falan katmayacan. Kaç liraya aldın İstanbul'dan, Ankara'dan, yahut nerden geliyorsa. Onun üzerine yüzde on ilave edip satacan. Kimseye de ne bir kuruş fazla ne bir kuruş eksik. Böyle bir sistem kurmuş babam. Sonradan öğreniyoruz. Evvela insan çocukluktan bilemiyor da. O sistemle ilkten Çankırı'da demişler ki gelen müşteriler; yav sen hükümet misin? Neymiş bu pazarlık yok bilmem ne, falan. Bir türlü anlatamamış babam derdini. Birkaç sene geçmiş, babam zarar etmiş. Yani masrafı olmuş, kâr edememiş. Ondan evvel durumu iyiymiş. Sonra o şekilde zarar ede ede, sene sene zararlar tepe gibi oluyor. Sonra kâra geçiyor. Yani ne zarar ne kar oluyor, sonra kâr etmeye başlıyor. Gine aynı sistemi devam ediyor. Sonra ben öyle günlerimizi hatırlıyorum ki, -biz de yardımcı olurduk, okuldaydık ama okuldan çıkınca falan- Çarşamba günleri burada köyden herkesin geldiği günlerdi. Çarşamba günleri en çok alış veriş bizde olurdu o zaman. Neden? Artık anladı müşteri, hem dürüst hem de en az kârla verildiğini. Bu şekilde hiçbir kimse, hiçbir şeye itiraz etmeden sıraya giriyor, sırada bekliyorlardı. Çarşamba günleri çok kalabalık olurdu. O fiyatlarla satışa devam edilirdi. Babam bunu devam ettirdi. Nihayet ben de üniversiteyi bırakıp dükkâna girmek mecburunda kaldım. Aynı sistemi devam ettirdim. Bu esnada müezzin oluyum, dedim. Müezzinliğe merakım vardı. Orda imtihana girdik. İmaret caminin müezzini başka yere tayini çıkmış. Oraya müracaat yaptık. Uzatmayalım, kazandım. Hatta orayı kazanmadan önce İplikçi camisinin müezzinliğine girdim. Orda da İbrahim ALTINSOY varıdı. Sesi çok güzel Merzili bir hafız. Onunla çekişmişiz imtihanda. Bunu sonradan Müftü Efendi söylüyor. Müftü Nami MUTLU Efendi vardı . O beni çağırdı, İplikçi Pazarı caminin müezzinlik sınavından sonra. Evladım, dedi. Hiç unutmuyorum. Senin de imtihandaki yazıların iyi, dedi. İbrahim Efendinin de. Sizin hem dükkanınız var, dedi. Gel onun kazanması için isteğinden vazgeç, dedi. Belki de birbirimize müsavi geliyoruz. Onun da sesi güzel, benim sesimden daha üstün, Onu müezzin yapmak istiyor anlaşıldı ki. Sen hakkından vazgeç, ben senden bunu istiyorum evladım dedi. Ben de peki hocam siz madem öyle istiyorsunuz öyle olsun dedim. Ona bıraktık müezzinliği. Sonra İmaret Camine girdik. İmareti kazandım. Orda müezzinlik yapıyoruz. Ben orda 7 ay kadar görev yaptım. Bir gün babam tek başına kalmış. Benim bi de birader var idi. Benle beraber küçük birader ikimiz çalışıyoruz yanında, babam da var. Hüseyin bizim Hüseyin. Ben öğlen namazına vazifeye gittim. Vazifeyi bitirdikten sonra dükkâna geldim. Baktım babam ha bire çabalıyor. Müşteriler sırada. Hüseyin de yok. Dükkânda, işin garip yanı tek başına kalmış. Hemen bana orda bir şey dedi, vazifeden ayrılacan. Git dedi istidanı ver. Dilekçenin o zamanki adı istida. Babama o anda peki dedim. O gün bitti. Müftü Efendiye gittim. Ben, hocam böyle böyle babam istidanı ver dedi. Ben onun için geldim. Müftü Efendi de beni seviyor. Müftülük, İmarette şimdiki Kuran Kursu denilen yerde. Her namazdan evvel biraz erken gelirdi. Bizde o zaman, sûrelerden mesela; Fetih süresi olsun, Amme süresi olsun namazdan evvel okurduk. O da gelir bizi dinlerdi orda. Evladım dedi; sen böyle diyon ama sen vazifene iyi devam ediyon, niye ayrılmak istiyon? Babam böyle böyle dedi, hocam, babamın arzusu, ayrılmak istiyorum. Yoksa ayrılmak istemiyorum. Müezzinliğe devam etmek istiyorum, dedim. Sen, dedi onu annene söyle. Annen onu ikna eder, bir kere sen şimdi dilekçeyi verme, dedi. Ben de peki dedim. Bir gün iki gün daha erteledik. Ama babama da pek duyurmak istemiyorum. Anneme söyledim, böyle böyle oğlum baban razı değil, madem istemiyorsa bırak, dedi. Hiç söyleme ver istidadını, çık dedi. Başka birileri istifade etsin, dedi. Gayri mecburen Hocaya gittim. Böyle böyle söyledim, kusura bakmayın dedim. O da eh, hayırlısı böyledir belki, dedi. Ben de müezzinliği bıraktım.

Bir Sıra Gecesi

İbrahim AKYOL: Dükkânınızın yeri nerde idi?

Esat GERÇEK: Şimdiki İsmail ÖZKANLI var ya köşede. Onun bitişiğinde bir üstündeki yerdi esas yerimiz. Ondan sonra o köşeye geldik, iki katlı. Kira değil kendimiz almış idik. Elli bin liraya iki katlı yeri.

Yüksel ARSLAN: Peki o dönemlerde tanınmış esnaflardan kimler vardı?

Esat GERÇEK: Gamzeliler, ondan sonra Tabak Satılmışlar, çok isimler vardı, ama şimdi hatırlayamıyorum. Mesela Ersunanlar vardı. Bunlar hep manifaturacılardı. Bizim şey biraz da çarşıda istenmez oldu. Çünkü pazarlıksız

tek fiyatla kimsede yok. Biz de böyle olunca müşteri de sonra sonra anladı. Doğrudan bizi tercih ediyor geliyor. Hiçbir şey sormadan.

Yüksel ARSLAN: Peki o dönemde esnaflar arasındaki diyalog nasıldı?

Esat GERÇEK: Esnaflar arasında o zaman haftalık geceler vardı. Yaren değil de sıra gecelerinin bir çeşidi. Dînî sohbetler, ilim sahibi olanlar anlatır biz de dinlerdik. Biz çocuğuz o zamanlar, babamgiller de, gençler oluyor. Mesela bak -şimdi isimlerini hatırlayamıyorum- ne hocalar varıdı. Büyük Caminin imamı da varıdı, İmaretin İmamı da varıdı, Buğday Pazarı imamlarından da var, hep varıdı.

24 Temmuz 1977
Çaktaş'ın Temel Atma Töreni

Yüksel ARSLAN: Peki her hafta devam eder miydi bu sohbetler?
Esat GERÇEK: Evet, her hafta devam ederdi

Yüksel ARSLAN: Peki esnaf ahlakı ile ilgili...
Esat GERÇEK: Onlar, yâranı ilgilendiriyordu.

İbrahim AKYOL: Dînî sohbetlerde, İslam'da ticaret, İslam'da komşuluk ilişkileri bu tür konulardan mı sohbet ediliyordu? Yoksa namaz, abdest gibi konular mı anlatılıyordu?

Esat GERÇEK: Fıkıh bakımından anlatılırdı. Sonra mevlüt okunurdu, ilahiler okunurdu. Buraya da esnaf olanlar gelirdi. Mesela Uncuoğlu Mustafa Efendi varıdı. Hem müezzin hem esnaf, o tip kişiler daha varıdı ama tam hatırlayamıyorum.

Şeyh Hüseyin Bahçesinde Fasıl
(Fotoğrafta Şeyh Hüseyin Efendi, Kemal Parıltı, Has Arap, Ahmet İlyasoğlu,Arap Yaşar, Cahit Tekkeşin, Atıf İyisezer ve Özcan Ergiydiren gibi tanınmış simalar bulunuyor

Yüksel ARSLAN: Bu toplantılar en son ne zamana kadar sürdü?

Esat GERÇEK: Tarihini hiç hatırlayamıyorum, kusura bakmayın.

İbrahim AKYOL: Peki sizin gençliğinizde devam etti mi? 60-70'li yıllarda da devam ediyor muydu?
Esat GERÇEK: 60'lı yıllarda o aralarda kesildi.

Yüksel ARSLAN: Sizin esnaflık döneminiz de bu dini törenler dışında merasimler düzenlenir miydi?
Esat GERÇEK: Ne gibi mesela?

Yüksel ARSLAN: Mesela dînî bayramlarda esnaflar kendi arasında bir merasim, ayrı bir tören veya yeni bir esnaf iş yeri açtığında...
Esat GERÇEK: Yok öyle pek bir şey hatırlayamıyorum.

İbrahim AKYOL: Hani ahilik var ya, ahiliğin kuralları uygulanır mıydı?
Esat GERÇEK: Ahilik bizim esnaflarda değil de başka esnaflarda varıdı.

İbrahim AKYOL: Manifaturacılar da yoktu, öyle mi?
Esat GERÇEK; Ben öyle bir şey görmedim.
Yüksel ARSLAN: Esat Amca, sizin o çocukluk ve gençlik döneminiz de tanınmış veyahut unutulmayan isimler kimlerdi?
Esat GERÇEK: İşte onları bir türlü hatırlayamıyorum.

İbrahim AKYOL: Ben hatırlamanız için şöyle yardımcı olayım. Siz İmaret Camisinde müezzin iken İmaret Camiinin imamı kimdi?
Esat GERÇEK: İlk şeyde en çok bildiğim adam hafız, ne hafızdı?

İbrahim AKYOL: Hep hafız mıydı o zamanki hocalar?
Esat GERÇEK: İşte hafız derlerdi, ama hafızlık yoktu o hoca da mesela. Bekar bir hocaydı, tek başına kalıyordu. Müftünün çok iyi adamıydı, müftüye çok tesir ederdi.

İbrahim AKYOL: Büyük Camide hangi hoca efendiler vardı? Biliyorsunuz öyle herkese verilmeyecek kadar önemli bir imamlıktır Büyük Camiinin imamlığı. Camii Kebir olarak geçiyor eski kayıtlarda.

Esat GERÇEK: Büyük Camide baş müezzin Hafız Salih, ondan sonra imamlardan Sarı Hafız, efendim Zühtü Efendi, daha varıdı da hatırlayamadım

Bir Cumhuriyet Bayramı Töreni

Yüksel ARSLAN: Esat Amca siz biraz daha belki İstanbul'da okumanın yerdiği bir etki ile belli bir kültür birikimine -o döneme göre- sahip bir insansınız. Kendi döneminizde sosyal faaliyetlerle de ilgilendiniz mi? Mesela musiki cemiyetlerine katıldığınızı duyduk.

Esat GERÇEK: Biz musiki cemiyetleri diye pek şey yapmadık da en evvel. Burada bir albay vardı cümbüş çalardı. Şu istasyon köprüsünün orda evi vardı, orda duruyordu. Şu Cambazoğlu diye kuruyemişçi. Acıçay kenarından giderken köşesinde duruyordu. Albay bir şeydi ismini hatırlayamıyorum. Onun evine giderdik. O Selahattin İNAL'ı falan çağırırdı. Onları dinlerdik.

İbrahim AKYOL: Siz Selahattin İNAL'ı dinlediniz mi?
Esat GERÇEK: Evet.

İbrahim AKYOL: Nasıldı O'nu dinlemek? Onunla ilgili hatıralarınız var mı?
Esat GERÇEK: O albayın evinde dinlerdik Selahattin İNAL'ı.

İbrahim AKYOL: Şarkılar söyler miydi?
Esat GERÇEK: Şarkılar söylemek değil, keman çalardı. Kemaniydi zaten o, şarkılar bestelerdi.

İbrahim AKYOL: Hiç söylemez miydi?
Esat GERÇEK: Söylerdi de hep beraber söylediğimiz için. Tek söylemek yok.

Yüksel ARSLAN: Peki, bu sohbetlere Çankırı'dan başka katılanlar kimlerdi?
Esat GERÇEK: İsmail, o da cümbüş ile katılırdı.

Yüksel ARSLAN: Biz sizin ney üflediğinizi duyduk. Nerden aldınız ney eğitimini?
Esat GERÇEK: Bu ney dersini, İstanbul'da Beyazıt Caminin arka tarafında bir yer vardır. Orda sahafların daha aşağısında. Orda ney yapıp satan biri vardı ders de veriyor. Mesela şey yapıyor, peşrev vardır ya onları falan öğretirdi. Hem satıyor hem de öğretiyordu. O adam iyi bir adamcağızdı.

İbrahim AKYOL: Siz orada mı öğrendiniz?
Esat GERÇEK: Ben de ordan geçerken merak ettim. Ben de alıyım şurdan ney dedim, aldım. Adamdan birkaç eser öğrendim. Okulu bırakıp da Çankırı'ya gelince Çankırı'da devam etmeye başladım. Ankara'da bulduk bir yer, ney satan. O zaman hem satarlar, hem de öğretirlerdi benim bildiğim. Ben esasen nota ile değil de kulak şeyi ile öğrenirdim. Benim kulağım hassastır yalnız onu söyleyim. Diyeceğim önce tambura merak ettim sonra neye merak ettim. İkisini de yaptık ama tamburu da burada bizim şey vardı. Erkek Sanat Enstitüsü vardı. Şimdi ki Endüstri Meslek Lisesi. Talebe olan Erol SAYAN. Hem bestekâr, hem de İstanbul Konservatuarında iyi bir söz sahibi.

Yüksel ARSLAN: O burada mı okudu?
Esat GERÇEK: Evet burada okudu. Kendisi esas Taşköprülü. Ona tamburu veren benim. Bi de ondan dolayı vebalde miyiz değil miyiz, onu düşünüyorum. Onu nasıl istedi? Benim bi boyacı Nazmi eniştem vardı. Bir gün o beni çağırdı dükkânına. Dedi ki; bizim Ziya Bey Erkek Sanat Enstitüsünün müdürü, biliyorsun benim arkadaşım. Buna bir talebesi gelmiş, bana bir tambur buluverin demiş, kendi de eskiden kaval çalıyormuş. Tambur merakındaymış o da. Müsamereye çıkacaklarmış. Müsamereye de şöyle böyle 15-20 gün var. Ziya Bey gelmiş böyle böyle senin yeğeninde tambur varmış. Bizim talebeye alıverelim, demiş. O da müsamereye çalışsın. 15-20 gün içinde bilmediği tamburu öğreniyor, çalışıyor müsamereye çıkıyor. Neyse, bana söylediler böyle böyle iyi ama ben kendisini görmeden veremem, dedim. Ankara da o zaman Naci Usta vardı. Ben Bu Naci Ustaya yaptırdım ve kendim bizzat aldım ondan. O en iyi tambur ustası idi o zaman. Onun için kimseye vermeye kıyamıyorum. İtina ediyorum

üzerine. Müdür de tamam ben gönderiyim, demiş. Gönderdi. Böyle böyle, beni Ziya bey gönderdi tamburu alacakmışım. Bende sordum soruşturdum kimsin? Nerelisin? Kaç yaşındasın? Şudur budur derken; oğlum bak ben seni beğendim. Yalınız kimseye vermeyeceksin bu tamburu. Senden başkasının eli değmeyecek. Sen kabiliyetli birisine benziyorsun, ben anladım seni. Ve tamburu evden getirttirdim, verdim. O çalıştı, çalıştı. Hatta biz müsamereye gittik Ne yapıyor gibilerinden. Bayağı çalıyor. O gayretlerini gördükten sonra ahbap olduk. Bizim evlere gelmelere başladı. O dedim ya, cümbüş çalan albayın evine de gidip gelmeye başladık beraber. Böyle toplantılara da gidip gelmeye başladık ve birbirimizi anlamaya başladık. Tamburu o şekilde ona vermiş olduk. O da muvaffak oldu.

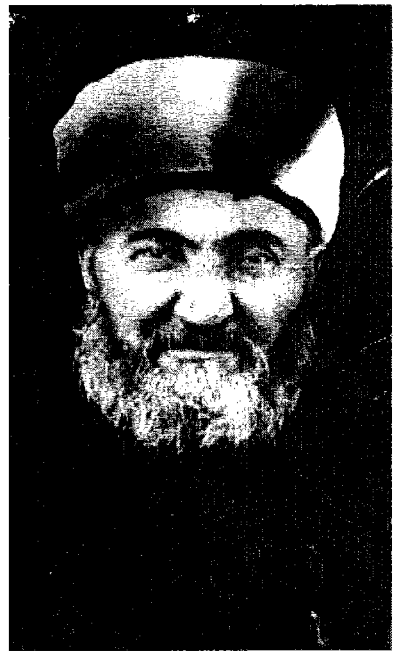

Kurra Hoca namıyla bilinen Mehmet Dilek (Esat Gerçek'in Dedesi)

Yüksel ARSLAN: Daha sonraları irtibatınız oldu mu? Görüştünüz mü?

Esat GERÇEK: Çok görüşürdük de, şimdi şu senelerde görüşemiyoruz. Ankara'da iken hanımı ile falan gelirdi bazı, hatta bazı kimseleri de getirirdi. Hatta bir seferinde dükkâna -İzmirli meşhur bir bestekâr vardı- Onu da getirmiş görüşmek üzere. Bana tamburu işte ilk defa veren kişi diye tanıtmak istemiş. Ben de o zaman İstanbul'dan mal almaya gitmişim, gelmemişim. Denk gelmedik.

Yüksel ARSLAN: Esat amca o dönemde Çankırı evlerinde enstrüman var mıydı?

Esat GERÇEK: Vardı tabi.

Yüksel ARSLAN: Bize söyleniyor ki, eskiden hemen her evde enstrüman çalınıyordu.

Esat GERÇEK: Her evde değil, meraklı olanlar, kulağı sağlam olanlar, bu işi yapardı.

Yüksel ARSLAN: Başka ney üfleyen var mıydı Çankırı'da?

Esat GERÇEK: O zaman pek hatırlayamıyorum.

İbrahim AKYOL: Esat amca, Çankırı'da dînî hayat nasıldı?

Esat GERÇEK: Şimdi ben o hususta bir Cuma hutbesi hatırlıyorum. Başka şeyleri unuttum da. Bir Cuma hutbesi idi. 1960'dan evvel. Demokrat Parti'nin iktidara geldiğinden sonra rahmetli Hilmi Efendi hazretleri hutbeye çıktı, Büyük camide. Orda "Allah Adnan Menderes'ten razi olsun'" filan diye, böyle şeylerden bahsetti. Ben bi bunu unutmadım. Ötekileri unuttum da.

İbrahim AKYOL: Peki, Esat Amca o dönemde manevî büyüklerden kimler vardı? Hilmi Efendi'den başka.

Esat GERÇEK: Ben pek hatırlayamıyorum.

İbrahim AKYOL: Astarlızâde Hilmi Efendi ile aranızdaki ilişkiniz nasıldı? Diyalogunuz var mıydı? Onun sohbetlerine gider miydiniz? Veya o sohbet eder miydi ?

Esat GERÇEK: Ona da pek dikkat edemedim daha doğrusunu söylersem. Büyük Hoca Efendi diye severdik.

İbrahim AKYOL: Esat amca, Çankırı'da bir de ÇAKTAŞ olayı var. ÇAKTAŞ olayı nedir?

Esat GERÇEK: ÇAKTAŞ olayı benim tam içinde olduğum şey işte. Bu ÇAKTAŞ olayı bütün katılımcıların istifade etmesi için yapılan hareket, şirket.

İbrahim AKYOL: Ne üretiyordunuz?

Esat GERÇEK: Çankırı Kiremit Tuğla Anonim Şirketi. Bunun ilk üretimi tuğla imalatı. Tuğla imalatında da Çorum var. Belki bizim burada bir tane yokken Çorum'da elli tane var. Onlar tecrübeli, ordan öğrenelim, edelim, sonra başlayalım, dedik. O zamanın zenginlerinden Ali GÜRÖZ vardı, Hacı Bilal ALTUN, ben, bir de biri daha vardı. 4-5 kişi. Asıl şeyi temin etmiş idik. O zamanki günde katılım hisselerini de bizler verdik. O zamanki günde 120 bin lira mıydı neydi, katıldık. Şirket kuruldu. Bir de Ruhi YAVUZ diye biri vardı. O Ruhi YAVUZ bu işlerde tecrübeli. Konulardan malumatı var. O bizi biraz da yönlendirmiş oldu. Ben şirketin müdürü idim o zaman. Şimdi biz bütün yapılacak şeyleri yaptık, hazırladık. İlk birinci sene sonundaydı galiba 2,5 milyon kâr ettik. O günkü parayla ki o günkü parayla çok iyi paraydı. Bunu ne yapalım, bir kısım dedi ki, dağıtmayalım. Biz de Hacı Bilal,

ben, biri daha vardı dağıtalım dedik. Dağıtalım ki milletin teveccühü çoğalsın, daha geniş hamleler yapmış olalım. Onlardan mesela şöyle bir şey yapılacak, şuna da şöyle el atın deyince el atarlardı o zaman. Çünkü baktı adam, bir sene içinde iyi bir şey oldu ki kâra geçti. Bunun sebebinden biz tuttuk dağıtılsın diye, bunu dağıttırdık. Fakat yaranamadık gine. Karşımızdakiler bizi daima baltalamaya başladılar. Netice itibari ile meğer niyetini biz sonradan anladık. O zaman 5-6 yüz ortak birden temin edildiydi. Mesela, kimisi Çankırı'dan, kimisi Ankara'dan, İstanbul'dan, Almanya'dan. O zaman ki Alamancılar varya. Onlardan falan ortaklar çok. Yönetimdeki muhaliflerimiz şöyle düşünüyormuş: Bu kadar ortağa ne gerek var, bu işi 2-3 kişi yapalım, hepsini def edelim, çıkaralım, düşüncesindeymişler. Bizi engellemeye çalıştılar, öyle söyleyim. Netice de biz iki kişi kaldık aynı böyle zihniyetle. Herkese hisse dağıtılsın şeklinde bizim niyetimiz. Bunlar bizi elemine ettiler, nasıl ettiler. Kanunun bazı boşluk maddeleri vardır. Bizi ayrılmaya mecbur ettiler. Bizi ekarte ettiler. Ondan dolayı o şirket çalışmadı. Yoksa Yimpaş misali yapıldı idi. Yimpaş iyi hamleler yaptı, şimdi duruldu da, onun da üstünde bir hamlemiz olacaktı.

İbrahim AKYOL: Peki Esat Amca, zahmet edip Araştırma Merkezimize kadar teşrif ettiniz. Sorularımızı içtenlikle cevaplandırdınız. Size zahmet verdik. Çok teşekkür ediyoruz. Sağ olun.

Esat GERÇEK: Bir şey değil. Siz sağ olun.

RAHMETLE ANIYORUZ...

BİR KİTAP TANITIMI

KAĞNILAR GİDERDİ İSTİKLAL YOLUNDA[1]

İlknur HAN [**]

İstiklâl Savaşımızı en iyi ve en doğru şekilde bilmek, öğrenmek, çocuklarımıza öğretmek hepimizin görevidir diye düşünüyorum.

15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasıyla başlayan işgal, emperyalist güçlerin Anadolu'yu adım adım işgali ile devam etmiştir. Yunanlı'ların yanında İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar Anadolu'yu pay pay etme emellerinin peşine düşmüşler, işgal ettikleri yerlerde türlü zulüm ve işkence yapmışlardır.

19 Mayıs 1919 'da Mustafa Kemal Samsun'a çıkarak kurtuluş mücadelesini başlatmıştır. Mustafa Kemal istiklalin sağlanması için Türk Halkının azim ve kararına güvenmiş, yanılmamıştır. Türk insanı top yekun bir kurtuluş mücadelesi vermiştir.

Halk henüz birinci dünya savaşının yorgunluğunu ve yokluğunu üzerinde hissetmektedir. Birinci dünya savaşında pek çok cephede şehit verilmiş, pek çok ev erkeksiz kalmıştır. Bu sırada İstanbul işgal altındadır, Anadolu'ya geçmek işgal kuvvetlerinin iznine tabidir. Anadolu'daki kurtuluş hareketine katılacak kişilerin, silahların ve askerî mühimmatın İstanbul'dan alınıp Anadolu'ya nakledilmesi gereklidir.

Gözü pek vatanseverler, İstanbul'daki depolardan türlü zorlukla çıkarılan mühimmatın motorlarla ve kayıklarla Karadeniz üzerinden Anadolu'ya geçirilmesini sağlamaktadırlar. Karadeniz kıyılarından Anadolu'ya açılan kapı İnebolu'dur. Kastamonu'nun İnebolu ilçesine indirilen malzemeler, oradan Anadolu'ya sevk edilmektedir. Değişik rütbelerde pek çok subay, pek çok aydın da aynı yoldan bin bir zorlukla Anadolu'ya geçmekte ve Mustafa Kemal'in yanında yer almaktadır.

Kurtuluş savaşında sağlanan lojistik desteğin büyük bir bölümünün İnebolu- Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Kalecik-Ankara istikametindeki "İstiklâl Yolu" kanalıyla sağlandığı bilinmektedir[1]. Kadını-erkeği, yaşlısı-genci bütün halk; yaz-kış, gece-gündüz demeden İstanbul'dan İnebolu'ya indirilen mühimmatı üç yıl boyunca kağnılarla cepheye taşımışlardır. Bu nakliyat devam ederken Yunan gemileri 9 Haziran 1921'de kenti ateş altına alıp; İnebolu'yu yakıp yıkmaya çalışsalar da mücadeleyi durduramamışlardır.

Evinin erkeği askere gitmiş, şehit olmuş, sadece yaşlı ve çocukların yoksulluk içinde yaşam mücadelesi verdiği ***İstiklâl Yolu*** köylülerinin; kadınları, gelinleri, yaşlıları, çocukları çıplak ayakla, yamalı, yırtık giysisi ile, yarı aç yarı tok halde, kış demeden, yaz demeden, yağmur demeden, çamur demeden, İnebolu üzerinden savaş alanına gönderilen mühimmatı kâh kağnılarla kâh sırtında taşıyarak, kâh ölen öküzünün yerine kendini koşarak, İstiklal Savaşı'nın görünmez isimsiz kahramanları olmuşlardır.

İstiklal savaşının adsız kahramanları pek çok romanın, hikayenin, şiirin konusu olduğu gibi, şair **Vadi Çiçekli**'nin Kasım-2008'de okuyucuları ile buluşan **Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda** adlı destansı şiir kitabının da konusu oldu.

Çankırı emniyet müdürü olarak görev yaptığı yıllarda tanıştığım Vadi Çiçekli, her Cuma akşamı gerçekleştirilen ÇAYASAD(Çankırı Yazarlar ve Sanatçılar Derneği) şiir sohbetlerinin devamlı konuğu olmuştur. Şiir okumanın, şiir konuşmanın kendisini dinlendiren bir uğraş olduğunu belirtmiştir her zaman. Şairin, herkes tarafından bilineni, herkes tarafından görüleni, kendi gözlemlerini, bilgilerini ve şiirsel unsurları da katarak başka bir söyleyiş yakalayan kişi olması gerektiğini söyler. Her şeyin şiir konusu olabileceğini söylemekte ancak, konu hakkında doğru bilgi vermeyi önemsemektedir. Bu nedenle şiiri yazmaya başlamadan önce konu hakkında detaylı gözlemler yapmak, kaynak, alan araştırması yapmak, bilgi sahibi kişilerle görüşmek, bilgi notları almak, şair arkadaşlarının görüşlerinden yararlanmak, Sayın Vadi Çiçekli'nin bizlere de kazandırdığı önemli bir davranıştır.

Vadi Çiçekli, İstiklal Yolu'nu konu alan bir şiir yazmaya karar verdikten sonra zaman zaman kendi başına, zaman zaman Çayasad şairlerinden olan arkadaşlarının eşliğinde, İnebolu- Kastamonu-Ilgaz-Çankırı-Ankara hattındaki pek çok köyü, pek çok kişiyi bizzat ziyaret etmiş, pek çok kaynak taramış aldığı notları yine Çayasad şiir sohbetlerinde arkadaşları ile paylaşmıştır. Kitapta adı geçen kişileri tanıyan üçüncü şahıslara ulaşmış, onlarla sohbet ederek, varsa yazılı belgeleri inceleyerek bilgi edinmiştir. Tereddüde düştüğü bir sözcük üzerinde bile günlerce bilgi alışverişi yaptığı, kaynak incelediği, bilgisine güvendiği kişilerin görüşüne başvurduğu bilinmektedir.

---

* Vadi Çiçekli, Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda, Vadi yayınları 2008, s-308

** Şair, Öğretmen

1 Osman Başbuğ, Kurtuluş Savaşında Silah Ve Cephane Temini (Doktora Tezi)AÜ.Türk İnkılap Tarihi Enst. Ankara-1988 s.127-128.

Kitap yaklaşık üç yıl süren ciddi bir çalışmanın ürünüdür. Bölümler ortaya çıktıkça şair arkadaşları ile zaman zaman paylaşmış ve değerlendirmelerini almıştır. Şiirin ilk dizesinin yazılmasından son dizesinin yazılma aşamasına kadar, bilgi alma ve araştırma beraber yürütülmüştür. Gece geç vakitlerde kafasına takılan bir sözcük için, bir isim için Sayın Sadık Çakırsipahi'yi ya da Sayın Sadık Softa'yı arayarak saatlerce görüşme yaptıklarını, yine aynı kişilerin daha önceki araştırmaları sırasında konu ile ilgili olarak elde ettikleri bilgileri kendisi ile paylaştıkları Sayın Çiçekli sohbetlerde anlatmıştır.

Üçyüzsekiz sayfalık bu destansı şiirin kitabı;

onlar cephane çekerdi yalnızca
evi ocağı bırakıp giderdi
yolda ölmüştü kimileri
sorsan bilinmez
künyeleri
isimleri
bu kitap onlara adanmıştır, diyerek başlıyor.

Sayın Vadi Çiçekli'nin İstiklal Savaşının adsız kahramanlarına gösterdiği vefa üzerine söz söylemeye gerek yok diye düşünüyorum.

Bir zaman sıçramasının sinyalleri adını verdiği bölümde şairin, araştırmaları ve şiirin yazımı aşamalarında kendisine yol arkadaşlığı eden, yardım ve destekleri ile yanında olan kişileri, yem bitkileri konferansı için toplantı salonunda bir araya getirmesi, toplantı sonrasında Ilgaz dağına doğru yapılan bir yolculuk için aynı minibüse bindirmesi , çevre gezisi yaptırması, bu sırada yapılan sohbetlerde hepsinin adına yer vermesi şair dili ile teşekkürün şimdiye dek alışılmamış özel bir şekli olarak çıkıyor karşımıza.

Şairin şiirinde yer verdiği Yusuf hayalidir. Yusuf Ankara'da olan babasını görmek üzere İstanbul'dan yola çıkar, İstiklal mücadelesine omuz vermek için Anadolu'ya geçenlerin içine katılır ve İstiklal yolu boyunca cephane taşıyan kafilelerle birlikte yolculuk yapar. İstiklal için yola düşenlerden biridir , İstiklal yolu boyunca aylarca süren serüvenin genç tanığıdır.

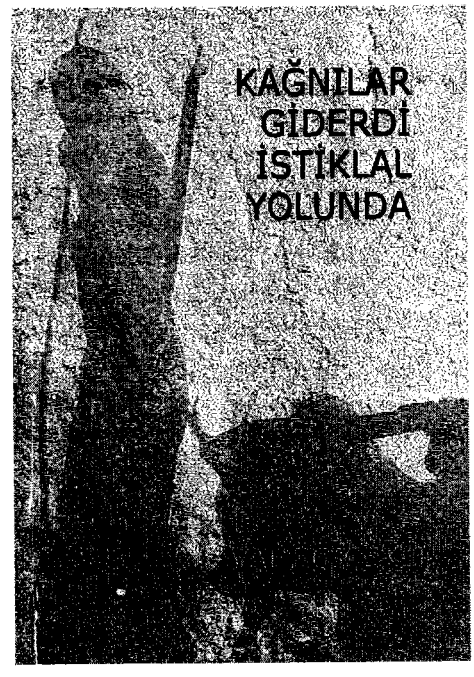

.....
öküzler ve mandalar
insiyatifi ele almışlar
kağnıların göblerini hoplatarak
kendi kendilerini hizaya soktular
daha işin başında anlaşılmıltı
yolculuk çetin geçeceğe benziyordu
dedeler kağnıların önünde yola koyulmuştu
siyatiklerini romatizmalarını unutmuştu
çoğu kadınlar sürüyordu kağnıları
kimisi hamileydi zoru karnındaydı
kimisinin aklı evde kalmış
kimisinin de sırtında
uykuya varmıştı çocukları..
komut alınca duraksamadan
tek sıra ve birer metre arayla
yola düşmüş nefer gibiydiler
(işte tam bu sırada
birazdan gazi mustafa kemal paşa
geceden beri uyku tutmamış:
-"gözüm sakarya'da dumlupınar'da
kulağım inebolu'da" diyecekti..)

dizelerinde, İstiklal Yolundan cepheye ulaştırılacak cephanenin, kurtuluş mücadelesi için önemi bir kez daha tüm açıklığı ile vurgulanmakta.

.....
şerife bacı gibi daha niceleri
bilinmeyen o kadınlar
kağnı yollarında
yitip gittiler..

dizeleri, Kastamonu, Çankırı çevresinde anıtlaşan Şerife bacının, ölümüne İstiklal Yoluna düştüğü öyküsünün kısacık bir ifadesidir. Bu birkaç dize , kahraman kadınların zihnimizde destanlaşmasının yolunu açıveriyor birdenbire ve sonraki dizelerde şair Anadolu'nun dört bir yanından mücadeleye katılan kadınlarımızı çıkarıyor karşımıza;

.....
ölüp yiten şerife bacı gibi
kendini feda etmişti kimileri
kimileri de cepheye gitmek için
dilekçe veren tosyalı kız latife gibi
gediz cephesinde küçük nezahat
aydın'ın imam köyünde çete ayşe
osmaniye'den tayyar rahmiye
erzurum'dan fatma seher
gördes'ten makbule
tarsus'dan kara fatma gibi
heba etmişti kendini

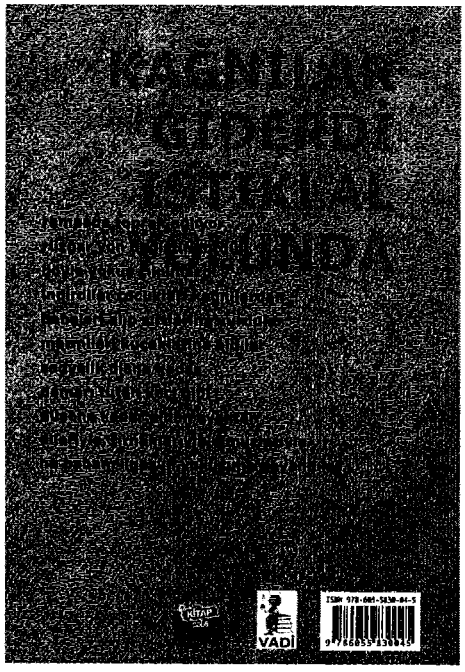

İstiklâl Yolundan üç yıl boyunca süren cephane taşımaları sırasında mevsimler yazdan kışa, kıştan bahara dönmekte, her mevsim kendine has özellikleri ile kağnıcıların yollarını kah açmakta kah kapatmaktadır.

.....
mevsimlere bir hal olmuştur
kış çok çetin geçmiş
ağustosa yağmur düşmüştü
gök: ne varsa indiriyordu toprağa
toprak: yerde ne varsa ile
gökte ne varsa'nın buluştuğu balçık
balçık:kağnının oldum olası sevmediği
kağnı:sineği,böceği ve gıcırtısıyla
adamı uyutmayan iniltili bir hasta
bu rengi uçmuş küle dönmüş toprakta
küle dönüyor gece, dere ufukta kayboluyor
gecenin rengini alan şalvar ve mintanlarını
terleyince yolda bayırda rüzgarda kurutanlar
mühimmat ve cephaneyi kışlaya teslim etmiş
yollarını gözleyen kerpiç evlerine geri dönüyorlar
.....

İstiklal savaşı çeşitli cephelerde devam ederken, Ankara'ya ulaştırılan cephanelerin sevkiyatı hızla yapılmakta ve savaşın kaderi lehimize değişmektedir. İstiklal yolunda cephane taşımak için çamurla, batakla, yağmurla, sıcakla, açlıkla, yoklukla mücadele veren kahraman kadınların, eşleri, babaları, oğulları da cephede düşmanla göğüs göğüse mücadele vermektedir. Şair Ankara'ya ulaşan cephanelere kavuşanların sevincini, cephane taşıyanların yorgun ve bitkin hallerini, ...

O gün
Gökyüzü pusluydu
Kar yağıyordu ankara'ya
Dördüncü fırkadan ahmet çavuş
Kışla kapısından içeri giren
Cephane yüklü kafilenin
Koşarak yanına gelmiş
Bir kadının çöktüğünü görmüş
Şaşırmıştı..hayra alamet değil bu!
İşte o
Takatsiz yere düşen
Kendisi, yanığın emineydi..
.....

Dizeleriyle destanlaştırıyor.

Bizi İnebolu'dan alıp Ankara'ya kadar İstiklâl yolu boyunca getiren destansı şiir, mücadeleye katılan herkesin ortak dileği olan "vatan sağolsun.."dizesi ile bitiyor.

Vadi yayınları, edebiyat dizisi arasında çıkan, ***Kağnılar Giderdi İstiklal Yolunda*** adlı eserin, kurtuluş mücadelesinin adsız kahramanlarını tarih sayfalarından alıp, edebiyat dünyasının ölümsüz sayfalarına kattığını düşünüyorum.

ÇANKIRI BELEDİYESİ
DR. RIFKI KAMİL URGA ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
VE
İSTANBUL DİMİTRIE CANTEMİR
ROMEN KÜLTÜR MERKEZİ
KÜLTÜR, SANAT VE BİLİMSEL İŞBİRLİĞİ
PROTOKOLÜ

Taraflar

Madde 1: Bu protokol Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi ve İstanbul Dimitrie Cantemir Romen Kültür Merkezi arasında düzenlenmiştir.

Amaç

Madde 2: Bu protokolün amacı Dr.Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi ve İstanbul Dimitrie Cantemir Romen Kültür Merkezi arasında kültür, sanat ve bilimsel alanda işbirliği yapmak, farklı kültürel zenginliklere sahip ve tarihi süreç içerisinde ortak yaşamı barış içinde paylaşmış olan iki ülke arasında her türlü sanatsal, kültürel ve bilimsel işbirliği çalışmalarını gerçekleştirerek kültürlerin ortaya koyduğu evrensel değerlerin yaşatılmasına katkı sağlamaktır.

Kapsamı

Madde 3: İki merkezin imkanları ölçüsünde karşılıklı gerçekleştirilebilecek her türlü kültür, sanat ve bilimsel etkinlikleri kapsamaktadır.

İşbirliğine esas çalışmalar

Madde 4:

a) Her iki merkezin temsil ettiği kültürel zenginliklerin karşılıklı iki ülke insanları arasında tanıtılması amacı ile belirlenecek prensipler ve karşılıklı öngörüşmelere göre sergiler, tiyatrolar, söyleşiler, konserler, geceler gibi karşılıklı tanıtıma katkı sağlayacak etkinlikler düzenlemek.

b) İki ülkenin sahip olduğu kültürel zenginliklerin karşılıklı tanıtımına katkı sağlayacak kurumsal veya sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilecek olan etkinliklere destek sağlamak ve yardımcı olmak.

c) İki ülke insanlarının Çankırı ve Türk kültürü ile Romen kültürünün zenginliklerini tanıması açısından yapılacak olan gezi ve incelemelerine katkı sağlamak ve rehberlik etmek.

d) Gençlik ve kültürel faaliyetlerde bulunan grupların iki ülke arasında faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için yardımcı olmak.

e) Bilimsel anlamda her türlü işbirliğine girmek ve bu anlamda ortak kongre, sempozyum ve konferans gibi bilimsel etkinlikler düzenlemek.

f) İki ulus arasında bilimsel anlamda bilgi alışverişinde bulunmak, araştırmacı ve materyel desteği vermek ve iki kültürün sahip olduğu değerleri ifade eden ortak yayınlarda bulunmak ve bu alanda çalışma yapan her iki merkez araştırmacılarına yardımcı olmak.

g) İki ulusun sahip olduğu zengin değerlerin karşılıklı tanıtımı açısından gereken girişimlerin başlamasına katkı sağlamak ve karşılıklı işbirliği çalışmalarını okul ve üniversiteler gibi eğitim kurumlarına taşıyarak karşılıklı ziyaretlerle güçlenmesine katkı sağlamak.

h) Romen tarihçileri Çankırı tarih ve kültür arastırmaları ile Romanya'daki Türk eserlerinin tanıtım ve bakımı içerikli çalışmalara destek verecek, Çankırı Arastırmaları Merkezi de Romen tarih ve kültürü ile Istanbul Romen Kültür Merkezine ait olan Fenerdeki Dimitrie Cantemir Müzesinin düzenlenmesi ve etkinliklerine yardım edecektir.

i) Çankırı Araştırmaları Merkezi, Romanya'da Türkçenin öğretilmesine Romen Kültür Merkezi ise Türkiye'de Romencenin öğretilmesine yardım ve kolaylıklar gösterecektir.

j) İki taraf Romanya'da Türk edebiyatı ve Türkiye'de Romen edebiyatı tanıtımı ve tercüme edilmesini destekleyecektir.

Yürürlülük

Madde 5: Altı maddeden oluşan bu protokol imza tarihinden itibaren geçerlidir.

Yürütme

Madde: 6 Bu protokol içerisinde yer alan çalışmalar, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfkı Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi ve İstanbul Dimitrie Cantemir Romen Kültür Merkezi Müdürleri ve Çankırı Belediye Başkanı tarafından yürütülür.

Çankırı,09/05/2008

Prof. Dr. Mihai MAXİM
İstanbul Dimitrie Cantemir
Romen Kültür Merkezi Müdürü

Yüksel ARSLAN
Çankırı Belediyesi
Dr. Rıfkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Yön.Kur.Bşk.

İrfan DİNÇ
Çankırı Belediye Başkanı